

WESPAZJAN
KOCHOWSKI
OGRÓD PANIEŃSKI

BIBLIOTEKA
PISARZY

Staropolskich

zespół redakcyjny

Adam Karpiński

Krzysztof Mrowcewicz

Mieczysław Mejer

Tomasz Chachulski

47

Instytut Badań Literackich PAN
Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”

BIBLIOTEKA
PISARZY

Staropolskich



WESPAZJAN
KOCHOWSKI

OGRÓD PANIEŃSKI

WYDALI
ROMAN MAZURKIEWICZ
WIESŁAW PAWLAK

IBL INSTYTUT BADAŃ
LITERACKICH PAN
WYDAWNICTWO
WARSZAWA 2019

Recenzent tomu

prof. dr hab. Janusz Gruchała, Uniwersytet Jagielloński

Konsultacja językowa

dr hab. Monika Kresa, Uniwersytet Warszawski

Redakcja

Ariadna Masłowska-Nowak

Korekta

Justyna Mańkowska

Projekt okładki

Magdalena Błażków

Łamanie

Helena Dziurnikowska

Wydawnictwo IBL PAN

Na okładce wykorzystano rycinę z dzieła: Laurentius Chrysogonus, *Mundi Mariani pars prima. Maria speculum mundi archetypi seu Divinitatis*, Viennae Austriae, typis Matthaevi Cosmerovii, 1646, k. A2v

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2018. Projekt nr 11H 120111481



NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

© Copyright by Roman Mazurkiewicz i Wiesław Pawlak, 2019

© Copyright by Instytut Badań Literackich PAN, 2019

Druk i oprawa

PLATAN

Kryspinów 256

32-060 Liszki

ISBN 978-83-66076-79-2

WPROWADZENIE DO LEKTURY



„Do Ogroda Panińskiego weście”

W roku 1681, kiedy w krakowskiej oficynie drukarskiej Jerzego Romualda i Mikołaja Aleksandra Schedlów ukazały się dwa dzieła religijne Wespazjana Kochowskiego: *Chrystus cierpiący...* oraz *Ogród Paniński...* (dalej tytuł przywoływany przeważnie w postaci skróconej: *Ogród*), ich autor był już człowiekiem dojrzałym. Urodzony w szlacheckiej rodzinie herbu Nieczuja w roku 1633 w niewielkiej wsi Gaj u podnóża Gór Świętokrzyskich, w ówczesnym województwie sandomierskim¹, z którym przez całe życie czuł się blisko związany, dając

¹ Podstawowym i nadal niezastąpionym źródłem informacji o biografii poety pozostaje monografia Jana Czubka *Wespazjan z Kochowa Kochowski. Studium biograficzne* (Kraków 1900), a ponadto: F. Bielak, R. Pollak, *Wespazjan Kochowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław 1968, s. 218-220. Już tylko historyczne znaczenie ma pierwsza monografia poety autorstwa Adama Rządźewskiego (*Hieronim Wespazjan Nieczuja z Kochowa Kochowski*, Warszawa 1870), pewną wartość zachowały natomiast syntetyczne studia Władysława Nehringa (*Wespazjan Kochowski i jego liryki*, [w:] tenże, *Studia literackie*, Poznań 1884, s. 81-143), Stanisława Turowskiego (*Wespazjan Kochowski na tle współczesnym jako poeta*, Lwów 1908) i Juliana Krzyżanowskiego (*Wstęp*, [w:] W. Kochowski, *Psalmodia polska oraz wybór liryków i fraszek*, opracował tenże, Kraków 1926; „Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 92; wydanie osobne: *Wespazjan Kochowski. Szkic literacki*, Kraków 1926). Z późniejszych opracowań o charakterze syntetycznym warto wymienić: M. Eustachiewicz, W. Majewski, *Nad lirykami Wespazjana Kochowskiego*, Wrocław 1986 („Studia Staropolskie”, t. 52); J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski*, Wrocław 1988 („Nauka dla Wszystkich”, nr 410); M. Eustachiewicz, *Wstęp*, [w:] W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór*, opracowała też, Wrocław 1991, s. III-LXXXIV („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 92); *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej*, pod redakcją D. Chemperka, Lublin 2003; Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 19985. Pełniejsza dokumentacja bibliograficzna w: *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”. Piśmiennictwo staropolskie*, opracował zespół pod kierunkiem R. Pollaka, t. 2, Warszawa 1964, s. 376-379; *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 2: *I-Me*, Warszawa 2004, s. 269.

temu wielokrotnie wyraz w późniejszej twórczości², zdążył odebrać typową dla swojej epoki, humanistyczną edukację w krakowskich Szkołach Nowodworskich (1646-1648). Jej efekty chyba najtrafniej scharakteryzowała zasłużona badaczka jego poezji, Maria Eustachiewicz:

Ze szkoły wyniósł poeta wykształcenie dość rozległe, ale płytkie; można by rzec: typowe dla przedstawicieli swego stanu. Znał oczywiście tzw. „autorów”, to jest pisarzy antycznych, których utwory służyły jako przykłady w nauczaniu poetyki i retoryki [...]. Znał i tłumaczył Marcialisa (wzór epigramatu), jednak prawdziwy kult żywił dla Horacego jako wzorowego liryka oraz dla dzieł Tacyty jako wzoru prozy historiograficznej. Literaturę nowożytną europejską znał raczej pobieżnie; można odnotować nazwiska dwu znaczących pisarzy, którzy w pewnym stopniu oddziałali na jego twórczość: Justusa Lipsiusa i angielskiego epigramatysty Johna Owena. Można jednak sądzić, że ten zakres wiedzy został zdobyty samodzielnie, w toku pilnej lektury uzupełniającej wykształcenie szkolne. Nie-równie większą wagę przywiązywał poeta do rodzimej tradycji literackiej³.

Wspomniane przez uczoną związki z rodzimą tradycją literacką nie ograniczały się do lektury współczesnych poecie autorów polskich, ale wyrażały się również w bezpośrednich kontaktach z niektórymi spośród nich – przede wszystkim z Janem Gawińskim, a później z Wacławem Potockim. Ślady tych relacji pozostały w twórczości wymienionych twórców, zaliczanych niekiedy do swego rodzaju konfraterni poetów małopolskich, utrzymujących ze sobą przyjacielskie kontakty i wchodzących w literacki dialog⁴.

² Zob. J. Nowak-Dłużewski, *Wespazjan Kochowski. Pierwszy regionalny poeta kielecki*, [w:] tenże, *Z historii polskiej literatury i kultury*, Warszawa 1967, s. 237-270 (prwdr. 1947). Związki Kochowskiego z jego późniejszą (krakowsko-częstochowską) małą ojczyzną podkreślał z kolei Stefan Jerzy Buksiński (*Najbliższa ojczyzna Wespazjana Kochowskiego. Z problematyki geografii literackiej polskiego baroku*, „Zeszyt Humanistyczny”, cz. 1: „Filologia Polska” (1978), s. 23-42; tenże, *Wespazjan Kochowski wśród literatów staropolskich drugiej połowy XVII wieku. Próba rekonstruksji socjologiczno-literackiej*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria Humanistyczna”, cz. 1, nr 3, 1980, s. 5-17); zob. też W. Walecki, *Wespazjan Kochowski*, [w:] *Pisarze regionu świętokrzyskiego*, Seria II, t. 2, pod redakcją I. Gralak, J. Paclawskiego, Kielce 1987, s. 49-70.

³ M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. VI-VII. Podobnie charakteryzował formację intelektualną Kochowskiego Stefan Nieznanowski (*Liryki Wespazjana Kochowskiego. Zarys problematyki*, [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej*, *op. cit.*, s. 13): „[...] poeta jest w zasadzie samoukiem. Coś tam studiował, nie wiemy, co i gdzie, od 18 roku życia jest żołnierzem, podziwiać go trzeba, że znajdował czas na lekturę i pisanie”.

⁴ Zob. J. Starnawski, *Polemika literacka Wacława Potockiego z Wespazjanem Kochowskim*, [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej*, *op. cit.*, s. 27-35; D. Chemperek, *Wespazjan Kochowski – Jan Gawiński: literackie dialogi i turnieje*, [w:] tamże, 37-54.

Z powodu stosunkowo krótkiej edukacji szkolnej tym większe znaczenie dla formacji intelektualnej Kochowskiego miały lektury oraz bogate doświadczenie życiowe. Podobnie jak jego późniejszy współobywatel z województwa krakowskiego, Jan Chryzostom Pasek, mógł przyszyły autor *Niepróżnującego próżnowania* rzec o sobie: „*UltraQue civis, bom i szlachcic, bom i żołnierz*”⁵. Głęboko przywiązany do ojczyzstego gniazda i dumny z klejnotu szlacheckiego, wcześniej, bo jako osiemnastoletni młodzieniec, doświadczył blasków i cieni żywota żołnierskiego. Pierwsze lekcje w tym zakresie (*prima armorum rudimenta*) pobierał w trakcie pamiętnej kampanii beresteckiej 1651 r., jednej z największych, biorąc pod uwagę liczebność zaangażowanych sił, w całym XVII w.⁶ Udział w ekspedycji beresteckiej zapoczątkował około dziesięcioletni okres służby wojskowej, w którym jednak nie brakowało przerw w działaniach wojennych.

W tych latach z konia oglądał Rzeczpospolitą od kresów po ziemię pomorską, uczył się oceniać ludzi, ich postawy życiowe i postępowanie. W rzeczywistości więc nie w szkołach i na lekturach, ale w obozie wojskowym i na polu bitwy ukształtowała się osobowość pisarza

pisal przed laty – chyba nie bez podstaw – Czesław Hernas⁷. Nie pierwsza to opinia tego rodzaju, bo już na początku XVIII w. Christian Gryphius (1649-1706), syn znanego poety Andreasa i wieloletni rektor wrocławskiego gimnazjum Marii Magdaleny, zalecał lekturę *Annalium Poloniae...* Kochowskiego właśnie jako dzieła „żołnierza piszącego

⁵ J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*, opracował R. Pollak, Warszawa 1989/13, s. 97.

⁶ Nie uszło to uwagi młodego żołnierza, który po latach wspominał starych weteranów, twierdzących, że nigdy jeszcze nie widzieli takiej masy wojsk. Zob. W. Kochowski, *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus*, Cracoviae 1683, s. 252:

Memini tum, in prima armorum rudimenta vocatus, veteranorum sermones, Qui refrenata variarum expeditionum memoria, numquam in eum numerum Poloniae vires excrevisse affirmabant.

Pamiętam, że jako początkujący żołnierz słuchałem wypowiedzi weteranów, którzy odświeżywszy w pamięci wiele różnych wypraw, twierdzili, że nigdy jeszcze siły polskie nie osiągnęły takiej liczby.

(przekład W. Pawlak)

Według ostrożnych szacunków Zbigniewa Wójcika (*Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 2004, s. 86) siły polskie liczyły ok. 63 000 żołnierzy (wojsko regularne – 33 000, pospolite ruszenie – 30 000), kozacko-tatarskie – 100-108 000 (80 000 Kozaków i ok. 20-28 000 Tatarów). Zob. też W.A. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648-1651*, Warszawa 2007, s. 331, 334.

⁷ Cz. Hernas, *Barok*, op. cit., s. 481.

stylem wprowadzie szorstkim, ale w zdaniach wyszukanej mądrości pełnych” (*a viro militari stilo satis aspero, sententiis tamen eximia prudentiae plenius commendabilis*)⁸.

W dziesięcioleciu, o którym mowa, przyszły poeta zdążył pogrzebać ojca, następnie brata Seweryna, ożenić się z Marianną Misiowską, by wreszcie w 1660 r. osiąść w rodzinnym Gaju. Właściwy okres stabilizacji w życiu Kochowskiego, szlachcica i ziemianina, rozpoczął się jednak zapewne nieco później, w roku 1663, kiedy to w wyniku działań rodzinnych musiał opuścić Gaj i przenieść się do własnego majątku we wsi Goleniowy w ówczesnym województwie krakowskim. Oprócz spraw rodzinnych i majątkowych głowę przyszłego poety zaprzętały sprawy publiczne: rokosz Jerzego Lubomirskiego, elekcja Michała Korybuta Wiśniowieckiego, udział w sejmikach. Jego aktywność została dostrzeżona doceniona na samym dworze królewskim, czego dowodem powołanie do kancelarii królewskiej oraz na urząd podzupka wielickiego (1671-1673), z którym wiąże się interesująca, poetycka relacja z wyprawy „w ziemne spody”, to znaczy do kopalni soli w Wieliczce⁹. Z wydarzeń prywatnych należy odnotować długo oczekiwane narodziny syna Hieronima Franciszka (1674), śmierć żony (ok. 1677-1679) i powtórne małżeństwo z również owdowiałą Magdaleną z Frezerów (1680).

Jednocześnie Kochowski – żołnierz, gospodarz, głowa rodziny i obywatel – dojrzewał jako pisarz. Nie sposób dokładnie usytuować w czasie początków jego twórczości poetyckiej, ale z pewnością są one znacznie (co najmniej o ok. 10 lat) wcześniejsze niż wydane drukiem w tym samym 1668 r. *Różaniec Naświętszej Panny Maryjej według zwyczaju kasnodziejskiego rytmem polskim wyrażony*¹⁰ oraz apologia rokoszana Jerzego Lubomirskiego *Kamień świadectwa wielkiego w Koronie polskiej senatora niewinności*, które uchodzą za publiczny debiut Kochowskiego¹¹. Nieco później ukazały się: łaciński panegiryk

⁸ Ch. Gryphius, *Apparatus, sive Dissertatio isagogica de scriptoribus historiarum saeculi XVII illustrantibus*, Lipsiae 1710, s. 523. Opinię tę powtórzył Kasper Niesiecki (*Korona polska...*, t. 2, Lwów 1738, s. 551), a następnie Adam Rządowski (*Hieronim Wespazjan Nieczuja z Kochowa Kochowski, op. cit.*, s. 145), którego przekład słów Gryphiusa został wykorzystany wyżej.

⁹ W. Kochowski, *Latumie solne*, [w:] tenże, *Utworthy poetyckie. Wybór, op. cit.*, s. 182, w. 23.

¹⁰ „Dzielo to nie interesowało historyków literatury w takim stopniu, by mogło się doczekać wnikliwego opracowania” – jak zauważyła Maria Wojtak (*Wespazjan Kochowski poetycki różaniec*, [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej, op. cit.*, s. 125).

¹¹ Na temat chronologii twórczości Kochowskiego zob. W. Majewski, *Chronologia „Liryków polskich” i „Kamienia świadectwa” Wespazjana Kochowskiego*, [w:] M. Eustachiewicz, W. Majewski,

na cześć Michała Korybuta Wiśniowieckiego (*Munus civile regi suo serenissimo monarchae Michaeli... a fideli subdito oblatum*, Cracoviae 1669) oraz zbiór 47 elogiów polskich królowych: od Dąbrowki po Eleonorę Marię (*Hypomnema reginarum Poloniae*, Cracoviae 1672)¹². Jednak rzeczywisty debiut poetycki Kochowskiego kryje się pośród wierszy wydanego w 1674 r. w Krakowie, w drukarni Wojciecha Góreckiego, *Niepróżnującego próżnowania*¹³, tomu podzielonego, jak informuje karta tytułowa, na *Liryka i Epigrammata polskie*. Znalazły się w nim wiersze napisane w latach 60., a niewykluczone, że nawet wcześniej, by wspomnieć tylko *Treny* poświęcone młodszemu bratu poety, Sewerynowi, „który po zwróceniu wojska z Węgier umarł w Bieczu anno 1657”¹⁴, ułożone zapewne wkrótce po tym wydarzeniu¹⁵. Tom ów w zgodnej opinii historyków literatury uchodzi za wybitne, o ile nie najwybitniejsze, osiągnięcie poetyckie Kochowskiego, które ugruntowało jego pozycję jako jednego z najważniejszych przedstawicieli siedemnastowiecznej poezji polskiej.

Niepróżnujące próżnowanie ukazało się niedługo po ukończeniu przez poetę czterdziestego roku życia, na który – zdaniem autorów starożytnych – przypadał największy rozkwit władz umysłowych człowieka (*ἀκμή* [akmé]). Z tą koncepcją zdają się korespondować sądy badaczy, którzy znacznie niżej oceniali późniejsze plody poetyckiej muzy Kochowskiego, widząc w nich przejaw swoistego uwiądu jego talentu. Według Czesława Hernasa (który przyczynił się do upowszechnienia tego rodzaju opinii) uwiąd ten zbiegł się w czasie z ogólnym „kryzysem literatury” polskiej, jaki można zaobserwować w ostatnich dziesięcioleciach XVII w.:

Niepróżnujące próżnowanie, wydane w r. 1674, jest ostatnim dziełem drukowanym w kraju, a podtrzymującym – mimo trudności – pełne licencje poezji, z jakich korzystała w poprzednim okresie. Około 1680 roku jeden z dotychczasowych nurtów twórczości, literatura moralno-religijna, na rynku księgarskim staje się nurtem dominującym i niemal jedynym.¹⁶

Nad lirykami Wespazjana Kochowskiego, *op. cit.*, s. 227-364; oraz, znacznie zwięźlej, M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. XI-XIII.

¹² Zob. J. Gruchala, *Drugie oblicze Wespazjana Kochowskiego. (O jego poezji łacińskiej)*, [w:] tenże, *„Psalmny, hymny, pieśni pełne ducha”*. *Studia o staropolskich tekstach religijnych*, Kraków 2013, s. 164-166.

¹³ M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. XI.

¹⁴ W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór*, *op. cit.*, s. 95.

¹⁵ W. Majewski, *Chronologia „Liryków polskich”...*, *op. cit.*, s. 340-342.

¹⁶ Cz. Hernas, *Barok*, *op. cit.*, s. 427.

Zgodnie z tą tezą, wydane w roku 1681 religijne poematy¹⁷ Kochowskiego: *Chrystus cierpiący...* oraz *Ogród Paniński...*, uznane zostały za wyraz „kryzysu poety” i omówione w paragrafie o takim właśnie tytule¹⁸.

Argumentów na rzecz takiego właśnie usytuowania wspomnianych utworów na mapie twórczości Kochowskiego zdawał się dostarczać niejako sam poeta, który w drugiej połowie lat 70. skoncentrował się na twórczości historycznej i wzorem Tacyta zaczął opracowywać (zapewne na podstawie materiałów gromadzonych już wcześniej)¹⁹ czasy sobie współczesne, poczynszy od śmierci Władysława IV (1648). Rezultatem tych prac były *Annales Poloniae...*, podzielone na okresy 7-letnie zwane „klimakterami” i wydawane kolejno w latach 1683, 1688 i 1698 (tom 4. pozostał w rękopisie). Pierwszy „klimakter” był dedykowany królowi Janowi III, który odtąd wielokrotnie dawał dowody uznania dla niemłodego już pisarza: mianował go swoim oficjalnym historiografem (*historiographus privilegiatus*); zaliczył w poczet dworzan w charakterze – tytularnego zapewne – pokojowca (*cubicularius aulicus*); zatwierdził (przyznana jeszcze przez Michała Korybuta), a następnie (w 1695 r.) podniósł do 1000 zł pensję z dochodów kopalni soli w Wieliczce; wreszcie (również w 1695 r.) przyznał skromny, ale dający pewien prestiż, urząd wojskiego krakowskiego²⁰. Wspomniany tytuł „uprzywilejowanego historyka” okazał się nie tylko honorowy, gdyż nieoczekiwanie dla samego pisarza został on wezwany przez króla do udziału w ekspedycji wiedeńskiej, „żeby przypatrzył się i umiał *condigne* [‘odpowiednio’] opisać zwycięstwo”²¹. Z zadania tego autor wywiązał się należycie, wydając w 1684 r. w krakowskiej oficynie Wojciecha Goreckiego łacińską relację z wyprawy (*Commentarius belli adversum Turcas ad Viennam et in Hun-*

¹⁷ Pojęcie ‘poemat’ rozumiane jest tu jako synonim utworu poetyckiego bez odniesień do dawnych czy współczesnych klasyfikacji genologicznych.

¹⁸ Cz. Hernas, *Barok*, op. cit., s. 499-502.

¹⁹ Tak J. Czubek (*Wespazjan z Kochowa Kochowski*, op. cit., s. 149[167]) interpretował fragment pieśni Jana Gawińskiego (dobrze zorientowanego w tajnikach twórczości poety z Goleniów) *W szczęśliwe zawitanie ksiąg na świat „Dziejów rocznych” [Jego] M[ości] P[ana] Wespazjana z Koch[owa] Kochowskiego 1683* (w. 1, 4): „W dobrą godzinę [...] z dwudziestoletnich wychodź Klijo cieni” (cyt. [za:] J. Gawiński, *Pieśni*, wydał i opracował D. Chemperek, redakcja naukowa tomu R. Mazurkiewicz, Warszawa 2009, s. 63; „Humanizm. Idee, nurty i paradygmaty humanistyczne w kulturze polskiej. Inedita”, t. 2): „Więc poczynszy od roku 1663, tj. od stałego osiedlenia się w Krakowskiem, zbierał Kochowski materiały i powoli, zapewne ustępami, opracował swoje *Roczniki*”. Zob. też D. Chemperek, *Poezja Jana Gawińskiego i kultura literacka drugiej połowy XVII wieku*, Lublin 2005, s. 144-146.

²⁰ J. Czubek, *Wespazjan z Kochowa Kochowski*, op. cit., s. 150[168], 169[187].

²¹ J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*, op. cit., s. 233.

garia Anno Ch[risti] 1683 gesti) oraz pisany Tassowską oktawą poemat epicki *Dzieło Boskie, albo Pieśni Wiednia wybawionego i inszych transakcyj wojny tureckiej w roku 1683 szczęśliwie rozpoczętej*. W prozaicznym posłowie do tego ostatniego utworu autor zwierzał się czytelnikom z poczucia „nieudolności własnej” i z porzucenia poezji polskiej, „niegdy w młodym wieku zabawy”, na rzecz twórczości dziejopisarskiej poświęconej ojczystej historii (*amalibus patriis*)²².

Nietrudno zarówno w przytoczonych tu deklaracjach odautor-
skich, jak i w przywołanych (na zasadzie *pars pro toto*) opiniach wy-
bitnego historyka literatury, dostrzec pewne nieścisłości i niekonse-
kwencje. Nawet uwzględniając konwencjonalny charakter wynurzeń
Kochowskiego, wpisujących się w obiegową topikę skromności, trud-
no zrozumieć passus mówiący o tym, że „dawno już abdykował *poesim*
polską”, skoro zaledwie 3 lata wcześniej wydał *Chrystusa cierpiącego...*
oraz *Ogród*. Jeśli zaś moment tej „abdykacji” odnosił nie tyle do czasu
publikacji tych utworów, ile ich powstania, to i tak trudno uznać je za
owoc „młodego wieku”, skoro zachowane autografy pochodzą z 1676
r.²³ Nie można też wykluczyć, że przez „*poesim* polską” Kochowski ro-
zumiał przede wszystkim twórczość o charakterze lirycznym, z którą
rzeczywiście pożegnał się wraz wydaniem *Niepróżnującego próżnowa-
nia* w roku 1674.

Analogiczne wątpliwości wzbudzają uwagi Czesława Hernasa,
który poematy Kochowskiego z 1681 r. uznał za jeden z symptomów
kryzysu literatury w ogóle, a twórczości ich autora w szczególności. Po-
mijając fakt, że w świetle badań prowadzonych w czasie, jaki upłynął
od pierwszego wydania znakomitej syntezy polskiego Baroku (1973),
zawarta w niej teza o stanie literatury u schyłku tej epoki jest wysoce
dyskusyjna²⁴, można zapytać, dlaczego akurat *Chrystus cierpiący...* oraz

²² W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór, op. cit.*, s. 365. Na temat tego utworu zob. M. Eustachiewicz, *Wstęp, op. cit.*, s. LIII-LX; Cz. Hernas, *Barok, op. cit.*, s. 502-503; M. Kaczmarek, *Posłowie*, [w:] W. Kochowski, *Dzieło Boskie albo Pieśni Wiednia wybawionego i inszych transakcyj wojny tureckiej w roku 1683 szczęśliwie rozpoczętej*, transkrypcję tekstu przygotował i posłowiem patrzył M. Kaczmarek, Wrocław 1983, s. 45-55.

²³ Por. J.S. Gruchala, *Metaforyka maryjna „Ogrodu Panieńskiego”*, [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej, op. cit.*, s. 145 (przedruk [w:] tenże, „*Psalmy, hymny, pieśni pełne ducha*”..., *op. cit.*, s. 173-190).

²⁴ Niewątpliwie jedną z ważniejszych prac, które przyczyniły się do rewizji zawartego w syntezie Czesława Hernasa obrazu literatury późnego Baroku, była monografia Marka Prejsa *Poezja późnego baroku. Główne kierunki przemian* (Warszawa 1989). Zob. też syntetyczne omówienie „dorobku badań nad literaturą polskiego baroku” w: A. Nowicka-Jeżowa, *Barok polski między Europą i Sarmacją*, cz. 1: *Profile i zarysy całości*, Warszawa 2009-2011, s. 64-116.

Ogród Paniński... zostały uznane ze przejaw osłabnięcia talentu ich autora, skoro jego publiczny debiut z 1668 r., wierszowany *Różaniec Naświętszej Panny Maryjej...*, i przez Czesława Hernasa, i przez poprzedników był na ogół oceniany równie nisko jak późniejsze poematy religijne. Dziś, kiedy znany jest autograf *Ogrodu* z 1676 r. i kiedy wiadomo, że w dziele tym powtórzono część epigramatów znanych z wydanego w 1668 r. *Różańca...*, należałoby przyjąć, że albo diagnozowany przez Czesława Hernasa „kryzys poety” zaczął się o wiele wcześniej, niemal równocześnie z pracą nad znacznie wyżej ocenianym zbiorem *Niepróżnujące próżnowanie*, albo... o takowym kryzysie nie może być mowy, a jedynie o zwrocie (lub powrocie) do innego rodzaju twórczości, która nie znalazła jednak uznania u większości późniejszych badaczy.

O braku tego uznania nietrudno przekonać się, czytając nie tak znów liczne opracowania czy wzmianki na temat *Różańca...*, *Chrystusa cierpiącego...* i *Ogrodu Panińskiego...* Słów krytyki (których chyba nie ma potrzeby tu przytaczać) nie szczędzili tym utworom zwłaszcza dawniejsi historycy literatury, przy czym skłonni jesteśmy zgodzić się z Krzysztofem Koehlerem, że w ich ocenach –

[...] tkwi element nieporozumienia; i nie polegałby ów błąd na „kwestii smaku” czy też „gustu”, z takim impetem podnoszonej przez przeciwników poezji barokowej od czasów polskiego oświecenia, ale wprost na niezrozumieniu, niepojęciu jakiejś naczelnej zasady estetycznej literatury, która, mimo iż wędrowała ścieżką klasyczną w wieku XVII, podczas owej wędrówki wiele meandrowała, gubiła tropy i ślady i w końcu znaczenie się oddaliła od głównej drogi, stanowiła jednakowoż jakoś nową, odmienną i niepowtarzalną.²⁵

Dodajmy, że chociaż w ostatnich dziesięcioleciach ukazało się nieco prac świadczących o bardziej wyważonym i pogłębionym stosunku do wymienionych utworów²⁶, to w istocie pozostają one jakąż za-

²⁵ K. Koehler, *Wespazjan Kochowski – wiersze maryjne w „Niepróżnującym próżnowaniu”*, [w:] *Lektury polonistyczne. Średniowiecze – renesans – barok*, t. 3, pod redakcją J.S. Gruchały, Kraków 1999, s. 240.

²⁶ Na temat *Chrystusa cierpiącego...* zob.: J.Z. Lichański, *Mesjada Wespazjana Kochowskiego*, [w:] *Literatura polskiego baroku w kręgu idei*, pod redakcją A. Nowickiej-Jeżowej, M. Hanusiewicz, A. Karpińskiego, Lublin 1995, s. 167-191; K. Zawadzka, *Koncept wersyfikacyjny Wespazjana Kochowskiego*, [w:] *Koncept w kulturze staropolskiej*, pod redakcją L. Ślęk, A. Karpińskiego, W. Pawlaka, Lublin 2005, s. 101-114 („Źródła i Monografie. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 289). Na temat *Ogrodu Panińskiego...* zob.: M. Eustachiewicz, *Poeta w ogrodzie. Ogród jako motyw ramy renesansowych i barokowych zbiorów poetyckich*, „Pamiętnik

gadką i wyzwaniem dla współczesnego odbiorcy, nawet uzbrojonego w narzędzia nowoczesnej filologii i oswojonego z literaturą dawnych wieków. Być może dotyczy to w szczególności *Ogrodu Panińskiego*, w niniejszej edycji przypomnianego i udostępnianego czytelnikom w całości po raz pierwszy od ponad 160 lat, to znaczy od publikacji w ramach niemającej dobrej sławy, a przecież na swój sposób dobrze zasłużonej serii wydawniczej „Biblioteka Polska” Kazimierza Józefa Turowskiego²⁷.

Dzieło to, do którego według deklaracji samego autora „zawsze wście jest wolne”, w istocie pozostaje dla badaczy ogrodem nadal częściowo zamkniętym (*hortus conclusus*), utworem „dziwacznym”²⁸, „nieczytelnym”²⁹, w najlepszym razie „frapującym”, ale „wciąż chyba niedocenianym, może niezrozumiałym, położonym prawdopodobnie w kosmicznej odległości od naszej dzisiejszej wrażliwości, od naszego dzisiejszego rozumienia tekstu, od naszego dzisiejszego postrzegania rzeczywistości”³⁰. W podobnym duchu wypowiadał się o *Ogrodzie Antoni Czyż*:

Literacki” 66(1975), 3, s. 20-24; A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki. Drużbicki, Montfort i „Ogród Paniński” Kochowskiego*, [w:] *Barok – Sarmatyzm – Psalmodia*, pod redakcją K. Maliszewskiego i K. Obremskiego, Toruń 1995, s. 19-48; W. Pawlak, *Twórczość Wespazjana Kochowskiego wobec popularnej literatury religijnej (na przykładzie „Ogrodu Panińskiego”)*, [w:] *Sarmackie theatrum*, t. 2: *Idee i rzeczywistość*, pod redakcją R. Ociecek, przy współudziale M. Barłowskiej, Katowice 2001, s. 17-32; J.S. Gruchała, *Metaforyka maryjna „Ogrodu Panińskiego”*, *op. cit.*, oraz W. Pawlak, *O wyobraźni religijnej Wespazjana Kochowskiego – „Ogród Paniński”*, [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej*, *op. cit.*, s. 145-160, 161-183 (przedruk pierwszego z wymienionych artykułów [w:] J.S. Gruchała, *„Psalmy, hymny, pieśni pełne ducha”...*, *op. cit.*, s. 173-190).

²⁷ W. Kochowski, *Ogród Paniński pod sznur Pisma świętego, doktorów kościelnych, kaznodziejów prawowiernych wymierzony, a kwiatami tytułów Matki Boskiej wysadzony*, wydał K.J. Turowski, Kraków 1859 (wydanie w ramach zbiorowej edycji dzieł pisarza: *Wespazjan Kochowski, wojskiego krakowskiego, pisma wierszem i prozą*, Kraków 1859; tu także *Chrystus cierpiący według tekstu Ewangeliję świętą wierszem polskim wystawiony*). Swoistą miarą oceny *Ogrodu* było jego pomijanie w kolejnych edycjach wyboru pism Kochowskiego w serii „Biblioteki Narodowej” (zob. wyżej, przyp. 1). Pojedyncze epigramaty *Ogrodu* czytelnicy mogli znaleźć w opracowaniach dotyczących twórczości Kochowskiego (zwałaszcza: S. Turowski, *Wespazjan Kochowski na tle współczesnym jako poeta*, *op. cit.*, s. 64-66; J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski*, *op. cit.*, s. 16-20) oraz w nowszych antologiach poezji barokowej i maryjnej: *Helikon sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, wybór tekstów, wstęp i komentarze A. Vincenz, opracowanie tekstów i bibliografia M. Malicki, ilustracje wybrał J.A. Chrościcki, Wrocław 1989, s. 15-16, 91, 132-133, 158-159, 241 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 259); *Przedziwna Matka Stworzyciela Swego. Antologia dawnej polskiej poezji maryjnej*, wybrał, opracował i wstępem poprzedził R. Mazurkiewicz, Warszawa 2008, s. 414-424.

²⁸ M. Eustachiewicz, *Poeta w ogrodzie...*, *op. cit.*, s. 20.

²⁹ J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski*, *op. cit.*, s. 15.

³⁰ K. Koehler, *Wespazjan Kochowski – wiersze maryjne w „Niepróżnującym próżnowaniu”*, *op. cit.*, s. 243.

Kochowski przedziwnie jest dwoisty, kiedy wytycza swój *Ogród* maryjny. On, poeta „regionu” i przestrzeni oswojonej, z podnóża Gór Świętokrzyskich [...] – staje się erudytą, który cierpliwie przemierza rozległe obszary kulturowego dziedzictwa i tropi tam wszelkie drogi ścieżki myśli maryjnej. Rozkochany w Matce Boskiej ze Studziannej, Lysej Góry, Częstochowy – pozna Matkę Bożą teologów. I *Ogród Paniński* staje się małą summą teologii. A dalej – on, poeta przyziemny, wsluchany w zjawiska, wpatrzony w przedmioty, malarz świata, jak i Wacław Potocki, on teraz podejmie, także jak Potocki, język symboliczny, podejmując z trudem, lecz stale [...]. Dwoisty Kochowski i niejasny *Ogród*...³¹

Trudno nie zgodzić się z tą opinią, nawet jeśli erudycja, teologia i symbolika *Ogrodu* przy bliższym wejrzeniu okazują się wcale nie tak odległe od tych znanych z innych płodów „słowiańskiej Muzy”³² Kochowskiego. Rzeczywiście, dzieło to jest „niejasne”, a jego „nieczytelność” nie wynika bynajmniej wyłącznie z nadmiernej objętości³³, lecz ma znacznie głębsze przyczyny i wydaje się – jak sugerował Krzysztof Koehler – przejawem jakiegoś radykalnego rozmijania się horyzontu oczekiwań samego autora (i ewokowanych przez tekst) z oczekiwaniami (przynajmniej niektórych) czytelników³⁴. Być może warto więc podjąć trud „rozjaśnienia” i przybliżenia współczesnym odbiorcom tego utworu, poczynając od przypomnienia najważniejszych informacji na jego temat.

Jak już o tym była mowa, *Ogród* został wydany w 1681 r. jednocześnie z *Chrystusem cierpiącym*. Oba utwory powstały wcześniej, czego dowodzi zachowany szczęśliwie autograf ich rękopiśmiennej redakcji datowany na rok 1676³⁵. Jeśli chodzi o tekst *Ogrodu*, to w stosunku do wersji znanej z pierwszego wydania różni się on przede wszystkim obecnością 61 epigramatów³⁶, które w druku zostały zastąpione in-

³¹ A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki...*, op. cit., s. 26-27.

³² W. Kochowski, *Najjaśniejszemu Pana a Panu Jakubowi, z łaski Bożej królewiczowi polskiemu... autor...*, w. 2, [w:] tenże, *Utwory poetyckie. Wybór*, op. cit., s. 4.

³³ Zob. J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski*, op. cit., s. 15-16.

³⁴ Por. R. Handke, *Kategoria horyzontu oczekiwań odbiorcy a wartościowanie dzieł literackich*, [w:] *Problemy odbioru i odbiorcy. Studia*, pod redakcją T. Bujnickiego i J. Sławińskiego, Wrocław 1977, s. 93-104 („Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej”, t. 47).

³⁵ Jest to pochodzący z Biblioteki Baworowskich, a zachowany w zbiorach Biblioteki Narodowej rękopis nr 12572 III, w którym po tekście *Chrystusa cierpiącego*, na k. 32r znajduje się własnoręczna notatka Kochowskiego datowana w Goleniowach dnia 8 maja 1676 r. Autentyczność pisma potwierdził na odwrotnej stronie Jerzy Samuel Bandtkie na podstawie konfrontacji rękopisu z autografami listów poety z grudnia 1676 r. znajdującymi się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej.

³⁶ Zob. „Aneks” na s. XXX-XXX niniejszej edycji.

nymi, oraz odmiennym uszeregowaniem kwater od II do X, którym w druku odpowiadają kolejno kwatery: V, IV, VI, VII–X, II i III. Trudno na obecnym etapie badań odpowiedzieć na pytanie, co skłoniło autora (bo raczej nie drukarza) do tych zmian. Nie sposób też dokładnie określić czasu rozpoczęcia prac nad *Ogrodem*.

Z uwagi na specyfikę tego utworu, będącego poniekąd (o czym będzie jeszcze mowa) zbiorem wypisów o zróżnicowanej proveniencji, zachowaną redakcją rękopiśmienną (a tym bardziej drukowaną) należy uznać za swego rodzaju produkt końcowy, wykorzystujący materiały gromadzone w trudnej dziś do określenia przeszłości. Pewnych wskazówek na ten temat udzielają daty wydania dzieł, z których Kochowski z pewnością lub z dużym prawdopodobieństwem korzystał: *Rosocronetum...* Jakuba Gawata (Cracoviae 1642), kazań Jacka Liberiusza (*Gospodyni nieba i ziemie...*, Kraków 1650, 1657; *Gwiazda morska...*, Kraków 1670) i Waleriana Gutowskiego (*Panegiryczne niektóre dyskursy duchowne...*, Kraków 1675). Wyznaczają one termin, po którym powstał jeśli nie cały *Ogród*, to przynajmniej jego części pozostające z owymi dziełami w genetycznym związku³⁷.

Związek taki można też wskazać z wydaniem w 1668 r. *Różaniem...*, poematem maryjnym o tematyce i kompozycji ściśle związanych z modlitwą o tej samej nazwie. W „Przydatku” do niego znalazły się wiersze, które można uznać za swoisty „konspekt intelektualny” przyszłego *Ogrodu Panieńskiego...*: *Ogród zamknięty Naświętsza Panna Maryja, Zamknięcie Ogrodu niepokalanego* oraz zawarte między nimi „różne epigrammata z łacińskiego”³⁸, z których część (niekiedy w nieco odmiennej redakcji) została powtórzona w *Ogrodzie*. Dziś wiadomo, że wiersze te są autorską parafrazą łacińskich epigramatów Alberta Inesa z cyklu *Hortus conclusus Maria*, stanowiącego część czwartej spośród siedmiu centurii jego dzieła *Acroamata epigrammatica*, wydanych po raz pierwszy w 1654 r.³⁹ Dodajmy, iż zdaniem monografistki Inesa –

³⁷ Por. S. Turowski, *Wspazjan Kochowski na tle współczesnym jako poeta*, *op. cit.*, s. 60-61.

³⁸ W. Kochowski, *Różaniec Naświętszej P[anny Maryjej według zwyczaju kaznodziejskiego, rytmem polskim wyrażony*, Kraków 1668, s. 97-106; fragment [w:] *Przedziwna Matka Stworzyciela Swego...*, *op. cit.*, s. 408-409.

³⁹ A. Ines, *Acroamatum epigrammaticorum centuriae VII*, Cracoviae 1655, s. 48-55. Na związek Inesowego cyklu *Hortus conclusus Maria* z utworami maryjnymi Kochowskiego zwróciła uwagę Agnieszka Borysowska (*Jezuicki „vates Marianus”. Konterfekt osobowy i literacki Alberta Inesa (1619-1658)*, Warszawa 2010, s. 158; „*Studia Staropolskie. Series Nova*”, t. 28(84)). Wcześniej wiedziano o analogicznej zależności między innymi epigramatami Inesa a fraszkami Kochowskiego w drugiej części *Niepróżniącego próżnowania* (tamże, s. 155-158). Za wskazanie

[...] można domniemywać, że właśnie ów cykl podsunął Kochowskiemu pomysł stworzenia monumentalnego *Ogrodu Panińskiego*. Dzieło to bowiem zbudowane zostało na bardzo podobnej zasadzie, co przetłumaczony przez Kochowskiego cykl Inesa. Jak w *Hortus conclusus...* Inesa zaczerpnięte z Biblii określenia i zwroty odnoszące się do Matki Boskiej, tak w *Ogrodzie...* Kochowskiego wyimki z rozmaitych źródeł stanowią motta rozwijane w następujących po nich epigramatach.⁴⁰

Pokrewieństwo *Ogrodu* i *Różańca...* nie polega wyłącznie na powtórzeniu części epigramatów zawartych w „Przydatku”. Podobnych motywów, obrazów czy zbieżności leksykalnych można zaobserwować więcej, jak w dystychu XIV 48⁴¹:

Jezu mój, gdyś brał z Matki krew i piersi ssałeś,
a jakże miłosierdzia z niej wyssać nie miałeś?

w którym pobrzmiewają echa słów *Różańca...*: „Wyssał z piersi jej własności, / miłosierdzie łaskawości”⁴². Tego rodzaju zależności można również zauważyć między niektórymi epigramatami *Ogrodu* a wierszami maryjnymi (i nie tylko) w *Niepróżnującym próżnowaniu*⁴³. W jednej z pieśni (II 19: *Stuzianna*) *Liryków* można przeczytać o Maryi, iż jest:

Bramą [...] na wschód słońca wystawioną
i mocną więzłą, za której obroną
od pogan Polska niewzruszona wiecznie
stoi beśpiecznie.⁴⁴

Analogicznie w dystychu IV 68:

Maryja bromą na wschód, bromą chrześcijańską;
Ty, Bromo, stłumić możesz Portę Otomańską.

konkretnych epigramatów Inesa i ich odpowiedników w *Różańcu...* i *Ogrodzie* Kochowskiego wydawcy składają serdeczne podziękowanie dr hab. Magdalenie Piskale, przygotowującej edycję krytyczną *Acroamata epigrammatica* Inesa.

⁴⁰ A. Borysowska, *Jeziicki „vates Marianus”...*, *op. cit.*, s. 158.

⁴¹ Tu i dalej cytaty z *Ogrodu* lokalizowane są za pomocą cyfr rzymskich (numer kwatery) i arabskich (numer epigramatu w kwaterze).

⁴² W. Kochowski, *Różaniec Nasświętszej Panny Maryjej...*, *op. cit.*, s. 67.

⁴³ Na ich temat zob. K. Koehler, *Wespazjan Kochowski – wiersze maryjne w „Niepróżnującym próżnowaniu”*, *op. cit.*

⁴⁴ W. Kochowski, *Utworki poetyckie. Wybór*, *op. cit.*, s. 82, w. 57-60.

Takich miejsc wspólnych, odnotowanych w miarę możliwości w objaśnieniach, jest oczywiście więcej. Nie są one naturalnie niczym niezwykłym, a jeśli zwracamy na nie uwagę, to tylko po to, aby podkreślić fakt organicznego – by tak rzec – związku *Ogrodu* z wcześniejszą twórczością Kochowskiego, poety nie tylko „sanktuariów maryjnych”⁴⁵, ale po prostu *par excellence* maryjnego, nie tyle z racji tematyki wielu utworów, ile ze względu na znacznie głębszy stosunek jego samego jako człowieka i pisarza do Maryi – opiekunki i Muzy⁴⁶. W tym świetle *Ogród* jawi się nie jako zwrot w stronę innego rodzaju pisarstwa ani tym bardziej przejaw „kryzysu” twórczego, ale jako kolejne i – dodajmy – najważniejsze ogniwo w ramach poetyckiej mariologii Kochowskiego, uprawianej konsekwentnie, poczynawszy od debiutanckiego *Różańca...*, jako jej ukoronowanie i summa⁴⁷. Późniejsze utwory poety, przede wszystkim łaciński *Rubus incombustus* z 1693 r.⁴⁸ oraz – w mniejszym stopniu – wydana w 1695 r. *Psalmodia polska*⁴⁹, jakkolwiek dowodzą nieustannego poszukiwania przez starego pisarza nowych form wyrazu, nie wzbogacają już jego mariologii o jakieś istotnie nowe rysy.

Twórczość samego Kochowskiego stanowi najbliższy i niejako naturalny, ale przecież nie jedyny punkt odniesienia, który należy brać pod uwagę podczas lektury *Ogrodu*. Pamiętać należy przede wszystkim o bujnie rozwijającej się w czasach Baroku, a kontynuującej tradycję wcześniejszą, poezji maryjnej⁵⁰, z którą dzieło Kochowskiego

⁴⁵ J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski – poeta sanktuariów maryjnych*, „Studia Claromontana” 4(1983), s. 147-154.

⁴⁶ K. Koehler, *Wespazjan Kochowski – wiersze maryjne w „Niepróżnującym próżnowaniu”*, *op. cit.*, s. 242-251. W podobnym duchu Maria Eustachiewicz (*Wstęp, op. cit.*, s. LI) odczytywała wpisane w tytułaturę *Ogrodu* określenie autora jako „najbliższego... niewolnika” Maryi, uznając je za wyraz autentycznej identyfikacji autora z nurtem pobożności zwanym „świętym niewolnictwem” lub „niewolnictwem Maryi” (na jego temat zob. J. Misiurek, *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 1: (*W. X-XVII*), Lublin 1994, s. 245-251); por. A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki...*, *op. cit.*, s. 43-47.

⁴⁷ Por. M. Eustachiewicz, *Wstęp, op. cit.*, s. L.

⁴⁸ Na temat tego utworu zob. W. Wislocki, *Wspazjana z Kochowa Kochowskiego „Rubus incombustus”*, Lwów, 1872; J.S. Gruchala, „*Rubus incombustus* Wespazjana Kochowskiego – z dziejów wyobraźni religijnej, [w:] tenże, „*Psalmy, hymny, pieśni pełne ducha*”..., *op. cit.*, s. 191-206.

⁴⁹ Tu przede wszystkim Psalm XVI: *Za ucieczkę grzesznych, Panne Przenajświętszą, dzięka* (W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór, op. cit.*, s. 407-409). Zwięzłe uwagi na temat tego psalmu poczynił Krzysztof Obrembski („*Psalmodia polska*”. *Trzy studia nad poematem*, Toruń 1995, s. 146-147.

⁵⁰ Zob. S. Sawicki, *Matka Boska w poezji średniowiecza i renesansu*, oraz S. Nieznanowski, *Matka Boska w poezji baroku i czasów saskich*, [w:] *Matka Boska w poezji polskiej*, t. 1: *Szkice o dziejach motywu*, opracowała M. Jasińska [i in.], Lublin 1959, s. 9-36, 37-61; J. Starnawski,

łączą liczne relacje. Dość wspomnieć, że wybrany przez niego motyw ogrodu jako nadrzędnej metafory organizującej zawartość i kompozycję utworu, dobrze znany w Polsce co najmniej od czasów *Raju dusznego* Biernata z Lublina (1513 r.), był szczególnie często wykorzystywany przez twórców literatury maryjnej⁵¹. Można tu przywołać choćby *Różaniec Panny Maryjej* (Kraków 1606) oraz *Rosarium Beatisimae Mariae* (Roma 1612) Abrahama Bzowskiego, *Rosae salutiferae in amenissimo sanctissimi rosarii Beatae Virginis Mariae... horto plantatae* (Napoli 1639) Alberta Margońskiego, *Ogród różany* (Kraków 1627) Waleriana Bartłomieja Andrzejowicza, *Wielkiego Boga wielkiej Matki Ogródek* (Kraków 1644) Wojciecha Waśniowskiego, *Wieniec różany* (Wilno 1646) Jacynta Sierakowskiego i inne. „Panna jest [...] ogrodem, a ogrodem sporem” – pisał Kochowski w „Przydatku” do *Różańca*⁵², który także jest poetyckim, „różanym” wirydarzem, zgodnie z pierwotnym znaczeniem łacińskiego (*rosarium*) i polskiego wyrazu kojarzonego dziś przede wszystkim z nazwą popularnej modlitwy maryjnej, do jakiej – o czym była mowa – utwór ten nawiązuje, podobnie jak *Ogród rozkoszny miłości Bożej...* (Kraków 1650) Adriana Wieszczyckiego⁵³.

Popularność ogrodu jako metafory odnoszonej zarówno do Maryi, jak i do utworów jej poświęconych, miała oczywiście związek z zapoczątkowaną już w epoce patrystycznej alegoryczną interpretacją fragmentu Pieśni nad Pieśniami (4,12): „Ogród zamknięty, siostra moja, oblubienica, ogród zamknięty, źródło zapieczętowane”, przywołującego na myśl obraz ziemskiego raju z jego stanem pierwotnej niewinności. Pisał św. Hieronim (*Adversus Iovinianum* 1,31 [PL 23,254A]):

Polska poezja maryjna XVI wieku, „Studia Claromontana” 6(1985), s. 13-17; B. Szymański, *Wizerunek Matki Boskiej w poezji polskiej wczesnego baroku*, [w:] *Religijność literatury polskiego baroku*, redakcja Cz. Hernas, M. Hanusiewicz, Lublin 1995, s. 27-72 („Religijne Tradycje Literatury Polskiej” 5); A. Ceccherelli, *Matka Boska w poezji polskiej przelomu XVI i XVII wieku (na tle porównawczym)*, [w:] *Barok polski wobec Europy. Kierunki dialogu*, praca zbiorowa pod redakcją naukową A. Nowickiej-Jeżowej, redakcja tomu E. Bem-Wiśniewska, Warszawa 2003, s. 395-415; R. Mazurkiewicz, *Wstęp*, [w:] *Przedziwna Matka Stworzyciela Swego*, *op. cit.*, s. 5-20; tenże, *Z dawnej literatury maryjnej. Zarysy i zbliżenia*, Kraków 2011.

⁵¹ Zob. M. Eustachiewicz, *Poeta w ogrodzie...*, *op. cit.*; K. Krawiec-Złotkowska, *Na początku był ogród... Wirydarze w polskiej poezji barokowej na tle kultury dawnej Europy*, Słupsk-Węjerherow 2017, s. 177-190.

⁵² W. Kochowski, *Ogród zamknięty Nasświętsza Panna Maryja*, [w:] tenże, *Różaniec Nasświętszej Panny Maryjej...*, *op. cit.*, s. 98.

⁵³ Zob. A. Wieszczycki, *Utwory poetyckie*, wydała A. Gurowska, Warszawa 2001, s. 19-23, 73-99 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 22).

Quod clausum est, atque signatum, similitudinem habet Matris Domini, matris et virginis.

Ponieważ jest zamknięty i zapieczętowany, podobny jest do Matki Pana, matki i dziewicy,

(przekład W. Pawlak)

a za nim niezliczona rzesza autorów, widzących w obrazie zamkniętego ogrodu najczęściej symbol dziewictwa Maryi i jej wolności od grzechu⁵⁴, a w bogactwie jego flory i fauny – pełnię jest cnót i łask⁵⁵. Tradycja ta była doskonale znana Kochowskiemu, który właśnie przytoczony cytat z Pieśni nad Pieśniami obrał jako motto wiersza otwierającego jego wirydarz (*Do Ogroda Panińskiego weście*), a następnie wykorzystał w tytułach trzech dystychów (VIII 18, XI 49, XV 91). Niewykluczone jednak, że źródłem inspiracji dla jego maryjnego dzieła była nie tylko szeroko pojęta tradycja literacka, ale także realnie istniejące, współczesne mu założenia ogrodowe, np. przy klasztorze karmelitów na krakowskim Piasku, uwiecznione w jednym z liryków *Niepróżnującego próżnowania*⁵⁶, w którym *nb.* znalazła się fraza antycypująca tytuł jego poematu z 1681 r. („Więczę tryjmfuj, Paniński ogrodzie”).

⁵⁴ E. Matyaszczyńska, *Ogród*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, szp. 424.

⁵⁵ Zob. np. L. Chrysoygonus, *Mundus Marianus, sive Maria speculum mundi sublunaris*, Augustae Vindelicorum 1712, s. 74:

Ut porro ostendat nulla virtutum pietatisque omnimoda germina in Virgineo hoc paradiso defuisse, id verbis confirmat Sponsi Cant. 4,13: „Emissiones tuae paradisi malorum puniceorum cum pomorum fructibus Cyprum cum nardo, nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis”. Quibus sane septem aromaticis fructibus omnium virtutum universitas in paradiso hoc rationali plantata designatur.

Żeby zaś następnie pokazać, iż w tym Dziewiczym ogrodzie nie brakowało szczepu żądanej z cnót i wszelkiego rodzaju bogobojności, potwierdza to słowami Oblubieńca z Pieśni nad Pieśniami 4,13: «Szczepy twoje sad malogranatów z owocami jablek cyprysu z nardem. Spikanard i szafran, kasja i cynamon, ze wszemi drzewy libańskiemu, mirra i aloes, ze wszemi przedniejszemi olejkami». Siedem tych aromatycznych owoców oznacza pełnię cnót zasadzonych w tym rozumnym ogrodzie.

(przekład W. Pawlak,

cytat z Pieśni nad Pieśniami w przekładzie ks. J. Wujka)

tu też cały dyskurs poświęcony Maryi jako ogrodowi rajskiemu („Virgo Deipara hortus paradisi”, s. 64-96). Na temat tego dzieła, którego wcześniej wydane części poświęcone Maryi jako obrazowi Boga (*Maria speculum mundi archetypi seu Divinitatis*, 1646) i nieba (*Maria speculum mundi caelestis*, 1651) być może było znane Kochowskiemu; zob. A. Karalinić, „*Mundus Marianus*” a L. Chrysoygonu *conscriptus*, „*Marianum*” 24(1962), s. 544-560.

⁵⁶ W. Kochowski, *Dziadyń fiałkowy, to jest ulubione miejsce Matce Bożej na Piasku w Krakowie*, [w:] tenże, *Niepróżnujące próżnowanie ojczystym rymem na liryka i epigrammata polskie rozdzielone i wydane*, Kraków 1674, s. 143-146 (toż [w:] *Przedziwna Matka Stworzyciela Swego*,

„*Liber grandis*”

Niezależnie od konotacji maryjnych, ogród jako metafora utworu literackiego niesie ze sobą bogate treści metatekstowe, odnoszące się do jego zawartości, kompozycji i szeroko rozumianej estetyki:

Dzieło, jak ogród, oferuje różne możliwości: można w nim zbierać kwiaty i owoce (pożytek) i przeżyć rozkosz estetyczną wynikającą z obcowania z pięknymi przedmiotami (sztuką). [...] Różnorodność jest tu podporządkowana regułom, nazwa uwypukla to, co klasycyzm szczególnie ceni w naturze – różnorodność w jedności. Elementy składające się na ogród: kwiaty, drzewa, zioła, są piękne i pożyteczne – informacja o „pięknie”, „pożytku”, „regularności” przenosi się na dzieło.⁵⁷

Kochowski miał świadomość tych znaczeń i już na karcie tytułowej *Ogrodu* nawiązał do nich, wskazując na zawartość dzieła („kwiatami tytułów Matki Boskiej wysadzony”) oraz układ („pod sznur [...] wymierzony”). Z punktu widzenia owego pierwszego *Ogród* jest więc swoistą antologią czy florilegium, zbiorem niemal 1600 łacińskich określeń / tytułów Maryi (niemal, bo część się powtarza) i nawiązujących do nich epigramatów (w zdecydowanej większości dystychów) w języku polskim.

Już z racji tej imponującej liczby zbiór wpisuje się w nurt siedemnastowiecznego encyklopedyzmu i związanej z nim pasji czy wręcz manii katalogowania, za którą kryje się ówczesna kultura ciekawości oraz „pożądanie całości”⁵⁸. Tendencje tego rodzaju nie ominęły także literatury mariologicznej, przeżywającej w tym czasie okres bujnego rozwoju,

op. cit., s. 410-413). O tym, że wzorem dla *Ogrodu* mogły być współczesne mu ogrody szlacheckie, odznaczające się symetrią i regularnością, pisał już Adam Rządźewski (*Hieronym Wespazjan Nieczuja z Kochowa Kochowski, op. cit.*, s. 106), a o możliwych związkach tego utworu z ogrodem krakowskich karmelitów – Mieczysław Paszkiewicz (*„Ogród Paniński” i jego autor*, „Życie. Katolicki Miesięcznik Społeczno-Kulturalny” 12(1958), 5, s. 5). Na temat karmelitańskiego ośrodka sanktuarijnego zob. Mikołaj Grodziński, *Diva Virgo Cracoviensis Carmelitana in Arenis, seu Violeto toto Regno Poloniarum miraculos celeberrima* (Cracoviae 1669), oraz polska, powiększona wersja tego dzieła: [Władysław Wojciechowski], *Ogród fijołkowy karmelitański na Piasku przy Krakowie od najjaśniejszej nieba i ziemi Królowej, Przenaj[świętszej] Maryjej Panny z dawna obrany i ulubiony...* (Kraków 1673; tu m.in. na s. 129-131: *Wotum autora* (właściwie tłumacza), wykazujące sporo zbieżności treściowych i stylistycznych z *Ogrodem Panińskim...*).

⁵⁷ M. Eustachiewicz, *Poeta w ogrodzie...*, *op. cit.*, s. 7-8, 13.

⁵⁸ Por. U. Eco, *Szaleństwo katalogowania*, przełożył T. Kwiecień, konsultacja T. Zuchowski, Poznań 2009; K. Pomian, *Zbieracze i osobliwości. Paryż–Wenecja, XVI-XVIII wiek*, przełożył A. Pieńkos, Lublin 2001, s. 67-88.

czego dowodzą m.in. systematyczne ujęcia teologii maryjnej⁵⁹, zbiory kazań⁶⁰ oraz katalogi tytułów maryjnych, by wspomnieć tylko:

– *Encomia sanctissimae Eucharistiae et Beatissimae Virginis Mariae ex Sacra Scriptura deprompta et ordine alphabetico disposita* (Hispani 1615) jezuita Álvara Ariasa de Armenta (1577-1643);

– *Nomenclator Marianus e titulis selectoribus, Quibus B[eata] Virgo a SS. Patribus honestatur contextus...* (Lugduni 1639) francuskiego jezuita Theophila Raynauda (1583-1663);

– a zwłaszcza nieco późniejszą, choć wydaną dopiero w 1683 r., *Polyanthea Mariana in libros XVIII distributa, in Qua Deiparae Virginis Mariae nomina et selectiora encomia ex SS. Patrum... lectorum oculis exhibentur* Ippolita Marracciego (1604-1675), najpłodniejszego pisarza mariologicznego XVII w.⁶¹

W dziełach tych zgromadzono w porządku alfabetycznym setki tytułów maryjnych, zebranych z pism ojców Kościoła, literatury teologicznej i liturgii, i skrupulatnie opatrzone swoistymi metryczkami, wskazującymi na ich pochodzenie, np.: *Lucerna luminosa. Andr[eas] Cret[ensis] Orat[io] 2. de Asummpt[ione]*⁶², co teoretycznie i praktycznie umożliwiało wyszukanie danego tytułu w tekście źródłowym, ale zarazem czyniło tę czynność... zbędną.

Oprócz takich mechanicznych, by tak rzec, zestawień, wzorowanych być może na zbliżonych do nich dziełach poświęconych Chrystusowi⁶³, powstawały kolekcje tytułów maryjnych, które były inspiracją dla konstrukcji emblematycznych lub utworów poetyckich, często sytuujących się w obrębie tzw. *poesis artificiosa* ('poezji kunsztownej').

⁵⁹ Za pierwsze takie ujęcie uważa się *Quaestiones de Beata Maria Virgine in summam contractae* Franciszka Suareza [w:] tenże, *Commentariorum ac disputationum in tertiam partem divi Thomae. Tomus secundus*, Compluti 1592, s. 1-172). Nieco później jako synonim teologii maryjnej pojawia się termin „mariologia” – po raz pierwszy w dziele Placida Nigido *Summa mariologiae* (Palermo 1602).

⁶⁰ Np. A. Bzowski, *Thesaurus laudum sanctissimae Deiparae super canticum „Salve Regina”*, Venetiis 1598. Pewne wyobrażenie o polskich kazaniach maryjnych XVII w. daje antologia: *Kazania maryjne*, wydali i opracowali R. Mazurkiewicz i K. Panuś, Kraków 2014 („Kazania w Kulturze Polskiej. Edycje Kolekcji Tematycznych” 1).

⁶¹ M. O’Carroll, *Theotokos. A Theological Encyclopedia of the Blessed Virgin Mary*, Eugene 1982, s. 233-234, 304-305; F. Petrillo, *Ippolito Marracci protagonista del movimento mariano del secolo XVII*, Roma 1992 („Monumeta Italica Mariana. Studi e testi” 1).

⁶² Theophilus Raynaudus, *Nomenclator Marianus e titulis selectoribus, Quibus B. Virgo a SS. Patribus honestatur contextus*, Lugduni 1639, s. 33.

⁶³ Np. [Vincenzo Flumano de Flumaro], *Collyrium mentis, in Quo pleraQue Christi nomina ex Veteri NovoQue Testamento excerpta, Quibusdam scholiis illustrata notantur, nuper castigata et in lucem edita, Ecclesiae Catholicae ac omnibus in Christo fidelibus dedicata*, Neapoli 1562.

Wspomnieć tu można np. znane (zapewne także Kochowskiemu) z krakowskiego (po 1660) wydania *Litaniae Lauretanae anagrammatice contextae*, sygnowane nazwiskiem flandryjskiego benedyktyna Quintusa Duretiusa (właśc. Quentin DuRetz) dzieło, w którym kolejne wezwania *Litanii loretańskiej* stały się przedmiotem przekształceń anagramatycznych i zostały opatrzone łacińskimi epigramatami⁶⁴. W kręgu sztuki emblematycznej lokuje się z kolei dzieła Sebastiana a Matre Dei (*Firmamentum symbolicum, in Quo Deiparae elogia, Quibus velut firmamentum stellis, est exornata, symbolice depinguntur*; Lublini 1652) oraz Ambrożego Nieszporkowicza (*Officina emblematum, Quae praecipuos Virginis et Matris Dei Mariae titulos et elogia complectuntur*; Cracoviae 1680). Najbardziej jednak zbliżone do *Ogrodu Panińskiego...* wydaje się późniejsze o ponad 20 lat dzieło cystersa wąchockiego, Franciszka Edmunda Rzewawskiego, w którym 1000 łacińskich tytułów maryjnych autor opatrzył polskimi tetrastychami podzielonymi na centurie⁶⁵.

Za zawartą w tych dziełach przebogata i niekiedy przedziwną – z punktu widzenia dzisiejszego odbiorcy – nomenklaturą maryjną (to *nb.* również jeden z tytułów w *Ogrodzie*: IX 86: *Nomenclatura mirabilis*), kryje się myśl, którą lapidarnie wyrażała średniowieczna dewiza przypisywana św. Bernardowi z Clairvaux: *De Maria numquam satis* ('O Maryi nigdy dosyć')⁶⁶. Stanisław Sokołowski (1537-1593) wyraził ją następująco:

Mittitur ergo angelus ad Virginem [...], cuius dotes et laudes cum una aliQua aut oratione aut imagine neQue scriptura neQue Ecclesia neQue sancti patres digne exprimere potuissent, illa multiplici imaginum, adiunctorum et similitudinum congerie exprimere conantur [...].

⁶⁴ Prawdopodobnie za tą edycją Kochowski podaje niektóre tytuły wraz ze wskazaniem źródeł, w tym również te oznaczone jako *anagramma* (np. XVI 69: *Amantis ara*; por. Q. Duretius, *Litaniae Lauretanae anagrammatice contextae. Rosarium, sive Corona sanctissimae Deiparae Virginis Mariae ex S[acrae] Scripturae elogiis versu composita*, Cracoviae [po 1660], k. A5r: *Sancta Maria. Anagramma. Amantis Arca*. Na temat tego zbioru, będącego faktycznie dziełem uczniów Duretiusa i opartego na znaczenie obszerniejszej edycji antwerpskiej (*Rhetorum Collegii S[ancti] Adriani oppidi Gerardimontani in Flandria Poesis anagrammatica*, Antverpiae 1651), zob. J. Nowaszczuk, *Dzieła upowszechnione pod nazwiskiem Duretiusa w krakowskiej edycji*, „Pamiętnik Literacki” 109(2018), 4, s. 165-184.

⁶⁵ F. Rzewawski, *Wieża Dawidowa w tysiąc tarcz uzbrojona, albo bez pierworodnej zmyła poczęta Najświętsza Boga Rodzica i zawsze Panna Maryja wierszem poetyckim wystawiona i w tysiąc tytułów ubrana*, Kraków 1702.

⁶⁶ A. Rum, „*De Maria numquam satis*”. *Unáforisma in cerca di autore e di significato*, „Theotokos” 2(1994), s. 163-173.

Posłany anjół do Panny, [...] której przymiotów i darów, gdy ani Kościół, ani ojcowie święci, ani pismo żadne jednym słowem jakim albo podobieństwem godnie wyrazić mogli – tedy się wżdy o to starali, aby ją rozmaitemi zbiorzy z wielu różnych podobieństw wymalować mogli.⁶⁷

(przekład J. Januszowski)

Bardziej elokwentny był wspomniany już Ippolito Marracci:

Porro Quamvis unicum revera sit et praeclarissimum Deiparae nomen: MARIA, attamen cum hoc solum non sufficiat ad eius dignitatem, excellentiam sublimitatemQue cognoscendam et ad eius perfectionum varietatem multipliciterQue propalendam, hinc necessario factum est, ut tam variis ac multiplicibus nominibus [...] eadem Deipara a SS. Patribus et scriptoribus ecclesiasticis fuerit appellata. Unde S. Bernardinus Senensis [...] Quaerens, cur Beata Virgo tot tantisque nominibus a sacra Scriptura et Patribus nominetur, in hunc modum respondit: „Sicut Deum ipsum non uno tantum nomine nominamus, sed multis, ut eius incomprehensibilitatem enuntiemus, sic et gloriosam Virginem MARIAM multis nominibus designamus, et nunc Lucem, nunc Solem et huiusmodi nominare solemus, ut sic ad sublimitatem eius cognoscendam aliQuantulum pertingamus, immensitas Quippe gloriae eius omnis humani sermonis excedit inopiam.” Et Theophilus Raynaudus [...] ita rescribit: „Sicut unum Christi proprium nomen non excludit prope innumera Christi nomina appellativa, e variis perfectionibus vel multiplicibus in nos beneficiis petita, Quibus utcumQue adaeQuemus nostras de Christo notionem, ita nihil vetat, Quo minus praeter unum proprium Deiparae nomen aliis plerisque nominibus appelletur, Quibus ipsius perfectionum varietatem multipliciterQue eo modo, Quo possumus, explicemus”.

Chociaż w rzeczy samej jedno jest tylko i to przesławne imię Bogurodzicy: MARIA, to jednak ono nie wystarcza, by poznać jej godność, wspaniałość i wzniosłość oraz uwidocznic wielość i różnorodność jej cnót. Z konieczności więc święci ojcowie i pisarze kościelni nazywali Bogurodzicę tak wieloma różnymi [...] imionami. Dlatego też św. Bernardyn ze Sieny [...] na pytanie, dlaczego Pismo święte i ojcowie Kościoła nazywają Błogosławioną Dziewicę tyloma i tak wspaniałymi imionami, odpowiada: „Tak jak samego Boga nazywamy nie jednym imieniem, ale wieloma, by wyrazić Jego niepojętość, tak też i chwalebna Dziewica Maryja określamy wieloma imionami, nazywając ją już to Światłością, już to Słońcem itp., aby tak oto choć odrobinę przybliżyć się do poznania jej wielkości, gdyż jej niezmierzona

⁶⁷ S. Sokółowski, *Nuntius salutis sive de incarnatione ad laudem Domini Nostri Iesu Christi eiusQue gloriosissimae Matris honorem [...] sermones Quinque*, Cracoviae 1588 s. 28-29; przekład Jana Januszowskiego według wydania: *Posel wielki o wcieleniu Syna Bożego, na część i chwałę Pana naszego, Jezusa Krystusa i przeczystej Panny Maryjej, Matki jego, [...] przez Jana Januszowskiego na polskie przełożony*, Kraków 1590, s. 42.

chwala przekracza możliwości całej ludzkiej mowy”. [...] A Theophilus Raynaud [...] pisze: „Tak jak jedyne własne imię Chrystusa nie wyklucza innych, niezliczonych niemal określeń (biorących się od jego różnych doskonałych zalet lub nieprzebranych względem nas dobrodziejstw), abyśmy z ich pomocą mogli choć jakkolwiek dorównać naszym wyobrażeniom o Chrystusie, tak też nic nie stoi na przeszkodzie, żeby Bożą Rodzicielkę nazywać nie tylko jej własnym imieniem, ale także innymi, i byśmy w ten sposób, na ile to możliwe, wyrazili rozmiar i wielość jej doskonałych przymiotów”.⁶⁸

(przekład W. Pawlak, A. Masłowska-Nowak)

Paradoksalnie, w kontekście tej wypowiedzi mnożenie imion (tytułów) maryjnych można uznać za szczególną postać teologii apofatycznej: za ich pomocą autorzy usiłują opisać i wyrazić to, co niewyraźalne⁶⁹, a wielość stosowanych przez nich środków wyrazu wrażenie tej niewyraźności tylko intensyfikuje. Również i ta myśl nieobca była Kochowskiemu, który już w „Weściu” do *Ogrodu* porównywał się do Pigmeja chcącego udźwignąć ciężar sklepienia niebieskiego, a swoją pracę – do beznadziejnych wysiłków Syzyfa lub dziecka usiłującego łyżką przelać morze do wykopanego przez siebie dolka, a następnie w wierszach („zawarcia”) zamykających poszczególne „kwatery” powtórzył 16 razy, iż łatwiej policzyć to, co niepoliczalne (krople morskiej wody i deszczu, płatki śniegu, ziarenka pustynnego piasku, litery w książkach, liście na drzewach) niż tytuły (a tym samym wyczerpująco opisać chwałę i wielkość) Matki Bożej. Jednak wbrew pozorom, jak zauważyła Ludwika Ślękowa, wiersze te nie są li tylko wyrazem skromności i bezsilności poety:

W stosunku do epigramatów z kwatier pełnią *Zawarcia* rolę pointy mieszczącej dowody, które mają przekonać, że wszystkich „chwał”/„tytułów” Matki Boskiej wyliczyć się nie da, a więc ze poeta podjął się zadania

⁶⁸ H. Marracci, *Polyanthea mariana in libros XVIII distributa...*, Coloniae Agrippinae 1683, *Praefatio*, k. 1r. Por. T. Raynaudus, *Nomenclator Marianus...*, *op. cit.*, s. 91.

⁶⁹ W taki właśnie sposób Walerian Gutowski tłumaczył milczenie autorów Nowego Testamentu na temat wniebowzięcia Maryi (*Panegiryczne niektóre dyskursy duchowne i różne insze kazania*, Kraków 1675, s. 52):

[...] kochali oni niepomiernie wszyscy i obserwowali wielce Przenaświętszą Pannę, ale ze chwały onej, którą miała przy wniebowzięciu swoim *adaequate* [stosownie] opisać i dostatecznie udać żadną miarą nie mogli, dlatego dać pokój raczej wszystkimu woleli; „*Sancti Evangelistae de Mariae laudibus silent, Quoniam ineffabilis est eius magnitudo*” [‘Święci ewangelisci milczą na temat chwały Maryi, ponieważ niewypowiedziana jest jej wielkość’], tak mówi Tomasz święty de Villanova.

niemożliwego, pośrednio zaś – i w istocie zarazem – że dokonał dzieła o niezwyklej randze, ponieważ niemożliwe uczynił możliwym.⁷⁰

Uczynił to – dodajmy od razu – nie bez pomocy innych, czyli autorów dzieł, które posłużyły mu jako źródło zgromadzonych w *Ogrodzie* łacińskich tytułów maryjnych i nie tylko, bo ślady lektur można też dostrzec w nawiązujących do nich epigramatach. Korzystania z tych źródeł bynajmniej nie ukrywał, owszem, niemal ostentacyjnie się do tego przyznawał, wskazując je ogólnikowo już na karcie tytułowej oraz w wierszowanym „Weściu”, gdzie swoją pracę porównał do trudu pszczoł (w. 37-42):

Więc i ja, w najgłębszą się rzuciwszy pokorę,
chwalić Cię, Panno moja, na śmiałość się biorę,
Twe tytuły zbierając z miodopłynnej weny
doktorów, a do swojej wodę Hipokreny
jako z morza przenosząc kształtem lichych pszczołek,
które plastr miodu robią z nazbieranych ziółek.

Mająca proveniencję antyczną i doskonale znana autorom stuleci XVI i XVII metafora pszczoły wyrażała jedną z najważniejszych zasad regulujących twórczość w obrębie kultury humanistycznej, tj. imitacji literackich wzorów, wraz z wynikającą z niej praktyką czerpania materiału inwencyjnego z dorobku poprzedników⁷¹. „Nikt z nas dziś nic prócz tego, co czytał, nie pisze”, stwierdzał Wacław Potocki⁷², lapidarnie charak-

⁷⁰ L. Ślękowa, „*Quadratum perfectum*” *Wespazjana Kochowskiego*. „*Niepróżnujące próżnowanie – liryka polskie*”, „*Ogród Paniński*”, „*Psalmodia polska*”. *Uwagi o kompozycji*, „*Pamiętnik Literacki*” 92(2001), 2, s. 154.

⁷¹ Zob. np. J.A. Komeński, *O sprawnym korzystaniu z książek, podstawowego narzędzia kształcenia wrodzonych zdolności*, [w:] tenże, *Pisma wybrane*, przełożyła K. Remerowa, wstępem i komentarzem opatrzył B. Suchodolski, Wrocław 1964, s. 304 („Biblioteka Klasyków Pedagogiki. Pisarze Obcy”):

Bądźmyż więc raczej pszczołami, które nie same siebie wysysają, lecz oblatując ogrody, łąki i lasy zbierają pył z kwiatów i z niego dopiero miód przyrządzają.

Więcej na temat toposu (metafory) pszczoły [w:] D. De Rentiis, *Der Beitrag der Bienen. Überlegungen zum Bienengleichnis bei Seneca und Macrobius*, „*Rheinisches Museum für Philologie*” 141(1998), s. 30-44; J. Domański, *O dwu znaczeniach metafory pszczoły*, [w:] tenże, „*Philologica, literaria, humaniora*”. *Studia i szkice z dziejów recepcji dziedzictwa antycznego*, Warszawa 2009, s. 89-104 (tu także obszerna literatura przedmiotu).

⁷² W. Potocki, *Cudzej pracy obmowca abo cenzor nieproszony. Na toż drugi raz*, w. 12, [w:] tenże, *Dzieła*, opracował L. Kukulski, t. 3: *Moralia i inne utwory z lat 1688-1696*, Warszawa 1987, s. 173.

teryzując w ten sposób warsztat współczesnych sobie kolegów po piórze, w tym również Kochowskiego, który – o czym była mowa – już na karcie tytułowej *Ogrodu* wskazał ogólnikowo zakres swoich lektur: Pismo Święte oraz dzieła „doktorów kościelnych i kaznodziejów prawowiernych”⁷³. O ich dokładniejszą identyfikację zadbał, opatrując większość zawartych w dziele tytułów maryjnych notami marginalnymi informującymi o ich pochodzeniu. Na tej podstawie wydawcom udało się ustalić listę niemal 200 źródeł, z których, jeśli wierzyć Kochowskiemu, pochodzą zebrane przez niego „kwiaty tytułów Matki Boskiej”. Obejmuje ona oczywiście Stary i Nowy Testament (ze zdecydowaną przewagą tego pierwszego), księgi liturgiczne (mszał i brewiarz rzymski) wraz z pomieszczonymi w nich tekstami (modlitw, antyfon, hymnów itp.), nieokreślone bliżej kazania, kompendia symbolograficzne oraz nieco ponad 150 autorów wskazanych imiennie, począwszy od ojców Kościoła (święci: Ireneusz, Augustyn z Hippony, Efreem, Jan z Damaszku), poprzez autorów średniowiecznych (przede wszystkim św. Bernard z Clairvaux), na współczesnych Kochowskiemu twórcach literatury religijnej kończąc (Paolo Aresio, Nicola Avancini, Szymon Starowolski i inni)⁷⁴.

Na pierwszy rzut oka *Ogród* wydaje się więc dziełem niezwykle erudycyjnym, owocem rozległego czytania, połączonego – zgodnie z zaleceniami dla dawnych czytelników – z cierpliwym ekscerpowaniem w trakcie lektury „słów i rzeczy” niezbędnych do produkcji własnych tekstów⁷⁵. Tak powstało swego rodzaju florilegium lub też, jak trafnie, choć chyba nie bez ironii, ujął to Czesław Hernas, „swoisty leksykon metaforyki maryjnej, niezwykle owoc poetyckiej filatelistyki”⁷⁶, będą-

⁷³ Warto zauważyć, że kategoria „prawowierności” była ważna dla Kochowskiego, który doświadczył (w związku z publikacją *Niepróżnującego próżnowania*) kłopotów z cenzurą kościelną i może dlatego we wspomnianej notatce zapisanej w autografie *Chrystusa cierpiącego... i Ogrodu panińskiego...* (zob. wyżej, przyp. 35) deklarował jak najpokorniej poddanie tych oraz wszystkich innych swoich pism, zarówno już wydanych, jak i jeszcze niepowstałych, pod osąd i cenzurę świętego Kościoła rzymskiego:

Haec aliaque scripta aut Deo dante scribenda vel antebac in lucem ommissa iudicio et censuris Sanctae Matris Ecclesiae Catholicae [...] demissime venerabundus subiticio [...].

⁷⁴ Zob. „Wykaz źródeł wskazanych w marginaliach” pierwodruku *Ogrodu*, s. XXX.

⁷⁵ W. Pawlak, „*De eruditione comparanda in humanioribus*.” *Studia z dziejów erudycji humanistycznej w XVII wieku*, Lublin 2012, s. 311 („Studia i Materiały z Dziejów Literatury Wczesnonowoczesnej” 1).

⁷⁶ Cz. Hernas, *Barok*, op. cit., s. 501. Gdzie indziej (*Hejnały polskie. Studium z historii poezji melicznej*, Warszawa 1961, s. 182; „Studia Staropolskie”, t. 9) badacz określił *Ogród* jako „swoisty słownik frazeologii maryjnej”.

cy produktem – nie bójmy się tego słowa – kompilacji, która w tym czasie stanowiła powszechnie stosowaną i akceptowaną metodę pracy pisarzy i uczonych. Nieprzypadkowo i nie bez racji kojarzono *Ogród* ze stylem lipsjańskim, tj. częstym stosowaniem cytatów (*nb.* podobnie jak w *Ogrodzie* skrupulatnie opatrywanych notami marginalnymi) i poetyką zbliżoną do centonu⁷⁷. Za Justusem Lipsjuszem, którego podziwiał⁷⁸, mógłby zatem Kochowski powtórzyć:

*Cum enim inventio et ordo a nobis sint, verba tamen et sententias varie
conquisivimus a scriptoribus priscis.*

Chociaż bowiem inwencja i kompozycja pochodzą od nas, to jednak
słowa i myśli na różne sposoby wyszukiwaliśmy u dawnych pisarzy⁷⁹

(przekład W. Pawlak)

usprawiedliwiając się przy tym słowami jednego ze współczesnych sobie „kaznodziejów prawowiernych”:

I nie poczytam sobie za nagany godną kradzież owych, którzy z cudzych ksiąg i skryptów rzeczy godne pamięci, rzeczy dowcipne, nowe, osobliwe i modne z swoją materiją łączą i zdobią, albowiem perły z morza na brzegi wyrzucone tego są, który je wprzód znajdzie i osiągnie. Żaden autor z starych jako naszego wieku, lub świecki, lub duchowny, i jeden nie znalazł się taki, który by z własnego kruszcza i (chcę mówić) góry swego dowcipu miał tak wielkie, obfite, tak wielu godnych ksiąg wykopać i wybrać bogactwa i skarby. Poczciwą, chwalebłą autorowi każdemu wydającemu *in lucem opera* [na światło dzieła] godzi się jako panu bawić kradzieżą.⁸⁰

⁷⁷ A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki...*, *op. cit.*, s. 28; A. Borowski, *Lipsjanizm*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok*, pod redakcją T. Michałowskiej, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temierusz, Wrocław 19982, s. 441-443 („Vademecum Polonisty”); J. Dąbkowska-Kujko, *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*, Lublin 2010, s. 231-247.

⁷⁸ W. Kochowski, *Tablica z napisem rymu słowiańskiego wielkiemu cnotą i nauką Justowi Lipsjuszowi Beldze, Iur[is] Con[sulto] Cl[arissimo]*, [w:] tenże, *Niepróżnijące próżnowanie...*, *op. cit.*, s. 315-317. Na temat tego utworu zob.: A. Borowski, *Sarmackie epitafium Justa Lipsjusza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historycznoliterackie” 1972, nr 293, z. 24, s. 241-253; S. Nieznanowski, *Wespazjana Kochowskiego pochwała Lipsjusza*, [w:] *Dzieło literackie i książka w kulturze. Studia i szkice ofiarowane Profesor Renardzie Ociecek w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, redakcja naukowa I. Opacki, przy współudziale B. Mazurkowej, Katowice 2002, s. 577-582; J. Okoń, „*Tablica z napisem rymu słowiańskiego*” Justowi Lipsjuszowi przez Wespazjana Kochowskiego zgotowana. (Próba interpretacji), [w:] *Wespazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej*, *op. cit.*, s. 55-72.

⁷⁹ J. Lipsius, *Politicorum, sive Civilis doctrinae libri sex*, Antverpiae 1599, s. 9 („*De consilio et forma nostri operis*”).

⁸⁰ B. Rychlewicz, *Kazania począwszy od Adventu aż do Wielkiejnocy inclusive, na niedziele, święta Zbawiciela i Jego Matki*, Kraków 1698, k.nlb. c2v.

Przytoczone wypowiedzi opisują dość dobrze *modus operandi* autora *Ogrodu*, polegający na tworzeniu tekstu z „prefabrykatów” pozyskanych z istniejących już dzieł⁸¹, a ponadto świadczą, że był on w jego czasach pospolity i akceptowany. Równie pospolita, choć już niekoniecznie spotykająca się z powszechną akceptacją, była praktyka odchodzenia od humanistycznej zasady sięgania do autentycznych źródeł (*ad fontes*) na rzecz zachowań lekturowych, które można opisać jako korzystanie ze źródeł pośrednich, cytowanie z drugiej ręki i metodę – jak byśmy dzisiaj powiedzieli – „kopiuj-wklej”. Ułatwiały takie zachowania liczne w wiekach XVI-XVII tzw. *commonplace-books*, to jest kompendia mające postać florilegiów czy wypisów, z których najpopularniejsza była *Polyanthea opus suavissimis floribus exornatum...* (Savona 1503) – opracowana przez Domenica Naniego Mirabellego (ok. 1455-po 1528) antologia cytatów i zarazem swoista encyklopedia, wydawana przez cały wiek XVI, a w wersji przygotowanej na przełomie stuleci XVI i XVII przez Josepha Lange (1570-1615) jako *Polyanthea nova* (Lugduni 1604) przez następne kilkadziesiąt lat. Na niej wzorował się Laurentius/Lawrence Beyerlinck (1578-1627), komponując „ad normam Polyantheae universalis” swój olbrzymi „teatr życia ludzkiego” (*Magnum theatrum vitae humanae*, Coloniae Agrippinae 1631), oraz Ippolito Marracci jako autor dzieła *Polyanthea Mariana...*⁸². Owocem korzystania z takich źródeł była erudycja w tekstach z epoki określana jako pozorowana i fałszywa (*falsa*) lub płytka i powierzchowna (*su-*

⁸¹ Por. J. Lipsius, *Ad libros „Politicorum” notae, et De una religione liber*, [w:] tenże, *Politicorum, sive Civilis doctrinae libri sex, op. cit.*, [z osobną kartą tytułową i paginacją], s. 7:

Lapides et ligna ab aliis accipio, aedificii tamen exstructio et forma tota nostra. Architectus ego sum, sed materiam varie undiQue conduci. Nec anearum sane textus ideo melior, Quia ex se fila gignunt, nec noster vilior, Quia ex alienis libamus ut apes.

Kamienie i drewno biorę od innych, jednak projekt i wykonanie budowli są w całości moje. Jestem architektem, ale materiał zgromadziłem na różne sposoby zewsząd. Z pewnością ani tkanina będąca dziełem pajaków nie jest lepsza tylko dlatego, że same z siebie wydają nić, ani nasza gorsza dlatego, że jak pszczoły czerpiemy od innych.

(przekład W. Pawlak)

⁸² A. Moss, *Printed Commonplace-Books and the Structuring of Renaissance Thought*, Oxford 1996; B.L. Ullmann, *Joseph Lang and his Anthologies*, [w:] *Middle Ages – Reformation – Volkskunde. Festschrift for John G. Kunstmann*, Chapel Hill 1959, s. 186-200 (toż [w:] tenże, *Studies in the Italian Renaissance*, Roma 1973, s. 383-399); M. Mejor, „*Polyanthea nova*” von Joseph Lange: ein Exempel der neulateinischen Florilegia, [w:] *Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis Proceedings of the Eight International Congress of Neo-Latin Studies, Copenhagen 12 August to 17 August 1991*, edited by R. Schnur, Binghampton–New York 1994, s. 651-662; W. Pawlak, „*De eruditione comparanda in humanioribus*”..., *op. cit.*, s. 316-334.

perficiaria). Za Agnieszką Czechowicz można ją też określić mianem erudycji antologijnej⁸³, a za jednym z dawnych opracowań – jako *eruditio compendiaria*, tj. czerpana z rozmaitych kompendiów i streszczeń, czyli, mówiąc obrazowo, zdobywana „na skrót” (*eruditio superficiaria breviter et facile acQuisita*)⁸⁴.

O taką erudycję posądzano też Kochowskiego, co korespondoowało skądinąd z wiedzą o jego brakach w formalnym wykształceniu⁸⁵. Jako szczególnie podejrzana wydawała się „manifestacyjna erudycja”⁸⁶ *Ogrodu Panieńskiego...* z jego setkami tytułów maryjnych, będących przecież cytatami z imponującej liczby dzieł i autorów, jak zdają się sugerować towarzyszące im na marginesie „przypisy źródłowe” typu: „*Cyrrillus Alex[andrinus]*”, „*Leo imper[ator]*”, „*Ex litan[ia]*”, „*Ex brev[iar]io Rom[ano]*”, „*4 Reg[um] 13*”, „*Petrus Bles[ensis]*” itp.. Wielość wskazanych w ten sposób źródeł rodzi uzasadnione pytanie o to, czy i w jakim stopniu były one faktycznie znane Kochowskiemu, inaczej mówiąc, czy rzeczywiście czytał on dzieła św. Cyryla z Aleksandrii, cesarza bizantyjskiego Leona VI, zwanego Mądrym (który kryje się pod określeniem *Leo Imperator*), Pierre’a de Blois (*Petrus Blesensis*), tudzież stu kilkudziesięciu innych autorów wymienionych w notach marginalnych. Odpowiedź na to pytanie nie jest wcale prosta, ale nawet jeśli będzie po części negatywna, to z pewnością nie może tu być mowy o mistyfikacji⁸⁷.

⁸³ A. Czechowicz, *Humanitas: lectio – imitatio. Przypadek Potockiego*, [w:] *Humanizm polski. Długie trwanie – tradycje – współczesność. (Studia i materiały)*, pod redakcją A. Nowickiej-Jeżowej i M. Cieńskiego, przy współpracy A. Pawlak, Warszawa 2008-2009, s. 139.

⁸⁴ G.S. Treuer, F. Weise, *Disertatio inauguralis de compendiaria eruditione*, Helmaestadi 1718, s. 7:

[...] *compendiarium eruditionem SUPERFICIALIAE partem eamQue praecipuam vocare non dubitem eamQue definiam, Quod sit 'eruditio superficiaria breviter et facile acQuisita'*.

[...] nie waham się uznać tego rodzaju erudycji za część, i to główną, [erudycji] POZORNEJ i zdefiniuję ją jako 'erudycję pozorną, zdobytą łatwo i na skrót.

(przekład W. Pawlak)

⁸⁵ Np. I. Chrzanowski, *Historia literatury niepodległej Polski (z wypisami)*, t. 2, Warszawa 1994, s. 169; Cz. Hernas, *Barok, op. cit.*, s. 496-497: „Wiedza to zbyt powierzchowna, zdarza się niejedna zwyczajna pomyłka w nazwach mitologicznych czy geograficznych. Więcej zawdzięczał potocznej zmitologizowanej wiedzy i historii świata niż nauce”.

⁸⁶ M. Eustachiewicz, *Wstęp, op. cit.*, s. LII.

⁸⁷ Por. W. Pawlak, *Twórczość Wespazjana Kochowskiego wobec popularnej literatury religijnej...*, *op. cit.*, s. 22.

Twórca *Ogrodu* oczywiście miał braki w wykształceniu, ale uzupełniał je, o czym już mówiliśmy, poprzez lekturę, której sprzyjał widoczny w jego twórczości swoisty kult książek⁸⁸. Z pewnością wcale pokąsną liczbę autorów i dzieł wskazanych w marginaliach znalazł z pierwszej ręki. Pomijając teksty popularnych modlitw czy pieśni maryjnych, takich jak *Litania loretańska*, łacińskie i polskie *Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP*, hymn *Ave maris stella* (bo te jako źródło zawartych w nich określeń Maryi „wyeksploatował” niemal w całości), mogły to być Pismo Święte, niektóre zbiory kazań (np. Cornelia Mussa), epigramaty Alberta Inesa, łacińskie mowy Nicolauisa Avancina, a także dzieła tych ojców Kościoła i teologów, których pisma, wydawane wielokrotnie w XVI i XVII w., były stosunkowo łatwo dostępne⁸⁹. Ponadto, powtórzmy raz jeszcze, nie ukrywał faktu zapożyczania się u poprzedników⁹⁰, ale też nigdzie nie twierdził, że zna ich wszystkich z bezpośredniej lektury. Wreszcie, na ogół poprawnie wskazał w notach marginalnych autorstwo czy też pochodzenie konkretnego tytułu maryjnego. Do not tych należy podchodzić z ostrożnością⁹¹, co nie zmienia faktu, że w większości przypadków można zlokalizować tytuł we wskazanym źródle. Oznacza to jednak tylko tyle, że udaje się zidentyfikować pierwsze ogniwo w długim łańcuchu cytowań czy zapożyczeń, na końcu którego, z punktu widzenia czytelnika, znajduje się tytuł i towarzyszący mu epigramat. Nie moż-

⁸⁸ S. Nieznanowski, *Liryki Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 13; J. Starnawski, *Wespazjan Kochowski*, *op. cit.*, s. 22-23: „Czytamy w «historiach literatury» sarkania na niedokształcenie Kochowskiego, na popełniane przez niego błędy erudycyjne. [...] Ale kultury literackiej, i to wysokiej, odmówić autorowi *Niepróżniactwa próżnowania* nie można” (dalej autor uzasadnia tę opinię, z którą trudno się nie zgodzić).

⁸⁹ Warto w tym kontekście przypomnieć, że poeta korzystał nie tylko z własnego księgozbioru, ale także z bibliotek klasztornych (Święty Krzyż) i zapewne prywatnych, takich jak uwieczniona przez niego biblioteka kasztelana bieckiego Jakuba Michałowskiego. Zob. W. Kochowski, *Biblioteka Wielmożnego J[ego] M[ości] P[ana] na Michałowie Michałowskiego, kasztelana bieckiego*, [w:] *Utwory poetyckie. Wybór*, *op. cit.*, s. 59-63; S. Nieznanowski, *Liryki Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 13.

⁹⁰ Zob. W. Kochowski, *Refutacja tego zarzutu*, [w:] *tenże*, *Utwory poetyckie. Wybór*, *op. cit.*, s. 289:

Ja z autorów kiedy zbieram,
prosząc, biorę, nie wydzieram –
widzieć każdy może jawnie,
nie patrzy mię żaden prawnie.

⁹¹ Dotyczy to zwłaszcza odnośników typu *idem* (‘tenże’), *ibidem* (‘tamże’), które niekiedy wydają się mylące w wyniku przestawienia w druku – w stosunku do wersji znanej z autografu – kolejności niektórych epigramatów.

na zatem wykluczyć, że za dziełami i autorami, do których odsyłają noty marginalne, w rzeczywistości kryją się różnego rodzaju źródła pośrednie.

Ich identyfikacja nie jest rzeczą łatwą, jednak kilka można z dużym prawdopodobieństwem wymienić. Należą tu m.in. wspomniane już dzieła sygnowane nazwiskami Quintusa Duretiusa, Álvara Ariasa de Armenty oraz encyklopedyczne florilegium Laurentiusa Beyerlincka. Zawarte w tomie 5. jego dzieła *Magnum theatrum vitae humanae...* pod hasłem „Maria” „*Epitheta et tituli illustriores, Quibus tam Graeci, Quam Latini patres Virginem Benedictam celebrarunt*” były zapewne faktycznym źródłem niektórych tytułów w *Ogrodzie*, na co zdaje się wskazywać brzmienie i kolejność odpowiadająca sekwencji tytułów u Beyerlincka oraz identyczna atrybucja⁹². W podobny sposób Kochowski zastosował do Maryi niektóre określenia odnoszące się do religii oraz Rzymu („*Tituli et elogia urbis Romae*”), zawarte w tomie 6⁹³.

Zbieżność wielu tytułów sugeruje także, iż Kochowski korzystał z dzieła Juana de Carthageny (1563-1618) *Homiliae catholicae de sacris arcanis Deiparae et Iosephi* (Coloniae Agrippinae 1613-1616), w którego tomie 4. mógł znaleźć alfabetyczny rejestr kilkuset tytułów maryjnych⁹⁴. Warto przy okazji nadmienić, że właśnie wspomaganie się takimi gotowymi zestawieniami tłumaczy, dlaczego wiele tytułów maryjnych w *Ogrodzie* występuje w brzmieniu innym niż w dających się zidentyfikować cytatach z autorów wskazanych w marginaliach. Inaczej mówiąc, są to niejako tytuły „wypreparowane” z macierzystego kontekstu i poddane odpowiedniej „obróbce” – gramatycznej, stylistycznej, czasami także semantycznej, polegającej na reinterpretacji pierwotnego znaczenia, nie zawsze odnoszącego się do Maryi. Osobną kwestią (i problemem dla wydawców) jest też korzystanie przez dawnych autorów, a za nimi przez Kochowskiego, z różnych tłumaczeń tych samych tekstów czy tytułów, najczęściej reprezentujących grecką część literatury patrystycznej.

⁹² L. Beyerlinck, *Magnum theatrum vitae humanae...*, t. 5, Lugduni 1665, s. 278; por. np. *Ogród* I 25-27.

⁹³ L. Beyerlinck, *Magnum theatrum vitae humanae...*, t. 6, Lugduni 1665, s. 143 (por. np. *Ogród* I 50, IV 42, X 65), s. 359-361 (np. *Ogród* I 68, V 9).

⁹⁴ J. Carthageny, *Homiliae catholicae de sacris arcanis Deiparae et Iosephi*, t. 4, Lutetiae Parisiorum 1616, col. 597-614. O autorze zob. S.A. Vengco, *Juan de Cartagena O.F.M. (1563-1618). The Mariology of his Homiliae Catholicae and its Baroque Scripturism*, New York 1978.

Prawdziwą kopalnią maryjnych tytułów mogły być i z pewnością były dla Kochowskiego również – co przypuszczano już dawniej⁹⁵ – drukowane zbiory kazań, jak choćby wspomnianego już Stanisława Sokolowskiego, który w pierwszej homilii z cyklu *Nuntius salutis...* przytoczył sto kilkadziesiąt określeń Maryi, mających wyrazić jej przymioty⁹⁶. Innych kaznodziejów Kochowski wskazał w niektórych notach marginalnych: Piotra Skargę, Szymona Starowolskiego, Wojciecha Waleriana Gutowskiego, a zwłaszcza krakowskiego kanonika laterańskiego, Jacka Liberiusza (1599-1673), autora dwóch tomów kazań maryjnych (*Gospodyni nieba i ziemi...*, Kraków 1650, 1657, oraz *Gwiazda morska...*, Kraków 1670)⁹⁷. Odznaczają się one – co zresztą nie jest niczym niezwykłym na tle ówczesnej prozy kaznodziejskiej – erudycyjnością, wyrażającą się głównie przytoczeniami z około 150 różnych autorów. Co szczególnie ważne –

[...] liczne tak bardzo cytaty ojców Kościoła, pisarzy kościelnych i teologów Liberiusz prawie zawsze podaje po łacinie, dołączając przeważnie zaraz tłumaczenie w języku polskim. Zazwyczaj zanotowano także na marginesie, skąd tekst danego autora został zaczerpnięty.⁹⁸

Ułatwiało to oczywiście swoisty recykling tych cytatów metodą „kopiuj-wklej”.

Kochowski zapewne poznał Jacka Liberiusza osobiście, przy okazji druku *Różańca* oraz dzieła *Hypomnema reginarum Poloniae*, którym właśnie proboszcz krakowskiej parafii Bożego Ciała udzielił aprobaty cenzorskiej. Z pewnością znał też jego kazania maryjne. Nazwisko ich autora (*Liberiusz* lub w postaci skrótów: „*Ex Liber[io]*”, „*Ex cont[ione] Lib[er]ii*”) znajduje się przy 26 epigramatach *Ogrodu*, jednak dokładniejsza lektura skłania do wniosku, że zależność między nim a kazaniem Liberiusza jest znacznie głębsza i dotyczy wielu tytułów i epigramatów, przy których pojawia się ogólnikowa formułka „*ex contione*” (‘z kazania’) lub

⁹⁵ Zob. M. Eustachiewicz, *Liryka Wespazjana Kochowskiego*, [w:] taż, W. Majewski, *Nad lirykami Wespazjana Kochowskiego*, op. cit., s. 130; zwłaszcza W. Pawlak, *Twórczość Wespazjana Kochowskiego wobec popularnej literatury religijnej*, op. cit.

⁹⁶ S. Sokolowski, *Nuntius salutis...*, op. cit., s. 29-31; *Posel wielki...*, op. cit., s. 42-46.

⁹⁷ Na jego temat zob. *Słownik polskich teologów katolickich*, pod redakcją H.E. Wyczawskiego, t. 2, Warszawa 1985, s. 524-525; S. Rumiński, *Nauka ks. Jacka Liberiusza o świętości Matki Bożej*, „*Nasza Przyszłość*” 45(1976), s. 37-71; J. Stramek, „*Kaznodzieja znacznej wziętości*” – ks. Jacek Liberiusz CRL, [w:] *Wielcy kaznodzieje Krakowa. Studia in honorem prof. Eduardi Staniek*, pod redakcją K. Panusia, Kraków 2006, s. 119-129.

⁹⁸ S. Rumiński, *Nauka ks. Jacka Liberiusza o świętości Matki Bożej*, op. cit., s. 45.

też imiona zupełnie innych autorów – jak łatwo się domyślić, cytowanych również przez krakowskiego kanonika. Za ilustrację tego zjawiska niechaj posłuży epigramat XII 68:

Oraz złe, oraz dobre z niewiasty pochodzi:
Ewa śmierć, a Maryja odrodzenie rodzi.

Jako autora tytułu tego dystychu: *Principium regenerationis* ('Początek odrodzenia'), Kochowski wskazał św. Alberta Wielkiego („*M[agnus] A<l>ber[tus]*”), i rzeczywiście w jego dziele znanym jako *Mariale* znajduje się fragment odnoszący się do Ewy i Maryi: „*Illa principium mortalitatis, ista principium regenerationis*”. Nie można jednak wykluczyć, owszem, za niemal pewne należy przyjąć, że faktycznym źródłem łacińskiego tytułu oraz inspiracją dla jego rozwinięcia w polskim dystychu był fragment kazania Liberiusza z tomu *Gwiazda morska...*:

I ta przyczyna, że anioł w pozdrowieniu Panny Błogosławionej użył tego słowa: *AVE*, które opacznie czytając znaczy *EVA*, abyśmy wiedzieli, że ta Panienska nie jest w niczym podobna Ewie, ale we wszystkim jej przeciwna. „*Illa mater miseriae* (mówi *M[agnus] Albertus*), *ista mater misericordiae; illa principium mortalitatis, ista principium regenerationis; illa gratiam perdidit, ista gratiam invenit et mutavit nomen Evae non voce, sed re*”. „Ona matka nędzy, ta matką miłosierdzia; ona początkiem śmierćelności, ta początkiem odrodzenia; ona łaskę zgubiła, ta łaskę znalazła i odmieniła imię Ewy nie słowem, ale rzeczą”⁹⁹.

Znajdujemy tu i łaciński cytat znany z dzieła Kochowskiego, i jego źródło w postaci zbliżonej do noty marginalnej w *Ogrodzie* („*M[agnus] Albertus*”), i wreszcie tłumaczenie, którego fragment wyraźnie pobrzmiwa w drugim wersie dystychu Kochowskiego. Tego rodzaju zależności, odnotowanych w objaśnieniach w niniejszej edycji, jest znacznie więcej i skłaniają one do wniosku, że właśnie kazania maryjne Jacka Liberiusza były jednym z najważniejszych źródeł inwencyjnych *Ogrodu Panieńskiego...*¹⁰⁰.

⁹⁹ J. Liberiusz, *Gwiazda morska Nasświętsza Panna Maryja...*, Kraków 1670, s. 259.

¹⁰⁰ Na swoisty paradoks zakrawa w tym kontekście nieobecność w *Ogrodzie* jednego z najbardziej popularnych tytułów maryjnych: *Stella maris*, znanego Kochowskiemu zapewne nie tylko z karty tytułowej kazań Liberiusza, ale także z hymnu *Ave maris stella*, niemal w całości „rozpisanego” na tytuły i epigramaty (np. XI 54, 55, 65-67, 73, 74). Gwoli ścisłości należy dodać, że za Liberiuszem powtórzył jednak tytuły semantycznie zbliżone do „gwiazdy morskiej”: *Stella fixa* (II 16), *Stella polaris* (II 92).

Oczywiście, tego rodzaju dzieł, znanych twórcy *Ogrody* z autopsji, ale stanowiących zarazem źródło jego erudycji „antologijnej”, można wymienić z pewnością więcej. Jednym z nich, również wskazanym przez Kochowskiego w marginaliach towarzyszących 27 tytułom (w najpełniejszej postaci przy epigramacie V 14: „*Ex «Rosocoroneto» G[awathi]»*”), ale zidentyfikowanym dopiero w trakcie prac nad niniejszą edycją, było *Rosocoronetum Marianum...* lwowskiego kanonika, Jakuba Gawatha (Gawatowica, 1598-1679)¹⁰¹. Jest to modlitewnik, zawierający różne modlitwy i nabożeństwa w porządku *Quasi*-chronologicznym, w tym sześć litanii, w których kolejne wezwania zostały opatrzone notkami atrybucyjnymi (powtórzonymi być może za Carthageną), np. „*Flos campi – Aug[ustinus]»*”, „*Salus uniuersorum – Gisel[bertus]»*”, „*Puella gratioſa – Basil[ius]»*”¹⁰². Również inne części *Rosocoronetum Marianum...* obfitują w określenia maryjne, np. *totius Beatissimae Trinitatis nobile triclinium* (k. Ff9r), które w postaci *Beatissimae Trinitatis triclinium* znalazło się również w *Ogrodzie* (I 6). Jako jego autora Kochowski wskazał św. Alberta Wielkiego („*Mag[nus] Alb[ertus]»*”), być może za Liberiuszem¹⁰³, choć epitet *beatissima* w określeniu Trójcy św., pominięty przez Liberiusza, a obecny w *Rosocoronetum Marianum...*, zdaje się sugerować raczej zależność od tego drugiego.

Powyższy przykład jest znamienny, bo ilustruje zjawisko powtarzalności i swoistej wędrowki tych samych tytułów po dziełach różnych autorów, którzy poddawali je niekiedy drobnym modyfikacjom, a przede wszystkim wprowadzali w nowe konteksty. Fenomen ten doskonale uzmysławia *Polyanthea Mariana...* Ippolita Marracciego, gdzie jako źródło tego samego lub zbliżonych tytułów niejednokrotnie wskazywane są cytaty z kilku autorów, np.:

– *Triclinium Trinitatis* – Hugo ze św. Wiktora, Ryszard od św.

Wawrzyńca;

– *Triclinium nobile totius Beatissimae Trinitatis* – św. Tomasz;

¹⁰¹ Zob. H. Wyczawski, *Gawath Jakub*, [hasło w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków-Wrocław 1948-1958, s. 313-314; *Słownik polskich teologów katolickich*, *op. cit.*, t. 1, Warszawa 1981, s. 515-516.

¹⁰² J. Gawath, *Rosocoronetum Marianum, varia pro uarietate temporum rosaria et coronas Deiparae Virginis ergo adornandae nec non adorandae complectens, cum septendiali penso atQue paruis pro nominibus Jesus et Maria et de conceptione Virginis immaculata officiolis*, Cracouiae 1642, k. Aa2v-Ee9r.

¹⁰³ J. Liberiusz, *Gwiazda morska Naświętsza Panna Maryja...*, *op. cit.*, s. 406: „[...] jako ją nazywał M[agnus] Albertus: *Trinitatis nobile triclinium* – Trójce Przenaświętszej szlachetny przybytek”.

– *Triclinium nobile totius Trinitatis* – św. Albert Wielki, Jakub de Voragine, Mauritius de Villa Probata i autor kryjący się pod skrótem „Anton. PotQ”;

– *Triclinium totius Trinitatis incontaminatum* – Bernardinus de Bustis;

– *Triclinium totius Trinitatis* – św. Bernardyn ze Sieny.¹⁰⁴

Właściwie każdy z wymienionych pisarzy mógłby zostać wskazany jako źródło lub autor przytoczonego wyżej tytułu w *Ogrodzie* (I 6) i byłoby to uzasadnione¹⁰⁵. Przykład ten zarazem uświadamia, jak trudno ustalić rzeczywisty zakres lektur Kochowskiego jako twórcy tego dzieła i tłumaczy, dlaczego w objaśnieniach wydawcy zdecydowali się na podanie więcej niż jednego źródła konkretnego tytułu.

„Quadratum perfectum”

Niezależnie od tego, z jakich źródeł i w jaki sposób korzystał autor *Ogrodu Panińskiego...*, udało mu się zgromadzić bodaj czy nie największy w całym polskim piśmiennictwie zbiór tytułów maryjnych, porównywalny ze wspomnianymi dziełami Theophila Raynauda i Ippolita Marracciego. Odpowiednie uporządkowanie tego materiału, choćby z racji objętości, nie było łatwe i może dlatego Kochowski zrezygnował z układu tematycznego¹⁰⁶ na rzecz formalnej, choć niepozbawionej znaczeń symbolicznych, kompozycji liczbowej. Przypomnijmy, że polega ona na podziale *Ogrodu* na 16 „kwater” liczących po 100 tytułów i tyleż epigramatów¹⁰⁷, poprze-

¹⁰⁴ H. Marracci, *Polyanthea mariana...*, *op. cit.*, ks. XVII, s. 273.

¹⁰⁵ Świadczą o tym również nieliczne, powtarzające się w *Ogrodzie* tytuły, przypisane jednak różnym autorom, np. *Caelum vivum* – w V 68 św. Albertowi Wielkiemu, a w XIV 3 – św. Janowi z Damaszku, co jak najbardziej znajduje uzasadnienie w pismach wymienionych autorów.

¹⁰⁶ Dotychczasowe próby doszukiwania się takiego porządku, polegające np. na wskazaniu dominant tematycznych poszczególnych „kwater” (A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki...*, *op. cit.*, s. 30-34), nie doprowadziły do przekonujących rezultatów, ale kwestia pozostaje otwarta i niewykluczone, że dalsze badania przyniosą nowe ustalenia. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że w obrębie niektórych „kwater” znajdują się swoiste serie lub sekwencje tematyczne epigramatów rozwijających np. kolejne wezwania tzw. Pozdrowienia anielskiego (II 1-7), antyfony *Salve Regina* (III 1-11) lub też będących wariacjami na temat tego samego lub zbliżonych motywów, np. Maryi jako zbioru kamieni szlachetnych z arcykapłańskiego pektorala Aarona (VIII 58-70) bądź mistycznego miasta (IX 9-31 – na podstawie kazania Cornelia Mussa).

¹⁰⁷ Podział na „kwatery” przypomina nieco kompozycję maryjnego ogrodu (*Hortulus Marianus, in Quo varia Mariae nomina epitheta suis divisa areolis caelestium, terrestrium et infernorum pulvinos discriminant*) w dziele Adriana van Lyere, *Trisagion marianum* (Antverpiae 1648, s. 469-473), w którym epitety Maryi zostały rozdzielone na trzy działki (*areolae*): niebiańską, ziemską i podziemną, te zaś na grządki (*pulvini*) oznaczone kolejno literami imienia MARIA. Z kolei

dzonych mottem (najczęściej werselem z Pisma Świętego, w tradycyjnej egzegezie alegorycznej odnoszonym zwykle do Maryi) i zamkniętych 6-wersowym „zawarciem”, wyrażającym niemożność wyliczenia wszystkich możliwych tytułów Bogarodzicy. Całość *Ogrodu* poprzedza 8-wersowy cytat z hymnu *Omni die dic Mariae...*, prozaiczna dedykacja dzieła: „Najjaśniejszej, najlaskawszej nieba i ziemi przez przywilej łaski Królowej...”¹⁰⁸ oraz liczące 96 wersów *Do Ogrodu Pamińskiego wesele*¹⁰⁹.

O ile rozbudowaną ramę utworu, ważną z uwagi na zawarte w niej informacje metatekstowe, można uznać za charakterystyczną dla piśmiennictwa barokowego¹¹⁰, o tyle zastosowanie kryterium matematycznego do podziału zasadniczej części dzieła wpisuje się w znacznie starszą tradycję kompozycji liczbowych, popularnych w Średniowieczu i niezapomnianych później¹¹¹. Miała ona związek z numerologią, polegającą na przypisywaniu liczbom oraz ich kombinacjom różnego rodzaju znaczeń, oraz jej szczególną odmianą, czyli gematrią – wywodzącą się z tradycji żydowskiej praktyką przypisywania literom alfabetu, a co za tym idzie także wyrazom i większym segmentom tekstu, określonych wartości liczbowych, będących następnie przedmiotem odpowiednich zabiegów hermeneutycznych¹¹². Jedna i druga znajdowały zastosowanie zwłaszcza w egzegezie biblijnej, także chrześcijańskiej, jak o tym świadczy monumentalne dzieło *Numerorum mysteria* (Bergamo 1591) Pietra Bongo¹¹³, który starał się po-

dla liczby tytułów w poszczególnych „kwaterach” wzorem i źródłem inspiracji dla Kochowskiego mogły być znane mu epigramaty Alberta Inesa, również podzielone na centurie, choć tradycja komponowania utworów w nawiązaniu do liczby 10 i jej wielokrotności (100, 1000) była oczywiście znacznie starsza; zob. E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłumaczenie i opracowanie A. Borowski, Kraków 19971, s. 528.

¹⁰⁸ Wpisuje się ona w tradycję „pozaziemskich” przypisań dzieł, których adresatami byli Bóg lub święci; zob. M. Barłowska, *W poszukiwaniu adresata dedykacji. O przypadkach szczególnych*, [w:] *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, pod redakcją R. Ociecek, A. Sitkovej, Katowice 2006, s. 34-50.

¹⁰⁹ L. Ślękowa, „*Quadratum perfectum*” *Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 152-153.

¹¹⁰ M. Eustachiewicz, *Poeta w ogrodzie...*, *op. cit.*, s. 29; zob. też: R. Ociecek, *Rama utworu*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej*, *op. cit.*, s. 775-779 (tu także literatura przedmiotu); A. Sitkowska, „*Na połów dusz ludzkich*”. *O literackiej ramie wydawniczej w edycjach kazań Piotra Skargi (XVI-XVIII w.)*, Warszawa 1998.

¹¹¹ E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, *op. cit.*, s. 526-536.

¹¹² S. Sambursky, *On the Origin and Significance of the Term Gematria*, „*Journal of Jewish Studies*” 29(1978), s. 35-38; *Medieval Numerology. A Book of Essays*, edited by R.L. Surles, New York 1993; H. Meyer, R. Suntrup, *Lexikon der mittelalterlichen Zahlenbedeutungen*, München 1999.

¹¹³ Zob. też fototypiczną edycję wersji z 1599 r.: Petrus Bungus, *Numerorum Mysteria*, herausgegeben und eingeleitet von U. Ernst, Hildesheim-Zürich-New York 1983 (tu także informacje o autorze i samym dziele).

godzić numerologię o proveniencji klasycznej (pitagorejską) oraz biblijnej. Elementy numerologii były również w jakimś stopniu znane także niektórym polskim pisarzom, na co wskazuje choćby przypadek Jana Kochanowskiego, który zbiór *Fraszek* skomponował prawdopodobnie według reguł matematycznych, a dodatkowe znaczenia pewnych kluczowych wyrazów ukrył w ich wartości liczbowej¹¹⁴.

O tym, że numerologią interesował się również Wespazjan Kochowski, wiadomo nie od dziś. Świadczy o tym i koncepcja cykli siedmioletnich („klimakterów”), do której nawiązał w podziale swoich roczników, i dociekania numerologiczne w *Psalmodii polskiej* (Psalm XXVII: *Na rewolucyje państw w klimakterykach*)¹¹⁵, przede wszystkim zaś oparta na schematach liczbowych kompozycja jego utworów, w których Ludwika Ślękowa odkryła interesującą prawidłowość: „ilość utworów w zbiorze i jego częściach wyznacza liczba uznawana w danym systemie za doskonałą pomnożona przez samą siebie, a więc jej kwadrat”¹¹⁶. Zgodnie z tą regułą *Psalmodia polska* składa się z 36 psalmów (6x6), tyle samo liryków znajduje się w każdej z czterech ksiąg *Niepróżnującego próżnowania*, co zarazem oznacza, że jest ich w sumie 144 (12x12). Wybór liczby będącej podstawą kwadratu wiązał się z jej wartością symboliczną, i taką też wartość miało pomnożenie jej przez samą siebie, sugerujące pełnię, doskonałość proporcji, zgodność części względem całości¹¹⁷.

Dostrzeżona przez Ludwikę Ślękową zasada najpełniejszej realizacji doczekała się w *Ogrodzie Panięńskim...*, o którym nie bez racji pisano, że jest „popisem barokowej sztuki konstrukcji”¹¹⁸. Być może w podobny sposób myślał o nim sam autor, który już na karcie tytułowej sygnalizował regularność dzieła („pod sznur [...] wymierzony”), a w wierszu wprowadzającym przypisywał sobie rolę projektanta i mierniczego, przez którego „modelusz [tj. ‘wzór / plan’] kwater będzie rysowany” (*Do Ogrodu Panięńskiego weście*, w. 84). Wiersz ten zapewne nieprzy-

¹¹⁴ Zob. J. Sokolski, *Lipa, Chiron i labirynt. Esej o „Fraszkach”*, Wrocław 1998; J. Krocak, *W labiryncie. O układzie „Fraszek”*, [w:] *Wiązanie sobótkowe. Studia o Janie Kochanowskim*, pod redakcją E. Lasocińskiej i W. Pawlaka, Warszawa 2015, s. 108-117 („Studia Staropolskie. Series Nova”, t. 43(99)).

¹¹⁵ M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. LXVI-LXVII; L. Ślękowa, *„Quadratum perfectum” Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 150-151.

¹¹⁶ L. Ślękowa, *„Quadratum perfectum” Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 156.

¹¹⁷ Tamże, s. 157.

¹¹⁸ Cz. Hernas, *Barok*, *op. cit.*, s. 501. Tu i dalej powtarzamy ustalenia Ludwika Ślękowej (*„Quadratum perfectum” Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 152-155).

padkowo liczy 96 wersów, czyli dokładnie tyle, ile wynosi suma wersów w wierszach zamykających poszczególne „kwatery” (16x6).

Poetycki *hortulus conclusus* Kochowskiego ma więc bramę wejściową 16 razy większą niż furtki oddzielające kwatery, a każda z owych furtek pozostaje w tej samej proporcji do bramy wejściowej.¹¹⁹

Z kolei liczba „kwater” (16) jak i epigramatów w każdej kwaterze (100) jest wynikiem pomnożenia przez siebie liczb (4 i 10) o bogatym znaczeniu symbolicznym zarówno w tradycji klasycznej, jak i judeochrześcijańskiej¹²⁰. Pierwsza wyraża ideę kosmicznej całości, imienia Boga (tetragram) i jego panowania nad światem (cztery żywioły, kierunki, wiatry), doskonałości moralnej (cztery cnoty kardynalne, równowaga czterech temperamentów) itd. Dziesiątka z kolei jest sumą czterech pierwszych liczb (1+2+3+4) i jako taka symbolizuje pełnię i doskonałość, co oczywiście w jeszcze większym stopniu odnosi się do jej kwadratu, czyli setki. Jak pisał Euzebiusz z Cezarei (*De laudibus Constantini* 6) –

[...] dziesiątka, [...] będąc celem wszystkich liczb, jest granicą dla wszystkich liczb, które do niej dążą. Słusznie nazywa się liczbą pełną i doskonałą, ponieważ zawiera w sobie wszystkie idee oraz wszystkie reguły i miary liczb, rachunków, współbrzmień i harmonii. Dziesiątka jest granicą jedności powiększanych przez dodawanie, kiedy osiągną one dziesiątkę, swoją matkę i granicę, krążą tak jak na bieżni cyrkowej według tej mety, dotąd aż po drugim, trzecim, czwartym okrążeniu do ukończenia dziesiątego uzyskują liczbę sto z dziesięciu dziesiątek.¹²¹

Kochowski zapewne znał przynajmniej niektóre z przywołanych znaczeń, ale zgodnie z nadrzędną ideą *Ogrody* jako utworu sławiącego Maryję (zob. *Do Ogrodu Panińskiego wejście*, w. 37-38) odniósł je właśnie do niej. Ostatecznie bowiem to Maryja jako pierwsze i najdoskonalwsze dzieło Najwyższego (XII 36: *Primum Creantis opus*; XII 47: *Opus completum*) i „dzieło nad dziełami” (VI 36: *Opus operum*) jest „liczbą

¹¹⁹ Tamże, s. 155.

¹²⁰ Zob. P. Bungus, *Numerorum mysteria*, Bergomi 1599, s. 193-249 („De numero IIII”), 355-376 („De numero X”); M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłumaczenie K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 40, 54; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, wybór ilustracji i komentarz T. Łozińska, Warszawa 1990, s. 44-45, 50-51.

¹²¹ Cyt. [za:] D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, op. cit., s. 50-51.

dziesiątą” (V 44: *Numerus decenarius*) oraz „doskonałym kwadratem” (VI 43: *Quadratum perfectum*)¹²², a jej „kwadratowe imię”, jak wyraził się jezuita Christophorus de Vega, odzwierciedla jej „kwadratową”, czyli doskonałą i nieskończoną łaskę¹²³. Zastosowanie w kompozycji *Ogrodu* reguły matematycznej, o której była mowa, wyraża więc ideę doskonałości jego bohaterki, a pośrednio – także dzieła jej poświęconego, ponieważ i je można sobie wyobrazić jako geometryczny kwadrat złożony z szesnastu pól: 4 wzdłuż, 4 szerz i 4 po przekątnej.

Przywołane tu ustalenia Ludwiki Ślękowej nie zamykają zapewne drogi do dalszych dociekań na temat sensów utajonych w matematycznej konstrukcji *Ogrodu*. Nietrudno przecież zauważyć, że suma wszystkich zawartych w nim tytułów i epigramatów (1600) jest iloczynem dwóch kwadratów (42x102) i sama jest kwadratem liczby 40, również niepozbawionej znaczeń symbolicznych i uświęconej przez częste pojawianie się w Biblii¹²⁴. Liczba ta miała także konotacje maryjne w związku z czterdziestotygodniowym, jak uważano, pobytem Jezusa w łonie matki¹²⁵, nie mówiąc już o tym, że taką też wartość liczbową przypisywano imieniu Maryi zapisanemu alfabetem greckim¹²⁶.

¹²² L. Ślękowa, „*Quadratum perfectum*” *Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 153.

¹²³ Christophorus de Vega, *Theologia Mariana, hoc est Certamina litteraria de Beatissima Virgine Dei Genitricis Mariae*, Lugduni 1653, pars altera, s. 90:

Observant plerique Mariae nomen esse Tetragrammaton seu Quadrilitterum, sicut Dei nomen, Quod ad eius praestantiam valde conducit, si Quidem nomen Quadratum [B]eatae [V]irginis gratiam Quadratum, hoc est perfectam et numeris omnibus absolutam adumbrat.

Wielu [autorów] zauważa, że imię Maryi, tak jak imię Boga, jest tetragramem, to znaczy składa się z czterech liter, co bardzo odpowiada jej godności, albowiem 'kwadratowe' imię Błogosławionej Dziewicy symbolizuje jej 'kwadratową', to jest doskonałą i niekończącą łaskę.

(przekład W. Pawlak)

¹²⁴ Zob. P. Bungus, *Numerorum mysteria*, *op. cit.*, s. 501-512; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, *op. cit.*, 53-54.

¹²⁵ P. Bungus, *Numerorum mysteria*, *op. cit.*, s. 506:

[...] ipse Dominus noster multifariam sanctificaverit numerum Quadragenarium, [...] Quia Quadraginta septimanis (ut perhibent sancti patres) in utero Virginis portatus est.

[...] sam nasz Pan w wielu miejscach uświęcił liczbę 'czterdzieści', [...] ponieważ przez czterdzieści tygodni (jak utrzymują święci ojcowie) noszony był w łonie Dziewicy.

(przekład W. Pawlak)

¹²⁶ Joachimus a S. Maria, *Mystica anatomia sacratissimi nominis Deiparae Virginis Mariae*, Venetiis 1690, s. 16:

Si ergo iuxta Graecorum arithmetica in 'Maria' litteras expendamus: prima litera 'My' sonat 'duodecim', secunda littera 'Alpha' exprimit 'unum', tertia littera 'Rho' reddit 'decem et

Cum vero Quadragenarius numerus in Quatuor denarios aeQuales dividatur et denarius Quater ductus 40 producat, possumus speculari Quadragenarium numerum in Virgine illius perfectionis hieroglyphicum esse, Quae a numero Quatuor virtutum cardinalium resultat.

Ponieważ zaś liczba czterdzieści dzieli się na cztery równe dziesiątki, a dziesiątka pomnożona przez cztery daje 40, możemy tę liczbę ukrytą w Maryi uznać za hieroglify jej doskonałości, która wynika z liczby czterech cnót kardynalnych

(przekład W. Pawlak)

– pisał Joachim od św. Maryi, autor monumentalnego dzieła poświęconego imieniu swojej patronki¹²⁷. Oznacza to, że liczba tytułów maryjnych w *Ogrodzie Panińskim...* wyraża imię własne Matki Bożej (40) oraz jej doskonałość (402). Trudno stwierdzić, czy akurat tę interpretację znał Kochowski, ale z pewnością nieobcy był mu duch tego rodzaju spekulacji, czego dowodzi epigramat XI 87 (*Berith (vox Haebraea idem Quod foedus)*), w którym dociekał związku między imieniem Maryi a hebrajskim słowem „berith” (‘przymierze’) właśnie ze względu na ich rzekomo identyczną wartość liczbową. Niewykluczone zatem, że również matematyczna, precyzyjnie zaplanowana kompozycja jego maryjnego wirydarza kryje w sobie jeszcze inne, niż odkryte do tej pory, prawidłowości i utajone sensy¹²⁸.

„Rectae fidei norma”

Już w czasach ojców Kościoła upowszechniła się opinia, że poprawna nauka o Maryi i należnej jej czci jest swoistą miarą i gwarancją ortodoksyjności teologii w ogóle, a chrystologii w szczególności¹²⁹.

septem; Qu<ar>ta [w druku mylnie: „Quinta”] littera ‘ota’ facit ‘novem’, Quinta littera ‘Alfa’ exprimit ‘unum’; Qui omnes numeri simul ducti, scilicet: 12, 1, 17, 9, 1 faciunt numerum 40.

Jeśli zatem rozważymy [znaczenie] liter w imieniu ‘Maria’ zgodnie z rachubą Greków, [to okaże się], że pierwsza litera ‘u/my’ oznacza 12, druga litera ‘a/alfa’ wyraża 1, trzecia litera ‘p/ro’ daje 17, czwarta litera ‘i/jota’ oznacza 9, piąta litera ‘a/alfa’ daje 1, które to liczby razem wzięte dają liczbę 40.

(przekład W. Pawlak)

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Swego rodzaju zachętą do dalszych poszukiwań w tym kierunku mogą być wymienione wyżej prace na temat *Fraszek* Kochanowskiego, a ponadto inspirujące studium Pawła Stępnia na temat „tajemnic neoplatonńskiej architektury *Roksolanek*” (*Poeta barokowy wobec przemijania i śmierci: Hieronim Morsztyn, Szymon Zimorowic, Jan Andrzej Morsztyn*, Warszawa 1996, s. 80-102 („*Res Humane*” [sic]. Studia” 2).

¹²⁹ Zob. A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*, Kraków 2016, s. 76.

W tym właśnie duchu, jako „wyznanie katolickiej wiary”, Piotr Skarga interpretował pieśń *Bogurodzica*, poczynając od jej incipitu:

W tej pieśni pokazuje się naprzód prawa a szczerą wiarą katolicka, wszystkie kacerstwa główniejsze potępiająca, a to w tym jednym słówku i tytule Panny Przenaświętszej: Bogarodzica. Bo wszystkie kacerstwa, wiarę świętą psujące, albo biją na człowieczeństwo prawdziwe Chrystusowe, albo na Bóstwo, uwłócząc mu której natury z tych dwu: żeby nie był abo prawy człowiek, abo prawy, szczerzy Bóg. Lecz gdy wyznawamy, iż z Panny narodził się i prawy człowiek, jako z człowieka, i prawy Bóg, ten, który się przedwiecznie z Ojca jako Bóg z Boga rodzi, wszystkie fałszywe kacerskie potępiamy a fundament wiary prawowierny snujem na Panie i Bogu naszym, Jezusie Chrystusie, obojętą naturę mającym.¹³⁰

Również dla Wespazjana Kochowskiego Maryja była „normą prawowierności”, „berłem, pod którym wiara nie pobłądzi” (X 61) oraz „fantem [tj. ‘rękojmią’] przeciwko Bogu prawowiernej wiary” (V 69). W kontekście tego rodzaju deklaracji rzeczywiście można uznać *Ogród Panieński...* za „małą sumę teologii”¹³¹, tyle że daleką od systematyczności typowej dla tego rodzaju dzieł i uprawianą *sub specie mariologiae*, czyli z punktu widzenia ukształtowanej w ciągu wieków, a przeżywającej rozkwit w okresie potrydenckim¹³², katolickiej nauki o Maryi. Nie brakuje oczywiście w dziele tym motywów znanych z innych utworów poety, takich jak szczególna opieka Matki Bożej nad nim samym, a zwłaszcza – jako Królowej Polski – nad Rzeczpospolitą¹³³, najważniejsze jednak znaczenie mają tytuły i epigramaty wyrażające dogmaty oraz opinie teologiczne na temat Bogurodzicy. Znajomość owych „miejsz teologicznych” (*loci theologici*) jest niezbędna do zrozumienia *Ogrodu*, dlatego warto je tutaj pokrótce przypomnieć.

Mater Dei – ‘Matka Boga’ (II 7):

Milcz, bluźnierco Nestory z heretyków zgrają!
Tę Pannę Matką Boską same piekła znają.

¹³⁰ P. Skarga, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu*, Kraków 1605, s. 340.

¹³¹ A. Czyż, *Sarmata – niewolnik Matki...*, *op. cit.*, s. 26.

¹³² R. Laurentin, *Matka Pana. Krótki traktat teologii maryjnej. Wydanie integralne*, z francuskiego przełożył Z. Proczek, bibliografię opracował W. Łaszewski, Warszawa 1989, s. 123-125 („Theotokos. Seria Mariologiczna” 1).

¹³³ Zob. K. Koehler, *Wespazjan Kochowski – wiersze maryjne w „Niepróżnym próżnowaniu”*, *op. cit.*, s. 248-262.

Maria genuit Deum, est Mater Dei. Hoc est dogma fundamentale totius mariologiae; in eo fundantur omnes praerogativae et privilegia B[eatae] Virginis.

Maryja zrodziła Boga, jest więc Matką Bożą. To fundamentalny dogmat całej mariologii, na którym opierają się wszystkie prerogatywy i przywileje błogosławionej Dziewicy.¹³⁴

(przekład W. Pawlak)

Nauka o Boskim macierzyństwie Maryi¹³⁵, ogłoszona jako dogmat na soborze efeskim w roku 431 i wyrażona w postaci tytułu *Theotokos* (gr. Θεότοκος, łac. *Dei genitrix* / *Deipara* – ‘Boża Rodzicielka’), była konsekwencją sporów chrystologicznych dotyczących natury względnie natur Chrystusa i ich wzajemnych relacji. Ostatecznie za ortodoksyjną naukę uznano dogmat o unii hipostatycznej, tzn. o zjednoczeniu w Chrystusie natury Boskiej i ludzkiej, co pociągnęło za sobą konieczność uznania Maryi nie tylko za *Christotokos* (Χριστότοκος) – ‘Rodzicielkę Chrystusa’ jako człowieka, ale także za jego matkę jako wcielonego Słowa Bożego. Jak pisał bowiem św. Cyryl Aleksandryjski do Nestoriusza, kwestionującego tę naukę, „nie urodził się najpierw ze świętej Dziewicy zwykły człowiek i dopiero potem wstąpiło w niego Słowo”, lecz już w jej łonie obie natury były zjednoczone. Z tego powodu święci ojcowie –

[...] odważyli się nazwać Matką Bożą świętą Dziewicę, nie dlatego, że natura Słowa lub jego Bóstwo wzięło początek swego istnienia ze świętej Dziewicy, lecz dlatego, że z niej narodziło się święte ciało ożywione duszą rozumną; z nim zjednoczyło się Słowo przez unię hipostatyczną i dlatego zostało powiedziane o nim, że narodziło się według ciała.¹³⁶

Dodajmy, że Boże macierzyństwo Maryi nie odnosi się bynajmniej do jednorazowego, a tym bardziej wyłącznie do biologicznego aktu

¹³⁴ H. Lennerz, *De Beata Virgine. Tractatus dogmaticus*, Romae 1957, s. 17. Por. A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna...*, *op. cit.*, s. 98: „Cała teologia maryjna i wszelka część maryjna opierają się na podstawowym fakcie historiozbawczym, że Maryja jest Matką Bożą”; S. Napiórkowski, *Macierzyństwo Maryi*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, szp. 748: „Prawda o Bożym macierzyństwie Maryi jest pierwszą zasadą (*primum principium*) mariologii, organizującą całość wykładu (stanowiącą niejako fundament mariologii [...])”.

¹³⁵ Więcej na ten temat: R. Laurentin, *Matka Pana...*, *op. cit.*, s. 183-203; A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna...*, *op. cit.*, s. 98-106; H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, *op. cit.*, s. 17-37; S. Napiórkowski, *Macierzyństwo Maryi*, *op. cit.*, szp. 745-750.

¹³⁶ *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, pod redakcją I. Bokwy, opracował I. Bokwa [i in.], Poznań 20073, s. 60.

poczęcia i narodzenia Chrystusa, ale oznacza trwałą relację z nim jako jej synem, przez to więc również z pozostałymi osobami Trójcy Świętej.

Dzięki macierzyństwu Bożemu Maryja stała się w szczególności siostrą Córą Ojca Niebieskiego, wybraną przez niego do tej posługi; ponieważ poczęła z Ducha Świętego, [...] jest nazywana jego Oblubienicą [...] i świątynią.¹³⁷

Z nauki o Bożym macierzyństwie Maryi i jej szczególnej relacji z całą Trójcą Świętą, przypomnianej już w pierwszych epigramatach *Ogrodu*¹³⁸, niekiedy w sposób budzący uzasadnione zastrzeżenia co do ich teologicznej poprawności (gdy macierzyństwo zdaje się odnosić nie tylko do Syna, ale także do Boga Ojca – I 22: *Mater nostri Patris*), wynika szczególny kult, określanej w teologii mianem „hiperdulii” (I 37: „Świętych Bożycheś radość, bowiem wszyscy święci / czczą Cię hiperduliją z swej uprzejmej chęci”), jej rola jako matki wszystkich ludzi (XI 50: *Mater viventium*; XIV 86: *Mater omnium, Quia Dei*), zwłaszcza córek i synów Kościoła (XIV 26: *Mater filiorum Ecclesiae*)¹³⁹ oraz pozostałe „prerogatywy i przywileje” Maryi, wyrażone w postaci dogmatów o jej trwałym dziewictwie, niepokalanym poczęciu i wniebowzięciu.

Semper Virgo – ‘Zawsze Dziewica’ (XI 66):

Zawsze panną, o Panno: jesteś, będziesz, była –
ten Ci przywilej łaska Boska potwierdziła.

Nauka o dziewictwie Maryi¹⁴⁰ ma podstawy biblijne, opiera się bowiem na przekazie ewangelii, zgodnie z którym poczęła ona Chrystusa „za sprawą Ducha Świętego” (Mt 1,18; por. Łk 1,35), tzn. w sposób nadprzyrodzony, bez udziału mężczyzny, a tym samym bez naruszenia jej cielesnego dziewictwa. Już w tradycji wczesnochrześcijańskiej, której

¹³⁷ S. Napiórkowski, *Macierzyństwo Maryi*, op. cit., szp. 747.

¹³⁸ *Ogród Panieński...* I 1: *Praelecteda Dei Patris Filia* – „Przedwiecznie wybrana córka Boga Ojca”; I 2: *Mater Salvatoris dignissima* – „Najgodniejsza Matka Zbawiciela”; I 3: *Sponsa Spiritus Sancti amabilissima* – „Umiłowana oblubienica Ducha Świętego”; I 4: *Ancilla Sanctissimae Trinitatis humillima* – „Najpokorniejsza służebnica Przenajświętszej Trójcy”.

¹³⁹ S. Napiórkowski, *Macierzyństwo Maryi*, op. cit., szp. 750-751 („Macierzyństwo duchowe Maryi”).

¹⁴⁰ Zob. M. Maciolką, *Dziewictwo Maryi*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1985, szp. 612-613; R. Laurentin, *Matka Pana...*, op. cit., s. 258-272; A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna...*, op. cit., s. 107-117; H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, op. cit., s. 38-73.

świadkami są apokryficzne ewangelie dzieciństwa Jezusa oraz pisma ojców Kościoła, z faktu dziewiczego poczęcia Jezusa wyciągano wniosek o permanentnym dziewictwie Maryi: przed poczęciem i porodem Chrystusa, w trakcie i po nim (*virginitas ante partum, in partu* oraz *post partum*). Zasadnicza zgodność opinii na ten temat (tzw. *consensus patrum*)¹⁴¹ doprowadziła do uznania tej nauki za dogmat, czyli prawdę wiary wynikającą z jej powszechnego nauczania. Nie była ona kwestionowana w nurcie ortodoksyjnej teologii, co nie znaczy, że nie stała się przedmiotem dyskusji. Najwięcej trudności sprawiało teologom dziewictwo w czasie porodu (*virginitas in partu*), rozumiane do XX w. bardzo dosłownie jako brak bólów rodzenia i zachowanie błony dziewiczej, co prowadziło – jak wyraził się René Laurentin – do gruboskórnego i niedelikatnego traktowania tego zagadnienia przez niektórych autorów¹⁴². Oczywiście, nie był to jedyny sposób podejmowania i wyjaśniania tej kwestii, jak świadczy chociażby piękne porównanie św. Bernarda z Clairvaux, przytoczone w jednym z kazań Peregryna z Opola:

Niektórzy nazywali ją również kwiatem – dla jej dziewictwa, mimo że rodziła. Dlatego Bernard mówi w jej imieniu: „Rodzenie moje nie jest podobne do rodzenia innych kobiet, ale ma swoje podobieństwo w świecie natury. Jeżeli zatem pytasz – powiada – jak zrodziłam dziecko, to tak – mów – jak kwiat wydaje zapach. Jeżeli – mówi – znajdujesz nienaruszony kwiat, chociaż wydaje on zapach, wierzysz także, że moja czystość pozostała nienaruszona, chociaż zrodziłam Zbawiciela wszystkich.”¹⁴³

Kochowski oczywiście znał i wyznawał naukę o wiecznym dziewictwie Maryi, czego dowodzi np. epigramat V 76:

Panięstwa Twego rozum nie pojmie ni zmysły,
gdyś Panną w czas terajszy i przeszły, i przyszły.

lub IX 44, co więcej, można ją uznać za jedną bardziej eksponowanych w jego *Ogrodzie*, czego dowodzi 26 tytułów, w których Maryja

¹⁴¹ Odnotować jednak należy nieco odmienne zdanie w tej kwestii niektórych autorów, takich jak Tertulian i Orygenes, którzy akceptowali dziewicze poczęcie Chrystusa, wyrażali jednak wątpliwość co do dziewictwa Maryi przed i po jego narodzeniu.

¹⁴² R. Laurentin, *Matka Pana...*, op. cit., s. 265. Stanisław Turowski (*Wespazjan Kochowski na tle współczesnym jako poeta*, op. cit., s. 64) do takich autorów zaliczyłby zapewne także Kochowskiego, w każdym razie za „urągający wszelkiej wyrozumiałości” uznał epigramat VII 29, wyrażający właśnie naukę o dziewiczym poczęciu i dziewictwie *in partu*.

¹⁴³ *Kazania maryjne*, op. cit., s. 37.

określona została jako dziewica (*Virgo*), oraz szereg innych, w których występuje jako „pierwowzór” (XV 92), „twórczyni” (XVI 62), „skarbiec” (IX 40) i „szkoła” (IV 75) dziewictwa lub jako „korona” (I 99), „perła” (VI 58) i „chorążyna” (XIV 67) wszystkich dziewic.

***Virgo sine labe concepta* – ‘Dziewica bez zmyy pierworodnej poczęta’ (I 58);**

Panno przez egzempt Boski wyjęta na razie,
boś najmniej pierworodnej niepodległa skazie.

Z nauką o wieczystym dziewictwie związana jest (a często także z nią mylona) doktryna o niepokalanym poczęciu Maryi¹⁴⁴. O tym, jak poważne zastrzeżenia i wątpliwości budziła wśród wybitnych nawet teologów (św. Anzelm z Canterbury, św. Tomasz z Akwinu, św. Bonawentura), świadczy fakt, że dopiero w 1854 r. została podniesiona do rangi dogmatu. Zgodnie z definicją sformułowaną przez papieża Piusa IX w bulli *Ineffabilis Deus* oznacza ona, że –

Najświętsza Maryja Panna od pierwszej chwili swego poczęcia – mocą szczególnej łaski i przywileju wszechmocnego Boga, mocą przewidzianych zasług Jezusa Chrystusa, Zbawiciela rodzaju ludzkiego – została zachowana jako nietknięta od wszelkiej zmyy grzechu pierworodnego.¹⁴⁵

Definicja ta nawiązuje do nauki bł. Jana Duns Szkota o tzw. łasce uprzedzającej: Bóg, który nie zna ograniczeń w czasie, mógł jeszcze przed wkroczeniem swego Syna w historię i ze względu na doskonałość jego ofiary zbawczej zachować jego ziemską matkę od konsekwencji grzechu pierworodnego. Nie oznaczało to bynajmniej, że Maryja nie potrzebowała odkupienia, tylko że dostąpiła go ze względu na „przewidziane zasługi Jezusa Chrystusa” (tzw. odkupienie zachowawcze lub prewencyjne). Jak pisał Jan Duns Szkot:

[...] Maryja w najwyższym stopniu potrzebowała Chrystusa jako odkupiciela. Pozostawiona bowiem sobie zaciągnęłaby grzech pierworodny z racji powszechnego sposobu pochodzenia, jeżliby nie została uprzedzona łaską pośrednika, a jak inni potrzebowali Chrystusa, by dzięki

¹⁴⁴ S. Napiórkowski, *Niepokalane poczęcie NMP*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin 2009, szp. 1166-1167; H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, *op. cit.*, s. 73-119; R. Laurentin, *Matka Pana...*, *op. cit.*, s. 168-173; A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna...*, *op. cit.*, s. 120-128.

¹⁴⁵ *Breviarium fidei*, *op. cit.*, s. 240.

jego zasłudze uzyskać odpuszczenie grzechu, który już zaciągnęła, tak ona bardziej potrzebowała pośrednika uprzedzającego grzech, by go nigdy nie musiała zaciągnąć i by go nie zaciągnęła.¹⁴⁶

Niezależnie od wątpliwości czy dyskusji teologicznych kult niepokalanego poczęcia szerzył się w całej Europie i w Polsce¹⁴⁷. Jego wyrazem były nabożeństwa liturgiczne i paraliturgiczne (zwłaszcza *Officium parvum Conceptionis Immaculatae*, z którego wywodzą się polskie *Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP*) oraz bogata literatura teologiczna i parateologiczna (np. kazania)¹⁴⁸. Motywy immakulistyczne obecne są również w polskiej poezji maryjnej, począwszy od piętnastowiecznych pieśni o Matce Bożej¹⁴⁹. Do tajemnicy niepokalanego poczęcia nawiązuje także kilkadziesiąt tytułów i dystychów w *Ogrodzie Panińskim...* (np. I 8, II 62, IV 56, VIII 85, XV 62), które pozwalają uznać Kochowskiego za jej szczególnego czciciela i propagatora, reprezentującego stanowisko zbliżone do nauki Dunsza Szkota¹⁵⁰. Podobnie jak teologowie, również on nie poprzestaje na tym, co jest istotną treścią dogmatu (II 62):

Wszyscyśmy grzech w Adamie popełnili całe,
sama Panna w tym namniej niezmaszana kale,

ale zwraca uwagę na jego konsekwencje. Jako pierwsza skutków grzechu pierworodnego doświadczyła ta, która się do niego przyczyniła, czyli Ewa. Maryja zatem, jako zachowana od jego skutków, co więcej, mająca czynny udział w dziele zbawczym, była swego rodzaju przeciwieństwem Ewy, jej antytypem lub też, przez analogię do Chrystusa, nowego Adama – nową Ewą. Pisali o tym już w II w. święci Justyn Męczennik i Ireneusz z Lyonu, a za nimi wielu innych autorów¹⁵¹, wśród których nie mogło zabraknąć i Kochowskiego (II 14, V 83, VI 52):

¹⁴⁶ Cyt. [za:] J. Duns Szkot, *Opus Oxoniense*, tłum. S. S. Napiórkowski, [w:] *Teksty o Matce Bożej. Franciszkanie średniowieczni*, opracował M.S. Wszolek, poprzedził wstępem S.C. Napiórkowski, przełożył K. Ambrożkiewicz [i in.], Niepokalanów 1992, s. 124 („Beatam Me Dicent” 5).

¹⁴⁷ Zob. J.J. Kopec, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin 1997, s. 200-241.

¹⁴⁸ Zob. J. Misiurek, *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, op. cit., s. 407-418.

¹⁴⁹ R. Mazurkiewicz, *Niepokalane Poczęcie*, [w:] tenże, *Z dawnej literatury maryjnej...*, op. cit., s. 11-34.

¹⁵⁰ Zob. *Ogród Paniński...* IV 49: „Domie, na dość warownym zasadzony gruncie, / bo w samego poczęcia poświęcony punkcie”.

¹⁵¹ H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, op. cit., s. 177-197; R. Laurentin, *Matka Pana...*, op. cit., s. 65-68.

Co naród ludzki stracił przez Ewę, mać skrzętną,
to Maryja naprawia przysługą pamiętną.

Ewa zgubiła żywot, gdy po owoc laźla,
Maryja przez owoc go żywota znalazła.

Który Ewa straciła honor wasz, matrony,
ten przez tę wtórą Ewę wam jest naprawiony.

Rezultatem nieposłuszeństwa pierwszych ludzi było skażenie natury ludzkiej, utrata stanu pierwotnej niewinności i skłonność do zła. Maryja jako wyjęta spod tego prawa jest doskonała moralnie, tzn. nie popełniła żadnego grzechu, w czym przypominała swojego Syna, który był podobny do ludzi we wszystkim z wyjątkiem grzechu (Hbr 2,17; 4,15). Jest „różdżką”, o której śpiewa się w *Godzinkach*, że w niej „ani pierworodnej, ani uczynkowej winy skaza nie powstała”, gdyż – jak z kolei można przeczytać w *Ogrodzie* – „dusza i ciało / Panieńskie grzechowej nic podniaty nie znało” (IX 10).

Jak zauważył Stefan Nieznanowski, „niedotknięcie zmazą grzechu pierworodnego miało nie tylko konsekwencje moralne, ono jest przyczyną także fizycznej kraszy Matki Bożej”¹⁵². Maryja, jak biblijna Oblubienica z Pieśni nad Pieśniami, jest „cała piękna” (Pnp 4,17: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*; por. *Ogród* II 26).

Słuchajcie Hugona de S[ancto] Victore: [...] «Wszystkaś piękna, piękna wewnątrz, piękna z wierzchu, wszystko co w Tobie jest, piękno jest, ani jest w Tobie, co by w Tobie szpetnego było. We wszystkim jesteś wdzięczna, ani jest, w czym byś była niewdzięczna. Wszystkaś piękna, piękna przez naturę, piękniejsza przez łaskę, napięknieszka będziesz przez chwałę»

– pisał Jacek Liborius¹⁵³, a za nim Kochowski, w trzech epigramatach (XV 6-8) rozwijając tytuły: *Pulchra per naturam*, *Pulchrrior per gratiam*, *Pulcherrima per gloriam*, jako ich źródło wskazując jednak... Hugona de Sancto Caro. Zgodnie z tradycją platońską i neoplatońską (repre-

¹⁵² S. Nieznanowski, *Matka Boska w poezji baroku i czasów saskich*, op. cit., s. 39; por. R. Marzurkiewicz, *Niepokalane Poczęcie*, op. cit., s. 30.

¹⁵³ J. Liborius, *Gospodyni nieba i ziemie, Naświętsza Panna Maryja, dwudziestą kazań na hymn kościelny „O gloriosa Domina” etc. po różnych w Krakowie kościołach od X. Jacka Liberyjusza S[acrae] T[helogiae] D[octoris], proboszcza kościoła Bożego Ciała Canonicorum Regularium na Kazimierzu przy Krakowie sławiona...*, Kraków 1657, s. 151.

zentowaną m.in. przez Pseudo-Dionizego Areopagite) swoistą emanacją i przejawem piękna w świecie stworzonym jest światłość i blask¹⁵⁴, nic więc dziwnego, że również wirydarz Kochowskiego jest niejako rozświetlony blaskiem bijącym od jego bohaterki. Jest ona „światłem nieustającym” (III 28) i „najjaśniejszym” (XV 5), „światłością wieczną” (III 84) i „rodzicielką światłości” (IV 87), „latarnią w nocy” (IX 32), by przypomnieć tylko niektóre z tytułów ewokujących duchowe i fizyczne piękno Maryi, również pod tym względem przypominającej swojego Syna (XV 17):

Gdy Syn najurodzivszy z potomków Adama,
Matka ma być z białej plci najpiękniejsza sama.

***Regina caelorum* – ‘Królowa Niebios’ (IV 4):**

Jesteś królową nieba, jesteś wraz i świata,
dóbr doczesnych i wiecznych dając numizmata.

Z nauki o niepokalanym poczęciu wynika także dogmat o wniebowzięciu Maryi¹⁵⁵. Został on ogłoszony najpóźniej, bo dopiero w 1950 r., przez papieża Piusa XII, który w konstytucji apostolskiej *Munificentissimus Deus* orzekł, „że Niepokalana Bogarodzica, zawsze Dziewica Maryja, po zakończeniu biegu ziemskiego życia, została z ciałem i duszą wzięta do niebieskiej chwały”¹⁵⁶. Orzeczenie to nie rozstrzyga długo dyskutowanego problemu śmierci Maryi, a tylko wskazuje na wyjęcie jej spod powszechnego prawa, na mocy którego ciało ludzkie na skutek grzechu pierworodnego podlega zepsuciu i – jak to ujęto w konstytucji – „skażeniu grobowemu”. Podobnie jak w przypadku doktryny o niepokalanym poczęciu, również tu orzeczenie dogmatyczne jedynie przypieczętowało wielowiekową tradycję, udokumentowaną co najmniej od końca IV w., a poświadczającą wiarę we wniebowzięcie Maryi. Wyrazem tej wiary był kult liturgiczny i uroczystość Wniebowzięcia NMP, obchodzona na Wschodzie i Zachodzie od ok. VII w.

¹⁵⁴ W. Tatarkiewicz, *Historia estetyki*, t. 2: *Estetyka średniowieczna*, Warszawa 1989, s. 32-33.

¹⁵⁵ K. Pek [i in.], *Wniebowzięcie NMP*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, s. 822-829; H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, *op. cit.*, s. 126-156; R. Laurentin, *Matka Pana...*, *op. cit.*, s. 76-77, 89-91, 221-230, 273-280; J.J. Kopeć, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, *op. cit.*, s. 84-154.

¹⁵⁶ *Breviarium fidei*, *op. cit.*, s. 411.

Kochowski, co można uznać za przejaw jego wstrzeźliwości teologicznej, nie podejmuje zasadniczo kwestii ostatnich chwil ziemskiego życia Maryi. Nawiązuje do niej właściwie tylko raz i to w sposób zbliżony do o wiele późniejszej konstytucji Piusa XII (X 14):

W popiół się ludzkie w grobach rozsypują ciała,
uwielbiona Maryja cało stamtąd wstała.

W zdecydowanej większości epigramatów eksponujących tajemnicę wniebowzięcia jest ono ujmowane jako fakt już dokonany, podobnie jak ukoronowanie Maryi na królową nieba i ziemi (IV 5: *Domina mundi*; XIII 68: *Domina caeli et terrae*; V 93: *Domina omnis creaturae*; I 93: *Regina angelorum*). Tak jak –

[...] możemy [...] uważać Chrystusa za naszego króla, ponieważ jest naszym Bogiem w swoim człowieczeństwie, możemy też uważać Maryję za naszą królową, gdyż zajmuje pierwsze miejsce w królestwie – obok króla, którego jest Matką i najbliższą towarzyszką.¹⁵⁷

Wywyższona ponad wszelkie zastępy chórów anielskich (XII 51: *Exaltata super choros*), w hierarchii stworzeń ustępuje ona samemu tylko Bogu (XVI 70: *Uni secunda Deo*), który przed wiekami powołał ją do istnienia jako pierwszą w swoim niepojętym umyśle (I 11: *Promogenita omnis creaturae*; VI 1, XII 29: *Ante saecula creata*). W świetle tej idei „preegzystencji”, mającej status jedynie kontrowersyjnej opinii teologicznej, bliskiej jednak Kochowskiemu, wniebowzięcie Maryi jest właściwie powrotem do pierwotnego stanu jej bytowania w ścisłej relacji z Bogiem.

***Mediatrix* – ‘Pośredniczka’ (II 48):**

Chrystus jest pośrednikiem według Apostoła,
Panna zaś jest do Syna z nauki Kościoła.

Przytoczony dystych poprawnie wyraża naukę Kościoła o Maryi jako pośrednicze¹⁵⁸, zgodnie z którą to Chrystus jest właściwym

¹⁵⁷ R. Laurentin, *Matka Pana...*, *op. cit.*, s. 230.

¹⁵⁸ S. Napiórkowski, K. Pek, *Pośredniczka łask*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, szp. 91-94; H. Lennerz, *De Beata Virgine...*, *op. cit.*, s. 197-230; R. Laurentin, *Matka Pana...*, *op. cit.*, s. 227-229; A.A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna...*, *op. cit.*, s. 159-165.

i najdoskonalszym pośrednikiem między człowiekiem a Bogiem¹⁵⁹. Ponieważ jednak dzieło zbawienia dokonało się przy udziale Maryi, którą Bóg Ojciec wybrał na matkę swego jednorodzonego Syna i z tego względu obdarzył nadprzyrodzonymi łaskami i przywilejami, co więcej, Maryja wyraziła na ten udział zgodę, został więc jej przyznany jeszcze jeden przywilej bycia szczególną pośredniczką między ludźmi a Chrystusem. Oznacza on, że Maryja nieustannie wstawia się, oręduje za grzesznikami, ci zaś mogą w najrozmaitszych potrzebach zwracać się do niej w modlitwach, słusznie licząc na skuteczną pomoc tej, za której wstawiennictwem i pośrednictwem Bóg udziela swoich łask. Pomoc, dodajmy, skuteczniejszą od ofiarowywanej przez innych świętych, ponieważ tak jak kult im przysługujący (*dulia*) ma niższą rangę niż cześć oddawana Maryi (*hiperdulia*), tak też jej pośrednictwo ma inny charakter niż pozostałych świętych w niebie (XIV 41)¹⁶⁰:

Przybądźcie, wszyscy święci! – Co wszyscy nie mogą,
to od Boga otrzyma człek przez Matkę drogą.

Nauka o pośrednictwie Maryi wiąże się ze wspomnianą już ideą jej duchowego macierzyństwa, obejmującego wszystkich ludzi, oraz królewskiej godności. Maryja troszczy się o ludzi tak jak matka troszczy się o swoje dzieci, a królowa – o poddanych. Tak też zdawał się rozumieć to autor *Ogrodu*, który naukę o pośrednictwie Maryi wyraża często w sposób odbiegający od abstrakcyjnego dyskursu teologicznego, koncentrując się na konkretnych przykładach jej możliwej ingerencji w życie ludzi. Maryja jest więc tą, która zabiega o ich pokarm duchowy i materialny (IX 19, XVI 52), przychodzi z pomocą chorym na duszy

¹⁵⁹ Bardziej obrazowo prawdę tę unaoczniają niejako 3 dystychy (VIII 97-99), tworzące *Quasi*-dialog: w pierwszym Maryja wstawia się za grzesznikami u swego Syna, ten w odpowiedzi zwraca się do Boga Ojca, który dopiero wtedy zgadza się okazać im swoje miłosierdzie.

¹⁶⁰ Tradycyjne, a tym samym bliskie jej rozumieniu przez Kochowskiego, wyjaśnienie tej różnicy dał Heinrich Lennerz (*De Beata Virgine...*, *op. cit.*, s. 223): Pośrednictwo Maryi polega na tym, że wstawia się za ludźmi u swego Syna. Również inni święci to czynią i mogą być zwani pośrednikami, Maryja jest jednak pośredniczką w szczególny sposób, po pierwsze dlatego, że jej orędownictwo jest bardziej skuteczne niż innych świętych, po drugie zaś, że ma charakter uniwersalny. Oznacza to, że można go wzywać we wszystkich potrzebach, podczas gdy innych świętych prosi się tylko o niektóre łaski, oraz że Maryja jest tą, poprzez którą udzielane są wszelkie łaski wszystkim ludziom. Inaczej mówiąc, żadna łaska ze skarbcza zasług Chrystusa nie jest udzielana bez wstawiennictwa Maryi, która jako matka oręduje za swoimi dziećmi nawet wtedy, kiedy nie jest przez nie wzywana.

i ciele (III 54, IV 13), jest przewodniczką błędzących i podróżujących (VI 91, XII 7), towarzyszy w ostatnich chwilach umierającym (VIII 93, XI 20), zmarłym wyprasza skrócenie mąk czyśćcowych (XI 21, XIV 87) i odpuszczenie grzechów (XI 33, XI 95), a jako patronka i królowa narodów i państw – Polski w szczególności – troszczy się o ich bezpieczeństwo (XIII 46, III 77, XI 74):¹⁶¹

Ma sporkę Polska z Węgry o Twój tytuł nową,
nie tylko polską, aleś wszech królestw królową.

Ten tej synogarlice u nas głos słyszany:
„Odwróć zjadle od Polski, Synu mój, pogany!”

Upada wyniszczona Polska Marsa bojem,
Ty ją utwierdź gruntownym, ma Panno, pokojem.

Przypomniane pokrótce najważniejsze tematy i pojęcia z zakresu katolickiej mariologii nie wyczerpują, oczywiście, bogactwa treści teologicznych *Ogrodu Panińskiego...*, ale to one stanowią jego najważniejsze *loci theologici*, wokół których ogniskują się inne, bardziej szczegółowe zagadnienia (np. udział Maryi w cierpieniu Chrystusa, Maryja a eucharystia, Maryja w kontekście eklezjologii i pneumatologii). Bogactwo tych treści czyni z dzieła Kochowskiego rzeczywiście sumę mariologii, sumę swoistą, bo „rozproszoną”, rozpisaną na setki tytułów i epigramatów, a ponadto wyrażoną językiem zasadniczo różniącym się od typowego dyskursu teologicznego.

„Nomenclatura mirabilis”

Prędzej bydło w łąkach, zwierz zrachuje w dziczy,
niż wszystkie Matki Boskiej tytuły wyliczy

– pisał Kochowski w *Zawarciu kwatery X* (w. 5-6), nie rezygnując wszakże z trudu wyliczania i katalogowania tytułów Maryi. Nie był pod tym względem, o czym była już mowa, ani pierwszy, ani ostatni. Jeszcze w wieku XIX Jean JacQues Bourassé zebrał 1889 tytułów maryjnych (*figurae / tituli Mariani*), tworząc tym samych chyba najobszerniejszy

¹⁶¹ O początkach kultu Maryi jako patronki i królowej Polski zob. J.J. Kopeć, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, *op. cit.*, s. 419-427.

w dziejach ich katalog¹⁶². Niektóre z nich były przedmiotem refleksji naukowej, przede wszystkim teologicznej, ale nie tylko¹⁶³. Za dominikaninem Justynem Zapartowicem (ok. 1591/1592-1649), znanym bardziej jako Justyn z Miechowa czy po prostu Miechowita, można je wstępnie podzielić na *epitheta propria*, czyli określenia, które można, a w kontekście mariologii nawet należy, rozumieć mniej lub bardziej dosłownie (np. *Sanctissimae Trinitatis complementum*, VI 95), oraz *epitheta metaphorica*, które wyrażają prawdy odnoszące się do Maryi za pośrednictwem symboli lub metafor (np. III 23: *Petra deserti*, III 14: *Porta clausa*, III 26: *Aurora consurgens*)¹⁶⁴.

Podział ten można zastosować również do tytułów *Ogrodu Panińskiego...*, dzieła doskonale wpisującego się w barokową tendencję do operowania mową symboliczną i zmetaforyzowaną¹⁶⁵. Zawarte w nim wezwania maryjne usiłowano sklasyfikować, biorąc pod uwagę ich proveniencję oraz plan przedstawiony ewokowanych przez nie obrazów.

¹⁶² Zob. J.J. Bourassé, *Summa aurea de laudibus Beatissimae Virginis Mariae...*, t. 13, Paris 1866, s. 1003-1036. Por. A. Wojtczak, *W sprawie tytułów maryjnych i ich rozumienia*, „*Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*” 9(2010), 2, s. 262; *Index Marianus*, Sectio VII: *Encomiastica*, „in Qua alphabetice exhibentur varia nomina Quibus SS. Patres et scriptores ecclesiastici B[eatam] Mariam vocaverunt”, [w:] *PL* 219,502-522.

¹⁶³ Zob. np. S. Napiórkowski, *Maryjne tytuły*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, szp. 109-110; A. Wojtczak, *W sprawie tytułów maryjnych i ich rozumienia*, *op. cit.*, s. 257-289; tenże, *Matka i Królowa. Ku integralnemu i pogłębionemu rozumieniu tytułów maryjnych*, Poznań 2009 („*Studia i Materiały / Studies and Texts*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny” 127); tenże, *Pochodzenie i rozwój maryjnego tytułu „Gwiazda Zaranna”*, „*Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie*” 17(2011), s. 161-185; J. Kútnik, *Litania loretańska*, [przekład z języka słowackiego] J. Zychowicz, redakcja A. Bardecki], Kraków 1991; D. Mastalska, *Jutrzenka, Gwiazda Poranna, Zaranna*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, szp. 283-284; A. Tronina, *Zawitaj Pani świata. Obrazy i symbole biblijne w „Godzinkach o Niepokalanym Poczęciu NMP”*, Niepokalanów 1995; M. Karpluk, *Ze studiów nad językiem modlitw staropolskich: Godzinki*, [w:] *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, redakcja tomu M. Karpluk, J. Sambor, Lublin 1988, s. 103-132 („*Katolicki Uniwersytet Lubelski. Zakład Badań nad Literaturą Religijną*” 13); M. Kucala, *Od „Bogurodzicy” do „Madonny”. Nazywanie Matki Bożej w historii polszczyzny*, [w:] tamże, s. 133-144.

¹⁶⁴ *Discursus praedicabiles super Litanias Lauretanas Beatissimae Virginis Mariae*, authore fratre Iustino Miechoviensi, Polono Ordinis Praedicatorum conscriptorum..., Lugduni 1660, t. 1: *Index rerum*, k. Ss2r. Niewykluczone, że również to dzieło było znane Kochowskiemu.

¹⁶⁵ Zob. B. Otwinowska, „*Homo metaphoricus*” w teorii twórczości XVII w., [w:] *Studia o metaforze. I*, pod redakcją E. Sarnowskiej-Temierusz, Wrocław 1980, s. 31-56 („*Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*”, t. 55); J.T. Maciuszko, *Symbole w religijności polskiej doby baroku i kontrreformacji*, Warszawa 1986 (tu zwłaszcza s. 149-165 na temat symboliki maryjnej z licznymi przytoczeniami z *Ogrodu Panińskiego...*). Na temat *Ogrodu* przede wszystkim: J.S. Gruchala, *Metaforyka maryjna „Ogrodu Panińskiego”*, *op. cit.*; oraz W. Pawlak, *O wyobraźni religijnej Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*

Wyróżniano zatem tytuły, dla których źródłem i inspiracją była Biblia (ok. 400)¹⁶⁶, literatura teologiczna (ojcowie Kościoła, pisarze średnio-wieczni i późniejsi), kazania, teksty liturgiczne i paraliturgiczne, wreszcie autorzy starożytni, wymienieni z imienia (np. Liwiusz, Ammian Marcellinus) lub kryjący się pod skrótem *ex Graeco* ('z tradycji greckiej': II 66, II 67, II 84, II 85, III 33, III 45). Tego rodzaju klasyfikacja jest oczywiście uzasadniona, ale należy pamiętać, że nie odzwierciedla ona dokładnie metodologii pracy Kochowskiego, który większość miejsc biblijnych cytuje również z drugiej ręki. Nie zmienia to faktu, że Maryja jest dla niego przede wszystkim 'Matką zapowiadzaną w mistycznych prorocत्वach' (*Mater mysticis praefigurata oraculis*, X 2), a *Ogród* – zbiorem wypracowanych z dostępnych mu źródeł starotestamentowych typów Maryi. Należą do nich oczywiście postaci niewiast (Judyta, Rut, Rachel), ale także słup ognia i obłok, poprzedzający Izraelitów wędrujących przez pustynię, runo Gedeona, Arka Przymierza, świątynia Salomona i wiele innych (zidentyfikowanych przez wydawców w objaśnieniach).

Jeśli chodzi o plan przedstawiony tytułów Maryi, to reprezentuje on właściwie wszystkie obszary rzeczywistości, stosownie do opinii Cyserona (*De oratore* 3,161), że „nie ma [...] w przyrodzie niczego, dla czego nie moglibyśmy zastosować nazwy i określenia wziętego z innego przedmiotu”¹⁶⁷. Zgodnie z nią znaczną częścią maryjnej tytulatury *Ogrodu* rządzi prawo powszechnych analogii, na mocy którego do głównej bohaterki odnoszone są określenia prymarnie oznaczające różne elementy przyrody nieożywionej i ożywionej, począwszy od czterech żywiołów (ogień, powietrze, ziemia, woda), poprzez ciała niebieskie, fenomeny astronomiczne, zjawiska meteorologiczne, elementy krajobrazu, kamienie szlachetne, florę, faunę, a na człowieku i jego wytworach kończąc¹⁶⁸. Z punktu widzenia „znaczącego” (*signifiant*) metaforyczne tytuły Maryi są więc przejawem ciągle żywotnego w XVII w., choć wchodzącego w fazę kryzysu, pansemiotyzmu, czyli przekonania o znakowej naturze rzeczywistości. Koncepcja ta, od czasów św. Augustyna wyrażana najczęściej w postaci toposu „księgi natury”, była szcze-

¹⁶⁶ Zbliżoną liczbę tytułów maryjnych o proveniencji biblijnej (*Figurae Marianae Veteris Testamenti. Locutiones laudativae*) zawiera niezwykle pożyteczny *Enchiridion Marianum Biblicum Patristicum*, cura et studio D. Casagrande, Romae 1974, s. 2003-2013.

¹⁶⁷ Marek Tulliusz Cysero, *O mówcy*, przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył B. Awianowicz, Kęty 2010, s. 635 („Ad Fontes”, t. 19).

¹⁶⁸ Zob. W. Pawlak, *O wyobraźni religijnej Wespazjana Kochowskiego...*, *op. cit.*, s. 166-174.

gólnie bliska twórcom literatury religijnej, doszukującym się w świecie stworzonym utrwalonych w nim śladów Stwórcy (*vestigia Dei*)¹⁶⁹.

Skoro jednak „rzeczy nie znaczą tego, co znaczą, to mogą znaczyć wszystko”¹⁷⁰: nie tylko Boga, ale także Maryję, która może stać się, jak uzmysławia to dzieło Wawrzyńca Chrysogona, swego rodzaju obrazem Boga (*speculum mundi archetypi seu Divinitatis*) oraz nieba (*speculum mundi caelestis*) i ziemi (*speculum mundi sublumaris*)¹⁷¹. Z drugiej strony nietrudno zauważyć, że maryjna tytulatura *Ogrodu* jest przykładem swoistej monosemii, polegającej na tym, że wiele elementów „znaczących” (symboli, metafor) odpowiada zasadniczo jednemu elementowi „znaczonemu” (*signifié*), którym jest Maryja. Ich sens jest z góry ustalony przez autora, który nie pozostawia odbiorcy miejsca na jakąkolwiek swobodę interpretacji. Nawet jeśli niektóre spośród łacińskich tytułów mogłyby w innym kontekście oznaczać coś innego, w *Ogrodzie Panińskim...* wskazują na jeden i zawsze ten sam desygnat – Matkę Bożą. W zgrabnym dwuwierszu poeta pisze (II 33):

Świat pustynią, Bóg słowem, a echo Maryja –,
ten się odgłos od Słowa wiecznego odbija.

Pustynia, słowo, echo – to motywy, które potencjalnie posiadają „moc” wyrażania bardzo różnych treści¹⁷², ale w utworze Kochowskiego uzyskują jednoznaczne odniesienie do konkretnych desygnatów: świata, Boga i Maryi. Podobny mechanizm „alegoryzacji” symbolu można zaobserwować w innych tytułach i epigramatach, także w tych, w których do Maryi zastosowano tytuły odnoszone zwykle np. do Boga (XI 84: *Sphaera comprehensa centro*) lub św. Piotra (IV 95: *Supra petram fundata*, IV 95).

Sygnalizowane wyżej napięcie między pansemiotyzmem a monosemią można uznać za kolejny i bynajmniej nie jedyny wyraz owej przedziwnej dwoistości *Ogrodu Panińskiego...*, o której pisał Antoni Czyż. Jego konsekwencją jest jeszcze jeden swoisty paradoks, polegający

¹⁶⁹ J. Sokolski, *Barokowa księga natury. O europejskiej symbolografii wieku siedemnastego*, Wrocław 1992, s. 19-23; J.C. Westerhoff, *A World of Signs. Baroque Pansemioticism, the Polyhistor and the Early Modern Wunderkammer*, „Journal of the History of Ideas” 62(2001), 4, s. 633-642.

¹⁷⁰ M. Hanusiewicz, *Zmysłowy świat wyobraźni religijnej poetów „sarmackich”*, „Znak” 47(1995), 7, s. 34.

¹⁷¹ Zob. wyżej, przyp. 55.

¹⁷² Por. G. Durand, *Wyobrażenia symboliczne*, przełożył C. Rowiński, Warszawa 1986, s. 25.

na tym, iż dzieło na pierwszy rzut oka tak monotematyczne (*nb.* jest to jedno ze źródeł nieprzychylnych opinii na jego temat) może również uchodzić za coś więcej niż poetycką summę mariologii.

Można zauważyć – pisze Maria Eustachiewicz – że manifestacyjna erudycja poety nie ogranicza się tylko do teologii maryjnej. Włącza on do utworu całą wiedzę o świecie, jego konstrukcji i wypełniających go stworzeniach.¹⁷³

Wynika to stąd, że postawa uniwersalnego metaforyzmu¹⁷⁴, którą wyrażają setki tytułów maryjnych, nie polega na dowolnym czy arbitralnym skojarzeniu przedmiotów, ale opiera się – o czym była już mowa – na zasadzie analogii, a ta z kolei zakłada nieco bardziej pogłębioną wiedzę o świecie i nadaje owym skojarzeniom przynajmniej pozory logiczności. Takiej wiedzy wymagało zastosowanie do Maryi określeń wskazujących na jej podobieństwo do szkła odporne na działanie rtęci (XV 62: *Vitrum hydrargyro illaesum*), lunety (IV 90: *Tubus opticus*), busoli (X 91: *Pyxis magnetica*), księżycy zasłaniającego słońce w czasie zaćmienia (XIII 87: *Eclipsans Solem iustitiae*) albo odwrotnie – sugerujących jej wyższość nad słońcem pokrytym plamami (IV 56: *Sine macula*) lub gliną „damasceńską”, z której według tradycji został stworzony Adam (V 79: *Terra dans fructum*). Dodajmy, że właśnie prawo analogii rządzące znaczną częścią *Ogrodu* nadaje i temu dziełu, i poszczególnym epigramatom charakter konceptystyczny, o ile koncept rozumiany jest jako swego rodzaju paralogizm lub sofizmat, czyli błędne dowodzenie, oparte jednak na faktycznym lub tylko sugerowanym podobieństwie między przedmiotami¹⁷⁵.

Tego rodzaju operacje myślowe skutkowały oczywiście metaforami lub porównaniami, które mogą (a często wręcz powinny) wydać się co najmniej zaskakujące, by wspomnieć tylko pchłę, przez znanego zapewne Kochowskiemu Jacoba Masena uznaną za symbol Bożego

¹⁷³ M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. LIII.

¹⁷⁴ J. Rousset, *Spór o metaforę*, przełożyła M. Dramińska-Joczowa, „Pamiętnik Literacki” 62(1971), 4, s. 277.

¹⁷⁵ Zob. M.K. Sarbiewski, *O poincie i dowcipie*, [w:] tenże, *Wykłady poetyki. Praecepta poetica*, przełożył i opracował S. Skimina, Wrocław–Kraków 1958, s. 5 (10-11) („Biblioteka Pisarzy Polskich”, Seria B, nr 5); D. Gostyńska, *Retoryka iluzji. Koncept w poezji barokowej*, Warszawa 1991. W nurcie konceptystycznym poezji maryjnej sytuował *Ogród* już Stefan Nieznanowski (*Matka Boska w poezji baroku i czasów saskich*, *op. cit.*, s. 38, 57-58), choć samo zjawisko konceptyzmu pojmował nieco inaczej i traktował jako przejaw „degeneracji” (*sic!*).

miłosierdzia¹⁷⁶. Tak też postrzegano wiele tytułów maryjnych z *Ogrodu*, co w zderzeniu z zupełnie innym już smakiem estetycznym i sposobem rozumienia poezji nieuchronnie prowadziło do ocen negatywnych, jak w przypadku Stanisława Turowskiego, który w utworze Kochowskiego widział „karkołomne kontrasty, dziwaczne koncepty, przeholowane analogie i inne tym podobne środki wyczerpanej, a prężącej się żmudnie wyobraźni”¹⁷⁷, choć w gruncie rzeczy tym samym trafnie wskazał główne pojęcia poetyki, z której dzieło to wyrosło: wyobraźnia, analogia, koncept, kontrast. Negatywne kwalifikatory towarzyszące owym pojęciom są oczywiście jakąś miarą dystansu dzielącego cytowanego uczonego od epoki, w której dominowało myślenie w kategoriach analogii¹⁷⁸. Warto jednak zauważyć, że z tego rodzaju myśleniem wiązało się pewne ryzyko, polegające na zachwianiu równowagi między „znaczącym” (*signifiant*) a „znaczonym” (*signifié*) lub wręcz z przesunięciem punktu ciężkości w stronę tego pierwszego. Sytuacja mogła mieć miejsce wówczas, kiedy metafora oraz motywująca ją analogia z uwagi na ich nowość lub niezwykłość bardziej skupiały uwagę na sobie zamiast na przedmiocie, na który miały wskazywać. Niekiedy taki efekt był zamierzony przez twórców, nie dotyczy to jednak Kochowskiego, który wielokrotnie dawał do zrozumienia, że jego celem jest sławienie Maryi, a nie popisywanie się swoim *ingenium* i kunsztem poetyckim. Mimo to jednak chyba zdawał sobie sprawę z ryzykowności pewnych metafor lub porównań, o czym świadczy epigramat VI 22, w którym apostrofa do Maryi jako pieca wydała mu się tak „odważna”, że opatrzył ją znamienym ostrzeżeniem dla czytelnika: „pojmuj rozumem sens słowa, człowiecze”, co można rozumieć jako zachętę do skupienia się na sensie figuralnym, a nie dosłownym zastosowanej metafory.

Takich śmiałych metafor jest więcej, by wspomnieć tylko gąbkę, „co przed lekarstwem myje rany wprzody” i leczy „skancerowane na sumnieniu wrzody” (I 76). Przykład ten uświadamia zarazem, że ryzyko, o którym była mowa, w przypadku *Ogrodu* związane jest nie tylko z przypisaniem Maryi takich czy innych tytułów, ale także, a może jeszcze bardziej, ze sposobem, w jaki zostały rozwinięte lub skomentowane w następujących po nich epigramatach. To właśnie w nich ujawniają

¹⁷⁶ J. Sokolski, *Barokowa „physica curiosa” i koncepty księgi natury*, [w:] *Koncept w kulturze staropolskiej*, op. cit., s. 299.

¹⁷⁷ S. Turowski, *Węspazjan Kochowski na tle współczesnym jako poeta*, op. cit., s. 63.

¹⁷⁸ Por. M. Foucault, *Słowa i rzeczy. Archeologia nauk humanistycznych*, przełożył T. Komedant, Gdańsk 2006, s. 28-36, 56-71 („Klasyka Światowej Humanistyki”).

się charakterystyczne dla barokowej poezji religijnej tendencje mime-tyczne, polegające na sensualizacji tradycyjnego języka symbolicznego poprzez odświeżanie i ożywianie go za pomocą transliteracji rzeczywistych doświadczeń¹⁷⁹. Oto jak np. Kochowski wyjaśnia sens łacińskiego tytułu, sławiącego Maryję jako zwyciężczynię śmierci (*Inveniens mortis destructionem*, XVI 58):

Brykałaś, Śmierci, przedtym, tnąc nam głowy z kręgow,
Panna znalazła, jakoć przypięto popręgów.

Dystych ten odnosi się do udziału Maryi w tajemnicy zbawienia, ale wyraża go za pomocą konkretnych obrazów, bliskich zapewne autorowi jako wieloletniemu żołnierzowi, który nieraz widział, jak ścina się głowy i poskramia konie poprzez ściągnięcie popręgu. W podobny sposób poeta ożywia inne tytuły, nasycając je w epigramatach motywami i obrazami wyrażającymi wrażenia zmysłowe lub mającymi odniesienie do bliskiej mu (a także jego czytelnikom) rzeczywistości (I 65, XIII 97, IX 19, IX 38):

Spichrzu, z nieba obfitym zasypany zbożem,
skąd pożywienia pewni, w głodzie się nie trwożem.

Panna z królów linijej, to Chrystus Pan pewnie
herbownym Dawidowi po Matce królewnie.

Chrystus chlebem żywota, Panna ten chleb piecze,
do niej po posilenie pośpiesz się, człowiecze.

Gdy z Zbawiciela mego krew hojnie kapła,
wtenczas żeś się słodkości studnią, Panno, stała.

Warto zauważyć, że konsekwencją tego rodzaju obrazowania jest często przemieszanie pól stylistycznych ewokowanych z jednej strony przez podniosłe, namaszczone autorytetem Biblii i „doktorów kościelnych” łacińskie tytuły Maryi, z drugiej zaś przez uzupełniające je polskie dystychy, nierzadko sytuujące się w obszarze stylu niskiego¹⁸⁰.

¹⁷⁹ M. Hanusiewicz, *Zmysłowy świat wyobraźni religijnej poetów „sarmackich”*, op. cit., s. 33.

¹⁸⁰ Mirosława Hanusiewicz pisała (*Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku*, Lublin 1998, s. 286): „Wykładnia symbolu staje się konceptem i wymiar teologiczny dziwnie miesza się z ludycznym, tym bardziej że starożytne figury są ożywiane i poniekąd «reanimowane» przez wprowadzanie ich w trywialne pola stylistyczne”.

Ta niejednorodność stylistyczna jest jednym z elementów łączących *Ogród Panteński...* z pozostałą twórczością poety, nacechowaną licznymi sprzecznościami zarówno w warstwie językowej utworów, jak i w wyrażanych przez nie poglądach¹⁸¹.

W przytoczonych epigramatach można, oczywiście, dostrzec elementy kojarzone zwykle z tzw. sarmatyzacją polskiego katolicyzmu XVII w. lub kulturą ziemiańską (stąd np. opisywanie Maryi w kategoriach typowych dla szlacheckich stosunków rodzinnych i towarzyskich oraz za pomocą topiki agrarnej)¹⁸². Rozpatrywane w szerszym kontekście mogą one jednak być uznane za świadectwo chęci transcendowania albo wręcz kryzysu dawnego kodu symbolicznego, utrwalonego w znanej Kochowskiemu tradycji literackiej¹⁸³. Na czym ów kryzys polegał? W klasycznej teorii symbolu i alegorii zasadą była różna ważność poszczególnych płaszczyzn znaczeniowych – sens dosłowny pozostawał na usługach sensów „głębokich”, ukrytych¹⁸⁴. Zakładana teoretycznie „przezroczystość” planu przedstawionego prowadziła do swego rodzaju neutralizacji tej płaszczyzny: „znakami spraw duchowych, religijnych mogą być również rzeczy zwyczajne, a nawet trywialne”¹⁸⁵. Pomiędzy obiema płaszczyznami istniało jednak napięcie, polegające na dążeniu do usamodzielnienia się każdej z nich. Dopóki punkt ciężkości spoczywał na płaszczyźnie *signifié*, znak spełniał swoją właściwą funkcję. W praktyce jednak plan *signifiant* nie był „nieprzezroczysty” i odsyłając do znaczeń ukrytych, nie przestawał skupiać uwagi na sobie samym. W opinii wielu uczonych w wieku XVII punkt ciężkości coraz wyraźniej przesunął się właśnie w kierunku płaszczyzny „znaczącego”, która zaczęła powoli przysłańać plan nieprzedstawiony. Gilbert Durand określa to zjawisko mianem „obrazoburstwa z nad-

¹⁸¹ Por. M. Eustachiewicz, *Wstęp*, *op. cit.*, s. XXXI; Cz. Hernas, *Barok*, *op. cit.*, s. 496-497.

¹⁸² J. Tazbir, *Sarmatyzacja potrydenckiego katolicyzmu*, [w:] tenże, *Szlachta i teologowie. Studia z dziejów polskiej kontrreformacji*, Warszawa 1987, s. 230-267; A. Karpiński, *Metaforyka staropolskiej poezji ziemiańskiej*, [w:] *Studia o metaforze. I*, *op. cit.*, s. 97-117.

¹⁸³ M. Hanusiewicz, *Zmysłowy świat wyobraźni poetów sarmackich*, *op. cit.*, s. 34; eadem, *Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku*, *op. cit.*, s. 270-290.

¹⁸⁴ J. Abramowska, *Alegoria i alegoreza w dawnej kulturze literackiej*, [w:] tenże, *Powtórzenia i wybory. Studia z tematyki i poetyki historycznej*, Poznań 1995, s. 60.

¹⁸⁵ Tamże. O podobnym zjawisku w twórczości Kaspra Miąskowskiego (oraz innych barokowych poetów religijnych) pisał już przed laty Stefan Nieznanowski, zwracając uwagę na swoisty „fizjologizm” ich metaforyki i obrazowania (*Początki baroku w poezji polskiej*, [w:] tenże, *Studia i wizerunki. O poezji staropolskiej i jej badaczach*, Lublin 1989, s. 86).

miaru”, które „w symbolu zaniedbywało oznaczone, ażeby przywiązywać wagę tylko do naskórka znaczenia, do znaczącego”¹⁸⁶.

Proces odchodzenia od utrwalonego przez wielowiekową tradycję repertuaru symboli i metafor odbywał się jednak powoli. Najpóźniej dotknął peryferyjne obszary dawnej literatury, do których można zaliczyć poezję religijną, najdłużej petryfikującą dawne formy i struktury wyrażania treści. Jej twórcy nie przestają tworzyć dzieł wykorzystujących słownictwo uniwersalnego języka symbolicznego, ale – jak zauważa Mirosława Hanusiewicz-Lavallee – „płynność granic między figurami, poczucie ich niewystarczalności, mnożenie, łatwość semantycznych przekształceń, wreszcie skupienie się na zmysłowych aspektach symbolu i alegorii – wszystko zdaje się ujawniać pewne znamiona kryzysu tego uświęconego tradycją systemu znaczeń”¹⁸⁷. Zjawisko to widoczne jest również w *Ogrodzie Panińskim...*¹⁸⁸, ale to właśnie dzięki temu „mdła woń erudycji”¹⁸⁹ nie przysłoniła jego autorowi rzeczywistości, a liczne epigramaty uzyskały wyraźnie realistyczne, a niekiedy także sarmackie zabarwienie. Kochowski bowiem, „podejmując język symboliczny”, że nawiązemy do cytowanej wypowiedzi Antoniego Czyża, wcale nie przestaje być „poetą przyziemnym, wsłuchanym w zjawiska, wpatrzonym w przedmioty”¹⁹⁰.

„Zawarcie”

Poruszone dotychczas zagadnienia nie wyczerpują, oczywiście, wszystkich kwestii związanych z maryjnym wirydarzem Kochowskiego, by wspomnieć tylko niejasny status genologiczny dzieła czy też problem jego przeznaczenia. Łacińska postać tytułów maryjnych nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć, czy są to określenia Maryi w mianowniku czy wezwania w wołaczcu. Nicco inaczej jest w przypadku epigramatów, w których Maryja jest albo przedmiotem, albo adresatką wypowiedzi, co czyni z *Ogrodu* nie tylko „rejestr faworów i łask” (por.

¹⁸⁶ G. Durand, *Wyobrażenia symboliczna, op. cit.*, s. 44.

¹⁸⁷ M. Hanusiewicz, *Zmysłowy świat wyobraźni religijnej poetów „sarmackich”, op. cit.*, s. 34.

¹⁸⁸ Z tego też powodu jeden z niewielu zagranicznych badaczy, którzy zwrócili uwagę na dzieło Kochowskiego, potraktował je jako swoiste zamknięcie dominującego w latach 1300-1700 sposobu prezentacji Maryi; zob. H. Meyer, *Metalepsis and Mary: Rhetorical „Image-Flight”. Sacred Regard for Representability’s „Sake” and the Mother of Her Own Representation*, [w:] *Religion und Rhetorik*, herausgegeben von H. Meyer, D. Uffelmann, Stuttgart 2007, s. 152-184.

¹⁸⁹ W. Nehring, *Wespazjan Kochowski i jego liryki, op. cit.*, s. 111.

¹⁹⁰ Por. wyżej, przyp. 31.

Do *Ogroda Panińskiego* weście, w. 19) Matki Bożej, ale także *Quasi*-lianę złożoną z setek wezwań rozproszonych w szesnastu kwaterach. Te ostatnie, z powodu rezygnacji autora z kompozycji odwołującej się do porządku rzeczowego (treściowego), wykazują duży stopień autonomii, z czym wiąże się kwestia właściwego stylu odbioru całości dzieła. Trudno bowiem zaprzeczyć, że lekturze *Ogrodu* w porządku linearnym (od początku do końca) może towarzyszyć odnotowane również przez Czesława Hernasa uczucie zmęczenia czy znużenia. Rodzi się jednak pytanie, czy to do takiej systematycznej lektury, *a capite ad calcem* („od deszczki do deszczki”, jak wyraziłby się Benedykt Chmielowski), dzieło to było przeznaczone, czy też z uwagi na jego charakter zbliżony do opracowania leksykograficznego bądź encyklopedycznego nie zostało skomponowane raczej z myślą o lekturze selektywnej. Jeśli *Ogród* jest w istocie swoistym „leksykonem metaforyki maryjnej”, to być może należy go czytać właśnie jak leksykon, a nie jak poemat czy powieść? Te oraz inne pytania zdają się potwierdzać opinię Janusza Gruchala, że utwór ten, podobnie jak łacińskojęzyczna twórczość Kochowskiego, świadczy o nieustannej gotowości starzejącego się poety do eksperymentowania i poszukiwania nowych form wyrazu¹⁹¹. Może zatem miał rację Karol Estreicher, który właśnie o *Ogrodzie Panińskim...* napisał: „Rzecz bodaj najpiękniejsza spomiędzy rymów Kochowskiego”¹⁹².

Wydawcy *Ogrodu Panińskiego...* poczuwają się do miłego obowiązku wyrażenia wdzięczności osobom, bez których trudu i cierpliwości dzieło to w obecnym kształcie nie ujrzałoby światła dziennego: zespołowi redakcyjnemu serii „Biblioteka Pisarzy Staropolskich” z prof. Tomaszem Chachulskim na czele i nieocenioną red. Ariadną Masłowską-Nowak; prof. Junuszowi S. Gruchale za niezwykle rzeczową i konstruktywną recenzję wydawniczą tomu oraz dr. hab. Krzysztofowi Pawłowskiemu i śp. dr. Robertowi Sawie za cenne konsultacje latynistyczne.

¹⁹¹ J.S. Gruchala, *Metaforyka maryjna „Ogrodu Panińskiego”*, *op. cit.*, s. 158-160.

¹⁹² K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XIX, s. 380. O *Ogrodzie* jako „największym (nie tylko rozmiarami)” dziele o tematyce maryjnej, „a przy tym jednej z najpoważniejszych pozycji w całej spuściznie poetyckiej” Kochowskiego oraz „jednej z ciekawszych i wartościowszych pozycji naszej poezji barokowej” pisał też Mieczysław Paszkiewicz (*„Ogród Paniński” i jego autor*, *op. cit.*, s. 5-6).

**OGRÓD PANIEŃSKI,
POD SZNUR
PISMA ŚWIĘTEGO, DOKTORÓW KOŚCIELNYCH,
KAZNODZIEJÓW PRAWOWIERNYCH
WYMIERZONY
A KWIATAMI TYTUŁÓW MATKI BOSKIEJ WYSADZONY
PRZEZ JEDNEGO NAJLIŹSZEGO
TEJ MATKI I PANNY NIEWOLNIKA**



A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam]

*Quamvis sciam, quod Mariam
nemo digne praedicet,
tamen vanus et insanus
quisquis illam reticet.*

5 *Quamvis muta et polluta
mea sciam labia,
praesumendum nec silendum
est de eius gloria.*

S[anctus] Casimirus in „Hymno”

**Najjaśniejszej, najłaskawszej nieba i ziemi
przez przywilej łaski Królowej,
wszystkich rzeczy szczyrze stworzonych najpierwszej Istocie,
przenadostojniejszej Bogarodzicy,
P[annie] Maryjej, Ozdobie Karmelu, Korony Polskiej
Zaszczytowi**

[1] Od słońca wszystko na świat pochodzi. Słońce nie tylko wspólnie rąk Boskich dzieła uwesela, ale też drzewom owoc, rodom urodzaj, ogrodowi bujność daje. Słońce do miodorodnej roboty pszczoły pobudza, słońce mrówki, aby o głodnej ziemi myślały, przywodzi, słońca upały, że polny konik głośniej śpiewa, sprawują, słońce, na koniec, wzgardzone robactwo ożywia i sustentuje.

[2] Słońcemeś i Ty, o najdostojniejsza Pani moja, nie tylko, żeś wybrana jako słońce albo żeś słońcem odziana, ale że z Ciebie Słońce sprawiedliwości wschodząc, splendorów światła swego *communicative* Tobie udziela. Dlatego i ja, lichy robak, promieniami łaski Twojej odżywiony i jako jeden polny konik ciepłem dobrodziejstw Twoich

rozgrzany, przy Panieńskiego ogrodu Twego parkanach ubogą ojczystego rymu melodyją brzęczę. Czemuż ojczystego? Bo niepojętych tytułów pełna nie gardzisz Królestwa Polskiego zwać się Królową. Zaprawdę tytuł bardziej nam, tytułantom, niż Tobie, tytułatce, potrzebny.

[3] Ty przed trzydziestoletnią wojną, jako się o tę Koronę pieczołujesz, w obrazie księskim krwią płacząc, pokazałaś. Tyś w potrzebach już prawie zwątpionych wojska nasze ukrzepiała. Tyś o ojczyźnie desperujących synów na odwetowanie zdeptanej wolności w Częstochowej posiliła, krom inszej ustawicznej nad Sarmacją Twoją protekcycje, która gdy Cię Królową swoją zowie, Matką uznaje.

[4] Zawrzyjże tedy, o Ogrodzie Zawarty, zewsząd przystępne i każdemu nieprzyjacielowi otwarte ojczyzny naszej granice. Zmocniej dziedzictwo Twoje, ufortyfikuj antemural chrześcijaństwa, aby ta Polska, która Cię ma przeciwko imprezie pogańskiej nieprzełomionym zaszczytem, ta Cię wiecznie Królową swoją licząc, wyznawała, żeś jest w mocnym ramieniu Boskim *auferens bella usque in finem*.

Najlizszy niewolnik,
Ogroda Panieńskiego autor

Do Ogroda Panińskiego weście

Cant[icorum]

Hortus conclusus soror mea sponsa

Dziardyn otwieram wielki! Kto się kochasz w ziele,
 pódź sam – ty katolicki zwłaszcza Izraelu,
 który wierząc, że Chrystus Pan jest Bogiem wiecznym,
 czcząc Syna, kochasz Matkę afektem serdecznym
 5 i przez nią w łasce Boskiej jesteś upewniony.
 Wnidź! Oto drzwi otwieram w ten ogród przestrony,
 luboć wiem dostatecznie z Pism Świętych dowodu,
 że sam Wszechmocny zamknął drzwi tego ogrodu
 i żeby wdzięczny dziardyn w ochronie był miany,
 10 on łask nadprzyrodzonych ogrodził parkany.
 Atoli ja w nadziej<e> dobroci tej Matki
 ośmielę się tam wchodzić – jak mówią – w ukradki,
 jej liczący tytuły, lub na mię strach nowy,
 bo Maryja nie mojej materyja głowy –
 15 nie udźwignie Olimpu Pigmejczyka ciemę
 ani ciężkie utrzyma Syzyfowe brzemię
 lub jak przy Augustynie gdy dziecię do duczki
 morze łyżką chce przelać, co nie siły ludzkiej.
 Bo cóż jest rejestrować fawory i łaski
 20 tej Panny niepojęte? Jeno drobne piaski
 na brzegach morskich liczyć lub gwiazdy na niebie,
 lubo owe atomy w południowym Febie.
 Jaż się na tę, niezdolny, Spartę chcę zabierać?
 Jaż bezdenny ocean w bukładzie zawierać
 25 będę jednym, gdy się tak, lichy robak, niosę
 jak zuchwalec, co chciał kłaść Pelijon na Osse?
 Ale to mej śmiałości dodaje podpory,
 że jak upodobana ta Panna z pokory
 Najwyższemu, w którą im udaje się głębię,
 30 tym więcej łask otrzyma przez głos dziewosłębi –

35 tak i ja, gdy w ocean wchodzę niezbrodzoney,
nie umysłem przelać go, gdyż byłby szalony
zamysł taki bez skutku, lecz jako się godzi
wody morskiej naczepać, kto po morzu brodzi.
Morze wszystkim otwarte, z którego jak pija
sarnapa, jednorożec, tak insza bestyja.
Więc i ja, w najgłębszą się rzuciwszy pokorę,
chwalić Cię, Panno moja, na śmiałość się biorę,
40 Twe tytuły zbierając z miódopłynnej weny
doktorów, a do swojej wodę Hipokreny
jako z morza przenosząc kształtem lichych pszczołek,
które plastr miodu robią z nazbieranych ziółek.
A więc niż na to morze w szczupły pojazd wsięde,
na takie się przed światem wyznanie zdobędę:
45 wiem dobrze, że zgrontować tego morza nigdy
niepodobna, bo śmiałkom straszne tu Charybdy
i Akroceraunija, gdyż Ty sama jedna
bez początku, bez końca, bez miary, beze dna.
Któż Cię mógł kiedy w swoim ogarnąć dowcipie?
50 Gdy Cię nie mogę, Ty mię ogarniej, Eurypie!
Znam moję nieudolność, bom jeden lichota,
wspaniałą materiją zła hańbi robota;
znam się winnym dobrodziejstw nieba Gospodyni –
tamto gębę zawiera, to mię mówcą czyni.
55 A więc mówię z Atysem, choć oba niemową,
zaczynając rzecz moję perorą takową:
wielkiego Ojca wielka Córo, cna Rodzico
Jedynaka Boskiego a Oblubienico
Ducha Świętego oraz przedziwna Stolico
60 najdostojniejszej Trójce, Maryja Dziewico;
Bóstwo zawierający w sobie Konsystorzu,
mając więcej łask z nieba niżli kropel w morzu,
Matko Ojca Twojego, Córko Stworzyciela,
jedna upodobana z wszego Izraela –
65 Maryja, imię Twoje, znaczy wód gromadę,
więc do morza, o Morze, kropkę wody kładę,
wszytkę mą zasadziwszy na tym manijerę,
że wodę morzu wracam, którą z morza bierę.
Pismo mię w tym utwierdza, iż nad wodami

S[anctus]
Bern[ardus]

70 unosił się Duch Święty i trzpiatał skrzydłami,
ten tedy miałki dowcip mój, jak wie najlepiej,
w rozsadzaniu tych kwater niechaj sam pokrzepi,
jemu bowiem nie tajno, że się sercem szczyrem
zabieram, więc niech władnie on lodzią i styrem!
75 Ty zaś, wszystkiego świata i niebiosów Pani,
wejrzej na te najliższe niewolnika dani,
luboć wiem, że chociaż Ty anielskiej cytary
słuchasz, jednak nie wzgardzisz i sielski fujary.
Będzie, kto mantuański pięknyć rym poświęci,
80 ten z dzieła, ja bym się chciał popisować z chęci;
będzie dowcipów górnych na Twe chwały sielkę:
oni złota, ja ziemie w ogród niosę bryłkę;
tamci będą wyzłacać *dentro* szumne ściany,
przez mię modelusz kwater będzie rysowany
85 na nietykanym piasku, acz niedoszła sztuka –
miałki koncept pokaże w tym dzile nieuka.
Więc wchodź, gościu, szczęśliwie, a wiedz, że te gronta
nie cierpią dziwowidza Janusa bifronta
ani tu strasznym głosem szczekają Chimery,
90 nie bronią samolówki prześcia do kwatery –
zawsze weście jest wolne: z rana lub pod zorzą,
w południe-li, w wieczór-li każdemu otworzą.
Lub kwiatki, lubo frukty ręka czyja zrywa,
nie tylko nikt nie broni, ale sama wzywa
95 Najświętsza Matka, mówiąc: „Ogrodu i Pani
zażyjcie w swej potrzebie, ziomkowie kochani!”

OGRODA PANIEŃSKIEGO KWATERAI

Błogosławioną zwać mię będą wszystkie narody Cant[icum]
B[eatissimae]
Virg[inis]

[1.] *Praelecta Dei Patris Filia*

Stąd zaczynam, o Panno, rozmiar tej kwatery,
do Ciebie obracając i sens, i litery,
Tyś bowiem przewyborna między kreaturą,
którą sobie Bóg Ociec przysposobił córą.

[2.] *Mater Salvatoris dignissima*

Tyś jedna znaleziona z żeńskich głów tak wiele,
iż się godną stała Matką Zbawiciela.

[3.] *Sponsa Spiritus Sancti amabilissima*

Tyś jedna znaleziona dziwną tajemnicą,
iż się Ducha Świętego jest oblubienicą.

[4.] *Ancilla S[ancitissim]ae Trinitatis humillima*

Panno, sługą się mienisz, na cóż dyskurs w długą?
Paniąś stworzenia, kiedyś Trójce Świętej sługą.

Lawr[entius]
Iust[inianus]

[5.] *Mater divinae maiestatis*

Cóż to za Matka? Tać to majestat przejasny
ogarnęła, któremu sam firmament ciasny.

[6.] *Beatissimae Trinitatis triclinium*

Izbo jedna stołowa Trójce Przenaświętszej,
choć niebo miary nie ma, nie mogło mieć większej.

Mag[nus]
Alb[ertus]

[7.] *Creatura creaturarum*

Stworzenie nad stworzeniem, boś Ty jedna sama
działem najdoskonalszym z potomków Adama.

Guerr[icus]
Abb[as]

Io[annes] Gerson

[8.] *Filia gratiae*

Córkąś wszech przywilejów, któremiś wyjęta
od prawa powszechnego: niż poczęta – święta.

Ex
„Rosocoroneto”**[9.] *Conclave Christi***

Matka pokój, w którym Syn przemieszkiwa z chęcią,
że jest obwarowany czystości pieczęcią.

Ex contione

[10.] *Schema divinitatis*

Z wszystkich kreatur jedna stworzona ryczałtem,
będąc niejakim Boga najwyższego kształtem.

Ecc[lesiastici] 24

[11.] *Primogenita omnis creaturae*

Matko Stwórce i wzajem Cóрко Syna Twego,
pierworodna na świecie z stworzenia wszelkiego.

[12.] *Honor generis nostri*

Tyś jest honorem naszym i ozdobą pewną,
mając Cię w niebie, Panno, ziomkę i pokrewną.

[13.] *Radix ex qua mundo lux orta*

Pyta się ktoś: skąd światłość słoneczna pochodzi?
Teraz wiem, że z korzenia Jessego się rodzi.

Ioan[nes]
Osorius**[14.] *Animata arca divinitatis***

Żywa szkatuło, z której okupem szkatuły
dusze nasze z niewoli Orku się wyzuły.

Salazar

[15.] *Spiritus Sancti specula*

Strażnico Parakleta, z której snadź strażnice
pogląda na okręgu ziemskiego granice.

S[anctus]
Bernar[dus]**[16.] *Mediatrix Dei et hominum***

Środku między człowiekiem a Bogiem; z tej miary
któż by przed Sprawiedliwym zaslonił od kary?

Idem

[17.] *Virgo sine ruga*

Panno bez zmarsku, gdyż Cię tak nieba mieć chciały,
urody nad wsze córki ludzkie doskonałej.

- [18.] *Domina gloriae* *Gregorius
Nissenus*
Pani chwały, bo jeśli Chrystus Panem chwały,
to przed Tobą pustkami pewnie nieba stały.
- [19.] *Regina laetitiae* *Idem*
Otwórzcie bramy wasze, książęta, tej gości!
Co za gość? Oto idzie królowa radości.
- [20.] *Vera Virgo et Mater* *S[anctus]
Augustinus*
Kto Cię nie czci tytuły wraz temi obiema,
iżes Panną i Matką, ten jest *anathema*.
- [21.] *Altare divinae maiestatis* *Ildophon[sus]*
A któż tego ołtarza skrytości wybada?
Ten ołtarz na ofiarę z kapłanem się składa.
- [22.] *Mater nostri Patris* *S[anctus]
Bernardus*
Trzeba, żebyś nam grzesznym, Panno, babką była,
stąd, żeś ojca wszystkich nas, Boga, porodziła.
- [23.] *Gratissimum Dei templum*
Najwyższemu ze wszystkich najmilszy kościele,
gdzie ofiarował w ludzkim zasłoniony ciełe.
- [24.] *Habitaculum Iesu Christi*
W którym mieszkaniu gościć lubo było Bogu,
niech przy szczęśliwym padnę tym z supliką progu.
- [25.] *Spiritus Sancti sacrarium* *S[anctus]
Cypria[nus]*
Gdy z Ciebie Ociec kościół, Syn mieszkanie czyni,
wszystkim wszystko, gdyś Ducha Pańskiego świątyni.
- [26.] *Tabernaculum Sanctissimae Trinitatis* *S[anctus]
August[inus]*
Bóg „Bogiem wojsk” zowie się, pisze Pismo o tem,
tego jest wojennika Maryja namiotem.
- [27.] *Caeleste prodigium* *Ignat[ius]
Ma[rtyr]*
Znak cudowny na niebie, a ten nie inaczej,
jeno nam uproszenie łaski Boskiej znaczy.

S[anctus]
Bonav[entura]

[28.] *Ostiaria vitae aeternae*

Odźwierną Panią moję gdy do nieba widzę,
by tam i ukradkiem wniść, za to się nie wstydzę.

Greg[orius]
Nicomed[ensis]

[29.] *Vena misericordiae*

Jako krwią napelniona każda bywa żyła,
takeś Ty miłosierdzia pełną jest i była.

S[anctus]
August[inus]

[30.] *Obses fidei nostrae apud Deum*

Zakładzie nasz u Boga, tam kiedy Cię mamy,
już się rzetelniej w wierze prawdziwej trzymamy.

Simon a
Cassia

[31.] *Magistra virtutum et norma*

Mistrzynie cnót i onych wizerunku prawy,
gdyż grzech nie mógł się zakraść między Twe zabawy.

Ignat[ius] Ma
[rtyr]

[32.] *Soror angelorum pulcherrima*

Siostró aniołów, którzy choć mają cnót si<e>ła,
Tyś, siostró, nad tę bracią więcej dziełem wzięła.

S[anctus]
Ioan[nes]
Damasc[enus]

[33.] *Angelis superior*

Dziwny skutek Twej widzę głębokiej pokory,
dla którejś nad anielskie wywyższona chory.

Idem

[34.] *Angelis dominans*

O jakoż nas ten tytuł, Panno, Twój weseli,
iżę Cię panią swoją przyznają anieli.

Ex orat[ione]

[35.] *Amoenitatis iucunditas*

Fraszka tesalskie Tempe i bajańskie gaje,
Twey wdzięczności wesolość ziemskie przeszła raje.

Ibidem

[36.] *Dulcedo paradisi*

Z cukru Cypr, Hybla z miodu pochwały swe liczy,
ja w rajskiej korzystuję, którąś Ty, słodczy.

S[anctus]
Bernardinus

[37.] *Sanctorum laetitia*

Świętych Bożycheś radość, bowiem wszyscy święci
czczą Cię hiperduliją z swej uprzejmej chęci.

[38.] *Mulierum decus*

Nie strojcie się, niewiasty, w kosztowne klejnoty,
dosyć ozdoby macie z matrony oto téj.

*S[anctus]
Casim[irus]*

[39.] *Scala peccatorum*

Drabinąs wystawioną przy altanie nieba,
po tej by się nam, grzeszni, tam docisnąć trzeba.

*S[anctus]
Bern[ardus]*

[40.] *Officina curationum*

Infirmarzyjo chorych, gdzie w zdrowiu zwątpieni
bywają z Twej apteki dziwnie uzdrowieni.

[41.] *Via errantium*

Kto się kolwiek manowcem udał nieprawości,
tą pódź drogą, bowiem nią do nieba najprościej.

Ex prec[atione]

[42.] *Refugium peccatorum*

Dokądże pójdę nędzny i gdzie się uciekę,
jeśli nie pod Twą, grzesznych ucieczko, opiekę?

Ex Litani[a]

[43.] *Imperatrix reginarum*

Pannę królową zgodnie wszyscy ludzie zową,
dam ja jej tytuł wyższy, zw<ąc> ją cesarżową.

*Ant[onius]
Molin[us]*

[44.] *Indeficiens gaudium*

W strumieniach, w źródłach, w rzekach przebierze się wody,
imię Maryjej są to nieprzebrane gody.

[45.] *Porta paradisi*

Gdzie przystępu bronili cherubini sami,
pódźmy, bowiem tam dzisiaj jest Maryja drzwiami.

*Petr[us]
Da[mianus]*

[46.] *Gratia caelesti plena*

Jak po rosie wilgotnej zbożu urość snadnie,
tak Pannie, kiedy na nią łaska Boża spadnie.

*Salu[atio]
angel[ica]*

[47.] *Mater orphanorum*

Matką sirot Cię nazwę z tej miary owszeki:
kogo żeś wypuściła z Twej kiedy opieki?

Ex prec[atione]

S[anctus]
Bern[ardus]

[48.] *Consolatrix desolatorum*

Niechaj kto opuszczony będzie we złej toni,
krzyknij do Panny, Ta cię dźwignie i obroni.

S[anctus]
Ambr[osius]

[49.] *Arca foederis*

Matka skrzynią jest jedną napelnioną mirem,
droższa to, niżby złotem była pełna szczyrem.

S[anctus]
Hieron[ymus]

[50.] *Domus sapientiae*

Mądrość dom założyła w Matce Bożej szumny,
który wsparły wspaniale wielkich cnót kolumny.

Apocal[ypsis] 12

[51.] *Mulier amicta sole*

Strojnaś, o Pani moja, modą dość bogatą,
gdy, co Cię wybrał, ten Cię przybrał z słońca szatą.

S[anctus]
Bonav[entura]

[52.] *Oraculum prophetarum*

Na cóż tripos delficka, Apollina baśnie?
Tyś prorocत्व pewnym celem, przed którym fałsz gaśnie.

S[anctus]
Bern[ardus]

[53.] *Domus aeternitatis*

Zagrzebiony Babilon gdzieś w ruinie swojej,
to, że jest dom wieczności, na wiek wieków stoi.

Ephraem

[54.] *Mater consolationis*

Do kogóż opuszczona sierota pospieszy?
Do Matki! Ta ratuje, opatrzy, pocieszy.

[55.] *Venter caelesti rore irrigatus*

Panieński żywot z nieba rosa płodnym czyni,
tą wodą przystało się tej kropić świątyni.

S[anctus]
Germ[anus]

[56.] *Veteris et Novi Testamenti armarium*

Testamentów obojga cekauzie bogaty,
w którym są wiary naszej złożone armaty.

Albert[us]
Magn[us]

[57.] *Umbraculum Spiritus Sancti*

O jakoś dziwnie, Panno, w górę wyniesioną,
gdy Cię zwie Kościół Ducha Świętego zasłoną.

- [58.] *Virgo sine labe concepta*
 Panno przez egzempt Boski wyjęta na razie,
 boś najmniej pierworodnej niepodległa skazie.
- [59.] *Negotium omnium saeculorum*
 Zabawo wszystkich wieków, bowiem Bóg od wieku
 nie miał nad nikim nad Cię większego opieku.
S[anctus]
Bern[ardus]
- [60.] *Paradisus voluptatis*
 Raju wszelkiej uciechy, w którym, jako żywy,
 nie rosły nieprawości ciernia i pokrzywy.
Gen[esis] 2
- [61.] *Oculus providentiae divinae*
 Czule providencyjey Najwyższego oko,
 którym potrzeby nasze przenika głęboko.
Rich[ardus]
a S[ancto]
Laur[entio]
- [62.] *Medulla misericordiae*
 Miłości Boskiej drzeniu i wszelkiej litości,
 konflatoryjum miru i sprawiedliwości.
Idem
- [63.] *Fons perennis beneficiorum*
 Fontano i wszelkiego dobrodziejstwa strugo,
 płynąc zawsze szeroko, głęboko i długo.
S[anctus]
Germ[anus]
- [64.] *Splendor firmamenti*
 Ognie twe, firmamencie, chociaż świecą jaśnie,
 koźdy z nich przed splendorem tej Panny zagaśnie.
Ex
„Rosocor[oneto]”
- [65.] *Frumenti caelestis penu*
 Spichrzu z nieba obfitym zasypany zbożem,
 skąd pożywienia pewni, w głodzie się nie trwożem.
Dion[ysius]
Rich[ardus]
- [66.] *Os ex ossibus nostris*
 Przebacz, gdy Cię nazwiemy, żeś z naszych kość kości,
 by nie to, nie przyszłaś do tej wielmożności.
Gen[esis] 2
- [67.] *Stella solem fovens*
 Wielkie o ognie, wieczne dziwy to zaiste,
 kiedy gwiazda okrywa słońce wiekuiste.
Ex
„Rosocor[oneto]”

Ex Mari[ial]
ap[plicatio]

[68.] *Cui par nihil, nihil et secundum*
Kreaturo, przywilej udzielono której,
że jako nie masz równej, tak po sobie wtórej.

S[anctus]
Ambr[osius]

[69.] *Altare thymiamatis*
Ołtarz tymijamatu, na którym nie stary
zakon, lecz nowy swoje odprawia ofiary.

[70.] *Compartmentalis Deo Patri*
Spółrodna Bogu Ojcu, kiedyś otrzymała
to, żeś z nim na zbawienie świata się składała.

S[anctus]
August[inus]

[71.] *Animatum Dei simulacrum*
Boga wyobrażenie, lubo w mniejszej mierze,
i dziwny ręki jego jeden charakterze.

S[anctus]
Ambr[osius]

[72.] *Idea perfectionis*
Kształcie doskonałości w myśli, w dziele, w słowie,
bo cóż trudnego stworzyć wielkiemu Jehowie?

Card[inalis]
H<a>ilg[irinus]

[73.] *Mulier dolorum*
Niewiastą Cię Syn zowie, gdy się Ciebie żali,
a Tyś w smutku natenczas twardsza była stali.

Idem

[74.] *Mulier amorum mollissima*
Niewiastą z łacińskiego bądź nam miękka lepij,
że z Ciebie grzeszny prosząc, co chce, to ulepi.

Ex
„Rosacor[oneto]”

[75.] *Noctis mundi luna*
Po nocy świata, księżę, nie grasuj, ciemności!
Panna Cyntyją, przy tej poznać cię jasności.

Ioan[nes]
Geom[etra]

[76.] *Detergendae iniquitatis spongia*
Gębko, co przed lekarstwem myjesz rany wprzody,
ulecz skancerowane na sumnieniu wrzody.

Luc[ae] 11

[77.] *Beatus venter*
Przeklina tam ktoś żywot, z którego zrodzony,
z któregoś Ty, jest, będzie, był błogosławiony.

- [78.] *Miraculorum compendium* S[anctus]
Bonav[entura]
Zbiorze rzeczy cudownych, ja się dwom cuduję,
gdy z pokory wyniosłość Twoję upatruję.
- [79.] *Unicus mundi thesaurus* S[anctus] A[n]
selm[us]
Skarbie nad Kleopatry, w którym był sprzęt złoty,
w tym są wszystkiego świata kosztowne klejnoty.
- [80.] *Tabernaculum sui Creatoris* S[anctus]
Method[us]
Teraz, gdy Stwórca w swoim spoczywa namiocie,
o co grzeszni prosicie, niechybnie weźmiecie.
- [81.] *Liber grandis* S[anctus] Greg[or]
rius] Nis[senus]
Księgo wielka, byłyby me czytać Cię chęci,
cóż, gdy te nie pozwolą że wszech stron pieczęci.
- [82.] *Volumen, in quo Verbum caro factum scriptum est* S[anctus]
Dama[scenus]
Tomie, w którym swą ręką Bóstwo napisało,
że się dla ludzi wieczne Słowo ciałem stało.
- [83.] *Vas admirabile* S[anctus]
Bonav[entura]
Naczyniemes przedziwnym z tych raczej bez mała,
że się w Tobie mistura Boga z człkiem stała.
- [84.] *Opus Excelsi* Idiota
Dzielemes Najwyższego; choć on tworzył dzieła
słowem jednym, nad Tobą użył pracy siła.
- [85.] *Pluvia deitatis* Ex
„Rosocoro[neto]”
Syn jest zboże wybranych; idź Deszczu, świat prosi,
by zboże sporzej rosło, ten go deszcz niech rosi.
- [86.] *Innixa super dilectum* Cant[icorum] 8
Kochanek Twój, o Matko, przy Tobie i z Tobą,
jawnie widzę, że Ty nim władniesz, nie on sobą.
- [87.] *Mater admirabilis* Ex Litan[ia]
Matko dziwna, bo z takim rodzisz dziwem srogiem,
że Syn Twój wraz śmiertelnym człowiekiem i Bogiem.

Ex
„Rosacor[oneto]”

[88.] *Sapientia incomparabilis*

Mądrości, któraś zgadła sama tę kwestyją,
jak Bóstwo z człowieczeństwem przyjęło uniją.

Ex
„Rosacor[oneto]”

[89.] *Granum sine palea*

Ziarno to jest bez plewy, stąd się z czarta śmieje,
bowiem na nie wiatr grzechu nie wiał i nie wieje.

Apocal[ypsis]

[90.] *Liber Agno patens*

Księgo, z której się sam Bóg otwarzeniem drożył,
ażę ją przez Baranka dopiero otworzył.

S[anctus]
Bernardus

[91.] *Participium deitatis*

Uczestnictwemś Bóstwa, gdy się Bóg w Cię wcielił,
atrybutów Ci boskich zapewne udzielił.

Ex
„Rosacor[oneto]”

[92.] *Lilium caelibatus*

Smukła w <Zr>ostem lilijo, czemuś kwiat schyliła?
Bo trzeba, by z pokorą czystość się braciła.

Ex Litan[ia]

[93.] *Regina angelorum*

Archanieli, Anieli, Mocy, Księstwa, Trony
winszując otrzymanej nad sobą korony.

Andr[eas]
Creten[sis]

[94.] <Promissio> *prophetarum*

Obietnico proroków pociągniona dalej,
do której, jak do celu, z proroctwy zmierzali.

Idem

[95.] <Spes> *patriarcharum*

Starennych patryjarchów nadziejo chwalebna,
by z limbu wyszli, Twoja płodność im potrzebna.

S[anctus]
Cyrill[us]

[96.] *Magistra evangelistarum*

Mistrzynie prawdy, któraś z swej wysłała szkoły
głosić Ewanjeliją na świat apostoły.

Ephraem

[97.] *Confortatrix martyrum*

Utwierdzenie potężne męczenników Pańskich,
nim posileni, mąk się nie bali pogańskich.

[98.] *Gemma confessorum**Ildophon[sus]*

Matko słodka wyznawców, gdy toż, co i oni
wyznaję, niech mię, syna, macierzyństwo broni.

[99.] *Corona virginum**Ephraem*

Spólny głos niebieskiego fraucymera grona,
iześ Ty jest ozdoba panienek korona.

[100.] *Laus sanctarum animarum**Idem*

Chwało w wiecznej ojczyzny zostających progu,
gdyż nie mają nic nad Cię miłszego po Bogu.

Zawarcie kwatery I

Dokąd się, błahe pióro, unosisz tak śmiało?
Tyż byś to arcypelag ten zgrontować miało?
Ach, trudno wody zliczyć głębokiego Pontu,
trudniej chwały wyrazić Matki Boskiej z grontu,
którą błogosławioną gdy zową narody,
ma chwał więcej niżeli kropel w morzu wody.

KWATERA II

Lucae 1

„*I wszedłszy anioł do niej, rzekł:
«Bądź pozdrowiona, łaskiś pełna, Pan z Tobą,
błogosławionaś Ty między niewiastami»*”

*Lucae 1***[1.] *Ave Maria***

A na cóż, dziewosłębnie, masz się figur chytać,
dość słów: „Zdrowaś, Maryja”, Panienkę przywitać.

*Ibid[em]***[2.] *Gratia plena***

Komu część, komu kąsek – Tobie najrzetelniej
pedział anioł, że Cię Bóg swą łaską napelni.

*Ibid[em]***[3.] *Dominus tecum***

Pan z Tobą! Panna Boski przybytek jest prawy.
Fora, czarcie! Nie miałaś i nie masz tu sprawy.

*Ibid[em]***[4.] *Benedicta tu in mulieribus***

Między białą płcią szukaj i zawsze, i wszędzie –
żadna błogosławieństwa tak pełna nie będzie.

*Ibid[em]***[5.] *Benedictus fructus ventris tui***

Tracą żywot przez owoc rodzicy nań chciwi,
ale żywota Twego owoc lud ożywi.

*Synod[us]
Ephes[ina]***[6.] *Sancta Maria***

Łaskiś pełna, Pan z Tobą, takeś z tych słów wziętą,
iżę Cię Kościół kładzie nad świętymi świętą.

*Ibid[em]***[7.] *Mater Dei***

Milcz, bluźnierco Nestory, z heretyków zgrają!
Tę Pannę Matką Boską same piekła znają.

- [8.] *In montana abiens* Luc[ae] 1
 Nie bawi się ta Matka światową nizina,
 lecz z górną wylatuje na góry dzieciną.
- [9.] *Utero clausi gaudium* Ibid[em]
 Skacz, zawarty w żywocie siostrzanku, z radości,
 bo wesoło należy takich przyjąć gości.
- [10.] *Mater Domini nostri* Ibid[em]
 Matka Pańska gdy przyjdzie, Helźbieta się dziwi;
 bardziej jej przyściu dziwny k nam, ludzie złośliwi.
- [11.] *Deo digna filia* S[anctus]
Joan[nes]
Damasc[enus]
 Między wszystkim potomstwem, co go jest, Adama,
 Tyś, Panno, najgodniejszą Bogu córką sama.
- [12.] *Mulierum ornamentum* Idem
 Biała płci, z których ozdób wąż was złupił w raj,
 te macie przywrócone w Panieńskim rodzaju.
- [13.] *Humanae naturae venustas* Idem
 Niech z ideą grzeczności natura się sili,
 doskonalszej nad Pannę w żadnej nie ma chwili.
- [14.] *Evae matris correctio* Idem
 Co naród ludzki stracił przez Ewę, mać skrzętną,
 to Maryja naprawia przysługą pamiętną.
- [15.] *Velox in audiendis afflictis* Liberius
 Prędko bieżą miesięczne, prędko Feba cugi,
 prędzej Panna spieszy się ratować swe sługi.
- [16.] *Stella fixa* Ex eod[em]
 Gwiazdo, któraś okregu firmamentu pilną,
 znacząc światłością w niebo drogę nicomylną.
- [17.] *Nunquam dissona* Ex symbolis
 Lubo pomyślność cieszy, lub frasunki trwożą,
 ta Panna zgadzała się zawsze z wolą Bożą.

S[anctus]
Bernardus

[18.] *Virgo sine vae*

W wianie bierzecie „biada!”, wszystkie córki Ady,
sama Panna Najświętsza z między was „bez biady”.

Idem

[19.] *Plusquam martyr*

Ciężkie męki znosili męczennicy ściśle,
Panna zniosła na sercu je i na umyśle.

S[anctus]
Germ[anus]

[20.] *Signaculum testamenti*

Kiedy Ewanjelijej prawda była bliska,
ten sygnet, stwierdzając ją, Najwyższy przyciska.

D[ivus]
Thom[as]

[21.] *Affinis Deo*

Ociec Syna przed wieki rodzi, Matka w czasie,
z tej racyjej powiną Jehowie stała się.

Cant[icorum] 8

[22.] *Ascendens de deserto*

Cóż to widzisz, proroku? Widzę Pannę ninie,
ta się w niebo prowadzi z światowej pustynie.

Io[annes]
Damas[cenus]

[23.] *Sancta sanctorum*

W niebie Panna ma chwałę nad wybranych świętą,
bo lubo oni święci, ale ona świętszą.

Cant[icorum] 8

[24.] *Deliciis affluens*

Pomyślę, kiedy Panna w niebie się rozgości,
o, jakież tam deliciej ma rozmaitości!

Psal[morum] 45

[25.] *Auferens bella usque ad finem*

Które państwo tej Pannie służy, to się szerzy,
gdźz ona, gdzie chce, wojnę tam krwawą uśmierzy.

Cantic[orum]

[26.] *Tota pulchra*

Wszystkaś piękna nad wszystkie ziomki i kolegi,
w Tobie nie było żadnej makuly i piegi.

Gen[esis] 28

[27.] *Cognitio Dei*

Poznanie Boga ona snadź drabina dawa,
przy której Jakub Pana najpierwej poznawa.

[28.] *Propugnaculum mundi*

Choć Awern szturm przypuszcza, człek się niech nie boi,
gdy pod krzyżem warowną Panna twierdzą stoi.

S[anctus]
Joan[nes]
Damasc[enus]

[29.] *Aeterni consilii Capitolium*

Tego Kapitolijum o, szczęśliwe ściany,
w których Rady Przedwiecznej dekret wykonany.

Titibmanus

[30.] *Solis aemula*

Jak na dobrych, tak na złych słońce promień miece,
ta Panna dobrych i złych w swojej ma opiece.

Idem

[31.] *Hospitium incolatus mundi*

W przepaść wieczną praw Boskich przestępstwa nas wiodą,
Panna biegunom świata staje się gospodą.

Idem

[32.] *Confugium periclitantium*

Kto ginie w ostatecznej z tego razu toni,
wzywaj Panny, pewnie się na ratunek skłoni.

Laur[entius]
Iust[inianus]

[33.] *Echo Verbi*

Świat pustynią, Bóg słowem, a echo Maryja –
ten się odgłos od Słowa Wiecznego odbija.

Nic[olaus]
Avancin[us]

[34.] *Hereditas Domini*

Czart, świat, ciało – żaden z tych swoim Cię nie liczył,
bo niżli to stworzone, Pan w Tobie dziedziczył.

Idem

[35.] *Imago bonitatis Dei*

Jako się w konterfecie widzi człowiek żywy,
tak Panna obraz Boskiej dobroci prawdziwej.

Idem

[36.] *Solamen laborantium*

Lubom sfatygowany pracą jest daremną,
to mi folgą, kiedyś Ty, święta Panno, ze mną.

Laur[entius]
Iust[inianus]

[37.] *Robur fluctantium*

Własny przypadek piszę nieszczęsnej przygody:
zwątpionego wyrwałaś dziwnie, Panno, z wody.

Idem

Ecclesiastici 24**[38.] *Ab initio viarum possessa***

Jeszcze fabryka tego świata nie stanęła,
a Panna osiadłością Najwyższego była.

Genesis 8**[39.] *Virentis olivae ramus***

Oliwna różdżko, którą kwitnącą ptak niesie,
lub wszelkie od potopu drzewo popsuje się.

Genesis 1**[40.] *Luminare minus***

Księżyc, lampa niebieska, noc światłem swym rządzi,
póđź ku światłu, po nocy kto występków błądzi.

Ex
*„Rosocor[oneto]”***[41.] *Os precantis***

Wyborna Oratorko, wszelki język milknie,
gdź z ust Twych: „Wielbi, duszo ma, Pana” wyniknie.

*Avancin[us]***[42.] *Aerarium opulentissimum***

Nad zbiory Salomona, nad Midy dostatki,
bogatsze klejnoty są w skarbie u tej Matki.

*Idem***[43.] *Aurora***

Pewnie nad złoto droższa ta godzina była,
której się ta Panienka na świat narodziła.

*Idem***[44.] *Creatoris pictura***

Nie Zeuksis z Agrygentu, lecz Bóg z dziewic świata
chciał, by odmalowana była ta rytrata.

Dion[ysius]
*Rich[elius]***[45.] *Divinitatis simulacrum***

Bóg rozumem, dopieroż ręką niepojęty,
jednak wyobrazenie miał swe w Pannie świętej.

*Idem***[46.] *Universitas gratiarum***

Świat ludzie, morze wody, niebo gwiazdy mają,
Pannę zaś wszelkie łaski Boskie napelniają.

*Bernardus***[47.] *Ineffabiliter sublimata***

Mowa ludzka nie pojmie ani dojrzy oko,
jak, Panno, wyniesionaś nad ludzi wysoko.

[48.] *Mediatrix*

Chrystus jest pośrednikiem według Apostoła,
Panna zaś jest do Syna z nauki Kościoła.

*Brev[iarum]
Ro[manum]*

[49.] *Mulier inter solem et lunam*

Stań, słońce! Stań, miesiącu! Lub świecicie jaśnie,
przed tej niewiasty światłem światłość wasza gaśnie.

[50.] *Reconditus gratiae thesaurus*

Kto o nabycie skarbów tak dalece stoi,
w Pannie Bóg skarb obfity złożył łaski swojej.

*S[anctus]
Methodius*

[51.] *Maledictionis interemptrix*

Niech wąż przez jabłko zgubą człeka się nie chlubi,
Panna z siebie owocem to przekłębctwo zgubi.

*S[anctus]
Bernardinus*

[52.] *Caelorum imperatrix*

Kiedy Cię, grzeszni, zowiem nieba cesarzową,
każ, niechaj fortę nieba zastaniem gotową.

Idem

[53.] *Hostia in sanguine cordis*

Krew się do serca zbiega, gdy serce gwałt czuje;
Syn cierpi, Matka serce to krwią posilkuje.

*Ioan[n]es ab
Heurn[e]*

[54.] *Portus securitate validus*

Niech indzinijer chwali port sławny w Ankonie,
warowniejszy jest Panna, bo w nim nikt nie tonie.

Ex symb[olis]

[55.] *Refugium christianorum*

Dokądże w tym ucisku pójda chrześcijanie,
jeśli im Panna twierdzą warowną nie stanie?

Ex Litan[ia]

[56.] *Porta sanctorum*

Broma to Chrystusowa, którą wszyscy święci
weszli w niebo, tąż grzeszni mają być przyjęci.

*Alph[onsus]
Rodrig[uez]*

[57.] *Mensa ornatissima*

Stole z setu, na którym są pokładne chleby,
nam grzesznym pożywienia stąd szukać dobrze by.

Ildephonsus

Alphon^[sus]
Rodrig^[uez]

[58.] *Septuplex columna*

Kolumnąś, Panno święta, na której się zmieści
hieroglifik wyrźnięty siedmi Twych boleści.

Idem

[59.] *Domus Deo grata*

Nad pałac empirejski milszy Bogu domie,
w którym dziewięć miesięcy przemieszkał widomie.

D^[ivus]
Thom^[as]

[60.] *Virgo virginum*

Jak słońce księżę planet, złoto kruszczom głową,
tak Pannę nad pannami najprzedniejszą zową.

Ex Litan^[ia]

[61.] *Virgo sapiens*

Mądrość jest rzeczy Boskie wraz i ludzkie wiedzieć,
któż lepiej o obojgu tym może powiedzieć?

Alphon^[sus]
Rodrig^[uez]

[62.] *In qua Adam non peccavit*

Wszyscyśmy grzech w Adamie popełnili całe,
sama Panna w tym najmniej niezmaszana kale.

Ex con^[tione]
cert^[a]

[63.] *Solis aeterni anteambulo*

Wdzięczny Fosforze, jakież niesiesz nam awizy?
Słońce sprawiedliwości następuje bliżej.

Ex symb^[olis]
appl^[icatio]

[64.] *Topazius translucidus*

Topazynie tak wszystek wewnątrz przejrzoczysty,
że Cię w sobie oknem ma pałac wiekuisty.

[65.] *Lapis fundamentalis Ecclesiae*

Kamieniu, który zowie rzemieślnik węgielny,
jeśli który Kościoła, Tyś nieskazitelny.

Ex Graeco

[66.] *Clava Herculis*

Buławo Herkulesa, od której zamachu
samego Awernowe gady giną strachu.

Ex eodem

[67.] *Amazon strenua*

Amazonko odważna, której święte nogi
Belzebubowi złemu łeb zdeptały srogi.

- [68.] *Bravium beatitudinis* Alphon[sus]
Rodrig[uez]
Zawód bieżysz, grzeszniku, uczyn odwrót wsteczny:
ku Pannie bieź, tak wygrasz zakład chwały wiecznej.
- [69.] *Stellis coronata* Idem
Siedm gwiazd w ręku u Syna, dwanaście u Matki,
przychylności ku grzesznym znaczą się dostatki.
- [70.] *Effusa super omnia opera Domini* Idem
Jako deszczyk, gdy kropi, miły ziemi bywa,
tak się Panna nad dziłmi rąk Boskich rozplywa.
- [71.] *Creata in Spiritu Sancto* Idem
Panno, Bóg przez Cię światu pociechę otworzył,
kiedy Cię osobliwie w Duchu Świętym stworzył.
- [72.] *Virga germinis* Num[erorum]
17
Kwitniej, różdżko, wydając na ten świat szeroco
list pociechy, kwiat łaski, zbawienia owoce.
- [73.] *Favus Samsonis* Iud[icum] 1<4>
Panna smakowitego kiedy plastrem miodu,
już się nie tak obawiać możem, ludzie, głodu.
- [74.] *Alma Mater* Ex bym[no]
ecc[lesiastico]
<Któż się tym, zacna Matko, sekretem nie zdziwi:
Stwórcę stworzenie, człowiek żywiciela żywi.>
- [75.] *Genitrix vera Creatoris* Chrysost[omus]
<Wyznajemy z Kościołem z uczciwością wszelką,
iżes Stwórcę wszechrzeczy, Panno, rodzicielką.>
- [76.] *In altissimis habitans* Ecc[lesiastici] 24
Wiedział Syn, gdzie posadzić Matkę było trzeba:
nie na sferach tych niższych, ale wyżej nieba.
- [77.] *Expressa Dei statua* S[anctus]
Hieron[ymus]
Darmo, subtelni mistrze, darmo, Praksytele,
Boga wiecznego obraz Panna w ludzkim ciele.

Idiota[78.] *Iustitiae solis imago*

Słońce w się patrzyć nie da, wzrok psując na razie,
ja bez szkody widzę je na tym to obrazie.

Cant[icorum] 4[79.] *Mille clypei*

Za nic liparytańska tarcza twa, Wulkanie,
tysiąc tarczy z obroną, kędy Panna stanie.

Ibid[em][80.] *Armatura fortium*

Panna rynsztunkiem jednym; o, pewnie zwyciężem,
jeśli się tym uzbrojem na Turki orężem.

*S[anctus]
August[inus]*[81.] *Puerpera mirifica*

Dziwny płód, dziwny połówg – stąd, gdy rodzi Syna,
żadna Pannie w położu nie służy Lucyna.

*Alphon[sus]
Rodrig[uez]*[82.] *Solamen maerentium*

Komu smutek zbytaczny biedne suszy kości,
Panna pociechą, do niej uciecz się w żałości.

*Ex Liv[iu]
applicatio*[83.] *Veturia nostra*

Matko Koryjolana błagająca syna,
że nie potkała Rzymu od niego ruina.

*Ex Graec[o]
applicatio*[84.] *Ariadneum filum*

Aryjadno, błędnego czleka z labiryntu
co wiesziesz niebieskiego kłębkim do Koryntu.

Ex eodem[85.] *Aegis Palladia*

Pallado na ramieniu mająca egidę,
o, niechże ja pod tarczy Twojej zaszczyt przyjdę.

Ex cont[ione][86.] *Illustrior sole*

Zmazy się w słońcu znajdują, Tyś piękniejsza słońca,
gdyż Twoja piękność nie ma i miary, i końca.

*Alphon[sus]
Rodrig[uez]*[87.] *Portans Salvatorem*

Kiedy, Panno, naszego Zbawiciela dźwigasz,
o, jak się nieznośnego ciężaru nie wzdrygasz.

[88.] *Heroina invincibilis**Ex cont[ione]*

Znacznieś, mężna Niewiasto, ludzki naród wsparła,
Bogaś z nieba zwabiła, a czartuś leb starła.

[89.] *Ignis caritatis**Alphon[sus]
Rodrig[uez]*

Ogniem Panna jest wiary, miłości, nadzieje,
ale nie tym, co pali, lecz owym, co grzeje.

[90.] *Virgo favorum*

Kochanką Panna Boską, czego dowód spory,
że ją wszystkę łaskami przybrał i fawory.

[91.] *Cedrus castitatis**Alphon[sus]
Rodrig[uez]*

Potrzebny balk cedrowy, którym korab spięty,
Panna cedrem, cedr balkiem czystości jest świętej.

[92.] *Stella polaris**Ex Liber[io]*

Gwiazdo Północna, w której aspekt kto się rodzi,
zawsze wesół, po myśli zawsze mu się wodzi.

[93.] *Palma patientiae**Alphon[sus]
Rodrig[uez]*

Ma to palmowe drzewo, że ciężary dźwiga,
Panna w ciężarach smutków i palmę wyściga.

[94.] *De cuius plenitudine accipiunt universi**S[anctus]
Bernardus*

Jako stok nieprzebrane wody trzyma w mierze,
tak z Panny dobrodziejstwo koźdy, prosząc, bierze.

[95.] *Maesti consolationem**Idem*

Nie szukam w utrapieniu rzymskiej Angerony,
Panna pociechą w żalu duszy utrapionój.

[96.] *Aegri curationem**Idem*

Zwątpione paroksyzmy i dusze, i ciała
w swych Panna pacjentach dziwnie uleczala.

[97.] *Captivi redemptionem**Idem*

Do Panny w ciężkiej kluzie więzień oplakany
jak westchnął, same z niego opadły kajdany.

*Idem***[98.] *Peccatores veniam***

Lub kogo grzech uwikłał w rozpaczę ostatniej,
Proś, łotrze, ona cię z tej wyprowadzi matni.

*Idem***[99.] *Iusti gratiam***

Nawet przez dobrotliwej tej ręce szafarki
pobożni odbierają łask Boskich podarki.

*Idem***[100.] *Sanctissima Trinitas laetitiam***

Sama dostojna Trójca niejako się weseli,
że przez nią skarb dobrodziejstw między ludzie dzieli.

Zawarcie kwatery II

Tai ziemia w głębokim swe dostatki szybie,
na które z apetytem chciwość ludzka dybie.
Tam złoto, co naszemu łakomstwu jest drogim,
tam sól, która potrzebna panom i ubogim.

5

Lecz snadniej zliczyć kruszczów i najmniejszą bryłkę,
niż chwały Matki Boskiej, których nader siłkę.

KWATERA III

„*Witaj, Królowa, Matko miłosierdzia,
żywocie, słodkości i nadziejo nasza*”

*Ex Brev[iaris]
Rom[ano]*

[1.] *Salve Regina*

Ex eodem

Gdy się anioł o zdrowie Twoje, Panno, pyta,
więc Cię i Kościół Pański pokornie wita.

[2.] <*Mater misericordiae*

Przypadł nam, Panno, tytuł ten Twój z różnych wielu,
że rodzisz miłosierdzie, rodząc Zbawiciela.>

[3.] *Vita*

*Ex Brev[iaris]
Rom[ano]*

Gdy nam Zbawcę zrodziła, Panna nam żywotem,
bez niej żywot na świecie nędzą i kłopotem.

[4.] *Dulcedo*

Ex eodem

Że Panno obfitujesz w słodczy obfitój,
nasyć nią zepsowane ludzkie apetyty.

[5.] *Et spes nostra*

Ex eodem

Tyś ufność, Tyś nadzieja każdej, Panno, duszy,
kto w Tobie ufa, tego i piekło nie ruszy.

[6.] *Patria exulum*

Ex eodem

Błąkacie się, tulaćce, po tym marnym świecie,
Panna ojczyznę – czem się do niej nie bierzecie?

[7.] *Filiorum Evae exauditrix*

Ex eodem

Gdy w niebo przejść nie mogą synów Ewy krzyki,
Ty ich, Panno, przed Bogiem prezentuj supliki.

*Ex eodem***[8.] *Lacrimarum vallis praeses***

Stąd pono Twej jak ziomki pomocy doznajem,
że się w padole płaczu z nami rodzisz wzajem.

*Ex eodem***[9.] *Convertens misericordiae oculos***

Luboś w widzeniu Boga oczy swe wlepiła,
przecież od grzesznych nigdy ich nie odwróciła.

*Ex eodem***[10.] *Iesum fructum ventris sui***

Słodki z dobrego drzewa tak owoc pochodzi,
kiedy Emmanuela czysta Panna rodzi.

*Ex eodem***[11.] *Nobis ostendens***

Przedtym trudniły przystęp do Jehowy gromy,
dziś u Matki na ręku wszystkim jest widomy.

*Ephraem***[12.] *Sanctorum laetitia***

Muszą być święci Boży z tego dobrej myśli,
pomniąc, przez Pannę do tej że fortuny przyszli.

*Idem***[13.] *Lumen studiosorum***

Kto w naukach uczynić chciałby profekt duży,
tego światła zasięgniej, sameć przyjdą muzy.

*Ezech[ielis] 44***[14.] *Porta clausa***

Nie strażą, nie zapory, nie zamkiem z ingryktem,
lecz ta broma zawarta Boskim interdyktem.

*Cant[icorum] 6***[15.] *Pulchra ut luna***

I wzrok Twój, i uroda, i stan tak jest wdzięczny,
o Matko, jak pod pełnią kaganiec miesięczny.

*Ibidem***[16.] *Electa ut sol***

Wspaniale dziło słońce Najwyższego ręku,
Tyś nad słońce wybrana, większegoś jest wdzięku.

*Ibid[em]***[17.] *Terribilis ut castrorum acies***

Nieprzelomionym nigdy Jezus wojennikiem,
bo gdy sam jest Bogiem wojsk, Matka wojska szykiem.

- [18.] *Amarior myrrha* Ex Cant[ico
Canticorum]
Na wybór Panna mirrą stąd się pono liczy,
że pełną była wszelkiej pod krzyżem goryczy.
- [19.] *Chirographum Dei hominibus reconciliati* S[anctus]
Method[us]
Cyrografie, na którym Bóg na człeka gniewny,
podpisał przeproszenia swego traktat pewny.
- [20.] *Mons sanctus* S[anctus]
Bern[ardus]
Nie przystępuj, kacerzu, do tej góry świętój,
ogniem gore, coć język upali przeklęty.
- [21.] *Tabernaculum Iacob* Psalm[orum] 86
Czem Pannę Kościół mieni namiotem Jakoba?
W tym namiecie Bóg z człkiem sprzymierzą się oba.
- [22.] *Porta Sion* Ibid[em]
Portą Panna syjońską, przez której próg bramy,
jak z nieba wszystko, tak nią i w niebo wnieść mamy.
- [23.] *Petra deserti* Isaiae 16
Świat ten jako pustynia, Panna jako skała,
upadłby, gdyby go ta skała nie trzymała.
- [24.] *Ancilla Domini* Lucae 1
Milknij język, ustaj i dowcipu siła,
kreśląc, jak się ta sługa Bogu zasłużyła.
- [25.] *Horologium mysticum* Alphon[sus]
Rodrig[uez]
Słyszę bieg, choć nie widzę kół tego zegara,
tajemnic się nie pytam – dość, co uczy wiara.
- [26.] *Aurora consurgens* Cantic[orum] 6
Wstawaj, śliczna Jutrzenko, wstawaj niemieszkanie,
bo za Tobą zbawienia słońce, Jezus wstanie.
- [27.] *Collustrans errantes* Alphon[sus]
Rodrig[uez]
Błądzącym w tym zawiliłym labiryncie zbrodni
racz, o Panno, użytyć światła Twej pochodni.

*Idem***[28.] *Lumen indeficiens***

Słoneczne ćmi się światło, ćmi się i miesięczne,
Panieńskie trwa jednak – i jasne, i wdzięczne.

*Idem***[29.] *Nebula tegens terram***

Co upał słońca ziemi, to gniew Boski bywa,
przed tym upałem ziemię Panna mgłą okrywa.

*Idem***[30.] *Virgo nobilis***

Wywód szlachectwa Panny jest w Ewanjeliej,
acz tam ród ona wiedzie z królewskiej linij.

*Ex Litan[ia]***[31.] *Vas spirituale***

Niech w rogu Amaltei złoży Szczęście dary,
w tym naczyniu duchowne świętych spraw towary.

*Ex iisd[em]***[32.] *Causa laetitiae***

Panna zbawienie rodzi, niebo się weseli,
trzeba byśmy radości przyczyną ją mieli.

*Ex iisd[em]***[33.] *Mater illibata***

Matko nienaruszona, nie wiem, taki kto by,
żebyć tej nie miał przyznać chwały i ozdoby.

*Ex iisd[em]***[34.] *Sedes sapientiae***

Mądrość obiegszy wszystkie horyzontu znaki
w Pannie osiadła, jako na katedrze jakiej.

*Alphon[sus]
Rodrig[uez]***[35.] *Oleum effusum***

Olej wylany zawsze na wierzch się wybija,
olejem imię Twoje, o słodka Maryja.

*Ex eodem***[36.] *Regina clementiae***

Szerokowładne, Panno, królestw Twoich włości,
mnie to cieszy, królową żeś jest łaskawości.

*Damasc[enus]***[37.] *Angelis purior***

Wiem: czyści są anieli, bo są próżni ciała,
czyściejsza Panna w ciele, bo grzechu nie miała.

- [38.] *Stans ad regis dexteram* Psal[*morum*] 44
 Kiedy stoisz królewskiej, Panno, po prawicy,
 o nie daj, byśmy w lewą iść mieli, grzesznicy!
- [39.] *Spes reorum* Alph[*onsus*]
Rodrig[*uez*]
 Czart aktor, grzech dowodem, umilkli patroni,
 w samej Pannie nadzieja, że grzesznych obroni.
- [40.] *Refulgens stella* Idem
 Kto w morzu nieprawości jest i grzechów cieniu,
 obróć wzrok ku jasnemu tej gwiazdy promieniu.
- [41.] *Portus naufragorum* Idem
 A cóż rzeką topniowie na morzu rozbici?
 Przepadł, kto się Maryjej łądu nie uchwyci.
- [42.] *Patens ianua* Idem
 Otwarte drzwi na ścieżaj, pódźmy temi drzwiami,
 tych drzwi i przed głupiami nie zawrą pannami.
- [43.] *Speculum iustitiae* Ex Litan[*ia*]
 By nie to sprawiedliwość kojące zwierciadło,
 i z światem plemię ludzkie dawno by przepadło.
- [44.] *Caduceo virga fortior* Ex Gr<*aec*>[*o*]
app[*licatio*]
Caduceum z Erebu wywodziło dusze,
 więcej ich Ty wywiodła z piekielnej katusze.
- [45.] *Virga aurea* Ibidem
 Różgo złota Sybille, z którą do Eliza
 cny syn chodził po ojca, Eneasz Anchiza.
- [46.] *Turris eburnea* Ex Litan[*ia*]
 Panna więż słoniową, kunszt przedziwnej speży,
 bowiem Słowa wiecznego schowanie w tej więży.
- [47.] *Domus aurea* Ex eodem
 Jaki jest dom? Ze złota. Komu jest gospodą?
 Temu, co rządzi niebem i ziemią, i wodą.

Ildephon^[sus]**[48.] *Ianua caeli***

Wiele wejścia do nieba: są fortki, są bramy;
nam złym, że bramą trudno, do fortki się mamy.

Cyprian^[us]**[49.] *Sacrarium gratiae***

Świątnicę widzę Pańską. Cóż jest w tej świątyni?
W niej Bóg wszelakiej łaski warowny skład czyni.

Guer^[ricus]
Ab^[bas]**[50.] *Tabernaculum non manu factum***

Z Ormuzu, z Dyjarbeku chwalne są namioty,
Panna namiotem, ale nie ludzkiej roboty.

Ildephon^[sus]**[51.] *Solium gloriae Dei***

Wyśmienitym Jehowie tronem nieba stały,
dziś mu żywot Panieński jest stolicą chwały.

S^[anctus]
Bonav^[entura]**[52.] *Qui exaltant te praeconiis, evadunt manus Acherontis***

Chwalco Panieński, najmniej trwożyć nie chciej sobą,
służyć Pannie na żywot przeznaczenia próbą.

*Idem***[53.] *Qui confidunt in te, non timebunt***

Luboć mię liczba moich nieprawości trwoży,
ufam, że przez Cię, Panno, dojdę łaski Bożej.

Ex Litan^[ia]**[54.] *Salus infirmorum***

Pódcie, coście na duszy lub na ciele chorzy,
jeśli Panna nie zleczy, nie zleczą doktorzy.

*Ex eodem***[55.] *Refugium peccatorum***

We wszystkich dziełach rąk swych Pan Bóg jest niezmierny,
w tym, że nam dał ucieczką Pannę – miłosierny.

Bruno
C^[arthusianus]**[56.] *Decora sicut Hierusalem***

Hierozolimo, któraś widzeniem pokoju,
pokój Panna rodząca tobie równa w stroju.

Ex Brev^[iario]
Rom^[ano]**[57.] *Virgo gloriosa***

Chwalebnaś, Panno, wszędzie, w niebie i na ziemi,
więc Cię też i ja chwaleć rytmy ubogiemi.

- [58.] *Olla regalis* S[anctus]
Ambr[osius]
Garnuszku, w którym wreją potrawy tak zdrowe,
że zdrowie zepsowane naprawią światowe.
- [59.] *Desiderium collium aeternorum* Gen[esis] 4<9>
Wiecznych pagórków pragnąć tym sposobem mogę,
jeżeli mi pokaże Panna do nich drogę.
- [60.] *Sanctuarium Dei* Exod[i] 15
Dary, łaski, fawory i prerogatywy
Pan Najwyższy tu złożył w tej świątyni żywej.
- [61.] *Tabernaculum Dei cum hominibus*
Trudny przystęp do Boga Izrael znajdował,
w tym się namiecie z człkiem Bóg spospolitował.
- [62.] *Favus distillans* Cant[icorum]
Panna jest plastrem miodu, z którego treść ciecze,
nasyćmy się słodkością, ludzie, w tej pasieczce.
- [63.] *Stylus solis retrogradi* 4Reg[um] 20
Widzę pręt dziesięć liniej na zegarze wsteczny,
sekret to niepojęty jest Mądrości wiecznej.
Słońce sprawiedliwości wszak dziewięć na niebie
chórów minąwszy, zeszło do dziesiątej Ciebie.
- [64.] *Opitulus pereuntium* Ex exem[plo]
Ratunku już ginących w ostatecznej toni,
w potrzebie zbrojo mocna, puklerzu w pogoni.
- [65.] *Magistra gentium* S[anctus]
Augustinus
Pragniesz Pawła w katedrze widzieć, Augustynie?
Mistrzynie narodów przed Pawłem Panna słyńcie.
- [66.] *Mensa, in qua panis vitae est propositus* Greg[orius]
Nic[omediensis]
Hojny król, stół bogaty, na którym chleb żywy,
cisnę się na ten bankiet, grzesznik obrzydliwy.

*Ex cont[ione]***[67.] *Pandora gratiarum***

Świątobliwości składzie, cnót różlicznych zbiorze,
niewinności zwierciadło a czystości wzorze.

*Ex eadem***[68.] *Palma victori***

Grecyja z palmy plotła zwycięzcom korony,
ja tę mając, na wiekim nie jest zwyciężony.

*Ex symb[olis]***[69.] *In utroque recursus***

Gdy nam przykry Syryjusz lub Akwilo dżdżysty,
pod ten jawor bezpiecznie uchodźmy krzewisty.

*Iosue 3***[70.] *Arca eluvie aquarum intacta***

Arko, niechaj się wznoszą Jordanowe wody,
ty od wód świata żadnej nie poniesiesz szkody.

[71.] *Amica Dei*

Wszystkie córki niełaski i gniewu synowie,
jedną się przyjaciółką Panna Boską zowie.

*Magn[us]
Albert[us]***[72.] *Regnum caelorum***

Gdy Synaczka w żywocie czystym Panna miała,
królestwem się niebieskim słusznie wtenczas stała.

[73.] *MARIA (anagramma) Miara*

Maryja jest to miara Boskiej wszechmocności,
któż wiedział, by człek przyść miał do tej wielmożności?

*Iosue 2***[74.] *Funis coccineus***

Sznurze Raaby, a ten, w którym będzie domu,
nieprzyjaciel w nim szkodzić nie może nikomu.

*Alphon[sus]
Rodrig[uez]***[75.] *Oleum nomen tuum***

Czemu Kościół olejem imię Twe nazywa?
Jak olej na wierzch, tak się chwala Twa dobywa.

*Cant[icorum] 6***[76.] *Pulbrior luna***

Piękniejsza niżli słońce i niż miesiąc złoty,
oni cierpią zaćmienia, Ty żadnej ciemnoty.

- [77.] *Turtur pudicissima* *Apponius*
 Ten tej synogarlice u nas głos słyszany:
 „Odwróć zjadle od Polski, Synu mój, pogany!”
- [78.] *Rabab occultans speculatores* *Iosue 2*
 Raabo, któraś w domu dwu szpiegów zakryła,
 a to Boska natura z człowieczeństwem była.
- [79.] *Vellus roris bibulum* *Iudi[cum] 6*
 Kiedy Chrystus barankiem, słusznie Panna wełną,
 dla grzesznych zawsze rosy łaski Bożej pełną.
- [80.] *Bonorum optimum* *Ex symb[olis]*
 Co z dobrego najlepsze? Malarz nasz w tym sprawi,
 gdy konterfekt z dzieciątkiem Maryjej wystawi.
- [81.] *Ruth colligens spicas* *Ruth 2*
 Skąpa Rut, na cóż zbierasz kłosy po Boosie,
 kiedy Panna rozdaje kopą, nie po kłosie?
- [82.] *Non pro illa sed pro omnibus lex lata* *Esther*
 Nie może pierwородnej skazy mieć zarzutu
 Panna, od powszechnego wyjęta statutu.
- [83.] *In fluctibus maris ambulans* *Ecc[lesiastici] 24*
 Która po morskich możesz nawałnościach chodzić,
 racz z wód czyścowych dusze wiernych wyswobodzić.
- [84.] *Lux perpetua* *Miss[ale]
Rom[anum]*
 Światłości, która świecisz tak bez końca jaśnie,
 że choć świat zginie, światło Twoje nie zagaśnie.
- [85.] *Mater amabilis* *Ex Litan[ia]*
 Jakoż Cię, Matko, trzeba z wszelkiej kochać chuci,
 gdy i tych nie opuszczasz, których Bóg odrzuci?
- [86.] *Vas honorabile* *Ibid[em]*
 Czczę krzyż, iż Jezusa krwią drogą skropiony,
 dopieroż to naczynie, w którym był zamknięty.

*Ibid[em]***[87.] *Vas insigne devotionis***

Jak pachnie nałożone naczynie balsamem,
tak Panna napełniona nabożeństwem samem.

*Cant[icorum]***[88.] *Ecce tu pulchra es. Ecce tu pulchra es***

Pięknaś jest, dwakroć piękna, przyjaciółko moja,
Bogu miła jest piękność dusze z ciałem dwoja.

*Galatin[us]***[89.] *Phosphorus auspicatus nascenti***

Szczęśliwy rodzącemu <człeku> gończe Feba,
jakoż Cię z nas każdemu przytomnym mieć trzeba!

*Idem***[90.] *Hesperus moribundis***

Wieczór życia nadchodzi, śmierć nad karkiem siędzie,
niech mi wtenczas wieczorną Panna gwiazdą będzie.

[91.] *Frutex aromaticus*

Miej, kto chcesz, meksykańskie cynamonu gaje,
ten cynamon zbawienny świata zapach daje.

*Damasc[enus]***[92.] *Flos e spinis Iudaeorum***

Z którego Panna idzie, krzak jest pełen ości,
ale kwiat wdzięcznej barwy i dziwnej wonności.

Psal[morum]
<71>**[93.] *Stillicidium stillans super terram***

Panna deszczem niebieskim, który jako spadnie,
co świat rodził pokrzywy, kwiecie wyda snadnie.

Num[erorum]
24**[94.] *Virga percutiens duces Moab***

Różgo Moab gromiąca, spraw, różgo, aby ci
Polszcze ciężcy poganie wskroś byli wybici.

Psal[morum]
8<6>**[95.] *Fundamenta eius in montibus***

Miasto Pańskie na górach, a gór tych gront twardy,
którego Erebowe nie ruszą petardy.

[96.] *Contradicens adversariis nostris*

Od nieprzyjaciół ludzie nas na lyczku zdrowie,
jeżeli się przy grzesznych Panna nie opowie.

[97.] *Terra, de qua veritas orta**Psal[morum]* 84

Ziemią Cię Boską, Panno, słusznie nazwać mogę,
gdy Bóg prawdą, tymeś Ty zarodziła zbożem.

[98.] *O clemens**Brev[iarum]*
Rom[anum]

O, Matko najlaskawsza, o, Pani litości,
utrzymaj sprawiedliwość, niech nie karze złości!

[99.] *O pia**I<bi>dem*

Pobożną Cię stąd liczę, żeś pierwsza po Bogu,
wymaż imię me, Panno, z kozłów katalogu.

[100.] *O dulcis virgo Maria**I<bi>dem*

Jaką imię Maryja słodkość ma zawartą,
Bernardzie, powiedz, g<d>y je polykasz i z kartą.

Zawarcie kwatery III

Próżna duma rachmistrów, aby, co się bieli
po brzegach morskich piasek, porachować mieli.
Prędzej zasy arabskie w sumaryjusz wnidą,
które wiatr nad gorącą rozwiewa torridą.
5 Snadniej jednak tych piasków rachunek wymyślić,
niż chwały Matki Boskiej, bez liczby, okryślić.

KWATERA IV

„Staęła królowa po prawicy twojej w ubierze złotym,
otoczona rozmaitością”

[1.] *Regina possidens regnum iure filii*

Od cesarzów chwalebna staęła ustawa,
ze matki z dziećmi, dzieci z matką spólne prawa;
toć w królestwie synowskim, prawem społeczności,
Matka Boska królową słusznie się rozgości.

[2.] *Lucis paranympbus*

Kiedy się światłość wieczna z człowiekiem braciła,
Panna tej ligi pierwszym dziewosłębem była.

[3.] *Benedicti seminis augusta parens*

Luboś wspaniałą matką, Panno, z kaędej strony,
stąd najbardziej, że plód Twój jest błogosławiony.

[4.] *Regina caelorum*

Jesteś królową nieba, jesteś wraz i świata,
dóbr doczesnych i wiecznych dając numizmata.

[5.] *Domina mundi*

Fora, gdzieś dotąd, ksiąężę, panował, ciemności!
Maryja panią świata z prawa i z własności.

[6.] *Filia principis*

Jaśniej jest oświecona stąd, Panno, najwięcej,
iże idziesz z linijęj światłości ksiąężęcej.

[7.] *Urna aurea*

W skrzynkę sędzia dekreta kładzie, Boże, a Ty
w tę złotą, prosiem, nie kładź świata kondemnaty!

Psalm[orum] 44

De hereditate §
Institutionum
lus communicat
ivum

Petr[us]
Damianus

S[anctus]
Bernardus

S[anctus]
Augustinus

Alphon[sus]
Rodriguez

Canticorum 7

Andreas Hie-
rosolymitanus

- [8.] *Mulier fortis* Proz[erbiorium]
31
Niewiasto, płaszczem męstwa dostojnie ubrana
i gdzieś aż na kraju świata wyszukana.
- [9.] *Fenestra arcae* Gen[esis] 6
Okno korabia nieba naprzeciwko sferze,
skąd światłość niezrównaną przybytek on bierze.
- [10.] *Castrorum acies terribilis* Cant[icorum] 6
Obóz to pilną zawsze obwarowan strażą,
na który pułki piekła natrzeć się nie ważą.
- [11.] *Via regia* S[anctus]
Bernardus
Gościńcem Panna w niebo, którego kto pilny,
że nieba dojdzie, znak to bywa nieomylny.
- [12.] *Acervus tritici* Cantic[orum]
Brodu pszeniczny, z Ciebie kto kłoski wybiera,
takiego dusza wiecznym głodem nie umiera.
- [13.] *Assistrix aegrorum* Ephraem
Niewiasto, którą chorym trzeba mieć w chorobie,
jakoż grzeszny bez Ciebie za niestota sobie.
- [14.] *Sphaera firmamenti* Osorius
Sfero wspaniała, takim stworzona porządkiem,
żeś światłość wydawała słońca przed początkiem.
- [15.] *Liber divinae genesis* Math[aei] 1
Księgo Boska, w której to dla pamięci stoi,
że Słowo wieczne bierze ciało ze krwi Twojej.
- [16.] *Prima lux* Gen[esis] 1
Światło świata najpierwsze, które jak zapalił
Wszchemogący, że dobre to światło, pochwalił.
- [17.] *Vas omni dulcedine plenum* Rich[ardus]
a S[anctus]
Vic[tore]
Niech na olej gotuje wdowa wszystkie statki,
słodkością napelnione naczynia tej Matki.

*Ex cont[ione]***[18.] *Gazophylaceum abundans***

Chrystusowego różne skarby są Kościoła,
lecz nad Pannę droższego Kościół nie ma zgoła.

*Ildelphonsus***[19.] *Arca divinorum sacramentorum***

A w którejż słuszniej chować sakramenta skrzyni,
jako w tej, która Pańskiej skrzynią jest świątyni?

*Ex Brev[iaris]
Rom[ano]***[20.] *Porta Hierusalem***

Górnej Hierozolimy bramo urodziwa,
którą w to miasto wchodzi każda dusza żywa.

*Psal[morium]***[21.] *Porta aeternalis***

Bramo wieczności, którą król chwały przechodzi,
o, niechże przez tę bramę grzesznym się przejść godzi!

*Apoc[alypsis] 5***[22.] *Liber signatus***

Księgo żywota siedmią warowna pieczęci,
w której mają spisane imiona swe święci.

*Isaiae 44***[23.] *Aqua sitientium***

Ktokolwiek, co w gorączce grzechów masz pragnienie,
z tej, życzę, żywej wody weźmiesz posilenie.

*Ex prosa***[24.] *In labore requies***

Gdy mię w pracach ustawnych miał świat, czart i ciało,
zebrzę, Matko, wytchnienia, żeby mię potkało.

*Ex cont[ione]***[25.] *Captivorum libertas***

Gdy piekielny najeźnik chce na nas kłaść więzy,
Panna brańców odbija i ordę zwycięży.

*Ibid[em]***[26.] *Radius solis***

Promieniu słońca, w którym naturę ubiegła
laska, żeś pierwotnej skazie niepodległa.

[27.] *Electuarium servientium sibi*

Rózo w konfektce, kto Twej skosztuje słodczy,
służyć Ci stanem sobie królewskim to liczy.

- [28.] *Lilium inter spinas* Cant[icorum] 2
 Lilijo, którą ciernie choć obstąpi wkóło,
 ona jednak wspaniale w górę niesie czoło.
- [29.] *Mons receptatrix Loth* Genes[is] 19
 Góro, na którą w onym sodomskim pożarze
 Lot uchodzi, gdy zbrodnie Bóg surowo karze.
- [30.] *Deliciae caeli* Ex
„Rosocor[oneto]”
 Delicje niebieskie, bo poko nie miało
 niebo Ciebie, niebo się pustkami być zdało.
- [31.] *Arsenale virtutum* Ibid[em]
 Cekauzie armat pełny, czy-li mam rzec cale,
 wszelkimi napelniony cnoty arsenale.
- [32.] *Occupatio negotiosa* Galatimus
 Wszystkich wieków zabawo, roboto i dziło
 rąk Boskich, jakie nie jest, nie będzie, nie było.
- [33.] *Praestantissima medicina* Petr[us]
Dam[ianus]
 Przewyborna lekarko, co zgubionych wiecznie
 syropem Twej przyczyny ratujesz skutecznie.
- [34.] *Anchora salutis* Gers[on]
 Pewna kotwico zdrowia; tę gdy naukler rzuci,
 już go morze, chociaż się burzy, nie zasmuci.
- [35.] *Navis institoris* Prov[erbiarum]
31
 Floto, która nie z Moluk wieziesz breły złota,
 ale drogie towary wiecznego żywota.
- [36.] *Portus peregrinantium* Ex cont[ione]
 Porcie pielgrzymujących, w którym kiedy stoją,
 już więcej nawalności morskich się nie boją.
- [37.] *Lapis angularis* Isaia
 Kamieniu angularny, uważając owo
 Twe, Boskiemu podobne, „stań się” wiary słowo.

S[anctus]
Ambr[osius]

[38.] *Decus pudicitiae*

Wstyd jest kolorem cnoty. Lecz, o piękny wstydzie,
i kolor, i ozdobę z tyć Panny brać przyjdzie.

Ex symbolis

[39.] *Electrum mysticum*

Bursztynie, ognistego coś w sobie mający,
Boga pono – ach, ogień to pożyrający!

Ex iisd[em]

[40.] *Gemma splendens*

Perło orientalska, której taka cera,
że krom Boga inszego nie zna jubilera.

Ex iisd[em]

[41.] *Concha parturiens*

Koncho perlę rodząca; ta perła, gdy w niebie,
wzięła z duszą i z ciałem swą konchę do siebie.

Ex iisd[em]

[42.] *Margarita pretiosa*

Perło, nad Kleopatry co księstwo ważyła,
tyś wszytek świat szacunkiem swoim przewyższyła.

Ex iisd[em]

[43.] *Unio unionum*

Perło niepospolita, doświadczona próbą,
niemasz drugiej, która by porównała z Tobą.

Ex cont[ione]
Liberii

[44.] *Rubus honoris*

Przy krzaku Moizesza Bóg posłem wysyła;
krzakiem Panna, przy niej dać honor rzecz mu miła.

Brev[iarium]
Rom[anum]

[45.] *Rubus incombustus*

Krzak gore, a nie zgore, o dziwy nad dziwy!
Znakiem jest Panny czystej i Matki prawdziwej.

Ex cont[ione]

[46.] *Palmes stillans sanguinem*

Latorośli, z której się to grono zrodziło,
co miasto wina krążem krwi świat urosiło.

Ildephon[sus]

[47.] *Mons asyli*

Góro, na którą jako na azyl bezpieczny
Pan uchodzić rozkazał w on sąd ostateczny.

- [48.] *Venatrix unicornis* *Isidorus*
 Łowczyni, jednorożca któraś uchwyciła,
 a tegoś dźwiękiem Twych cnót aż z nieba zwabiła.
- [49.] *Domus firmiter fundata* *Cor[nelius]*
Mus[sus]
 Domie, na dość warownym zasadzony gruncie,
 bo w samego poczęcia poświęcony punkcie.
- [50.] *Postes caelestes* *Idem*
 Odrzwie do nieba, dokąd, lub zawarte wrota,
 pod odrzwie się tam wciśnie wierutny niecnota.
- [51.] *Fenestra prospectus* *Fulgen[tius]*
 Okno, którym Niebieski Ekonom wygląda
 na ziemię, a to daje, o co go kto żąda.
- [52.] *Statio Spiritus Sancti* *Ex cont[ione]*
 Stanso Ducha Pańskiego, który kochał wodę;
 Tyś to wodą, co z Twego imienia wywiode.
- [53.] *Creatura nobilior* *Ibid[em]*
 Czem szlachetniej niewiastę Pan Bóg stworzył w raju?
 Bowiem z żeńskiego miał póść Syn Boży rodzaju.
- [54.] *Speculum e crystallo* *Ibid[em]*
 Zwierciadło krystalowe z słońca ogień bierze.
 Kto zwierciadłem? Kto słońcem? Łotr powie w tej mierze.
- [55.] *Haeres universi*
 Świat Maryjej dziedzictwem, Bóg go stworzył dla niej,
 ona jego ogólnie królowa i pani.
- [56.] *Sine macula* *Cant[icorum]*
 W słońcu skazy dwornością dociekl gwiazdarz biegłą,
 ja twierdząc Pannę skazie żadnej niepodległą.
- [57.] *Mater omnium electorum* *Epiph[anius]*
 Kto się do macierzyńskiej Twjej ciśnie obrony,
 znak dobry, na zbawienie że jest przeznaczony.

Ex hym[no]

[58.] *Lactans Dominum*

Któż się nadprzyrodzonym łaskom tym nie zdziwi:
stworzenie Stwórcę rodzi, Boga człowiek żywi.

*Ex
Hi-e-rog[lyphico]*

[59.] *Adamas umbrae expers*

Dyjamentcie, za którym nie może cień chodźć,
bo mając słońce w sobie, jakoż masz cień rodzic?

*Ex con[tione]
Liberii*

[60.] *Pyxis nautica*

Kompasem Panna nautom, którym kto się rządzi
po morzu świata płynąc, do portu nie zbłądzi.

*S[anctus]
Method[inus]*

[61.] *Fons sanctitatis uberrimus*

Jak się w rzekach nie przejmą nigdy wody żywe,
tak przymioty w Panieńskim źródle świętobliwe.

Chryso[omus]

[62.] *Columba sine felle*

Gołębico, z której żółć natura wyjęła,
wnętrznosci miłosierdziem za to napelniła.

Genes[is]

[63.] *Columba offerens ramum olivae*

Cieszcie się, *corabitaie*, nowiną wam dziwną,
ta gołębica niesie gałązkę oliwną.

*Ex con[tione]
Lib[erii]*

[64.] *Facilitas veniae*

Zbrodniarzu, odpuszczona chcesz by-ć była wina,
chyba odpust wymoże Maryjej przyczyna.

Damasc[enus]

[65.] *Molestiarum cordis levamen*

Już za nic alkiermesy wonne są w tej chwili,
gdy imię Matki serce struchlałe posili.

*Ex con[tione]
certa*

[66.] *Delectabile nomen*

Kto w imieniu Maryjej kocha się i wzywa
onego, ten w niezmiernych delicyjach pływa.

Ecc[lesiastici] 24

[67.] *Mater pulchrae dilectionis*

Kto się w Matce kochania kochasz, wiedz ode mnie,
że i od niej odbierzesz kochanie wzajemne.

- [68.] *Porta orientalis* Alphon[sus]
Rodrig[uez]
Maryja bromą na wschód, bromą chrześcijańską;
Ty, Bromo, stłumić możesz Portę Otomańską.
- [69.] *Flumen Dei* Corn[elius]
Mus[sus]
Rzeko Boska, takiego skutku mając wody,
że Cię błogosławioną z nich zowią narody.
- [70.] *Torrens voluptatis* Psal[morum] 35
Strumieniem woda płynie, raczej rozkosz żywa,
która prawdziwiej z raj, niż Ganges wypływa.
- [71.] *Amarantus immarcescibilis* Ex symb[olis]
Amarancie, który swej młodości nie mienisz,
ziemie nigdy nie więdnąc, lecie się zielenisz.
- [72.] *Viola plena venustate* Ibid[em]
Fijolku, pierwociny wdzięcznej ludziom wiosny,
odpędź wonią Twą od nas grzechów fetor sprosny.
- [73.] *Mare gratiarum* Epiph[anius]
Morześ, bo jak to wody wydaje sowite,
tak łaski wypływają z rąk Twych znamienite.
- [74.] *Aurora fugans lupos* Ex con[itione]
certa
Jutrzenko rannej doby, co świecisz tak pięknie,
której się herezyja, ród wilczy, przelęknie.
- [75.] *Magisterium virginitatis* Laur[entius]
Iust[inianus]
Dar panięstwa zatrzymać która z panien życzy,
u tej mistrzyni w tej się cnocie niechaj ćwiczy.
- [76.] *Iuvans pusillanimes* S[anctus]
A·u·gust[inus]
Maryja utwierdzeniem serc słabych i próbą,
może nas wziąć, jak Jana, na Golgotę z sobą.
- [77.] *Mater intemerata* Chrysost[omus]
Matko, z której się rodzi tym kształtem Bóg wieczny,
jako przez krzyształ promień przechodzi słoneczny.

Idem[78.] *Materfamilias*

Gospodyni, u której ze Bóg stał gospodą,
sowitszą niżli Marcie płacił to nagrodą.

Gers[on][79.] *Domina reserans caelum*

Pani otwierająca niebo; źle działały
panny, że do Pana, nie Paniej kołatały.

Cant[icorum] 7[80.] *Exiens in agros*

Oblubienico, z którą idzie jej kochany
na wsi z miasta, zwracając do nieba pogany.

Gers[on][81.] *Exultatio angelorum*

Wesele wszech aniołów, bo jak się nie mieli
cieszyć, gdy Cię poczętą bez grzechu widzieli?

Epiph[anius][82.] *Fons patens in ablutionem scelerum*

Niechaj źródło Siloe chorym zdrowe bywa,
dość, że Maryja źródłem, co grzechy obmywa.

Gers[on][83.] *Initium nostrae salutis*

Z Ewy zguba, z Ciebie się zbawienie poczęło,
ten początek zbawienia aż nam wspomnieć miło.

4Reg[um][84.] *Farinula dulcorans omnia*

W mące Elizeusza dziwne były smaki,
większe w imieniu Panny są słodkości znaki.

Ephraem[85.] *Sublevatrix oppressorum*

Któż uciśnionych dźwignie i kto ich posili?
Maryja, jeśli o to będziemy jej prosili.

Exo<d>i[86.] *Columna ignis*

Słup Panna gorający, pewne grzesznym hasło,
bieżmy wskok, by zbawienne znamię to nie zgasło.

*Ex con[stione]
Liberii*[87.] *Lucis generatio*

Chcesz wiedzieć, jak *genesis* światłości pochodzi?
Bóg światłość, światłość jutrznią, jutrznia słońce rodzi.

- [88.] *Pluvia salutis* Ex eodem
 Deszczu zbawienny, gdzie Ty padniesz – gront szczęśliwy,
 zaraz się w wonne róże odmienią pokrzywy.
- [89.] *Fulgetra divinitatis* Damasc[enus]
 Ta błyskawica ma ten swój przymiot wiadomy:
 wprzód ostrzeża, niż Bóg ma puścić na świat gromy.
- [90.] *Tubus opticus* And[reas] Hier[osolymitanus]
 Perspektywo, przez którą gdy Bóg patrzy tubę,
 już nie tak jest skwapliwym na grzeszników zgubę.
- [91.] *Mons in vertice montium* S[anctus] Greg[orius]
 Góro na wierzchu wszech gór, stąd nad wszystkie wyższa,
 gdyś nad insze stworzenia Boga jest najbliższa.
- [92.] *Mons Oliveti* Ex Evan[gelio]
 Góro Oliwna, kędy Jezus czynił modły
 za me grzechy, które go na ten hak przywiodły.
- [93.] *Rosa sine aculeo* Ex symb[olis]
 Róża ma zapach, lecz ma i ciernia, co kołą,
 ta nie kole, tę grzeszni rwać ze mną pozwolą.
- [94.] *Domicilium Deo placens* Rupertus
 Bogu dom w Pannie świętej jest upodobany,
 sam Bóg jego grontował przyciesi i ściany.
- [95.] *Supra petram fundata* Ex Brev[iaro] Rom[ano]
 Kościół na skale stoi, Maryja jest skalą,
 której piekła nie ruszą potęgą swą całą.
- [96.] *Abyssus gratiae Dei* Damasc[enus]
 Jak w ligustyckiej pełno wód bywa przepaści,
 tyle faworów z nieba w Panieńskiej jest garści.
- [97.] *Miseratio miserabilium* Idem
 Ta ślepym wraca oczy, ta niemym języki,
 głuchym uszy, zdrowymi czyniący kaliki.

*Idem***[98.] *Multa multis***

Insze członki stracone, i zdrowie, i siły,
czy jednemuż się przez Cię, Pani, przywróciły?

*Idem***[99.] *Omnia omnibus***

Owoś jest wszystkich wszystko na to, żebyś wszystkim
wiernym była zbawienia obfitym pożytkiem.

*Idem***[100.] *Singula singulis***

Tyś po Synu szczególna wszystkich adwokatka,
słowem rzekę: Patronka, Opiekunka, Matka.

Zawarcie kwatery IV

Blask słońca oczy psuje; jaż się siłę, abym
samę światłość przeniknął wzrokiem moim słabym?
Zaniechaj tej imprezy, pióro, a ogółem
jednym określ Panięskie tytuły tytułem.

5

Chwały Twe, Matko Boska, widząc oczywiście,
liczb<ą> swoją przechodzą różlicznych drzew liście.

KWATERA V

„Żyję ja, mówi Pan,
że tym wszystkim jako ubiorem przybrana będziesz
i obłożysz się nim jako oblubienica”

Isaiae 49

[1.] *Baiulatrix misericordiae*Ex cont[ione]
certa

Piastunko miłosierdzia, to, gdy na Twym łonie –
łaskawie na nas patrzy; jak go, Symeonie,
z rąk macierzyńskich weźmiesz, pieszcząc się z Dzieciną –
aż ta Dziecina grozi siłą nam ruiną.

[2.] *Exaltata humilitas*

Ex eadem

Pokoro wywyższeniem opłacona drogo,
jakie tu nie potkało na świecie nikogo.

[3.] *Sigillum Deo gratum*

Galatinus

Pieczeni, która oko Boskie uwesela,
a bez niej przywilejów ludziom nie udziela.

[4.] *Speculum furorem mitigans*

Idem

Zwierciadło, w którym się Bóg przezierając miękczy
i na ziemię piorunów już nie strzela wzięcój.

[5.] *Umbra refrigerans*

Obłoku, od którego pątnik uznojony
szuka w słońca śródzde cienia i zasłony.

[6.] *Dispensatrix donorum*Cor[nelius]
Mus[sus]

Szafarko Parakleta, bo słuszna u Matki
Boskiej, iż są Boskie w szafunku dostatki.

[7.] *Palatium Verbi incarnati*S[anctus]
Germ[anus]

Pałacu Słowa Boga, która mu facjata
milsza niż wsze budynki i nieba, i świata.

*Idem***[8.] *Pelagus gaudii inexhausti***

Radości nieprzebrany nigdy oceanie,
gdyż wprzód w nim wód, niż w Tobie wesela nie stanie.

*Ephr[a]em***[9.] *Miraculum mundi***

Dziwie świata, bo któreż ma świat większe dziwy
jak ten, że Cię nad wszystko Bóg wyniósł prawdziwy?

*S[anctus]
Ansel[mus]***[10.] *Sublimior caelicolis***

To miejsce święci biorą, skąd Lucyper spada,
lecz i nad świętych wyższe Maryja osiada.

*Psalm[orum] 47***[11.] *Civitas Regis Magni***

Komu przystępu trzeba, teraz, ludzie, biecicie!
Król chwały teraz w swoim rozgościł się mieście.

*Ex precat[i]one***[12.] *Dulcedo ineffabilis***

Zwykle język z słodkości wielkiej cierpnąć musi,
tak i z Twej, bo wymówić trudno, kto jej skusi.

*S[anctus]
Hieron[ymus]***[13.] *Christi sepulchrum gloriosum***

Proroctwa o chwalebnym były Pańskim grobie,
bardziej kwadrują, gdyż on żywy spoczął w Tobie.

*Ex „Rosacorone-
to” G[awathi]***[14.] *Thesaurus desiderabilis***

Na cóż pragniecie złota, ludzkie apetyty,
jeśli mieć tego skarbu możem depozyty?

*Isaiae***[15.] *Urbs fortitudinis nostrae***

Panna miastem jest; miasto to, że jest potężne,
czyni obywatele swe mocne i męzne.

*Psalm[orum] 67***[16.] *Mons in quo placitum est habitare Deo***

Na Synai przebywał Bóg i na Orebie,
lecz, Góro Święta, bardziej upodobał Ciebie.

*Genesis 28***[17.] *Scala ascendentium***

Wysokie piętro nieba podobno nas minie,
jeżeli się nie zdarzy po tej wleźć drabinie.

- [18.] *Sedes in sole posita* Psal[morum] 18
 Stolec to jest na samym słońcu założony,
 wspanialszy nad monarchów izraelskich trony.
- [19.] *Vas condens manna* Exod[i] <16>
 Pięć koszów Żydzi chleba na puszczy strawili,
 z tej tajstry Panna wszystko stworzenie posili.
- [20.] *Obtatrix omnium bonorum* S[anctus]
Ambr[osius]
 Referendarką Matka, co nasze zanosi
 supliki, a nam więcej, niż chcemy, uprosi.
- [21.] *Exaltatrix cornu nostri*
 Tomirys amazoński sławy nabawiła,
 Tyś nasz naród pokorą Twoją wywyższyła.
- [22.] *Mater salutis* S[anctus]
Bernardus
 Chwalić matki z płodności i z dziątek się godzi,
 dopieroż tę, która nam Matka zdrowie rodzi.
- [23.] *Terra viventium* Idem
 Matce z Synem zasiągam tytułów służących:
 Chrystus żywotem, Matka jest ziemią żyjących.
- [24.] *Psalterium mirae dulcedinis* Idem
 Psalterzu niewymownej słodkości i cnoty,
 którego sam Duch Święty wynajdował noty.
- [25.] *Palatium regis angelorum* Idem
 Pałacu arcydziwny, którego pokoje
 kocha Bóg i w nich mile ma zabawy swoje.
- [26.] *Basilica augusta* Leo Imper[ator]
 Kościele najwspanialszy albo bazyliko,
 jako kosztu tak kunsztu przedziwna fabryko.
- [27.] *Canticum laetitia* Ex precatione
 Piosnko, której Izrael wyśpiewywał rymy,
 z Babilonu wracając do Hierozolimy.

*Ex con[itione]***[28.] *Unguentum salutis***

Zastarzałych nałogów kogo raka psuje,
 życzę, niech się tą maścią zbawienną kuruje.

Gerson

[29.] *Nata Filii*

Córo Syna Twojego, nade wszystkie córki
 której nie miał świat pierwszej, nie będzie miał wtórej.

3Reg[um] 10

[30.] *Opus cui non est simile*

Dzieło cudowne, gdyż Bóg słowem ten świat tworzył,
 tworząc Pannę, pracy rąk obudwu przyłożył.

*Osorius***[31.] *Fabrica firmamenti***

Fabryko firmamentu przedziwnej struktury,
 od złota chryzolitów świetne mając mury.

*S[anctus]
Augustinus***[32.] *Puerpera sublimis***

Niewiasto ciężarna, płaszcz ze złota mająca,
 koronę z gwiazd dwunastu, obuwie z miesiąca.

*Idem***[33.] *Aula Regis aeterni***

Boski, upodobany nad sam Olimp, Dworze,
 który nieba przechodzisz w przedziwnym splendorze.

*Greg[orius]
Nic[omediensis]***[34.] *Lectulus sponsi***

Łóżnico, której szylwach strzeże w każdej dobie,
 zwłaszcza gdy oblubieniec w niej spoczywa sobie.

*Ecc[lesiastici] 50***[35.] *Stella matutina***

Panna gwiazdą zaranną, gdyż ona przed słońcem
 poprzeda i jego jest marszałkiem i gońcem.

*Exod[i]***[36.] *Manna omnium saporum***

Manno nie z puszczy, ale w której się zawiera
 ten smak, że kto jej skusi, wiecznie nie umiera.

*Bernardus***[37.] *Via egredientis***

Drogo z nieba, po której zbawienie na ziemię
 przyszło i tam zbawiło Adamowe plemię.

- [38.] *Porta Sion* S[anctus]
Methodius
Bramo syjońska, sama jedyna nad wszystkie
Bogu jerozolimskie najmilsza przybytki.
- [39.] *Promptuarium divinae caritatis* Idem
Jakie dary Duch Święty do tej swej spizarnie
poskładał, któż to ludzkim dowcipem ogarnie?
- [40.] *Hereditas iustorum* Ex prec[atione]
Pannę dziedzictwem biorą wszyscy sprawiedliwi,
jeśli złych odstrzygniono, sami sobie krzywi.
- [41.] *Regina beatorum* Ibid[em]
Szczęśliwe Panieńskiego wsze królestwa strony,
bo mieszkaniem w nim każdy jest błogosławiony.
- [42.] *Sal prophetarum*
Prorocką Panna solą, po której snadź soli
słodkość się w wodzie stała, obfitość na roli.
- [43.] *Mensa aurea* Ex symb[olis]
Stół to złoty, a złoto w nim jest takiej proby,
ize chórów anielskich przechodzi ozdoby.
- [44.] *Numerus decenarius* Reg[um]
Liczbo dziesiąta, ryta na onym kompasie,
na którym retrogradem słońce w zad cofa się.
- [45.] *Abyssus bonitatis* Damasc[enus]
Przepaść ta obfituje w dobroć nieprzebranie,
bo w niej łask więcej niżli wody w oceanie.
- [46.] *Miraculum miraculorum* S[anctus]
Bernardinus
Cudo nad cuda z wielkim podziwieniem świata,
jaki nie jest, nie będzie, nie był po wsze lata.
- [47.] *Umbo protegens* Ex symb[olis]
Tarczo, która odbijasz nieprzyjaciół razy,
kogo zasłonisz, wszelkiej wolen od obrazy.

*Ex Actis***[48.] *Porta speciosa***

Śliczna kościola Bramo, u której snadź bramy
otrzymał on od Piotra człowiek zdrowie chramy.

*Ex symb[olīs]***[49.] *Renata antequam nata***

Panno, której się jednej tak wielce powiodło,
wprzód poświęcenia mając niż rodzenia godło.

*Ex contio[ne]***[50.] *Thesaurizans divitias caeli***

Podskarbinąś niebieską, boś syny i córki
(co bogactwa zbierali) ludzkie przeszła wciórki.

[51.] *Diaphanum Dei*

Zwierciadło Boskie, w którym on sam widzi siebie
i wszystkie rzeczy, co są na ziemi, na niebie.

[52.] *Diaphanum hominis*

Zwierciadło, w którym człowiek kiedy się przegląda,
w nim, co widzi, niech prosi, otrzyma, co żąda.

*Beda***[53.] *Receptaculum fugitivorum***

Ucieczko od czartowskiej bezpieczna pogoni,
jeżeli nie do Ciebie, gdzież się grzesznik schroni?

*Rupertus***[54.] *Consilium in novissimis***

Rado zgubionych, której że nie zasiągnął rady
Judasz, na wieki przepadł desperat szkarady.

*Ex Evan[gelio]
Luc[ae]***[55.] *Merces copiosa nimis***

Nagrodo sługom Twoim, gdy za pozdrowienie
Ciebie odpraszasz czleku wieczne potępienie.

*Ex symb[olīs]***[56.] *Porta aurea***

Bramo złota, o której te wieści prawdziwe:
kto jej dojdzie, otrzyma lato miłościwe.

*Ibid[em]***[57.] *Iubilaeum paenitentibus***

Prawy pokutujących wszech jubileusie,
prezerwatywo pewna przeciwko pokusie.

- [58.] *Murus inconcussus* Ex
„Rosacor[oneto]”
Murze nieprzełomiony, którym miasto ono
ziemskiego Jeruzalem wkoło obtoczono.
- [59.] *Fax sedentium in tenebris* Ex eodem
W cieniu grzechu siedzących pochodnio jedyna,
utrąpionym w kłopotach pociechy dawczyną.
- [60.] *Elixir consolationis* Ex cont[ione]
Eliksirze chimicki, którego ten skutek,
że w pociechę obraca by najcięższy smutek.
- [61.] *Tutela miserorum* Ibid[em]
Opieko wszystkich nędznych, fortuno w kłopocie
desperatów, straszliwy samych czartów młocie.
- [62.] *Succursus victorum* Ibid[em]
Sukursie zwyciężonym, zwątpionym posielku,
jakoż na nogi stawiasz po przegranej sielku.
- [63.] *Frenum desperationis* S[anctus]
Ephraem
W złej rozpaczyci munsztuku i dobra otucho,
w zastarzałym nalogu instynkcie i skrucho.
- [64.] *Spes mortalium* Philesphus
Statut Boski, że wszyscy ludzie przez śmierć giną,
żyją ci, którycheś Ty nadzieją jedyną.
- [65.] *Decus Ecclesiae catholicae* S[anctus]
Cyrill[us]
Nie szumne aparaty, które z kosztem robią,
lecz Twe cnoty, o Panno, Kościół Boży zdobią.
- [66.] *Atrium omnium virtutum genere abundans* Idem
Przy pałacu wspaniałym się przestrona stoi,
dostaniesz tam rynsztunku i wszelkich cnót zbrojój.
- [67.] *Pulcherrima mulierum* Cant[icorum] 1
Nad obrazem Dyjanny, Zeuksis, nie psuj głowy,
bo Maryja piękniejsza nad wsze białe głowy.

Magn[us]
Albert[us]

[68.] *Caelum vivum*

Niebo żywe, przymiotem uraczone takim,
że kiedy Chrystus słońcem, toś Ty zodyjakiem.

Idem

[69.] *Depositorium laetitiae*

Składzie wszelkiej radości, bez końca, bez miary,
fancie przeciwko Bogu prawowiernej wiary.

S[anctus]
August[inus]

[70.] *Ianua Filii Dei*

Nie wynoście bro<n> waszych, książęta! Nie brona,
lecz fortą idzie Boski Syn upokorzoną.

Damianus

[71.] *Exordium nostrae redemptionis*

Tyś jest poczynająca odkupienia sprawa,
nie będzie płótna, jeśli nie będzie postawa.

Osorius

[72.] *Singulare post Deum gaudium*

Mizernych synów Ewy, w błędnym świata proggu,
Tyś jest szczególnym naszym weselem po Bogu.

Ezechiel[is]

[73.] *Porta soli Deo patens*

Bramo, co Cię przestąpić nikomu nie godzi,
iż przez Cię Jehowa sam straszny przechodzi.

[74.] *Magnalia Dei*

Wiemy, że wielmożności Boskiej pełno w niebie,
lecz tej najwięcej, która poszła, Panno, z Ciebie.

Apocal[ypsis]
<12>

[75.] *Virgo sole vestita*

Panno w słońce ubrana, bo gdy Boga rodzisz,
na słońce święci patrzą, a Ty w słońcu chodzisz.

Ildophon[sus]

[76.] *Virginitas tempore indefinita*

Panieństwa Twego rozum nie pojmie ni zmysły,
gdyś Panną w czas terajszy, i przeszły, i przyszły.

S[anctus]
Bernardus

[77.] *Medium inter Deum et hominem*

Środka między człowiekiem a strasznym Jehową,
Ty błagasz, Ty odmieniasz twarz jego surową.

- [78.] *Hereditatis Domini vindex* Ex precat[ione]
 Mężna niewiasto, coś łeb Lucyperów starła,
 a dziedzictwoś mu Pańskie z paszczeki wydarła.
- [79.] *Terra dans fructum* Psal[morum] 66
 Ziemia pieczętowana, damasceńskiej gliny
 przedniejsza, niż co z niej Bóg ludzkie tworzył syny.
- [80.] *Cithara David* 1Reg[um]
 Dziwny arfa głos miała w Dawidowych ręku,
 lecz i Panieńskiej cytry szatan chroni dźwięku.
- [81.] *Hasta salutis*
 Darmo insze orężę mieć by pogotowiu,
 jeśli tą włócznią swemu nie poradziem zdrowiu.
- [82.] *Gaudium generis humani* Osorius
 Im się Pan Bóg jednoczy przez swą Matkę ściślej
 z nami, tym niechaj będzie człowiek lepszej myśli.
- [83.] *Inventrix gratiae Dei* S[anctus]
Bern[ardus]
 Ewa zgubiła żywot, gdy po owoc lazła,
 Maryja przez owoc go żywota znalazła.
- [84.] *Magistra religionis* Rupertus Abbas
 Syn Matkę, Matka uczy wiary apostoły,
 tak ta teologija z tej pochodzi szkoły.
- [85.] *Porta proferens ex se sanctum sanctorum*
 Gdy się w tej rozpościera Święt<y> Świętych bramie,
 moc piekielna tej bramy wiecznie nie przelamie.
- [86.] *Restauratrix ruinae angelorum* Ex cont[ione]
 Lucyperowa pycha w niebie pustki czyni,
 ta osadza te pustki nieba Gospodyni.
- [87.] *Domina regum* Ildephonsus
 Gdy się królowie znają chlebojedzcy Twemi,
 przyznać muszą, żeś, Panno, panią jest nad niemi.

Ex
„Rosocoron[eto]”

[88.] *Meta beatitudinis*

Celu błogosławieństwa, gdzie wyznają oraz,
że luboś nie jest Bogiem, ale Bóstwa obraz.

Georgius
Venet[us]

[89.] *Collum Ecclesiae*

Szyjo Kościoła, którą od Chrystusa głowy
wypływa kanał łaski na zбір Chrystusowy.

Ex contione

[90.] *Velum Summi Tonantis*

Welum oczu Jehowy i jedna zasłono,
przez którą na grzech patrzy jak przez spary pono.

S[anctus]
Bonav[entura]

[91.] *Dulcedo prophetarum*

Z mocnego słodkość wyszła; o, któż tej słodczy
z starenych ojców w limbie skosztować nie życzy?

Idem

[92.] *Magistra prudent<i>um*

Mądrość tej Panny mędrców pokonała dумы,
gdy przeciw jej mądrości głupstwem ich rozумы.

Damasc[enus]

[93.] *Domina omnis creaturae*

Niebo Cię czci, świat kocha, boją się otchłani,
tymeś prawem stworzenia wszelkiego jest Pani.

Ecclesiastici] 24

[94.] *Mater sanctae spei*

Jak wiele z Matki Boskiej macierzyństw pochodzi,
osobliwie nadzieja z niej się święta rodzi.

Cyrillus
Alex[andrinus]

[95.] *Per Te ineffabilis Trinitas sanctificatur*

Przez Ciebie Bogu w Trójcy, tajemnicę skrytą,
chrześcijaństwo oddaje chwałę należytą.

Idem

[96.] *Crux adoratur*

Za Twym, Panno, powodem przed zbawiennym krzyżem
wszyscy wierni niziuchno karki swe uniżem.

Idem

[97.] *Exultat caelum*

Tyś wielkiego wesela niebios nabawiła,
gdyś w nich pustki zbawieniem czleka osadziła.

[98.] *Fugantur daemones**Idem*

Twojej się ręki srodze lękają niezmiernój
przeklętych duchów zgraje i piekielne lerny.

[99.] *Homines ad caelum revocantur**Idem*

Lubo człowiek niegodny wniść w nieba dziedzinę,
niech ma ufność, że wnidzie przez Panny przyczynę.

[100.] *Post Deum vivit orbis terrarum**Idem*

Już by pono świat przepadł w te dni swych ostatki,
gdyby go nie trzymały ręce tej to Matki.

Zawarcie kwatery V

Pióro, stój! Z taką chucią nie rozwodź się dworną,
raczej uniżonością narabiaj pokorną.

Euryp to niepojęty, w którym pornąć snadnie,
bo czyżże dowcip chwały Matki Boskiej zgadnie?

5 Prędzej komput atomów pojmiesz w rannym Febie
niż chwały jej, które są na ziemi, na niebie.

KWATERA VI

Prover[biurum]
31

„Wiele córek nagromadziło bogactw,
aleś Ty przewyższyła wszystkie”

Ecc[lesiastici]

[1.] *Ante saecula creata*

Mądrości wieczna, któraś snadź obecna była,
i owszem, piękneś niebo wraz z Stwórcą tworzyła,
przez której jeżeli Bóg nie chciał nieba tworzyć,
pewnie go nie będzie chciał nam bez niej otworzyć.

Ildephon[sus]

[2.] *Secretum verecundiae*

Pannie anioł w zawarciu zwiastuje zbawienie,
bowiem wstyd jej ukochał, głębokie milczenie.

Idem

[3.] *Emporium caeleste*

Jerozolimo górna i miasto stołeczne,
w którym to rezyduje sobie Słowo wieczne.

Ex
„Roso[coroneto]”

[4.] *Regina clemens*

Lub pobożność królowej niezmiernie świat cieszy,
czemuż do laskawości wprzód się Kościół spieszy?

[5.] *Ferculum de lignis Libani*

Cedr roście na Libanie, cedr jest drzewem ciężkim,
Panna cedrem, Panna nam jest lupem zwycięskim.

Cant[icorum] 3

[6.] *Lectulus veri Salomonis*

Pismo chwali misterne Salomona łożo,
kosztowniejsze być musi Twoje, wieczny Boże!

Giselber[tus]

[7.] *Consolatrix infirmorum*

Schorzałego śmierć straszy, że mu się wiek króci,
ciesz, Panno, do wieczności niech oczy obróci.

- [8.] *Dies septimus* Genes[is]
 Dniu siódmy lub soboto, w dzień której soboty
 odpoczął Bóg od pracy i dził swych roboty.
- [9.] *Mons umbrae nescius* Ex symbolis
 Góro święta, mgłą grzechu nigdy nieprzyćmiona,
 a nad wszystkie pagórki świata wywyższona.
- [10.] *Typus Ecclesiae* S[anctus]
August[inus]
 Tryumfując – ma chwałę, łaskę – wiodąc boje
 Kościół Boży; w Pannie to znajdzie się oboje.
- [11.] *Urbs asyli* Damasc[enus]
 Miasto z onych miast sześci tej prerogatywy,
 kędy z zdrowiem ujdzie łotr, zostawa żywy.
- [12.] *Altare odorum* S[anctus]
Ambr[osius]
 Na ołtarzu ofiara, wonia przy ofierze –
 jak wdzięcznie Bóg ofiarę wraz i z wonią bierze.
- [13.] *Terribile inferis nomen* Ex conf[itione]
certa
 Jest przyjemne, jest straszne imię Pani naszej,
 to imię ludzi cieszy, to i czarta straszny.
- [14.] *Cubiculum ortus Christi* S[anctus]
Chryso[stomus]
 Ziemia, Pańską się zwała, lecz w tym rozumieniu
 ustąp tej, co łożnicą Pańskiemu rodzeniu.
- [15.] *Reclinatorium sapientiae* Ephraem
 Domie mądrości, takiej w strukturze roboty,
 siedmiorakie kolumny mając i stół złoty.
- [16.] *Signum magnum* Apoc[alypsis] 12
 Znaku wielki i światło firmamentu nowe,
 przed którym gasnąć muszą pochodnie Febowe.
- [17.] *Fenestra Danielis* Daniel[is]
 Okno na wschód, z modłami gdzie Danijel staje,
 któż Bogu modły, jeśli nie przez Cię, oddaje?

Ex
„Rosoc[aroneto]”

[18.] *Speculum fulgidum*

Zwierciadło, w którym kto się przejrzy dyjafanie,
martwe świata porzuci zaraz zakochanie.

[19.] *Lilium aureum*

Złota ona na złotym, lilijo, lichtarzu,
czyli świeco świecąca na Pańskim ołtarzu.

S[anctus]
Athab[asius]

[20.] *Regeneratrix*

Ewa nas źle zrodziła, Panna odrodziła,
tamta śmierci, żywota ta nas nabawiła.

Idem

[21.] *Era*

Gdy sług z barwą i z mytem nie odwłóczysz w długą,
znam się, o Pani, Twoim, acz niegodnym, sługą.

S[anctus]
Epiph[anius]

[22.] *Clibanus intellectualis*

Piecu (pojmyj rozumem sens słowa, człowiecze),
w którym się chleb anielski snadz dla ciebie piecze.

S[anctus]
Ephr[aeum]

[23.] *Gloria prophetarum*

Że z korzenia Jessego święta Panna wyszła,
na tym największa chwała proroków zawisła.

Idem

[24.] *Patrum spes*

Starych ojców nadzieja zbyt teskliwa była,
by czym prędzej począwszy, Panna porodziła.

S[anctus]
Epiph[anius]

[25.] *Vitis non vindemiata*

W tym winohradzie, świecka kozo, nie czynь szkody,
bo Bóg sam z tej macice ma zrywać jagody.

Idem

[26.] *Liber incomprehensus*

Księgaś, Panno Najświętsza, ale tu sęk tęgi,
że sam Bóg chyba pojmie kontenta tej księgi.

Ex cont[ione]

[27.] *Remora furoris mora*

Remoro, szczupła rybko, na jedno pół piędzi,
jednak okręt utrzymasz, kiedy się rozpędzi.

- [28.] *Eurippus gratiarum* Ibid[em]
 Nurcie łask Boskich, czyli głęboki abysse,
 w tych niezbrodzonych nurtach, grzeszni, ochyńmy się.
- [29.] *Acus magnetica* Ex con[itione]
 Przez burzliwe żeglarzów igła wiedzie morze,
 Ty przez świata ocean mnie, mój Dyrektorze!.
- [30.] *Fons consolationis* S[anctus]
Bern[ardus]
 Panna wytryskające źródło wody w skale,
 więcej pociech niż wody mamy w tym kanale.
- [31.] *Columba speculatrix* Cluniacen[sis]
 Gołębico, coś różdżkę oliwy przyniosła
 do korabia, dając znać, że już ziemia oschła.
- [32.] *Rorans caelum* [Ex],
Rosocoron[eto]"
 Niebo, które nam rosę wydało najdroższą,
 o którą w limbie rosę cni ojcowie proszą.
- [33.] *Novemestre deversorium Verbi* Guer[ricus]
Ab[bas]
 Rezydenco królestwa, w której przemieszkało
 dziewięć miesięcy Słowo, gdy się ciałem stało.
- [34.] *Camera Altissimi*
 Kamero wymierzona w szerzyńnię tak sporą,
 że w niej Dziedzic niebieski przemieszkał komorą.
- [35.] *Thronus suffumigatus*
 Tronie wonny, bo jak ten tron nie miał mieć woni,
 na którym się Jedynek Boski usieść skłoni?
- [36.] *Opus operum* S[anctus]
Bonav[entura]
 Dziło nad dziła Boskie, których trzy na świecie:
 chwała wieczna, człeczeństwo Pańskie, a Ty trzecie.
- [37.] *Sculptura insignis* Ex symb[olis]
 Na achacie kosztownie Apollo wyryty,
 na Tobie Trójce Świętej obraz znamienity.

*Ibid[em]***[38.] *Adamus infractus***

Dyjamencie przedziwnej trwałości i cnoty,
bo Cię gwarków Erebu nie ukruszą młoty.

*Ibid[em]***[39.] *Aerarium spirituale***

Żadnej nie rozsadzając dla złodziejów warty,
skarbiec ten jako dobrym, tak i złym otwarty.

*S[anctus]
Ansel[mus]***[40.] *Compendium mysteriorum***

Bóg Pannę stworzył, Pannie Matką się być godzi,
człowiek, Panna i Matka, Boga-człeka rodzi.

*Genes[is]***[41.] *Dies quietis***

Dniem siódmym Panna, jego ta powaga bywa,
że weń sobie najwyższy Stwórca odpoczywa.

[42.] *Circulus incomprehensus*

Cyrkuł jest niepojęty, którego to koła
centrum wszędzie, okręgu nie znajdzie nikt zgoła.

[43.] *Quadratum perfectum*

Kwadracie doskonały, na kostkę robiony,
przeciw któremu piekła nie przemogą br<on>y.

*Ildophon[sus]***[44.] *Mensa caelestis***

Późdz sam, czlecze, nizelić głód duszny dokuczy,
Panieński stół pokarmy rozkosznymi tuczy.

*Cyryllus***[45.] *Lucerna inextincti luminis***

Nie tak Faros rodyjska świeci nautom błędnym,
jak nam ta śliczna lampa światłem nieoszczędnym.

*Greg[orius]
Nic[omediensis]***[46.] *Candelabrum aureum***

Czemu Pan Bóg w kościele chciał mieć lichtarz złoty?
Przedni kruszec Panieńskie znamienował cnoty.

*Idem***[47.] *Antemurale christianitatis***

Bóg jest murem, a Panna przymurkiem potężnym
chrześcijan; tu by ulec trzeba niedolężnym.

- [48.] *Petra stagnans* Psalm[orum]
113
Opoko, z której woda przysnęła sownice,
a ta grzechów wszystkiego świata na obmycie.
- [49.] *Bezoar agonizantibus* Ex symb[olis]
Bezoarze, pomocy truchlejących członków,
co się rodzisz z płynących łez z oczu jelonków.
- [50.] *Purpura regia* S[anctus]
Epi[scopi]
Nie w sydońską się Pan Bóg purpurę rad stroi,
ale w tę, którą bierze krwawą ze krwi Twojej.
- [51.] *Gradus caeli* Idem
Lecieć w niebo skrzydeł mi Dedala nie trzeba,
mogąc pewnie po tych wniść gradusach do nieba.
- [52.] *Feminarum restauratio* S[anctus]
Fulgen[tius]
Który Ewa straciła honor wasz, matrony,
ten przez tę wtórą Ewę wam jest naprawiony.
- [53.] *Delinquentium spes* Rodriguez
Gdy Ociec karze dzieci występne surowie,
w Matce nadzieję kładziem obrony, zbrodniowie.
- [54.] *Clypeus martyrum* S[anctus]
Ephraem
Męczenników puklerzu, skąd z wielką nadzieją,
który za nich krew wylał, krew dla niego leją.
- [55.] *Anachoretarum propugnaculum* Idem
Niech okropne jaskinie pustelników kryją,
mają i tam warowną swą twierdzę – Maryją.
- [56.] *Sanctitatis speculum* Ex
„Rosocoroneto”
Nie żaden człowiek grzeszny, choćby stanął wedle,
ale sam Bóg upatrzył <świętość> w tym zwierciadle.
- [57.] *Fons irriguus* Ex eodem
Już teraz, sucha ziemi, krzep się jak najrzeźwięd,
kiedy cię z Panieńskiego strumień źródła trzeźwi.

*Ex precat[ione]***[58.] *Virginum gemma***

Pannom perły należą, perła tę pleć zdobi,
dość, niech każda tę perłę sobie przysposobi.

*S[anctus]
Method[ius]***[59.] *Pretiosa caelestis regni margarita***

Niebieskiego ta perła kiedy jest gatunku,
jubilera jej z nieba potrzeba szacunku.

*Ex
„Rosocoron[eto]”***[60.] *Opes supernae***

Skarbiec Panna niebieski, skarbiec znamienity,
w którym wszelkie złożone Bóstwa depozyty.

*Canti[corum] 3***[61.] *Virgula fumi***

Różdżko dymu, która tak zakurzysz łagodnie,
że niesurowie patrzy Bóg na nasze zbrodnie.

*Ex symb[olis]***[62.] *Cedrus draconi infesta***

Cedrze, którego widok smok z daleka mija,
dopieroż Ciebie, Panno, Awernu bestyja.

*Ibid[em]***[63.] *Palma procerior***

Palmo piękna na podziw i wyniosła w górę,
do której oblubieniec Twą równa staturę.

*Rupertus Abbas***[64.] *Fidei magisterium***

Zasię z twą, heretyku chępliwy, nauką,
w wierze mistrzyni *theses* wasze błędy tłuką.

*Andr[eas]
Cr[etensis]***[65.] *Divini archetypi imago***

Człek lichy pędzłem Boga potrafić nie może,
lecz w Pannie trafić obraz mogłeś swój, o Boże.

*Esychius Hier[oso-
lymitanus]***[66.] *Cathedra cherubica***

Ognistej tej katedry uczniu cherubini,
ale się sam Najwyższy mistrzem w niej uczyni.

*S[anctus]
Bernardus***[67.] *Lignum fructificans***

Drzewo żywota liściem okryte szeroco,
nam na zbawienie grzesznym wydając owoce.

- [68.] *Cadentium fulcrum* *Idem*
Lasko na gołoledzi pośliznionych skoro
a świata lecącego na zgubę podporo.
- [69.] *Cisterna scaturiens cunctis* *Hugo*
Cysterno warowana mnogimi pieczęci,
z której czerpają jako grzeszni, tak i święci.
- [70.] *Piscina probationis* *Richardus
a S[anctus]
Laur[entio]*
Probatycka sadzawko, w której kiedy chory
omyje się, za wszystkie stanie mu doktory.
- [71.] *Aquaeductus a Christo fonte* *Galatin[us]*
Rurmuzie, którym z źródła żywa woda ciecze,
tą, grzechem upalony, ochłódź się, człowiecze.
- [72.] *Mirificus ager* *Idem*
Roli, którą niebieski gdy Gospodarz sprawi,
jakoż świat urodzaju hojnego nabawi.
- [73.] *Laetitia instrumentum* *And[reas] Hier[osolymitanus]*
Mieć nas synami płaczu matka Ewa chciała,
Panna się instrumentem radości nam stała.
- [74.] *Divinae gloriae templum* *S[anctus]
Bernar[dus]*
Pełen świat chwały Pańskiej, lecz jej stek największy,
jako w jednym kościele, w Pannie Przenajświętszej.
- [75.] *Domicilium caelo praestantius* *Idem*
Ciasne niebo, ciasny świat, morze i otchłani,
Tys Bogu najprzestrzeńszym przybytkiem, o Pani.
- [76.] *Columna nubis* *Exod[i]*
Słup, który to w obłoku zda się być ognisty,
ten do ojczyzny wiedzie grzesznych wiekuistój.
- [77.] *Sphaera sphaerarum* *Ex sym[bolis]*
Sfera inszych sfer wyższa, na której to sfery
okoliczności pisał Bóg swe charaktery.

*Esyehius H[iero-
solymitanus]*

[78.] *Fons perennis*

Źródło nieustające, źródło łaski pełne,
Paktol złoto, Ty dary masz nieskazitelne.

Idem

[79.] *Compendium virtutis*

Pandoro, wszech cnót zbiorze, jak wierzył wiek stary,
tak w Cię Boskich przymiotów wlał Duch Święty dary.

*And[reas] Hie-
r[osolymitanus]*

[80.] *Sancta tellus*

Święta ziemio, któryż gront ma-ć być przyrównany,
gdy z Ciebie wtóry Adam jest uformowany?

Idem

[81.] *Caelum, in quo sol gloriae splendet*

Słusznie Cię przyrównano snadź do zodyjaku,
Panno – słońce w panieńskim najcieplejsze znaku.

Ildophon[sus]

[82.] *Propugnatrix fidelium*

Gdy przeciw chrześcijaństwu poganie się zbliżą,
bądź nam, Panno, zaszczytem i mocną paizą.

*Andr[reas]
Cr[etensis]*

[83.] *Sanctitatis thesaurus*

W skarbach waszych, królowie, klejnoty chowacie,
w skarbie świątobliwości wszystkie skarby macie.

Idiota

[84.] *Gloria confessorum*

Chwałą Cię kładą swoją wielebni wyznawce,
jakże nie chwalić matki wszego dobra sprawce?

Idem

[85.] *Doctorum Ecclesiae schola*

Tyś jest akademija, palestra i szkoła
Chrystusowego wszystkich doktorów Kościoła.

*S[anctus]
Method[us]*

[86.] *Purificantis carbon<i>s forceps*

Wąglem Bóg pałającym, gdzie zasięże, parzy,
aboz się go w Panieńskie kleszcze ująć zdarzy?

Apocal[ypsis]

[87.] *Sequens Agnum quocunque ierit*

Gdzie się tylko Baranek obróci i pasie,
luba go nie odstąpi Matka w każdym czasie.

- [88.] *Latibulum reorum* Ex cont[ione]
certa
Sędzia groźny, rzeczników obrony ustały,
źle o nas! Ty nas, Matko, przekryj na czas mały.
- [89.] *Penetrare numinis*
Antykamero jedna Trójce Przenajświętszej,
której ambit niż okrag nieba z światem więtszy.
- [90.] *Aurora solem pariens* Canisius
Jutrzenko, z której się to Słońce urodziło,
które ożywia co jest, co będzie, co było.
- [91.] *Pharos lucida* Ex symb[olis]
Jasno świecąca Faros, która swą pochodnią
pewnaś jest marynarzom do brzegu przewodnią.
- [92.] *Declaratio occultorum et profundorum* Andr[eas]
Creten[sis]
Niezbrodzona głębina, sekret niepojęty
światu jest oznajmiony łaską Panny świętej.
- [93.] *Divinae incomprehensibilitatis summa* Idem
Jako li<c>zba największa w sumaryjusz wchodzi,
tak Boską niepojętość ta Matka wywodzi.
- [94.] *Arca illustrior Noe* S[anctus]
Augustinus
Architekt, materyja i miejsce zdobiło
arkę – wszystko to w Pannie mej celniejsze było.
- [95.] *Sanctissimae Trinitatis complementum* Hesych[ius] Hie-
rosol[ymitanus]
Kościół mówi, ja wierzę, idąc jego śladem,
żeś, Panno, Przenajświętszej Trójce jest dokładem.
- [96.] *Virgo regia* S[anctus]
Bernardus
Niebo, ziemio, otchłani, już o sobie czujcie,
córka królewska idzie, podarek gotujcie!
- [97.] *Tabula naufragantibus* S[anctus]
Bonav[entura]
W rozbiciu najpewniejsza deszczko albo dylu,
tonących ostateczne rata i azylu.

[98.] *Per quam caelum repletum*

Nie dziw, iż niebiosa Pannie służą rady,
bo wiedzą, że w nich puste napelnia osady.

[99.] *Infernus evacuatus*

Aczci to według wiary mówić rzeczy trudne,
mówię jednak: przez Pannę piekło nie tak ludne.

[100.] *Homines in spem erecti*

Ludzie, dziękujmy Pannie ze wszystkiego garła,
pustki w niebie osadza, a piekło zawarła.

Zawarcie kwatery VI

Któż kiedy świat mógł obejść, bywszy tam, gdzie osi
antarktyckiej się szynkiel na zodyjak wznosi?
Kto zwiedził antypody? Ludzkie jednak nogi
i za same natury prędeż zajdą progi,
i łatwiej ten świat obejść, jako jest niemały,
niż niezliczone liczyć Matki Boskiej chwały.

KWATERA VII

„Wzięła tedy Maryja prorokini, siostra Aaronowa,
bęben w rękę swoją
i wyszły wszystkie niewiasty za nią, którym ona zaczynała”

Exod[i] 15

[1.] *Eva secunda*

Ewo wtóra, nie taka, jako pierwsza ona:
tamta naga, Twe zdobi płaszcz z słońca ramiona;
tamta wygnanka jedna z raju bez stowłosa,
a Ciebie samy sobą odziały niebiosa.

Epiphan[i]us

[2.] *Sara dominans*

Saro, a nie Sarai, albowiem to słowo
śmiejch znaczy, a zaś panią protektorkę owo.

Genesis 17

[3.] *Maria canticum Deo promens*

Tamta śpiewa, że morze nogą przeszła suchą,
nasza zaś, że plód nosi z zbawienia otuchą.

Exod[i] 15

[4.] *Opulentior Saba*

Dworna Sabo, królowi ofiarujesz dary,
lecz z Maryjej nie mają w porównaniu miary.

3Reg[um] 10

[5.] *Rebecca beatior*

Rebeko, której Pan Bóg dziwnie błogosławi,
tamtę synów, wszech ludzi Ciebie matką sławi.

Gen[esis] 2<5>

[6.] *Iacob praeparans ad benedictionem*

Już nie ręce skórkami, lecz kryj nasze zbrodnie,
byleś błogosławieństwo zjednała dowodnie.

Gen[esis] 27

[7.] *Laboriosa Rachel*

Służono dla Rachele i Rachel służyła,
Tyś wprzód pokorna niżli wywyższona była.

Gen[esis] 29

Gen[esis] 30

[8.] *Celebris puerperio*

Ta Józwa na egipskie wielgorządy rodzi,
z Maryjej wszego świata Zbawiciel wychodzi.

Iud[icum] 4

[9.] *Debora fortis*

Deboro, mężnych hufców najmężniejsza pani,
ty Jabina, Maryja wojuje otchłani.

Esther 15

[10.] *Hester venustissima*

Hestero, której gładkość Aswera weseli,
z nią połową królestwa, z Tobą nic nie dzieli.

Reg[um] 1

[11.] *Abigail prudens*

Mędrzaś nad Abigail, co Nabala męża
od gniewnego ukryła Dawida oręża.

Ibid[em]

[12.] *Demissionis exemplum*

Silę unizonością ta wymogła zgoła,
więcej Ty, gdy się sługą mienisz przez anioła.

Ibid[em]

[13.] *Veneranda Bersabea*

Bersabeo poważna, coś się godną stała,
byś obok po prawicy królewskiej siedziała.

Esdrae 1

[14.] *Mater Cyri*

Matko cnego Cyrusa, onego to, który
kościola Salomona restaurował mury.

Iudith 13

[15.] *Judith Holopbernis victrix*

Judyto z izraelskich heroin stąd wziętą,
żeś głowę Holoferna przyniosła uciętą.

Iudic[um] 4

[16.] *Iabel interimens Zizar<a>m*

Jahelo, Twym zwycięstwem chwalebna bez miary,
gdy gwoździem głowę ranisz wiecznego Zyzary.

Exod[i] 2

[17.] *Eripiens de aquis*

Córka faraonowa Mojżesza wyrwała
z wody; o, niezliczonym Tyś to udziałła!

- [18.] *Ruth strenua* Ruth 1
 Rut gospodarna, któraś zwykła kłosa zbierać,
 nie daj się, proszę, grzesznym wiecznie poniewierać.
- [19.] *Prophetissa sterilis* 1Reg[um]
 Iże syna odbierasz, Anno, zw<ąç> się sługą,
 pierwszaś, ale po tobie większa, co jest druga.
- [20.] *Plusquam Sareptana mulier* 3Reg[um] 17
 Wskrześ, proroku, proszącej sareptance syna,
 Maryjej, by świat wskrzesić, sili się przyczyna.
- [21.] *Abisag Sunamitis* 3Reg[um]
 Abisag Sunamitka w zimnie króla grzeje,
 przez Pannę upał gniewu Boskiego chłodnieje.
- [22.] *Facunda Tecuitis* 2Reg[um] 14
 Tekuito, co nasze prokurujesz sprawy,
 a ostry dekret mienisz Sędziego w łaskawy.
- [23.] *Mater Samsonis* Iudi-c[um] 1<3>
 Matko Samsona, której syn nie tylko judzki
 lud wybawił, lecz zbawił wszytek naród ludzki.
- [24.] *Sara ridens* Genesis 17
 Saro, co rodząc syna, śmiejesz się w starości,
 nie tobie, lecz nam trzeba rozśmiać się z radości.
- [25.] *Decora Noemi* Ruth 1
 Luboś Ty w męczkach gorzką Syna Twego była,
 przecieś, śliczna Noemi, cery nie zmieniła.
- [26.] *Sara soror* Gen[esis] 12
 Sara Abrahamowi siostrą; gdyś Ty w niebie
 siostra nasza, niech się nam powodzi dla Ciebie.
- [27.] *Rahab coccinum expandens* Iosue 6
 Rachabo, coś dodała Panu krwawej sznury,
 to jest (którą nas zbawił) człowieczej natury.

Gen[esis] 24

[28.] *Rebecca potans asinos*

Rebeko, nieme pojąc wielbłądy i osły,
nam zaś w pragnieniu napój ręce Twe przyniosły.

[29.] *Eva aure concipiens*

Ewo, lecz nie jak pierwsza, boś uchem poczęła,
i tamta stara leżąc, Tyś klęcząc rodziła.

2Machab[e-
orum] 7**[30.] *Mater supra Machabeam***

Matko nad machabejską z Syna sławna tężej,
bo tamci śmiercią gardzą, a Twój śmierć zwycięży.

3Reg[um] 6

[31.] *Templum Salomonis*

Kościół Salomonów z alabastru świętny,
Tyś nim, w Tobie prośbom Bóg zawsze naszym chętny.

Genes[is] 5

[32.] *Solatum ex nomine*

Noe „pociechą” ochrzczone od ojca Lamecha,
większa nam w Twym imieniu, o Panno, pociecha.

Genes[is] 3<8>

[33.] *Filum Zares*

Nici Zaresa, czyje nanotujesz ramię,
na żywot przeznaczenia pewne bywa znamię.

Ionae

[34.] *Hedera Ionae*

Bluszczu Jonasza, który okrył go swym cieniem,
zasłoń nas Ty przed strasznym piekła upaleniem.

Hesther

[35.] *Triclinium Asveri*

Nie chwal się tak dalece z salą twą, Aswerze,
twej sali i przestrzeństwo, i kształt Panna bierze.

Exod[i] <2>5

[36.] *Mensa de lignis sethim*

W palestyńskich to gajach drzewo rośnie, nie tu,
lecz ja Maryją kładę wyżej nad stół z setu.

Iudic[um] 15

[37.] *Ignis Samsonis*

Ogień Samsona zbożom filistyńskim szkodny,
tak i Ty herezyj nie dasz rósć niegodnej.

[38.] *Sabbatum delicatum**Isaiae* 58

Sobotę odpoczynku dniem Bóg postanowił,
dawną ustawę, Panno, w Tobie Bóg odnowił.

[39.] *Arca Noe**Genesis*

Arko Noego, któraś pływala w potopie,
ni wód Dewkalijona przepuściłaś kropie.

[40.] *Arcus aetheris**Gen[esis]* 9

Tęczo, lubo barwista na obłoku pręgo,
Boskiego z ludźmi miru hasło i przysięgo.

[41.] *Scala Iacob**Gen[esis]* 28

Drabino Jakubowa przedziwna, po której
aniołowie schodzili z góry i do góry.

[42.] *Fiscella Moysis**Exod[i]* 2

Łódka Moizeszowa, w której przez Nil płynie
prorok, aleć i grzeszny, w tej płynąc, nie zginie.

[43.] *Tabula legis**Exod[i]* 20

Tablico, na której Bóg palcem swej prawice
pisał Zakon; o, dziwnej cudo tajemnice!

[44.] *Arca prosternens Dagon**1Reg[um]* 5

Arko, coś straszna niegdy Dagonowi była,
i Tyś Lucyperowi hardy leń skruszyła.

[45.] *Arbor vitae**Gen[esis]* 2

Tyś jest drzewem żywota wśród szczepionym w raju,
na którym żywot zawisł ludzkiego rodzaju.

[46.] *Ficus frondosa**Gen[esis]* 3

Drzewo wyniosłe wielce, pod którym to drzewem
pierwszy rodzic przed Boskim utaił się gniewem.

[47.] *Arbor convivii**Gen[esis]* 18

Drzewo, pod którym on to radogost wesoly
Abraham bankietował goszczące anioły.

Gen[esis] 32

[48.] *Baculus Iacob*

Lasko Jakuba, z którą wiele dróg pochodził
i przez wody głębokie Jordanowe brodził.

Exod[us] 3

[49.] *Rubus ardens*

Krzu ognisty, przed którym gdy Moizesz stawa,
z niemowy oratorem przedziwnym się stawa.

Num[erorum]
17**[50.] *Virga Aaron***

Różga Aaronowa, która, będąc suchą,
owoc dała zbawienia z ludzkiego otuchą.

Isaiae 11

[51.] *Virga Iesse*

Różga Jessego, z której wyniknął korzenia
kwiat jedyny – Pan, sprawca naszego zbawienia.

Iud[icum] 6

[52.] *Vellus Gedeonis*

Runo Gedeonowe, na które przyniosą
nieba wilgoć, dziwną je napuszczając rosą.

Iud[icum] 14

[53.] *Samsonis dextera*

Ręko Samsona, co lwom paszczki na dwoje
drzesz, a nam z nich wywodziysz pszczelne z miodem roje.

1Reg[um] 17

[54.] *Funda David*

Proco Dawida, któraś Goleata zbiła,
a zbrojnego pożywszy, Judęś ożywiła.

Ioniae

[55.] *Cete Ionam capiens*

Wielorybie, któryś nie proroka Jonasza,
aleś dziewięć miesięcy nosił Mesyjasza.

2Reg[um] 23

[56.] *Aqua Bethleemtica*

Wodo z betleemskiego stoku, której wody
zasiągnął upragniony Dawid dla ochłody.

Iob

[57.] *Leviatan capiens*

Rybitko, której ręka tak potężnie chwyci
Lewijatana, że drga jako wróbl na nici.

- [58.] *Propitiatorium* Exod[i] 25
 Błagalnio, którą z złota lud szczyrego czyni,
 a ogniści skrzydłami kryją cherubini.
- [59.] *Virga angeli*
 Różgo anielska, którą jak włożą dogodnie
 na ołtarz, wnet ofiarę zapalają ogień.
- [60.] *Volumen foederis* Exod[i] <2>4
 Spisku jeden przymierza z człowiekiem Jehowy,
 w Tobie trwa wieczny traktat zbawiennej umowy.
- [61.] *Nubes tegens Deum* Exod[i] 13
 Obłoku, w którym się Bóg taił, gdy do ziemi
 obiecanej prowadził izraelskie plemię.
- [62.] *Virga Moysis* Exod[i] 17
 Lasko Moizeszowa, za pomocą której
 Amalech mylił szyki, jak ją wzniosł do góry.
- [63.] *Clava Iosue* Iosue 8
 Buławo Jozuego, za której snadź sprawą
 potyczką Moabici porażeni krwawą.
- [64.] *Clypeus eiusdem* Iosue 8
 Puklerzu jegoż, który jak do góry wzniesie,
 miasto Hai z mury mu swymi poddaje się.
- [65.] *Lignum interimens serpentes*
 Krzyżu węża na puszczy, na który kto wejrzał
 ukąszony, od niego wnet zdrowie odzierał.
- [66.] *Clavis David* Brev[iarum]
Rom[anum]
 Kluczu Dawidów, w którym tę ufność mieć trzeba,
 że dla pokutujących otwierasz do nieba.
- [67.] *Postes sanguine signati* Exod[i]
 Podwoju krwią znaczonej, co bronisz zaboju,
 i w którym domu jesteś, zostawa w pokoju.

- Num[erorum]*
24
- [68.] *Stella ex Iacob*
Gwiazdo dziwnej śliczności, gwiazdo Jakubowa,
któraś zaświtła podług Balaama słowa.
- <3>*Reg[um]*
- [69.] *Arca portitoris liberatrix*
Arko, którą że kapłan Abijatar nosił,
królowi się od śmierci z dekretu wyprosił.
- Psal[morum]*
143
- [70.] *Psalterium decachordos*
Arfo Dawida, która ulżyć umiesz troski;
tamta Saulowi, a Ty gniew odpraszasz Boski.
- Gen[esis]* 30
- [71.] *Virga multicolores fetus producents*
Rózgo Jakuba, trzodzie włożona do wody,
by na nią patrząc, takżeż wydawały płody.
- Psal[morum]* 68
- [72.] *Mons Sion*
Góro ulubionego Jehowie Syjonu,
któraś mu jakby na kształt jest ziemskiego tronu.
- Ibid[em]*
- [73.] *Mons Sinai*
Góro Synai, gdzie Bóg zakonne dał prawa,
aleć i w Tobie była zakonna ustawa.
- Reg[um]*
- [74.] *Telum Ionathae*
Strzało Jonaty, której tak mierne żeleźce,
iż, w które zamierzy, w to ubije miejsce.
- [75.] *Arbor tumuli*
Drzewo, gdzie pogrzebiona mamka jest Rebeki,
to jest zła synagoga żydowska na wieki.
- Exod[i]* 1<7>
- [76.] *Virga producents aquas*
Rózgo, coś z arcytwardej niekiedy opoki
zimnej wody wywiodła Hebrajczykom stoki.
- Ecc[lesiastici]* 24
- [77.] *Cupressus de monte Sion*
Cyprysie z góry Syjon, nie ów pogrzebowy,
lecz duszy katolickiej przy skonanu zdrowy.

- [78.] *Tuba Iosue* Iosue
 Trąbo cna Jozuego, głosu dźwiękiem której
 do grontu Hierychunta obalone mury.
- [79.] *Subcinericius* Iudic[um] 7
 Podpłomyku popieliny widziany na łożu,
 zjadłych Madyjanitów ruino obozu.
- [80.] *Ensis Gedeon* Ibid[em]
 Multanie Gedeonów, którym, kiedy błysnie,
 synmi Amon o ziemię jako snopy ciśnie.
- [81.] *Arca ditans Obededom* 2Reg[um] 6
 Arko, którąś kiedyś miał, cny Obededo<m>ie,
 wszelka szczęścia obfitość w twoim była domie.
- [82.] *Mons Oreb* Exod[i] 3<3>
 Góro Oreb, z której był niegdy prorok święty
 Eljasz na ognistym wozie w niebo wzięty.
- [83.] *Sceptrum Asveri* Esther 8
 Berło złote niekiedy onego Aswera,
 z którego na straceńców szła żyjących cera.
- [84.] *Porta Ezechielis* Ezech[ielis] 44
 Bramo Ezechyjela, której święte progi,
 ni od czyjej nietknione, krom od Pańskiej nogi.
- [85.] *Arca praecedens* Iosue 3
 Arko, co kredensujesz wojskom. Na co? Żeby
 byłaś im tarczą podczas wojennej potrzeby.
- [86.] *Arca Philistiim victrix* <1>Reg[um] 5
 Arko, od Filistynów coś lub wzięta była,
 przeciw swoje zwycięzce, Panno, poraziła.
- [87.] *Virga vigilans* Hierem[iae] 1
 Różgo Jeremijasza czujna, co zapaly
 gasisz, które od Boga na nas padać miały.

Cant[icorum] 4

[88.] *Turris David*

Baszto Dawida, w której armaty i zbroje
tysiącem Kościół chowa na obrony swoje.

3Reg[um] 10

[89.] *Thronus grandis*

Tronie wielce ogromny, Bogu wystawiony,
złotem przednim i kością słoniową sadzony.

[90.] *Securis*

Siekiero jedna taka, coś nad tryb natury
nie tonęła, lecz ze dna brałaś się do góry.

Gen[esis] 32

[91.] *Aurora confortans*

Jutrzenko, której światło jak wschodzi na niebie,
w swej się Jakub posila z Jehową potrzebie.

Exod[us] 2

[92.] *Scirpea navicula*

Łódka Mojżesza, która choć z sitowia była,
przecie w się nieprawości wód nie przepuściła.

[93.] *Lapis de monte abscissus*

Skało, od której skały on kamyczek mały
spadł i tak urósł, iż świat zaprzął cały.

Psalm[orum]
103**[94.] *Mons refugii***

Góro ona ucieczki, do której wesoly
uszedł Dawid swojemi przed nieprzyjacioły.

Ezechiel[is]

[95.] *Aquila grandis*

Orlico nader rosła i zarosła pióry,
coś nam cedru przyniosła drzeń z Libanu góry.

Jud[icum]

[96.] *Aenigma Samsonis*

Gadko Samsona, sensu zawilego gadko,
którą chyba Bóg, człowiek zgadnie bardzo rzadko.

Reg[um]

[97.] *Carmelus privilegiatus*

Karmelu, na którym kto z występnych ułże,
tam go gniewu Boskiego srogość nie dosięże.

[98.] *Gloria Hierusalem**Iudii[b]* 15

O, jakąż z Ciebie chwałę ma Jerozolima!
 Niech na nią wszyscy swymi patrząmy oczyma.

[99.] *Laetitia Israel**Ibid[em]*

Zdobądź się, Izraelu, dziś na nowe pienie,
 kiedyć Panna radosne niesie pocieszenie.

[100.] *Honorificentia populi nostri**Ibid[em]*

Czci wszego chrześcijaństwa, skąd poganie prości
 dla Matki Boskiej mają wiernych w uczciwości.

Zawarcie kwatery VII

Któż mógł ludzi policzyć, co byli, są, będą,
 z ciekawą uniószy się niepotrzebnie zrzęda?
 Idą jak pasmem jednym z rodzajów rodzaje,
 a na wieki idącej potomności staje.

5 Licząc jednak tej Panny chwały, głowę strudzi
 bardziej, gdyż ich więcej ma, niż na świecie ludzi.

KWATERA VIII

Eccles[*iastici*] 1

„Piasek morski i krople deszcza, i dni wieku któż policzy?
Wysokość nieba, szerokość ziemię, głębinię przepaści któż pomierzył?
Mądrości Boskiej, wszystko uprzedzającej, któż dociecze?”

Ex.symb[*olis*][1.] *Virgo inter Libram et Leonem*

Panno na zodyjaku między Lwem i Wagą,
Lwa pokorą hamujesz, a Szale powagą.
Przez Ciebie ten Lew Judy ubłaganie bierze,
przez Cię sprawiedliwości Szala stoi w mierze.

S[*anctus*]
Serg[*ius*]
Patr[*iarcha*][2.] *Receptaculum divinitatis*

Czyć świat ciasny, mój Boże, i ziemia i wody,
żeś krom żywota Panny nie chciał mieć gospody?

S[*anctus*]
Method[*ius*][3.] *Indumentum Dei*

Któż mógł kiedy wymyślić Bogu szatę drogą?
Tyś go ciałem okrywszy, okryłaś go togą.

Idem

[4.] *Glorificata Deoque digna sedes*

Na niebie niebów stolec Bóg sobie wystawił,
daleko chwalebniejszy w Matce sobie sprawił.

Idem

[5.] *Incircumscripti circumscriptio*

Ten tytuł nad różliczne tytuły ma siła,
gdyś Nieokryślonego, Panno, okryśliła.

Idem

[6.] *Comprehensio omnia comprehendentis*

Na którym niebo, morze i ziemia się wsparła,
tegoś Ty, Panno, w Twoim żywocie zawarła.

Ex.symb[*olis*][7.] *Palma insurgens altius*

Palmo dziwnej natury, co dźwigając brzemię,
tym się bardziej ku niebu podnosisz od ziemię.

- [8.] *Terebinthus frondosa* *Ibid[em]*
Rozszerzaj, terebinucie, krzewiste gałęzi,
w tym cieniu człeka tyran piekielny nie więzi.
- [9.] *Fons universo orbi salutaris*
Źródło, sławniejsze niżli nie wiem jakie owe
termy, boś jest wszystkiemu światu arcyzdrowe.
- [10.] *Cornu rhinocerotis* *Ex symb[olis]*
Jednorożcu, którego róg broni od jadu,
i z Ciebie jest *praeservans* przeciw grzechów gadu.
- [11.] *Ara caeli*
Piastunko, od Sybille dawnej pokazana
Augustowi i nieba ołtarzem nazwana.
- [12.] *Radius fimeta illustrans* *Ex cont[ione]*
Promienie słońca czyste, choć oświeca błota,
Tyś nim, bo na Cię grzechu nie padła sromota.
- [13.] *Solis aemula* *Osorius*
Przechodzisz światłem słońce, gdyś jest tego Słońca
światłem, które w ciemnościach świeci nam bez końca.
- [14.] *Circulus infinitus* *Idem*
Cyrkule obwiedziony koło takiej sfery,
której centrum jest wszędzie, nigdzie peryfery.
- [15.] *Caelum caelorum* *M[agnus]
A·l·ber[tus]*
Niebo niebiosów miłsze Bogu, gdyż on w niebie
bywszy, niebo opuścił, a spieszyl do Ciebie.
- [16.] *Porta lucis* *Ex hymn[o]*
Bramo światłości jasna, tak się bowiem godzi
być jasną, sama przez Cię gdy Światłość przechodzi.
- [17.] *Piscis maris mundi* *S[anctus]
Damas[cenus]*
Rybo z morza wielkiego wód słonych – niesłona,
gdyś święta, lub z rodziców ludzi urodzona.

*Cant[icorum]***[18.] *Fons signatus***

Zdroju pieczętowany, w którym to są zdroju
wody żywe dla grzesznych w upale napoju.

*Ex symb[olis]***[19.] *Fluvius reiuvenescens***

Rzeko, w której się orzeł, król ptaków, umywa,
tym lat starych zbywając, młodości nabywa.

*Ex precat[ione]***[20.] *Vitae parens***

Ewo, najpierwsza maci, śmierć-eś nam powiła,
nic to, gdy wtóra Matka żywot urodziła.

*S[anctus]
Method[us]***[21.] *Fax fidelium***

Kto w cieniu śmierci siedzi i w ślepcie zbrodni,
zyczę i radzę: ku tej niech się ma pochodni.

*Idem***[22.] *Radix floris speciosissimi***

Korzeń z kwiatem ma jedną własność, herbarz powie,
kwiat Pański śliczność niesie, korzeń jego zdrowie.

*Idem***[23.] *Nutrix omnia nutrientis***

Ten, który opatruje najmniejsze bydłatko,
mlekiem żyje z Panieńskich piersi, niewiniątko.

*Damasc[enus]***[24.] *Concha rore caelesti plena***

Macico, coś niebieską napelniona rosą,
urodziwszy perelkę nad perły najdroższą.

*Gemadius***[25.] *Proles turturum***

Cichych synogarliczek nie rusz, ręko chciwa,
gdy się Panna potomstwem gniazda ich odzywa.

*Damasc[enus]***[26.] *Theotocos***

Jako świat jest szeroki, wyznaje to zgodnie,
iżes Bogarodzicą, Panno, jest dowodnie.

*S[anctus]
Bonav[entura]***[27.] *Mater supra matres***

Lub chwalebnych na świecie było matek siła,
tyś przecie wszystkie matki, Matko, przewyższyła.

- [28.] *Mater supra possibilitatem maioris* S[anctus]
Bonav[entura]
Wszehmocna ręka może stworzyć cud wszelaki,
większej Matki nie może, ani drugiej takiej.
- [29.] *Thalamus odoratus* S[anctus]
Bernard[us]
Talamie, który wdzięczną wonnością opływa,
a w nim nieba monarcha sobie odpoczywa.
- [30.] *Mons excellentissimus* S[anctus]
Greg[orius]
Najprzedniejszaś Oliwna ze wszystkich gór świata,
bo na niej nas zwątpionych leży *advocata*.
- [31.] *Balsamus sanans* Ex symb[olis]
Balsamem Panna, który wszelkie rany goi,
przyłóż, grzeszniku, doznasz go na duszy swojej.
- [32.] *Arbor malgranati* Exod[i] 39
Drzewo pomaganatu rozrosłe wysoce,
Twe nie rosną, jeno co w koronach, owoce.
- [33.] *Aquaeductus caelestium gratiarum* Ex contio[ne]
Niech naczynie serc naszych pogotowiu bywa,
tym rurmuzem nie woda, ale łaska spływa.
- [34.] *Circulus caelestis* Rychlovius
Okrągłych wizerunkiem cyrkuł sfer i znakiem,
ten cyrkuł Boga zawarł w sobie z zodyjakiem.
- [35.] *Navis portans panem* <Proverbiorum>
Floto, która chleb wieziesz z krainy dalekiej,
który kto je, ten nigdy nie umrze na wieki.
- [36.] *Illustrissima*
Jaśniej jest oświecona, te masz stąd pochwały,
że w Tobie światłość, żywot z prawdą wraz mieszkały.
- [37.] *Arca Novi Testamenti* S[anctus]
Method[us]
Arką nowozakonną wspanialsz<ą> jest Panna,
w niej Bóg taił się, w tamtej tablice a manna.

*Idem***[38.] *Gestatrix Verbi***

Słowo wieczne na ten świat spuściwszy się mało,
na Twoich, Nosicielko, rękach spoczywało.

*Idem***[39.] *Dilectionis thesaurus***

Kochanie Twe i miłość, o śliczna Królowa,
w skrytościach skarbcu swego oblubieniec chowa.

*Idem***[40.] *S[ancti] Spiritus umbraculum***

Niech w ogrodach Lukulla bluszcz chłodniki rości,
wspanialszy to, gdy się w nim Duch Święty rozgości.

*Idem***[41.] *Humanae festivitatis principium, medium et finis***

Ty wesołości naszej najpierwszy meś gońcem,
onejże środkiem jesteś, da Bóg, będziesz końcem.

*Laur[entius]
Iust[inianus]***[42.] *Via lucis***

Już się nie pytam Joba, jako światłość chodzi,
to wiem: granicą świata przez Maryją wschodzi.

*Idem***[43.] *Regnatix caeli potestatum***

Jedynowładna wszystkich chórów Monarchini,
bowiem Cię nią przywilej Syna Twego czyni.

*Ex.symb[olis]***[44.] *Elysium delectabile***

Pełen świętych rozkoszy niebieski Elizie,
czyli, po chrześcijańsku mówiąc – paradyzie.

*S[anctus]
Ephraem***[45.] *Desiderium patriarcharum***

Czegoż, starcowie, chcecie, zawarci w otchłani?
Zwycięskiego czekamy płodu Twego, Pani.

*Idem***[46.] *Prophetarum meta***

Prawdomówni dokądże, prorocy, zmierzacie?
Pannę niechybnym celem prococtw waszych macie.

*Avancin[us]***[47.] *Aurum elutum***

Złoto wyborne, żadnej nie mające wady,
tak Panna pierworodnej nie znając przysady.

- [48.] *Rosa mystica* Ex Litan[ia]
 Rózo, co w nocną dobę zawierasz się liściem,
 i Tyś malušką była przed Synowskim przyściem,
 ale sprawiedliwości jak Słońce błysnęło,
 Tobie najwdzięczniejszy kwiat bujno rozwinęło.
- [49.] *Animatum altare* S[anctus]
Metho[dius]
 Na cóż grubych dobywać na ołtarz kamieni,
 gdy się żywym ołtarzem Matka Boska mieni?
- [50.] *Divinae caritatis promptuarium* Idem
 W spizarniej dość wszystkiego, pełne stoją statki,
 miłości jednak Boskiej największe dostatki.
- [51.] *Mons umbrosus* Idem
 Ta góra swym wierzchołkiem lube cienie rodzi,
 w których Bóg nieskończony miluchno się chłodzi.
- [52.] *Aeterni Patris sponsa* Rupertus
 Chcąc się Ociec przedwieczny z człkiem skrewnić grubem,
 dziwnym tę oblubieńce sobie zrzęczył ślubem.
- [53.] *Virtutum operatrix* Idem
 Wszystko, co przez żywot swój Maryja poczęła,
 wszystko były wspaniale wysokich cnót dzieła.
- [54.] *Magistra magistrorum* Idem
 Przenikali uczniowie tajemnice bystrze,
 lecz Maryja mistrzynią była nad te mistrze.
- [55.] *Regis caelestis domus immaculata* Origenes
 Przepadł na podziw światu dom Neronów śklany,
 trwa króla niebieskiego dom niepokalany.
- [56.] *Thesaurus Deitatis* Idem
 I Pan Bóg skarby zbiera, i pilnie ich chowa,
 a te wszystkie zawarte w Tobie, o Królowa!

S[anctus]
Chrysolog[us]

[57.] *Columba in medio accipitrum*

Insze rodzaje ptaków drapieżny ptak gnębi,
tej gołębice skrzydeł boją się jastrzębi.

Exod[i] 39

[58.] *Congeries lapidum*

Którymi racjonal kamieniami haftują,
tych własności dowodnie w Pannie się znajdują.

Ibid[em]

[59.] *Sardius Policrateo praestantior*

Sardonichu wspanialszy niż on Polikrata,
tamten morzu korzyścią, Tyś ozdobą świata.

Ibid[em]

[60.] *Topazius caelaturae capax*

Topazynie płatniejszy niż statua ona,
w którym się wyróżnąć dała Filadelfa żona.

Ibid[em]

[61.] *Smaragdus in aqua grandior*

Smaragdzie, któryś większy, gdyś w wodę włożony,
gdy morzem Panna, stąd jest większą z każdej strony.

Ibid[em]

[62.] *Carbunculus fulgidus*

Jako karbunkuł światłem błyszczysz w sobie skrytym,
tak Panna ogniem Boskiej miłości sowitym.

Ibid[em]

[63.] *Saphirus caelestis*

Safirze, niebieskiego co nam Jedyńaka
znacysz, z Przeświętej Trójce wyjęty kanaka.

Ibid[em]

[64.] *Tricolor iaspis*

Jaspiszu ze troistych kolorów złożony,
który znaczysz Najświętszej Trójce trzy persony.

Ibid[em]

[65.] *Lyncurium attractivum*

Bursztynie, słomy, plewy co ciągniesz do siebie,
a Ty zasię grzeszniki w ostatniej potrzebie.

Ibid[em]

[66.] *Achates futuri praesagus*

Achatku, który się rad przed nieszczęściem pryska,
tak i Panna ostrzega człeka, gdy śmierć bliska.

- [67.] *Amethystus contra deliquium* Ibid[em]
 Ametyście, którego moc zemdlonych trzeźwi,
 posił w ostatniej mdłości grzesznych jak najrzeźwić.
- [68.] *Chrysolithus stellatus* Ibid[em]
 Tego tytuł kamienia służy Pannie czystej,
 ona ma z gwiazd koronę – chryzolit gwiazdzisty.
- [69.] *Candicantis venae onyx* Ibid[em]
 Onychu, wskroś po sobie białe mając żyłki
 litość znaczące, daj nam po śmierci posiłki!
- [70.] *Beryllus contra pestem* Ibid[em]
 Berylu, antydotem coś na mór okrutny,
 z wesolym niebem wesół, a z posępny smutny.
- [71.] *Incisio lapidum*
 Na tych kamieniach rejestr był litermi rznięty
 pokolenia judzkiego z przednimi książęty.
 I my się, grzeszni, wpiszmy sposobem wszelakiem,
 gdyż kto tam wpisany, pewnym to zbawienia znakiem.
- [72.] *Virtutum omnium mare* Richard[us]
 Co w morzu wód, a w wodzie drobnych kropel bywa,
 daleko większą liczbą cnót Panna opływa.
- [73.] *Cithara Spiritus Sancti* Ex Liber[io]
 O dziwnej harmonijej niepojęty dźwięku,
 gdy ta cytra w Świętego Ducha będzie ręku.
- [74.] *Collegium gratiarum* Ex eodem
 Jak różnych nauk mistrzów kolegijum zbiera,
 tak w Pannie rozmaita łaska się zawiera.
- [75.] *Virginitas illibata* Richardus
 I sama przez się czysta Matka Boska była,
 i kto na nią patrzeć mógł, czystym go czyniła.

Idem[76.] *Humilitas profundissima*

Im ambasjator z nieba większą godność niesie,
tym Maryja w pokorę głębszą podaje się.

Ex Evan[gelio][77.] *Vini in nuptiis promiconda*

Pijcie ochotnie, goście proszeni na gody,
Panna obmyśli, iż będzie wino z wody.

*S[anctus] Iaco-
bus Apost[olus]*[78.] *Honorabilior cherubim*

Stąd cześć jest cherubinów, że są Boga bliscy,
że Panna nad nich wyższą, przyznawają wszyscy.

Idem[79.] *Gloriosior seraphim*

Lub serafim osiada firmamentu brzegi,
Panna jest wywyższona nad te ich szeregi.

*S[anctus]
Ger[manus]
Patr[iarcha]*[80.] *Omnis puritatis receptaculum*

Jak rzeki w morze idą, a morze nie zbiera,
tak Panna wszelką w sobie czystotę zawiera.

*S[anctus]
Serg[ilius]
Patr[iarcha]*[81.] *Tenebrarum expultrix*

Precz, chmury cymeryjskie i najgrubsze cienie!
Ta światłość, co się z Panny rodzi, was rozzenie.

Ex symb[olis][82.] *Hyacinthus favorabilis*

Hijacyncie skuteczny; ten, który człek nosi,
wszystko od Boga snadnie i ludzi uprosi.

Ex con[stione][83.] *Clenodium superans pretium mundi*

Klejnocie gazy nieba takiego gatunku,
że i niebo, i ziemię przechodzisz w szacunku.

Ibid[em][84.] *Fons perennis curationum*

Nie znam badeńskich cieplic, lecz to śmieie powiem:
z tych cieplic niejeden się z dusznym wrócił zdrowiem.

*S[anctus]
Bernardus*[85.] *Virga sine nodo*

Różgo pierworodnego coś nie znała sęku,
godna jednym być berłem w Najwyższego ręku.

- [86.] *Fasciculus myrrhae* *Idem*
 Snopku mirry lub gorzkiej wewnątrz pełen treści,
 co znaczył serca Twego smutek i boleści.
- [87.] *Cynosura caelestis* *Osorius*
 Cynozuro niebieska, którą nauta błędny
 jak obaczy, Neptunus nie szkodzi mu zręczny.
- [88.] *Nubecula solem mitigans* *Idem*
 Mgło, co upał słoneczny swą miarkujesz chmurą,
 by nie paliło, ludzką zakryte naturą.
- [89.] *Mansio imperatoris* *Ildephon[sus]*
 Rzym opuszcza Konstantyn, Bizancyjum bierze,
 tak Chrystus niebem gardzi, spiesząc do macierze.
- [90.] *Cordis medicina* *Damasc[enus]*
 Gdy, Chryste, z boku Twego krew i woda kanie,
 serc grzesznych alkiermesem przez Matkę się stanie.
- [91.] *Clastrum pudoris* *Ildephonsus*
 Żadna panna w klauzurze tesknąć by nie miała,
 gdy wzór wstydu, Maryja, osobność kochała.
- [92.] *Incola Libani* *Ex cont[ione]*
 Mieszkanico libańskiej pagórczystej strony,
 z której Cię oblubieniec woła do korony.
- [93.] *Moribundis medela*
 Szczególny konających ludzi antydocie,
 przy nadziejej umarłych porcie i żywocie.
- [94.] *Favonius dexter*
 Zręczny Fawonijuszu, który kiedy wieje,
 żeglarz się z nieprzyjaznych Euronotów śmieje.
- [95.] *Aurora Orco gravis*
 Jutrzenko, która gdy się podniesiesz na niebie,
 zaraz księżę ciemności trwoży się w Erebie.

S[*anctus*]
Bern[*ardus*]

[96.] *Concursus patrocinii*

Gdzie poważni patroni i wymowni staną,
jeszcze, choć zlej, nie kładę sprawy za przegraną.

Idem

[97.] *Mater Filio pectus et ubera*

Matka mówi: „Przez piersi, z których pokarm brałeś,
Synu, trzeba, by ludzi grzesznych ratowałeś”.

Idem

[98.] *Filius Patri <latus> et vulnera*

Syn zasię: „Przez te srogie katownie i rany
odpuść, Ojczy, człękowi, słusznie rozgniewany”.

Idem

[99.] *Pater peccatori veniam et misericordiam*

Ociec widząc rzetelne dowody miłości,
skłania do miłosierdzia od sprawiedliwości.

Idem

[100.] *Mitigatio rigoris iustitiae*

Gdy tak słuszną Sędziego mitygują szalą,
dekret zguby od człeka przyczyną oddalą.

Zawarcie kwatery VIII

Niezliczone po bujnej widać kłosy niwie,
a kłosy zarodziły ziarnami szczęśliwie.
Rzęsisty kłos z zbytniej się obfitości chyli,
prędzej jednak ziarna człek rachując nie zmyli,
niż chwały Matki Boskiej, które snadź przechodzą
liczbą ziarna, które się w mnogich kłosach rodzą.

KWATERA IX

„*Miasto jest zbudowane i położone w miejscu polnym,
jest też napełnione wszelkimi dobrami*”

Esdrae 7

[1.] *Sedes Dei*

Ildophon[sus]

Gdy Bóg ogniem trawiącym, pono mu się zgodzi
krzesłem krzak on, co ogień najmniej mu nie szkodzi.

[2.] *Thesaurus immortalis*

Damasc[enus]

Ma swe dostatki niebo i wieczne bez mała,
lecz skarbem, którym Panna, ziemia z nim zrównała.

[3.] *Civitas refugii*

Gen[esis] 6

Gdy coraz niebezpieczeństw następuje więcej,
do tej się retyrujemy w tych trwogach fortecy.

[4.] *Tabernaculum sanctificatum*

Methodius

Poświęcony przybytku nie kadzeniem woni,
ale tym, iż się weń sam Najwyższy skłoni.

[5.] *Terra benedicta*

Arnobius

Przeklęta ziemia zrazu rodziła pokrzywy,
błogosławiona daje ta owoc szczęśliwy.

[6.] *Terra melle et lacte fluens*

Ziemia to jest bogata niezmiernym dochodem,
prawdziwie obfitując i mlekiem, i miodem.

[7.] *Civitas gloriosa*

Psal[morum] 86

A mało żeś, mój Boże, miał przestrzeństwa w niebie,
gdyś to miasto chwalebne zakładał dla siebie?

[8.] *Ipse fundavit eam Altissimus*

Darmo przeciw fortecy tej się piekło sroży,
którą nie człek, ale sam Najwyższy założy.

Cornel[ius]
Mussus

[9.] *Civitas libera*

Miasta wolnego stąd jest Pannie tytuł zgodny,
że najmniej nie popadła skazy pierworodnej.

Idem

[10.] *A bello immunis*

Pokój w tym mieście zawsze, gdyż dusza i ciało
Panieńskie grzechowej nic podniaty nie znało.

Idem

[11.] *Bene ordinata*

Porządek w nim, o jakim nikt nigdy nie słyszał,
prawa Bóg swemu miastu, Prawodawca, pisał.

Idem

[12.] *Virtutum varietate populosa*

Nie tak bogaty Tyrus ludne ma osady,
jak cnoty w tym Panieńskim mieście bawią rady.

Idem

[13.] *Donis Spiritus Sancti opulenta*

To miasto jest bogate nie z Indyj towary,
ale Ducha Świętego różlicznymi dary.

Idem

[14.] *Gratiis et meritis pulchra*

I łaski, i zasługi niedościgłej proby,
temu miastu niezwyklej przyczynią ozdoby.

Idem

[15.] *Privilegio gratiarum in alto sita*

Gdzie żadnemu stworzeniu wniść się nie zdarzyło,
na tej górze to miasto Bóstwo założyło.

Idem

[16.] *Super humilitate fundata*

Założone to miasto na pokory groncie,
którego trudno ruszyć, pyszny Acheroncie.

Idem

[17.] *Castitate ut muro cincta*

Semiramis Babilon murem obwaruje,
Panna czystością miasto swe fortyfikuje.

- [18.] *Vigilantia custodita* *Idem*
 Darmo sadzać na miejsk<ie> straż mury i wieże,
 gdy Pan miasta pilnuje, warta darmo strzeże.
- [19.] *Panem vivum habens* *Idem*
 Chrystus chlebem żywota, Panna ten chleb piecze,
 do niej po posilenie pospiesz się, człowiecze.
- [20.] *Fontem aquae vivae* *Idem*
 I inszy tu kommeat znajdziesz dostateczny,
 Syn Matce źródłem będzie, napój w żywot wieczny.
- [21.] *Nymphaeum deliciarum* *Idem*
 Tu jest łaźnia rozkoszna, w której kto obmyty,
 z grzechem i złym nałogiem stare drapie kwity.
- [22.] *Vino caritatis plena* *Idem*
 Tu win smacznych dostatkem, których kto utoczy,
 serce miłością pali, oko łzą omoczy.
- [23.] *Sale sapientiae referta* *Idem*
 Więc, by się prowijanty w sklepach nie psowały,
 wszędzie soli mądrości dostatek niemały.
- [24.] *Oleo compassionis abundans* *Idem*
 Chcesz oleju? Tego Syn lubo gdy się wcielił,
 lubo gdy cierpiał, spólnie Matce swej udzielił.
- [25.] *Agni immaculati carnes habens* *Idem*
 By żywności w tym mieście wszystkim wystarczało,
 jest czystego Baranka w pokarm ludziom ciało.
- [26.] *Vestimenta honoris* *Idem*
 Żeby lud w tej fortecy chodził w barwie świeżej,
 czci i honorów Panna rozdaje odzieży.
- [27.] *Aurae suavis flatus* *Idem*
 Tu wietrzyk wolny wieje, łube czyniąc chłody –
 za uśmierzeniem nieba znak przyszłej pogody.

*Idem***[28.] *Cisterna refrigerii***

Źródła chłodzące płyną, woda pociech ciecze,
w upale trzeźw się, w smutku pociesz się, człowiecze.

*Idem***[29.] *Turris contemplationis***

W środku wieża wspaniała wierzch ku niebu rości,
a ta *theatrum* jednym jest bogomyślności.

*Idem***[30.] *Arma iustitiae***

Po wewnętrznych jej pałacach wiszą każdą stroną
zbroje, sprawiedliwości które są obroną.

*Idem***[31.] *Ignis aeterni luminis***

Jest ogień, co z światłości zapala się wiecznej,
czyniący w cieniu śmierci widok dostateczny.

Proc[erbiurum]
31**[32.] *Lucerna in nocte***

Po nocy niewidomej kto omackiem błądzi,
stępiący wzrok niech światłem tej latarnie rządzi.

Gen[esis] 32**[33.] *Castra Dei***

Gdy obóz Najwyższego pod tym miastem leży,
wstrąci się nieprzyjaciel, choć z impetem bieży.

Gen[esis] 8**[34.] *Mons Armeniae***

Na górze Noe korab przed potopem stawi,
Panna górą, na której Bóg zbawienie sprawi.

S[anctus]
*Ambr[osius]***[35.] *Civitas privilegiata***

Miastem jest przywilejów, na wyścigi bieżcie
ludzie, różne daniny rozdają w tym mieście.

S[anctus]
*Greg[orius]***[36.] *Quasi mons Sion***

Syjonie, któryś przedtym Moryjach był zwany,
na Tobie dwój Izaak jest ofiarowany.

*Ex.symb[olis]***[37.] *Petra***

Zdrajców w Rzymie zrzucano z Tarpejowej skały,
i z tej niejeden strąci kark heretyk śmiały.

- [38.] *Puteus dulcoris* *Ex*
„*Roso*[*coroneto*]”
Gdy z Zbawiciela mego krew hojnie kapala,
wtenczas żeś się słodkości studnią, Panno, stała.
- [39.] *Humanitatis Filii Dei fons* *S*[*auctus*]
Method[*ius*]
Jako z źródeł początki wielkie rzeki biera,
tak z Panny Jezus ludzką zasłoniony cerą.
- [40.] *Illibatae virginitatis thesaurus* *Idem*
Darmo zbier awernowy na ten skarbiec waży,
sam Bóg nigdy nietkniętej czystości na straży.
- [41.] *Ornamentum secundi Adam* *S*[*auctus*] *Proclus*
Tę twą nagość okrywa Maryja, człowiecze,
kiedy Boga śmiertelną naturą oblecze.
- [42.] *Unitarum naturarum officina* *Idem*
Kuźnię Panna, w której się dwie naturze były
hipostatycznie, Boska z ludzką, zjednoczyły.
- [43.] *Pons per quem Deus descendit* *Idem*
Negotuj się przyjmować, świecie, zacne goście,
Bóg z Panny zrodzon idzie na świat jak po moście.
- [44.] *Aeternitas virginitatis* *Ildophon*[*sus*]
Wieczność pierzcień, a zaś jest panieństwo rubinem,
ten pierzcień chyba Boga samego jest czynem.
- [45.] *Mare gemmiferum* *Ex symb*[*olis*]
Morzem Panna, bo jak to w perły i korale
obfituje, które nam wyrzuca przez fale,
tak ona ublagawszy gniew Boski straszliwy,
jakię wymoże, daje nam prerogatywy.
- [46.] *Vinea caelesti rore imbuta* *Ex Lib*[*erio*]
Winnico rosą z nieba przedziwną skropiona,
w której się nad cypryjskie słodsze rodzą grona.

*Ex con[itione]***[47.] *Arbor sublimis***

Drzewo na świecie jedno, któreś tak urosło,
nieba wyższe, a tronuś Najwyższego doszło.

*Ibidem***[48.] *Pomarium caeli***

Kto ujrzy jak w niebieskim drzewa idą sadzie,
ten ogród hesperyjski cyfrą jedną kładzie.

*Bernardus***[49.] *Purificatrix posterorum***

Upredzalaś czystością, co przed Tobą byli,
lecz co po Tobie, ci się Tobą oczyścili.

*Grego[rrius] N[on]-
c[on]mediensis]***[50.] *Sion sancta***

Syjon się z hebrajskiego tekstu kładzie brogiem,
o, brogu, wyłożony nie zbożem, lecz Bogiem!

*Ecc[lesiastici] 24***[51.] *Cinnamomum aromatizans***

Cynamon dziwne mając odory i wonie,
gdzieżby z niego antydot mieć życia przy zgonie!

*Ibid[em]***[52.] *Platanus iuxta aquas***

Jawor dostojny, który nad żywych potoki
wód stoi, a wierzchołkiem sięga pod obłoki.

*Ibid[em]***[53.] *Vitis vera***

Macica winna, z której to się rodzi grono,
z którego sok na świata okup wytłoczono.

*Ibid[em]***[54.] *Myrrha electa***

Mirrą lubo królewskie okadzają gmachy,
ta niebu z siebie dała i ziemi zapachy.

*Ibid[em]***[55.] *Oliua speciosa***

Oliwa okazała w polu, która z siebie
tłusty likwor wydaje ludzkiej ku potrzebie.

*S[anctus]
Damas[cenus]***[56.] *Certamen saeculorum***

Certujcie czasy, wasz<ę> idzie o ozdobę,
który wiek wydać na świat ma taką osobę.

[57.] *Terebinthus extendens ramos**Ecclesiastici* 24

Jakoś ty, terebincie, wzrostem zrównał sośnie,
tak miłość moja niechaj przeciw Pannie roś<n>ie.

[58.] *Cupressus**Ibidem*

Panna cyprysem, który przy pogrzebach kładą,
bliską bywszy przy śmierci Synowi sąsiadą.

[59.] *Palma in Cades**Ecclesiastici* 24

Jeśli zwycięzcom dają palmowe korony,
ja tę mając, na wiekim nie jest zwyciężony.

[60.] *Plantatio rosae**Ibid[em]*

Panna różą: jak róża swe otwiera liście
przy słońcu, tak Maryja na Synowskie przyjście.

[61.] *Balsamum odoriferum**Ibidem*

Nie jest to dar udzielny Palestyny samój,
daleko droższe z siebie da Panna balsamy.

[62.] *Ficus Ruminali praestantior**Ex symb[olis]*

Czci Rzym figę, pod którą Romul wychowany,
bardziej ja tę, pod którą Jezus mój kochany.

[63.] *Arbor scientiae boni et mali**Gene[sis]* <2>

Zaiste umiejętność wielką ma to drzewo,
kto je czci, idzie w prawo, kto nie – ach! – na lewo.

[64.] *Repercussio solis**Ex symb[olis]*

Słońce kiedy oświeca obłok w pewnej dobie,
on obłok drugie słońce wyraża na sobie.
Któż Boga wyobraził rzetelniej, czy nie Ty,
bywszy obrazem jego nad wsze konterfety?

[65.] *Lux serena**Innocentius*
P[a]p[a]

Jasnością Panna, która świeci jeszcze cudniej,
niż gdy się Febus sili o dobie południej.

Alanus

[66.] *Ignis comburens silvas haereseos*
 Ogniem Panna, lecz nie tym, który pali wszędy,
 ale tylko co gubi heretyckie błędy.

Ex Liberio

[67.] *Luna perfecta*
 Księżycu, zawsze w pełni zostający wdzięczny,
 skąd aspekt dobry idzie na kraj podmiesięczny.

[68.] *Splendor fulgurans*
 Błyskawico, której blask jeno zawężmie się,
 światła przeraźliwego wzrok ludzki nie zniesie.

*S[anctus]
August[inus]*

[69.] *Evae advocata*
 Cóż się stanie zgubionej z dziećmi matce Ewie,
 jeśli przyczynią nie jest Panna w Boskim gniewie?

Petrus Skarga

[70.] *Iugerum non aratum*
 Orze człek twardą ziemię, aż pokrzywa wschodzi,
 to staje nieorane zboże wiernych rodzi.

*S[anctus]
August[inus]*

[71.] *Humani generis reparatrix*
 Stracił pierwszych rodziców żywot człowiek sprawą,
 Panna rzeczy straconej stała się naprawą.

Fulgen[tius]

[72.] *Fenestra caeli*
 Oknem niebieskim Panna; wiedząc trudną drogę
 drzwiami w niebo, zaż się tam oknem wcisnąć mogą?

*S[anctus]
Methodius*

[73.] *Arca propitiatorii*
 Skrzynię widzę w błagalni, cóż tam, proszę, czyni?
 Boskie są depozyty w tej złożone skrzyni.

*S[anctus]
Bernardus*

[74.] *Thalamus immaculatus*
 W tej łożnicy szpalery te są i kobierce –
 nigdy niepokalane Panny czystej serce.

Idem

[75.] *Vitae genitrix*
 Z tytułów macierzyństwa masz pochwałę wielką,
 nie mniejszą, żeś naszego życia rodzicielką.

- [76.] *Tuba* Idem
 Dźwiękiem trąb wywrócone Jerychonta mury,
 lecz i przed tą trąbą drży Acheront ponury.
- [77.] *Navis in medio mari* Idem
 Darmo swoim trójzębem Neptun burzy fale,
 środkiem morza do portu ta łódź płynie w cale.
- [78.] *Ovis* Idem
 Owieczko, przeciw ludziom *symbolum* miłości,
 dałabyś nam nie tylko wełnę, lecz wnętrzości.
- [79.] *Apotheca* Idem
 Gdy do niebieskiej wrota otwarte apteki,
 pódźmy, znajdziem tam wszyscy pewne na grzech leki.
- [80.] *Eximium orbis decus* Cyrill[us]
Al[exandrinus]
 Teraz się w ochędóstwo nowe świat sposobi,
 gdy jak go grzech oszpecil, tak go Panna zdobi.
- [81.] *Lampas inextinguibilis* Idem
 Niech Akwilo, skąd wsze złe, wichrem wieje strasznie,
 lampa Maryjej Panny na wieki nie zgaśnie.
- [82.] *Virginitatis corona* Idem
 Dawny strój, iże z kwiatków panny wieńce wiją,
 panien korona – głowę uwieńczyć Maryją.
- [83.] *Terra sacerdotalis* Rodrig[uez]
 Ziemia to jest lewitów i rola kapłańska,
 na inszej by nie weszła pewniej siejba Pańska.
- [84.] *Lignum pomiferum* Ex cont[ione]
 Drzewem Panna i które rodzi jabłka drzewo,
 aboż tym się uleczysz, pierwszym struta, Ewo?
- [85.] *Herba semper virens* Ibid[em]
 Wiecznie kwitnie i wiecznie luby owoc daje
 to ziele, którym Panna Najświętsza się staje.

[86.] *Nomenclatura mirabilis*

Córkąś Syna i matką, wraz panią i służką;
któraż miał świat z tak dziwnym mianowaniem drugą?

[87.] *Fumus aromaticus*

Każde ciało się psuje, Twemu śmierć nie wadzi,
bo jak dym wdzięcznej woni w górę się prowadzi.

Ex symb[olis]

[88.] *Olea a puris tractanda*

Sadowniku, chceszli z tej mieć korzyść oliwy,
trzeba do niej mieć ręce czyste, wzrok wstydlivy.

Rodrig[uez]

[89.] *Suavitas odoris*

Nie ambry, nie sabejskie tak perfumy wonne,
jak ten zapach, na który samo niebo skłonne.

Idem

[90.] *Electa et praelecta*

Wybornaś i wybrana z ludzkich córek zgraje,
do której serce Boskie nad insze przystaje.

Idem

[91.] *Clara lux*

Ogień świec<ę> zapala, świeca światło daje,
Bóg światłem, Matka światła od Syna dostaje.

Idem

[92.] *Mundi auxilium*

W zdesperowanej toni zgubionego świata
na samę tylko Pannę może wołać: „rata!”

Ex cont[ione]

[93.] *Accessus paradisi*

Ogień, anioł, żelazo były Boskie strażę,
którym raju rozkoszy Bóg wartować każe,
Maryja miecz stępiła, ogień ugasila,
aniola ubłagała – tak raj otworzyła.

Rodrig[uez]

[94.] *Hortus voluptatis*

W Twoim ogrodzie, Panno, pełno uciech wszędy,
pozwól mi, niech przynamniej w nim polewam grzędy.

[95.] *Conterens potestatem infernalem*

Nie utyjesz w swych kunsztach, włóczęgo przeklęty,
bo łeb starty poniesiesz od Panieńskiej pięty.

[96.] *Fructus honoris*

Widzi kożdy, w ogrodzie co Panieńskim gości,
że wszelkie drzewo rodzi owoc uczciwości.

[97.] *Vallum fidelium*

By przeciw nam piekielne nie przemogły bramy,
była nam Panna murem, teraz z niej wał mamy.

[98.] *In qua natura obstupescit*

Wielkim to u natury dziwem, Panno święta,
żeś od prawa, któremu człek podległ, wyjęta.

[99.] *Gratia pervenit ad summum*

Po ludzku mówiąc, Panno, łaskę, którąś wzięła,
ta łaska dane ludziom łaski przewyższyła.

[100.] *Gloria crevit in infinitum*

Któż doścignie chwał Twoich kresu, Panno święta?
imię Twoje chwalebne, chwała niepojęta.

Zawarcie kwatery IX

Pszczółki, Hyble dziedziczki, wy wiedzieć możecie
mnóstwo kwecia, z którego słodyczy bierzecie,
z trudnością jednak jego policzyć rodzaje,
różność ziół, farby kwiatków i listeczków zgraje.

5 Lecz chwały Matki Boskiej większa trudność zgoła
zliczyć niż wszystkie kwiatki i listki, i zioła.

KWATERA X

3Reg[um] <2>

„Przyszła Bersabea do króla Salomona,
aby mówiła z nim za Adonijaszem,
i wstał król przeciwko niej, i uczciwszy ją,
siadł na tronie swoim.
Postawiony też jest tron matce królewskiej,
która siadła po prawicy jego”

Ephraem

[1.] *Mater celeberrima*

Twój, Panno, najprzedniejszy tytuł kładę z wiela,
nie, że króla, ale że rodzisz Stworzyciela.

Isaiae 7

[2.] *Mater mysticis praefigurata oraculis*

Coś za Matka, <nie> pierwszy Gabryjel objawi,
Twe dostojęństwo przed nim prorok nam wystawi.

Ex Litan[ia]

[3.] *Mater admirabilis*

Dziwnąś, o Matko, bowiem Synaczkąś powiła
a całościś panieńskiej nic nie naruszyła.

S[anctus]
Bern[ardus][4.] *Parentum reparatrix*

Szczęśliwe dziecię, które rodziców Twych zgubę
naprawujesz, straconą wiodąc szczęścia w klubę.

Idem

[5.] *Posterorum vivificatrix*

Niechaj się kto obrazom przodków swoich dziwi,
ja chwałę Matki, która potomność ożywi.

Idem

[6.] *Lignum vitae portans fructum salutis*

Winszując, drogie drzewo, że rosnąc wysoce,
kosztowne z siebie dajesz zbawienia owoce.

[7.] *Via per quam venit Salvator* *Idem*
 Nikomu się królewską drogą iść nie godzi,
 drogą tą, którą tylko sam Zbawiciel chodzi.

[8.] *Omnibus firmamentis firmamentum firmitus* *Idem*
 Firmament, wiem, na groncie niebios zasadzony,
 ale ten jest gruntowniej w Pannie utwierdzony.

[9.] *Lactis et mellis stillicidium* *Idem*
 Ziemią się obiecaną wiernym Panna staje,
 gdy miód dobroci, mleko litości wydaje.

[10.] *Rosa* *Idem*
 Czemuż Cię, Panno moja, Kościół różą mieni?
 Krwawaś stąd, że Cię Syna Twego krew rumieni.

[11.] *Margarita* *Idem*
 Człek jeden perłę znalazł, pracy swojej myto,
 Ciebie by wszystkim znaleźć trzeba, Margaryto.

[12.] *Virginum primiceria* *S[anctus]
Antoninus*
 Pięć mądrych, lecz by wszystkie mądre były zgola
 panny, wszystkie by Tobie ustąpiły czoła.

[13.] *Immortalitatis fons* *S[anctus] Sergius
Patr[iarcha]*
 Darmo bają o duszach stoikowie prości,
 Panna źródło otwiera do nieśmiertelności.

[14.] *Corruptionis interitus* *Idem*
 W popiół się ludzkie w grobach rozsypują ciała,
 uwielbiona Maryja cało stamtąd wstała.

[15.] *Radiis solis corusca* *Ex Off[ici]o
par[vo]*
 Lubo promień słoneczny Maryję obtoczy,
 patrz, grzeszniku, ten blask twych nie sturbuje oczy.

[16.] *Recti cursus bravium* *Ex
„Rosol[coroneto]”*
 Bieżą dobrzy, bieżą źli w zawód; ci wygrają,
 którzy się do tej mety jak najspieszniej mają.

[17.] *Nubes tegens tabernaculum*

Czemu przybytek Pański ten obłok okrywa?
Matka nim, ta przy Synu rada blisko bywa.

Dion[ysius]
Richel[ius]

[18.] *Singulare perditorum refugium*

Grzech jawny, dekret straszny, miecz wisi nad szyją,
przepadliśmy, jeśli nie wyndziem przez Maryją.

Ex
„Roso[coroneto]”

[19.] *Sigillum solidum*

Jeśli Boga przeprosić szczyrą chcemy chęcią,
bierzmy glejt do ugody, gdyż Panna pieczęcią.

Dion[ysius]
Rich[elius]

[20.] *Maria Christifera*

Palma daktyle daje, jabłoń jabłka rodzi,
Panna Chrystusa rodząc, z człeka Bóg wychodzi.

Giselber[tus]

[21.] *Stella stellarum*

Gwiazdą z gwiazd stąd się Panna Najświętsza nazywa,
że nad insze przychylną marynarzom bywa.

Idem

[22.] *Luna immutabilis*

Księżycu bez odmiany, nad rozum człowieczy,
choć się odmiennym zdasz, w pełniś w samej rzeczy.

Innocent[ius]
P[ontifex]
M[aximus]

[23.] *Virgo dulcis et serena*

Kiedyś pełna słodyczy, Panno, i jasności,
osłódź gorycz grzechową i rozpadź ciemności!

Idem

[24.] *Imperatrix angelorum*

Co wskok anielskie z nieba szeregi się ruszcie,
należyty oddając pokłon swej Auguście.

Idem

[25.] *Virgo florentissima*

Kwitnie różga Aaron i Maryja kwitnie,
z tamtej pąkowie, z tej kwiat z owocem wyniknie.

S[anctus]
Ambr[osius]

[26.] *Obsequium devotionis*

Dowód bogomyślności swej Maryja dawa,
gdy nad psalterzem poseł z nieba ją zastawa.

- [27.] *Radix omnium bonorum* Chrysippus
 Z korzenia drzewo, z drzewa korzenia się rodzą,
 korzeniem Panna, wszelkie skąd dobra pochodzą.
- [28.] *Vitis uvas pulchras producens* Idem
 Z macice winnej piękna latorośl zakwita,
 ta latorośl w zbawienne jagody obfita.
- [29.] *Templum inviolatum* Cyrillus
Alex[andrinus]
 Heretyku, nie bluźnij, boć się to nie zwiezie,
 więcej ma praw ten kościół, niżeli w Efezie.
- [30.] *Ecclesiae fundatrix* Idem
 Chrystus w Pannie zakłada Kościoła przyciesi,
 tę fabrykę na groncie tym mocno zawiesi.
- [31.] *Verbi Mater* Damasc[enus]
 Wiara pojmie, dowcipom w czym trudności sieła:
 Słowo, co świat stworzyło, jak Matka zrodziła?
- [32.] *Aloes dulcorans aquas*
 Aloesie, co w słodką mienisz gorzką wodę,
 Ty na napaść grzechową zdrową daj ochłodę.
- [33.] *Vitis abundans* Chrysippus
 Latorośli, co grona mnogie dajesz z siebie,
 z których likworu pełno na ziemi, na niebie.
- [34.] *Smaragdo castior* Ex symb[olis]
 Szmaragdzie, który prędko z pierzcienia wypryska,
 gdzie serce mniej uczciwym pomyśleniem ciska.
- [35.] *Ovis in medio luporum* Chryso[stomus]
 Nie szkodzą prorokowi lwi srogości pełni,
 dopieroż Matce Boskiej nic wilcy piekielni.
- [36.] *Placida poenitentiae magistra* S[anctus] Igna-
t[ius] Mari[yr]
 Jeślić, czlecze, pokuta ciężka za grzech bywa,
 Panna cię milusieńko do tej skruchy wzywa.

Idem[37.] *Animatum Dei templum*

Niech sobie każda wierna dusza tak pościele,
by mogła ofiarować Bogu w tym kościele.

Idem[38.] *Portus tutissimus*

Wtenczas się burzliwego morza nic nie boję,
gdy mię ta kotew trzyma i w tym porcie stoję.

Idem[39.] *In bello propugnaculum*

Komu z nieprzyjacielem ciężko w Marsa tańcu,
ku temu niechaj zdrowie swe uwodzi szańcu.

Chryso[stomus][40.] *Stella in medio nubium*

Niech się najbardziej chmura, burzą Akwilony,
znać tej gwiazdy w ciemnościach promień rozjaśniony.

Damasc[enus][41.] *Paradisi reseratrix*

Zawarto raj, źle, grzeszni, jak nie może gorzój,
klucze u Panny, prosimy, aza nam otworzy.

Idem[42.] *Dulcissimum Annae pignus*

Winszując, Anno matko, pociechy tak świętej,
gdy nam córka twa matką, ty nas miej wnuczęty.

Idem[43.] *Fons perenniter fluens*

Źródło hojne, z Chrystusa co wynikasz skały,
jako świat, nigdy strugi Twe nie osychały.

Ex Liber[io][44.] *Sidus nauticum*

Gwiazdo pomocna zawsze w niebezpiecznej toni
nauklerom, jak o pomoc zawołają do niej.

*S[anctus] Laco-
bus Apost[olus]*[45.] *Templum sanctificatum*

Przy poświęcaniu kościół judzki mgła okrywa,
dedykując: w tym Bóstwo obecnie przebywa.

*Ex
„Roso[coroneto]”*[46.] *Splendor agminum caelestis militiae*

Niechaj Debora pułki izraelskie sądzi,
niebieskie wojska Panna i zdobi, i rządzi.

- [47.] *Contritio pravitatis haereticae* Soph[ronius]
 Nie podnoś hardy głowy, Lutrze z Aryjuszem,
 dostojęństwem tej Matki pychę waszę skruszem.
- [48.] *Magnes sequax Phoebi* Ex Liber[io]
 Magnesie, którego wzrok obrócon do nieba,
 i Ty oczu nie spuszczasz z przedwiecznego Feba.
- [49.] *Habens paradisum* Anagr[amma]
 Maryją Kościół rajem z tej racyjej zowie,
 iże „ma raj” Maryja z tajemnice w słowie.
- [50.] *Dioptra astrologica* Andr[eas] H[ierosolymitanus]
 Dyjoptro astrologów; ta w niebo na śpiegi
 śle oczy, Ty tam grzesznym skazujesz przebiegi.
- [51.] *Lilium in medio spinarum* Chrysost[omus]
 Chociaż się pomieszane głogi z cierniem wiją,
 między zielskiem tym widać tę śliczną liliją.
- [52.] *Germen iustitiae in oppido iniquitatis* Idem
 Któraś w świata mieścinnie próżna jest od złości,
 Tyś między tym kąkołem ziarnem pobożności.
- [53.] *Magnificum divinae gloriae templum* S[ancustus]
Bern[ardus]
 Lub kościół Salomonów miał kosztowne ściany,
 ten pienia chwały Boskiej zdobią na przemiany.
- [54.] *Regis aeterni palatium* Idem
 Kształtnie cudny, cudownie kształtny belwederze,
 w którym sobie mieszkanie Król chwały obierze.
- [55.] *Paradisi deliciae* S[ancustus]
Dama[scenus]
 Niech raj Zefir z Fawonim rozkoszny przewiewa,
 raj bez Maryjej żadnych delicjej nie miewa.
- [56.] *Fidelium turris* Idem
 Wieżę Pannę Najświętszą stąd się nazwać godzi:
 ogień jej nie zapali, woda jej nie szkodzi.

Chrysippus

[57.] *Solis ortus, qui nullum fert occasum*
 Słońce zachodzi, przez dzień co świeciło jaśnie,
 Panna słońcem, bo wschodzi, a nigdy nie gaśnie.

Chrysippus

[58.] *Fons lucis*
 Maryja gdy Chrystusa rodzi, źródłem ninie,
 z którego już nie woda, ale światło płynie.

Idem

[59.] *Armarium vitae*
 Kto się na cały żywot chciałbyś uspokoić,
 trzeba się w tym Panieńskim cekauzie uzbroić.

Idem

[60.] *Totius fragrantiae pratum*
 Przestroną łąkę wonne ziele wskroś okrywa,
 nad zybet odor ziela Panieńskiego bywa.

*Cyrrill[us]
Alexandrinus]*

[61.] *Rectae fidei norma*
 Berło monarchów zdobi, berło państwa rządzi.
 Panna berłem, pod którym wiara nie pobjądzi.

Ex symb[olis]

[62.] *Carchedonius*
 Granacie ze wszystkich stron tak subtelnie rznięty,
 że się Ciebie nie mógł tknąć nigdy czart przekłety.

[63.] *Lilium spinis supra*
 Lilijo między cierniem, mająca kwiat drogi,
 któraś dobrze wyższa jest nad ciernie i głogi.

*Ex symbol[is]
Ferri]*

[64.] *Sucus cedriae*
 Cedryjo, od której więc drzewo nie próchnieje,
 napuść, Panno, tym sokiem nas grzesznych nadzieje.

Esther 7

[65.] *Hortus Asveri*
 Gdy Chrystus w Tobie, jesteś Aswera ogrodem,
 gdzie za Twym dekret gniewu odmienia powodem.

*S[anctus]
Dama[scenus]*

[66.] *Fons universam terram irrigans*
 Nie bój się zbytniej suszy nikt na role swoje,
 gdy płyną na wszytek świat z tego źródła zdroje.

- [67.] *Apostolorum praeconium* S[anctus]
Ephr[aeum]
Kaznodziejskie chwalebnych apostołów mowy
brzmiały zawsze chwałę Matki wielkiego Jehowy.
- [68.] *Honor martyrum* Idem
Ten honor męczennikom Panna uczyniła,
że sama wprzód pod krzyżem męczennicą była.
- [69.] *Charta divinissima* Idem
Karta to ślicznie biała jest z obojej strony,
na której Bóg wypisał tetragramatony.
- [70.] *Solatum mundi* Idem
Cóż rzeczesz w ostatecznej, marny świecie, trwodze,
jeśli ta nie przybędzie z pociechą Gospodze?
- [71.] *Susceptio orphanorum* Idem
Wielkie macierzyńskiego afektu to skutki:
Panna sieroty zbiera, nie gardzi porzutki.
- [72.] *Praestantissimum terrae miraculum* Idem
Siedm cudów świat rachuje, lecz pierwszym kłaść trzeba
tę ziomkę podniesioną nad najwyższe nieba.
- [73.] *Causa salutis* S[anctus]
Irenaeus
Panna każdej zbawienia przyczyną jest duszy,
kogóż za to dziękować afekt nie poruszy?
- [74.] *Exordium salutis* Damianus
Końcem śmierci i wraz jest początkiem żywota
Panna, nad rozum ludzki oboja robota.
- [75.] *Signum contradictionis* Timotheus
Hier[osolymi-
tanus]
Człek grzechem okowany siedział w tej niewoli,
dokąd go na swobodę ten znak nie wyzwoli.
- [76.] *Lucida nubes* S[anctus]
Hier[onymus]
Darmo mgły cymeryjskie grube sięją cienie,
okropne mroki obłok ten jasny rozżenie.

Germ[anus]
P[atriarcha]

[77.] *Virgo illustris*

Słońce szatą, podnóżkiem miesiąc, z gwiazd korona,
ze wszech miar, Panno, jesteś jaśnie oświecona.

[78.] *Mulier amicta sole*

Słońcem Sprawiedliwości gdy się Chrystus staje,
z teź materyjej szatę Matce swojej daje.

[79.] *Mulier tria sata commiscens*

Piecz, Panno, podpłomyki, nam grzesznym z wygodą:
łaska mąką, pokora solą, wiara wodą.

Ildephon[sus]

[80.] *Oliua fructifera*

Fraszka prowent owoców i bujny plon żniwa,
gdy miłosierdzie sączy z siebie ta oliwa.

[81.] *Lectulus floridus*

Ozdoba gabinetu oblubieńce w zielu,
a ten Twój cnotą kwitnie, drogi Zbawicielu.

Ex hym[no]

[82.] *Inter omnes mitis*

Między ludźmi, co ich jest na świecie, wszystkimi,
nad Ciebie się łaskawsza nie znajdzie na ziemi.

Ex cont[ione]

[83.] *Primum mundi vivens*

Ewę na śmierć, na żywot Ciebie Bóg położył,
tak, który w Ewie umarł, w Tobie człowiek ożył.

Ibid[em]

[84.] *Ultimum morienti suffragium*

Nie do brata, nie swata w ostatecznej dobie,
ale wołam: „o rata!” – Panno ma, ku Tobie.

S[anctus]
Hieron[ymus]

[85.] *Mater divinae gratiae*

Kiedyś jest Matką łaski, stąd widzę bez mała,
żeś przy Synu jedynym drugą córkę miała.

Ex Litan[ia]

[86.] *Virgo praedicanda*

By wszyscy krasomówcy przedniejsi ożyli,
należycie by, Panno, Cię nie wysławili.

- [87.] *Virgo potens* Ibid[em]
 Wielkiej, Panno, możności, wielkiej rezoluty,
 gdy zgubionych zbawiennej wiedziesz do pokuty.
- [88.] *Sui segura ubertas* Ex symb[olis]
 Nie kuś się o urodzaj ten, czarcie zuchwały,
 jak wschodząc w łasce Boskiej, tak jest i dojrzały.
- [89.] *Umbrae nescia* Ex conf[ione]
Liber[ti]
 Pięknie świecąc, cień rodzisz, księżę planet, Febie,
 Panna, nie mając cienia, światłem przeszła ciebie.
- [90.] *Non habens maculam* Ex eodem
 Upodobana Bogu stądś jedna sama,
 że na Tobie najmniejsza nie powstała plama.
- [91.] *Pyxis magnetica* Ex eodem
 Ta puszka marynarzom pokazuje drogę,
 a mnie Panna do Boga, którą trafić mogę.
- [92.] *Inaequalium concordia* Ex symb[olis]
 Zgodę rzeczy nierównych Panna uczyniła,
 gdy w kupę człowieczeństwo z Bóstwem zjednoczyła.
- [93.] *Concentus hierarchicus* Ex conf[ione]
 Niech kapela niebieska jak najwdzięczniej śpiewa,
 najrozkoszniejsze pienie Bóg w Matce swej miewa.
- [94.] *Virgo fidelis* Ex Litan[ia]
 Kto uważy pokorę Twą, Panno, i wiarę?
 Nie wadziłoć w tych cnotach obu przebrać miarę.
- [95.] *Mater Iudicis* S[anctus]
Bernard[us]
 O Sędzia sprawiedliwy, zapewne ja zgineę,
 gdy łaskawie nie wejrzyś na Matki przyczynę.
- [96.] *Mater misericordiae* S[anctus]
Bonav[entura]
 Lecz mi przecie nadzieję to dobrą przywodzi:
 co Sędziego, też Matka miłosierdzie rodzi.

S[anctus]
Chrysol[ogus]

[97.] *Generans pacem terris*

Rodzi Panna Synaczka w betleemskim żłobie,
ale oraz zrodziła pokój, ziemio, tobie.

[98.] *Caelis gloriam*

Radosne niebo, i tyś wtenczas wzięło sięła,
boć się na wysokości chwala urodziła.

[99.] *Salutem perditis*

Macierzyństwo tej Panny chwalebne od wieku,
z Synem wraz zgubionemu rodzi żywot człeku.

[100.] *Vitam mortuis*

Zmarłym żywot, więc, Matko, macierzyństwo Twoje
niech pogańskie uśmierzy w Polszcze niepokoje.

Zawarcie kwatery X

Któż zwierza, co się w puszczy maurytańskiej lęże,
dowcipnie porachować rozumem dosięże?

Kto bydła w Apulijej i co pod Garganem
niezliczonych się pasie stad obfitym sianem?

5 Lecz prędzej bydło w łąkach, zwierz zrachuje w dziczy,
niż wszystkie Matki Boskiej tytuły wyliczy.

KWATERA XI

*„Wesel się, Panno Maryja,
abowiem samaś zniosła wszystkie kacerstwa po wszystkim świecie”*

[1.] *Excipiens Iesum in domum suam* *Ex Evan[gelio]*
Gdy Pan u Zacheusza – aż z domem zbawiony;
kiedy w domu Panieńskim – świat zbawia przestrony.

[2.] *Libertatis nostrae origo* *Chrysip[us]*
Niech nam zdesperowane piekło nie zazdrości,
początek przez Maryją jest ludzkiej wolności.

[3.] *Monile caeleste* *Ex contio[ne]*
Ociec – kunsztmistrz, dyjament – Syn, Matka – kanakiem
drogim, bo go osadził Bóg swym Jedyakiem.

[4.] *Unio caeli et terrae* *Ex
„Rosoc[aroneto]”*
Nie będziesz mi się, ziemio, samopas błąkała,
kiedym cię ściśle z niebem tak zunijowała.

[5.] *Ianua salutis* *Richar[dus]*
Maryja fortą zdrowia jedną, grzeszni zaczem
do tej forty o zdrowie bezpiecznie kołaczem.

[6.] *Abysus donorum Dei* *Idem*
Przepaści niemająca i grontu, i miary,
nieprzebranie Boskiemi napelniona dary.

[7.] *Refugium mundi*
Kiedy byś znowu, świecie, miał w potopie brodzić,
Panna ucieczką, do niej ze zdrowiem uchodzić.

[8.] *Clypeus in se sperantium*

Gdy mą w Pannie założę ufność i nadzieję,
nieprzebity na siebie wtenczas puklerz wdzieję.

S[anctus]
Basil[ius]

[9.] *Puella gratiosa*

Wdzięczna Dziewico, ze wszech ziomek tej urody,
że na Twe oblubieniec z nieba spieszylś gody.

[10.] *Castellum immensae misericordiae*

Fortecą czy kasztelem stąd się Panna kładzie,
iż w niej miłosierdzie zostawa na składzie.

[11.] *Auxiliatrix in novissimis*

Kiedy przyjdzie skonania termin ostateczny,
któż da, jeśli nie Panna, ratunek skuteczny?

[12.] *Illuminatrix ambulantium in tenebris*

Gdy cię, człeczce, do cienia śmierci nalóg nęci,
Panna światłem, to światło tę ciemność oświeci.

[13.] *Altitudo incommensurabilis*

Chociażby ten sam mierzył, co z nieba zepchniony,
nie zgadłby, jak wysoko tron Twój wystawiony.

[14.] *Domina dominatibus sublimior*

Paniś jedynowładna, gdyż wsze chóry w niebie
z unizonym poddaństwem garną się do Ciebie.

[15.] *Una ex millibus electa*

Córek Adama było tak wiele tysięcy,
jednak Bogu nie była nad Cię miłsza więcęj.

[16.] *Aditus ad Deum certissimus*

Nieomylny kałauz, najpewniejsza droga
Panna, która prowadzi człowieka do Boga.

[17.] *Orphanotrophium abiectorum*

Po Ewie naród ludzki osierociał marnie,
więc to sieroctwo Panna do siebie przygarnie.

[18.] *Conterens zabulum* Ex Off[icio]
par[vo]
Wielka jest, Bohatyrko, Twa sława i chluba
stać, żeś straszego świata starla Belzebuba.

[19.] *Doctrix doctorum* Idiota
Ciesz się, Kościele Pański, z doktorów dowcipu,
ich dowcip z tej mądrości wszystko ma Eurypu.

[20.] *Tutamen agonizantium*
Konając w ostatecznych kiedy szrankach stoję,
gdzie się uciec, jeśli nie pod obronę Twoję?

[21.] *Refrigerium animarum in purgatorio*
Ogień czyści żadną się nie ugasi wodą,
Ty duszom tam będącym, Panno, bądź ochłodą.

[22.] *Decor Carmeli*
Dawny Karmelu, Panna dawniejsza przed tobą,
a która laty starsza, tać jest dziś ozdoba.

[23.] *Lucerna ardens* S[anctus]
Cyrill[us]
Ogniem pałasz miłości w świętym, Panno, ciele,
niech ten ogień wypali grzechów mych zużele.

[24.] *Cella puritatis* Ex Off[icio]
par[vo]
Cela Cię Kościół zowie, cóż, proszę, w tej celi?
Taka czystość, której się dziwiają anieli.

[25.] *Poenitentiae ianua*
Ktokolwiek jadę grzechu niebezpiecznie struty,
tu kołacz o lekarstwo, drzwi to do pokuty.

[26.] *Terra fonte irrigata* Beda
Drogi, prawdy, żywota Bóg się mieni stokiem,
ta ziemia z tego źródła opływa potokiem.

[27.] *A contagio praeservata* Ex Off[icio]
par[vo]
Wszyscyśmy ogólnego pod prawem statutu,
Panna pierworodnego wolna od przyrzutu.

[28.] *Instrumentum pacis*

Zbawienia twego, człeczce, kończ z Bogiem umowę,
ten się przez tę skojarzy pokój białą głowę.

Ex Off[icio]
par[vo]

[29.] *Ab aeterno praeordinata*

Wprzód niż fabryka nieba, niż machina świata,
ta dziwna wystawiona od Boga facjata.

Ex
„Roso[coroneto]”

[30.] *Idea virtutum*

Plato z swoją ideą w omyłkę się wprawi,
kiedy wszelkich cnót Pannę Bóg ideą stawia.

S[anctus]
Bern[ardus]

[31.] *Scala perditorum*

Leż, stracénce, do nieba gotowa drabina,
bo najpewniejszy przystęp przez Matkę do Syna.

[32.] *Anchora tutissima*

Niechaj się morskie burzą Scylle i Charybdy,
komu Panna kotwicą, ten nietrwożen nigdy.

[33.] *Patrocinatrix in causa desperata*

Ej, proszą, Panno, grzeszni, kiedy na sąd staną,
Ty powagą Twą dźwigniej sprawę ich przegraną.

Damasc[enus]

[34.] *Flagellum daemonum*

I ten tytuł Twój, Panno, niepośledni liczem,
kiedy duchom piekielnym straszny jesteś biczem.

Idem

[35.] *Amuletum maledictionis*

Już mi urok przekłętwa nie szkodzi bez miary –
imię słodkie Maryja wszelkie znosi czary.

Ambros[ius]

[36.] *Vellus medium inter rorem et aream*

Niech najobfitszą wilgoć dżdżyste nieba niosą,
to runo żadną nigdy nie przemoknie rosą.

D[ivus]
Thom[as]

[37.] *Per Christum potentissima*

Co za możność tej Matki stąd będziem wiedzieli,
że się Syn z nią połową wszechmocności dzieli.

[38.] *Electa Dei*

O śliczna z ludzi Bogu wszech wybrana Pani,
spraw, że i my do chwały będziemy wybrani.

[39.] *Inveniendi vita*

Szukajcie mię, szukajcie, kto się grzesznym czuje,
albowiem kto mię znajdzie, ten żywot znajduje.

*Proz[erbio-
rum]* 8

[40.] *Gyrum caeli circuiens*

Takem niebo obiegała w nieścigłym obrocie,
gdy się zawarł, co niebo stworzył, w mym żywocie.

[41.] *Amarum mare*

Pod krzyżem, Matko, stojąc, naturę zmieniała:
przedtym słodką, wtenczas żeś morzem gorzkim była.

[42.] *Abyssus lacrimarum*

Jako w wirach bezdennych mnóstwo wody bywa,
tak się pod krzyżem Matka w rzewnych łzach rozplywa.

[43.] *Introitus vitae*

Tyś nas powszechnej zgubie, Panienko, wydarła,
gdyś drzwi życia przez Syna swego nam otwarła.

Ildephon[sus]

[44.] *Exitus animarum fidelium*

Gdy z świata Babilonu wędrować przypadnie,
przewieść dusze Ty sama możesz, Panno, snadnie.

Idem

[45.] *Praemium gloriae*

Kto, służąc Ci, w afekcie obstawa stateczny,
Panno, bierze nagrodę za to chwały wiecznej.

Ildephon[sus]

[46.] *Conterens caput serpentis*

Wężu, brzydka gadzino, nie podniesiesz głowy,
boć hardy łeb tej stopa kruszy białej głowy.

Genesis[is]

[47.] *Thronus Dei*

Tron Salomonów wszytek był z słoniowej kości,
na tamtym człek, monarcha na tym nieba gości.

*S[anctus]
August[inus]*

*Hier[onymus]***[48.] *Domus sancta***

Domie święty, jakoż są kosztowne Twe ściany,
gdy pierwaj byłeś święty niżli budowany?

*Hesych[ius]
Hier[osolymi-
tanus]***[49.] *Hortus conclusus***

Nie wiem, jak ten zawartym ogród zwać się godzi,
gdy tam wolno jak dobry, tak i grzeszny wchodzi.

*S[anctus]
Epiph[anius]***[50.] *Mater viventium***

Niech się ludzie nie dziwią przed śmiercią trwożliwi,
ta Matka przez grzech zmarłych przez łaskę ożywi.

*S[anctus]
Germa[nus]***[51.] *Praestans peccati remedium***

W aptece nieba lekarstw na grzech się przebrało,
aż gdy się w tej Paniencie Słowo ciałem stało.

*S[anctus]
Germa[nus]***[52.] *Illustrissimum decus***

Podły narodzie ludzki, jakież z tej osoby
najaśniejsze tytuły wzięłeś i ozdoby!

*Idem***[53.] *Sola ex Deo solatium***

Jak przez instrument lutni melodyja miła,
tak przez Pannę pociechą Bóg ludzi obsyła.

*Ex hym[no]
Ecc[lesiastico]***[54.] *Solvens vincla reis***

Kto w pętach ciężkich grzechów ponosi niewolę,
Panna kajdany rzuci i puści na wolę.

*Ex hym[no]***[55.] *Mutans Evae nomen***

Odmienia Panna imię pierwszej matki człeczój,
gdy jest <insza> daleko i w słowie, i w rzeczy.

*S[anctus]
Germa[nus]***[56.] *Aestus interni divinus ros***

Wewnątrz nieprawość pali i grzechów śrżoga,
niebieską rosą upał chłodź, Panno, dlaboga!

*Idem***[57.] *Arescenti cordi fluens gutta***

Serce w perzynę poszło przez pożar zbyt wielki,
użycz, Panno, chłodnego, łaski Twej kropelki.

[58.] *Tenebricosae animae lampas* *Idem*
 Dusza zapadła w grzechów kortygardzie ciemnej,
 wprowadź, Panno, lampą światłości przyjemnej.

[59.] *Itineris directio* *Idem*
 Na gościniec zbawienia gdy trafić nie mogę,
 Ty mi, Panno, najpewniej w niebo toruj drogę.

[60.] *Debilitatis potentia* *Idem*
 Siły wszystkie straciwszy, osłabiony srodze,
 o utwierdzenie wołam do Ciebie, Gospodze.

[61.] *Nuditatis vestimentum* *Idem*
 Jakoż Ci nie dziękować, Panno, łaskę za tę,
 gdy wracasz, z której odarł grzech Adama, szatę?

[62.] *Mendicitatis divitiae* *Idem*
 „*Pauperibus!*” – wołamy, mendycy wzgardzeni,
 aż my wnet łaską Boską przez Cię z bogaceni.

[63.] *Vulnerum medela* *Idem*
 Samarytan rannego bierze do gospody,
 w tej gospodzie Ty rannym dodajesz wygody.

[64.] *Vatum princeps*
 Wszyscy prorocy zgodnie to wyznanie czynią,
 że z między nich najwyższ^ą Panna prorokinią.

[65.] *Mater alma* *Ex hym[no]*
 Matko zacna, jednego lubo Syna rodzisz,
 plodem jednak tak zacnym Rachelę przechodzisz.

[66.] *Semper virgo* *Ibid[em]*
 Zawsześ panną, o Panno, jesteś, będziesz, była,
 ten Ci przywilej łaska Boska potwierdziła.

[67.] *Felix* *Ibid[em]*
 Najszczęśliwszą stąd, żeś się Matką Boską stała,
 bo którą z niewiast taka fortuna potkała?

S[*anctus*]
August[*inus*]

[68.] *Auctrix meriti*

Acz Pan Bóg postanowił człeka zbawić w czasie,
Panna k temu przysługą swą przyczyniła się.

Cor[*nelius*]
Mussus

[69.] *Nuntius prudens*

Szczęśliwy gończe, w które Ty zawitasz progi,
tam niebo, tam raj będzie, choć w chatce ubogiej.

Georg[*ius*]
Venetus

[70.] *Canalis misericordiae*

Stąd się Panna Najświętsza kanałem nazywa,
iżę przez nią na ludzkie miłosierdzie spływa.

Cor[*nelius*]
Mussus

[71.] *Cursor velox*

Krążeś nieba obiegła, na cóż te zawody?
Byś czym prędzej dźwignęła zgubione narody.

Canisius

[72.] *Mitraton seu facierum princeps*

Przyznaje skrycie rabin, choć się gryzie w sobie,
przed tronem Najwyższego godność Twojej osobie.

Ex hym[no]

[73.] *Sumens Ave*

Odbieraj pozdrowienie, Panienko, od posła,
przeklęctwo Ewy trzeba byś przez *Ave* zniosła.

Ibidem

[74.] *Fundans nos in pace*

Upada wyniszczona Polska Marsa bojem,
Ty ją utwierdź gruntownym, ma Panno, pokojem.

Cornel[*ius*]
Mussus

[75.] *Fons sacerdotii*

Panna kapłaństwa stąd jest źródłem i początkiem,
że od Syna jej idzie kapłaństwo porządkiem.

Idem

[76.] *Mulier extra numerum*

Lubo z ludzi, nad ludzkie jednak Pannę kładę,
gdy ludzi i aniołów przeniosła gromadę.

Idem

[77.] *Nec antecedens, nec consequens habens*

Jak przed Tobą nie była, tak żadna za Tobą,
by godnością zrównała, Panno, z Twą osobą.

- [78.] *Filia Patris Genitrix* Idem
 Rozum się wielce dziwi, acz wiara dowodzi,
 jako ojca swojego własna córka rodzi.
- [79.] *Principium omnium bonorum* S[anctus]
Irenaeus
 Panna jest wszech dóbr człeku szczególna dawczyną,
 gdy się z niej wszelkie dobro zbawienia poczyna.
- [80.] *Ferculum de lignis Libani* Cant[icorum] 3
 Cedr nigdy czerwiał nie zna, ten z Libanu bywa,
 z cedru noszenie Panna, w którym Bóg spoczywa.
- [81.] *Ascensus purpureus* Cant[icorum] 3
 Jezu mój, biorąc z Matki cząstkę krwi i ciała,
 tąć stopnie na majestat purpurą wysłała.
- [82.] *Reclinatorium aureum* Cant[icorum] 3
 W którymżeć, Oblubieńcze, przystojniej na świecie,
 jak w złotym, którym Panna, spocząć gabinet?
- [83.] *Vas formans figurum* Cor[nelius]
Mussus
 Dziwne i nad ludzkiego kapt rozumu dziło:
 naczynie rzemieślnika jako uczyniło?
- [84.] *Sphaera comprehensa centro* Idem
 Sfera wkoło się ciągnie, centrum w środku bywa,
 to cud, gdy sferę punkcik średni ogarnywa.
- [85.] *Depositum lytri redemptionis* Idem
 Żeby człeka okupić, niebo skarb swój daje,
 Panna złożeniem temu skarbowi się staje.
- [86.] *Pactum mundi creati*
 Stanów pakta z człowiekiem, Stwórco świata, Panie,
 Panna tego przymierza zakładem się stanie.
- [87.] *Berith (vox Haebraea idem quod foedus)*
 Słowo *berith* przymierzem w Maryja jest słowie
 przez liczbę; to przymierze przyniosło nam zdrowie.

[88.] *Disciplina omnium*

Dobry, jeśliś cnót pełen, grzeszny, maszli mole:
bierzcie oba ćwiczenie w tej skromności szkole.

[89.] *Navigantium portus*

Na morzu obłąkany cóż wżdy czynić będę?
Gdy Panna lądem, na ląd bezpiecznie wysiędę.

Cant[icorum]
<4>

[90.] *Puteus aquarum viventium*

By wszytek okrąg świata czerpał jak najludniej,
w tej się nigdy żywych wód nie przebierze studni.

Sap[ientiae] 7

[91.] *Vapor virtutis Dei*

Jak ciepłem wszystko żywią promienie słoneczne,
tak tym ciepłem chciało mieć Matkę Słońce wieczne.

Ibidem

[92.] *Emanatio claritatis sincera*

Jasności Boskiej fulgor chcesz obaczyć, człeczce,
z Panny idzie jak strumień, który z źróźdła ciecze.

Ex Liber[io]

[93.] *Solidior Apellis pictura*

Nad Adonidów chwalny, chwalniejszy obrazie,
on ogniewi, Ty żadnej nie podlegasz skazie.

Ex eodem

[94.] *Pupillorum nutrix*

Płaczą dzieci, a niemasz, kto by im dał chleba,
Panna ich hojnie żywi przyniesionym z nieba.

[95.] *Reorum advocata*

Jeżelim śmierć zasłużył przestępstwem i winą,
o Sędzia, nie gardź Matki za grzesznym przyczyną!

[96.] *Flos campi*

Panna kwiatem jest polnym, bo jako kwiat polny
wszystkim niebronny, przystępną tak do Panny wolną.

[97.] *Lilium convallium*

Rośnie udatna kwiatem w dolinie lilija,
kiedy świat ten padołem, to kwiatem Maryja.

[98.] *Mater sanctae spei*

Matko dziwnej płodności, bo świętej nadzieje,
Ty czynisz, że człek w wierze prawej się nie chwieje.

[99.] *Mater consolationis*

Matkąś jest pocieszenia, boś Matką litości,
Ty gorycz serca mego obrócisz w słodkości.

[100.] *Refectio egentium*

W upaleniu ochłodo, wietrzyku we znoju,
chlebie w głodzie, a w ciężkim pragnieniu napoju.

Zawarcie kwatery XI

Któż liczbę drzew różlicznych w jeden komput zniesie,
które gęsto zarosły w kaledońskim lesie?

Cedry, jawory, dęby i mirty poziome,
i insze z nazwisk swoich leśniczym wiadome?

5 Prędzej jednak ich mnóstwo człowiek zliczyć może,
niż niepojęte chwały Matki Twej, o Boże!

KWATERA XII

Ex Cant[ico]
Beatiss[imae]
Virginis]

„Albowiem uczynił mi wielkie rzeczy, który możny jest.
Uczynił moc w ramieniu swoim”

Ex eodem

[1.] *Brachium omnipotentiae*

Władzę pańską znać w sługach; dopiero Syn Boży,
w Matce moc swą jak w własnym ramieniu swym złoży.

Ex
„Rosacor[oneto]”

[2.] *Thaumaturga orbis*

Cudotwórkąś, o Panno! Któż Twe zliczy cuda,
które przez Cię Bóg czyni dla wiernego ludu?

Ex hymn[o]

[3.] *Mala nostra pellens*

Zewsząd źle – cisną Polskę poganie zuchwali,
któż to źle od niej, jeśli nie Panna, oddali?

Ibidem

[4.] *Lumen proferens caecis*

Gdy nam szkodliwe grzechów bielmo oczom szkodzi,
zebrzmy światła u Panny, bo ona je rodzi.

Ibid[em]

[5.] *Bona cuncta poscens*

Uproś, Matko, bo możesz, po wojnie i boju
byśmy mogli dóbr użyć złotego pokoju.

[6.] *Pignus salutis nostrae*

Kosztownymeś, o Panno, zbawienia klejnotem;
gdzie Syn kamieniem drogim, to tam Matka złotem.

S[anctus]
Germ[anus]

[7.] *Errantium dux*

W świata tego labirynt i mylne parowy
wszedzsy, kto zwrócić chciałbyś – Panna wódz gotowy.

- [8.] *Oppressorum adiutrix* *Ibid[em]*
 Grzechy mię oprymują; gdym jest grzechu sługą
 zgubionym, rata, Panno, nie odkładaj w długą!
- [9.] *Monstrans se esse Matrem* *Ex hym[no]*
 Pokaż się Matką, w chwilę acz najbardziej onę,
 gdy w głębinie grzechowej ze zwoleniem tonę.
- [10.] *Tulit esse tuus* *Ibid[em]*
 Do Syna Matka prawo ma, jak się w nią wcieli,
 lub go kocha, przecie też i nam go udzieli.
- [11.] *Candor lucis aeternae* *Sap[ientiae] 7*
 Blask od tronu Twego bił, wiekuisty Boże,
 chyba majestat widzieć człek przez Pannę może?
- [12.] *Speculum maiestatis* *Ibid[em]*
 Panna zwierciadłem, człeczce, bezpiecznie stań wedle,
 w tym obaczysz wszechmocny majestat zwierciadle.
- [13.] *Lumen inextinguibile* *Ibid[em]*
 W tej lampie niemasz przypraw chimickiego soku,
 jednak światło jej nie zna śmiertelnego mroku.
- [14.] *Intrantis Iesu castellum* *Lucae*
 Patrzcież, w jakim kasztelu rad Syn Boży gości:
 w ufortyfikowanym wartą niewinności.
- [15.] *Opus gratiae et gloriae* *Cor[nelius] Mussus*
 Sporkę wiodą dwie w Tobie wielkie Boskie dzieła:
 chwała łaskę, czy łaska chwałę przewyższyła?
- [16.] *Ineffabilis Divinae Sapientiae abyssus* *Idem*
 Nad tym Eurypem zmysły zdumiawszy się staną,
 gdyś przepaścią Mądrości Boskiej nieprzebraną.
- [17.] *Aquila super caelos evolans* *Ex Lib[er]io*
 Orzeł gniazdo zakłada, gdzie najwyższa skała;
 Orlico, nad firmament Tyś sam wyleciała.

*Ex hym[no]***[18.] *Virgo singularis***

Panno najosobliwsza, gdyż żadna nie będzie,
która by z Tobą w jednym stanąć miała rzędzie.

*Sap[ientiae] 7***[19.] *Speciosior sole***

Śliczny Febie, lub cię tą uczcił Bóg ozdobą,
lecz w śliczności daleko ma Panna przed tobą.

*Ibid[em]***[20.] *Supra dispositionem stellarum***

Górnym na firmamencie gwiazdy szykiem stoją,
wyżej Panna nad nimi rezydencą swoją.

*Andreas
Creten[sis]***[21.] *Commune propitiatorium***

Dawną błagalnią kryją skrzydły cherubini,
Panna wszystkim do siebie wolny przystęp czyni.

*Idem***[22.] *Vitae suppeditatrix***

Chrystus w Ewanjelijej żywotem się mieni,
którzy ten żywot mają, przez Pannę go wzieni.

*Idem***[23.] *Vita viventium***

Pisz na sercu litery, katoliku, złotem,
że Maryja żyjących wszystkich jest żywotem.

*Esther 8***[24.] *Nova lux***

Miał świat światło, a przecie wszedł w cienie grzechowe,
z których go to wywiodło, Panna, światło nowe.

*Ex hym[no]***[25.] *Vitam praestans puram***

W kale grzechów moja mię gdy pogrąża psota,
ratuj, Panno, czystego wiodąc do żywota!

*Ibid[em]***[26.] *Iter parans tutum***

W drogę idąc wieczności, czart mi czyni trwozę,
ten gościniec bezpiecznym z Twej łaski mieć mogę.

*Ex symb[olis]***[27.] *Pulchriora latent***

Piękne niebo, piękne są na nim światła obie,
pięknaś, Panno, piękniejsze, co się tai w Tobie.

[28.] *Orbis perditī reparatrix*

Przez grzech świat nadpustoszał, Panna go naprawi
rodząc Syna, który go odnawiając zbawi.

[29.] *Ante saecula creata**Eccles[iastici] 24*

Niżli niestworne chaos w swój kształt uformował,
jam była, gdyż przed wieki Bóg mój mię kreował.

[30.] *Cum Deo cuncta componens**Ibidem*

Pannać się na zbawienie z Bogiem składa, człeczce,
Bóg ją stworzył, ona go w człowieka oblecze.

[31.] *Tripudium Israel**Esther 8*

Raduj się, Izraelu, i strój krotofile,
prawo zguby ta Hester z ciebie znosi mile.

[32.] *Virginitate felix**S[anctus] Iusti-
n[us] Mart[yr]*

Dla czystości panienek w zawód biegło siła,
przed wszystkiemiś, szczęśliwa Panno, palmę wzięła.

[33.] *Maternitate beatior**Idem*

Żeś Panna, żeś i Matka, masz stąd chwałę wielką,
większy jednak pożytek nasz, żeś Rodzicielką.

[34.] *Verbi incarnandi ministra**Beda*

Król wieczny na świat idzie. Ma-ż sług poczet duży?
Nie ma, gdyż mu wygodnie Maryja wysłuży.

[35.] *Eiusdem custos aeterna**Idem*

Zostaj na czujnej, Panno, przy Synaczkę straży,
bo wiedz, iżec go niebo koniecznie wzięć waży.

[36.] *Primum creantis opus*

Niż gront ziemie, niż niebo Jehowie dla stansy,
Pannę wprzódę stworzyły wieczne ordynansy.

[37.] *Adiuta diluculo**Psal[morum] 45*

Na cóż to, że dźwigniona w świtanu na razie?
Bo Panna nie podlega pierworodnej skazie.

Ecc[lesiastici]
4<3>

[38.] *Sol in aspectu*

Słońce świat ten oświeca i wszystko w nim żywi,
oboje ja to w Pannie uznaję prawdziwiej.

S[anctus]
Bonav[entura]

[39.] *Sustentata non cecidit*

Żeś się na swym dylekcie wsparła, Panno moja,
stać się nie pośliznęła nigdy noga Twoja.

Bap[tista]
Man[tuanus]

[40.] *Mensura aeternitatis*

Któż mógł wieczność pomierzyć? Panna ją zmierzyła,
kiedy Stwórcę wieczności w żywocie nosiła.

Idem

[41.] *Helice placidissimum sidus*

Helice, gwiazdo cicha i oczom nieskryta,
ciebie Pannie przyrównać rzecz jest przyzwoita.

Conter can[onicus]
reg[ularis]

[42.] *Stella cordium attractiva*

Jak magnes ku swej gwiazdzie ciągnącej się kręci,
tak się ku Pannie biorą wszystkich grzesznych chęci.

S[anctus]
Bern[ardus]

[43.] *Micans meritis*

Jako wdzięczne gwiazd światło, gdy nocna ćma wieje,
tak Kościół zasługami Maryjej jaśnieje.

Idem

[44.] *Illustrans exemplis*

Kto chcesz w doskonałości prawej wstąpić ślady,
najlepiej cię Panieńskie oświecą przykłady.

Num[erorum]
2>6

[45.] *Miraculum grande*

Przepadł Kore, synowie wolni dziwnym cudem,
grzechu rodziców wolna Panna między ludem.

S[anctus]
Augustinus

[46.] *Nesciens vesperam*

Jakoś, Panno, jest pierwsza przed stworzeniem słońca,
tak słońce ma swój wieczór, a Ty nie masz końca.

Gen[esis] 2

[47.] *Completum opus*

Nie jest żadne nad Pannę doskonalsze dzieło,
nie po którym, lecz w którym Bóstwo odpoczęło.

- [48.] *Consolatio sedentibus in tenebris* Tobiae
 W ciemnej inkarceratem złości mych katuszy
 wołam: Panno, strapionej daj pociechę duszy!
- [49.] *Lux bona* Gen[esis] 1
 Iże światło jest dobre, uznał sam Bóg w raju,
 Pannę chciał mieć tym światłem ludzkiego rodzaju.
- [50.] *Praeparanti caelos praesens* Prover[biorum] 8
 Stawiając empirejską machinę ogromną,
 jam była Najwyższemu natenczas przytomną.
- [51.] *Exaltata supra choros* Antip[hona] ecc[lesiastica]
 Górne, anieli Pańscy, miejsca zasiadacie,
 lecz że Panna górniesze, sami to przyznacie.
- [52.] *Sublimata in throno* S[anctus] Bern[ardinus]
 Winszujemyć godności, słudzy Twoi, radzi,
 widząc, Panno, jak Cię Bóg wysoko posadzi.
- [53.] *Coniunctio disiunctorum* S[anctus] Bernardus
 Daleko Bóg od czleka, niebo od padolu
 ziemie, jednak to Panna złączyła pospołu.
- [54.] *Firmamentum inclinorum* Idem
 Na ruinę Nemesis świata dawno warła,
 lecz co ona walić chce, to Panna podparła.
- [55.] *Prima et sola* S[anctus] Fulber[tus]
 Pierwszaś, Panno, i sama, bowiem żadna Tobie,
 przed Tobą i za Tobą nie zrówna <w> ozdobie.
- [56.] *Lux ex qua formatum corpus Solis aeterni* Cor[nelius] Mussus
 Światło słońca początkiem, Matka Syna rodzi,
 z światła Panny Przedwieczne tak Słońce pochodzi.
- [57.] *Profundum abyssi penetrans* Ecc[lesiastici] 24
 Lub Cię anieli znają monarchinią w niebie,
 ale i przed tym berłem drżą duchy w Erebie.

*Ibidem***[58.] *In omni gente primatum tenens***

Nie tylko się Izrael, z któregoś kość kości,
dziwi, lecz wszelki naród Twój wielmożności.

*Cor[nelius]
Mussus***[59.] *Cuius ab aeterno conceptio***

Panna się w czasie rodzi, acz przed czasem w myśli
Bóg swej kosztowny abrys porządnie okryśli.

*Genes[is] 24***[60.] *Mulier, quam praeparavit Dominus***

Twa, o Matko, powaga snadno nam to sprawi,
że ubłagany Ociec złym pobłogosławi.

*S[anctus]
Ioan[nes]
Damasc[enus]***[61.] *Filia Adami et Mater Dei***

Kiedys jest Matką Boską (lub córką Adama),
nie mogła być na Tobie żadna grzechu plama.

*Idem***[62.] *Formidabilis rebellibus potestatibus***

Przeczysz cudom niewiarą, heretyku, swoją,
piekłu wierz, gdzie imienia Maryjej się boją.

*Idem***[63.] *Parentum decus***

O szczęśliwi rodzicy, o stadło chwalebne,
coście Dziecię spłodzili tak światu potrzebne!

*Ex hymn[o]
ecc[lesiastico]***[64.] *Clypeus salutis***

Nie chcę puklerzem piersi składać nieprzebitem,
gdy mi jest Panna tarczą i zdrowia zaszczytem.

[65.] *Porta tabernaculi*

Do przybytku Pańskiego ten będzie puszczonej,
co do tej, którą Panna, udaje się brony.

[66.] *Divina genesis*

Wywódcz ród, słodki Jezu, według starych kwitów,
jeśli z Matki, ta idzie z królów i lewitów.

*Ecc[lesiastici] 15***[67.] *Mater honorificata***

Honoru macierzyństwa stąd masz, Panno, wiele,
któremu niebo ciasne, w Twym się zmieścił ciełe.

- [68.] *Principium regenerationis* M[agnus]
A·L·ber[tus]
Oraz złe, oraz dobre z niewiasty pochodzi,
Ewa śmierć, a Maryja odrodzenie rodzi.
- [69.] *Viscera misericordiae* Luc[ae] <1>
By anatomizował świat Panny wnętrzości,
znajdzie, że miłosierdzia pełne i litości.
- [70.] *Titulus virtutis* Ex hym[no]
Zbiór cnót w Pannie widzący, biedzę się z prostotą:
czy cnota Panną była, czyli Panna cnotą?
- [71.] *Magistrorum magistra* Rupertus
Nie chelp się z swych rabinów, synagogo, bystrze,
głębsze z Panieńskiej szkoły Kościół miewa mistrze.
- [72.] *Prophetarum prophetissa* Idem
Stąd jest nad wszech proroków Panna prorokini,
gdy Zbawcę świata rodząc, cel prorocत्वom czyni.
- [73.] *Domina* S[anctus]
Athanasius]
Panią Cię mą wyznając, sługą się odzywam,
lub sługą niewygodnym i niegodnym bywam.
- [74.] *Praelata cunctis* Fulbertus
Wszystek żeński rodzaju, swej unizaj głowy,
znając zwierzchność nad sobą niebieskiej Królowej.
- [75.] *Primi ordinis in regno caelesti* Idem
Jak Feb gwiazdy celuje na niebieskiej sferze,
tak Panna w niebie przodek przed świętymi bierze.
- [76.] *Vicina Filio ut stella polo* S[anctus]
Bernardinus]
Jak gwiazda zawsze swego firmamentu pilną,
tak Panna z prośbą stoi przy Synu usilną.
- [77.] *Necessario sublevata* Bernardus
Dla nas Cię podwyższoną chciał Bóg mieć koniecznie,
Panno, żebyśmy, ludzie, nie przepadli wiecznie.

S[anctus]
Damia[nus]

[78.] *Compassibilis miseriae nostrae*
Jak serce czuje, chociaż w inszy członek kołą,
tak miłosierną Pannę nędze ludzkie bołą.

S[anctus]
Bernardus

[79.] *Stella eximia*
Gwiazda jedna siedm razy większa niż świat cały,
przeciw Panny zasługom i wszytek świat mały.

S[anctus]
Bernardus

[80.] *Ab Aquilone malorum propulsatrix*
Od północy wszystko złe; któż, Panno, gdy nie Ty,
z tej strony nieprzyjaciół odbije impety?

S[anctus]
Bernardus

[81.] *Illuminatrix evangelistarum*
Przyznaj się, Człeczce, Orle, Aniele i Wole,
że każdy wziął w Panieńskiej oświecenie szkole.

Bap[tista]
Man[tuanus]

[82.] *Cynosura salutis*
Gwiazdarz wie, jak na niebie zowią gwiazdę którą,
ja zbawienia nazowę Pannę Cynozurą.

Idiota

[83.] *Trahens post se peccatores*
Nie tak przyjazny magnes żelazu, ni słomie
bursztyń, jak Panna grzeszne pociąga widomie.

Apocal[ypsis] 12

[84.] *Signum in caelis*
Znak: niewiasta na niebie, której słońce togą,
tam chce wciągnąć za sobą rodzinę ubogą.

S[anctus]
Dami[anus]

[85.] *Immensitas gratiae*
Tej łaski, co od Boga, Panno, na Cię spadła,
żadna liczba ni miara, ni waga nie zgadła.

S[anctus]
Bern[ardus]

[86.] *Mater dignitatis infinitae*
Niemasz, nie był, nie będzie na świecie człek żywy,
by pojąć mógł, o Matko, Twe prerogatywy.

S[anctus]
Cypria[nus]

[87.] *Flos ecclesiastici germinis*
Z tej racyjey zwać kwiatem słusznie Pannę możem:
z tego kwiatu jest Kościół opatrzony zbożem.

[88.] *Simulacrum sanctissimae mentis*
Któż wykonterfetuje lub słusznie okryśli
świętobliwie umysłu Panieńskiego myśli?

S[anctus]
Ambr[osius]

[89.] *Figura probitatis*
Próżno by nad tym kunsztmistrz głowę sobie kazil,
chyba by z Panny postać dobroci wyraził.

[90.] *Gaudium annuntians universo mundo*
Anioł Pannie, a Panna światu to obwieści,
iż się Bóg wcielony w żywocie jej zmieści.

Ex antiph[ona]
eccles[iastica]

[91.] *Implens ruinas*
Restauracyjej w niebie Panna czyni sieła,
gdy po aniołach pustki ludźmi osadziela.

Psal[morum]
109

[92.] *Imber serotinus*
Jako deszczyk wieczorny mdłe ziola odżywi,
tak przez Pannę narowów przestają złośliwi.

[93.] *Regis alti ianua*
Król chwały ma swe w niebie rozmaite brony,
fortki bardziej nad Pannę nie ma ulubionój.

Ex hymno

[94.] *Thesauraria gratiarum*
Gdy Syn królem, kochana Matka podskarbiną,
o, jakoż z jej rąk dary łask obfite płyną!

Idiota

[95.] *Importanda et exportanda caeli*
Czyś Matkę na celnictwie osadził, mój Boże,
gdy bez niej nic w niebo wnieść, nic wynieść nie może?

S[anctus]
Antoni[us]

[96.] *Fulgor virtutum*
Jak nad gwiazdy Feb świeci jaśniej i goręcej,
tak w świętych błyszczą cnoty, ale w Pannie wężcej.

S[anctus]
Dania[nus]

[97.] *Fidem excitans*
Komu w wierze wątpliwość zarzuca wąż stary,
do Panny niech się uda, Panna twierdzą wiary.

S[anctus]
Bernar[dus]

*Idem***[98.] *Spem roborans***

Kto w ufności ku Bogu osłabion się chwieje,
wołaj do Panny, ona mdle wskrzesi nadzieje.

*Idem***[99.] *Diffidentiam abigens***

Desperacie, gdyć głowę zgubna rozpacz śwędzi,
proś Panny, a ona tę maniją odpędzi.

*Epiph[anius]***[100.] *Affectatrix Iesu perpetua***

Pragnęli Mesyjasza prorocy dojść żwawie,
bardziej Panna, że przez nią miał przyść, wiedząc prawie.

Zawarcie kwatery XII

Któż jest, myśli tajemnych co skrytości zgadnie,
które serca ludzkiego ponurzone na dnie?

Kto dla sekretów w skrytym może stanąć progu,
które tylko samemu wiadome są Bogu?

5 Łatwiej jednak najskrytsze ludzkie myśli wiedzieć,
niż chwały Matki Boskiej wszystkie wypowiedzieć.

KWATERA XIII

„*Budując, zbudowałem dom na mieszkanie Twoje,
najwarowniejszy stolec Twój na wieki*”

3Reg[um] <8>

[1.] *Mons domus Domini*

Isaiae 2

Precz, chwała gór wysokich – Synai, Oreba,
ta, na której dom Pański, dobrze wyższa nieba.

[2.] *Praeparata habitatio Deo*Paralip[omenon]
29

Takiego chciał dla siebie Pan Najwyższy dwora,
gdzie z wierzchu posłuszeństwo, a ze wnętrza pokora.

[3.] *Altitudo eius super omnes sanctos*S[anctus]
Greg[orius]

Wysoko świętych Bożych stoją w niebie krzesła,
lecz Wszchemocność nad świętych Matkę swą wyniesła.

[4.] *Petra proposito firma*Guarric[us]
Abb[as]

W noszeniu ciężkich bólów widząc Pannę stałą,
nie wiem, jako ją nazwać: opoką czy skałą?

[5.] *Affectu solida*

Idem

Lub kocha, lub boleje, uważcie, matrony:
żadną odmianą afekt ma nieporuszony.

[6.] *Elevata ad quandam aequalitatem divinam*S[anctus]
Bern[ardinus]

Gdyś, Panno, wyniesiona tak, żeś Bogu bliską,
racz pomnieć, żeś ojczyznę miała ziemię niską.

[7.] *Custos vineae Christi*Cant[icorum]
<1>

Kiedy winnicę Pańską dziki wieprz pustoszy,
Panna jej dozierając, bestyją wypłoszy.

Greg[orius]
Nic[omediensis]

[8.] *Oppositorium armis hostilibus*

Nie wód bystrość, wyniosłość gór, nie mur miedziany,
jeżeli nie zasłoni Panna przed pogany.

Idem

[9.] *Vallum imperiorum*

By się państwa najbardziej fortyfikowały,
jeśli Panna nie zbrojni, nie obronią wały.

Ex „Can[ctico]
B[eatissim]ae
[Virginis]”

[10.] *Exultans in Deo salutari*

Tyś się rozradowała w Bogu, a Bóg w Tobie,
kiedy wcielony gościł, Matko, w Twej osobie.

Ibidem

[11.] *Humilitate altior*

Cóż Cię to tak wyniosło, Panienko, nad chory?
Skutek uniżonego serca i pokory.

S[anctus]
Germ[anus]

[12.] *Spiritus et vita Ecclesiae*

Jak Bóg w człeka tchnął ducha, stanął żyw gotowo,
tak Kościół żyje, gdy tchnie Panna wieczne Słowo.

Idem

[13.] *Respiratio fidelium*

Tak się Matka Kościoła odetchnieniem staje,
gdy mu żywot zbawienny Syn przez Matkę daje.

S[anctus]
Bernar[ardus]

[14.] *Repleta divinitate*

Któż wątpi, że gdyś Boga w żywocie nosiła,
wtenczas żeś, Panno, Bóstwem napelniona była?

S[anctus]
Damianus

[15.] *Cuius pulchritudinem sol et luna mirantur*

Tak się Twa piękność darzy nad innych szczęśliwiej,
że się jej i sam Febus, i Cyntyja dziwi.

Rupertus

[16.] *Ianua beneficiorum*

Stój przy tych drzwiach, żebraku, aż Panna otworzy,
dłużej czekaj, tym więcej dobrodziejstw przysporzy.

Rich[ardus]
de S[anctus]
Laur[entio]

[17.] *Vēna veniae*

Krew w żyłach; miłosierdzie krwią się nazwać godzi,
Pannę żyłą, przez którą taka krew przechodzi.

- [18.] *Totius boni plenitudo* *Idem*
 Bóg jest dobro zupełne, dobro doskonałe,
 to dobro w Pannie, kiedy w niej jest Bóstwo całe.
- [19.] *Vitae praeses* *S[anctus]
Ioannes
Damasc[enus]*
 Acz zawsze, lecz najbardziej za śmiertelne wrota
 gdy mam iść, panią mego, Panno, bądź żywota.
- [20.] *Arrabo salutis*
 Zakłademś zbawienia, Panno święta, w niebie,
 o, jakoż ma Bóg respekt niemały na Ciebie!
- [21.] *Magnificans Dominum* *Ex „Cant[ico]
B[eatissi]mae
[Virgini]”^p*
 Zaczynaj, Panno, nowe Boga wielbiąc pienie,
 gdyż Bóg Cię nad wszelakie uwielbił stworzenie.
- [22.] *Facta pacem reperiens* *Cant[icorum] 8*
 Niechaj tonący w grzechach człek nie desperuje,
 ta mu Panienka pokój u Boga znajduje.
- [23.] *Lux alma diei* *Ex precatione*
 Nie szkodź, księżę ciemności, synom Adamowym,
 Panna noc w dzień obraca, gdyż jest światłem dniowym.
- [24.] *Ecclesiae firmamentum* *S[anctus]
Ioan[nes]
Damasc[enus]*
 Ma swój niebo firmament i warowny zgoła,
 takim Panna Najświętsza jest grontem Kościoła.
- [25.] *Fidei basis* *Idem*
 Jezus na Matce, jako na mocnej przyciesi,
 wszytkę Kościoła twierdzą grontownie zawiesi.
- [26.] *Baculus nostrae infirmitatis* *Theophi[lus]
Paeni[tens]*
 Chwalna laska Jakuba, z którą chadzał w drogę,
 ja i w podróż wieczności z tą się puścić mogę.
- [27.] *Fervens protectrix* *S[anctus]
Ephraem*
 A któż się za grzesznymi goręcej przyczyni,
 gdy nie ta, która z ludzi, nieba Gospodyni?

S[anctus]
Bern[ardus]

[28.] *Inveniens gratiam*

Kto zgubił, szukaj grosza, Panna nie zgubiła,
a jednak wszelką znaleźć łaskę zasluzyla.

Idem

[29.] *Merita praerogativam*

Matki Boskiej tak wielkie są prerogatywy,
iż nie może stworzyć zacniejszej Bóg żywy.

Idem

[30.] *Pariens misericordiam*

Syn z Ojca sprawiedliwość rodzący się bierze,
ku ludziom miłosierdzie spada nań z macierze.

S[anctus] Iaco-
bus Apost[olus]

[31.] *Vere beata Deipara*

Prawdziwej Matce Boskiej kiedy biję czołem,
zowią błogosławioną onę z apostołem.

Idem

[32.] *Omnibus modis irreprehensa*

Że żadnej w Pannie zmaży niemasz, Prawda rzekła,
wszystko przyzna stworzenie, nawet same piekła.

S[anctus]
August[inus]

[33.] *Sacrarium exauditionis*

Idę z niską supliką do Boga tym śmielój,
wiedząc, że on łaskawszy w Panieńskiej kapeli.

Idem

[34.] *Antidotum reconciliationis*

O ziele nad pa<nchejski>e, odważyć Cię złotem,
boś przejednania Boga pewnym antydotem.

Lucae

[35.] *Erat subditus illis*

Drży język, wymawiając sekret niezbadany,
jak człękowi, bo matce, mógł być Bóg poddany.

Ex Liber[io]

[36.] *Aditus ad Deum certissimus*

Przez Pannę przystęp snadny i otwarta droga
zawsze grzesznemu, kiedy chce przeprosić Boga.

Ex Litan[ia]

[37.] *Altitudo inenarrabilis*

Żadne jeometryckie nie wystarczą pręty
pokazać, jak wysoko miejsce Panny świętėj.

- [38.] *Monile paradisi* Ex Litan[ia]
 Wygnanka Ewa z raju to przenie wyniosła
 noszenie, Pannę świętą, która z jej krwi poszła.
- [39.] *Mater tenebrosos daemonum aspectus abigens* Ibid[em]
 W straszną śmierci godzinę w Tobie ma otucha,
 o Panno, że odpędzisz piekielnego ducha.
- [40.] *Tribuens lucem ei, qui mundo lucem dedit* S[anctus]
Chrysol[ogus]
 To cudowna, iż ten z Panny światło bierze,
 co wszystkim światło daje podmiesięcznej sferze.
- [41.] *In qua est omnis gratia* Ecc[lesiastici] 24
 Wyznaję wraz z aniołem, że wszelkich łask zbiory
 do Panny się jak kiedyś zeszyły do Pandory.
- [42.] *Cornelia monstrans filios pro thesauris*
 Skarb liczy Kornelija swój w grzecznej rodzinie,
 dopieroż skarb świat kładzie, Panno, w Twoim Synie.
- [43.] *Virilis animi Arthemisia*
 Z męskiej Artemizyjej już się nie chlubi, Greku,
 w Pannie męstwo, jak w żadnym nie było człowieku.
- [44.] *Dissipans inimicos* Greg[orius]
Nic[omediensis]
 Nie Gedeon, nie Samson nieprzyjaciół gromi,
 lecz Panna swą przyczyną poganów uskromi.
- [45.] *Cui omnia in servitute addicta* S[anctus]
Ioan[nes]
Damasc[enus]
 Matce swej poddał wszystkie Bóg stworzone rzeczy,
 toć i grzesznych, których ma w osobliwej pieczy.
- [46.] *Regina regnorum* Rupertus
 Ma spórkę Polska z Węgry o Twój tytuł nową:
 nie tylko polską, aleś wszech królestw królową.
- [47.] *Mater regis coronati* Idem
 Gdy w cierniowej koronie słodki Jezus siedział,
 wtenczas świat, iż się Matką koronata, wiedział.

S[anctus]
Bonav[entura]

[48.] *In miseros misericors exul ipsa*
Jak Panna miłosierna jest ludzkim przygodom,
znać, gdy wino uprasza niedostatnim godom.

Idem

[49.] *Multo magis regnans in caelo*
Dopieroż wedle Syna kiedy tron osiędzie,
już nie rozdawać dary, ale sypać będzie.

Greg[orius]
Nic[omediensis]

[50.] *Cuius nomen gloriosum*
Któryż kraj tak bezbożny i naród tak gruby,
by nie miał Jezusowej sławi<ć> Matki luběj?

Idem

[51.] *Cunctis desiderabile*
Wszyscy, o Panno, chwalić imię Twe pragniemy,
które chwaląc, na słowa zdobędzie się niemy.

Barth[olomaeus]
Pisanus

[52.] *Plus valens caelesti curia*
Rozdał Bóg między świętych darów swych dostatki,
lecz od wszystkiego skarbu chciał mieć klucz u Matki.

Petrus Bles[ensis]

[53.] *Plus potens omnibus apud Filium*
Ważna u Boga wszystkich świętych instancycja,
lecz co wszyscy nie mogą, wymoże Maryja.

Idem

[54.] *Iure materno domina universi*
Przeżyła Matka Syna i stąd prawo miała,
by się ogólnie wszystkim światem opiekala.

Idem

[55.] *Cuius substantiae Filius portio est*
Kiedy Syn ma z Panienki krew i ciało wzięte,
nie tylko żywot – wszystkie w niej są członki święte.

[56.] *Speculum Archimedis*
Słońce przez krzystal ogniem swym mocniej ogrzewa,
Syn słońcem, z którego ten ogień Matka miewa.

[57.] *Unio Cleopatrae*
Top, Kleopatro, perłę, lub kosztuje siela,
Panna by się dla ludzi snadź rada stopieła.

[58.] *Fluminis impetus laetificans civitatem*
Sławna pod miastem Bżym rzeka plynie wielce,
w3d pociech udzielaj3c ludziom po kropelce.

[59.] *Angelus Novi Testamenti*
Od Boga aniol, po nim Tyś pierwsza wiedziała,
ze sprawa odkupienia swój pocz3tek brała.

*Pet[rus]
Skar[ga]*

[60.] *Parturiens Virgo*
Cud to, i jaki drugi trudno stworzyć Bogu,
gdy czyst3 Bogarodna Panna po p3logu.

*Ex cont[ione]
Liber[ii]*

[61.] *Firmissima anchora*
Świat morzem jest burzliwym, po którym gdy plynę,
z t3 kotwic3 Charybrydm bezpiecznie ominę.

*S[anctus]
Ioannes
Damasc[enus]*

[62.] *Magna et valde magna*
Kt3ż moze zgadn3c miarę Twej wielkości, Pani?
Napelniaś niebios3, ziemię i otchłani.

*S[anctus]
Ansel[mus]*

[63.] *Genitrix factoris mundi*
B3g świat stworzył, lecz i świat, by się wdzięcznym stawil,
Stworcy Matkę z międy swej drużyny wystawil.

*S[anctus]
Ildephon[sus]*

[64.] *Thorax protectionis*
Piekielny Goleacie, wychodź, w szrankach stoję,
Panieńskieji protekcyjei mocn3 wdziawszy zbroję.

*S[anctus]
Cosmas Hieros[o-
lymitanus]*

[65.] *Ianitrix misericordiae*
Skarb miłosierdzia, Panno, gdy za Twoim kluczem,
nie otworzyszli, pewnie drzwi, grzeszni, potluczem.

Idem

[66.] *Mater luminis*
Kiedy B3g z Boga idzie jak światło po świetle,
jakoż mogła Matka być w grzechowym pomietle?

Idem

[67.] *Omnibus motibus mobilior*
Mądrości, obracasz się, i Panna obrotną,
gniew Synowski tamuj3c za winę sromotną.

Sap[ientiae] 7

[68.] *Domina caeli et terrae*

Gospodyni opatrzna nad ziemią i niebem
niebo płodem swym cieszy, ziemię żywi chlebem.

[69.] *Trophaeum ex hoste infernali*

Wystawuj piramidy, świecie, i mogiły,
ta Panienka zwycięża Holoferna siły.

[70.] *Sacerdotum gloria*

O, jak ma stan kapłański z Panny chwały siła,
gdyż pierwszego kapłana ta Matka zrodziła.

S[anctus]
Ioannes
Damasc[enus]

Idem

[71.] *Virginitatis feracissima planta*

Szczep latorośl panieństwa z Anną Joachimie!
Ten na niepłodnej ziemi pierwszy się szczep przyjmie.

Idem

[72.] *Dignior omni creatura*

Cóż jest stworzenie? Jeno grzech, plugastwo, błoto,
Tyś z Twą, Panno, godnością jak wyborne złoto.

Idem

[73.] *Consanguinea Dei*

Syn ze krwi macierzyńskiej krew bierze, rzecz pewna,
z tego dowodu Panna Bogu jest pokrewna.

Idem

[74.] *Nutritia verbi*

Któż niezbadanym cudom Boskim się nie zdziwi?
Słowo wieczne Panienka i dźwiga, i żywi.

[75.] *Oeconomia salutis*

Któż być ekonomiją Panny sąd nie sądzi,
gdy w niej Bóg gospodarstwo zbawienia rozrządzi?

S[anctus]
Augu[stinus]

[76.] *Spes unica peccatorum*

Wszyscy się na to zgodzą, zdaniem Augustyna,
iż Panna jest grzesznych nadzieja jedyna.

[77.] *Expectatio praemiorum*

Lub do winnice, Panno, pośledzej przybywam,
tego jednak, co pierwszy, grosza oczekiwam.

- [78.] *Repositorium gratiae* Phili[ppus]
Ab[bas]
Nie Midas na tym zamku złote chowa sprzęty,
ale Bóg łaskę składa w Matce swojej świętej.
- [79.] *Reseramentum portarum paradisi* S[anctus]
Ephraem
Raj zamknięto – źle, jako nie może być gorzej,
lecz zapory bram jęgo Panna nam otworzy.
- [80.] *Praesentaneum sublevamen* Lipsius in „Diva
Hal[lensi]”
Zły pan sługę zabija, że sokoła zgubił.
Ratuj, Panno! Ptak leci, niż pan sługę ubił.
- [81.] *Firmum praesidium* Idem
Niechaj się piekła burza i Orku otchłanie,
tysiąc wojska w posiłku, przy kim Panna stanie.
- [82.] *Fenestra caeli* Ex hym[no]
ecc[lesiastico]
Oknem niebieskim Pannę czemu Kościół zowie?
Tym oknem mogą się wkraść do nieba lotrowie.
- [83.] *Crystallum* S[anctus]
Bonav[entura]
Jako natura śliczny krzyszał czyni z lodu,
taką z ludzkiego chciał mieć Bóg matkę narodu.
- [84.] *Per quam Deus humilis* S[anctus]
Bern[ardus]
Przez Cię, Matko, stał się cud, jaki nie był drugi,
gdy dla nas Stwórca bierze na się postać sługi.
- [85.] *Homo sublimis* Idem
Wzajem uniżoności i dla Twej pokory
zostajesz wywyższona nad anielskie chory.
- [86.] *Ambrosiae nutrimentum* S[anctus]
Germ[anus]
Bóg jest jako pokarmem, jak słodkim napojem,
przecie Panna ten nektar żywi mlekiem swoim.
- [87.] *Eclipsans Solem iustitiae* Hugo
Car[dinalis]
Słońce się ćmi, gdy miesiąc zasłoni go ziemi,
tak i Panna gniewnego Boga przed grzesznemi.

S[anctus]
Bern[ardus]

[88.] *Primaevi veneni antidotum*

Szkodliwie struty człowiek trucizną grzechową,
Panna dryjakiew na ten jad obmyśla zdrową.

S[anctus]
Dam[ianus]

[89.] *Unita filio substantialiter*

Wziąłeś, Jezu, krew ze krwi Matki, ciało z ciała,
tym zjednoczeniem co Syn i Matka się stała.

S[anctus]
Bern[ardinus]

[90.] *Inauditae altitudinis fastigium*

Wiedzą mądrzy, planety jak po sferach siedzą.
Gdzie Panna? Chyba wierni to przez wiarę wiedzą.

S[anctus]
Chrysos[ogus]

[91.] *Concipiens authorem creatura*

Dzieło nad wszelki dowcip, kapt i rozumienie,
jako Stwórcę swojego poczęło stworzenie.

Idem

[92.] *Originis origo*

Dziwnym się to sposobem dzieje i porządkiem,
jako rzecz pośledniejsza pierwszej jest początkiem.

Idem

[93.] *Germen Genitoris sui*

I to jest niezgadniony jeden sekret z wielu,
jako córka swojego rodzi Rodziciela.

S[anctus]
Bern[ardus]

[94.] *Omnibus debitorix*

Z ludziś jest i dla ludzi w górę wyniesiona,
ten dług ludziom wypłacaj, o Błogosławiona!

Idem

[95.] *Omnibus misericordiae sinum aperiens*

Nie znajdzie się człek żaden, by westchnąwszy do niej,
w ostatniej nie miał odnieść podzwignienia toni.

S[anctus]
Dam[ianus]

[96.] *Femina ter beata*

Ociec córką, Syn matką, Duch oblubienicą
ma Cię; trzykroć szczęśliwą tąś jest tajemnicą.

Idem

[97.] *Filia David*

Panna z królów linijej, to Chrystus Pan pewnie
herbownym Dawidowi po Matce królewnie.

[98.] *Cuius fides Deo accepta**S[anctus]
Ansel[mus]*

Panięskie „stań się” był akt wiary Bogu miły,
milszy niż ów, przez który niebiosą stanęły.

[99.] *Humilitas grata**Idem*

Wdzięczne Bogu ofiary Abła w niewinności,
wdzięczniejsze Panna pali w swej unizności.

[100.] *Obedientia omni sacrificio iucundior**Idem*

Posłuszeństwem proroka Maryja celuje:
ona Syna, baranka Abram ofiaruje.

Zawarcie kwatery XIII

Któż tak w arytmetyce biegle się wyćwiczył,
i żeby wszystkie w druku litery policzył,
i zrachował najmniejsze w wszystkich pismach jota?
Acz taka szalonego byłaby robota,
5 łatwiej jednak człek zliczy pisma po literze,
niż chwały Matki Boskiej w jeden komput zbierze.

KWATERA XIV

Cant[icorum] 8

„Cóż zacz jest ta, która idzie z puszczy, w dostatkach opływająca,
wsparszy się na kochanku swoim?”

Damian[us][1.] *Renovatio mundi*

Zstarzał się świat, Panna mu kraje barwę nową,
względem ciała ozdobną, względem dusze zdrową.

Damasc[enus][2.] *Proxima Deo*

Krwią Panna Bogu bliską, bliska miejscem była,
bo i pod krzyżem stojąc go nie odstępowała.

Idem[3.] *Caelum vivum*

Na firmamencie zawsze miał Bóg swe mieszkanie,
teraz żywot Panicński niebem mu się stanie.

Idem[4.] *Radice Davidicae stirps*

Króle z królów pochodzą, lecz z twego, Dawidzie,
korzenia bożorodna latorośl wynidzie.

Idem[5.] *Rosa ex spinis Iudeorum*

Miewa róża kolące i ciernia, i głogi,
Panna różą – z ciernistej wyszła synagogi.

Idem[6.] *Miraculorum abyssus*

Nad tym Eurypem mędracy gdy staną z Stagira,
przyznają go przepaścią mnogich cudów szczyrą.

Ioan[nis][7.] *Stans iuxta crucem*

Pan umiera na krzyżu, kędyż uczniów rota?
Matka tuż boku, pilna pod krzyżem sierota.

- [8.] *Domus Dei* Psal[*morum*] 25
 Domie Boży, któryś mu tak upodobany,
 że dla Ciebie opuścił empirejskie ściany.
- [9.] *Iter rectum* Richard[*us*]
 Panna jest drogą prostą; uczynj regres wsteczny,
 człeczce, a tak nie chybisz do ojczyzny wiecznej.
- [10.] *Iugum Christi suave* Matth[*aei*] 1<1>
 Jakże w jarzmie Chrystusa mogą być słodczy,
 kiedy strapiona Matka siedm boleści liczy?
- [11.] *Paratissima assistens* S[*anctus*]
A<u>gust[*inus*]
 Lubo tak posadzona Panna jest wysoko,
 jednak usilne trzyma nad grzesznymi oko.
- [12.] *Succurrens miseris* Idem
 Wołam: „rata!” – mizerak, w bystrej tonąc wodzie;
 Panna mi w tej dodała ratunku przygodzie.
- [13.] *Iuvans pusillanimes* Idem
 Jeśli kto małosercym, w tej ratuje wadzie
 Panna, mężów w potrzebie, mówców czyniąc w radzie.
- [14.] *Refovens debiles* Idem
 Siełu nas kalikami grzechy poczyniły,
 przez Pannę jednak możem wziąć stracone siły.
- [15.] *Orans pro populo* Idem
 Oratorko za Twój lud, Boskiej surowości
 zastaw się macierzyńskiej perorą miłości!
- [16.] *Intervenians pro clero* Idem
 Ty za stanem duchownym, lubym sług Twych gminem,
 przyczyniasz się gorąco przed kochanym Synem.
- [17.] *Intercedens pro femineo sexu* Idem
 Ty za białą plcią, Panno, ustawicznie prosisz,
 której dar w nabożeństwie wytrwania odnosisz.

*Arnoldus Abbas***[18.] *Gloriam Filii communem habens***

Cierpi Syn, cierpi Matka, gdy pod krzyżem stała,
spólna boleść, spólna też należy jej chwała.

*Ex hym[no]
ecc[lesiastico]***[19.] *Cui nihil negatur***

A cóż Ci ma odmówić, Matko, Syn, dla którego
poszedł w ten padół świata z empirejskiej góry?

*Ibid[em]***[20.] *Honorata***

Rodziców czcic – wyraźna od Boga ustawa,
czcząc Matkę – tak wypełnił Syn Ojcowskie prawa.

*S[anctus]
Epi[scopi] > ban[us]***[21.] *Caelestis sponsa***

Hymen niebieski, hymen! – ziemio, krzyknąć trzeba:
oblubieniec niebieski, oblubieńca z nieba.

*Idem***[22.] *Iure dotali caeli et terrae regina***

Wielkie wiano pokorą wysługujesz ową,
które jest, iześ nieba i ziemie królową.

*S[anctus]
Bern[ardus]***[23.] *Plenitudo bonorum***

Niechaj Tagus z Paktolem brzegi swe uzłoci,
Panna jest niewymownej pełnością dobroci.

*S[anctus]
Cosmas Hier[osolymitanus]***[24.] *Insuperabilis spes***

Największa nieprzyjaciół siela nie zatrwoży,
Panno, tego, kto w Tobie nadzieję położy.

*Ex symb[olus]***[25.] *Ditata ut ditet***

Na toś, o Pani moja, wielkie skarby wzięła,
byś niemi zbogacona nam ich udzieliła.

*Petrus Skarga***[26.] *Mater filiorum Ecclesiae***

Dzieci, Matką nam Kościół, Matką Pannę zwiemy,
lecz chleb z Panny jest, którym w Kościele żyjemy.

*Idem***[27.] *Mirum virginitatis et maternitatis coniugium***

Bierze ślub z macierzyństwem panieństwo; o Boże,
Tyś możny, czego rozum nasz pojąć nie może.

- [28.] *In cuius manibus thesauri miserationum* Petr[us]
 Kiedy Bóg miłosierdzie za Twym kluczem chowa,
 Ty je między nas rozrzuc grzesznych, o Królowa.
 Dam[ianus]
- [29.] *Filia Thaumantis (id est admirationis)* Ex Liber[io]
 Na podziw piękna tęcza na niebieskiej sferze,
 cóż za dziw, kiedy z słońca swoją piękność bierze?
- [30.] *Praestantissimum orbis terrae miraculum* S[anctus]
 Siedm cudów miał świat kiedyś, teraz osobliwy
 nad wszystkie cud, gdy z Panny rodzi się Bóg żywy.
 Ephr[aeum]
- [31.] *Pignus caelestium indutiarum* Damasc[enus]
 Tak człek rozniewanemu niebu niech dowierza,
 iż tam jest Maryja zakładem przymierza.
- [32.] *In habitatione sancta ministrans*
 Sługą Boską na ziemi Panna, w niebie służą,
 ufam, że <ta> zbawieni<e> nam jedn<a> wysługą.
- [33.] *Optimam partem eligens* Lucae 10
 Wielki dział, lecz szczęśliwsza ta częśćka być miała,
 która się wybierając Maryjej dostała.
- [34.] *Ager cui benedixit Dominus* Deuter[on-
 o-
 mium] 28
 Przeklęta damasceńska osty rodzi niwa,
 tej, że Bóg błogosławi, ma obfite żniwa.
- [35.] *Hortus irriguus* Num[erorum]
 Ten ogród nie z Nilowych wód swą plenność miewa,
 lecz go rosa niebieska hojną łaską zlewa.
 24
- [36.] *Fontana affluens et larga* Leo Imp[erator]
 Niechaj Syryjusz piecze, tleje świat szejogą,
 ta krynica ma wodę i zdrową, i mnogą.
- [37.] *Princeps cum Deo* S[anctus]
 Ma niebo swe książęta, lecz tamte przed progiem
 tronu stoją, ta księżna tuż przed samym Bogiem.
 Hieron[ymus]

*Andreas
Creten[is]*

[38.] *Prima natura proxime accedens ad Deum*

Bóg pierwsze dzieło swoje tym darem przystroi,
że bliżej tronu jego nad wszech świętych stoi.

Ephraem

[39.] *Salus universorum*

Acz wielom zdrowie dajesz, ale ja to powiem,
Zbawcę rodząc, wszystkiego iześ świata zdrowiem.

Idem

[40.] *Omnium protectio*

Co się w uciskach czuję, i wielcy, i mali,
późmy do Panny, ona uciski oddali.

*Causin[us] in
sym[bolis]*

[41.] *Pro omnibus una*

Przybądźcie, wszyscy święci! – Co wszyscy nie mogą,
to od Boga otrzyma człek przez Matkę drogą.

*Hiere[miae]
<3>1*

[42.] *Novum super terram*

Mędrzec peda: „Niemasz nic nowego na ziemi”,
prorok twierdzi, ize jest, racyjami temi:

Ibidem

[43.] *Femina circumdabit virum*

Między wszelkiem wybrana biała głowa ludem
męża ogarnie, co jest niesłychanym cudem.

Genes[is] 24

[44.] *Benedicta Domini*

Panna tym jest nad ludzi uczczona faworem,
że jest błogosławieństwa Najwyższego zbiorem.

Luc[ae] 1

[45.] *Inveniens gratiam*

Jak gwarek, ziemię kopiąc, dla złota pracuje,
tak łaskę przez pokorę Maryja znajduje.

*S[anctus]
Epiph[anius]*

[46.] *Gratiae Virgo immensae*

Prędzej piasek policzysz i deszcz po kropelce,
niż łaskę, którą Panna obdarzona wielce.

Idem

[47.] *Singularis in gloria*

Jak to nad ludzi, żeś się Matką Boską stała,
tak Ci Panno należy osobliwsza chwała.

- [48.] *Efficiens effectoris* S[anctus]
Dama[scenus]
 Jezu mój, gdyś brał z Matki krew i piersi ssaleś,
 a jakże miłosierdzia z niej wyssać nie miałeś?
- [49.] *Carnalia Christi ubera* Rich[ardus]
de S[anctus]
Vict[ore]
 Matko, gdy Syna Twego karmisz wedle ciała,
 trzeba, dla ludzi pokarm byś duchowny miała.
- [50.] *Lactans Patrem caeli* S[anctus]
August[inus]
 Że córka ojca żywi – precz greckie powieści,
 kiedy się Ociec świata u tych piersi zmieści.
- [51.] *Ius dirimens lites* Ioan[nes]
Geom[etra]
 Przestań, czarcie, wykrętów, coś się pieniał z wielą,
 określono zbawienia sprawę tą nowelą.
- [52.] *Mater et Virgo incorrupta* S[anctus]
Bonav[entura]
 Panny tytuł panieństwa chwalny na świat wszytek,
 macierzyństwo jednak ma sławę i pożytek.
- [53.] *Communicans Deo humanitatem* Guer[ricus]
Ab[bas]
 O dziwie niesłychany, gdy Stwórca wszechrzeczy
 z ciała Panny nabywa odzieży człowieczej.
- [54.] *Gloriatio et robur nostrum* S[anctus]
Germ[anus]
 Nie tak dalece jeszcze naród ludzki podły,
 gdy go ta Matka zdobi i utwierdza modły.
- [55.] *Ministra propitiationis* S[anctus]
Bern[ardus]
 Sługą Panna, na którą tak jest Pan łaskawy,
 iż przez niej zbawienia nie chciał konać sprawy.
- [56.] *Nubecula parva* 3Reg[um] 18
 Słońce sprawiedliwości kiedy promień roni,
 żeby upał nie szkodził, ten obłok zasłoni.
- [57.] *Reparatrix saeculi* Laur[entius]
Iust[inius]
 Świat się wniwecz obrócił przez swoje niecnoty,
 Ty, Panno, pustki odnow i przywróć wiek złoty!

S[*anctus*]
Dama[*scenus*]

[58.] *Scala caeli*

Kiedy Panna drabiną, wszyscy grzeszni bieście,
po tej snadno będziecie w górnym nieba mieście.

Ex Symmacho

[59.] *Arx augusta mysteriorum*

Panna fortecą mocną, zamkiem niedobytym,
w którym Bóg miejsce obrał tajemnicom skrytym.

Cassiod[orus]

[60.] *Beata nobili fetu*

Szlachetnaś, Panno, idąc z królewskiego rodu,
błogosławionaś z tego, który rodzisz, płodu.

Ex Rutilio
app[licatio]

[61.] *Altrix orbis*

Nie wąż, świecie, z rąk Matki w pewnym pożywieniu,
gdy Stwórcy wystarczyła, wystarczy stworzeniu.

Ex Claudia[no]
app[licatio]

[62.] *Aequaeva polo*

Rówienniczkać się, Panno, niech niebo nie kładzie,
dobrześ Ty wprzód stworzona, a niebo po zadzie.

Damianus

[63.] *Desperatos in spem relevans*

Desperacie, gdy na cię uderzy zła chwila,
co czynić w tym terminie, radź się Teofila.

S[*anctus*]
Bonav[entura]

[64.] *Mater fidelium universalis*

Jako się szerokiego świata ciągną strony,
zginął, o Matko, spod Twej kto wypadł obrony.

S[*anctus*]
Chrys[ologus]

[65.] *Mensura divinae potentiae*

Na tymli Twa wszechmocność stanęła, mój Boże,
że drugiej takiej Matki już stworzyć nie może?

Ex Claud[iano]
app[licatio]

[66.] *Domina ritu matris*

Matka – imię dobroci, a Pani – zwierchności,
lubeś Matka, lub Pani – pełnaś łaskowości.

S[*anctus*]
Bonav[entura]

[67.] *Virginum signifera*

Matka Boska panienkom chorążyną iście;
za nią, co czystość Bogu swą ślubowaliście!

[68.] *Sequitur deserta cadentem*
 Kiedy Pana Żydowin aże na śmierć dręczy,
 uczniów niemasz, pod krzyżem sama Matka ślęczy.

*Ares-io-
 Impr[ese]*

[69.] *Patria gentium*
 Straciliśmy przez Ewę raję posesyją,
 więc szukajmy ojczyzny wiecznej przez Maryją.

Ex Rutilio

[70.] *Mare spirituale*
 Panna morzem duchownym z tego się nazywa:
 raz w pociechach, a drugi w boleściach opływa.

*S[anctus]
 Eipha[nius]*

[71.] *Plenitudo divinitatis*
 Pełna ziemia jest chwały Boskiej u Psalmisty;
 ziemia chwały, a Boga żywot Panny czystej.

*S[anctus] Petrus
 Dam[ianus]*

[72.] *Virginitate placens*
 Bogu mile panieństwo, niemasz z wszęch cnót, co by
 z Twoimi w oczach Boskich zrównało ozdoby.

*S[anctus]
 Bernardus*

[73.] *Humilitate concipiens*
 Lecz panieństwo pokorze ustępuje sięla,
 Panna panieństwem wdzięczna, pokorą poczęła.

Idem

[74.] *Dominatrix universi*
 Boga Panem szerokie znają świata kraje,
 lecz Syn jurysdykcyją swoją Matce zdaje.

*S[anctus]
 Ansel[mus]*

[75.] *Iris in circuitu sedis*
 Farbista tęczo, która koło tronu krążysz,
 sama gniewnego Boga ubłagać nadążysz.

Apocal[yptis] 4

[76.] *Similis visioni smaragdinae*
 Szmaragd jest oczom miły, podobna mu tęcza,
 tak Panna oczy Boskie ku grzesznym zachęca.

Ibidem

[77.] *Divinitatis oceanus*
 Oceanie głęboki, morze niezbrodzone,
 już nie wodą, lecz Bóstwem samym napelnione.

*S[anctus]
 Bernardinus*

*Ex Liberio***[78.] *Inter virgines Mater***

Cieszcie się, panny, mając tę w swojej gromadzie,
która się oraz panną, oraz matką kładzie.

*Ex eodem***[79.] *Inter matres virgo***

Cieszcie się, matki, w waszej że ta liczbie była,
macierzyństwem panieństwa co nie naruszyła.

*Psal[morum] 71***[80.] *Descendens sicut pluvia***

Deszczowi Cię przyrównam, Panno moja; zgoła
Ty serca, deszcz ożywia zagorzale ziola.

*S[anctus]
Bernardus***[81.] *Cibans pauperes domina***

Późdzmy, żebracy, Paniej tej obsiǳmy wrota,
wiem, że go nam udzieli, mając chleb żywota.

*Iob <39>***[82.] *In arduis ponens nidum***

Wysoko orzeł, wyżej feniks gniazdo ściele,
z cnót Twych, Panno, feniksem nazowę Cię śmiele.

*Ex Sidon[io]***[83.] *Curia curarum salutis***

Parlamentem jest Panna i miejscem konsulty,
skąd na zbawienie ludziom wychodzą indulty.

*Anselmus***[84.] *Templum pietatis***

W tym kościele nie rzezą na ofiarę wołów,
ale cicha pobożność przechodzi aniołów.

*Idiota***[85.] *Virgo plusquam beata***

Gdy żywot błogosławię Twój z niewiastą oną,
przyznać muszę, żeś więcej niż błogosławioną.

*S[anctus]
Dionys[ius]***[86.] *Mater omnium, quia Dei***

Bóg stworzył człeka, Panna Boga urodziła,
stąd trzeba, żeby wszystkim ludziom matką była.

*Teop[hilus]
Paen[itens]***[87.] *Refrigerium***

Wiem, iż żadnej piekło ochłody niegodne,
lecz Ty, duszy mej, Panno, w czyścju obmyśl chłodne.

- [88.] *Desiderabilis super mel et favum* Psalm[orum]
 Ma miód w plastrze swą słodkość, ma i w treści drugą,
 kto miodu, ja zaś pragnę być Panieńskim sługą.
- [89.] *Deum locus* Ex Aus[onio]
app[licatio]
 Nie mury Babilonu, nie syjońską wieżę,
 lecz Bóg sobie w Panience miłą obrał leżę.
- [90.] *Domina gloriosa* Ex hymn[o]
 Paniś, bowiem dla świata rządowiś potrzebną,
 lecz Cię dla łaskowości świat zowie chwalebnią.
- [91.] *Excelsa super sidera* Ex eodem
 Kiedy święci gwiazdami, z tego dowód bi<e>rę,
 że posiadła nad gwiazdy Panna wyższą sferę.
- [92.] *Vas sanctificationis* Ildephon[sus]
 Kiedy świat ten oczyścić z grzechów Bóstwo <m>iało,
 naczyniem poświęcenia Matkę przybrać chciało.
- [93.] *Conclave augustum* Gutozius
 Ta kamerolokanda sprawiona od wieka,
 zostawa dla samego Boga i człowieka.
- [94.] *Fluvius aquae vivae* Apocal[ypsis] 22
 Pewneć zbawienie, człecz, te potoki wiodą,
 gdzie Matka rzeką, Słowo wieczne żywą wodą.
- [95.] *Procedens de sede Dei* Ibid[em]
 Ta rzeka już nie z rajskiej wszczyna się krynice,
 lecz od samej początek ma Boskiej stolice.
- [96.] *Creata provide* Ex hym[no]
 W wszelkim stworzeniu dzieła Boskiej wszechmocności,
 stworzenie Panny świętej dziełem Opatrzności.
- [97.] *Lactans ubere Deum* Ex eodem
 Błogosławione piersi, pokarmie szczęśliwy,
 z którym wraz wyszał litość Jezus dobrotliwy.

*Ex Brev[ario]
Rom[ano]*

[98.] *Ex semine Abrahae*

Wielki pradziadu, bądź ci za tę wnęczkę dzięki,
acz nie ty ją, lecz ta cię czyni sławnym wnęka.

Ex eod[em]

[99.] *Ex tribu Iuda*

Większy dział nad swe braty Judzie się brać godzi,
gdy z pokolenia jego matka się Lwia rodzi.

Ex eodem

[100.] *Ex stirpe David*

Z monarchów Panna idzie, a czemuż nie pychą,
lecz pokorą Stwórcy się zaleciła cichą?

Zawarcie kwatery XIV

Odbiega liczman swojej nieskutecznej chętki,
rachując krople deszcza i śnieg zimie prędko,
który więc niebo daje obfitością szczodra,
wszytek świat jako jedną okrywając kołdrą.
5 Snadniej jednak deszcz zliczyć i śniegi rześiste,
niż chwały Matki Boskiej w niebie wiekuiste.

KWATERA XV

„*Oto Panna pocznie i porodzi syna,
i nazowie imię jego Emmanuel, to jest <Pan z nami>”*

Isaiae 7

[1.] *Possessio Domini*

Działem niebo aniołom, świat człowiek posiędzie,
a Bóg kędy? W Paniencie tej dziedziczyć będzie.

*Prover[bi-
rum] 8*

[2.] *Possessa ab initio viarum*

Żem Boską osiadłością, tak wierz koźdy o mnie,
we mnie Bóg, a ja w Bogu zostawam przytomnie.

Ibidem

[3.] *Valde decora*

Gdy Cię słońce i miesiąc, Panno moja, stroją,
wszytkę śliczność przechodzisz tą pięknością swoją.

Ex ant[iphona]

[4.] *Fomes misericordiae*

Już by dawno nie stało było tego świata,
by nie ta miłosierdzia Boskiego podniata.

*S[anctus]
Bonav[entura]*

[5.] *Lumen lucidissimum*

Światłem Panna, to światło ma te przywileje:
pobożnym, niechętnych, złych – świeci, pali, grzeje.

*S[anctus]
Ephraem*

[6.] *Pulchra per naturam*

Siliła się natura, chcąc pokazać, co by
mogła, wszelkie w tę Pannę wlewając ozdoby.

*Hugo
Car[dinalis]*

[7.] *Pulchrrior per gratiam*

Ale trudno, naturo, w paragon iść z Bogiem,
który łask chciał mieć Matkę Amaltei rogiem.

Idem

*Idem***[8.] *Pulcherrima per gloriam***

Piękna Panna z natury, przez łaskę piękniejszą,
lecz przez chwałę po Bogu ona najśliczniejszą.

*Ex Symm[acho]***[9.] *Populorum parens***

Lubo różny lud posiadał różne świata kraje,
wszelki Cię jednak naród Panią swą wyznaje.

*Ex Cassio[doro]***[10.] *Patria virtutum***

Pielgrzymkamiście cnoty były z sławy bliźną,
dokąd się wam ta Panna nie stała ojczyzną.

*Ex antipb[ona]***[11.] *Ianua regis***

Panna fortką królewską, bieżmy, grzeszni, do niej,
nie odepchnie odźwierny, portyra nie broni.

*Ibidem***[12.] *Porta lucis fulgida***

Tej, którą Panna, bromy, i ściany, i szczyty
jaśniejsze nad pyropy i nad chryzolity.

*Ibid[em]***[13.] *Per quam vita data***

Chrystus żywotem, a ten, gdy z Matki kochanęj
poszedł, tak nam przez Matkę ludziom żywot dany.

Prover[biurum]
3<1>**[14.] *De nocte surgens***

Ufaj tej Pannie, sługo, przy śmiertelnym mroku
bez zbawiennegoć nie da stąd schodzić obroku.

*Avancinus***[15.] *Consiliorum Dei filia***

Świat budując, gdy Stwórca pierwszy kamień kładzie,
w tej wiecznej Opatrzności byłaś, Panno, radzie.

*Idem***[16.] *Supremus Sapientiae Divinae partus***

Rzekę, żeś się, Mądrości wieczna, wysiliła,
tworząc tę, niestworzoną co Mądrość zrodziła.

*Ex antipb[ona]***[17.] *Super omnes speciosa***

Gdy Syn najurodziwszy z potomków Adama,
Matka ma być z białej płci najpiękniejsza sama.

- [18.] *Donorum antenuptialium nomine
Spiritus Sanctum accipiens* S[anctus]
Epipha[nius]
Ambasjatorze, jakież niesiesz Pannie dary?
„Duch Święty zstąpi na ni<ę> – kosztowne bez miary”.
- [19.] *Virtutum varietate circumdata* S[anctus]
Remig[ius]
Acz Królowej niebieskiej nietrudno o sługi,
jednak ją cnót otoczył wkoło orszak długi.
- [20.] *Collegium sanctitatis* S[anctus]
Chrys[ologus]
Jak w kolegijum różni różnych nauk męże,
tak Pannę świątobliwość wszelaka obleşe.
- [21.] *Dignitatum curia* Ex Auson[io]
Która pragnie dostojęństw chrześcijańska dusza,
tego niech pilną będzie honorów ratusza.
- [22.] *Domus divum* Ex eodem
Neronów dom z pyropów był jedno ubóstwo,
świeńieszcy ten, kiedy w nim przemieszkało Bóstwo.
- [23.] *Petra refugii* Psal[morum]
103
Gdy duszny nieprzyjaciel zewsząd nas kłopoce,
Panna opoką, w tej ma ucieczka opoće.
- [24.] *Fons hortorum* Cant[icorum] 4
Nie kairskie rurmuzy, nie wód akwedukty,
lecz z niebieskiej ten ogród rosy daje frukty.
- [25.] *Fecunda Mater* Ex Cassio[doro]
Płodną matką, Cerero, nie będziesz się zwała,
ty zboża, a Panna chleb żywota wydała.
- [26.] *Gymnasium caelestis literaturae* Galatin[us]
Panna akademią, mądrzy wiedzą o tem,
w której na człowieczeństwo został Bóg promotem.
- [27.] *Lux orbis terrarum* Idem
Chociażby miesiąc z słońcem nie świecili ziemi,
dość, gdy jej Panna świeci promieniami swemi.

*Idem***[28.] *Officina salutis***

Swe bezecny Kopronim niech odwoła błędy,
Pannę kuźnią zbawienia wierni znają wszędy.

[29.] *Templum pacifici Martis*

Marsie niebieski, gdyć się na świat droga ściele,
w tym spokojnym spokojny masz spocząć kościele.

[30.] *Uranopolis*

Miastem Panna niebieskim, bo choć z ludźmi żyła,
wszytkę myśl w tajemnicach nieba utopiła.

*Ex antipb[ona]***[31.] *Protegens ab hoste***

Czart zdradą, Świat obłudą, Ciało walczy zbytki;
nieprzyjacioły, Panno, uśmierz oraz wszytki.

*S[anctus]
Damas[cenus]***[32.] *Gratiarum pelagus***

Nie szukam wody w morzu, gdyż tam jest gromadnie,
Panna morzem, gdy na nią laska Boska spadnie.

*Cant[icorum] 4***[33.] *Mons myrrhae***

Precz, *Przemiany*, nic prawdy niemające szczyrój,
Panna pod krzyżem stojąc iście górą mirry.

*Ibid[em]***[34.] *Collis thurris***

Kiedy dla nieprawości ziemia Bogu zbrzydła,
ten pagórek wydaje miłe mu kadzidła.

[35.] *Toto mirabilis orbe*

Z podziwieniem na świecie to wszelkiego luda,
że Bóg przez Matkę czyni światu takie cuda.

[36.] *Fecunda steriliūm parentū soboles*

Nie troszcz się, Joachimie, żeć Anna nie rodzi,
nierychle płodną córką pociechyc nagrodzi.

*Theoph[ilus]
Paenit[ens]***[37.] *Valde misericors***

Pociechą to jest wszystkich nas grzesznych niezmierną,
żeś wielce, żeś nad miarę, Panno, miłosierną.

- [38.] *Exaudiens opertos sceleribus* Idem
 Niech będzie największy lotr, wierutny niecnota,
 pódź, u Panny nikomu nie zawarte wrota.
- [39.] *Virtutum conventus* Petr[us]
Da[mianus]
 Morze w się wody bierze, jasność Febus złoty,
 w Pannę się zaś gromadzą wszelkie zewsząd cnoty.
- [40.] *Mundus Deo specialissimus* S[anctus]
Bernar[dus]
 Czy Cię teszno, czy gardzisz firmamentem walnym,
 o Boże, kiedyć światem Panna specjalnym?
- [41.] *Communis omnium patria* Ex Symm[acho]
ap[pl]icatio
 Do tej ojczyzny wszystkich niech się garną chuci,
 która świętych kochając, grzesznych nie odrzuci.
- [42.] *Vertex mundi* Ex Sidon[io]
appl[icatio]
 Dosyć wysoko ten świat wierch głowy podniesie,
 gdy w tej Pannie o Boski tron aż oprze się.
- [43.] *Civis sanctorum* Ephesio[rum]
<2>
 Nie sami się tą gością, święci Boży, cieszcie,
 miejskie grzeszni w niebieskim dla niej przyjmą mieście.
- [44.] *Domestica Dei* Ibid[em]
 Któż się Boskim domowym może czynić więcej
 jak Panna, w której mieszkał przez dziewięć miesięcy?
- [45.] *Terra Domini benedicta* Psal[morum] 84
 Znacznieś pobłogosławił rolę Twą, o Boże,
 która pokrzyw nie rodzi, lecz zbawienia zboże.
- [46.] *Caelum et terram amplitudine superans* S[anctus]
Chryso[stomus]
 Któremu świat jest ciasny, ciasne nieba sfery,
 ten się w żywota Panny zmieścił peryfery.
- [47.] *Fines divinitatis attingens* S[anctus]
Thom[as]
 Tak o granice bóstwa Panna się oparła,
 gdy prawdziwego Boga w żywocie zawarła.

*Oleaster***[48.] *Complanata via***

Niech Żyd do miast ucieczki drogę wyrównywa,
Panna ta drogą grzesznym zawsze równą bywa.

*S[anctus]
Bernar[dus]***[49.] *In qua nihil durum***

Późdz, człecz, byś się cięższych czuł Judasza zbrodni,
nad Pannę nikt nie zleczy sumnienia łagodniej.

*4Reg[um] 4***[50.] *Cenaculum Helizaei***

W tym wieczniku prorok gdy stanie gospodą,
jakoć wielką, o Panno, łask płaci nagrodą!

*Isaiae 39***[51.] *Cella odoramentorum***

Chwalny Ezechijasz, zamknij twe apteki,
większe nam Bóg otwiera przez Matkę swą leki.

*Ex Athaen[eo]***[52.] *Orbis compendium***

Zbiorem świata Maryją nazwę takim kształtem:
ma-li świat co dobrego, w Pannie jest ryczałtem.

*Ex Ammi[ano]***[53.] *Virtutum omnium lar***

W Pannie świętej gościło wszelakie cnót mnostwo,
w niej mając nie gospodę, lecz prawe domostwo.

*S[anctus]
Augustinus***[54.] *Suscipiens vota***

Kiedy referendarką Panna, my najbardziej
grzeszni, późdzmy z supliką, gdyż nikim nie gardzi.

*Idem***[55.] *Culpas excusans***

Umilkną wszyscy święci, Panna tak bezpieczną,
że błaga zagniewaną Sprawiedliwość wieczną.

*Ioan[nes]
Geo[metra]***[56.] *Decus naturae***

Naturze ludzkiej, Panno, dałaś ozdób siła,
to większa, żeś Twym płodem onę naprawiła.

*Idem***[57.] *Imago continens genium artificis***

Dziwny wielkiego mistrza ręki konterfecie,
w którym się Bóg wyraził dla ludzi na świecie.

[58.] *Naturae cumulus*

Przyznać dziko natury i odwagę skrzętną,
tworząc tę kreaturę poko świat pamiętną.

[59.] *Seminarium vitae*

Gniazdem alboś jest, Panno, nasieniem żywota,
gdy z Ciebie poszła mego zbawienia robota.

*Ioannes
Geometra*

[60.] *Curiae triumphantis primas*

Kto chce w niebie godności wiedzieć Panny miarę,
niech wie, prymicyjalną że tam ma tyjarę.

Idem

[61.] *Mater Christi corde et carne*

Gdy matką jest duchowną, matką wedle ciała,
tak się Panna dwa razy Matką Boską stała.

Guerricus Abbas

[62.] *Vitrum hydrargyro illaesum*

Merkury wszystko psuje, jeno szkłu nieszkodny,
Panna szkłem, żywym srebrem jest grzech pierworodny.

Avancinus

[63.] *Salsi maris dulcis aquae guttula*

Świat ten morzem, ma w sobie słoność grzechów wielką,
sama Panna w tym morzu słodkości kropelką.

Idem

[64.] *Ager segetum*

Bujną rolę Maryja, bo z niebieskiej rosy
zbożem plenne zbawienia daje światu kłosa.

[65.] *Areola aromatum*

W dziardynie kwater wiele, a w kwaterach ziola,
co jest cnót Panny świętej wizerunkiem zgoła.

Cant[icorum] 5

[66.] *Castra filiorum Israel*

Cóż to jest? Obóz wiernych mocny i wspaniały,
strażą wiary opatrzon a miłości wały.

[67.] *Castellum contra mundum*

Gdy na czleka najazdy od świata się znęca,
uchodź, człeczce, do twierdze, Panna jest fortecą.

Matth[aei] 21

Avancinus[68.] *Interpres pacis*

Niech kto tłumaczy, że Bóg Bogiem wojsk i wojny,
Panna peda, że dobry, łaskawy, spokojny.

Idem[69.] *Parthenia Mater*

Gdy o Cię macierzyństwo z panieństwem ma zwadę,
ja Cię, żeś panna z matek, matka z panien, kładę.

Idem[70.] *Inviolata aeterni regis possessio*

Panna włością królewską, w tej królewskiej włości
jako czart nie posiada, tak w niej grzech nie gości.

[Ad] *Hebr[aeos]*
9[71.] *Aureum turibulum*

Nie tej woni w błagalni turybularz złoty,
jaki odór wydają Matki Bożej cnoty.

S[anctus]
Bern[ardus][72.] *Caminus humilitatis*

Ogień w kuminie; z ognia bierze złoto próbę,
a Panna zaś z pokory największą ozdobę.

Ex Liber[io][73.] *Lucida Pharos*

Kto po morzu występów lawirujesz marnie,
do tej jasnej łódź kieruj żywota latarnie.

4Reg[um] 13

[74.] *Fenestra orientalis*

Żeby Bóg strzał nie rzucił na nas z górnej sfery,
Panna wschodniej przywarła ku Polsce kwatery.

Ferus in
symb[olis][75.] *Sacra anchora*

Panna kotwicą; za nic, świecie, twe Charybdy,
z nią i bez styru okręt nie utonie nigdy.

Hugo
Car[dinalis][76.] *Oraculum misericordiae*

W dodońskiego Jowisza antrach wieczna trwoga,
Panna miłosiernego *oraculum* Boga.

Genes[is] 2[77.] *Fluvius egrediens de paradiso*

Raj jest miejsce rozkoszy, ta rzeka stąd płynie,
lejąc wszelkie pociechy świata na nizinie.

[78.] *Conciliabulum Dei et hominum*
Gdy Bóg z człkiem wchodzić miał w zobopólną radę,
na to obrął żywota tej Panny osadę.

[79.] *Materia pretii redemptionis nostrae* Isidorus
Krew Jezusa okupem za nasze niestatki,
lecz skądże ta krew poszła, jeżeli nie z Matki?

[80.] *Meta decurrentis viam Gigantis* Idem
Zawód olbrzym niebieski odprawia ku mecie,
niebo – skąd, Matka – dokąd, termin – ma na świecie.

[81.] *Sanctorum sanctissima* Guerricus Abbas
Tak się Panna Najświętsza nad wszech świętych stanie,
jak, lub siła wód w rzekach, więcej w oceanie.

[82.] *Circulus anuli* Avanci[us]
W pierzcienu Chrystus perlą, miła Matka złotem,
ogarnąwszy najczystszym Wiecznego żywotem.

[83.] *Currus Israel* 4Reg[um] 1<2>
Nie cugi Faetonta, nie kotczy ognisty,
ale Bogu powozem żywot Pannej czysty.

[84.] *Umbra omnipotentiae increatae* Avancinus
Cieniem Panna, lecz w którym wygody tak siela,
niestworzona Wszechmocność że w nim odpoczęła.

[85.] *Labantis mundi firmamentum* Idem
Podparłeś kiedyś niebo barkiem swym, Atlasie,
Panna świat zguby bliskiej podpira w tym czasie.

[86.] *Serenitatis arra* Avancinus
Już się teraz wypogódź, złotowłosa Febie,
kiedy zakład pogody masz Maryją w niebie.

[87.] *Votorum auspicium* Idem
Bogu wota oddając, że znam myśl ułomną,
pomóż, Panno, szczęśliwie i bądź mi przytomną.

Ibidem[88.] *Pictura clementiae*

Apelles Macedona niech obraz uzłoci,
konterfet Panny farbą malowan dobroci.

Macovius[89.] *Apis argumentosa*

Pszczołką Pannę nazowie; pracowita pszczołko,
jakoć krzyżowe gorzkie, skąd miód bierzesz, ziółko!

[90.] *Fluvius orationum*

Jak się zewsząd do głównych rzek woda gromadzi,
tak w Pannie bogomyślność miejsce sobie sadzi.

Cant[icorum] 4[91.] *Fons signatus*

Choć widzisz, człeczce, źródło warowne pieczęcią,
jednak wody dobrodziejstw udziela nam z chęcią.

Isidorus[92.] *Prototypon virginitatis*

Panny, które dzie<w>ictwo swe Bogu chowacie,
do tej formy panieństwa stosować się macie.

Idem[93.] *Antesignana Evangelii*

Wprzód drzewo niżli owoc, syn się z matki rodzi,
stąd matka prawodawce przed zakonem chodzi.

*S[anctus]
Damianus*[94.] *Deificata*

Uważając Twój abrys, Panno, z każdej strony,
widzę – nie tylko śliczny, lecz jest ubóstwiony.

Avancinus[95.] *Augustissimus sapientiae suggestus*

Nie ma nic Salomona tron, choć szczyrozłoty,
przeciw wiecznej mądrości katedrze oto tój.

Idem[96.] *Columna amoris Dei*

Panna kolumną jedną, na której kolumnie
Bóg miłość swą ku człeku odrysował szumnie.

Idem[97.] *Pupilla Ecclesiae*

Kościół ciałem jest jednym, którego to ciała,
żeby patrzyło, Panna źrenicą się stała.

[98.] *In Iacob inhabitans*

Nie w dumnego Ezau dzieciach Panna bawi,
lecz w potomkach Jakuba dom sobie wystawi.

[99.] *In Israel hereditans*

Niechaj się tym dziedzictwem Hebrajczyk nie liczy,
gdyż Panna nie w upornych, lecz w wiernych dziedziczy.

[100.] *In electis mittens radices*

W czym się, Panno, sercu miłość Twa wkorzeni,
już tego Bóg niejako swym wybranym mieni.

Zawarcie kwatery XV

Trakt powietrzny zagęszczon, a tych arcywielmi
rozmaitych rodzajów ptastw obywatelmi;
idą nieustającym mnóstwem rodne zgraje,
a orłowi poddaństwa dość obficie staje.

5 Lecz snadniej wszyscy ptacy będą policzeni,
niżeli Matki Boskiej kto chwały wymieni.

KWATERA XVI

Cant[icorum] 1

„O najpiękniejsza z niewiast, wychodź i pódź
po zadzie trzody i paś kozły Twoje”

Psalm[orum] 22**[1.] *Locus pascuae***

Gdy się kozłów nie brzydzisz pasterskim nazwiskiem,
Panno, trzody doglądaj i bądź jej pastwiskiem.

Isaiae 61**[2.] *Plantatio Domini***

Szczep sad, Ojczye niebieski, z którego snadź drzewa
owoc to nam nagrodzi, co straciła Ęwa.

*Avancinus***[3.] *Orbi pacis umbram dispensans***

Pod cieniem skrzydeł Twoich, Matko dobrotliwa,
wszytek świat jak szeroki w pokoju spoczywa.

*Idem***[4.] *Radius caeno non foedatus***

Bóg słońce, Panna promień; słońce, choć na kały
promień rzuci, promienia błocka nie zmazały.

*Idem***[5.] *Diei et noctis diribitrix***

Panna jutrzeńką, która między nocą ciemną
rozdział czyni a dniową światłością przyjemną.

[6.] *Lima correctionis*

Nie lękaj się cenzora tettrycznego, <r>ymie,
Pannę chwalisz? Panna cię do korekty przyjmie.

Cant[icorum] 4**[7.] *Hortus aromatum***

Widząc ogród ziół pełny w rozmiar modą ładną,
gdzie grzesznych nie puszczały, przez parkan się wkradną.

- [8.] *Vitae forma* S[anctus]
Casim[irus]
Panna święta świętego jednym życia kształtem,
mając w sobie cnót mnóstwo i łaski ryczałtem.
- [9.] *Morum norma* Idem
Kto rozbiegle miarkować chciałbyś obyczaje,
Pannać, człeczce, w swym życiu modelusz podaje.
- [10.] *Splendor lunae aequori superfusus* Avancimus
Jak w morzu nie umacza swej Cyntyja łony,
tak grzech nie szkodził Matce Boskiej ulubionėj.
- [11.] *Flos lucis* Idem
Zorzą Panna przed słońcem, a wszak pierwszej świta,
niżeli słońce wschodzi, wprzód światło zakwita.
- [12.] *Invincibilem vincens* Ildephonsus
O jakoż, Bohatyрко, dokazujesz siela,
gdyś niezwycciónego Boga w się ściągnęła.
- [13.] *Musica iratum placans* Idem
Gdy się mściwy Jehowa sroży w gniewie swoim,
póđźmy z muzyką, tą go muzyką ukoim.
- [14.] *Sors Domini* Ad C-o-los[enses] 1
Lichy dość dział Bóg obrał w podmiesięcznej sferze,
Matkę sługą, gdy i sam postać sługi bierze.
- [15.] *Stadium currentium*
Co szczęśliwej wieczności zawód wygrać chcecie,
ku tej, pierwszej po Bogu, kierujcie bieg mecie.
- [16.] *Tentorium Israel* Num[erorum]
24
Panna namiotem, wierni, garnijcie się, bo tu
z tego nikt próżen skutku nie wyńdzie namiotu.
- [17.] *Stabiliendi cum Deo foederis arbitra* Avancimus
Człowiek z Bogiem traktuje, Panna tej umowy
środkiem, gdyż Syn dla Matki na wszystko gotowy.

Idem[18.] *Amoris insigne*

Do zbawiennej miłości kto się bierzesz z chęcią,
po tym znaj, że jej Panna herbem i pieczęcią.

Idem[19.] *Tutelariorbis*

Sierotą świat, Ty Panno, gdyś kość z jego kości,
podejm się nim opiekac z wrodzonej ludzkości.

[20.] *Filii Dei habitaculum*

Raj jest pełen delicji, w niebie rozkosz szczyra,
przecie Syn Boży w Pannie mieszkanie obiéra.

Psalm[orum][21.] *Conculcans leonem et draconem*

Lew krąży, a smok zije, obadwa łakomi,
Twa stopa, Panno, obom hardy kark uskromi.

[22.] *Zelatrix animarum*

Któż po Bogu nad Pannę w górętszej miał pieczy
zbawienie, Boską kupnej krwią, dusze człowieczej?

[23.] *Viridarium perpetuum*

Kwitnij, wdzięczny dziardynie, gdyż twej pięknej cerze
ostre słońce, przykry mróz pozoru nie bierze.

[24.] *Terra promissionis*

Ziemią jest obiecana Panna: tamta brodzi
w mleku i w miedzie, żywot z Maryjej pochodzi.

Num[erorum]

24

[25.] *Vallis nemorosa*

Pannę zowią doliną zapuszczoną gajem,
w której przed gniewem Boskim zakryci zostajem.

Avancinus[26.] *Lucis baiula*

Teraz się Faetonta wozu Febus wzdrygnie,
gdy Panna na swych rękach wieczne Słońce dźwignie.

Idem[27.] *Luminis puerpera*

O Matko światłorodna, Ty nas swoim ogniem
rozpal ku Bogu, wraz niech do grzechów ochłodniem.

[28.] *Deiformis*
 Bóg okiem niedojrzany, jednak chciał mieć, co by
 widzialny jego w Pannie był obraz osoby.

*S[anctus]
 Dion[ysius] et
 August[inus]*

[29.] *Divina similitudo*
 Tym się kształtem podobna Bogu Panna stawa:
 Bóg dobrodziejstwa daje, Panna je rozdawa.

Richardus

[30.] *Consolatrix desperantis animae*
 Hipokondryja grzechu rozpaczy przyczyną,
 bądź, Panno, zguby bliskiej duszy medycyną.

*S[anctus]
 Casim[irus]*

[31.] *Adiutrix christiani populi*
 Dokądże po ratunek pobieży lud wierny,
 jeżeli nie do Ciebie, Paniej miłosierniej?

Idem

[32.] *Planta caelestis*
 Wiadome złego z dobrym drzewo w raju rosło,
 z niego szczerp Bóstwo, Pannę, do nieba przeniosło.

*S[anctus]
 Bern[ardus]*

[33.] *Requies sanctificata*
 Wierzę, gdy królom ziemskim pałace chędożą,
 że i Bóg poświęconą chciał mieć stansę Bożą.

Eccles[iaistici] 24

[34.] *Sagena missa in mare*
 Niewodemes, o Panno, kiedy ten świat morzem,
 gdy insze ryby garniesz, nie gardź i piskorzem!

Matth[aei] 13

[35.] *Evigilantis Solis cunae*
 Z dworu słońca i dawnych baśni cale szydzę,
 Słońce sprawiedliwości gdy w kolebce widzę.

Avancinus

[36.] *Blandioris aurae parens*
 Gdy nas plaga powietrza straszy zaraźliwa,
 kożdy wierny na pomoc niechaj Panny wzywa.

Idem

[37.] *Piscina in Hesebon*
 Sadzawki hesebońskiej taka własność bywa,
 jako ryby swą wodą, tak i gad okrywa.

Cant[icorum]

- Isaiae* 43 [38.] *Honorabilis facta in oculis Dei*
Czcigodną w oczach Boskich Matka jest zaiste,
iżę ciałem odziała Słowo wiekuiste.
- Matth[aei]* 5 [39.] *Sal terrae*
Jeżeli apostołów solą się zwać godzi,
Pannę fodyną – ta sól z tej zupy pochodzi.
- S[anctus]*
Bernardus [40.] *Schola Christi*
Iżę grzesznikom Jezus dobrze za złe czyni,
ta go wyucza tego w swej szkole mistrzyni.
- Isaiae* 6 [41.] *Solium elevatum*
Podnieś, Izajjaszu, bogomyślne oko,
obaczysz nad niebiosy tron Boski wysoko.
- Tertulli[anus]* [42.] *Prima ingenii divini cura*
Wiedział Bóg, że ludzkiemu miał grzech szkodzić zdrowiu,
ten dał na tę chorobę farmak pogotowiu.
- S[anctus]*
Ambr[osius] [43.] *Species castitatis*
Różnie cnoty malują; kto czystość maluje,
niechaj ją z Panny świętej wykonterfetuje.
- Idem* [44.] *Forma virtutis*
Nie dyskuruj, Stagiero, jaka ma być cnota,
Panna jest własna cnoty forma i istota.
- Avancinus* [45.] *Inexpugnabile scutum*
Panna tarczą – stań za nią, kto masz o swej duszy
pieczę, ta nieprzyjaciół insultry pokruszy.
- S[anctus]*
August[inus] [46.] *Mater credentium*
Matkąś, Panno, wierzących, Matko dobrotliwa,
i z wiernych się też każdy do Ciebie odzywa.
- S[anctus]*
Athana[sius] [47.] *Interemprix haeresum*
Jako Jahel Sysarze gwoździem łeb przebiję,
tak błędne chwałą swoją Panna herezyje.

- [48.] *Via immaculata* Psal[*morum*]
118
I początek tej drogi, i kres zawsze czysty,
po inakszej by nie szedł olbrzym wiekuisty.
- [49.] *Vinea dilecti* Cant[*icorum*]
Winnica Twa, Kochanku, tej pełna wygody,
że w niej mogą i źli rwać, i dobrzy jagody.
- [50.] *Purpureum solis paludamentum* Avancinus
Śliczne słońce, lecz za nic strój jego był miany,
poko nie wziął z Panny krwią szaty nakrapianój.
- [51.] *Terrestre caelum* Idem
Kędy Bóg, tam i niebo z sferami swojemi,
Bóg w Matce, a tak Matka niebem jest na ziemi.
- [52.] *Vallis abundans frumento* Psal[m*orum*] 64
Głodni ludzie i chleba zbawiennego chciwi,
pódmży, gdy Panna niwą, ona nas pożywi.
- [53.] *Salutaris stella* S[*anctus*]
Casim[*irus*]
Gwiazdo zdrowia, racz zdarzyć acyją zdrową,
odprasząc powietrza zarazę morową.
- [54.] *Dotata caelesti progenie* Idem
Jakież przywianek niesiesz Maryjej, aniele?
Że się w jej plód niebieski czystym zawrze ciele.
- [55.] *Terra sancta* Exod[*i*] 3
Maryją ziemią świętą trzeba byśmy mieli,
nietrudno Bogu złoto uczynić z żuzeli.
- [56.] *Nardus dans odorem* Cantic[*orum*] 1
Precz zybet z swym odorem! Spikonard tej woni,
że się król na ten zapach w łożnicy swej skłoni.
- [57.] *Sceptrum fidei* S[*anctus*]
Cyrill[*us*]
Wiara królestwem, w którym Bóg monarchą siędzie,
Matka dla rządów berłem ręce jego będzie.

S[anctus]
Bern[ardus]

[58.] *Inveniens mortis destructionem*

Brykałaś, Śmierci, przedtym, tnąc nam głowy z kręgów,
Panna znalazła, jakoć przypięto popręgów.

Idem

[59.] *Vitae reparationem*

Nie dość skrócić Lachezym i zguby pozbawić,
to większa, Panna żywot że mogła naprawić.

Alvianus in
„Embl[ematibus]”

[60.] *Venena pellens*

Róg jednorożców widzę położony w zdroju,
pódź, niepodejzranego kto szukasz napoju.

Duretius

[61.] *Gloria coetus virginiei*

Stąd się, panny, panieństwo wasze chwalnym kładzie,
że ta Panienska waszej przodkuje gromadzie.

Idem

[62.] *Fundatrix virginitatis*

Panny, już nie pogańskiej rznijcie warkocz Weście,
lecz Pannie swe panieństwo na ofiarę nieście.

Idem

[63.] *Parens digna Tonantis*

Godności macierzyńskiej snadno Panna dopnie
przez głębokie pokory Bogu mile stopnie.

Avancinus

[64.] *Naturae speculum*

W tym zwierciadle dwie godne podziwienia rzeczy:
chwała Panny a podłość natury człowieczej.

Idem

[65.] *Divinae potentiae terminalis colossus*

Widzisz, gościu, ten kolos wyniesiony w górę?
Na tym miejscu Bóg ludzką chciał przyjąć naturę.

S[anctus]
Casim[irus]

[66.] *Feminarum gloria*

Ile było białych głów wprzódy i za Tobą,
wszytkimeś, Panno święta, chwałą i ozdobą.

Idem

[67.] *Via ad patriam*

Rzuć, człeczce, ścieżki błędne, a udaj się wsteczny
tą drogą, która wiedzie do ojczyzny wiecznej.

- [68.] *Regina naturae* *Andreas*
Creten[sis]
Rzeczy stworzonych matką naturę zowiemy,
lecz natury królową Matkę Boską czciemy.
- [69.] *Amantis arca* *Anagram[ma]*
Na cóż pytać kochanka, gdzie w południe bywa?
Matka skrzynią, w tej się on przed światłem ukrywa.
- [70.] *Uni secunda Deo* *Ex*
embll[ematibus]
W wielkiej chóry anielskie chciał mieć Bóg ozdobic,
Panno, wtórąś po Bogu, anieli po Tobie.
- [71.] *Corona anni benignitatis* *Bonaven[tura]*
Zdejmij wieniec, Cerero, z żyznych kłosów wity,
który rok koronuje Panna, ten obfity.
- [72.] *Conservatorium generis mortalium* *S[anctus]*
Germ[anus]
Arka Noego naród ludzki przechowywa,
więcejś mu Ty niż arką, Matko dobrotliwa.
- [73.] *Ros divinus* *Idem*
Lub się gniewasz, lecz oraz miłosiernyś Panie,
skąd upał, stąd i rosa niebieska ukanie.
- [74.] *Basis clementiae* *Avancinus*
Gdy tudzież Sprawiedliwość jest przy Boskim tronie,
Panna wspiera po drugiej Miłosierdzie stronie.
- [75.] *Exhibens se ancillam facta Domina* *S[anctus]*
Bernar[dus]
A to co? Anioł z nieba opeda-ć fawory,
żeś panią – Ty się niskiej bierzesz do pokory.
- [76.] *Sicut lilium*
Panna liliją. Czemuż? Że jest białą, czy-li
znakiem pokory, kiedy kwiat ku ziemi chyli?
- [77.] *Porta salutis* *Duretius*
Maryja bramą zdrowia; któżkolwiek jest chromy
na sumnieniu, do tej się pilno ciśniej br<0>my.

Ex Brev[*iaris*]
Rom[*ano*]

[78.] *Natura mirante generans Genitorem*
Z podziwieniem naturze, jako się to godzi
stworzeniu, iż swego Stworzyciela rodzi?

Leo Imp[*erator*]

[79.] *Augustale templum*
Wspaniała bazylika cesarskiego dzieła,
gdzie jak król Boga błaga, tak prostaków sieła.

Rupertus

[80.] *Unica sedes Domini*
Panna stolec jest Pański, na którym widomy
Bóg siedzi – dziś łaskawy, przedtym władogromy.

Avancinus

[81.] *Serenitas caeli*
Panno, gdyś tęczę między Olimpu kolury,
zaraz niebo pogodne zbywa mgły ponuręj.

Idem

[82.] *Vestita honore et gloria*
Któż z kreatur nad Pannę taką szatę miewa,
którą Bóg togą chwały i czci przyodziewa?

Duretius

[83.] *Tutela in novissimis*
Masz nam być opiekunką, Panno, śmieje rzekę,
gdyć Jana, wszytek Ci świat oddał Bóg w opiekę.

Idem

[84.] *Pietatis asyllum*
Na cóż azyla rzymskie, wymyśl Kwirynowy,
gdy w tej ucieczce zbrodzień, by największy, zdrowy?

Cant[*icorum*]
-2-

[85.] *Caprea culmina montium amans*
Kózko, która na górach bawisz się najmi-*e*lój,
myśl o złym bydle, kozłach, żeby nie zginęła.

D-u-retius

[86.] *Ignis amoris Dei*
Panna pała miłości ogniem, tenże pali
miłość Boską, że się nad grzesznymi uzali.

S[*anctus*]
Casim[*irus*]

[87.] *Spes mentis oppressae*
Kiedy myśl sfrasowaną utrapienie ściśnie,
wzywaj Panny, promień ci wnet pociechy błysnie.

- [88.] *Decus mundi* *Idem*
 Naprawił świat o sobie słabe rozumienie,
 wydawszy tak wspaniale – Maryją – stworzenie.
- [89.] *Summa spei* *Ines*
 W Pannie, grzeszni, ufając, dobrze sobie tuszem,
 gdyż ta nadzieje naszej jest sumaryjuszem.
- [90.] *Induta decore et fortitudine*
 Odzieżą Twą ozdoba, Panno, płaszczem męstwo,
 znaczy pociechę światu, a z piekła zwycięstwo.
- [91.] *Sacrarium gratiae* *Guarric[us]
Abbas*
 Znać, że nie dla plugawych perły Boskie świni,
 gdy skarb łask swoich złożył w tak czystej świątyni.
- [92.] *Thronus gloriae* *Idem*
 Ciasne niebo i ziemia chwale Pańskiej wielkiej,
 tej chwale tron wygodny żywot Rodzicielki.
- [93.] *Cooperatrix redemptionis* *Gutovius*
 Kiedy Panna nażycza Bogu krwie i ciała,
 współsprawczyną zbawienia naszego się stała.
- [94.] *Spes omnium finium terrae* *Psal[morum] 64*
 Rozłożystego świata nieobeszł-e> knieje
 w Tobie złożyły wszystkie, o Pani, nadzieje.
- [95.] *Filia regis* *Psal[morum] 44*
 Córką Cię psalm królewską, Matką Kościół zowie,
 potrzebniejsze potomstwo Twe nam niż przodkowie.
- [96.] *Hortus iuxta fluvios* *Num[erorum]
24*
 Ten ogród ręce Boskie na koło obwiodą
 akweduktem wszelkich łask i pociechy wodą.
- [97.] *Patrona mundi* *Ex hym[no]
Graec[o]*
 Westchniej, zgubiony świecie, do patronki miłej,
 żebyć gniewu Boskiego strzały nie szkodziły.

[98.] *Via lactea*

Panna jest Mleczną Drogą, przepas nieba złoty,
po którym Słońce wieczne odprawia obroty.

Ex hymn[o]

[99.] *Plena laudum titulis*

Snadniej policzyć piaski libickiej insuły,
niż Twe, którycheś pełna, o Panno, tytuły.

Matthaei

[100.] *De qua natus est Iesus*

Aleć wszystkie tytuły ten tytuł przechodzi,
iżę się z Ciebie Jezus, zbawca świata, rodzi.

Zawarcie kwatery XVI

Któryż się taki znalazł matematyk, co by
różliczne ogniów nieba zrachował ozdoby
i ufając omylnej ciekawości bucie,
wszystkie miał zrachowane gwiazdy w swym kompucie?
5 Lecz astrolog policzyć gwiazdy może snadnie,
chwały zaś Matki Boskiej któż taki, co zgodnie?

KONIEC

KOMENTARZE



KOMENTARZ EDYTORSKI



I. WYKAZ ZNAKÓW I SKRÓTÓW PRZYJĘTYCH W EDYCJI

1. Znaki edytorskie i skróty w transkrypcji, w komentarzach i w objaśnieniach
< > – nawiasy kątowe w tekście utworu sygnalizują ingerencje wydawcy (emendacje i koniektury)

[] – nawiasami kwadratowymi oznaczono rozwinięcia skrótów

{?} – w źródle wskazanym w notce marginalnej lub w znanej wydawcom literaturze nie udało się odnaleźć cytatu w brzmieniu identycznym lub zbliżonym do postaci konkretnego tytułu

^A – „Aneks”

bl. – lekcja uznana przez wydawcę za błędną

kol. – kolumna

marg. – nota marginalna

popr. wyd. – poprawka wydawcy

rkps – rękopis

transkr. wyd. – transkrypcja wydawcy

2. Skróty dotyczące przekazów *Ogrodu Panińskiego*...

A – autograf po korekcie autorskiej, ostateczna postać brulionu (rkps Biblioteki Narodowej, sygn. 12572 III, sygn.akc. 9834; dawna Biblioteka Baworowskich we Lwowie, sygn. 848)

A₁ – autograf przed korektą autorską, zawierający lekcje zarzucone (przekreślone lub zamazane) przez autora A

D – druk (egzemplarz Biblioteki Czartoryskich, sygn. 25839 I)

3. Skróty dzieł Wespazjana Kochowskiego

Annalium – *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV Climacter primus*, Cracoviae 1683.

Chrystus – Chrystus cierpiący według tekstu Ewangeliję świętą wierszem polskim wystawiony, [w:] Wespazjana Kochowskiego, wojskiego krakowskiego, *Pisma wierszem i prozą*, wydał K.J. Turowski, Kraków 1859.

Dzieło Boskie – Dzieło Boskie albo Pieśni Wiednia wybawionego i inszych transakcyje wojny tureckiej w roku 1683 szczęśliwie rozpoczętej, [w:] W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór*, opracowała M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, s. 315-366 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 92).

Epigramata – Epigramata polskie, po naszymu fraszki, ks. I-II [z osobną paginacją], [w:] *Niepróżnujące próżnowanie* (zob. niżej).

Lata „Potopu” – Lata „Potopu” 1655-1657, [wybrał i przełożył L. Kukulski, wstępem poprzedził J. Krzyżanowski, posłowiem, indeksem i przypisami opatrzył A. Kersten], Warszawa 1966 (przekład *Annalium Poloniae climacter secundus...*, Cracoviae 1688, s. 3-245).

Liryka – Liryka polskie w niepróżnującym próżnowaniu napisane [z osobną paginacją], [w:] *Niepróżnujące próżnowanie* (zob. niżej),

Niepróżnujące próżnowanie – Niepróżnujące próżnowanie ojczystym rymem na liryka i epigrammata polskie rozdzielone i wydane, Kraków 1674.

OP – Ogród Paniński... (zob. niżej, „Opis źródła”); liczba rzymska oznacza numer „kwatery”, liczba arabska – numer epigramatu, liczba arabska po przecinku – numer wersu

P – [Przedmowa]: „Najaśniejszej, najłaskawszej nieba i ziemi przez przywilej łaski Królowej...”;

W – „Do Ogroda Panińskiego weście”;

Z – „Zawarcie kwatery” (wiersz zamykający każdą „kwaterę”)

Psalmodia – Psalmodia polska, [w:] W. Kochowski, *Utwory poetyckie, op. cit.*, s. 367-456

Różaniec – Różaniec Najświętszej P[anny] Maryjej według zwyczaju kaznodziejskiego rytmem polskim wyrażony, Kraków 1668.

Rubus – Rubus incombustus Sanctissima Virgo Deipara Maria iterum in Monte Claro Czesochoviensi per fortuitum incendium Anno Christi 1690 ..., igne illaesus..., Kraków 1693.

4. Skróty źródeł staropolskich i nowożytnych oraz opracowań

AH – Analecta hymnica medii aevi, vol. 1-56: herausgegeben von G.M. Drevés, C. Blume, Leipzig 1886-1922.

ALANUS – B[eatus] Alanus de Rupe redivivus De psalterio, seu rosario Christi ac Mariae..., auctore ... I.A. Coppenstein, Coloniae Agrippinae 1624.

ALEXANDER AB ALEXANDRO – Alexander ab Alexandro (Alessandro d’Alessandro), Genialium dierum libri sex, Lugduni 1616.

ANDRZEJOWICZ – Walerian Andrzejowicz, Ogród różany abo opisane porządne dwu szczepów wonnej różej hierychuntskiej, Kraków 1627.

ANTONINUS – Antoninus Florentinus (Antonino Pierozzi / św. Antonin Pierozzi z Florencji), Summa sacrae theologiae, iuris pontificii et caesarei, pars 3-4, Venetiis 1582.

- ARESI – Paulus Aresius (Paolo Arese)
Imprese 2 – Imprese sacre con triplicati discorsi..., libro secondo, Venetia 1629.
Imprese 5 – Delle sacre imprese..., libro quinto, Tortona 1630
- ARIAS – [Álvaro Arias de Armenta, *Encomia sanctissimae Eucharistiae et Beatissimae Virginis. Ex Sacra Scriptura deprompta et ordine alphabetico disposita*, [Sevilla], Sevilla 1621.
- ARTIGA – Didacus del Castillo et Artiga, *Alphabetum Marianum*, opus posthumum per... Petrum del Castillo... collectum et elaboratum..., Lugduni 1669.
- ASTORGA – Petrus de Alva et Astorga, *Nodus indissolubilis de conceptu mentis et conceptu ventris*, Bruxellis 1661.
- AVANCINUS – Nicolaus Avancinus (Niccolo Avancin / Avancini), *Orationes in tres partes divisae... Pars secunda. De Beatissima Virgine Deiparente et sanctis*, Coloniae Agrippinae 1675.
Ave, maris stella zob. hymny i pieśni
- BARANOWICZ – Łazarz Baranowicz, *Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa...*, Kijów 1671.
- BARTOSZEWSKI Walenty Bartoszewski, *Bezoar z łez ludzkich czasu powietrza morowego w roku Pańskim 1624 utworzony*, Wilno 1630.
- BERCHORIUS – Petrus Berchorius (Pierre Bersuire), *Opera omnia*, t. 3, pars 2: *Repertorium, vulgo Dictionarium morale*, Coloniae Agrippinae 1631.
- BERN.BUST. – Bernardinus de Busti (Bernardino de Busti), *Mariale, seu Sermones de Beatissimae Virgine Maria...*, t. 3, Brixiae 1588.
- BEYERLINCK – Laurentius Beyerlinck, *Magnum theatrum vitae humanae, hoc est rerum divinarum humanarumque... ad normam polyanthae universalis dispositum*, t. 1-8, Lugduni 1665-1666.
- BIRKOWSKI – Fabian Birkowski
Kazanie obozowe – Bogarodzica abo kazanie obozowe na dzień nawiedzenia Panny Maryjej, [w:] *Kazanie obozowe o Bogarodzicy, przy tym Nagrobek Osmanowi, cesarzowi tureckiemu, i insze kazania o św. Jacku i bl[ogosławionym] Kantym*, Kraków 1623, s. 1-17; współczesne wydanie [w:] *KM*, s. 179-190.
O eksorbitancjach – O eksorbitancjach kazania dwoje, Kraków 1632.
- BLASIUS DE VIEGAS – Blasius de Viegas (Brás Viegas), *In Apocalypsim Ioannis Apostoli commentarii exegetici*, Coloniae Agrippinae 1603.
- BOLESŁAWIUSZ – Klemens Bolesławiusz, *Rzewnostodki głos labęcia umierającego...*, Poznań 1665.
- BONGIORNO – Ferdinandus (Ferdinando) Bongiorno, *Oratio quadraginta horarum*, Venetiis 1601.
- Bourassé – Jean-Jacques Bourassé, *Summa aurea de laudibus Beatissimae Virginis Mariae, Dei Genitrix, sine labe conceptae*, t. 1-13, Lutetiae Parisorum 1866.
- BREVLAIIC. – *Breviarium laicorum, id est Series compendiosa, continens Officium commune B[eatae]. Mariae Virginis cum aliis pergratis officiis...*, Viennae Austriae 1663.

- BREVIARIUM 1570* – *Breviarium Romanum, ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, Romae 1570.
- BREVIARIUM I-IV* – *Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum...*, Parisiis 1647, I: *Pars hiemalis*, II: *Pars verna*, III: *Pars aestiva*, IV: *Pars autumnalis*.
- BZOWSKI – Stanisław Abraham Bzowski, *Concio „Advocata nostra” ... in qua Beatam Virginem esse advocatam et mediatricem suadetur*, [w:] tenze, *The-saurus laudum sanctissimae Deiparae super canticum Salve Regina*, Coloniae Agrippinae 1615, s. 282-290; przekład [w:] KM, s. 141-153 (przekład R. Sawa).
- CAMERARIUS – Ioachimus Camerarius, *Symbolorum et emblematum centuriae quatuor, quarum prima stirpium, secunda animalium quadrupedium, tertia volatilium et insectium, quarta aquatilium et reptilium rariores proprietates historias ac sententias memorabiles non paucas breviter exponit*, Moguntiae 1677.
- CANISIUS – Petrus Canisius, *De Maria Virgine incomparabili et Dei Genitrice sacrosancta libri quinque*, t. 2, Ingolstadii 1577.
- CARTHAGENA 1-4 – Ioannes de Carthagena (Juan de Cartagena), *Homiliae catholicae de sacris arcanis Deiparae et Iosephi*, t. 1-4, Lutetiae Parisiorum 1616-1620.
- CASIMIRUS – (Kazimierz IV Jagiellończyk) *Hymnus mire devotus in laudem Virginis Beatissimae a S[ancto] Casimiro confectus* [incipit: *Omni die dic Mariae...*], [w:] GAWATH, k. Ec₁₀-Ff₄.
- CAUSSINUS – Nicolaus Caussin (Nicolas Caussin), *Polyhistor symbolicus, electorum symbolorum et parabolarum historicarum stromata, XII libris com- plectens*, Coloniae Agrippinae 1623.
- CHRYSOGONUS I, II – Laurentius Chrysogonus, *Mundi Mariani pars prima: Maria speculum mundi archetypi seu divinitatis*, Viennae Austriae 1646; *Mundi Mariani pars secunda: Maria speculum mundi caelestis*, Patavii 1651.
- CHMIEŁOWSKI 1-4 – Benedykt Chmielowski, *Nowe Ateny albo akademija wszelkiej scyjencyjej pełna...*, cz. 1-4, Lwów 1754-1756.
- CNAPIUS – Gregorius Cnapi (Grzegorz Knapski), *Thesauri Polono Latino Graeci ... tomus tertius. Continens Adagia Polonica ...*, Kraków 1632.
- CORN.LAP. – Cornelius Cornelii à Lapide (Cornelis Cornelissen van den Steen)
Comm.Acta – *Commentaria in Acta Apostolorum, Epistolas canonicas et Apocalypsin*, Antverpiae 1629.
Comm.Cant. – *Commentarii in Canticum canticorum*, Antverpiae 1670.
Comm.Eccl. – *Commentaria in Ecclesiasticum*, Antverpiae 1643.
Comm.epist. – *Commentaria in omnes D. Pauli epistolas*, Antverpiae 1617.
Comm.Esdr. – *Commentarius in Esdram, Nehemiam, Tobiam, Iudith, Esther et Machabaeos*, Antverpiae 1645.

- Comm.Ios.* – *Commentarius in Iosue, Iudicum, Ruth, IV libros Regum et II Paralipomenon*, t. 1, Antverpiae 1676.
- Comm.Luc.Ioan.* – *Commentarius in Evangelium s[ancti] Lucae et s[ancti] Ioannis*, Antverpiae 1639.
- Comm.Pent.* – *In Pentateuchum Mosis commentaria*, Lutetiae Parisiorum 1626.
- Comm.Prov.* – *Commentaria in Salomonis Proverbia*, Antverpiae 1671.
- COSTER – Franciscus Costerus (Frans de Costere), *In hymnum „Ave, maris stella” meditationes*, Romae 1590.
- COURCIER – Petrus Courcier (Pierre Courcier), *Negotium saeculorum Maria, sive rerum ad Matrem Dei spectantium chronologica Epitome, ab anno mundi primo ad annum Christi millesimum sexcentessimum sexagesimum*, studio P[at]ri Petri Courcier... Divione 1662.
- CUMDIUS – Laurentius Cumdius, *Bibliotheca homiliarum et sermonum prae-scorum Ecclesiae Patrum...*, t. 4, Lugduni 1588.
- DE MENDOÇA – Franciscus de Mendocça, *Viridarium sacrae et profanae eruditionis*, Lugduni 1639.
- DRUŻBICKI – Gaspar Druzbicki (Kasper Druzbicki), *Tractatus de effectibus, fructu et applicatione sanctissimi sacrificii Missae, additis exercitiis liturgicis et eucharisticis*, [w:] tenże, *Opera omnia ascetica*, t. 2, Ingolstadii 1732, s. 301-500.
- DURETIUS – Quintinus Duretius (Quentin DuRetz), *Litaniae Lauretanae anagrammaticae contextae. Corona quoque sanctissimae Deiparae Virginis Mariae ex S[anctae] Scripturae elogiis versu composita*, ab... Quintino Duretio... , Cracoviae [po 1660].
- ENGELGRAVE – Henricus Engelgrave, *Caelum empyreum.... Pars secunda*, Coloniae Agrippinae 1670.
- ER.*Ad.* – Desiderius Erasmus Roterodamus, *Adagiorum chiliades iuxta locos communes digestae*; przekład (fragm.): Erazm z Rotterdamu, *Adagia (wybór)*, przełożyła i opracowała. M. Cytowska, Wrocław 1973 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 172).
- ERNEST – Arnestus de Pardubitz (Arnošt z Pardubic / Ernest z Pardubic), *Mariale, sive Liber de praecellentibus et eximiis SS. Dei Genitricis Mariae supra reliquas creaturas praerogativis...*, Pragae 1651.
- ESTEVE – Iosephus Stephanus Valentinus (José Esteve), *Sacri rosarii Virginis Mariae ab haereticorum calumniis defensio una cum mysteriis et bullis Romanorum Pontificum*, per Iosephum Stephanum Valentinum, Romae 1584.
- FALIMIRZ – Stefan Falimirz, *O kamieniach drogich, na wiele rzeczy potrzebnych*; wydanie [w:] *Lapidarium staropolskie*, opracowała A. Szczurek, Wrocław 2018, s. 37-73 („Bibliotheca Curiosa” 32).
- FERRO – Giovanni Ferro, *Teatro d’Imprese. Parte seconda*, Venetia 1623.
- GABRIEL DE SANCTA MARIA – Gabriel de Sancta Maria (Guillaume de Gifford), *Conciones adventuales super „Missus est”...*, Remis 1625.

- GALATINUS – Petrus Galatinus (Pietro Colonna Galatino), *Opus de arcanis catholicae veritatis*, Basileae 1550.
- GAWATH – Iacobus Gawath (Jakub Gawath/Gawatowic), *Rosocoronetum Marianum varia pro varietate temporum rosaria et coronas Deiparae Virginis ergo adorandae, necnon adorandae complectens*, Cracoviae 1642.
- GAWŁOWICKI – Szymon Gawłowicki, *Jezus nazareński albo Jeruzalem niebieska przezeń wyzwolona*, Warszawa 1686
- GHISLERIUS – Michael Ghislerius (Michele Ghisleri, Abramo di Mosè di Elia), *Commentarii in Canticum canticorum Salomonis*, Venetiis 1617.
- Godzinki – Officium albo Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Panny Maryi*, [w:] *Officium codzienne z różnemi nabożeństwami ku większej czci Boga i Matki jego niepokalanie poczętej, także inszych świętych patronów krótko zebrane a dla wygody chrześcijańskiej z różnemi przydatkami odnowione*, Kalisz 1738, s. 11-15.
- GROCHOWSKI – Stanisław Grochowski, *Wiersze i insze pisma co przebrańsze, częścią z łacińskich przełożone, częścią od niego samego napisane*, Kraków 1608.
- GUERRA – Franciscus Guerra, *Maiestas gratiarum ac virtutum omnium Deiparae Virginis Mariae*, t. 1, Hispali 1659.
- GUTOWSKI – Walerian Gutowski, *Panegiryczne niektóre dyskursy duchowne i różne insze kazania...*, Kraków 1675; współczesne wydanie *Kazania II na uroczystość loretańskiego domku Panny Przenaświętszej...* [w:] KM, s. 271-288.
- Helikon – Helikon sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, wybór tekstów, wstęp i komentarze A. Vincenz, opracowanie tekstów i bibliografii M. Malicki, ilustracje wybrał J.A. Chrościcki, Wrocław 1989 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 259).
- HARTUNG – Philippus Hartung, *Conciones tergeminae: rusticae, civicae, aulicae, in omnes dominicas et festas totius anni. Pars II: A Pentecoste ad Adventum*, Coloniae Agrippinae 1690.
- HENSBERG – Vincent Hensberg, *Viridarium Marianum septemplici rosario variis exercitiis, exemplis ut plantationibus peramoenum in gratiam et usum cultorum Deiparae Virginis Mariae concinnatum*, Antverpiae 1615.
- HOORN – Carolus van Hoorn (Charles van Hoorn), *Tractatus marialis de laudibus et praerogativis Beatae Mariae Virginis...*, Gandavi 1660.
- HORTULUS – *Hortulus animae, denuo repurgatus, in quo Horae Beatissimae Virginis Mariae secundum usum Romanum continentur; cum plurimis orationibus devote dicendis*, Parisiis 1545.
- hymny i pieśni
- Ave, maris stella – Hymnus. „Ave, maris stella, Dei mater alma”*, [w:] LIBERIUSZ, *Gwiazda*, k.a₄.
- O gloriosa Domina – [Venantius Fortunatus / Wenancjusz Fortunat?], Hymnus. „O gloriosa Domina, excelsa supra sidera...”*, [w:] LIBERIUSZ, *Gospodyni*, k. b_{1v}.

- INES – Albert Ines, *Acroamatum epigrammaticorum centuriae*, Cracoviae 1655; wydanie współczesne: Albert Ines, *Acroamata epigrammatica * Epigramaty mile dla ucha*, wydały M. Piskala i D. Sutkowska, Warszawa 2019 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 46).
- IOACHIMUS – Joachimus a S[ancta] Maria, *Mystica anatomia sacratissimi nominis Deiparae Virginis Mariae*, Venetiis 1690.
- ISIDORUS CLARIUS – Isidorus Clarius (Isidoro Chiari), *Orationum quas extraordinarias appellavit*, t. 1, Venetiis 1567.
- JAGODYŃSKI – Stanisław Serafin Jagodyński, *Pieśni katolickie nowo reformowane ...*, Kraków [1638].
- KALIŃSKI – Jan Damascen Kaliński, *Korona z prześwietnych dostojności, z cnót nieskończonej godności, z łask nieprzebranej hojności najjaśniejszej monarchini, królowej nieba i ziemie, Najświętszej Boga Matce Pannie Maryi ... ofiarowana*, Warszawa 1726
- KARP – Andrzej Karp, *Lutnia wdzięczno brzmiąca na uroczyste Bogarodzice Panny świętej, w panegirycznych... kazaniach wyciągniona...*, Kraków 1695; współczesne wydanie *Kazania XXIV na uroczystość Szkaplerza Świętego* [w:] *KM*, s. 349-370.
- Kehrein – *Lateinischen Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken*, herausgegeben von J. Kehrein, Mainz 1873.
- KIRCHER – Athanasius Kircher, *Arca Noe in tres libros digesta*, Amstelodami 1675.
- KM* – *Kazania maryjne*, wydali i opracowali R. Mazurkiewicz i K. Panuś, Kraków 2014 („Kazania w Kulturze Polskiej. Edycje Kolekcji Tematycznych” 1).
- KOCHANOWSKI – Jan Kochanowski
Elegiae – Elegiarum libri IV, [w:] *Carmina latina, pars 1: Imago phototypica, transcriptio / Poezja łacińska, część 1: Fototypia, transkrypcja*, wydała i wstępem poprzedziła Z. Głombiowska, Gdańsk 2008, s. 375-623.
Fenomena – Fenomena, [w:] *Dziela polskie*, opracował J. Krzyżanowski, Warszawa ¹²1989, s. 507-528.
Fraszki – Fraszki, opracował J. Pelc, Wrocław ²1997 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 163).
Muza – Muza, [w:] *Dziela polskie, op. cit.*, s. 117-122.
Pieśni – Pieśni, opracowała L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław ⁴1998 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 100).
Psalterz – Psalterz Dawidów, [w:] *Dziela polskie, op. cit.*, s. 299-505.
- KORCZYŃSKI – Kasjan Korczyński, *Kazania o tajemnicy Męki Chrystusowej...*, t. 3, Kraków 1767; współczesne wydanie *Kazania XLIII na środę p;o niedzieli szóstej postu* [w:] *KM*, s. 487-494.
- KRASICKI – Ignacy Krasicki, *Zbiór potrzebniejszych wiadomości*, Warszawa 1781.

- KRZESIMOWSKI – Antoni Krzesimowski, *Viator Christianus in patriam tendens per motus anagogicos*, Cracoviae 1693.
- LACKI – Aleksander Teodor Lacki, *Pobożne pragnienia*, wydał K. Mrowcewicz, Warszawa 1997 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 9).
- LE BLANC – Thomas le Blanc, *Psalmorum Davidicorum analysis...*, t. 3, Lugduni 1669.
- LIBERIUSZ – Jacek Liberiusz
Gospodyni – Gospodyni nieba i ziemie, Naświętsza Panna Maryja, dwudziestą kazań na hymn kościelny „O gloriosa Domina” etc. po różnych w Krakowie kościołach od Ks[iędza] Jacka Liberyjusza S[acrae] T[heologiae] D[octoris], proboszcza kościoła Bożego Ciała Canonice Regularium na Kazimierzu przy Krakowie sławiona..., Kraków 1657; współczesne wydanie kazania *Na dzień chwalebne Narodzenia Pana naszego Chrystusa Jezusa* [w:] KM, s. 227-236.
- Gospodarz – Gospodarz nieba i ziemie, Jezus Chrystus, Syn Boży, Bóg wcielony... pobożnemu audytorowi na kazaniach wystawiony...*, Kraków 1665.
- Gwiazda – Gwiazda Morska, Naświętsza Panna Maryja, trzydziestą kazań na hymn „Ave, maris stella” po różnych w Krakowie kościołach... pobożnemu audytorowi zalecona*, Kraków 1670.
- LIPSIUS – Iustus Lipsius, *Diva Virgo Hallensis*, Antverpiae 1616.
- LIT.LAUR. – *Litaniae Lauretanae ad B[eatam] Virginem pro felici morte*, [w:] *Brev.laic.*, s. 159-161.
- LIT.SCRIPT. – *Litaniae de Beatissima Virgine Maria ex SS. Scripturis*, [w:] *Brev.laic.*, s. 156-159.
- LITURGIAE – *Liturgiae, sive Missae sanctorum patrum: Iacobi Apostoli, Basilii Magni, Ioannis Chrysostomi*, interprete Leone Thusco, Antverpiae 1600.
- LONICERUS – Adamus Lonicerus, *Naturalis historiae opus novum*, Francofurti 1551.
- LUBOMIRSKI – Stanisław Herakliusz Lubomirski, *O sympatyjey i antypatyjey rozmowa V*, [w:] tenże, *Rozmowy Artaksesa i Ewandra*, wydała J. Dąbkowska-Kujko, Warszawa 2006, s. 81-100 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich” 32).
- LUDWIK Z GRANADY – Ludwik z Granady (Luis de Granada, Louis de Sarría), *Różaniec, pospolicie Różany wianek, Naświętszej Panny Maryjey, Matki Bożej*, Kraków 1583.
- LYRAEUS – Hadrianus Lyraeus (Adrian van Lyere), *Trisagion Marianum, sive Trium mundi ordinum: caelestium, terrestrium et infernorum cultus, pietas et adoratio ter sancto nomini Mariae vindicata*, Antverpiae 1648.
- ŁADOWSKI – Remigiusz Ładowski, *Historyja naturalna Królestwa Polskiego*, Kraków 1783.
- Magna bibliotheca – Magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum*, primo quidem a Margarino de la Bigne... composita..., t. 1-17, Parisiis 1654.

- MANTUANUS, – Baptista Mantuanus (bl. Battista Spagnoli/Mantovano), *Parthenice Mariana*, ab Iodoco Badio Ascensio familiariter explanata, Parisiis 1502.
- MARRACCI I-XVIII – Hippolytus Maraccius (Ippolito Marracci), *Polyanthea Mariana in libros XVIII distributa, in qua Deiparae Virginis Mariae nomina et selectiora encomia ex SS. Patrum... lectorum oculis exhibentur, opera et studio...*, Coloniae Agrippinae 1683 (księgi I-X oraz XI-XVIII z osobną paginacją).
- MARCHANTIUS – Iacobus Marchantius (Jacques Marchant)
Hortus – Hortus pastorum et concionatorum, sacrae doctrinae floribus Polymitus, in lectionum areolas partitus, Montibus 1632.
Mariale – Opusculum Mariale parvum, [w:] tenże, *Vitis florigera in qua doctrina et veritas continetur*, Coloniae Agrippinae 1661, s. 1-168 (osobna numeracja stron).
Opuscula – Opuscula pastoralia de diversis, sive commixtum migma, quod in area ventilatum est, ut agni Christiani pascantur copiose et spatiose, t. 2, Montibus 1643.
- MARIA DE AGREDA – Maria de Agreda (María Fernández Coronel y Arana, María z Ágredy), *Miasto święte...*, przeł. P. Kwiatkowski, Lublin 1732.
- MASENIUS – Iacobus Masenius (Jacob Masen), *Speculum imaginum veritatis occultae, exhibens symbola, emblemata, hieroglyphica, aenigmata, omni tam materiae, quam formae varietate, exemplis simul ac praeceptis illustratum*, Coloniae Ubiorum 1664.
- MIASKOWSKI – Kasper Miaskowski, *Zbiór rymów*, wydała A. Nowicka-Jezowa, Warszawa 1995 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 3).
- MIECHOWITA 1-2 – Iustinus Miechoviensis (Justyn Zapartowicz Miechowita), *Discursus praedicabiles super Litanias Lauretanas Beatissimae Virginis Mariae*, authore fratre Iustino Miechoviensi, Polono Ordinis Praedicatorum conscriptorum..., editio ultima ab auctore aucta et recognita, t. 1-2, Lugduni 1660.
Miss.Rom. – Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, Lugduni 1675.
- MŁODZIANOWSKI 1-3 – Tomasz Młodzianowski, *Kazania i homilije na niedziele doroczne, także święta uroczyste...*, t. 1-3, Poznań 1681; współczesne wydanie *Homilij na święto Zwiastowania Bogarodzicy Panny* [w:] *KM*, s. 319-334.
- MOLINUS – Antonius Molinus (Antonio de Molina), *Instructio sacerdotum ex SS. patribus et Ecclesiae doctoribus concinnata*, Antverpiae 1618.
- Mone – Franz Joseph Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, t. 2: *Marienslieder*, Freiburg im Breisgau 1854.
- MORSZTYN HIER. – Hieronim Morsztyn, *Wiersze padewskie*, opracował R. Grześkowiak, Warszawa 2014 („Biblioteka dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej”, t. 14).

- MORSZTYN JAN ANDRZEJ – Jan Andrzej Morsztyn, *Utwory zebrane*, opracował L. Kukulski, Warszawa 1971 („Biblioteka Poezji i Prozy”).
- MORSZTYN ZBIG. – Zbiegniew Morsztyn, *Emblemata*, opracowali J. i P. Pelcowie, Warszawa 2001.
- MUCHOWSKI – Maciej Muchowski, *Żniwo złote z wybranego cnót świętych ziarna albo kazania na uroczystości świętych Boskich ...*, Sandomierz 1730.
- MUSSUS – Cornelius Mussus (Cornelio Musso), *Conciones evangeliorum de dominicis aliquot et festis solennioribus...*, t. 2, Coloniae 1594.
- NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, redakcja J. Krzyżanowski, t. 1-3, Warszawa 1969-1972 (po skrócie podano hasło i numer).
- NOVARINUS – Aloysius Novarinus (Luigi Novarini), *Electa sacra in quibus qua ex linguarum fontibus, qua ex priscis gentium ritibus nonnulla Sacrarum Litterarum loca novo explicatu donantur aut nova luce vestiuntur, subqua virginea umbra ita Virginis Mariae laudes exhibentur...*, Turnoni 1640.
- O gloriosa Domina* zob. hymny i pieśni
- Officium BMV – Officium Beatae Mariae Virginis, Pii V Pont[ificis] Max[imi] iussu editum. Nunc pluribus quam hactenus umquam figuris aeneis illustratum*, Antverpiae 1609.
- OPEC – Baltazar Opec, *Żywoť Pana Jezu Krysta (1522)*, wydali i wstępami opatrzyli W. Wydra i R. Wójcik, wstęp ikonograficzny K. Krzak-Weiss, [redakcja językowa i korekta wstępów K. Hamling], Poznań 2014.
- OSORIUS 1, 3 – Ioannes Osorius (Juan Osorio), *Conciones*, t. 1: *A dominica prima Adventus usque ad Resurrectionem*, t. 3: *De sanctis*, Lugduni 1601.
- Panoplia Mariana – Panoplia Mariana ex armamentariis SS. Patrum et probatorum authorum, ac Sacrae Scripturae...*, concinnata et instaurata labore et studio Ioannis Baptistae van Ketwigh, Antverpiae 1710.
- PAPROCKI – Dominik Paprocki, *Kazanie podczas oktawy koronacyi rzymskiej najcudowniejszego Panny Najświętszej obrazu jasnogórskiego*, [w:] tenże, *Nowa korona chwały najwyższej Monarchini nieba i ziemie, Najjaśniejszej Królowej Polskiej, Maryi Pannie...*, Jasna Góra 1718, s. 141-163; współczesne wydanie [w:] *KM*, s. 423-436.
- Paradisus – Paradisus precum ex Ludovici Granatensis spiritualibus opusculis aliorumque sanctorum patrum...*, concinnatus per Michaellem ab Isselt, Coloniae 1610.
- PATEREK – Jan z Szamotuł (Paterek), *Kazania o Maryi Pannie Czystej*, wydał L. Malinowski, Kraków 1880; współczesne wydanie kazania *O poczęciu Maryjej Panny czystej* [w:] *KM*, s. 67-79; .
- PAULL DE BARRY – Paullus de Barry (Paul de Barry), *Magnificentia Dei erga Matrem suam MCXXII elogiis titulisque stellas caeli numero excedentibus explicata...*, interprete p[at]re Martino Sibenio, Coloniae Ubiorum 1649.
- PAWŁOWSKI – Daniel Pawłowski, *Conceptus duo admirabiles, concepta sine labe et concipiens Verbum Maria*, Labaci 1679,

- PG – *Patrologiae Graecae cursus completus, seu bibliotheca universalis... omnium ss. Patrum scriptorumque ecclesiasticorum, sive Latinorum, sive Graecorum. Series Graeca*, t. 1-161, edidit J-P. Migne, Paris 1857-1866.
- PICINELLI – Philippus Picinellus (Filippo Picinelli)
Mondo – Mondo simbolico formato d'imprese scelte, spiegate ed illustrate con sentenze ed eruditioni sacre e profane..., Milano 1669 /
Mundus – Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus, explicatus et tam sacris, quam profanis eruditionibus ac sententiis illustratus, t. 1-2, Coloniae Agrippinae 1681-1687.
Symbola – Symbola virginea ad honorem Mariae Matris Dei, Italice explicata quinquaginta discursibus..., nunc in Latinum traducta... a D[omi]no Augustino Erath..., Augustae Vindelicorum 1694.
- PIERIUS – Ioannes Pierius Valerianus Bellunensis (Giovanni Pietro dalle Fosse), *Hieroglyphica, sive De sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentariorum libri LVIII*, Lugduni 1602.
- Pietas Mariana – Pietas Mariana Graecorum, sive ex duodecim tomis Menaeorum et septem reliquis Graecae voluminibus nunquam in Latinum traductis, rerum et conceptuum pars prima*, interprete Simone Wangnereckio Monachii 1647.
- PL – *Patrologiae Latinae cursus completus, seu bibliotheca universalis... omnium ss. Patrum scriptorumque ecclesiasticorum, sive Latinorum, sive Graecorum. Series Latina*, t. 1-217, edidit J-P. Migne, Paris 1844-1855.
- Praeco Marianus – Alexander a S[an]c[t]a Teresia, Praeco Marianus legis evangelicae, denuntians illustrissima uberrimaque elogia, encomia ac praeconia, quibus Sanctissima Deipara ... fuit venerata...*, authore..., Coloniae Agrippinae 1681.
- Psalterzyk – Sposób mówienia Psalterzyka Panny Maryjej albo Różanki*, Kraków 1602.
- RADZIWIŁŁ – Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu, 1582-1584*, opracował L. Kukulski, Warszawa 1962.
- RAYNAUDUS – Theophilus Raynaudus (Théophile Raynaud), *Nomenclator Marianus e titulis selectioribus, quibus B[eata] Virgo a SS. Patribus honestatur contextus...*, Lugduni 1639.
- RODRIGUEZ – Alphonsus Rodriguez (Alonso Rodríguez), *Officium purissimae et immaculatae conceptionis sanctissimae Virginis Mariae*, eidem acceptissimum, uti devotissimo suo famulo... Soc[ietatis] Iesu religioso revelavit, Cracoviae 1625.
- Rozmyślanie – Rozmyślanie przemyskie*, [w:] *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, wydali W.R. Rzepka, W. Wydra, wstęp napisała M. Adamczyk, Warszawa–Poznań 1996, s. 145-212.
- RYCHŁOWSKI – Franciszek Rychłowski
Kazania na niedziele – Kazania na niedziele całego roku..., Kraków 1664.
Kazania na święta – Kazania na święta Panny Przenaświętszej z różnych doktorów i autorów zebrane..., Kraków 1667 (współczesne wydanie)

- Na tenże dzień Oczyszczenia Panny Przenaświętszej kazania czwartego*
[w:] *KM*, s. 243-249.
- RYSIŃSKI – Salomon Rysiński, *Przypowieści polskie...*, rozdziałów XVIII, Kraków 1619.
- SAILIUS – Thomas Sailius (Thomas Saily), *Thesaurus precum et exercitiorum spiritualium...*, Antverpiae 1609.
- SALAZAR – Ferdinandus Quirinus de Salazar (Fernando Chirinos de Salazar)
Defensio – Defensio pro Immaculata Deiparae Virginis Conceptione, Coloniae Agrippinae 1622.
Expositio – Expositio in Proverbia Salomonis, t. 2, Coloniae Agrippinae 1622.
- SALMERON – Alfonsus Salmeron (Alfonso Salmerón), *Commentarii in Evangelicam historiam ...*, t. 1, Madriti 1598.
- SANDAEUS, – Maximilianus Sandaeus (Maximilian van der Sandt)
Maria gemma – Maria gemma mystica, Moguntiae 1631.
Maria horologium – Maria horologium mysticum, Coloniae Agrippinae 1648.
Mons mysticus – Mons mysticus, seu Virtutes et decora B[eatae] M[ariae] Virginis montium imaginibus illustrata, Coloniae Agrippinae 1650.
- SARBIEWSKI – Maciej Kazimierz Sarbiewski (Matthias Casimirus Sarbievius)
Dii gentium – Dii gentium. Bogowie pogan, wstęp, opracowanie i przekład K. Stawecka, przygotowanie wydania rozpoczął S. Skimina przy współpracy M. Skiminowej, Wrocław 1972 („Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria B” 20).
O poezji – O poezji doskonałej czyli Wergiliusz i Homer (De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus), przełożył M. Plezia, opracował S. Skimina, Wrocław 1964 („Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria B” 4).
O poincie – O poincie i dowcipie jedna księga czyli Seneka i Marcjalis (De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis), [w: tenże, *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*, przełożył i opracował Stanisław Skimina, Wrocław-Kraków 1958 („Biblioteka Pisarzy Polskich. Seria B” 5).
- SEBASTIANUS – Sebastianus a Matre Dei (Stanisław Szulc?), *Firmamentum symbolicum, in quo Deiparae elogium, quibus, velut firmamentum stellis, est exornata, symbolice depinguntur*, Lublini 1652.
- SERA – Franciscus Sera, *Libanus Marianus ...*, t. 1, Barcinonae 1701.
- SĘP SZARZYŃSKI – Mikołaj Sęp Szarzyński, *Poezje zebrane*, wydali R. Grześkowiak, A. Karpiński, przy współpracy K. Mrowcewicz, Warszawa 2001 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 23).
- SIENNIK – Marcin Siennik, *O kamieniach drogich, na wiele rzeczy potrzebnych*, wydanie [w:] *Lapidarium staropolskie, op. cit.* [zob. FALIMIRZ], s. 99-121.

- SIGNORINUS – Iacobus Signorinus, *Patris potentia materiem praestat aedificio. Oratio habita a...*, [w:] Leo Sanctius, *Floridorum liber secundus. Opuscula varia oratoria, epica, dramatica ad nostratem potissimum harmoniam accomodata complectens*, Romae 1636, s. 292-299.
- SKARGA – Piotr Skarga
Kazania na niedziele – Kazania na niedziele i święta całego roku..., Kraków 1595,
Na dzień Gromnic – Na dzień Gromnic abo Oczyszczenia Przenajświętszej Matki Bożej kazanie krótkie, [w:] tenże, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu*, Kraków 1605, s. 105-107.
Na dzień Wniebowzięcia – Na dzień Wniebowzięcia Przczystej Matki Bożej, [w:] tenże, *Kazania na niedziele i święta całego roku...*, Kraków 1595, s. 599-606; współczesne wydanie [w:] KM, s. 125-133.
O zwiastowaniu – O zwiastowaniu Panny Maryjej Bogarodzice i wcieleniu Syna Bożego, [w:] tenże, *Żywoty świętych...*, *op. cit.*, s. 252-255.
Żywoty – Żywoty świętych..., *op. cit.*
- Speculum Carmelitanum – Speculum Carmelitanum, sive historia Eliani Ordinis Fratrum Beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmelo*, t. 1, Antverpiae 1680.
- SPINELLI – Petrus Antonius Spinellus (Pietro Antonio Spinelli), *Maria Deipara Thronus Dei. De Virginis Beatissimae Mariae laudibus praeclarissimis... opus ex Sacris Litteris, sanctis patribus ac rationibus theologicis depromptum*, Coloniae Agrippinae 1619.
- SPRUSZYŃSKI – Georgius Benedictus Spruszyński (Jerzy Benedykt Spruszyński), *Stromata honori Sanctissimae Virginis sine labe originali conceptae*, Zamosciae 1680.
- STAROWOLSKI – Szymon Sarowolski (Simon Starovolscius)
Diva Claromontana – Diva Claromontana, seu Oratio de laudibus Beatae Mariae Virginis, Cracoviae 1640.
Świątница – Świątница Pańska, Kraków 1645.
Wieniec – Wieniec niewiędnący Przczystej Panny Maryjej, zamykający w sobie kazania na wszystkie jej święta doroczne..., Kraków 1649; współczesne wydanie *Kazania trzeciego na dzień Panny Maryjej Anielskiej* [w:] KM, s. 213-219. .
- STAWICKI – Sebastian Stawicki, *Oltarz według wizerunku od Boga Mojżeszowi podanego delineowany kazaniem przy solennych najcudowniejszego obrazu Panny Maryjej Częstochowskiej na Jasnej Górze przenosinach ...*, Kraków 1650
- STEFANOWICZ – Antoni Stefanowicz, *Dzielo zbawienia ludzkiego wystawione, to jest przedniejsze żywota P[ana] Jezusowego i Przenajświętszej jego rodzicielki P[anny] Maryjej tajemnice na kazaniach ... objaśnione*, Kraków 1678.
- STRYJEWICZ – Sebastian Stryjewicz, *Kazania na święta uroczyste Pana Zbawiciela naszego, Naświętszej Panny Maryjej i świętych Pańskich...*,

- Kraków 1680; współczesne wydanie *Na uroczystość Narodzenia Przenajświętszej Panny kazania pierwszego* [w:] KM, s. 307-312.
- SYLVEIRA – Ioannes da Sylveira (João da Sylveira), *Commentariorum in textum Evangelicum tomus primus*, Lugduni 1652.
- TITELMANUS – Franciscus Titelmanus (Frans Titelmans)
Elucidatio – Elucidatio in omnes Psalmos iuxta veritatem Vulgatae..., Antverpiae 1567.
Summa – Summa mysteriorum christianae fidei, Lugduni 1567.
- TMB – *Teksty o Matce Bożej*, t. 1-12, Niepokalanów 1981-2000 („*Beatam Me Dicent*”, t. 1-12).
- TRITHEMIUS – Iohannes Trithemius (Johannes von Tritenheim, Johann Heidenberg), *Opera pia et spiritualia*, Moguntiae 1605.
- TWARDOWSKI KASPER – Kasper Twardowski, *Łódź młodzi z nawalności do brzegu płynąca*, wydał R. Grześkowiak, Warszawa 1998 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 11).
- TWARDOWSKI SAMUEL – Samuel Twardowski, *Wojna domowa z Kozakami i Tatury, Moskwą, potym Szwedami i z Węgry przez lat dwanaście tocząca się dotąd, na cztery podzielona księgi ojczystą muzyką*, Kraków 1660.
- VEGA 1-2 – Christophorus de Vega, *Theologia Mariana, hoc est Certamina litteraria de Beatissima Virgine Dei Genitrice Maria...*, Lugduni 1653, pars 1-2 (każda z osobną paginacją).
- VELASQUEZ – Ioannes Antonius Velasquez (Juan Antonio Velasquez), *De Maria, advocata nostra, adnotationes et exempla*, Matriti 1668.
- VENETUS – Franciscus Georgius Venetus (Francesco Giorgio Veneto, Francesco Zorzi)
De harmonia – De harmonia mundi totius cantica tria, Venetiis 1525.
In Scripturam Sacram – In Scripturam Sacram problemata, Venetiis 1536.
- VIVIEN 4, 6 – Michael Vivien, *Tertullianus praedicans et supra quamlibet materiam ordine alphabetico dispositam sex ad minus conciones formans...*, t. 4, 6, Parisiis 1680.
- WARGOCKI – Andrzej Wargocki, *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*, wydał J. Sokolski, redaktor naukowy tomu J. Krocak, Warszawa 2011 („Humanizm. Idee, nurty i paradygmaty humanistyczne w kulturze polskiej. Inedita”, t. 7).
- WAŚNIEWSKI – Wojciech Waśniowski, *Wielkiego Boga wielkiej Matki Ogródek*, Kraków 1644.
- WĘGRZYNOWICZ – Antoni Węgrzynowicz
Melodyja – Melodyja świętego Kazimierza, królewicza polskiego, albo Pieśń „Omni die” etc. „Dnia każdego” etc. o Najświętszej Pannie Maryi kazaniem... przyozdobiona, Kraków 1704.
Nuptiae – Nuptiae Agni, Gody Baranka Apokaliptycznego, albo Kazania na uroczyste święta Pana Jezusowe, Najświętszej Panny i świętych Bożych..., Kraków 1711; współczesne wydanie kazania *Na dzień Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Maryi* [w:] KM, s. 405-414.

- WIESZCZYCKI – Adrian Wieszczycki, *Ogród rozkoszny Miłości Bożej...*, [w:] tenże, *Utwory poetyckie*, wydała A. Gurowska, Warszawa 2001, s. 73-98 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 22).
- WOJSZNAROWICZ – Kazimierz Jan Wojsznarowicz, *Arsenal miłosierdzia Panny Przenaświętszej Maryjej przeciw surowej sprawiedliwości Boskiej na ziemi założony...*, Paryż 1668; współczesne wydanie *Na dzień święta Panny Maryjej Śnieżnej kazania III* [w:] KM, s. 255-261.
- WRATISLAW – Christophorus Wratislaw, *Stimuli caelestes ad amandam et colendam caeli terraeque reginam Mariam*, Pragae 1655.
- WUJEK – Jakub Wujek, *Postilla catholica, to jest Kazania na ewangelije niedzielne i odświętne przez cały rok...*, Kraków 1584, cz. 1-2 (każda z osobną paginacją); współczesne wydanie *Na tenże dzień Narodzenia Panny Maryjej kazania wtórego* [w:] KM, s. 105-116..
- ZAKRZEWSKI – Stanisław Zakrzewski, *Droga częstochowska albo Kazania podróże o Naświętszej Pannie Maryjej przy kompanijej błońskiej Różańca Świętego...*, Poznań 1623.
- ZAWADZKI – Benedykt Zawadzki, *Kazania na święta uroczyste dla większej czci i chwaly Boga w Trójcy Jedynejo, dla wysławienia Najjaśniejszej nieba i ziemi Królowej Boga-rodzicy Panny Maryi i inszych świętych Pańskich...*, t. 2, Warszawa 1702; współczesne wydanie *Kazania w dzień uroczystości Różańca Świętego albo Mariae de Victoria* [w:] KM, s. 391-396.
- ZRZELSKI – Jan Zrzelski, *Kazanie na dzień Imienia Panny Maryi, przypadający w niedzielę czternastą po Świątkach*, [w:] tenże, *Trakt do nieba niegdys śladami świętych Pańskich utworowanyteraz przez kazania na wszystkie święta całego roku ... pokazany*, Warszawa 1747, s. 414-423; współczesne wydanie [w:] KM, s. 471-478.

5. Skróty dotyczące literatury starożytnej i patrystycznej

AMBROS.– Ambrosius Aurelius Mediolanensis (św. Ambroży z Mediolanu)

Exhort.virg. – *Exhortatio virginitatis* [PL 16,336-366]

Expos.Evang.Luc. – *Expositio Evangelii secundum Lucam* [PL 15,1527-1850]

Expos.Ps.118 – *Expositio in psalmum David CXVIII* [PL 15,1197-1526]

Hymn. – *Hymni* [PL 16, 1409-1412]

Inst. – *De institutione virginis et S[anctae] Mariae virginitate perpetua ad Eusebium* [PL 16,305-334]

Par. – *De paradiso* [PL 14,275-314]

Virg. – *De virginibus* [PL 16,187-232]

zob. Ps.-AMBROS.

AMM. – Ammianus Marcellinus (Ammian Marcellinus), *Rerum gestarum libri* (Dzieje rzymskie)

- ANDR.CRET. – Andreas Cretensis (św. Andrzej z Krety)
Annunt. – *In annuntiatione Beatae Mariae sermo*; wydanie [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 191-196
Canon. – *Canones praecipui et triodia*; wydanie [w:] Amphilocheii Iconiensis, Methodii Patarensis et Andreae Cretensis *Opera Graeco-Latina...*, opera et studio Francisci Combesis, Parisiis 1644, [t. 2], s. 252-258
Dorm. – *De dormitione Sanctissimae Deiparae homilia I*; wydanie [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 630-633
In dorm. – *In Sanctissimae Dominae nostrae Deiparae dormitionem sermo tertius*; wydanie [w:] Amphilocheii Iconiensis, Methodii Patarensis et Andreae Cretensis *Opera Graeco-Latina...*, *op. cit.*, s. 143-155
- APONIUS – Ap(p)onius (Apponiusz), *In Canticum canticorum explanationis libri duodecim* curantibus H. Bottino, J. Martini, Romae 1843
- ARNOBIUS IUNIOR Arnobius Iunior, *Commentarii in Psalmos* [PL 53,327-570]
- ATHAN. – Athanasius Alexandrinus (św. Atanazy Aleksandryjski)
Assumpt. – *In Assumptione Beatae Mariae Virginis*, [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 589
Quaest.al. – *Quaestiones aliae*, [w:] tenze, *Opera omnia, quae extant...*, t. 2, Parisiis 1698, s. 335-343
- AUG. – Augustinus Hipponensis (św. Augustyn z Hippony)
Annunt. – *Sermo 194: De Annuntiatione Dominica* [PL 38,2842-2847]
Enarr. – *Enarrationes in Psalmos* [PL 36,67-1028]
Ioan.evang. – *In Ioannis evangelium tractatus* [PL 35,1397-1976]
Nat. – *Sermo 121: In natali Domini* [PL 39,1987-1989]
Serm.Script. – *Sermones de Scripturis* [PL 38,23-994]
Symb. – *De Symbolo* [PL 40,627-668]
Virg. – *De sancta virginitate* [PL 40,397-428]
- AUSON. – Decimus Magnus Ausonius (Auzoniusz)
Actio – *Actio gratiarum ad imperatorem* [PL 19,937-938]
Loc. – *Locus ordinandi coqui* [PL 19,841-842]
Ordo – *Ordo nobilium urbium* [PL 19,869-872]
- CASSIOD. – Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (Kasjodor)
Epist. II – *Epistola II. Ioanni Papae* [PL 69,827-828]
Epist. V – *Epistola V. Ambrosio viro illustri* [PL 69,833-83]
Epist. XXXIX – *Epistola XXXIX. Festo viro illustri* [PL 69,534-53]
Expositio – *Expositio in Psalterium* [PL 70,9-105]
- CHRYSIPPUS – Chrysippus Hierosolymitanus (Chryzyp z Jerozolimy / z Kapadocji), *Homilia de sancta Maria Deipara*, interprete Ioannes Pico, [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 602-604
- CHRYSOL.Serm. – Petrus Chrysologus (św. Piotr Chryzolog), *Sermones* [PL 52,183-68]

- CLAUD. – *Claudius Claudianus* (Klaudian)
Cons.Stilich. – *De consulatu Stilichonis libri tres* (O konsulacie Stylichona ksiąg trzy)
- COSMAS – Cosmas Hierosolymitanus (Kosmas Jerozolimski), *Ad Deiparam*, [w:] Marguerin de La Bigne, *Appendix Bibliothecae Sanctorum Patrum varia de Deo et rebus divinis complectens...*, Parisiis 1579, s. 1686
- CYPRIANUS – Thascius Caecilius Cyprianus (św. Cyprian z Kartaginy), *Opera recognita et illustrata*, per Ioannem Oxoniensem Episcopum, Oxonii 1682
- EPHRAEM – Ephraem Diaconus Syrius (św. Efreem Syryjczyk)
Encomium – *Encomium in omnes sanctos martyres salvatoris nostri Iesu Christi*, [w:] Sancti Ephraemi Syri... *Operum omnium tomus tertius*, Coloniae 1616, s. 740-743
Laud. – *De sanctissimae Dei Matris laudibus*, [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 590-591
Laud. 1616 – *De sanctissimae Dei Genitricis Mariae laudibus* (inny wariant przekładu dzieła wymienionego wyżej) [w:] Sancti Ephraemi Syri... *Operum omnium tomus tertius*, Coloniae 1616, s. 705-70
Orat. – *Ad sanctissimam Dei Genitricem oratio*, [w:] tamże, s. 708-709
- EPIPH.*Antidicom.* – Epiphanius Episcopus (św. Epifaniusz z Salaminy), *Adversus antidicomarianitas* [PG 42,699-74]
- GALEN.*Die.decret.* – Claudius Galenus (Galen), *De diebus decretoriis*, Lugduni 1553
- GERMAN. – Germanus patriarcha Hierosolymitanus (św. German, patriarcha Jerozolimy)
Dormit. – *In beatam Sanctissimae Dominae nostrae Deipare semperque Virginis Mariae dormitionem sermo II* [PG 98,347-358]
Encom. – *Encomium in Sanctam Deiparam* [PG 98,309-320]
Mariale – *Mariale, quo eiusdem S[ancti] Germani de Maria Deipara Virgine Opera omnia...continentur*, studio et labore P[atri] Hippolyti Marraicii Lucensis, Romae 1650
- GREG.MAGN. – Gregorius I Magnus (św. Grzegorz I Wielki)
Comm.Reg. – *Commentarii in librum I Regum* [PL 79,9-458]
Dial. – *Dialogi de vita et miraculis patrum italicorum*; wydanie:PL 77,149-430]
Hom.Evang. – *Homiliae in Evangelia* [PL 76,1075-1312]
Hom.Ezech. – *Homiliae in Ezechielem* [PL 76,781-1072]
Lib.antiph. – *Liber antiphonarius* [PL 78,641-724]
Lib.resp. – *Liber responsalis* [PL 78,725-850]
Lib.sacr. – *Liber sacramentorum* [PL 78,25-240]
- GREG.THAUM. – Gregorius Thaumaturgus (św. Grzegorz Cudotwórca), *Homilia I. In Annuntiatione sanctae Virginis Mariae* [PG 10.1145-1156]
- HDT.*Hist.* – Herodotus (Herodot), *Historiae* (Dzieje)

HES. – Hesiodus (Hezjod)

Op. – Opera et dies

Theog. – Theogonia

HIER. – Sophronius Eusebius Hieronymus Stridonensis (św. Hieronim)

Ad Marcellam – Epistola Paulae et Eustochii ad Marcellam [PL 22,483-492]

Ad Paulinum – Epistola LIII ad Paulinum [PL 22,540-549]

Adv. Iov. – Adversus Iovinianum [PL 23, 211-338]

Iob – Commentaria in Iob [PL 26,619-802]

Nom. Hebr. – De nominibus Hebraicis [PL 23,771-934]

Pammach. – Epistola XLVIII, seu Liber apologeticus, ad Pammachium pro libris contra Iovinianum [PL 22,493-511]

HOM. *Od.* – Homerus (Homer), *Odysseia*

HOR. *Ars* – Quintus Horatius Flaccus (Horacy), *Ars poetica*

IGNAT. *Epist.* – Ignatius Martyr (św. Ignacy Męczennik), *Epistolae genuinae s[ancti] Ignatii Martyris, quae nunc primum lucem vident ex Bibliotheca Florentina*, edidit Isaacus Vossius, Amstelodami 1646

Instytucje Justyniana – Instytucje Justyniana, przełożył C. Kunderewicz, Warszawa 1986

IOAN. CHRYSOST. – Ioannes Chrysostomus (św. Jan Chryzostom)

Serm. Annunt. – Sermo de Annuntiatione Beatae Mariae, [w:] CUMDIUS, *op. cit.*, s. 177-179

Serm. Iob – De iusto et beato Iob. Sermo II, [w:] Sancti Patris nostri Ioannis Chrysostomi *Opera*, [edidit Fronton de Duc], t. 6, Lutetiae Parisiorum 1624, s. 83-89

Missa – Missa D. Ioannis Chrysostomi secundum veterem usum Ecclesiae Constantinopolitanae... a Leone Tusco... iam olim conversa... eadem recentius ab Erasmo Roterodamo tralata..., Colmariae 1540

IOAN. DAMASC. – Ioannes Damascenus (św. Jan z Damaszku)

Annunt. – Sermo in annuntiationem Sanctissimae Dominae nostrae Dei Genitricis [PG 96,647-662]

Cant. – Cantica ecclesiastica [w:] Sancti Ioannis Damasceni *Opera*, multo quam unquam antehac auctiora magnaue ex parte nunc de integro conversa per D[ominum] Iacobum Billium Prunaecum, Parisiis 1619, s. 599-623

Christ. nativ. – De Christi nativitate carmina; wydanie [w:] tamże, s. 587-589

Dormit. – De dormitione Sanctissimae Dei Genitricis; wydanie [w:] tamże, s. 580-586, 577-584 (sic; błąd w paginacji; k. Bbb_{3v}-Ccc_{4v}); przekład: *Homilia na wniebowzięcie NMP* [1-2], tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 1, s. 231-258

Dormit. orat. – In Dormitionem Sanctissimae Dei Genitricis oratio tertia [PG 96,753-762; przekład: *Homilia na wniebowzięcie NMP* (3), tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 1, s. 259-264

Nativ. – *De Beatae Mariae nativitate* [orationes]; wydanie [w:] Sancti Iohannis Damasceni *Opera...*, *op. cit.*, s. 541-580; przekład: *Homilia na narodzenie Najśw. Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 1, s. 220-230

Orthodox. – *De orthodoxa fide*; wydanie [w:] tamże, s. 244-524

Paracl. – *Paracletica in Sanctissimam Deiparam Virginem Mariam*, Romae 1685

Pasch. – *In Dominicam Pascham* [PG 96,839-844]

IRENAEUS, *Adv. haer.* – Irenaeus Lugdunensis (św. Ireneusz z Lyonu), *Adversus haereses* [PG 7,433-1224]; przekład pssusu 3,22 pt. *Przyczyna naszego zbawienia*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 1, s. 24-25

ISID. *Etym.* – Isidorus Hispalensis (św. Izydor z Sewilli), *Etymologiarum, sive Originum libri XX* (Etymologii, czyli Początków ksiąg 20) [PL 82,9-728]

IUSTIN. zob. Ps.-IUSTIN.

LACTAN. *Opif.* – Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (Laktancjusz), *Liber de opificio Dei* [PL 7,9-78]

LIV. – Titus Livius (Liwiusz), *Ab urbe condita libri* (Księgi [dziejów] od założenia Miasta); przekład: Liwiusz, *Dzieje Rzymu od założenia miasta*, [t. 1:] *Księgi I-IV*, przełożył A. Kościółek, wstęp napisał J. Wolski, opracował M. Brożek, Wrocław 1968 („Biblioteka Przekładów z Literatury Antycznej”, t. 14)

LUCAN. – Marcus Annaeus Lucanus (Lukan), *Pharsalia. Belli civilis libri decem* (Farsalia. 10 ksiąg o wojnie domowej)

MART. *Epigr.* – Marcus Valerius Martialis (Marcjal), *Epigrammaton libri* (Księgi epigramów)

METHOD. – Methodius Olympius (św. Metody z Olimpu)

Homil. Purif. – *Homilia in festo Purificationis Beatae Virginis*, [w:] *MAGNA BIBLIOTHECA*, t. 15, s. 604-610

Encomium – *S. Methodii encomium*, [w:] *MIECHOWITA* 2, *op. cit.*, s. 190

ORIG. zob. Ps.-ORIG.

OV. *Met.* – Publius Ovidius Naso (Owidiusz), *Metamorphoseon libri* (Meta-morfozy / Przemiany); przekład: Owidiusz, *Metamorfozy*, przełożyli A. Kamińska (ks. I – ks. IX, w. 175), S. Stabryła (ks. IX, w. 176 – ks. XV), opracował S. Stabryła, Wrocław ²1996 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 76)

PHYSIOL. – *Physiologus* (Fizjolog); wydanie współczesne: *Fizjolog*, przełożyła, wstępem i przypisami opatrzyła K. Jażdżewska, Warszawa 2003 („Biblioteka Antyczna”)

PLIN. MA. *NH* – Gaius Plinius Secundus Maior (Pliniusz Starszy), *Naturalis historia* (Historia naturalna); przekład: K. Pliniusza Starszego *Historii naturalnej ksiąg XXXVII*, przełożonej na język polski przez J. Łukaszewicza, t. I-X, Poznań 1845 („Biblioteka Klasyków Łacińskich na Polski Język Przełożonych Wydana przez Edwarda hr. Raczyńskiego”, t. VII-XVI)

- PROCLUS – Proclus, archiepiscopus Constantinopolitanus (św. Proklos, patriarcha Konstantynopola), *Sancti Patri... Analecta*, a Vincento Riccardo... nunc primum tum Graece, tum Latine edita..., Romae 1630
- Ps.-AMBROS.*Increp.* – Pseudo-Ambrosius (Pseudo-Ambroży), *Increpatio ad plebem de eo, quod scriptum est in Evangelio: „Qui habet, dabitur ei”...* [PL 17,686-689]
- Ps.-AUG. – Pseudo-Augustinus (Pseudo-Augustyn)
Annunt. – *Sermo CXCIV. De Annuntiatione Dominica* [PL 39,2104-2107]
Assumpt. – *Sermo CCVIII. In festo Assumptionis B. Mariae* [PL 39,2129-2134]
Assumpt.lib. – *De Assumptione BMV liber unus* [PL 40,1141-1148]
Dedicat. – *Sermo CCXXXI. In dedicatione ecclesiae* [PL 40,2171-2172]
Fratr. erem. – *Sermones sd fratres in eremo commorantes* [PL 40,1235-1358]
Medit. – *Meditationes* [PL 40,901-942]
Natal. – *Sermo CXIX. In Natali Domini* [PL 39,1982-1984]
Natal.Dom. – *Sermo CXXI. In Natali Domini* [PL 39,1987-1989]
Nativ. – *Sermo XX. De Nativitate Domini* [PL 40,1267-1268]
Reg.fid. – *De fide ad Petrum sive de regula verae fidei* [PL 40,751-780]
Soliloquia – *Soliloquia animae ad Deum* [PL 40,863-898]
- Ps.-EPIPH.*Laud.* – Pseudo-Epiphanius (Pseudo-Epifaniusz), *In laudes sanctae Mariae Deiparae* [PG 43,486-502]
- Ps.-HIER. – Pseudo-Hieronymus (Pseudo-Hieronim)
De cereo – *Epistola XVIII. De cereo paschali* [PL 30,182-188]
Epist.Paul. – (właśc. Paschasius Radbertus), *Epistola IX ad Paulam et Eustochium de assumptione Beatae Mariae Virginis* [PL 30,122-142]
Nativ. – *Epistola L. De Nativitate sanctae Mariae* [PL 30,297-305]
- Ps.-IUSTIN. – Pseudo-Iustinus Martyr (Pseudo-Justyn Męczennik), *Quaestiones et responsiones ad orthodoxos*, [w:] Divi Iustini Philosophi et Martyris quae extant *Opera...*, Parisiis 1575, s. 317-414
- Ps.-LEO – Pseudo-Leo Magnus Papa (Pseudo-Leon Wielki), *In Annuntiatione beatissimae Dei Genitricis et Virginis Mariae* [PL 54,508-511]
- Ps.-ORIG.*Vig.Nativit.* – Pseudo-Origenes (Pseudo-Orygenes), *In vigilia Nativitatis Domini* [PL 95,1162-1167]
- RUTIL.NAM. – Claudius Rutilius Namatianus (Rutyliusz Namatianus), *De reditu suo* (O swoim powrocie) [*De reditu suo itinerarium*, [w:] *Bibliotheca Classica Latina, sive Collectio auctorum classicorum Latinorum. Poetae Latini minores*, t. 4, Parisiis 1825]
- SIDON.APOLL. – Sidonius Apollinaris (Sydoniusz Apollinaris), *Epistola 6. Eutropio* [PL 58,455-456]
- SYMMACH.*Epist.* – Quintus Aurelius Symmachus (Symmach), *Epistularum libri decem* (10 ksiąg listów) [Quinti Aurelii Symmachi ... *Epistolarum libri X castigatissimi...*, Parisiis 1604]
- TERT.*Resurr.* – Quintus Septimius Florens Tertullianus (Tertulian), *De resurrectione carnis* [PL 2,791-886]

- THUC.*Bell.Pelop.* 3,88 – Thucydides (Tukidydes), *Bellum Peloponnesiacum*
 VAL.MAX. – Valerius Maximus (Waleriusz Maksymus), *Facta et dicta memorabilia*; przekład: Walerego Maksyma *O dziejach i powieściach pamięci godnych ksiąg dziewięć...* przekładania Andrzeja Wargockiego, Kraków 1609
 VENANTIUS – Venantius Fortunatus (św. Wenancjusz Fortunat), *In laudem sanctae Mariae Virginis et Matris Domini* [PL 88,276-284]
 VERG.*Aen.* – Publius Vergilius Maro (Wergiliusz), *Aeneis*
 ZENO VERON. – Zeno Veronensis (św. Zeno z Werony), *Tractatus de circumcissione* [PL 11,345-354]

6. Skróty dotyczące literatury średniowiecznej

- ABAEARDUS – Petrus Abaelardus (Piotr Abelard), *Hymni et sequentiae* [PL 178,1765-1818]
 ABSALON – Absalon Sprinckirsbacensis/Absalon von Springiersbach, *Sermones festuales et cum primis utiles et eruditi* [PL 211,13-294]
 ADAM.PERSEN. – Adamus Perseniae (Adam de Perseigne / Adam Herard), *Mariale*; wydanie: *Adae abbatis Perseniae... Mariale*, Romae 1652
 ADAMUS SCOTUS – Adamus Scotus (Adamus Anglicus / Adam de Druburgh), *Sermones* [PL 198,97-440]
 ALANUS – Alanus de Insulis (Alain de Lille / Adam z Lille), *Elucidatio in Cantica canticorum* [PL 210,51-110]
 ALBERT. – Albertus Magnus (Albert Wielki)
Bibl.Mar. – *Biblia Mariana*; wydanie: *Beati Alberti Magni... Opera*, recognita per P. Jammy, t. 20, Lugduni 1651, s. 1-40
Laud. – *De laudibus Beatae Mariae Virginis libri duodecim*; wydanie: tamże, s. 1-462
Mar. – *Mariale, sive Quaestiones super Evangelium „Missus est Angelus Gabriel”*; wydanie: tamże, s. 1-156 (dzieło o autorstwie niepewnym)
 ANSELM. – Anselmus Cantuariensis (św. Anzelm z Canterbury)
Orat. – *Orationes* (Mowy) [PL 158,855-1014]
Psalt. – *Hymni et Psalterium de Sancta Virgine Maria* [PL 158,1035-1050]
 ANTON.RAMPELOGIS – Antonius de rampelogis (Antonius de Rampegollis), *Figurae Bibliae*, Coloniae 1572
 BEDA – Beda Venerabilis (św. Beda Czcigodny)
Evang.Luc. – *In Evangelium S. Lucae* [PL 92,301-634]
Expositio – *Allegorica expositio in Cantica canticorum* [PL 91,1065-1236]
Nativ. – *De Nativitate Domini* [PL 94,498]
Pent. – *Commentarii in Pentateuchum* [PL 91,189-394]
 BERN.SEN. – Bernardinus Senensis (Bernardino degli Albizzeschi / św. Bernardyn ze Sieny), *Opera quae extant omnia...*, a F[ratre] Petro Rodulphio restituta, t. 1-4, Venetiis 1591
 BERN.CLAR. – Bernardus Claraevallensis (św. Bernard z Clairvaux)
Adv.Dom. – *De adventu Domini* [PL 183,35-56]

- Assumpt.* – *In assumptione Beatae Mariae* [PL 183,415-430]
Doctr.Tim. – *Sermo CXXI: De doctrina timoris et charitatis* [PL 183, 743-744]
Dom.assumpt. – *Dominica infra octavam assumptionis Beatae Virginis Mariae* [PL 183,429-438]
In Cant. – *Sermones in Cantica canticorum* [PL 183,785-1198]
Laud.Virg. – *De laudibus Virginis Matris* [PL 183,55-88]
Nativ.BMV. – *In nativitate Beatae Virginis Mariae sermo. De aquaeductu* [PL 183,437-448]
Pent. – *In festo Pentecostes* [PL 183,323-334]
Purif. – *In purificatione B. Mariae* [PL 183,365-372]
Salv.Reg. – *In antiphonam Salve Regina. Sermo III* [PL 184,1068-1072]
Tract. – *Tractatus ad laudem Gloriosae Virginis Matris* [PL 182,1141-148]
Vigil.Nativ. – *In vigilia nativitatis Domini* [PL 183,87-116]
BLESEN. – Petrus Blesensis (Pierre de Blois)
Mar.Magd. – *De s[ancta]. Maria Magdalena*; wydanie [w:] *MAGNA BIBLIOTHECA, op. cit.*, 12, pars 2, s. 870-872
Serm – *Sermones* [PL 207,559-776]
BONAV. – Bonaventura de Balneoregio (Giovanni Fidanza / św. Bonawentura), *Opera*; wydanie: S[anctus] Bonaventura, *Opera omnia*, cura et studio A.C. Peltier, t. 14, Parisiis 1868
BRUNO AST. – Bruno Astensis (Bruni di Segni, Brunone d'Asti, św. Bruno z Segni / z Asti), *Expositio in Genesim* [PL 164,148-234]
BRUNO CARTH. – Bruno Carthusianus (św. Bruno Kartuz), *Sermo I. De laude B[eatae] Mariae civitatis Dei*, w: tenże, *Opera omnia*, t. 3: *Opuscula varia, pia et erudita*, Coloniae Agrippinae 1611, s. 106-107
CELLEN. – Petrus Cellensis (Pierre de Celle)
Serm. – *Sermones* [PL 202,637-926]
De panib. – *De panibus* [PL 202,929-1046]
DAMIAN. – Petrus Damianus (Pietro/Pier Damiani / św. Piotr Damiani)
Annunt. – *Sermo XI. De annuntiatione Beatissimae Virginis Mariae* [PL 144,557-563]; przekład: *Homilia na zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB 3*, s. 135-141
Assumpt. – *Sermo XL. In assumptione Beatissimae Mariae Virginis* [PL 144,717-722]; przekład: *Homilia na wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB 3*, s. 142-148
Fid.cathol. – *De fide catholica* [PL 145,19-40]
Flor.Lucill. – *Sermo XXXIV. De ss. Flora et Lucilla virgine et martyre* [PL 144,687-691]
Hom.Nativ. – *Homilia in nativitate Beatissimae Virginis Mariae* [PL 144,748-761]; przekład: *Homilia na narodzenie Najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB 3*, s. 120-134
Instit. – *Institutio monialis. Ad Blancam ex comitissa sanctimonialem* [PL 145,731-750]

- Ioan.apost.* – *Sermo LXIII. De sancto Ioanne apostolo et evangelista* [PL 144,866-875]
- Leon.* – *Liber qui appellatur „Dominus vobiscum” ad Leonem eremitam* [PL 145,231-252]
- Nativ.XLIV* – *Sermo XLIV. In nativitate Beatissimae Virginis Mariae* [PL 144,736-740]; przekład: *Homilia na narodzenie Najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 3, s. 106-111
- Nativ.XLV* – *Sermo XLV. In nativitate Beatissimae Virginis Mariae* [PL 144,740-748]; przekład: *Homilia na narodzenie Najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB* 3, s. 112-119
- DION.CARTH. – Dionysius Carthusianus/Richelius (Denis le Chartreux, Dionysius van Rijkel, Dionizy Kartuz)
- Evang.Ioann.enarr.* – *In evangelium secundum Ioannem enarratio*, [w:] tenże, *In quatuor evangelistas enarrationes*, Parisiis 1552, k. 249v-342v
- Laud.* – *De laudibus gloriosae Virginis Mariae*, [w:] tenże, *Operum minorum tomus primus*, Coloniae 1532, k. 264-320v
- Praec.* – *De praefatione et dignitate Beatissimae Virginis Mariae libri quatuor*, [w:] tamże, *tomus secundus*, Coloniae 1532, k. 186-220
- EADMERUS – Eadmerus Cantuariensis (Eadmerus z Canterbury), *Liber de excellentia Virginis Mariae* (dzieło przypisywane dawniej św. Anzelmowi) [PL 159,557-580]
- ERNALDUS – Ernardus Bonaevallis Abbas (Arnaldo di Buonavalle)
- Lib.laud.* – *Libellus de laudibus Beatae Mariae Virginis* [PL 189,1725-1734]
- Sept.verb.* – *Tractatus de septem verbis Domini in cruce* [PL 189,1677-1726]
- FULGENTIUS zob. Ps.-FULGENT.
- GEORG.NIC. – Georgius Nicomediensis (Jerzy z Nikomedii)
- Ingress.* – *In Sanctissimae Dei Genitricis ingressum Deiparae in templum* [PG 100,1419-1156]
- Oblat.* – *Epitheta Matri Dei tributa a Georgio Nicomediensi in oratione de oblatione Deiparae in templo*, [w:] CANISIUS, *De Maria Virgine*, s. 492
- GERSON – Joannes Gerson (Jean Charlier de Gerson, Jan Gerson), *Opera*, t. I-IV, Parisiis 1606
- De suscept.* – *De susceptione humanitatis Christi* – wydanie [w:] Ioannis Gersoni... *Opera*, pars 1, Parisiis 1606, kol. 451-459
- Serm.Nat.* – *Alius sermo de eadem die natalis Domini*; wydanie [w:] tamże, pars 4, kol. 624-634
- Serm.Nicol.* – *Sermo de sancto Nicolao*; wydanie [w:] tamże, pars 4, kol. 55-62
- Serm.Spirit.* – *Sermo de Spiritu Sancto*; wydanie [w:] tamże, pars 2, kol. 774-789
- Tract.Magnif.* – *Tractatus quartus super Magnificat*; wydanie [w:] tamże, pars 3, kol. 741-757

- GISELBERTUS – Giselbertus / Gislebertus (Gilbert Crespin), *Altercatio Synagogae et Ecclesiae, in qua bona omnium fere utriusque instrumenti librorum pars explicatur...*, Coloniae 1540 (autorstwo niepewne)
- GODEFRIDUS ADMONTENSIS – Godefridus Admontensis (Gottfried von Admont), *Homiliae festuales* [PL 174,633-1060]
- GUERRIC.ABB.Serm. – Guerricus Abbas/Igniacensis (bl. Guerric d'Igny), *Sermones* [PL 185,11-214]
- HAILGRINUS – Thomas Cisterciensis (Thomas de Perseigne), Ioannes Algrinus (Ha(i)lgrinus, Jean d'Abbeville), *Commentaria in Cantica canticorum* [PL 206,9-862]
- HESYCHIUS – Hesychius, presbyterius Hierosolymitanus (św. Hezychiusz Jerozolimski), *Homilia de Sancta Maria Deipara* [PG 93,1453-1468]
- HILDEPHONSUS – Hildephonsus Toletanus (św. Ildefons, biskup Toledo), *De virginitate perpetua Sanctae Mariae* [PL 96,53-110; przekład: *O wieczystym dziewictwie najświętszej Maryi Panny*, tłumaczenie W. Kania, [w:] *TMB 2*, s. 161-202]
- HUGO – Hugo de Sancto Caro/Cardinalis (Hugues de Saint-Cher)
Sup.Cant. – *Postilla super Cantica canticorum*; wydanie [w:] *Opera omnia in universum Vetus et Novum Testamentum*, Lugduni 1645, t. 3, k. 106-138
Sup.Eccl. – *Postilla super Ecclesiasticum*; wydanie [w:] tamże, k. 172-267
Sup.Ioan. – *Postilla super Evangelium secundum Ioannem*; wydanie [w:] tamże, t. 6, k. 280-399
Psalt. – *In Psalterium universum Davidis regis et prophetarum*; wydanie [w:] tamże, t. 2
- IACOB.MONACH. – Iacobus (Iakovos) Monachus, *Oratio in Nativitatem Deiparae* [PG 137,567-600]
- IACOB.VORAG. – Iacobus de Voragine (Jacopo/Giacomo da Varazze, Jakub z Voragine)
Leg.aur. – *Legenda aurea*; wydanie: *Legenda aurea vulgo historia Lombardica dicta*, edidit T. Graesse, Lipsiae 1801
Serm.Assumpt. – *Sermo VIII. De assumptione Virginis*; wydanie [w:] *Sermones aurei de praecipuis sanctorum festis, quae in Ecclesia celebrantur*, Antverpiae 1712, t. 2, s. 169-173
Serm.aur. – *Sermones aurei de Maria Virgine Dei Matre...*, Venetiis 1590
Serm.dom. – *Sermones dominicales per totum annum...*, Venetiis 1579
- INNOCENT.Hymn. – Innocentius III (Lotario di Segni; Innocenty III, papież), *Hymnus de Christo et Beatissima Virgine Maria Matre eius* (incip. „Ave mundi spes Maria”) [PL 217,917-920]
- IOAN.GEOM. – Ioannes Geometra (Jan Geometra)
Annunt. – *Sermo in Sanctissimae Deiparae annuntiationem* [PG 106,811-848]
Hymn. – *Hymni V in B[eatam] Deiparam, e Graecis Ioannis Geometrae Latini facti per Federicum Morellum, editio III. ab interprete recognita*, Lutetiae 1621

- IORDANUS – Raymundus Iordanus (Idiota), *Contemplationes Idiotae de Virgine Maria*, [w:] tenże, *Opera omnia*, [edidit] Theophilus Raynaudus, Parisiis 1654, s. 204-469 (w druku błędna paginacja: po s. 204 strony 105-136, po s. 136 strony 237 nn.)
- IOSEPH.HYMN.*Marial.* – Iosephus Hymnographus (św. Józef Hymnograf), *Mariale* [PG 105,977-1414]
- ISIDOR.THESS. – Isidorus Thessalonicensis (Izydor z Salonik, Izydor z Kijowa), *Mariale ... studio ac labore Hippolytti Marraccii...*, Romae 1651
- IVO CARNUTENSIS – Ivo Carnutensis (Iwo, biskup Chartres), *Panormia seu decretum* [PL 161,1037-1344]
- LAUR.IUSTINIAN. – Laurentius Iustianianus (Lorenzo Giustigniani, św. Wawrzyniec Justiniani), *Opera omnia, sive Penus instructissima rei totius theologica, ascetica ac concionatoria*, Lugduni 1628
- LEO IMPER. – Leo Imperator (Leon VI, zwany Mądrym lub Filozofem), *Mariale...*, studio ac labore P[atri] Hippolyti Marraccii Lucensis, Romae 1651
- LOMBARD. – Petrus Lombardus (Piotr Lombard)
Comm.Psalm. – *Commentaria in Psalmos* [PL 191,61-1296]
Sent. – *Sententiarum libri quatuor* [PL 192,519-964]
- MARTINUS LEGION. – Martinus Legionensis (św. Marcin z Leónu), *In Assumptione sanctae Mariae* [PL 209,19-24]
- MATTH.CRAC. – Matthaes de Cracovia (Mateusz z Krakowa), *Sermones de sanctis*; wydanie: Mateusz z Krakowa, *Sermones de sanctis*, wydała, wstępem i notami krytycznymi opatrzyła B. Chmielowska, cz. 1-2, Warszawa 1984 („Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia”, vol. 17, fasc. 1-2); *Kazanie na Wniebowzięcie błogosławionej Maryi* cytowane według wydania [w:] *KM*, s. 45-52
- MAURITIUS – Mauritius de Villa Probata (Maurice de Villepreux), *Nova corona Mariae*, Paris 1512
- NICOL.CLAR. – Nicolaus Claraevallensis (Nicolas de Clairvaux), *In Nativitate Domini sermo II* [PL 184,832-834]
- NICOL.VARS. – Nicolaus Varsaviensis (Mikołaj z Błonia / Mikołaj Pszczółka), *Sermones de praecipuis sanctorum festis totius anni...*, Coloniae Agrippinae 1613
- PEREGRYN – Peregryn z Opola, *Kazania „de tempore” i „de sanctis”*, redaktor naukowy J. Wolny, [przekład z języka łacińskiego J. Mrukówna], Kraków-Opole 2001; *kazanie Na święto Narodzenia Najświętszej Maryi Panny* cytowane według wydania [w:] *KM*, s. 35-39
- Ps.-ALBERT – Pseudo-Albert Wielki, *Księga sekretów o cnotach ziół, kamieni i zwierząt niektórych*, opracowali J. Krocak, J. Sokolski, J. Zagożdżon, Wrocław 2014 („Bibliotheca Curiosa” 20)
- Ps.-ALCUINUS – Pseudo-Alcuinus (Pseudo-Alkuin), *Homiliae* [PL 101,1297-1306]

- Ps.-BEDA, *Gen.* – Pseudo-Beda Venerabilis (Pseudo-Beda Czcigodny; Wigbold?), *Quaestiones super Genesim* [PL 93,233-364]
- Ps.-BERN.CLAR. – Pseudo-Bernardus Claraevallensis (Pseudo-Bernard z Clairvaux), *De Beata Maria Virgine sermo* („*Ave, Maria, gratia plena...*”) [PL 184,1013-1022]
- Ps.-BONAV. – Conradus de Saxonía (Konrad z Saksonii), *Speculum Beatae Mariae Virginis*, [w:] BONAV., *Opera omnia, op. cit.*, s. 232-292; przekład passusu „Z dziełka *Zwierciadło* czyli *pozdrowienie* *Błogosławionej Maryi Dziewicy*”, tłumaczenie M.S. Wszolek, [w:] *TMB* 5, s. 56-66
- Ps.-FULGENT. – (*Fabius Claudius Gordianus Fulgentius*, św. Fulgencjusz z Ruspe) Pseudo-Fulgentius, *Sermo XXXVI: De laudibus Mariae ex partu Salvatoris* [PL 65,898-900]
- Ps.-HILDEPHONS. – Pseudo-Hildephephonsus (Pseudo-Ildefons) *Assumpt.* – *De assumptione Beatae Mariae sermones* [PL 96,239-272]
Coron. – *De corona Virginis* [PL 96,285-318]
- Ps.-HUGO – Pseudo-Hugo de Sancto Victore (Pseudo-Hugo ze św. Wiktorra), *Sermo de assumptione Beatae Virginis* [PL 177,1209-1222]
- Ps.-ISIDOR.MERC. *Coll. decret.* – Pseudo-Isidorus Mercator (Pseudo-Izydor Mercator), *Collectio decretalium* [PL 130,2-1178]
- Ps.-THOM.AQUIN. *De dilect.* – Pseudo-Thomas Aquinas (Pseudo-Tomasz z Akwinu); *De dilectione Dei et proximi*; wydanie: *Corpus Thomisticum. S[ancti] Thomae de Aquino opera omnia*. <https://www.corpusthomisticum.org/iopera.html> [dostęp 31.10.2019]
- RAULIN – Ioannes Raulin Ordinis Cluniacensis, *In Epiphania Domini*, [w:] tenże, *Opera, quae inveniri potuerunt, omnia*, Antverpiae 1612, s. 383-388
- RICH.LAUR. – Richardus a Sancto Laurentio (Richard de Saint-Laurent / Ryszard od św. Wawrzyńca), *De laudibus B[eatae] Mariae Virginis libri XII...*, Antverpiae 1625
- RICH.VICT. – Richardus a Sancto Victore (Ryszard od św. Wiktorra), *Explicatio in „Cantica canticorum”* [PL 196,404-524]
- RUPERT. – Rupertus Abbas Monasterii Tuitiensis (Rupert von Deutz)
Cant. – *In „Cantica Canticorum” de incarnatione Domini commentariorum libri VII* [PL 168,839-962]
Ioan. – *Commentaria in Ioannem* [PL 169,205-826]
Glorif. – *De glorificatione Trinitatis* [PL 169,13-202]
Math. – *In Matthaum de gloria et honore Filii hominis libri XIII* [PL 168,1307-1634]
- SERGIUS – Sergius Patriarcha (Sergiusz I, patriarcha Konstantynopola), *Testimonium Sergii Hierapolitae se Mariae natali*, [w:] CANISIUS, *op.cit.*, s. 79
- SIMON CASSIA – Simon a Cassia (Simon de Cascia, Simone Fidati), *De gestis Domini Salvatoris in quattuor Evangelistas libri quindecim*, Coloniae 1540
- THEOPH.PAENIT. – Theophilus Paenitens (św. Teofil z Cyljicii, zwany Pokutnikiem), *Oratio... ad Beatam Virginem*, [w:] Iohannes Weyer, *Via excellentior charitatis...*, Ingolstadii 1670, s. 251

- THOM.AQUIN. – Thomas Aquinas (św. Tomasz z Akwinu); wydanie: *Corpus Thomisticum. S[ancti] Thomae de Aquino opera omnia*. <https://www.corpusthomisticum.org/iopera.html> [dostęp 31.10.2019]
Expos.Salut. – Expositio Salutationis angelicae; przekład passusu „Nad aniołów wywyższona” W. Giertych, [w:] *TMB* 4, s. 50-54
Summ. – Summa theologica
- VITALIS – Ioannes Vitalis (Vitalis de Furno, Vital du Four), *Speculum morale totius Sacrae Scripturae*, Venetiis 1603
- WINCENY – Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przełożyła i opracowała B. Kürbis, Wrocław 1992 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 277)

7. Skróty dotyczące Biblii

Oznaczenia, tytuły ksiąg i lokalizacje [za:] Biblia Tysiąclecia – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, Poznań³1983.

Cytaty biblijne w języku łacińskim za Wulgatą według wydania: *Biblia sacra vulgatae editionis. Sixti V Pontificis Maximi iussu recognita et Clementis VIII auctoritate edita nunc novissime ad exemplar vaticanum expressa*, cura A. Arndt, t. 1-3, Ratisbonae [et al.] 1903-1907.

Cytaty biblijne w języku polskim, o ile nie zaznaczono inaczej, [za:] *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. J. Frankowski, Warszawa 1999. Niekiedy korzystano także bezpośrednio ze starego druku:

WUJEK 1599 – Jakub Wujek, *Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Testamentu według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na polski język znowu z pilnością przełożone... przez...*, Kraków 1599.

Sigła ksiąg biblijnych:

- Rdz – Księga Rodzaju
- Wj – Księga Wyjścia
- Lb – Księga Liczb
- Pwt – Księga Powtórzonego Prawa
- Joz – Księga Jozuego
- Sdz – Księga Sędziów
- Rt – Księga Rut
- Sm 1-2 – Pierwsza i Druga Księga Samuela
- Krl 1-2 – Pierwsza i Druga Księga Królewska
- Krn 1 – Pierwsza Księga Kronik
- Ezd – Księga Ezdrasza
- Tb – Księga Tobiasza
- Jdt – Księga Judyty

Est – Księga Estery
 Mch 2 – Druga Księga Machabejska
 Hi – Księga Hioba
 Ps – Księga Psalmów
 Prz – Księga Przysłów
 Koh – Księga Koheleta, czyli Eklezjastesa
 Pnp – Pieśń nad pieśniami
 Mdr – Księga Mądrości
 Syr – Mądrość Syracha, czyli Eklezjastyk
 Iz – Księga Izajasza
 Jr – Księga Jeremiasza
 Ez – Księga Ezechiela
 Dn – Księga Daniela
 Jon – Księga Jonasza
 Mi – Księga Micheasza
 Mt – Ewangelia według św. Mateusza
 Mk – Ewangelia według św. Marka
 Łk – Ewangelia według św. Łukasza
 J – Ewangelia według św. Jana
 1-2Kor – Pierwszy i Drugi List do Koryntian
 Ef – List do Efezjan
 1Kol – Pierwszy List do Kolosan
 Hbr – List do Hebrajczyków
 Dz – Dzieje Apostolskie
 Ap – Apokalipsa św. Jana

Skróty i rozwinięcia nazw ksiąg biblijnych występujące w druku

<i>Act.</i>	– <i>Actus Apostolorum:</i>	Dz
<i>Apoc., Apocal.</i>	– <i>Apocalypsis Ioannis:</i>	Ap
<i>Cant., Canti., Cantic.</i>	– <i>Canticum Cantorum:</i>	Pnp
<i>C<o>los.</i>	– <i>Ad C<o>los[senses]:</i>	1Kol
<i>Daniel.</i>	– <i>Prophetia Danielis:</i>	Dn
<i>Deuter.</i>	– <i>Liber Deuteronomii:</i>	Pwt
<i>Eccl., Eccles., Eccli.</i>	– <i>Liber Ecclesiasticus:</i>	Syr
<i>Ephesio., Ephesiorum</i>	– <i>Epistula ad Ephesios:</i>	Ef
<i>Esdrae</i>	– <i>Liber Esdrae:</i>	Ezd
<i>Ester., Hester.</i>	– <i>Liber Esther:</i>	Est
<i>Ex Actis</i> zob. „Indeks źródeł”, s.v. 1) Biblia / „Actus Apostolorum”		
<i>Ex Evangelio</i> zob. „Indeks źródeł”, s.v. 1) Biblia / „Evangelium”		
<i>Ex Evangelio Lucae</i> zob. „Indeks źródeł”, s.v. 1) Biblia / „Lucas”		
<i>Exod., Exodi</i>	– <i>Liber Exodus:</i>	Wj
<i>Esech., Ezechiel.</i>	– <i>Prophetia Ezechielis:</i>	Ez
<i>Gen., Genes., Genesis</i>	– <i>Liber Genesis:</i>	Rdz
<i>Hebr.</i>	– <i>Epistula ad Hebraeos:</i>	Hbr

<i>Hiere., Hierem.</i>	– <i>Liber Ieremiae:</i>	Jr
<i>Ioan.</i>	– <i>Evangelium secundum Ioannem:</i>	J
<i>Iob.</i>	– <i>Liber Iob:</i>	Hi
<i>Iona.</i>	– <i>Prophetia Ioniae:</i>	Jon
<i>Iosue</i>	– <i>Liber Iosue:</i>	Joz
<i>Isaiaae</i>	– <i>Liber Isaiaae:</i>	Iz
<i>Iud., Iudi., Iudic.</i>	– <i>Liber Iudicum:</i>	Sdz
<i>Iudit., Iudith.</i>	– <i>Liber Iudith:</i>	Jdt
<i>Luc., Luca., Lucae</i>	– <i>Evangelium secundum Lucam:</i>	Łk
<i>Machab. 2</i>	– <i>Liber Maccabaeorum 2:</i>	Mch 2
<i>Math., Matth.</i>	– <i>Evangelium secundum Matthaeum:</i>	Mt
<i>Num.</i>	– <i>Liber Numerorum:</i>	Lb
<i>Paralip. 1</i>	– <i>Liber Paralipomenon 1:</i>	Krn 1
<i>Prov., Prover.</i>	– <i>Liber Proverbiorum:</i>	Prz
<i>Psal., Psalm.</i>	– <i>Liber Psalmorum:</i>	Ps
<i>Reg. 1-2</i>	– <i>Liber Samuelis 1-2:</i>	Sm 1-2
<i>Reg. 3-4</i>	– <i>Liber Regum 1-2:</i>	Krl 1-2
<i>Ruth</i>	– <i>Liber Ruth:</i>	Rt
<i>Sap.</i>	– <i>Liber Sapientiae:</i>	Mdr
<i>Tobiae</i>	– <i>Liber Thobis:</i>	Tb

II. OPIS ŹRÓDŁA

Podstawą niniejszej edycji jest pierwodruk *Ogrodu Panieńskiego...* z roku 1681, który był jedynym wydaniem tego dzieła za życia Wespazjana Kochowskiego. Korzystaliśmy z egzemplarza Biblioteki Czartoryskich w Krakowie (sygn. 25839 I), pomocniczo sięgając również do innych egzemplarzy, m.in. Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 2816 II), Biblioteki Ossolineum (sygn. XVII-5463), Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (sygn. XVII.3766 adl.) i Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie (sygn. XVII/332). Ponieważ jakość druku, zwłaszcza zamieszczonych na marginesach, złożonych drobną kursywą i zapisywanych skrótowo odnośników do łacińskich źródeł tytułów epigramatów jest często bardzo niska, analiza porównawcza kilku egzemplarzy okazywała się niekiedy pomocna w poprawnym odczytaniu tych adnotacji.

Ogród Panieński... ukazał się w krakowskiej drukarni Jerzego i Mikołaja Schedłów bez nazwiska autora na karcie tytułowej:

[antykw:] OGROD / PANIENSKI / Pod Sznur / PISMA SWIĘTEGO, / DOKTOROW KOSCIELNYCH, / KAZNODZIEIOW PRAWOWIERNYCH, / Wymierzony. / [kursywa:] A / [antykw:] KWIATAMI TYTVŁOW / MATKI BOSKIEY / Wyfádzony. / [kursywa:] PRZEZ / [antykw:] Jednego nayliższego tey MATKI / y PANNY Niewolniká. / [kursywa:] WKRAKOWIE, / [antykw:] w Drukárni SCHEDLOW I.K.M. Ordynáryinych Typografow. / Roku Pánskiego 1681; 4°, k. 92, s. 1-184, sygn. A₁-Z₄.

Na odwrocie karty tytułowej zamieszczono dwie strofy z przypisywanego wówczas św. Kazimierzowi Jagiellończykowi, królewiczowi polskiemu, hymnu *Omni die dic Mariae...*, a pod nimi formułę „*Facultas, imprimatur*”, sygnowaną przez Kaspra Cieńskiego, dziekana katedralnego i cenzora diecezji krakowskiej¹. W większości dostępnych wydawcom egzemplarzy tom otwiera prozatorska dedykacja *Ogrodu Panińskiego...*: „Najjaśniejszej, najlaskawszej nieba i ziemi przez przywilęj łaski Królowej, [...] Pannie Maryjej, ozdobie Karmelu, Korony Polskiej zaszczytowi”, umieszczona na dodrukowanej karcie nieobjętej ogólną numeracją stron², a po niej następuje wierszowane „Do Ogrodu Panińskiego weście (k. A₂r-A₃v, s. 3-6) podpisane: „Najbliższy niewolnik, *Ogroda Panińskiego* autor”. Dzieło zawiera 16 kwater, z których każda mieści 100 epigramatów, co daje 1600 krótkich, przeważnie dwuwersowych utworów (tylko 10 to czterowersy)³. Każdy z epigramatów opatrzony jest łacińskim tytułem, określającym wprost lub peryfrastycznie Matkę Bożą. Źródło większości tytułów zostało wskazane w notach na marginesie. Każdą z 16 kwater otwiera pełniący funkcję motta cytat, najczęściej biblijny (wyjątek stanowią kwatery III, w której w funkcji motta występuje cytat z antyfony *Salve Regina*, oraz XI, którą otwiera cytat z antyfony na święto Oczyszczenia NMP *Gaude, Maria virgo*).

Podstawowym źródłem pomocniczym w opracowaniu niniejszej edycji był autograf *Ogrodu Panińskiego...*, przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie (sygn. 12572 III; dawniej Biblioteka Baworowskich we Lwowie, sygn. 848). Manuskrypt ten, liczący 131 kart o wymiarach 27 x 18,5 cm (po obcięciu), zawiera dwa dzieła zapisane ręką Wespazjana Kochowskiego w roku 1676: *Chrystus cierpiący...* (k. 1-32r)⁴ oraz *Ogród Paniński...* (k. 33r-130v). Na czystej karcie sygnowanej cyfrą I znajduje się wyklejka z odrębną adnotacją (prawdopodobnie bibliotekarza):

Autograf Kochowskiego. Niniejsze rękopismo, obejmujące dwa dzieła Wespazjana z Kochowa Kochowskiego, jako to: a. *Chrystus cierpiący*; b. *Ogród Paniński*, jest autografem samegoż Kochowskiego, na co obacz zaświadczenie na karcie 32giej fol. retro w niniejszej księdze.

¹ Kasper Cieński h. Pomian (†1703), pleban piotrowiński, od 1660 r. kanonik gnieźnieński, od 1679 dziekan katedralny krakowski, cenzor diecezji krakowskiej, blisko związany z jezuitami, ufundował m.in. sarkofag swego wuja, biskupa Andrzeja Trzebnickiego, w krakowskim kościele św.św. Piotra i Pawła.

² W niektórych egzemplarzach, np. Biblioteki Kórnickiej PAN (sygn. Mf 5982), dedykacji tej brakuje lub, jak w egzemplarzu. Biblioteki Ossolineum (sygn. XVII-5463), znajduje się ona między k. A2 i k. A3, rozdzielając „Do Ogrodu Panińskiego weście” na dwie części. Kustosz „DO” na odwrocie karty zawierającej dedykację wskazuje, że miała poprzedzać wiersz otwierający *Ogród*.

³ I 1, III 63, IV 1, V 1, VI 1, VII 1, VIII 1, IX 45 i 64.

⁴ Wydany, podobnie jak *Ogród Paniński...*, w oficynie Schedlów w roku 1681.

Na wskazanej k. 32v (pomiędzy tekstami *Chrystusa cierpiącego... i Ogrodu Panińskiego...*) znajduje się sporządzona przez Samuela Bandtkiego w kwietniu 1830 r. notatka, podpisana również przez Józefa Muczkowskiego, stwierdzająca, że oba utwory są autografami, czego dowodzi ich porównanie z oryginalnymi listami Wespazjana Kochowskiego, datowanymi w Goleniowach w grudniu 1676 r.⁵ Autograf *Chrystusa cierpiącego... i Ogrodu Panińskiego...* w posiadaniu Antoniego Grabowskiego, który w 1840 r. pisał:

Dziela jego: a) *Chrystus cierpiący etc.*; b) *Ogród Paniński* wierszem, które dopiero w r. 1681 z druku wyszły, już kilką laty wcześniej ukończone były. Na autografach obu tych dzieł, które posiadam, zapisana jest data: *Goleniovii, rure meo paterno, Anno 1676.*⁶

Autograf *Ogrodu Panińskiego...* otwiera na k. 33r starannie zapisany tytuł zbioru, odmienny od tytułu druku (zob. niżej, „Aparat krytyczny”); na k. 33v znalazł się fragment wspomnianego już, a przypisywanego św. Kazimierzowi hymnu maryjnego, na k. 34r-35v – „Do Ogrodu Panińskiego wejście”, a karty od 36r do 130v wypełnia 16 kwater, zawierających w sumie (wraz ze skreślonymi) 1660 epigramatów.

Zachowany autograf *Ogrodu Panińskiego...* nie był zapewne definitywną podstawą druku, w którym znalazło się 5 epigramatów niewystępujących w autografie (II 53, IV 2, IX 70, XIV 26, XIV 27), w tym 3 wiersze nawiązujące do pism ks. Piotra Skargi, które Kochowski musiał wprowadzić do zbioru na ostatnim etapie prac nad manuskrypcem, zastępując nimi 3 teksty wcześniej zapisane w autografie, a następnie skreślone. Nie są to jedyne epigramaty w autografie, które nie znalazły się w krakowskiej edycji *Ogrodu Panińskiego...* Takich wierszy jest ponad 60, przy czym większość z nich już w autografie została skreślona przez autora i zastąpiona innymi epigramatami, najczęściej zapisanymi na marginesach kart (w niniejszej edycji I 9, I 89, I 92, III 56, III 58, III 65, III 66, III 77, IV 7, V 19, V 76, VI 2, VI 4, VI 10, VI 14, VII 19, VII 66, VII 85, VIII 89, VIII 90, VIII 91, IX 2, IX 38, IX 49, IX 50, X 16, X 19, X 26, X 45, X 46, X 47, XI 1, XI 19, XI 88, XII 28, XIII 84, XIII 86, XIV 84, XIV 92, XVI 68, XVI 69) lub na doklejonych do kart paskach papieru (VI 7). Usunięcie tekstu sygnalizował autor jego przekreśleniem lub podkreśleniem, a także stawianym obok krzyżykiem. Kilka epigramatów nie posiada żadnego z tych oznaczeń, a mimo to zostały pominięte w druku. Teksty wszystkich nieuwzględnionych w druku epigramatów podajemy w „Aneksie”, a informacje o ich pominięciu w druku – w „Aparacie krytycznym”.

⁵ Zob. rękopis Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 1138); oba listy opublikował Jan Czubek (*Wespazjan z Kochowa Kochowski. Studium biograficzne*, Kraków 1900, s. 126[144], 129[147]-130[148]).

⁶ A. Grabowski, *Starożytności historyczne polskie, czyli pisma i pamiętniki do dziejów dawnej Polski...*, Kraków 1840, t. 1, s. 398, przyp. 4.

Autograf ma charakter roboczego brulionu, z licznymi skreśleniami, dopiskami i poprawkami, sporządzonymi drobniejszym duktem pisma i jaśniejszym inkaustem. Tytuł autografu, kolejność kwater oraz ich zawartość zasadniczo odbiega od wersji drukowanej *Ogrodu Panieńskiego...* Co prawda zarówno autograf, jak wersja drukowana liczą po 16 kwater, ale ich układ został przez autora gruntownie zmieniony w trakcie przygotowania dzieła do druku. To samo miejsce w kompozycji autografu i druku zajmują kwatery I oraz XI-XVI, natomiast pozostałych 9 w wersji drukowanej przestawiono w sposób następujący (na miejscu pierwszym podajemy numer kwatery w autografie, na drugim – tej samej kwatery w druku): ^AII → V, ^AIII → IV, ^AIV → VI, ^AV → VII, ^AVI → VIII, ^AVII → IX, ^AVIII → X, ^AIX → II, ^AX → III. Ponadto w autografie na prawym marginesie obok nagłówków kwater I-IV, IX-X autor zamieścił adnotację *Inducowana* ('Wprowadzona'), zaś po „Zawarciach” kwater I-VI, XI, XIII-XV explicit: *A.M.D.G. [Ad Maiorem Dei Gloriam – ‘Na większą chwałę Boga’]*, a po „Zawarcu” kwatery XVI explicit: *A.M.D.G. V.I.H [?] (Virginis Immaculatae Honorem [?] – ‘[i] Część niepokalanej Dziewicy’ [?])*.

Ponieważ druk *Ogrodu Panieńskiego* został opatrzony wspomnianą już, nieobecną w autografie dedykacją dzieła Najświętszej Maryi Pannie, którą poeta sygnował jako „najbliższy niewolnik, *Ogroda Panieńskiego* autor”, a ostateczny kształt wersji drukowanej różni się dość zasadniczo od brulionowej wersji autografu, wydawcy zdecydowali o wyborze za podstawę niniejszej edycji wersji drukowanej, mimo że autograf zawiera niejednokrotnie lekcje bardziej poprawne niż druk. Wszelkie emendacje wprowadzone przez wydawców za autografem zostały odnotowane w „Aparacie krytycznym”.

Wzajemne relacje kolejności kwater w autografie i w druku wyglądają, jak następuje (litera A oznacza autograf, litera D – druk):

I _A → I _D	I _D → I _A
I _A → V _D	II _D → IX _A
III _A → IV _D	III _D → X _A
IV _A → VI _D	IV _D → III _A
V _A → VII _D	V _D → II _A
VI _A → VIII _D	VI _D → IV _A
VII _A → IX _D	VII _D → V _A
VIII _A → X _D	VIII _D → VI _A
IX _A → II _D	IX _D → VII _A
X _A → III _D	X _D → VIII _A
XI _A → XI _D	XI _D → XI _A
XII _A → XII _D	XII _D → XII _A
XIII _A → XIII _D	XIII _D → XIII _A
XIV _A → XIV _D	XIV _D → XIV _A
XV _A → XV _D	XV _D → XV _A
XVI _A → XVI _D	XVI _D → XVI _A

III. ZASADY WYDANIA

Epigramaty w obrębie poszczególnych kwater opatrzone numeracją w nawiasach kwadratowych, jako że pochodzi ona od wydawców. Podobnie jak w druku, wskazywane przez autora źródła łacińskich tytułów epigramatów umieszczono na marginesach, na wysokości tytułu, rozwiązując skróty, co zaznaczono również nawiasami kwadratowymi.

Objaśnienia składają się zasadniczo z trzech części:

1) tłumaczenia łacińskiego tytułu na język polski; w nielicznych przypadkach (np. III 67), kiedy w tekście epigramatu brak wyraźnego nawiązania do tytułu, został on objaśniony bezpośrednio po tłumaczeniu;

2) lokalizacji tytułu w źródle wskazanym przez autora w nocie marginalnej (niezależnie od tego, czy było mu ono znane bezpośrednio, czy też tytuł jest cytatem z drugiej ręki; nieobecność noty marginalnej sygnalizowano wyrazem: 'brak'; zob. też: „Wykaz źródeł wskazanych w marginaliach”) oraz w innych źródłach, z których autor korzystał, mógł korzystać lub które jedynie potwierdzają obecność konkretnego tytułu w tradycji literackiej. W pierwszej kolejności starano się uwzględnić wydania tekstów poprzedzające czas powstania *Ogrodu Panińskiego...*, zawierające lekcje najbardziej zbliżone do brzmienia tytułów w dziele Kochowskiego (stąd uwzględniono niektóre antologie, florilegia i traktaty, które z dużym prawdopodobieństwem mogły służyć jako źródło cytatów z drugiej ręki, a pominięto np. oryginalne, greckie lub syryjskie, wersje tytułów, Kochowskiemu znanych tylko z tradycji łacińskiej). W przypadku, kiedy w źródle wskazanym w nocie marginalnej lub w innej znanej im literaturze wydawcom nie udało się odnaleźć cytatu w brzmieniu identycznym lub przynajmniej zbliżonym do postaci konkretnego tytułu, sygnalizowano to znakiem {?}. Jediną funkcją cytatów zawartych w tej części objaśnień jest bardziej precyzyjna lokalizacja faktycznego lub możliwego źródła tytułu i wskazanie jego najbliższego kontekstu, dlatego zdecydowano się pozostawić je bez tłumaczenia (także w celu uniknięcia zbędnych powtórzeń, gdy cytat wykorzystany jako tytuł został już przełożony w pierwszej części objaśnień lub w trzeciej – w komentarzu do właściwego epigramatu);

3) objaśnień językowych i rzeczowych oraz tzw. similiów, tj. wyraźnych zależności wierszy Kochowskiego od wcześniejszej literatury. Te ostatnie ograniczono do minimum (przede wszystkim do innych utworów Kochowskiego) ze względu na popularność i powtarzalność wielu tytułów i motywów (udokumentowaną także w pierwszej części objaśnień, w której wskazano ich możliwe pochodzenie), co z jednej strony ułatwia wskazanie tego rodzaju podobieństw, z drugiej zaś niesie ze sobą ryzyko przekształcenia objaśnień w miniantologie tekstów. Miejsca paralelne w samym *Ogrodzie Panińskim...* oznaczono za pomocą odsyłaczy: przy epigramacie, w którym motyw lub fraza pojawiają się po raz pierwszy odsyłało do wszystkich następujących utworów, przy kolejnych zaś – tylko do owego pierwszego epigramatu. O ile nie

zaznaczono inaczej, tłumaczenia tekstów obcojęzycznych w tej części objaśnień pochodzą od wydawców tomu.

W objaśnieniach starano się przede wszystkim wykorzystać teksty stanowiące faktyczne lub możliwe źródło łacińskich tytułów maryjnych oraz inspirację dla towarzyszących im epigramatów (np. kazania współczesnych Kochowskiemu autorów). Świadomie zrezygnowano w objaśnieniach z erudycyjnych i encyklopedycznych treści, luźno lub zgoła wcale niezwiązanych z tekstem epigramatu.

IV. ZASADY TRANSKRYPCJI

Układ tekstu i interpunkcja

W edycji zasadniczo zachowano układ tekstu podstawy wydania, nieliczne odstępstwa (np. co do kolejności epigramatów) sygnalizowano w „Aparacie krytycznym”. Interpunkcję zmodernizowano zgodnie z obowiązującymi dzisiaj normami.

Pisownia wielkich i małych liter

Zgodnie z regułami przyjętymi w Serii odstępiono od rozpoczynania wersów majuskułą.

Uwspółcześniono pisownię wielkich i małych liter. Ze względu na specyfikę tekstu Kochowskiego, gromadzącego setki tytułów i różnego rodzaju określeń Maryi, ściśle wyznaczenie reguł ich pisowni jest niezwykle trudne.

Pisownię wielką literą stosowano m.in. w nazwach odnoszących się do Boga Ojca, Chrystusa, Ducha Świętego oraz całej Trójcy Świętej (np. *Ociec, Niebieski Ekonom, Paraklet, Sędzia, Stwórca, Wieczny, Wszchemocność, Zbawiciel*) oraz do Matki Bożej (np. *Dziewica, Gospodyni, Królowa, Matka, Panna*), a także w zaimkach użytych w bezpośrednich (adresatywnych) zwrotach do Boga i Maryi (np. *Ty, Twój*; pozostałe zaimki pisane są małą literą). Peryfrastyczne lub metaforyczne określenia Maryi (np. *brama / broma, kotwica, lichtarz, lilija, ołtarz, pałac, źródło*) zapisywano małą literą, z wyjątkiem sytuacji, w których tego rodzaju określenia można uznać za semantyczny i syntaktyczny ekwiwalent imienia Maryi (dotyczy to głównie form w wołaczu, np. *Ty, Bromo* = ‘Ty, Maryjo’). Zależnie od kontekstu wielką lub małą literą pisano odnoszące się do Maryi i Chrystusa określenia typu *matka, syn, oblubieniec, oblubienica*. Majuskułą wyróżniono personifikacje i nazwy alegoryczne (np. o Chrystusie: *Baranek, Miłosierdzie, Sprawiedliwość, Słońce Sprawiedliwości*).

Wyrazy złożone w druku wersalikami (np. *BÓG, TRÓJCA, MARYJA, MATKA, PANNA*) transkrybowano *Bóg, Trójca, Maryja, Matka, Panna*.

Pisownia łączna i rozdzielna

Zgodnie z dzisiejszą ortografią zmodernizowano łączną i rozdzielną pisownię wyrazów. Wprowadzono łączną pisownię przyimków oraz wyrażen przyimkowych (np. *co raz* → *coraz*, *na ten czas* → *natenczas*, *w skok* → *wskok*, *w ten czas* → *wtenczas*, *we wnętrzu* → *wewnątrz*).

Bez względu na graficę druku *nie* w połączeniu z formą *masz* transkrybowano jako *niemasz* (w znaczeniu łacińskiego zwrotu *non est* – ‘nie ma / nie istnieje’) lub jako *nie masz* (w znaczeniu łacińskiego *non habes* – ‘nie masz / nie posiadasz’).

Jeśli łączna pisownia partykuły *-li* oraz częstek ruchomych *-ć, -ż* mogłaby zmieniać lub zaciemniać znaczenie wyrazu, wprowadzono dywiz (np. *czy-li, by-ć, ma-ć, ma-li, ma-ż, opeda-ć, południe-li, wieczór-li*). W pozostałych przypadkach stosowano pisownię łączną (np. *bardziejć, boć, coć, gdyć, kiedyć, maszli, pannać, tać, żebyć*). Łącznie zapisywano również ruchome końcówki osobowe (np. *bożyczeń, na wiekim, słońcemę, tymę*), na prawach wyjątku dywiz wprowadzając jedynie w zapisie *śmierć-ęś*. Utrzymano pisownię rozdzielną wyrażenia przyimkowego *ze wnętrza* (= ‘z wnętrza, od wnętrza’).

Samogłoska pochyłona *a* (*á*)

Nie oznaczano występującego w druku *a* pochyłonego. Zachowano oboczność *každy* || *koždy, brama* || *broma* || *brona, chramy* || *chromy*.

Samogłoska pochyłona *e* (*é*)

Występujące w końcówkach dopełniacza, celownika i miejscownika l.poj. r.ż. odmiany przymiotnikowej *e* ścieśnione do brzmienia *y/i* rozszerzamy ze względów semantycznych do postaci *-ej* bez specjalnych oznaczeń (np. *anielski* → *anielskiej, królowy* → *królowej* – w druku zdecydowanie przeważa postać: *królowej, miodopyłny* → *miodopyłnej, wielki* → *wielkiej*). W sytuacjach, w których zachodzi możliwość dwojakiego odczytania znaczenia, wybierano formę uznaną przez wydawców za właściwą z punktu widzenia semantycznego (np. II 29,2: *przedwieczny* → *przedwiecznej, X 47,1: hardy* → *hardej*), w objaśnieniach sygnalizując możliwość innej transkrypcji, a co za tym idzie, również innego sensu tekstu.

W bardzo licznych w druku (a liczniejszych jeszcze w autografie) przypadkach całkowitego ścieśnienia *e* do *i/y* w klauzulach wyrazów współtworzących pary rymowe wprowadzano końcówkę *-ej*, tym razem sygnalizując w grafii rozszerzenie (np. *bliży* → *bliżej, boży* → *bożej, daleki* → *dalekiej, doskonały* → *doskonalej, jaki* → *jakięj, królowy* → *królowej, który* → *której, ludzki* → *ludzkiej, najrzetelni* → *najrzetelnej, prawdziwy* → *prawdziwej, święty* → *świętej, wieczny* → *wiecznej, wtóry* → *wtórej, żywy* → *żywej*).

Wahania w zapisie stopnia wyższego przysłówków: *bardzi* || *bardziej* oraz *więcy* || *więcej* wyrównywano do przeważającej w druku postaci *bardziej* oraz *więcej* (z wyjątkiem pozycji rymowej, w której oznaczamy pochylenie *é*). Końcówki przysłówków z wymową rozszerzoną (*najlepiej, najbardziej, najświętszej*), wymagające z kolei ze względów rymowych wymowy ścieśnionej, transkrybowano jako *najlepiej, najbardziej, najświętszej*.

Zachowano ścieśnienie samogłoski *e* w wyrazach *kalika, okryślić, przedtym, sirota, styr, szczyry*.

Zachowano ślady wymowy rozszerzonej przed spółgłoskami półotwartymi (np. *czciemy, osadziel, wszelkiem, wszelakiem, zwyciężem* w parze rymowej

z *orężem*). Pojawiający się jednokrotnie zapis *czejże* (V Z4) transkrybowano jako *czyjże*. Zachowano natomiast etymologicznie umotywowany zapis rzeczownika *zbier* (= ‘zbiór’).

Utrzymano wahania ścieśnienia lub poszerzenia samogłosek *e, i, y* w śródgłosie wyrazów: *dzilo* || *dzielo, siła* || *siela*. W sytuacjach, w których współbrzmienie klauzul wymagało wymowy ścieśnionego *e*, transkrybowano *dziela* jako *dziela* (w parze rymowej z *siła*) oraz *siela* jako *siela* (w parze z *urodziła*), zachowano natomiast bez sygnalizacji pochylenia *e* parę rymową *posielku* / *sielku*.

Zachowano formy wołaczy: *ogarniej, westchniej, zamkniej, zasiagniej, zmocniej*, a także wahanie w zapisie wołacza *kwitnij* || *kwitniej*.

Utrzymano wahania w zapisie dopełniacza: *pani* || *paniej* a także w zapisie metonimicznego określenia Arystotelesa: *Stagira* || *Stagiera*.

Samogłoski *i, y*

Zmodernizowano pisownię litery *i* w funkcji dzisiejszego *j*, oddając ją przez jotę (np. *ieden* → *jeden, iest* → *jest, tey* → *tej, Troyca* → *Trojca*). Literę *y* pojawiającą się w funkcji spójnika oddawano przez *i*. W wyrazach obcego pochodzenia grupę *-ia-* (*-ya-*) transkrybowano jako *-ija-* (*-yja-*) zarówno w tekstach wierszowanych, jak w prozatorskiej przedmowie (np. *aeryja, akademija, bestyja, chrześcijaństwo, dyjament, ekonomija, ewangelija, herezyja, lilija, materyja, prowijant, teologija, zodyjak*); podobnie w obcych imionach i nazwach (np. *Adonijasz, Aryjadna, Eljasz, Fawonijusz, Izajasz, Jeremiasz, Kornelija, Lewijatan, Maryja, Syryjusz; Dyjarbek, Grecyja*).

W tekstach wierszowanych transkrypcja taka pozwala na zachowanie metrum 13-zgłosowca, ale kilkakrotnie zdarzają się sytuacje, kiedy zgodnie z powyższą zasadą poszerzenie wymowy tej grupy w wyrazach obcego pochodzenia skutkowałoby hipermetrią, w takich więc przypadkach zdecydowaliśmy się przyjąć kryterium nadrzędności wzorca rytmicznego i transkrybowaliśmy *racyey* jako *racjej* (I 83,1), *deliciey* jako *deliczej* (II 24,2; X 55,2; XVI 20,1), *faciata* jako *facjata* (V 7,1; XI 29,2). Dodajmy, że w druku występują także wersy z wyrazami, które dla zachowania regularnego wzorca rytmicznego należy transkrybować jako *delicyja* (IV 30,1; IV 66,2) oraz *racyja* (II 21,2; X 49,1; XI 87,1; XIV 42,2).

Wyrazy, w których względy metryczne każą czytać *i* niezgłoskotwórcze (wedle normy dzisiejszej) jako samogłoskę zgłoskotwórczą, transkrybowano zgodnie z tym wymogiem (np. *Izajasz, Moizesz* [obok *Mojżesz*], *Synai*).

Wahania w zapisie nazwiska *Gerson* / *Gierson* (w marginaliach) bez zaznaczania ujednolicono do postaci *Gerson*. Zapis *dientro* transkrybowano jako *dentro* (‘wewnątrz’).

Samogłoska pochyłona *o* (*ó*) oraz samogłoska *u*

Choć druk nie oznacza *o* pochyłonego, w transkrypcji oddano je zasadniczo zgodnie z dzisiejszą pisownią jako *ó*; za kreskowaniem przemawiają m.in. występujące w druku pary rymowe: *który* / *mury* (VII 14) oraz *górzę* / *staturę* (VI 63). Z kreskowania *o* pochyłonego zrezygnowano w pozycjach rymowych (np. *mnostwo* / *domostwo, pokory* / *chory* [= *chóry*], *proby* / *ozdoby*),

a także w zapisie spójnika *poko* (= ‘dopóki / tak długo jak’) i czasownika *urość* (= ‘urościć’). Niekreskowane *o* pozostawiono również w wyrazach, w których w miejscu dzisiejszego *u* w druku konsekwentnie występuje *o*: *forta* (= *furta*), *fortka* (= *furtka*), *nola* (= *nuta*) oraz *gront* (= *grunt*), *grontować* (= *gruntować*), wymowę taką poświadczają bowiem m.in. rymy *gronta / bifronta*, *Pontu / grontu*, choć w druku występuje również oboczność *grontownie* || *gruntownie* (rozszerzenie artykulacji przed spółgłoską *n* w grupie *un* to dialektologiczna cecha małopolska).

Pisownię wyrazów z *ó* i *u* oddano zgodnie z dzisiejszą ortografią (np. *curka* → *córka*, *gura* → *góra*, *ktury* → *który*, *pul* → *pól*, *ogulnie* → *ogólnie*, *piastonka* → *piastunka*, *pioron* → *piorun*).

Samogłoski nosowe *a*, *e*

Występujące w druku wahania w zapisie *się* || *sie* ujednicamy do *się*, jeżeli jednak brak oznaczenia nosowości lub jej obecność zmienia znaczenie wyrazu, emendację odnotowujemy w aparacie krytycznym (np. *nię* → *nie*, *świece* → *świecę*, *najwyższa* → *najwyższą*).

Wahania w zapisie partykuły *przecie* || *przeię* ujednicono do przeważającej w druku postaci *przecie*.

Nie zachowano nosowości wtórnej oznaczanej sporadycznie w wyrazach *mięszkanie* i *ziemia*.

Zmodernizowano zapisy samogłosek nosowych rozłożonych do postaci *-om*, *-em* (np. *glembina* → *głębina*, *golembica* → *gołębica*, *silom* → *siłą*, *ztempila* → *stępiła*), pozostawiono natomiast dawne beznosówkowe formy *paszczeka* i *teskliwy*.

Oboczności samogłoskowe *e*||*a*, *e*||*o*, *e*||*a*

Pozostawiono występujące w druku zapisy: *siestrzanku* (= ‘siostrzeniec’), *w miedzie*, *w zwierciadle*. Zachowano repartycję samogłosek nosowych *a* || *e* w wyrazach *odpądz* (= ‘odpędzić’), *wągiel* (= ‘węgiel’) oraz *zasiagać* (= ‘zasięgać’).

Spółgłoski *c*, *cz*

Spółgłoski *c*, *cz* transkrybowano według obowiązujących obecnie zasad pisowni (np. *czekauz* → *cekausz*, *czyścizowy* → *czyścizowy*, *kaczerstwa* → *kaczerstwa*, *kolac* → *kolacz*, *obecny* → *obecny*, *uciecz* → *uciec*, *więczej* → *więcej*).

Pozostawiono dawną postać rzeczownika *kruszc*, który pojawia się w *Ogrodzie Panińskim...* w przypadkach zależnych (*kruszców*, *kruszczom*).

Spółgłoski *s*, *ś*, *sz*

Długie *s* (*ſ*) transkrybowano jako *s* (np. *przyſtępu* → *przystępu*) lub *ś* (*ſpiegów* → *śpiegów*) a znak *ß* w zależności od kontekstu jako *ź* lub *sz* (np. *któż*, *wſytko* → *wszystko*).

W pozostałych przypadkach spółgłoski *s*, *ś*, *sz* transkrybowano zgodnie z pisownią współczesną lub dominującą w polszczyźnie XVII w. (np. *kolosz* → *kolos*, *krzystal* → *krzyształ*, *nioszę* → *niosę*, *przepas* → *przepas*, *serzyzna* → *szerzyzna*).

Wahania w zapisach wyrazów *jeźli* || *jeśli* ujednicono do przeważającej w druku postaci *jeśli*, a *weszcie* || *weście* do *weście*.

Utrzymano dawną postać wyrazu *sproсны* oraz występujący w druku wólcz *jaspiszu*.

Spółgłoski z, ź, ż

Niekonsekwentnie stosowane w druku zapisy głosek z, ź i ż transkrybowano zgodnie z dzisiejszą pisownią (np. *kalauż* → *kalauz*, *leż* → *lez*, *odzywać* → *odzywać*, *skaza* → *skaza*, *więży* → *więzy*, *zaraża* → *zaraza*, *zwycięzca* → *zwycięzca*, *żelezce* → *żeleźce*).

Zachowano konsekwentny w druku zapis wyrazów *nieżliczony* i *roźliczny*, zaś wahanie w zapisie słowa *zwierz* || *źwierz* sprowadzono do postaci *zwierz*.

Spółgłoski l, ł

Zmodernizowano pisownię spółgłosek l i ł (np. *kalauż* → *kalauz*, *Paktol* → *Paktol*, *tleje* → *tleje*, *wolam* → *wolam*), pozostawiono jednak zapis *planeta* i *rzemieślnik*.

Spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne

Pisownię spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych znormalizowano zgodnie z dzisiejszą ortografią (np. *bydź* → *być*, *ciężski* → *ciężki*, *hawtować* → *haftować*, *odchłań* → *otchłań*, *podkać* → *potkać*, *rezydenza* → *rezydencja*, *straciliśmy* → *straciliśmy*, *suptelnie* → *subtelnie*, *proźba* → *prośba*, *uledz* → *ulec*, *ztrącić* → *strącić*).

Zjawiska spółgłoskowe

Zachowano dawne grupy spółgłoskowe w wyrazach: *dojźrzaby*, *niedojźrzany*, *piercień*, *podejźrzany*, *przejźroczystry*, *sumnienie*, *śrężoga*, *ujźrzy*, *wejźrysz*, *źródło* (jeden zapis wobec 20 zapisów *źródło*).

Nie różnicowano w transkrypcji zapisu czasownika *stać* (jako *stać* i *zstać*), niezależnie od jego znaczenia.

Zachowano uproszczenia grup spółgłoskowych w wyrazach: *abowiem*, *czyścowy*, *jeno*, *królestwo*, *ocieć*, *pódź*, *przestryony*, *spólny*, *wymidzie*, a także w pisowni przedrostka przymiotników w stopniu najwyższym: *naświętszy* (obok *najświętszy*) i *najaśniejszy*.

Konsekwentny w druku zapis *bursztyn* uwspółcześniono (→ *bursztyn*).

Utrzymano wariantywność w zapisie *wszytko* || *wszystko*.

Nie modernizowano pisowni imiesłowu uprzedniego *wszedzsy*.

Zachowano pisownię przymiotnika *najliźszy* (= 'najlichszy').

Wyeliminowano podwojenia spółgłosek o charakterze dialektalnym w wyrazach *rossa* i *klossy*, a także w wyrazach pochodzenia obcego (*alkiermessy* → *alkiermesty*, *kollegi* → *kolegi*, *kollegium* → *kolegijum*, *Messyasz* → *Mesyjasz*, *summaryusz* → *sumaryjusz*). Podobnie postępowano w transkrypcji imion własnych oraz nazw obcego pochodzenia (np. *Appulia* → *Apulija*, *cymmeryjski* → *cymeryjski*, *Sabba* → *Saba*), zachowano jednak zapisy *Emmanuel* i *torrida* (= 'strefa gorąca, tropikalna').

Jednolity w druku zapis *tchnąć* transkrybowano zależnie od kontekstu jako: *tchnąć* (np. XIII 12,1: *tchnął ducha*) albo *tknąć* (np. X 62,2: *Ciebie nie mógł tknąć... czart*; IX 40,2: *nietkniętej czystości*).

Utrzymano zapis *hipokondryja*.

Oboczne formy *wyńdzie* || *wyńdzie* ujednolicono (→ *wyńdzie*).

Fleksja

Pozostawiamy dawne końcówki fleksyjne rzeczowników l.mn. r.m. i n. w narzędniku i miejscowniku (np. *książęty* [= 'księżętami'], *modły* [= 'modłami'], *pióry* [= 'piórami'], *potoki* [= 'potokami'], *usty* [= 'ustami'], *wwały* [= 'wałami'], *zbytki* [= 'zbytkami']), a także dawne końcówki dopełniacza rzeczowników r.ż. (*duście* [= 'dustry'], *krwie* [= 'krwi'], *krynice* [= 'krynicy'], *latarnie* [= 'latarni'], *stolice* [= 'stolicy'], *Sybille* [= 'Sybilli'], *twierdze* [= 'twierdzy'], *ziemie* [= 'ziemi']).

Respektowano rozszerzenie artykulacyjne samogłosek *i*, *y* przed spółgłoską nosową *m* w narzędniku odmiany przymiotnikowej i zaimkowej (np. *o tem*, *swemi*, *temi*, *boskiemi*, *głupiemi*, *grzesznemi*, *świętymi*, *wszelkiemi*).

Pisownia wyrazów obcego pochodzenia

Występujące w tekście polskim wyrazy pochodzenia obcego transkrybowano zgodnie z ich spolszczoną wymową, rozwijając grupy *-ij-*, *-yj-* (zob. wyżej, „Samogłoski i, y”). Spolonizowano pisownię dyftongów *ae* i *oe* (np. *Aeneas* → *Eneas*, *oekonom* → *ekonom*) oraz grup *ph* i *th* (np. *bethleemskiego* → *betleemskiego*, *Cynthia* → *Cyntya*, *kathalog* → *katalog*, *Phaebus* → *Febus*, *Phaetont* → *Faetont*, *philistynski* → *filistynski*, *Ruth* → *Rut*, *seth* → *set*, *sphaera* → *sfera*, *Zyzyph* → *Szyzif*). Spolszczono zapisy typu: *Leuiatan* → *Lewijatan*, *xiąże* → *książe*, *Zeuxis* → *Zeukis*, *mexykański* → *meksykański*, *Aquilo* → *Akwilo*. Zapis *cynosura* transkrybowano jako *cynozura*, *numismata* jako *numizmata*.

Imiona i nazwy obcego pochodzenia oddano zgodnie z pisownią współczesną, normalizując wahania druku (np. *Abracham* → *Abraham*, *herubini* → *cherubini*, *Jehowa* → *Jehowa*, *Rahab* → *Rachab*). Pozostawiono występującą w druku postać imienia *Dewkalijon*.

Utrzymano oboczność w nazwie *Hierozolima* || *Jerozolima*, a także zapis *Hierychunt* (= 'Jerycho'). Wyrazy podawane w druku w pisowni łacińskiej lub włoskiej pozostawiono w wersji oryginalnej i wyróżniono kursywą (np. *caduceum*, *dentro*, *genesis*).

Zapis *korabitaie* transkrybowano jako *korabitaie* (= 'korabici, mieszkańcy korabia'). W pochodzących z greki i łaciny wyrazach: *ewangelia*, *geometrycki*, *regestr* grupę *ge* transkrybowano jako *je*: *ewangelija*, *jeometrycki*, *rejestr*, utrzymano jednak zapis imienia *Gedeon* oraz przymiotnika *egipski*.

Rozwiązywanie skrótów

Wszelkie skróty w tekście *Ogródu Panińskiego...*, zwłaszcza w mottach, w łacińskich tytułach epigramatów oraz w notach marginalnych, rozwinięto w nawiasach prostokątnych (np. *s[anctus]*, *s[anctissim]ae*, *A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam]*, *Cant[icum] B[eatissimae] Virgi[nis]*, *S. Bonav[entura]*, *Alphon[sus] Rodrig[uez]*, *Guer[ricus] ab[bas]*, *Exod[i]*, *Cant[icorum]*, *Eccles[iastic]*, *Ex Brev[iar]io Rom[ano]*, *Ex Litan[ia]*, *Ex exem[plo]*, *Ex Symb[olis]*, *Ex Roso[cor]o[neto]*). Rozwinięto również typowe skróty edytorskie: *Id[em]*, *Ibid[em]*, *Ex eod[em]*.

Imiona autorów wymienianych w marginaliach podawano i rozwijano w mianowniku, natomiast lokalizacje biblijne w dopełniaczu, taką bowiem formułę podpowiadają występujące w druku odesłania (np. *Isaiae, Esdrae, Ionae, Lucae, Matthaei*). Odesłania do Pisma Świętego zachowano w takiej postaci, w jakiej występują one w druku (rozwijając jednak skrótowe zapisy nazw ksiąg i imion autorów), dokładną lokalizację cytatu (numery wersetów) uzupełniając w objaśnieniach.

Bez ujmowania w nawiasy rozwiązywano sygnalizowane w druku abrewiacje (np. *Mus^o = Mussus*).

Tekst łaciński

Pisownię wyrazów i nazw łacińskich dostosowano do normy postulowanej przez *Słownik łacińsko-polski* (pod redakcją M. Plezi, t. 1-5, Warszawa 1959-1979).

Bez zaznaczania rozwinięto ligaturę & (→ *et*).

Długie *s* (*f*) oddano jako *s* (*simulacrum* → *simulacrum, confilium* → *consilium*).

W dyftongach rozpoczynających wyrazy pisane wielką literą wyróżniono tylko pierwszą literę (np. *Aerarium* → *Aerarium*).

Dostosowano do wskazanej wyżej normy pisownię następujących wyrazów i form: *annulus* → *anulus, apoteca* → *apotheca, berillus* → *beryllus, caenaculum* → *cenaculum, cythara* → *cithara, diversorium* → *deversorium, faenestra* → *fenestra, foetus* → *fetus, haedera* → *hedera, haereditas* → *hereditas, induciarum* → *indutiarum, nunquam* → *numquam, oculorum* → *occultorum, praetium* → *pretium, succus* → *sucus*.

Wyjątkowo pozostawiono zapis nazwy *Eurippus* (a nie *Euripus*). Zmodyfikowano zapis imion: *Hera* → *Era* (tj. 'pani domu'), *Iozue* → *Iosue, Jachel* → *Iabel*. Zachowano wariantywny zapis imienia *Guerricus* || *Guarricus* (obie formy występują w dawnych drukach).

V. APARAT KRYTYCZNY

Podajemy nie tylko emendacje wprowadzone do tekstu *Ogrodu Pannieńskiego...* przez wydawców, ale sygnalizujemy również ważniejsze różnice pomiędzy tekstem drukowanym i autografem (w obu jego warstwach, brulionowej i finalnej), występujące w autografie, a nieobecne w druku dopiski o charakterze redakcyjno-technicznym, rozbieżności pomiędzy drukiem i autografem w zakresie lokalizacji źródeł (nie sygnalizując jednak braku ch lokalizacji w autografie) itp. Nie odnotowujemy natomiast bardzo licznych drobnych różnic transkrypcyjnych w zapisach tych samych wyrazów w druku i w autografie (np. *będzie / bendzie, dzilo / dzieło, każdy / koždy, pracy / pracej, przelomić / przelamać, spieg / szpieg, weszcie / weście, wszytko / wszystko*).

W aparacie stosujemy następujące skróty:

A – autograf po korekcie autorskiej, ostateczna postać brulionu

A₁ – autograf pierwotny, uwzględniający zarzucone lekcje brulionu

D – druk

Tytuł: *Ogród Paniński, pod sznur Pisma Świętego, doktorów kościelnych, kaznodziejów prawowiernych wymierzony a kwiatami tytułów Matki Boskiej wysadzony przez jednego najbliższego tej Matki i Panny niewolnika – D; Ogród Paniński, niepojęte, nieskończone, nieograniczone Ziele, Boga Wcielonego, w sobie zawierający, z Pisma Świętego, doktorów kościelnych i kaznodziejów prawowiernych zebrane i na kwatery rytmem polskim przesadzone przez jednego tej Panny i Matki, która Ogrodem jest, najniegodniejszego niewolnika lichym kunsztem, lecz uprzejmym sercem zebrane – A*

[Hymn]

Dewiza otwierająca dzieło: *A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam]* – D; w A brak

Źródło cytatu: *S[anctus] Casimirus in Hymno* – D; *S. Casimirus in Hymno de Immac[ulata] Virgine* – A

Do Ogroda Panińskiego weście

w. 11 *w nadzieje*<e> – popr. wyd. (za A); *w nadzieję* – D (bł.); *w nadzieje* – A

w. 29 *im udaje się* – D; *się im udaje* – A

w. 48 *bez początku, bez końca, bez miary, beze dna* – D; *Przez początku, przez końca, przez miary, przeze dna* – A

marg.: *S[anctus] Bern[ardus]* – D; *S[anctus] Bernardus, Ser[mo] IV de Assump[tione]* – A

w. 60 *Maryjo* – D; *Maryja* – A

w. 62 *z nieba* – D; *w sobie* – A

w. 71 *jak wie najlepiej* – D A; *jako wie najlepiej* – A₁ (bł.)

w. 77 *cytary* – D A; *fojary* – A₁

w. 95 *Ogrodu* – D; *Ogroda* – A

OGRODA PANIŃSKIEGO KWATERA I

Tytuł: – D; *Kwaterna pirsza* – A

[1.]

marg.: w D brak; *Lauren[tius] Iustinianus* – A

[2.]

marg.: w D brak; *Idem* [Laurentius Iustinianus] – A

[3.]

marg.: w D brak; *Idem* [Laurentius Iustinianus] – A

[5.]

marg.: w D brak; *Ex Litania* – A

w. 1 *Tać to* – D A; *Która* – A₁

po **[8.]**

w A epigramat *Idea omnipotentiae* („Aneks” I 1)

[9.]

marg.: *Ex „Rosocoroneto”* – D; *Ex Gaw[athi] „Ros[ocoroneto]”* – A

[13.]

marg.: w D brak; *Breviar[ium] Rom[anum]* – A

[14.]

Tytuł: *Animata arca divinitatis* – D A; *Sacra et animata arca divinitatis* – A₁

[15.]

marg.: *Salazar* – D; *Id[em]* [Ioannes Osorius] – A

[20.]

w. 2 *ten jest* – D; *temu* – A

[23.]

marg.: w D brak; *Brev[iarium] Rom[anum]* – A

[24.]

marg.: w D brak; *Ibidem* [Breviario Romano] – A

[26.]

Tytuł: *Tabernaculum Sanctissimae Trinitatis* – D A₁; *Tabernaculum Dei* – A

marg.: *S[anctus] August[inus]* – D; *S[anctus] Methodius* – A

[29.]

marg.: *Greg[orius] Nicomed[ensis]* – D; *Richardus a S[ancto] Laurent[io]* – A

[32.]

w. 1 *si<e>la* – popr. wyd. (za A); *sila* – D (bl. rymu); *sila* – A

[38.]

marg.: *S[anctus] Casim[irus]* – D; *Ildephonsus* – A; *S[anctus] Casimirus* – A₁

[39.]

marg.: *S[anctus] Bern[ardus]* – D A; *S[anctus] Augustinus* – A₁

[43.]

marg.: *Ant[oni]us Molin[us]* – D; *Ant[oni]us Molina* – A

w. 2 *zwąc* – transkr. wyd. (za A); *zwać* – D; *zwąc* – A

[44.]

Tytuł: *Indeficiens gaudium* – D A₁; *Gaudium ineffabile* – A

marg.: w D brak; *S[anctus] Me[thodius]* – A

[46.]

marg.: *Salut[atio] angel[ica]* – D; *Ex Sal[utatione] ang[elica]* – A

w. 2 *Boża* – D; *Boska* – A

obok [49.]

w A na prawym marginesie skreślony epigramat *Splendor firmamenti* (= D I 64)

[57.]

marg.: *Albert[us] Magn[us]* – D; *S[anctus] Methodius* – A

[58.]

marg.: w D brak; *S[anctus] Augustinus* – A

[60.]

marg.: *Gen[esis] 2* – D A₁; *Ephrem* – A

[62.]

marg.: *Idem* [Richardus a Sancto Laurentio] – D; *Richardus a S[ancto] Laur[entio]* – A

po [63.]

w A epigramat *Theatrum omnipotentiae* („Aneks” I 2)

[64.]

marg.: *Ex „Rosocor[oneto]”* – D; *Ex Gaw[athi] „Ros[ocoroneto]”* – A

po [66.]

w A epigramat *Ruituri mundi fulcrum* („Aneks” I 3)

[67.]

W przekazie A epigramat zapisany na górnym marginesie karty; z powodu jej obcięcia zachował się tylko drugi wers

[73.]

marg.: *H<a>ilg[rinus]* – popr. wyd.; *Hilg[rinus]* – D (bl.); w A brak

po [74.]

w A epigramat *Mater misericordiae* („Aneks” I 4)

[75.]

marg.: *Ex „Rosocor[oneto]”* – D; *Ex Gaw[atho]* – A

[78.]

marg.: *S[anctus] Bonav[entura]* – D; *And[reas] Cretensis* – A

w. 1 *cluduję* – D; *dziwuję* – A

[79.]

marg.: *S. Anselm[us]* – D; *Id[em]* [Andreas Cretensis] – A

[81.]

Tytuł: *Liber grandis* – D; *Liber grandis et signatus* – A

marg.: *S. Greg[orius] Nis[senus]* – D; *Apocal[ypsis] 5* – A

[83.]

Tytuł: *Vas admirabile* – D A₁; *Vas spirituale* – A

marg.: *S[anctus] Bonav[entura]* – D; *Ex Lit[ania]* – A

po [84.]

w A epigramat *Thaumaturga orbis* („Aneks” I 5)

[85.]

Tytuł: *Pluvia Deitatis* – D A; *Inmixta super dilectum* – A₁ (zob. D I 86)

marg.: *Ex „Rosocoro[neto]”* – D; *Ex Gaw[athi] „Ros[ocoroneto]”* – A

[87.]

w. 2 *syn* – D; *plód* – A

[88.]

w. 1 *zgadla sama* – D; *sama zgadla* – A

po [88.]

w A epigramat *Illias beatitudinis* („Aneks” I 6)

[89.]

marg.: *Ex „Rosocor[oneto]”* – D; *Ex Gaw[atho]* – A

[91.]

w. 1 *wcielil* – D; *wcieli* – Aw. 2 *udzielił* – D; *udzieli* – A

[92.]

marg.: *Ex „Rosocor[oneto]”* – D; *Ex Gaw[atho]* – Aw. 1. *w<zr>ostem* – popr. wyd. (za A); *wrzostem* – D (bł.); *wzrostem* – A

[94.]

Tytuł: *<Promissio> prophetarum* – popr. wyd.; *Spes prophetarum* – D (bł.); *Promissio patriarcharum* – A; *Promissio patriarcharum desideratissima* – A₁W przekazie A epigramaty [94.] i [95.] mają zamienione wzajemnie tytuły, co w D zostało poprawione jedynie częściowo; zgodnie z treścią tytuł epigramatu [94.] winien brzmieć: *Promissio prophetarum* ('obietnica proroków'), zaś tytuł epigramatu [95.]: *Spes patriarcharum* ('nadzieja patriarchów')marg.: *Andr[eas] Creten[sis]* – D; *Ibid[em]* [In Litanía] – A

[95.]

Tytuł: *<Spes> patriarcharum* – D; *Spes prophetarum* – A; *Spes prophetarum gloriosissima* – A₁ (zob. wyżej, komentarz do I [94.])

[96.]

Tytuł: *evangelistarum* – D A; *evangelistarum veracissima* – A₁

po [96.]

Tytuł *Fluminis impetus laetificans civitatem Dei* bez tekstu epigramatu – A (por. D XIII 58)

[97.]

Tytuł: *Confortatrix martyrum* – D A; *Confortatrix martyrum validissima* – A₁

[98.]

Tytuł: *Gemma confessorum* – D; *Mater confessorum* – A; *Mater confessorum suavissima* – A₁

[99.]

Tytuł: *Corona virginum* – D A; *Corona virginum iucundissima* – A₁

[100.]

Tytuł: *Laus sanctarum animarum* – D; *Laus sanctarum animarum excellentissima* – A**KWATERA II**Tytuł: *Kwaterna II* – D; *Kwaterna IX* – A

[4.]

Tytuł: *Benedicta tu in mulieribus* – D; *Benedicta in mulieribus* – A

[15.]

marg.: *Liberius* – D; *S[anctus] Methodius* – A

[17.]

marg.: *Ex Symbolis* – D; *Ferus in Symb[olis]* – A

- [19.]
w. 2 *sercu* – D; *ciele* – A
- [31.]
w. 1 *praw Boskich przestępstwa* – D A; *przestępstwa praw Boskich* – A₁
- [32.]
w. 1 *ginie* – D; *giniesz* – A
- [36.]
w. 1 *Lubom sfatygowany* – D; *Lubo sfatygowanym* – A
jest – D A; *kto* – A₁
- [39.]
marg.: *Gen[esis] 8* – D; *Avancinus* – A
- [40.]
marg.: *Gen[esis] 1* – D; *Id[em]* [Avancinus] – A
w. 1 *lampa niebieska* – D; *lampą niebieską* – A
- po [40.]
w A epigramat *Primogenita ante omnem creaturam* („Aneks” IX 1) z adnotacją: „W kwaterze X jest. Zostawić miejsce próżne”)
- [42.]
w. 2 *bogatsze klejnoty są* – D; *bogatsze są klinoty* – A
- [43.]
Tytuł: *Aurora* – D; *Aur=ora*, obok dopisano: *Aurea hora* – A
- [48.]
w. 2 *zas jest* – D; *zasię* – A
- [49.]
w. 2 *gaśnie* – D; *zgaśnie* – A
- [53.]
Tytuł, tekst i marg. – D; w A nieuwzględniony w D epigramat *Habitans in tabernaculo Altissimi* („Aneks” IX 2)
- [54.]
Tytuł: *Portus securitate validus* – D A; *Portus tutissimus* – A₁ (obok przekreślona nota: *est*)
- [57.]
marg.: *Ildephons[us]* – D; *Exod[i] 28* – A
- [63.]
Tytuł: *Solis* – D A; *Polis* – A₁
- [67.]
w. 1 *nogi* – D A; *progi* – A₁
- [68.]
marg.: *Alphon[sus] Rodrig[uez]* – D; *Ex Officio parvo* – A
- [69.]
marg.: *Idem* [Alphonsus Rodriguez] – D; *Apocal[ypsis]* – A
- [73.]
marg.: *I<4>* – popr. wyd.; *I7* – D (bł.)

[74.]

tekst epigramatu według A (= D II 75) – popr. wyd.; w D składacz w odwrotnej kolejności przyporządkował teksty epigramatów [74.] i [75.]; prawidłową wersję daje A, w którym tytuł epigramatu [74.] *Alma mater* łączy się z tekstem „Któż się tym, zacna Matko...” (= D II 75), zaś tytuł epigramatu [75.] *Genitrix vera Creatoris* łączy się z tekstem „Wyznajemy z Kościołem...” (= D II 74); w edycji przywracamy za A właściwą kolejność obu tekstów

[75.]

tekst epigramatu według A (= D II 74) – popr. wyd. (zob. zaraz wyżej uwagi do epigramatu [74.]

[80.]

w. 2 *uzbrojem na Turki* – D; *na Turki uzbroim* – A

[83.]

marg.: *Ex Liv[io] appl[icatio]* – D; *N[icolaus] Avancinus ex Livio* – A

[88.]

Tytuł: *Heroina invincibilis* – D; *Mulier fortis* – A

Zawarcie kwatery II

Tytuł: *Zawarcie kwatery II* – D; *Zawarcie kwatery 9* – A

KWATERA III

Tytuł: *Kwaterna III* – D; *Kwaterna X* – A

Motto: *Ex Brev[iario] Rom[ano]* – D; *Ex Anty[phona] Eccl[esiastica]* – A

[2.]

Tytuł i tekst epigramatu według A – popr. wyd.; w A epigramat został oznaczony krzyżykiem, ale jego tekstu nie skreślono; po prawej stronie tytułu znajduje się nota: „II 1”, która odsyła zapewne do epigramatu II 1 w przekazie A (= D V 1: *Baiulatrix misericordiae*); na marginesie obok tekstu epigramatu *Mater misericordiae* epigramat *Exemplum perfectionis* (= D III 2, zob. „Aneks” 1), który w przekazie D zastąpił epigramat *Mater misericordiae*, co spowodowało zerwanie ciągłości tekstu antyfony *Salve Regina*, wykorzystanego przez poetę w tytułach II kolejnych epigramatów (A X 1-11)

[10.]

Tytuł: *Iesum fructum* – D; *Iesus fructus* – A

[30.]

w. 2 *linijej* – D; *lilijej* – A (bł.)

[36.]

w. 1 *królestw Twoich* – D A; *państwa Twego* – A₁

[38.]

w. 2 *w lewą* – D; *w lewo* – A

[40.]

marg.: *Idem* [Alphonsus Rodriguez] – D

w. 1 *w morzu* – D; *w mroku* – A

[44.]

marg.: *Gr<aec>[o]* – popr. wyd.; *Greg[o]* – D (bł.)

[51.]

Tytuł: *Solium gloriae Dei* – D; *Solium gloriae* – A

[53.]

w. 1 *Luboć* – D; *Lubo* – Aw. 2 *ufam, że przez Cię, Panno* – D A; *ufam jednak, przez Pannę* – A₁

po [55.]

w A epigramat *Auxilium Christianorum* („Aneks” X 2; po lewej stronie tytułu zapewne skrót: „*N[ota] B[ene]*”, po prawej skreślona nota: „nie pisać”)

po [57.]

w A epigramat *Mater sanctae spei* („Aneks” X 3)

[59.]

marg.: 4<9> – popr. wyd.; *Gen. 43* – D (bl.)

[60.]

w. 1 *Dary, łaski, fawory i prerogatywy* – D A; *Trudny przystęp do Boga Izrael znajdował* – A₁

[61.]

Tytuł: w przekazie A obok tytułu dopisek *superat*

[62.]

Tytuł: w przekazie A obok tytułu zapewne skrót *N[ota] B[ene]*

[64.]

Tytuł: *Opitulus* – D A (obok tytułu skrót: „*N[ota] B[ene]*”); *Ops* – A₁

po [64.]

w A epigramat *Boni augurii sidus* („Aneks” X 4)

po [65.]

w A epigramat *Altare victimarum* („Aneks” X 5)

[67.]

w. 2 *zwierciadło* – D A; *Pandoro* – A₁

[69.]

w. 1 *Gdy nam* – D A; *Komu* – A₁

[71.]

w. 2 *jedną* – D A; *sama* – A₁

[75.]

chwala – D A; *imię* – A₁*Twa* – D; *Twe* – A (bl.)

po [76.]

w A epigramat *Excipiens Iesum in domum* („Aneks” X 6)

[83.]

w. 2 *czyścowych dusze* – D A; *czyścica duszyczki* – A₁

[88.]

Tytuł: *Ecce tu pulchra es* – popr. wyd. (za A); *Ecce tu pulchra es. Ecce tu pulchra es* – D (bl.); *Ecce tu pulchra es* – A

[89.]

w. 1 <*czteku*> – popr. wyd. (za A); *celuj* – D (bl.); *czteku* – A

[93.]

marg.: <71> – popr. wyd.; 17 – D A (bl.)

[95.]

marg.: 8<6> – popr. wyd.; 89 – D (bl.)

[96.]

marg.: w D brak; *Richardus a S[ancto] Victor[e]* – A

[99.]

marg.: *I<bi>dem* [Breviario Romano] – popr. wyd.; *Idem* – D (bl)

[100.]

marg.: *I<bi>dem* [Breviario Romano] – popr. wyd.; *Idem* – D (bl) – Dw. 2 *g<d>y* – popr. wyd. (za A); *gy* – D (bl.); *gdy* – A**Zawarcie kwatery III**Tytuł: *Zawarcie kwatery III* – D; *Zawarcie kwatery X* – A**KWATERA IV**Tytuł: *Kwatera IV* – D; *Kwatera III* – A

[2.]

tekst według D; w A nieuwzględniony w D epigramat *Assistens a dextris* („Aneks” III 1)

[4.]

marg.: *S[anctus] August[inus]* – D; *Ex Antiph[ona] Ecc[lesiastica]* – A

[5.]

marg.: *Alphon[sus] Rodrig[uez]* – D; *Officium par[vum]* – A

po [6.]

w A epigramat *In vestitu deaurato* („Aneks” III 2)

[17.]

w. 1 *Niech* – D A; *Niechaj* – A₁

[21.]

w. 2 *bramę* – D; *bronę* – A

[31.]

Tytuł: *virtutum* – D A; *paradyśi* – A₁

po [37.]

w A epigramat *Acervus lapidum* („Aneks” III 3)

[46.]

w. 1 *Latorośli, z której się to grono zrodziło* – D; *Latorośli, z której to grono wyniknęło* – A; *Latorośli, z macice coś tej wyniknęło* – A₁

[48.]

marg.: *Isidorus* – D; *Isidorus „Etym[ologiarum]” c[aput] 12 ex S[ancti] Gregorii „Moral[ium]” 10* – A

[56.]

w. 1-2 *W słońcu ... /... niepodległą* – D; *Mają wady wszystkie Twe ziomki i kolegi, / Ty sama, o Najświętsza, nie masz żadnej piegi* – A, dopisek na marginesie: „Pätz, jeżeli tego niemasz”

[57.]

w. 2 *že* – D A; *ten* – A₁

[58.]

w. 1 *laskom* – D A; *cudom* – A₁

[59.]

marg.: *Ex „Hi<e>rog[lyphica]”* – popr. wyd.; *Ex „Hirog[lyphica]”* – D (bl.)

[63.]

w. 2 *niesie* – D A; *przynosi* – A₁

[66.]

Tytuł: *Delectabile nomen* – D; *Delitiis affluens* – A

[75.]

w. 1 *zatrzymać* – D A; *dostać* – A₁

[76.]

marg.: *A<u>gust[inus]* – popr. wyd.; *Agust[inus]* – D (bl.)

[86.]

marg.: *Exo<d>i* – popr. wyd.; *Exopi* – D (bl.)

[89.]

marg.: *Damasc[enus]* – D; *S. Chrysostomus* – A

[95.]

w. 1 *Maryja jest skalą* – D; *Maryja tą skalą* – A

[100.]

w. 1 *adwokatka* – D; *adwokatko* – Aw. 2 *Patronka, Opiekunka, Matka* – D; *Patronko, Opiekunko, Matko* – A**Zawarcie kwatery IV**Tytuł: *Zawarcie kwatery IV* – D; *Zawarcie kwatery 3* – Aw. 6: *liczb<q>* – popr. wyd. (za A); *liczbe* – D (bl.); *liczbą* – A**KWATERA V**Tytuł: *Kwatera V* – D; *Kwatera II* – AMotto: *obłożysz się nim* – D; *obłożysz się nimi* – A

[14.]

Tytuł: *Thesaurus desiderabilis* – D A₁; *Thesaurus libertatis* – Aw. 1 *pragniecie* – D; *pragnące* – A

po [18.]

w A epigramat *Domicilium Iehovae* („Aneks” II 1)

[19.]

marg.: *Exod[i] <16>* – popr. wyd.; *Exod[i] 25* – D (bl.); *And[reas] Hier[osolimitanus]* – A

[21.]

w. 1 *amazoński* – D; *Amazonki* – A

[25.]

Tytuł: *Palatium regis angelorum* – D A; *Palatium SSmae [= Sanctissimae] Triados* – A₁

[30.]

Tytuł: *Opus cui non est simile* – D; *Opus mirabile* – A

[32.]

Tytuł: *Puerpera sublimis* – D A; *Miro ornatu elegans puerpera* – A₁

[33.]

Tytuł: *Aula regis aeterni* – D; *Aula regia* – A

[39.]

Tytuł: *divinae caritatis* – D A; *Spiritus Sancti* – A₁

[40.]

w. 2 *odstrzygniono* – D; *odstrzychniono* – A

[43.]

w. 1 *Stół to złoty, a złoto w nim* – D A; *Stołem złotym, a złoto to* – A₁

[45.]

w. 2 *bo w niej* – D A; *w której* – A₁

[53.]

w. 2 *schroni* – D; *skloni* – A

[65.]

w. 2 *Kościół Boży* – D A; *wiernych Kościół* – A₁

[66.]

w. 2 *wszelkich* – D A; *jakiej chcesz* – A₁

[70.]

Tytuł: *Ianua Filii Dei* – D A; *Felix puerpera* – A₁ (obok tytułu dopisek: „Zostawić miejsce na wiersze”)Tekst według D; w A oznaczony krzyżykiem epigramat *Któraż z niewiast zrównała...* („Aneks” II 2) – Aw. 1 *bro<n>* – popr. wyd.; *broń* – D (bl.)

[75.]

marg.: <12> – popr. wyd.; 21 – D (bl.)

[76.]

W przekazie A epigramat zapisany na marginesie obok skreślonej częściowo pierwotnej jego wersji.

Tytuł: *Virginitas tempore indefinita* – D A; *Aeterna virginitas* – A₁w. 1 *Panięstwa Twego rozum nie pojmie ni zmysły* – D A; *Wieczne panięstwo nad wsze rozumy i zmysły* – A₁

[77.]

Tytuł: *Medium inter Deum et hominem* – D A (obok tytułu słabo czytelny dopisek: „mediu[m] / media salvandi...?”)

[79.]

Tytuł: *Terra dans fructum* – D A; *Terra sigillata* – A₁marg.: *Psal[morum] 66* – D; *Ildephon[sus]* – A

[85.]

w. 1 *Święt<y>* – popr. wyd. (za A); *świętej* – D; *Święty* – A

po [86.]

w A epigramat *Sedile Paracleti* („Aneks” II 3)

[92.]

Tytuł: *prudēt<i>um* – por. wyd. (za A); *prudētum* – D (bl.); *prudētium* – A

[94.]

w. 2 *święta* – D A; *piękna* – A₁

[95.]

w. 1 *tajemnicę skrytą* – D; *tajemnice skryty* – A

w. 2 *chwałę należytą* – D; *pokłon należyty* – A

[97.]

w. 2 *w nich pustki* – D; *pustki w nim* – A

Zawarcie kwatery V

Tytuł: *Zawarcie kwatery V* – D; *Zawarcie kwatery 2* – A

w. 1 *Z taką chucią nie rozwodź się* – D; *tak z chucią się nierozwodząc* – A

w. 2 *narabiaj* – D; *certując* – A

KWATERA VI

Tytuł: *Kwaterna VI* – D; *Kwaterna IV* – A

[1.]

w. 2 *piękneś* – D; *ponoś* – A

w. 4 *bez* – D; *przez* – A

po [1.]

w A epigramat *Civitas Dei* („Aneks” IV 1)

[2.]

w. 1 *Pannie anioł w zawarciu* – D; *W zawarciu Pannie anioł* – A

po [3.]

w A epigramat *Speculum sine macula* („Aneks” IV 1)

[4.]

marg.: *Ex „Ros[ocoroneto]”* – D; *Ex „Ros[ocoroneto]” Gaw[athi]* – A

w. 1 *królowej* – D; *królowa* – A

[5.]

W przekazie A obok tytułu dopisek: „*forte est*” (por. D XI 80).

[6.]

w. 2 *wieczny* – D A; *mocny* – A₁

[7.]

marg.: *Giselber[tus]* – popr. wyd. (za A); *Griselber[tus]* – D (bl.); *Giselber[tus]* – A

po [7.]

w A epigramat *Aula Regia* („Aneks” IV 3)

[9.]

Tytuł: *Mons umbrae nescius* – D A; *Mons umbrae expers nescia* – A₁

po [9.]

w A epigramat *Civitas in monte posita* („Aneks” IV 4)

[11.]

w. 2 *kędy <gdy> z zdrowiem* – popr. wyd. (za A); *kędy z zdrowiem* – D (bl., lipometria); *kędy gdy z zdrowiem* – A

[13.]

w. 2 *ludzi cieszy, to i czarta straszy* – D A; *hardą dumę czartowską odstraszy* – A₁

po [13.]

w A epigramat *Pastrix haedorum* („Aneks” IV 5; na marginesie uwaga: „Prz[eniesić] do kwatery 16”)

[20.]

w. 1 *źle zrodziła* – D; *urodziła* – A

[43.]

w. 2 *br<on>y* – popr. wyd. (za A); *bramy* – D (bl. rymu); *brony* – A

[44.]

Tytuł: *Mensa caelestis* – D; *Mensa virginea* – A

[45.]

Tytuł: *Lucerna inextincti luminis* – D; *Lucerna fulgens* – A

[51.]

w. 2 *pewnie po tych wniść gradusach* – D; *po tych gradusach pewnie wniść* – A

[54.]

w. 2 *dla* – D; *za* – A

[56.]

w. 2 *<świętość>* – popr. wyd. (za A); *światłość* – D (bl., por. tytuł: *Sanctitatis speculum*); *świętość* – A

po [66.]

w A epigramat *Aspis cruce signatus* („Aneks” IV 6)

[86.]

Tytuł: *carbon<i>s*

– popr. wyd.; *carbones* – D A (bl.)

marg.: *S[anctus] Method[ius]* – D; *Anastasius Sinaita* – A

[87.]

w. 1 *tylko* – D; *jeno* – A

[92.]

w. 1 *Niezbrodzona głębina* – D; *Niezbrodzoną głębinę* – A

[93.]

w. 1 *li<c>zba* – popr. wyd. (za A); *lidzba* – D (bl.); *liczba* – A

[98.]

Tytuł: *Per quam* – D; *Per Te* – A

Zawarcie kwatery VI

Tytuł: *Zawarcie kwatery VI* – D; *Zawarcie kwatery 4* – A

w. 5 *ten świat obejść* – D; *świat ten obyść* – A

KWATERA VII

Tytuł: *Kwatera VII* – D; *Kwatera V* – A

[1.]

marg.: *Epiphanius* – D; *Gen[esis] 3* – A

[4.]

w. 2 *lecz z Maryjej* – D A; *z tej pokorny* – A₁

[5.]

marg.: 2<5> – D; 26 – A (bl.)

[10.]

w. 2 *z nią połową królestwa, z Tobą nic nie* – D A; *że się z Tobą królestwa połowicą* – A₁

[12.]

w. 1-2 *ta wymogła zgoła, / więcej Ty, gdy się służą mienisz* – D A; *dokazala zgoła, / nie mniej i Ty, gdy służą zwiesz się* – A₁

[16.]

Tytuł: *Zizar<a>m* – popr. wyd. (za A); *Zizarum* – D (bl.); *Zizaram* – A

w. 2 *wiecznego* – D; *niecnego* – A

[17.]

w. 2 *z wody* – D A; *z rzeki* – A₁

po [18.]

w A epigramat *Prophetissa sterilis* („Aneks” V 1)

[19.]

w. 1 *zw<ac>* – popr. wyd. (za A); *zwać* – D (bl.); *zwąc* – A

[20.]

w. 2 *Maryjej, by świat wskrzesić, sili się* – D A; *tej za światem wskrzesić go poważna* – A₁

[21.]

w. 2 *Pannę* – D A; *tę zaś* – A₁

[23.]

marg.: *Iudi<c[um]> 1<3>* – popr. wyd.; *Iudith. 12* – D (bl.); *Iud. 12* – A (bl. co do numeracji, bo siglum może być prawidłowe)

po [23.]

w A epigramat *Abigail humilis* („Aneks” V 2)

[30.]

w. 2 *tamci* – D A; *tamtej* – A₁

[32.]

w. 2 *Twym* – D; *tym* – A

[33.]

marg.: 3<8> – popr. wyd.; 39 – D (bl.)

[36.]

marg.: <2>5 – popr. wyd.; 15 – D (bl.)

[50.]

w. 2 *zbawienia z* – D; *z zbawienia* – A

[54.]

w. 1 *Goleata* – D; *Golijata* – A

[60.]

marg.: <2>4 – popr. wyd.; 14 – D A (bl.)

[61.]

w. 2 *obiecanej* – D A; *izraelskie* (odczytanie niepewne) – A₁

po [65.]

w A epigramat *Clavis David* („Aneks” V 3)

[67.]

w. 2 *jesteś* – D A; *ten znak* – A₁

[69.]

marg.: <3> – popr. wyd.; 1 – D (bl.)

[76.]

marg.: 1<7> – popr. wyd.; 14 – D (bl.)

[81.]

w. 1 *którąś kiedyś* – D; *którą kiedyś* – A*Obededo<m>ie* – popr. wyd. (za A); *Obededonie* – D (bl.); *Obededomie* – A

[82.]

marg.: 3<3> – popr. wyd.; 32 – D (bl.)

[83.]

w. 1 *niekiedy onego* – D; *onego niekiedy* – A

[86.]

marg.: <1> – popr. wyd.; 2 – D (bl.)

[88.]

w. 1 *armaty* – D A; *i tarcze* – A₁

[95.]

w. 2 *coś nam cedru przyniosła* – D; *co nam cedru przyniosłaś* – A**Zawarcie kwatery VII**Tytuł: *Zawarcie kwatery VII* – D; *Zawarcie kwatery 5* – Aw. 5-6 *Licząc jednak tej Panny chwaby, głowę strudzi / bardziej, gdyż ich* – D;
Bardzi jednak Panięńskie głowę licząc strudzi / chwaby, których – A**KWATERA VIII**Tytuł: *Kwaterna VIII* – D; *Kwaterna VI* – A

[1.]

Kolejność za D (= A VI 11); w A VI 1 epigramat: *Mater Creatoris* („Aneks” VI 1)marg.: *Ex Symb[olis]* – D; *Ex Liber[io]* – A (VI 11)

[2.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A brak

[3.]-[11.]

Kolejność za D; w A epigramaty VI 2-10

[10.]

Tytuł: w przekazie A po tytule *Cornu rhinocerotis* dopisek *unicornis*
 marg.: *Ex Symb[olis]* – D; *Psal[morum]* 91 – A

[12.]

w. 1 *Promienie słońca czyste* – D; *Promieniu słońca czysty* – A

[13.]

w. 1 *gdys jest* – D; *gdy jest* – A
 w. 2 *bez końca* – D; *przez końca* – A

[14.]

marg.: *Idem* [Cornelius Mussus] – D; *Ex Rychłowio* – A

[15.]

marg.: *A<l>ber[tus]* – popr. wyd. (za A); *Aber[tus]* – D (bl.); *Albertus* – A

[20.]

marg.: *Ex precat[ione]* – D; *S[anctus] Augustinus* – A

[22.]

w. 1 *ma jedną* – D; *jedną ma* – A

[24.]

marg.: *Damasc[enus]* – D; *Id[em]* [Sanctus Methodius] – A

[25.]

marg.: *Gennadius* – D; *Ex Concion[e]* – A

[26.]

marg.: *Damasc[enus]* – D; *Chrysologus* – A

[30.]

w. 1 *Najprzedniejszaś* – D; *Najprzedniejsza* – A

po [33.]

w A epigramat *Introitus caeli* („Aneks” VI 2)

[34.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A brak

[35.]

Tytuł: *Navis portans panem* – D A; *Navis institoris* – A₁
 marg.: <*Proverbiorum*> – popr. wyd.; *Eccles[iastici]* – D (bl.)

[36.]

marg.: w D brak; *S[anctus] Germ[anus] Patr[iarcha]* – A

[37.]

w. 1 *wspanialsz<q>* – popr. wyd.; *wspanialsza* – D A (bl.)

[42.]

marg.: *Laur[entius] Iust[inianus]* – D; *Chrisippus* – A

[47.]

marg.: *Avancin[us]* – D; *Ex con[tione]* – A

[48.]

marg.: *Ex Litan[ia]* – D; *S[anctus] Bernardus* – A

w. 4: *Tobie najwdzięczniejszy kwiat bujno rozwinęło* – D; *i Tobie najwdzięcz-
 niejszy kwiat rozwijać miło* – A

[54.]

w. 1 *uczniowie* – D A; *mistrzowie* – A₁

[57.]

w. 2 *tej gołębice skrzydeł boją się* – D; *tej się bark gołębice nie śmie tknąć* – A

[66.]

w. 2 *człeka* – D A; *ludzi* – A₁

[67.]

w. 1 *trzeźwi* – D; *rzeźwi* – A

[71.]

w. 4 *to* – D; *do* – A

[78.]

W przekazie A dopisek na lewym marginesie: „*Vide, forte est*” („Spójrz, może jest”)

[79.]

W przekazie A dopisek na lewym marginesie: „I to”

[87.]

w. 2 *Neptunus nie szkodzi mu* – D A; *Neptun mu nie szkodzi nic* – A₁

po [88.]

w A epigramat *Deltoton* („Aneks” VI 3)

po [89.]

w A epigramat *Hemicyclus consummatus* („Aneks” VI 4)

[90.]

W przekazie A epigramat zapisany na dolnym marginesie; drugi wers częściowo nieczytelny z powodu obcięcia karty

po [90.]

W przekazie A skreślony epigramat *Arca praecedens*, wcześniej zapisany w A jako V 85 (= D VII 85).

[91.]

W przekazie A epigramat zapisany na prawym marginesie, tekst niepełny z powodu obcięcia karty

[95.]

w. 2 *ciemności* – D A; *Erebu* – A₁

[98.]

Tytuł: <*latus*> – popr. wyd.; *pectus* – D A (bł. sensu, wynikający zapewne z powtórzenia słowa *pectus* widniejącego w tytule poprzedniego epigramatu, tj. D VIII [97.]; zob. też „Objaśnienia” do *OP* VIII [97.]

[99.]

w. 2 *widząc* – D A (po słowie *widząc* skreślone *do*, będące zapewne początkiem wyrazu *dowody*)

[100.]

Tytuł: *rigoris iustitiae* – D; *iustitiae rigoris* – Aw. 2 *przyczyną* – D; *przyczynie* – A (bł.)**Zawarcie kwatery VIII**Tytuł: *Zawarcie kwatery VIII* – D; *Zawarcie kwatery 6* – A

KWATERA IX

Tytuł: *Kwaterna IX* – D; *Kwaterna VII* – A

po [1.]

w A epigramat *Civitas in monte posita* („Aneks” VII 1)

[5.]

marg.: *Arnobius* – D A; *Ex offic[io] par[vo]* – A₁

[7.]

marg.: 86 – D A; 96 – A₁

[18.]

w. 1 *miejsk<ie>* – popr. wyd. (za A); *miejską* – D (bł.); *miejskie* – A

[28.]

w. 1 *trzeźw* – D; *rzeźw* – A

[36.]

Tytuł: *Quasi mons Sion* – D A; *Sion sancta* – A₁

marg.: *S[anctus] Greg[orius]* – D; *Gregor[ius] Nis[senus]* – A₁

po [37.]

w A epigramat *Armatura fortium* („Aneks” VII 2)

[38.]

w. 2 *studnią, Panno* – D; *Panno, studnią* – A

[45.]

w. 4: *jakie wymoże* – D; *jakież, wymogszy* – A

[47.]

w. 2 *nieba wyższe, a* – D; *żeś nieba wyższe* – A₁

[48.]

Tytuł: *Pomarium* – D; *Pomaerium* – A

w. 2 *ten* – D A; *już* – A₁

po [48.]

w A epigramat *Cedrus Libani* („Aneks” VII 3; por. D I [82.])

po [49.]

w A epigramat *Lignum sethim* („Aneks” VII 4)

[50.]

marg.: *Grego[rrius] N<ic>[omediensis]* – popr. wyd.; *Grego[rrius] Nan[?]* – D (bł.); *Greg[orius] N.* – A

po [55.]

w A epigramat *Tamarix Iacob* („Aneks” VII 5)

[56.]

wasz<ę> – popr. wyd.; *wasze* – D A

[57.]

w. 1 *zrównał* – D; *doszedł* – A

w. 2 *roś<n>ie* – popr. wyd. (za A); *roście* – D (bł. rymu); *rośnie* – A

[58.]

Tytuł: *Cupressus* – D A; *Cupressus in Sion* – A₁

[60.]

w. 1 *swe* – D A; *już to* (odczytanie niepewne) – A₁w. 2 *na* – D; *pod* – A

[63.]

marg.: <2> – popr. wyd.; I – D A (bl.)

po [69.]

w A epigramat *Vivum S[anctissimae] Trinitatis tabernaculum* („Aneks” VII

6)

[70.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A brak

[72.]

marg.: *Fulgen[tius]* – D A; *Ex hymno Ec[clesiastico]* – A₁

[75.]

marg.: *Idem* [Sanctus Bernardus] – D A; *S. Bernardus* – A₁

[76.]

marg.: *Idem* [Sanctus Bernardus] – D A; *S. Bernardus* – A₁w. 1 *Jerychonta* – D; *Hierychunta* – A; *Acheronta* – A₁

[78.]

marg.: *Idem* [Sanctus Bernardus] – D A; *S. Bernardus* – A₁

[80.]

marg.: *Cyrrill[us] Al[exandrinus]* – D A; *Ioan[nes] Damas[cenus]* – A₁

[81.]

w. 1 *Akwilo* – D; *Akwilon* – A

[88.]

marg.: *Ex Symb[olis]* – D; *Pierius Val[erianus]* – A

[89.]

w. 2 *na który* – popr. wyd. (za A); *na którym* – D (bl.); *na który* – A

[91.]

w. 1 *świec<ę>* – popr. wyd.; *świece* – D A

[96.]

w. 2 *wszelkie* – D A; *koźde* – A₁

[99.]

w A pod tym samym tytułem (*Gratia pervenit ad summum*) inny tekst („Aneks” VII 7)**Zawarcie kwatery IX**Tytuł: *Zawarcie kwatery IX* – D; *Zawarcie kwatery 7* – A**KWATERA X**Tytuł: *Kwatera X* – D; *Kwatera VIII* – AMotto: *Bersabea* – D; *Betsabea* – A

marg.: <2> – popr. wyd. (za A); 14 – D (bl.); 2 – A

[1.]

Tytuł: *Mater celeberrima* – D, A; *Mater Creatoris* – A₁

[2.]

Tytuł: *Mater mysticis praefigurata oraculis* – D A; *Mater Salvatoris* – A₁marg.: *Isaiae 7* – D A; *Ex lith[ania]* – A₁w. 1 <nie> *pierwszy* – popr. wyd. (za A); *najpierwszy* – D (bl.); *nie pirszy* – A; *Pirszyć tu* – A₁w. 2 *Twe dostojenstwo przed nim prorok nam wystawi* – D A; *Kto się z Ciebie narodzi? Ten, co czleka zbawi* – A₁

[4.]

w. 2 *szczęścia w klubę* – D; *szczęścia klubę* – A

[8.]

w. 1 *zasadzony* – D A; *utwierdzony* – A₁w. 2 *utwierdzony* – D A; *zasadzony* – A₁

[10.]

Tytuł: *Rosa* – D A; *Margarita* – A₁

po [15.]

w A *Lumen indeficiens* („Aneks” VIII 1)

po [18.]

w A epigramat *Advocata iniquorum* („Aneks” VIII 2)

[20.]

w. 2 *wychodzi* – D; *pochodzi* – A

[22.]

w. 1-2 – D A; po nich w A wersy 3-4 przekreślone i pominięte w D („Aneks” VIII 3)

po [25.]

w A epigramat *Spiritus Sancti sacrarium* („Aneks” VIII 4)

[32.]

w. 2 *zdrową* – D A; *słodką* – A₁

[35.]

w. 1 *lwi srogości pełni* – D A; *choć głodnych lwów zgraja* – A₁w. 2 *dopieroż Matce Boskiej nic wilcy piekielni* – D A; *ani Pannie piekielnych sroga wilków złaja* – A₁

[41.]

w. 1 *Zawarto raj, źle, grzeszni* – D; *Źle, grzeszni, zawarto raj* – A

po [44.]

w A epigramat *Liber vivus* („Aneks” VIII 5)

[45.]

w. 1 *poświęcaniu* – D; *poświęceniu* – Aw. 2 *dedykując: w tym* – D A; *w tym dedykując*

po [45.]

w A epigramat *Allectorius favorabilis* („Aneks” VIII 6)

po [46.]

w A epigramat *Iaspis sistens cruorem* („Aneks” VIII 7)

[50.]

w. 1 *Dyjoptro* – D; *Dyjoptřą* – A (bl.)

[58.]

w. 2 *z którego już* – D A; *z tego źródła* – A₁

[63.]

w. 2 *któraś dobrze wyższa jest nad* – D A; *wyżej jednak wierzch mając niż* – A₁

[68.]

Tytuł: *Honor martyrum* – D; *Martyrum honor* – A

[71.]

Tytuł: *Susceptio orphanorum* – D; *Orphanorum susceptio* – A

[72.]

w. 1 *lecz pierwszym* – D; *lecz większym* – A; *większym ten* – A₁

[73.]

Tytuł: *Causa salutis* – D; *Salutis causa* – A

[80.]

marg.: *Ildephon[sus]* – D; *Ex Symbol[is]* – A

[89.]

mając – D; *czyniąc* – A

[96.]

marg.: *S[anctus] Bonav[entura]* – D A; *Sal[ve] Reg[ina] ex A[ntiphona] Id[em]* – A₁

[97.]

w. 1 *w betleemskim* – D A; *przy betleemskim* – A₁w. 2 *zrodziła* – D; *powiła* – A

[99.]

w. 2 *z Synem wraz* – D A; *przy Synu* – A₁**Zawarcie kwatery X**Tytuł: *Zawarcie kwatery X* – D; *Zawarcie kwatery 8* – A**KWATERA XI**

przed [1.]

w A epigramat *Orbis perditae reparatrix* (= D XII [28.])

[1.]

Tytuł: – D A; *Terra fonte irrigata* – A₁ (poniżej zamazane: *Templum sanctificatum*)w. 2 *w domu* – D; *w domku* – A*zbawia* – D; *zbawi* – A

po [8.]

w A epigramat *Arx pietatis* („Aneks” XI 1)

[12.]

w. 1 *Gdy cię, człeczce, do cienia śmierci nalóg* – D A; *Cóż cię, człeczce, do cienia śmierci zgubnie* – A₁

[17.]

w. 2 *przygarnie* – D A; *łaską swą ogarnie* – A₁

po [18.]

w A epigramat *Aetermi Patris sponsa* („Aneks” XI 2; na lewym marginesie skreślone wyrazy: *est forte* [‘może/przypadkiem jest’])

[20.]

Tytuł: *Tutamen agonizantium* – D; *Agonizantium tutamen* – A

[22.]

w. 2 *jest dziś* – D; *dziś jest* – A

[23.]

Tytuł: *Lucerna ardens* – D A; *Caritate ignita* – A₁marg.: *S[anctus] Cyrill[us]* – D A; *Ex Off[icio] par[vo]* z dopiskiem: *est ignit[a] charit[ate]* (zob. „Objaśnienia” do OP II 89) – A₁

[26.]

W przekazie A epigramat zapisany na górnym marginesie karty; z powodu jej obcięcia widoczny tylko drugi wers.

po [26.]

w A epigramat *Nulli culpae subiacens* („Aneks” XI 3; por. w D niemal identyczny epigramat IV 56)

po [29.]

w A epigramat *Aegrorum cataplasma* („Aneks” XI 4)

[47.]

Tytuł: *Thronus Dei* – D; *Thronus Salomonis* – A (na marginesie dopisek: *Haec est forte* – ‘Ta może jest’)

[49.]

w. 2 *jak dobry, tak i grzeszny* – D; *jako zły, tak i dobry* – A

[55.]

w. 2 *jest <insza> daleko* – popr. wyd. (za A); *jest daleko* – D (bl. lipometrii); *jest insza daleko* – A

[63.]

w. 2 *w tej gospodzie Ty* – D A; *a Ty śmiertelnie* – A₁

[64.]

w. 2 *najwyższ<q>* – popr. wyd. (za A); *najwyższa* – D; *najwyższą* – A

[65.]

w. 2 *tak zacnym* – D; *Twym z Liją* – A

[83.]

w. 2 *jako* – D A; *swego* – A₁

po [87.]

w A epigramat *Orphanorum mater* („Aneks” XI 5)

[88.]

W przekazie A epigramat zapisany na marginesie

marg.: w D brak; *S[anctus] Ambr[osius]* – Aw. 1 *grzeszny* – D A; *zły* – A₁*maszli* – D; *mając* – A

[90.]

marg.: <4> – popr. wyd.; 3 – D A (bl.)

KWATERA XII

[8.]

w. 2 *zgubionym, rata* – D A; *zgubnym, ratunku* – A₁

[17.]

w. 1 *najwyższa* – D A; *największa* – A₁

[20.]

w. 1 *Górnym* – D; *Górno* – A

[21.]

w. 1 *kryją skrzydły* – D; *skrzydły kryją* – A

po [27.]

w A epigramat *Exaltata supra choros* (= D XII 51)

[28.]

W przekazie A epigramat zapisany na marginesie; nad tytułem dopisek: „*alia (?) forma*”

[30.]

Pannać – D; *Panna* – A

[32.]

w. 2 *szczęśliwa* – D; *szczęśliwą* – A

[37.]

w. 2 *bo* – D; *że* – A

[38.]

marg.: <4>3> – popr. wyd. (za A); 44 – D (bl.); 43 – A

[41.]

marg.: *Idem* [Baptista Mantuanus] – D A; *Bapt[ista] Mantuan[us]* – A₁

[42.]

marg.: *Conter can[onicus] reg[ularis]* – D; *Conte[r]* – A; *Archan[gelus]* – A₁

[45.]

marg.: <2>6 – popr. wyd.; 16 – D A (bl.)

[49.]

w. 2 *ludzkiego* – D; *ludzkiemu* – A (bl.)

[53.]

marg.: *S[anctus] Bernardus* – D; *S[anctus] Germanus* – A

[54.]

w. 1 *dawno* – D; *dawna* – A

[55.]

w. 2 *nie zrówna <w> ozdobie* – popr. wyd. (za A); *nie zrówna ozdobie* – D; *nie zrówna w ozdobie* – A

[56.]

w. 2 *Przedwieczne* – popr. wyd. (za A); *przedwiecznej* – D (bl.); *Przedwieczne* – A

[57.]

w. 2 *tym* – D; *Twym* – A

[58.]

w. 2 *wszelki* – D A; *wszelkiej* – A₁ (bl.)

[68.]

marg.: *A<l>ber[tus]* – popr. wyd. (za A); *Aber[tus]* – D (bl.); *Albertus* – A

[69.]

marg.: *<I>* – popr. wyd.; *X* – D A (bl.)

[84.]

Tytuł: *in caelis* – D; *in caelo* – A

[100.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A tylko tytuł *Erigens pusilanimitatem* z odnośnikiem: *Idem*, brak jednak tekstu wiersza; epigramat o takim tytule nie występuje w przekazie D

KWATERA XIII

Motto: *stolec* – D; *tron* – A; w A po motcie w języku polskim podano wersję w języku łacińskim (w D brak): *Edificans aedificavi Domum in habitaculum Tuum, firmissimum solium Tuum in sempiternum*

marg.: *<δ>* – popr. wyd.; *7* – D A (bl.)

[1.]

w. 1 *chwało* – D; *chwala* – A

[4.]

w. 1 *Wnoszeniu* – D; *Wznoszeniu* – A

[7.]

Tytuł: *Custos* – D A (obok tytułu dopisek na lewym marginesie: „Zostać miejsce”); *Cultrix* – A₁

marg.: *Cant[icorum]* *<I>* – popr. wyd.; *Cant[icorum]* 3 – D A (bl.); *Lucae* (odczytanie niepewne) 14 – A₁

[20.]

marg.: w D brak; *Idem* [Ioannes Damascenus] – A

[21.]

w. 2 *gdyż Bóg* – D; *gdyż i Bóg* – A
wszelakie – D; *wszelkie* – A

[29.]

w. 2 *nie może stworzyć zacniejszej Bóg żywy* – D A (w przekazie A na marginesie dopisek: „*ex S[ancto] Bonaventura Doct[ore] Eccl[esiae] assertio ista*” – ‘to twierdzenie św. Bonawentury, doktora Kościoła’)

[34.]

w. 1 *nad pa<nchejski>e* – popr. wyd. (za A); *najpachniejsze* – D (bl.); *nad panchejskie* – A

[36.]

marg.: *Ex Liber[io]* – D; *Ex Litan[ia]* – A

[46.]

w. 2 *ales* – D A; *lecz dziś* (odczytanie niepewne) – A₁

[50.]

w. 2 *slawi*<ć> – popr. wyd. (za A); *slawie* – D (bl.); *slawic* – A

[58.]

Tytuł: *civitatem* – D; *civitatem Dei* – A

[59.]

Dytuł, tekst i marg. – D; w A epigramat *Vena cava seu messaraica* („Aneks” XIII 1)

[68.]

Tytuł: *Domina* – D A; *Materfamilias* – A₁

[78.]

Tytuł: *Repositorium* – D A; *Arx* – A₁

[83.]

w. 2 *matkę* – D A; *pannę* – A₁

po [83.]

w A epigramat *Per quam Deus humilis* („Aneks” XIII 2)

[85.]

w. 1-2: *Wzajem ... i dla Twej ... / ... wywyższona nad anielskie chory* – D A; *W[...?] dla ... takiej Twojej i ... / ... nad anielskie wywyższona chory* – A₁

po [85.]

w A epigramat *Cui portae inferi non praevalerunt* („Aneks” XIII 3); na lewym marginesie dopisek: „Włożyć”

[86.]

Tytuł: *Ambrosiae nutrimentum* – D; *Nutrimentum ambrosiae* – A₁

[87.]

w. 1 *zasloni go ziemi* – D A; *ziemi go zasloni* – A₁

[90.]

w. 2 *wierni* – D; *ludzie* – A

KWATERA XIV

[10.]

marg.: *I<I>* – popr. wyd.; *IO* – D A (bl.)

[11.]

marg.: *S[anctus] A<u>gust[inus]* – popr. wyd.; *S[anctus] Agust[inus]* – D (bl.)

[14.]

w. 1 *Sielu nas kalikami* – D; *Jak sielu nas kalików* – A

[15.]

w. 1 *Twój* – D; *swój*

[24.]

w. 2 *Panno, tego* – D; *tego, Panno* – A

po [25.]

w A epigramaty *Mons Tabor* i *Lavacrum tonsarum* („Aneks” XIV 1-2)

[26.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A brak

[27.]

Tytuł, tekst i marg. – D; w A brak

[31.]

Tytuł: *Pignus caelestium induciarum* – D; *Caelestium induciarum pignus* – A

[32.]

w. 2 <ta> zbawieni<e> nam jedn<a> – popr. wyd. (za A); ta zbawienia nam jedną – D (bl.); ta zbawienie nam jedna – A

[39.]

w. 1 wielom – D; siłom – A

[42.]

marg.: <3>I – popr. wyd.; 2I – D A (bl.)

[45.]

Tytuł, tekst i marg – D A; w A epigramat zapisany na marginesie; niemożliwa do odczytania, zamazana wersja pierwotna – A₁

[52.]

Tytuł: *Mater et virgo incorrupta* – D A; *Celeberrima mater* – A₁marg.: *S[anctus] Bonav[entura]* – D A; *S[anctus] Ephraem* – A₁

[62.]

w. 1 Rówienniczkać – D; Rówieśniczkać – A

[67.]

w. 2 ślubowaliście – D; ślubowałyście – A

[68.]

marg.: *Ares<io>* – popr. wyd.; *Aresb / Ares6 (= Aresius?)* – D A (bl.)

[79.]

w. 1 w waszej że ta liczbie – D; w waszym że ta cechu – A

[82.]

marg.: <39> – popr. wyd.; 20 – D A (bl.)

po [83.]

w A epigramat *Atrium pietatis* („Aneks” XIV 3)

[84.]

w. 1 na ofiarę wolów – D; owiec na ofiarę – A

[88.]

w. 1 w plastrze swą – D; swą w plastrze – A

w. 2 ja zaś pragnę – D A; pragniej, ja chcę – A₁

po [91.]

w A epigramat *Theorema indissolubile* („Aneks” XIV 4)

[91.]

w. 1 bi<e>rę – popr. wyd. (za A); biorę – D (bl. rymu); biere – A (bl.)

[92.]

w. 1 <m>iało – popr. wyd.; chciało – D A (bl. oka)

[94.]

Tytuł: *vivae* – D; *vitae* – A

[95.]

w. 2 *ma* – D A; *jest* – A₁

[96.]

marg.: *Ex hym[no]* – D A; *Ex antiphona* – A₁**KWATERA XV**

[5.]

w. 2 *niechętnych, złych* – D A; *niechętnym, złym* – A₁ (bl.)

[10.]

w. 2 *ta Panna nie stała* – D; *nie stała ta Panna* – A

[14.]

marg.: 3<1> – popr. wyd.; 38 – D A (bl.)

w. 1 *Ufaj tej Pannie, sługo* – D; *Ufaj, tej Panny sługo* – A

[18.]

w. 2 *ni<ę>* – popr. wyd.; *nie* – D A (bl.)

[29.]

marg.: *Idem* [Galatinus] – D A; *Ex Plutarcho* – A₁

[43.]

marg.: <2> – popr. wyd.; 5 – D A (bl.)

[47.]

marg.: *S[anctus] Thom[as]* – D; *D[ivus] Thomas* – A; *D[ivus] Thomas Aquinas* – A₁

[57.]

w. 1 *konterfecie* – transkr. wyd. (za A); *konterfekcie* – D (bl. rymu); *konterfecie* – A

[58.]

marg.: w D *Abtrak*; *Ex Propertio* (odczytanie niepewne) – A₁

[73.]

w. 1 *występów* – D; *występków* – A

[81.]

w. 1 *najświętsza* – D; *najświętszą* – Aw. 2 *sila* – D; *siłę* – A

[83.]

marg.: 1<2> – popr. wyd.; 11 – D A (bl.)

[89.]

w. 1 *Pszczółką* – D; *Pszczolą* – A

[92.]

w. 1 *dzie<w>ictwo* – popr. wyd. (za A); *dziedzictwo* – D (bl.); *dziewictwo* – A**Zawarcie kwatery XV**w. 1 *a tych* – D; *których* – A

KWATERA XVI

[6.]

w. 1 <r>ymie – popr. wyd. (za A); Rzymie – D (bl.); rymie – A

[14.]

marg.: C<o>los[senses] – popr. wyd. (za A); Calos[senses] – D (bl.); Colos[senses] – A

w. 2 gdy i – D A; i on – A₁

[20.]

marg.: w D brak; Brev[iarium] Rom[anum] – A

po [31.]

w A epigramat *Arbor sicomorus* („Aneks” XVI 1)

[59.]

w. 2 żywot – D A; zguby – A₁

[61.]

w. 2 *Panienka waszej* – D; waszy *Panienka* – A

[69.]

marg.: *Anagram[ma]* – D; *Sancta Maria. anagramma* – A

[77.]

w. 2 br<o>my – popr. wyd. (za A); bramy – D (bl. rymu); bromy – A

[83.]

w. 1 *Masz nam* – D A; *Musisz* – A₁

[85.]

marg.: <2> – popr. wyd.; I2 – D A (bl.)

w. 1 najmi<e>lój – popr. wyd. (za A); najmilij – D (bl. rymu); najmieli – A

[86.]

marg.: D<u>retius – popr. wyd. (za A); Dretius – D (bl.); Duretius – A

po [88.]

w A epigramat *Quadriga Domini* („Aneks” XVI 2)

[94.]

w. 1 *nieobesz<e>* – popr. wyd. (za A); *nieobeszły* – D (bl.); *nieobeszle* – A
[po „Zawarcu kwatery XVI”]

KONIEC – D; A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam] V[irginisque] I[mmaculatae] H[onorem] (odczytanie skrótu V. I. H. niepewne) – A

OBJAŚNIENIA¹



Tytuł: „*Ogród Panieński*” – tu: ogród Najświętszej Maryi Panny; tytuł nawiązuje do jednego z najbardziej popularnych symboli maryjnych, związanego z alegoryczną interpretacją Pnp 4,12 („Ogród zamknięty, siostra ma, oblubienica”), często wykorzystywanego także w tytulaturze utworów maryjnych; por. MARRACCI VIII, s. 196-203; WAŚNIEWSKI, k.tyt.: „Tu drzewka, ziółka, kwiecie masz z Panną przeczystą, / lecz ogródek zawarty, maszli myśl nieczystą”; CHRYSOGONUS I (*Index rerum*): *Hortus Virgineus, in quo omnium virtutum et gratiarum flores et germina reperiuntur* („Ogród Panieński, w którym znajdują się kwiaty i pączki wszelkich cnót i łask”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 106 (*Zamknięcie Ogrodu niepokalanego*, w. 13-14):

Tak się Bóg kwiatem staje, a Panna ogrodem,
co niech będzie tytułów Panieńskich dowodem.

Liryka II 36, w. 86, s. 146: „Więcze tryjmfuj, Panieński ogrodzie”.

W porównaniu z brzmieniem tytułu w autografie *Ogrodu* (zob. „Aparat krytyczny”) tytuł druku przenosi akcent z Chrystusa na Maryję; w tytule autografu autor-ogrodnik „sadzi” ziele – Chrystusa wcielonego, w ogrodzie, którym jest Maryja.

pod sznur – wedle wytyczonej linii; tu: zgodnie z Pismem Świętym oraz dziełami teologów i kaznodziejów.

najbliższego tej Matki i Panny niewolnika – formuła łącząca konwencjonalną topikę autorskiej skromności z upowszechnioną w drugiej połowie XVII w. formą pobożności maryjnej, zwaną „świętym niewolnictwem”,

¹ Na temat struktury i zawartości objaśnień zob. „Zasady wydania”.

polegającą na oddaniu się w „niewolę” Matce Bożej, praktykowaniu stosownych nabożeństw i noszeniu tzw. pętka – łańcuszka z napisem: „Ego manci-pium Mariae” (ja [jestem] sługą Maryi’).

[Hymn]

Dewiza otwierająca dzieło: „*A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam]*” – ‘Na większą chwałę Boga’; por. 1Kor 10,31: „omnia in gloriam Dei facite” („wszystko ku chwale Bożej czyńcie”); GREG.MAGN.*Dial.* I 2, PL 77,160C: „Sed ad maiorem Dei gloriam vicit pietas illud pectus virtutis” (‘Lecz na większą chwałę Boga współczucie odniosło zwycięstwo nad męznym sercem’); dewiza św. Ignacego Loyoli i zakonu jezuitów, który przyczynił się do jej upowszechnienia.

w. 1 „*Quamvis sciam, quod Mariam...*” – 11. strofa hymnu *Omni die dic Mariae...*, przepisywanego dawniej św. Kazimierzowi, w rzeczywistości fragment *Mariale* Bernarda z Morlas (zm. ok. 1140); tekst łaciński: AH 50, s. 427-431 oraz GAWATH, k. Ee₁₀-Ff₄; przekład GROCHOWSKI, s. 150, w. 41-44:

Prawda, że tej Panny świętej
godnie nikt nie wysłowi,
lecz zaś wszelki człek to lekki,
co o jej czci nie mowi.

w. 4 „*quisquis illam reticet*” – AH i GAWATH, jw.: *Est, qui illam reticet*.

w. 5 „*Quamvis muta et polluta...*” – strofa 27. tegoż hymnu; GROCHOWSKI, s. 151, w. 105-108:

Acz zmazane i związane
widzę być usta swoje,
jednak trzeba aż pod nieba
wynosić chwały Twoje.

w. 8 „*est de eius gloria*” – AH: *est de tua gratia*; GAWATH: *est de tua gloria*. marg.: „*S[anctus] Casimirus in «Hymno»*” – „w hymnie św. Kazimierza”; autorstwo hymnu *Omni die dic Mariae...* przypisywano niegdyś św. Kazimierzowi Jagiellończykowi (1458-1484), synowi Kazimierza IV Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszaneki, w którego grobie w katedrze wileńskiej, otwartym w 1602 r. w związku z jego kanonizacją, znaleziono pergaminową kartę z łacińskim tekstem hymnu; kres tej legendzie położył Aleksander Przędziecki (*Modlitwa św. Kazimierza Jagiellończyka do Najświętszej Panny z rękopisów XII, XIV i XV wieku [...]* krytycznie wyjaśniona, Kraków 1867).

Najśniejszej, najlaskawszej nieba i ziemi... Królowej...

Tytuł: *‘przez przywilej łaski Królowej* – w tradycyjnej teologii królewski tytuł Maryi wskazuje na jej godność i władzę wynikającą z jej Bożego

macierzyństwa i wyjątkowego udziału w dziele odkupienia; w tradycji wywodzącej się z literatury apokryficznej po zakończeniu ziemskiego życia i wniebowzięciu Maryja została ukoronowana na królową nieba i ziemi; zob. OPEC, s. 538-548: „O koronach, którymi Panna Naświętsza, gdy chwalebnie wniebowzięta, była ukoronowana”.

wszystkich rzeczy szczyrze stworzonych najpierwszej Istocie – nawiązanie do przekonania o pierwszeństwie Maryi w porządku stworzenia i jej preegzystencji w umyśle Boga; por. Prz 8,22-23: „Pan mię osiągnął na początku dróg swoich, pierwiej niżli co czynił z początku, od wiekum jest zrzządzona i z starodawna, pierwiej niżli się ziemia zstała.” Fragment w tradycyjnej egzegezie alegorycznej często odnoszony do Maryi; zob. np. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*, s. 11: „Jakoby rzekła Panna Przenaświętsza: «Urodził Bóg od wieków wszystkie stworzone rzeczy w rozumie swoim Boskim, ale mnie *in principio viarum suarum* – mnie na samym początku, mnie naprzód, nie tylko względem którychkolwiek kreatur, ale też *ante omnes colles* – wprzód niż wszystkie inne pagórki, to jest święte swoje». Por. *OPI* 1,3.

Ozdobie Karmelu – por. Iz 35,2: „gloria Libani data est ei: decor Carmeli et Saron” („Chwała Libanu dana jest jej, ozdoba Karmelu i Saron”); Karmel, pasmo górskie w Palestynie, miejsce działalności proroka Eliasza, od XII w. siedziba mnichów-pustelników, którzy dali początek zakonowi karmelitów; określenie Maryi jako *Decor Carmeli* pojawia się w konstytucjach karmelitańskich, później także w licznych modlitwach i litaniiach; np. w *Vexillum Carmelitarum* (Venetiae 1499) zamieszczono wizerunek Maryi mówiącej: „sum mater et decor Carmeli” (‘Jestem matką i ozdobą Karmelu’). Tytuł ten objaśnia m.in. karmelita Ioannes de Bachone (John Baconthorpe, zm. 1347) w traktacie *De institutione Ordinis Carmelitarum* (cyt. za: *Speculum carmelitanum*, s. 164):

In primis attende, quod beata Maria per Carmelum decoratur et commendatur. Cum enim Isaias de Christi incarnatione prophetaret, promisit quod sola virgo ipsum foret paritura pariterque decorem Carmeli possessura. Unde de Virgine dicitur Isaias 35: „Solitudo florebit sicut liliu”, et sequitur: „Datus est ei decor Carmeli”.

Po pierwsze zważ, że Karmel zdobi i zaleca błogosławioną Maryję. Gdy bowiem Izajasz prorokował o wcieleniu Mesjasza, obiecał, iż tylko dziewica go zrodzi i zarazem posiadzie ozdobę Karmelu. Dlatego w rozdziale 35 mówi o Dziewicy: „pustynia zakwitnie jako lilia” i dalej: „Dana jest jej ozdoba Karmela”.

Zob. też U.D. Alimange, *Beata Maria Virgo, mater et decor Carmeli. Approche historico-theologico-liturgique à partir du formulaire „Commemoratio Solemnis Beatæ Virginis Mariæ de Monte Carmelo”*, Roma 2002. Por. *OP* XI 22.

Korony Polskiej Zaszczytowi – por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 15, w. 27-28, s. 99: „Broń nas zaszczycem, o Królowa, czulem, / tym Cię na wieki Polska czci tytułem”.

[1]

Od słońca wszystko na świat pochodzi – sens: wszystko na świecie ma w słońcu swe źródło, przyczynę rozwoju; możliwa też elipsa: wszelkie [dobro] przychodzi na świat od słońca.

słońce mrówki, aby o głodnej ziemi myślały, przywodzi – sens: słońce skłania mrówki do tego, aby zawczasu zatroszczyły się o pokarm na czas zimy; por. Prz 6,8: „[mrówka] gotuje lecie pokarm sobie i zgromadza we żniwa, co by jadła”.

[2]

Słońcemeś i Ty – jedna z popularnych metafor maryjnych, nawiązująca do alegorycznej interpretacji Pnp 6,9 i Ap 12,1; zob. np. NICOL.VARS., *KM*, s. 59:

Trzeba wiedzieć, że błogosławioną Dziewicę określa się mianem «słońca» z tego względu, że osiem właściwości, które ma słońce, także i do niej bardzo stosownie się odnosi. Ma ono zaś właściwości następujące: co do substancji – czystość, co do blasku – jasność, co do położenia – wzniosłość, co do ruchu – nieustanność, co do oddziaływania – użyźnianie, wspólnotę ze wszystkim, co do wspaniałości – wyjątkowość. Podczas zaćmienia zaś zdaje się doznawać nieszczęścia smutku. To wszystko, rozpatrywane w aspekcie duchowym, odnosi się też do Dziewicy.

Por. MARRACCI XVI, s. 199-202.

wybrana jako słońce – Pnp 6,9; por. *OP* III 16.

słońcem odziana – zob. Ap 12,1; por. *OP* I 51; X 78.

Słońce sprawiedliwości – Chrystus; zob. Ml 4,2: „i wznidzie wam [...] Słońce sprawiedliwości”; por. *OP* II 63,2.

„*communicative*” – (łac.) przez łączność, współuczestnictwo.

jako jeden polny konik ... przy Panińskiego ogrodu Twego parkanach ubogą ojczystego rymu melodyją brzęczę – topikę skromności łączy Kochowski z antyczny-renesansowym motywem poety-świerczca (w poezji greckiej i łacińskiej – cykady poświęconej Apollinowi i Muzom); por. KOCHANOWSKI, *Muza*, w. 10-12:

A poeta, słuchaczów prózny, gra za płotem,
przeciwiając się świerzom, które nad łąkami
cieple lato witają głośnymi pieśniami;

KOCHOWSKI, *Niepróżnujące próżnowanie*, k. tyt.: „Niepróżnujące próżnowanie ojczystym rymem [...] wydane”; *OP* III 57,2.

nie gardzisz Królestwa Polskiego zwać się Królową – początki kultu Maryi jako królowej narodu i państwa (królestwa) polskiego sięgają 2. poł. XIV w.; przybrał

on na sile w XVII w. i związany był ściśle z kultem Matki Boskiej Częstochowskiej; jako jeden z pierwszych wyraźnie zwerbalizował go STAROWOLSKI, *Diva Claromontana*, s. 39: „Patrona Sarmatiae et Regni Poloniae inclita Regina” (‘Patronka Sarmacji i przesławna Królowa Królestwa Polskiego’). Za formalny, religijny i państwowy jednocześnie akt uznania Maryi za szczególną patronkę i królową państwa polskiego uważa się śluby lwowskie Jana Kazimierza (1655), w których znalazła się deklaracja: „Ciebie dziś za Patronkę moją i za Królową państw moich obieram”. Por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 3, w. 55-56, s. 312: „Która za honor ma, kiedy ją zową / Polską Królową.”

[3]

przed trzydziestoletnią wojną – w dzisiejszej historiografii nazwa wojen toczonych w l. 1618-1648 pomiędzy cesarzami z rodu Habsburgów i tzw. Ligą Katolicką a obozem protestanckim wspieranym m.in przez Francję i Szwecję; Kochowski określa tym mianem burzliwe czasy wojen i najazdów, zapoczątkowane powstaniem Chmielnickiego w 1648 r., skoro wspomniany niżej „cud lez” w Księżu miał miejsce właśnie w tym roku. Por. analogiczne określenie w *Pieśni XXIII. Królewska na tron droga Najjaśniejszego Monarchy Jana Trzeciego ...*: „Tyś nasz August, pod którym po burzliwej chwili / Eurus trzydziestoletni wojny się przesili” (KOCHOWSKI, *Liryka* V 23, w. 38-39, s. 367.), choć od śmierci Władysława IV (1648) do elekcji Jana III Sobieskiego (1674) upłynęło wówczas zaledwie 26 lat.

w obrazie księskim krwią płacząc, pokazałaś – mowa o obrazie Matki Boskiej w kościele parafialnym w Księżu Wielkim k. Miechowa, na którym w 1648 r. pojawiły się krwawe lzy; cud ten odczytano jako zapowiedź nieszczęść, które miały spaść wkrótce na Polskę. Zob. KOCHOWSKI, *Annalium*, s. 18-19.

Tyś w potrzebach już prawie zwątpionych wojska nasze ukrzepiała – sens: Ty wmacniałaś nasze wojska w czasie niemal przegranych już bitew.

Tyś o ojczyźnie desperujących synów na odwetowanie zdeptanej wolności w Częstochowej posiliła – sens: Ty wspomogłaś obrońców jasnogórskiego klasztoru, tracących nadzieję na ocalenie ojczyzny i walczących o odzyskanie utraconej wolności (w czasie oblężenia Częstochowy przez Szwedów w 1655 r.).

nad Sarmacją ... która gdy Cię Królową swoją zowie – por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 3, w. 57, s. 312: „Królowa polska, Sarmacyjnej Pani”.

Matką uznaje – sens: uznaje za swoją matkę.

[4]

Zawrzyjże tedy, o Ogrodzie Zawarty ... otwarte ojczyzny naszej granice – koncept oparty na tytule Maryi *Hortus conclusus* (Pnp 4,12); zob. *OP*, W [Motto].

antemural chrześcijaństwa – przedmurze, obrona chrześcijaństwa; tytuł odnoszony do Maryi w nawiązaniu do Iz 26,1: „Miasto mocy naszej Syjon zbawiciel, będzie w nim położony mur i przedmurze”; por. ARTIGA, s. 377-380:

„Maria non solum murus, sed antemurale. Quo sensu?” (Maryja jest nie tylko murem, ale także przedmurzem. W jakim znaczeniu?); KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 61, s. 105: „Antemural Sarmacyjej dany”; ibidem, V 3, w. 70, s. 312: „Tyś antemural Polski niezwalczony”; *OP* VI 47.

przeciwko imprezie pogańskiej nieprzelomionym zaszczytem – niezwyrodną obroną przed naporem pogańskim (tu: zagrożeniem tureckim).

Królową swoją licząc – sens: uważając za swoją królową.

w mocnym ramieniu Boskim – por. Łk 1,51: „uczynił moc ramieniem swoim”; zob. *OP* XII 1.

auferens bella usque in finem – Ps 45(46),10: „odjąwszy wojny aż do krajów ziemi”; por. *OP* II 25.

Do Ogroda Panińskiego wescie

Motto: *Hortus conclusus soror mea sponsa* – Pnp 4,12: „Ogród zamknięty siostra moja, oblubienica.” Jeden z najczęściej odnoszonych do Maryi fragmentów Starego Testamentu, w egezegezie alegorycznej interpretowany zwykle jako figura jej dziewiczego macierzyństwa i bezgrzeszności. Zob. HIER. *Adv.Iov.*, PL 23,254A: „Hortus conclusus, soror mea, sponsa: hortus conclusus, fons signatus (Cant. IV, 12). Quod clausum est, atque signatum, similitudinem habet Matris Domini, matris et virginis” (‘Ponieważ jest zamknięty i zapieczętowany, podobny jest do Matki Pana, matki i dziewicy’); RICH. LAUR., kol. 726:

„Hortus conclusus”, quasi duplici clausura, corporalis et spiritualis virginitatis. [...] Idcirco bis appellatur Maria „hortus conclusus”, Cantic. 4, „conclusus” in concipiendo, „conclusus” in pariendo, et post partum retinens integritatis signaculum.

Ogród zamknięty. jak gdyby podwójną bramą, dziewictwa cielesnego i duchowego. [...] Dlatego w Pnp 4 dwukrotnie nazywa się Maryję *ogrodem zamkniętym*, to znaczy *zamkniętym* w akcie poczęcia i rodzenia i który również po narodzeniu zachował pieczęć dziewictwa.

Por. *OP* XI 49.

w. 1 *Kto się kochasz w ziele* – tu: ty, który kochasz Maryję; por. Pnp 5,1: „Przyszedłem do ogrodu mego [...] zebrałem mirrę moję z wonnymi ziołami memi”. W tytule autografu *Ogrodu „ziele”* oznacza Chrystusa w łonie (ogrodzie zamkniętym) Maryi (zob. „Aparat krytyczny”). Por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 36, w. 17-20, s. 144:

Pomnię, że w pieniach Salomona wielu
oblubieniec Cię przyrównywa ziele,
jakoż, że ziele kochasz, jest dowodem,
gdy się zamkniętym mianujesz ogrodem.

w. 2 *póđź sam* – przyjdź, wejdź tu (tj. do ogrodu); por. Pnp 5,1: „Niech przyjdzie miły mój do ogroda swego”.

katolicki zwłaszcza Izraelu – tu: zwłaszcza wy, katolicy (katolicki ludu); nawiązanie do idei, że wyznawcy Chrystusa są nowym ludem wybranym (Izraelem); por. Ga 3,7: „którzy z wiary są, ci są synmi Abrahamowymi”.

w. 7 *wiem dostatecznie z Pism Świętych dowodu* – sens: wiem dobrze na podstawie Pisma Świętego.

w. 8 *Wszeczmocny zamknął drzwi tego Ogrodu* – zob. wyżej, obj. W, [Motto]; por. Ez 44,2: „Ta brama zamknięta będzie, nie będzie otworzona i mąż nie wnidzie przez nią, bo Pan, Bóg Izraelski, wszedł przez nią i będzie zamknięta” (werset w literaturze mariologicznej odnoszony do Maryi); *Godzinki*, s. 13: „Bramo rajska zamknięta”.

w. 10 *łask nadprzyrodzonych ogrodził parkany* – ogrodził parkanami (murem) nadprzyrodzonych łask (mowa przede wszystkim o łasce ustrzeżenia Maryi od zmyły grzechu pierwotnego oraz bezgrzeszności w życiu doczesnym).

w. 11 *w nadziei <e> dobroci tej Matki* – pokładając ufność w dobroci Maryi.

w. 12 *w ukradki* – skrycie, potajemnie; por. *OP XVI* 7.

w. 14 *Maryja nie mojej materyja głowy* – tu: głoszenie chwały Maryi przeraża możliwości mojego umysłu.

w. 15 *nie udźwignie Olimpu Pigmejczyka ciemię* – sens: potężnego Olimpu (masyw górski w Grecji, w mitologii siedziba bogów) nie zdoła udźwignąć mały Pigmejczyk (karzelek); por. WINCENTY, s. 5: „na barki karzelka brzemię włożył Atlasa” (*Prolog*; w oryg.: „Humeris Pygmei onus inposuit Athlanteum”); poeta być może znał *Kronikę*, zob. KOCHOWSKI, *Epigramata* II, s. 138 (*O smoku w Krakowie*).

w. 16 *ani ciężkie utrzyma Syzyfowe brzemię* – sens: ani też nie zdoła utrzymać ciężaru głazu, który ukarany przez Zeusa Syzyf musiał bezskutecznie wtaczać na szczyt góry.

w. 17-18 *lub jak przy Augustynie gdy dziecię do duczki / morze łyżką chce przelać* – sens: wyrażenie całej chwały Maryi jest tak samo niemożliwe, jak przelanie przez dziecko łyżką morza do wykopanego przez nie dołka; nawiązanie do kaznodziejskiego egzemplum o św. Augustynie, który przechadzając się po plaży zobaczył chłopca czerpiącego muszlą wodę z morza i wlewającego ją do wykopanego w piasku dołka; miał wówczas pomyśleć, że prędzej dziecko wyczerpie morze muszelką i zmieści je w małym dołku, niż on zrozumie i objaśni tajemnicę Trójcy Świętej; jednym z najwcześniejszych źródeł poświadczających znajomość tej anegdoty jest trzecie kazanie Jakuba de Voragine (XIII w.) na uroczystość Trójcy Świętej z cyklu *Sermones dominicales*. Zob. IACOB.VORAG.*Serm.dom.*, s. 207v–208r (*Exemplum Aug[ustini] de Trinitate*).

przy Augustynie – św. Augustyn z Hippony (354-430), teolog i filozof, jeden z najwybitniejszych ojców Kościoła.

w. 19 *czó jest rejestrować fawory i łaski* – sens: co znaczy spisywać względy i łaski.

w. 20-21 *drobne piaski / na brzegach morskich liczyć* – por. Syr 1,2-3: „Piasek morski [...] któż policzy?”; por. *OP* III Z 5-6; VII [Motto]; XIV 46; XVI 99.

w. 22 *atomy w południowym Febie* – najdrobniejsze cząstki, punkciki w słońcu świecącym w południe.

Feb – *Febus* (gr. Φοῖβος [*Phoibos*] – ‘Jaśniejący’) to przydomek Apollina jako bóstwa solarnego, utożsamianego również z samym słońcem. Por. *OP* V Z.

w. 23 *Jaż się na tę, niezdolny, Spartę chcę zabierać?* – sens: czyż ja, nieporadny, miałbym się porywać na tak niewykonalne zadanie, tu: na stworzenie kompletnego rejestru tytułów (cnót, przywilejów, zasług) Matki Bożej.

Spartę – Sparta, miasto i państwo w starożytnej Grecji, słynne z wysokiego morale i waleczności jego obywateli-wojowników, stąd metonimicznie: niezdołana twierdza. Por. nawiązujące do Cyserona (*Att.* I 20,3) i spopularyzowane przez Erazma z Rotterdamu adagium (*ER.Ad.*, s. 143-155): „Spartam nactus es, hanc orna” („Sparta przypadła ci w udziale, rządź nią”).

w. 24 *w bukladzie zawierac* – zamykać w bukłaku.

w. 25 *gdy się ... niosę* – gdy się porywam, ośmielam.

w. 26 *jak zuchwalec, co chciał kłaść Pelion na Ossę* – Pelion i Ossa to góry w Tesalii, w których według mitologii greckiej rozegrała się walka bogów z olbrzymami; giganci Otos i Efialtes, chcąc dostać się do nieba, zamierzali górę Ossę położyć na Olimp, a górę Pelion na Ossę; por. *HOM.Od.* 11,305-320).

w. 26 *to mej śmiałości dodaje podpory* – sens: to wspiera moją śmiałość (dodaje mi odwagi).

w. 28-29 *jak upodobana ta Panna z pokory / Najwyższemu* – sens: tak jak Bóg upodobał, wybrał sobie tę Pannę ze względu na jej pokorę.

w. 29 *w którą im udaje się głębiej* – sens: im głębsza jest jej pokora.

w. 30 *przez głos dziewosłebi* – tu: w słowach wypowiedzianych przez archanioła Gabriela, swata w „zaślubinach” Boga i Maryi, podczas zwiastowania: „łaski pełna” (Łk 1,28). Por. *OP* II 1-2.

w. 32 *nie umyślem przelać go* – sens: bez zamiaru wyczerpania go.

w. 33 *bez skutku* – niewykonalny.

lecz jako się godzi – sens: lecz tak jak jest rzeczą dozwoloną.

w. 36 *jednorożec* – legendarne zwierzę z jednym rogiem pośrodku czoła, opisywane niekiedy jako zbliżone kształtem do konia lub jelenia, wzmiankowane w Biblii (np. Ps 21(22),22) i spopularyzowane za sprawą łacińskiego przekładu *Fizjologa* (V w.); symbol chrystologiczny; zob. obj. *OP* IV 48,1. Niewykluczone, że tu oznacza po prostu nosorożca.

w. 37 *w najgłębszą się rzuciwszy pokorę* – sens: przystępując do dzieła z najgłębszą pokorą.

w. 38 *chwalić Cię ... na śmiałość się biorę* – sens: ośmielam się przystąpić do wychwalania Cię.

w. 39-40 z *miodopłynnej weny / doktorów* – tu: z pism doktorów Kościoła (i szerzej: uznanych teologów, egzegetów, kaznodziejów).

w. 40-41 *do swojej wodę Hipokreny / jako z morza przynosząc* – sens: korzystając z niezmiernego bogactwa dorobku poprzedników, wzbogacając nim własną skromną wenę.

Hipokreny – Hippokrene, źródła, które wytrysnęło u podnóża Helikonu po uderzeniu w skalę kopyta Pegaza; wypływająca z niego woda miała obdarzać poetów natchnieniem; tu metonimicznie w znaczeniu: talent, sztuka poetycka autora.

w. 41 *kształtem lichych pszczołek* – wzorem małych pszczoł; popularna w renesansie i baroku metafora twórczości poetyckiej, polegającej na czerpaniu z dorobku wybitnych poprzedników na zasadzie imitacji.

w. 43 *na to morze* – tu: niezmierny dorobek poprzedników wysławiających Maryję.

w. 45 *tego morza* – tu: morza chwały Matki Bożej.

w. 46-47 *śmialkom straszne tu Charybdy / i Akroceraunija* – sens: przerażające dla śmialków niebezpieczeństwa; Charybda – znany z *Odysei* potwór morski, który wciągał przepływające w pobliżu Sycylii okręty w niebezpieczne wiry; *Akroceraunija* – północny przylądek w Epirze (dzisiejsza Albania), niebezpieczny dla żeglarzy z powodu ostrych podwodnych skał.

w. 48 *bez początku, bez końca, bez miary, beze dna* – marg. „*S[anctus] Bern[ardus]*” (A: „*Ser[mo] IV de Assump[tione]*”) – nie odnaleziono źródła we wskazanych lokalizacjach; por. ALBERT.LAUD., s. 232: „*Hic mons, in quo beneplacitum fuit Deo habitare in eo novem mensibus corporaliter, et in quo, secundum quod Deus habitabit in finem, id est sine fine, sine termino, sine mensura*” (‘Oto góra, na której podobało się zamieszkać Bogu [por. Ps 67(68),17] cieleśnie przez dziewięć miesięcy i w której jako Bóg zamieszkał na zawsze, bez końca, bez miary’); toż RICH.LAUR., kol. 500; IORDANUS, s. 400.

w. 50 *Eurypie* – Euryp (gr. Εὐριπός [*Euripos*], łac. *Euripus*), wąska cieśnina morska oddzielająca Grecję od wyspy Eubei; według legendy miał tu popelnić samobójstwo Arystoteles, stąd być może traktowanie jej jako symbolu mądrości; por. KRASICKI, s. 278-279: „Według bajecznej powieści niektórych pisarzy, Arystoteles nie mogąc go pojąć, z rozpaczycy weń skoczył”. Kochowski nazywa Maryję Eurypem w znaczeniu otchłani wiedzy i mądrości; por. *OP V Z*,3, a także *VI 28*; *XI 19*; *XIV 6,1*.

w. 51 *bom jeden lichota* – sens: bo jestem tylko lichym mówcą (poetą).

w. 52 *wspaniałą materyją zła hańbi robota* – sens: najwspanialszy temat (dzieła) może zostać popsuty przez nieudolnego poetę; por. CNAPIUS, s. 995: „Robota wyborna leda materyją zaleci, zdroży”.

w. 53 *znam się winnym dobrodziejstw* – sens: wiem, że jestem winien wdzięczność za dobrodziejstwa.

nieba Gospodyni – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, tytuł zbioru kazań: *Gospodyni nieba i ziemie, Naświętsza Panna Maryja*; *OP IV 78*; *V 86,2*; *XIII 27,2*; *XIII 68,1*; *XIV 57,2*.

w. 54 *tamto* – tj. nieudolność (w. 51)

to – tj. wdzięczność za dobrodziejstwa (w. 53).

w. 55 *mówię z Atysem* – według Herodota (HDT.Hist. 1,86) Atys był synem króla Lidii Krezusa, to nie on jednak był niemową (zginął tragicznie w czasie polowania), lecz jego głuchoniemy od urodzenia brat; gdy widząc perskiego żołnierza mającego zadać ojcu śmiertelny cios, natężył wszystkie siły i zdołał krzyknąć: „Człowieku, nie zabijaj Krezusa” – odzyskał mowę. Późniejsza tradycja powiązała tę anegdotę z imieniem Atysa, a ona sama stała się egzemplum potęgi synowskiej miłości.

choć oba niemową – choć obaj jesteście niemowami; por. KOCHOWSKI, *Psalmodia XVI*, w. 12: „Któż mową bez języka będzie”.

w. 57-60 *Wielkiego Ojca wielka Córko ... / ... stolico najdosłojniejszej Trójce* – zapowiedź otwierających kwaterę I epigramów 1-4, ukazujących relacje Maryi z poszczególnymi Osobami oraz z całą Trójcą Świętą.

w. 61 *konsystorzu* – tu: komnato.

w. 62 *mając więcej* – mający więcej.

w. 63 *Matko Ojca Twojego, Córko Stworzyciela* – popularne w literaturze mariologicznej paradoksy wyrażające wyjątkowy stosunek Maryi do Boga – Ojca i Syna; por. SĘP SZARZYŃSKI, *Sonet III*, w. 4: „przedziwna matko stworzyciela swego”; *OPI* 11,1.

w. 65 *Maryja, imię Twoje, znaczy wód gromadę* – łac. postać imienia Maryi (*Maria*) jest tożsama z łac. formą liczby mnogiej rzeczownika morze (*maria* – ‘morza’); zob. np. HIER.Nom.Hebr., *PL* 23,842; PS.-BONAV., s. 237-238: „Rozważ najpierw, że Maryja nazwana jest *morzem* ze względu na obfitość i bogactwo posiadanej łaski. [...] Wszystkie rzeki wpływają do morza, wszystkie łaski skupiają się w Maryi” (*TMB* 5, s. 57); por. GUTOWSKI, s. 574:

Antoninus święty [...] reflektowawszy się na tę zupełność nieporównaną łask Boskich w Maryjej będących, tak sobie dyszkuruje, że jako Pan Bóg przy stworzeniu świata na jedno miejsce spłynąć się wszelkim wodom kazawszy, mianował je *maria* [...], tak w jedną duszę najświętszą rodzicielki Syna swojego zgromadziwszy wszelkie łaski i przywileje niebieskie, nazwał ją Maryją, jakoby morzem łask swoich.

Por. *OP* IV 52,2; IV 73; V 45; VIII 61,2; IX 45,1; XIV 77; XV 32.

w. 66 *więc do morza, o Morze, kroplę wody kładę* – sens: do bezmiaru tytułów (pochwał), jakimi Cię już obdarzono, o Maryjo, usiłuję choć trochę dodać coś od siebie.

w. 67-68 *wszystkę mą zasadziwszy na tym manierę, / że wodę morzu wracam, którą z morza bierę* – sens: cały mój zamysł polega na czerpaniu tytułów i pochwał Maryi ze skarbcza tradycji, oddaję więc Matce Bożej jedynie to, co jest już jej własnością.

w. 69-70 *nad wodami / unosił się Duch Święty* – zob. Rdz 1,2: „Duch Boży unaszał się nad wodami”.

w. 71-72 *ten tedy miałki dowcip mój... /... niechaj sam pokrzepi* – sens: niech zatem on (Duch Święty) ześle natchnienie, wzmocni mój skromny talent, rozum.

w. 72 *w rozsadzaniu tych kwater* – tu: w rozplanowaniu kwater *Ogrodu* i zapelnieniu ich godnymi Maryi „kwiatami tytułów”.

w. 74 *niech władnie on łodzią i styrem* – sens: niech on (tj. Duch Święty) rządzi i będzie przewodnikiem w racy nad dziełem poświęconym Maryi – Morzu.

w. 76 *najbliższe ... dani* – najlichsze ofiary.

w. 78 *nie wzgardzisz i sielski fujary* – nie pogardzisz również dźwiękiem pospolitej, wieśniaczej fujarki (piszczalki); por. *OP*, P: „ubogą ojczystego rymu melodyją brzęczę”.

w. 79 *mantuański ... rym* – aluzja do słynnego dzieła włoskiego karmelity Jana Baptysty Mantuana pt. *Parthenice Mariana* (1481), przedstawiającego w trzech księgach żywot Matki Boskiej (źródło trzech tytułów w kwaterze XII: 40, 41, 82; zob. „Wykaz źródeł wskazanych w notach marginalnych”), lub do poezji rzymskiego poety Wergiliusza, urodzonego w okolicach Mantui i zwanego Mantuańczykiem (łac. *Mantuanus*).

w. 81 *będzie dowcipów górnych na Twe chwały sielkę* – sens: jest wystarczająco dużo mądrych głów, zdolnych wyrazić twoją chwałę.

w. 83-84 *tamci będą wyzłacać dentro szumne ściany, / przez mię modelusz kwater będzie rysowany* – sens: tamci (tzn. ludzie „górnych dowcipów”, w. 81) będą wyzłacać, ozdabiać ogród od środka (wł. *dentro*), ja rozplanuję układ kwater; metaforycznie o dwoistym autorstwie dzieła, którego koncepcja i kompozycja pochodzą od poety, ale zawartość, tzn. tytuły NMP, zostały zaczerpnięte z szeroko pojętej tradycji literackiej; por. RYCHŁOWSKI, *Kazania na niedziele*, k.nlb. 4r. (*Do łaskawego czytelnika*):

I temu się nie dziwuj, jeżeliś co czytał w inszych autorach, co też tu przeczytasz. Wiedz o tym, iż każdego kazania forma albo dyspozycja przy łasce Bożej jest moja własna, nie cudza. Inwencyja kazania rzadko kiedy przy łasce Bożej nie moja. Dyskursy filozoficzne i teologiczne jam sam sobie za pomocą Bożą znajdował. Materyje zaś różne, przyznawam, żem z różnych autorów zbierał, wszakżem w tej mierze ani pierwszy, ani ostatni.

w. 85 *acz niedoszła sztuka* – choć to niedościgną umiejętność.

w. 87 *Więc wchodź, gościu* – por. Pnp 5,1: „Niech przyjdzie miły mój do ogrodu swego”; WASNIEWSKI, k.tyt.: „Veni in hortum (Cant. 5,[1]), przychodniu”.

w. 88 *nie cierpią dziwowidza Janusa bifronta* – tu: nie strzeże ich ciekawski (lub: wzbudzający niezdrowe zaciekawienie) Janus, rzymski bóg wejścia, bram i drzwi, przedstawiany z dwiema twarzami zwróconych w przeciwne strony (łac. *bifrons* – ‘o dwu obliczach’); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 324: „U pogan malowano na drzwiach *Ianum bifrontem*, boga Janusa o dwóch twarzach,

nauczając gospodarza pilnego dozoru, żeby patrzył i z tyłu, i z przodu, aby do jego domu nic złego nie wchodziło”.

w. 89 *Chimery* – znane z mitologii zięjące ogniem potwory w postaci lwa, z łbem kozy na grzbiecie i z ogonem węża.

w. 91-92 *z rana lub pod zorzą, / w południe-li, w wieczór-li* – o brzasku lub o poranku, czy to w południe, czy wieczorem; tu zapewne również metaforycznie: o każdej porze życia – w dzieciństwie, młodości, dojrzałości i starości.

KWATERA I

Motto: „Błogosławioną zwać mię będą wszystkie narody”.

marg.: „*Cant[icum] B[eatissimae] Virgi[nis]*” – kantykt Najświętszej Dziewicy (Łk 1,28).

[1.] *Praelecteda Dei Patris Filia*

Tytuł: ‘Przedwiecznie wybrana córka Boga Ojca’

marg.: brak; A: „*Lauren[tius] Iustinianus*” – por. LAUR.IUSTINIAN., s. 438: „Aeterni Patris Filia praedilecta”; *HORTULUS*, k. 126v: „Ave Maria, praelecteda Dei Patris sanctissima”; RAYNAUDUS, s. 21; PAULL DE BARRY, s. 170; ANDRZEJOWICZ, s. 62: „praelecteda Dei Patris”; MIECHOWITA 2, s. 563; KRZESIMOWSKI, s. 77. Ten i kolejne (1-4) tytuły Maryi pochodzą z modlitwy litanijnej (nawiązującej do Akatysty), objawionej rzekomo św. Bernardowi, później zaś obdarzonej odpustami przez papieża Sykstusa (zob. *HORTULUS*, k. 126v).

w. 1 *Stąd* – od tytułu Maryi jako przedwiecznie wybranej córki Boga Ojca; por. obj. *OP*, W, w. 57-60.

zaczynam rozmiar – sens: rozpoczynam rozmierzanie, wytyczanie.

w. 2 *do Ciebie obracając* – odnosząc do Ciebie.

w. 3 *przewyborna między kreaturą* – wybrana jako pierwsza spośród stworzenia; zob. obj. *OP*, P; por. I 11,2; II 38; VI 1; IX 90; XI 22,1; XI 29; XII 29; XII 36; XII 59; XIV 38,1; XIV 62; XV 1,2.

w. 4 *którą sobie Bóg... przysposobil córką* – którą Bóg uznał (dosł. adoptował) za córkę

[2.] *Mater Salvatoris dignissima*

Tytuł: ‘Najgodniejsza Matka Zbawiciela’

marg.: brak; A: „*Idem*” (tj. Laurentius Iustinianus) – {?}; por. *HORTULUS*, k. 126v: „Ave Maria, Mater Domini nostri Iesu Christi dignissima”; HENSBERG, s. 286; MIECHOWITA 2, s. 563; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 1 *z żeńskich głów* – spośród kobiet.

[3.] *Sponsa Spiritus Sancti amabilissima*

Tytuł: ‘Umiłowana oblubienica Ducha Świętego’.

marg.: brak; A: „*Idem*” (tj. Laurentius Iustinianus) – {?}; por. *HORTULUS*, k. 126v: „Ave Maria, sponsa Spiritus Sancti amabilissima”; HENSBERG, s. 286; GAWATH, k. Bb₆; MIECHOWITA 2, s. 563; PAULL DE BARRY, s. 171; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 1 *dziwną tajemnicą* – w niepojęty, tajemniczy sposób.

w. 2 *Ducha Świętego ... oblubienicą* – tytuł wyrażający szczególną relację Maryi do Ducha Świętego, za którego sprawą poczęła Chystusa; por. Łk 1,35: „Duch Święty zstąpi na cię”.

[4.] *Ancilla S[anctissimae] Trinitatis humillima*

Tytuł: ‘Najpokorniejsza służebnica Przenajświętszej Trójcy’.

marg.: „*Laur[entius] Ius[tinianus]*” – {?}; por. LAUR.IUSTINIAN., s. 410: „Solo igitur mente ac corpore prostrata humillime inquit: *Ecce ancilla Domini*”; HORTULUS, k. 126v: „Ave Maria, ancilla Sanctae Trinitatis humilissima”; GAWATH, k. B₃; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 1 *slugą się mienisz* – nazywasz się slugą; zob. Łk 1,38: „Oto służebnica Pańska”.

na cóż dyskurs w długą – sens: cóż więcej mówić, po co przedłużać mowę.

[5.] *Mater Divinae Maiestatis*

Tytuł: ‘Matka Boskiego Majestatu’.

marg.: brak; A: „*Ex Litania*” – zob. BONAV., s. 223: „Mater Divinae Maiestatis”; por. HORTULUS, k. 95v.

w. 2 *któremu sam firmament ciasny* – por. OP VI 75; VIII 2,1; XII 67,2; XV 46,1; XVI 92,1.

[6.] *Beatissimae Trinitatis triclinium*

Tytuł: ‘Refektarz Trójcy Przenajświętszej’.

marg.: „*Mag[nus] Alb[ertus]*” – por. ALBERT.*Laud*, s. 286: „triclinium totius Trinitatis”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 406; GAWATH, k. Ff₉: „totius Beatissimae Trinitatis nobile triclinium”.

w. 1 *Izbo ... stolowa Trójce* – refektarzu, salo jadalna Trójcy Świętej; por. *Psalterzyk*, k. G₃v: „Komnato szlachetna Świętej Trójce”; LIBERIUSZ, jw.: „jako ją nazywał M[agnus] Albertus: «Trinitatis nobile triclinium», Trójce Przenajświętszej szlachetny przybytek”.

[7.] *Creatura creaturarum*

Tytuł: ‘Stworzenie nad stworzeniami’.

marg.: „*Guerr[icus] Abb[as]*” – {?}; por. Ps.-AUG.*Medit.*, PL 40,916: „O beata ista sublimis creatura creaturarum maxima” (o Mądrości); MARRACCI III, s. 101-102: „Creatura summa”, „Creatura omnibus creaturis nobilior” (autor: Bern[ardus] Senensis).

w. 1 *Stworzenie nad stworzeniem* – por. OP II 13,2; XVI 88.

[8.] *Filia gratiae*

Tytuł: ‘Córka łaski’.

marg.: „*Io[annes] Gerson*” – {?}; por. GERSON, *Tract.Magnif.*, kol. 754: „Mater gratiae”; MIECHOWITA 2, s. 371: „Beata Virgo est filia Annae, igitur est filia gratiae”.

w. 1-2 *wyjęta / od prawa powszechnego* – tu: zachowana od zmyy grzechu pierworodnego.

niż poczęta – zanim się poczęłaś.

[9.] *Conclave Christi*

Tytuł: 'Komnata Chrystusa.'

marg.: „*Ex <Rosocoroneo>*” – por. GAWATH, k. Q₈ (sekwencja adwentowa): „*Verbum bonum et suave / personemus illud Ave. / per quod Christi fit conclave / Virgo, Mater, Filia*”; por. Mone, s. 75, nr 381; MARRACCI III, s. 93: „*Conclave*”.

[10.] *Schema divinitatis*

Tytuł: 'Kształt Boskości.'

marg.: „*Ex contione*” – {?}; por. Ps.-AUG.*Assumpt.*, PL 39,2131: „*Si formam Dei appellem, digna existis*”; ALBERT.*Mar.*, s. 106; BONAV., s. 240.

w. 1 *Z wszystkich kreatur jedna stworzona ryczałtem* – jako jedyna ze wszystkich stworzeń stworzona od razu w całości.

w. 2 *będąc ... Boga ... kształtem* – zob. Ps.-AUG., jw.: „*Jeśli nazwę Cię obrazem Boga, okażesz się tego godna*”; por. *OP* I 71,1; I 91; II 35; II 44; II 45; II 77; V 88; VI 65,1; IX 64,4; XV 57; XV 94; XVI 28; XVI 29.

[11.] *Primogenita omnis creaturae*

Tytuł: 'Pierworodna wszelkiego stworzenia.'

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,5 – „*primogenita ante omnem creaturam*”.

w. 1 *Matko Stwórce i wzajem córko Syna twego* – zob. obj. *OP*, W, w. 63; por. V 29,1; IX 86,1; XI 78,2; XIII 91,2; XIII 93,2; XVI 78.

w. 2 *pierworodna na świecie z stworzenia wszelkiego* – por. Syr 24,5: „*Jam wyszła z ust Nawyższego, pierworodna przed wszystkim stworzeniem*”; zob. obj. *OP*, P [tytuł]; por. *OP* I 1.

[12.] *Honor generis nostri*

Tytuł: 'Ozdoba naszego rodu.'

marg.: brak – zob. Jdt 15,10: „*tu honorificentia populi nostri*”; por. MARRACCI VIII, s. 195: „*Honor communis generis nostri*” (Leo Imperator); por. *OP* VII 100.

w. 1 *Tyś jest honorem naszym* – por. Jdt 15,10: „*tyś cześć ludu naszego*”.

w. 2 *mając Cię w niebie ... ziomkę i pokrewną* – sens: kiedy mamy w niebie Ciebie, naszą rodaczkę i krewną; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 61: „*Naszaś ziomka*”.

[13.] *Radix ex qua mundo lux orta*

Tytuł: 'Korzeń, z którego zrodziła się światłość dla świata.'

marg.: brak; A: „*Breviar[ium] Rom[anum]*” – zob. np. antyfony *Ave Regina caelorum*, *BREVIARIUM* I, s. 162: „*Salve, radix, salve, porta, / ex qua mundo lux est orta*”.

w. 1 *światłość słoneczna* – tu: Chrystus.

w. 2 *z korzenia Jessego* – z pokolenia, rodu Jessego, ojca Dawida, którego potomkiem miał być Mesjasz; zob. Iz 11,1: „*I wynidzie różdżka z korzenia Jessego*”. Por. np. WUJEK, *KM*, s. 108: „*Toć jest ona różdżka z korzenia Jesse, która kwiatek on nawdzięczniejszy, [...] na świat wypuściła*”;

MIASKOWSKI, *Antyfony adwentowe* 4, w. 1: „O Jessów sławny korzeniu”; *OP* VI 23,1; VII 51; X 27.

[14.] *Animata arca divinitatis*

Tytuł: ‘Żywa arka Boskości’.

marg.: „*Ioan[nes] Osorius*” – {?}; por. OSORIUS 3, s. 656: „Tu arca testamenti”; MARRACCII I, s. 35: „Arca animata divini humanique foederis”.

w. 1-2 z *której okupem szkatuły / ... wyzuły* – sens: dzięki okupowi (Chrystusowi) zawartemu w „żywej szkatule” (Maryi) nasze dusze zostały uwolnione spod władzy piekła (śmierci).

Orku – Orkus, w mitologii rzymskiej demon śmierci, którego imieniem określano też podziemne miejsce pobytu zmarłych, w tradycji chrześcijańskiej utożsamiane z piekłem.

[15.] *Spiritus Sancti specula*

Tytuł: ‘Strażnica Ducha Świętego’.

marg.: *Salazar*; A: „*id[em]*” (tj. Ioannes Osorius) – {?}; być może w nawiązaniu do fragmentu kazania Osoriusa *In festo Praesentationis Beatae Mariae*, [w:] OSORIUS 3, s. 601: „Hae namque specula sua Domino offerebant”.

w. 1 *Parakleta* – Ducha Świętego (łac. *Paracletus* – ‘pocieszyciel’).

[16.] *Mediatrice Dei et hominum*

Tytuł: ‘Pośredniczka między Bogiem i człowiekiem’.

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*”; A: „*Bernardus*” – {?}; zob. BERN.BUST., s. 1014: „O mediatrice Dei et hominum”; por. BERN.CLAR. *Assumpt.*, *PL* 183,418A: „Ipsa nempe mediatrice nostra, ipsa est per quam suscepimus misericordiam tuam, Deus”; *HORTULUS*, k. 93; *CARTHAGENA* 4, kol. 600; *GAWATH*, k. S₁₂v; *PAULL DE BARRY*, s. 154; *MARRACCI* XI, s. 39.

w. 1 *Środku* – tu: pośredniczko; por. *OP* II 48.

z tej miary – dlatego, z tego powodu.

w. 2 *któż by* – któż, jeśli nie Ty.

[17.] *Virgo sine ruga*

Tytuł: ‘Panna bez skazy’.

marg.: „*Idem*” – por. BERN.CLAR. *In Cant.*, *PL* 183,922A „[...] ut sibi speciosam atque decoram acquirat sponsam Ecclesiam sine macula et sine ruga”; por. ALANUS, *PL* 210,60A: „Et sicut Ecclesia est sine macula et ruga, ita et Virgo gloriosa”; *HORTULUS*, k. 93: „Virgo mater sine ruga”.

w. 1 *bez zmarsku* – bez zmarszczki, bez skazy.

w. 2 *urody nad wsze córki ludzkie doskonałej* – pod względem urody doskonalszej niż wszystkie kobiety.

[18.] *Domina gloriae*

Tytuł: ‘Pani chwały’.

marg.: „*Gregorius Nissenus*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 193v: „O Domina gloriae”.

w. 2 *przed Tobą pustkami ... nieba stały* – sens: przed wniebowzięciem Maryi niebo wydawało się opustoszałe (zwłaszcza po wypędzeniu z niego Lucyfera i jego towarzyszy). Por. *OP* IV 30,2; V 86.

[19.] *Regina laetitiae*

Tytuł: 'Królowa radości.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 193v: „o Regina laetitiae”.

w. 1 *Otwórzcie bramy wasze, książęta* – por. Ps 23 (24),7: „Podnieście, książęta, bramy wasze”; *OP V* 70,1.

gości – tu: Maryi.

w. 2 *Co za gość?* – por. Ps 23(24),8: „Któryż to jest Król chwały?”

[20.] *Vera Virgo et Mater*

Tytuł: 'Prawdziwa Panna i Matka.'

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – zob. *AUG. Virg., PL* 40,399: „Sola Maria corpore ac spiritu simul virgo et mater”; tytuł ten występuje również w niektórych litaniach; zob. np. *HORTULUS*, k. 93v-95; por. *LIBERIUSZ, Gwiazda*, s. 477.

w. 2 *iżesz Panną i Matką* – por. *LIBERIUSZ, jw.:* „Sama jest i panną, i matką oraz”; *OP XIV* 27,1; *XIV* 78,2; *XV* 69.

ten jest „anathema” – ten niech będzie wyklęty, wyłączony ze wspólnoty wiernych (łac. z gr. *anathema* – 'kłątwa', 'ekskomunika'). Zob. 3 kanon II Soboru Nicejskiego: „Si quis non confitetur sanctam semperque Virginem Mariam proprie et vere Deiparam, anathema sit” (cyt za: *MIECHOWITA* 1, s. 391: 'Jeśli ktoś nie wyznaje, że święta i zawsze dziewica Maryja jest prawdziwie Matką Bożą, niech będzie wyklęty'); por. *PROCLUS*, s. 77.

[21.] *Altare divinae maiestatis*

Tytuł: 'Ołtarz Boskiego majestatu.'

marg.: „*Ildephon[sus]*” – por. Ps.-*HILDEPHON. Assumpt., PL* 96,248D: „templum divinae maiestatis”.

w. 2 *Ten ołtarz* – Maryja; por. *OPI* 69,1; *VI* 12; *VIII* 49,2;

z kapłanem – z Chrystusem; aluzja do współdziałania Maryi w dziele zbawczym Syna, który jest jednocześnie kapłanem i ofiarą; por. *AUG. Enarr., PL* 36,777: „Tu sacerdos, tu victima; tu oblator, tu oblatio” ('Tyś kapłan, Tyś żertwa; Tyś ofiarodawca, Tyś ofiara').

[22.] *Mater nostri Patris*

Tytuł: 'Matka naszego Ojca.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – {?}; zob. *ERNEST*, k. Cc₂v: „Ipsa enim est non solum Mater nostra, sed avia, id est mater Patris nostri”.

w. 1 *Trzeba, żebyś nam ... babką była* – por. *ERNEST, jw.:* „Jest ona nie tylko naszą matką, lecz także babką, to jest matką naszego Ojca”.

w. 2 *ojca wszystkich nas* – tu: Chrystusa jako Boga, a tym samym ojca wszystkich stworzeń; por. *J* 1,30: „Ja i Ociec jedno jesteśmy”.

[23.] *Gratisimum Dei templum*

Tytuł: 'Najmilsza świątynia Boga.'

marg.: brak; A: „*Brev[iarium] Rom[anum]*” – zob. *GAWATH*, k. H₁v–H₈: „Tu gratisimum Dei templum”; por. *ANSELM. Orat., PL* 158,959C: „Dei Genitrix Maria, gratisimum Dei templum”; *Paradisus*, s. 391: „Tu es templum Dei gratiosissimum”.

w. 1 *Najwyższemu ... najmiłszy kościele* – świątynio najmiłsza Bogu; por. *OP VI 74,2*.

w. 2 *gdzie ofiarował w ludzkim zasloniony cieie* – sens: w którym złożył ofiarę jako Bóg-człowiek; mowa o wcieleniu Chrystusa jako początku dzieła odkupienia; por. J 3,16: „Abowiem tak Bóg umiłował świat, że Syna swego jednorodzonego dał, aby wszelki, kto wierzy weń, nie zginął, ale miał żywot wieczny”.

[24.] *Habitaculum Iesu Christi*

Tytuł: ‘Mieszkanie Jezusa Chrystusa’.

marg.: brak; A: „*Ibidem*” (tj. Breviarium Romanum) – zob. np. *BREVILIARIUM III*, s. 598: „Habitaculum Filii Dei”. Por. *OP XVI 20*.

w. 1 *W którym mieszkaniu gościć lubo było Bogu* – por. *OP XVI 20,2*.

w. 2 *z supliką* – z pokorną prośbą.

przy ... progu – tu: przed Maryją, która była mieszkaniem dla Chrystusa.

[25.] *Spiritus Sancti sacrarium*

Tytuł: ‘Świątynia Ducha Świętego’.

marg.: „*S[anctus]. Cypria[nus]*” – {?}; por. PS.-HILDEPHON. *Coron.*, *PL 96,310B*: „Tu etiam es [...] Sancti Spiritus sacrarium”; BERN. CLAR. *Tract.*, *PL 182,1144A*: „Spiritus Sancti sacrarium”; ESTEVE, s. 208; *HORTULUS*, k. 93v i 193; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 23; RAYNAUDUS, s. 60; GAWATH, k. R₁₀v; BEYERLINCK 5, s. 278; PAULL DE BARRY, s. 171 (Beda).

w. 1 *Ociec kościoł, Syn mieszkanie* – nawiązanie do *OPI 23 i 24*.

w. 2 *wszystkim wszystko* – sens: stajesz się wszystkim dla wszystkich, tu: dla wszystkich trzech Osób Trójcy Świętej; por. 1Kor 9,22: „Wszystkim zostałem się wszystko, abym wszystkie zbawił”.

gdys Ducha Pańskiego świątyni – por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Święte miejsce Ducha Świętego”; *OP III 99*.

świątyni – świątynią.

[26.] *Tabernaculum Sanctissimae Trinitatis*

Tytuł: ‘Namiot Przenajświętszej Trójcy’.

marg.: „*S[anctus] August[inus]*”, A: „*S[anctus] Methodius*” – źródła średnio-wieczne i wczesnonowożytne lokalizują to określenie Maryi w przypisywanym św. Augustynowi lub Fulgencjuszowi z Ruspe liście *De fide ad Petrum*; zob. np. CANISIUS, s. 435: „totius Trinitatis vivum tabernaculum”; BEYERLINCK 5, s. 278. Por. Ps 45(46),5: „Tabernaculum Dei sanctissimum”; *OPI 80*.

w. 1 *Bóg „Bogiem wojsk” zowie się* – nawiązanie do biblijnego określenia Boga jako „Pana zastępów” („wojsk”) niebieskich (łac. *Deus sabaoth*); zob. Iz 6,3: „Święty, Święty, Święty, Pan Bóg Zastępów”; por. Wj 15,3: „Pan jako mąż waleczny”; Rz 9,29, Jk 5,4. Por. *OP XV 68,1*.

w. 2 *Maryja namiotem* – por. Ps 45(46),5: „poświęcił przybytek swój Najwyższy”; *OPI 80,1; II 3,1; III 21,1; III 50,2; XVI 16,1*.

[27.] *Caeleste prodigium*

Tytuł: 'Cudowny znak na niebie.'

marg.: „*Ignat[ius] Ma[rtyr]*” – *IGNAT.Epist.*, s. 114: „*Prodigium caeleste et sacratissimum spectaculum*”; por. Ap 12,1; ARIAS, k. 21; RAYNAUDUS, s. 52; LYRAEUS, s. 470; PAULL DE BARRY, s. 166; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Znak cudowny na niebie* – por. Ap 12,1: „I ukazał się znak wielki na niebie: Niewiasta obleczone w słońce a księżyc pod jej nogami”; fragment w literaturze mariologicznej często odnoszony do Maryi, np. BERN.CLAR. *Dom.assumpt PL* 183,430D: „*Putasne, ipsa est sole amicta mulier? [...] id plane non inconvenienter Mariae videtur attribuendum. Nimirum ea est, quae velut alterum solem induit sibi*” ('Czy myślisz, że ona właśnie jest tą niewiastą przyodzianą w słońce? [...] wydaje się całkiem słusznie odnieść to do Maryi. Ona bez wątpienia jest tą, która przyoblekła się jak gdyby w drugie słońce'). Por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 82:

Pięknie nasz *Richardus a S[ancto] Victore*: *Haec Beata est illud signum magnum in caelo, mulier amicta sole, quia sol Divinitatis infulget ei, et circumfulget eam, et totam occupat.* „Ta błogosławiona Panienska jest onym cudem na niebie, białogłową odzianą w słońce, bo słońce Bóstwa oświeciło ją i zewsząd otoczyło, i wszystkie zastąpiło, napelniło.”

Por. *OPI* 51,2; V 32; V 75,1; VI 16; X 78,2; XII 84,1.

[28.] *Ostiaria vitae aeternae*

Tytuł: 'Odźwierna życia wiecznego.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – {?}; por. IACOB.VORAG.*Serm.Assumpt.*, s. 172: „*Quartum ministerium est, quia est ostiaria paradisi*”; MARRACCI XIII, s. 94: „*Ostiaria paradisi*”.

w. 1 *Odźwierną Panią moje... do nieba widzę* – por. IACOB.VORAG., jw.: „*Czwarty rodzaj jej posługi polega na tym, że jest odźwierną raju*”; *OP* XIII 65.

[29.] *Vena misericordiae*

Tytuł: 'Żyła miłosierdzia.'

marg.: „*Greg[orius] Nicomed[ensis]*”, A: „*Richardus a S[ancto] Laurent[io]*” – zob. RICH.LAUR., kol. 593A: „*Maria vena vitae, sicut enim sanguis, qui est vita carnis, occulte decurrit per venam, sic Christus, qui vita est animarum nostrarum, occulte venit ad nos per Mariam*”; por. BONAV., s. 223: „*Tu vena misericordiae*”; *HORTULUS*, k. 193v; ARIAS, k. 28v; GAWATH, k. Ff₆; PAULL DE BARRY, s. 59; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 331; *Gwiazda*, s. 176; MARRACCI XVIII, s. 290.

w. 1-2 *Jako krwią napelniona ... bywa żyła, / takeś Ty miłosierdzia pełna* – por. RICH.LAUR., jw.: „*Maria jest żyłą życia, tak jak bowiem krew, która ożywia ciało, skrycie krąży w żyłach, tak Chrystus, który jest życiem dusz naszych, przyszedł do nas skrycie przez Maryję*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.: „*Nie bez przyczyny święty Bonawentura zowie Pannę błogosławioną kanałem Boskiego miłosierdzia: «tu vena misericordiae Dei»*”; tenże, *Gwiazda*, jw.:

Piękne nazwisko daje jej Richardus a S[ancto] Victore [...]. Uważmy to słowo *vena veniae* – kanale, przechodzie miłosierdzia. W ciele naszym sporządził Pan Bóg dla krwi pewne kanaliki, *meaty* albo przechody, zowiemy je *venas*, żyłami, po których krew biega i po wszystkim się ciele rozchodzi. [...] Umierając na krzyżu Pan a Zbawiciel nasz wylał, wytoczył wszystkę krew z naświetszego ciała swojego. [...] Kiedy ta krew nadroższa płynęła z ciała Pańskiego, stała przy krzyżu Panna błogosławiona. Na co? Stała jako kanał jeden przy źródle, zbierając krew i zasługi Syna swojego. I tak namilszy Jezus w jej ręce złożył zasługi swoje i uczynił ją kanałem miłosierdzia swego, *venam veniae*.

Por. *Ogrod* V 89,2; XI 70; XIII 17.

[30.] Obses fidei nostrae apud Deum

Tytuł: 'Poręka naszej wiary u Boga.'

marg.: „S[anctus] August[inus]” – Ps.-AUG. *Annunt.*, PL 39,2105: „Te, Domina, mundus suae fidei obsidem fecit”; por. ESTEVE, s. 204; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 18; GAWATH, k. Cc₅v.

w. I *Zakładzie nasz u Boga* – sens: jesteś tą, która przed Bogiem poręcza za naszą wiarę; por. *OP* XIII 20,1; XV 86,2.

[31.] Magistra virtutum et norma

Tytuł: 'Mistrzynie i wzór cnót.'

marg.: „Simon a Cassia” – por. SIMON CASSIA, s. 71: „omnium bonorum morum atque virtutum est norma”; por. LAUR.IUSTINIAN., s. 296: „virtutum magistra”; RAYNAUDUS, s. 34; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 139.

w. I *Mistrzynie cnót i onych wizerunku prawy* – por. BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe, KM*, s. 188-189:

Powinnichmy, według Pawła świętego słów, nosić na sobie obraz niebieski, jakochmy nosili obraz ziemski. Jaki obraz? On, który zmalowany jest z farb zacnych, nie zamorskich, ale niebieskich, starym wiekom niesłychanych, to jest z pokory, z panińskiej czystości, z ubóstwa, z posłuszeństwa i z innych, których cnót konterfet pokazał na sobie Chrystus Jezus jako początek dróg Pańskich. Rzeczysz: trudno takich farb dostać; i któż może takich cnot być, jakich był Chrystus Jezus? Wejźrzyjże na Bogarodzicę, Matkę Chrystusową, która też początkiem może być nazwana cnot chrześcijańskich [...], abowiem Panna Naświetsza zacne te cnoty czynem swym wykonała pierwej, niż Chrystus przyszedł albo ich uczył słowem i przykładem.

WĘGRZYNOWICZ, *Melodyja*, s. 40: „Ś[w.] Ambroży [...] tak mówi: «Maria forma disciplinae, norma virtutum et totius probitatis figura fuit. Przenaśw[iętsza] Maryja była jednym sposobem ćwiczenia, dozorem cnót i wszelkiej dobroci obrazem». Por. *OP* XI 30,2; XV 53,2; XVI 8; XVI 43.

[32.] *Soror angelorum pulcherrima*

Tytuł: 'Najcudniejsza siostra aniołów'

marg.: „*Ignat[ius] Ma[rtyr]*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 126v: „Ave Maria, soror angelorum pulcherrima”; HENSBERG, s. 286; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 2 *Tys' ... nad tę bracią więcej dziełem wzięła* – sens: Ty otrzymałaś w udziale więcej niż ci bracia (tu: aniołowie).

[33.] *Angelis superior*

Tytuł: 'Przewyższająca anioly'

marg.: „*S[ancus] Ioan[nes] Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „angelis superiorem ac nunc angelis dominantem filiam in lucem extulit”; por. Ps-EPIPH.*Laud*, PG 43,498; TRITHEMIUS, s. 1145; GAWATH, k. D₇v; RICH.LAUR., kol. 221-222: „Maria quomodo superior angelis”.

w. 1 *Dziwny skutek ... pokory* – por. *OP V 2*.

w. 2 *nad anielskie wywyższona chory* – nawiązanie do wniebowzięcia Maryi i wyniesienia jej do godności królewskiej oraz do przekonania o jej wyższości w stosunku do wszystkich stworzeń, w tym aniołów; zob. THOM.AQUIN. *Expos.Salut.*, TMB 4, s. 51-53:

Błogosławiona Dziewica przewyższyła aniołów w [...] trzech wymiarach. Po pierwsze, pełnią łaski, która jest większa u błogosławionej Dziewicy niż u jakiegokolwiek anioła. [...] Po drugie, przewyższa ona aniołów zażyłością z Bogiem. [...] Po trzecie, Maryja przewyższa aniołów czystością [...].

Por. *Psalterzyk*, k. F₈v: „Pani jedyna, nad chóry anielskie podwyższona”; *OP I 34*; I 93; II 47; VIII 78; VIII 79; XII 51; XII 75,2; XIII 11,1; XIII 85,1; XVI 70,2.

anielskie ... chory – chóry anielskie, zastępy istot niebieskich, według tradycji upowszechnionej przez dzieło Pseudo-Dionizego Areopagity (V-VI w.) *O hierarchii niebieskiej* (*Peri tes ouranias hierarchias, De caelesti hierarchia*) w liczbie dziewięciu: Serafini, Cherubini, Trony, Panowania (*Dominationes*), Moce, Władze, Zwierzchności, Archaniołowie i Aniołowie; por. *OPI 93*; XI 14,1.

[34.] *Angelis dominans*

Tytuł: 'Pani aniołów'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544 (jw.).

w. 2 *że Cię panią swoją przyznają anieli* – por. *OPI 33,2*; XII 51; XIII 11,1; XIII 85,1; XVI 70,2.

[35.] *Amoenitatis iucunditas*

Tytuł: 'Uciecha przyjemności'

marg.: „*Ex orat[ione]*” – por. *HORTULUS*, k. 194: „O iucunditatis amoenitas”.

w. 1 *Fraszka* – tu: błahostka.

tesalskie Tempe – urokliwa dolina w Tesalii (Grecja) pomiędzy Olimpem i Ossą, ze względu na swoje piękno częstokroć sławiona przez poetów.

bajańskie gaje – Baje (*Baiae*) miasto na wybrzeżu kampańskim, słynące z pięknego położenia, leczniczych źródeł i wystawnych willi patrycjuszowskich. Por. KOCHOWSKI, *Liryka* I 31, w. 37, s. 63: „Buduj bajańskie tempy i pałace”.

w. 2 *ziemskie przeszła raje* – sens: przewyższyła raje ziemskie; raj ziemski (Eden) – według Biblii (Rdz 2,15: „Wziął tedy Pan Bóg człowieka i posadził go w Raju rozkoszy”) ogród rozkoszy, w którym początkowo przebywali Adam i Ewa; przenośnie – miejsce piękne i przyjemne. Por. *OPI* 60,1; *X* 55,1; *XVI* 20,1.

[36.] *Dulcedo paradisi*

Tytuł: ‘Słodycz rajska.’

marg.: „*Ibidem*” – *HORTULUS*, k. 194: „O dulcedo paradisi”.

w. 1 *Z cukru Cypr* – w średniowieczu Cypr był ważnym ośrodkiem produkcji cukru z trzciny cukrowej.

Hybla – (łac. *Hybla, Hyblae*) góra w Sycylii, słynąca z wielkiej obfitości kwiatów i pszczół. Por. *OPI* IX Z,1.

pochwały ... liczy – sens: zbiera pochwały, jest sławiona.

w. 2 *którąś Ty, słodyczy* – zob. obj. *OP* III 4,1; por. V 12; X 23,1 X 55,2.

[37.] *Sanctorum laetitia*

Tytuł: ‘Radość świętych.’

marg.: „*S[anctus] Bernardinus*” – {?}; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „sanctorum laetitia”; CANISIUS, s. 765; *HORTULUS*, k. 194; ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 604; BEYERLINCK 5, s. 278; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 645; *OP* III 12.

w. 1 *Świętych Bożyczeń radość* – por. *Psalterzyk*, k. Gv: „Wesołości i radości świętych”; LIBERIUSZ, jw.: „*Ave laetitia sanctorum*, mówi pomieniony Efreem. «Witaj uciecho, radości, wesele aniołów»”; *OP* III 12,1.

w. 2 *czczą Cię hiperduliją* – oddają ci cześć nadzwyczajną. Zgodnie z teologią (m.in. św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu) Matce Bożej, która została wzięta do nieba, należna jest cześć nadzwyczajna (*hyperdulia*), w odróżnieniu od kultu uwielbienia (*cultus laetiae*), należnemu Bogu w Trójcy Jedynemu, Chrystusowi i Eucharystii, oraz kultu czci (*cultus duliae*), który przysługuje aniołom i świętym. Por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 207:

Aleć Przenaświętsza Panna kontentuje się tą czcią, którą jej oddajemy zwyczajnie, zowie się hiperdulija, cześć nawyższa po Panu Bogu, więk-sza niż aniołom i Pańskim wybranym służy.

tenże, *Gospodyni*, s. 193:

Nauka jest Tomasza ś[więtego] i wszystkich doktorów, że Pannie błogosławionej powinniśmy większą cześć i rewerencją aniżeli innym świętym, nie taką, jaką Panu Bogu, nie taką też, jako świętym, ale coś średniego; i zowią to *cultum hyperduliae*, cześć większą niż aniołów świętych Bożych.

Por. *OP* XIV 47.

z ... *uprzejmej chęci* – ze szczerzej miłości.

[38.] *Mulierum decus*

Tytuł: 'Ozdoba niewiast.'

marg.: „*S[anctus] Casim[irus]*”, A: „*Ildephonsus*” – CASIMIRUS, w. 69-70: „O cunctarum feminarum / decus atque gloria”; Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,258B; ESTEVE, s. 223; *HORTULUS*, k. 93v; GAWATH; *OP* II 12; XVI 66.

w. 2 *dosyć ozdoby macie z matrony oto tej* – por. *Psalterzyk*, k. F₈: „Białogłowska ozdoba”; *OP* II 12; XVI 66,2.

[39.] *Scala peccatorum*

Tytuł: 'Drabina grzeszników.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN. CLAR. *Nativ. BMV*, PL 183,441D: „haec peccatorum scala”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 23v; GAWATH, k. Bb₈v.

w. 1 *Drabiną wystawioną przy altanie nieba* – być może nawiązanie do wizji św. Bernarda z Clairvaux i upamiętniającego ją rzymskiego kościoła Santa Maria Scala Celi; zob. WARGOCKI, s. 123: „Naświętszej Panny, zowią *Scala Caeli*. [...] Pospolicie nazywają ten kościół drabiną niebieską, iż święty Bernat na tym miejscu Mszą Przenaświętszą za umarłe odprawując, widywał dusze wstępujące do nieba po drabinie”. Zob. też obj. *OP* II 27; por. V 17; VI 51,2; VII 41; XI 31,1; XIV 58,1.

[40.] *Officina curationum*

Tytuł: 'Lecznica chorych.'

marg.: brak – por. IOAN. DAMASC. *Dormit.*, s. 582: „Ego sanitatum fons perennis”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 604.

w. 1 *w zdrowiu zwątpieni* – którzy stracili nadzieję na powrót do zdrowia.

w. 2 *z Twej apteki* – sens: dzięki Twoim lekarstwom; por. LIBERIUSZ, jw.: „Panna błogosławiona, jako sama u św. Damascena mówi, jest *officina medicinae aegrotantibus et fons perennis curationis*; jest apteka jedna lekarska chorym i źródło nieustające niemocnym, słabym”; *OP* IX 79,1; XV 51,1.

[41.] *Via errantium*

Tytuł: 'Droga zbłąkanych.'

marg.: „*Ex prec[atione]*” – zob. *HORTULUS*, k. 93v i 163v: „*via errantium*”; por. ARIAS, k. 28v: „*Via errantibus*”.

w. 1 *manowcem ... nieprawości* – błędną drogą grzechu; por. *OP* III 27,1; XII 7,1; XVI 67,1

w. 2 *tą pódz drogą, bowiem nią do nieba najprościej* – por. *OP* IV 11; XVI 67,2.

[42.] *Refugium peccatorum*

Tytuł: 'Ucieczka grzesznych.'

marg.: „*Ex Litani[a]*” – *LITLAUR.*, s. 160; por. *HORTULUS*, k. 96; *DURETIUS*, k. B₅v; *GAWATH*, k. B₈v; *RAYNAUDUS*, s. 16; *LYRAEUS*, s. 473. Por. *OP* III 55.

w. 2 *grzesznych ucieczko* – jeden z najpopularniejszych tytułów maryjnych; por. *KOCHOWSKI*, *Liryka* II 19, w. 41. s. 104: „Ucieczką grzesznych”; V 3, w. 107, s. 314: „Ucieczka grzesznych”; *OP* III 55; V 53; VII 94; XI 7; XVI 84,2.

[43.] *Imperatrix reginarum*

Tytuł: 'Cesarzowa królowych.'

marg.: „*Ant[onius] Molin[us]*” – zob. *MOLINUS*, s. 63: „[...] Te enim terrae Dominam, caeli Imperatricem confitemur”; k. Aaa₄ (*Index rerum*): „Imperatrix omnium creaturarum est B[eata] Virgo”; por. *AVANCINUS*, s. 26: „regum reginarumque omnium imperatrix”; *HORTULUS*, k. 93: „imperatrix reginarum”; Mone, s. 286: „imperatrix reginarum dulcis et mitissima”.

w. 1 *królową ... zową* – nazywają królową; por. *OP* XIII 46,2.

w. 2 *cesarzową* – por. *MOLINUS*, jw.: „[...] Wyznajemy bowiem, że jesteś panią ziemi i cesarzową nieba”; Błogosławiona Dziewica jest władczynią wszystkich stworzeń”; *AVANCINUS*, jw.: „władczyni wszystkich królów i królowych”; *OP* II 52,1.

[44.] *Indeficiens gaudium*

Tytuł: 'Niewyczerpana radość.'

Źródło: brak; A: „*S[anctus] Me[thodius]*” – *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „Salve, in aeternum indesinens nostra laetitia”; por. *HORTULUS*, k. 93: „indeficiens gaudium”; *ARIAS*, k. 13.

w. 1 *przebierze się* – zabraknie.

w. 2 *nieprzebrane gody* – niekończące się, niewyczerpane wesele, radości; por. *METHOD.*, jw.: „Bądź pozdrowiona, nasza na wieki niekończąca się radości”; *STRYJEWICZ, KM*, s. 312:

[...] słusznie Kościół święty śpiewa: *Nativitas tua, Dei Genitrix Virgo, gaudium annuntiauit universo mundo*. Słusznie i my wszyscy z radością powstającą jutrzeńkę [...], z Metodyjuszem świętym witajmy, mówiąc: *Salve, in aeternum indeficiens nostra laetitia* [...].

Por. *OP* V 72,2; V 67,1; V 82; XII 90.

[45.] *Porta paradisi*

Tytuł: 'Brama raju.'

marg.: „*Petr[us] Da[mianus]*” – {?}; por. *ADAM.PERSEN.*, s. 128: „Est enim Maria mater [...] porta paradisi”; *HORTULUS*, k. 125v.

w. 1 *Gdzie przystępu bronili cherubini* – cherubini, biblijne określenie jednego z zastępów istot niebieskich (por. *OP* I 33) z najbliższego otoczenia Boga; według Rdz 3,24 strzegli wejścia do raju po wypędzeniu z niego Adama

i Ewy: „I postawił przed Rajem rozkoszy Cherubim [...] ku strzeżeniu drogi żywota.” Por. *OPIX* 93,1-2; XII 21.

w. 2 *tam Maryja drzwiami* – zob. obj. *OP*, W, w. 8; por. IX 93,3-4.

[46.] ***Gratia caelesti plena***

Tytuł: ‘Pełna niebiańskiej łaski.’

marg.: „*Salut[atio] angel[ica]*” – *Pozdrowienie anielskie* Łk 1,28: „Ave Maria, gratia plena”; por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,293B: „Ave, plena caelesti gratia”.

w. 2 *kiedy na nią łaska Boża spadnie* – zob. Łk 1,30: „Nie bój się, Maria, abowiem znalazłaś łaskę u Boga”; por. *OP* II 2; IX 99.

[47.] ***Mater orphanorum***

Tytuł: ‘Matka sierot.’

marg.: „*Ex prec[atione]*” – zob. *HORTULUS*, k. 93v i 163v; por. BONAV., s. 191; ARIAS, k. 15v; MARRACCI XI, s. 27.

w. 1 *Matką sirot* – por. ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 205: „pokaż się nam matką, otwórz nam wnętrzości macierzyńskie Twoje, przyjmij ubogie sieroty pod opiekę Twoję, wejrzy na płaczące, jęczące i wołające do Ciebie dzieci Twoje”; *OP* I 54; X 71; XI 17,2.

z tej miary owszeki – zaiste, właśnie z tego powodu.

w. 2 *kogoż wypuściła z Twej kiedy opieki?* – por. *OP* XVI 19.

[48.] ***Consolatrix desolatorum***

Tytuł: ‘Pocieszycielka opuszczonych.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – por. BERN.CLAR.*In Cant.*, PL 183,912D: „Temperet sane dilecti gaudium maestitiam desolatorum”; *HORTULUS*, k. 123: „desolatorum piissima consolatrix”.

w. 1-2 *kto opuszczony będzie we złej toni, / krzyknij do Panny, Ta cię dźwignie* – por. *OP* II 32; III 64; XIII 95.

we złej toni – w groźnej głębinie; tu: w niebezpieczeństwie.

[49.] ***Arca foederis***

Tytuł: ‘Arka przymierza.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – Ps.-AMBROS.*Increp.*, PL 17,688D: „Arcam autem quid, nisi sanctam Mariam dixerimus?”; por. Lb 10,33: „arcaque foederis Domini praecedebat eos”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 5; LAUR.IUSTINIAN., s. 436; ESTEVE, s. 192; ARIAS, k. 2v, DURETIUS, k. B₄v; BEYER-LINCK 5, s. 278; MIECHOWITA 2, s. 412n.

w. 1 *skrzynią ... napełnioną mirem* – skrzynią budzącą najwyższy respekt, szacunek, cześć; nawiązanie do starotestamentowej Arki Przymierza, zbudowanej na polecenie Jahwe (Wj 25,1-22) skrzyni, w której przechowywano kamienne tablice z tekstem Dekalogu (Wj 25,16), łaskę Aarona oraz manę (Wj 16,33); por. BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe*, *KM*, s. 189: „Zaprawdę Panna Naświętsza była oną skrzynią testamentu (jako tego doznał Alfons święty w tajemnicach), która w sobie zawiera różgę, manę i tablice Prawa”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 6: „Skrzynia miru”; *OP* IX 73.

w. 2 *niżby złotem była pełna szczyrem* – sens: niż byłaby pełna szczyrego złota; por. Wj 25,11: „I pozłocisz ją złotem co naczystszym wewnątrz i z wierzchu”.

[50.] *Domus sapientiae*

Tytuł: ‘Dom mądrości’.

marg.: „*S[anctus] Hieron[ymus]*” – zob. Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30,139C: „credimus splendidiorem matri hodie filium praestitisse, quam sibi olim aedificavit domum, subnixam columnis septem”; por. Prz 9,1-2: „Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem [...] et proposuit mensam suam”; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 7v; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1-2 *Mądrość dom złożyła... szumny, / który wsparty... kolumny* – por. Prz 9,1: „Mądrość zbudowała sobie dom, wyciosała siedm filarów [...] i stół swój wystawiła”; Ps.-HIER., jw.: „wierzymy, że dzisiaj Syn ofiarował Matce dom wspanialszy niż ten, który kiedyś zbudował dla siebie, wsparty na siedmiu kolumnach”; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Domie mądrości”; *Godzinki*, s. 12: „domie Bogu miły, / który złoty stół i siedm kolumn ozdobiły”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 50-52, s. 105:

Stół z siedmią kolumn nieznaną głodu
i co go ręce Pańskie wystawiły
dom Bogu miły;

Por. *OP* II 58; VI 15.

[51.] *Mulier amicta sole*

Tytuł: ‘Niewiasta obleczona w słońce’.

marg.: „*Apocal[ypsis]*” 12 – Ap 12,1: „Et signum magnum apparuit in caelo: mulier amicta sole”; por. BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,432A; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 81-82; *OP* X 78.

w. 1 *Strojnaś ... modą dość bogatą* – sens: jesteś ubrana w bardzo bogaty strój; por. *OP* XV 3,1.

w. 2 *co Cię wybrał* – Bóg, Jezus Chrystus.

z słońca szatą – zob. obj. *OP* I 27,1; por. X 78,2; XII 84,1.

[52.] *Oraculum prophetarum*

Tytuł: ‘Wyrocznia proroków’.

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAV., s. 237: „oraculum prophetarum”; por. ARIAS, k. 19; *HORTULUS*, k. 93v.

w. 1 *tripos delficka* – (gr. τρίπους [*trípus*], łac. *tripus*) trójnóg, trójnożny stół, na którym zasiadała pytia, kapłanka Apollina w Delfach, najslynniejszej greckiej wyroczni; metonimicznie – sama wyrocznia.

Apollina baśnie – wymysł, brednie Apollina, w mitologii greckiej boga zsyłającego m.in. natchnienie na poetów i wieszczków; tu o przepowiedniach wyroczni delfickiej.

w. 2 *prorocत्व pewnym celem* – tu: osobą, do której odnosily się prorocтва Starego Testamentu; nawiązanie do powszechnego w dawnej egzegezie, zwł. alegorycznej, przekonania o maryjnej wymowie prorocत्व Starego Testamentu; zob. np. WUJEK, *KM*, s. 106: „jest barzo wiele figur i wyroków proroczkich, którymi Pan Bóg Wszchemogący [...] od początku świata przyście na świat Panny Naświętzej przeznaczyć i opowiedzieć raczył”; SPINELLI, s. 232: „Ildephonsus [...] : «Ecce ad quam – inquit – omnia eloquia prophetarum, ad quam omnia aenigmata concurrunt scripturarum»” (‘Ildefons [...] : «Oto ta – mówi – do której zmierzają wszystkie mowy proroków, wszystkie tajemnice Pisma Świętego»’); por. *OPI* 94,2; VIII 46,2; XII 72,2.

[53.] *Domus aeternitatis*

Tytuł: ‘Dom wieczności.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” (*Bern[ardinus]?*) – {?}; por. *HORTULUS*, k. 93v: „Aeternitatis domus”; Koh 12,5: „in domum aeternitatis suae”.

w. 1 *Zagrzebiony Babilon* – zasypany, przysypyany ziemią Babilon, starożytne miasto w Mezopotamii nad Eufratem.

w. 2 *to, że jest dom wieczności* – sens: ponieważ Maryja jest domem wieczności; por. Koh 12,5: „Bo pójdzie człowiek do domu wieczności swojej”.

[54.] *Mater consolationis*

Tytuł: ‘Matka pocieszenia.’

marg.: „*Ephraem*” – por. *EPHRAEM, Laud.*, s. 590: „consolatio sanctissima”; *ALBERT.Bibl.Mar.*, s. 19: „Ipsa est [...] mater consolationis”; por. *OP XI* 99.

w. 1-2 *Do kogóż opuszczona sierota pospieszy? / Do Matki!* – por. *OPI* 47; X 71; XI 17; XVI 19.

[55.] *Venter caelesti rore irrigatus*

Tytuł: ‘Łono zroszone niebiańską rosą.’

marg.: brak – por. *HORTULUS*, k. 93v: „Venter rore caelesti rigatus”; por. *Iz* 45,8: „Rorate caeli desuper, et nubes pluant iustum”.

w. 1 *z nieba rosa* – tu o Jezusie; por. *Iz* 45,8: „Spuście rosę, niebios, z wierzchu, a obłoki niech spuszczą ze dżdżem sprawiedliwego”; fragment interpretowany jako prorocत्व mesjańskie i w tradycji liturgicznej odnoszony do narodzenia Jezusa z Maryi (wykorzystywany m.in. jako antyfona na wejście w tzw. mszach roratnich o Matce Bożej odprawianych w czasie Adwentu). Por. *OP VI* 32,1; XIV 35,2.

w. 2 *tej ... świątyni* – tu: Maryi.

[56.] *Veteris et Novi Testamenti armarium*

Tytuł: ‘Arsenal Starego i Nowego Testamentu.’

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 93v: „Veteris et Novi Testamenti armarium”.

w. 1 *Testamentów obojga cekauzie* – zbrojownio Starego i Nowego Testamentu; por. *OP II* 79,2; II 80,1; IV 31; V 66; X 59,2.

w. 2 *wiary ... armaty* – oręż wiary; por. *Ef* 6,11,16: „Obleczcie się w zupełną zbroję Bożą [...], we wszystkim biorąc tarczę wiary”.

[57.] *Umbraculum Spiritus Sancti*

Tytuł: 'Zasłona Ducha Świętego.'

marg.: „*Albert[us] Magn[us]*”, A: „*S[anctus] Methodius*” – por. METHOD.*Homil.Purif.*, s. 610: „Salve, Sancti Spiritus mons inumbrate”; por. ADAMUS SCOTUS, *PL* 198,367D: „Ipsa Patris tabernaculum, Flii cubiculum, Spiritus Sancti umbraculum, Trinitatis reclinatorium”; ESTEVE, s. 209; ARIAS, k. 30; PAULL DE BARRY, s. 105; MARRACCI XVIII, s. 346. Por. *OP* VIII 40.

w. 1 *dziwnie ... w górę wyniesioną* – wywyższona w przedziwny sposób.

w. 2 *Ducha Świętego zasloną* – por. ADAMUS SCOTUS, jw.: „Ona sama jest przybytkiem Ojca, łożnicą Syna, zasloną Ducha Świętego, komnatą Trójcy”; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Zasłono Ducha Świętego”; *OP* VIII 40,2.

[58.] *Virgo sine labe concepta*

Tytuł: 'Panna poczęta bez skazy.'

marg.: brak; A: „*S[anctus] Augustinus*” – {?}; por. Ps.-AUG.*Reg.fid.*, *PL* 40,758: „sine peccato concepta, sine peccato nata est”; hymn nieszporny *De conceptione BMV*, *AH* 30,39, s. 95: „Salve, quia stella maris / Es sine labe concepta”.

w. 1 *przez egzempt Boski wyjęta na razie* – sens: wyjęta przez Boga spod powszechnego prawa; nawiązanie do katolickiej nauki o niepokalanym poczęciu Maryi, tzn. o zachowaniu jej od skutków grzechu pierworodnego na mocy szczególnego przywileju Bożego dla przewidzianych zasług Jezusa Chrystusa (tzw. łaska uprzedzająca); por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 22, w. 76-77. s. 115: „Ma przez przywilej Boski moc zupełną / czynić nam dobrze, gdyż jest łaski pełną”

w. 2 *pierworodnej niepodległa skazie* – por. KOCHOWSKI, jw., w. 51, s. 114: „Matko niepodległa skazie”.

[59.] *Negotium omnium saeculorum*

Tytuł: 'Zatrudnienie wszystkich wieków.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Pent.*, *PL* 183,328A: „Ad illam enim, [...] sicut ad negotium saeculorum respiciunt, et qui in caelo habitant, et qui in inferno”; por. COURCIER, k.tyt.; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 180.

w. 1 *Zabawo wszystkich wieków* – sens: Ty, która od wieków byłaś przedmiotem troski (Boga); por. BERN.CLAR., jw.: „Ku niej bowiem, [...] jako ku zatrudnieniu wszystkich wieków, wyglądają mieszkańcy i nieba, i piekła”; zob. obj. *OP*, P [tytuł]; por. I 1,3; I 84,2; IV 32.

w. 2 *nie miał ... nad Cię większego opieku* – sens: o nikogo nie troszczył się bardziej niż o Ciebie; por. *OP* III 32; V 30,2.

[60.] *Paradisus voluptatis*

Tytuł: 'Raj rozkoszy.'

marg.: „*Gen[esis]*” 2; A: „*Ephraem*” – Rdz 2,8: „Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio”; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 591:

„Ave, paradise deliciarum”; ESTEVE, s. 191; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 19v; RAYNAUDUS, s. 47; GAWATH, k. Z₆v; PAULL DE BARRY, s. 84; *LIT.SCRIPT.*, s. 156; BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1 *Raju wszelkiej uciechy* – zob. obj. *OPI* 35,2; por. Rdz 2,8: „A naszczepił był Pan Bóg raj rozkoszy”; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Raju rozkoszy”.

w. 1-2 *w którym ... / nie rosły nieprawości ciernia i pokrzywy* – aluzja do nauki o niepokalanym poczęciu Maryi i jej wolności od grzechu.

[61.] *Oculus providentiae divinae*

Tytuł: ‘Oko Bożej Opatrzności.’

marg.: „*Rich[ardus] a S[ancto] Laur[entio]*” – por. RICH.LAUR., kol. 239C: „huius caeli oculus est Maria ratione puritatis suae”.

w. 1 *Czule providencyjey... oko* – czujne oko Opatrzności, symbol nieustającej opieki wszechwiedzącego i wszechmocnego Boga nad dziejami świata i ludzi, najczęściej przedstawiany w postaci otwartego oka zamkniętego w trójkącie, z którego boków wychodzą promienie; por. RICH.LAUR., jw.: „Maryja z racji swojej czystości jest okiem tego nieba”.

[62.] *Medulla misericordiae*

Tytuł: ‘Istota miłosierdzia.’

marg.: „*Idem*” – por. RICH.LAUR., kol. 963C: „medulla caritatis”.

w. 1 *Miłości ... drzeniu* – istota (dosł. rdzeniu) miłości.

w. 2 *konflatoryjum miru i sprawiedliwości* – tygłu, w którym zmieszane są pokój i sprawiedliwość.

[63.] *Fons perennis beneficiorum*

Tytuł: ‘Wieczne źródło dobrodziejstw.’

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – por. GERMAN.*Mariale*, s. 151: „Fons perennis univervis aquas effluens”; MARRACCI VI, s. 168: „Fons perennis beneficiorum” (Leo Imperator).

w. 1 *Fontano i wszelkiego dobrodziejstwa strugo* – zdroju i strumieniu wszelkiego dobra; por. *OP* I 94; IV 82,2; VI 30,1; VI 78,1; VIII 9,1; X 43,1; XV 91,1; XVI 29,2.

w. 2 *płynąc zawsze* – zawsze płynąca; por. *OP* X 43,2.

[64.] *Splendor firmamenti*

Tytuł: ‘Splendor firmamentu.’

marg.: „*Ex «Rosocor[oneto]»*” – GAWATH, k. Q₉: „Salve, splendor firmamenti”; Mone, s. 53, nr 360 (sekwencja *Hodiernae lux diei*); por. Dn 12,3: „fulgebunt quasi splendor firmamenti”; *HORTULUS*, k. 194; ARIAS, k. 24v.

w. 1 *Ognie twe, firmamencie, chociaż świecą jasnie* – por. Dn 12,3: „świećci będą jako światłość utwierdzenia”.

[65.] *Frumenti caelestis penu*

Tytuł: ‘Spichlerz niebiańskiego pokarmu.’

marg.: „*Dion[ysius] Rich[elius]*” – por. DION.CARTH.*Praec.*, k. 196: „Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis [Pnp 7,2]. In quo sacratissimi uteri maternam foecunditatem, virginali puritate decoratam, dulcissime

innuit atque fatet”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 274: „horreum repositorium est frumenti” (*Maria horreum*); sekwencja *O Maria piissima*, *AH* 48,295, s. 289: „Tu caelestis es frumenti [...] horreum”.

w. 1 *Spichrzu z nieba obfitym zasypany zbożem* – por. Pnp 7,2: „Brzuch twój jako bróg pszenice, osadzony liliami”. Werset w egezezie alegorycznej odnośzony do Maryi; por. DION.CARTH., jw.: „[Przez ten spichlerz] w przeuroczy sposób [oblubieniec] zaznacza i wyraża macierzyńską płodność świętego łona, przyozdobioną dziewiczą czystością”. Por. *OP* IV 12,1; IX 50.

w. 2 *w głodzie się nie trwożem* – por. *OP* IV 12,2.

[66.] *Os ex ossibus nostris*

Tytuł: ‘Kość z kości naszych.’

marg.: „*Gen[esis]*” 2 – Rdz 2,23: „Hoc nunc os ex ossibus meis”.

w. 1 *żeś z naszych kość kości* – sens: że jesteś także jedną z nas, ludzi; por. Rdz 2,23: „To teraz kość z kości moich” (Adam o Ewie); być może aluzja do koncepcji teologicznej, według której Maryja jest nową Ewą; por. *OP* XI 55; XVI 19,1.

[67.] *Stella solem fovens*

Tytuł: ‘Gwiazda piastująca słońce.’

marg.: „*Ex «Rosocor[oneto]»*” – GAWATH, k. Q₁₁: „solem fovet stella”; por. Kehrein, s. 238, sekwencja *De Beata Maria Virgine*:

*Homo Deum,
Stella Solem,
Nata Patrem,
Virgo Prolem,
Antiquum Iuencula.*

*Uno sinu fovens Agnum
et leonem parvum agnum
Genitorem filium.*

w. 2 *gwiazda okrywa słońce* – tu: Maryja kryjąca w swym łonie Chrystusa.

[68.] *Cui par nihil, nihil et secundum*

Tytuł: ‘Która nie ma ani równej, ani nawet podobnej sobie.’

marg.: „*Ex Mart[iali] ap[plicatio]*” – MART.*Epigr.* 12,8: „Terrarum dea gentiumque Roma, / cui par est nihil et nihil secundum” (o Rzymie); por. BEYERLINCK 6, s. 360: „Dea gentium” (Martialis).

w. 1 *Kreaturo przywilej udzielono której* – istotno, której przyznano przywilej.

w. 2 *nie masz równej, tak po sobie wtórej* – przekład cytowanego fragm. z Marcjalisa; por. *OP* V 29,2.

[69.] *Altare thymiamatis*

Tytuł: ‘Ołtarz kadzenia.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – AMBROS.*Expos.Ps.* 118, PL 15,1218D: „Altare thymiamatis”; por. Wj 37,25: „Fecit et altare thymiamatis de lignis

setim”; ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 597; ARIAS, k. 1v; MIECHOWITA 2, s. 407; GAWATH, k. Z₅v; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Ołtarz tymijamatu* – ołtarz do spalania kadzidła (łac. *thymiama*); por. Wj 37,25: „Uczynił i ołtarz do kadzenia z drzewa setim”. Zob. też obj. *OP* II 57; por. I 21,1; XV 71,1.

w. 1-2 *na którym nie stary / zakon, lecz nowy ... odprawia ofiary* – sens: Maryja jest ołtarzem, na którym nie składa się ofiar nakazanych w Starym Testamencie, lecz na którym złożył ofiarę nowego przymierza Chrystus; por. *OP* VI 12.

[70.] *Comparentalis Deo Patri*

Tytuł: ‘Współrodzicielka z Bogiem Ojcem.’

marg.: brak – zob. np. *DION.CARTH.Laud.*, k. 315: „Deo Patri comparentalis”.

w. 1: *Spółrodna Bogu Ojcu* – rodząca razem z Bogiem Ojcem; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 532:

Stała się, jako powiada Dionisius Carthusianus, «comparentalis Deo Patri, eundem Filium habens cum illo»; współrodzicielką z Bogiem Ojcem, bo tego Syna, którego on urodził przed wieki, ona poczęła i urodziła w czasie.

w. 2 *żeś ... na zbawienie świata się składała* – że uczestniczyła w zbawieniu świata.

[71.] *Animatum Dei simulacrum*

Tytuł: ‘Żywe wyobrażenie Boga.’

marg.: „*S[anctus] Augus[tinus]*” – {?}; por. *Ps.-AUG.Assumpt.*, PL 39,2131: „Si formam Dei appellem, digna existis”; *IOAN.DAMASC.Nativ.*, s. 546: „O divinum ac vivum simulacrum”; *CORN.LAP.Comm.Luc.Ioan.*, s. 31: „Animatum Dei simulacrum” (Damascenus); *MARRACCI XVI*, s. 196: „Simulacrum divinum ac vivum” (Damasc[enus]).

w. 1 *Boga wyobrażenie* – zob. obj. *OP* I 10,2.

lubo w mniejszej mierze – chociaż w mniejszej skali.

w. 2 *ręki ... charakterze* – charakterze pisma; tu o Maryji jako dziele Boga.

[72.] *Idea perfectionis*

Tytuł: ‘Wzór doskonałości.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – {?}; por. *Ps.-HIER.Epist.Paul.*, PL 30,125D: „forma disciplinae Christi et exemplum perfectionis virginibus”; ESTEVE, s. 206 (Hieronymus); *CORN.LAP.Comm.Prov.*, s. 186: „fecit eam ideam perfectionis, virtutis et sanctitatis”.

w. 1 *Kształcie doskonałości* – por. *CORN.LAP.*, jw.: „uczynił ją wzorem doskonałości, cnoty i świętości”.

w. 2 *Jehowie* – wariant biblijnego imienia Boga, powstały ze spółgłosek właściwej formy JHWH (Jahwe) i samogłosek *e-o-a* z formy Adonaj (‘Pan’),

której Izraelci zaczęli używać w okresie od tzw. niewoli babilońskiej (VI w. przed Ch.); por. *OP* II, 21, III 11, III 51, V 73, V 77, V 90, VII 72, VII 91, X 67, XII 36, XVI 13.

[73.] *Mulier dolorum*

Tytuł: 'Niewiasta boleści.'

marg.: „*Card[inalis] H<a>ilg[rinus]*” – por. HAILGRINUS, *PL* 206,84C-D: „nunc beata Virgo loquitur de dolore quem habuit tempore passionis filii sui [...]: Nigra sum animi moerore confecta”; SYLVEIRA, s. 138: „quemadmodum Messias futurus erat vir dolorum, ita eius Mater futura erat mulier dolorum”; OSORIUS 1, s. 675: „Simile ergo tunc Mariae cor Christi corpori. Si ille vir dolorum, Maria mulier dolorum”.

w. 1 *Niewiastą Cię syn zowie* – por. J 19,26: „Niewiasto, oto syn twój”.

gdy się Ciebie żali – sens: gdy użala, lituje się nad Tobą.

w. 2 *twardsza ... stali* – twardsza niż stal.

[74.] *Mulier amorum mollissima*

Tytuł: 'Najdelikatniejsza niewiasta miłości.'

marg.: „*Idem*” – por. HAILGRINUS, *PL* 206,76C-77B: „Quomodo formosa sicut pelles Salomonis? [...] Ista a tribus sunt commendabiles: a fortitudine, a mollitie, a pulchritudine”; MARRACCI XIV, s. 108: „Pellis Salomonis, quae molles erant” (Rich[ardus] a S[ancto] Laur[erntio]); „Pellis delicata veri Salomonis” (Io[annes] Hailgrinus).

w. 1 *Niewiastą z łacińskiego bądź nam mięką* – koncept etymologiczny nawiązujący do rzekomego związku między łac. *mulier* ('kobieta', 'niewiasta') i *mollis* ('miękki', 'delikatny') lub *mollitia* (*mollities*) – 'miękkosć', 'delikatność', 'łagodność'; por. LACTANTIUS, *PL* 7,57C: „Vir itaque nominatus est, quod maior in eo vis est, quam in femina, et hinc virtus nomen accepit. Item mulier (ut Varro interpretatur) a mollitie” ('Męczyzna przeto zwie się tak, ponieważ jest silniejszy od niewiasty i od niego wzięło nazwę męstwo. Z kolei kobieta (*mulier*), jak wyjaśnia Warron, zwana jest tak od miękkości (*a mollitie*')); ISID. *Etym.*, *PL* 82,417B: „Mulier vero, a mollitie [...] appellata est mulier” ('Kobieta zaś bierze nazwę od miękkości'). Ten i poprzedni epigram nawiązują również do biblijnego określenia „niewiasta mężna” (łac. *mulier fortis*, por. Prz 31,10), odnoszonego do Maryi jako jednocześnie mężnej (twardej) w bólu i „miękkiej” w stosunku do grzeszników; por. GUERRA, s. 275:

[...] *dicitur Maria mulier a mollitie animi divini: a fortitudine activa, et a mollitie passiva, quam in Deo causat. Haec est illa mulier fortis, quam revera a creaturis inveniendam diffidebat Salomon, Prov. 31.*

[...] Maryja zwie się niewiastą z racji miękkości Bożego ducha: z powodu czynnego męstwa i biernej łagodności, jaką wzbudza w Bogu. Ona jest tą mężną niewiastą, w której znalezienie pośród wszystkich stworzeń wypatrywał Salomon, Prz 31.

[75.] *Noctis mundi luna*

Tytuł: 'Księżyc świata nocy.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – GAWATH, k. Q₁₁v: „Mundi noctis luna”.

w. 1 *Po nocy świata, książę, nie grasuj, ciemności* – szyk: książę ciemności, nie grasuj po nocy tego świata.

książę ... ciemności – szatan; odpowiednik łac. zwrotu *dux tenebrarum*, nawiązującego do Biblii; por. Ef 6,12: „Abowiem nie mamy biedzenia przeciw ciału i krwi, ale przeciwko książętom i władzom, przeciwko rządzcom świata tych ciemności”. Por. *OP* IV 5,1; VIII 95,2; XIII 23,1.

w. 2 *Cyntyją* – Cyntia, przydomek Artemidy, greckiej bogini łowów i księżycyca, według niektórych mitów zrodzonej na górze Kynthos na wyspie Delos; tu w znaczeniu: księżyc, popularny symbol maryjny; por. np. SĘP SZARZYŃSKI, *Sonet III*, w. 9: „Tyś jest dusz naszych jak księżyc prawdziwy”; *OP* II 40; III 15; IX 67, X 22; XVI 10,1.

[76.] *Detergendae iniquitatis spongia*

Tytuł: 'Gąbka do zmywania niegodziwości.'

marg.: „*Ioan[nes] Geom[etra]*” – por. IOAN.GEOM.*Hymn.*, s. 10: „Gaudae, quae infandi millena volumina soluis / Daemonis, ut nostrae spongia nequitiae”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 55.

w. 1 *Gębko, co przed lekarstwem myjesz rany wprzody* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Panna błogosławiona [...] brudy i brzydkości nasze przyczyną swoją jako gębka zaciera, zmywa, i z Boskich je rejestrów ściera i kasuje. O droga, naświętsza gębko (tak ją Ioannes Geometra zowie: *nostrae spongia nequitiae*), jakoś Ty wiele sprośności naszych przed Majestatem Bożym zmyła i zniosła!

w. 2 *skancerowane na sumnieniu wrzody* – otwarte, niegojące się rany na sumieniu, tzn. grzechy i występki.

[77.] *Beatus venter*

Tytuł: 'Błogosławione łono.'

marg.: „*Luc[ae]*” 11 – Łk 11,27: „Beatus venter, qui te portavit”.

w. 1 *Przeklina tam ktoś żywot, z którego zrodzony* – zob. Hi 3,3,11: „Niech zginie dzień, któremu się urodził, i noc, w którą rzecono: Począł się człowiek. [...] Czemu w żywocie nie umarł? Wyszedszy z żywota, wnet nie zginął?”.

w. 2 *z któregoś Ty ... błogosławiony* – por. Łk 11,27: „I zstało się, gdy to mówił, podniósłszy głos niektóra niewiasta z rzesze, rzekła mu: Błogosławiony żywot, który cię nosił” (słowa skierowane do Jezusa); por. *OP* XIV 85,1.

[78.] *Miraculorum compendium*

Tytuł: 'Zbiór cudów.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*”; A: „*And[reas] Cretensis*” – {?}; sentencja „*Maria est miraculorum compendium et summum ipsa miraculum*” przypisywana była różnym autorom, m.in. św. Tomaszowi z Akwinu.

w. 1 *Zbiorze rzeczy cudownych* – przekład tytułu.

w. 2 *z pokory wyniosłość ... upatruję* – dostrzegam godność, wielkość wynikającą z pokory; por. SĘP SZARZYŃSKI, *Sonet III*, w. 1-3: „Panno [...], nie psowała w której / pokora serca ni godność pokory”.

[79.] *Unicus mundi thesaurus*

Tytuł: ‘Jedyny skarb świata’.

marg.: „*S[anctus] A[n]selm[us]*” – {?}; A: *Id.* (tj. *Andreas Cretensis*) – por. CYRILLUS, kol. 72: „*Salve per nos sancta Deipara pretiosus totius orbis thesaurus*”; MARRACCI XVII, s. 264: „*Thesaurus bonitatis*” (*Anselm[us]*).

w. 1 *Skarbie nad Kleopatry* – skarbie większy niż ten, który należał do Kleopatry. Skarb (skarbiec) należy do popularnych tytułów maryjnych; zob. np. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia. KM*, s. 128: „Cyrylus Aleksandryjski mówi do niej: «Tyś skarbem wszystkiego świata»”. Por. KOCHOWSKI, *Psalmodia XVI*, w. 9: „Więcej w Tobie dostatków, niż w skarbcach Salomona”; *OP* II 50; IV 81; V 14; VI 39; VI 60; VI 83; VII 39; VIII 56; IX 2,2; IX 40.

Kleopatra – ostatnia królowa Egiptu w .l. 51-30 przed Chr., słynna z urody i bogactwa.

sprzęt złoty – złote przedmioty.

[80.] *Tabernaculum sui Creatoris*

Tytuł: ‘Namiot swego Stwórcy’.

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*” – {?}; por. Syr 24,12: „*qui creavit me, requievit in tabernaculo meo*”; ANDR. CRET. *Dorm.*, s. 634: „*omnium Creatoris tabernaculum*”; CARTHAGENA 4, kol. 612: „*Tabernaculum tui Creatoris*”; MARRACCI XVII, s. 235-239: „*Tabernaculum*”; *OPI* 26.

w. 1 *Stwórca w swoim ... namiocie* – tj. w Maryi; por. Syr 24,12: „*Stworzyciel wszechrzeczy, a który mię stworzył, odpocząnął w przybytku moim*”; *OP* I 26,2; II 3,1; III 21,1; III 50,2; III 61,2; XVI 16,1.

w. 2 *o co grzeszni prosicie, niechylnie weźmiecie* – por. *OP* XVI 16,2.

[81.] *Liber grandis*

Tytuł: ‘Księga wielka’.

marg.: „*S[anctus] Greg[orius] Nis[senus]*”; A: „*Apocal.*” 5 – Ap 5,1: „*Et vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus et foris, signatum sigillis septem*”; por. ANTONINUS 4, k. 295: „*Sed Beata Maria fuit liber grandis, quia continuit divinam sapientiam, cuius non est numerus*”; RAYNAUDUS, s. 32; PAULL DE BARRY, s. 106 (*Antoninus*).

w. 1-2 *Księga wielka ... ze wszystkich stron pieczęci* – por. Ap 5,1: „*I widziałem w prawej ręce Siedzącego na stolicy księgi napisane wewnątrz i zewnątrz, zapieczętowane siedmią pieczęcią*”. Tu i w następnym epigramie autor nawiązuje do jednego z bardziej popularnych w dawnej literaturze mariologicznej symboli maryjnych; Por. MARRACCI X, s. 227-230: „*Liber*” (‘Księga’); RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*, s. 8-14, 33-55: „*Panna Przenaświętsza jest księgą barzo zacną*”. Zob. też *OPI* 90; IV 15; IV 22; VI 26.

[82.] *Volumen, in quo Verbum caro factum scriptum est*

Tytuł: 'Tom, w którym napisano, że Słowo stało się ciałem.'

marg.: „S[anctus] Dama[scenus]” – IOAN.DAMASC.*Paracl.*, s. 395: „Divinorum ille elocutor praevidit te olim sub figura voluminis, in quo Verbum vitae digito Dei scriptum fuit”; por. IOSEPH.HYMN.*Marial.*, PG 105,1026: „Gaude, volumen, in quo scriptum est digito Patris Verbum”; MA-SENIVS, s. 598: „Volumen in quo verbum scriptum est digito patris” (But. hym. Gr. p. 135); MARRACCI XVIII, s. 347.

w. 1-2 *Tomie ... /... stało* – dość wierny przekład tytułu.

[83.] *Vas admirabile*

Tytuł: 'Naczynie przedziwne.'

marg.: „S[anctus] Bonav[entura]” – BONAV., s. 255: „Vas admirabile”; por. Syr 43,2 „vas admirabile, opus Excelsi”; IORDANUS, s. 446: „Tu, Virgo Maria, es vas admirabilis”; ARIAS, k. 28; PAULL DE BARRY, s. 91.

w. 1 *Naczyniemęs przedziwnym* – por. Syr 43,2: „dziwne naczynie, dzieło Najwyższego”; *naczynie* – popularny tytuł i symbol maryjny, spopularyzowany m. in. przez *Litanie loretańską*; por. np. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia, KM*, s. 128: „Obacz, jako ją czyni zbawienia świata wszytkiego naczyniem”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 38, s. 104: „Naczyniem łaski”; *OP* III 31; III 86; III 87; IV 17; XI 83; XIV 92.

z tych raczej bez mała – prawie, niemal z tego powodu.

w. 2 *mistura Boga z czlekiem* – zmieszanie, połączenie Boga i człowieka; tu o Jezusie jako Bogu i człowieku jednocześnie.

[84.] *Opus Excelsi*

Tytuł: 'Dzieło Najwyższego.'

marg.: „Idiota” – IORDANUS, s. 446: „Tu, Virgo Maria, es vas admirabilis, opus excelsi, in quo bene fabricando studuit excelsus Deus”; por. Syr 43,2; ARIAS, k. 18v.

w. 1 *Dzielemeś Najwyższego* – zob. obj. *OPI* 83,1; por. XV 57,1.

w. 1-2 *On tworzył dzieła / słowem jednym* – por. biblijny opis stworzenia, np. Rdz 1,3: „I rzekł Bóg: Niech się stanie światłość – i została się światłość”.

w. 2 *nad Tobą użył pracy siła* – por. *OPI* 59,2.

[85.] *Pluvia deitatis*

Tytuł: 'Deszcz Bóstwa.'

marg.: „Ex «Rosocoro[neto]»” – GAWATH, k. Q₉; „Pluvia deitatis”; sekwencja *Hodiernae lux diei* (Mone, s. 53, nr 360); por. Ps 67,10: „Pluviam voluntariam segregabis Deus hereditati tuae”; Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,294A: „Deitatis pluvia”.

w. 1. *Syn* – Jezus.

jest zboże wybranych – por. *OP* III 97,2; XV 45,2; XV 64,2; XVI 52,1.

deszczu – tu o Maryi; por. Ps 67,10: „Deszcz dobrowolny oddzielisz, Boże, dziedzictwu twojemu”; WOJSZAROWICZ, *KM*, s. 256:

A któż jest tym dżdżem, który nie tylko *segregatus* od ludzi, ale *elevatus* nad ludzicę? Któryż tak dystylowany, aby go nie inna, tylko Boska na receptę dziedzictwu swemu wyprawowała ręka? Nikt inny, tylko sama Maryja Panna. Wszyscy z nieba spadamy na świat, wszakże nie jako deszcz, ale jako grad leciemy, jedyna tylko ta Panna *descendit sicut pluvia*.

Por. *OP* III 93,1; IV 88; XIV 80.

[86.] *Innixa super dilectum*

Tytuł: 'Wsparta na oblubieńcu.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 8 – Pnp 8,5: „innixa super dilectum suum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 12v.

w. 1 *Kochanek Twój... przy Tobie* – por. Pnp 8,5: „Któraż to jest, która wstępuje z puszczy, opływająca rozkoszami, podparszy się milego swego?”

[87.] *Mater admirabilis*

Tytuł: 'Matka przedziwna.'

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160; por. DURETIUS, k. A₇v-A₈; MIECHOWITA 1, s. 426 n.; por. *OP* X 3.

w. 1 *z takim rodzisz dziwem srogim* – sens: wydajesz na świat w niezwykle (budzący wielki podziw) sposób.

[88.] *Sapientia incomparabilis*

Tytuł: 'Mądrość niezrównana.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – {?}; tytułem tym obdarzano z reguły Chrystusa, zob. np. LAUR.IUSTINIAN., s. 420.

w. 1 *któras zgadła... tę kwestyją* – która rozwiązałaś zagadkę, odpowiedziałaś na pytanie.

w. 2 *jak ... przyjęło uniją* – sens: jak zjednoczyło się.

[89.] *Granum sine palea*

Tytuł: 'Ziarno bez plewy.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – GAWATH, k. R₆: „Granum sine palea”; por. Kehrein, s. 235 (sekwencja *De Beata Maria Virgine*): „Tu serena sole vero, / Cella plena vino mero, Granum sine palea.”

w. 1 *Ziarno to jest bez plewy* – mowa o Maryi, wolnej od wszelkiego grzechu; por. NKPP („Ziarno” 4): „Nie może być ziarno bez plewy”.

w. 2 *wiatr grzechu* – por. Iz 64,6: „a nieprawości nasze jako wiatr zniosły nas” (werset spopularyzowany za pośrednictwem pieśni adwentowej *Rorate caeli desuper*).

[90.] *Liber agno patens*

Tytuł: 'Księga otwarta przez Baranka.'

marg.: „*Apocal[ypsis]*” – Ap 5,1-8; por. *OPI* 81.

w. 1 *Księgo, z której się... Bóg otwarzeniem drożył* – sens: na której otwarciu z trudem godził się Bóg; zob. Ap 5,3: „A żaden nie mógł ani w niebie, ani na ziemi, ani pod ziemią otworzyć ksiąg”; por. obj. *OPI* 81.

w. 2 *ażę ją przez Baranka ... otworzył* – por. Ap 5,6-8: „I widziałem: a oto [...] Baranek stojący jako zabity [...]. I przyszedł, i wziął księgi z prawicy Siedzącego na stolicy. A gdy otworzył księgi [...].”

[91.] *Participium deitatis*

Tytuł: 'Uczestnictwo Bóstwa.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – por. BERN.CLAR. *Tract.*, PL 182,1147B: „[...] quanto magis tu Mater Virgo unita es filio tuo et tuam carnem deificatam in filio multitudo angelorum adorat”; CARTHAGENA 1, kol. 742: „B[ata] Virg[o] participatione Deitatis longo intervallo omnes sanctos antecellat”.

w. 1 *Uczestnictwemeś Bóstwa* – sens: Maryja ma udział w naturze Boga, ma jego cechy; por. BERN.CLAR., jw.: „[...] o ileż bardziej Ty, Matko i Dziewico, zjednoczona jesteś z Twoim Synem i Twoje ciało ubóstwione w Synu adorują zastępy aniołów”; CARTHAGENA, jw.: „Błogosławiona Dziewica pod względem swego udziału w naturze Boga dalece przewyższa wszystkich świętych”; por. OPI 10,2; II 21; XIII 73; XIV 2.

gdy się Bóg w Cię wcielił – sens: gdy Bóg w Tobie przyjął ludzkie ciało.

[92.] *Lilium caelibatus*

Tytuł: 'Lilia czystości.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – GAWATH, k. R₆v: „Caelibatus lilium”.

w. 1 *lilijo* – lilia, jeden z najpopularniejszych symboli i atrybutów maryjnych, oznaczający dziewictwo i czystość; por. Pnp 2,2: „Jako lilia między cierniem, tak przyjaciółka moja między córkami” (fragment często odnoszony w egzegezie alegorycznej do Maryi); *Godzinki*, s. 14: „Między cierniem lilija”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 6: „Jak lilija z między głogu”; OP IV 28; VI 19; X 51; X 63; XI 97; XVI 76.

czemuś kwiat schyliła – por. OP XVI 76,2.

[93.] *Regina angelorum*

Tytuł: 'Królowa aniołów.'

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – zob. LIT.LAUR., s. 160; por. ANSELM. *Orat.*, PL 158,947C; ARIAS, k. 22; GAWATH, k. B₆; RAYNAUDUS, s. 14; DURETIUS, k. B₆r-v; MIECHOWITA 2, s. 457n.; PAULL DE BARRY, s. 112; OP X 24.

w. 1-2 *Archanielei ... Trony / winszując ... korony* – zob. obj. OPI 33.

[94.] <*Promissio*> *prophetarum*

Tytuł: 'Obietnica proroków'; poprawka wydawców według brzmienia tekstu epigramatu (w. 1: „Obietnico proroków”; zob. „Aparat krytyczny”). Por. OPI 95.

marg.: „*Andr[eas] Creten[sis]*” – {?}; por. HORTULUS, k. 126v: „Ave Maria, promissio prophetarum desideratissima”; HENSBERG, s. 286; ARIAS, k. 21; GAWATH, k. B₆; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 1 *Obietnico ... pociągniona dalej* – sens niejasny, być może: obietnico odnosząca się do przyszłości (aktualna przez wieki).

w. 2 *do której ... z prorocwty zmierzali* – do której odnosiły się ich prorocwta; zob. obj. OPI 52,2; por. VIII 46,2.

[95.] <Spes> patriarcharum

Tytuł: 'Nadzieja patriarchów'; poprawka wydawców według brzmienia tekstu epigramatu (w. 1: „patryjarchów nadziejo”; zob. „Aparat krytyczny”); zob. jednakże GAWATH, k. Ff₉v: „Promissio patriarcharum”. Por. *OP* I 94.

marg.: „*Idem*”; A: „*Ibid[em]*” (tj. *ex Litanía*) – {?}; por. BONAV., s. 223: „Promissio patriarcharum”; *HORTULUS*, k. 127: „Ave Maria, regina patriarcharum gloriosissima”; ANDRZEJOWICZ, s. 62: „Ave Maria, promissio prophetarum desiteratissima”; KRZESIMOWSKI, s. 77; MARRACCI XIV, s. 135.

w. 1 *Starennych patryjarchów* – tu o patriarchach (począwszy od Adama) i prorokach Starego Testamentu; por. *OP* VI 24,1; VIII 45,1.

w. 2 *by z limbu wyszli* – sens: żeby mogli wyjść z limbu, tzn. z otchłani, w której mieli oczekiwać na Chrystusa ci, którzy zmarli przed jego przyjściem na świat i zmartwychwstaniem, zwłaszcza patriarchowie i prorocy Starego Testamentu (łac. *limbus patrum*); por. *OP* V 91,2.

Twoja płodność – tu: Twój plód, potomstwo (Chrystus); por. *OP* XI 98,1; XV 25; XV 36,2.

[96.] Magistra evangelistarum

Tytuł: 'Mistrzynie ewangelistów'.

marg.: „*S[anctus] Cyrill[us]*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 127: „Ave Maria, magistra evangelistarum veracissima”; HENSBERG, s. 287; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 14v (Augustinus); GAWATH, k. B₆; LYRAEUS, s. 471 (Epiphanius); PAULL DE BARRY, s. 76; MARRACCI XI, s. 2 (Bonav[entura]); ANDRZEJOWICZ, s. 62; KRZESIMOWSKI, s. 77.

w. 1-2 *Mistrzynie ... któraś ... wysłała ... / ... apostoły* – nawiązanie do przekonania, że Maryja była źródłem informacji oraz nauczycielką wiary dla ewangelistów i apostołów; zob. np. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia, KM*, s. 131:

Nie darmo ją święci mistrzynią Kościoła Bożego zowią, bo z niej, jako z skrzynie Testamentu Nowego, wszyscy apostołowie nauki zbawienia naszego i tajemnice wiary naszej czerpali. Skąd mieli apostołowie to, co święty Łukasz napisał o jej zwiastowaniu i powiciu synaczka, i aniołach, i o królach, i inne Ewanjelijej wielkie części i tajemniejsze artykuły? Jedno od niej. Bo Józef, który mniej wiedział, męki Pańskiej nie doczekał, i żaden inny wiary świętej innej tak wiernie nie dochował i nie wypowiedział jako ona

Por. *OP* V 84,2; V 92; VI 85; VIII 54,2; XII 71,2; XII 81; XVI 40,2.

[97.] Confortatrix martyrum

Tytuł: 'Umocnienie męczenników'.

marg.: „*Ephraem*” – {?}; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „honor martyrum”; *HORTULUS*, k. 127: „Ave Maria, confortatrix martyrum validissima”;

HENSBERG, s. 287; GAWATH, k. B₆; PAULL DE BARRY, s. 143; MARRACCI III, s. 94 (D[iva] Birgitta); ANDRZEJOWICZ, s. 62; KRZESI-MOWSKI, s. 77.

[98.] *Gemma confessorum*

Tytuł: 'Klejnot wyznawców.'

marg.: „*Ildophon[sus]*” – {?}; por. BONAV., s. 198: „*Gemma confessorum*”; PAULL DE BARRY, s. 120.

w. 1 *wyznawców* – tu w odniesieniu do świętych, którzy w swoim życiu wykazali się praktykowaniem cnót w stopniu heroicznym, ale zmarli śmiercią naturalną (w przeciwieństwie do męczenników).

w. 2 *macierzyństwo* – tu: opieka matki.

[99.] *Corona virginum*

Tytuł: 'Korona dziewic.'

marg.: „*Ephraem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „*virginum corona*”; por. HORTULUS, k. 127: „*Ave Maria, decus et corona virginum iocundissima*”; HENSBERG, s. 287; GAWATH, k. B₆; ANDRZEJOWICZ, s. 62: „*Ave Maria decus et corona virginum iucundissima*”; PAULL DE BARRY, s. 72.

w. 1 *niebieskiego fraucymera grona* – świętych niewiast zbawionych w niebie.

w. 2 *panienek korona* – królowa dziewic; por. *Psalterzyk*, k. F_{6v}: „*Panieństwa korono*”; OPIX 81,1.

[100.] *Laus sanctarum animarum*

Tytuł: 'Chwała dusz świętych.'

marg.: „*Idem*” (tj. Ephraem) – {?}; por. HORTULUS, k. 93: „*laus sanctarum animarum*”.

w. 1 *w wiecznej ojczyzny zostających progu* – przebywających w niebie.

Zawarcie kwatery I

w. 1 *Dokąd się ... unosisz* – dokąd zmierzasz; por. MORSZTYN HIER., *Jaśnie Wielmożny Mości Panie*, w. 329: „*Ale dokąd mię pióro me zaniosło?*”; por. OPIV Z 3; V Z,1.

w. 2 *arcypelag... zgrontować* – osiągnąć dna morza; por. OP, W, w. 45-46.

arcypelag – grupa wysp lub morze z licznymi wyspami; pierwotnie Morze Egejskie; por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 20, w. 13-15, s. 358:

Jako bolesna bywa, gdy okręty liczne
po towary biorąc się w kraje amerykańne
już arcypelag miną i trudne insuły.

w. 3 *Pontu* – tj. Morza Czarnego (łac. *Pontus Euxinus*); tu metonimicznie w znaczeniu morza, oceanu.

w. 4 *z grontu* – zupełnie, całkowicie.

w. 5 *ma chwał więcej niżeli kropel w morzu wody* – por. OP, W, w. 66.

KWATERA II

Motto: „I wszedłszy anioł do niej, rzekł: «Bądź pozdrowiona, łaski pełna...»»

marg.: „*Lucae*” I – Łk 1,28.

Tytuły epigramów 1-7 tworzą kompletny niemal tekst *Pozdrowienia anielskiego* w formie utrwalonej na Zachodzie w późnym średniowieczu, składającej się z części biblijnej (słowa archanioła Gabriela podczas zwiastowania, słowa Elżbiety wypowiedziane w czasie nawiedzenia) oraz późniejszych dodatków, wyrażających wiarę w świętość (*sancta Maria*) i Boże macierzyństwo (*Mater Dei*) Maryi.

[1.] *Ave, Maria*

Tytuł: ‘Zdrowaś, Maryja.’

marg.: „*Lucae*” I – Łk 1,28: „Ave”.

w. 1 *dziewosłobie* – swacie; zwrot do archanioła Gabriela; por. *OP*, W, w. 30.

masz się figur chwycić – sens: silić się na wyszukane (retorycznie) powitanie.

w. 2 *dość słów ... Panienkę przywitać* – sens: wystarczą te słowa, żeby przywitać Panienkę.

Zdrowaś, Maryja – bądź pozdrowiona, Maryjo; imię dodane do słów archanioła Gabriela „Ave, gratia plena” na podstawie Łk 1,27: „A imię Panny: Maryja.” Formuła *Ave, Maria* występuje już w pismach Pseudo-Hieronima (Ps.- HIER.*Nativ.*, PL 30,303C) i św. Grzegorza (np. GREG.*MAGN. Lib.antiph.*, PL 78,645B).

[2.] *Gratia plena*

Tytuł: ‘Łaski pełna.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,28: „gratia plena”.

w. 1 *Komu część, komu kasek* – sens: jedni otrzymują więcej (łaski), inni mniej.

najrzetelniej – tu: najszczerzej, w sposób najbardziej oczywisty, pewny.

w. 2 *pedział anioł* – powiedział anioł.

że Cię Bóg swą łaską napelni – zob. obj. *OPI* 46.

[3.] *Dominus tecum*

Tytuł: ‘Pan z Tobą.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,28: „Dominus tecum”.

w. 1 *Panna Boski przybytek jest prawy* – sens: Panna jest prawdziwym mieszkaniem Boga; zob. obj. *OPI* 6,1; I 26,2; I 80,1.

w. 2 *Fora czarcie ... nie masz tu sprawy* – sens: precz szatanie, nie masz tu nic do roboty.

[4.] *Benedicta tu in mulieribus*

Tytuł: ‘Błogosławionaś Ty między niewiastami.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,28: „benedicta tu in mulieribus”.

w. 1 *Między białą płcią szukaj i zawsze, i wszędzie* – sens: kiedykolwiek i gdziekolwiek byś szukał między niewiastami.

w. 2 *Żadna błogosławieństwa tak pełna nie będzie* – sens: nie znajdziesz żadnej tak pełnej błogosławieństwa (łaski) jak Maryja; zob. Łk 1,28: „łaski pełna [...], błogosławionaś [...] między niewiastami”.

[5.] *Benedictus fructus ventris tui*

Tytuł: ‘Błogosławiony owoc żywota Twego.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,42: „benedictus fructus ventris tui”.

w. 1 *Tracą żywot przez owoc rodzicy nań chciwi* – sens: tracą życie rodzice z powodu owocu, którego bardzo pragnęli; aluzja do biblijnego opisu upadku Adama i Ewy (Rdz 3,1-24), którzy utracili życie wieczne, naruszając zakaz spożywania owocu z drzewa życia (Rdz 2,9).

w. 2 *Żywota Twego owoc* – owoc Twego łona (Jezus); por. Łk 1,42 (zob. tytuł).
lud ożywi – sens: obdarzy ludzi życiem wiecznym.

[6.] *Sancta Maria*

Tytuł: ‘Święta Maryjo.’

marg.: „*Synod[us] Ephes[ina]*” – zob. Ps.-ISIDOR.MERC. *Coll. decret.*, PL 130,293B: „Synodus Ephesina prima [...] habita adversus Nestorium, Constantinopolitanum episcopum, qui purum hominem ex sancta Virgine Maria natum asseruit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 75: „I ta prawda ogłoszona i utwierdzona jest przeciwko Nestoryjuszowi na pierwszym *concilium* efeskim, gdzie naprzód do *Pozdrowienia anielskiego* przydano: «Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus» etc.”. W rzeczywistości formuła „Święta Maryja, Matko Boża, módl się za nami” została dodana do *Pozdrowienia anielskiego* dopiero w XIV w., a do brewiarza rzymskiego wprowadził ją Pius V w 1568 r.

w. 1 *Łaskiś pełna, Pan z Tobą* – zob. OP II 2-3.

takeś z tych słów wziętą – sens: tak przez te słowa jesteś wywyższona.

w. 2 *że Cię Kościół kładzie nad świętymi świętą* – że Cię Kościół uważa za najświętszą; por. OP II 23,2.

[7.] *Mater Dei*

Tytuł: ‘Matko Boża.’

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. np. MUSSUS, s. 770: „post sacrosanctum *Concilium Ephesinum* in honorem B[eatae] Virginis celebratum, vox haec ab omnibus est reprobata et haec Theotokos sola in usu remansit, ut haeresis illa perpetua oblivione sepeliretur”.

w. 1 *Nestory* – Nestoriuszu; Nestoriusz (ok. 381-451), patriarcha Konstantynopola, twórca doktryny chrystologicznej zw. nestorianizmem, głoszącej dwoistość natury Chrystusa: boskiej – jako Syna Bożego, oraz ludzkiej – jako syna Maryi. Nestoriusz odmawiał Maryi tytułu Rodzicielki Boga (Θεοτόκος, *Theotokos*), uznając, że była jedynie matką Jezusa-człowieka (*Christotokos*). Głównym oponentem Nestoriusza był biskup Aleksandrii Cyryl, głoszący jedność i nierozdzielność natury boskiej i ludzkiej w osobie Chrystusa,

a w konsekwencji prawomocność obdarzania Maryi mianem *Theotokos*. Por. np. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 75:

Zajrzał nieprzyjacieli piekielny tego honoru i szczęścia Pannie błogosławionej, że jest Matką Bożą, obrócił i zaostrzył przeciwko niej język Nestoryjusza, który nie chciał jej zwać *Theotokon, Deiparam, Dei Matrem*, ale *Christotocon, Christiparam, Christi Matrem*; nie Matką Bożą, ale Matką Chrystusową.

w. 2 *Matką Boską ... znają* – uznają za Matkę Boga. Poglądy Nestoriusza potępił sobór w Efezie (431), potwierdzając również, iż tytuł *Theotokos* jest zgodny z *Credo* soboru nicejskiego (325). Postanowienia soboru Efeskiego zostały zatwierdzone na soborach Chalcedońskim (451) Konstantynopoli-tańskim II (553) raz na Synodzie Laterańskim z 649 r.; por. STRYJEWICZ, *KM*, s. 308-309:

Zgadają się na to wszyscy filozofowie, że im która rzecz jest bliższa i bardziej złączona z Panem Bogiem, który jest źródłem wszelakiej doskonałości i zacności, tym też jest doskonalsza i zacniejsza. A że macierzyństwo Przczystej Panny z synostwem Chrystusa Pana tak ściśle było złączone, że jako on był prawdziwym Bogiem, tak i ona prawdziwie była Matką Bożą, co na concilium efezyjskim przeciwko Nestoryjuszowi Kościół święty determinował, kiedy ją kazał zwać *Theotocos, Matrem Dei*, toć cokolwiek było zacności, cokolwiek godności w Panu Chrystusie, a była nieskończona, tę wszystkę ściągnęła na się Matka Przenajświętsza. A że jako w Panu Chrystusie jest jedna persona Boska, która jest supozytem natury Boskiej oraz i ludzkiej, tedy cokolwiek mówi się o Panu Chrystusie, ile jest człowiekiem, toż się też o nim mówi, ile jest Bogiem. Mówimy o nim jako o człowieku, że ucierpiał, toż mówimy o nim jako o Bogu: *Deus passus*. Mówimy o nim, że umarł ile człowiek, toż o nim mówimy, iż umarł ile Bóg. A to *per communicationem idiomatum*, jako święta teologija naucza. Stądże sobie inferujemy, kiedy Przenajświętsza Panna stała się matką Chrystusa Pana, ile był człowiekiem, zaraz też stała się matką tegoż Pana Chrystusa, ile był Bogiem. I dlatego nazywa się Matką Bożą; nie dlatego, aby była matką Ojca Przedwiecznego albo Ducha Przenajświętszego, ale iż druga w Trójcy Przenajświętszej osoba, to jest Syn Boży, wziął na się naturę ludzką i onę terminował *personalitate sui*, jako Jan święty mówi: «*Verbum caro factum est*».

Por. *OP* VIII 26,2; V 69,2.

[8.] *In montana abiens*

Tytuł: 'Wychodząca w góry.'

marg.: „*Luc[ae]*” 1 – Łk 1,39: „*Exsurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione*”.

Tytuły epigramów 8-10 nawiązują do pierwszych wersetów Łukasowego opisu nawiedzenia św. Elżbiety przez Maryję (Łk 1,39-43).

w. 1 *nie bawi się ... światową niziną* – tu: nie zajmuje się sprawami doczesnymi, sprawami tego świata.

w. 2 *z górną wylatuje na góry dzieciną* – sens: pośpiesznie udaje się w góry z niebiańskim dzieckiem (Jezusem); zob. Łk 1,39: „A powstawszy Maryja w onych dniach, poszła na góry z kwapieniem”.

[9.] ***Utero clausi gaudium***

Tytuł: ‘Radość zamkniętego w łonie’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,44: „*exsultavit in gaudio infans in utero meo*”.

w. 1 *Skacz, zawarty w żywocie siostrzanku* – zwrot do pozostającego w łonie Elżbiety Jana Chrzyciela, spokrewnionego z Maryją i Jezusem (Elżbieta była krewną Maryi); por. Łk 1,41: „skoro usłyszała Elżbieta pozdrowienie Maryjej, skoczyło dzieciątko w żywocie jej”; Łk 1,44: „skoczyło od radości dzieciątko w żywocie moim”.

w. 2 *takich ... gości* – tu: Maryję i Jezusa (w jej łonie).

[10.] ***Mater Domini nostri***

Tytuł: ‘Matka naszego Pana’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Łk 1,43: „*mater Domini mei*”.

w. 1 *Helżbieta się dziwi* – aluzja do powitania Maryi przez Elżbietę; zob. Łk 1,43: „A skądże mnie to, że przyszła matka Pana mego do mnie?”.

w. 2 *ludzie złośliwi* – ludzie źli, grzeszni.

[11.] ***Deo digna filia***

Tytuł: ‘Córka godna Boga’.

marg.: „*S[anctus] Ioan[nes] Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „O Deo digna filia”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 261.

w. 2 *Tys ... najgodniejszą Bogu córką* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Słusznie mówi o niej święty Damascen: «O Deo digna filia, humanae naturae venustas, primigenae matris Evae correctio». O Boga godna córko, natury ludzkiej okraso, pierwszej matki Ewo poprawo”.

[12.] ***Mulierum ornamentum***

Tytuł: ‘Ozdoba kobiet’.

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „*mulierum ornamentum*”; por. ARIAS, k. 19; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 214: „I dlatego ją zowie święty Damascenus [...] *mulierum ornamentum*”.

w. 1 *Biała plci* – niewiasty, kobiety.

z których ozdób wąż was złupił w raju – sens: ozdoby, których was pozbawił w raju wąż; mowa o pierwotnym stanie niewinności i cnotach, które utraciła Ewa skuszona przez węża-szatana, a w konsekwencji wszystkie jej córki – kobiety; zob. Rdz 3,16.

w. 2 *te* – tj. ozdoby.

w Panińskim rodzaju – tu: w Maryi (przez jej pokorę, posłuszeństwo, mądrość, bezgrzeszność i dziewicze macierzyństwo); por. *OP* I 38,2; XVI 66,2.

[13.] *Humanae naturae venustas*

Tytuł: 'Piękność ludzkiej natury'.

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „humanae naturae venustas”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 261 (zob. obj. *OP* II 11,2).

w. 1 *Niech z ideą grzeczności natura się sili* – sens: choćby natura usiłowała urzeczywistnić ideę doskonałego piękna.

w. 2 *doskonalszej nad Pannę* – por. obj. *OPI* 7.

[14.] *Evae matris correctio*

Tytuł: 'Naprawa matki Ewy'.

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „primigenae matris Evae correctio”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 214: „I dlatego ją zowie święty Damascenus: «Primogeniae Evae correctio»”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 261 (zob. obj. *OP* II 11,2), tu również (s. 261-266) obszernie rozważania o „skorygowaniu” przez Maryję błędu Ewy.

w. 1 *Co naród ludzki stracił przez Ewę, mać skrzętną* – mowa o utracie rajskiego szczęścia przez nierozważną pramatkę ludzkości.

w. 2 *przysługą pamiętną* – tu przede wszystkim: zgodą na wcielenie Odkupiciela rodzaju ludzkiego; cały dystych nawiązuje do koncepcji teologicznej znanej już w II w. z pism św. Justyna Męczennika (*Dialog z Żydem Tryfonem* 100) i św. Ireneusza z Lyonu, według której jak Jezus jest nowym Adamem, tak Maryja jest drugą Ewą; zob. IRENAEUS, *Adv. haer.* 3,22,3-4, *TMB* 1, s. 24-25:

Jak Ewa, mając Adama za męża, będąc jednak panną, przez swe nieposłuszeństwo stała się dla siebie i dla całego rodzaju ludzkiego przyczyną śmierci, tak Maryja, mając wyznaczonego męża, pozostając jednak panną, przez swe posłuszeństwo stała się dla siebie i dla całego rodzaju ludzkiego przyczyną zbawienia. [...] Tak też węzeł nieposłuszeństwa Ewy został rozwiązany przez posłuszeństwo Maryi. Co dziewica Ewa związała przez swą niewiarę, to Dziewica Maryja rozwiązała przez wiarę.

Por. *OP* IV 83; V 83; VI 20; VI 52; VII 1; VIII 20; VIII 29; IX 69; X 73,1; X 74,1; X 83,1; XI 79,2; XII 68; XIV 69; XVI 2.

[15.] *Velox in audiendis afflictis*

Tytuł: 'Skwapliwa w wysłuchiwanie strapionych'.

marg.: „*Liberius*”; A: „*Methodius*” – LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 18: „«[...] *Velox et festina est in audiendis afflictis*»”.

w. 1 *Prędko bieżą miastęczne, prędko Feba cugi* – sens: prędko przemierzają swe drogi po nieboskłonie księżyc i słońce, prędko biegną noc i dni.

Feba cugi – zaprzęg, rydwan Apollina jako boga słońca (zob. obj. *OP*, W, w. 22), często utożsamianego z Heliosem, który według mitologii greckiej przemierzał niebo na złotym rydwanie, zaprzężonym w cztery białe konie.

w. 2 *prędzej Panna spieszy się ratować swe sługi* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Słuchajmy ś[w.] Metodyjusza: «[...] Bogarodzica zaś [...] prędką i skwapliwa jest na słuchanie i przyjmowanie utrapionych ludzi». Owa jako g]wiazda *scintillat*, skrzy się, skacze i wydziera na potrzebę i ratunek nędznych. *Velox et festina est in audiendis afflictis*.

[16.] *Stella fixa*

Tytuł: 'Gwiazda stała.'

marg.: „*Ex eod[em]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 75: „Drugie [tj. gwiazdy] *fixa*, które w twierdzy swojej mocno ugruntowane, na jednym zawsze miejscu stoją”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 5.

w. 1 *któraś okręgu firmamentu pilną* – sens: która pilnujesz swojego miejsca na firmamencie, która jesteś stałą gwiazdą nieba; por. *OP XII 76,1*.

[17.] *Nunquam dissona*

Tytuł: 'Zawsze zgodna.'

marg.: „*Ex symbolis*”; A: „*Ferus in symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo 22,2 (Strumenti musicali. Cetera)*, s. 804: „*Nunquam dissona*”; por. BLASIUS DE VIEGAS, s. 543 (marg.): „*Virginis anima Spiritus Sancti cithara nunquam dissona*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 21: „stał Apollinowę cytrę zbyt chwalono, że nigdy nie falowała, ani grała niestrojno, *nunquam dissona* (Mond[o] symb[olico])”.

w. 1. *Lubo ... lub* – czy to ..., czy...

[18.] *Virgo sine „vae”*

Tytuł: 'Dziewica bez „biada”.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus* – {?}; być może winien tu być wskazany nie Bernardus, lecz Bernardinus; zob. BERN.SEN. 4, s. 99: „*Fuit ergo beata Virgo sine primo vae, hoc est sine tyranno concupiscentiae peccati originalis*”; por. ALERTUS, *Mariale*, s. 33: „*quod beatissima Virgo fuit sine vae*”; CELLEN. *Serm.*, *PL 202,713D*: „*Quid est ave? Sine vae. Quis est sine vae? Maria. [...] Vae Adae, vae Evae, sed Mariae ave*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 212.

w. 1 *W wianie bierzecie „biada!”, wszystkie córki Ady* – sens: wszystkie niewiasty, córki Adama (dopelniacz łac. *Adae*), dziedziczyście po nim piętno grzechu pierworodnego i jego skutków.

biada – okrzyk wyrażający ból lub rozpacz.

w. 2 *sama Panna ... „bez biady”* – por. BERN.SEN., jw.: „Tak więc błogosławiona Dziewica była wolna od owego pierwszego «biada», to jest od tyranii pożądliwości [będącej skutkiem] grzechu pierworodnego”; stworzony przez Kochowskiego rodzimy odpowiednik popularnego, zwłaszcza w średniowieczu, pseudoetymologicznego konceptu opartego na anagramach *Eva* ('Ewa'), *ave* ('bądź pozdrowiona') oraz *vae* ('biada!'); odpowiednikiem słowa *biada* jest zatem łac. *vae*, a wyrażenia *bez biady* łac. *a vae* lub *sine vae*. Por. obj. *OP XI 55*.

[19.] *Plusquam martyr*

Tytuł: 'Więcej niż męczennik.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR. *Dom. Assumpt.*, *PL 183,438A*]: „*ut plusquam martyrem non immerito praedicemus*”; por. TRITHEMIUS, s. 1145.

w. 1 *znosili ... ściśle* – tu zapewne w znaczeniu: znosili mężnie.

w. 2 *Panna zniosła na sercu je i na umyśle* – sens: Maryja cierpiała na Golgocie nie cieleśnie, lecz duchowo; por. prorocstwo Symeona (Łk 2,35): „i duszę twą własną przeniknie miecz”; Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30,138A-B (przekład: KORCZYŃSKI, *KM*, s. 489): „Inni święci męczeni byli dla Chrystusa na ciele, ale błogosławiona Maryja Panna na tej części cierpiała, która jest nieśmiertelna, i dlatego, ażebym prawdę wyznał, że bardziej na duszy zdręczona była mieczem Syna swego śmierci, większą też jest nad innych męczennicą”. Podobnie TRITHEMIUS, jw.:

Maria testis est divinitatis Christi fidelissima, quae licet pro eo sanguinem non fuderit, plus tamen quam martir fuit. Ceteri namque omnes, qui pro Christi fide martyrium susceperunt, non in anima, sed in corpore dumtaxat passi sunt [...], Maria vero [...] martyrii duros cruciatus in anima sustinuit, quemadmodum Simeon ille senex et iustus de illa in templo prophetavit.

Maryja jest najwierniejszym świadkiem bóstwa Chrystusa, bo chociaż nie przelewała za niego krwi, była więcej niż męczennicą. Albowiem wszyscy inni, którzy stali się męczennikami za wiarę w Chrystusa, cierpieli tylko na ciele, nie na duszy [...], Maryja zaś zniosła srogie tortury na duszy, zgodnie z tym co prorokował o niej w świątyni ów sprawiedliwy starzec Symeon”.

[20.] *Signaculum testamenti*

Tytuł: ‘Pieczęć testamentu’.

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,315B: „ob-signatio eius testamenti”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 53: „Adesdum, signaculum testamenti”; MARRACCI XVI, s. 194: „Signaculum testamenti Domini” (*S[anctus] Germ[anus] Constant[inopolitanus]*). W kazaniu św. Germana na święto Ofiarowania NMP są to słowa kapłana Zachariasza, który przyjmując trzyletnią Maryję w świątyni jerozolimskiej, natchniony przez Ducha Świętego wita ją słowami: „Pójdź, pieczęci jego testamentu” (*TMB* 1, s. 167). Zob. też *OP* XI 53 i 54.

w. 1 *Kiedy Ewangeliję prawda była bliska* – sens: kiedy bliska już była prawda (nauka) Ewangelii.

w. 2 *ten sygniet, stwierdzając ją, Najwyższy przyciska* – sens: Bóg potwierdza nadejście czasu zbawienia (prawdy Ewangelii), odciskając pieczęć testamentu (przymierza), którym jest Maryja.

[21.] *Affinis Deo*

Tytuł: ‘Pokrewna Bogu’.

marg.: „*D[ivus] Thom[as]*” – zob. THOM.AQUIN., *Summa* 2-2,103,4: „Sed hyperdulia videtur esse medium inter latriam et duliā, exhibetur enim creaturis, quae habent specialem affinitatem ad Deum, sicut beatae Virgini in quantum est Mater Dei”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 43; *Gospodyni*, s. 193:

„I daje święty doktor racyją: «quia habet specialem affinitatem ad Deum», a Kajetan tamże: «quia sua operatione fines Divinitatis propinquius attigit»; bo operacją swoją, konsensem na wcielenie Syna Bożego i urodzeniem jego tknęła i dosięgła Bóstwa”.

w. 1 *Ociec Syna przed wieki rodzi, Matka w czasie* – popularne w literaturze mariologicznej przeciwstawienie narodzin Syna z Boga Ojca w wieczności, przed czasem (*in aeternitate, ante saecula*), i z Maryi w czasie (*in tempore*). Por. GUTOWSKI, *KM*, s. 281: „Syn Boski [...] jako tam od ojca bez matki przed wieki zrodzony, tak tu od matki bez ojca w czasie poczęty zostaje”; KARP, *KM*, s. 351-352: „*Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, który się od wieku na łonie Boga Ojca Przedwiecznego paś [...], potem zaś, *in tempore*, w zamkniętym Bogarodzicy Panny ogrodzie przez dziewięć spoczywał miesiąc ten niewinny Baranek Chrystus Pan”.

w. 2 *powinną Jehowie* – krewną Jehowy; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, jw.: „Panna błogosławiona [...] jest coś średniego między Panem Bogiem a ludźmi, bo macierzyństwem Syna Bożego dosięgła i tknęła się Bóstwa samego. «Habet quantam affinitatem ad Deum» – mówi Doktor Anielski”; por. *OPI* 91; XIII 73; XIV 2,1.

Jehowy – zob. obj. *OPI* 72,2.

[22.] *Ascendens de deserto*

Tytuł: ‘Powstająca z pustyni’.

marg.: „*Cant[icorum]*” 8 – Pnp 8,5: „Quae est ista, quae ascendit de deserto”.

w. 1 *proroku* – tu w odniesieniu do Salomona, uznawanego za autora *Pieśni nad Pieśniami*.

w. 2 *z światowej pustynie* – ze świata jako pustyni; por. Pnp 8,5 (zob. obj. *OPI* 86,1); AMBROS.*Expos.Evang.Luc. PL* 15,1664B: „Deserto mundus hic comparari videtur” (‘Zdaje się, że do pustyni został porównany ten świat’); STRYJEWICZ, *KM*, s. 312: „Już więcej nie będzie ten świat pustynią, ale ogrodem jednym rozkosznym; nie będzie więzieniem, ale pałacem wolności”; por. *OPI* II 33,1.

[23.] *Sancta sanctorum*

Tytuł: ‘Najświętsza ze świętych’.

marg.: „*Io[annes] Damas[cenus]*” – IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 578: „Cernere enim mihi videor hanc sanctis sanctiorem”; por. ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 636: „sanctis sanctior”; GAWATH, k. S_{2v}: „Salve, sancta sanctorum omnium”; ARIAS, k. 23v; RAYNAUDUS, s. 16; PAULL DE BARRY, s. 77.

w. 2 *oni święci ... ona świętszą* – por. *OPI* II 6,2.

[24.] *Deliciis affluens*

Tytuł: ‘Optywająca w rozkosze’.

marg.: „*Cant[icorum]*” 8 – Pnp 8,5: „deliciis affluens”; por. ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 6v; GAWATH, k. Aa.

w. 2 *deliciej ... rozmaitości* – różnorodne rozkosze, przyjemności; por. Pnp 8,5 (zob. obj. *OPI* 86,1); IV 30,1; XVI 20.1.

[25.] *Auferens bella usque ad finem*

Tytuł: 'Oddalająca wojny po krańce ziemi.'

marg.: „*Psal[morum]*” 45 – Ps 45,10: „*auferens bella usque ad finem terrae*”; por. *OP*, P [4].

w. 2 *ona, gdzie chce, wojnę ... uśmierzy* – por. Ps. 45,10; zob. obj. *OP*, P [4], por. XII 5.

[26.] *Tota pulchra*

Tytuł: 'Cała piękna.'

marg.: „*Cantic[orum]*” – Pnp 4,7: „*Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*”; por. ALBERT.*Bibl.*, s. 16; ARIAS, k. 27v.

w. 1 *Wszystka piękna* – zob. Pnp 4,7: „*Wszystka jesteś piękna, przyjaciółko moja, a nie masz w sobie zmyzy*”.

ziomki i kolegi – tu zapewne: rodaczki i towarzyski, a szerzej – wszystkie kobiety, ziemianki; być może też nawiązanie do „córek jerozolimskich”, do których wielokrotnie zwraca się Oblubienica (zob. np. Pnp 1,4).

w. 2 *żadnej makuly i piegi* – żadnej skazy i plamy; mowa o doskonałej niewinności (duchowym pięknie) Maryi.

[27.] *Cognitio Dei*

Tytuł: 'Poznanie Boga.'

marg.: „*Gen[esis]*” 28 – Rdz 28,12-15.

w. 1-2 *ona ... drabina ... / przy której Jakub Pana ... poznawa* – mowa o widzeniu patriarchy Jakuba, który we śnie ujrzał drabinę sięgającą nieba, po której wstępowali i zstępowali aniołowie, a wspierający się na niej Bóg objawił mu swe imię: „*Jam jest Pan Bóg Abrahama, ojca twego, i Bóg Izaaka*” (Rdz 28,13); w egzegezie alegorycznej drabina Jakuba stała się jedną z figur Maryi jako pośredniczki; zob. np. Ps.-FULGENT., *PL* 65,899B: „*facta est Maria scala caelestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, ut per ipsam homines ascendere mereantur ad caelos*” ('*Maryja stała się drabiną niebieską, bo właśnie przez nią Bóg zstąpił na ziemię, aby przez nią ludzie zasłużyli sobie na wejście do nieba*'); BZOWSKI, *KM*, s. 152: „*drabino do nieba*”; MARRACCI XVI, s. 186-189; por. *OP* I 39; VII 41; VIII 41; XI 31; XIV 58.

[28.] *Propugnaculum mundi*

Tytuł: 'Warownia świata.'

marg.: „*S[anctus] Ioan[nes] Damasc[enus]*” – zob. *Pietas Mariana*, s. 693: „*nam murum et propugnaculum mundi, id est illibatam Matrem tuam, magna iam diu confidentia laudo*” (*S[anctus] Ioannes Damascenus, Canon secundus de obdormitione Beatae Virginis*); por. GUTOWSKI, s. 14; MARRACCI XIV, s. 139: „*propugnaculum mundi*” (*S[anctus] Io[annes] Damasc[enus]*).

w. 1 *Awern* – tu: piekło; Awernus – jezioro nieopodal Kume w Italii, wypełniające krater wygasłego wulkanu, w starożytności uważane za jedno zejście do Hadesu; metonimicznie nazwa całego świata podziemnego. Por. *OP* II 66,2; VI 62,2; IX 40,1.

w. 2 *warowną Panna twierdzą* – por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 53-54, s. 105: „jest fortecą warowną, / basztą Dawida i twierdzą duchowną”; *OP* II 55,2; VI 55,2; IX 3,2; IX 8,1; IX 26,1; XV 67,2; GUTOWSKI, jw.: „Panienka biała [...] jako mur albo forteca światowa według onych słów Damascena świętego: *Murum et propugnaculum mundi* [...]”.

[29.] ***Aeterni consilii Capitolium***

Tytuł: ‘Kapitol Przedwiecznej Rady’.

marg.: „*Titilmanus*” – {?}; por. TITELMANUS, *Summa*, k. 146n. (*Contemplatio X. De admirabili illo consilio divinae pietatis, quae genus humanum perditum salvare decrevit*).

w. 1 *Tego Kapitolijum o, szczęśliwe ściany* – szyk: o, szczęśliwe ściany tego Kapitolu.

Kapitolijum – Kapitol (łac. *Capitolium*), wzgórze w Rzymie, na którym w starożytności znajdowała się świątynia poświęcona Jowiszowi, Junonie i Minerwie; w miejscu dawnej świątyni Junony na północnym stoku Kapitolu wzniesiono kościół Santa Maria in Aracoeli, w którym, jak głosi późniejsza legenda, cesarzowi Augustowi ukazała się Matka Boska, zapowiadając narodziny Syna Bożego.

w. 2 *Rady Przedwiecznej dekret wykonany* – mowa o wcieleniu Chrystusa, postanowionym przed wiekami przez Boga (Trójcę Świętą).

[30.] ***Solis aemula***

Tytuł: ‘Współzawodniczka słońca’.

marg.: „*Idem*” – por. TITELMANUS, *Elucidatio*, k. 38: „Posset etiam per solem Virgo Maria intelligi, quae propter praeclarum fidei lumen [...] recte solis nomine potest designari”; BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430D: „Nimirum ea est, quae velut alterum solem induit sibi”. Por. *OP* VIII 13.

w. 1 *promień miecie* – tu: oświetla swym promieniem.

w. 2 *Panna dobrych i złych w swojej ma opiece* – por. ; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 515:

Świadczy o tym kochanek jej Bernat [zob. BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,431A]: „Jako słońce świeci bez braku dobrym i złym, tak przeczysta Panna Maryja zasług nie roztrząsa ludzkich, ale wszystkim się stawa przystępna, wszystkim nader łaskawa, wszystkich potrzeby litościwym przyjmując afektem”.

[31.] ***Hospitium incolatus mundi***

Tytuł: ‘Gospoda mieszkańców świata’.

marg.: „*Idem*” – {?}.

w. 1 *W przepaść wieczną praw Boskich przestępstwa nas wiodą* – sens: grzechy (przekraczanie Bożych przykazań) prowadzą nas do piekła.

w. 2 *Panna biegunom świata staje się gospodą* – sens: Maryja staje się miejscem schronienia dla zbłąkanych grzeszników; por. *OP* III 6.

[32.] *Confugium periclitantium*

Tytuł: 'Ucieczka będących w niebezpieczeństwie.'

marg.: „*Laur[entius] Iust[inianus]*” – LAUR.IUSTINIAN., s. 409: „confugium periclitantium”; por. GUTOWSKI, s. 22; MARRACCI III, s. 94.

w. 1 *w ostatecznej złego razu toni* – sens: w sytuacji śmiertelnego niebezpieczeństwa; por. *OP* I 48; GUTOWSKI, jw.: „słusznie nazywał ją Laurentius Iustinianus wycieczką periklitujących i ginących na tym świecie dusz, *confugium periclitantium*”.

w. 2 *wzywaj Panny* – por. *OP* XVI 87,2.

pewnie się na ratunek skłoni – sens: na pewno pospieszy na ratunek, przyjdzie z pomocą.

[33.] *Echo Verbi*

Tytuł: 'Echo Słowa.'

marg.: „*Nic[olaus] Avancin[us]*” – AVANCINUS, s. 4: „Echo Verbi est Maria”.

w. 1 *Świat pustynią* – por. obj. *OP* II 22,2.

Bóg Słowem – por. J 1,1: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, a Bogiem było Słowo”.

w. 2 *ten się odgłos od Słowa Wiecznego odbija* – sens: Maryja jest doskonałym obrazem Boga, odbiciem jego doskonałości; por. *OP* IX 64.

[34.] *Hereditas Domini*

Tytuł: 'Dziedzictwo Pana.'

marg.: „*Idem*” – por. AVANCINUS, s. 8: „Domina est et universi post Deum unica imperatrix, quae titulo primogeniturae ante omnem creaturam merito adit totius mundi hereditatem”; tenże, s. 11: „Ideoque si eo nomine constitutum Christum universorum heredem pronuntiamus, gloriatur et Filia se in sibi debita hereditate Domini moraturam”.

w. 1 *Czart, świat, ciało* – popularna w dawnej literaturze religijnej triada głównych przeciwników człowieka w jego dążeniu do zbawienia; por. SĘP SZARZYŃSKI, *Sonet IV.O wojnie naszej, którą więdziemy z szatanem, światem i ciałem*; *OP* IV 24,1; XV 31,1.

swoim Cię nie liczył – sens: nie miał nad Tobą władzy.

w. 2 *niżli to stworzone, Pan w Tobie dziedziczył* – sens: byłaś dziedzictwem Boga przed stworzeniem, zanim zostały stworzone świat i ciało i zanim na świecie pojawił się szatan; por. Prz 8,22-23; *OP*, P [tytuł]; I 1, II 38; XI 22, XV 1; XV 2.

[35.] *Imago bonitatis Dei*

Tytuł: 'Obraz Bożej dobroci.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 33: „Andreas Hierosolymitanus [...] iste Divinae bonitatis imaginem iudicavit”; tenże, s. 35: „imaginem Divinae bonitatis”.

w. 1 *żywy* – jak żywy.

w. 2 *Panna obraz Boskiej dobroci* – por. *OPI* 10,2; II 44, II 45; V 88,2; IX 64; XV 57; XV 94; XVI 28; XVI 29.

[36.] *Solamen laborantium*

Tytuł: ‘Wytchnienie spracowanych.’

marg.: „*Laur[entius] Iust[inianus]*” – LAUR.IUSTINIAN., s. 409: „solamen laborantium”; por. GUTOWSKI, s. 22.

w. 1 *Lubom sfatygowany pracą ... daremną* – sens: chociaż jestem zmęczony daremną pracą.

w. 2 *to mi folgą* – sens: to jest dla mnie wytchnieniem, ulgą.

[37.] *Robur fluctantium*

Tytuł: ‘Oparcie wątpiących.’

marg.: „*Idem*” – LAUR.IUSTINIAN., s. 409: „Robur fluctantium”; por. GUTOWSKI, s. 22.

w. 1 *Własny przypadek piszę* – poeta wspomina tu swe ocalenie, kiedy kąpiąc się w Pilicy w pobliżu Sulejowa o mało nie utonął; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 22, s. 112-115: *Dzięką powinna Przenaświętszej Pannie i Matce Maryjej za wyratowanie ze złej toni anno 1665.*

w. 2 *związionego wyrwałaś dziwnie ... z wody* – sens: ocaliłaś w cudowny sposób od utonięcia mnie, który straciłem już wszelką nadzieję na ratunek.

[38.] *Ab initio viarum possessa*

Tytuł: ‘Od początku dróg będąca w posiadaniu [Boga].’

marg.: „*Ecl[esiastici]*” 24 – {?}; zob. Prz 8,22: „Dominus possedit me in initio viarum suarum”; por. Syr 24,5: „primogenita ante omnem creaturam”; *OP* XV 2.

w. 1-2 *Jeszcze fabryka tego świata nie stanęła / A Panna osiadłością Najwyższego była* – por. Prz 8,22 (zob. obj. *OP*, P [tytuł]); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 129: „Wyznawa sama ten fawor Pański u Mędrca: [...] «Pan zaraz na początku wziął mię w posesyję swoją»”; tamże, s. 100: „Nauka jest doktorów, iż Bóg wszechmogący, budując tę szeroką maszynę świata [...] miał Naświętszą Paninę w myśli i conceptach swoich”; por. *OPI* I; II 38; VI 1; XI 22; XV 1; XV 2.

Panna osiadłością Najwyższego – por. *OP* XV 2,1.

[39.] *Virentis olivae ramus*

Tytuł: ‘Gałązka kwitnącej oliwki.’

marg.: „*Gen[esis]*” 8 – Rdz 8,11: „At illa [columba] venit ad eum ad vesperam, portans ramum olivae virentibus foliis”.

w. 1 *Oliwna różdżko, którą ... ptak niesie* – aluzja do gołębicę, którą Noe wypuścił z arki podczas potopu, „a ona przyleciała do niego pod wieczór niosąc gałązkę oliwy z zielonym liściem” (Rdz 8,11), zwiastując koniec kataklizmu. W literaturze mariologicznej zarówno gołębicę, jak i gałązka oliwy są prefiguracją Maryi, czystej i przynoszącej światu Chrystusa – Księcia Pokoju (por. Iz 6,9); np. STRYJEWICZ, *KM*, s. 311: „Onej pragnął patrijarcha Noe, kiedy z tak wielkim pragnieniem wyglądał wypuszczonej na świat, aby się do niego powróciła, gołębicę (Genes. 8), jako trzymą Venerabilis Beda”. Por.

KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 102: *Quasi oliwa speciosa in campis. Jako udatna oliwa w polu*, w. 1-4:

Któż słuszniej nad Cię, Panno, będzie zwan oliwą,
któraś nam była wrózką pokoju prawdziwą.
do korabia Noego gołębicą daje
znać oliwą powszechny że potop ustaje.

OP IV 63; VI 31.

w. 2 *lub wszelkie od potopu drzewo popsuje się* – sens: choć pod wodami potopu musi obumrzeć każde drzewo; zapewne też w sensie metaforycznym: choć wszyscy ludzie, oprócz Maryi, zostali zepsuci potopem grzechu pierworodnego.

[40.] *Luminare minus*

Tytuł: ‘Światło mniejsze.’

marg.: „*Gen[esis] 1* – Rdz 1,16: „Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare maius, ut praecesset diei, et luminare minus, ut praecesset nocti”.

w. 1 *lampa niebieska* – światło na niebie.

noc światłem swym rządzi – szyk: swym światłem rządzi nocą; por.

Rdz 1,16: „uczynił Bóg [...] światło mniejsze, aby rządziło noc” (o księżycu).

w. 2 *po nocy kto występków błądzi* – sens: który błądzisz w ciemnościach grzechu.

[41.] *Os precantis*

Tytuł: ‘Usta proszących.’

marg.: „*Ex «Rosocor[oneto]»*” – GAWATH, k. Z5; „Os precantis, cor peccantis”.

w. 2 „Wielbi, duszo ma, Pana” – Łk 1,46; por. OP XIII 21.

wyniknie – tu: rozlegnie się, zabrzmi.

[42.] *Aerarium opulentissimum*

Tytuł: ‘Najbogatszy skarbiec.’

marg.: „*Avancin[us]*” – {?}; por. AVANCINUS, s. 58: „thesaurus sine pretio”.

w. 1 *zbiory Salomona* – bogactwa króla Salomona; zob. 1Krl 10,14-29; por. KOCHOWSKI, *Psalmodia XVI*, w. 7: „Więcej w Tobie dostatków, niż w skarbcach Salomona”.

Midy dostatki – bogactwa Midasa, mitycznego króla Frygii, który otrzymał od Dionizosa moc zamieniania w złoto wszystkiego, czego się dotknął.

[43.] *Aurora*

Tytuł: ‘Jutrzenka.’

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 31-32: „Quam ergo dum nomino, potestis equidem primam diei auream horam cogitare, ut primum Mariae orientis florem immaculatum animis vestris repraesentetis”.

w. 1-2 *nad złoto droższa ta godzina była, / której się ta Panienska na świat narodziła* – nawiązanie do pseudoetymologicznego konceptu opartego na skojarzeniu słowa *aurora* ('jutrzienka') z określeniem *aurea hora* ('złota godzina'); AVANCINUS, jw.: „Kiedy więc ją [tj. jutrzienkę] wspominam, możecie właśnie pomyśleć o pierwszej, złotej godzinie dnia, aby w ten sposób wystawić sobie w umyśle najpierw niepokalany kwiat Maryi przychodzącej na świat”; por. ANTON.RAMPELOGIS, s. 79: „Aurora quasi auri hora [...], in aurora aurum generatur in visceribus terrae” (*Aurora* to jakby *godzina złota* [...], o brzasku dnia rodzi się złoto we wnętrzościach ziemi”); STRYJEWICZ, *KM*, s. 311:

Na ostatek i stąd Przczystą Pannę figurował Bóg pod jutrzienką albo aurorą, bo uczą filozofowie, że *aurora* zowie się *auri hora*, to jest złota godzina, a to dlatego, że wtenczas, kiedy jutrzienka wschodzi, za operacją słońca ziemia rodzi w sobie piasek jeden złoty, a Przczysta Panna za sprawą Ducha Przenajświętszego wydała na świat już nie złoto, ale droższego nad wszystkie skarby i dostatki Syna Bożego. [...] Albo też dlatego *aurora* nazywa się, jakoby *aurea hora* – złota godzina, złota zaprawdę i nad wszystkie najszczęśliwsza, której się dnia dzisiejszego rodzi na świat ta, która pokój wieczny uczyni między Bogiem a człowiekiem.

Por. obj. *OP* III 26,1.

[44.] *Creatoris pictura*

Tytuł: 'Obraz będący dziełem Stwórcy'.

marg.: „*Idem*” – zob. AVANCINUS, s. 33: „Creatoris picturam [...] nominetis”.

w. 1 *Zeuxsis* – Zeuxsis z Heraklei (V-IV w. p.n.e.), jeden z najwybitniejszych malarzy greckich, uznawany za mistrza w zakresie realizmu iluzjonistycznego; por *OP* V 67.

z *Agrigentu* – Agrigent (Agrigento), starożytne miasto na Sycylii, w którym znajduje się m.in. świątynia Junony; o namalowanym przez Zeuksisa obrazie wotywnym dla tej świątyni pisze Pliniusz (PLIN.MA.NH 35,64), a za nim LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 100:

Wspomina Pliniusz, iż gdy Agrigentini prosili Zeuksa, zacnego w owym wieku malarza, aby im wystawił jako nasliczniej obraz boginiej Junony, wybrał z miasta ich kilka nadobnych panienek, i co w której postrzegł w urodzie i kształcie osobliwego, to sobie naznaczył i na on obraz prznosił, biorąc z tej oko, z tej czoło, z tej twarz etc., zaczyn wystawił onę robotę z wielką wszystkich pochwałą i ukontentowaniem.

w. 1-2 *Bóg z dziewic świata / chciał, by odmalowana była ta rytrata* – sens: Bóg chciał, by wizerunek Maryi był syntezą urody nie tylko kilku panien z Agrigentu (jak w opowieści o Zeuksisie), ale piękna dziewic całego świata; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 100-101:

Coś na ten sposób uczynił przedwieczny malarz, Bóg wszechmogący, chcąc sobie jako naśliczniej Pannę błogosławioną za matkę wystawić, [...] i poglądając na różne kreatury, uważał, co w której było osobliwego i wybierał to jako z wzorku jednego dla matki swojej.

[45.] *Divinitatis simulacrum*

Tytuł: 'Wyobrażenie Boskości'

marg.: „*Dion[ysius] Rich[elius]*” – por. DION.CARTH.*Laud.*, k. 318v: „sacratissima Virgo Maria est praeclarissimum splendidissimumque simulacrum contemplandi Altissimum”; AVANCINUS, s. 33: „Divinitatis simulacrum nominetis”

w. 1 *ręką niepojęty* – tu: niedający się przedstawić w obrazach uczynionych ludzką ręką.

w. 2 *wyobrażenie miał ... w Pannie świętej* – por. OPI 10,2.

[46.] *Universitas gratiarum*

Tytuł: 'Ogół łask'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. RUPERT.*Cant. PL* 168,897C: „universitas gratiarum”; AVANCINUS, s. 25: „inexhaustum mare gratiarum”

w. 1 *Świat ludzie, morze wody, niebo gwiazdy mają* – sens: świat ma ludzi (lub: ludzie mają świat), morze ma wody, niebo ma gwiazdy.

w. 2 *wszelkie łaski* – por. OPI 46; II 2.

[47.] *Ineffabiliter sublimata*

Tytuł: 'Niewypowiedzianie wywyższona'

marg.: „*Bernardus*” – por. BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,416B: „nec in caelis regali solio, in quo Mariam hodie Mariae filius sublimavit”; Ps-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30,126B: „Virgo Maria caelos ascendit [...] ineffabiliter sublimata cum Christo regnat in aeternum”; Ps.-HUGO., PL 177,1213D: „Tu singulariter electa, tu ineffabiliter sublimata”

w. 2 *jak ... wymieszonaś nad ludzi* – zob. obj. OPI 33,2; por. XIII 94,1.

[48.] *Mediatrix*

Tytuł: 'Pośredniczka'

marg.: „*Brev[iarium] Ro[manum]*” – zob. np. *BREVIARIUM 1570*, s. 805: „ipsa nempe mediatrix nostra” (lekcja oktawy Wniebowzięcia NMP; BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,418A); por. OPI 16.

w. 1 *Chrystus jest pośrednikiem według Apostoła* – zob. 1 Tym 2,5: „Bo jeden Bóg, jeden i pośrednik Boga i ludzi, człowiek Chrystus Jezus”

Apostoła – tu: św. Pawła.

w. 2 *Panna zaś jest do Syna* – sens: Maryja natomiast jest pośredniczką między ludźmi a Chrystusem; popularny w dawnej mariologii model pośrednictwa dwustopniowego: Chrystusa u Ojca i Maryi u Chrystusa; zob. np. BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183,441D: „Exaudiet utique Matrem Filius, et exaudiet Filium Pater” ('Syn z pewnością wysłucha Matki, a Ojciec wysłucha Syna'). Por. OP VIII 97-99.

z nauki Kościoła – jak naucza Kościół.

[49.] *Mulier inter solem et lunam*

Tytuł: 'Niewiasta pomiędzy słońcem i księżycem.'

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,432A: „Nempe vellus est medium inter rorem et aream, mulier inter solem et lunam, Maria inter Christum et Ecclesiam constituta”; por. Ap 12,1 (zob. obj. OPI 51).

w. 1 *Stań, słońce! Stań, miesiącu!* – aluzja do modlitwy Jozuego w czasie walk z Gabaonitami” (Joz 10,12-13): „Słońce, przeciw Gabaon, nie ruszaj się, a księżycu – przeciw dolinie Ajalon! I stanęło słońce i księżyc.

Lub świecicie jasnie – choć świecicie jasno.

[50.] *Reconditus gratiae thesaurus*

Tytuł: 'Ukryty skarb łaski.'

marg.: „*S[anctus] Methodius*” – {?}; por. GREG.THAUM., PG 10,1150: „Ave, gratia plena [...] quoniam cum ipsa totus gratiae thesaurus reconditus erat”.

w. 1 *tak dalece stoi* – sens: tak bardzo zabiega.

w. 2 *skarb obfity ... łaski* – aluzja do Łk 1,28: „łaski pełna”; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 51: „Tyś skarbnicą łask niezmiernych”; OP III 49,2; XII 94; XIII 78; XVI 91,2.

[51.] *Maledictionis interemptrix*

Tytuł: 'Niszczycielka przekleństwa.'

marg.: „*S[anctus] Bernardinus*” – {?}; zob. GERMAN.*Mariale*, s. 146: „Tu maledictionis interemptrix”; też atrybucja u innych autorów, por. CANISIUS, s. 78; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 111.

w. 1 *wąż przez jabłko* – mowa o upadku pierwszych ludzi, skuszonych przez węża-szatana do zjedzenia zakazanego owocu; zob. Rdz 3,1-7; por. OP II 12.

w. 2 *z siebie owocem* – tu: przez zrodzonego przez siebie Zbawiciela.

to przeklęstwo – przekleństwo Boga, karę za grzech pierworodny; zob. Rdz 3,16-19.

[52.] *Caelorum imperatrix*

Tytuł: 'Cesarzowa nieba.'

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,289C: „caelorum imperatrix”; por. BERN.SEN. 3, s. 543: „imperatrix sanctorum”; RAYNAUDUS, s. 29; LYRAEUS, s. 471.

w. 1 *nieba cesarzową* – por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 2, w. 53, s. 312: „cesarzowa nieba”; obj. OPI 43,2.

w. 2 *fortę ... gotową* – bramę otwartą, gotową do przejścia.

[53.] *Hostia in sanguine cordis*

Tytuł: 'Ofiara we krwi serca.'

marg.: „*Ioan[nes] ab Heurn[e]*” – {?}; zapewne Johannes Heurnius (Jan van Heurne), autor m.in. *De morbis pectoris liber, editus post mortem auctoris ab eius filio Othone Heurnio*, [Leiden] 1602 (zob. „Wykaz źródeł wskazanych w notach marginalnych”; por. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1727A: „omnino

tunc erat una Christi et Mariae voluntas unumque holocaustum ambo pariter offerebant Deo, haec in sanguine cordis, hic in sanguine carnis”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 311; MIECHOWITA 2, s. 505.

w. 1 *Krew się do serca zbiega, gdy serce gwałt czuje* – sens: w stanie silnych emocji (ból, strachu, gniewu) krew gromadzi się w sercu; por. MŁODZIANOWSKI 2 s. 26: „W gniewie pospolicie krew do serca się zbiega, stąd stąd i człowiek blednieje”.

w. 2 *Syn cierpi* – tu: ukrzyżowany Chrystus cierpi fizycznie.

Matka serce to krwią posilkuje – Matka wspiera to serce swoją krwią (tu: współcierpi duchowo ze swoim Synem); por. LIBERIUSZ, jw.: „Nadobnie o tym Arnoldus Carnotensis: «[...] Prawdziwie natenczas (to jest kiedy Chrystus na krzyżu umierał) jedna była Pana Chrystusowa i Panny błogosławionej wola i jedną ofiarę oboje zarówno oddawali Bogu: ona na sercu, a on na krzyżu”. Kochowski nawiązuje tu być może do przeświadczenia, iż cierpiące ciało Chrystusa zostało uformowane z krwi serca Maryi; zob. np. GABRIEL DE SANCTA MARIA, s. 603: „[...] quidam certe pioli [...] opinantur Christi corpus formatum ex sanguine cordis Deiparae” (niektórzy z pewnością nabożni [...] sądzą, że ciało Chrystusa zostało utworzone z krwi Bogurodzicy); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 170: „nabrawszy w się przeczystej krwi rodzicielki swojej, miał ją potym dla nas hojnie przelewać”.

[54.] *Portus securitate validus*

Tytuł: ‘Port mocny bezpieczeństwem.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. np. PICINELLI, *Mondo*, s. 95: marg. *Protezione di Maria Vergine*, „tu noster es portus, Virgo intemerata” (Epiphanius), lemma *Hic optata quies*; w rzymskim kościele Santa Maria in Portico czczony był obraz Maryi zwany *Romanae Portus securitatis*.

w. 1 *port ... w Ankonie* – słynny port handlowy w Ankonie nad Morzem Adriatyckim, rozbudowany przez cesarza Trajana w II w.

w. 2 *warowniejszy jest Panna* – sens: bezpieczniejszym portem jest Maryja.

[55.] *Refugium christianorum*

Tytuł: ‘Ucieczka chrześcijan.’

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – por. LIT.LAUR., s. 160: „Refugium peccatorum”; RODRIGUEZ, s. 13: „Portus et refugium sis Christianorum”.

w. 2 *Panna twierdzą warowną* – zob. obj. OP II 28,2.

[56.] *Porta sanctorum*

Tytuł: ‘Brama świętych.’

marg.: „*Alph[onsus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 13: „Porta es sanctorum”.

w. 1 *Broma ... Chrystusowa* – por. *Godzinki*, s. 12: „Tyś jest świętych drzwiami”; KOCHOŃSKI, *Liryka* II 19, w. 42, s. 104: „Fortką, przez którą człowiek idzie do nieba”; OPI 52; XII 65.

[57.] *Mensa ornatissima*

Tytuł: ‘Stół najozdobniejszy.’

marg.: „*Ildephons[us]*” – por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,316B: „Tu mensa fuisti per divinae legis studium et agnitionem”; Wj 25,30: „Facies et mensam de lignis setim”.

w. 1 *Stole z setu, na którym są pokładne chleby* – por. Wj 25,23: „Uczynisz też i stół z drzewa setim”; Wj 25,30: „I będziesz kładł na stół chleby pokładne przed obliczem moim zawsze”; STAWICKI, k. B₂: „Ołtarz nasz Panna Przenaświętsza *ex lignis setim* [...] i jako drzewo setim według naturalistów zgorzeć nie może, tak w żarzewiu pożądliwości gorącością zapalanej naturze była Panna Przenaświętsza nienaruszona”; OP VI 44; VII 36.

z setu – z drzewa akacjowego (hebr. *szittim*).

pokładne chleby – inaczej ‘chleby oblicza’, chleby z polecenia Jahwe (zob. wyżej) składane na ołtarzu ofiarnym.

[58.] *Septuplex columna*

Tytuł: ‘Siedmiokrotna (siedmioraka) kolumna.’

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 12: „Columna septemplici”; por. Prz 9,1 (zob. obj. OPI 50).

w. 1 *Kolumnąś, Panno* – zob. obj. OPI 50; por. XV 96,1.

w. 2 *hieroglifik wyrzynięty siedmi Twych boleści* – wyrzeźbione wyobrażenie siedmiu Twoich boleści.

siedmi ... boleści – nawiązanie do kultu Maryi jako Matki Boskiej Bolesnej; w ciągu wieków wiązano z Maryją różne zdarzenia będące źródłem jej bólu i cierpienia; w XV w. utrwalił się zestaw siedmiu takich zdarzeń: prorocтво Symeona, ucieczka do Egiptu, zgubienie Jezusa w Jerozolimie, spotkanie z Jezusem w trakcie drogi krzyżowej, ukrzyżowanie i śmierć Jezusa, zdjęcie z krzyża, złożenie do grobu; liturgiczny kult siedmiu boleści szerzył się od XV w.; nabożeństwo do siedmiu boleści propagowało m.in. Bractwo Siedmiu Boleści założone we Florencji przez św. Filipa Benicjusza oraz zakon serwitów; w XVII w. msza i oficjum brewiarzowe *De septem doloribus Beatae Mariae Virginis* przypadały na piątek przed niedzielą palmową. Por. OP XIV 10,2.

[59.] *Domus Deo grata*

Tytuł: ‘Dom miły Bogu.’

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 12: „Domus Deo grata”.

w. 1 *pałac empirejski* – tu: niebo (*caelum empyreum* – najwyższa sfera nieba).

milszy Bogu domie – zob. obj. OPI 50; por. IV 94; VIII 15; XIV 8.

w. 2 *w którym dziewięć miesięcy przemieszkał widomie* – sens: w którym mieszkał widzialnie przez dziewięć miesięcy (tu o pobycie Jezusa w łonie Maryi od cudownego poczęcia do narodzin); por. MARRACCI III, s. 59: „Camera, in qua Filius Dei novem mensibus habitavit” (S[anctus] Vincent[ius] Ferrerius: ‘Pokoju, w którym Syn Boży dziewięć miesięcy mieszkał’); OP VI 33; XV 44,2.

[60.] *Virgo virginum*

Tytuł: ‘Panna nad pannami.’

marg.: „*D[ivus] Thom[as]*” – THOM.AQUIN., *Summa* 3 suppl. 96,5: „Sed in beata Virgine est perfectissima virginitas, unde et virgo virginum nominatur”; por. ESTEVE, s. 199; CARTHAGENA 4, kol. 609; RAYNAUDUS, s. 80; GAWATH, k. Aa₂v; DURETIUS, k. A₃v; *LIT.SCRIPT.*, s. 156.

w. 1 *Jak słońce książę planet, złoto kruszczom głową* – sens: jak słońce jest księciem wśród ciał niebieskich, a złoto panem pośród z kruszców.

w. 2 *Pannę nad pannami* – por. *Godzinki*, s. 11: „Witaj, Panno nad panny”.

[61.] *Virgo sapiens*

Tytuł: ‘Panna mądra’.

marg.: „*Ex litan[ia]*” – por. *LIT.LAUR.*, s. 160: „Virgo prudentissima”; RUPERT.Matth., PL 168,1340A: „Virgo sapiens et prudens”; RODRIGUEZ, s. 12: „Salve, virgo sapiens”; CARTHAGENA 4, kol. 613; por. Mt 25,1-13 (przypowieść o głupich i mądrych pannach).

w. 1 *Mądrość jest rzeczy Boskie wraz i ludzkie wiedzieć* – sens: mądrość polega na znajomości zarówno spraw Boskich, jak i ludzkich.

w. 2 *któż lepiej* – w domyśle: niż Maryja; por. *Godzinki*, s. 12: „Zawitaj, Panno mądra”; *OP* I 96; V 92; VIII 54; XII 71.

[62.] *In qua Adam non peccavit*

Tytuł: ‘Ta, w której Adam nie zgrzeszył’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 10: „ut in qua Adam non peccavit”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 259.

w. 1 *Wszystcyśmy grzech w Adamie popełnili cale* – por. LIBERIUSZ, jw.: „wszystcyśmy zgrzeszyli w Adamie i on we wszystkich nas zgrzeszył, jako świadczy Apostoł”; por. Rz 5,12.

w. 2 *w tym najmniej niezmaszana kale* – sens: w najmniejszym stopniu nie została dotknięta brudem grzechu pierwородnego; por. *Godzinki*, s. 11: „przestępstwo Adama nie ma prawa w Tobie”; LIBERIUSZ, jw.: „W tej Pannie zda się iż Adam nie zgrzeszył”.

[63.] *Solis aeterni anteambulo*

Tytuł: ‘Zwiastun wiecznego słońca’.

marg.: „*Ex con[tione] cert[a]*” – {?}; określenie „solis anteambulo” odnieszono przede wszystkim do św. Jana Chrzyciela, np. Kosma Jerozolimski w hymnie na Teofanię (*PG* 98,467C): „stella matutina, solis anteambulo”; AVANCINUS, s. 32: „idemque serenitatis adprecator est lucifer, illustris solis anteambulo”; w odniesieniu do Maryi por. SPINELLI, s. 105: „Virginis natiuitas dicatur festorum anteambulo et mysterii Christi praeludium”.

w. 1 *Fosforze* – Fosfor (gr. *Phosphoros* – niosący światło), gwiazda zaranna (planeta Wenus), która zwiastuje wschód słońca; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 9 (zob. obj. *OP* XIV 68,2); por. III 26.

w. 2 *Słońce sprawiedliwości* – tu: Chrystus; zob. obj. *OP* P [2]; por. III 26; III 63,3; VIII 48,3; X 78,1; XIV 56,1.

[64.] *Topazius translucidus*

Tytuł: ‘Topaz przeźroczysty’.

marg.: „*Ex symb[olis] appl[icatio]*” – por. PICINELLI, *Mondo*, s. 573-574 (lib. XII, cap. 33. *Topatio*); Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,287C: *Topazius lapis pretiosus in corona Virginis*.

w. 1 *Topazynie ... przejrzoczysty* – topaz, mineral z rodzaju krzemianów, pomarańczowo-złotej barwy; wśród licznych odmian tego kamienia najbardziej ceniony jest topaz przezroczysty o barwie żółtej; por. *OP VIII 60*.

w. 2 *że Cię w sobie oknem ma pałac wiekuisty* – sens: że jesteś oknem w pałacu nieba; topaz jest jednym z dwunastu drogich kamieni tworzących fundament niebiańskiego Jeruzalem (Ap 21,20), a ze względu na przezroczystość łączony jest również z oknami świętego miasta; por. np. hymn *De Sancto Ruperto*, *AH 50*, s. 489: „Fenestrae tuae, Ierusalem, cum topazio et saphyro [...] sunt decoratae” (‘Okna twoje, Jeruzalem, ozdobione są [...] topazem i szafirem’). Por. *OP IX 72*; XIII 82.

[65.] *Lapis fundamentalis Ecclesiae*

Tytuł: ‘Kamień węgielny Kościoła.’

marg.: brak – por. np. AUG.*Serm.Script.* PL 38,557: „lapis angularis Christus; caput anguli, caput Ecclesiae”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 27: „Ipsa est lapis fundamenti”. Por. MARRACCI X, s. 224: „Lapis fundamenti adornatus in plenitudine gratiarum” (Albert[us] Magn[us]).

w. 1 *Kamieniu ... węgielny* – kamień węgielny (narożny) w fundamencie budynku, niekiedy utożsamiany z samym fundamentem lub pierwszym położonym kamieniem; tu w znaczeniu: fundament, podstawa; prymarnie tytuł chrystologiczny; zob. Ps 117,22: „Kamień, którzy odrzucili budujący, został się głową węgła”; por. Dz 4,11; 1P 2,4; wg Ef 2,20-21 Kościół wznosi się „na fundamencie apostołów i proroków, gdzie głównym węgielnym kamieniem jest sam Jezus Chrystus”; tytuł ten przenoszony był jednak również na Maryję, np. ALBERT., jw.: „Ona jest kamieniem węgielnym”. Por. *OP IV 37*.

w. 2 *jeśli który Kościoła, Tyś nieskazitelny* – sens: jeśli kogoś (poza Chrystusem) można nazwać kamieniem węgielnym Kościoła, to Maryja jest kamieniem najbardziej nieskazitelnym; wg św. Ambrożego Maryja jest figurą Kościoła („Ecclesiae typus”), który jest nieskalany (AMBROS.*Expos.Evang. Luc.* PL 15,1555B).

[66.] *Clava Herculis*

Tytuł: ‘Maczuga Herkulesa.’

marg.: „*Ex Graeco*” – {?}; por. np. MASENIUS, s. 303: „Clava Herculis”.

w. 1 *Bulawo Herkulesa* – maczuga Herkulesa, jednego z najbardziej popularnych bohaterów mitologii greckiej, wykonana przez niego z drzewa oliwnego.

w. 2 *Awernowe gady* – tu: szatani, złe duchy, por. obj. *OP II 28,1*.

[67.] *Amazon strenua*

Tytuł: ‘Amazonka potężna.’

marg.: „*Ex eodem*” – {?}.

w. 1 *Amazonko* – w mitologii greckiej Amazonki to plemię wojowniczych i słynących z odwagi kobiet, wywodzących swój ród od Aresa i Harmonii.

w. 1-2 *której święte nogi / Belzebubowi zlemu łeb zdeptały srogi* – aluzja do łączonej z Maryją zapowiedzi pokonania szatana przez niewiastę: „ona zetrze głowę twoję, a ty czyhać będziesz na piętę jej” (Rdz 3,15); por. ZAWADZKI, *KM*, s. 392: „Jak się czart lękać nie miał, gdy tak wojenną Amazonkę waleczną widział?”; *OP* II 88; V 78; XI 18.

Belzebubowi – Belzebub (hebr. *Ba'ál Zebúb, Ba'ál Zabúb*, „pan much i komarów”) – semickie imię demona utożsamianego z szatanem; por. Łk 11,15: „A niektórzy z nich mówili: Przez Beelzebuba, księcia czartowskiego, wyrzuca czarty”; *OP* XI 18.

[68.] *Bravium beatitudinis*

Tytuł: ‘Nagroda szczęśliwości.’

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 10: „Ad matutinum. Oremus: [...] beatudinis bravium capiam”. Por. *OP* X 16.

w. 1 *Zawód bieżysz* – sens: biegiesz na wyścigi (tu: do piekła); nawiązanie do metafory życia jako zawodów sportowych; por. 1Kor 9,24: „Nie wiecie, iż ci, którzy w zawód biegają, acz wszyscy bieżą, ale jeden zakład bieże? Tak bieście, abyście otrzymali” (por. 2Tm 4,7-8); por. *OP* X 16,1.

uczyni odwrót wsteczny – sens: odwróć się w przeciwną stronę.

w. 2 *ku Pannie bież* – sens: biegnij ku Maryi; por. BERN.CLAR.*Laud. Virg.*, *PL* 183,62C: „Propterea curre, Eva, ad Mariam” (‘Dlatego biegnij, Ewo, do Maryi’); *OP* X 16,2; XVI 15,2.

wygrasz zakład chwały wiecznej – sens: osiągniesz wieczną nagrodę (zbawienie); por. 2Tm 4,7-8: „zawodum dokonał, wiarem zachował; na ostatek odłożon mi jest wieniec sprawiedliwości, który mi odda Pan, sędzia sprawiedliwy”; *Godzinki*, s. 12: „Święta Maryja, [...] uprosz mi u Syna Twego [...] abym [...] wiecznego błogosławieństwa zapłatę w niebie otrzymać mogła”; *OP* X 16,2; XVI 15,1.

[69.] *Stellis coronata*

Tytuł: ‘Uwieńczona gwiazdami.’

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Stellis coronata*”.

w. 1 *Siedm gwiazd w ręku u Syna* – zob. Ap 1,16: „a miał w swej prawej ręce siedm gwiazd”.

dwanaście u Matki – zob. Ap 12,1: „a na głowie jej korona z gwiazd dwanaście”; *Godzinki*, s. 15: „Gwiazdami uwieńczona”.

w. 2 *przychylności ku grzesznym znaczą się dostatki* – sens: większa liczba gwiazd zdobiących Maryję oznacza obfitość jej łaski wobec grzeszników; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 85: „A dlatego, acz u Chrystusa Pana dla jego sprawiedliwości siedm tylo gwiazd w ręku, u Panny jednak błogosławionej dla jej łaskawości i przemożnej a ustawicznej za nami przyczyny dwanaście”.

[70.] *Effusa super omnia opera Domini*

Tytuł: ‘Rozlana nad wszystkimi dziełami Pana.’

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 13: „Et effudit illam super omnia opera sua” (Syr 1,10).

w. 1-2 *Jako deszczu ... / tak się Panna nad dzielni rąk Boskich rozplywa* – por. Syr 1,10: „I rozlał ją po wszystkich sprawach swoich”.

nad dzielni – nad dzielami.

[71.] *Creata in Spiritu Sancto*

Tytuł: ‘Stworzona w Duchu Świętym’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 13: „Ipse creavit illam in Spiritu Sancto” (Syr 1,9).

w. 1 *Bóg przez Cię światu pociechę otworzył* – sens: Bóg dzięki Tobie wlał nadzieję w serca grzeszników; por. *OP* II 82,2; II 95,2; X 70.

w. 2 *kiedy Cię ... w Duchu Świętym stworzył* – por. Syr 1,9: „Ten ją stworzył w Duchu Świętym”.

[72.] *Virga germinis*

Tytuł: ‘Różdzka kwitnąca’.

marg.: „*Num[erorum]*” 17 – Lb 17,8: „invenit germinasse virgam Aaron”; por. DURETIUS, k. C₂; VITALIS VITALIS, k. 23v: „Beata Virgo figurata fuit [...] in virga germinis propter supernaturalem foecunditatem”; RODRIGUEZ, s. 16: „Virga frondens germinis”.

w. 1 *Kwitniej, różdzko* – nawiązanie do różgi Aarona (zob. Lb 17): część Izraelitów zbuntowała się wyniesieniu Aarona, brata Mojżesza, do godności arcykapłańskiej; wówczas Bóg nakazał Mojżeszowi, by wziął od każdego pokolenia żydowskiego laskę (różgę) i na każdej z nich wypisał imię danego pokolenia, wyjąwszy ród Lewiego, na którego lasce zapisane zostało imię Aarona; laski te miały zostać złożone w Namioocie Spotkania przed Arką Przymierza, a ta z nich, która wypuściłaby listki i kwiaty, wskazać miała męża wybranego przez Boga; Mojżesz „nazajutrz wróciwszy się, znalazł, iż zakwitnęła laska Aaronowa w domu Lewi” (Lb 17,8). W literaturze mariologicznej różga Aarona jest jedną z prefiguracji Maryi; por. VITALIS, jw: ‘Błogosławiona Dziewica figurowana była [...] w różdze kwitnącej ze względu na nadprzyrodzoną płodność’; *Godzinki*, s. 13: „Różdzko Aaronowa śliczny kwiat rodząca”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 7: „Laska żywa Aronowa”; *OP* VII 50,1; X 25,1.

wydając na ten świat szeroce – sens: rodząc, wydając całemu światu.

w. 2 *zbawienia owoce* – por. *OP* VII 50,2; X 25,2.

[73.] *Favus Samsonis*

Tytuł: ‘Plaster miodu Samsona’.

marg.: „*Jud[icum]*” 14 – Sdz 14,8: „favus mellis”; por. RODRIGUEZ, s. 16; MASENIUS, s. 584; MARRACCI V, s. 149.

w. 1 *Panna ... plastrzem miodu* – aluzja do plastru miodu znalezionej przez Samsona w ścierwie zabitego wcześniej lwa (Sdz 14,8); w literaturze mariologicznej został on uznany za jedną z figur Maryi; por. *Godzinki*, s. 13: „Tyś niezwycciónego plastr miodu Samsona”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 49, s. 105: „Samsona plastr miodu”; *OP* V 91; VII 53,2.

[74.] *Alma mater*

Tytuł: 'Matka karmicielka.'

marg.: „*Ex hym[no] eccl[esiastico]*” – *Ave, maris stella*, w. 2: „Dei mater alma”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 76-77; por. *OP XI 65*.

w. 2 *człowiek żywiciela żywi* – por. hymn *O gloriosa Domina*, w. 3-4: „Qui te creavit provide / Lactasti sacro ubere” (przekł. GROCHOWSKI, s. 95: „Karmiłaś swemi piersiami / Twórcze swego, co nad nami”); LIBERIUSZ, jw.: „Dwie rzeczy znaczy to słowo *alma. Excellentiam* – wyniosłość, zacność, jasność [...]. Znaczy też *fecunditatem* – obfitość, żywność”; *OP IV 58,2; VIII 23; XIII 74,2; XVI 50*.

[75.] *Genitrix vera Creatoris*

Tytuł: 'Prawdziwa rodzicielka Stworzyciela.'

marg.: „*Chryst[omus]*” – {?}; tytuł „*Genitrix creatoris*” występuje w licznych modlitwach, kazaniach i hymnach, zob. np. MARRACCI VII, s. 182: „*Genitrix Creatoris*” (S[anctus] Sophron[ius]); *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Mater Creatoris*”.

w. 1 z *uczciwością wszelką* – z pełnym poszanowaniem (nauki Kościoła).

w. 2 *Stwórcze wszechrzeczy ... rodzicielką* – rodzicielką Boga; zob. obj. *OP*, w. 63; II 7; por. *Psalterzyk*, k. F-v: „Rodzicielko sprawce swego”; *OP X 1,2; XIII 63,2; XIII 91,1*.

[76.] *In altissimis habitans*

Tytuł: 'Mieszkająca na wysokościach.'

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,7(4): „Ego in altissimis habitavi”.

w. 2 *na sferach ... niższych* – nawiązanie do koncepcji kosmologicznej, zgodnie z którą ziemia otoczona jest koncentrycznymi, obracającymi się sferami wraz ze znajdującymi się na nich planetami i gwiazdami; w traktatach scholastycznych wyróżniano zazwyczaj od trzech do dziesięciu sfer nieba; w opisie wniebowzięcia Maryi w *Żywocie Pana Jezu Krysta* Baltazara Opeca (OPEC, s. 528) wymienione zostały trzy sfery, przez które prowadzona jest Matka Boża: niebo kryształowe (sfera planet), niebo gwiazdeczne (sfera gwiazd stałych) oraz niebo ogniste (sfera najwyższa, empirejska). Por. *OP VI 77*.

wyżej nieba – tu: w empireum, siedzibie Trójcy Świętej; por. Syr 24,4: „Jam mieszkała na wysokości”; *OP II 59,1; XII 51-52*.

[77.] *Expressa Dei statua*

Tytuł: 'Posąg wiernie wyrażający Boga.'

marg.: „*S[anctus] Hieron[ymus]*” – {?}; zob. AVANCINUS, s. 33: „Sublimiorem sensum aperuit Hieronymus, quando sculptam expressamque Dei statuas praedicavit”; por. ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 634: „a Deo sculpta statua”; ARIAS, k. 25; RAYNAUDUS, s. 65; AVANCINUS, s. 33; PAULL DE BARRY, s. 124.

w. 1 *Darmo, subtelni mistrze* – sens: daremnie się trudzić, najwięksi artyści (usiłujący w materii wyrazić obraz Boga).

Praksytele – tu metonimicznie: najwybitniejsi, najbardziej utalentowani rzeźbiarze; *Praksyteles* – wybitny rzeźbiarz grecki z pierwszej poł. IV w. p.n.e., twórca posągów licznych bóstw, m.in. słynnej rzeźby „Afrodyta z Knidos”.

w. 2 *Boga ... obraz Panna* – zob. obj. *OPI* 10,2.

[78.] *Iustitiae solis imago*

Tytuł: ‘Obraz Słońca sprawiedliwości.’

marg.: „*Idiota*” – IORDANUS, s. 208 i 246: „et sic facta est visibilis imago Solis iustitiae cum profusionis gratiarum plenitude”; por. AVANCINUS, s. 35: „Ex quibus concludat sane sapientissimus Idiota Dei parentem Virginem esse visibilem iustitiae Solis imaginem”; MASENIUS, s. 613; por. *OP* X 78.

w. 1 *Słońce w się patrzeć nie da, wzrok psując na razie* – sens: słońce nie pozwalała na siebie patrzeć, bo od razu, w jednej chwili razi wzrok.

w. 2 *bez szkody widzę je na tym to obrazie* – sens: bez szkody dla oczu widzę Słońce – Chrystusa na obrazie Maryi.

[79.] *Mille clypei*

Tytuł: ‘Tysiąc tarcz.’

marg.: „*Cant[icorum]*” 4 – Pnp 4,4: „mille clypei pendant ex ea.”

w. 1 *liparytańska tarcza twa, Wulkanie* – mowa zapewne o słynnej tarczy Achillesa, którą Wulkan, rzymski bóg ognia, kowali i złotników (gr. Hefajstos), miał wykuć w swojej kuźni na Liparze, największej z wysp Archipelagu Eolskiego; według Tukidydesa (*THUC. Bell. pelop.* 3,88) kuźnia Wulkana znajdowała się na Hierze, jednej z Wysp Liparyjskich; por. TWARDOWSKI SAMUEL, Punkt III, w. 146-148, s. 75):

Nie tedy tu kowanej z liparyjskiej stali
zbroje jakiej potrzeba ani z ciężkiej owej
darownej od Wulkana tarcze Achillowej;

KOCHOWSKI, *Dzieło Boskie* XVI, w. 1-4:

Natychmiast zagrzmia uwalnymi młoty
w liparytańskiej kuźni bite szyny –
ma Wulkan odbył na swoje roboty:
kordy, pałasze, kręte serpentyny.

w. 2 *tysiąc tarczy z obroną, kędy Panna stanie* – sens: gdy Maryja stanie przy nas (weźmie nas w swą opiekę), to jakby broniło nas tysiąc tarcz; por. Pnp 4,4: „tysiąc tarcz wiszą na niej”; *OP* V 47; X 59,2; XII 64,2; XIII 81,2; XVI 45,1.

[80.] *Armatura fortium*

Tytuł: ‘Broń mocarzów.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Pnp 4,4: „omnis armatura fortium”; por. OSORIUS 3, s. 656; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *Panna ryzsztunkiem jednym* – sens: Maryja jest jedynym niezawodnym uzbrojeniem, bronią; por. Pnp 4,4: „wszyscy broń mocarzów”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 55-56, s. 105: „Arsenał, w którym na obrony twoje / Masz, Polsko, zbroje”; *OPI* 56; II 79,2; VII 88; X 59,2.

pewnie zwyciężem – na pewno zwyciężymy.

w. 2 *na Turki orężem* – por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 63-64, s. 105: „Do niej się, za tą gdy stoi paizą / Turki nie zbliżą”; *OPIV* 68.

[81.] *Puerpera mirifica*

Tytuł: ‘Przedziwna rodzicielka.’

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – por. Ps.-AUG.*Annunt.*, *PL* 39,2105: „in partu virgo puerpera”; Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, *PL* 96,293C: „Virgo et Domina mirifica”.

w. 2 *dziwny połóg* – tu: niezwykle rodzenie (nienaruszające dziewictwa Maryi).

w. 2 *żadna Pannie w połogu nie służy Lucyna* – sens: w przedziwnym zrodzeniu Chrystusa nie jest Maryi potrzebna opieka żadnej pogańskiej bogini szczęśliwego połogu; Lucyna („przynosząca światłość”) to jeden z przydomków Junony jako opiekunki rodzących kobiet.

[82.] *Solamen maerentium*

Tytuł: ‘Pocieszenie strapiionych.’

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „Solamen maerentium”.

w. 1 *smutek zbyteczny suszy kości* – sens: doskwiera, szkodzi nadmierny smutek; powoduje usychanie ze zmartwienia; por. KOCHANOWSKI, *Fraszki* II 39,4: „A owa na swą szkodę suszy barzo kości”; por. *OP* XVI 87,1.

w. 2 *Panna pociechą* – Maryja jest pocieszeniem; por. *Godzinki*, s. 13: „Pociecho utrapionych”; *OP* II 71,1; II 95,2; XVI 87,2.

do niej uciecz się – uciekaj się do niej; por. antyfony „Pod Twoją obronę uciekamy się...”.

[83.] *Veturia nostra*

Tytuł: ‘Nasza Weturia.’

marg.: „*Ex Liv[io] appl[icatio]*” – LIV. 2,40; por. VAL.MAX. 5,4,1.

w. 1 *Matko Koryjolana* – Weturia, matka rzymskiego wodza Gnejusza Marcjusza Koriolana; według legendy przekazanej przez Liwiusza miała ocalić przed zniszczeniem Rzym, powstrzymując syna, który, mszcząc się za wyrok skazujący go na wygnanie, na czele sprzymierzonych Wolsków zajął Lacjum i przystąpił do oblężenia miasta; tu metaforycznie o Maryi jako matce Jezusa. Por. KOCHOWSKI, *Lata potopu*, s. 27-28: „Hieronim Radziejowski [...], powodowany [...] koniecznością, musiał – niczym drugi Koriolan – przystąpić do Szwedów”.

w. 1-2 *błagająca syna, / że nie potkała Rzymu od niego ruina* – sens: która błaga syna, żeby nie niszczył Rzymu; tu metaforycznie o Maryi, która błaga Chrystusa, by (jako sędzia) oszczędził grzeszny świat.

[84.] *Ariadneum filum*

Tytuł: 'Nić Ariadny.'

marg.: „*Ex Graec[ō] applic[at]io*” – {?}.

w. 1-2 *Aryjadno, błędnego człeka z labiryntu / co wiesziesz niebieskiego kłębkem do Koryntu* – szyk i sens: Ariadno, która za pomocą kłębka (tu metaforycznie: dzięki swemu miłosierdziu i innym laskom) prowadzisz zbląkanego człowieka (grzesznika) do nieba; por. KOCHANOWSKI, *Fraszki* III 29, w. 8-10:

Bo się w dziwny Labirynt i błąd wda takowy,
skąd żadna Aryjadna, żadne kłębki tylne
wywieść go móc nie będą, tak tam ścieżki mylne.

Aryjadno – Ariadna, córka króla Krety Minosa, która pomogła Tezeuszowi wydostać się z labiryntu Minotaura, zaopatrując go w kłębek nici.
z labiryntu – labirynt, skomplikowana budowla zbudowana przez Dedala na polecenie króla Krety Minosa, w której miał być więziony Minotaur, zrodzony ze związku Pażyfae, żony Minosa, i byka zesłanego przez Posejdoną; metaforycznie o trudnej, skomplikowanej sytuacji.

do Koryntu – Korynt, w starożytności jedno z największych miast greckich, słynące ze wspaniałych budowli i dobrostanu mieszkańców; por. 1Kor 4,8.

[85.] *Aegis Palladia*

Tytuł: 'Egida Pallady.'

marg.: „*Ex eodem*” – {?}.

w. 1 *Pallado na ramieniu mająca egidę* – Pallada, przydomek Ateny jako bogini wojny; przedstawiana była zazwyczaj z egidą, tarczą z kozłej skóry, okoloną węzami, z głową Gorgony pośrodku; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 15, w. 12, s. 99: „Któraż cię Pallas zasłoni egidą?”

[86.] *Illustrior sole*

Tytuł: 'Wspanialsza od słońca.'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – z kazania; zob. np. VIVIEN 4, s. 46: „Maria vero et sole, et luna, et astris illustrior” (*Concio V*); por. Ps.-HILDEPHONS. *Coron.*, *PL* 96,286B: „Virgo sole speciosior”; *OP* XII 19.

w. 1 *Zmazy się w słońcu znajdują* – sens: i na słońcu można dostrzec plamy; nawiązanie do zaobserwowanych po raz pierwszy ok. 1610 r. (m. in. przez Galileusza) plam na słońcu; por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 8, w. 29, s. 326: „Kto z starych widział w słońcu skazy?” LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 5: „*in disco solis* są pewne i odmienne makuly”; por. *OP* III 76; IV 56; X 90.

piękniejsza słońca – piękniejsza niż słońce (zob. tytuł); por. *OP* III 76,1; X 89,2; XII 19.

[87.] *Portans Salvatorem*

Tytuł: 'Nosząca Zbawiciela.'

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 23: „Salvatorem mundi Maria portavit”.

w. 1 *Zbawiciela dźwigasz* – tu: w matczynym łonie; por. Łk 11,27 (zob. obj. *OPI* 77,2); *Godzinki*, s. 14: „Nam Zbawiciela świata Maryja powiła”; por. *OP XIII* 74,2.

w. 2 *jak się nieznośnego ciężaru nie wzdrygasz* – sens: jak to możliwe, że nie lękasz się, tak wielkiego ciężaru (zapewne aluzja do przyszłego współdziałania Maryi w cierpieniach Jezusa).

[88.] *Heroína invincibilis*

Tytuł: ‘Niepokonana bohaterka’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. CHRYSOGONUS II, s. 882: „bellatrix Heroína”.

w. 1 *mężna Niewiasto* – por. Prz 31,10: „Niewiastę mężną któż znajdzie?”; *OP IV* 8; XVI 12,1.

w. 2 *Bogaś z nieba zwabiła* – sens: sprawiłaś (dzięki swej pokorze i czystości), że Bóg zechciał zstąpić z nieba do twojego łona; por. *OP IV* 48,2; XVI 12,2.

czartuś leb starła – zob. obj. *OP II* 67,2.

[89.] *Ignis caritatis*

Tytuł: ‘Ogień miłości’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – zob. RODRIGUEZ, s. 22: „Tu in conceptione caritate ignita”; por. CARTHAGENA 4, s. 147: „in te autem, o beatissima Virgo Maria, fuit ignis caritatis ardens et splendens ante Deum”; MIECHOWITA 1, s. 356: „ignis caritatis Virginis, qui in corde eius ardebat, mentem eius ad Deum elevabat et cum eo uniebat”.

w. 1 *Ogniem Panna jest wiary, miłości, nadzieje* – por. 1Kor 13,13: „A teraz trwają wiara, nadzieja i miłość”; BERN.SEN. 2, s. 24: „Prima, id est fides, tamquam splendor ignis; secunda, id est spes, tamquam flamma ignis; tertia, id est caritas, est ipsemet ignis” (‘Pierwsza, czyli wiara, jest jakby blaskiem ognia, druga, to jest nadzieja, jego płomieniem, trzecia zaś, czyli miłość, jest samym ogniem’); *Godzinki*, s. 14: „Tyś przy poczęciu ogniem miłości pałała”; por. *OP VIII* 62,2; IX 66,1; XI 23,1; XVI 27; XVI 86,1.

w. 1-2 *Ogniem ... miłości ... / ... co grzeje* – popularna w poezji erotycznej i religijnej metafora miłości; por. np. MORSZTYN ZBIGN., *Emblema* 35, w. 13-14: „Ni w Hekli taki pożar, jak mię grzeje / ogień miłości i świętej nadzieje”.

[90.] *Virgo favorum*

Tytuł: ‘Panna łask’.

marg.: brak – {?}.

w. 1 *Kochanką ... Boską* – umiłowaną przez Boga.

w. 2 *łaskami przybrał i fawory* – ozdobił łaskami i przywilejami; por. *OP*, w. 19; II 60,1

[91.] *Cedrus castitatis*

Tytuł: ‘Cedr czystości’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „*Cedrus castitatis*”.

w. 1 *Potrzebny balk cedrowy, którym korab spięty* – sens: potrzebne drewno cedrowe, z którego zostanie zbudowana arka Noego; por. Rdz 7,15: „Uczyń sobie korab z drzewa heblowanego”. Według dość powszechnego przekonania, arka Noego została zbudowana z drewna cedrowego; zob. KIRCHER, s. 18: „*Arcam ex cedrinis lignis extractam*”.

cedrowy – cedr, rodzaj długowiecznych drzew z rodziny sosnowatych, rosnących m.in. na Bliskim Wschodzie (Liban), znanych z wyjątkowo twardego drewna, odpornego na działanie szkodników; w starożytności szczególnie ceniony był cedr libański, z którego zbudowana była pierwsza świątynia jerozolimska (zob. 1Krl 5,20);

w. 2 *Panna cedrem* – cedr jest popularnym symbolem maryjnym, głównie z uwagi na jego trwałość i zapach (zob. niżej), które identyfikowano z czystością i cnotami Maryi; biblijnym źródłem tego rodzaju interpretacji był najczęściej Syr 24,17: „Wyniesionam wzgórze jako drzewo cedrowe na Libanie”; zob. np. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1730A: „*Virgo exaltata sicut cedrus in Libano*” (‘Dziewica wyniesiona w górę jak cedra na Libanie’); ALBERT.*Bibl. Mar.*, s. 20; ALBERT.*Laud.*, s. 406-408; MARRACCI III, s. 70-71; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 99: *Jako cedr wywyższona jestem na Libanie. O tymże: „Godne słowa czytania w cedrze pisać trzeba; / cedremeś, Panno święta, słowem – Chrystus z nieba”*; OP VI 5,2; VI 62,1; XI 8.

cedr balkiem czystości jest świętej – cedr uchodzi za drzewo, którego nie toczą robaki, a jego zapach odstrasza węże (demony), jest zatem symbolem trwałości i czystości; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 46, s. 105: „Cedr niezbotwiały”; por. obj. OP XI 80,1.

[92.] *Stella polaris*

Tytuł: ‘Gwiazda polarna’

marg.: „*Ex Liber[io]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 79: „O Pannie błogosławionej wybornie może się mówić, że była na kształt gwiazd północnych, w miłości Bożej tak stateczna, tak nieodmienna, *sicut in caelis*, jako kto nadośkonalszy w niebie”; tamże, s. 124: „Wystawia Cię Bóg Wszchemogący dnia dzisiejszego światu jako *stellam polarem, stellam maris*, gwiazdę północną, gwiazdę morską”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 47.

w. 1 *Gwiazdo Północna* – Gwiazda Polarna, najjaśniejsza w gwiazdozbiore Malej Niedźwiedzicy; jako wskazująca północ stanowi ważny punkt orientacyjny dla żeglarzy; popularny symbol i tytuł maryjny, upowszechniony za sprawą hymnu *Ave maris stella*; por. OP II 92,1; VIII 87,1; X 21; X 44; XII 41,1; XII 82,2.

w której aspekt kto się rodzi – tu: kto rodzi się pod Twoją (tj. Maryi) opieką.

aspekt – termin astrologiczny, oznaczający wzajemny układ słońca, księżyca i gwiazd, na podstawie którego wrócono o losach narodzonego w aktualnym „aspekcie” dziecka.

w. 2 *po myśli ... się wodzi* – sens: idzie po myśli.

[93.] *Palma patientiae*

Tytuł: 'Palma cierpliwości.'

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „Palma patientiae”; por. RICHVICT., *PL* 196,484A: „Pulchra ergo fuit beata Virgo virgininitatis decore, [...] pulchra martyrii palma et sine omni macula”,

w. 1 *palmowe drzewo* – roślina z rodziny arekowatych, popularna w krajach o klimacie ciepłym i tropikalnym; jeden z popularnych symboli i tytułów maryjnych, związany m. in. z alegoryczną interpretacją Pnp 7,7: „Twój wzrost podobny jest palmie” oraz Syr 24,18: „wywyższyłam się jako palma w Kades”; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 100: „Tąć się to przenaświetsza Panna palmą kładzie, / którą zdobi niezwiędły list w niebieskim sadzie”; *OP* III 68; VI 63; VIII 7; IX 59.

ciężary – tu: ciężkie owoce (kokosy).

w. 2 *Panna w ciężarach smutków i palmę wysyciga* – sens: pod względem ciężaru smutków (boleści) Maryja wyprzedza, przewyższa palmę; por. *Godzinki*, s. 13: „O palmo cierpliwości”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 45, s. 104: „Palma cierpliwości”; *OPI* 73; II 58,2; VIII 7.

[94.] *De cuius plenitudine accipiunt universi*

Tytuł: 'Z której pełni czerpią wszyscy.'

Źródłem dla tytułów epigramów 94-100 jest fragment kazania św. Bernarda na oktawę święta Wniebowzięcia NMP (BERN.CLAR.*Dom. Assumpt.*, *PL* 183,430D): „Omnibus misericordiae sinum aperit, ut de plenitudine eius accipiant universi: captivus redemptionem, aeger curationem, tristis consolationem, peccator veniam, iustus gratiam, angelus laetitiam, denique tota Trinitas gloriam”. Fragment ten przytacza niemal w całości Jacek Liberiusz (LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184), dając również jego przekład.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR., *Dom. Assumpt.*, *PL* 183,430D: „de plenitudine eius accipiant universi”; por. J 1,16: „Et de plenitudine eius nos omnes accepimus”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184.

w. 1 *Jako stok nieprzebrane wody trzyma w mierze* – sens: jak źródło reguluje wypływ nieprzebranych wód podziemnych, udostępnia je stopniowo.

w. 2 *tak z Panny dobrodziejstwo każdy ... bierze* – por. J 1,16: „A z pełności jego mychmy wszyscy wzięli”; LIBERIUSZ, jw.: „Maryja wszystkim miłosierdzie swoje ukazuje, aby wszyscy z jej pełności brali”; *OPI* 63,1; XV 91; XVI 29,2.

[95.] *Maesti consolationem*

Tytuł: 'Pociechę strapieni.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom. Assumpt.*, *PL* 183,430D: „tristis consolationem”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184.

w. 1 *rzymskiej Angerony* – Angerona była rzymską boginią łagodnej cierpliwości i ukojenia; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92-93:

Była u Rzymian bogini jedna Angerona, której przyznawali Rzymianie, że w kłopotach i frasunkach wielką im była pomocą i pociechą;

i stąd zwano ją Angerona, że *angores atque animorum sollicitudines propitia depelleret*, jako ma Pierius, kłopoty i serca troskliwości laskawie odpędzała.

w. 2 *Panna pociechą w żalu duszy utrapionej* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 93:

Fabuly to pogańskie, ale to prawda, że na wszystkie kłopoty, utrapienia, smutki nie mamy bliższej i prędszej obrony jako tę laskawą Matkę, Pannę przeczystą. To-to prawdziwa Angerona, która wszystkie potrzeby i frasunki nasze prędko wyrozumiewa i niemieszkanie na ich ulżenie przybywa.

Por. *OP* II 82,2; XVI 87,2.

[96.] *Aegri curationem*

Tytuł: 'Chorzy uzdrowienie'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430D: „aeger curationem”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 94.

w. 1 *Zwątzione paroksyzmy* – beznadziejne ataki, nasilenia się choroby.

[97.] *Captivi redemptionem*

Tytuł: 'Jeńcy wykupienie'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430D: „captivus redemptionem”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 94.

w. 1 *w ciężkiej kluzie więzień oplakany* – godny pożałowania więzień w ciężkim, surowym więzieniu.

w. 2 *same z niego opadły kajdany* – por. *Psalterzyk*, k. Gv: „Odkupienie jeńców”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.: „niewolnik okupienie”; *OP* IV 25; XI 54,2.

[98.] *Peccatores veniam*

Tytuł: 'Grzesznicy odpuszczenie'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430D: „peccator veniam”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 94.

w. 1. *Lub kogo grzech uwikłał w rozpacz ostatniej* – sens: nawet jeśli kogoś grzech wplątał w sidła czarnej rozpacz, doprowadził do całkowitej utraty nadziei; por. KOCHOWSKI, *Psalmodia* XIV, w. 17: „pryncypał w ostatniej rozpacz skończył z państwa degradowany”; *OP* XVI 30,1.

[99.] *Iusti gratiam*

Tytuł: 'Sprawiedliwi łaskę'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430D: „iustus gratiam”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 94.

w. 1-2 *Nawet przez dobrotliwej tej ręce szafarki / pobożni odbierają łask ... podarki* – szyk i sens: a na koniec przez ręce tej dobrotliwej szafarki pobożni otrzymują dary łask; por. np. BERN.CLAR.*Vig.Nativ.*, PL 183,100A: „Nihil nos Deus habere voluit, quod per Mariae manus non transiret” ('Z woli Boga wszystko, co posiadamy, przechodzi przez ręce Maryi'); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 280-290:

Na toć postawiona jest w bramie niebieskiej Panna przeczysta, [...] że przez jej ręce wszystkie towary i laski z nieba na ziemię wychodzą [...]. Cokolwiek Pan Bóg łask i dóbr swoich daje ludziom na tym świecie, daje przez nią, cokolwiek nam pociech tak duchownych jako też innych u Pana Boga ludzie święci upraszają, nim nas to dojdzie, pierwej u Panny naświetszej w ręku być musi [...]. Nie darmo Idyjota nazywa ją podskarbiną i szarfarką łask Bożych.

Por. *OP* V 6; V 20; V 50; XII 94; XII 95.

[100.] *Sanctissima Trinitas laetitiam*

Tytuł: 'Przenajświętsza Trójca wesele.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom. Assumpt.*, PL 183,430D: „tota Trinitas gloriam”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184: „angelus [...] lactitiam”.

w. 2 *przez Nię* – przez Maryję.

Zawarcie kwatery II

w. 1 *Tai ziemia w głębokim swe dostatki szybie* – szyk: ziemia skrywa swe bogactwa w głębokim szybie, w lochu; por. KOCHOWSKI, *Liryka* III 21, w. 137-138, s. 187: „A nieraz rzekę: Któryż szyb tak spory / podziemny śliczne krył w sobie marmory?”; tamże, IV 34, w. 25-26, s. 299: „Żegnam się tylko, a patrzam, co będzie: / w ściśnionym szybie noc straszliwa wszędzie”.

w. 2 *na które z apetytem chciwość ludzka dybie* – sens: których bardzo pragnie chciwy człowiek.

w. 3 *co naszemu lakomstwu jest drogim* – które jest cennym przedmiotem naszego pożądania.

w. 6 *nader siłkę* – bardzo wiele, mnóstwo.

KWATERA III

Motto: „Witaj, Królowa, Matko miłosierdzia...” – początkowe słowa antyfony *Salve Regina*, powstałej w XI i przypisywanej Hermanowi von Reichenau, której tekst jest źródłem epigramów 1-11 oraz 98-100 (w D z wyjątkiem epigramu 2).

marg.: „*Ex <Brev[iario] Rom[ano]>*” – zob. np. *BREVIARIUM* III, s. 158.

[1.] *Salve Regina*

Tytuł: 'Witaj, Królowo.'

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM* III, s. 158: „Salve, Regina”.

w. 1 *Gdy się anioł o zdrowie ... pyta* – por. Łk 1,27: „Bądź pozdrowiona, laski pełna”.

[2.] *<Mater misericordiae>*

Tytuł: 'Matka miłosierdzia'; tytuł i tekst epigramu za A, gdzie został przekreślony i zastąpiony przez epigram *Exemplum perfectionis*, który znalazł się w D (zob. „Aparat krytyczny” i „Aneks”), rozbijając tym samym ciąg epigramów nawiązujących do antyfony *Salve Regina*; z tego powodu wydawcy zdecydowali się w tym jednym przypadku odstąpić od lekcji D na korzyść A.

marg.: brak – zob. *BREVIARIUM* III, s. 158: „Mater misericordiae”; por. *OP* X 96.

w. 2 *rodzisz miłosierdzie* – por. *Psalterzyk*, k. F₇v: „Matko miłosierdzia”; *MIECHOWITA* 2, s. 153:

Dicitur ergo Maria „Mater misericordiae” quia peperit nobis Christum fontem misericordiae, qui in scripturis etiam appellatur misericordia [...]. Secundo [...] quia ea praecipua cura est illi cordi, ut nobis peccatoribus a Deo impetret misericordiam. Tertio quia est valde misericors.

Zwie się Maryję *Matką miłosierdzia*, ponieważ zrodziła Chrystusa, który jest źródłem miłosierdzia i w Piśmie Świętym zwany jest także miłosierdziem [...]. Po drugie, [...] ponieważ najbardziej leży jej na sercu, aby wybłagać u Boga miłosierdzie dla nas, grzeszników. Po trzecie, ponieważ sama jest bardzo miłosierna.

Por. *LIBERIUSZ*, *Gwiazda*, s. 519-520:

Jest tedy doktorów [...] nabożnych zdanie, że nasluszniej zwać Pan-
nę błogosławioną Matką miłosierdzia. *Virgo Mater debet appellari Mater misericordiae* i tak ją Kościół tytułuje [...] dla niesłychanej miłości, którą ludziom grzesznym bez przestanku oświadcza i w rozmaitych potrzebach łaskawą a prędką podaje rękę.

Por. *OP* V 1,1-2; X 95,2; X 96,2; XI 99,1.

[3.] *Vita*

Tytuł: ‘Życie’

marg.: „*Ex «Brev[iario] Rom[ano]»*” – *BREVIARIUM* III, s. 158.

w. 1 *Gdy ... Zbawcę zrodziła, Panna nam żywotem* – por. np. *MIECHOWITA* 2, s. 153: „*dicitur vita, quia peperit Christum, qui est author vitae nostrae*” (‘zwana jest życiem, bo zrodziła Chrystusa, który jest sprawcą naszego życia’).

[4.] *Dulcedo*

Tytuł: ‘Słodycz’

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM* III, s. 158.

w. 1 *Panno obfityjesz w słodyczy* – zob np. *MIECHOWITA* 2, s. 153:

Est enim vere dulcedo in seipsa, nihil enim in ea est amarum, nihil acerbum, nihil venenosum tam culpa quam poenae. Est dulcedo quoad nos, quia nobis dulcissimum fructum Jesum Christum [...] utero suo produxit, qui est gaudium, consolatio et dulcedo nostra. [...] Est ulterius dulcedo, quia in omnibus suis actibus et sermonibus erat semper et est mansueta, lenis et benigna.

Jest prawdziwie słodka sama w sobie, nie ma w niej bowiem nic gorzkiego, nic ostrego, nic trującego, co miałoby związek z winą lub karą za nią.

Jest słodyczą względem nas, gdyż wydała nam ze swego łona najslodszy owoc, Jezusa Chrystusa [...], który jest naszą radością, pociechą i słodyczą. [...] Jest wreszcie słodkością, ponieważ we wszystkich swoich słowach i czynach była i jest zawsze łagodna, łaskawa i życzliwa.

Por. *OP* I 36,2; III 35,2; III 62; III 100,1; IV 17,2; IV 27,1; IV 84,2; V 12; V 91; IX 38; X 23,1; XI 35,2; XI 99,2; XV 63,2.

w. 2 *nasyć zepsowane ludzkie apetyty* – sens: spełnij ludzkie pragnienia, z powodu grzechu pierworodnego skłonne do złego.

[5.] *Et spes nostra*

Tytuł: 'Nadziejo nasza.'

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM* III, s. 158; por. ARIAS, k. 24v.

w. 1 *Tys ufność, Tys nadzieja* – por. np. MIECHOWITA 2, s. 152:

Spes nostra, in cuius intercessione et patrocinio post Deum potissimum confidimus, nulla enim dies, nulla quies, ac ne vix momentum tenue tuis transcurrit beneficii otiosum, quin eos, qui tuam opem in clamant, mari terraque protegas et depulsis vitae procellis salutarem porrigas dexteram.

Nadziejo nasza, w której wstawiennictwo i opiekę pokładamy największą – nie licząc Pana Boga – ufność, nie ma bowiem dnia, godziny ani nawet najkrótszej chwili, w której nie wyświadczasz swoich dobrodziejstw, a tych, którzy wzywają Twojej opieki, nie strzeżesz na lądzie i na morzu, podając im – odpędziwszy życiowe burze – pomocną dłoń.

[6.] *Patria exulum*

Tytuł: 'Ojczyzna wygnańców.'

marg.: „*Ex eodem*” – por. *BREVIARIUM* III, s. 158: „ad te clamamus, exules filii Evae”.

w. 2 *Panna ojczyznę* – por. *OP* XV 10,2; XIV 69; XV 41,1.

czem się do niej nie bierzecie – sens: dlaczego nie udajecie się do niej.

[7.] *Filiorum Evae exauditrice*

Tytuł: 'Wysłuchująca prośb synów Ewy.'

marg.: „*Ex eodem*” – zob. *BREVIARIUM* III, s. 158: „ad te clamamus, exules filii Evae”.

w. 1 *w niebo przejść nie mogą synów Ewy krzyki* – sens: nie docierają do nieba wołania potomków Ewy.

w. 2 *prezentuj supliki* – przedstawiaj, przedkładaj prośby.

[8.] *Lacrimarum vallis praeses*

Tytuł: 'Protektorka padołu lez.'

marg.: „*Ex eodem*” – zob. *BREVIARIUM* III, s. 158: „gementes et flentes in hac lacrimarum valle”; por. Ps 83(84),6-7: „Beatus vir, cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrimarum in loco, quem posuit”.

w. 1 *Stąd pono Twej jak ziomki pomocy doznajem* – sens: podobno dlatego, jako twoi rodacy, doświadczamy twojej pomocy; por. *OP VIII 26*.

w. 2 *padole płaczu* – popularne (głównie za sprawą antyfony *Salve Regina*) w literaturze religijnej określenie świata doczesnego jako miejsca cierpienia; por. Ps 83(84),7: „w padole płaczu”; *OP XI 97,2; XIV 18,2*.

rodzisz wzajem – sens: rodzisz się razem z nami.

[9.] ***Convertens misericordiae oculos***

Tytuł: ‘Zwracająca miłosierne oczy’.

marg.: „*Ex eodem*” – zob. *BREVIARIUM III*, s. 158: „illos tuos misericordes oculos ad nos converte”.

w. 1 *Luboś w widzeniu Boga oczy swe ulepila* – sens: chociaż patrząc zatopiała swój wzrok w Bogu.

[10.] ***Iesum fructum ventris sui***

Tytuł: ‘Jezusa, owoc swego łona’.

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM III*, s. 158: „Et Iesum, benedictum fructum ventris tui”; por. Łk 1,42 (zob. obj. *OPII 5*).

w. 2 *Emmanuela czysta Panna rodzi* – zob. Iz 7,14: „Oto Panna pocznie i porodzi syna, i nazową imię jego Emanuel”; słowa proroctwa w tradycji chrześcijańskiej odnoszone do narodzenia Jezusa z dziewicy Maryi – zob. Mt 1,23: „Oto Panna w żywocie mieć będzie i porodzi syna, i nazową imię jego Emanuel, co się wyklada: Bóg z nami”.

[11.] ***Nobis ostendens***

Tytuł: ‘Ukazująca nam’.

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM III*, s. 158: „nobis post hoc exilium ostende”.

w. 1 *Jehowy* – zob. obj. *OPI 72,2* (tu w odniesieniu do Jezusa).

gromy – jeden z biblijnych atrybutów Boga, symbol jego potęgi i karzącego gniewu; por. np. Hi 26,14: „Któż będzie mógł patrzeć na grom wielkości jego?”; Ps 17 (18),14-15: „I zagrzmiał Pan z nieba, [...] rozmnożył błyskawice i strwożył je”; Ap 4,5: „A z stolice [Boga] wychodziły łyskawice i głosy, i gromy”. Por. *OPV 4*.

[12.] ***Sanctorum laetitia***

Tytuł: ‘Radość świętych’.

marg.: „*Ephraem*” – *EPHRAEM, Laud.*, s. 590: „Sanctorum laetitia”; por. *GAWATH*, k. Bb₈; *PAULL DE BARRY*, s. 120; *OPI 37*.

w. 1 *Muszą być ... dobrej myśli* – muszą się radować; zob. obj. *OPI 37,1*.

w. 2 *pomniąc, przez Pannę do tej że fortuny przyszli* – pamiętając, że osiągnęli to szczęście (świętość) dzięki Maryi.

[13.] ***Lumen studiosorum***

Tytuł: ‘Światło żądnych wiedzy’.

marg.: „*Idem*” – *EPHRAEM, Laud.*, s. 590: „lumen studiosorum”; por. *ESTEVE*, s. 205; *CARTHAGENA 4*, kol. 604; *BEYERLINCK 5*, s. 278.

w. 2 *tego światła zasięgniej* – sens: poradź się Maryi.

muzy – córki Zeusa i towarzyski Apollina, opiekunki sztuk pięknych i nauk; tu w znaczeniu: natchnienie.

[14.] *Porta clausa*

Tytuł: 'Brama zamknięta.'

marg.: „*Ezech[ielis]*” 44 – Ez 44,2: „Porta haec clausa erit, non aperietur, et vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 25: „Ipsa est porta clausa”; CHRYSIPPUS, s. 603; ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 20v; MASENIUS, s. 615; GAWATH, k. Aa₃v.

w. 1 *nie zaporę* – nie zaporami.

zamkiem z intryktem – zamkiem ze specjalnym mechanizmem (zastawkami) uniemożliwiającym otwarcie go za pomocą dowolnego klucza.

w. 2 *brama zawarta Boskim interdyktem* – brama zamknięta z powodu Bożego zakazu; por. Ez 44,2 (zob. obj. *OP, W*, w. 8); por. *OP V* 73; VII 84.

[15.] *Pulchra ut luna*

Tytuł: 'Piękna jak księżyc.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 6 – Pnp 6,9: „pulchra ut luna”; por. CARTHAGENA 4, kol. 607; GAWATH, k. Z₆v; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *stan* – tu: sylwetka.

w. 2 *jak pod pełnią kaganiec miesięczny* – jak światło księżyca w czasie pełni; nawiązanie do jednego z bardziej popularnych symboli i atrybutów maryjnych, wywodzącego się z biblijnego opisu Oblubienicy w Pnp 6,9: „piękna jako księżyc”; zob. też Syr 50,6: „jako pełny księżyc we dni swoje świeci”; por. MIASKOWSKI, *Melpomene*, w. 29: „Księżycu pełny”; *Psalterzyk*, k. G₄: „Piękna jako miesiąc”; *Godzinki*, s. 14: „Piękna jak pełny księżyc”; zob. też Ap 12,1 (obj. *OPI* 27,1); obj. *OPI* 75,2; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 47-48, s. 105: „księżyc, gdy w pełni / świeci rzetelnie”; *OP* II 40; III 76; IX 67; X 22.

[16.] *Electa ut sol*

Tytuł: 'Wybrana jako słońce.'

marg.: „*Ibidem*” – Pnp 6,9: „electa ut sol”; por. CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 8; GAWATH, k. Z₆; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Wspaniałe działo słońce Najwyższego ręku* – sens: słońce jest wspaniałym dziełem Boga.

w. 2 *nad słońce wybrana* – doskonalsza niż słońce; por. tytuł; *Psalterzyk*, k. G₄: „Wybrana jako słońce”.

[17.] *Terribilis ut castrorum acies*

Tytuł: 'Budząca postrach niczym szyk bojowy.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Pnp 6,9: „terribilis ut castrorum acies ordinata”; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; MARRACCII, s. 4: „Acies”. Por. *OPI* IV 10.

w. 1 *Nieprzelomionym nigdy ... wojennikiem* – sens: jest nigdy niepokonanym wojownikiem.

w. 2 *Bogiem wojsk* – zob. obj. *OPI* 27,2.

Matka wojska szykiem – por. Pnp 6,9: „ogromna jako wojska uszykowane porządnie”; *Psalterzyk*, k. G₄: „Wojsko obozów szykowane”; *Godzinki*, s. 12: „w szyku obóz silny”; STAROWOLSKI, *Wieniec, KM*, s. 218: „bo ona pieklu wszytkiemu *terribilis est, ut castrorum acies ordinata*”; *OP* IV 10,1; IX 33,1; XV 66.

[18.] *Amarior myrrha*

Tytuł: ‘Bardziej gorzka niż mirra.’

marg.: „*Ex «Cant[ico Canticorum]»*” – zob. np. Pnp 3,6: „sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae”; Pnp 5,5: „manus meae stillaverunt myrrham et digiti mei pleni myrrha probatissima”; por. MARRACCI XI, s. 66-67: „Myrrha.”

w. 1 *Na wybór Panna mirrą stąd się pono liczy* – sens: być może dlatego Panna uważana jest za wyborną mirrę; por. *OP* XV 33,2.

mirrą – wonną żywicą otrzymywaną z drzew i krzewów należących do rodzaju balsamowiec, o gorzkim, korzennym smaku (stąd nazwa, w językach semickich oznaczająca ‘gorzka’); w Pnp jeden z atrybutów Oblubienicy, w egzegezie alegorycznej jako figura Maryi (zob. Pnp 3,6: „jako promień dymu z wonnych rzeczy mirry”; Pnp 5,5: „ręce moje kapaly mirrą, a palce moje były pełne mirry co nawyborniejszej”), stąd także popularny symbol Maryi, kojarzony z jej cierpieniami; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 103: *Jako mirra wybrana dałam wdzięczność woniej*; „Wdzięcznym dymem, o mirro, pokadź moje oczy, / ze zakamiale serce z żalu lzy potoczny”; *Liryka* II 36, w. 25-27, s. 144: „Byłaś [...] mirrą”; *OP* VIII 86; IX 54; XV 33.

w. 2 *pełną była ... pod krzyżem goryczy* – por. *OP* VII 25,1; VIII 86; XI 41.

[19.] *Chirographum Dei hominibus reconciliati*

Tytuł: ‘Umowa pojednania Boga z ludźmi.’

marg.: „*S[anctus] Method[us]*” – {?}; zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 360: „Złotousty Doktor zowie ją *Chirographum Dei hominibus reconciliati*, cyrografem Boga ludziom przejednanego”.

w. 2 *przeproszenia ... traktat pewny* – zobowiązanie do przebaczenia; por. *OP* XVI 17.

[20.] *Mons sanctus*

Tytuł: ‘Góra święta.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – {?}; por. Jr 31,23: „Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiae, mons sanctus”; Ps.-BONAV., s. 273: „Mons sanctus est sancta Maria, quae bene mons dicitur propter excellentiam meritorum, propter altitudinem vitae et morum”. W świetle kolejnych dwóch epigramów możliwe też odniesienie do Ps 86,1: „Fundamenta eius in montibus sanctis”. Por. PAULL DE BARRY, s. 52 („Theoph[ilus] in hymn[o]”).

w. 1 *do tej góry świętej* – góra to jeden z bardziej popularnych obrazów i symboli w literaturze mariologicznej, wyrażający wielkość Maryi i jej bliską relację z Bogiem; zob. np. SANDAEUS, *Mons mysticus* – swoiste kompendium mariologii, zogniskowane wokół motywu Maryi-góry, porównywanej

do 105 różnych gór znanych z Biblii, tradycji pozabiblijnej (np. Helikon, Parnas, Olimp) i in.; por. *OP* IV 29; IV 47; IV 91; IV 92; V 16; VI 9; VII 72; VII 73; VII 82; VII 94; VIII 30; VIII 51; IX 35; XIII 1; XV 33; Jr 31,23: „Niechaj ci błogosławi Pan, piękność sprawiedliwości, Góra Święta!”; Ps.-BONAV., jw.: „Ową górą świętą słusznie nazwana jest Maryja, a to dzięki wielkości zasług, wspaniałości życia i obyczajów” (*TMB* 5, s. 64); WUJEK, *KM*, s. 110:

Do ktorej zasię przez proroka mowi: „Niech ci Pan błogosławi, o piękności sprawiedliwości, o góro święta”. A słusznie iście Panna Maryja górą jest nazwana, nie tylko dla wysokości i spaniałości cnót świętych, którymi inne wszystkie święte daleko przewyższa, ale też i dlatego, że się z niej bez męskiej sprawy Zbawiciel świata narodził raczył.

Por. *OP* V 16,2; VI 9,1; VII 72.

w. 2 *ogniem gore* – być może nawiązanie do Wj 19,18: „A wszystko góra Synaj kurzyła się, przeto iż był Pan zstąpił na nią w ogniu i występował dym z niej jako z pieca”.

[21.] *Tabernaculum Iacob*

Tytuł: ‘Namiot Jakuba’.

marg.: „*Psalm[orum]*” 86 – Ps 86(87),2: „diliget Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob”; por. Lb 24,5: „Quam pulchra tabernacula tua Iacob”; BEYERLINCK 6, s. 144: „Tabernaculum Iacob” (Ps 86,2).

w. 1 *namiotem Jakoba* – namiotem Jakuba, syna Izaaka i Rebeki; por. Ps 86(87),2: „Miłuje Pan bramy Syjon nade wszystkie przybytki Jakub”; Lb 24,5: „Jako piękne przybytki twoje, Jakubie, i namioty twoje, Izraelu”; *OP* I 26,2; I 80,1; III 50,2; III 61,2; XVI 16,1.

w. 2 *w tym namiocie Bóg z człościem sprzymierzą się oba* – mowa o zjednoczeniu się Boskiej i ludzkiej natury Jezusa w łonie Maryi; por. *OP* XV 78; XVI 17.

[22.] *Porta Sion*

Tytuł: ‘Brama syjońska’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Ps 86(87),2 (jw.); por. *AH* 32, s. 178: „Porta Sion inexpugnabilis”; *OP* V 38.

w. 1 *Porta ... syjońska* – brama syjońska; Syjon – pierwotnie wzgórze, a następnie położona na nim twierdza w Jerozolimie; w czasach synonim Jerozolimy; w czasach Kochowskiego bramą syjońską (zw. też bramą Dawida) nazywano jedną z ośmiu bram Jerozolimy, zbudowaną w 1540 r. za panowania Sulejmana Wspaniałego; zob. np. SANDAEUS, *Maria gemma*, s. 40: „Quid porta Sionis caelestis nobis designat aliud, quam conceptionem Deiparae [...]?” („Cóż znaczyć ma dla nas brama niebiańskiego Syjonu, jak nie poczęcie Bogurodzicy?”). por. *OP* V 38,1.

[23.] *Petra deserti*

Tytuł: ‘Skala pustyni’.

marg.: „*Isaiae*” 16 – Iz 16,1: „Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion”; por. PICINELLI, *Symbola*,

s. 194: „Gratosum Mariae symbolum, quae a prophetis vocata petra deserti”; ARIAS, k. 19v.; MARRACCI XIV, s. 109-110.

w. 1 *Świat ... jako pustynia* – zob. obj. *OP* II 22,2; por. *OP* II 33.

Panna jako skała – por. Iz 16,1: „Zesli, Panie, baranka panującego ziemi, z skały pustynie do góry Córki Syjońskiej”; PICINELLI, jw.: „Wdzięczny to symbol Maryi, która przez proroków zwana jest skałą pustyni”; *OP* IV 95; IX 37; XIII 4,2; XV 23,1.

[24.] *Ancilla Domini*

Tytuł: ‘Służebnica Pańska’.

marg.: „*Lucae*” I – Łk 1,38: „Ecce ancilla Domini”; por. ARIAS, k. 2.

w. 2 *ta służa* – Maryja; zob. obj. *OP* I 4,1.

[25] *Horologium mysticum*

Tytuł: ‘Zegar mistyczny’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 26: „Salve, horologium, / quo retro trahatur / sol in decem lineis”; por. 2Krl 20,11: „Invocavit itaque Isaias propheta Dominum, et reduxit umbram per lineas quibus iam descenderat in horologio Achaz, retrorsum decem gradibus”; także Iz 38,8; MARRACCI VIII, s. 196: „Horologium”. Zob. także SANDAEUS, *Maria horologium* (dzieło w całości poświęcone Maryi jako „zegarowi mistycznemu”). Ten i szereg kolejnych dystychów kwatery III (26, 28, 29, 30, 35-42) nawiązują wyraźnie do hymnów i antyfon na nieszpór i kompletę w *Godzinkach*.

w. 1 *zegara* – nawiązanie do cudownego cofnięcia się cienia na słonecznym zegarze Achaza o dziesięć stopni (2Krl 20,11): „Wzywał tedy Izajasz prorok Pana i wrócił cień przez linie, po których już był stąpił na zegarze Achaz na wstecz dziesięć stopniów”. Cud ten późniejsza egzegeza połączyła z tajemnicą wcielenia Chrystusa albo z wywyższeniem wniebowziętej Maryi ponad dziewięć chórów anielskich. Por. *Godzinki*, s. 14: „Witaj, zegarze, w którym nazad jest cofnione / słońce dziesięcią linij”; PAPROCKI, *KM*, s. 433: „ona jest dziesiąta *linea*, dziesiąty *gradus*, dziesiąta godzina na zegarze króla Achaza pokazana, zaprawdę *hora salutis*, godzina zbawienna”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 19, w. 49, s. 105: „Zegar scofniony”; *OP* III 63; V 44.

[26.] *Aurora consurgens*

Tytuł: ‘Jutrzenka powstająca’.

marg.: „*Cantic[orum]*” 6 – Pnp 6,9: „Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens”; por. ADAM.PERSEN., s. 127; RODRIGUEZ, s. 26; CARTHAGENA 4, kol. 597; MARRACCI I, s. 41-46; GAWATH, k. Z₅v; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Wstawaj ... Jutrzenko* – zob. Pnp 6,9: „zorza powstająca”; jeden z najbardziej popularnych tytułów i symboli Maryi jako tej, która poprzedza wschód Słońca-Chrystusa i wydaje go na świat; zob. np. WUJEK, *KM*, s. 105:

Przyczyna wesela i święta naszego dzisiejszego po wszystkim Kościele chrześcijańskim jestci narodzenie naświetszej a przenaślachetniejszej

Dziewice Maryjej, która jako zorza napięknieszka narodzeniem swoim zaświtańszyszy, uprzędziła weście i narodzenie onego Słońca sprawiedliwości, Pana naszego Jezusa Chrystusa. Przewo ją słusznie Duch Boży w Piśmie Świętym przyrównywa zorzy, gdzie tak mówi: „Któraż to jest, która pochodzi jako zorza nastawająca?”

STRYJEWICZ, *KM*, s. 309:

Tę godność aby był Duch Przenaświętszy światu pokazał, różnymi ją w Starym Testamencie figurami adumbrował. Osobliwie jednak Salomon Cantic. 6 przez jutrzemkę, kiedy przypatrując się jej narodzeniu, prawdziwie mówi: *Quae est ista, quae progreditur quasi aurora.*

Psalterzyk, k. G₄: „Zorzo powstawająca”; *Godzinki*, s. 14: „W poczęciu swym jak złota zorza światłem sieje”; () ; por. *OP* II 43; V 35; VI 90; VII 91; VIII 95; XVI 5,1.

w. 2 *za Tobą zbawienia słońce* – fragment, podobnie jak cały dwuwiersz, uznawany niekiedy za źródło inspiracji dla Mickiewiczowskiej *Ody do młodości*: „Witaj, jutrzemko swobody, / Zbawienia za tobą słońce” (zob. *Helikon*, s. 132).

[27.] *Collustrans errantes*

Tytuł: ‘Użycząca światła błądzącym’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 26: „*Errantes collustrat*”; zob. też SANDAEUS, *Maria horologium*, s. 85: „*Pulchra ut luna / Errantes collustrat*”.

w. 1 *w ... labiryntcie zbrodni* – tu: w świecie pełnym nieprawości, w którym łatwo się pogubić; por. *OPI* 41,1; XII 7.

labiryntcie – zob. obj. *OP* II 84.

w. 2 *racz ... użyzyć światła* – por. *Godzinki*, s. 14: „świeci człowiekowi”.

[28.] *Lumen indeficiens*

Tytuł: ‘Światło nieustające’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 26: „*Lumen indeficiens*”; por. Syr 24,6: „*Ego feci in caelis ut oriretur lumen indeficiens*”.

w. 1 *Słoneczne ćmi się światło, ćmi się i miesięczne* – mowa o zaćmieniach słońca i księżycy; por. *OP* X 89, X 90; XIII 87,1; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 5:

Mówię ją przecie śmieie, że większa jest sława błogosławionej Panny i większy honor, gdy ją zowiemy gwiazdą aniż słońcem abo miesiącem. Czemu? Dlatego że słońce, lubo dziwnie wielką ma jasność, jednak pewnych czasów cierpi *eclipses*, zaćmienia swoje, i traci światło, ozdobę swoją. [...] Miesiąc także [...] miewa [...] od cieniów ziemi zaćmienia częste. [...] A zaś gwiazdy, które Pan Bóg *in firmamento* postawił, [...] nie mają tych defektów [...]. Uważcież, jaki tu honor, jaka sława Naświętszej Panny, gdy ją zowiemy gwiazdą, nie miesiącem, nie słońcem. Wyznawamy bowiem, że nie miała nigdy żadnej *eclipsim*, że jej nie dosięgła chmura i cień grzechu pierworodnego.

w. 2 *Panińskie trwa jednako* – sens: światło Maryi nie zmienia się; por. *Godzinki*, s. 14: „Jam sprawiła na niebie aby wschodziła światłość nieustająca” (Syr 24,6); *OP* III 76; X 22.

[29.] ***Nebula tegens terram***

Tytuł: ‘Obłok okrywający ziemię’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 26: „Et quasi nebula texi omnem terram”; por. Syr 24,6: „et sicut nebula texi omnem terram”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 250.

w. 1 *Co upał słońca ziemi, to gniew Boski bywa* – por. *OP* VIII 88; XVI 21,2; XVI 73,2.

w. 2 *przed tym upałem ziemię Panna mgłą okrywa* – por. *Godzinki*, s. 14: „I jako mgła okryłam wszystkć ziemię” (Syr 24,6); HUGO, *Sup.Eccl.*, k. 215v:

Et sicut nebula texi omnem terra, ab ardore irae Dei. Et comparatur nebulae beata Virgo [...]. Obumbrat contra ardorem solis, id est tentationes vel persecutiones. [...] Mediat inter Deum et homines quasi advocata [...].

I jako mgła okryłam całą ziemię od żaru gniewu Bożego. A do mgły można porównać błogosławioną Dziewicę [...]. Oslania przed żarem słonecznym, to jest przed pokusami i prześladowaniami. [...] Pośredniczy między Bogiem i ludźmi jako pośredniczka.

LIBERIUSZ, jw.:

Kiedy stanie ta *nebula*, ta mgła, ten obłoczek przed majestatem Bożym, kiedy przyczynę swoją wniesie za Kościołem świętym, za potrzebami, za uciskami jego, roztopiają się lody, surowi ludzie składają srogość swoją, nieprzyjaciele uznawają błędy i pokutując, hojne ciepłe łzy z oczu swych leją.

OP VII 21,2; VIII 88,1; XIV 56,2; XVI 73,2.

[30.] ***Virgo nobilis***

Tytuł: ‘Panna szlachetna’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „Salve, virgo nobilis”.

w. 1 *Wywód szlachectwa* – dowód, potwierdzenie szlacheckiego pochodzenia (w Koronie kwestię tę regulowała m.in. konstytucja sejmowa z 1633 *O wywodzeniu szlachectwa*).

w. 2 *ród ... wiedzie z królewskiej linijej* – pochodzi z królewskiego rodu; przekonanie o pochodzeniu Maryi z rodu Dawida (upowszechnione m.in. przez św. Justyna Męczennika i św. Ignacego z Antochii) opierało się m. in. na interpretacji słów Łk 1,27: „do Panny poślubionej mężowi, któremu było Józef, z domu Dawidowego”, oraz Łk 1,32: „da mu [Jezusowi] Pan Bóg stolicę Dawida, ojca jego”; o pochodzeniu Joachima, ojca Maryi, z pokolenia Judy i rodu Dawida informują też apokryficzne *Protoewangelia Jakuba* i *Ewangelia*

Pseudo-Mateusza; por. SKARGA, *Żywoty*, s. 660: „Święta Anna miała męża Joachima z narodu Dawidowego, jakoż i sama z tegoż też szła pokolenia królewskiego i kapłańskiego”; *Godzinki*, s. 15: „Witaj, Matko szlachetna”; *OP* IV 6; XII 66,2; XIII 97; XIV 4; XIV 60,1; XIV 100,1.

[31.] *Vas spirituale*

Tytuł: ‘Naczynie duchowne’.

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Vas spirituale*”; por. DURETIUS, k. B₂v; PAULL DE BARRY, s. 123; MIECHOWITA 2, s. 269 n.

w. 1 *rogu Amaltei* – mowa o rogu kozy Amaltei, która według mitologii greckiej wykarmiła Zeusa; jej ułamany róg miał moc napełniania się jedzeniem (róg obfitości); por. *OP* V 7,2.

Szczęście – tu: personifikacja powodzenia, pomyślności.

w. 2 *duchowne świętych spraw towary* – dary duchowe (cnoty teologiczne itp.).

[32.] *Causa laetitiae*

Tytuł: ‘Przyczyna radości’.

marg.: „*Ex iisd[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Causa nostrae laetitiae*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; DURETIUS, k. B₂; MIECHOWITA 2, s. 247; PAULL DE BARRY, s. 104.

w. 1 *zbawienie* – Jezusa, zbawiciela świata.

w. 2 *radości przyczyną* – tytuł spopularyzowany przez *Litanie loretańską*; por. *OP* VI 73,2.

[33.] *Mater illibata*

Tytuł: ‘Matka nienaruszona’.

marg.: „*Ex iisd[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Mater intemerata*”; por. RODRIGUEZ, s. 30.

w. 1 *Matko nienaruszona* – sens: niepozbawiona cielesnego i duchowego dziewictwa.

w. 1-2 *nie wiem, taki kto by / żebyć tej nie miał przyznać chwały i ozdoby* – sens: nie wiem, czy jest taki, który by nie uznał tego tytułu.

[34.] *Sedes sapientiae*

Tytuł: ‘Stolica mądrości’.

marg.: „*Ex iisd[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Sedes sapientiae*”; por. DURETIUS, k. B₂; MIECHOWITA 2, s. 241 n.; tytuł nawiązuje do tronu Salomona, opisanego w 1Krl 10,18-20 i 2Krn 9,17-19, oraz ikonograficznego motywu *sedes sapientiae* – rzeźbiarskich i malarskich przedstawień siedzącej Maryi z Jezusem na łonie jako ucieleśnieniem Bożej mądrości.

w. 1-2 *Mądrość obiegwszy wszystkie horyzontu znaki / w Pannie osiadła* – sens: mądrość po wędrowce po całym niebie znalazła siedzibę w Maryi; nawiązanie do Syr 24,7-9,11-13:

Jam mieszkała na wysokości a stolec mój na słupie obłokowym.
Samam obeszła okrąg niebios i przeniknęłam głębokość przepaści,

chodzilam po walech morskich i stalam na wszelkiej ziemi [...]. A w tym wszystkim szukalam odpoczynku i w dziedzictwie Pańskim mieszkac będe. Tedy przykazal i rzekl mi Stworzyciel wszech rzeczy [...]: Mieszkaj w Jakubie i w Izraelu weźmi dziedzictwo.

Por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 1, w. 5, s. 77: „Mądrości stolice”; *OP* XV 95,2. w. 2 *jako na katedrze jakiej* – jak na jakimś podwyższeniu, z którego się naucza.

[35.] *Oleum effusum*

Tytuł: ‘Olej wylany’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 31: „*Oleum effusum, Maria, nomen tuum*”; por. Pnp 1,2: „*Oleum effusum nomen tuum*”; ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 18v; MARRACCI XIII, s. 84-85; GAWATH, k. Z₆v; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 631-632.

w. 1 *Olej ... zawsze na wierzech się wybija* – zob. NKPP („Oliwa” 3); por. *OP* III 75,2.

w. 2 *olejem imię Twoje* – olej, częsty w literaturze mariologicznej symbol maryjny, nawiązujący do Pnp 1,2: „*Olejek wylany imię twoje*”; wyraża m.in. godność królewską i kapłańską, poświęcenie Bogu, miłosierdzie; zob. np. *Godzinki*, s. 15: „*Olej wylany, o Maryja, imię Twoje*”; *Psalterzyk*, k. F₃v: „*Oleju wylany*”; CHRYSOGONUS I, s. 46, 163-164, 175, 195, 368; WĘGRZYNOWICZ, *Nuptiae, KM*, s. 411:

Czwarta interpretacja imienia Maryja znajduje się w Piśmie Świętym, że się tłumaczy olejkiem, maścią pachnącą: *oleum*. [...] Jeżeli imię jej wyczyszczonym, wydystylowanym olejkiem jest, a jakoż w samej duszy jej mogły kiedy pozostać się *faeces*, pląstka jakiegokolwiek grzechu?

Por. *OP* III 75.

[36.] *Regina clementiae*

Tytuł: ‘Królowa łaskawości’.

marg.: „*Ex eodem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Regina clementiae*”.

w. 1 *Szerokowładne ... włości* – rozległe tereny poddane władzy.

w. 2 *królową ... łaskawości* – por. *Godzinki*, s. 15: „*Pani łaskawości*”.

[37.] *Angelis purior*

Tytuł: ‘Czystsza od aniołów’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Annunt.*, PG 96,655C: „*Ave, vere gratia plena, ave, quoniam angelis tu sanctor es, et archangelis praestantior [...]. Ave, gratia plena, quae caelis excelsior es, et solem quem conspiciunt purior*”.

w. 1 *czyści są anieli, bo są próżni ciała* – sens: aniołowie są czysti, doskonali, bo jako istoty duchowe nie mają ciała, które podlega konsekwencjom grzechu pierworodnego.

w. 2 *czystsza Panna w ciele, bo grzechu nie miała* – por. *Godzinki*, s. 15: „czystsza niżli aniołowie”; pogląd o wyższości Maryi nad aniołami i innymi świętymi głosiło wielu teologów, m.in. św. Tomasz z Akwinu (*Expos.Salut.*), *TMB* 4, s. 51:

Po trzecie, Maryja przewyższa aniołów czystością, bo nie tylko sama była czysta, ale i innym jej udzieliła. Najwyższa jej czystość obejmuje wolność zarówno od winy, gdyż ta Dziewica nie popełniła żadnego ciężkiego ani lekkiego grzechu, jak i od kary.

[38.] *Stans ad regis dexteram*

Tytuł: ‘Stojąca po prawicy króla.’

marg.: „*Psal[morum]*” 44 – Ps 44(45),10: „*Astitit regina a dextris tuis*”; por. ESTEVE, s. 195; ARIAS, k. 22; GAWATH, k. Aa₃v; RODRIGUEZ, s. 30.

w. 1 *królewskiej ... po prawicy* – po prawej stronie króla; zob. Ps 44(45),10: „*Stanęła królowa po prawicy twojej*”; *Godzinki*, s. 15: „*Po prawej ręce króla stoisz w złotogłowie*”.

w. 2 *w lewą iść* – na lewą stronę (tzn. zostać potępionym); zob. Mt 25,31,41:

A gdy przydzie Syn Człowieczy w majestacie swoim i wszyscy aniołowie z nim, tedy siedzie na stolicy majestatu swego. [...] I rzecze i tym, którzy po lewicy będą: Idźcie ode mnie przekłęci w ogień wieczny, który zgotowany jest diabłu i aniołom jego.

[39.] *Spes reorum*

Tytuł: ‘Nadzieja grzesznych.’

marg.: „*Alph[onsus]* *Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Dulcis spes reorum*”; por. GAWATH, k. R₇.

w. 1 *Czart – aktor, grzech – dowodem, umilkli patroni* – sens: szatan jest oskarżycielem, grzech stanowi dowód w sprawie, a obrońcy umilkli; nawiązanie do biblijnego motywu szatana jako tego, który oskarża grzeszników przed Bogiem; zob. Hi 1,6-11; Za 3,1; Ap 12,10: „*zrzucon jest oskarżyciel braciej naszej, który je oskarżał przed oblicznością Boga naszego we dnie i w nocy*”; por. KOCHOWSKI, *Psalmodia* XVII, w. 18:

Szukam aktora – nie masz; przyczynnych listów nie przyjmują; korpucyj nie biorą; dilacyjnej nie dadzą, apelacyjnej nie pozwolą, ewazyja nie pójdzie. I tak zagają o mnie prawo, gdzie łóżko moje sądową izbą, zły żywot instyguje, summienie świadczy: Bóg sędzia, egzekutor czart, a dekret [...] żeby nie był z utratą szczęśliwej wieczności.

Por. *OP* VI 88; XIV 51,1.

w. 2 *w ... Pannie nadzieja, że grzesznych obroni* – por. *Godzinki*, s. 15: „*nadziejo grzeszących*”; *OP* VI 53,2; X 18,2; XI 33.

[40.] *Refulgens stella*

Tytuł: 'Gwiazda promieniejąca.'

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Refulgens stella maris*”.

w. 1 *w morzu nieprawości* – częsta w danej literaturze metafora świata skażonego przez grzech; por. obj. *OP* III 70,2.

grzechów cieniu – por. *OP* II 40,2.

w. 2 *jasnemu tej gwiazdy promieniu* – por. *Godzinki*, s. 15: „o jasna gwiazdo morska”; por. *OP* X 44.

[41.] *Portus naufragorum*

Tytuł: 'Port rozbiteków.'

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Portus naufragorum*”; ARIAS, k. 20v.

w. 2 *kto się Maryjej ładu nie uchwyci* – sens: kto nie poprosi o pomoc Maryi; por. *Godzinki*, s. 15: „o porcie tonących”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 12: „Łądem grzesznych nieomylnym”; „Opuszczonych port bezpieczny”. *OP* IV 36,1; IV 60,2; X 38,2; XI 89,2.

[42.] *Patens ianua*

Tytuł: 'Drzwi otwarte na oścież.'

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Patens caeli ianua*”.

w. 1 *Otwarte drzwi na ścieżaj* – zob. tytuł; por. *Godzinki*, s. 15: „Brama rajska niemocnych”.

w. 2 *tych drzwi i przed głupiem i nie zawrą pannami* – sens: dzięki Maryi dostąpią nieba także ci, którzy nie będą przygotowani na przyjście Chrystusa; por. przypowieść o pannach mądrych i głupich, Mt 25,1-13.

[43.] *Speculum iustitiae*

Tytuł: 'Zwierciadło sprawiedliwości.'

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Speculum iustitiae*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; DURETIUS, k. B_{1v}; PAULL DE BARRY, s. 39; MIECHOWITA 2, s. 222n.

w. 1 *sprawiedliwość kojące zwierciadło* – tu: Maryja wstawiająca się za grzesznikami u swego syna, który jest sprawiedliwością.

zwierciadło – prymarnie symbol Chrystusa, do którego odnoszono werset Mdr 7,26: „zwierciadłem bez zmazy Boskiego Majestatu” (zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodarz*, s. 71: „Wiecie jako mędrzec zowie Chrystusa Pana? *Speculum sine macula*, zwierciadłem bez skazy”); Maryja jest zwierciadłem jako swego rodzaju „odbicie” Boskiego syna i jego doskonałości a tym samym obraz samego Stwórcy; zob. np. Ps.-THOM.AQUIN.*De dilect.*: „Fecit ergo summus artifex [...] speculum unum clarissimo clarius [...], personam scilicet gloriosissimae Virginis” (‘Stworzył więc najwyższy artysta [...] zwierciadło jaśniejsze od najjaśniejszego [...], mianowicie osobę najchwalebniejszej Dziewicy’); MIECHOWITA t. 2, s. 222-223: „Qua ratione Virgo Deipara dicitur speculum” (‘Dlaczego Bogurodzicę Dziewicę nazywa się zwierciadłem’); BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe, KM*, s. 187: „I nie darmo więc święci doktorowie

one słowa mędrca sposobiają do Panny Naświętszej: «Zwierciadło bez zmyry Boskiego dzieła i obraz dobroci jego». Zob. też obj. *OP* V 51; por. III 67; V 4; V 52; VI 18; VI 56; XII 12.

[44.] *Caduceo virga fortior*

Tytuł: 'Różdżka mocniejsza niż kaduceusz.'

marg.: „*Ex Gr<aec>[o] appl[icatio]*” – {?}.

w. 1 *Caduceum* – kaduceusz, laska z drewna leszczynowego, mająca moc uśmierzenia sporów, jeden z atrybutów Hermesa (Merkurego), syna Zeusa i Mai.

z *Erebu* – Ereb, w mitologii greckiej syn Chaosu i brat Nocy; najciemniejsza część świata podziemnego, z którym często był utożsamiany, podobnie jak z Orkiem (*Orcus*).

wywodziło dusze – jedną z funkcji przypisywanych Hermesowi było odprowadzanie dusz zmarłych do podziemia (stąd przydomek *Psychopompos* – przewodnik dusz); wyjątkowo Hermes towarzyszył też duszom lub bóstwom opuszczającym podziemie, np. Persefonie i Eurydyce; zob. SARBIEWSKI, *Dii gentium*, s. 415: „jedne dusze są przez Merkurego wysyłane do Orku, inne znów pod wpływem dotknięcia jego różdżki wędrują z Orku do ciał”. Niewykluczone, że fragment dystychu nawiązuje też do znanej m. in. z *Eneidy* Wergiliusza i *Metamorfóz* Owidiusza historii nawiedzenia przez Eneasza cieniów jego ojca Anchizeza w podziemiu, które było możliwe dzięki wskazanej mu przez Sybillę kumejską, kapłankę wyroczni Apollina w Cumae, złotej różdżce, otwierającej drogę do krainy zmarłych (VERG. *Aen.* 6,136-141; OV. *Met.* 14, 114-118); gwoli ścisłości należy jednak zauważyć, że Eneasza nie wyprowadził duszy ojca z krainy zmarłych i nie posłużył się kaduceuszem; zob. niżej, *OP* III 45.

w. 2 *więcejś ich Ty wywiodła z piekielnej katusze* – sens: dzięki wstawiennictwu Maryi więcej dusz uniknęło piekła niż liczba tych, którzy według mitologii opuścili podziemie.

[45.] *Virga aurea*

Tytuł: 'Różdżka złota.'

marg.: „*Ibidem*” – {?}; por. Est 4,11: „*auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiae*”; ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 12: „*Ipsa est virga aurea*”.

w. 1 *Różgo złota Sybille* – zob. wyżej, obj. III 44,1.

do Eliza – do Elizjum, części podziemia (Hadesu), w której przebywały dusze dobrych ludzi; por. *OP* VIII 44,1.

w. 2 *cny syn chodził po ojca, Eneasza Anchiza* – szyk: cny syn Eneasza chodził po ojca Anchiza; zob. wyżej, obj. III 44,1.

Eneasza – wg mitologii greckiej i rzymskiej syn króla Anchizeza (Anchiza) i bogini Wenus; jeden z uczestników wojny trojańskiej, który uciekł z Troi i po długich wędrówkach i licznych przygodach dotarł do Italii.

[46.] *Turris eburnea*

Tytuł: 'Wieża z kości słoniowej.'

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Turris eburnea*”; por. *LIT. SCRIPT.*, s. 157; Pnp 7,4: „*Collum tuum sicut turris eburnea*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 87-89.

w. 1 *wieżą słoniową* – zob. tytuł; określenie o proveniencji biblijnej (Pnp 7,4: „*Szyja twoja jako wieża z kości słoniowej*”), spopularyzowane przez *Litanie loretańską*; por. np. *Psalterzyk*, k. G₄r: „*Wieżo słoniowa*”; WUJEK, *KM*, s. 108:

Przez kość słoniową, która biała, chłodna i twarda jest, cóż inszego przystojniej rozumieć masz, jedno jej czystość panięską, tak na duszy, jako i na ciele, od wszelakiego zapalenia pożądlivosti cielesnej próżną, statecznym przedsięwzięciem i ślubem umocnioną, i twardą przeciwko najzdom wszelakim i zastrzałom nieprzyjaciela dusznego.

LIBERIUSZ, jw., s. 88:

Uważcież, czemu Kościół ś[więty] zowie Pannę przeczystą wieżą z kości słoniowej, *turris eburnea*; czemu Panięską jej szyje równa do wieże z słoniowej kości mędrzec? [...] Chciał tu ukazać Duch Ś[więty], co może u Syna swego ta Matka prześwieta, jako jest dzielna, mocna w obronie grzesznych.

Por. *OP X* 56,1.

w. 1 *kunszt przedziwnej speży* – sens: dzieło sztuki przeznaczone do przechowywania przedziwnego pokarmu (tu – Jezusa).

w. 2 *Słowa wiecznego* – Jezusa.

[47.] *Domus aurea*

Tytuł: ‘Dom złoty’.

marg.: „*Ex eodem*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Domus aurea*”; por. 1Krl 7,50; CARTHAGENA 4, kol. 601; DURETIUS, k. B₄r; MIECHOWITA 2, s. 404n.

w. 1 *Jaki to dom? Ze złota* – nawiązanie do zbudowanej przez Salomona świątyni Jahwe, której wyposażenie i elementy architektoniczne wykonane były ze złota; zob. 1Krl 7,50: „i dzbany, i haczki, i kubki, i moździerzki, i kadzilnice z szczerego złota; i zawiasy u drzwi domu wewnętrznego Świętego Świętych i drzwi domu kościelnego ze złota były”; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 5: „*Domie złoty*”; *OP XI* 48,1.

[48.] *Ianua caeli*

Tytuł: ‘Furtka do nieba’.

marg.: „*Ildephon[sus]*” – Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,258B „*ianua caeli*”; por. Rdz 28,17: „*porta caeli*”; ESTEVE, s. 196; ARIAS, k. 12; GAWATH, k. Aa₃r; *LIT.LAUR.*, s. 160; DURETIUS, k. B₄v; MIECHOWITA 2, s. 419 n.

w. 1 *Wiele wejścia do nieba* – sens: jest wiele wejść, sposobów dostania się do nieba.

w. 2 *że bramą trudno* – sens: ponieważ trudno dostać się przez bramę.

do fortki się mamy – sens: usiłujemy dostać się przez furtkę, boczne wejście (tu metaforycznie: dzięki protekcji Maryi); por. *OP V* 70,2; *XII* 93,2; *XV* 11,1.

[49.] *Sacrarium gratiae*

Tytuł: ‘Skarbiec łaski’.

marg.: „*Cyprian[us]*” – por. Ps.-CYPRIANUS, *De nativitate Christi*: „Possidebat domum suam, et templum quod sibi consecraverat adornabat; servabat sacrarium suum et sanctimoniae thalamum honorabat”, [w:] CYPRIANUS, k. Cccccc,v (s. 24 – osobna paginacja); dzieło niegdyś przypisywane św. Cyprianowi, zob. np. SPINELLI, s. 71: „S[anctus] Cyprianus in serm[one] de Christi nativ[itate]. «Nec recesserat – inquit – a venerabilis pectore matris Spiritus sanctus [...]; servabat sacrarium suum et sanctimoniae thalamum honorabat»”; CANISIUS, s. 519; *OP XVI* 91.

w. 2 *łaski warowny skład* – por. *OP II* 50,2; *XIII* 78; *XVI* 91,2.

[50.] *Tabernaculum non manu factum*

Tytuł: ‘Namiot nie ręką ludzką uczyniony’.

marg.: „*Guer[ricus] Ab[bas]*” – por. GUERRIC.ABB.*Serm.*, *PL* 185,117B: „quod primo tabernaculum ei fuit ad pugnandum, et cathedra ad docendum”; GUERRIC.ABB.*Serm.*, *PL* 185,189D: „Fuisti tabernaculum pugnaturi in mundo”; Hbr 9,11: „Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manu factum, id est, non huius creationis”; GUTOWSKI, s. 8-9; MARRACCI *XVII*, s. 235-236;.

w. 1 *Z Ormuzu, z Dyjarbeku* – Ormuz, cieśnina Morza Arabskiego między Zatoką Perską a Zatoką Omańską (tu zapewne metonimicznie o Półwyspie Arabskim); Dyjarbek (Diyarbakir), miasto w pd.-wsch. Turcji nad Tygrysem, znane z produkcji cennych tkanin.

chwalne są namioty – sens: cieszą się sławą namioty; tereny Azji Mniejszej i Półwyspu Arabskiego już w czasach biblijnych znane były z produkcji tkanin i namiotów; por. np. Pnp 1,4: „jako namioty Cedar” (Cedar/Kedar – plemię beduinów w pn. Arabii).

w. 2 *namiotem, ale nie ludzkiej roboty* – por. Hbr 9,11: „więwszy i doskonalszy przybytek nie ręką uczyniony”; GUTOWSKI, s. 8-9: „Jako ją nazywa Dyjonizyusz Aleksandryjski, że to przybytek nie ludzką ręką budowany”; por. *OPI* 26,2; *I* 80,1; *III* 21,1; *XVI* 16,1.

[51.] *Solium gloriae Dei*

Tytuł: ‘Tron chwały Bożej’.

marg.: „*Ildephons[sus]*” – por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, *PL* 96,294A: „Tabernaculum gloriae”; GALATINUS, s. 542: „Ego enim per solium gloriae eo in loco gloriosam Virginem Messiae matrem intelligi arbitror”; MIECHOWITA 2, s. 242; ESTEVE, s. 193: „Solium gloriae Dei”; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 24; GAWATH, k. A₃v; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Jehowie* – zob. obj. *OPI* 72,2.

w. 2 *żywot Paniński... stolicą chwały* – sens: łono Maryi jest tronem chwały; por. *Psalterzyk*, k. G₄r: „Stolico chwały Boskiej”.

[52.] *Qui exaltant te praeconiis, evadunt manus Acherontis*

Tytuł: ‘Ci, którzy wynoszą Cię pochwałami, unikają ręki Acherontu.’

Acherontu – Acheron (Acheront), w mitologii greckiej jedna z rzek w Hadesie; tu jako synonim szatana.

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAV., s. 213: „Et qui exaltant te praeconiis, evadunt manus Acherontis”.

w. 1 *Chwalco Paniński, najmniej trwożyć nie chciej sobą* – sens: czcicielu Matki Bożej, nie lękaj się wcale.

w. 2 *służyć Pannie na żywot przeznaczenia próbą* – sens: służba Maryi świadczy o tym, że ktoś jest przeznaczony do życia wiecznego (możliwy też sens: służba Maryi jest swoistą próbą, przez którą trzeba przejść, aby osiągnąć życie wieczne).

[53.] *Qui confidunt in te, non timebunt*

Tytuł: ‘Ci, którzy w Tobie ufność pokładają, nie doznają lęku.’

marg.: „*Idem*” – BONAV., s. 213: „Qui confidunt in te, non timebunt colubrum tortuosum”.

[54.] *Salus infirmorum*

Tytuł: ‘Uzdrowienie chorych.’

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „Salus infirmorum”; por. *CARTHAGENA* 4, kol. 611; *RODRIGUEZ*, s. 30; *DURETIUS*, k. B₅r; *PAULL DE BARRY*, s. 51; *MIECHOWITA* 2, s. 427n.

w. 1 *Póďtecie, cóście ... chorzy* – popularny w literaturze maryjnej motyw Maryi jako uzdrowicielki ciała i duszy; por. *OP* VI 49; XI 63,2.

[55.] *Refugium peccatorum*

Tytuł: ‘Ucieczka grzeszników.’

marg.: „*Ex eodem*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „Refugium peccatorum”; por. *EPHRAEM, Laud.*, s. 591; *CANISIUS*, s. 766; *HORTULUS*, k. 96; *RAYNAUDUS*, s. 16; *GAWATH*, k. B₈v; *DURETIUS*, k. B₅v; *MIECHOWITA* 2, s. 434n.; por. *OPI* 42.

w. 2 *dał ucieczką Pannę* – zob. obj. *OPI* 42,2.

[56.] *Decora sicut Hierusalem*

Tytuł: ‘Strojna niczym Jerozolima.’

marg.: „*Bruno C[arthusianus]*” – *BRUNO CARTH.*, s. 107: „Pulchra es et decora, Filia Ierusalem [...]. Virgo quippe Maria merito Filia Ierusalem vocatur, quia ipsa fuit filia visionis pacis”; por. *Pnp* 6,3: „decora sicut Jerusalem”; *ESTEVE*, s. 196; *CARTHAGENA* 4, kol. 600; *ARIAS*, k. 6v, *GAWATH*, k. Z6.

w. 1 *Hierozolimo, któraś widzeniem pokoju* – według powszechnie przyjmowanej dawniej etymologii nazwa Jerozolima oznacza ‘miasto pokoju’ lub ‘widzenie pokoju’ (zob. *HIER.Nom.Hebr.*, *PL* 23,829: „Jerusalem – visio pacis”); ta druga interpretacja została spopularyzowana przez średniowieczny

hymn „Urbs Jerusalem beata, / dicta pacis visio” (*AH*, t. 51, s. 110); por. BRUNO CARTH., jw.: ‘Piękna i ozdobna jesteś, córko jerozalem. [...] Dlatego słusznie nazywa się Maryję córką Jerozalem, bo ona sama była córką widzenia pokoju.’

w. 2 *Pokój... rodząca* – Jezusa; zob. Iz 9,6: „syn jest nam dany, [...] i nazową imię jego: [...] Książę Pokoju”; por. *OP* X 97,2.

tobie równa w stroju – dorównuje ci pod względem urody; por. Pnp 6,3: „ozdobna jako Jerozalem”.

[57.] *Virgo gloriosa*

Tytuł: ‘Panna chwalebna.’

marg.: „*Ex <Brev[ario] Rom[ano]>*” – *BREVIARIUM* I, s. CLII: „Virgo gloriosa et benedicta” (*Sub tuum praesidium...*); por. ESTEVE, s. 200.

w. 1 *Chwalebnaś, Panno* – por. *Psalterzyk*, k. F₆: „Panno chwalebna”.

w. 2 *rytmy ubogimi* – prostymi, niewyszukanymi wierszami; zob. obj. *OP*, P [2]; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 1, w. 2-3; s. 77: „Rzucam pierwsze / moje wiersze – / hold ubogi / pod Twe nogi”.

[58.] *Olla regalis*

Tytuł: ‘Garnek królewski.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – por. AMBROS.*Inst. PL* 16,324C: „Verbum caro factum est et habitavit in nobis, quasi Rex sedens in aula regali uteri virginalis, vel in olla ferventi, sicut scriptum est: «Moab aula spei vel olla spei meae»” (Ps 59(60),10); ESTEVE, s. 197; ARIAS, k. 18v; RAYNAUDUS, s. 44; GAWATH, k. Z6v.

w. 1 *Garnuszku* – por. Ps 59(60),10: „Moab, garniec nadzieje mojej”.

w którym wreją potrawy... zdrowe – sens: w którym gotują się zdrowe potrawy (tj. dobroczynne w skutkach łaski Matki Bożej; możliwe, że także metaforycznie o Chrystusie); por. AMBROS., jw.: ‘Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas, jak król zasiadając w królewskiej komnacie dziewiczego łona albo we wrzącym naczyniu, tak jak napisano: «Moab komnata albo garniec nadziei mojej»’.

w. 2 *zdrowie zepsowane naprawią światowe* – sens: uzdrowią ludzi przywiązanych do życia doczesnego.

[59.] *Desiderium collium aeternorum*

Tytuł: ‘Pragnienie pagórków wiecznych.’

marg.: „*Gen[esis]*” 4<9> – Rdz 49,26: „desiderium collium aeternorum”; por. ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 6v; GAWATH, k. Z6; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Wiecznych pagórków* – nieba, zbawienia; por. Rdz 49,26: „pożądanie pagórków wiecznych” (werset zwykle odnoszony dop Chrystusa); *Psalterzyk*, k. G₄: „Żądza pagórków wiecznych”; BIRKOWSKI, *O eksorbitancjach*, s. 31: „*desideria collium aeternorum* [...] oczekiwania niebieskich radości”.

[60.] *Sanctuarium Dei*

Tytuł: ‘Świątynia Boga.’

marg.: „*Exod[i]*” 15 – Wj 15,17: „sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuae”; por. ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 611; ARIAS, k. 23v; GAWATH, k. Z7; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; MARRACCI XVI, s. 184.

w. 2 *w tej świątyni* – por. Wj 15,17: „świątynia Twoja, Panie, którą umocniły ręce Twoje”; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Kościele Bóstwa”; *Godzinki*, s. 13: „Witaj, świątyni Boga”.

[61.] *Tabernaculum Dei cum hominibus*

Tytuł: ‘Namiot Boga i ludzi’.

marg.: brak – zob. Ap 21,3: „Ecce tabernaculum Dei cum hominibus”; MARRACCI XVI, s. 239; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Trudny przystęp do Boga Izrael znajdował* – być może aluzja do najświętszego miejsca w świątyni jerozolimskiej (*święte świątych*), do którego mógł wchodzić tylko arcykapłan raz w roku, w czasie święta Jom Kipur (zob. Kpł 16; 1Krl 6,19-22).

w. 2 *w tym się namiecie z czlekiem Bóg spospolitował* – zob. Ap 21,3: „Oto przybytek Boży z ludźmi; obj. *OP* III 21,2; por. I 26,2; I 80,1; III 50,2; XV 78; XVI 16,1; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 51: „Namiot Boży”.

[62.] *Favus distillans*

Tytuł: ‘Ciekący plaster miodu’.

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 4,11: „Favus distillans labia tua, sponsa”; por. ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 8v; DURETIUS, k. C₃; GAWATH, k. Z₆; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1. *Panna jest plastrzem miodu, z którego treść ciecze* – zob. Pnp 4,11: „Plastr miodu płynący wargi twoje, oblubienico”; por. np. *Psalterzyk*, k. G₄: „Plastrze rozplywający się”; WUJEK, *KM*, s. 109:

Więc o grzechu ustnym wątpić nie potrzeba, że on w jej ustach nigdy nie powstał, o której napisano: [...] «Wargi twoje, oblubienico, jako plaster miodu, gdy się rozplywa; miód i mleko pod językiem twoim, i wymowa twoja wdzięczna».

w. 2 *nasyćmy się słodkością* – zob. obj. *OP* III 4,1.

[63.] *Stylus solis retrogradi*

Tytuł: ‘Cień (wskazówka) cofającego się słońca’.

marg.: 4 „*Reg[um]*” 20 – 2Krl 20,11: „et reduxit umbram per lineas quibus iam descenderat in horologio Achaz, retrorsum decem gradibus”; por. Iz 38,8.

w. 1 *Widzę pręt dziesięć liniej na zegarze wsteczny* – sens: widzę, że cień rzucany przez wskazówkę (gnomon) na zegarze słonecznym cofnął się o dziesięć stopni; zob. obj. *OP* III 25,1.

w. 3 *Słońce sprawiedliwości* – Chrystus; zob. obj. *OP*, P [1]; por. VIII 48,3; X 78,1.

w. 3-4 *dziewięć na niebie / chórów* – zob. obj. *OPI* 33,2.

zeszło do dziesiątej Ciebie – przypuszczalny sens: Chrystus zstąpił do Maryi, która jest jak gdyby jednoosobowym, dziesiątym chórem w hierarchii istot niebieskich, przewyższającym pozostałe dziewięć chórów anielskich (por. *OPI* 33).

[64.] *Opitulus pereuntium*

Tytuł: ‘Ratunek ginących.’

marg.: „*Ex exem[plo]*” – {?}; por. VELASQUEZ, s. 356 (w rozdziale pt. „*Maria desperatorum peccatorum advocata, quae iam iam desperantes fovet et a Deo misericordiam eis obtinet*”): „*Sic Bonaventura in hymno Te Matrem Dei laudamus dicebat: <Tu [...] pereuntium refugium>*”; tu również (s. 356-359) „*Exempla de Maria liberatrice a spiritu nequam desperationis*”; por. MARRACCI XV, s. 157: „*refugium pereuntium*” (D[ivus] Bonavent[ura]).

w. 1 *w ostatecznej toni* – tu: w krytycznej, beznadziejnej sytuacji; por. *OP* I 48; II 32; XIII 95.

w. 2 *w potrzebie zbrojo mocna* – por. *OP* XIII 64,2.

puklerzu – puklerz, zwykle okrągła, wypukła tarcza używana przez jazdę; por. *OP* XI 8,2.

[65.] *Magistra gentium*

Tytuł: ‘Mistrzynie narodów.’

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – por. AUG.Nat. PL 39,1989: „*Haec est igitur sponsa Christi et gentium mater*” (według innych przekazów: *gentium magistra*); por. ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 605; ARIAS, k. 14v; RAYNAUDUS, s. 34; GAWATH, k. Aa3; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 100; MARRACCI XI, s. 1: „*magistra gentium*” (S[anctus] Augustinus serm[one] 6. de tempore).

w. 1 *Pragniesz Pawła w katedrze widzieć, Augustynie?* – aluzja do późnej, prawdopodobnie średniowiecznej proveniencji, anegdota o św. Augustynie, według której miał on trzy największe pragnienia: zobaczyć Chrystusa w ciebie, Rzym w dawnej chwale oraz św. Pawła głoszącego kazanie w katedrze; zob. CORN.LAP.*Comm.epist.*, s. 8.

Pawła – św. Paweł, zwany Apostołem Narodów.

Augustynie – zob. obj. *OP*, W, w. 17.

w. 2 *przed Pawłem* – wcześniej niż św. Paweł.

[66.] *Mensa, in qua panis vitae est propositus*

Tytuł: ‘Stół, na którym położony jest chleb żywota.’

marg.: „*Greg[orius] Nic[omediensis]*” – zob. GEORG.NIC.*Oblat.*, s. 492: „*mensa, in qua vitae panis propositus*”; por. ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 605; RAYNAUDUS, s. 38; MASENIUS, s. 614; GAWATH, k. Aa3; MIECHOWITA 2, s. 407.

w. 1 *Hojny król* – tu: Chrystus.

chleb żywy – zob. J 6,51: „*Jam jest chleb żywy, którym z nieba zstąpił*”.

w. 2 *cisnę się na ten bankiet* – por. Ap 19,10: „*Błogosławieni, którzy na wieczną wesela Barankowego wezwani są*”.

[67.] *Pandora gratiarum*

Tytuł: 'Pandora łask.'

Pandora – według Hezjoda (HES. *Theog.* 571n) pierwsza kobieta, wyposażona przez bogów w różne cechy, znana zwykle z podania przekazanego również przez Hezjoda (*Op.* 60n), zgodnie z którym została wysłana przez Zeusa do Epitemeusza (brata Prometeusza) z beczką (puszką) zawierającą wszelkie możliwe nieszczęścia.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; zob. NOVARINUS, s. 76: „Beata Virgo vera Pandora, donis caelestibus cumulata, omnium bonorum causa”; por. BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe, KM*, s. 181:

Myślił na początku Bóg o Bogarodzicy, abowiem natenczas wszystkie stworzenia swe, które miały być, wartował jako karty w wielkiej księdze, a brał z każdego dostojęstwa i zacności co przedniejsze, które potem wszystkie w jednej Maryjej Pannie zamknął, aby była własna z niej Pandora (to jest wszelakimi dary opatrzona), nie ona, o której poetowie bajali.

LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 147-148:

Prawdziwiew o Przenaświętszej Pannie mówić możemy, że jest Pandora niebieska, *contimens omne donum*, bo cokolwiek w skarbie niebieskim łask było, to wszystko włożył na nią Bóg Wszzechmogący.

Por. *OP* VI 79; XIII 41,2.

w. 1 *Świątobliwości składzie, cnót różlicznych zbiorze* – por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 7: „Skarbnica cnót prawdziwa”; *OP* VI 79,1; XV 19,2; XV 20,2.

w. 2 *czystości wzorze* – por. *OP* XVI 43.

[68.] *Palma victori*

Tytuł: 'Palma dla zwycięzcy.'

marg.: „*Ex eadem*” – {?}; zob. NOVARINUS, s. 182: „Pugnantium virtus et palma victorum Virgo”; por. Ps.-ALCUINUS, *PL* 101,1306A: „Facta est [...] virtus pugnantium, palma victorum”; SIGNORINUS, s. 295: „palmas, victorum praemia.” Epigram jest nieco zmienioną wersją w. 5-6 w wierszu *Jako Panna rozkrzewiłam się w Kades (Różaniec*, s. 100), będącego parafrazą łac. epigramu Alberta Inesa.

w. 1-2 *Grecyja z palmy plotła zwycięzcom korony, / ja tę mając, na wiekim nie jest zwyciężony* – por. *Różaniec*, jw.: „A jeśli z palmy dają zwycięzcom korony, / ja tę mając, na wiekim nie jest zwyciężony”; INES IV 20, w. 5-6, s. 50: „O, si nunc etiam victorum palma, coronas / nectit: vel nunquam, vel modo victor ero!”

Grecyja z palmy plotła zwycięzcom korony – a antycznej Grecji gałązki palmowe oraz wieńce z gałązek drzewa oliwnego i wawrzynu otrzymywali zwycięzcy igrzysk sportowych i artystycznych; palma jest symbolem

zwycięstwa także w Biblii, zob. np. 2 Mch 10,7: „A przetoż gałązki i rozgi zielone i palmy nosili przed tym, który zdarzył, że oczyszczone było miejsce swoje”; Ap 7,9: „a palmy w ręku ich” (o zbawionych w niebie). Por. *OP IX* 59,1; XII 32,2.

tę – Maryję; por. NOVARINUS, jw.: „Dziewica jest męstwem walczących i palmą zwycięzców”; zob. też obj. *OP II* 93,1.

[69.] *In utroque recursus*

Tytuł: ‘Ucieczka w każdej biedzie.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. PICINELLII, *Mondo*, s. 441: „Maria Vergine [...] di se stessa protesta: *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquam*. Plinio [zob. PLIN.MA.NH 12,5] della pianta del platano così: «Comendatio arboris eius nulla maior est, quam solem aestate arcere, hieme admittere». [...] Proprieta che da me fù riconosciuta in Maria Vergine, che qual platano ripara dal nostro capo gli ardori divini, mentre contra di noi è sdegnato quel Sourano, ma poi nell'inverno, e fra i gelati rigori della morte, ne ottiene la gloriosa chiarezza del suo beatifico aspetto”; SEBASTIANUS, s. 114: „ad hoc deputata est Virgo Maria, ut omnia necessaria recurrentibus ad se provideat sollicitè”.

w. 1 *Gdy nam przykry Syryjusz lub Akwilo dżdżysty* – sens: gdy dokucza nam upał lub deszcz i wicher północny (metaforycznie o gniewie Bożym i pokusach szatańskich).

Syryjusz – Syriusz (gr. Σείριος, *Seirios* – gorący, skwarny), najjaśniejsza z gwiazd nocnego nieba, położona w gwiazdozbiornie Wielkiego Psa (stąd inna nazwa: *Canicula*, Psia Gwiazda), od czasów starożytnych kojarzona z najgorętszą porą roku; synonim upałów i gorącego lata.

Akwilo – łac. *Aquilo*, w mitologii rzymskiej bóg lub personifikacja gwałtownego i zimnego wiatru północnego wiatru; synonim północy.

w. 2 *pod ten jawor bezpiecznie uchodźmy* – por. Syr 24,19: „jako jawor jestem powyzszona nad wodą”; cytat często odnoszony do Maryi; por. PICINELLI, jw.:

Maryja Dziewica [...] sama świadczy o sobie: « jako jawor jestem powyzszona nad wodą». [...] Pliniusz pisze o platanie: «Największą zaletą tego drzewa jest to, że w lecie zasłania przed promieniami słońca, a zimą je przepuszcza». [...] Są to własności, które rozpoznaję w Dziewicy Maryi, która chroni nas przed żarem gniewu Bożego, a potem, w czasie śmiertelnych mrozów, wyjednywa nam jasność uszczęśliwiającej wizji Boga.

LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 97: „Zowie się sama jaworem. [...] Okrywa nas jako jawor protekcją swoją, broni nas cieniem swoim od upałów gniewu Chrystusowego, zasłania od wichrów pokus przeklętego czarta”; KOCHOWSKI, *OP IX* 52; *Różaniec*, s. 102-103: *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas* (parafraza epigramu A. Inesa):

Tam, gdzie rzeka pod szklaną wodą piasek więzi,
 spaniały jawor rośnie, którego gałęzi
 gęstym pasmem wydane czynią lube cienie,
 mitygując żarliwe słoneczne promienie.
 Słuszniej ja Ciebie nazwę jaworowym drzewem,
 Ty mię, Panno, przed Boskim racz zasłonić gniewem.

Por. INES IV 29, s. 52:

*Hic, ubi se vitreis affantur flumina labris,
 diffuso platanus sidera crine subit.
 Ac mage torrentes ramorum frigore soles
 temperat et laxis protegit arva iubis.
 An non Virgo mihi platanus spatiosa vocetur:
 ista mihi solem mitigat, illa Deum.*

[70.] *Arca eluwie aquarum intacta*

Tytuł: 'Arka nietknięta wodami potopu.'

marg.: „*Iosue*” 3 – Joz 3,17: „sacerdotes, qui portabant arcam foederis Domini, stabant super siccam humum in medio Jordanis accincti”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 51.

w. 1 *Arko, niechaj się wznoszą Jordanowe wody* – nawiązanie do biblijnego opisu przejścia Izraelitów przez rzekę Jordan, której wody rozstały się przed Arką Przymierza (Joz 3,17): „a kapłani, którzy nieśli skrzynię przymierza Pańskiego, stali na suchej ziemi w pośrodku Jordanu przepasani, aż wszytek lud przez suche łożę przechodził”.

Arko – zob. obj. *OPI* 49,1.

w. 2 *od wód świata* – częsta w dawnym piśmiennictwie metafora świata jako morza, znana m.in. z pism Orygenesy; por. *OP* IV 60,2; VIII 17,1; IX 77,2; X 38,1; XIII 61,1; XV 63,1; XV 73,1; XVI 34,1.

[71.] *Amica Dei*

Tytuł: 'Przyjaciółka Boga.'

marg.: brak – zob. np. IDIOTA, s. 377: „Tu, Virgo Maria, amica Dei es” (Contemplatio II. *Beata Virgo amica*); MARRACCI, s. 14-16.

w. 1 *Wszystkie córki niełaski i gniewu synowie* – sens: wszyscy ludzie ponoszą konsekwencje niełaski i gniewu Bożego z powodu grzechu pierworodnego i popełnianych występków.

w. 2 *przyjaciółką ... Boską* – nawiązanie do częstego w Pnp (np. 2,2; 2,10; 4,1) określenia Oblubienicy jako „przyjaciółki”, które w interpretacji alegorycznej odnoszono do Maryi; zob. np. WUJEK, *KM*, s. 109-110: „Na ostatku i od grzechu uczynkowego próżna ta Panna była, do której Pan mówi: «Wszystka jesteś piękna, przyjaciółko moja, a żadnej makuły ani zmyy nie masz na tobie»; por. *OP* III 88,1.

[72.] *Regnum caelorum*

Tytuł: 'Królestwo niebieskie.'

marg.: „Magn[us] Albert[us]” – ALBERT.*Mar.*, s. 12: „sed quando in utero Matris fuit, ipsa Virgo sibi caelorum regnum fuit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 204.

w. 1-2 *Gdy synaczka w żywocie czystym Panna miała, / Królestwem się niebieskim słusznie wtenczas stała* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Odpowiada M[agnus] Albertus, [...] że mając w żywocie swoim Syna Bożego, miała niebo, stała się niebem”.

[73.] **MARIA (anagramma) Miara**

Tytuł: ‘Maria (anagram) Miara’

marg.: brak – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 416: „Imię twoje święte MARIA w anagramatyzmie włoskim znaczy MI ARA, ołtarz dla mnie”.

w. 1 *Maryja ... miara* – zob. np. BARANOWICZ, s. 220: *Maria mi ara* (tytuł); przykład popularnych w literaturze barokowej konceptów anagramatycznych (zob. np. SARBIEWSKI, *O poincie*, s. 39: „Dziesiąty sposób jest anagramatyczny, gdy w tym samym imieniu z rozrzuconych sylab lub odwrotnie ustawionych wynajduje się wiele znaczeń. Pospolicie nazywają się anagramami i cieszą się u niektórych nadmierną uprawą”); w XVII w. ukazał się cały szereg zbiorów anagramów o treści religijnej, np. Joannes Baptista Agnensis, *Centum anagrammata prorsus pura pro Deipara Virgine sine originali peccato concepta...*, Romae 1661; Pompeo Salvi, *Anagrammata e nominibus sanctorum, quorum festos dies Romana Ecclesia et Seraphica religio quotannis celebrare consuevit. Item quingenta pro Deipara Virgine ee salutationis angelicae verbis; ave Maria gratia plena, Dominus tecum. Et alia deprompta*, Genuae 1665; Józef Stanisław Biezanowski, *Oraculum Parthenium...*, Cracoviae 1668; Wojciech Tylkowski, *Sacra Anagrammata de festis Christi ac Beatae Virginis*, Varsaviae 1666. Por. *OP* X 49.

[74.] **Funis coccineus**

Tytuł: ‘Sznur purpurowy’

marg.: „Iosue” 2 – Joz 2,21: „appendit funiculum coccineum in fenestra”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 6: „[...] funiculus iste coccineus. Glossa: id est sanguine suo rubricatus”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 263.

w. 1 *Sznurze Raaby* – aluzja do opisanego w Księdze Jozuego (2,1-24) epizodu poprzedzającego zdobycie Jerycha: szpiegdy izraelscy zatrzymali się u nierządniczy Rachab, która ukryła ich przed zwiadowcami króla, a następnie nocą spuściła na powrozie z okna swego domu, przylegającego do muru miejskiego; w zamian Izraelici obiecali, że jej dom i rodzina zostaną oszczędzone w czasie walk o miasto – znakiem dla zdobywców miał być „powrozek czerowny” uwiązany w oknie, z którego Rachab spuściła szpiegów; w egzegezie alegorycznej Rachab i jej sznur były interpretowane jako figury Maryi (zob. np. MARRACCI XV, s. 151); por. *OP* III 78; VIII 27.

a ten, w którym będzie domu – sens: a w domu, w którym będzie ten sznur.

w. 2 *nieprzyjaciel* – tu zapewne: szatan.

[75.] *Oleum nomen tuum*

Tytuł: 'Olej imię Twoje.'

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 30: „*Oleum effusum, Maria, nomen tuum*”; Pnp 1,2: „*Oleum effusum nomen tuum*”.

w. 1 *olejem* – zob. obj. *OP* III 35,2.

w. 2 *olej na wierzch ... się ... dobywa* – zob. obj. *OP* III 35,1.

[76.] *Pulbrior luna*

Tytuł: 'Piękniejsza niż księżyc.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 6 – Pnp 6,9: „*pulchra ut luna*”.

w. 1 *Piękniejszaś niżli słońce* – por. *OP* II 86,1; XII 19; XIII 15; XV 3.

niż miesiąc złoty – zob. obj. *OP* III 15,2; por. XIII 15; XV 3.

w. 2 *oni cierpią zaćmienia, Ty żadnej ciemnoty* – zob. obj. *OP* III 28; por. X 89.

[77.] *Turtur pudicissima*

Tytuł: 'Synogarlica najwstydlivsza.'

marg.: „*Apponius*” – zob. APONIUS, s. 78: „«*Vox turturis audita est in terra nostra*». Congrua aestati huius castissimae avis vox, gloriosae virginitatis, in supradicto tempore per beatam Mariam primum audita est in terra nostra, dicendo ad angelum Gabrielem: [...] «*Ecce ex hoc beatam me dicent omnes generationes [...]*»»; por. Pnp 2,12: „*vox turturis audita est in terra nostra*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 661: „Święty Aponijus obraca to do naświetszej Panny: „*Vox turturis audita est in terra nostra per beatam Mariam, quando dixit: «Magnificat anima mea Dominum»*»; ESTEVE, s. 198 (*Apponius, Lib. 4. de Cant.*); CARTHAGENA 4, kol. 612; RAYNAUDUS, s. 76; GAWATH, k. Aa4.

w. 1 *synogarlice u nas głos słyszany* – zob. Pnp 2,12: „*głos synogarlice słyszany jest w ziemi naszej*”; fragment w egzegezie alegorycznej odnoszony do Maryi, zob. np. *Psalterzyk*, k. F_{3v}: „*Synogarlico nawstydlivsza*”; WUJEK, *KM*, s. 110: „*Toć jest on wdzięczny głoszek synogarliczki, którychmy natenczas naprzod w ziemi naszej usłyszeli, który nam znamionuje i przynosi z sobą, jako wesołą wiosnę, czas łaski i miłosierdzia Bożego*”; por.; LIBERIUSZ, jw.: „*Święty Aponijus obraca to do naświetszej Panny: [...] «Głos synogarlice słyszany jest w ziemi naszej przez błogosławioną Pannę, kiedy zaśpiewała Magnificat, wielbi dusza moja Pana*».

synogarlice – synogarlicy; synogarlica, gatunek ptaka z rodziny gołębiowatych.

w. 2 *pogany* – tu zapewne o Turkach i Tatarach, metonimicznie o wszelkich wrogach; por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 15, w. 17-20, s. 99:

A my dokąd, bliżsi zguby,
udamy się z swymi śluby,
kiedy niebieski Ociec rozniewany
przepuścił gorsze Szwedy niż pogany?
Póđmy Boskiej prosić Matki.

OP III 94; VI 82; X 100,2; XII 3; XIII 8; XIII 44,2.

[78.] *Rahab occultans speculatores*

Tytuł: 'Rachab ukrywająca szpiegów.'

marg.: „*Iosue*” 2 – Joz 2,4: „Tollensque mulier viros abscondit”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 263-264.

w. 1 *Raabo, któraś w domu dwu szpiegów zakryła* – zob. obj. *OP* III 74,1.

w. 2 *Boska natura z człowieczeństwem* – mowa o Jezusie w łonie Maryi; por. *OP* VIII 27.

[79.] *Vellus roris bibulum*

Tytuł: 'Włna chłonna rość.'

marg.: „*Iudi[cum]*” 6 – Sdz 6,37-38: „ponam hoc vellus lanae in area; si ros in solo vellere fuerit et in omni terra siccitas, sciam, quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel”; zob. BEDA, *Nativ.*, *PL* 94,498A; ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 7: „Ipsa est vellus roris divini”; RAYNAUDUS, s. 77.

w. 1 *Chrystus barankiem* – zob. J 1,29: „Oto Baranek Boży”.

Panna wełną – nawiązanie do „runa Gedeona” (Sdz 6,33-40): przed walką Izraelitów z Madianitami, Amalekitami i ludami wschodu jeden z wodzów izraelskich, Gedeon, otrzymał znak przyszłego zwycięstwa (Sdz 6,37-38): „położę to runo wełny na bojowisku: jeśli rosa będzie na samej wełnie, a na wszystkiej ziemi suchość, będę wiedział, że przez rękę moją, jakoś rzekł, wyzwolisz Izraela. I stało się tak”; w egzegezie alegorycznej runo Gedeona odnoszono do Maryi; por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Wełno Gedeonowa”; *Godzinki*, s. 13: „runo Gedeona”; MIASKOWSKI, *Melpomene* w. 21-22: „Tyś runo wilgie i suche (o nowy / cudzie!), ufności znak Gedeonowy”; *OP* VII 52; VIII 24,1; XI 36,2.

[80.] *Bonorum optimum*

Tytuł: 'Z dobrego najlepsze.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}.

w. 1 *malarz nasz* – być może aluzja do anegdoty o namalowanym przez Zeuksisa obrazie wotywnym dla świątyni Junony w Agrycencie; zob. obj. *OP* II 44.

w tym sprawi – sens: pokaże w ten sposób.

[81.] *Ruth colligens spicas*

Tytuł: 'Rut zbierająca kłosy.'

marg.: „*Ruth*” 2 – Rt 2,3: „Abiit itaque et colligebat spicas post terga mententium”; por. ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 7; BONAV., s. 247; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 278.

w. 1 *Skąpa Rut, na cóż zbierasz kłosy po Boosie* – nawiązanie do opisanej w Księdze Rut (1-4) historii Rut, Mooabitki, synowej Izraelitki Noemi, która uchodząc przed głodem panującym w Judei, udała się do Moabu; po śmierci męża i synów wróciła z synową do Betlejem, Rut zaś, w celu zdobycia pożywienia, zbierała kłosy na polu należącym do Booza, bogatego krewnego Noemi; dzięki zabiegom Noemi Rut poślubiła Booza, a owocem tego związku był Obed, dziadek Dawida; w egzegezie alegorycznej Rut była traktowana jako jedna z figur Maryi (zob. MARRACCI XV, s. 177). Por. *OP* VII 18.

w. 2 *kopą* – całe snopy (w przeciwieństwie do pojedynczych kłosów); tu: obficie, szczerze.

[82.] *Non pro illa sed pro omnibus lex lata*

Tytuł: 'Prawo wydane dla wszystkich, lecz nie dla niej.'

marg.: „*Esther*” – Est 15,13: „Non morieris; non enim pro te, sed pro omnibus haec lex constituta est”.

w. 1-2 *Nie może pierworodnej skazy mieć zarzutu / Panna* – sens: nikt nie może zarzucić Maryi, że podlega grzechowi pierworodnemu.

w. 2 *od powszechnego wyjęta statutu* – jest wyjątkiem od powszechnie obowiązującego prawa (metaforycznie: jest wolna od grzechu pierworodnego; zastosowanie do Maryi słów skierowanych do Estery; por. Est 15,13: „Nie umrzesz, bo nie na cię, ale na inne wszystkie to prawo uczyniono”; zob. obj. OP VII 10,1).

[83.] *In fluctibus maris ambulans*

Tytuł: 'Chodząca po falach morskich.'

marg.: „*Ecclesiastici*” 24 – Syr 24,8: „In fluctibus maris ambulavi”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 49-50.

w. 1 *Która po morskich możesz nawalnościach chodzić* – zob. Syr 24,8: „chodziłam po walech morskich”.

w. 2 *Racz z wód czyścowych dusze wiernych wyswobodzić* – nawiązanie do wiary w szczególne wsparcie udzielane duszom czyścowym przez Maryję; LIBERIUSZ, jw. (cytat z kazania Bernardyna ze Sieny *De glorioso nomine Mariae*; zob. BERN.SEN. 3, s. 89):

Bo jeśli weźmiemy te, których Pan Bóg w czyściu poleruje doczesnym ogniem, to pewna, że ci w mękach i utrapieniach swoich doznawają często łaski i pociechy od Panny błogosławionej. [...] Dyjonizyusz Kartuzyjanus przywodzi świadectwo [...] dusze, która w głos zeznała, że Panna błogosławiona co rok w dzień Narodzenia Syna swego i na każdą Wielkanoc zstępuje do czyścia i dusze one nawiedza, cieszy i wiele ich modlitwą swoją wyprowadza. Dowodzi tego święty Bernardyn z onych słów Eklezjastyka: *In fluctibus maris ambulavi*. [...] Błogosławiona Panna w czyściu ma władzę, dlatego mówi w Eklezjastyka: «I po falach morskich chodziłam». Męka albowiem czyściu dlatego zowie się falą, że przemija, ale przydaje się morska, bo zgoła jest przykra. Od tych mąk wyzwala Panna błogosławiona [...]».

OP XI 21; XIV 87,2.

czyścowych – czyściec (łac. *purgatorium*) w teologii katolickiej przejściowy stan, w którym znajdują się dusze osób zmarłych w łasce, ale które nie są całkowicie wolne od skutków grzechów (winy i kary) i podlegają oczyszczeniu przez „ogień” natury duchowej przed dostąpieniem pełni łaski zbawienia w niebie.

[84.] *Lux perpetua*

Tytuł: 'Światłość wieczna.'

marg.: „*Missal[e] Rom[anum]*” – zob. np. *Miss.Rom.*, k. f₃ (s. LXXXV-LXXXVI, *Missae pro defunctis*), PL 85,893A (*Ad Missam. Officium*); 4 Ezd. 2,35: „Parati estote ad praemia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per aeternitatem temporis”.

w. 1 *Światłości, która świecisz ... bez końca* – światłość wieczna, wiekuista; tytuł w literaturze i w liturgii Kościoła odnoszony zwykle do Boga; por. np. Ps 103,1-2: „Panie Boże [...] odziany światłością jako szatą”; 1J 1,5: „Bóg jest światłością”; także metaforyczne określenie stanu zbawionych w niebie, znane m. in. z apokryficznej (niekiedy uznawanej za deuterokanoniczną) 4 Księgi Ezdrasza 2,35 (WUJEK 1599, s. 1077): „Bądźcie gotowi ku odpłacie królestwa, bo jasność wieczna będzie wam świeciła czasy wiecznymi”. Por. MŁODZIANOWSKI, *KM*, s. 322: „Całego świata Pana i światłość światu miała rodzić wieczną”; *OP* IV 16; XI 12,2; XII 49; XV 5,1.

[85.] *Mater amabilis*

Tytuł: ‘Matka ukochana.’

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Mater amabilis*”; por. DURETIUS, k. A₇v; ARIAS, k. 15; MIECHOWITA 1, s. 397 n.; PAULL DE BARRY, s. 33.

w. 1 *z wszelkiej ... chuci* – z całego serca, z całej woli.

[86.] *Vas honorabile*

Tytuł: ‘Naczynie czcigodne.’

marg.: „*Ibid[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Vas honorabile*”; por. Rz 9,21: „*vas in honorem*”; DURETIUS, k. B₃; MIECHOWITA 2, s. 272 n.

w. 1 *naczynie* – zob. obj. *OPI* 183,1; por. Rz 9,21: „*naczynie ku uczciwości*”.

[87.] *Vas insigne devotionis*

Tytuł: ‘Naczynie osobliwe pobożności.’

marg.: „*Ibid[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Vas insigne devotionis*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 614; DURETIUS, k. B₃v; MIECHOWITA 2, s. 279 n.; PAULL DE BARRY, s. 92.

w. 1 *Jak pachnie ... balsamem* – zob. obj. *OP* VIII 31,1; por. IX 61,1.

[88.] *Ecce tu pulchra es. Ecce tu pulchra es*

Tytuł: ‘Oto piękna jesteś. Oto piękna jesteś.’

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 1,14: „*Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es*”.

w. 1 *przyjaciółko* – zob. obj. *OP* III 71,2.

w. 2 *piękność ... dwoja* – podwójna piękność (duchowa i cielesna).

[89.] *Phosphorus auspiciatus nascenti*

Tytuł: ‘Jutrzenka zwiastująca pomyślność nowonarodzonemu.’

marg.: „*Galatin[us]*” – por. GALATINUS, s. 146: „*Aurora hic pro matre Messiae aptissime accipiat*”; s. 498: „*Quemadmodum enim aurora dici claritatem inchoat, ita certe gloriosa mater Messiae mox veniens, totum mundum illuminare coepit*”.

w. 1 *Szczęśliwy rodzącemu <człeku> gończe Feba* – sens: jutrzeńko zwiastująca szczęście człowiekowi przychodzącemu na świat; por. *OP XI 69,1*.

gończe Feba – gwiazda zaranna, planeta Venus, zwiastująca wschód słońca; zob. obj. *OP II 63, 1; III 26,1*.

Feba – zob. obj. *OP, W, w. 22*.

[90.] *Hesperus moribundis*

Tytuł: ‘Gwiazda wieczorna umierających’.

marg.: „*Idem*” – {?}; być może odnosi się do określenia Maryi jako jutrzeńki; zob. wyżej, *OP III 89* (źródło); por. MIECHOWITA 2, s. 423: „Hesperus est Beata Virgo Maria”; PICINELLI, *Symbola*, s. 713: „Hesperus luminosus est Maria, quae in morte se demonstrat propitiam”; por. MASENIUS, s. 27.

w. 2 *niech mi ... wieczorną Panna gwiazdą będzie* – nawiązanie do kultu Maryi jako patronki i opiekunki umierających; zob. obj. *OP VIII 93,1*.

wieczorną ... gwiazdą – Venus, zwaną w tym przypadku (w odróżnieniu od niej jako gwiazdy porannej, Aurory), Hesperosem (łac. *Hesperus*); zob. MIECHOWITA 2, s. 423: „Stella matutina. Haec stella cum antegreditur Solem, Lucifer dicitur; cum subsequitur, Hesperus” (‘Gwiazda zaranna. Ta gwiazda, gdy poprzedza słońce, zwie się Lucyferem; kiedy następuje po nim – Hesperosem’); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 9 (zob. obj. *OP XIV 68,2*).

[91.] *Frutex aromaticus*

Tytuł: ‘Krzew pachnący’.

marg.: brak – zob. np. MASENIUS, s. 1015: „Cinnamum seu cinnamomum frutex aromaticus”; RICH.LAUR., kol. 985: „cinnamomum aromatizans, quia ubique diffundit odorem pietatis et misericordiae suae, et omnium virtutum suarum”.

w. 1 *cynamonu* – cynamon, przyprawa z wysuszonej kory cynamonowca, znana już w czasach starożytnych i wzmiankowana w Biblii, np. w Pnp 4,14 („Spikanard i szafran, kasja i cynamon”) i Syr 24,20 („jako cynamon i balsam woniący wydałam wonność”), niekiedy traktowany jako symbol maryjny; por. RICH.LAUR., jw.: ‘[Maryja] jest aromatycznym cynamonem, bo wszędzie rozsiewa zapach swojej pobożności, litości i wszelkich cnót swoich’; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 103: *Jako cynamon i balsam pachnący wonność wydałam* (tytuł); *Na toż*: „Z lasów cynamonowych już nie chcę korzyści, / Słusznie się cynamonem Twe przezwisko ićci”; por. INES IV 32, s. 53: „Non ego quaesierim Pancheae cinnama silvae, / dum sua virgineum cinnama nomen habet.” *OP IX 51,1*.

meksykańskie ... gaje – cynamon pierwotnie był pozyskiwany tylko z drzew rosnących w Azji (najbardziej ceniony był cynamon cejloński; por. KOCHOWSKI, *Liryka II 36*, w. 7, s. 143: „Niech cynamonu ma Indyja gaje”); w czasach nowożytnych zaczęto uprawiać cynamon w Indiach Zachodnich, tj. w krajach Ameryki Środkowej i Południowej.

[92.] *Flos e spinis Iudaeorum*

Tytuł: ‘Kwiat spośród kolców żydowskich’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „O rosa, quae ex spinis, hoc est Iudaeis orta es”.

w. 1 *Z którego Panna idzie, krzak* – sens: krzew, z którego pochodzi Panna.

krzak ... pełen ości – tu o narodzie żydowskim; metafora o powrońcenijski biblijnej, wyrażająca grzeszność narodu wybranego (zob. np. Iz 32,13: „Na ziemię ludu mego ciernie i tarń wystąpi”; Mi 7,4: „Kto najlepszy między nimi, jako oset, a kto prawy, jako ciernie z płotu”), popularna w literaturze mariologicznej; zob. np. IOAN.DAMASC., jw.: ‘O rózo, która zrodziłaś się z cierni, to jest spośród Żydów’; MIECHOWITA 2, s. 290: „Perpende quatuordecim generationes ab Abraham qui genuit Isaac usque ad Joseph virum Mariae [...]: et invenies inter hos progenitores multos spinosos, quos ferebat hortus illius antiquus” (‘Rozważ czterdzieści pokoleń od Abrahama, który zrodził Izaaka, aż po Józefa, męża Maryi [...], a znajdziesz spośród tych przodków wielu ciernistych, których wydal z siebie ów starodawny ogród’). Por. *OP* XIV 5.

w. 2 *kwiat wdzięcznej barwy i dziwnej wonności* – por. Pnp 2,2 (zob. obj. *OP* I 92,1); por. IV 28.

[93.] *Stillicidium stillans super terram*

Tytuł: ‘Deszcz skrapiający ziemię.’

marg.: „*Psal[morum]*” <71> – Ps 71(72),6: „Descendet sicut pluvia in vellus et sicut stillicidia stillantia super terram”.

w. 1 *deszczem niebieskim* – por. Ps 71(72),6: „Znidzie jako deszcz na runo a jako krople na ziemię kapiące”; zob. też obj. *OPI* 85, w. 1; por. XIV 80.

[94.] *Virga percutiens duces Moab*

Tytuł: ‘Rózga gromiąca wodzów Moabu.’

marg.: „*Nun[erorum]*” 24 – Lb 24,17: „consurget virga de Israel et percutiet duces Moab”; por. DURETIUS, k. C₂; MARRACCI XVIII, s. 308; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 4.

w. 1 *Rózga Moab gromiąca* – zob. Lb 24,17: „I powstanie laska z Izraela, i pobije książęta Moab”. Por. *OP* VII 63.

Moab – starożytna kraina położona na wschodnim brzegu Morza Martwego na terenie dzisiejszej Jordanii; zamieszkujący ją lud Moabitów toczył w czasach biblijnych walki z Izraelitami.

w. 2 *Polszcze ciężcy poganie* – zob. obj. *OP* III 77,1.

[95.] *Fundamenta eius in montibus*

Tytuł: ‘Fundamenty jego na górach.’

marg.: „*Psal[morum]*” 8<6> – Ps 86(87),1: „Fundamenta eius in montibus sanctis”.

w. 1 *Miasto ... na górach, a gór tych gront twardy* – por. Ps 86(87),1: „Fundamenty jego na górach świętych”.

w. 2 *którego Erebowe nie ruszą petardy* – sens: którego nie zwyciężą siły piekielne; por. Mt 16,18 (zob. obj. *OPIV* 95; por. VI 38,2).

Erebowe – zob. obj. *OP* III 44,1.

[96.] *Contradicens adversariis nostris*

Tytuł: 'Odpierająca naszych nieprzyjaciół.'

marg.: brak; A: „*Richardus a S[ancto] Victor[e]*” – por. RICH.LAUR., kol. 426: „ipsa dicitur advocata nostra, quia in conspectu Dei bonum pro nobis loquitur et contradicit adversariis nostris”.

w. 1 *Od nieprzyjaciół ludzie nas na lyczku zdrowie* – prawdopodobny sens: z powodu nieprzyjaciół życie nas, ludzi, jest w niebezpieczeństwie.

na lyczku zdrowie – w niebezpieczeństwie, blisko utraty zdrowia, życia; zwrot przysłowiowy; zob. NKPP („Zdrowie” 12).

w. 2 *jeżeli się przy grzesznych Panna nie opowie* – sens: jeśli za grzesznikami nie wstawi się Maryja; por. RICH.LAUR., jw.: ‘ona sama jes zwana naszą orędowniczką, ponieważ w obliczu Boga dobrze mówi o nas i przeciwstawia się naszym wrogom’.

[97.] *Terra, de qua veritas orta*

Tytuł: ‘Ziemia, z której zrodziła się prawda.’

marg.: „*Psal[morum]*” 84 – Ps 84(85),12: „Veritas de terra orta est”.

w. 1 *Ziemią Cię Boską ... nazwać mogę* – popularny tytuł maryjny o proweniencji biblijnej; zob. np. Ps 23(24),1: „Pańska jest ziemia i napelnienie jej”; por. WUJEK, *KM*, s. 108: „Tać jest ziemia ona przenaświętsza, o której w psalmie prorok mówił: «A ziemia nasza da swój owoc»”. I o której Ezajasz: «niechaj się otworzy ziemia a wyda z siebie Zbawiciela»; *OP* VI 14,1; XV 45,1; XV 64; XVI 52,2.

w. 2 *Bóg prawdą* – zob. J 14,6: „Jam jest droga i prawda i żywot”.

tymesz Ty zarodziła zbożem – sens: z Ciebie wyrosło to zboże (tj. urodziłaś Boga, który jest prawdą); por. Ps 84(85),12: „Prawda wyrosła z ziemi”; *Psalterzyk*, k. F_{3v}: „Ziemia, z której prawda wszczęła się”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 38: „o której prorok mówi: «Prawda z ziemi (to jest z Panny błogosławioncej) wyszła»”; *OPI* 85,1; IV 12; XV 45,2; XV 64,2.

[98.] *O clemens*

Tytuł: ‘O łaskawa.’

marg.: „*Brev[iarium] Rom[anum]*” – *BREVIARIUM* III, s. 158. Ten i dwa kolejne epigramy nawiązują do aklamacji zamykających popularną antyfonę maryjną *Salve Regina* i wraz z pierwszymi jedenastoma tworzą kompozycyjną ramę kwatery III.

w. 1 *Pani litości* – zob. obj. *OP* III 2,2.

w. 2 *utrzymaj sprawiedliwość* – sens: powstrzymaj sprawiedliwego Boga.

[99.] *O pia*

Tytuł: ‘O pobożna.’

marg.: „*I[bi]dem*” – *BREVIARIUM* III, s. 158.

w. 1 *pierwsza po Bogu* – por. Ps.-*BONAV.*, s. 250:

Ecce quam gloriosum gloriae Mariae privilegium, quod ipsa in gloria gloriosissima est post Deum. Gloriosum gloriae Mariae privilegium est, quod

quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid iucundius in gloria est, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est.

Oto jak chwalebny jest przywilej chwały Maryi, że pod względem chwały jest po Bogu najchwalebniejsza. Tak zaszczytny jest przywilej chwały Maryi, że cokolwiek po Bogu jest piękniejsze, słodsze, przyjemniejsze, tym jest Maryja, to jest w Maryi, to jest przez Maryję.

Por. *OP* XVI 15,2; XVI 70,2.

w. 2 *wytnij imię me z kozłów katalogu* – sens: wytnij moje imię z rejestru potępionych; por. Mt 25,31-33:

A gdy przydzie Syn Człowieczy w majestacie swoim i wszyscy aniołowie z nim, tedy siedzie na stolicy majestatu swego. I będą zgromadzone przedeń wszystkie narody, i odłączy je jedne od drugich, jako pasterz odłacza owce od kozłów. I postawi owce po prawicy swojej, a kozły po lewicy.

Zob. też: GROCHOWSKI, *Proza na dzień zaduszny albo na czas któregośkolwiek pogrzebu chrześcijańskiego. Dies illa, dies irae*, s. 135: „Nie licz mię w poczet z kozłami, / daj miejsce między owcami”; por. *OP* XVI 1; XVI 85,2.

kozłów – w Septuagincie i w Wulgacie mowa o wytrzebionych samcach kozy domowej, które z powodu nieprzyjemnego zapachu stały się symbolem odrzuconych i potępionych; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 321: „Wicie, co w Piśmie Świętym znaczą kozłowie? Znaczą ludzie swawolne, złe, wierzgające przeciw Bogu [...], znaczą ludzie grzeszne”.

[100.] *O dulcis Virgo Maria*

Tytuł: ‘O słodka Panno Maryjo’

marg.: „*I-bi-dem*” – *BREVIARIUM* III, s. 158.

w. 1 *imię Maryja słodkość ma zawartą* – zob. obj. *OP* III 4,1; por. IV 84,2; XI 35,2.

w. 2 *Bernardzie, powiedz, g<d>y je pobykasz i z kartą* – nie udało się w piśmiach i biografiach św. Bernarda z Clairvaux zidentyfikować cytatu lub epizodu, do którego nawiązuje epigram; możliwy błąd autora, który pomylił św. Bernarda ze św. Tomaszem z Akwinu, który jako dziecko miał połknąć kartkę z wypisanym na nim „pozdrowieniem Bogarodzice”; zob. SKARGA, *Żywoty*, s. 193.

Zawarcie kwatery III

w. 1 *Próżna duma rachmistrów* – sens: darmo siłą się matematycy, dumni ze swej wiedzy.

w. 3 *zaspasy arabskie* – piaszczyste wydmy pustynne w krainach arabskich (w Arabii, na Półwyspie Arabskim); por. *OP* XVI 99,1.

w sumaryjusz unidą – sens: dadzą się policzyć, ująć w rejestrze.

w. 4 *nad gorącą... torridą* – nad gorącymi krajami (łac. *zona torrida* – strefa gorąca, tropikalna, utożsamiana z Afryką i strefą międzyzwrotnikową).

KWATERA IV

Motto: „Staęła królowa po prawicy twojej...”

marg.: „*Psalm[orum]*” 44 – Ps 44(45),10.

[1.] *Regina possidens regnum iure filii*

Tytuł: ‘Królowa dzierżąca królestwo na mocy prawa syna.’

marg.: „*De hered[itate] § Instit[utionum]. Ius communicat[ivum]*” – odesłanie do paragrafów *Institutiones* Justyniana (III 3,1-5, *Senatus consultum Tertullianum*), w których mowa o dziedziczeniu przez rodziców po zmarłych dzieciach; *ius communicativum* – prawo wspólnoty, prawo posiadania służącej żonie po śmierci męża lub matce po śmierci dzieci (zob. w. 3); w dawnej Rzeczypospolitej *ius communicativum* prawo do dziedziczenia przez żonę lub dzieci królewskiej nadanych zmarłemu mężowi lub ojcu.

w. 1-2 *Od cesarzów chwalebna staęła ustawa, / że matki z dziećmi, dzieci z matką wspólne prawa* – sens: cesarze ustanowili czcigodne prawa, zgodnie z którymi matki mają prawo do dziedziczenia po dzieciach, podobnie jak dzieci po matkach. Zob. *Institucje Justyniana*, s. 154-156:

Najpierw boski Klaudiusz przyznał matce, dla pocieszenia po utraconych dzieciach, prawo ustawowego dziedziczenia po nich. Potem zaś, uchwałą senatu tertuliańską, która została powzięta za czasów cesarza Hadriana, wydano najobszerniejsze postanowienia o udzieleniu prawa tego smutnego dziedziczenia matce [...]. Nam wydało się właściwą i prostą drogą, by matka miała pierwszeństwo przed wszystkimi osobami spadkobierców ustawowych i bez żadnego umniejszenia otrzymywała spadek po swoich dzieciach.

Por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 177: „Prawa pospolitego taki jest tryb i stylus, że syn, gdy jednak jest, a umiera bez potomka, bez testamentu, cokolwiek dóbr ma, wszystko przymierza na rodzice”. Na mocy uchwały senatu z 178 r. (*Senatus consultum Orfitianum*) dzieci mają prawo do dziedziczenia po matce przed wszystkimi krewnymi agnacyjnymi.

w. 3 *w królestwie synowskim* – tu: w królestwie niebieskim, w niebie.

prawem społeczności – tu: z mocy prawa wynikającego ze związku pokrewieństwa.

w. 4 *królową słusznie się rozgłości* – sens: będzie prawowitą królową; por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 581: „Oportebat denique Dei Matrem, ea quae filii erant possidere” (przekł. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 177: „Należało, aby Matka Boża to, co było synowskiego, objęła”); RUPERT.*Cant.*, PL 168,891B: „Regina caelorum totum iure possidens Filii regnum”; LIBERIUSZ, jw.: s. 177: „Wiele dobrego odumarł Chrystus Jezus, odumarł nieba [...] Na kogóż to spadło? Na Matkę jego najświętszą”; OP XIII 54; XIV 22; XIV 74,2.

[2.] *Lucis paranymphus*

Tytuł: ‘Dziewosłab światłości.’

marg.: „*Petr[us] Da[mianus]*” – por. DAMIAN.*Ioan.apost.*, PL 144,865D: „Quocirca dignum fuit ut beatus Ioannes apostolus archangelo Gabrieli ad custodiam matris Domini socius haberetur, quatenus ille caelestis olim paranympus intactam Virginem invisibiliter custodiret, et iste forinsecus fragilitati femineae obedientiae suae ministerium exhiberet” (tu jednak tytuł *paranympus* w odniesieniu do archanioła Gabriela); AVANCINUS, s. 43: „Paranympus [...] spiritus”.

w. 1 *Kiedy się światłość wieczna z człowiekiem braciła* – sens: kiedy Bóg w osobie swego syna, „wiecznej światłości”, zawierał przymierze z człowiekiem; por. obj. OP III 84,1.

w. 2 *Panna tej ligi pierwszym dziewosłębem była* – sens: Maryja była pierwszym zwiastunem tego przymierza.

[3.] *Benedicti seminis augusta parens*

Tytuł: ‘Boska matka błogosławionego płodu’

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – {?}; tytuł przypisywany św. Bernardo-wi przez dawniejszych autorów; zob. CANISIUS, s. 244: „Gaude [...] parens augusta benedicti seminis” (S[anctus] Bernardus); BEYERLINCK 5, s. 278: „benedicti seminis augusta parens” (S[anctus] Bernardus).

w. 1 *z każdej strony* – pod każdym względem.

w. 2 *plód Twój jest błogosławiony* – zob. obj. OP II 5; por. XIV 60,2.

[4.] *Regina caelorum*

Tytuł: ‘Królowa niebios’.

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG.*Assumpt.*, PL 39,2130: „Sufficere debet tantum notitiae humanae hanc vere fateri reginam caelorum, pro eo quod regem peperit angelorum”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 519; ESTEVE, s. 204; CARTHAGENA 4, kol. 608; ARIAS, k. 22; GAWATH, k. Z6v; RODRIGUEZ, s. 9.

w. 1 *Jesteś królową nieba* – por. *Psalterzyk*, k. G: „Królowo niebios”; *Godzinki*, s. 11: „Zawitaj [...] niebieska Królowa”; LIBERIUSZ, jw.: „Ś[więty] Augustyn nazywa ją Królowa niebieska, *Regina caeli*”.

w. 2 *numizmata* – monety, pieniądze (łac. *numismata*); tu ogólnie: kosztowności, bogactwa.

[5.] *Domina mundi*

Tytuł: ‘Pani świata’.

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 10: „Domina mundi”; por. HORTULUS, k. 125v; CARTHAGENA 4, kol. 601; RAYNAUDUS, s. 17; PAULL DE BARRY, s. 50; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Fora, gdzieś dotąd, książę, panował, ciemności* – sens i szyk: precz stąd (tj. z tego świata), książę ciemności, panowałeś gdzie do tej pory .

książę... ciemności – zob. obj. OPI 75,1.

w. 2 *panią świata z prawa i z własności* – zob. obj. OPIV 1; por. *Godzinki*, s. 11: „Zawitaj, Pani świata”; OPIV 55,2; XVI 68,2.

[6.] *Filia principis*

Tytuł: 'Córka księcia.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 7 – Pnp 7,1: „*filia principis*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 42.

w. 1 *Jasnieś jest oświecona* – w dawnej Polsce tytuł grzecznościowy przysługujący książętom; por. *OP* X 77,2; VIII 36,1.

w. 2 *że idziesz z linijej światłości książęcej* – sens: że wywodzisz się ze znakomitego rodu książęcego; zob. obj. *OP* III 30,2; por. Pnp 7,1: „córko książęcia”; LIBERIUSZ, jw.: „Przenaświętsza Panna jako *filia principis*, córka książęcia”.

[7.] *Urna aurea*

Tytuł: 'Złota skrzynia.'

marg.: „*Andr[eas] Hie[rosolymitanus]*” – ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „*Salve, urna aurea*”; por. Ps.-EPIPH.*Laud.*, *PG* 43,490; ESTEVE, s. 199; CARTHAGENA 4, kol. 613; ARIAS, k. 30; RAYNAUDUS, s. 82; GAWATH, k. Aa4; MARRACCI XVIII, s. 148: „*Urna*”.

w. 1 *W skrzynkę sędzia dekreta kładzie* – w Trybunale Koronnym dawnej Rzeczypospolitej sędziowie składali sentencje do specjalnych skrzynek sądowych.

Boże, a Ty – inwersja: a Ty, Boże.

w. 2 *w tę złotą* – tu: do skrzyni, którą jest Maryja, zwana również skrzynią (arką) przymierza (por. *OP* I 49) i przebłagania (por. *OP* VI 58; IX 73).

nie kładź świata kondemnaty – sens: nie kładź wyroku skazującego świat (ludzi).

[8.] *Mulier fortis*

Tytuł: 'Niewiasta mężna.'

marg.: „*Prov[erbiolorum]*” 31 – Prz 31,10: „*Mulierem fortem quis inveniet?*”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 14: „*Mulierem fortem quis inveniet, sicut Mariam?*”; ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 16v; RAYNAUDUS, s. 40; GAWATH, k. Aa3v; RODRIGUEZ, s. 23; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 91.

w. 1 *Niewiasto, płaszczem męstwa dostojnie ubrana* – zob. Prz 31,10: „*Niewiastę mężną któż znajdzie?*”; werset często odnoszony do Maryi; zob. ALBERT., jw.: „*Niewiastę mężną jak Maryja któż znajdzie?*”; *Godzinki*, s. 14: „*O, mężna białogłowo*”; por. Prz 31,25: „*Moc i ochędośćstwo ubiór jej*”; por. *OP* V 78,1; XIII 43,2; XVI 90,1.

w. 2 *aże na kraju świata* – tu: w miasteczku Nazaret w Galilei, dalekiej prowincji Cesarstwa Rzymskiego.

[9.] *Fenestra arcae*

Tytuł: 'Okno arki.'

marg.: „*Gen[esis]*” 6 – Rdz 6,16: „*Fenestram in arca facies*”.

w. 1 *Okno korabia nieba naprzeciwko sferze* – sens: okno arki skierowane ku niebu, usytuowane naprzeciw nieboskłonu; zob. Rdz 6,16: „*Okno w korabiu uczynisz*”.

w. 2 *przybytek on* – tu: arka Noego; w znaczeniu przenośnym: Kościół, który dzięki Maryi otrzymuje „światłość niezrównaną” – Chrystusa.

[10.] *Castrorum acies terribilis*

Tytuł: ‘Budzący postrach szyk bojowy.’

marg.: „*Cant[icorum]*” 6 – Pnp 6,9: „*terribilis ut castrorum acies ordinata*”; por. *LIT.SCRIPT.*, s. 157; MARRACCI I, s. 4: „*Acies*”; *OP* III 17.

w. 1 *Obóz to pilną zawsze obwarowan strażą* – zob. obj. *OP* III 17,2.

w. 2 *na który pułki piekła natrzeć się nie ważą* – por. *OP* IX 33,2.

[11.] *Via regia*

Tytuł: ‘Gościniec królewski.’

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, PL 183,43B: „*Virgo regia ipsa est via, per quam Salvator advenit, procedens ex ipsius*”; por. ESTEVE, s. 209; ARIAS, k. 28v; BEYERLINCK 6, s. 144; SEBASTIANUS. s. 232 (*Stella XLV. Via regia*).

w. 1 *Gościńcem Panna* – por. BERN.CLAR., jw.: „*Sama Panna jest królewską drogą, którą przybył Zbawiciel, z niej wyszedłszy*”; BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe, KM*, s. 190: „*Ślusznie tedy ojcowie święci zowią Pannę drogą do nieba królewską*”; *OPI* 41,2; V 37; X 7,1; XVI 67,2.

którego kto pilny – sens: którego jeśli kto się trzyma.

[12.] *Acervus tritici*

Tytuł: ‘Bróg pszeniczny.’

marg.: „*Cantic[orum]*” – Pnp 7,2: „*acervus tritici*”; por. ARIAS, k. 1v.

w. 1 *Brogu pszeniczny* – zob. obj. *OPI* 65,1; por. IX 50.

z Ciebie kto kłoski wybiera – sens: kto żywi się ziarnem z Twoich kłosów; tu zapewne w sensie eucharystycznym: kto karmi się ciałem zrodzonego przez Ciebie Chrystusa.

w. 2 *dusza wiecznym głodem nie umiera* – por. J 6,51: „*Jam jest chleb żywy, którym z nieba zstąpił. Jeśli by kto pożywał tego chleba, żyć będzie na wieki*”; *OPI* 65,2

[13.] *Assistrix aegrorum*

Tytuł: ‘Towarzyszka w chorobie.’

marg.: „*Ephraem*” – {?}; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „*aegrotantium exultatio*”; ARIAS, k. 1v.

w. 1 *którą chorym trzeba mieć w chorobie* – sens: do której powinni uciekać się chorzy; tu: grzesznicy.

w. 2 *jakoż grzeszny bez Ciebie za niestota sobie* – przypuszczalny sens: ponieważ grzesznik pozbawiony Twojej opieki sam dla siebie jest nieszczęśliwym.

[14.] *Sphaera firmamenti*

Tytuł: ‘Sfera firmamentu.’

marg.: „*Osorius*” – zob. OSORIUS 3, s. 652: „*Sine dubio firmamentum illud Maria est, quae e regione sanctorum omnium posita et sola illos omnes superat longo intervallo. [...] Et primo caelum Maria est [...] sed et firmamentum est octavaque sphaera merito dicitur*”.

w. 1 *Sfero* – zob. obj. *OP* II 76,2; por. VI 77; XI 84.

takim stworzona porządkiem – stworzona w taki sposób.

w. 2 *żeś światłość wydawała słońca przed początkiem* – sens: że ukazywałaś światłość zanim zostało stworzone słońce; por. PAWŁOWSKI, s. 126: „Quid astronomis Virgo? Istis sphaera et circulus solis iustitiae” (‘Czym jest Dziewica dla astronomów? Sferą i okręgiem słońca sprawiedliwości’); *OP* XII 46,2.

[15.] *Liber divinae genesis*

Tytuł: ‘Księga Boskiej genealogii.’

marg.: „*Matth[aei]*” 1 – Mt 1,1-24: „Liber generationis Jesu Christi”.

w. 1 *Księgo Boska* – por. Mt 1,1-24: „Księgi rodzaju Jezusa Chrystusa” (rodowód Chrystusa); zob. obj. *OPI* 81.

w. 2 *że Słowo wieczne bierze ciało ze krwi Twojej* – zob. Mt 1,24: „porodziła syna swego jednorodzonego”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 289: „ona z przeczystej krwi swojej ciałem go odziaszwy, światu ukazała”; *OP* VIII 38,1; XIII 55,1; XIII 89,1; XIV 48,1; XV 79; XVI 38,2; XVI 93,1.

[16.] *Prima lux*

Tytuł: ‘Pierwsze światło.’

marg.: „*Gen[esis]*” 1 – Rdz 1,3: „Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux”.

w. 1-2 *Światło świata najpierwsze, które jak zapalił / Wszeczmogący* – zob. Rdz 1,3: „I rzekł Bóg: «Niech się stanie światłość». I stała się światłość”; por. *OP* XII 49.

w. 2 *że dobre to światło, pochwalil* – zob. Rdz 1,4: „I ujrzal Bóg światłość, że była dobra”; por. *OP* XII 49,2.

[17.] *Vas omni dulcedine plenum*

Tytuł: ‘Naczynie pełne słodkości wszelkiej.’

marg.: „*Rich[ardus] a S[ancto] Vic[tore]*” – {?}; por. MARRACCI XVII, s. 284: „Vas [...] non vacuum, sed plenum caelesti dulcedine et omni bonitate” (D[iva] Birgitta, *Revelationes* 5,13).

w. 1 *Niech na olej gotuje wdowa wszystkie statki* – nawiązanie do cudownego rozmnożenia mąki i oliwy w biblijnej opowieści o proroku Eliaszu i wdowie z Sarepty (1Krl 17).

w. 2 *słodkością napełnione naczynia tej Matki* – tu: Maryi, której figurą jest wdowa z Sarepty; zob. np. RICH.LAUR., kol. 414: „Item per viduam illam Sareptanam signatur Maria, quae pavit Eliam, id est Christum” (‘Podobnie owa wdowa sareptańska oznacza Maryję, która karmila Eliasza, to jest Chrystusa’); SEBASTIANUS, s. 113-114; por. ZRZELSKI, *KM*, s. 473:

Aleć inną natrąca Richardus a S[ancto] Laurentio, kiedy mówi, że przez pomienioną wdowę sareptańską figurowała się Przenajświętsza Bogarodzica Maryja Panna: *Maria est figurata per viduam Sarephtanam*. [...] Pięknie na to miejsce komentuje autor *Firmamenti symbolici*: [...] „Dlatego tedy do wdowy adumbrującej Maryją posyła Pan Bóg proroka swego na prowizyją, albowiem na to jest Bogarodzica Panna deputowana, żeby wszystkie potrzeby do siebie się uciekającym prowidowała.”

Por. obj. *OP* III 4,2.

[18.] *Gazophylaceum abundans*

Tytuł: 'Skarbiec obfity.'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; zob. np. TRITHEMIUS, s. 1146: „*Maria supernae felicitatis abundans est gazophylacium et paradisi omnium caelestium divitiarum*”; por. DAMIAN.*Nativ.XLV*, *PL* 144,746C: „*gazophylacium thesauri*”; MARRACCI VII, s. 180: „*Gazophylacium abundans supernae suavitatis*” (Io[annes] Trith[emius]).

[19.] *Arca divinorum sacramentorum*

Tytuł: 'Skrzynia świętości Bożych.'

marg.: „*Ildephonsus*” – Ps.-HILDEPHONS.*Assumpt.*, *PL* 96,247A: „*recte arca sacramentorum Dei virgo Maria fuit [...], intus omnis custodia legis et manna fuit, quod est mirabile sacramentum*”.

w. 1 *w którejż słuszniej chować sakramenta skrzyni* – sens: kto bardziej niż Maryja zasługuje na to, aby być naczyniem świętości; por. Ps.-HILDEPHONS., jw.: 'Maryja Dziewica była prawdziwie skrzynią świętości Bożych [...], w niej znalazło schronienie całe prawo i manna [tj. Chrystus], co jest przedziwnym sakramentem.'

w. 2 *jako w tej* – niż w tej.

Pańskiej skrzynią jest świątyni – sens: jest skrzynią (przymierza) w świątyni Boga (zob. obj. *OP* I 49,1); tu o Maryi jako matce (przybytku) Jezusa; por. *OP* IV 7; IX 73.

[20.] *Porta Hierusalem*

Tytuł: 'Brama Jeruzalem.'

marg.: „*Ex «Brev[iar]io Rom[ano]»*” – {?}; por. *LIT.SCRIPT.*, s. 157: „*Porta caeli*”; RICH.LAUR., kol. 627: „*Maria siquidem porta est Ierusalem civitatis supernae*”; MARRACCI XIV, s. 114: „*Porta Hierusalem civitatis supernae, de qua dicit Ezechiel 44*”.

w. 1 *Górnej Hierozolimy* – niebiańskiego Jeruzalem; por. Ap 22,14.

bramo urodziwa – por. obj. *OP* III 22,1.

w. 2 *w to miasto wchodzi każda dusza żywa* – por. Ps 64(65),2: „*do ciebie wszelkie ciało przyjdzie*”; werset spopularyzowany przez introit w maszach żałobnych; zob. *Miss.Rom.*, k. f3 (s. 85): „*ad te omnis caro veniet*”.

[21.] *Porta aeternalis*

Tytuł: 'Brama wieczności.'

marg.: „*Psal[morum]*” – Ps 23(24),7: „*elevamini portae aeternales*”.

w. 1 *Bramo wieczności, którą król chwały przechodzi* – por. Ps. 23(24),7: „*podnoście się bramy wieczne, i wnidzie król chwały*”.

[22.] *Liber signatus*

Tytuł: 'Księga zapieczętowana.'

marg.: „*Apoc[alypsis]*” 5 – Ap 5,1: „*librum [...] signatum*”; por. ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 13v; GAWATH, k. Aa11v.

w. 1 *Księgo żywota siedmią warowną pieczęci* – por. Ap 5,1 (zob. obj. *OP* I 81); *Psalterzyk*, k. F₂v: „Księgo zapieczętowana”.

w. 2 *mają spisane imiona swe święci* – zob. Ap 3,5: „Kto zwycięży, tak będzie obleczone w szaty białe i nie wymażę imiona jego z Ksiąg Żywota”; Ap 20,15: „I który się nie znalazł napisany w Księgach Żywota, wrzucon jest w jezioro ogniste”; por. Dn 12,1; Flp 4,3.

[23.] *Aqua sitientium*

Tytuł: ‘Woda spragnionych’.

marg.: „*Isaiae*” 44 – Iz 44,3: „Effundam enim aquas super sitientem”.

w. 1 *Ktokolwiek ... masz pragnienie* – por. Iz 44,3: „Bo wyleję wody na pragnącą”.

w. 2 *żywej wody weźmiesz posilenie* – sens: zaspokoisz pragnienie żywą wodą (określenie zwykle odnoszone do Chrystusa; zob. J 4,14; obj. *OP* IX 20).

[24.] *In labore requies*

Tytuł: ‘Wytchnienie w trudach’.

marg.: „*Ex prosa*” – zob. sekwencja *Veni, Sancte Spiritus*: „In labore requies” (*Miss.Rom.*, s. 287); por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 584: „laborantibus requies”.

Gdy mię w pracach ustawnych miał świat, czart i ciało – sens: gdy nieustannie trudziłem się w walce ze światem, szatanem i ciałem.

świat, czart i ciało – zob. obj. *OP* II 34,2; por. XV 31,1.

w. 2 *żebrzę wytchnienia* – por. GROCHOWSKI, s. 130: „W Tobie pokój strudzonym” (*Proza świąteczna Veni, Sancte Spiritus*).

żeby mię potkało – sens: bym (go) zaznał, zakosztował.

[25.] *Captivorum libertas*

Tytuł: ‘Wolność jeńców’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – por. np. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 237: „Wielki Bazylijusz tak do niej mówi: «Tu captivorum redemptio [...]»”; ANSELM. *Psalt.*, PL 158,1037: „Ave, nostra advocatrix, / captivorum liberatrix”; EPH-RAEM, *Laud.*, s. 590: „captivorum redemptio” (*Laud. 1616*, s. 706: „captivorum redemptio atque liberatio”); ESTEVE, s. 205; ARIAS, k. 22; LYRAEUS, s. 473; PAULL DE BARRY, s. 149; *OP* II 97.

w. 1 *piekielny najeźnik* – szatan; tu być może w odniesieniu do Turków lub Tatarów.

kłaść więzy – nałożyć pęta, skępować.

w. 2 *Panna brańców odbija* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Ty, Panno Prześwięta, jesteś imañców odkupieniem”; *OP* II 97.

ordę – zastęp wrogów.

[26.] *Radius solis*

Tytuł: ‘Promień słońca’.

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; por. ANSELM.*Psalt.*, PL 158,1037: „Paternae lucis radius”; RAYNAUDUS, s. 55; PAULL DE BARRY, s. 56; LYRAEUS, s.

470: „Radius solis intelligibilis” (Io[annes] Buteo in Hymn[o]); MARRACCI XV, s. 149: „Radius solis intelligibilis” (Andreas Cretensis).

w. 1 *Promieniu słońca* – zob. tytuł; por. *OP XVI* 4,1.

w. 1-2 *naturę ubiegła / laska* – laska uprzędziła naturę, tj. dzięki uprzędzającej lasce Boga Maryja została wyjęta spod powszechnego prawa grzechu pierworodnego.

w. 2 *pierworodnej skazie niepodległa* – zob. obj. *OPI* 58.

[27.] *Electuarium servientium sibi*

Tytuł: ‘Słodycz dla jej sług.’

marg.: brak – por. MAURITIUS, k. 62v: „Maria [...] tota suavis est. Insuper ex rosa fit aliquando electuarium, aliquando oleum [...]”;

w. 1 *Różo w konfekcie* – róża zasmażana w cukrze, konfitura lub syrop z róży.

kto Twej skosztuje słodyczy – zob. obj. *OP III* 4,1; por. MAURITIUS, jw.: ‘Maryja [...] jest cała słodka. Ponadto z róży otrzymuje się czasami syrop, a czasami olejek.’

w. 2 *służyć Ci stanem sobie królewskim to liczy* – sens: służenie Maryi poczytuje sobie za królewski zaszczyt.

[28.] *Lilium inter spinas*

Tytuł: ‘Lilia pośród kolców.’

marg.: „*Cant[icorum]*” 2 – Pnp 2,2: „Sicut lilium inter spinas”; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 16; ESTEVE, s. 192; RODRIGUEZ, s. 26; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 13v; RAYNAUDUS, s. 33; GAWATH, k. Z₆v; *LIT.SCRIP.T.*, s. 157.

w. 1 *Lilijo, którą ciernie ... obstąpi* – zob. obj. *OPI* 92; III 92; por. X 51; X 63.

[29.] *Mons receptatrix Loth*

Tytuł: ‘Góra przyjmująca Lotą.’

marg.: „*Genes[is]*” 19 – Rdz 19,17: „in monte salvum te fac”.

w. 1 *Góro* – zob. Rdz 19,17: „na górze zachowaj się, byś i ty pospółu nie zginął”.

w onym sodomskim pożarze – mowa o zagładzie Sodomy, na którą Bóg spuścił z nieba deszcz ognia i siarki; zob. Rdz 19,24.

w. 2 *Lot uchodzi* – mowa o bratanku Abrahama, który jako jedyny sprawiedliwy został wraz z rodziną wyprowadzony przez aniołów z Sodomy na pobliską górę i dzięki temu przeżył zagładę miasta; zob. Rdz 19,12-17.

[30.] *Deliciae caeli*

Tytuł: ‘Rozkosze nieba.’

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – GAWATH, k. S3.

w. 1 *Delicje niebieskie* – sens: Maryja jesteś rozkoszami nieba, lub: można ją zwać rozkoszami nieba; por. *OP II* 24.

w. 2 *niebo się pustkami być zdalo* – sens: wydawało się, że niebo jest całkiem puste; por. *OPI* 18,2.

[31.] *Arsenale virtutum*

Tytuł: 'Arsenał cnót'; forma *arsenale* nienotowana w większości słowników języka łacińskiego, tu prawdopodobnie z języka włoskiego: *l'Arsenale*.

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; por. *OP* V 6.

w. 1 *Cekauzie armat pełny* – zbrojownia pełna broni; por. *OPI* 56.

czy-li mam rzec cale – sens: czy słuszniej mogą rzec.

w. 2 *wszelkiemi napelniony cnoty* – napelniony wszelkimi cnotami; por. *OP* V 66; VIII 72; XII 70,1; XV 10; XV 39,2; XV 53,1.

[32.] *Occupatio negotiosa*

Tytuł: 'Pracowite zajęcie.'

marg.: „*Galatinus*” – {?}; być może w nawiązaniu do rozdziału „*Quod Mater Messiae ab aeterno fuerit a Deo praevisa Filium eius conceptura*” (*GALATINUS*, s. 486 n.).

w. 1 *Wszystkich wieków zabawo* – por. *OPI* 59,1.

w. 1-2 *roboto i dzilo / rak Boskich* – por. *OP* V 30.

[33.] *Praestantissima medicina*

Tytuł: 'Lekarstwo przewyborne.'

marg.: „*Petr[us] Dam[ianus]*” – {?}; por. WRATISLAW, s. 414: „*Petrus Damianus tractans de miraculis, quae ex Deiparae manabant sepulchro, introducit Deiparae sepulchrum ita loquens: [...] «ego evasi officinae medicinae aegrotantibus, ego fons perennis curationum»*” (cytat przypisywany najczęściej św. Janowi z Damaszku; zob. *OP* VIII 84, źródło); BERN.CLAR. *Tract.*, *PL* 182,1144A: „*tu es mira medicina*”.

w. 2 *syropem Twej przyczyny* – tu: (słodkim) medykamentem Twojego wstawiennictwa; por. obj. *OP* IV 27,1.

[34.] *Anchora salutis*

Tytuł: 'Kotwica zbawienia.'

marg.: „*Gers[on]*” – GERSON, *Serm. Nicol.*, kol. 57: „*secundum Chrysostomum, libello De compunctione: «Spes est salutis anchora, vitae nostrae fundamentum»*”.

w. 1 *kotwico* – popularny symbol Maryi jako opiekunki i źródła nadziei; zob. MARRACCI, s. 17; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 63: „*Tyś kotwicą mocną wiernych*”; *OP* X 38,2; XI 32,2; XIII 61,2; XV 75,1.

w. 2 *nie zasmuci* – tu: nie przestraszy.

[35.] *Navis institoris*

Tytuł: 'Statek kupiecki.'

marg.: „*Prov[erbiurum]*” 31 – *Prz* 31,14: „*Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum*”; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 15; CARTHAGENA 4, kol. 606; RAYNAUDUS, s. 41; ARIAS, k. 17; MASENIUS, s. 587; GAWATH, k. Aa3v; PAULL DE BARRY, s. 121; *LIT. SCRIPT.*, s. 157; BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1 *Floto* – por. *Prz* 31,14: „*Stała się jako okręt kupiecki, z daleka przywożąca żywność swoją*”.

z *Moluk* – z Moluków, Wysp Korzennych, położonych we wschodniej części Archipelagu Malajskiego, słynących nie tylko z przypraw korzennych, ale również z pokładów złota i kosztownej biżuterii.

w. 2 *drogie towary wiecznego żywota* – tu w nawiązaniu do Prz 31,14: chleb żywota, tj. Chrystusa. Por. *OP* VIII 35,1.

[36.] *Portus peregrinantium*

Tytuł: 'Port pielgrzymujących'.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. IOACHIMUS, s. 389: „*Peregrinantium portis*”; BONAV., s. 223: „*portus naufragantium*”; ARIAS, k. 20v: „*Portus naufraganti*”.

w. 1 *Porcie pielgrzymujących* – zob. obj. *OP* III 41,2; por. X 38,2.

w którym ... stoją – w którym zatrzymują się pielgrzymi.

[37.] *Lapis angularis*

Tytuł: 'Kamień węgielny'.

marg.: „*Isaiae*” – Iz 28,16: „*Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem [...] angularum*”; por. RAYNAUDUS, s. 31; PAULL DE BARRY, s. 158.

w. 1 *Kamieniu angularny* – zob. obj. *OP* II 65,1; por. Iz 28,16: „*Oto ja założę w fundamenciech Syjon kamień [...] węgielny*”.

w. 2 *Boskiemu podobne, „stań się” wiary słowo* – sens: podobne do słowa Boga stwarzającego świat („*Niech się stanie*”; Rdz 1,3) pełne ufności słowo Maryi wyrażającej zgodę na wcielenie Boga („*niechaj mi się stanie*”; Łk 1,38).

[38.] *Decus pudicitiae*

Tytuł: 'Ozdoba wstydlivości'.

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – {?}; zob. CHRYSOL., *Serm.*, PL 52,593C: „*pudicitiae decus*”; Ps.-HILDEPHONS., *Assumpt.*, PL 96,257B: „*decus pudicitiae*”; CARTHAGENA 4, kol. 607; GAWATH, k. Cc5v.

w. 1 *Wstyd jest kolorem cnoty* – zwrot przysłowiowy; zob. NKPP („*Cnota*” 47): „*Cnota w czerwieni chodzi*”, nawiązujący do łac. sentencji „*rubor est virtutis color*” („*rumieniec wstydu jest barwą cnoty*”, przypisywanej m.in. Diogenesowi; por. RYSIŃSKI I, k. A3v.

o piękny wstydzie – por. *Psalterzyk*, k. F₆v: „*Wstydlivości ozdobo*”.

[39.] *Electrum mysticum*

Tytuł: 'Bursztyn mistyczny'.

marg.: „*Ex symbolis*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 534-535 (lib. XII, cap. 2. *Ambra*); , s. 579-580 (lib. XIII, cap. 3. *Elettro*).

w. 1 *Bursztynie* – bursztyn, kamień szlachetny pochodzenia organicznego, powstały ze skamieniałej żywicy drzew iglastych; por. obj. *OP* VIII 65,1.

ognistego coś w sobie mający – zapewne nawiązanie do złocistego koloru lub szczególnych właściwości przypisywanych niegdyś bursztynowi; zob. SIENNIK, s. 107: „*Jest ten kamień na kształt złota; [...] ogień barzo ku sobie ciągnie, a barzo pretko od ognia zgorę*”.

w. 2 *ogień to pożyrający* – por. Wj 24,17; Pwt 9,3 (obraz Boga jako „*ognia pożerającego*”); *OPI* IX 1,1.

[40.] *Gemma splendens*

Tytuł: 'Klejnot błyszczący.'

marg.: „*Ex iisd[em]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 555 (lib. XII, cap. 20. *Gemma*).

w. 1 *Perlo* – perła, kamień szlachetny pochodzenia organicznego, powstający w płaszczu muszli perłopławów perlorodnych lub innych mięczaków; w literaturze religijnej najczęściej jako symbol wcielonego Syna Bożego (zob. *OP X* 41,1), królestwa niebieskiego, dziewictwa, również jeden z popularnych symboli maryjnych; zob. np. STAROWOLSKI, *KM*, s. 218, *Wieniec*: „A naprzód litera *M* [w imieniu Maria] znaczy *margaritam*, to jest perłę, która z natury swojej ma moc na utwierdzenie serca człowieczego”; por. *OPIV* 42,1; *IV* 43,1; *VI* 58; *VI* 59; *X* 11,2.

w. 2 *krom Boga* – poza Bogiem, innego niż Bóg.

[41.] *Concha parturiens*

Tytuł: 'Koncha rodząca.'

marg.: „*Ex iisd[em]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 317-321 (lib. VI, cap. 16); MASENIUS, s. 586: „*Margarita sive unio in patente concha panditur*” (marg. *Parens immaculata*); tamże: „*Sol Deus est, Iesus unio, concha parens*”.

w. 1 *Koncho perłę rodząca* – sens: Maryja jest muszlą, w której rodzi się perła – Chrystus; por. *OP VIII* 24.

w. 2 *z duszą i z ciałem* – mowa o wniebowzięciu Maryi z duszą i ciałem.

[42.] *Margarita pretiosa*

Tytuł: 'Perła drogocenna.'

marg.: „*Ex iisd[em]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 557-561 (lib. XII, cap. 24. *Perla*); ARESI, *Imprese* 5, s. 524 (*Perla. Impresa* 147); MASENIUS, s. 193: „*Virginis nomen erat margarita*”; GAWATH, k. B-v: „*Tu enim es pretiosa margarita orbis terrarum*”; ARIAS, k. 14v; LYRAEUS, s. 471; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *Perlo* – zob. obj. *OPIV* 40,1.

nad Kleopatry co księstwo ważyła – sens: cenniejsza od perły, która warta była tyle, co całe królestwo Kleopatry. Por. *PLIN.MA.NH* 9,58,7: „*Dwie były od wieków największe perły; obiedwie posiadała Kleopatra, ostatnia królowa egipska, która otrzymała je z rąk królów Wschodu*” (przekład J. Łukaszewicz).

Kleopatra (69-30 p.n.e.) – ostatnia królowa Egiptu z dynastii Ptolemeuszów, żona Antoniusza, po jego klęsce popełniła samobójstwo; jak głosi legenda, w czasie uczty rozpuściła w kwasie perłę wartą 10 tysięcy sestercji i wypila drogocenny napój na dowód miłości do męża i pogardy dla bogactwa; *PLIN.MA.NH* 9,58,7, przekł. t. 3, s. 439:

Według rozkazu postawili słudzy przed nią jedno tylko naczynie z octem, który tak ostrym i tęgim był, iż perły w ciecz rozpuszczał. [...] Gdy więc Antoniusz oczekuje, co ona uczyni, ta odjęła jedną perłę, wrzuciła ją w ocet i stopioną wypila.

Por. *OP XIII 57*; KOCHOWSKI, *Epigramata II*, s. 128 (*Pierścień wolności*).

[43.] *Unio unionum*

Tytuł: 'Perła nad perlami.'

marg.: „*Ex iisd[em]*” – {?}; MASENIUS, s. 648: „Unio. Par pluribus unus”; SALAZAR, *Expositio*, kol. 1158: „Virgo enim margarita est omnium margaritarum pretium superans [...]. Maria uniones omnes vincit”.

w. 1 *Perło* – zob. obj. *OP IV 40,1*.

doświadczona próbą – poddana próbie, wypróbowana; tu w sensie: bez skazy, doskonalej czystości (perła symbolizuje nieskazitelną czystość i wieczyste dziewictwo Maryi).

w. 2 *nie masz drugiej, która by porównała z Tobą* – nie ma drugiej takiej, która mogłaby się równać z Maryją. Por. SALAZAR, jw.: 'Dziewica [Maryja] jest perłą cenniejszą od wszystkich perel [...]. Maryja przewyższa wszystkie perły.' *OP IV 42*; *XIII 57*.

[44.] *Rubus honoris*

Tytuł: 'Krzew honoru.'

marg.: „*Ex contione Liberii* – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 295: „Wiemy, że ten krzak gorzący a niegorzały, od ognia niezepsowany, znaczył Przenaświetszą Pannę, która acz Syna porodziła, panieństwa jednak nie straciła, porodziła bez ognia, bez świeckiej pożądliwości, porodziła w panieńskiej czystości”. Por. *Wj 3,2*.

w. 1 *Przy krzaku Mojżesza Bóg posłem wysyła* – zob. *Wj 3,10*; Bóg, ukazujący się Mojżeszowi w krzaku ognistym, posyła go do faraona i poleca mu, by wyprowadził Izraelitów z Egiptu.

w. 2 *krzakiem Panna* – częste w literaturze mariologicznej potraktowanie krzewu Mojżesza jako symbolu Maryi i jej dziewictwa; zob. niżej, obj. *OP IV 45,2*.

przy niej dać honor rzecz Mu miła – prawdopodobny sens: jest rzeczą miłą Bogu, okazać cześć Maryi (Bóg honoruje Maryję, wybierając ją na Matkę swego Syna).

[45.] *Rubus incombustus*

Tytuł: 'Krzak niegorzały.'

marg.: „*Brev[iarium] Rom[anum]*” – zob. np. *BREVIARIUM I*, s. 292: „Rubum, quem viderat Moyses incombustum, conservatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem, Dei genitrix Virgo”; por. *Wj 3,2*: „Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, et videbat quod rubus arderet, et non combureretur”.

w. 1 *Krzak gore, a nie zgorze* – zob. *Wj 3,2*: „I ukazał mu się Pan w płomieniu ognistym z pośrodku krza; i widział Mojżesz, iż kierz gorzał, a nie zgorzał”.

w. 2 *Znakiem jest Panny czystej i Matki prawdziwej* – zob. obj. *OP IV 44,2*; por. *BREVIARIUM*, jw.: 'W krzewie gorzącym, który widział Mojżesz, rozpoznajemy Twoje trwale, chwalebne dziewictwo, Bogurodzico Dziewico'; *Psalterzyk*, k. G₄: „Krzaku palający niegorzały”; *Godzinki*, s. 13: „Tyś krzak

Mojżeszów, Boskim ogniem gorejąca”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 295 (cytat jw., *OP* IV 44, *Źródło*); KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 51: „Krzak ogniem palający”; *OP* VII 49.

[46.] *Palmes stillans sanguinem*

Tytuł: ‘Latorośl rosząca krwią.’

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. Ps.-Chrysostomus, *De sacerdotio*, liber VII, [w:] IOAN.CHRYSOST., *Opera omnia quae extant* [...], t. 1, Parisii 1718, s. 805: „*Palmes sanguinem emittit*” (tu o kapłaństwie).

w. 1 *Latorośli, z której się to grono zrodziło* – tu o Maryi-winorośli, z której narodził się Chrystus. Por. *OP* VI 25; X 28; X 33.

Latorośli – winorośl jest w pierwszej kolejności atrybutem i symbolem Chrystusa, w odniesieniu do Maryi symbolizuje jej cnoty, zasługi i dziewiczą płodność; zob. np. SPRUSZYŃSKI, k. Aaav-Aaa₂v:

Christus est vitis. [...] Quid de Maria dicemus? Et illa est vitis. [...] In illam enim divina liberalitas omnium sanctorum flores, hoc est virtutes, et coronas, hoc est praemia, accumulavit.

Chrystus jest winoroślą. [...] Cóż powiemy o Maryi? I ona jest winoroślą. [...] Ją bowiem Bóg hojnie obdarzył kwiatami, to jest cnotami, i koronami, to jest zasługami wszystkich świętych

w. 2 *co miasto wina krużem krwi świat urosiło* – które zrosiło świat naczyniem pełnym krwi, a nie wina (metaforycznie o ofierze krzyżowej Chrystusa).

[47.] *Mons asyli*

Tytuł: ‘Góra ucieczki.’

marg.: „*Ildephon[sus]*” – por. HILDEPHONSUS, *De virginitate*, *PL* 96,68A: „*Ecce in die novissimo hic mons filius virginis huius praeparatus est in vertice montium*”; por. *Iz* 2,2.

w. 1-2 *Góro, na którą ... / Pan uchodzić rozkazał w on sąd ostateczny* – zob. *Iz* 2,2: „I będzie w ostateczne dni przygotowana góra domu Pańskiego na wierzchu gór, i wywyższy się nad pagórki i popłyną do niej wszyscy narodo-wie”; tu w odniesieniu do Maryi jako orędowniczki na sądzie ostatecznym (w ikonografii motyw ten obrazuje przedstawienie Deesis).

[48.] *Venatrix unicornis*

Tytuł: ‘Łowczyni jednorożca.’

marg.: „*Isidorus*” – *ISID.Etym.*, *PL* 82,435B: „*monoceros, id est unicornis*”; por. *PHYSIOLOG.* 22,2.

w. 1 *Łowczyni, jednorożca któraś uchwyciła* – legendarny jednorożec, występujący również w Biblii (np. Ps 91(92),11) został w średniowieczu utożsamiony z Chrystusem, zaś opowieść o dziewicy, która dzięki swej czystości może jednorożca oblaskawić i pojmać, powiązano z Maryją, która „zwbila” Chrystusa z nieba do swego łona; zob. *PHYSIOLOG.* 22,3; Honorius Augustodunensis, *Speculum Ecclesiae*, *PL* 172,819B: Hugo de Folieto, *De bestiis et*

aliis rebus, PL 177,59D; Hildegardis Bingensis, *Epistolae*, PL 197,248A; WUJEK, *KM*, s. 108:

Jednorożec (jako o nim piszą) jest jedno zwierzę, które dotknąwszy się rogiem swoim wody jadem zarażonej naprawuje ją i zdrową zasię czyni, i rozmaite choroby leczy. I powiedają o nim ci, co o tym piszą, że gdy go myśliwcy poimać chcą, zbiera się ich wiele, którzy go krzykiem swoim ogłuszają, ale go inaczej poimać nie mogą, aż jaka piękna panna na polu usiądzie, do której jednorożec przyszedłszy na jej łonie odpoczywa, a tym go obyczajem dopiero dostają. A kogóż nam inszego ten jednorożec znaczy, jedno Pana naszego Jezusa Chrystusa [...]. Jest tedy Pan Chrystus on Boski a niebieski jednorożec, który rogiem mocy swojej jad odpędza, który choroby duszne i cielesne uzdrawia, w którym mamy gotowe i pewne lekarstwo ku uzdrowieniu wszelakich niemocy. [...] Potrzeba też było, aby przysłała piękna panna, Przenaświętsza Dziewica Maryja, naprawicielka upadłego rodzaju ludzkiego, na której łonie i w której żywocie Syn Boży, ten święty Jednorożec, miał być odpoczywać.

[49.] *Domus firmiter fundata*

Tytuł: 'Dom trwale posadowiony'.

marg.: „*Cor[nelius] Muss[us]*” – por. MUSSUS, s. 760: „Invenit hanc domum liberam, in qua nil iuris erat diabolo, erat vere domus Mariae”; por. Mt 7,24: „Omnis ergo, qui audit verba mea haec, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram”; GREG.MAGN.*Lit. resp.*, PL 78,831: „Haec est domus Domini firmiter aedificata, bene fundata est supra firmam petram”.

w. 1 *Domie, na dość warownym zasadzonym gruncie* – domie, zbudowany na bardzo trwałym fundamencie; zob. Mt 2,24: „Wszelki tedy, który słucha tych słów moich i czyni je, będzie przypodobany mężowi mądrymu, który zbudował dom swój na opoce”; por. Łk 6,48; GREG.MAGN., jw.: „To [tj. Maryja] jest dom Pański solidnie zbudowany, dobrze posadowiony na mocnej skale”; *OP* III 95,1.

w. 2 *w samego poczęcia poświęcony punkcie* – sens: Maryja już w chwili poczęcia została uwolniona od grzechu pierworodnego.

[50.] *Postes caelestes*

Tytuł: 'Odrzwia do nieba'.

marg.: „*Idem*” – {?}.

w. 2 *pod odrzwie się ... wciśnie wierutny niecnota* – por. *OP* IX 72; XIII 82; XV 38; XVI 7,2.

pod odrzwie – tu: przez szpary pomiędzy drzwiami a futryną.

[51.] *Fenestra prospectus*

Tytuł: 'Okno z widokiem'.

marg.: „*Fulgen[tius]*” – por. Ps.-FULGENT., PL 65,899B „Facta est Maria fenestra caeli, quia per ipsam Deus verum fudit saeculis lumen”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 252-253.

w. 1 *Okno, którym Niebieski Ekonom wygląda* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Święty Fulgentius tak o niej mówi: [...] «Stała się Maryja oknem niebieskim, abowiem przez nią Bóg wydał prawdziwą światłość świata»”.

Niebieski Ekonom – tu: Bóg jako szafarz łask.

[52.] *Statio Spiritus Sancti*

Tytuł: ‘Przysiąć Ducha Świętego’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; zob. HESYCHIUS, *Homilia II de Hypapante*: „*fiat ille sicut templum et statio Spiritus Sancti*” (cyt za: M. Aubineau, *Les homelies festales d’Hesychius de Jerusalem*, t. 1, Bruxelles 1978, s. 65); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 119-120.

w. 1 *Stanso* – tu: przystani, gospodo; por. *OP XVI 33,2*.

który kochał wodę – por. Rdz 1,2: „a Duch Boży unaszal się nad wodami”. Tu wodą jest Maryja, w której spoczął i okazał swą moc Duch Święty. Por. LIBERIUSZ, jw.:

Duch Święty, będąc nieskończenie dobrym, komu też dobroci swojej udzieli, na kim ukaze [...] *valor* i dzielność swoje? W Bóstwie niemasz na kim, bo nie może być *quarta in Divinis persona*. [...] W Bóstwie nie było na kim, chyba *ad extra* na kreaturach; i dlatego, kiedy Pan Bóg stworzył świat, niebo, ziemię, wodę, zaraz *Spiritus Domini ferebatur super aquas, Duch Święty unaszal się nad wodami*. Święty Hieronim czyta: *incubabat, confovebat*, usiadł, ogrzewał wody, dając im jakoby *vitam et fecunditatem*, aby z nich rzeczy żyjące powstać mogły. Lecz w tych kreaturach nie mogło być ukontentowane pragnienie Ducha Świętego, które miał do udzielenia dobroci swojej i ukazania waloru swego. [...] Sama Naświętsza Panna okazała się taka, z taką do przyjęcia łask Bożych sposobnością, że na niej mógł Duch Święty z ukontentowaniem swoim ukazać moc i potęgę dobroci swojej”.

Zob. też. obj. *OP VI 95,2*.

w. 2 *wodą, co z Twego imienia wywiodę* – sens: woda, którą ukryta jestw imieniu Maria (homonim łac. *maria* – ‘morza’); zob. obj. *OP, W, w. 65*.

[53.] *Creatura nobilior*

Tytuł: ‘Najszlachetniejsze stworzenie’.

marg.: „*Ibid[em]*” – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 118: „A święty Bernardyn tak mówi: «*Fuit beata Virgo nobilior creatura omnibus creaturis, quae in humana natura fuerint, aut possint, aut potuernt generari*»”; por. BERN.SEN. 1, s. 511.

w. 1 *szlachetniej niewiastę Pan Bóg stworzył* – niewiastę stworzył Bóg z kości Adama (Rdz 2,21-2), zaś jego samego z prochu ziemi (Rdz 2,7); por. LIBERIUSZ, jw.: „Była błogosławiona Panna zacniejsza kreatura nad wszystkie kreatury, które w narodzie ludzkim albo były, albo zrodzone być mogą”.

w. 2 *z żeńskiego miał póść Syn Boży rodzaju* – sens: Syn Boży miał się narodzić z kobiety.

[54.] *Speculum e crystallo*

Tytuł: 'Zwierciadło z kryształu.'

marg.: „*Ibid[em]*” – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 185: „krzyształ abo [...] zwierciadło”; MIECHOWITA 2, s. 178-179: „*Virgo Deipara una existens, simul aqueum, igneum et crystallinum speculum fuit*”.

w. 1 *z słońca ogień bierze* – sens: z promieni słonecznych czerpie moc wzniesienia ognia; por. LIBERIUSZ, jw.:

Dlatego, iż słońce puszcza prosto promienie swoje na wszystkie strony i w rozsypanym promieniu nie ma tej mocy palić, ognia wzniesić, a gdy ku niemu krzyształ abo żłobczyste [wklęsłe] zwłaszcza postawisz zwierciadło, promienie słoneczne kupi się i *per reflexionem* zmagnia, i ogień wzniesia.

w. 2 *Łotr powie w tej mierze* – sens: najlepiej może odpowiedzieć na te pytania grzesznik; por. LIBERIUSZ, jw.:

Bóg wszechmogący świeci nam wszystkim jako słońce łaską swą niebieską, nie zawsze jednak z tego promienia wzniesia się ogień miłosierdzia jego [...]. Lecz kiedy Naświętsza Panna jako zwierciadło jedno, śliczne dla czystości, żłobczaste dla pokory, głębokie dla miłości stanie ku temu słońcu, kiedy wniesie za nami przyczynę swoją [...], niewymowna rzecz, jako się w niej kupi promienie łaski jego, jako zapala Chrystusa Pana do miłosierdzia nad nami.

[55.] *Heres universi*

Tytuł: 'Dziedziczka świata.'

marg.: brak – por. AVANCINUS, s. 8: „*Domina est et universi post Deum unica imperatrix, quae titulo primogeniturae ante omnem creaturam merito adit totius mundi hereditatem*”.

w. 1-2 *Świat Maryjej dziedzictwem ... / ona jego królowa i pani* – por. AVANCINUS, jw.: 'Jest panią i jedyną po Bogu władczynią wszechrzeczy, która jako pierwsza pod względem pokrewieństwa słusznie przed wszelkim stworzeniem objęła w dziedzictwo cały świat'; *OPIV* I; IV 5,2; XVI 68.

[56.] *Sine macula*

Tytuł: 'Bez skazy.'

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 4,7: „*macula non est in te*”; por. ARIAS, k. 24v; GAWATH, k. Z7.

w. 1 *W słońcu skazy dwornością dociekl gwiazdarcz biegłą* – szyk i sens: sprytny astrolog dostrzegł skazy na słońcu; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 261: „Tym instrumentem [lunetą] doszli wieku naszego makul w słońcu”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 5: „A co większa, astrologowie naszego wieku doszli przez rury swoje widzialne, *tubos opticos, helioscopia*, że w nim samym, *in disco solis*, są pewne i odmienne makuly”; por. obj. *OP* II 86,1.

w. 2 *twierdzą Pannę skazie żadnej niepodległą* – sens: twierdzą, że Panna nie ma żadnej skazy; por. Pnp 4,7: „nie masz w tobie zmyś”; *Godzinki*, s. 13: „Który Ciebie za matkę obierając sobie / chciał, by przywara grzechu nie pozostała w Tobie”; *OP X 90*.

[57.] *Mater omnium electorum*

Tytuł: ‘Matka wszystkich wybranych’.

marg.: „*Epiph[anius]*” – {?}; por. GODEFRIDUS ADMONTENSIS, *PL 174,971B*: „ipsa mater omnium electorum”; MARRACCI XI, s. 32: „Mater electorum per dilectionem” (D[ivus] Bernardin[us] Senens[is]).

w. 2 *na zbawienie że jest przeznaczony* – szyk: że jest przeznaczony do zbawienia.

[58.] *Lactans Dominum*

Tytuł: ‘Karmiąca Pana’.

marg.: „*Ex hymno*” – zob. np. *O gloriosa Domina*, w. 4: „Lactasti sacro ubere”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, k. b2: „Mlekemeś go swym karmiła” i *passim*.

w. 2 *stworzenie Stwórcę rodzi, Boga człowiek żywi* – zob. obj. *OP II 74,2*; por. XIV 50.

[59.] *Adamas umbrae expers*

Tytuł: ‘Diament pozbawiony cienia’.

marg.: „*Ex Hi-e-rog[lyphico]*” – z hieroglifiku; zob. PIERIUS, s. 440: „Adamas ardentissimo splendore promicabat radiisque fulgentissimis coruscare quodammodo videbatur” (tu również: *De adamante*, s. 439-440); por. PICINELLI, *Mondo*, s. 549-553 (lib. XII, cap. 16. *Diamante*); HARTUNG, s. 353: „Adamas adeo purus est, ut umbram non faciat, multo magis Deus, qui et adamantem, et solem meridianum umbrae expertem superat”.

w. 1 *Dyjamentcie* – diament, rzadki kamień szlachetny, odznaczający się wyjątkową twardością i trwałością (stąd nazwa w jęz. greckim – *adamas*, ‘niezniszczalny’); por. *OP VI 38,1*.

za którym nie może cień chodzić – sens: diament jest tak przezroczysty, że nie zatrzymuje światła, a ty, samym nie rzuca cienia; por. HARTUNG, jw.; ‘Diament jest tak czysty, że nie rzuca cienia; tym bardziej Bóg, który przewyższa i diament, i słońce w południe nieznające cienia’; CHMIEŁOWSKI 1, s. 651: „Dyjament, ze wszystkich kamieni najwyśmienitszy, [...] twardy, przezroczysty”.

w. 2 *mając słońce w sobie* – tu: nosząc w swoim łonie Boga.

[60.] *Pyxis nautica*

Tytuł: ‘Busola’.

marg.: „*Ex con[tione] Liberii*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 48: „pojżrzawszy jednak na puszki swoje magnesowe, na kompasy swoje, które do tej gwiazdy północnej zawsze się obracają, wiedzą, gdzie jechać”.

w. 1 *Kompasem ... którym kto się rządzi* – kompasem, którym jeśli ktoś się kieruje; por. *OP X 48; X 91; XII 42*.

w. 2 *po morzu świata* – zob. obj. *OP III 70,2*.

do portu nie zbłądzi – zob. obj. *OP III 41,2*.

[61.] *Fons sanctitatis uberrimus*

Tytuł: 'Najobfitsze źródło świętobliwości.'

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*” – por. *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „omnis sacrificii pinguedo”; por. CANISIUS, s. 285: „Quid autem Methodius? [...] «tu vere fons uberrimus totius sanctitatis»”; ESTEVE, s. 207: „Fons uberrimus totius sanctitatis” (Methodius); *CARTHAGENA* 4, kol. 601: BEYERLINCK 5, s. 278; PAULL DE BARRY, s. 109; GAWATH, k. D₇.

w. 1 *Jak się ... nie przejmą* – jak się nie wyczerpią.

w. 2 *przymioty w Panińskim źródle świętobliwe* – tu: święte cnoty, zalety w źródle, którym jest Maryja; por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Studnico obfita wszelkiej świętobliwości”; *OP* VI 83.

[62.] *Columba sine felle*

Tytuł: 'Gołębica bez żółci.'

marg.: „*Chrysost[omus]*” – {?}; zob. MARRACCI III, s. 85: „Columba unica et sine felle” (*S[anctus] Andreas apostolus*); *Planctus BMV, AH* 15, s. 80: „O columba sine felle”; DURETIUS, k. C₃.

w. 1 *Gołębico* – gołąb (lub gołębica, często utożsamiana z synogarlicą), ptak w wielu starożytnych kulturach Wschodu czczony jako święty, wielokrotnie wzmiankowany w Biblii, w tradycji chrześcijańskiej najczęściej symbol Ducha Świętego, który w takiej postaci zstąpił na Chrystusa w czasie jego chrztu w Jordanie (zob. Mt 3,16; J 1,32); w literaturze mariologicznej częsty symbol i tytuł Maryi, wyrażający najczęściej jej czystość i wolność od grzechu; zob. np. Marcin Polak, *Podobna do gołębicy* (*TMB* 4, s. 61-63); MARRACCI III, s. 85-89; por. *OP* IV 63; VI 31; VIII 57; obj. III 77,1.

z której żółć natura wyjęła – w starożytności wierzono, że łagodny gołąb pozbawiony jest żółci; por. AUG.*Ioan.evang. PL* 35,1430: „columba est simplex, innocens, sine felle” ('Gołębica odznacza się prostotą, niewinnością i jest wolna od żółci'); HUGO, *Sup.Cant.*, k. 111v.; „Columba enim felle caret” ('Gołębica bowiem pozbawiona jest żółci'); KOCHANOWSKI, *Elegiae* I 2, w. 21: „Felle carere ferunt, irarum sede, columbas” ('Ponoć gołębice nie znają żółci, siedliska gniewu'; przekł. G. Franczak).

[63.] *Columba offerens ramum olivae*

Tytuł: 'Gołębica niosąca gałązkę oliwną.'

marg.: „*Genes[is]*” – Rdz 8,11 (zob. obj. *OP* II 39); por. ALBERT.*Bibl. Mar.*, s. 2.

w. 1 *corabitaie* – korabici, mieszkańcy korabia, arki Noego; w sensie ogólnym: wszyscy ludzie, pokładający nadzieję w pośrednictwie Maryi.

w. 2 *gołębica niesie gałązkę oliwną* – zob. obj. *OP* II 39,1; por. VI 31.

[64.] *Facilitas veniae*

Tytuł: 'Gotowość do przebaczenia.'

marg.: „*Ex con[tione] Lib[erii]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 409-410: „Jako mówi Combensis: «Mariae commendatione rei ac iam praedamnati veniam a Deo consequuntur»”.

w. 1 *Zbrodniarzu* – tu w znaczeniu: grzeszniku.

w. 2 *odpuśc wywoże Maryjej przyczyna* – sems: protekcja, wstawiennictwo Maryi wyprosi odpuszczenie grzechów; por. LIBERIUSZ, jw.:

„Za instancją i prośbą Maryjej obwinioni, grzeszni i już niemal potępieni odpuszczenia u Boga dostępują. [...] Naświętsza Panna tak jest w protekcji naszej usilna, tak dziwnie do obrony naszej ochotna, że nigdy się jej nie uprzykrzą supliki nasze.

[65.] *Molestiarum cordis levamen*

Tytuł: ‘Ulga dla strapionego serca.’

marg.: „*Damasc[enus]*” – zob. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „*Gaude, pharmacum, ex omni pectore dolore propulsans*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 93: „A ś[w.] Damascen tak ją pozdrawia: «*Ave, unicum molestiarum levamen. Ave, omnium dolorum cordium medicamentum*»”.

w. 1 *alkiermesy* – syropy o właściwościach wzmacniających i leczniczych, wyrabiane ze sproszkowanych robaczek zwanych czerwcami; tu: wszelkie ludzkie leki; por. KOCHOWSKI, *Liryka* III 21, w. 119-120, s. 187: „Ach, sroga żalości! / Mieć pogotowiu alkiermes dla młdości”; *OP* VIII 90,1.

w. 2 *imię Matki serce struchlałe posili* – por. *Psalterzyk*, k. Gv: „Wszystkich serca boleści uleczenie”; LIBERIUSZ, jw.: „«Bądź pozdrowiona jedyna wszystkich molestyi folgo. Bądź pozdrowiona wszystkich serdecznych boleści lekarko i medycyno»”; *OP* VIII 90,1.

[66.] *Delectabile nomen*

Tytuł: ‘Imię wdzięczne.’

marg.: „*Ex cont[ione] certa*” – {?}; określenie imienia Jezus z modlitwy przypisywanej św. Augustynowi lub św. Anzelmowi (zob. np. *Officium BMV*, s. 452), później przenieszone niekiedy również na Maryję; zob. np. CORN. LAP.*Comm.Luc.Ioan.*, s. 13: „*Denique quam nomen Mariae angelis sit delectabile et daemonibus terribile, docet s[ancta] Brigida lib[ro] I Revelationes*”; KRZESIMOWSKI, s. 480: „*Nomen Mariae, nomen delectabile*”.

w. 2 *w niezmiernych delicyjach plywa* – sens: opływa w niezmierzone dobrodziejstwa, łaski.

[67.] *Mater pulchrae dilectionis*

Tytuł: ‘Matka pięknej miłości.’

marg.: „*Ecl[esiastici]*” 24 – Syr 24,24: „*Ego mater pulchrae dilectionis*”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 20; BONAVAL, s. 207; ESTEVE, s. 191; CARTHAGENA 4, kol. 605); *LIT.SCRIPT.*, s. 156; ARIAS, k. 15v; GAWATH, k. Z6v; LYRAEUS, s. 471; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 606.

w. 1 *w Matce kochania* – por. Syr 24,24: „Ja matka pięknej miłości”.

[68.] *Porta orientalis*

Tytuł: ‘Brama na wschód.’

marg.: „*Alphon[sus] Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „*Porta orientalis*”; por. Ez 44,1: „*Et convertit me ad viam portae sanctuarii exterioris, quae*

respiciebat ad orientem, et erat clausa”; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 20v; RAYNAUDUS, s. 50.

w. 1 *Maryja bramą na wschód* – por. Ez 44,1: „I obrócił mnie ku drodze bramy świątynie zewnętrznej, która patrzyła na wschód słońca, a była zamknięta”; *Godzinki*, s. 13: „brama na wschód wystawiona”; KOCHOWSKI *Liryka* II 19, w. 57, s. 105: „Bramą jest na wschód słońca wystawioną”; *OP* XV 74.

w. 2 *Portę Otomańską* – imperium tureckie, osmańskie; por. *OP* II 80,2.

[69.] *Flumen Dei*

Tytuł: ‘Rzeka Boska’.

marg.: „*Corn[elius] Muss[us]*” – {?}; por. Ps 64(65), 10: „Flumen Dei repletum est aquis”; RAYNAUDUS, s. 22: „Flumen Dei repletum aquis gratiae”.

w. 1 *Rzeka Boska* – zob. Ps 64(65),10: „Rzeka Boża pełna jest wody”; metafora Maryi-rzeki obecna w dawnej literaturze religijnej; zob. np. IORDANUS, s. 403 (*Contemplatio* XXVI: „Virgo Maria flumen”); MATTH. CRAC., *KM*, s. 47: „Stąd psalm mówi: «Napływ wód rzeki rozwesela miasto Boże», co oznacza: łaska Maryi raduje Kościół walczący, zaś w Księdze Rodzaju 2: «Z miejsca rozkoszy wypłynęła rzeka», to znaczy łaska z Maryi, «aby nawadniać ów ogród», to jest serca zatwardzające wskutek grzechów”, MARRACCI VI, s. 162-164; por. *OP* XIV 94,2; XIV 95,2; XV 77.

takiego skutku mając wody – mająca wody, które to sprawiają.

w. 2 *blagosławioną z nich zowią narody* – por. Łk 1,48: „Albowiem oto oddała błogosławioną mię zwać będą wszytki narody”.

z nich – tu: z powodu łask zsyłanych przez Maryję.

[70.] *Torrentis voluptatis*

Tytuł: ‘Strumień rozkoszy’.

marg.: „*Psalmorum*” 35 – Ps 35(36),9: „torrente voluptatis tuae potabis eos”.

w. 1 *Strumieniem woda płynie* – por. Ps 35,9: „strumieniem rozkoszy twojej napoisz je”.

w. 2 *prawdziwiej z raj, niż Ganges wypływa* – sens: Maryja jest wodą, która wypływa prawdziwiej z raj, niż Ganges; wg Rdz 2,10-14 z Edenu wypływały cztery strumienie: Phison, Gehon, Tygrys i Eufrat; rzekę Phison utożsamiano często z Gangesem; por. AMBROS.*Par. PL* 14,280B: „Ganges autem secundum Graecos, qui fluit contra Indiam” (‘Według Greków jest to Ganges, który płynie w kierunku Indii’); BEDA, *Pent., PL* 91,207D: „Dicitur autem Physon ipse esse Ganges” (‘Uważa się zaś, że Physon to Ganges’). Por. *OP* XIV 95,1; XV 77.

[71.] *Amarantus immarcescibilis*

Tytuł: ‘Niewiędnący amarant’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – por. MASENIUS, s. 425: „Amarantus aeternae et caelestis coronae symbolum” (marg. *Aeternus vigor*); por. PICINELLI, *Mondo*, s. 504 (lib. XI, cap. 3. *Amaranto*); MARRACCI I, s. 13: „Amarantus, flos [...] qui non marcet”.

w. 1 *Amarancie* – amarant (szarłat wyniosły), roślina z rodziny szarłatowatych, której grecka nazwa (*amarantos*) oznacza „niewiednący”; symbol nieprzemijającej młodości i nieśmiertelności; por. np. WIESZCZYCKI, s. 91, 92: „Część trzecia wieńca Miłości Bożej z pięci nieśmiertelnych amarantowych kwiatów uwita, słusznie nazwana amarantowa”:

Wieczny kwiat jest amarant, pięknie zielenieje,
nic jesień nie szkodzi, nic zima, nie zwiędnieje.
Cokolwiek nieśmiertelność ma własności w sobie,
wszystko Miłość zawarła w cyrkle swej ozdobie.

swej młodości nie mienisz – sens: pozostajesz wiecznie młody.

w. 2 *zimie ... lecie* – zimą ... latem.

[72.] *Viola plena venustate*

Tytuł: ‘Fiołek pełny wdzięku’.

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. MASENIUS, s. 424: „Viola symbolum virginittatis et suavis eloquii. Est enim flos primus veris et colore perquam gratus”; por. PICINELLI, *Mondo*, s. 529-530 (lib. XI, cap. 19. *Viola*); *Paradisus*, s. 63: „Salve, nova viola, caelesti gratia, plena venustate”.

w. 1 *Fijolku* – fiołek, kwiat roślin z rodziny fiołkowatych, w antycznej Grecji poświęcony Afrodycie, symbol skromności, niewinności, w literaturze maryjnej symbol Maryi; zob. MARRACCI XVIII, s. 295; KOCHOWSKI, *Liryka* II 36, s. 143-146: *Dziardyn fijalkowy, to jest ulubione miejsce Matce Bożej na Piasku w Krakowie*.

pierwociny ... wiosny – który jako pierwszy kwitnie wiosną; por. KOCHOWSKI, jw., w. 29-30: „Fijalek wzgardzon, który, jako schodzi / zima, przed inszym kwieciami się wprzód rodzi”; w. 36: „Wiosny przyjemny upominek nowy”.

w. 2 *odpędź wonią Twą* – zapach fiołków uchodził za szczególnie wdzięczny; por. KOCHOWSKI, jw., w. 16: „Pachnie cudownych fijolków zapachem”; w. 31: „Wybornym nardy celując odorem”.

[73.] *Mare gratiarum*

Tytuł: ‘Morze łask’.

marg.: „*Epiph[anius]*” – {?}; por. Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,490: „mare spiritalitatis”; AVANCINUS, s. 35: „Mariam [...] gratiarum mare vocet Damascenus”; MARRACCI XI, s. 6-9: „Mare gratiarum”.

w. 1-2 *Morześ, bo jak to wody wydaje ... / tak łaski wypływają z rąk Twych* – zob. obj. *OP*, W, w. 65; por. V 45.

[74.] *Aurora fugans lupos*

Tytuł: ‘Jutrzenka odganiająca wilki’.

marg.: „*Ex con[tione] certa* – zob. np. IACOB.VORAG.*Serm.aur.*, k. 176v: „Tertio asimilatur stellae matutinae propter quaedam ipsius stellae officia. Habet namque terrere fures, fugere lupos [...]. Secundo fugat haereticos”; por. BERN.BUST., s. 257.

w. 1 *Jutrzenko* – zob. obj. *OP* II 43; III 26,1.

w. 2 *herezyja, ród wilczy* – por. Mt 7,15: „Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków, którzy do was przychodzą w odzieniu owczym, a wewnątrz są wilcy drapieżni”; IACOB.VORAG., jw.: „Po trzecie, porównuje się ją do gwiazdy zarannej ze względu na niektóre jej właściwości. Wystrasza bowiem złodziei, odgania wilki. [...] Po drugie, odpędza heretyków’.

[75.] *Magisterium virginitatis*

Tytuł: ‘Szkoła cnoty’.

marg.: „*Laur[entius] Iust[inianus]*” – por. LAUR.IUSTINIAN., s. 437: „virginitatis gloria, [...] magistra virtutum”; MARRACCI XI, s. 2: „magistra perpetua virginitatis”, „magistra virginum” (Bernardin[us] de Busto); „magistra prima virginum” (S[ancus] Tho[mas] de Villanova).

w. 1 *Dar pańsztywa zatrzymać która z panien życzy* – szyk: która z panien pragnie zachować dar dziewictwa.

w. 2 *u tej mistrzyni w tej się cnotcie niechaj ćwiczy* – sens: niech naśladowe Maryję, która jest mistrzynią, nauczycielką dziewictwa; por. *OP* XIV 67,2; XV 92,2.

[76.] *Iuvans pusillanimes*

Tytuł: ‘Wspomożenie małodusznych’.

marg.: „*S[ancus] A->ugust[inus]*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, *PL* 39,2107: „Sancta Maria, succurre miseris, iuva pusillanimes”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160: „«Sancta Maria, succurre miseris, iuva pusillanimes»”; *OP* XIV 13.

w. 1 *utwierdzeniem serc słabych i probą* – sens: pomocą i oparciem dla tych, którzy są słabi i lękliwi; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Święta Maryja, wspomóż nędzne, ratuj lękliwe»”; *OP* XIV 13.

w. 2 *Jana* – apostoła, który stał pod krzyżem Chrystusa; zob. J 19,26-27.

[77.] *Mater intemerata*

Tytuł: ‘Matka nienaruszona’.

marg.: „*Chrysost[omus]*” – por. IOAN.CHRYSOST., *Missa*, k. F3v: „sanctissima, intemerata, super benedicta, Regina nostra, Dei Genitrice”; por. Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, *PL* 30,128C: „intemerata mater et virgo”; *LIT.LAUR.*, s. 160: „Mater intemerata”; MIECHOWITA 1, s. 390n.

w. 1 *tym kształtem* – w ten sposób.

w. 2 *przez krzyształ promień przechodzi słoneczny* – sens symboliczny: jak promień słońca przenika przez kryształ nie uszkadzając go, tak Maryja rodzi Boga bez naruszenia swego dziewictwa. Por. *OP* XIII 56.

[78.] *Materfamilias*

Tytuł: ‘Pani domu’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. *Panoplia Mariana*, s. 160: „Unde Germanus Patriarcha Constantinopolitanus *Oratio de Deipara*: «[...] sicut Christus in Ecclesia sua est tamquam paterfamilias, sic in eadem beata Virgo est quasi materfamilias ex dono voluntatis Christi”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 20; MARRACCI XI, s. 22: „Materfamilias” (Rupert[us] Abbas).

w. 1 *Gospodyni* – tu jako odpowiednik łac. *materfamilias*, oznaczającej w antycznym Rzymie legalną małżonkę ojca rodziny (*paterfamilias*), matkę jego dzieci i panią domu; por. obj. *OP*, W, w. 53; LIBERIUSZ, jw.:

Antystenes filozof, gdy go szlachcic jeden ateński [...] zaprosił w dom swój [...] i pytał, co by mu się podobało gospodarstwo jego, odpowiedział: [...] „Pięknie wszystko, jednej tylko rzeczy nie dostaje” [...] „A co takiego?” – spyta szlachcic. Odpowie filozof: „*Materfamilias*. Gospodyniej”. Ukazując, że dom nic nie jest bez gospodyniej [...]. [...] Wy też musicie mi to przyznać, że póki nie było w niebie Panny błogosławionej, [...] póki nie było tej namilszej gospodyniej, przyznać musicie, że niebu wielkiej rzeczy nie dostawało.

u której że Bóg stał gospodą – sens: za to, że u niej gościł Bóg; aluzja do gościny Jezusa w domu Marii i Marty (Łk 10,38-42); tu przenośnie: zamieszkiwał w łonie Marii.

w. 2 *sowitszą niżli Marcie płacił to nagrodą* – aluzja do napomnienia Jezusa pod adresem Marty, która usługując mu, narzekła na zasłużaną w jego słowa Marię: „Maria najlepszą część obrała, która od niej odjęta nie będzie” (Łk 10,42); tu przenośnie w odniesieniu do Marii. Por. *OP* XIV 33.

[79.] *Domina reserans caelum*

Tytuł: ‘Pani otwierająca niebo.’

marg.: „*Gers[on]*” – {?}; por. *Oratio de Beata Virgine*, *AH* 32,30, s. 52: „Salve, caelum reserans”; GAWATH, k. S₁v: „Tu es clavis superna reserans”; SEBASTIANUS, s. 95: „Maria aperiens caelum”.

w. 1-2 *złe działały Panny / że do Pana, nie Paniej kolatały* – aluzja do przypowieści o pannach głupich i mądrych (Mt 25,1-13).

[80.] *Exiens in agros*

Tytuł: ‘Wychodząca na pola.’

marg.: „*Cant[icorum]*” 7 – Pnp 7,11: „Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum”.

w. 1-2 *Oblubienico, z którą idzie jej kochany / na wsi z miasta* – por. Pnp 7,11: „Przydź, miły mój, wynidźmy na pole”.

z miasta – tu zapewne przenośnie: ze świata; być może aluzyjne nawiązanie do częstej w dawnej poezji ziemiańskiej opozycji wieś – miasto, w której miasto jest odpowiednikiem *loci horridi*, siedliska zepsucia i grzechu; zob. np. Józef Domaniewski, *Byt ziemiański i miejski* [1620], [w:] *Staropolska poezja ziemiańska*, oprac. J. S. Gruchała, S. Grzeszczuk, Warszawa 1988, s. 205:

W mieście gorzej niż na wodzie,
miasto – cel każdej przygodzie. [...]
W mieście lotrostwo przebywa,
wszelakie niecnoty broi,
a nikogo się nie boi.

Bo w mieście jako w rynsztoku,
pełno złego rok od roku.

w. 2 *zwracając do nieba pogany* – sens: kierując grzeszników do nieba.

[81.] *Exultatio angelorum*

Tytuł: 'Wesele aniołów'.

marg.: „*Gers[on]*” – por. GERSON, *Serm.Nat.*, kol. 624: „Quae fuit [...] spiritus tui exultatio cum angelorum catervam alis vocibus cantantem in hora mediae noctis intelligeres”; ERNEST, k. N₃: „O Virgo virginum [...] exultatio angelorum”, MARRACCI V, s. 147: „Exultatio angelorum”.

[82.] *Fons patens in ablutionem scelerum*

Tytuł: 'Źródło dostępne dla obmycia grzechów'.

marg.: „*Epiph[anius]*” – {?}; por. Za 13,1: „fons [...] in ablutionem peccatoris”.

w. 1 *Siloe* – starożytny zbiornik wody (której przypisywano właściwości lecznicze) w Jerozolimie; zob. Iz 8,6; J 9,7.

w. 2 *Maryja źródłem, co grzechy obmywa* – por. Za 13,1: „źródło [...] na omycie grzesznego”; MARCHANTIUS, *Opuscula*, s. 157: „Mittit peccatores Maria ad fontem Siloe, id est ad fontem Filii sui” ('Maryja posyła grzeszników do źródła Siloe, to jest do źródła Syna swego'). Por. *OP* I 63,1; VI 30,1; VI 78,1; VIII 9,1; X 43,1; XV 91,1.

[83.] *Initium nostrae salutis*

Tytuł: 'Początek naszego zbawienia'.

marg.: „*Gers[on]*” – por. GERSON, *Serm.Spirit.*, kol. 780: „Mater Iesu mater salutis nominatur”; MARCHANTIUS, *Hortus*, s. 448: „quia initium nostrae salutis est”; MARRACCI IX, s. 214: „Initium nostrae salutis et secundae formationis” (S[anctus] German[us] Const[antinopolitanus]); *OP* V 71; X 74.

w. 1 *Z Ewy zguba, z Ciebie ... zbawienie* – zob. obj. *OP* II 14,2.

w. 2 *początek zbawienia* – za właściwy początek dzieła odkupienia uważano poczęcie lub narodzenie Maryi albo zwiastowanie, poczęcie lub narodzenie Jezusa; zob. np. kolekta na uroczystość Narodzenia NMP (8 września), *Miss.Rom.*, s. 518: „ut quibus beatae Virginis partus extitit salutis exordium” ('jak macierzyństwo Najświętszej Panny stało się dla nich początkiem zbawienia'); por. *BREVIARIUM* IV, s. 336; MŁODZIANOWSKI, *KM*, s. 322:

Uważa to Emisenus, że to i sam Pan Bóg nasz wet za wet oddaje. «Aptum profecto humanae resurrectionis principium, ut angelus a Deo mittebatur ad Virginem, quia prima perditionis fuit causa, cum serpens a diabolo mittebatur ad mulierem»; „Przyzwoity zaiste początek ludzkiego powstania, aby anioł od Boga był posłany do Panny, bo pierwsza zguby naszej przyczyna była, gdy wąż od czarta był posłany do białej głowy”.

Por. *OP* V 71,1; X 74; XI 2,2; XI 79; XII 68; XIII 59,2.

[84.] *Farinula dulcorans omnia*

Tytuł: 'Mączka napelniająca wszystko słodkością.'

marg.: 4, „*Reg[um]*” – 2Krl 4,41; por. GAWATH, k. Bb7v: „*Farinula Elisa-
ci dulcorans omnia*”.

w. 1 *W mące Elizeusza dziwne były smaki* – zob. 2Krl 4,38-41 (mowa o cudownym działaniu mąki, którą Elizeusz polecił wyspać do polewki o gorzkim smaku, sporządzonej z trujących owoców – „i nie było więcej żadnej gorzkości w garncu”).

w. 2 *większe w imieniu Panny są słodkości znaki* – zob. obj. *OP* III 4,2; por. III 100,1; XI 35,2.

[85.] *Sublevatrix oppressorum*

Tytuł: 'Dźwigająca uciśnionych.'

marg.: „*Ephraem*” – EPHRAEM, *Orat.*, s. 708: „*unica spes desperantium, oppressorum auxilium et ad te recurrentium praesentaneum sublevamen*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 229.

w. 1-2 *Któż uciśnionych dźwignie i kto ich posili? / Maryja* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«Ty jesteś jedyna nadzieja desperujących, utrapionych ratunkiem i do ciebie uciekających gotową podporą, wszystkich na koniec chrześcijan mocną obroną»”. Por. *OP* XIII 80.

[86.] *Columna ignis*

Tytuł: 'Słup ognisty.'

marg.: „*Exo-d>i*” – Wj 13,21: „*Dominus autem praecedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis et per noctem in columna ignis*”; por. ARIAS, k. 5v; MASENIUS, s. 598: „*Columna ignea his, qui sunt in tenebris viam demonstrans*” (Buteo. hym[no] graec[o] p. 122); RAYNAUDUS, s. 11; GAWATH, k. Cc5.

w. 1 *Słup Panna gorzący* – zob. Wj 13,21: „*A Pan szedł przed nimi na okazanie drogi we dnie w słupie obłoku, a w nocy w słupie ognistym*”; por. MASENIUS, jw.: 'Słup ognia wskazujący drogę tym, którzy są pogrążeni w ciemnościach'; por. *OP* VI 76,1; VII 61,1.

[87.] *Lucis generatio*

Tytuł: 'Rodzicielka światłości.'

marg.: „*Ex cont[ione] Liberii*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 306: „*że to światło daje nam Ociec niebieski przez Pannę błogosławioną za jej przyczyną i prośbą – rzecz jest nad światło jaśniejsza*”; tamże, s. 322: „*pójdźcie do tej Matki światłości*”.

w. 1 *jak genesis światłości pochodzi* – sens: skąd pochodzi światłość, jaki jest rodowód światłości; *genesis* (łac.) – pochodzenie, rodowód.

w. 2 *Bóg światłość* – por. 1J 1,5: „*Bóg jest światłością*”.

jutrzenia słońce rodzi – tu: Maryja jako jutrzienka rodzi Chrystusa, Słońce sprawiedliwości; zob. obj. *OP* II 43; III 26,1; por. VI 90; XII 4,2; XVI 27,1.

[88.] *Pluvia salutis*

Tytuł: 'Deszcz zbawienia.'

marg.: „*Ex eodem*” – zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 55: „Panna błogosławiona [...] nam zbawienie, pociechy na kształt deszczu z nieba posyła”.
w. 1 *Deszczu zbawienny* – zob. obj. OPI 85,1.

[89.] *Fulgetra divinitatis*

Tytuł: ‘Błyskawica boskości.’

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 543: „divinitatis fulgetra”; por. MASENIUS, s. 586.

w. 2 *wprzód ostrzeża* – sens: jak błyskawica poprzedza grzmot, tak Maryja uprzedza grzeszników o Boskiej karze (o gniewie Boga); por. OP IX 68,1.

[90.] *Tubus opticus*

Tytuł: ‘Luneta.’

marg.: „*And[reas] Hier[osolimitanus]*” – ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „*Salve, dioptra perspectiva*”; por. ARIAS, k. 6v; PICINELLI, *Mondo*, s. 205: „*Tubus opticus*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 260: „Znamienite nazwisko daje Pannie błogosławionej Andreas Hierosolymitanus: *Salve, dioptra*, Witaj, perspektywo”.

w. 1 *Perspektywo* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 260-261: „Perspektywa jest to instrument jeden matematyków, którego używają na upatrowanie rzeczy w dalekiej dystancji położonych”.

przez którą gdy Bóg patrzy tubę – sens: gdy Bóg patrzy (na ziemię) przez lunetę (którą jest Maryja). por. OP X 50,1.

[91.] *Mons in vertice montium*

Tytuł: ‘Góra na wierzchu gór.’

marg.: „*S[anctus] Greg[orius]*” – zob. GREG.MAGN.*Comm.Reg, PL* 79,25C: „*Mons in vertice montium*”; por. Iz 2,2: „*mons domus Domini in vertice montium*”; SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 295; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 482-483.

w. 1 *Góro na wierzchu wszech gór* – por. Iz 2,2: „góra domu Pańskiego na wierzchu gór”; SANDAEUS, jw.:

Montes et colles sancti utriusque Testamenti. Vertex horum montium b[eata] M[aria] V[irgo] gratia et meritis transgrediens universos. Vel est mons in vertice montium quia exaltata super choros angelorum.

Góry i pagórki oznaczają świętych Starego i Nowego Testamentu. Szczytem tych gór jest błogosławiona Dziewica Maryja, przewyższająca ich wszystkich pod względem łask i zasług. Albo jest górą na szczycie gór, bo została wywyższona ponad chóry anielskie.

LIBERIUSZ, jw.:

Słuchajmy Grzegorza świętego: „[...] Aza nie wysoka góra Panna Maryja, która zasług swoich gówność nad wszystkie aniołów chóry, aż do stolice Bóstwa wynosiła? Góra zaiste na wierzchu gór wystawiona była, bo wysokość i zacność Maryjej nad wszystkie się święte wydała”.

Por. *OP* VI 9,2; XIII 1,2.

w. 2 *gdys nad insze stworzenia Boga jest najblizsza* – por. *OP* V 10,2; XV 42,2.

[92.] *Mons Oliveti*

Tytuł: ‘Góra Oliwna.’

marg.: „*Ex Evan[gelio]*” – zob. Łk 22,39: „Et egressus ibat secundum consuetudinem in monte Olivarum”; por. IORDANUS, s. 400: „Tu, Virgo Maria, es Mons Oliveti, sic dictus propter copiam olivarum”; SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 200-203, 293.

w. 1. *Góra Oliwna* – wzniesienie we wschodniej części Jerozolimy, miejsce modlitwy i pojmania Jezusa przed jego męką (zob. Mk 14,26-52; Łk 22,39-53).

kędy Jezus czynił modły – por. Łk 22,41: „a klękawszy na kolana modlił się”.

w. 2. *na ten bak* – tu: na krzyż.

[93.] *Rosa sine aculeo*

Tytuł: ‘Róża bez ciernia.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 520-529.

w. 1 *Róża ... ma i ciernia, co kolą* – zwrot przysłowiowy o proveniencji klasycznej (łac. „Nulla est rosa sine aculeo” – ‘nie ma róży bez kolców’), zob. NKPP („Róża” 8); por. KOCHOWSKI, *Różaniec (Ofiarowanie)*: „o Różo bez ciernia”.

w. 2 *ta nie kole* – sens: Maryja jest różą pozbawioną cierni, to znaczy wolną od grzechów i łaskawą względem grzeszników.

[94.] *Domicilium Deo placens*

Tytuł: ‘Dom miły Bogu.’

marg.: „*Rupertus*” – {?}; por. Ps 25(26),8: „Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae”; Ps.-LEO, *PL* 54,509D: „O domicilium Deo dignum”.

w. 1 *Bogu dom w Pannie ... jest upodobany* – sens: Bogu spodobało się zamieszkać w Maryi; por. Ps 25(26),8: „Panie, umiłowalem ochędóstwo domu twego i miejsce mieszkania chwały twojej”; zob. obj. *OP* I 50; por. II 59,1; XIV 8.

w. 2 *sam Bóg jego grontował przyciesi i ściany* – w sensie przenośnym: sam Bóg stworzył duszę i ciało Maryi.

[95.] *Supra petram fundata*

Tytuł: ‘Ugruntowana na skale.’

marg.: „*Ex «Brev[iario] Rom[ano]»*” – zob. np. *BREVIARIUM* IV, s. CXXIII: „Bene fundata est domus Domini, supra firmam petram”; Mt 16,18: „super hanc petram aedificabo ecclesiam meeam”.

w. 1 *Kościół na skale stoi* – por. Mt 16,18: „na tej opoce zbuduję Kościół mój”; słowa odnoszące się do Szymona Piotra, tu aplikowane do Maryi; zob. obj. *OP* III 23; XIII 4,2.

w. 2 *której piekła nie ruszą potęgą swą całą* – por. Mt 16,18: „a bramy piekielne nie zwyciężą go”; *OP* III 95,2; VI 38,2; IX 97,1.

[96.] *Abysus gratiae Dei*

Tytuł: ‘Przepaść łaski Bożej’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „gratiae abyssus”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 121: „święty Damascen zowie ją [...] *Gratiae abyssum*, głębokością łaski”; ESTEVE, s. 206; por. ARIAS, k. 1; CARTHAGENA 4, kol. 598; RAYNAUDUS, s. 1; GAWATH, k. Bb7v; LY-RAEUS, s. 470; PAULL DE BARRY, s. 141.

w. 1 *w ligustyckiej ... przepaści* – w Morzu Liguryjskim (łac. *Mare Ligusticum*).

w. 2 *tyle faworów ... w Panińskiej ... garści* – por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „prze- paści łaski”; *OP* V 45.

[97.] *Miseratio miserabilium*

Tytuł: ‘Zmiłowanie dla nieszczęsnych’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. *HORTULUS*, k. 123v: „O miseratrix miserorum”.

[98.] *Multa multis*

Tytuł: ‘Wiele dla wielu’.

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. COURCIER, s. 162: „multa multis sanitatum contulisse beneficia” (o cudownych uzdrowieniach za przyczyną Matki Bożej w roku 1200).

[99.] *Omnia omnibus*

Tytuł: ‘Wszystkim wszystko’.

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. 1Kor 9,22: „Omnibus omnia factus sum”; por. PAULL DE BARRY, s. 168: „Omnibus omnia” (Andreas Cretensis).

w. 1-2 *Owoś jest wszystkich wszystko na to, żebyś wszystkim / wiernym była zbawienia obfitym pożytkiem* – por. 1Kor 9,22: „Wszystkim stałem się wszystko, abym wszystkie zbawił”.

[100.] *Singula singulis*

Tytuł: ‘Szczególna dla każdego’.

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. ALBERT.*Laud.*, s. 187: „singula singulis”.

w. 1 *Tyś po Synu szczególna wszystkich adwokatką* – por. ABAELARDUS, *In Nativitate Domini XXXII*, PL 178,1790C: „Tu spes nostra post Deum unica, / advocata nobis es posita” (“Tyś nam dana jako jedyna po Bogu nadzieja nasz i orędowniczka”).

Zawarcie kwatery IV

w. 3 *Zaniechaj tej imprezy, pióro* – sens: nie próbuj opisać całej chwały Matki Bożej; por. *OP* I Z,1; V Z,1.

w. 5 *widząc oczywiście* – widać to jasno, jak na dłoni.

w. 6 *przechodzą ... drzew liście* – przewyższają liczbę liści na drzewach.

KWATERA V

Motto: „Żyję ja, mówi Pan...”.

marg.: „*Isaiae*” 49 – Iz 49,18.

[1.] ***Baiulatrix misericordiae***

Tytuł: ‘Piastunka miłosierdzia.’

marg.: „*Ex cont[ione] certa*” – {?}; por. IACOB.VORAG.*Leg.aur.*, s. 523: „*quae paternam misericordiam in utero baiulavit*” (*De Assumptione sanctae Mariae Virginis*); MARRACCI II, s. 49: „*Baiulatrix gloriae*” (Bernardin[us] de Bust[o]).

w. 1 *Piastunko miłosierdzia* – zob. obj. *OP* III 2,2; por. XVI 26,2.

w. 2-3 *jak go, Symeonie, / z rąk macierzyńskich weźmiesz* – zob. Łk 2,25-28: „A oto był człowiek w Jeruzalem, któremu imię Symeon [...]. I przyszedł w duchu do kościoła. A gdy wwdzili dzieciątko Jezusa rodzicy jego [...], on też wziął je na ręce swoje.”

w. 4 *Dzieciną grozi siłą nam ruiną* – zob. Łk 2,34: „Oto ten położon jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu.”

[2.] ***Exaltata humilitas***

Tytuł: ‘Wywyższona pokora.’

marg.: „*Ex eadem*” – {?}; por. Ps.-HILDEPHONS.*Assumpt.*, *PL* 96,255B: „*Fundata enim erat profunda humilitate, [...] propterea hodie tam sublimiter est exaltata*”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 2: „*Ipsa etiam est humilitatis nostrae exaltatrix*”; VIVIEN 4, s. 535: „*humilitate exaltata sit Virgo*”.

w. 1 *Pokoro wywyższeniem oplacona drogo* – por. *OP* I 33; XIII 11,2; XIII 85.

oplacona – nagrodzona.

w. 2 *jakie tu nie potkało na świecie nikogo* – mowa o zachowaniu Maryi od grzechu pierworodnego i wniebowzięciu z duszą i ciałem.

[3.] ***Sigillum Deo gratum***

Tytuł: ‘Pieczęć miła Bogu.’

marg.: „*Galatinus*” – {?}; por. Pnp 8,6: „*Pone me ut signaculum super cor tuum*”; Honorius Augustodunensis, *Sigillum Beatae Mariae ubi exponuntur Cantica canticorum*, *PL* 172,495-518.

w. 1 *Pieczęci* – pieczęć, tytuł o proveniencji biblijnej (zob. Pnp 8,6: „*Przyłóż mię jako pieczęć do serca twego*”), symbol całkowitej przynależności i oddania Maryi Bogu; por. *OP* X 19.

[4.] ***Speculum furorem mitigans***

Tytuł: ‘Zwierciadło uśmierzające gniew.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. CARTHAGENA 1, kol. 194: „*sicut furor viri solet per mulierem mitigari et temperari, sic ira Dei per beatissimam Virginem mitigata fuit*”.

w. 1 *Zwierciadło* – zob. obj. *OP* III 43.

w którym się Bóg przezierając – por. *OP* V 52,1.

w. 2 *piorunów* – zob. obj. *OP* III 11,1.

[5.] ***Umbra refrigerans***

Tytuł: ‘Cień wytchnienia.’

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.*In Cant.*, PL 183,945A: „umbra refrigerans”; por. Pnp 2,3: „Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi”; SEBASTIANUS, s. 132: „Maria refrigerans ab aestu”; MARRACCI XVIII, s. 146. Zob. OP III 69.

w. 2 *szuka w słońca sieżodze cienia* – por. Pnp 2,3: „Pod cieniuem jego, którego pragnęła, siedziałam”; zob. obj. OP III 69; por. XV 84,1.

[6.] *Dispensatrix donorum*

Tytuł: ‘Szafarka darów.’

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – por. MUSSUS, *De divina historia libri tres*, Venetiis 1587, s. 202: „dispensator donorum” (o Duchu Świętym); BERN. BUST., s. 1014: „O dispensatrix donorum Dei!”; PAULL DE BARRY, s. 122: „Dispensatrix vera et largissima donorum Dei” (Bernardus).

w. 1 *Szafarko Parakleta* – sens: Ty, która udzielasz darów Ducha świętego. *Parakleta* – zob. obj. OPI 15,1.

w. 1-2 *szłusna u Matki / Boskiej, iżę są Boskie w szafunku dostatki* – sens: jest rzeczą szluszną, że Matka Boska dysponuje Bożymi darami; zob. obj. OP II 99; XIV 23,2; por. V 50.

[7.] *Palatium Verbi incarnati*

Tytuł: ‘Pałac Słowa wcielonego.’

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – GERMAN.*Mariale*, s. 52: „Ave, summi Regis Dei sacroaedificatum, immaculatum purissimumque palatium”.

w. 1 *Palacu Słowa Boga* – por. OP V 25; X 54.

w. 1-2 *która mu facjata / milsza* – sens: która to budowla jest mu milsza; por. OP III 25; V 33,1.

[8.] *Pelagus gaudii inexhausti*

Tytuł: ‘Ocean nieprzebranej radości.’

marg.: „*Idem*” – zob. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Gaude, inexhaustum gaudii pelagus”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 607; RAYNAUDUS, s. 48; GAWATH, k. Aa11v; PAULL DE BARRY, s. 53.

w. 2 *nie stanie* – zabraknie.

[9.] *Miraculum mundi*

Tytuł: ‘Cud świata.’

marg.: „*Ephraem*” – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „orbis terrae miraculum”; ESTEVE, s. 206; RAYNAUDUS, s. 38; GAWATH, k. D7; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „Mundi miraculum” (Cassiodoro).

w. 1 *któreż ma świat więkże dziwy* – por. KOCHOWSKI, OP V 30; V 46; X 72; XIII 60; XIV 30; *Psalmodia XVI*, w. 5: „natury cud, cudów przepaść”; w. 10: „Śliczność Twoja dziwem jest natury”.

[10.] *Sublimior caelicolis*

Tytuł: ‘Wyższa nad świętych w niebie.’

marg.: „*S[anctus] Ansel[mus]*” – {?}; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „sublimior caelicolis”; Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,498: „Virgo sublimior angelis”; CANISIUS, s. 765; GAWATH, k. D7v.

w. 1 *To miejsce święci biorą, skąd Lucyfer spada* – sens: zbawieni zajmują w niebie miejsce opróżnione przez Lucyfera i upadłych aniołów; opinia głoszona przez niektórych dawnych teologów począwszy od św. Augustyna; zob. LOMBARD.*Sent.*, PL 192,671-672: „A quibusdam tamen putatur quod homines reparantur iuxta numerum angelorum qui ceciderunt [...] Quod August[inus] in Enchirid[ione] c[apitulo] 29 sentire videtur” (‘Niektórzy uważają, że ludzie zostaną zbawieni proporcjonalnie do liczby upadłych aniołów [...]’. Tak zdaje się uważał św. Augustyn w rozdziale 29 *Enchiridionu*). Por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 270: „przez drogiego jej Syna miało być wszystko naprawiono i ruiny niebieskie po aniołach napelnione”; OP V 86; XII 91,2.

skąd Lucyfer spada – zob. Iz 14,12: „Jako żeś spadł z nieba, Lucyferze, któryś rano wschodził?”; Łk 10,18: „Widziałem szatana jako błyskawicę z nieba spadającego”; por. Ap 12,7-9; OP XI 13,1.

Lucyfer – Lucyfer (łac. *Lucifer*, ‘niosący światło’), upadły anioł, szatan, wzmiankowany pod tym imieniem w łac. przekładzie Biblii (zob. wyżej); por. OP V 78; V 86; VII 44.

w. 2 *nad świętych wyższe Maryja osiada* – sens: Maryja zajmuje miejsce wyższe od innych świętych; por. OP IV 91,1; XI 13,2; XIII 3; XIV 38,2; XIV 91.

[11.] *Civitas regis magni*

Tytuł: ‘Miasto wielkiego króla’.

marg.: „*Psalm[orum]*” 47 – Ps 47(48),3: „civitas regis magni”; por. GERMAN.*Mariale*, s. 53: „sacra civitas magni Regis Dei”; METHOD.*Homil.Purif.*, s. 610; RAYNAUDUS, s. 9.

w. 2 *Król chwaly teraz w swoim rozgłosił się mieście* – zob. Ps 23(24),7 (zob. obj. OP IV 21,1); Ps 47(48),3: „miasto króla wielkiego”.

w mieście – miasto, popularny od czasów średniowiecza tytuł maryjny; zob. MARRACCI III, s. 76-80 (*Civitas*); por. KOCHOWSKI, OP V 15; IX 3; IX 7; IX 9; IX 35; *Psalmodia* XVI, w. 1: „Wielki jest Pan [...] w mieście Boga naszego”; w. 2: „miasto króla wielkiego”; w. 4: „Chwalebne rzeczy o Tobie powiedziano, miasto Boże”.

[12.] *Dulcedo ineffabilis*

Tytuł: ‘Słodycz niewypowiedziana’.

marg.: „*Ex precat[ione]*” – {?}; tytuł przeniesiony na Maryję prawdopodobnie z hymnu *Iesus dulcis memoria* (zob. np. *Iubilis sancti Bernardi abbatis*, w: *HORTULUS*, k. 175v).

w. 2 *tak i z Twej* – tj. z powodu słodczy Maryi; zob. obj. OPI 36,2; III 4,2.

[13.] *Christi sepulchrum gloriosum*

Tytuł: ‘Chwalebny grób Chrystusa’.

marg.: „*S[anctus] Hieron[ymus]*” – HIER.*Adv.Iov.*, PL 23,254B: „Quod clausum est atque signatum, similitudinem habet Matris Domini, matris et virginis. Unde et in sepulcro Salvatoris novo, quod in petra durissima fuerat excisum, nec ante, nec postea quisquam positus est”; por. ESTEVE, s. 197-198; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 24; GAWATH, k. Aa3v.

w. 1 *Proroctwa o chwalebnym były Pańskim grobie* – sens: już prorocy Starożytności zapowiadali śmierć i pogrzeb Mesjasza; zob. Iz 53,9: „I da niebożne za pogrzeb, a bogatego za śmierć swoją” (w BT: „Grób Mu wyznaczono między bezbożnymi, i w śmierci swej był [na równi] z bogaczem”).

w. 2 *bardziej kwadrują, gdyż on żywy spoczął w Tobie* – sens: bardziej proroctwa te odnoszą się do Maryi, ponieważ w niej spoczął żywy Pan (Jezus); por. HIER., jw.:

To, co jest zamknięte i zapieczętowane, podobne jest do Matki Pana, matki i dziewicy. Stąd też i w nowym Zbawiciela grobie, wykutym w najtwardszej skale, nie był nikt złożony ani przed nim, ani po nim.

Psalterzyk, k. F_{3v}: „Grobie nowy i zapieczętowany Krystusów”.

[14.] ***Thesaurus desiderabilis***

Tytuł: ‘Skarb upragniony’.

marg.: „*Ex «Rosocoroneto» G[awathi]*” – {?}; por. Prz 21,20: „Thesaurus desiderabilis”.

w. 1 *ludzkie apetyty* – sens: ludzie opanowani żądzą, pożądlivością.

w. 2 *tego skarbu ... depozyty* – sens: dary, łaski Maryi, która jest skarbcem; por. Prz 21,20: „Skarb pożądany”; zob. też obj. *OPI* 79,2.

[15.] ***Urbs fortitudinis nostrae***

Tytuł: ‘Miasto naszego męstwa’.

marg.: „*Isaiae*” – Iz 26,1: „Urbs fortitudinis nostrae Sion”; por. ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 22: „Ipsa est urbs fortitudinis contra omne malum”; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; MASENIUS, s. 583.

w. 1 *Panna miastem jest* – zob. obj. *OP V* 11,2.

miasto ... potężne – por. Iz 26,1: „Miasto mocy naszej Syjon”; ALBERT, jw.: ‘Ona sama jest miastem mocnym przeciwko wszelkiemu złu’; KOCHOWSKI *Różaniec*, s. 12: „Miastem mocnym, zamkiem silnym”; *Psalmodia XVI*, w. 21: „uważajcie moc miasta Pańskiego”.

w. 2 *obywatele ... mocne i mężne* – por. *Psalmodia*, jw., w. 20: „A któraż nie napelniona jest orężem mężnych?”.

[16.] ***Mons in quo placitum est habitare Deo***

Tytuł: ‘Góra, na której spodobało się zamieszkać Bogu’.

marg.: „*Psal[orum]*” 67 – Ps 67(68),17: „mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo”. Por. SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 13,205-206; 293

w. 1 *Na Synai* – na Synaju, górze lokalizowanej zwykle na południu półwyspu o tej samej nazwie, miejscu, gdzie Jahwe objawił się Mojżeszowi w krzewie płonącym (Wj 3) i zawarł przymierze z Izraelitami (Wj 19-20); niekiedy utożsamiano Synaj z górą Horeb. Por. *OP VII* 73.

na Orebie – na górze Horeb, czasami utożsamianej z górą Synaj; miejsce powołania Mojżesza (Wj 3), który ze skały Horeb uderzeniem łaski wprowadził wodę (Wj 17,1-7). Por. *OP XIII* 1.

w. 2 *góro święta... upodobał Ciebie* – por. Ps. 67(68),17: „Góra, na której się Bogu podoba mieszkać”; zob. obj. *OP* III 20,1; por. VII 72,1.

[17.] *Scala ascendentium*

Tytuł: ‘Drabina wspinających się’

marg.: „*Genesis*” 28 – Rdz 28,12: „Viditque in somnis scalam stantem super terram et cacumen illius tangens caelum; angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 225: „scala ascensu-sque omnium” (Ephraem); MARRACCI XVI, s. 186-189 (*Scala*).

w. 1 *Wysokie piętro nieba* – tu być może w znaczeniu: wysokie sfery niebieskie, gdzie przebywa Bóg i zbawieni.

w. 2 *po tej... drabinie* – zob. obj. *OP* II 27.

[18.] *Sedes in sole posita*

Tytuł: ‘Tron założony na słońcu’.

marg.: „*Psal[morum]*” 18 – Ps 18(19),6: „In sole posuit tabernaculum suum”.

w. 1 *Stolec to jest na samym słońcu założony* – zob. Ps 18(19),6: „W słońcu postawił przybytek swój”.

w. 2 *uspaniałszy nad monarchów izraelskich trony* – być może nawiązanie do wspaniałego tronu Salomona; zob. 1Krl 10,18-20 i 2Krn 9,17-19; obj. *OP* III 34.

[19.] *Vas condens manna*

Tytuł: ‘Naczynie zawierające mannę’.

marg.: „*Exod[i]*” <16> – zob. Wj 16,33: „Dixitque Moyses ad Aaron: «Sume vas unum et mitte ibi man, quantum potest capere gomor»”; por. ANDR.CRET.*Canon*, s. 257: „urna manna habens”.

w. 1. *Pięć koszów Żydzi chleba na puszczy strawili* – fragment niejasny; nawiązanie do cudownego zaspokojenia Izraelitów manną (Wj 16), według rozkazu Jahwe zbieraną w ilości jednego gomora (BT: omer, ok. 4 litrów) na osobę, co według św. Izydora z Sewilli (ISID.*Etym.*, PL 82,594A) równało się pięciu sekstariuszom, które jednak trudno uznać za odpowiednik „kosza”, lub rozmnożenia przez Jezusa pięciu chlebów i nakarmienia nimi ok. pięciu tysięcy Żydów (Mt 14,13-21; Mk 6,34-44), choć ewangelie nie wspominają o pięciu koszach chleba, tylko o dwunastu koszach ułomków; niektórzy dawni autorzy wspominają o wynagrodzeniu ofiarodawcy chlebów pięcioma pełnymi koszami chleba; zob. Marius Bignoni, *Encyclopaediae seu scientiae universalis concionatorum pars secunda*, Coloniae Agrippinae 1676, s. 14: „Christus [...] insuper benefactori quinque cophinos panibus repletos [...] gratanter retribuerit” (‘Chrystus [...] ponadto zwrócił darmo dobroczyńcy pięć pełnych koszów chleba’).

w. 2 *z tej tajstry* – to znaczy z naczynia, którym jest Maryja; por. *Psalterzyk*, k. F5; „Wiadro złote mające mannę”.

stworzenie posili – tu zapewne: ciałem Jezusa, który jest „chlebem żywym” (J 6,41).

[20.] *Obtatrix omnium bonorum*

Tytuł: 'Szafarka dóbr wszelakich.'

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – {?}; por. BONGIORNO, k. XXXXXv: „*Gratiarium Dei obtatrix*”.

w. 1-2 *Referendarką Matka, co nasze zanosi / supliki* – por. *OP XV 54*; LIBERIUSZ *Gwiazda*, s. 173:

Gdy zaś krwią Syna swego otworzył nam raj i niebo, postawił w bramie Pannę przyczystą, jako podskarbiną abo referendarkę, aby potrzeby nasze Panu Bogu prezentowała i laski, dary, pociechy z nieba dawała.

SEBASTIANUS, s. 68 (*Stella XIV. Referendaria*): „*Maria orationes Deo deferens*” („*Maryja przekazująca Bogu modlitwy*”). Zob. też obj. *OP II 99*; por. *XV 54*.

referendarką – tą, która zanosi prośby; w dawnej Polsce referendarze byli urzędnikami rezydującymi przy dworze królewskim, których zadaniem było przyjmowanie od ludności prośb i skarg, które następnie referowali (stąd ich nazwa) kanclerzom i królowi.

[21.] *Exaltatrix cornu nostri*

Tytuł: 'Wywyższycielka naszej siły.'

marg.: brak – por. Ps 148,14: „*Exaltavit cornu populi sui*”; 1Krl 2,1: „*Exultavit cor meum in Domino et exaltatum est cornu meum in Deo meo*”; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 8.

w. 1 *Tomirys* – Tomyris, według Herodota (*HDT. Hist.* 1,204-215) królowa Massagetów, która pokonała w 529 r. przed Chr. wojska perskie pod wodzą Cyrusa II Wielkiego; Massageci identyfikowani byli niekiedy ze Scytami, zamieszkującymi krainę legendarnych Amazonek, stąd od czasów średniowiecza uważano niekiedy Tomyris za królową Scytów (np. Boccaccio) lub Amazonek (np. Christine de Pisan).

amazoński – w domyśle: naród, plemię Amazonek; zob. obj. *OP II 67*.

w. 2 *nasz naród pokorą wywyższyła* – por. Ps 148,14: „*wywyższył róg ludu swego*”; *OP V 2*.

nasz naród – polski lub w znaczeniu bardziej ogólnym: lud chrześcijański.

[22.] *Mater salutis*

Tytuł: 'Matka zbawienia.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN. CLAR. *Adv. Dom.*, PL 183,43B: „*Mater salutis*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 416.

w. 2 *dopieroż tę, która nam Matka zdrowie rodzi* – sens: tym bardziej tę Matkę, która rodzi zdrowie.

zdrowie rodzi – gra słów oparta na dwuznaczności łac. rzeczownika *salus*, oznaczającego zarówno zdrowie, jak i zbawienie; tu o narodzeniu Jezusa, który jest Zbawicielem; por. *Psalterzyk*, k. F-v: „*Matko zbawienia*”; *OP XIV 39*.

[23.] *Terra viventium*

Tytuł: 'Ziemia żyjących.'

marg.: „*Idem*” – por. BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,76C: „Is autem noster Iesus et a peccatis salvat populum suum, et introduxit in terram viventium”; por. Ps 26(27),13: „Credo videre bona Domini in terra viventium”; Ps 141,6: „Tu es spes mea, portio mea in terra viventium”; DAMIAN.*Instit.*, PL 145,735B: „haec est terra illa viventium, ad quam debemus intentis semper amoris gressibus festinare”.

w. 1 *Matce z Synem zasiagam tytułów służących* – sens: szukam tytułów odpowiednich zarówno dla Matki, jak i dla Syna.

w. 2 *Chrystus żywotem* – zob. obj. OP III 97,2.

Matka ... ziemią żyjących – tytuł o proveniencji biblijnej, por. Ps 26,14: „Wierzę, iż oglądam dobra Pańskie w ziemi żyjących”; DAMIAN., jw.: ‘ona jest ową ziemią żyjących, do której winniśmy zawsze spieszyć drogą miłości’; OP VII 5,2; XI 50; XII 23.

[24.] *Psalterium mirae dulcedinis*

Tytuł: 'Psalterz niewymownej słodyczy.'

marg.: „*Idem*” – {?}.

w. 2 *którego sam Duch Święty wynajdował noty* – sens: który był natchniony przez Ducha św. (tu o Maryi).

[25.] *Palatium Regis angelorum*

Tytuł: 'Pałac króla aniołów.'

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. IOAN.CHRYSOST.*Serm. Annunt.*, s. 178: „animatum palatium Regis angelorum”, por. CANISIUS, s. 492; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 608 ; ARIAS, k. 19; GAWATH, k. Aa11v; PAULL DE BARRY, s. 166; MARRACCI XIV, s. 96-98; GUTOWSKI, s. 15: „Tak ją mianuje Efreem święty: «animatum palatium Regis angelorum»”.

w. 1 *Palacu* – zob. obj. OP V 7; por. OP V 66,1; *Psalterzyk*, k. G₃: „Pałacu Króla anielskiego”.

[26.] *Basilica augusta*

Tytuł: 'Kościół najwspanialszy.'

marg.: „*Leo Imper[ator]*” – {?}; por. CANISIUS, s. 565: „augustale templum” (marg.: „Leoni Imperatoris testimonium in laudem assumptae Virginis Matris”); por. GUTOWSKI, s. 9.

w. 1 *Kościół najwspanialszy albo bazylika* – por. GUTOWSKI, jw. : „«Te divinissimum thronum ad suum divinum et augustale templum transponit» – tak mówi Leo Imperator do Panny Przenaśw[iętszej]”; OP XVI 79,1.

w. 2 *jako kosztu tak kunsztu przedziwna fabryka* – sens: budowlo godna podziwu zarówno ze względu na koszt budowy, jak i na kunszt budowniczych.

[27.] *Canticum laetitiae*

Tytuł: 'Piosnka radości.'

marg.: „*Ex precatone*” – zob. np. ANSELM.*Psalt.*, PL 158,1047: „Canticum laetitiae”; *Hymnus in Visitatione Beatae M[ariae] V[irginis]*, AH 52, s. 54:

„Virgo, dum sic commendatur, / canticum laetitiae / psallens pure gloriatur / in auctore gratiae”; GAWATH, k. Ff₄: „Canticum laetitiae omni confitenti”.

w. 1 *Piosnko* – być może chodzi o Ps 107(108), uważany za pieśń dziękczynną wybawionych z niewoli babilońskiej.

w. 2 z *Babilonu wracając do Hierozolimy* – mowa o powrocie Żydów z tzw. niewoli babilońskiej, tzn. przymusowej deportacji do państwa babilońskiego po zdobyciu Jerozolimy przez Nabuchodonozora II w 586 r. przed Chr. Za umowny koniec niewoli uważa się rok 538, kiedy król perski Cyrus II Wielki podbił Babilon i pozwolił Izraelitom na powrót do Judei oraz odbudowę świątyni jerozolimskiej.

Babilon – zob. obj. *OPI* 53,1.

[28.] *Unguentum salutis*

Tytuł: ‘Maść zbawienia.’

marg.: „*Ex con[ti]one*” – zob. np. CELLEN.*Serm.*, *PL* 202,849A: „Sola sufficit omnibus, ut species quaedam salutaris, quae sine aliarum admistione specierum efficacissima est ad conficiendum humanae salutis unguentum”; por. Pnp 1,2: „Fragrantia unguentis optimis”.

w. 1 *Zastarzanych nalogów* – starych, utrwalonych grzesznych skłonności; por. *OPV* 63,2.

w. 2 *niech się tą maścią... kuruje* – sens: niech ucieka się do pomocy Maryi; por. Pnp 1-2: „bo lepsze są piersi twe nad wino, woniąjące olejkami nawybor-nieszemi”; KARP, *KM*, s. 367:

Któż [...] imieniu Pana Jezusowemu nie przyzna, że jest drogim bardzo olejkiem, albo i błogosławionej Panny, że jest woniejącą maścią? O pierwszym Duch Przenaświętszy powiedział: *Oleum effusum nomen tuum*. O drugim toż rozumie: *Unguentum effusum nomen tuum*. Temi dwiema olejkami ta Panińska szkaplerza świętego sukienka, jako drogi jaki plaster na zleczenie rozmaitych afekcyjnej jest napuszczona, przeto wszystkie duszne, by też nacięższe, goi rany.

[29.] *Nata filii*

Tytuł: ‘Córka Syna.’

marg.: „*Gerson*” – zob. GERSON, *De suscept.*, kol. 455.

w. 1 *Córo Syna Twojego* – zob. obj. *OPI* 11,1; por. IX 86,1; XI 78,2.

w. 1-2 *nade wszystkie córy / której nie miał świat pierwszej, nie będzie miał wtórej* – sens: przed którą i po której nie było i nie będzie na świecie takiej kobiety; por. *OPI* 68.

[30.] *Opus cui non est simile*

Tytuł: ‘Dzieło, któremu nie ma podobnego.’

marg.: 3 „*Reg[um]*” 10 – zob. 3 Reg. 10,20: „non est factum tale opus in universis regnis” (o tronie Salomona); por. DAMIAN.*Nativ.XLIV*, *PL* 144,736D: „«Non est factum simile opus in universis regnis» (III Reg. X)”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 85.

w. 1 *Dzieło cudowne* – por. 1Krl 10,20: „nie uczyniono takiej roboty we wszystkich królestwach”; o tronie Salomona, który jest jedną z figur Maryi; zob. DAMIAN., jw., którego homilia niemal w całości jest mariologicznym komentarzem do biblijnego opisu tronu Salomona (*TMB* 3, s. 106-110); por. obj. *OP* VII 89.

Bóg słowem ... świat tworzył – zob. biblijny opis stworzenia (Rdz 1).

w. 2 *tworząc Pannę, pracy rąk obudwu przyłożył* – por. *OP* I 59; IV 32.

[31.] *Fabrica firmamenti*

Tytuł: ‘Gmach firmamentu.’

marg.: „*Osorius*” – por. OSORIUS 3, s. 652-653: „At vero si oculos in Mariam convertas, firmamentum videbis, innumeris decoratum stellis, quia omni virtute et gratia ornatam conspicias”; IORDANUS, s. 388-389 („Virgo Maria firmamentum”).

w. 1 *Fabryko firmamentu przedziwnej struktury* – sens: gmachu nieba o niezwyklej konstrukcji; por. obj. *OP* II 76,2.

w. 2 *od złota chryzolitów świetne mając mury* – sens: mający mury odznaczające się blaskiem, którego źródłem są złociste chryzolity; por. opis Jerozolimy niebieskiej w Apokalipsie (21,18-20): „a samo miasto złoto czyste [...]. A fundamentu muru miasta ozdobione wszelkim kamieniem drogim. Pierwszy fundament, jaspis; [...] siódmy, chryzolit”.

chryzolit – kamień szlachetny barwy złocistej, utożsamiany niekiedy z topazem lub sardonyksem; por. np. BOLESŁAWIUSZ: „Chryzolitus, także topazyjus / dank Ci dają” (*Helikon*, s. 14); MARIA DE AGREDA, s. 41: „Siódmy, chryzolit: kolor kamienia tego podobny złotu świecącemu się [...]; ten wyraża gorącą miłość Najświęt[szej] Maryi, którą miała ku Kościołowi wojującym”; KOCHOWSKI, *Liryka* V 6, w. 17, s. 319: „Pałac misterny, z chryzolitu mury”; *OP* XV 12,2.

[32.] *Puerpera sublimis*

Tytuł: ‘Rodzicielka wspaniała.’

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – por. Ps.-AUG. *Assumpt.*, *PL* 39,2131: „Genitrix gloriosa, o sublimis puerpera”; por. ESTEVE, s. 203; CARTHAGENA 4, kol. 608; GAWATH, k. Bb8; MARRACCI XIV, s. 144 (D[ivus] Hieronym[us], D[ivus] Augustin[us]).

w. 1-2 *Niewiasto ciężarna, płaszcz ze złota mająca, / koronę z gwiazd dwunastu, obuwie z miesiąca* – zob. Ap 12,1-2: „I ukazał się znak wielki na niebie: Niewiasta obleczona w słońce a księżyc pod jej nogami, a na głowie jej korona z gwiazd dwunastu. A mając w żywocie, wołała, [...] i męczyła się, aby urodziła”; zob. obj. *OP* I 27,1; por. X 77,1.

[33.] *Aula Regis aeterni*

Tytuł: ‘Dwór wiecznego króla.’

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG. *Assumpt.lib.*, *PL* 40,1142: „facta thronus Dei et aula Regis aeterni”; por. ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 597; ARIAS, k. 3; RAYNAUDUS, s. 6; GAWATH, k. Cc5; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 91.

w. 1 *Boski ... Dworze* – zob. obj. *OP V 7,1*.

upodobany nad sam Olimp – ulubiony bardziej niż Olimp.

Olimp – zob. obj. *OP, W, w. 15*; por. *XVI 81,1*.

[34.] *Lectulus sponsi*

Tytuł: 'Łóżnica oblubieńca.'

marg.: „*Greg[orius] Nic[omediensis]*” – *GEORG.NIC.Ingress., PG 100,1426A*: „Complectere Salomonis lectulum, quem gyro sexaginta fortes ambiunt ac stipant”; por. *GEORG.NIC.Oblat., s. 492*: „lectus Salomonis”; *Pnp 1,15*: „Lectulus noster floridus”; *RAYNAUDUS, s. 31*; *DURETIUS, k. C₃*.

w. 1 *Łóżnico* – tu: komnata lub łoże małżeńskie; zob. *Pnp 1,15*: „Łóżko nase kwiecia pełne”; werset odnoszony do Maryi jako tej, w której spoczął niebieski oblubieniec – Chrystus; por. *Psalterzyk, k. F_{3v}*: „Łóżnico Oblubieńca”; *BIRKOWSKI, Kazanie obozowe, KM, s. 181*: „tego, którego wszystkie świat ogarnąć nie mógł ani godzin był przyjąć, w łożnicy żywota swego zasłużyła sama przyjąć”; *OP VI 14; VIII 29,1; IX 74,1; XVI 56,2*.

w. 2 *gdy oblubieniec w niej spoczywa sobie* – por. *Pnp 3,1*: „Na łożku moim w nocy szukałam tego, którego miłuje dusza moja”; por. *Ps 18(19),6*; *GREG. MAGN.Hom.Evang., PL 76,1283B*: „Uterus enim Genitricis Virginis huius sponsi thalamus fuit. Unde et Psalmista dicit: «In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo»” (‘Łono dziewiczej Matki było bowiem komnatą tego oblubieńca. Dlatego i Psalmista mówi: «W słońcu postawił przybytek swój, a ono jako oblubieniec wychodzący z łożnicy swej»”); *DAMIAN.Hom.Nativ., PL 144,753C*: „Dziś narodziła się najjaśniejsza Dziewica, z której wyszedł o pięknym wyglądzie przed synami ludzkimi jak oblubieniec ze swej komnaty, dziś wyszedł z łona Matki, która zasłużyła się stać świątynią boskości” (*TMB 3, s. 126*); *OP VIII 29,2; XVI 56,2*.

[35.] *Stella matutina*

Tytuł: 'Gwiazda zaranna.'

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 50 – *Syr 50,6*: „Quasi stella matutina in medio nebulae”; por. *HORTULUS, k. 93*; *ARIAS, k. 25*; *RAYNAUDUS, s. 66*; *GA-WATH, k. Aa_{3v}*; *LIT.SCRIP.T., s. 157*; *LIT.LAUR., s. 160*; *DURETIUS, k. B_{4v}-B₅*; *RODRIGUEZ, s. 9*.

w. 1 *Panna gwiazdą zaranną* – zob. obj. *OP III 26,1*; por. *Syr 50,6*: „Jako gwiazda jutrzenna między mgłami”; *Psalterzyk, k. G₄*: „Gwiazdo poranna”; *Godzinki, s. 11*: „gwiazdo porankowa”.

w. 1-2 *gdyż ona przed słońcem / poprzedza i jego jest marszałkiem i gońcem* – por. *KOCHOWSKI, Liryka II 1, w. 1-2, s. 77*: „Witam Cię, Panno, któraś Boskim gońcem / jest, jak zaranna jutrzienka przed słońcem”.

[36.] *Manna omnium saporum*

Tytuł: 'Manna wszelkich smaków.'

marg.: „*Exod[i]*” – *Wj 16,31*: „Appellavitque domus Israël nomen eius Man, quod erat quasi semen coriandri album, gustusque eius quasi similiae cum melle”; por. *DURETIUS, k. C_{1v}*.

w. 1 *Manno nie z puszczy* – tu o Chrystusie w Eucharystii, której jedną ze starotestamentowych figur była manna; por. Wj 16,3-4: „Czemuście nas wywiedli na tę puszcza, abyście wszystko mnóstwo głodem pomorzyli? I rzekł pan do Mojżesza: Oto ja spuszczę wam chleb z nieba”.

w. 2 *kto jej skusi, wiecznie nie umiera* – por. J 6,49,51: „Ojcowie waszy jedli mannę na puszczy, a pomarli. [...] Jam jest chleb żywy, którym z nieba zstąpił. Jeśliby kto pożywał tego chleba, żyć będzie na wieki”.

[37.] *Via egredientis*

Tytuł: ‘Droga dla wychodzącego’.

marg.: „*Bernardus*” – por. BERN.CLAR. *Adv.Dom.*, PL 183,43B (zob. obj. *OP* IV 11).

w. 1 *Drogo z nieba* – zob. obj. *OP* IV 11.

w. 1-2 *po której zbawienie na ziemię / przyszło i tam zbawiło Adamowe plemię* – por. BIRKOWSKI, *KM*, s. 190, *Kazanie obozowe*: „Przez Maryją Pannę Naświętszą przyszedł Adam on niebieski na ziemię; czemu nie ma Adam ziemski przez tęż Maryją, jako drogę niejaką, z ziemi do nieba wstąpić”.

[38.] *Porta Sion*

Tytuł: ‘Brama Syjonu’.

marg.: „*S[anctus] Methodius*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „tu porta, per quam in carnem ingressus est Deus”; por. Ps 86(87),2 (zob. obj. *OP* III 22); HUGO, *Psalt.*, k. 226: „Diligit ergo Dominus portas Sion, id est sensus: Beatae Virginis”; por. *OP* III 22.

w. 1 *Bramo syjońska* – zob. obj. *OP* III 22,1; HUGO, jw.: „Umiłował przeto Pan bramy Syjonu, to znaczy: błogosławioną Dziewicę”.

w. 2 *jerozolimskie ... przybytki* – mowa o świątyni jerozolimskiej, centralnym miejscu kultu żydowskiego, zniszczonej przez Rzymian w 70 r. po Chr.

[39.] *Promptuarium divinae caritatis*

Tytuł: ‘Spizarnia Bożej miłości’.

marg.: „*Idem*” – METHOD. *Homil.Purif.*, s. 610: „Salve, amoris Dei Patris thesaur” (w innych przekładach „*Divinae caritatis promptuarium*”, np. CANISIUS, s. 285); por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 21; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Bb8; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 122. Por. *OP* VIII 50.

w. 1 *do tej ... spizarnie* – sens: w Maryi; por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Spizarnio Boskiej miłości”; LIBERIUSZ, jw.:

Święty Metodyjusz zowie przenaświętszą Pannę *promptuarium divinae charitatis*, spizarnią miłości Bożej, na znak, iż taką ma ku ludziom grzesznym miłość, takie ku naszym nędzom serce, że kto potrzebuje jakiej łaski w kłopotach i frasunkach pociechy, tylko niechaj idzie do Panny b[łogosławionej].

Por. *OP* VIII 50,1.

[40.] *Hereditas iustorum*

Tytuł: 'Dziedzictwo sprawiedliwych.'

marg.: „*Ex prec[atione]*” – zob. np. *BREVLATIC.*, s. 12,30: „Et radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hereditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea” (*Officium B. Mariae Virginis*); por. Syr 24,16 oraz 41,9: „Filiorum peccatorum periet hereditas”; MARRACCI VIII, s. 193: „hereditas servorum Dei” (D[ivus] Antonius de Padua); tytuł zwykle odnoszony do Chrystusa lub Kościoła.

w. 1 *Pannę dziedzictwem biorą* – prawdopodobny sens: otrzymują stale („dziedziczne”) prawo do Maryi i jej łask (lub: mają udział w łaskach i zasługach Maryi); por. Syr 24,16: „I rozkorzeniłam się w zacnym narodzie i w dziele Boga mego dziedzictwo jego, a w pełni świętych zadzierżenie moje” (w egzegezie alegorycznej i w liturgii fragment odnoszony do Maryi).

w. 2 *jesli złych odstrzygniono* – por. Syr 41,6: „Dziedzictwo synów grzesznych zginie”.

sami sobie krzywi – sami sobie są winni.

[41.] *Regina beatorum*

Tytuł: 'Królowa błogosławionych.'

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. np. *Letanie devotissime della Madonna*, w: Giovan Battista Gori, *Memoriale de gli esercitii spirituali*, Verona 1592, s. 59: „S[anc]ta Maria regina beatorum spirituum”; por. ABSALON, *PL* 211,283C: „Ubi illa sedet regina beatorum spirituum”; ARIAS, k. 22 (S[anc]tus Anselmus); por. *LIT.LAUR.*, s. 160: „Regina sanctorum omnium”.

w. 1 *Panieńskiego ... królestwa* – tu zapewne: nieba, którego Maryja jest królową (zob. *OPIV* 4).

[42.] *Sal prophetarum*

Tytuł: 'Sól proroków.'

marg.: brak – {?}.

w. 1-2 *Prorocką Panna solą, po której snadź soli / słodkość się w wodzie stała, obfitość na roli* – zapewne nawiązanie do jednego z cudów proroka Elizeusza: w odpowiedzi na skargę mieszkańców Jerycha, że „wody są bardzo złe i ziemia niepłodna”, Elizeusz nakazał przynieść naczynie z solą, którą wrzucił do źródła, po czym rzekł: „Uzdrowiłem te wody i nie będzie więcej w nich śmierci ani niepłodności” (2Krl 2,19-21).

słodkość się w wodzie stała – sens: woda stała się zdrowa, nieszkodliwa.

[43.] *Mensa aurea*

Tytuł: 'Stół złoty.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. MASENIUS, s. 994: „mensa aurea” (marg. *Deiparae imago*); por. Wj 25,23-24: „Facies et mensam de lignis setim [...] et inaurabis eam auro purissimo”; IOSEPH.HYMN.*Marial.*, *PG* 105,1182: „Ave, mensa aurea”; DURETIUS, k. B₂: „Aurea mensa, super quam foederis arca quievit”.

w. 1 *Stół to złoty* – zob. obj. *OP* II 57,1; por. VI 16,2.
a złoto w nim jest takiej próby – zob. Wj 25,24: „i pozłocisz ji złotem naczystszyim”.

w. 2 *chórów anielskich* – zob. obj. *OPI* 33,2.

[44.] ***Numerus decenarius***

Tytuł: ‘Liczbą dziesiątą.’

marg.: [4.] „*Reg[um]*” [9.] – 2Krl 20,9: „Hoc erit signum a Domino quod facturus sit Dominus sermonem quem locutus est: vis ut ascendat umbra decem lineis, an ut revertatur totidem gradibus?”

w. 1-2 *Liczbó ... na onym kompasie, / na którym retrogradem słońce wzład cofa się* – zob. obj. *OP* III 25,1.

na onym kompasie – tu: na zegarze słonecznym.

retrogradem ... w zład cofa – powraca do wcześniejszej pozycji; cofa się.

[45.] ***Abyssus bonitatis***

Tytuł: ‘Przepaść dobroci.’

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Ubi gratiae abyssus?”; AVANCINUS, s. 35: „inexhaustam bonorum abyssum compellet Epiphanius”; BONAV., s. 245: „Abyssus etiam est Maria in bonitate et in misericordia profundissima”; LYRAEUS, s. 472 (S[anctus] Bonaventura); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 121.

w. 1 *Przepaść ... obfituje w dobroć* – zob. obj. *OPIV* 96.

w. 2 *w niej łask więcej niżli wody w oceanie* – por. *OP* IV 73.

[46.] ***Miraculum miraculorum***

Tytuł: ‘Cud nad cuda.’

marg.: „*S[anctus] Bernardinus*” – BERN.BUST., s. 972: „miraculum miraculorum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 80-81.

w. 1-2 *Cudo nad cuda z wielkim podziwieniem świata, / jaki nie jest, nie będzie, nie był po wsze lata* – por. LIBERIUSZ, jw.:

I dlatego mówi ś[w.]. Bernardyn, że to jest cud nad cudami Panna błogosławiona, dzieło takie, któremu równego po Chrystusie Panu nie masz ani być może. „*Quod Virgo conciperet et pareret Deum, fuit et est miraculum miraculorum*. Że Panna poczęła i porodziła Boga, że się stała Matką Bożą, był to i jest cud nad cudami”.

Por. *OP* V 9.

[47.] ***Umbo protegens***

Tytuł: ‘Tarcza chroniąca.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. SERA, s. 246: „Scutum pingitur magnam ex alto faciens umbram, litera *M* insignitum, cum lemmate: MAGNI EST HAEC NOMINIS UMBRA. [...] In umbrante scuto depingitur Maria, quia scutum protectio est et corona: est et protectio, scutum ac corona nostra Maria, nos contra tribulantes protegens”.

w. 1 *Tarczo* – zob. obj. *OP* II 79,2; tytuł i dystych być może nawiązują do ikonograficznych przedstawień Maryi osłaniającej grzeszników tarczą (np. obraz Maryi – „tarczy grzeszników” – w klasztorze paulinów na Jasnej Górze z ok. 1650 r.), stanowiących wariant typu ikonograficznego znanego jako *Mater misericordiae* (Maryja w płaszczu opiekuńczym rozpostartym nad wzywającymi jej opieki); por. SERA, jw.:

Maluje się tarczę, rzucającą z góry wielki cień, oznaczoną literą M wraz z mottem: „Wielkiego to cień imienia” [LUCAN. 1,135]. [...] Na rzucającej cień tarczy namalowana jest Maryja, ponieważ tarcza jest obroną i osłoną; również Maryja, która strzeże nas przed prześladowcami, jest obroną, tarczą i osłoną naszą.

Por. *Różaniec*, s. 67: „Tarczą imię Maryjej”.

w. 2 *wszelkiej wolen od obrazy* – sens: nie musi obawiać się żadnej rany (dosł.: wolny od jakiegokolwiek zranienia).

[48.] *Porta speciosa*

Tytuł: ‘Śliczna brama.’

marg.: „*Ex Actis*” – Dz 3,2: „Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suae, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi, quae dicitur Speciosa, ut peteret elemosynam ab introeuntibus in templum”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 182.

w. 1-2 *Śliczna kościoła bramo, u której ... / otrzymał on od Piotra człowiek zdrowie chramy* – nawiązanie do uzdrowienia przez św. Piotra chorego od urodzenia, proszącego o jałmużnę przy bramie zwanej Piękną, prowadzącej do świątyni jerozolimskiej (zob. Dz 3,1-10); por. LIBERIUSZ, jw.:

A owa brama, w której wziął zdrowie z rąk świętego Piotra kulawy, co nam wyraża? Odpowiada Richardus, że jest konterfektem Panny przebłogosławionej, bo ona jest w Kościele świętym, w królestwie niebieskim jako brama jedna, brama dziwnie ozdobna, *porta speciosa*.

Por. *OP* XVI 77.

[49.] *Renata antequam nata*

Tytuł: ‘Odrodzona zanim narodzona.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. *De conceptione BMV*, *AH* 10,78, s. 6: „sancta antequam nata”; formuła „sanctificata antequam nata” reprezentuje z reguły pogląd o uświęceniu Maryi w łonie matki (po właniu duszy w ciało); zob. np. THOM.AQUIN., *Quaestiones de quolibet* 6,5,1: „Quamvis autem beata Virgo in originali concepta fuerit, creditur tamen in utero fuisse sanctificata antequam nata”; por. IORDANUS, s. 329.

w. 2 *wprzód poświęcenia mając, niż rodzenia godło* – sens: odznaczająca się świętością, zanim się urodziłaś (w odniesieniu do Niepokalanego Poczęcia); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 127: „to taka Panienska, która pierwej

jest święta niż poczęta, pierwaj błogosławiona niż urodzona”; tamże, s. 129: „Tegoż momentu zaraz, którego jest poczęta, wziął ją w posesyją swoją Bóg wszechmogący i hojnymi łaskami duszę jej poprzedziwszy, w blocko pierworodnego kału wpadać nie dopuścił” (Liberiusz prezentuje stanowisko immakulistyczne, o którym tamże, s. 131-132).

[50.] *Thesaurizans divitias caeli*

Tytuł: ‘Gromadząca niebiańskie bogactwa’

marg.: „*Ex contio[ne]*” – zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 290: „Nie darmo Idyjota nazywa ją podskarbiną i szafarką łask Bożych: *Ipsa est thesauraria gratiarum*, bo wszystkie pociechy i fawory z nieba wychodzą przez nią”. Por. Mt 6,20: „Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo”.

w. 1 *Podskarbiną niebieską* – zob. obj. *OP* II 99,1; por. XII 94,1

w. 1-2 *boś syny i córki, / (co bogactwa zbierali), ludzkie przeszła wciórki* – sens: boś przewyższyła wszystkich ludzi, którzy gromadzili skarby w niebie, ubiegali się o łaski i dary duchowe; być może aluzja do Mt 6,20: „skarbcie sobie skarby w niebie”.

[51.] *Diaphanum Dei*

Tytuł: ‘Zwierzciadło Boga’

marg.: brak – zob. np. GHISLERIUS, s. 347: „non abs re sit, si parietem diaphanum eam nuncupemus: diaphanum quippe [...] est id, quod nullum in se habet colorem. Et certe Virgo benedicta nullum in se habuit impuritatis aut peccati cuiuspian vel terrestris affectus colorem”.

w. 1 *Zwierzciadło Boskie* – zob. obj. *OP* III 43,1; użyty w tytule łac. termin *diaphanum* (z gr. *diaphanḗs*) oznacza właściwie przejrzyste szkło i był odnieszony do Maryi najczęściej w ramach symboliki immakulistycznej: promień światła (łaski Bożej) przenika przez przejrzyste szkło, nie powodując w nim uszczerbku (tj. zmayı grzechu pierworodnego); mógł też wyrażać dogmat o wieczystym dziewictwie Maryi, którego nie naruszył Chrystus, przenikając przez jej ciało jak promień przez przezrocyste szkło; Kochowski konsekwentnie i nie do końca poprawnie używa tego wyrazu jako odpowiednika łac. *speculum* (zwierzciadło), zob. *OP* V 52; VI 18,1; por. GHISLERIUS, jw.:

[...] nie będzie od rzeczy, jeśli nazwiemy ją szklanym murem: szkło bowiem [...] nie ma w sobie żadnego koloru. A błogosławiona Dziewica z pewnością nie miała w sobie żadnego koloru nieczystości, jakiegokolwiek grzechu lub ziemskiego afektu.

w którym on sam widzi siebie – zob. np. MIECHOWITA 2, s. 222: „In [Beata] V[irgine] attributa divina relucens” (‘Błogosławiona Dziewica jest odbiciem atrybutów Boskich’); tamże: „Speculum accipit in se imaginem seu figuram eius qui fecit illud; ita et B[eata] Virgo in se recepit eum qui fecit illam” (‘Zwierzciadło przyjmuje na siebie obraz albo kształt tego, który

je stworzył; tak samo Błogosławiona Maryja przyjęła w siebie tego, który ją stworzył¹⁾); por. *OP V* 4,1.

[52.] *Diaphanum hominis*

Tytuł: 'Zwierciadło człowieka.'

marg.: brak – {?}.

w. 1 *Zwierciadło* – zob. obj. *OP III* 43,1; *V* 51,1.

[53.] *Receptaculum fugitivorum*

Tytuł: 'Schronienie zbiegów.'

marg.: „*Beda*” – {?}; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 21: „Ipsa est receptaculum et latibulum fugientium ab ira Dei”; MARRACCI XIV, s. 153: „Receptaculum fugientium ab ira Dei” (Albert[us] Magn[us]); ERNESTUS, k. H: „ipsa est latibulum fugienti”; SEBASTIANUS, s. 116 (*Stella XXIII. Latibulum*).

w. 1-2 *Ucieczko ... / ... gdzież się grzesznik schroni?* – zob. obj. *OP I* 42,2; por. III 55; VII 94,1; XI 7,2; XI 23.

od czartowskiej bezpieczna pogoni – sens: wolna od władzy szatana (bezgrzeszna).

[54.] *Consilium in novissimis*

Tytuł: 'Rada w rzeczach ostatecznych.'

marg.: „*Rupertus*” – {?}; por. Jr 23,20: „in novissimis diebus intelligetis consilium eius”.

w. 1 *Rado zgubionych* – tu zapewne w znaczeniu: doradczyni i wspomóżycielko największych grzeszników; por. Jr 23,20: „w ostateczne dni wyrozumiecie radę jego”.

w. 1-2 *której że nie zasiągnął rady / Judasz, na wieki przepadł* – aluzja do samobójczej śmierci Judasza, który się powiesił (Mt 27,5), skazując się tym samym na wieczne potępienie; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 223-224:

Piękny ma dyskurs Philippus Abbas. Uważając [...] zaprzecie Piotra i zdradę Judasza, pyta co jest, że chociaż Piotr święty tak twardo odprzystał się Chrystusa Pana, i inni apostołowie, chociaż go odstępili i od niego pouciekali, jednak do łaski jego przyjęci są; sam tylo Judasz mizernie zginął; i przyczynę tej zguby jego między innymi kładzie, że nie doczekał czasu, aby mógł być oddany w protekcję i opiekę Pannie Błogosławionej.

Por. *OP XV* 49,1.

[55.] *Merces copiosa nimis*

Tytuł: 'Nagroda nader obfita.'

marg.: „*Ex Evan[gelio] Luc[ae]*” – zob. Łk 6,23: „ecce enim merces vestra multa est in caelo”; 6,35: „et erit merces vestra multa”.

w. 1 *Nagrodo sługom Twoim* – por. Łk 6,23: „bo oto zapłata wasza jest obfita w niebie”.

w. 2 *odpraszasz człeku wieczne potępienie* – sens: wybawiasz człowieka od wiecznego potępienia.

[56.] *Porta aurea*

Tytuł: 'Brama Złota.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; zob. np. *Maria pia, Virgo pudica, AH 1,101, s. 122*: „Porta aurea, / porta beata, / caeli Regina, / mundi Domina”.

w. 1 *Bramo złota* – mowa o tzw. Drzwiach Świętych (*Porta sancta, porta aurea*), otwieranych z okazji lat jubileuszowych w bazylikach większych w Rzymie (zwl. w Bazylice św. Piotra); zob. MARCHANTIUS, *Mariale, s. 134*: „Romae in iubilaeco aperiti solent Portae sanctae fores, quae et Aurea Porta dicitur. [...] Maria est Porta aurea, Portaue sancta, quae non solum anno centesimo, aut quinquagesimo, aut trigesimo quinto aperitur, [...] sed semper praesto est, patetque illa Porta omnibus paenitentibus” ('W Rzymie z okazji jubileuszu otwiera się zwykle Drzwi Święte zwane też Złotymi. [...] Maryja jest Drzwiami świętymi i złotymi, które otwierają się nie raz na sto, pięćdziesiąt albo trzydzieści pięć lat, [...] lecz są zawsze otwarte dla wszystkich pokutujących').

w. 2 *lato miłościwe* – rok jubileuszowy; w Starym Testamencie (zob. Kpł 25,8-17) obchodzony co 50 lat, wiązał się z uwolnieniem od długów i powrotem do utraconej własności; do tradycji tej nawiązano w średniowieczu, kiedy papież Bonifacy VIII ogłosił rok 1300 rokiem jubileuszowym; lata jubileuszowe miały być obchodzone co 100 lat, później okres ten skrócono do 50 i 25 lat (nie licząc jubileuszów nadzwyczajnych); tu być może aluzja do roku jubileuszowego 1675, obchodzonego podczas pontyfikatu Klemensa X; z jubileuszem związane są szczególne łaski, zwłaszcza możliwość uzyskania odpustu zupełnego; znakiem rozpoczęcia jubileuszu jest otwarcie Drzwi Świętych (zob. wyżej), których przekroczenie i nawiedzenie jednej z bazylik rzymskich było niegdyś warunkiem uzyskania jubileuszowego odpustu.

[57.] *Iubilaecum paenitentibus*

Tytuł: 'Jubileusz dla pokutujących.'

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; por. Ioannes Franconus, *Carmen magistrale de Beata Maria, AH 29, s. 193*: „Gementibus et flentibus / es annus iubilaecus”.

w. 1 *jubileusie* – zob. obj. *OP V 56,2*.

[58.] *Murus inconcussus*

Tytuł: 'Mur niezdojbyty.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – {?}; por. IACOB.MONACH., *PG 137,598*: „Eam tu murum inexpugnabilem vallumque inconcussum fundasti”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 18: „murus defensionis”; RAYNAUDUS, s. 29; PAULL DE BARRY, s. 140; MARRACCI XI, s. 63-65 („Murus inexpugnabilis”).

[59.] *Fax sedentium in tenebris*

Tytuł: 'Pochodnia siedzących w ciemności.'

marg.: „*Ex eodem*” – zob. GAWATH, k. B8: „per te unigenitus Dei Filius, vera illa lux effulsit sedentibus in tenebris et umbra mortis”; por. Ps 106(107),10: „Sedentes in tenebris et umbra mortis”; Iz 9,2: „Populus, qui ambulavit in tenebris, vidit lucem magnam”.

w. 1 *W cieniu grzechu siedzących* – por. Ps 106(107),10: „Siedzące w ciemnościach i w cieniu śmierci”; Iz 9,2: „mieszkającym w krainie cienia śmierci”; OP VI 45,2; VIII 21,1; IX 31,2; XI 12,1; XII 13,2; XII 24,1; XII 48,1.

w. 2 *utrapionym w kłopotach pociechy dawczyną* – por. OP XII 48,2.

[60.] Elixir consolationis

Tytuł: ‘Eliksir pociechy’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}.

w. 1 *Eliksirze chimicki* – zapewne: eliksirze alchemików, w nawiązaniu do poszukiwanej przez alchemików substancji, mającej pomóc w zachowaniu młodości i zdrowia.

w. 2 *by najcięższy* – nawet najcięższy.

[61.] Tutela miserorum

Tytuł: ‘Opiekunka nędznych’.

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; zob. np. LIPSIUS, s. 54: „Divam Virginem Hallis coli, insignem beneficiis et velut publicam miserorum tutelam”; MARRACCI XVII, s. 278 („Tutela”).

w. 1 *czartów młocie* – tu: pogromczynie szatana; por. tytuł popularnego dzieła Heinricha Kramera i Jakoba Sprengera z zakresu demonologii: *Malleus maleficarum* (przekład polski Stanisława Ząbkowica: *Młot na czarownice*, Kraków 1614); zob. też tytuł podręcznika dla egzorcystów: Alexander a Rocha: *Malleus daemonum*, Veronae 1620 (w późniejszych wydaniach: *Flagellum daemonum*); por. OP V 98; VI 13,2; XI 34.

[62.] Succursus victorum

Tytuł: ‘Pomoc zwyciężonym’.

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}.

w. 1 *wz wątpionych posielku* – sens: udzielająca pomocy (wspomagająca tych?) tym, którzy stracili nadzieję na zwycięstwo.

w. 2 *na nogi stawiasz ... sielku* – sens: wielu stawiasz na nogi.

[63.] Frenum desperationis

Tytuł: ‘Wędzidło w rozpacz’.

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „spes desperantium”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 229: „«Tu es unica spes desperantium [...] Ty jesteś jedyną nadzieją desperujących»”.

w. 1 *W złej rozpacz munsztuku* – sens: która pohamowujesz rozpacz.

w. 2 *w zastarzałym nalogu* – zob. obj. OP V 28,1.

instynkie – tu: zachęto do poprawy.

[64.] Spes mortalium

Tytuł: ‘Nadzieja śmiertelnych’.

marg.: „*Philespus*” – Franciscus Philelphus {?} (zob. „Wykaz źródeł wskazanych w notach marginalnych”); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 341: „O spei mortalium illustrissimum decus Maria” (Martinus de Magistris in *Salve Regina*); *De nominibus BMV*, AH 15,51, w. 333: „Beata spes mortalium”.

w. 1 *Statut Boski, że wszyscy ludzie przez śmierć giną* – por. Hebr 9,27: „A jako postanowiono ludziom raz umrzeć, a potym sąd”.

w. 2 *żyją ci, którychś Ty nadzieją jedyną* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 342: „«In te omnis spes vitae et virtutis. W Tobie wszystka nadzieja zbawienia i dobra naszego»”.

nadzieją jedyną – por. *Psalterzyk*, k. G: „Nadziejo jedyna grzesznych”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160: „«Accipe, quod offerimus, redona, quod rogamus, excusa, quod timemus, quia tu es spes unica peccatorum»». [...] «Weźmi, co ofiarujemy, oddaruj, czego żądamy, wymów, czego się lękamy, boś Ty jest jedyna grzesznych nadzieja»” (św. Augustyn); GUTOWSKI, s. 48: „W Tobie tylko samej jednej cała nasza zawisła nadzieja. «Tu es spes unica peccatorum»”; *OP XIII* 76,2.

[65.] *Decus Ecclesiae catholicae*

Tytuł: ‘Ozdoba Kościoła katolickiego’.

marg.: „*S[anctus] Cyrill[us]*” – {?}; por. *BREVIARIUM IV*, s. 346: „Ave [...] Ecclesiae nostrae decus”; *Horae Beatae Mariae, AH* 30,58, s. 129: „Gaude, decus Ecclesiae”.

w. 1 *szumne aparaty* – tu: bogate wyposażenie świątyń.

[66.] *Atrium omnium virtutum genere abundans*

Tytuł: ‘Przedsionek obfitujący we wszelkie rodzaje cnót’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. GAWATH, k. B6: „Tu magnificum Dei atrium”; *MARRACCI*, s. 39 („Atrium”).

w. 1 *Przy palacu ... sień* – zapewne o Maryi, która prowadzi do nieba tak, jak przedsionek do wnętrza palacu.

w. 2 *dostaniesz tam rynsztunku i wszelkich cnót zbrojój* – tu zapewne o łaskach Maryi; być może także aluzja do Ef 6,13-17: „A przetoż weźcie zupełną zbroję Bożą [...]. Stójcież tedy [...] oblókłszy pancerz sprawiedliwości [...] biorąc tarczą wiary [...] i przyłbicę zbawienia”. Por. *OP IV* 31.

[67.] *Pulcherrima mulierum*

Tytuł: ‘Najpiękniejsza z niewiast’.

marg.: „*Cant[icorum]*” I – Pnp 1,7: „o pulcherrima inter mulieres”.

w. 1 *Nad obrazem Dyjany, Zeuksis, nie psuj głowy* – kontaminacja motywów odnoszących się do dwóch słynnych malarzy antycznych: Zeuksisa z Heraklei, który miał namalować obraz wotywny do świątyni Junony w Agrygencie (zob. obj. *OP II* 44,1), i Apellesa z Kolofonu (IV w. przed Chr.), który wg Pliniusza Starszego (*PLIN.MA.NH* 35,36,96) miał namalować obraz Diany wśród dziewic składających ofiary, piękniejszy od wierszy Homera opisujących tę samą scenę.

nie psuj głowy – nie trudź, nie wysilaj się.

w. 2 *Maryja piękniejsza nad wsze białe głowy* – zob. Pnp 1,7: „o napiękniesz między niewiastami”; nawiązanie do rozpowszechnionego w średniowieczu przekonania o fizycznej urodzie Maryi wynikającej z jej piękna duchowego; por. *ALBERT.Mar.*, s. 19: „sicut Dominus noster Iesus Christus fuit

speciosus forma per [sic] filiis hominum, ita beatissima Virgo pulcherrima et speciosissima fuit inter filias hominum” (‘jak nasz Pan Jezus Chrystus był najpiękniejszy spośród synów ludzkich, tak błogosławiona Dziewica była najpiękniejsza i najurodziwsza spośród córek ludzkich’); por. *OP* XI 9; XV 3; XV 6; XV 7; XV 8; XV 17, XVI, [Motto].

[68.] *Caelum vivum*

Tytuł: ‘Niebo żywe’.

marg.: „*Magn[us] Albert[us]*” – zob. np. ALBERT.*Mar.*, s. 106: „Si caelum appellem, tu altior est”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 1: „Caelum, scilicet empyreum, per quod intelligitur Domina mundi, Virgo Maria”; por. MARRACCI III, s. 55: „caelum vivum”; *OP* XIV 3.

w. 1 *Niebo żywe* – tytuł odnoszący się do Maryi jako tej, w której spoczął Bóg; por. *OP* VIII 15; XIV 3; XVI 51,2.

przymiotem uraczone takim – obdarzone taką właściwością.

w. 2 *Chrystus słońcem* – słońce jest w pierwszej kolejności symbolem chrystologicznym

Ty zodyjakiem – zodiak, pas na sferze niebieskiej, na którego tle poruszają się Słońce, Księżyc i planety widoczne z Ziemi, podzielony już w starożytności na dwanaście równych części, którym nadano nazwy gwiazdozbiorów, przez które przechodzi ekliptyka (stąd nazwa zodiak – ‘zwierzyńiec’, od gwiazdozbiorów biorących nazwę od zwierząt); jako tytuł maryjny zodiak znany jest od średniowiecza; zob. np. RICH.LAUR., kol. 437: „Maria caelum”; kol. 441: „Quia in ipsa, sicut in caelo, fuerunt quasi duodecim signa spiritualia” (‘Albowiem w niej, podobnie jak w niebie, było jak gdyby dwanaście znaków duchowych’; dalej autor omawia poszczególne znaki zodiaku); por. CHRYSOGONUS II, s. 665-667: „Quod B[eata] Virgo Deipara Zodiaci circulum repraesentet” (‘Błogosławiona Bogurodzica Dziewica jest obrazem zodiaku niebieskiego’); zob. *OP* VI 81; VIII 1.

[69.] *Depositorium laetitiae*

Tytuł: ‘Skład radości’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. ALBERT.*Mar.*, s. 69: „Beatissima Virgo [...] summum gaudium habuit”.

w. 1 *Składzie wielkiej radości* – zob. obj. *OPI* 44,2.

w. 2 *fancie przeciwko Bogu prawowiernej wiary* – sens: gwarancjo prawdziwej wiary w Boga; por. komentarz do *Bogurodzicy*, SKARGA, *Żywoty*, s. 340:

W tej pieśni pokazuje się naprzód prawa a szczerą wiarą katolicką, wszystkie kacerstwa główniejsze potępiająca, a to w tym jednym słówku i tytule Panny Przenaświętszej: Bogarodzica. Bo wszystkie kacerstwa, wiarę świętą psujące, albo biją na człowieczeństwo prawdziwie Chrystusowe, albo na Bóstwo, uwłóczając mu której natury z tych dwu: żeby nie był abo prawy człowiek, abo prawy, szczerzy Bóg. Lecz gdy wyznawamy, iż z Panny narodził się i prawy człowiek, jako z człowieka, i prawy Bóg, ten, który się przedwiecznie z Ojca jako Bóg z Boga rodzi, wszystkie fałszywe kacerskie

potępiamy a fundament wiary prawowierny snujemy na Panie i Bogu naszym Jezusie Chrystusie, obojętą naturę mającym.

[70.] *Ianua Filii Dei*

Tytuł: 'Furtka Syna Bożego.'

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2017: „Dicat ergo Maria: «Porta facta sum caeli, ianua facta sum Filio Dei»”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 12; RAYNAUDUS, s. 281 GAWATH, k. Z6; LYRAEUS, s. 471.

w. 1 *Nie wynoście bro<n> waszych, książęta!* – zob. obj. OPI 19,1.

w. 2 *fortą idzie Boski Syn upokorzona* – por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Furtko Syna Bożego”; OP III 48,2; XII 93,2.

upokorzona – tu: pokorną, tą, która się uniziła (o Maryi).

[71.] *Exordium nostrae redemptionis*

Tytuł: 'Początek naszego odkupienia.'

marg.: „*Damianus*” – DAMIAN.*Hom.Nativ.*, PL 144,753C: „totius exstitit humanae salutis exordium”; por. tenże, *Flor.Lucill.*, PL 144,687C: „nostrae redemptionis exordium”.

w. 1 *Tys jest poczynająca odkupienia sprawa* – sens: od Maryi zaczyna się dzieło zbawienia; zob. obj. OP IV 83,2; por. X 74,1; XII 68; DAMIAN.*Hom.Nativ.*, jw.: „Cieszymy się więc i weselmy z narodzenia [...] Maryi, która nową radość zwiastowała światu, dając początek całego zbawienia ludzi” (*TMB* 3, s. 126).

w. 2 *nie będzie płótka, jeśli nie będzie postawa* – sens: nie byłoby zbawienia, gdyby nie było Maryi; być może aluzja do przysłowia: „postawy dosyć, wątku mało” (NKPP, „Wątek” 3).

[72.] *Singulare post Deum gaudium*

Tytuł: 'Szczerzólnie po Bogu wesele.'

marg.: „*Osorius*” – por. OSORIUS 3, s. 447: „est illa mundi gaudium”; OP I 44, V 82, XII 90.

w. 1 *Mizernych synów Ewy* – tu: ludzi; por. antyfony *Salve Regina*, BREVIARIUM III, s. 158: „exsules filii Hevae, [...] gementes et flentes in hac lacrimarum valle” ('wygnańcy synowie Ewy [...] jęczący i płaczący na tym łąz padole').

w błędnym świata progu – sens: na tym zwodniczym świecie.

w. 2 *Tys jest ... naszym weselem* – zob. obj. OPI 44,2.

[73.] *Porta soli Deo patens*

Tytuł: 'Brama otwarta tylko dla samego Boga.'

marg.: „*Ezechiel[is]*” – Ez 44,2 (zob. obj. OP III 14).

w. 1-2 *Bramo, co Cię przestąpić nikomu nie godzi, / iże przez Cię Jehowa sam straszny przechodzi* – zob. obj. OP, W, w. 8 oraz III 14,2.

straszny Jehowa – zob. obj. OP I 72,2; XVI 13,2.

[74.] *Magnalia Dei*

Tytuł: 'Wielmożności Boskie.'

marg.: brak – zob. np. Syr 18,5: „Non est minuere neque adiciere, nec est invenire magnalia Dei”; Dz 2,11: „audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei”. Por. Bernard Bogdanowicz, *Magnalia Dei ostensa in Maria matre filii sui [...]*, Romae 1693.

w. 1 *wielmożności Boskiej* – por. Dz 2,11: „słyszeliśmy je mówiące języki naszymi wielmożne sprawy Boże”.

w. 2 *tej... która poszła... z Ciebie* – mowa o Jezusie.

[75.] *Virgo sole vestita*

Tytuł: ‘Niewiasta odziana w słońce’.

marg.: „*Apocal. 12* – Ap 12,1: „mulier amicta sole”.

w. 1 *Panno w słońce ubrana* – zob. obj. *OP I* 27,1; por. *I* 51 2; *X* 78,2; *XII* 84,1.

w. 1-2 *bo gdy Boga rodzisz, / na słońce święci patrzą* – zob. obj. *OP V* 68,2.

[76.] *Virginitas tempore indefinita*

Tytuł: ‘Panieństwo nieograniczone czasem’.

marg.: „*Ildephon[sus]*” – por. HILDEPHONSUS, *De virginitate perpetuae sanctae Mariae* (zob. „Wykaz skrótów”); CARTHAGENA 4, kol. 598.

w. 1 *Panieństwa* – tu: dziewictwa.

w. 2 *Gdyś panną w czas terajszy i przeszły, i przyszedł* – nawiązanie do katolickiej doktryny o dziewictwie Maryi przed, w trakcie i po narodzeniu Jezusa na mocy szczególnego przywileju Boga, który uwolnił Maryję od grzechu pierworodnego i jego konsekwencji; naukę tę upowszechnił Jan Duns Szkot (zm. 1308). Por. HILDEPHONUS, *PL* 96,59A, 60B (przeł. *TMB* 2, s. 164-165):

W przeszłości czysta Bogu, w terażniejszosci pełna człowieka i Boga, w przyszłości rodząca człowieka i Boga; radosna zrodzeniem i dziewictwem [...]. Wraz z poczęciem Dziewica, przez poczęcie Dziewica, w poczęciu Dziewica, po poczęciu Dziewica, przez zrodzenie Dziewica, ze zrodzeniem Dziewica, po zrodzeniu Dziewica. Dziewica z mającym się narodzić, Dziewica z rodzącym się, Dziewica po Narodzeniu Syna.

Por. *OP IX* 40,2; *IX* 44; *X* 3,2; *XI* 66; *XIII* 60,2; *XIV* 79.

[77.] *Medium inter Deum et hominem*

Tytuł: ‘Pośredniczka między Bogiem i człowiekiem’.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – por. BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, *PL* 183,432A (zob. obj. *OP II* 490).

w. 1 *Środkiem między człowiekiem a ... Jebową* – tu zapewne w znaczeniu: pośredniczko; możliwe także nawiązanie do opinii teologicznej, że Maryja reprezentuje swego rodzaju „stan pośredni” między człowiekiem a Bogiem; zob. np. PATEREK, *KM*, s. 75: „Maryja jest łączyjącą między Bogiem a człowiekiem. [...]; a tako, iż się podług przyrodzenia narodziła, zrownała się człowiekowi, a iż jest bez grzechu poczęta, zrownała się Krystusowi, jej Synowi, który jest Bog i człowiek”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 43 (zob. obj. *OP II* 21,2).

Jehową – zob. obj. *OPI* 72,2.

[78.] ***Hereditatis Domini vindex***

Tytuł: ‘Odzyskująca Pańskie dziedzictwo.’

marg.: „*Ex precat[ione]*” – {?}; por. *Psalterium Beatae Mariae Virginis* (*AH* 35, s. 201): „Per te reinduitur / homo novitatis / cui restituitur / pars hereditatis”.

w. 1 *Mężna niewiasto* – zob. obj. *OPIV* 8,1.

coś leb Lucyperów starła – zob. obj. *OP* II 67 i V 10,1.

w. 2 *dziedzictwość... Pańskie* – tu: ludzkość.

[79.] ***Terra dans fructum***

Tytuł: ‘Ziemia wydająca owoc.’

marg.: „*Psalm[orum]*” 66 – Ps 66(67),7: „Terra dedit fructum suum”; por. *ARIAS*, k. 26v.

w. 1 *Ziemia pieczętowana* – ziemia pieczętowana (łac. *terra sigillata*), rodzaj szlachetnej glinki, z której od czasów antycznych produkowano cenioną ceramikę (wyroby opatrywano rodzajem pieczęci, łac. *sigillum*, stąd nazwa); używana także dawniej do produkcji leków; zob. *ŁADOWSKI*, s. 198:

Ziemia lekarska [...] w sobie moc leczenia od natury nadaną. taka jest ziemia pieczętowana, która jest gliną tłustą, ciężką, zapach ziemi i smak cierpki mającą [...]. Pakują ją w paczki i różne pieczęci na niej kładą, a stąd nazywa się pieczętowaną. Przywożą nam ją z wyspy Lemnu i wchodzi do wielu lekarstw.

w. 1-2 *damasceńskiej gliny / przedniejsza, niż co z niej Bóg ludzkie stworzył syny* – sens: droższa od damasceńskiej gliny, z której Bóg stworzył człowieka (zob. Rdz 2,7); por. *KOCHOWSKI, Psalmodia* XVI, w. 18: „Aby Matka czysta i Panna płodna, lubo jest z córek Adama, dla osobliwego jednak macierzyństwa tytułu błotem damasceńskim nie trąciła”.

damasceńskiej gliny – wg niektórych autorów Bóg miał stworzyć Adama z ziemi z okolic Damaszku; zob. *RADZIWIŁŁ*, s. 33-34:

Damaszek [...], miasto barzo długie, w cudnej i żywej [...] dolinie. Zaczem wiele ojców świętych chcą, że tam Adam stworzon, częścią i dla ziemi żółtej, która tam tylko taka koło Damaszku jest, gdyż Adam ‘Żółty’ się wyklada.

CHMIEŁOWSKI 1, s. 92:

[...] wszechmocna Boga ręka, Adama z damasceńskiej uformowawszy ziemi, jako wszyscy prawie rozumieją ojcowie święci, stamtąd go do bliskiego miejsca rozkoszy, to jest do rajy nowo fundowanej przeniosła.

Por. *OP* XIV 34,1.

[80.] *Cithara David*

Tytuł: 'Cytra Dawidowa.'

marg.: *I „Reg[um]”* – 1Sm 16,23: „David tollebat citharam, et percutiebat manu sua”.

w. 1 *Dziwny arfa głoś miała w Dawidowych ręku* – por. 1Sm 16,14-23: Saul nawiedzany przez złego ducha wezwał Dawida, „umiejącego grać ma arfie”, by łagodził jego dolegliwości. „A tak kiedykolwiek duch Pański zły porywał Saula, brał Dawid arfę i grał ręką swą, i ochładzał się Saul, i lżej mu bywało, bo duch zły odchodził od niego”.

w. 2 *lecz i Panińskiej cytry szatan chroni dźwięku* – lecz szatan broni się także przed dźwiękiem cytry Panińskiej (tzn. przed Maryją); por. LIBERIUSZ *Gwiazda*, s. 331: „Mówi ś[w]. Thomas a Villanova: [...] «Dziwna rzecz, przed muzyką ucieka szatan, na brzmienie i granie cytry przestraszony uchodzi»; tamże, s. 333: „Święty zaś Tomasz a Villanova powiada, że ta cytra Dawidowa figurowała Przenaświętszą Pannę i przeznaczała jej moc i potęgę przeciw szatanowi i pokusom jego”. Por. *OP* VIII 73.

[81.] *Hasta salutis*

Tytuł: 'Włócznia zbawienia.'

marg.: brak – por. ALEXANDER AB ALEXANDRO, k. 140v: „Praeter quas fuit hasta salutis, ubi in summa inopia ad levandam famem hasta posita publice frumentum veniit”.

w. 1 *Darmo insze orężę mieć by pogotowiu* – sens: na nic nie przyda się inna broń gotowa do użycia.

w. 2 *tą włócznią* – sens: dzięki pomocy Maryi; być może tu i w tytule nawiązanie do tzw. *hasta salutis (frumentaria)*, włóczni wystawianej w antycznym Rzymie na widok publiczny na znak wyprzedaży zboża z zapasów publicznych po obniżonej cenie w czasie głodu (zob. cytaty wyżej).

swemu nie poradziem zdrowiu – tu: nie ocalimy swego życia, nie uchronimy się od zguby.

[82.] *Gaudium generis humani*

Tytuł: 'Radość rodzaju ludzkiego.'

marg.: „*Osorius*” – por. OSORIUS 3, s. 136: „Est festum totius humanis generis [...]. Est etiam festum hoc praecipui gaudii ac laetitiae”; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „generis humani laetitia”; CANISIUS, s. 766.

[83.] *Inventrix gratiae Dei*

Tytuł: 'Znalazczynie łaski Bożej.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN. CLAR. *Adv. Dom.*, PL 183,43B: „benedicta inventrix gratiae”; por. Łk 1,30: „invenisti enim gratiam apud Deum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 416.

w. 1-2 *Ewa ... Maryja* – zob. obj. *OP* II 14,2.

żywot ... żywota – gra słów oparta na dwuznaczności słowa „żywot”, oznaczającego zarówno życie, jak i kobiece łono.

w. 1 *gdy po owoc lazła* – zob. Rdz 3,6: „Ujrzała tedy niewiasta, że dobre było drzewo ku jedzeniu [...], i wzięła z owocu jego, i jadła”.

w. 2 *Maryja przez owoc ... żywota znalazła* – zob. Łk 1,42: „błogosławiony owoc żywota twego”; LIBERIUSZ, jw.: „nalazco łaski, rodzicielko żywota”.

[84.] ***Magistra religionis***

Tytuł: ‘Nauczycielka wiary’.

marg.: „*Rupertus Abbas*” – RUPERT. *Cant.*, PL 168,909A: „totius sanctae magistra religionis”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; RAYNAUDUS, s. 34; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 113; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XI, s. 2.

w. 1-2 *Syn Matkę, Matka uczy wiary apostoły, / tak ta teologija z tej pochodzi szkoły* – zob. obj. OP I 96.

z tej ... szkoły – tu: ze szkoły, z nauczania Maryi.

[85.] ***Porta proferens ex se sanctum sanctorum***

Tytuł: ‘Brama wydająca z siebie Święte świętych’.

marg.: brak – zob. HIER. *Pammach.*, PL 22,510: „Haec est porta orientalis, ut ait Ezechiel, semper clausa et lucida, et operiens in se, vel ex se proferens Sancta sanctorum”; por. Dn 9,24:

Septuaginata hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impleatur visio, et propheta, et ungetur Sancus sanctorum.

w. 1 *w tej ... bramie* – zob. obj. OP, W, w. 8 oraz III 14,2; por. V 73; tu o Maryi.

Święt<y> Świętych – biblijne określenie Boga, tu w odniesieniu do Jezusa wypełniającego prorocstwa Starego Testamentu ; por. Dn 9,24:

Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są na lud twój i na miasto święte twoje, abuy się dokonało przestępstwo, a grzech aby wziął koniec, a żeby nieprawość była zgładzona, a przywiedziona sprawiedliwość wieczna, i aby się spełniło widzenie i prorocstwo, a był pomazany Święty Świętych.

w. 2 *moc piekielna tej bramy wiecznie nie przelamie* – zob. obj. OP III 95,2. *wiecznie* – tu: nigdy.

[86.] ***Restauratrix ruinae angelorum***

Tytuł: ‘Odnowicielka pustek anielskich’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – por. np. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 652; RICH. VICT., PL 196,475A: „quia utraque per hanc reparatur, et angelorum ruina per hanc restaurata est, et humana natura reconciliata”; SALAZAR, *Expositio*, kol. 1244; GAWATH, k. C9: „Per te [...] instauratae caelorum ruinae”.

w. 1 *Lucyferowa pycha* – zob. obj. OP V 10,1; wg Biblii źródłem upadku szatana był grzech pychy; zob. Iz 14,12-14: „Jako żęć spadł z nieba, Lucyferze,

któryś rano wschodził? Padłeś na ziemię, [...] któryś mówił w sercu twoim: Wstąpię na niebo, nad gwiazdy Boże wywyższę stolicę moją [...]. Wstąpię na wysokość obłoków, będę podobny Nawyzszemu!”

w niebie pustki czyni – zob. obj. *OP V 10,1*.

w. 2 *ta osadza te pustki nieba Gospodyni* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Wielką w królestwie niebieskim uczynili ruinę niebiescy konfederaci powiąawszy się z hardym Lucyperem, pociągnęli do siebie i zerwali z nieba trzecią część aniołów. Któż te ruiny naprawia? *Principaliter*, przednim sposobem Pan Chrystus zasługami swemi [...], ale i Panna błogosławiona przyczyną swoją i usilną opieką wiele pomaga do naprawy nieba, do wypełnienia tych pustek, tego *vacuum*.

Por. *OP V 97,2; VI 98,2; VI 99,2; XII 28; XII 91,2*.

nieba Gospodyni – zob. obj. *OP, W*, w. 53.

[87.] *Domina regum*

Tytuł: ‘Pani królów’

marg.: „*Ildephonsus*” – Ps.-HILDEPHONS *Assumpt.*, PL 96,258B: „domina regum; por. ESTEVE, s. 204; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 7v; GAWATH, k. Aa11.

w. 1 *Gdy się ... znają chlebojedźcy Twemi* – sens: gdy wiedzą, że są zależni od Ciebie.

w. 2 *żeś ... panią jest nad niemi* – por. *Psalterzyk*, k. G: „Pani królów”

[88.] *Meta beatitudinis*

Tytuł: ‘Cel błogosławieństwa’

marg.: „*Ex «Rosocoron[eto]»*” – {?}; por. GAWATH, k. Cc9v: „Tu in mulieribus semper benedicta / [...] nam per Te miseris certa meta data”

w. 1 *Celu błogosławieństwa* – tu o Maryi jako tej, w której (lub dzięki której) spełnia się pragnienie pełni szczęścia; określenie odnoszone częścię do Boga.

w. 2 *Bóstwa obraz* – zob. obj. *OPI 10,2*.

[89.] *Collum Ecclesiae*

Tytuł: ‘Szyja Kościoła’

marg.: „*Georgius Venet[us]*” – zob. VENETUS, *In Scripturam Sacram*, k. 288v: „Si vero per Sponsam intelligitur Ecclesia [...] dicimus Beatam Virginem fuisse collum huius corporis (ut Hieronymus sentit) et Christum caput [...]”; por. RICHLAUR., kol. 165: „Ipsa est enim collum Ecclesiae”; ARIAS, k. 5; RAYNAUDUS, s. 10; PAULL DE BARRY, s. 143; MARRACCI III, s. 84.

w. 1 *Szyjo Kościoła* – tytuł spopularyzowany przez autorów średniowiecznych; zob. np. MARRACCI, jw. (Iacobus de Voragine):

Collum ratione coniunctionis, quia sicut collum coniungit caput corpori, sic ipsa coniungit Christum, qui est caput Ecclesiae, quae est corpus suum. [...]

Collum ratione mediationis, quia sicut collum est medium inter caput et corpus, sic et ipsa est mediatrix inter Deum et nos.

Maryja jest szyją z racji połączenia, bo jak szyja łączy głowę z ciałem, tak łączy Chrystusa, który jest głową, z Kościołem, który jest jego ciałem. [...] Jest szyją z racji pośredniczenia, bo jak szyja jest środkiem między głową a ciałem, tak Maryja jest pośredniczką między Bogiem a nami.

Por. VENETUS, jw.: 'Jeśli zaś przez oblubienicę rozumie się Kościół [...], to powiemy, że Maryja była szyją tego ciała (jak uważa św. Hieronim), a Chrystus głową.'

od Chrystusa głowy – zob. np. Ef 5,23: „Chrystus jest głową Kościoła”.

w. 2 *kanal łaski* – zob. MARRACCI III, s. 60: „Canalis”; IORDANUS, s. 267: „O plenissima gratiarum [...], per quam, quasi per canalem, ille fons divinae gratiae ad universitatem humani generis redundaret” ('O, pełna łask, przez którą jak przez kanał spłynęło na cały rodzaj ludzki źródło Boskiej łaski'); BERN.CLAR.*Nativ.BMV, PL* 183,437-448; por. *OP* VI 71; VIII 33,2; XI 70,1.

[90.] *Velum summi Tonantis*

Tytuł: 'Zasłona najwyższego Gromowładcy.'

marg.: „*Ex contione*” – {?}; por. np. ERNEST, k. Bbv-Bb₂: „Maria dicitur velum [...] et ipsa abscondit nos a vultu irae ipsius, qui dicitur Sanctus sanctorum”.

w. 1-2 *Welum ... Jehowy i ... zasłono / przez którą na grzech patrzy jak przez palce* – por. ERNEST, jw.: „Maryję nazywa się zasłoną [...], sama bowiem zasłania nas od gniewnego oblicza tego, który zwie się Świętym Świętych”

Jehowy – zob. obj. *OPI* 72,2.

w. 2 *jak przez spary* – jak przez palce (pobłażliwie); zwrot przysłowiowy, zob. NKPP („*Patrzyć*” 74).

[91.] *Dulcedo prophetarum*

Tytuł: 'Słodycz proroków.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – {?}; por. BONAV., s. 196: „Dulcedo dulcedinis, fructus benedictus / ventris tui Virginis Agnus Dei dictus”.

w. 1 *Z mocnego słodkość wyszła* – nawiązanie do zagadki Samsona; zob. Sdz 14,14: „Z jedzącego wyszedł pokarm, a z mocnego wyszła słodkość” (rozwiązanie zagadki Sdz 14,18: „Co słodsze nad miód? a co mocniejszego nad lwa?”); zob. też obj. *OP* II 73,1; por. VII 53,2; VII 96; być może także echo opartej na motywach antyfony *Salve Regina* pieśni skomponowanej przez św. Bonawenturę (zob. wyżej: 'Słodkość ze słodkości, błogosławiony owoc Twojego dziewiczego łona, zwany Barankiem Bożym').

w. 2 *starenych ojców w limbie* – zob. obj. *OPI* 95,2.

[92.] *Magistra prudent-i-um*

Tytuł: 'Nauczycielka mędrców.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. BONAVENTURA, s. 223: „doctrix apostolorum, magistra evangelistarum”.

w. 2 *gdy przeciw jej mądrości głupstwem ich rozumy* – sens: mądrość mędrców jest głupotą wobec mądrości Maryi; por. 1Kor 3,19: „Albowiem mądrość świata tego głupstwem jest u Boga”. Por. *OP* II 61.

[93.] *Domina omnis creaturae*

Tytuł: ‘Pani wszelkiego stworzenia’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Orthodox.*, s. 467: „Vere etenim rerum omnium conditarum domina facta est, cum Creatoris mater extitit”; por. CANISIUS, s. 77; GAWATH, k. Aa3; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 42.

w. 2 *tymś prawem stworzenia wszelkiego jest Pani* – sens: z mocy tego prawa jesteś panią wszelkiego stworzenia; por. *Psalterzyk*, k. G: „Pani rzeczy wszystkich”; LIBERIUSZ, jw.:

Słuchajmy [...] Damascena świętego: [...] «Maryja wszystkich rzeczy stworzonych stała się panią, kiedy Stwórce swego matką została; macierzyństwo abowiem Boże dało jej nad kreaturami królestwo, że na nie ma prawo i władzę.

[94.] *Mater sanctae spei*

Tytuł: ‘Matka świętej nadziei’.

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,24: „Ego mater [...] sanctae spei”; por. ESTEVE, s. 191; CARTHAGENA 4, kol. 605; ARIAS, k. 15v; GAWATH, k. Z6v; *LIT.SCRIPT.*, s. 156; PAULL DE BARRY, s. 80; *OP* XI 98.

w. 1 *Jak wiele ... macierzyństw pochodzi* – sens: jak bardzo jest płodna (w odniesieniu do Chrystusa, ale także łask oraz macierzyńskiej relacji względem wszystkich ludzi); por. *OP* XI 98,1.

w. 2 *nadzieja ... się ... rodzi* – por. Syr 24,24: „Ja matka [...] nadzieje świętej”; *OP* XI 98,1.

[95.] *Per te ineffabilis Trinitas sanctificatur*

Tytuł: ‘Przez Ciebie odbiera chwałę niewysłowiona Trójca’.

marg.: „*Cyrillus Alex[andrinus]*” – CYRILLUS, kol. 72: „per quam Sancta Trias per universum orbem glorificatur”; por. GAWATH, k. B7v: „Per te Sancta et Individua Trinitas sanctificatur”.

w. 1 *tajemnicę skrytą* – dogmat o Trójcy św. jest w teologii katolickiej tajemnicą w ścisłym tego słowa znaczeniu, tzn. niepoznawalną ostatecznie za pomocą rozumu.

[96.] *Crux adoratur*

Tytuł: ‘Krzyż odbiera hold’.

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „crux adoratur”; por. GAWATH, k. B7v: „per te crux pretiosa celebratur et adoratur in toto orbe terrarum”.

w. 1 *Za Twym ... powodem* – za Twoją przyczyną (możliwe też inne odczytanie: ze względu na Ciebie).

[97.] Exultat caelum

Tytuł: 'Radują się niebiosy.'

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „per quam caelum exultat”; por. GAWATH, k. B8: „per te exultat caelum”.

w. 2 *gdys w nich pustki ... osadziła* – zob. obj. *OP* V 10,1; V 86,2.

[98.] Fugantur daemones

Tytuł: 'Pierzchają demony.'

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „daemones fugantur”; por. GAWATH, k. B8: „per te [...] fugantur daemones”.

w. 1-2 *Twojej się ręki ... lękają ... / przeklętych duchów zgraie i piekielne lerny* – zob. obj. *OP* V 61,1; por. XI 34; XII 62,2.

piekielne lerny – tu: monstra piekielne.

lerny – zapewne nawiązanie do Lerny, błotnistej okolicy w Argolidzie (Grecja), gdzie według niektórych źródeł znajdowało się zejście do podziemi, i zamieszkującego ją wielogłowego potwora (Hydra lernejska), uśmierconego przez Heraklesa; por. KOCHOWSKI, *Chrystus*, s. 31: „Lecz synagogi / któż, Jezu drogi, / tę złość utrzyma, / którą niezmierny, / pochodząc z Lerny, / impet rozdyma”.

[99.] Homines ad caelum revocantur

Tytuł: 'Ludzie wprowadzani są do nieba.'

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „per quam prolapsus plasma in caelum recipitur”; GAWATH, k. B8: „per te [...] homo ipse ad caelum revocatur”.

[100.] Post Deum vivit orbis terrarum

Tytuł: 'Po Bogu dzięki Tobie żyje świat.'

marg.: „*Idem*” – użytych w tytule słów nie ma w homilii Cyryla; pochodzą one z modlitwy św. Anzelma; zob. ANSELM. *Orat.*, *PL* 158,959C: „ianua regni caelorum, per quam post Deum totus vivit orbis terrarum”; por. *Officium BMV*, s. 442: „per quam post Deum totus vivit orbis terrarum”; GAWATH, k. H8: „Per te, Domina, vivit orbis terrarum”.

w. 1-2 *Już by ... świat przepadł ... / gdyby go nie trzymały ręce tej to Matki* – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 32:

W głos jej to przyznawa święty Fulgentius: „*Caelum et terra iam dudum ruissent, si non Maria precibus sustentasset*. Niebo i ziemia dawno by upadły, gdyby obojga Panna błogosławiona modlitwą swoją nie trzymała”.

Zawarcie kwatery V

w. 1 *Pióro, stój!* – por. *OPI* Z,1; *IV* Z,3.

Z taką chucią nie rozwodź się dworną – sens: nie rozprawiaj tak wiele, kierując się ciekawością.

w. 3. *Euryp to niepojęty* – zob. obj. *OP*, W, w. 50; por. XII 16,1.

w. 5 *Prędzej komput atomów pojmiesz w rannym Febie* – zob. obj. *OP*, W, w. 22.

KWATERA VI

Motto: „Wiele córek nagromadziło bogactw...”

marg.: *Prover[biorum]* 31 – Prz 31,29.

[1.] *Ante saecula creata*

Tytuł: ‘Stworzona przed wiekami.’

marg.: „*Eccl[esiastici]*” – Syr 24,14: „Ab initio et ante saecula creata sum”; por. Prz 8,22-31; *OP* XII 29.

w. 1-2 *Mądrości wieczna, któraś ... / ... niebo wraz z Stwórcą tworzyła* – zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3.

w. 3 *przez której* – bez której.

[2.] *Secretum verecundiae*

Tytuł: ‘Tajemnica wstydlivosti.’

marg.: „*Ildephon[sus]*” – {?}; por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, *PL* 96,295D: „verecundiae rosis”; AMBROS.*Virg. PL* 16,210D: „secretum verecundiae”; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 609; ARIAS, k. 23v; SAILIUS, s. 308; GAWATH, k. Bb₈v.

w. 1 *Pannie anioł w zawarciu zwiastuje zbawienie* – zob. Łk 1,35: „co się z Ciebie narodzi Święte, będzie nazwano Synem Bożym”.

w zawarciu – w zamknięciu; być może aluzja do upowszechnionych przez literaturę apokryficzną wyobrażeń sceny zwiastowania, w czasie którego miała znajdować się w zamkniętym pomieszczeniu; zob. np. OPEC, s. 38 (zob. obj. *OP* X 26,2).

w. 2 *wstyd jej ukochał* – por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Tajemnico wstydlivosti”.

[3.] *Emporium caeleste*

Tytuł: ‘Miasto [dosłownie: ‘Targowisko’] niebiańskie.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. PROCLUS, s. 60: „Sancta Dei Genitrix et Virgo Maria [...] celebre salutaris commercii emporium, thalamus, in quo Verbum carnem sibi desponsam habuit”; MARRACCI V, s. 140: „Emporium”.

w. 1 *Jerozolimo górna i miasto stołeczne* – zob. „Ap 21,2: „A ja, Jan, widziałem Święte Miasto Jeruzalem nowe zstępujące z nieba od Boga”; por. *OP* XIV 58,2.

w. 2 *w którym ... rezyduje ... Słowo wieczne* – zob. Ap 21,3: „Oto przybytek Boży z ludźmi i będzie mieszkał z nimi”.

Słowo wieczne – Jezus.

[4.] *Regina clemens*

Tytuł: ‘Królowa łaskawa.’

marg.: „*Ex «Roso[coroneto]»*” – GAWATH, k. Aa11v: „Regina clemens”; por. ESTEVE, s. 204; CARTHAGENA 4, kol. 609.

w. 2 *do łaskawości* – por. *Psalterzyk*, k. G: „Królowno łaskawa”.

[5.] *Ferculum de lignis Libani*

Tytuł: ‘Lektyka z drewna Libanu.’

marg.: brak – zob. Pnp 3,9: „Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani”; por. RICH.LAUR., kol. 576; RAYNAUDUS, s. 20; PAULL DE BARRY, s. 74; *OP* XI 80.

w. 1 *Cedr ... na Libanie* – zob. obj. *OP* II 91,1.

cedr ... drzewem ciężkim – drewno cedru znane jest z twardości, a zatem jest ciężkie; tu być może w znaczeniu: wielkie, mocne.

w. 2 *Panna cedrem* – zob. obj. *OP* II 91,2.

Panna... łupem zwycięskim – sens: Maryja jest nagrodą dla zwycięzców, tj. dla zbawionych.

[6.] ***Lectulus veri Salomonis***

Tytuł: ‘Łoże prawdziwego Salomona.’

marg.: „*Cant[icorum]*” 3 – Pnp 3,7: „En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 17: „Ipsa est lectulus Salomonis, in quo requievit novem mensibus Filius Dei”; ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 13v; RAYNAUDUS, s. 20; GAWATH, k. Aa3.

w. 1 *Pismo chwali ... Salomona łoże* – zob. Pnp 3,9-10: „Lektykę uczynił sobie król z drzewa libańskiego: filary jej poczynił srebrne, poręcze złote, podniebienie szarłatowe”. Por. STRYJEWICZ, *KM*, s. 307-308: „Słusznie Bernard święty [przypomniał Maryję] do łożeczka Salomonowego, którego strzegło 60 zbrojnych, albowiem Przczysta Panna zaraz przy poczęciu swoim miała obronę i straż Najwyższego”.

[7.] ***Consolatrix infirmorum***

Tytuł: ‘Pocieszycielka chorych.’

marg.: „*Giselber[tus]*” – GISELBERTUS, k. 92v: „consolatio infirmorum”; por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 5v; RAYNAUDUS, s. 12; PAULL DE BARRY, s. 105; GAWATH, k. Aa11.

w. 1-2 *Schorzalego ... / ciesz, Panno* – por. *Psalterzyk*, k. Gv: „Pocieszycielko niemocnych”.

że ... się wiek króci – tu: że zostało już niewiele życia.

[8.] ***Dies septimus***

Tytuł: ‘Dzień siódmy.’

marg.: „*Genes[is]*” – Rdz 2,2: „Complevitque Deus die septimo opus suum, quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat”.

w. 1-2 *Dniu siódmym ... w dzień której soboty / odpoczął Bóg* – nawiązanie do biblijnego opisu stworzenia; zob. Rdz 2,2: „I dokonał Bóg w dzień siódmym dzieła swego [...]. I odpoczął w dzień siódmy”. Pamiątką siódmego dnia stworzenia jest siódmy dzień tygodnia (szabat, sobota), którego święcenie zostało nakazane w Dekalogu (Wj 20,8-11). Tu być może nawiązanie do tradycji, zgodnie z którą sobota jest dniem szczególnie poświęconym Maryi (zob. obj. *OP* VII 38,1). Por. VI 41.

i dził swych roboty – i pracą nad swoimi dziełami.

[9.] ***Mons umbrae nescius***

Tytuł: ‘Góra nieznaną mgłą.’

marg.: „*Ex symbolis*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 659 (lib. XVI, cap. 15. *Piramide. Obelisco*); lemma *Umbrae nescia*.

w. 1 *Góro święta* – por. Jr 31,23 (zob. obj. *OP* III 20,1).

w. 2 *nad wszystkie pagórki ... wywyższona* – por. obj. *OP* IV 91,1.

[10.] *Typus Ecclesiae*

Tytuł: ‘Obraz Kościoła.’

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG.*Natal.Dom.*, PL 39,1989: „*Berata Virgo typus Ecclesiae*”; por. AMBROS.*Expos.Evang.Luc.* PL 15,1555B: „*Bene desponsata, sed virgo; quia est Ecclesiae typus, quae est immaculata, sed nupta*”; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 27v; GAWATH, k. Aa₁₂.

w. 1-2 *Tryumfując – ma chwałę, łaskę – wiodąc boje / Kościół* – nawiązanie do tradycyjnego podziału wspólnoty wierzących w Kościele na trzy stany: wojujący (*Ecclesia militans*) – chrześcijanie żyjący w danym czasie na ziemi; cierpiący albo pokutujący (*Ecclesia patiens, paenitens*) – dusze wiernych zmarłych cierpiące w czyśćcu; triumfujący (*Ecclesia triumphans*) – ogół wiernych zbawionych w niebie; zob. np. STAROWOLSKI, *Świątnica*, s. 231:

Tę wojnę rozkazał nam toczyć Chrystus Jezus [...], i wszyscy pod jego chorągwią w Kościele Bożym wojujemy i dlatego też zowie się *Ecclesia militans*, a tam w niebie *Ecclesia triumphans*.

w. 2 *w Pannie to znajdzie się oboje* – sens: Maryja jako część Kościoła wojującego na ziemi cieszy się łaską Bożą, a jako część Kościoła triumfującego w niebie cieszy się chwałą zbawionych; w tym znaczeniu jest obrazem (typem) całego Kościoła (zob. tytuł); por. *Psalterzyk*, k. G₃v: „Przykładzie Kościoła”.

[11.] *Urbs asyli*

Tytuł: ‘Miasto ucieczki.’

marg.: „*Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „*Ego iis, qui ad me confugiunt, civitas refugii*”; por. Lb 35,11: „*urbes [...] in praesidia fugitivorum*”; RODRIGUEZ, s. 22: „*Salve, urbs refugii*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 154.

w. 1-2 *Miasto z onych miast sześci ... / kędy z zdrowiem ujdzie lotr* – nawiązanie do sześciu starotestamentowych (Lb 35,6,13-14) „miast ucieczki”, w których mogli szukać schronienia nieumyślni zabójcy; por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Miasto ucieczki”; *Godzinki*, s. 14: „Witaj, miasto ucieczki”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 155:

Do tych tam miast ci tylo wolny przystęp mieli, ci sami bezpiecznie uchodzili, którym się trafiło nad wolą i umysł zabić człowieka. Lecz Panna błogosławiona w miłosierdziu swoim nieprzebrana będąc, wolniejszym, przestrzeźszym jest miastem, bo do niej wolny jest rekurs, bezpieczna ochrona nie samego tylo mężobójstwa i to nieumyślnego winnym [...].

Por. *OP* IX 3; XV 48,1.

tej prerogatywy – mające te uprawnienia, ten przywilej.

[12.] *Altare odorum*

Tytuł: 'Ołtarz wonności.'

marg.: „S[anctus] Ambr[osius]” – {?}; por. AMBROS.*Expos.Ps.118*, PL 15,1218D: „Altare thymiamatis”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 2: „Ipsa etiam altare propitiationis est et placationis Dei. Genes. 8: «Aedificavit Noe altare Domino, id est Mariam, et obtulit holocausta super altare, odoratusque est Dominus odorem suavitatis»”.

w. 1 *Na ołtarzu ofiara* – tu: Jezus ofiarowany przez Maryję; motyw Maryi jako kapłana i zarazem ołtarza, na którym ofiarowany jest Syn, znany był w średniowiecznej literaturze teologicznej; zob. np. BERN.CLAR.*Purif.*, PL 183,370B-C:

Offer filium tuum, Virgo sacrata, et benedictum fructum ventris tui Deo repraesenta. Offer ad nostram omnium reconciliationem hostiam sanctam, Deo placentem.

Ofiaruj, Dziewico święta, Syna swego, i błogosławiony owoc żywota twego okaż Bogu. Złóż w celu pojednania nas wszystkich ofiarę świętą, miłą Bogu.

Por. *OP I 21,2*; I 69.

wonia przy ofierze – tu być może w znaczeniu: modlitwy i miłości Maryi; por. ERNEST, k. Bbv:

[...] in die propitiationis id est passionis [...] tanta fuit in Altari hoc copia ignis charitatis ad genus humanum et tanta affectio compassionis ad Filium, ut vapor nebulae, id est devotionis odor penetraret caelos et totum oraculum adimpleret.

[...] w dniu prześlągnięcia, to znaczy męki [Pańskiej] [...] taki był na tym ołtarzu płomień miłości do rodzaju ludzkiego i takie współczucie dla Syna, że chmura dymu, to jest wonność poświęcenia, przeniknęła niebo i wypełniła całą świątynię.

Por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Ołtarzu wdzięcznej wonności ziół”.

[13.] *Terribile inferis nomen*

Tytuł: 'Imię straszne dla piekieł.'

marg.: „Ex cont[ione] certa” – {?}; por. Ps 110(111),9: „Sanctum et terribile nomen eius”; CORN.LAP.*Comm.Luc.Ioan.*, s. 13 (zob. obj. *OP IV 66*); GAWATH, k. S₂: „Nomen tuum daemones cruciat”.

w. 1 *jak straszne imię Pani naszej* – zastosowanie do Maryi odnoszących się do Boga słów psalmu 110(111),9: „Święte i straszne imię jego”.

w. 2 *to imię ludzi cieszy, to i czarta straszy* – por. obj. *OP V 61,1*; ZAWADZKI, *KM*, s. 393:

Mów<i> do mojej rzeczy niegłupi Idyjota: „*Tantae virtutis et excellentiae est tuum sanctissimum nomen Beatissima Virgo, quod ad invocationem ipsius caelum ridet, terra laetantur, angeli congaudent, daemones contremiscunt, infernus conturbatur*”; Tak potężne jest Przenajświętszej Maryi imię, że wezwawszy jego tylko niebo się cieszy, ziemia weseli, anieli radują się, sami tylko diabli drżą, piekło się trwoży’.

[14.] *Cubiculum ortus Christi*

Tytuł: ‘Łożnica, w której narodził się Chrystus.’

marg.: „*S[anctus] Chryso[stomus]*” – IOAN.CHRYSOST.*Serm. Annunt.*, s. 178: „*Abi ad purum cubiculum ortus mei secundum carnem*”; por. ESTEVE, s. 207; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 6; GAWATH, k. Bb7v.

w. 1 *Ziemia, Pańskąś się zwała* – zob. obj. *OP* III 97,1.

w tym rozumieniu – w tym znaczeniu.

w. 2 *tej, co łożnicą Pańskiemu rodzeniu* – tu: Maryi jako tej, która wydała na świat Chrystusa; zob. obj. *OP* V 34,1.

[15.] *Reclinatorium Sapientiae*

Tytuł: ‘Siedziba Mądrości.’

marg.: „*Ephraem*” – {?}; por. Prz 9,1-2 (zob. obj. *OP* I 50); RAYNAUDUS, s. 18: „*Domus Sapientiae aeternae*” (Bernardus); *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Sedes sapientiae*”.

w. 1-2 *Domie mądrości ... / siedmiorakie kolumny mając i stół złoty* – zob. obj. *OP* I 50.

takiej w strukturze roboty – tu: tak zbudowany.

mając – mający.

i stół złoty – zob. obj. *OP* V 43,1.

[16.] *Signum magnum*

Tytuł: ‘Znak wielki.’

marg.: „*Apoc[alypsis]*” 12 – Ap 12,1 (zob. obj. *OP* I 51).

w. 1 *Znaku wielki* – zob. obj. *OP* I 27,1.

w. 2 *pochodnie Febowe* – tu: światło słoneczne; zob. obj. *OP*, W, w. 22.

[17.] *Fenestra Danielis*

Tytuł: ‘Okno Daniela.’

marg.: „*Daniel[is]*” – Dn 6,10: „*fenestris apertis in coenaculo suo contra Ierusalem*”.

w. 1 *Okno na wschód, z modłami gdzie Danijel staje* – nawiązanie do epizodu z Księgi Daniela (6,10): po wydaniu przez króla perskiego Dariusza dekretu, zakazującego oddawania czci komukolwiek poza nim samym, Daniel „wszedł do domu swego, a otworzywszy okna [...] przeciw Jeruzalem, trzech czasów w dzień klękał na kolana swoje i chwalił, i wyznawał przed Bogiem swoim, jako i przedtym był zwykł czynić”. Por. *OP* X 35,1; XV 74.

w. 2 *jeśli nie przez Cię* – jeśli nie za Twoim (tj. Maryi) pośrednictwem.

[18.] *Speculum fulgidum*

Tytuł: 'Zwierciadło pełne blasku.'

marg.: „*Ex <Rosoc[oroneto]>*” – {?}; por. MARRACCI XVI, s. 209: „*Speculum fulgidum*” (Bernardin[us] de Bustis).

w. 1 *Zwierciadło* – zob. obj. *OP* III 43,1.

dyjafanie – zob. obj. *OP* V 51,1.

w. 2 *martwe świata ... zakochanie* – tu: przynoszącą zgubę (bo odwracającą od Boga) miłość do świata doczesnego.

[19.] *Lilium aureum*

Tytuł: 'Lilia złota.'

marg.: brak – por. np. IACOB.VORAG.*Serm.aur.*, s. 94: „*Lilium potest dici Maria propter multas causas. Prima causa, quia lilium est extra candidum, intus est aureum, intus et extra odoriferum*”.

w. 1 *Złota ... na złotym, lilijo, lichtarzu* – nawiązanie do wizji proroka Zachariasza (Za 4,2): „Widziałem, ano lichtarz wszytek złoty”; por. *OP* VI 46,1.

lilijo – zob. obj. *OP* I 92,1.

[20.] *Regeneratrix*

Tytuł: 'Odrodzicielka.'

marg.: „*S[anctus] Athan[asius]*” – ATHAN.*Assumpt.*, s. 589: „*Decet enim te Matrem, Regeneratricem, Dominam ac Eram cognominari*”; por. CANISIUS, s. 768; CARTHAGENA 4, kol. 609; ARIAS, k. 22; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XV, s. 158.

w. 1 *Ewa ... Panna* – zob. obj. *OP* II 14,2; IV 83.

[21.] *Era*

Tytuł: 'Pani domu.'

marg.: „*Idem*” – ATHAN., jw.; por. CANISIUS, s. 768; CARTHAGENA 4, kol. 609; ARIAS, k. 11v; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Gdy sług z barwą i z mytem nie odwołczysz w długą* – sens: skoro nie zwlekasz zbyt długo z wynagrodzeniem swych sług.

w długą – na dalszy czas.

w. 2 *znam się ... służą* – uznaje się za służę, deklaruje się jako służa; por. *OP* XII 73; XIV 88,2.

o Pani – por. *OP* IV 78; XII 73.

[22.] *Clibanus intellectualis*

Tytuł: 'Piec duchowy.'

marg.: „*S[anctus] Epiph[anius]*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,491: „*Ipsa clibanus intellectualis, quae ignem et vitae panem habebat*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 5; RAYNAUDUS, s. 9; PAULL DE BARRY, s. 157; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI III, s. 81.

w. 1 *Piecu* – tytuł w literaturze mariologicznej kojarzony zwykle z macierzyństwem Maryi jako matki Jezusa, który jest chlebem żywym; zob. np. SPRUSZYŃSKI, k. S₃v: „*Maria clibanus intellectualis [...] ab Epiph[an]io [...] dicitur. Sed quae gloria in Mariam ex titulo clibani derivatur? Haec, [...]*”

quod panem vitae excoxerit” (Epifaniusz nazywa Maryję piecem duchowym. Lecz jakąż chwała spływa na Maryję z tego tytułu? Ta, [...] że upiekła chleb żywota’).

pojmuje rozumem sens słowa – tu: nie bierz tego słowa dosłownie.

w. 2 *chleb anielski* – Jezus, zwłaszcza w postaci chleba eucharystycznego; por. sekwencja św. Tomasza z Akwinu o Najświętszym Sakramencie *Lauda Sion Salvatorem*, AH 50, s. 584: „Ecce panis angelorum” (‘oto chleb aniołów’) oraz hymn tegoż *Sacris solemnibus*: „Panis angelicus / fit panis hominum” (AH 50, s. 587; por. GROCHOWSKI, s. 86: „Chleb się duchów górnych chlebem naszym stawa”).

[23.] *Gloria prophetarum*

Tytuł: ‘Chwała proroków’.

marg.: „*S[anctus] Ephr[aeum]*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „gloria prophetarum”; por. ARIAS, k. 11; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI VII, s. 187.

w. 1 *z korzenia Jessego* – zob. obj. OPI 13,2 oraz III 30,2.

w. 2 *na tym największa chwała proroków zawisła* – sens: największą chwałę prorokom przyniosło to, że przepowiedzieli narodziny Maryi (i Mesjasza) z rodu Jessego.

[24.] *Patrum spes*

Tytuł: ‘Nadzieja ojców’.

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „spes patrum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 608; MARRACCI XVI, s. 210.

w. 1 *Starych ojców* – zob. obj. OPI 95,1.

w. 1-2 *nadzieja zbyt teskliwa była / by ... Panna porodziła* – sens: oczekiwali z wielkim utęsknieniem i nadzieją na narodziny Mesjasza; por. np. WUJEK, *KM*, s. 108:

Łowcy albo myśliwcy, którzy tego jednorożca gonili i szczwali, bylić ojcowie i prorocy Starego Zakonu, którzy nań wołać nie przestali, aby przyszedł. [...] Lecz nie dosyć na tym było, że wołali a z serca zapalonego wzdychanie i żądliwe głosy wypuszczali, ale potrzeba też było, aby przyszła piękna panna, Przenaświętsza Dziewica Maryja, [...] na której łonie i w której żywocie Syn Boży, ten święty Jednorożec, miał być odpoczywać.

Por. OP VIII 45.

[25.] *Vitis non vindemiata*

Tytuł: ‘Winorośl nie dla winobrania’.

marg.: „*S[anctus] Epiph[anius]*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,495: „vitis veritatis fertilissima et quod ad virginitatem minime vindemiata”; por. ARIAS, k. 30; RAYNAUDUS, s. 81; PAULL DE BARRY, s. 96; MARRACCI XVIII, s. 142.

w. 1 *W tym winogradzie* – w tej winorośli; zob. obj. OP IV 46,1; por. IX 53; X 28; X 33.

świecka kozo – tu być może w znaczeniu: grzeszny człowieku; może także aluzja do Ps 79(80),9,14: „Przeniosłeś winnicę z Egiptu [...] i nasadziłeś ją. [...] Rozkopał ją dziki wieprz z lasa a jedyniec spał ją”; por. *OP* III 99,2; XVI 1,1; XVI 87,2.

w. 2 *Bóg sam z tej macice ma zrywać jagody* – tu być może w znaczeniu: ta winorośl, tzn. Maryja, należy wyłącznie do Boga (aluzja do jej czystości i bezgrzeszności).

[26.] *Liber incomprehensus*

Tytuł: ‘Księga niepojęta’

marg.: „*Idem*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,495: „liber incoprehensus, quae Verbum et Filium Patris mundo legendum exhibuisti”; por. CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 13v; RAYNAUDUS, s. 32; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Księgąś* – zob. obj. *OPI* 81.

tu sęk tegi – w tym trudność; zwrot przysłowiowy; zob. NKPP („Sęk” 9): „W tym sęk”.

w. 2 *kontenta* – zawartość, treść.

[27.] *Remora furoris mora*

Tytuł: ‘Remora powstrzymująca gniew’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 299-300; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 125; MASENIUS, s. 626: „Virgo remora est Christi. [...] In remora mora est”.

w. 1-2 *Remoro, szczupła rybko ... / jednak okręt utrzymasz* – remora, rodzaj niewielkiej ryby, której przypisywano zdolność przylegania do dna okrętów i zatrzymywania ich; zob. PLIN.MA.NH 32,1; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 300:

Jest tam w morzu rybka jedna *echeneis* abo *remora*, tak dziwnej mocy, że największy okręt o wydętych żaglach bieżący i wiatrami rozpędzony, przypiąwszy się do niego, zastanawia. [...] Możemy dać to symbolum Panie błogosławionej, możemy o niej mówić, że jest jedna *remora divinae iustitiae*; względem Pana Boga jest jako ta rybka względem okrętu [...], że Boga nieogarnionego, nieutrzymanego, gdy się z sprawiedliwością swoją na nas rozbieży, łatwusieńko zatrzymywa.

na jedno pół piędzi – mająca tylko pół piędzi (tzn. ok. 10 cm.).

[28.] *Euripus gratiarum*

Tytuł: ‘Euryp łaski’.

Euripus – zob. obj. *OP*, W, w. 50.

marg.: „*Ibid[em]*” – por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „gratie abyssus”; ERNEST, k. D3v: „Dicamus igitur spiritualiter, quod Maria ipsa est mare fons aquarum, abyssus gratiarum, fons humoris, abyssus dulcoris”.

w. 1 *głęboki abyssie* – głęboka otchłani.

[29.] *Acus magnetica*

Tytuł: 'Igła magnetyczna.'

marg.: „*Ex con[itione]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 47: „I stąd jeden [...] używał za symbolum *acum magneticam*, igły magnesowej, która na kompasie nie może być uspokojona, aż stanie na północy, *ad polum et stellam polarem*, ku tej gwiazdźcie morskiej [...]. Gwiazdą morską zowie Kościół święty Pannę błogosławioną”.

w. 1 *igła* – zob. LIBERIUSZ, jw.; por. *OP* IV 60; X 91.

w. 2 *świata ocean* – zob. obj. *OP* III 70,2

mój Dyrektorze – tu: przewodniku; por. LIBERIUSZ, jw., s. 68: „Jako marynarze mają północną gwiazdę za jednego wodza po morzu [...] tak i wy miejcie w pojazdach i drogach tego świata za wodza i dyrektora Pannę przeczystą”; por. *OP* X 21,2; X 91.

[30.] *Fons consolationis*

Tytuł: 'Źródło pocieszenia.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – por. BERN.CLAR.*Assump.*, *PL* 183,430A: „Ad hunc igitur fontem properat sitibunda anima nostra [...]. Sit deinceps pietatis tuae ipsam, quam apud Deum gratiam invenisti, notam facere mundo: [...] afflictis consolationem”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 5: „Ipsa est fons et puteus totius consolationis”; *HORTULUS*, k. 163v: „fons consolationis et indulgentiae”.

w. 1 *Panna ... źródło wody w skale* – być może nawiązanie do cudownego wyprowadzenia wody ze skały przez Mojżesza; zob. *Wj* 17,1-7, obj. *OP* VII 76; por. I 63,1; VI 48.

w. 2 *więcej wody niż pociech ... w tym kanale* – zob. obj. *OP* V 89,2; ALBERT., jw.: 'Ona sama jest źródłem i zdrojem wszelkiej pociechy'; *HORTULUS*, jw.: 'źródło pocieszenia i przebaczenia'; por. *OP* XI 70.

[31.] *Columba speculatrix*

Tytuł: 'Gołębica zwiadowczyni.'

marg.: „*Cluniacen[is]*” – por. RAULIN, s. 388: „Columba enim portavit ramum olivae ad Noe in arcam in signum cessationis aquae diluvii”; por. *Rdz* 8,11; SEBASTIANUS, s. 9 (*Stella II. Speculatrix*).

w. 1-2 *Gołębico, coś różdżkę oliwy przyniosła / do korabia* – zob. obj. *OP* II 39; por. IV 63,2.

[32.] *Rorans caelum*

Tytuł: 'Niebo roszące.'

marg.: „*[Ex] «Rosocoron[eto]»*” – por. GAWATH, k. Q₉r: „Fusa caeli rore tellus, / fusum Gedeonis vellus, / Deitatis pluvia”; sekwencja *Hodiernae lux diei* (Mone, s. 53, nr 360); *Iz* 45,8: „Rorate, caeli, desuper, et nubes pluant iustum, aperiatur terra, et germinet Salvatorem”.

w. 1 *Niebo, które nam rosę wydało* – zob. obj. *OPI* 55,1; por. XIV 35,2.

rosę – tu: Chrystusa.

w. 2 *w limbie ... ojcowie* – zob. obj. *OPI* 95,2.

[33.] *Novemestre deversorium Verbi*

Tytuł: 'Dziewięciomiesięczne schronienie Słowa'

marg.: „*Guer[ricus] Ab[bas]*” – por. GUERRIC.ABB.*Serm.*, PL 185,189D: „*Fuisti deversorium peregrinantis, eris palatium regnantis*”.

w. 1-2 *Rezydenco ... w której przemieszkało / dziewięć miesięcy Słowo* – zob. obj. OP II 59,2.

w. 2 *Słowo ... się ciałem stało* – mowa o przyjęciu ludzkiej natury przez Jezusa jako Syna Bożego, który jest odwiecznym słowem (gr. *Logos*) Boga; por. J 1,14: „A Słowo ciałem się zstało”.

[34.] *Camera Altissimi*

Tytuł: 'Mieszkanie Najwyższego.'

marg.: brak – por. GAWATH, k. Ff-v: „*Camera dignissima Regis saeculorum*”; ERNEST, k. A₄: „*dicitur etiam camera [...] propter incarnationem Verbi in ventre*”; MARRACCI III, s. 59.

w. 1 *wymierzona w szerzyzną tak sporą* – tu: mająca tak duże rozmiary.

w. 2 *Dziedzic niebieski* – Jezus.

w niej ... przemieszkał komorą – wynajął ją (tj. nie przebywał w niej stale, tylko przez pewien czas).

[35.] *Thronus suffumigatus*

Tytuł: 'Tron okadzony.'

marg.: brak – por. Syr 24,7,20: „*Thronus meus in columna nubis. [...] Sicut cinnamonum et balsamum aromatizans odorem dedi*”.

w. 1 *Tronie wonny* – zapewne nawiązanie do tronu Salomona (por. 2Krn 9,17-19); w egzegezie alegorycznej Salomon to typ Jezusa, a jego tron – figura Maryi; zob. np. WUJEK, *KM*, s. 105-106: *Na tenże dzień Narodzenia Panny Maryjej kazanie wtóre. Jako Panna Naświętsza jest stolicą niebieskiego Salomona a jako ją on sobie obrnąć i ozdobić raczył*; por. *Godzinki*, s. 13: „Tronie Salomona [...]. Ja mieszkam na wysokościach i tron mój w słupie obłoku”; być może także aluzja do Pnp 3,6: „Któraż to jest, która wstępuje przez puszcza jako promień dymu z wonnych rzeczy mirry i kadzidla [...]?” oraz Syr 24,7,20: „stolec mój na słupie obłokowym [...], jako cynamon i balsam woniący wydałam wonność”.

w. 2 *na którym się Jedynek Boski usieść skłoni?* – sens: na którym zechce usiąść jedyny Syn Boży; por. OP XVI 80,2.

[36.] *Opus operum*

Tytuł: 'Dzielo nad dziełami.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – por. BONAV., s. 240: „*Gloria enim Domini plenum est opus eius; opus Domini excellentissimum est Maria. Hoc opus, sicut plenum fuit gratia Domini in mundo, sic plenum est gloria Domini in caelo*”.

w. 1 *Dziło nad dzieła Boskie, których trzy na świecie* – nawiązanie do upowszechnionej przez św. Tomasza z Akwinu opinii, że największe dzieła Boże to natura ludzka Chrystusa, chwala zbawionych i Maryja jako Matka Boża (zob. THOM.AQUIN.*Summ.* 1,25,6); por. CHRYSOGONUS I, s. 15:

D[ivus] Thomas [...] tria inter creata omnia esse adeo perfecta atque infinita pronuntiavit, ut a supremo illo artifice Deo [...] nec meliora nec perfectiora fieri [...] valeant. Primum est humanitas Christi [...]. Alterum Mariae Virginis divina maternitas. Visio denique beatifica creaturae.

Według św. Tomasza [...] pośród wszystkich rzeczy stworzonych trzy są tak doskonale i nieskończone, że nawet ów najwyższy artysta Bóg [...] nie może stworzyć lepszych ani doskonalszych. Pierwszą jest ludzka natura Chrystusa [...]. Drugą Boskie macierzyństwo Maryi Dziewicy. Ostatnią wizja uszczęśliwiająca natury.

Por. *OPI* 84; V 30; VIII 28; XII 47,1; XIII 29,2; XIII 60,1; XIV 65,2.

w. 2 *człeczestwo Pańskie* – ludzka natura Chrystusa.

[37.] *Sculptura insignis*

Tytuł: 'Wyobrażenie znamienite'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 534 (lib. XII, cap. 1. *Agata*): „[Pyrrhus] habuisse traditur achatem, in qua novem Musae et Apollo citharam tenens spectarentur”; por. PLIN.MA.NH 37,3; MASENIUS, s. 1087-1088: „Achates Pyrrhi regis Musarum 9. cum Apolline imagines praefrens, multorum est litteris celebratus”.

w. 1 *Na achacie kosztownie Apollo wyryty* – nawiązanie do agatu króla Pyrrusa, na którym wyryto dziewięć muz i Apollina trzymającego cytarę (zob. PLIN.MA.NH jw.); por. KARP. *KM*, s. 363:

Między różlicznymi świata tego klejnotami, któremi się Indyja i Frygja popisuje, żaden mi cudowniejszego i dziwniejszego nie pokaże nad perłę, która się achates nazywa, a według mądrych *naturae miraculum* z tej przyczyny, że w sobie różne *species* albo rozmaite niewidanych rzeczy formy wdzięczne bardzo i ludzkie rozweselające oko zwykła wyrażać, o czym obszernie pisze Plinijusz [...]. Przykłada jeszcze, iż Pyrrus, monarcha Epirotów, tak kosztowną miał perłę achatem nazwaną, w której się dziewięć muz przebijało, a między niemi Apollo melodyjną w rękach swoich piastował lutnią.

achacie – achat (*achates*) – kamień półszlachetny identyfikowany z agatem.

Apollo – zob. obj. *OPI* 52,1.

[38.] *Adamas infractus*

Tytuł: 'Diament nienaruszony'

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 549-553 (lib. XII, cap. 16. *Diamante*): „Nec ferro, nec igne”, „Semper constans”; marg. *Fortitudo. Constantia*; por. MARRACCI I, s. 4: „Adamas”.

w. 1 *Dyjamencie* – zob. obj. *OPIV* 59,1.

w. 2 *bo Cię gwarków Erebu nie ukruszą młoty* – sens: nie zwyciężą Cię mieszkańcy piekiel; zob. obj. *OP* III 95,2; IV 95,2.

Erebu – zob. obj. *OP* III 44,1.

[39.] *Aerarium spirituale*

Tytuł: 'Skarbiec duchowy.'

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}.

w. 1 *Żadnej nie rozsadzając dla złodziejów warty* – tu: mimo braku warty chroniącej przed złodziejami.

w. 2 *skarbiec* – por. *OP VI 60*.

jako dobrym, tak i złym otwarty – z łask Maryi mogą korzystać ludzie dobrzy i źli; por. *OP XVI 49,2*.

[40.] *Compendium mysteriorum*

Tytuł: 'Kompedium tajemnic.'

marg.: „*S[anctus] Ansel[mus]*” – {?}; por. ANSELM.*Psalt.*, *PL 158,1045*: „*Ave Mater, Virgo pura, / cuius partus homo Deus*”.

w. 2 *człowiek, Panna i Matka, Boga-człeka rodzi* – zob. obj. *OPI 11,1*. Por. ANSELM., jw.: „*Bądź pozdrowiona, Matko, Dziewico czysta, co zrodziłaś Boga-człowieka*”; BERN.CLAR.*Vig.Nativ.*, *PL 183,102D*: „*Quae generat, et mater et virgo est; qui generatur, et Deus et homo est*” ('*Ta, która rodzi, jest zarazem matką i dziewicą; ten, który jest zrodzony, jest zarazem Bogiem i człowiekiem*').

[41.] *Dies quietis*

Tytuł: 'Dzień odpoczynku.'

marg.: „*Genes[is]*” – Rdz 2,2 (zob. obj. *OP VI 8*).

w. 1-2 *Dniem siódmym Panna ... / ... weń ... Stwórca odpoczywa* – zob. obj. *OP VI 8,1*.

[42.] *Circulus incomprehensus*

Tytuł: 'Niepojęte koło.'

marg.: brak – por. Ps.-EPIPH.*Laud.*, *PG 43,491*: „*Ave, gratia plena, quae caeli circulum habes et Deum incomprehensum in te vero comprehensum nec arctatum contines*”.

w. 1-2 *Cyrkul ... którego ... / centrum wszędzie, okręgu nie znajdzie nikt* – nawiązanie do scholastycznej definicji Boga (wywodzącej się od Plotyna) jako kuli, której środek jest wszędzie, a powierzchnia (sfera) nigdzie: „*Deus est circulus, cuius centrum est ubique, circumferentia vero nusquam*”; zob. np. CORN.LAP.*Comm.Acta*, s. 271. Por. *OP VIII 14; VIII 34,2; XI 84*.

okręgu – tu: obwodu.

[43.] *Quadratum perfectum*

Tytuł: 'Kwadrat doskonały.'

marg.: brak – zob. np. SALMERON, s. 457: „*Quadratum etiam hominem vocamus solidum et perfectum*”; PIERIUS, s. 418 (*Cubus*).

w. 1 *Kwadracie doskonały, na kostkę robiony* – tu o sześcianie, który podobnie jak liczba cztery może symbolizować doskonałość Boga, świata (por. wizję Jerozolimy niebieskiej w Ap 21,16), człowieka (zob. Salmeron, jw.: 'Kwadratem nazywamy także człowieka mocnego i doskonałego') lub, jak w tym przypadku, Maryi; por. RICH.LAUR., kol. 644,658 (o Maryi jako mieście Bożym):

Civitas Dei [...]. *A quadratura vel dispositione. Unde Apoc. 21: „Civitas in quadro posita est”, cuius quadratura fuit fides, spes, charitas et operatio bona. [...] Vel hanc quadraturam faciunt quatuor cardinales [...].*

Zwie się Miastem Bożym [...] od rozplanowania w czworobok. Stąd w Ap 21: „A miasto układa się w czworobok”, którego cztery strony to wiara, nadzieja, miłość i dobre uczynki. [...] Albo też czworobok ten tworzą cztery cnoty kardynalne [...].

w. 2 *piekla ... brony* – zob. obj. *OP* III 95,2; IV 95,2.

[44.] *Mensa caelestis*

Tytuł: ‘Stół niebiański.’

marg.: „*Ildephon[sus]*” – Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, *PL* 96,316B: „Tu mensa fuisti per divinae legis studium et agnitionem”; por. Ps.-EPIPH.*Laud.*, *PG* 43,491: „fidei mensa intellectualis”; GAWATH, k. Z₆v; MARRACCI XI, s. 43: „mensa mystica et caelestis” (Andr[eas] Cretensis), s. 44: „mensa caelestis” (S[anctus] Germ[anus] Constan[tinopolitanus]).

w. 1 *Pódź sam* – chodź tutaj.

niżełić głód duszny dokuczcy – zanim dokuczcy ci głód duchowy.

w. 2 *Panieński stół* – por. *OP* II 57.

pokarmy rozkosznemi – tu: łaskami Matki Bożej; być może także nawiązanie do Jezusa jako chleba eucharystycznego; por. *OP* VI 22.

[45.] *Lucerna inextincti luminis*

Tytuł: ‘Lampa niegasnącego światła.’

marg.: „*Cyrillus*” – CYRILLUS, kol. 72: „Salve Maria, lampas inextinguibilis”; por. Prz 31,18; ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 14; GAWATH, k. Aa₁v.

w. 1 *Faros rodyjska* – kontaminacja dwóch motywów: słynnej latarni morskiej na wyspie Faros u wejścia do portu w Aleksandrii oraz kolosa rodyjskiego – wielkiego posągu boga Heliosa przy wejściu do portu na wyspie Rodos; oba obiekty zaliczane były w starożytności do siedmiu cudów świata. Por. *OP* VI 91,1; XV 73.

nautom błędnym – błądzącym, zbląkanym żeglarzom; por. *OP* VIII 87,1.

w. 2 *śliczna lampa* – Maryja; por. np. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta* (*KM*, s. 247):

O czym tak pomieniony poważny Alkuinus: [...] „O Panno – prawi – najjaśniejsza lampa, jakoś wielu uweseliła, kiedyś jasnością chwaly Boskiej oświecona pożądane ono światło [...] siedzącym w ciemnościach i cieniu śmierci przyniosła”.

Por. *OP* IX 81,2; XI 12; XII 13.

światłem nieoszczędnym – światłem niegasnącym; por. Prz 31,18 (zob. obj. *OP* IX 32).

[46.] *Candelabrum aureum*

Tytuł: 'Lichtarz złoty.'

marg.: „*Greg[orius] Nic[omediensis]*” – zob. GEORG.NIC.*Oblat.*, s. 492: „inauratum candelabrum”; por. Ps.-EIPH.*Laud.*, PG 43,491; ESTEVE, s. 193; CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 4; RAYNAUDUS, s. 7; GAWATH, k. Z₅v; BEYERLINCK 5, s. 278; MIECHOWITA 2, s. 55. Zob. też Za 4,2: „ecce candelabrum aureum”.

w. 1 *lichtarz złoty* – zob. obj. OP VI 19,1; por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Lichtarzu złoty”.

[47.] *Antemurale christianitatis*

Tytuł: 'Przedmurze chrześcijaństwa.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. Iz 26,1: „Urbs fortitudinis nostrae Sion; Salvator ponetur in ea murus et antemurale”; Pnp 8,10: „Ego murus, et ubera mea sicut turris”; Bourassé 9, s. 899: „Antemurale christianorum” (Joannes Damascenus); MIECHOWITA 2, s. 437: „Ipsa est murus et antemurale”.

w. 1 *Bóg jest murem* – por. Za 2,5: „A ja mu będę, mówi Pan, murem ognistym”.

Panna przymurkiem – Maryja jest przedmurzem; zob. obj. OP, P [4]; por. Pnp 8,10: „Jaciem jest mur”; RICH.LAUR., kol. 644, 659: „Civitas Dei [...]. A murorum indissolubili firmitate” (Maryja 'Miastem Boże [...]. Ze względu na trwałość i niezniszczalność murów”); BZOWSKI, KM, s. 144: „Murem jestem ja, a piersi me są basztami najmocniejszymi. Nimi osłonię mój lud, nimi ochronię grzeszników, pokażę je rozniewanemu Synowi memu”.

w. 2 *tu by ulec, trzeba niedolężnym* – sens: tutaj (tzn. pod opiekę Maryji) powinni schronić się niedolężni (grzesznicy).

[48.] *Petra stagnans*

Tytuł: 'Skąła tryskająca wodą.'

marg.: „*Psalm[orum]*” 113 – Ps 113(114),8: „[...] qui convertit petram in stagna aquarum”.

w. 1 *Opoko, z której woda prysnęła sownie* – por. Ps 113(114),8: „Który obrócił opokę w wodne jeziora, a skalę w źródła wodne”; por. OP VI 30,1.

w. 2 *grzechów wszystkiego świata na obmycie* – szyk: na obmycie grzechów wszystkiego (całego) świata; por. KOCHÓWSKI, *Psalmodia* III, w. 2: „Kto skruszy zatwardziałego serca opokę; aby z niego wyniknął źródło prawdziwego żalu na obmycie popełnionych złości?”

[49.] *Bezoar agonizantibus*

Tytuł: 'Bezoar umierających.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. np. CAMERARIUS II 64, s. 128-129; MASENIUS, s. 806.

w. 1-2 *Bezoarze ... / co się rodzisz z ... lez z oczu jelonków* – bezoar (fr. *bézoard*, arab. z pers. *bāzahar*), substancja mineralna, wytwarzająca się w układzie trawiennym zwierząt, używana w starożytności i średniowieczu jako talizman

i lekarstwo; według legendy starożytnej miała powstawać z lez jelenia; zob. BARTOSZEWSKI, [przedmowa]:

Jeleń za częstym jądaniem gadzin i węzów, które wiatrem nozdrz z lochów wyciąga, skoro mu w wnętrznościach robactwo się wyleże, żeby mu jad onych nie zaszkodził, wskok do źródła wód bieży, gdzie, gdy aż do nozdrz się zamoczy, lży jego po lekku zewnątrz na oczy się wylewają, które lipkością swą w żrzenicznych kącikach na kształt orzechów laskowych zrastają i w twardość się obracają, a gdy w sobie nic jadu nie czuje, wyszedszy z wody, otarciem o drzewo on kamyczek z oczu na ziemię strząsa.

pomocy truchlejących członków – lekarstwo dla chorego ciała (metaforycznie o Maryi; por. *OP* III 54); por. FALIMIRZ, w. 46: „wszelka rzecz taka, która wybawia od jakiegokolwie niemocy, bywa rzeczona *bezaar*, tego kamienia przewiskiem”.

[50.] ***Purpura regia***

Tytuł: ‘Purpura królewska’

marg.: „*S[anctus] Epiph[anius]*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,495: „Purpura regia, quae caeli terraeque regem induit”; por. Pnp 7,5: „comae capitis tui sicut purpura regis”; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 21v; MASENIUS, s. 602; RAYNAUDUS, s. 54; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XIV, s. 146.

w. 1 *sydońską... purpurę* – purpura, ceniony w starożytności barwnik uzyskiwany ze ślimaków szkarłatnych, żyjących w Morzu Śródziemnym, zwłaszcza u wybrzeży Fenicji (stąd purpura tyrska i sydońska – z Tyru oraz z Sydonu, miasta portowego w Fenicji, obecnie w Libanie), stosowany do barwienia najkosztowniejszych tkanin.

w. 2 *którą bierze krwawą ze krwi Twojej* – mowa o wcieleniu Chrystusa, o „purpurze” jego ciała, które powstało z krwi Matki.

[51.] ***Gradus caeli***

Tytuł: ‘Stopień do nieba’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. MARRACCI XVI, s. 186-189: „Scala”; ibidem, VII, s. 189: „Gradus”.

w. 1 *skrzydeł... Dedala* – nawiązanie do opowieści o Dedalu, mitycznym architekcie ateńskim, który wraz z synem Ikarem uciekł z Krety na skonstruowanych przez siebie skrzydłach.

w. 2 *po tych... gradusach do nieba* – po tych stopniach do nieba (tu o Maryi); zob. też obj. *OPI* 39,1.

[52.] ***Feminarum restauratio***

Tytuł: ‘Naprawa stanu niewieściego’

marg.: „*S[anctus] Fulgen[tius]*” – Ps.-FULGENT., PL 65,899B: „Facta est Maria restauratio feminarum, quia per ipsam a ruina primae maledictionis probantur esse subtractae”; por. CANISIUS, s. 764; CARTHAGENA 4, kol.

608; ARIAS, k. 22v; RAYNAUDUS, s. 58; GAWATH, k. Cc5v; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 160; BEYERLINCK 5, s. 278; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 214.

w. 1 *Który Ewa straciła honor* – mowa o udziale Ewy w utracie przez ludzi pierwotnej niewinności i sprowadzeniu na nich grzechu pierworodnego.

w. 2 *przez tę wtórą Ewę ... jest naprawiony* – zob. obj. *OP* II 14; por. LIBERIUSZ, jw.: „A święty Epifanijusz: «Facta est Maria restauratio feminarum». Stała się Maryja naprawą białych głów”.

[53.] *Delinquentium spes*

Tytuł: ‘Nadzieja winowajców’.

marg.: „*Rodrig[ue]z*” – por. RODRIGUEZ, s. 30: „Dulcis spes reorum”; zob. LAUR.IUSTINIAN., s. 438: „Spes delinquentium”; por. CARTHAGENA 4, kol. 601; RAYNAUDUS, s. 64; PAULL DE BARRY, s. 130; BEYERLINCK 5, s. 278: „Delinquentium spes” (Laurentius Iustinianus).

w. 1-2 *Gdy Ociec karze ... / w Matce nadzieję kładziem obrony, zbrodniowie* – dość częste w dawnej literaturze przeciwstawienie surowego Boga i litościwej Matki Bożej; zob. np. KARP, *KM*, s. 369 (marg.): „Maryja Panna grzeszników przed zagniewanym Synem płaszczem swoim pokrywa”. Por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 15, w. 1-8, 17-21, s. 98-99:

Jak się owo dziecko bierze
rozkwilone do macierze,
kiedy, swąwolne, bojąc się chabiny,
gniewnemu ojcu czyni przeprosiny,
więc do matki ręce wznosi
i ratunku od niej prosi,
pod nią się tuli, jej zakrywa szatą,
aż się pojedna z rozgniewanym tatą.
[...] A my dokąd, bliżsi zguby,
udamy się z swymi śluby,
kiedy niebieski Ociec rozgniewany
przepuścił gorsze Szwedy niż pogany?
Póđźmy Boskiej prosić Matki!

OP III 39,2; VI 88; XIII 87,2; XIV 15; XIV 75,2.

zbrodniowie – tu: grzesznicy.

[54.] *Clypeus martyrum*

Tytuł: ‘Tarcza męczenników’.

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – {?}; por. EPHRAEM, *Encomium*, s. 741B: „Ipse sanctos martyres corroboravit [...]. Ipse omni genere armaturae suos milites ad hoc bellum instruxit, circummuniens eos undique scuto fidei [...]”.

w. 2 *Męczenników puklerzu* – por. EPHRAEM, jw.: ‘On sam umocnił świętych męczenników [...]. Sam uzbroił swoich rycerzy idących na tę wojnę we wszelkiego rodzaju broń, otaczając ich ze wszystkich stron tarczą wiary [...]’ (tu jednak o Bogu).

który za nich krew wylał, krew dla niego leją – sens: przelewają krew dla tego, który za nich przelał krew (tj. dla Chrystusa).

[55.] *Anachoretarum propugnaculum*

Tytuł: 'Twierdza pustelników.'

marg.: „*Idem*” – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „solitariorum stabilimentum”.

w. 2 *warowną ... twierdzą – Maryją* – zob. obj. *OP* II 28,2; por. EPHRAEM, jw.: „podporo pustelników”.

[56.] *Sanctitatis speculum*

Tytuł: 'Zwierciadło świętości.'

marg.: „*Ex «Rosocoroneto»*” – {?}; por. GAWATH, k. C₁₁: „puritatis speculum”; k. S_{5v}: „salutis speculum; LAUR.IUSTINIAN., s. 437: „Sanctitatis [...] perlucidum [...] speculum”; RAYNAUDUS, s. 63; PAULL DE BARRY, s. 56; BEYERLINCK 5, s. 278 (Laurentius Iustinianus).

w. 1 *wedle* – tu: przed nim.

w. 2 *w tym zwierciadle* – zob. obj. *OP* III 43,1.

[57.] *Fons irriguus*

Tytuł: 'Źródło nawadniające.'

marg.: „*Ex eodem*” – {?}; zob. hymn *Gaude, Mater nostrae spei*: „Maria, fons irriguus” (Mone, s. 195, nr 480); por. Pnp 4,15: „Fons hortorum, puteus aquarum viventium”.

w. 1 *jak najrzejwi-é>j* – jak najszybciej, najraźniej.

w. 2 *z Panińskiego źródła strumień* – tu: łaski Maryi lub zrodzony z niej Zbawiciel.

[58.] *Virginum gemma*

Tytuł: 'Klejnot panien.'

marg.: „*Ex precat[ione]*” – zob. *HORTULUS*, k. 194: „O virginum gemma”.

w. 2 *tę perłę* – tu: Maryję; zob. obj. *OP* IV 40,1.

[59.] *Pretiosa caelestis regni margarita*

Tytuł: 'Kosztowna perła królestwa niebieskiego.'

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*” – *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „Pretiosissima regni margarita”; por. ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 608; RAYNAUDUS, s. 35; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Aa_{11v}; LYRAEUS, s. 470.

w. 1 *Niebieskiego ta perła ... gatunku* – zob. obj. *OP* IV 40,1; por. *Psalterzyk*, k. F_{2v}: „Perło królestwa niebieskiego nadrozsza”.

w. 2 *jubilera ... z nieba potrzeba szacunku* – tu: trzeba, żeby jej wartość oszacował sam Bóg; por. *OP* XI 3,1

[60.] *Opes supernae*

Tytuł: 'Bogactwa niebiańskie.'

marg.: „*Ex «Rosocoron[eto]*»” – {?}; por. Prz 8,18: „Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et iustitia”.

w. 1 *Skarbiec* – por. *OP* VI 39.

w. 2 *Bóstwa depozyty* – tu zapewne: wszelkie łaski, jakim Bóg obdarza ludzi za wstawiennictwem Maryi; por. Prz 8,18: „Przy mnie są bogactwa i sława, pyszne majątności i sprawiedliwość” (werset w liturgii odnoszony do Maryi, zob. *BREVIARIUM* IV, s. 478).

[61.] *Virgula fumi*

Tytuł: ‘Różdzka dymu’.

marg.: „*Canti[corum]*” 3 – Pnp 3,6: „sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhac et thuris”; por. IORDANUS, s. 435 (*Virgo Maria virgula fumi*): ESTEVE, s. 199; CARTHAGENA 4, kol. 613; ARIAS, k. 29; RAYNAUDUS, s. 79; GAWATH, k. D-7v; PAULL DE BARRY, s. 93; MARRACCI XVIII, s. 139-140.

w. 1 *Różdzko dymu, która ... zakurzysz* – zob. Pnp 3,6: „jako promień dymu z wonnych rzeczy mirry i kadzidla”; por. *Psalterzyk*, k. F₅: „Różdzko dymu z wonnych ziół”.

w. 2 *że niesurowie patrzy Bóg* – por. *OP* IX 89,2.

[62.] *Cedrus draconi infesta*

Tytuł: ‘Cedr wrogi smokowi’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 416-418 (lib. IX, cap. 8. *Cedro*); PICINELLI, *Symbola*, s. 579-580; por. ALBERT.*Laud.*, s. 406: „Item in cedrus odore serpentes fugat. Bene ergo dicitur: «Quasi cedrus exaltata sum in Libano», quia pro candore virginitatis et [...] odore nominis eius serpentes spirituales et daemones effugantur”; IORDANUS, s. 423-424.

w. 1 *Cedrze, którego widok smok z daleka mija* – zob. obj. *OP* II 91; ALBERT., jw.: ‘Następnie cedr swoim zapachem odpędza węże. Słusznie zatem mówi się: «Wyniesionam wzgórcę jako drzewo cedrowe na Libanie», ponieważ przed blaskiem jej [tj. Maryi] dziewictwa i wonią jej imienia pierzchają duchowne węże i demony’.

smok – tu w znaczeniu: wąż, symbol szatana (por. obj. *OP* VII 44,2).

w. 2 *Awernu bestyja* – szatan; zob. obj. *OP* II 28,1.

[63.] *Palma procerior*

Tytuł: ‘Palma wyniosła’.

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 434-438 (lib. IX, cap. 23. *Palma*); PICINELLI, *Symbola*, s. 542-555; por. Syr 24,18: „quasi palma exaltata sum”; Pnp 7,7: „Statura tua assimilata est palmae”.

w. 1-2 *Palmo ... wyniosła w górę, / do której oblubieniec ... równa stature* – zob. obj. *OP* II 93.

[64.] *Fidei magisterium*

Tytuł: ‘Nauczycielka wiary’.

marg.: „*Rupertus Abbas*” – RUPERT.*Cant.*, PL 168,909: „tu religionis et fidei magistra”; por. LAUR.IUSTINIAN., s. 436; LYRAEUS, s. 470; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XI, s. 1: „magisterium fidei”; s. 2: „Magistra religionis et fidei”.

w. 1 *Zasię* – precz.

w. 2 *w wierze mistrzyni theses wasze błędy tłuką* – sens: nauka Maryi jako nauczycielki (mistrzyni) wiary obala wasze błędy; zob. obj. *OPI* 96.

theses – (łac.) tezy, nauki.

[65.] *Divini archetypi imago*

Tytuł: 'Obraz Boskiego pierwowzoru.'

marg.: „*Andr[neas] Cr[etensis]*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 634: „recte descripta Divini archetypi imago”; por. AVANCINUS, s. 20, 33; CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 12v; MASENIUS, s. 585; RAYNAUDUS, s. 28; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 142; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *pedzłem Boga potrafić nie może* – nie jest w stanie namalować wiernego obrazu Boga.

w. 2 *w Pannie trafić obraz mogłeś swój, o Boże* – sens: w Maryi Bóg mógł przedstawić swój wizerunek; zob. obj. *OP I* 10,2; II 44.

[66.] *Cathedra cherubica*

Tytuł: 'Katedra cherubinów.'

marg.: „*Esychius Hier[osolimitanus]*” – zob. HESYCHIUS, *PG* 93,1462: „*cathedra cherubica*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 4v; RAYNAUDUS, s. 8; BEYERLINCK 5, s. 278; PAULL DE BARRY, s. 39.

w. 1 *Ognistej tej katedry uczni cherubini* – sens: Maryja jest katedrą, z której (za której pośrednictwem) Bóg naucza nie tylko ludzi, ale także istoty duchowe; nawiązanie do opisu przebłagalni w Księdze Wyjścia, której strzegli „ogniści cherubini” (zob. Wj 25,17-22; 37,6-9; obj. *OP VII* 58); jak podkreślał RAYNAUDUS, s. 181, Maryja 'zwana jest *katedrą cherubinów* nie dlatego, że naucza cherubinów, ale dlatego, że jest podobna do arki przymierza, w której Bóg zasiada na cherubinach' („*Neque est dicta cathedra cherubica ex eo quod doceat cherubinos, sed ex eo, quod sit proportionaliter arca testamenti, in qua Deus sedebat super cherubim*”); autor polemizuje tu z opinią, że to sama Maryja 'naucza nie tylko prostaczków, ale także samych cherubinów i dlatego przez Hezychiusza zwana jest «katedrą»' (tamże, s. 180: „*non homines modo rudes, sed etiam supremos cherubins docet, unde ab Hesychio appelleretur cathedra cherubica*”).

cherubini – zob. obj. *OPI* 45,1.

w. 2 *sam Najwyższy mistrzem w niej* – por. ALBERT.*Laud.*, s. 268: „*Maria cathedra in qua summus magister in incarnatione resedit, quando praecepta et consilia vitae aeternae veniebat docere in mundo*” ('Maryja jest katedrą, na której zasiadł w ciele najwyższy nauczyciel, kiedy przyszedł na świat nauczać przykazań i wskazówek na życie wieczne').

sam Najwyższy mistrzem – tu: Jezus; por. J 13,13: „Wy mnie zowiecie: Nauczycielu i Panie, a dobrze mówicie, bom ci jest”;

[67.] *Lignum fructificans*

Tytuł: 'Drzewo owocujące.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – por. BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, PL 183,43A: „O vere lignum vitae, quod solum fuit dignum portare fructum salutis”.

w. 1 *Drzewo żywota* – por. Rdz 2,9: „drzewo też żywota w pośród Raju”; tytuł dość często spotykany w dawnej literaturze mariologicznej, zob. np. MARRACCI X, s. 231-232; por. *Psalterzyk*, k. G₃v: „Drzewo żywota”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 12: „Oraz drzewem żywota”; *OP* VII 45,1; IX 63,1; XVI 2,1.

szeroco – tu: gęsto, bujnie, obficie.

w. 2 *na zbawienie ... owoce* – tu: Jezusa; por. BERN.CLAR., jw.: „O, prawdę drzewo życia, które jako jedyne było godne nosić owoc zbawienia”; być może chodzi też o łaski Maryi względem grzeszników; por. *OP* X 6,2; XVI 2,1.

wydając – wydające.

[68.] *Cadentium fulcrum*

Tytuł: ‘Podpora upadających’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. IOSEPH.HYMN.*Marial.*, PG 105,1255: „o Virgo Deipara, peccatorum auxilium et cadentium erectio”; ISIDOR.THESS., s. 120: „Tu fulcrum prospere navigantibus ad Deum”; *BREVL.AIC.*, s. 42: „succurre cadenti, / surgere qui curat, populo” (antyfona *Alma Redemptoris Mater*).

w. 1 *Lasko na gołedzi posłiznionych skoro* – sens: lasko (podpora) dla tych, którzy nagle posliznęli się na oblodzonej drodze (metaforycznie o upadłych grzesznikach).

[69.] *Cisterna scaturiens cunctis*

Tytuł: ‘Cysterna tryskająca dla wszystkich’.

marg.: „*Hugo*” – {?}; por. HUGO, *Sup.Cant.*, k. 127, 128: „Fons autem signatus dicitur, quia in partu quo filium Dei edidit, pudoris signaculum non amisit. [...] De Beata Virgine potest etiam hoc exponi, quae fons est misericordiae [...]”; Pnp 4,12,15: „Fons signatus [...] Puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 19: „Ipsa etiam est cisterna in quantum ab ipsa profluit refectio peccatoribus”.

w. 1 *Cysterno warowana mnogimi pieczęci* – tu: zdroju strzeżony wieloma pieczęciami; por. Pnp 12: „zdrój zapieczętowany”; HUGO, jw.: ‘Zwana zaś jest zdrojem zapieczętowanym, ponieważ rodząc Syna nie naruszyła pieczęci czystości’; *Psalterzyk*, k. G₄: „Studnico naznaczona”; WĘGRZYNOWICZ, *Nuptiae* (KM, s. 412):

A gdy mówi Salomon o niej, że zapieczętowana, *fons signatus*, ponieważ to królewska, bo Pana Jezusowa fontanna, bo matka jemu naznaczona, inszej tu pieczęci ani imienia być nie mogło, tylko własne imię jego Jezus.

Por. *OP* VIII 18,1; XV 91,1.

[70.] *Piscina probationis*

Tytuł: 'Sadzawka próby.'

marg.: „*Richardus a S[anctus] Laur[entio]*” – RICH.LAUR., kol. 530B: „Haec est piscina probatica”; por. J 5,2: „Probatica piscina”.

w. 1-2 *Probatycka sadzawko, w której kiedy chory / omyje się, za wszystkie stanie mu doktory* – zob. J 5,4: „A Anjól Pański zstępował czasu pewnego w sadzawkę i wzruszała się woda. A kto pierwszy wstąpił do sadzawki po wrzuceniu wody, zstawał się zdrowym”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 600-601:

Opisując historycy kościoła narodzenie błogosławionej Panny, czas, miejsce, dom, powiadają, że się urodziła w Jeruzalem, tuż przy onej cudownej sadzawce nazwanej *probatica* [...]. Na cóż to Pan Bóg obrał to miejsce narodzeniu błogosławionej Panny przy tej sadzawce? Jeno aby ukazał, iż ona miał być źródłem jednym cudownym na uleczenie chorób i niemocy ludzkich. [...] I stąd zowią ją doktorowie *probaticam piscinam*, sadzawką probatycką.

Probatycka sadzawko – zbiornik wodny w Jerozolimie, znany jako Sadzawka Owcza lub Betsaida; według Ewangelii św. Jana (5,2-9) miejsce cudownych uzdrowień za sprawą anioła zstępującego do wody oraz uzdrowienia przez Jezusa paralityka w szabat; nazwa łacińska (*piscina probatica* – stąd 'probatycka') oznacza Sadzawkę Owczą (od łac. *probata* – owce, z gr. *πρόβατον* / *probaton* – owca) i kojarzenie jej z próbą (*probatio*) jest oparte na błędnej etymologii.

[71.] *Aquaeductus a Christo fonte*

Tytuł: 'Wodociąg ze źródła Chrystusa.'

marg.: „*Galatin[us]*” – {?}; por. GALATINUS, s. 484: „erit fons patens domui David et habitantibus Ierusalem in ablutionem peccatorum”; Syr. 24,41: „sicut aquaeductus exivi de paradiso”; IORDANUS, s. 404: „Tu, Virgo Maria, [...] es quasi aquaeductus [...] a quo nobis attulisti aquam vivam, id est Iesum Christum”; RICH.LAUR., kol. 527: „Maria aquaeductus”.

w. 1 *Rurmuzie, którym z źródła żywa woda ciecze* – tytuł i metafora o proveniencji biblijnej; zob. Syr 24,41: „Jam jako przekop wody niezmierny z rzeki, jam jako rów rzeki a jako rury wywiedzenie wyszłam z rajy”; por. IORDANUS, jw.: „Ty, dziewico Maryjo, [...] jesteś jakby akweduktem [...], którym sprowadziłaś dla nas wodę żywą, to jest Jezusa Chrystusa”; zob. też. obj. *OP V* 89,2; por. VIII 33,2.

żywa woda – Jezus; por. J 4,10: „Byś wiedziała [...] kto jest, coć mówi [...], tedybyś go snadź była prosiła, a dał ci by wodę żywą”; J 7,37-38: „Jeśli kto pragnie, niech do mnie przyjdzie a pije. Kto wierzy w mię, jako mówi Pismo, rzeki wody żywej popłyną z żywota jego”.

[72.] *Mirificus ager*

Tytuł: 'Rola przedziwna.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. BEYERLINCK 5, s. 278: „*mirificus ager, ex quo caelestis agricola suam sine semine spicam eduxit*” (Andreas Hierosolymitanus); LYRAEUS, s. 472: „*Ager mirificus*” (Andreas Hierosolymitanus); Rdz 27,27: „*Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, benedixit Dominus*”.

w. 1 *Roli, którą niebieski gdy Gospodarz sprawi* – sens: rolo, którą kiedy Bóg przygotowuje pod uprawę (metaforycznie o Maryi); nawiązanie do błogosławieństwa, jakiego Jakubowi udzielił Izaak (Rdz 27,27): „*Oto wonność syna mego jako wonność pola pełnego, któremu błogosławił Pan*” (werset w egzegezie alegorycznej odnoszony do Maryi).

niebieski ... Gospodarz – Bóg; por. tytuł zbioru kazań Jacka Libe-riusza: *Gospodarz nieba i ziemi Jezus Chrystus, Syn Boży, Bóg ucielony [...]*, Kraków 1665.

w. 2 *jakoż świat urodzaju hojnego nabawi* – to obdarzy świat hojnym urodzajem (tu o Chrystusie lub o łaskach za wstawiennictwem Maryi); por. Rdz 27,28: „*Dajć, Boże, z rosy niebieskiej obfitość zboża i wina*”; KARP, *KM*, s. 368-369:

Pytają się doktorowie święci, skąd on zapach pochodził, którym się niewymownie staruszek Izaak patrijarcha cieszył: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni*; czy-li z szat, czy-li też z samego Jakuba, i tak odpowiadają, że on zapach bardzo wdzięczny *ex odore bonarum actionum*, z dobrych uczynków wypadał. [...] Kiedy takowemi świętobliwych naszych obyczajow odoramentami dobrotliwego Boga cieszyć będziemy, niepochybnie za przyczyną Bogarodzicy Panny *de rore caeli* pożądaną otrzymamy błogosławieństwa dusznego *abundantiam*.

[73.] *Laetitia instrumentum*

Tytuł: ‘Instrument radości’.

marg.: „*And[reas] Hier[osolimitanus]*” – por. ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „*Salve, laetitia organum*”; CANISIUS, s. 763: „*Gaude, laetitia instrumentum*” (Andreas Hierosolymitanus); CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 13; RAYNAUDUS, s. 44; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Mieć nas synami płaczu matka Ewa chciała* – zapewne nawiązanie do antyfony *Salve Regina*: „*Ad te clamamus exules filii Evae, ad te suspiramus gementes et flentes in hac lachrymarum valle*” (*BREV.LAIC.*, s. 44; „*Do ciebie wołamy, wygnańcy, synowie Ewy, do ciebie wzdychamy, jęcząc i płacząc na tym leż padole*”). Zob. też obj. *OP* III 8,2.

w. 2 *instrumentem radości* – por. obj. *OP* III 32,2.

[74.] *Divinae gloriae templum*

Tytuł: ‘Świątynia chwały Pańskiej’.

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – {?}; por. BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL* 184,1069: „*ipsa templum*”; NICOL.CLAR., *PL* 184,834B: „*in quo Deus gloriae reclinavit*” (dzieło niegdyś przypisywane św. Bernardowi); zob. Iz 6,1-3; ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „*Salve, magnificum Divinae gloriae templum*”; por. CANISIUS, s. 763 (Andreas Hierosolymitanus); CARTHAGENA 4,

kol. 606 (); ARIAS, k. 14v (Andreas Hierosolymitanus); BEYERLINCK 5, s. 278 (Bernardus); BEYERLINCK 5, s. 278 (Andreas Hierosolymitanus); por. *OP X* 53.

w. 1 *Pelen świat chwały Pańskiej* – nawiązanie do wizji Boga w niebiańskiej świątyni (Iz 6,1-3) i aklamacji serafinów (Iz 6,3): „Święty, Święty, Święty Pan Bóg Zastępów, pełna jest wszystka ziemia chwały jego”, która weszła do liturgii mszalnej.

stek największy – największe nagromadzenie.

w. 2 *jako w jednym kościele* – por. *OPI* 23.

[75.] *Domicilium caelo praestantius*

Tytuł: ‘Przybytek większy od nieba’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. NICOL.CLAR., *PL* 184,834B: „O venter diffusior caelis terrisque amplior, capacior elementis! Qui totum claudit omnia concludentem, in quo Deus gloriae reclinavit”; IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 547: „Venter, in quo habitavit is, qui nullo loco capi potest”; DAMIAN.*Annunt.*, *PL* 144,558C: „O venter diffusior caelis, terris amplior, capacior elementis, qui totum claudit omnia concludentem, in quo Deus gloriae reclinatur”; BERN.SEN. 3, s. 89: „Ex hoc enim Bern[ardus] in quodam sermone exclamans ait: «O venter capacior caelis, diffusior terris, latior elementis, qui illum continere valuit, quem totus mundus comprehendere non potuit, et qui tribus digitis molem terrae appendit»”; CANISIUS, s. 763: „domicilium caelo praestantius” (Andreas Hierosolymitanus); BEYERLINCK 5, s. 278 (Andreas Hierosolymitanus); CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 7 (Bernardus).

w. 1-2 *Ciasne niebo, ciasny świat, morze i otchłani / Tys Bogu najprzestrzeńszym przybytkiem* – popularny od średniowiecza motyw Maryi jako tej, która przyjąwszy do swego łona wcielonego Boga, stała się jego przybytkiem większym niż cały świat; por. IOAN.DAMASC., jw.: „Twe łono było mieszkaniem tego, którego nie potrafi ogarnąć żadne miejsce” (*TMB* 1, s. 228); *BREV. LAIC.*, s. 2:

*Quem terra, pontus, aethera
colunt, adorant, praedicant,
trinam regentem machinam
claustrum Mariae baiulat.*

Którego niebo i morze,
i świat wysłowić nie może,
Rządząc machiny troistej,
żywot nosi Panny czystej.

(przekład: GROCHOWSKI, s. 94)

PATEREK, s. 95: „Jako mówi Biernat: O, żywocie więcej ogarniający niż niebo, szerszy niż ziemia, większy niż żywioły, który onego ogarnąć mógł, który trzemi palcy ciężkość ziemie zawiesił”; *Psalterzyk*, k. G₂v: „Przybytku onego, który nigdy nie jest ogarniony, barzo szeroki”; KOCHOWSKI, *OP I* 5,2; VI 89,2; VIII 2; VIII 5; VIII 6; XI 40; XII 67,2; XV 46; XVI 92,1; *Psalmodia* XVI, w. 6: „Przechodzisz niebo wielkością, w sobie zawarszy tego, którego przestrzeństwo Olimpu ogarnąć nie może”.

[76.] *Columna nubis*

Tytuł: 'Słup obłoku.'

marg.: „*Exod[i]*” – Wj 13,21 (zob. obj. *OP* IV 86); por. ARIAS, k. 5v.
w. 1 *Słup ... ognisty* – zob. obj. *OP* IV 86,1.

[77.] *Sphaera sphaerarum*

Tytuł: 'Sfera nad sferami.'

marg.: „*Ex sym[bolis]*” – {?}.

w. 1 *Sfera inszych sfer wyższa* – sfera wyższa niż inne sfery; zob. obj. *OP* II 76,2; IV 14.

w. 1-2 *na której ... okoliczności* – na której powierzchni.

pisal ... charaktery – dosł.: pisał swoimi literami; tu o cnotach i przywilejach Maryi.

[78.] *Fons perennis*

Tytuł: 'Źródło wieczne.'

marg.: „*Esychius Hierosolymitanus*” – {?}; HESYCHIUS, *PG* 93,1463: „*vocavit te hortum concludum et fontem signatum*”; por. GERMAN. *Mariale*, s. 151: „*Fons perennis universis aquas effluens*”; IOAN. DAMASC. *Cant.*, s. 609: „*Salve, fons perennis fluenti*”; MARRACCI VI, s. 166-168.

w. 1 *Źródło nieustające* – por. *OP* I 63,1; IV 82,1; VI 30,1; VIII 9,1; X 43,1; XV 91,1.

w. 2 *Paktol* – złotodajna rzeka w Azji Mniejszej; według mitologii miał się w niej obmyć król Midas, by pozbyć się kłopotliwego daru zamiany wszystkiego, czego się dotknął, w złoto.

[79.] *Compendium virtutis*

Tytuł: 'Zbiór cnót.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. *OP* III 67; XIII 41.

w. 1 *Pandoro, wszech cnót zbiorze* – por. *OP* III 67,1; por. XIII 41.

[80.] *Sancta tellus*

Tytuł: 'Ziemia święta.'

marg.: „*And[reas] Hier[osolimitanus]*” – ANDR. CRET. *Annunt.*, s. 193: „*Salve, sancta virginalis tellus, ex qua novus Adam ineffabili fictione formatus est*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 25v; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Święta ziemia* – zob. obj. *OP* III 97,1.

ma-ć być przyrównany – ma być porównany do Ciebie.

w. 2 *gdy z Ciebie wtóry Adam jest uformowany* – zob. ANDREAS. CRET., *iw.*: „*Bądź pozdrowiona, święta dziewicza ziemia, z której w niewypowiedziany sposób uformowany został nowy Adam*”.

wtóry Adam – Jezus; zob. obj. *OP* II 14,2.

[81.] *Caelum, in quo sol gloriae splendet*

Tytuł: 'Niebo, na którym jaśniej słońce chwały.'

marg.: „*Idem*” – por. ANDR. CRET. *Annunt.*, s. 193: „*Salve, caelum, solis gloriae caeleste tabernaculum*”; CANISIUS, s. 763: „*Caelum, in quo sol*

gloriae splendet” (Andreas Hierosolymitanus); ESTEVE, s. 207; CARTHAGENA 4, kol. 599; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Slusznie Cię przyrównano ... do zodyjaku* – zob. obj. *OP V* 62,2.

w. 2 *słońce w panienskim najcieplejsze znaku* – słońce grzeje najintensywniej w znaku Panny (od 24 sierpnia do 22 września); informacja niezbyt ścisła, od czasów starożytnych za najgorętszą porę roku uznawano okres od wejścia słońca w gwiazdozbiór Lwa (23 lipca), kojarzony także z heliakalnym wschodem Syriusza (zob. obj. *OP III* 69,1); tu metaforycznie: Chrystus-słońce jest najlaskawszy pod wpływem Maryi. Por. *Psalterzyk*, k. G_{2v}: „Niebo, w którym Król chwały jaśnieje”.

[82.] *Propugnatrix fidelium*

Tytuł: ‘Obrończyni wiernych.’

marg.: „*Ildephons[sus]*” – {?}; zob. ANDR.CRET.*In Dorm.*, s. 154: „O Christianae fidei propugnaculum eorumque propugnatrix”; por. CANISIUS, s. 763 (Andreas Cretensis); BEYERLINCK 5, s. 278 (Andreas Cretensis); RAYNAUDUS, s. 53; MASENIUS, s. 583; PAULL DE BARRY, s. 140; GAWATH, k. D10v.

w. 1 *poganie* – zob. obj. *OP III* 77,2.

w. 2 *bądź nam... zaszczytem i ... paizę* – por. KOCHOWSKI, *Liryka II* 15, w. 27, s. 99; *Liryka II* 19, w. 63-64, s. 105 (zob. obj. *OP, P* [4] oraz II 80,2).

[83.] *Sanctitatis thesaurus*

Tytuł: ‘Skarb świętobliwości.’

marg.: „*Andr[eas] Cr[etensis]*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 636: „omnis sanctitatis sanctissime thesaur”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 27; GAWATH, k. D_{7v}; PAULL DE BARRY, s. 37; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *w skarbie świętobliwości* – w Maryi; por. *Psalterzyk*, k. G_{3v}: „Skarbie naświetszej świętobliwości”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 121: „święty Damascen zowie ją [...] *Sanctitatis thesaurum*, skarbem świętobliwości”; *OP IV* 61; XV 20.

[84.] *Gloria confessorum*

Tytuł: ‘Chwała wyznawców.’

marg.: „*Idiota*” – {?}; por. IORDANUS, s. 106: „Non defuit tibi [...] sobrietas confessorum”; IOSEPH.HYMN.*Marial.*, PG 105,1217: „confessorum gloria”; GAWATH, k. Z_{2v}: „Tu confessorum es gloria”; PAULL DE BARRY, s. 55.

w. 1 *Chwałę Cię kładą* – sens: uważają Cię za swoją chlubę.

wyznawce – wyznawcy, święci, którzy wykazali się heroicnością cnot, ale zmarli śmiercią naturalną (w odróżnieniu od męczenników).

w. 2 *matki wszego dobra sprawce* – szyk: matki sprawcy wszelkiego dobra (matki Boga).

[85.] *Doctorum Ecclesiae schola*

Tytuł: ‘Szkoła doktorów Kościoła.’

marg.: „*Idem*” – por. IORDANUS, s. 246: „doctrix fuisti doctorum”; CARTHAGENA 4, kol. 600.

w. 1 *akademija, palestra i szkoła* – por. *OP I 96,1*.

w. 2 *doktorów Kościoła* – świętych wyróżniających się w swych pismach ortodoksją i wybitną wiedzą teologiczną.

[86.] ***Purificantis carbon<i>s forceps***

Tytuł: ‘Kleszcze do ujmowania oczyszczającego węgla.’

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*”; A: „*Anastasius Sinaita*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu purificantis carbonis forceps”; por. Iz 6,6: „Et volavit ad me unus de seraphim, et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari”.

w. 1-2 *Wąglem Bóg palającym ... / aboż się go w Panieńskie kleszcze ująć zdarzy?* – nawiązanie do wizji proroka Izajasza (6,6-7): „I przyleciał do mnie jeden z serafim, a w ręce jego kamyk, który był wziął kleszczami z ołtarza. I dotknął się ust moich: Oto się dotknęło warg twoich, [...] a grzech twój będzie oczyszczony”. Por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 90:

Co znaczy ten wągiel? Ś[więty] Atanazyjusz Synaita powiada, że znaczy Chrystusa Pana, a nożyce abo kleszcze, co trzymają ten wągiel, znaczą Pannę błogosławioną: «Forceps Christi per duas pinnulas eum tenens est intemerata eius Mater». Kleszcze Chrystusowe, które go dwiema stronami trzymają, jest niepokalana Matka jego. [...] Ona ma w ręku kleszcze, ma tę moc, że Syna rozgniewanego może ubłagać i sprawiedliwości jego egzekucyjną zatrzymać.

aboż się go ... ująć zdarzy – sens: czy uda się go uchwycić; tu: uśmierzyc jego gniew.

[87.] ***Sequens Agnum quocumque ierit***

Tytuł: ‘Podążająca za Barankiem, dokądkolwiek pójdzie’.

marg.: „*Apocal[ypsis]*” – Ap 14,4: „Hi sequuntur Agnum quocumque ierit”; por. SIGNORINUS, s. 296: „sequitur Agnum quocumque se verterit”

w. 1 *Gdzie się tylko Baranek obróci* – por. Ap 14,4: „Ci chodzą za Barankiem, gdziekolwiek idzie”; SIGNORINUS, jw.: „podąża za Barankiem, gdziekolwiek się obróci” (o Maryi).

[88.] ***Latibulum reorum***

Tytuł: ‘Schronienie grzeszników’.

marg.: „*Ex cont[ione] certa*” – {?}; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 21: „ipsa est receptaculum et latibulum fugientum ab ira Dei”; ERNEST, k. H: „ipsa est latibulum fugienti”.

w. 1 *Sędzia groźny, rzeczników obrony* – por. obj. *OP III 39,1*.

rzeczników obrony ustały – sens: adwokaci zamikli.

w. 2 *źle o nas* – źle z nami.

przekryj na czas mały – sens: ukryj na jakiś czas przed gniewem Boga; por. obj. *OP VI 53*.

[89.] Penetrare Numinis

Tytuł: 'Sanktuarium Bóstwa.'

marg.: brak – por. SIGNORINUS, s. 296: „vivum hoc penetrare Numinis”; *Pietas Mariana*, s. 587: „Numinis templum, spaciosus caelis”; tamże, s. 611: „electe Numinis thalame”; tamże, s. 647: „Illa Numinis arca”.

w. 1 *Antykamero ... Trójce Przenajświętszej* – por. *Super Ave Maria*: „Camera Trinitatis” (*AH* 30,121, s. 235: 'Komnata Trójcy św.').

w. 2 *której ambit niż okrąg nieba z światem większy* – zob. obj. *OP* VI 75.

ambit – tu: wielkość, rozległość.

[90.] Aurora solem pariens

Tytuł: 'Jutrzenka rodząca słońce.'

marg.: „*Canisius*” – CANISIUS, s. 139: „quam aurora solem recipere ac sine corruptione parere solet”.

w. 1 *Jutrzenko* – zob. obj. *OP* III 26,1.

to Słońce – Jezus; por. jw.

[91.] Pharos lucida

Tytuł: 'Faros świecąca.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – por. PICINELLI, *Mondo*, s. 668-670 (lib. XVI, cap. 22. *Torre*); VENANTIUS, *PL* 88,281B: „Ara Dei assurgens, luminis alta Pharos”; MASENIUS, s. 644: „An Cynosura forsan nautarum in caele Pharos”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 275; por. *OP* XV 73.

w. 1-2 *świecąca Faros, która ... / pewną jest marynarzom do brzegu przewodnią* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Bezpiecznie możemy Pannie błogosławionej dać tę sławę, że na tym świecie jest jako wieża jedna, jako jedna *Pharos*, jedno *Lucidum*, [...] która nam po tym niebezpiecznym oceanie świata żeglującym świeci i drogę do portu wieczności ukazuje.

Por. *OP* XV 73.

Faros – zob. obj. *OP* VI 45,1.

przewodnią – przewodniczką.

[92.] Declaratio occultorum et profundorum

Tytuł: 'Oznajmienie tajemnic ukrytych i głębokich.'

marg.: „*Andr[eas] Creten[sis]*” – ANDR. CRET. *Dorm.*, s. 633: „Haec est declaratio occultorum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 600; RAYNAUDUS, s. 14; PAULL DE BARRY, s. 71; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI III, s. 108.

w. 1 *Niezbrodzona głęбина, sekret niepojęty* – tu zapewne o tajemnicy wcielenia Syna Bożego, które było zarazem objawieniem się tajemnicy Trójcy Świętej.

w. 2 *światu ... oznajmiony łaską Panny* – zob. wyżej, tytuł.

[93.] *Divinae incomprehensibilitatis summa*

Tytuł: 'Suma niepojętej Boskości.'

marg.: „*Idem*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 633: „Haec est [...] profundorum divinae incomprehensibilitas”; por. CARTHAGENA 4, kol. 601; LYRAEUS, s. 471; BEYERLINCK 5, s. 278: „Divinae incomprehensibilitatis summa” (Andreas Cretensis); MARRACCI III, s. 108.

w. 1 *Jako liczba największa w sumaryjusz wchodzi* – sens: tak jak liczba, choćby największa, mieści się w podsumowaniu, sumie.

w. 2 *Boską niepojętość ... wywodzi* – tu: daje wyobrażenie o niepojętej wielkości Boga.

[94.] *Arca illustrior Noe*

Tytuł: 'Arka wspanialsza od tej, którą zbudował Noe.'

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – {?}; zob. HESYCHIUS, PG 93,1462: „Arca cam arca Noe latiore, longiore, illustriore”; por. BEYERLINCK 5, s. 278 (Hesychius); PAULL DE BARRY, s. 39; MARRACCI I, s. 28-35: „Arca”.

w. 1-2 *Architekt, materyja i miejsce / zdobyło arkę* – Noe, drewno cedrowe (zob. obj. OP II 91,1) i, być może, góra Ararat (zob. Rdz 8,4).

arkę – zob. obj. OP II 91,1.

wszystko to w Pannie ... celniejsze było – por. OP XVI 72,2.

[95.] *Sanctissimae Trinitatis complementum*

Tytuł: 'Dopelnienie Trójcy Przenajświętszej.'

marg.: „*Hesych[ius] Hierosol[ymitanus]*” – HESYCHIUS, PG 93,1462: „universum Trinitatis complementum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 5v; BEYERLINCK 5, s. 278; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 119-120.

w. 2 *Przenajświętszej Trójce ... dokładnie* – dopelnieniem Trójcy Świętej; por. LIBERIUSZ, jw.:

A stary doktor, biskup jerozolimski Hesychius [zowie ją] *totius Trinitatis complementum* – wszystkim Trojce Przenajświętszej komplementem. Dziwne to zaiste słowa, jako Panna przeczysta ma być komplementem *totius Trinitatis*, Boga w Trójcy jedyne. Czegoż nie dostawało w Trójcy Przenajświętszej, że się to przez Pannę błogosławioną skończyć i dokonać miało? Tego, aby Duch Święty ukazał *valor* i potencyją swoją. [...] I przeto zowie się *conceptaculum divinae potentiae, complementum Sanctissimae Trinitatis*, bo jako przedwieczny Ociec *valor* swój ukazał na Synu, Syn z Ojcem na Duchu Świętym, tak Duch Święty na Pannie błogosławionej. Póki jej nie było, nieznacznym był *valor* dobroci jego, [...] nie miał na kim *ostendere quantum valeat*; dopiero gdy ona jest stworzona, [...] znalazł na kim wydać i ukazać *valor* swój, i stąd zowie się dokonaniem, komplementem Trójce Przenajświętszej, bo *quantum valeat Spiritus Sanctus, in ipsa ostendit*”.

Zob. też obj. OP IV 52,1.

[96.] *Virgo regia*

Tytuł: 'Córka królewska.'

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,62A: „His nimirum Virgo regia gemmis ornata virtutum”; por. Ps 44(45),14: „Omnis gloria eius filiae regis ab intus”; ESTEVE, s. 200; CARTHAGENA 4, kol. 614; ARIAS, k. 29v; GAWATH, k. Ec₇.

w. 1 *już o sobie czujcie* – tu: czuwajcie, bądźcie czujni.

w. 2 *córka królewska* – por. Ps 44(45),14: „Wszystka chwała tej córki królewskiej wewnątrz”; por. OP XVI 95,1.

[97.] *Tabula naufragantibus*

Tytuł: ‘Deska ratunku dla rozbitków.’

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – zob. BONAV., *In Quartum librum Sententiarum eleborata dilucidatio*, Venetiis 1580, s. 350: „Tabula dicitur, quia liberat a naufragio”; por. tenże, *Commentaria in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*, [w:] *Opera*, t. 4, Quaracchi 1889, s. 431: „secunda tabula naufragantibus” (o sakramencie pokuty).

w. 2 *tonących ostateczne rata i azylu* – tu: ostatnia pomoc i schronienie dla tonących; por. OP III 41; IX 92; XIV 12,1.

[98.] *Per quam caelum repletum*

Tytuł: ‘Przez którą niebo napelnione.’

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,430A: „Per te enim caelum repletum”; por. GAWATH, k. C₉; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 222.

w. 2 *w nich puste napelnia osady* – tu: dzięki Maryi miejsce opróżnione w niebie przez upadłych aniołów zajmują zbawieni ludzie; zob. obj. OP V 10,1 oraz V 86,2; por. V 97,2; XII 91; LIBERIUSZ, jw.:

Przyznawa jej to święty Grzegorz Nicomed[iensis]: „[...] *Per te humani generis colonia ad propriam rediit mansionem* [...]. Przez Cię rodzaju ludzkiego tułactwo do własnego powróciło mieszkania [...]”. [...] Przyznawa Bernat święty: „*Per te, Virgo sancta, caelum repletum, infernus evacuatus est, instauratae ruinae caelestis Hierusalem* [...]”. Przez Cię, Panno święta, niebo napelnione, piekło wypróżnione, naprawione ruiny niebieskiego Jeruzalem”.

[99.] *Infernus evacuatus*

Tytuł: ‘Piekło opustoszałe.’

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,430A: „Per te [...] infernus evacuatus est”; por. GAWATH, k. C₉; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 222.

w. 1 *Aczci to według wiary ... rzeczy trudne* – jakkolwiek są to rzeczy trudne do uwierzenia.

w. 2 *przez Pannę piekło nie tak ludne* – zob. obj. OP VI 98,2.

[100.] *Homines in spem erecti*

Tytuł: ‘Ludzie ożywieni nadzieją.’

marg.: brak – por. BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183 441C: „spem roborat, [...] erigit pusillanimitatem”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 63; tamże, s. 222:

„Przyznawa jej to święty Grzegorz Nicomed[iensis]: «[...] per te nos regnum caelorum speramus assecuturos. [...] Przez Cię spodziewamy się królestwa dostąpić niebieskiego»”.

w. 2 *puszki w niebie osadza, a piekło zawarła* – zob. obj. *OP V* 86,2; *VI* 98,2.

Zawarcie kwatery VI

w. 1-2 *gdzie osi / antarktyckiej się szynkiel na zodyjak wznosi* – sens: gdzie południowa część osi ziemskiej wznosi się ku niebu, tzn. na biegunie południowym.

zodyjak – zob. obj. *OP V* 68,2

w. 3 *antypody* – tereny położone po przeciwnych stronach kuli ziemskiej; tu: najodleglejsze rejony świata.

w. 4 *za same natury ... zajdą progi* – zawędrują nawet poza granice natury.

KWATERA VII

Motto: „Wzięła tedy Maryja prorokini...”

marg.: „*Exod[i]*” 15 – Wj 15,20.

[1.] *Eva secunda*

Tytuł: ‘Druga Ewa’

marg.: „*Epiphan[i]us*”; A: „*Gen[esis]*” 3 – zob. *EPIPH. Antidicom.*, *PG* 42,730: „Aliud vero praeterea in utraque, Eva scilicet ac Maria, considerari potest et quidem admiratione dignum: siquidem Eva generi hominum causam mortis attulit, per quam mors est in orbem terrarum invecata, Maria vitae causam praebuit, per quam vita est nobis ipsa producta”; por. *AUG. Symb.*, *PL* 40,656: „Per feminam mors, per feminam vita. Per Evam interitus, per Mariam salus”; *RAYNAUDUS*, s. 19.

w. 1 *Ewo wtóra* – zob. obj. *OP II* 14,2.

w. 2 *tamta naga* – zob. Rdz 3,7: „poznali, że byli nagimi”.

Twe zdobi płaszcz z słońca ramiona – szyk: *Twe ramiona zdobi płaszcz z słońca* (zob. obj. *OPI* 27,1).

w. 3 *wygnanka ... z raju* – aluzja do wygnania Adama i Ewy z raju; zob. Rdz 3,23-24; por. *OP XIII* 38,1.

bez stowłosa – naga (dosł: bez płaszcza, szaty wierzchniej); por. Rdz 3,21: „Uczynił też Pan Bóg Adamowi i żenie jego szaty z skórek i przyoblókł je”.

[2.] *Sara dominans*

Tytuł: ‘Sara władczyni’.

marg.: „*Genesis*” 17 – Rdz 17,15: „Dixit quoque Deus ad Abraham: «Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram»”.

w. 1 *Saro, a nie Sarai* – zob. Rdz 17,15: „Rzekł też Bóg do Abrahama: Saraj, żonę twoją, nie będziesz zwał Saraj, ale Sarą”. Podobnie jak wiele innych bohaterek Starego Testamentu, Sara w literaturze mariologicznej traktowana jest jako typ Maryi; zob. np. *RYCHŁOWSKI, Kazania na święta*: „Wszystkie, które tę Pannę figurowały, były mężatki, jako Sara, Rebeka, Rachel, Debora, Judyt, Hester, Anna i insze” (*KM*, s. 244).

w. 1-2 *to słowo / śmiech* *znaczy* – sens: imię Sarai oznacza „śmiech”; nawiązanie do reakcji Sary na obietnicę Boga, że mimo podeszłego wieku urodzi syna; zob. Rdz 18,10: „Co usłyszawszy Sara, rozśmiała się za drzwiami namiotu”; por. Rdz 21,5-6: „Abraham miał sto lat, gdy mu się urodził syn jego Izaak. Sara mówiła: «Powód do śmiechu dał mi Bóg. Każdy, kto się o tym dowie, śmiać się będzie z tej przyczyny»”; być może także błędne skojarzenie z etymologią imienia Izaak (hebr. *sachaq* – ‘zaśmiał się’).

w. 2 *panią protektorkę owo* – imię Sara według popularnej etymologii oznacza ‘panią’, ‘księżniczkę’; o różnicy między Saraj a Sarą zob. komentarz J. Wujka do Rdz 17,15 (WUJEK 1599, s. 19): „Saraj [...] księżna moja. [...] Sara [...] księżna, Hie[ronim]. Iż miała być księżną wszytkiego narodu Abrahamowego”.

[3.] *Maria canticum Deo promens*

Tytuł: ‘Maryja śpiewająca pieśń Bogu’

marg.: „*Exod[i]*” 15 – Wj 15,20-21: „Sumpsit ergo Maria prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua [...], dicens: «Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem eius deiecit in mare»”.

w. 1 *Tamta śpiewa* – mowa o pieśni dziękczynnej Marii (Miriam), siostry Aarona, po przejściu Izraelitów przez Morze Czerwone; zob. Wj 15,20-21: „Wzięła tedy Maria prorokini, siostra Aaronowa, bęben w rękę swoją, [...] mówiąc: Śpiewajmy Panu, chwalebnie bowiem uwielbiony jest, konia i jeźdźca jego zrzucił w morze”.

w. 2 *nasza zaś* – Matka Boża.

że płód nosi z zbawienia otuchą – sens: że nosi w swoim łonie dziecko (tzn. Jezusa) z nadzieją na zbawienie; por. Łk 1,47: „rozradował się duch mój w Bogu, zbawicielu moim”.

[4.] *Opulentior Saba*

Tytuł: ‘Bogatsza od Saby’

marg.: 3 „*Reg[um]*” 10 – 1Krl 10,10: „Dedit ergo regi centum viginti talenta auri et aromata multa nimis, et gemmas pretiosas; non sunt allata ultra aromata tam multa, quam ea quae dedit regina Saba regi Salomoni”; por. DURETIUS, k. C₂v.

w. 1 *Dworna Sabo, królowi ofiarujesz dary* – nawiązanie do odwiedzin u Salomona słynącej z bogactw królowej Saby; zob. 1Krl 10,10:

Dała tedy królowi sto i dwadzieścia talentów złota i rzeczy wonnych barzo wiele, i kamienia drogiego; nie przyszło nigdy potym tak wiele wonnych rzeczy jako te, które dała królowa Saba królowi Salomonowi.

W literaturze mariologicznej Saba jest jedną z figur Maryi; zob. MARRACCI XVI, s. 178-179.

w. 2 *lecz z Maryjej nie mają w porównaniu miary* – lecz nie dorównują darom ofiarowanym przez Maryję; por. np. CELLEN.*Serm.*, PL 202,872D:

Regina Saba tanta et talia regi Salomoni attulit aromata, quanta et qualia non sunt ultra visa in Ierusalem; similiter Regina nostra [...] tales de mente protulit incarnando Dei Verbo affectiones, quales nulla sperare potuit aut proferre creatura suo Creatori.

Królowa Saba przyniosła królowi Salomonowi tak wiele wspaniałych wonności, jakich nigdy więcej nie widziano w Jerozolimie; podobnie i nasza Królowa [...] obdarzyła wcielone Słowo Boże z głębi swego serca takimi afektami, jakich żadne stworzenie nie mogło się spodziewać ani też ofiarować swemu Stwórcy.

[5.] *Rebecca beator*

Tytuł: 'Szczęśliwsza od Rebeki.'

marg.: „*Gen[esis]*” 2<5> – Rdz 25,21: „Deprecatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis, qui exaudivit eum, et dedit conceptum Rebeccae”.

w. 1 *Rebeka, której Pan Bóg ... błogosławi* – zob. Rdz 25,21: „I prosił Izaak Pana za żoną swą, iż była nieplodną, który wysłuchał go i dał poczęcie Rebecce”.

Rebeka – Rebeka, żona patriarchy Izaaka, jedna ze starotestamentowych typów Maryi (zob. np. MARRACCI XV, s. 151-152; ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 3: „Rebecca etiam Maria” (‘Rebeka oznacza także Maryję’).

w. 2 *tamtę synów ... matką sławi* – sens: wysławia tamtą (Rebekę) jako matkę bliźniaków Ezawa i Jakuba; zob. Rdz 25,23-25.

wszech ludzi Ciebie – sens: a Maryję wysławia jako matkę wszystkich ludzi; zob. obj. *OP V* 23,2.

[6.] *Jacob praeparans ad benedictionem*

Tytuł: 'Przygotowująca Jakuba do błogosławieństwa.'

marg.: „*Gen[esis]*” 27 – Rdz 27,15-16: „Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum pelliculasque haedorum circumdedit manibus et colli nuda protexit”.

w. 1 *Już nie ręce skórkami* – nawiązanie do „kradzieży” ojcowskiego błogosławieństwa dla młodszego Jakuba; Rebeka w tym celu ubrała go w szaty Ezawa, „i skórki kozłce obwinęła wkoło ręku”, by przypominały owłosione dłonie Ezawa; niewidomy Izaak dał się zwieść i pobłogosławił młodszemu synowi (zob. Rdz 27,14-29).

[7.] *Laboriosa Rachel*

Tytuł: 'Rachel pracowita.' Epitet „laboriosa” odnosi się w egzegezie nie do Racheli lecz do Lia; zob. np. GREG.MAGN. *Hom. Ezech.*, *PL* 76,954B: „Lia quippe interpretatur laboriosa, Rachel vero ovis, vel visum principium”; WUJEK 1599, s. 35: „Rachel owca”; „Lija robiąca”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 189: „Ty nałaskawsza Rachelo, co się wyklada *ovis*, jako naciszsza owieczka, żadnego na nas gniewu nie pokazujesz”.

marg.: „*Gen[esis]*” 29 – Rdz 29,16: „Habebat vero duas filias: nomen maioris Lia, minor vero appellabatur Rachel”.

w. 1 *Służono dla Rachele* – nawiązanie do siedmioletniej służby patriarchy Jakuba u ojca jego przyszłej żony, Racheli: „Którą miłując Jakub, rzekł: Będę służył za Rachelę [...] siedm lat” (Rdz 29,18).

w. 2 *Tys wprzód pokorna niżli wywyższona była* – tu zapewne poprawne nawiązanie do tradycji egzegetycznej, według której imię Racheli oznacza owcę, symbolizującą m. in. pokorę; por. Łk 1,48: „wejrzał na niskość służebnice swojej. Abowiem oto odtąd błogosławioną mię zwać będą wszystkie narody”; *OP XIII 11*.

[8.] *Celebris puerperio*

Tytuł: ‘Sławna porodem’.

marg.: „*Gen[esis]*” 30 – Rdz 30,22-24: „Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, et aperuit vulvam eius. Quae concepit, et peperit filium, dicens: «Abstulit Deus opprobrium meum». Et vocavit nomen eius Ioseph”.

w. 1 *Ta Józwa ... rodzi* – ta rodzi Józefa; mowa o narodzinach syna Racheli i Jakuba; zob. Rdz 30,22-24.

na egipskie wielgorzady – zapowiedź przyszłych losów Józefa, który sprzedany przez swych braci kupcom zmierzającym do Egiptu, został tam namiestnikiem faraona i zarządcą całego Egiptu (Rdz 41,37-45).

w. 2 z *Maryjej wszego świata Zbawiciel wychodzi* – por. *Godzinki*, s. 14: „Rachel ożywiciele Egiptu rodziła, / nam Zbawiciela świata Maryja powiła”; *OP XI 65,2*.

[9.] *Debora fortis*

Tytuł: ‘Debora mężna’.

marg.: „*Iud[icum]*” 4 – Sdz 4,1-24.

w. 1 *Deboro* – Debora, prorokini izraelska, której radom Żydzi zawdzięczali zwycięstwo nad wojskami Jabina, króla kananejskiego, dowodzonymi przez Sisarę (zob. Sdz 4,1-24); por. *OP X 46,1*.

w. 2 *Jabina* – zob. wyżej.

Maryja wojuje otchlani – por. *OP V 93,1; V 98*.

[10.] *Esther venustissima*

Tytuł: ‘Estera pełna wdzięku’.

marg.: „*Esther*” 15 – Est 2,15: „Erat enim formosa valde et incredibili pulchritudine”; por. DURETIUS, k. C₂v.

w. 1 *Hestero* – Estera, bohaterka księgi Starego Testamentu zwanej jej imieniem, podopieczna Mardocheusza, uprowadzonego wraz z innymi Żydami do niewoli babilońskiej, wybranka króla perskiego Aswera (Kserksesa); zob. Est 2,1-18. Jedna ze starotestamentowych prefiguracji Maryi, która została tak wybrana przez Boga, jak Estera przez Aswera. Por. MARRACCI V, s. 141-142; GUTOWSKI, *KM*, s. 272:

Zaciągnę dusz waszych do domu takiego, w którym wam wolno będzie napatrzeć się do woli jednej prawdziwie najjaśniejszej królowej, która dopierusieńko podłą się jedną i niską służebnicą czyniła: *Ecce ancilla*

Domini – jako druga, dotychczas sławna Ester, która przez dekret wielkiego króla Aswerusa z niewolnice do tytułu i honoru królewskiego przyszła.

której gładkość Aswera weseli – zob. Est 2,7,9: „była piękna barzo i wdzięcznej twarzy. [...] Która się jemu spodobała i nalazła łaskę w oczach jego”.

w. 2 z *nią połowę królestwa ... dzieli* – zob. Est 5,3: „Czego chcesz, Ester królowa? Co za prośba twoja? Byś też i o połowę królestwa prosiła, będziec dano”.

z *Tobą nic nie dzieli* – sens: przekazuje nie część, ale całość królestwa; w egzegezie alegorycznej Aswer był figurą Chrystusa (zob. CORN. LAP. *Comm. Esdr.*, s. 134: „Assverus designat Christum”), który przekazał Maryi całe swe królestwo (zob. *OP* IV 1; IV 4; IV 5).

[11.] *Abigail prudens*

Tytuł: ‘Abigail roztropna’

marg.: „*Reg[um]*” 1 – 1Sm 25,2-35; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 8; LIBERIUŚ, *Gwiazda*, s. 412.

w. 1-2 *Abigail, co Nabala męża / od gniewnego ukryła Dawida* – Abigail, żona bogatego Nabala, który nie chciał dostarczyć żywności Dawidowi i jego sługom; dowiedziawszy się o tym, sama w tajemnicy przed mężem wraz z hojnymi darami udała się do Dawida i pohamowała jego gniew oraz powstrzymała przed zemstą; ujęty jej roztropnością Dawid po śmierci Nabala pojął ją za żonę (1Sm 25-42); jedna ze starotestamentowych prefiguracji Maryi; por. MARRACCI I, s. 2; LIBERIUŚ jw.:

Przyznawa jej to nabożny Richardus a S[ancto] Laurentio: „*Tam prudens et diserta est advocata Maria, quod non potest Filius vindicare in eos, pro quibus ipsa allegat*. Tak mądra i wymowna jest adwokatka i aptronka nasza Maryja, że nie może Syn pomsty swojej wylewać na tych, które ona broni” [...] I wywodzi to mądrą Abigailą, która zapalonego gniewem Dawida mężowi swemu ubłagała.

[12.] *Demissionis exemplum*

Tytuł: ‘Przykład uniżoności’

marg.: „*Ibid[em]*” – 1Sm 25,23-27.

w. 1 *uniżonością ta wymogła* – Abigail (zob. wyżej, VII 11); zob. Sm 25,23-24: „A gdy Abigail ujrziała Dawida, pośpieszyła się i zsiadła z osła, i padła przed Dawidem na oblicze swoje, i pokłoniła się mu do ziemi”; por. LIBERIUŚ, *Gospodyni*, s. 55-56: „Wizerunek to był pokory a miłości ku nam wielkiej nowej Abigaile, Panny błogosławionej”.

w. 2 *gdy się służą mienisz przez anioła* – tu: gdy za pośrednictwem anioła oświadczasz Bogu, że jesteś jego służką (zob. obj. *OPI* 4,1)

[13.] *Veneranda Bersabea*

Tytuł: ‘Bersabea czcigodna’

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; zapewne w odniesieniu do Ksiąg Królewskich traktowanych jako całość lub do 3., a według Biblii hebrajskiej 1. Księgi

Królewskiej; zob. 1Krl 2,19: „positusque est thronus matri regis, quae sedit ad dexteram eius”; por. DURETIUS, k. C₂v.

w. 1-2 *Bersabeo, coś się godna stała, / byś obok po prawicy królewskiej siedziała* – zob. 1Krl 2,19: „Przyszła [...] Betsabee do króla Salomona [...]. I wstał król przeciwko niej, [...] i postanowiono stolicę matce królewskiej, która siadła po prawicy jego”. Por. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 131):

O Jezu mój, kto wypowie, jakoś swoje sługę i Matkę uczył? Jeśli Salomon swoją Betsabę, niegdy grzesznicę, a cóż ty swoją niepokalaną Matkę? Większe masz dostojęstwa i zacność, i chwały niżli Salomon.

Bersabeo – Batszeba, jedna z żon Dawida, matka Salomona.

[14.] *Mater Cyri*

Tytuł: ‘Matka Cyrusa’

marg.: „*Esdrae*” 1 – Ezd 1,1-5; por. DURETIUS, k. C₂v: „Astiagis sobolis Genitrix bene cognita Cyri, / templum Ierusalem qui reparavit, Ave”.

w. 1 *Matko ... Cyrusa* – Cyrus II Wielki, król perski w l. ok. 559-530 przed Chr.; według Herodota (*HDT.Hist.* 1 107-113) jego matką była Mandane, córka króla Astiagesa, który w obawie (jej źródłem były sny wróżebne), że jej potomstwo zagrozi jego władzy, wydał ją za najpierw za Persa Kambizesa, a następnie usiłował zgładzić jej syna; ten jednak ocalał i w przyszłości pokonał Astiagesa, dając początek monarchii perskiej; tu o Maryi jako matce Chrystusa, którego prefiguracją był uważany także Cyrus (zob. CORN.LAP. *Comm.Esdr.*, s. 8: „Allegorice Cyrus fuit typus Christi” – ‘W interpretacji alegorycznej Cyrus był typem Chrystusa’)

w. 1-2 *który / kościoła Salomona restaurował mury* – po podboju Babilonii i zdobyciu Babilonu Cyrus w 538 r. przed Chr. pozwolił Żydom na powrót z „niewoli babilońskiej” oraz odbudowę Jerozolimy wraz ze świątynią; zob. 2Krn 36,22-23; Ezd 1,1-4; obj. *OP V* 27,2. Tu zapewne metaforycznie o zbawczym dziele Chrystusa.

[15.] *Judith Holophernis victrix*

Tytuł: ‘Judyta, zwyciężczyni Holofernesa’.

marg.: „*Judith*” 13 – Jdt 13,6-15; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 10-11; DURETIUS, k. C₂v; GAWATH, k. 12v.

w. 1 *Judyto* – Judyta, bohaterka księgi Starego Testamentu nazwanej jej imieniem; wdowa po Manassesie z Betulii, matka czternastu synów.

z izraelskich heroin stąd wzięta – spośród bohaterek żydowskich znana z tego, że...

w. 2 *żeś głowę Holoferna przyniosła uciętą* – w czasie najazdu wojsk asyryjskich i oblężenia Betulii przez Holofernesa Judyta udała się do obozu wroga, a następnie została zaprowadzona przed oblicze Holofernesa, który pod wrażeniem urody zakochał się w niej; po wielkiej uczcie, kiedy Holofernes spał, Judyta ucięła mu głowę, z którą powróciła do Betulii; po wywieszeniu głowy na

murach miasta Asyryjczycy odstąpili od oblężenia (Jdt 10-15,4); motyw Judyty stał się niezwykle popularny w literaturze i malarstwie; w piśmiennictwie mariologicznym Judyta jest jedną z prefiguracji Maryi jako tej, która przyczyniła się do pokonania szatana; por. MARRACCI IX, s. 218-219; MATTH.CRAC., *KM*, s. 48: „Jest także i ową błogosławioną Judytą, która odcięła głowę Holofernesowi, to jest diabłu, aby nawet u początku swojego podszeptu nie zdołał pokonać człowieka”; *Godzinki*, s. 14: „Judyt wojująca”; KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 74: „Tyś mężna Judyt zbiera piekielnego / Skruszyła głowę” (*Hymn ś[więtego] Bonawentury „Te Matrem laudamus” po polsku*); *OP* XIII 69,2.

[16.] *Iahel interimens Zyzar<a>m*

Tytuł: ‘Jahela zabijająca Zyzarę.’

marg.: „*Judic[um]*” 4 – Sdz 4,21: „Tulit itaque Iahel uxor Haber clavum tabernaculi, assumens pariter et malleum, et ingressa abscondite et cum silentio, posuit supra tempus capitis eius clavum percussumque malleo defixit in cerebrum usque ad terram, qui soporem morti consocians defecit, et mortuus est”.

w. 1 *Jabelo* – Jahel, żona Habera, w którego namiocie schronił się Sisera (Sisara), wódz wojsk kananejskich króla Jabina (zob. obj. *OP* VII 9,1); zob. Sdz 4,17-20; por. XVI 47,1.

w. 2 *gdy gwoździem głowę ranisz ... Zyzary* – zob. Sdz 4,21: Jahel zabiła leżącego pod przykryciem Siserę, wbijając w jego głowę palik służący do mocowania namiotu.

wiecznego Zyzary – tu: szatana; Jahel zabijająca Siserę była traktowana jako prefiguracja Maryi pokonującej szatana; zob. CORN.LAP.*Comm. Ios.*, s. 113: „Allegor[ice] [...] repraesentat [...] Sisara diabolum” (‘W znaczeniu alegorycznym [...] Sisera oznacza diabła’); MARRACCI IX, s. 206).

[17.] *Eripiens de aquis*

Tytuł: ‘Ratująca z wód.’

marg.: „*Exod[i]*” 2 – Wj 2,5-10.

w. 1-2 *Córka faraonowa Mojżesza wyrwała / z wody* – nawiązanie do ocalenia małego Mojżesza (Wj 2,1-10): jego matka, po wydaniu przez faraona rozkazu zgładzenia wszystkich dzieci żydowskich płci męskiej, umieściła trzymiesięcznego syna w koszu, który następnie ukryła w sitowiu na brzegu Nilu; kosz znalazła córka faraona, która zlitowała się na dzieckiem i kazała je oddać do wykarmienia mamce żydowskiej, a po pewnym czasie wzięła je na wychowanie, traktując je jako własne. Por. *OP* VII 42; VII 92.

w. 2 *niezliczonym Tyś to udziałala!* – sens: Maryja ocaliła niezliczonych ludzi z odmętów grzechu; por. np. *OP* II 37; VI 97; XIV 12.

[18.] *Ruth strenua*

Tytuł: ‘Rut gospodarna.’

marg.: „*Ruth*” – Rt 2,2-3.

w. 1 *Rut ... któraś zwykła kłosa zbierać* – zob. obj. *OP* III 81,1.

[19.] *Prophetissa sterilis*

Tytuł: ‘Bezpłodna prorokini.’

marg.: 1 „*Reg[um]*” – 1Sm 1,11: „Domine exercituum, si respiciens videris afflictionem famulae tuae, et recordatus mei fueris, nec oblitus ancillae tuae”.

w. 1-2 *Iżę syna odbierasz, Anno, zw-ąc> się służką, / pierwszaś* – sens: ponieważ otrzymujesz syna, nazywając się służebnicą, należy ci się pod tym względem pierwszeństwo (w stosunku do Maryi, której prefiguracją jest Anna).

Anno – Anna, jedna z dwóch żon Elkany, przez wiele lat bezdzietna; po wielu latach oczekiwania i żarliwych modlitw urodziła Samuela (1Sm 1,1-19).

zwąc się służką – zob. modlitwę Anny, 1Sm 1,11: „Panie Zastępów, jeśli [...] wejrząysz na utrapienie służebnicy twojej [...] a dasz słudze twojej płęć męską, dam go Panu”.

w. 2 *po tobie większa, co jest druga* – mowa o Maryi, która również nazwała się służebnicą (zob. obj. *OP* VII 12,2), jest więc pod tym względem druga (chronologicznie) po Annie, którą jednak przewyższa godnością.

[20.] *Plusquam Sareptana mulier*

Tytuł: ‘Więcej niż niewiasta z Sarepty’.

marg.: 3 „*Reg[um]*” 17 – 1Krl 17,17-23.

w. 1 *Wskrześ, proroku, proszącej sareptance syna* – nawiązanie do wskrzeszenia przez proroka Eliasza jedyne go syna wdowy w fenickim mieście Sarepta (1Krl 17,17-23).

w. 2 *Maryjej, by świat wskrześić, sili się przyczyna* – sens: Maryja nie przestaje się wstawiać, prosić w intencji ocalenia i zbawienia wszystkich ludzi.

[21.] *Abisag Sunamitis*

Tytuł: ‘Abisag Sunamitka’.

marg.: 3 „*Reg[um]*” – 1Krl 1,1-4; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 9; DURETIUS, k. C₂v.

w. 1 *Abisag Sunamitka w zimnie króla grzeje* – zob. 1Krl 1,1-4: cierpiącemu na stare lata z powodu zimna królowi Dawidowi słudzy sprowadzili młodą Abisag Szunemitkę (Sunamitkę), by własnym ciałem ogrzewała króla; kolejna ze starotestamentowych prefiguracji Maryi; zob. MARRACCI I, s. 2-3; *Godzinki*, s. 14: „Abizai prawego Dawida grzejąca”.

w. 2 *przez Pannę upał gniewu Boskiego chłodnieje* – zob. obj. *OP* III 29.

[22.] *Facunda Tecuitis*

Tytuł: ‘Wymowna Tekuitka’.

marg.: 2 „*Reg[um]*” 14 – 2Sm 14,1-23.

w. 1 *Tekuito* – kobieta z Tekoa, która przyczyniła się do tymczasowego pojednania Dawida z synem Absalomem po tym, jak ten zabił swego brata Amnona w akcie zemsty za gwałt na ich wspólnej siostrze Tamar (2Sm 14,1-23). Por. BZOWSKI, *KM*, s. 142:

Jedynie Tekoitka nie lękała się królewskiego gniewu. Tylko ona przyszła i wyciągnęła błagalnie dłoń. Ona jedna wzięła na siebie rolę

pośredniczki i orędowniczki w sprawie i w obronie Absaloma. Coś podobnego, a nawet jeszcze więcej, uczyniła Najświętsza Dziewica Maryja.

w. 2 *ostry dekret mienisz Sędziego w łaskawy* – sens: Maryja wyprasza miłosierdzie u surowego sędziego, jakim jest Bóg (dosł.: zamienia surowy wyrok na łagodny); por. *OP* III 98, VIII 100; X 65,2.

[23.] ***Mater Samsonis***

Tytuł: 'Matka Samsona.'

marg.: „*Judic[um]*” 1<3> – Sdz 13,24–25: „Peperit itaque filium, et vocavit nomen eius Samson”.

w. 1 *Matko Samsona* – bezimienna żona Manoacha, matka Samsona, jednego z bohaterów Księgi Sędziów (Sdz 13-16); tu jako prefiguracja Maryi.

której syn – tu o Jezusie, którego jednym ze starotestamentowych typów był Samson.

w. 1-2 *nie tylko judzki / lud wybawił* – aluzja do zwycięstwa Samsona nad Filistynami, których rozgromił osłą szczęką (Sdz 15,9-20).

[24.] ***Sara ridens***

Tytuł: 'Śmiejąca się Sara.'

marg.: „*Genesis*” 17 – Rdz 17,15; por. Rdz 21,6: „Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus”; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 2: „Dixitque Sara (id est Maria): Risum fecit mihi Deus”.

w. 1 *Saro, co rodząc syna, śmiejesz się w starości* – zob. obj. *OP* VII 2.

w. 2 *nam trzeba rozśmiać się z radości* – por. *OP* III 32; VI 73,2

[25.] ***Decora Noemi***

Tytuł: 'Śliczna Noemi.'

marg.: „*Ruth*” 1 – Rt 1,20: „Ne vocetis me Noemi (id est pulchram), sed vocate me Mara (id est amaram)”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 7.

w. 1-2 *Luboś Ty w mękach gorzką Syna Twego była / przecieś, śliczna Noemi, cery nie zmieniła* – sens: mimo cierpienia z powodu męki Chrystusa Maryja nie przestała być piękna i łaskawa; nawiązanie zarówno do goryczy, jakiej doświadczyła Maryja w czasie męki Jezusa, jak i cierpienia Noemi z powodu śmierci synów; zob. Rt 1,20: „Nie zowiecie mię Noemi (to jest piękną), ale mię zowiecie Mara (to jest gorzką), boć mię gorzkością barzo napelnil Wszzechmogący”.

gorzką... była – por. obj. *OP* III 18; XI 41,2.

Noemi – jedna z bohaterek Księgi Rut, tu jako prefiguracja Maryi; zob. obj. IV 81,1.

cery – urody; tu w znaczeniu: usposobienia, nastawienia względem grzeszników.

[26.] ***Sara soror***

Tytuł: 'Sara siostra.'

marg.: „*Gen[esis]*” 12 – Rdz 12,13: „Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis”.

w. 1 *Sara Abrahamowi siostrą* – w czasie pobytu w Egipcie Abraham w obawie przed Egipcjanami pożądanymi jego pięknej żony poprosił ją, by udawała jego siostrę: „Mów przeto, proszę cię, żeś jest siostra moja” (Rdz 12,13).

w. 1-2 *gdys Ty w niebie / siostra nasza* – sens: Maryja nawet w niebie nie przestaje być siostrą ludzi ze względu na jej przynależność do rodzaju ludzkiego; por. *OP* III 8.

[27.] ***Rahab coccinum expandens***

Tytuł: ‘Rachab spuszcza purpurowy sznur.’

marg.: „*Iosue*” 6 – Joz 6,22-25; por. Joz 2,17-21, zwłaszcza 2,18: „signum fuerit funiculus iste coccineus et ligaveris eum in fenestra”; por. np. ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 6: „[...] funiculus iste coccineus. Glossa: id est sanguine suo rubricatus”.

w. 1 *Rachabo, coś dodała Panu krwawej sznury* – zob. obj. *OP* III 74,1; por. III 78; tu alegorycznie o Maryi, z której ciała i krwi narodził się Chrystus.

Panu – tu: Jezusowi.

w. 2 *to jest (którą nas zbawił) człowieczej natury* – o alegorycznym znaczeniu sznura Rachab zob. np. CORN.LAP.*Comm.Ios.*, s. 13: „Funiculus [...] coccineus. [...] Dei providentia id factum, ut per eum, utpote rubeum, Christi sanguis repraesentaretur” (‘Sznur [...] szkarłatny. [...] Tak się stało za sprawą Opatrzności Boskiej, aby przez to, że jest czerwony, symbolizował krew Chrystusa’).

[28.] ***Rebecca potans asinos***

Tytuł: ‘Rebeka pojąca osły.’

marg.: „*Gen[esis]*” 24 – Rdz 24,19-20.

w. 1 *Rebeko, nieme pojąc wielbłądy i osły* – zob. Rdz 24,20: „I wylawszy wia dro w koryta, bieżała zasię do studnie czerpać wody, i naczerpawszy, wszystkim wielbłądom dała”.

Rebeko – zob. obj. *OP* VII 5,1.

pojąc – pojąca.

w. 2 *napój* – Jezusa; zob. obj. *OP* VI 71,1.

[29.] ***Eva aure concipiens***

Tytuł: ‘Ewa poczynająca uchem.’

marg.: brak – zob. np. ZENO VERON., *PL* 11,352B: „Et quia suasionem per aurem irrepens diabolus Evam vulnerans interemerat, per aurem intrans Christus in Mariam, universa cordis desecat vitia”; PROCLUS, s. 673: „Ita enim ex utero est egressus, sicut per aurem ingressus”.

w. 1 *Ewo, lecz nie jak pierwsza* – tu o Maryi jako drugiej Ewie; zob. obj. *OP* II 14,2.

boś uchem poczęła – formuła „poczęcia przez ucho” (*conceptio per aurem*), „przez słuch” (*per auditum*), występuje już w piśmiennictwie wczesnochrześcijańskim (zob. ZENO VERON.: ‘A ponieważ diabeł śmiertelnie zranił Ewę, wślizgując się swoimi namowami przez ucho, przeto Chrystus

zniweczył wszelkie ułomności serca wstępując przez ucho do Maryi”), wyrażając dogmat o dziewiczym (bez udziału mężczyzny) poczęciu Jezusa w łonie Maryi; była też elementem typologii Ewa – Maryja (Ewa posłuchała węża, Maryja posłuchała anioła zwiastującego zbawienie); motyw obecny także w sztuce i w literaturze wieków późniejszych, zob. np. początek sekwencji *De VII gaudiis BMV* (AH 31,176, s. 180): „Gaude Virgo, Mater Christi, / quae per aurem concepisti / Gabriele nuntio” (‘Raduj się, Dziewico, Matko Chrystusa, / która poczęłaś uchem / za sprawą poselstwa Gabriela’); por. PICINELLI, *Mondo*, s 261: „Concipit aure” (‘Poczyzna uchem’).

w. 2 *i tamta stara leżąc, Tyś klęcząc rodziła* – Maryja, jako wolna od grzechu pierworodnego i zawsze dziewica (także po porodzie – zob. obj. *OP V* 76,2), nie mogła rodzić w bólu (zob. Rdz 3,16: „Do niewiasty też rzekł: [...] z boleścią rodzić będziesz”) i w taki sam sposób, jak inne kobiety; wyrazem tego przekonania było spopularyzowane za sprawą św. Brygidy Szwedzkiej (1303-1373) i jej objawień (zob. *Skarby niebieskich tajemnic, to jest księgi objawienia niebieskiego świętej matki Brygidy*, Zamość 1698, s. 613-615) wyobrażenie Maryi jako rodzącej na klęczkach, w postawie modlitwnej i nieodczuwającej żadnych fizycznych doznań; zob. np. *GAWŁOWICKI*, s. 143-144:

Wtym, gdy się modki, gdy tak bogomyśli,
natknięta wszytka Duchem w onej dobie,
we mgnieniu prawie oka albo myśli,
sprawą niebieską w przedziwnym sposobie
plód zbywa święty, modląc się, niżli
postrzeże, alic Dzieciątko już sobie,
u nóg jej leżąc, ozwie się na sienie,
wnet w się ciężaru uzna uwolnienie
bez bólu wszego [...].

[30.] *Mater supra Machabeam*

Tytuł: ‘Matka większa niż machabejska’.

marg.: 2 „*Machab[eorum]*” 7 – 2Mch 7,1-42.

w. 1 *Matko nad machabejską z Syna sławna tężej* – sens: Matko, ze względu na syna (Jezusa) słynąca bardziej niż matka Machabeuszy.

machabejską – bezimienna matka siedmiu braci machabejskich, wraz z którymi poniosła męczeńską śmierć w czasie prześladowań Żydów za czasów Antiocha IV Epifanesa (2 Mch 7,1-42).

w. 2 *bo tamci śmiercią gardzą* – zob. 2 Mch 7,2: „Gotowiśmy raczej umrzeć, niżli Zakon Boży ojczysty przestąpić”.

Twój śmierć zwycięży – por. 1Kor 15,22,54-55: „w Chrystusie wszyscy ożywieni będą. [...] A gdy to śmiertelne przyoblecze nieśmiertelność, tedy się stanie mowa, która jest napisana: «Pozarta jest śmierć w zwycięstwie. Gdzież jest zwycięstwo twe, śmierci?»».

[31.] *Templum Salomonis*

Tytuł: 'Świątynia Salomona.'

marg.: 3 „*Reg[um]*” 6 – 1Krl 6,1-38; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Templum Salomonis”; MARRACCI XVII, s. 243, 245-247; DURETIUS, k. C₂v; ARIAS, k. 25v.

w. 1 *Kościół Salomonów* – tzw. pierwsza świątynia jerozolimska, najważniejsze miejsce kultu religijnego Żydów, zbudowana w X w. przed Chr.

z *alabastru* – w biblijnym opisie świątyni Salomona (1Krl 6,1-38) brak wzmianki o gatunku kamienia, z którego została zbudowana.

w. 2 *Tys nim* – świątynia Salomona w egzegezie alegorycznej była jedną z figur maryjnych; por. *OP* III 47,1.

[32.] *Solatum ex nomine*

Tytuł: 'Pociecha z imienia.'

marg.: „*Genes[is]*” 5 – Rdz 5,28-29: „Vixit autem Lamech centum octoginta duobus annis et genuit filium vocavitque nomen eius Noe, dicens: «Iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum»”.

w. 1 *Noe „pocieczą” ochrzczonej od ojca Lamecha* – zob. Rdz 5,28-29: „Lamech zaś żył sto osiemdziesiąt dwie lécie i zrodził syna. I nazwał imię jego Noe, mówiąc: ten nas pocieszy prac i robót rąk naszych”; WUJEK 1599, s. 7: „Noe abo Noach odpoczynienie lub pociecha znaczy”.

w. 2 *większa ... w Twym imieniu ... pociecha* – por. *OP* II 71,1; II 82,2; II 95,2; V 59,2; VI 30,2; XI 53,2; XV 77,2; XVI 87,2.

[33.] *Filum Zares*

Tytuł: 'Nić Zaresa.'

marg.: „*Genes[is]*” 3<8> – Rdz 38,27-30.

w. 1 *Nici Zaresa, czyje nanotujesz ramię* – nawiązanie do opisaney w Księdze Rodzaju (Rdz 38) historii związku Judy, syna Jakuba, z jego owdowiałą synową Tamar; owocem tego związku były bliźnięta Zara (Zares) i Fares (BT: Zerach i Peres); w czasie porodu jako pierwsza ukazała się rączka Zaresa, na której położna zawiązała czerwoną nić (w celu zaznaczenia, które z dzieci jest starsze); potem jednak dzieciątko cofnęło rączkę i jako pierwszy na świat przyszedł Fares (Rdz 38,27-30). W egzegezie alegorycznej bracia interpretowani byli jako figury Żydów i pogan; tu „nić Zaresa” jako figura Maryi, wypraszającej zbawienie grzesznikom.

w. 2 *na żywot przeznaczenia pewne bywa znamię* – sens: jest pewnym znakiem przeznaczenia do życia (wiecznego).

[34.] *Hedera Ionae*

Tytuł: 'Bluszcz Jonasza.'

marg.: „*Ionae*” – Jon 4,6: „Et praeparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Ionae, ut esset umbra super caput eius”.

w. 1 *Bluszczu Jonasza, który okrył go swym cieniem* – zob. Jon 4,6: „I zgotował Pan Bóg bluszcz i wyrósł nad głową Jonaszową, aby był cieniem nad głową jego”.

Jonasza – Jonasz, jeden z tzw. proroków mniejszych, bohater księgi jego imienia; jeden ze starotestamentowych typów Chrystusa; zob. Mt 13,40: „Albowiem jako był Jonasz w brzuchu wieloryba trzy dni i trzy noce, tak będzie Syn Człowieczy w sercu ziemi trzy dni i trzy noce”. Pot. *In Resurrectione Domini*, AH 54, s. 228:

*Cetus Jonam fugitivum,
veri Ionae signativum,
post tres dies reddit vivum
de ventris angustia.*

Po trzech dniach wieloryb
wydal z cieśni swych wnętrzości
uciekającego Jonasza –
zapowiedź Jonasza prawdziwego.

[35.] *Triclinium Asveri*

Tytuł: ‘Sala Aswera’.

marg.: „*Hesther*” – Est 1,6.

w. 1 *Nie chwał się ... salą twą* – nawiązanie do opisu dziedzińca pałacu w Suzie, gdzie Aswer przygotował wielką ucztę; zob. Est 1,6: „I wisiały po wszystkich stronach opony białe i zielone, i hiacyntowe, zawieszzone na sznurach bisiorowych i szarłatnych [...]. Łóżka też złote i srebrne rozłożone były na tle smaragdowym i marmurowym kamieniem położonym, które dziwną różnaitością malowanie zdobiło.

Aswerze – zob. obj. *OP VII* 10,1.

w. 2 *twoj sali i przestrzeństwo, i kształt Panna bierze* – prawdopodobny sens: Maryja przewyższa wielkością i urodą pałac (salę) króla Aswera.

[36.] *Mensa de lignis sethim*

Tytuł: ‘Stół z drzewa set’.

marg.: „*Exod[i]*” <2>5 – Wj 25,23: „*Facies et mensam de lignis setim*”; por. DURETIUS, k. C₂.

w. 1 *to drzewo* – set, zob. niżej.

w. 2 *stół z setu* – zob. obj. *OP II* 57,1.

[37.] *Ignis Samsonis*

Tytuł: ‘Ogień Samsona’.

marg.: „*Judic[um]*” 15 – Sdz 15,5: „*quas igne succendens, dimisit ut huc illucque discurrerent*”.

w. 1 *Ogień Samsona zbożom filistyńskim szkodny* – nawiązanie do podpalenia przez Samsona zboża należącego do Filistynów (Sdz 15,4-5).

Samsona – zob. obj. *OP VII* 23,1.

w. 2 *tak i Ty herezyje nie dasz rósć niegodnej* – sens: podobnie i Ty (Maryjo) nie pozwolisz się szerzyć się błędnej herezji; zob. obj. *OP V* 69,2.

[38.] *Sabbatum delicatum*

Tytuł: ‘Sobota miła’.

marg.: „*Isaiae*” 58 – Iz 58,13: „*Si averteris a sabbato pedem tuum facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum*”.

w. 1 *Sobotę odpoczynku dniem Bóg postanowił* – zob. obj. *OP VI* 8.

w. 2 *dawną ustawę, Panno, w Tobie Bóg odnowił* – zapewne nawiązanie do znanej już w średniowieczu tradycji traktowania soboty jako dnia szczególnie poświęconego Maryi; liturgicznym wyrazem tej tradycji był specjalny formularz mszy wotywniej o Najświętszej Maryi Pannie, a w liturgii godzin poświęcone jej oficjum; zob. Humbertus de Romanis, *Dlaczego sobota jest szczególnym dniem poświęconym błogosławionej Dziewicy?*, w: *TMB* 4, s. 47-49; MIECHOWITA 2, s. 66-69: „Cur sabbatum Deiparae perpetuo dicatum sit et quo tempore” (‘Kiedy i dlaczego sobota została na wieki poświęcona Bogurodzicy’);

[39.] *Arca Noe*

Tytuł: ‘Arka Noego.’

marg.: „*Genesis*” – Rdz 6,13-22; por. ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 597; ARIAS, k. 2v; RAYNAUDUS, s. 4; GAWATH, k. Aa₂v; DURETIUS, k. C₁v; LYRAEUS, s. 472; MIECHOWITA 2, s. 9; MARRACCI I, s. 30-31, 33-35.

w. 1-2 *Arko Noego, któraś pływala w potopie, / ni wód Dewkalijona przepuściłaś kropie* – sens niejasny; być może: Maryja jest arką Noego, która ocalała z potopu zesłanego przez Boga i która nie przepuściła ani kropli wody z potopu zesłanego na Deukaliona (oba kataklizmy były niekiedy utożsamiane); w pierwszym wersie możliwy też szyk: „Arko, Noego któraś pływala w potopie”, wówczas możliwa byłaby lekcja: Maryja jest arką, która przetrwała zarówno potop Noego jak i ten zesłany na Deukaliona (nie przepuściła ani kropli z „wód Dewkaliona”); w interpretacji alegorycznej: Maryja jest wolna od grzechu i bezpieczna od gniewu Bożego, którego obrazem są wody potopu.

Arko Noego – zob. Rdz 6,13-22; por. *Psalterzyk*, k. F₂: „Arko Noego”; *OP* IV 9; XVI 72.

Dewkalijona – Deukalion, syn Prometeusza i mąż Pyrry, wraz z którą przetrwał w specjalnej „arce” potop (tu: „wody Dewkalijona”) zesłany na ziemię przez Zeusa.

[40.] *Arcus aetheris*

Tytuł: ‘Tęcza napowietrzna.’

marg.: „*Gen[esis]*” 9 – por. Rdz 9,14: „arcus meus in nubibus”; por. RAYNAUDUS, s. 5; RODRIGUEZ, s. 16: „Arcus pulcher aetheris”.

w. 1-2 *Tęczo, lubo barwista na obłoku pręgo / Boskiego z ludźmi miru hasło i przysięgo* – zob. Rdz 9,12-13: „To znak przymierza, który daję między mną i wami [...]: Łuk mój położę na obłokach i będzie znakiem przymierza między mną a między ziemią”; tu o Maryi jako rękojmi pojednania i przymierza Boga z ludźmi (zob. *OP* XIII 20; XIV 31); por. *Godzinki*, s. 13: „Tęczo wszechmocną ręką z pięknych farb złożona”; *OP* XIV 29; XIV 75; XVI 81.

[41.] *Scala Iacob*

Tytuł: ‘Drabina Jakubowa.’

marg.: „*Gen[esis]*” 28 – Rdz 28,12 (zob. obj. *OP* V 17); por. ANDR.CRET. *In Dorm.*, s. 152; ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 3; ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA

4, kol. 610; ARIAS, k. 23v; RAYNAUDUS, s. 60; GAWATH, k. Z₇; DURETIUS, k. C_{1V}; PAULL DE BARRY, s. 58; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1-2 *Drabino Jakubowa ... po której / aniołowie schodzili z góry i do góry* – zob. obj. *OP* II 27. Por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Drabino Jakubowa”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 225: „Słusznie wykrzyka święty Efreem: [...] «Witaj [...] drabino a wstępnie wszystkich»”.

[42.] *Fiscella Moysis*

Tytuł: ‘Koszyczek Mojżeszowy’.

marg.: „*Exod[i]*” 2 – Wj 2,3: „Cumque iam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam et linivit eam bitumine ac pice posuitque intus infantulum et exposuit eum in carecto ripae fluminis”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 3: „fiscella absconsionis”; DURETIUS, k. C_{1V}; MARRACCI VI, s. 159-160.

w. 1 *Łódka Mojżeszowa* – zob. obj. *OP* VII 17; por. VII 92.

w. 2 *prorok* – Mojżesz, w tradycji żydowskiej zaliczany do proroków; tu jako figura Chrystusa.

grzeszny w tej płynąc, nie zginie – zob. obj. VII 17,2.

w tej – rzn. Maryi, której figurą jest koszyczek Mojżesza; zob. np. *Super Ave Maria* (AH 30, s. 198): „Ave, fulgens maris stella, / Salve, Moysis fiscella” (‘Witaj, lśniąca gwiazdo morska, / zdrowyś, koszyczku Mojżesza’).

[43.] *Tabula legis*

Tytuł: ‘Tablica Prawa’.

marg.: „*Exod[i]*” 20 – Wj 20,1-17 (dekalog); por. Wj 24,12: „Dixit autem Dominus ad Moysen: Ascende ad me in montem, et esto ibi daboque tibi tabulas lapideas et legem ac mandata, quae scripsi ut doceas eos”; DURETIUS, k. C₂; MARRACCI XVI, s. 239-240: „Tabula”.

w. 1-2 *Tablico, na której Bóg palcem swej prawicy / pisał Zakon* – mowa o kamiennych tablicach, na których Bóg utrwalił tekst dekalogu; zob. Wj 24,12: „I rzekł Pan do Mojżesza: Wstąp do mnie na górę i bądź tam, a dam ci tablice kamienne i Zakon, i przykazanie, którym napisał, abyś je nauczył”.

[44.] *Arca prosternens Dagon*

Tytuł: ‘Arka pokonująca Dagona’.

marg.: *I „Reg[um]”* 5 – 1Sm 5,1-5; por. GAWATH, k. Cc₅; „Arca evertens Dagon”; DURETIUS, k. C₂.

w. 1 *Arko* – Arka Przymierza, tu jako prefiguracja Maryi; zob. obj. *OP* I 49,1.

coś straszna niegdy Dagonowi była – nawiązanie do epizodu z czasów walk Izraelitów o ziemię obiecaną (1Sm 5,1-5): porwana przez Filistynów Arka Przymierza została umieszczona w świątyni boga Dagona; nazajutrz Filistyni znaleźli posąg bożka leżący przed Arką, który podnieśli i ustawili na swoje miejsce; rankiem następnego dnia ponownie znaleźli posąg bóstwa leżący przed Arką, ale już bez głowy i rąk, które leżały na progu świątyni; w egzegezie alegorycznej Dagon jest figurą szatana; zob. np. CORN.LAP.*Comm.*

Ios., s. 242: „Non possunt simul habitare arca et Dagon, id est virtus et vitium, Deus et diabolus” (‘Nie mogą razem przebywać Arka i Dagon, to jest cnota i występki, Bóg i diabeł’).

w. 2 *Lucyferowi* – zob. obj. *OP V* 10,1.

hardy łeb skruszyła – aluzja do Rdz 3,15: „Położę nieprzyjaźń między tobą, a między niewiastą, [...] ona zetrze głowę twoją” (fragment od czasów patrystycznych odnoszony do Maryi, tzw. protoewangelia); por. *Godzinki*, s. 14: „kruszy łeb smokowi”; *OP IX* 95; XI 18,2; XI 46; XVI 21,2.

[45.] *Arbor vitae*

Tytuł: ‘Drzewo żywota.’

marg.: „*Gen[esis]*” 2 – Rdz 2,9: „ad vescendum suave lignum etiam vitae in medio paradisi lignumque scientiae boni et mali”; por. BONAV., s. 224: „Sancta Maria, arbor vitae fructifera”; ARIAS, k. 2v; PAULL DE BARRY, s. 96; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Drzewo żywota.”

w. 1 *drzewem żywota wśród szczepionym w raju* – zob. obj. *OP VI* 67,1.

w. 2 *na którym żywot zawisł ludzkiego rodzaju* – tu o Jezusie na krzyżu, którego prefiguracją było rajske drzewo życia; por. *Miss.Rom.*, s. 174 (liturgia Wielkiego Piątku): „Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit” (‘Oto drzewo krzyża, na którym zawisło zbawienie świata’); por. *OP VI* 67,2.

żywot – tu: zbawienie.

[46.] *Ficus frondosa*

Tytuł: ‘Figa obfitująca w liście.’

marg.: „*Gen[esis]*” 3 – Rdz 3,7-8: „cumque cognovissent se esse nudos, conseruerunt folia ficus et fecerunt sibi perizomata. Et cum audissent vocem Domini Dei [...] abscondit se Adam et uxor eius a facie Domini Dei in medio ligni paradisi”; por. RAYNAUDUS, s. 55.

w. 1-2 *Drzewo ... pod którym ... / pierwszy rodzic przed Boskim utail się gniewem* – por. Rdz 3,7-8: „A gdy poznali, że byli nagimi, pozszywali liście figowe i poczynili sobie zasłony. A gdy usłyszeli głos Pana Boga [...], skrył się Adam i żona jego między drzewa rajske”; *OP X* 6,1; XVI 25.

[47.] *Arbor convivii*

Tytuł: ‘Drzewo uczt.’

marg.: „*Gen[esis]*” 18 – por. Rdz 18,1-8.

w. 1-2 *Drzewo, pod którym ... / Abraham bankietował ... anioly* – nawiązanie do objawienia się Jahwe Abrahamowi pod postacią trzech mężów, których ugościł pod drzewem rosnącym u wejścia do jego namiotu; zob. Rdz 18,8: „Wziął też masła i mleka, i cielę, które był uwarzył, i położył przed nimi, a sam stał wedle nich pod drzewem”.

radogost – Abraham (jako gościnny, rad gościom gospodarz).

bankietował goszczące anioly – wydał ucztę dla aniołów, których przyjął w gościnę.

[48.] *Baculus Iacob*

Tytuł: ‘Laska Jakuba.’

marg.: „*Gen[esis]*” 32 – Rdz 32,10: „In baculo meo transivi Iordanem istum”.

w. 1 *Lasko Jakuba* – laska patriarchy Jakuba, syna Izaaka; tradycyjny atrybut pasterzy, symbol władzy; por. *OP XIII* 26,1.

w. 1-2 z którą ... / przez wody ... *Jordanowe brodził* – zob. Rdz 32,10: „O lasce mojej przeszedłem ten Jordan”.

[49.] ***Rubus ardens***

Tytuł: ‘Krzew ognisty’.

marg.: „*Exod[i]*” 3 – Wj 3,2 (zob. obj. *OP IV* 45); por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590; CHRYSIPPUS, s. 603; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 3; ARIAS, k. 23; RAYNAUDUS, s. 55; LYRAEUS, s. 472; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; MASENIUS, s. 616.

w. 1 *Krzu ognisty* – zob. obj. *OP IV* 44,1; IV 45,1.

w. 2 z *niemowy oratorem przedziwnym się stawia* – właściwie na odwrót (chyba że „przedziwny” odnosi się tu do mówcy, który przemawia za czyimś pośrednictwem): Mojżesz od dawna, a zwłaszcza od czasu objawienia się Boga w krzaku gorejącym, żywił obawy co do swoich kompetencji językowych, dlatego w jego imieniu przemawiał brat Aaron; zob. Wj 4,10,14,16.

[50.] ***Virga Aaron***

Tytuł: ‘Różdżka Aarona’.

marg.: „*Num[erorum]*” 17 – Lb 17,8: „invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi, et turgentibus gemmis eruperant flores, qui, foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt”; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590; RAYNAUDUS, s. 79; GAWATH, k. V₁₁v; DURETIUS, k. C₂; ARIAS, k. 28v; PAULL DE BARRY, s. 94.

w. 1 *Różga Aaronowa* – zob. obj. *OP II*,72,1; por. X 25,1.

w. 2 *owoc dała zbawienia z ludzkiego otuchą* – sens: wydała owoc (tu: Chrystusa) z nadzieją na zbawienie ludzi.

owoc ... zbawienia – por. *OP II* 72,2.

[51.] ***Virga Iesse***

Tytuł: ‘Różdżka Jesego’.

marg.: „*Isaiae*” 11 – Iz 11,1: „Et egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 431-444 (*Virga*); ESTEVE, s. 198; RAYNAUDUS, s. 78; DURETIUS, k. C₂v; PAULL DE BARRY, s. 132.

w. 1 *Różga Jesego* – tu jako prefiguracja Maryi, choć w egzegezie alegorycznej motyw odnieszony przede wszystkim do Mesjasza; zob. obj. *OP I* 13,2; por. VI 23,1; *Psalterzyk*, k. F₅; „Różgo Jesse”.

z której ... korzenia – zob. obj. *OP I* 13,2.

w. 2 *Pan, sprawca naszego zbawienia* – Jezus Chrystus.

[52.] ***Vellus Gedeonis***

Tytuł: ‘Runo Gedeona’.

marg.: „*Jud[icum]*” 6 – Sdz 6,36-38; por. ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 612; RAYNAUDUS, s. 77; GAWATH, k. Z₇; RODRIGUEZ, s. 16; DURETIUS, k. C₂; PAULL DE BARRY, s. 93; *LIT.SCRIPT.*, s. 157.

w. 1 *Runo Gedeonowe* – zob. obj. *OP* III 79,1.

w. 1-2 *na które przyniosą / nieba wilgoć* – na które niebiosa ześlą rosę; cudowne zroszenie runa Gedeona jest jedną ze starotestamentowych zapowiedzi wcielenia Chrystusa; zob. np. *CORN.LAP.Comm.Ios.*, s. 128: „Allegor[ice] ros in vellere est Christus in Virgine. [...] Vellus enim est tam uterus Virginis, quam humanitas Christi Virginis utero concepta, in quam divinitas se ut ros caelestis insinuavit” (‘W znaczeniu alegorycznym wilgoć w runie to Chrystus w łonie Dziewicy. [...] Runo bowiem oznacza zarówno łono Dziewicy, jak i poczęcie w nim człowieczeństwo Chrystusa, w które wniknęła, niczym rosa niebieska, jego Boska natura’); por. *OP* VIII 24,1.

[53.] *Samsonis dextera*

Tytuł: ‘Prawica Samsona.’

marg.: „*Jud[icum]*” 14 – Sdz 14,5-8; por. DURETIUS, k. C₂: „Dextera Sampsonis discernens ora leonis”.

w. 1-2 *Ręko Samsona, co lwom paszczeki na dwoje / drzesz* – zob. Sdz 14,6: „Lecz przypadł Duch Pański na Samsona i rozdarł lwa jakoby kozłą na sztuki roztargając, nie mając zgoła nic w ręku”.

Samsona – zob. obj. *OP* VII 23,1.

w. 2 *a ... z nich wywodziś pszczelne z miodem roje* – zob. obj. *OP* II 73,1; V 91,1.

[54.] *Funda David*

Tytuł: ‘Proca Dawida.’

marg.: *I „Reg[um]”* 17 – 1Sm 17,49: „Et misit manum suam in peram tuli-tque unum lapidem et funda iecit”; por. GAWATH, k. V₁₂: „O funda Davidis, cuius lapis Goliath interfecit sathanicum”; MARRACCI VI, s. 178.

w. 1 *Proco Dawida, któraś Goleata zbilą* – zob. 1Sm 17,1-54; nawiązanie do zabicia przez Dawida Goliata, Filistyna odznaczającego się wielkim wzrostem, za pomocą kamienia wyrzuconego z procy; por. *OP* XIII 64,1. W egzegezie alegorycznej Goliat jest figurą szatana, zob. *CORN.LAP.Comm.Ios.*, s. 312: „S[anctus] August[inus] in Psalm 33 [...] : «Quod David [...] prostravit Goliath, Christus est, qui occidit diabolum»” (‘Św. Augustyn w komentarzu do Psalmu 33 [...] mówi: «Dawid, który obalił Goliata, jest Chrystusem, który unicestwił diabła»’). Por. GAWATH, jw.: ‘O proco Dawidowa, której kamień zabił diabelskiego Goliata.’

w. 2 *zbrojnego* – zob. 1Sm 17,5-6: „A przyłbica miedziana na głowie jego, a w karacęń luszczastą się ubierał [...]. I nakolanki miedziane miał na gole-niach, a puklerz miedziany zakrywał ramiona jego”

Judęś ożywiła – sens: ocaliłaś Żydów z pokolenia Judy (tu w znaczeniu: wszystkich grzesznych, pokładających ufność w Maryi).

[55.] *Cete Ionam capiens*

Tytuł: ‘Wieloryb polykający Jonasza.’

marg.: „*Ionae*” – Jon 2,1: „Et praeparavit Dominus piscem grandem ut de-glutiret Ionam, et erat Ionas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus”.

w. 1 *Wielorybie ... proroka Jonasza* – zob. Jon 2,1: „I nagotował pan rybę wielką, żeby połknęła Jonasza. I był Jonasz w brzuchu ryby trzy dni i trzy noce”. Motyw interpretowany zwykle jako zapowiedź śmierci i zmartwychwstania Mesjasza; zob. obj. *OP VII* 34,1.

w. 2 *aleś dziewięć miesięcy nosił Mesyjasza* – mowa o dziewięćmiesięcznym pobycie Jezusa w łonie Maryi.

[56.] *Aqua Bethleemitica*

Tytuł: ‘Woda betlejemaska.’

marg.: 2 „*Reg[um]*” 23 – 2Sm 23,16: „Irruperunt ergo tres fortes castra Philisthinorum et hauserunt aquam de cisterna Bethlehem, quae erat iuxta portam”; por. GAWATH, k. Cc₅; DURETIUS, k. C₂.

w. 1-2 *Wódo z betleemskiego stoku, której... / zasiągnął... Dawid* – zob. 2Sm 23,15-16: „Pragnął tedy Dawid i rzekł: Oby mi się kto dał napić wody z studnie, która jest w Betlejem u bramy? A tak wdarli się trzej mocarze w obóz filistyński i naczęli wody ze studnie Betlejem, która była u bramy, i przynieśli do Dawida, lecz on nie chciał pić, ale ją ofiarował Panu”. Por. 1Krn 11,17-18.

[57.] *Leviatan capiens*

Tytuł: ‘Chwytająca Lewiatana.’

marg.: „*Iob*” – Hi 40,20,27 „An extrahere poteris Leviathan hamo et fune ligabis linguam eius? [...] Pone super eum manum tuam”.

w. 1-2 *Rybitko, której ręka ... chwyci / Lewijatana* – sens: rybaczek, która schwytasz, pokonasz Lewiatana (tu o Maryi zwyciężającej szatana).

Rybitko – por. *OP XVI* 34,1.

Lewijatana – Lewiatan, potwór morski wzmiankowany w Biblii; zob. Hi 40,20,27: „Aza będziesz mógł wyciągnąć Lewiatana wędą i powrozem uwiążesz język jego? [...] Włóż nań rękę swoją”. W dawnej egzegezie interpretowany jako figura szatana; zob. CORN.LAP.*Comm.epist.*, s. 596: „Leviathan, id est diabolus” (‘Lewiatan, to jest diabeł’).

jako wróbel na nici – por. NKPP (‘Wróbel’ 13): „skacze jak wróbel na nici”.

[58.] *Propitiatorium*

Tytuł: ‘Przebłagalnia.’

marg.: „*Exod[i]*” 25 – Wj 25,17: „Facies et propitiatorium de auro mundissimo”; por. METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu propitiatorium”; RAYNAUDUS, s. 53; MIECHOWITA 2, s. 407; PAULL DE BARRY, s. 111; *LIT. SCRIPT.*, s. 157; MARRACCI XIV, s. 137-138; *OP XII* 21.

w. 1 *Błagalnio, którą z złota lud szczyrego czyni* – zob. Wj 25,17: „Uczynisz i ubłagalnię ze złota naczystszego”; por. *OP XII* 21,1.

Błagalnio – przebłagalnia, jeden z elementów wyposażenia przybytku, w którym znajdowała się Arka Przymierza: złota płyta przykrywająca Arkę, miejsce, skąd Bóg miał przemawiać do Mojżesza.

w. 2 *a ogniści skrzydłami kryją cherubini* – zob. Wj 25,18,20: „Dwa też cherubiny złote [...] uczynisz po obu stron wyrocznice. [...] Obadwa boki

uślugałnie niechaj zakrywają rozściągając skrzydła a zakrywając uślugałnią”.
Por. *OP* VI 66,1; XII 21,1.

cherubini – zob. obj. *OPI* 45,1.

[59.] *Virga angeli*

Tytuł: ‘Różga anielska.’

marg.: brak – zob. Sdz 6,21: „*extendit angelus Domini summitatem virgae, quam tenebat in manu*”.

w. 1-2 *Różga anielska, którą ... / ofiarę zapalają ognie* – nawiązanie do ofiary, jaką Bogu złożył Gedeon; zob. Sdz 6,21: „ściągnął Anioł Pański koniec laski, którą trzymał w ręce, i dotknął mięsa i przaśnych chlebów; i wystąpił ogień z skały, i strawił mięso i przaśniki”.

[60.] *Volumen foederis*

Tytuł: ‘Księga Przymierza.’

marg.: „*Exod[i]*” 2>4 – Wj 24,7: „*Assumensque volumen foederis, legit audiente populo*”.

w. 1 *Spisku ... przymierza z człowiekiem Jehowy* – księgo przymierza między Jahwe a ludźmi; zob. Wj 24,7: „I wzięwszy księgi przymierza czytał, a lud słuchał”.

Jehowy – zob. obj. *OPI* 72,2.

w. 2 *w Tobie* – w Maryi.

wieczny traktat zbawiennej umowy – tu zapewne o Chrystusie, który swoim wcieleniem i ofiarą krzyżową ustanowił nowe, wieczyste przymierze Boga z ludźmi, zapowiedziane w Starym Testamencie (zob. Jr 31,31: „Oto dni przychodzą, mówi Pan, i postanowię z domem izraelskim i z domem judzkim przymierze nowe”); por. Łk 22,20: „Ten jest kielich Nowy Testament we krwi mojej, który za was wylan będzie”.

[61.] *Nubes tegens Deum*

Tytuł: ‘Obłok skrywający Boga.’

marg.: „*Exod[i]*” 13 – Wj 13,21 (zob. obj. *OPIV* 86).

w. 1 *Obłoku, w którym się Bóg tail* – zob. obj. *OPIV* 86,1.

w. 1-2 *do ziemi / obiecanej* – ziemia obiecana, biblijne określenie krainy, którą Bóg obiecał oddać we władanie potomkom Abrahama (zob. Rdz 13,14-15) i która miała stać się ojczyzną Izraelitów po wyjściu ich z Egiptu pod wodzą Mojżesza (zob. Wj 3,7-8).

[62.] *Virga Moysis*

Tytuł: ‘Laska Mojżeszowa.’

marg.: „*Exod[i]*” 17 – Wj 17,11-13: „*Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israel, sin autem paululum remisisset, superabat Amalec*”; por. ESTEVE, s. 199; CARTHAGENA 4, kol. 613; ARIAS, k. 28v; GAWATH, k. Aa₄.

w. 1-2 *Lasko Moïżeszowa, za pomocą której / Amalech mylił szyki, jak ją wzniosł do góry* – zob. Wj 17,11: „A gdy podniósł Mojżesz ręce, przemagał Izrael, a jeśli trochę opuścił, przewycięzał Amalek”. Por. *Psalterzyk*, k. F₃: „Różgo Mojżeszowa”.

Amalech – Amalekita; Amalekici, lud semicki zamieszkujący na północy Półwyspu Synaj, toczyli walki z Izraelitami w czasie ich wędrówki do ziemi obiecanej i w okresie późniejszym; metonimicznie – synonim wszelkich wrogów narodu wybranego.

mylił szyki – tu: przegrywał, tracił przewagę; por. NKPP („Szyk” 1): „Pomieszać szyki”.

[63.] *Clava Iosue*

Tytuł: ‘Bulawa Jozuego.’

marg.: „*Iosue*” 8 – Joz 8,18: „dixit Dominus ad Iosue: *Leva clypeum, qui in manu tua est, contra urbem Hai, quoniam tibi tradam eam*”.

w. 1-2 *Bulawo Jozuego, za której snadź sprawą / potyczką Moabici porażeni krwawą* – nawiązanie do epizodu z dziejów podboju ziemi obiecanej przez Izraelitów pod wodzą Jozuego; por. Joz 8,26: „A Jozue nie spuścił ręki swej, którą był wzgórę podniósł, trzymając puklerz, aż pobito wszystkie obywatel Haj”.

Bulawo – tu zapewne w znaczeniu: laska, maczuga (Vulgata: *clypeus*; BT: *oszczep*); rodzaj broni, którą posłużył się Jozue, był przedmiotem sporów wśród egzegetów; zob. CORN.LAP.*Comm.In Ios.*, s. 42: „Pro *clypeum*, hebr[aeice] est [...] *kidon*, quod Iosephus quoque Symmach[us] et Theodor[etus] vertunt *clypeum*, Septuag[inta] vero, Chald[aeica] et recentiores vertunt *loricam*, vel *telum*, aut *hastam* aut *vexillum*” (‘Co do *clypeum* [w Wulgacie], po hebrajsku *kidon*, co Józef, Symmach i Teodoret tłumaczą jako *clypeus* [tarcza, puklerz], a Septuaginta, wersja chaldejska i nowsi tłumacze jako *zbroja*, *dziłda*, *włócznia* albo *chorągiew*’). Ten i następny (VII 64) dystych są echem tych kontrowersji.

Jozuego – Jozue, wódz i sędzia Izraelitów po śmierci Mojżesza, który wprowadził Żydów do ziemi obiecanej.

potyczką ... porażeni krwawą – pokonani w krwawej bitwie.

Moabici – zob. obj. *OP* III 94,1.

[64.] *Clypeus eiusdem*

Tytuł: ‘Puklerz tegoż.’

marg.: „*Iosue*” 8 – Joz 8,18 (jw.); por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 6.

w. 1-2 *Puklerzu jegoż, który jak do góry wzniesie, / miasto Hai z mury mu swymi poddaje się* – zob. obj. *OP* VII 63; por. Joz 8,18: „Podnieś puklerz, który w ręce twej jest, przeciw miastu Haj, bo je tobie dam”.

Puklerzu jegoż – puklerzu Jozuego; zob. obj. *OP* VII 63,1, III 64,2; .

miasto Hai – Aj, miasto kananejskie zdobyte i zniszczone przez Izraelitów pod wodzą Jozuego; zob. Joz 8,1-29.

[65.] *Lignum interimens serpentes*

Tytuł: ‘Drzewo gładzące węże.’

marg.: brak – zob. Lb 21,8-9: „Fac serpentem aeneum et pone eum pro signo; qui percussus aspexerit eum, vivet”.

w. 1-2 *Krzyżu węża na puszczy, na który kto wejrzał / ukąszony ... wnet zdrowie odzierzał* – nawiązanie do epizodu z czasów wędrówki Izraelitów

przez pustynię (Lb 21,4-9): rozgniewany na szemrzących z powodu niedostatku Żydów Bóg zsyła jadowite węże; za wstawiennictwem Mojżesza nakazuje sporządzić i umieścić na drewnianym pału węża miedzianego, którego widok miał przywracać zdrowie ukąszonym: „I uczynił tedy Mojżesz węża miedzianego i wystawił go na znak; na którego, gdy ukąszeni patrzyli, byli uzdrowieni”.

Krzyżu węża – na węża miedzianego jako swój starotestamentowy typ wskazał sam Jezus (zob. J 3,14: „A jako Mojżesz podwyższył węża na puszczy, tak potrzeba, aby podwyższon był Syn Człowieczy, aby wszelki, który weń wierzy, nie zginął, ale miał żywot wieczny”), stąd traktowanie drzewa, na którym był umieszczony wąż, jako prefiguracji krzyża. Maryjna interpretacja tego motywu wydaje się pewną osobliwością; por. VEGA I, s. 67: „B[ata] Virgo iuxta communem Patrum sententiam [...] nunquam per virgam Moysis, bene vero per virgam Aaaronis adumbratur, Moysis virga aliquando in colubrum versa est, qui Evam seduxit” (‘Błogosławiona Dziewica wedle zgodnej opinii świętych ojców [...] nigdy nie była figurowana przez łaskę Mojżesza, tylko przez łaskę Aarona, ponieważ łaska Mojżesza zamieniła się kiedyś w węża, który zwiódł Ewę; według autora Duch Święty nie chciał, aby figurą Maryi w Biblii był jakikolwiek motyw kojarzący się z szatanem).

[66.] *Clavis David*

Tytuł: ‘Klucz Dawida.’

marg.: „*Brev[iarium] Rom[anum]*” – zob. *BREVIARIUM* I, s. 201: „O clavis David et sceptrum domus Israel”; por. Iz 22,22: „Et dabo clavem domus David super humerum eius”; GAWATH, k. S₁₁V: „Clavis David, quae caelis aperis”.

w. 1 *Kluczu Dawidów* – nawiązanie do jednej z tzw. wielkich antyfon adwentowych w liturgii godzin (zob. wyżej), których treść zaczerpnięta jest z ksiąg Starego Testamentu; por. Iz 22,22: „I dam klucz domu Dawidowego na ramię jego i otworzy, a nie będzie, kto by zamknął, i zamknie, a nie będzie, kto by otworzył”; fragment już w czasach biblijnych odnoszony do Mesjasza jako potomka Dawida i spadkobiercy jego władzy królewskiej; zob. Ap 3,7: „To mówi Święty i Prawdziwy, który ma klucz Dawidów; który otwiera, a żaden nie zawiera; zawiera, a żaden nie otwiera”; tu o Maryi jako kluczu otwierającym drogę do nieba pokutującym; por. *OP* X 41,2; XIV 28,1.

w. 2 *otwierasz do nieba* – w domyśle: bramę, drzwi.

[67.] *Postes sanguine signati*

Tytuł: ‘Podwoje krwią znaczone.’

marg.: „*Exod[i]*” – Wj 12,7: „Et sument de sanguine eius, ac ponent super utrumque postem”.

w 1 *Podwoju krwią znaczoney* – nawiązanie do ostatniej z tzw. plag egipskich, tj. uśmiercenia przez Jahwe wszystkich pierworodnych dzieci egipskich; bezpieczeństwo Żydom i ich dzieciom zapewnić miała krew baranka paschalnego, którą mieli oznaczyć podwoje i progi swoich domostw (Wj 12,7):

„I wezmą ze krwi jego, i położą na oba podwoje i na naprozniki domów, w których będą go spożywać”.

w. 1-2 *co bronisz zaboju / i w którym domu jesteś, zostawa w pokoju* – sens: który bronisz przed śmiercią i dom, w którym jesteś, pozostaje bezpieczny; zob. Wj 12,13: „Ale krew będzie wam na znak na domiech, w których będziecie: i ujrzą krew i minę was, i nie będzie u was plaga zagubiająca, kiedy uderzę ziemię egipską”.

[68.] *Stella ex Iacob*

Tytuł: ‘Gwiazda Jakubowa.’

marg.: „*Num[erorum]*” 24 – Lb 24,17: „Orietur stella ex Iacob et consurgit virga de Israel”; por. ARIAS, k. 25; RODRIGUEZ, s. 13; GAWATH, k. Aa₁₂; MARRACCI XVII, s. 228: „Stella orta ex Iacob”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 3.

w. 1 *Gwiazdo ... Jakubowa* – gwiazda (potomek) z rodu patriarchy Jakuba; zob. Lb 24,17: „Wznidzie gwiazda z Jakuba, i powstanie laska z Izraela”; proctwo Balaama interpretowane przede wszystkim jako zapowiedź narodzin Mesjasza, ale odnoszone również do Maryi; por. *Psalterzyk*, k. F_{3v}: „Gwiazdo Jakubowa”; *Godzinki*, s. 12: „Nowa gwiazda z Jakuba”; LIBERIUSZ, jw.: „Jest tu własne proctwo o Naświętszej Pannie, [...] że ta Panienka będzie w pozcęciu swoim jako jasna gwiazda”.

dziwnej śliczności – por. LIBERIUSZ, jw.: „stanie i pokaże się światu w śliczności wielkiej, bez makuly grzechu pierworodnego”.

w. 2 *Balaama* – Balaam, prorok z Mezopotamii, który na prośbę Balaaka, króla Moabu, miał przekląć Izraelitów w czasie ich wędrówki po pustyni; wskutek interwencji Bożej zamiast przekląć Izraelitów, pobłogosławił im trzy razy; zob. Lb 22-24.

[69.] *Arca portitoris liberatrix*

Tytuł: ‘Arka ocalająca tragarza.’

marg.: <3> „*Reg[um]*” – 1Krl 2,26: „Abiathar quoque sacerdoti dixit rex: Vade in Anathoth ad agrum tuum, equidem vir mortis es: sed hodie te non interficiam, quia portasti arcam Domini Dei coram David patre meo”.

w. 1 *Arko, którą ... Abijatar nosił* – zob. 2Sm 15,25,29: „I rzekł król do Sadoka: Odnies skrzynię Bożą do miasta. [...] A tak odnieśli Sadok i Abiatar skrzynię Bożą do Jeruzalem”.

Abijatar – Abiatar, jeden z arcykapłanów za czasów króla Dawida; po jego śmierci brał udział w spisku, by osadzić na tronie Adoniasza, a nie Salomona, za co został skazany na wygnanie (zob. 1Krl 1-2).

w. 2 *królowi się od śmierci dekretu wyprosił* – wybłagał u króla darowanie kary śmierci; zob. 1Krl 2,26: „Abiatarowi też, kapłanowi, rzekł król: Idź do Anatot do roli twej! Zaiste mężemes śmierci, ale cię dziś nie zabiję, boś nosił skrzynię Pana Boga przed Dawidem, ojcem moim”.

[70.] *Psalterium decachordos*

Tytuł: ‘Harfa dziesięciostrunna.’

marg.: „*Psal[morum]*” 143 – Ps 143,9: „in psalterio decachordo psallam tibi”; por. MIECHOWITA 2, s. 148: *Psalterium decachordum*.

w. 1 *Arfo Dawida* – zob. 1Sm 16,18: „Otom widział syna Isaj Betlejemitczyka, umiejącego grać na arfie”; por. obj. *OP V* 80.

w. 1-2 *która ulżyć umiesz troski; / ... Saulowi* – zob. 1Sm 16,23 (obj. *OP V* 80,1); por. ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 201: „Lutnia dźwiękiem swym rozbiła humory melankoliczne, człowieka wesołego czyni, myśli frasowliwe, smutne, żalose na wygnanie posyła. To wszystko znajduje się w Naświętszej Pannie Maryjej”; *OP XVI* 13.

[71.] *Virga multicolores fetus producens*

Tytuł: ‘Różdzka wydająca wielobarwne plody’.

marg.: „*Gen[esis]*” 30 – por. Rdz 30,37-39.

w. 1 *Rózgo Jakuba* – właściwie różgi; zob. Rdz 30,25-42: patriarcha Jakub zawarł ze swoim teściem Labanem układ, na mocy którego jako wynagrodzenie za wieloletnią służbę (zob. obj. *OP VII* 7,1) miał otrzymać wszystkie jagnięta i koźleta pstre i cętkowane; by zwiększyć udział takich zwierząt w pasionych przez siebie stadach, uciekł się do podstępu: naciął świeżych gałązek, z których pozdzierał korę w taki sposób, by ukazały się białe prążki; patyczki te następnie umieścił u wodopoju, gdzie zwierzęta nie tylko zaspokajały pragnienie, ale także parzyły się, a ponieważ czyniły to patrząc na prążkowane gałązki, wydawały na świat pstre i prążkowane potomstwo.

w. 1-2 *trzodzie włożona do wody, / by na nią patrząc, także wydawały plody* – zob. Rdz 30,38-39: „I nakładł ich do koryt, gdzie lano wodę [...]. I zstało się [...], że owce patrzyły na pręty i rodziły blachowane i pstre, i różną farbą nakrapiane”.

[72.] *Mons Sion*

Tytuł: ‘Góra Syjon’.

marg.: „*Psal[morum]*” 68 – por. Ps 67(68),16,18: „Mons Dei, mons pinguis. [...] Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo”; por. ANDR.CRET. *Dorm.*, s. 634: „Tu es Mons Sion”; RAYNAUDUS, s. 39; SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 184-191; PAULL DE BARRY, s. 81; MASENIUS, s. 611.

w. 1 *Góro ... Syjonu* – zob. obj. *OP III* 22,1. Por. KOCHOWSKI *Liryka V* 3, w. 71-72, s. 312: „O wieżo mocna i w tej naszej stronie / Nowy Syjonie”; *Psalmodia XVI* w. 2, 6, 19: „Funduje się z radością wszytkiej ziemie góra Syjon [...]. O miasto! o Syjonie! [...] Niechaj się tedy weseli góra Syjon, do tej doskonałości przywiedziona: że w okoliczności swojej ogarnęła tego, który wszystko napelnia”.

ulubionego Jehowie – tu: który upodobał sobie Jahwe; zob. obj. *OP I* 72,2 i *V* 16,2.

[73.] *Mons Sinai*

Tytuł: ‘Góra Synaj’.

marg.: „*Ibid[em]*” – por. Ps 67(68),9: „Terra mota est, etenim caeli distilla-verunt a facie Dei Sinai”; GAWATH, k. Cc₃v; SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 209.

w. 1 *Góro Synai, gdzie Bóg zakonne dał prawa* – zob. obj. *OPV* 16,1.

w. 2 *i w Tobie była zakonna ustawa* – tu: również w Tobie przeżywał ten, który wypełnił stare i ustanowił nowe prawo (zob. Mt 5,17: „Nie mniemajcie, abym przyszedł rozwiązać Zakon albo proroki; nie przyszedłem rozwiązać, ale wypełnić”; por. J 13,34: „Przykazanie nowe daję wam: abyście się społecznie miłowali”).

[74.] *Telum Ionathae*

Tytuł: ‘Strzała Jonatana.’

marg.: „*Reg[um]*” – 1Sm 20,18-39.

w. 1 *Strzało Jonaty* – zob. 1Sm 20,18-39; nawiązanie do znaku, jakim Jonatan miał ostrzec Dawida przed gniewem Saula: miał wystrzelić trzy strzały w umówione miejsce, w pobliżu którego znajdował się Dawid, a następnie posłać po niego chłopca; jeśli zawołałby do chłopca, że strzały są przed nim (bliżej Dawida), to byłby znak, że Dawid jest bezpieczny i może wracać na dwór Saula; gdyby zaś zawołał, że strzały są za nim (tzn. bliżej Jonatana), byłby to znak, że Dawid musi uciekać.

Jonaty – Jonatan, syn Saula, umiłowany przyjaciel Dawida, którego uchronił przed gniewem swego ojca; zob. 1Sm 13-14; 18-20; 23,16-18; 31,2; 2Sm 1.

mierne żelężce – celne groty.

[75.] *Arbor tumuli*

Tytuł: ‘Drzewo mogiły.’

marg.: brak – zob. Rdz 35,8: „vatumque est nomen loci illius Quercus fletus”.

w. 1 *Drzewo, gdzie pogrzebiona mamka jest Rebeki* – zob. Rdz 35,8: „Tęgoż czasu umarła Debora, mamka Rebeczyna, i pogrzebiona jest na dole Betel pod dębem, i nazwano imię onego miejsca Dąb Płaczu”.

Rebeki – zob. obj. *OPVII* 5,1.

w. 2 *to jest zła synagoga żydowska* – por. BRUNO AST., *PL* 164,217B: „Eodem [...] tempore, quo Iacob ascendit de Bethel, mortua est Debora nutrix Rebeccae, quoniam eo tempore mortua est Synagoga, quo Christus domum Domini, id est Ecclesiam aedificare et inhabitare coepit” (‘W tym samym [...] czasie, kiedy Jakub zstąpił do Betel, umarła Debora, piastunka Rebeki, albowiem synagoga umarła w tym czasie, kiedy Chrystus zaczął budować i zamieszkiwać dom Pański, to jest Kościół’).

[76.] *Virga producens aquas*

Tytuł: ‘Różga wydobywająca wody.’

marg.: „*Exod[i]*” 1<7> – Wj 17,5-6: „virgam, qua percussisti fluvium, tolle in manu tua [...] percutiesque petram et exhibit ex ea aqua”; por. DURETIUS, k. C₁v.

w. 1-2 *Różgo, coś z... opoki / zimnej wody wywiodła... stoki* – zob. Wj 17,6: „uderzysz w skałę, a wypłynie z niej woda”; por. Lb 20,11: „A gdy podniósł Mojżesz rękę, uderzywszy dwakroć laską w skałę, wyszły wody bardzo obfite”; PEREGRYN, *KM*, s. 38: „To jest laska, która przebiła skałę i «wypłynęły

wody bardzo obfite». Tak samo nasza różdżka przebiła wiele twardych serc tak, że wylały wody skruchy». Zob. obj. *OP V* 16,1; *VI* 30,1.

różgo – tu: laska Mojżesza.

[77.] ***Cupressus de monte Sion***

Tytuł: ‘Cyprys z góry Syjon.’

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,17: „quasi cypressus in monte Sion”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 412-413 (*Cypressus*); ARIAS, k. 6.

w. 1 *Cyprysie z góry Syjon* – zob. Syr 24,17: „jako cyprys na górze Syjonie”.

Cyprysie – cyprys, drzewo iglaste z rodziny cyprysowatych, pospolite w basenie Morza Śródziemnego; w Biblii wzmiankowane często razem z cedrem; jeden z symboli maryjnych; por. MARRACCI III, s. 105-106; *OP IX* 58.

góry Syjon – zob. obj. *OP III* 22,1

nie ów pogrzebowy – w starożytności cyprys uchodził za drzewo święte, poświęcone bogom świata podziemnego, z tego też względu umieszczano je przed domami, w których ktoś zmarł (PLIN.MA.NH 16,24).

w. 2 *duszy katolickiej przy skonaniu zdrowy* – tu: gwarantujący życie wieczne tym, którzy umierają w wierze katolickiej; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 99 („Quasi cupressus in monte Sion”):

Kto stawia przy pogrzebie pochodnie z cyprysu,
godniejszy grubych cieniów z niełubego cisu.
Gdyś Ty, Panno, cyprysem na górnym Syjonie,
raczej będziesz ozdobą na zwycięskie skronie,
lubo że przy śmiertelnej nie wzgardzisz być trunnie,
choć umrę, przy bytności Twej zwycięstwo u mnie.

[78.] ***Tuba Iosue***

Tytuł: ‘Trąba Jozuego.’

marg.: „*Iosue*” – Joz 6,20: „Igitur omni populo vociferante et clangentibus tubis, postquam in aures multitudinis vox sonitusque increpuit, muri illico corruerunt”.

w. 1-2 *Trąbo ... dźwiękiem której / ... Hierychunta obalone mury* – nawiązanie do „trąb jerychońskich”, dzięki którym Izraelici pod wodzą Jozuego zdobyli Jerycho; zob. Joz 6,20: „Gdy tedy [...] w trąby trąbiono, skoro w uszach [...] trąbienie zabrzmiało, natychmiast mury upadły”. Por. *OP IX* 76,1.

do gronta – tu: doszczętnie, do samych fundamentów.

Hierychunta – Jerycho, miasto w Judei na wschód od Jordanu.

[79.] ***Subcinericius***

Tytuł: ‘Podpłomyk popielny.’

marg.: „*Iudic[um]*” 7 – Sdz 7,13: „Vidi somnium et videbatur mihi quasi subcinericius panis ex hordeo volvi, et in castra Madian descendere”.

w. 1-2 *Podpłomyku popielny widziany na łożu / ... Madyjanitów ruino obozu* – nawiązanie do wizji sennej jednego z wojowników Gedeona (zob. obj.

OP III 79,1), stanowiącej zapowiedź zwycięstwa nad Madianitami; zob. Sdz 7,13-14: „Widziałem sen i zdało mi się, jakoby podpłomyk jęczmienny toczył się i do obozu Madiani zstępował, a przyszedszy do namiotu uderzył weń i wyrzucił [...]. Nie jest to nic innego, jedno miecz Gedeona, [...] bo dał Pan w ręce jego Madiana i wszystkie obóz jego”.

Podpłomyku popielny – najstarsza forma chleba, rodzaj placka pieczonego na ogniu (w popiele).

na łożu – we śnie.

zjadłych Madyjanitów ruiny obozu – zagłado obozu zawziętych Madianitów.

Madyjanitów – Madianicy, koczowniczy lud semicki, wrogo nastawiony do Żydów, którzy toczyli z Madianitami walki w czasie podboju ziemi obiecanej.

[80.] *Ensis Gedeon*

Tytuł: ‘Miecz Gedeona’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Sdz 7,14: „Non est hoc aliud, nisi gladius Gedeonis filii Ioas viri Israelitae, tradidit enim Dominus in manus eius Madian et omnia castra eius”.

w. 1 *Multanie Gedeonów* – mieczu Gedeona; zob. obj. OP III 79,1 i VII 79.

w. 2 *synmi Anon* – Ammonitami, zamieszkującymi Ammon, krainę na północny wschód od Moabu (zob. obj. OP III 94,1); jeden z biblijnych wrogów Izraela (zob. Sdz 11).

[81.] *Arca ditans Obededom*

Tytuł: ‘Arka wzbogacająca Obededoma’.

marg.: 2 „*Reg[um]*” 6 – 2Sm 6,11: „Et habitavit arca Domini in domo Obededom [...] tribus mensibus; et benedixit Dominus Obededom et omnem domus eius”.

w. 1 *Arko, którąś ... miał ... Obededom* – nawiązanie do trzymiesięcznego pobytu Arki Przymierza w domu Obed-Edoma z Gat; zob. 2Sm 6,11: „I mieszkała skrzynia Pańska w domu Obededoma Getejczyka trzy miesiące”.

Arko – zob. obj. OPI 49,1.

w. 2 *wszelka szczęścia obfitość w twoim była domie* – zob. 2Sm 6,11: „i błogosławił Pan Obededoma i wszystkie dom jego”.

[82.] *Mons Oreb*

Tytuł: ‘Góra Horeb’.

marg.: „*Exod[i]*” 3<3> – Wj 33,6: „Deposuerunt ergo filii Israel ornatum suum a monte Horeb”; por. 2Krl 2,11: „ecce currus igneus, et equi ignei diviserunt utrumque; et ascendit Elias per turbinem in caelum”; SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 210-211.

w. 1 *Góra Oreb* – zob. obj. OP V 16,1.

w. 1-2 *z której był ... Eliasz / na ognistym wozie w niebo wzięty* – zob. 2Krl 2,11: „A gdy szli [...], wóz ognisty i konie ogniste rozłączyły obudwu. I wstąpił Eliasz przez wichry do nieba”. Biblia nie wspomina o porwaniu Eliasza z góry

Horeb; wzmianka o niej wiąże się zapewne wcześniejszym pobycem proroka na tej górze, gdzie objawił mu się Bóg (zob. 1Krl 19,8-18).

Elijasz – Eliasz, prorok żydowski w czasach króla Achaba, wzięty do nieba w ognistym rydwanie; według proroka Malachiasza (Ml 4,5-6) miał powrócić na ziemię przed pojawieniem się Mesjasza.

[83.] *Sceptrum Asveri*

Tytuł: 'Berło Aswerusa.'

marg.: „*Esther*” 8 – Est 8,4: „At ille ex more sceptrum aureum protendit manu, quo signum clementiae monstrabatur”.

w. 1 *Berło złote ... Aswera* – zob. Est 8,4: „A on według zwyczaju ściągnął ręką sceptrum złote”.

Aswera – zob. obj. *OP VII* 10,1.

w. 2 *z którego na straceńców szła żyjących cera* – sens: które oznaczało darowanie życia skazanym na śmierć; por. Est 8,4: „którym się znak łaski pokazywał”.

[84.] *Porta Ezechielis*

Tytuł: 'Brama Ezechiela.'

marg.: „*Ezech[ielis]*” 44 – Ez 44,2 (zob. obj. *OP III* 14); V 73; ALBERT. *Bibl.Mar.*, s. 25.

w. 1 *Bramo Ezechyjela* – zob. obj. *OP*, W, w. 8 oraz III 14,2.

w. 1-2 *której ... progi / ni od czyjej nietchnione, krom od Pańskiej nogi* – której progi nietknięte przez nikogo oprócz samego Boga (metaforycznie o Maryi jako tej, która była całkowicie oddana samemu tylko Bogu); por. *OP V* 73.

ni od czyjej nietchnione – przez niczyją (tj. nogę) nietknięte.

[85.] *Arca praecedens*

Tytuł: 'Arka poprzedzająca.'

marg.: „*Iosue*” 3 – Joz 3,6: „Et ait ad sacerdotes: Tollite arcam foederis et praecedite populum”.

w. 1 *Arko, co kredensujesz wojskom* – arko, które poprzedzasz wojsko; nawiązanie do przejścia Izraelitów przez Jordan; zob. Joz 3,6: „I rzekł do kapłanów: Weźmiecie skrzynię przymierza a idźcie przed ludem”.

Arko – zob. obj. *OPI* 49,1.

w. 1-2 *żeby / byłaś im tarczą* – sens: żebyś była im tarczą (obroną); por. obj. *OP V* 47,1.

[86.] *Arca Philistiim victrix*

Tytuł: 'Arka zwyciężająca Filistynów.'

marg.: <I> „*Reg[um]*” 5 – 1Sm 4-5.

w. 1 *Arko, od Filistynów coś lub wzięta była* – Arko, która choć została zabrana przez Filistynów; nawiązanie do siedmiomiesięcznej niewoli Arki Przymierza wśród Filistynów (zob. 2Sm 4-5).

w. 2 *przecies swoje zwycięzce ... poraziła* – sens: pokonałaś jednak tych, którzy Cię zdobyli, tj. Filistynów; zob. np. 1Sm 5,10: „Przywieźli do nas skrzynię Boga Izraelskiego, aby nas pobiła i lud nasz”; por. obj. *OP VII* 44,1.

Panno – Arka jest tu prefiguracją Maryi; zob. obj. *OPI* 49,1.

[87.] *Virga vigilans*

Tytuł: 'Różga czuwająca.'

marg.: „*Hierem[iae]*” 1 – Jr 1,11: „Virgam vigilantem ego video”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 21; ARIAS, k. 28v.; MARRACCI XVIII, s. 309.

w. 1 *Różgo Jeremijasza czujna* – zob. Jr 1,11: „Co ty widzisz, Jeremiaszu? Laskę czującą ją widzę”. Por. np. CHRYSOGONUS II, s. 467:

Admirabilem hanc [...] vigilantiam Dei Mater in sublevandis mortalibus imitari visa est. Unde praeclare a Spiritu Sancto per virgam illam vigilantem, visam a Heremia cap. I nobis adumbratur.

Tę przedziwną [...] czujność, wyrażającą się w staraniach o podźwignięcie grzeszników, naśladowała, jak się zdaje, Matka Boża. Dlatego Duch święty doskonale przedstawia ją nam pod postacią owej różgi czuwającej, którą widział Jeremiasz w rozdziale pierwszym.

w. 1-2 *co zapłaty gasisz* – sens: która uśmierzasz gniew.

[88.] *Turris David*

Tytuł: 'Wieża Dawida.'

Źródło: „*Cant[icorum]*” 4 – Pnp 4,4: „Sicut turris David collum tuum”; por. *Lit. Laur.*, s. 160: „Turris Davidica”; ALBERTUS, *Biblia*, s. 17; CARTHAGENA 4, kol. 611; ARIAS, fol. 27v; DURETIUS, k. C₃; MIECHOWITA 2, s. 395 n.; BEYERLINCK 6, s. 144; MARRACCI XVII, s. 274-277.

w. 1-2 *Baszto Dawida, w której armaty i zbroje / ... na obrony* – zob. Pnp 4,4: „Jako wieża Dawidowa szyja twoja, którą zbudowano z obronami, tysiąc tarcz wiszą na niej, wszytka broń mocarzów”. Por. KOCHOWSKI, *Liryka II* 19, w. 53-56, s. 105:

W Studzianny zaś jest fortecą warowną,
basztą Dawida i twierdzą duchowną,
arsenał, w którym na obrony twoje
masz, Polsko, zbroje [...].

OP II 79,2; X 56,1; XI 10,1; XV 67,2; Franciszek Edmund Rzewawski, *Wieża Dawidowa w tysiąc tarcz uzbrojona albo bez pierworodnej zmayı poczęta Najświętsza Boga Rodzica i zawsze Panna Maryja*, Kraków 1702.

[89.] *Thronus grandis*

Tytuł: 'Tron ogromny.'

marg.: 3 „*Reg[um]*” 10 – 1Krl 10,18: „Fecit etiam rex Salomon thronum de ebore grandem et vestivit eum auro fulvo nimis”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 85.

w. 1-2 *Tronie ... ogromny, Bogu wystawiony, / złotem ... i kością sadzony* – zob. 1Krl 10,18: „Uczynił też król Salomon stolicę z słoniowej kości wielką i powłókl ją złotem żółtym barzo”; zob. obj. OP V 30,1; por. XI 47,1; XV 95,1; XVI 41; XVI 80; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 85:

Dla tej, rozumiem, przyczyny zowie Kościół ś[więty] w litanijach Pannę przyczystą tronem Salomona. [...] Co było w tym tronie abo stolicy osobliwego? Powiada Pismo święte, iż tak bogaty zbudował sobie tron i stolicę Salomon, że po wszystkim świecie [...] nie było podobnego dzieła i kunsztu. [...] A z Naświętszą Panną która na świecie kreatura [...] w cnotach i łasce Bożej zrówna, kto jej w darach tak przyrodzonych jako nadprzyrodzonych wydała?

[90.] *Securis*

Tytuł: 'Siekiera.'

marg.: brak – zob. 2 Krl 6,5: „caderet ferrum securis in aquam”.

w. 1-2 *Siekiero ... coś nad tryb natury / nie tonęła* – nawiązanie do jednego z cudów proroka Elizeusza: wydobycia z wód Jordanu siekiery, którą rąbał drzewo jeden z jego towarzyszy; zob. 2Krl 6,5-6: „I przydało się, iż gdy jeden rąbał drzewo, spadło żelazo z siekiery w wodę [...]. I rzekł mąż Boży: Gdzie upadło? A on mu miejsce pokazał. Uciął tedy drewno i wpuścił tam, i wspłynęło żelazo”.

lecz ... brałaś się do góry – lecz wypływałaś na powierzchnię.

[91.] *Aurora confortans*

Tytuł: 'Jutrzenka umacniająca.'

marg.: „*Gen[esis]*” 32 – Rdz 32,26: „Dixitque ad eum: «Dimitte me, iam enim ascendit aurora»”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 3; ESTEVE, s. 193; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 240.

w. 1-2 *Jutrzenko, której światło jak wschodzi na niebie, / w swej się Jakub posila z Jehową potrzebie* – nawiązanie do walki patriarchy Jakuba z Bogiem pod postacią anioła; zob. Rdz 32,26: „Puść mię, bo już wschodzi zorza. Odpowiedział: Nie puszcę cię, aż mi błogosławisz”; por. LIBERIUSZ, jw., s. 241: „To wydzieranie się anioła z ręki Jakubowych za weszciem jutrzienki było konterfetem i wizerunkiem intercesyjnej, przyczyny, modlitwy Panny błogosławionej”.

Jutrzenko – zob. obj. *OP* III 26,1.

Jehową – zob. obj. *OP* I 72,2.

[92.] *Scirpea navicula*

Tytuł: 'Łódka z sitowia.'

marg.: „*Exod[i]*” 2 – Wj 2,3: „sumpsit fiscellam scirpeam”.

w. 1 *Łódko Mojżesza ... z sitowia* – zob. obj. *OP* VII 17; por. *OP* VII 42,1.

w. 2 *przecie w się nieprawości wód nie przepuściła* – jednak pozwoliła, by przeniknęły do niej wody nieprawości (metaforycznie o Maryi jako wolnej od wszelkiego grzechu).

nieprawości wód – zob. obj. *OP* II 40,1 i III 70,2.

[93.] *Lapis de monte abscissus*

Tytuł: 'Kamyk oderwany od skały.'

marg.: brak – zob. Dn 2,45: „Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam et ferrum, et aes, et

argentum, et aurum”; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 25; ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 603; GAWATH, k. Aa₃,

w. 1-2 *Skalo, od której kamyczek mały / spadł* – aluzja do snu króla Nabuchodonozora (Dn 2) o wielkim posągu na glinianych nogach, roztrzaskanym przez niewielki kamyk; zob. Dn 2,45: „z góry odcięty jest kamień bez rąk i pokruszył skorupę, i żelazo, i miedź, i srebro, złoto”.

w. 2 i *tak urósł, iż świat zaprzętnął cały* – zob. Dn 2,35: „a kamień, który był uderzył w obraz, został się górą wielką i napelnił wszystkę ziemię”. W egzegezie alegorycznej kamień oznacza Chrystusa i jego królestwo; zob. WUJEK 1599, s. 933: „Kamień Chrystus”.

[94.] *Mons refugii*

Tytuł: ‘Góra ucieczki’.

marg.: „*Psalm[orum]*” 103 – Ps 103(104),18: „Montes excelsi cervis, petra refugium herinacis”; por. SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 213, 269, 304.

w. 1 *Góro ona ucieczki* – zob. Ps 103(104),18: „Góry wysokie jeleniom, opoki – ucieczka jeżom”; por. *OP XV* 23,2.

w. 1-2 *do której wesoly / uszedł Dawid przed nieprzyjacioly* – nawiązanie do jednej z ucieczek Dawida przed Saulem i jego ludźmi (por. obj. *OP VII* 74,1), być może na wzgórzu Chakila; zob. 1Sm 23,14,19:

A Dawid mieszkał na puszczy po miejscach mocnych i mieszkał na górze puszczy Zif, na górze ciemnej [...]. I wstąpili Zyfejczycy do Saula w Gabaa, mówiąc: Aza oto Dawid nie kryje się u nas po miejscach bezpiecznych lasu na pagórku Hachila [...].?

wesoly ... Dawid – być może aluzja do 1Krn 29,9: „Ale i król Dawid weselił się weselem wielkim”.

[95.] *Aquila grandis*

Tytuł: ‘Orlica wielka’.

marg.: „*Ezechiel[is]*” – Ez 17,3: „*Aquila grandis magnarum alarum*”; por. MARRACCI, s. 23-24; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 208.

w. 1-2 *Orlico nader rosla i zarosla pióry, / coś nam cedru przyniosła drzeń z Libanu góry* – nawiązanie do przypowieści Ezechiela o orle i winnicy; zob. Ez 17,3: „Orzeł wielki z wielkimi skrzydłami [...], pełen pierza i pstrocin, przyleciał na Liban i wziął drzeń cedru”. Motyw w egzegezie alegorycznej odnośzony raczej do Chrystusa (zob. np. LIBERIUSZ, jw.: „Wylatuje dnia dzisiejszego wielki z nieba orzeł, jedyny Syn Boży: *Aquila grandis magnarum alarum*”), rzadziej do Maryi, zob. np. PAPROCKI, *KM*, s. 432:

Do tego samego herbu należy i najjaśniejsza Najświętsza Królowa nasza. I nie dziw, z orłem, według uczonych, w wielu okolicznościach symbolizuje, więc słusznie orłem się znaczy i pieczętuje. [...] Ten to jest na ostatek orzeł, *aquila grandis magnarum alarum*, który stanawszy od tak dawnego czasu na tym tu jasnogórskim Libanie, *venit in Libanum*, wziął w konserwę, jakoby nieskażytego cedru gałązkę, wolność twoję, Polaku.

Być może także aluzja do Ap 12,14: „I dano Niewieście dwie skrzydła orła wielkiego, aby leciała na pustynią na miejsce swoje”; por. *OP XII 17*.

cedru ... z Libanu – zob. obj. *OP II 91,1*.

drzeń – tu zapewne w znaczeniu wierzchołka cedru [BT: „wierzchołek cedru”].

[96.] *Aenigma Samsonis*

Tytuł: ‘Zagadka Samsona’.

marg.: „*Jud[icum]*” – Sdz 14,12-14: „Quibus locutus est Samson: Proponam vobis problema”.

w. 1 *Gadko Samsona* – zob. obj. *OP V 91,1*.

[97.] *Carmelus privilegiatus*

Tytuł: ‘Karmel uprzywilejowany’.

marg.: „*Reg[um]*” – por. 1Krl 18,19-40.

w. 1 *Karmelu* – zob. obj. *OP, P* [tytuł].

na którym kto z występnych uleże – być może aluzja do konfrontacji na górze Karmel proroka Eliasza z prorokami fałszywego boga Baalaa (zob. 1Krl 18,19-40), zakończonej jednak ich straceniem, a nie ocaleniem.

w. 2 *tam go gniewu Boskiego srogość nie dosięże* – tu oraz wyżej być może nawiązanie do tzw. przywileju karmelitańskiego, tj. obietnicy Maryi, która w 1251 r. miała objawić się św. Szymonowi Stockowi, pierwszemu generałowi zakonu karmelitów, że ci, którzy do śmierci będą nosić szkaplerz, zostaną ocaleni przed wiecznym potępieniem; zob. KARP, *KM*, s. 358:

Umiał, znać, karmelitański zakon pobożności swojemi afektami na tak osobliwy twój zasługować sobie fawor, kiedy do otr<z>ymania tej Pannieńskiej sukienki sposobniejszego i godniejszego przez tak wiele wieków nie mogłaś sobie dobrać podskarbiego nad szczególnego świętego Szymona Stokcyjusza, karmelitańskiego zakonu jenerała. Jakoż tak jest, a nie inaczej: dlatego też Bogarodzica Panna wielki starożytnemu karmelowi pokazała fawor, gdy mu z rąk swoich tę niebieską ofiarowała barwę, temi do Stokcyjusza mówiąc słowy: *Hoc erit tibi et cunctis Carmelitis privilegium, in hoc moriens aeternum non patietur incendium* [‘To będzie przywilejem dla ciebie i dla wszystkich karmelitów: kto w nim [tj. w habicie karmelitańskim] umrze, nie zazna ognia wiecznego’].

W późniejszym okresie (od XV w.) upowszechniła się ponadto wiara w tzw. przywilej sobotni, tj. w obietnicę Maryi, że każdy, kto nosi szkaplerz, zostanie uwolniony z czyśćca w pierwszą sobotę po śmierci.

[98.] *Gloria Hierusalem*

Tytuł: ‘Chwała Jeruzalem’.

marg.: „*Judit[h]*” 15 – Jdt 15,10: „Tu gloria Ierusalem”; por. DION. CARTH.*Laud.*, k. 318v; ESTEVE, s. 192; GAWATH, k. Z₆; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 596.

w. 1 *O, jakąż z Ciebie chwałę ma Jeruzolima!* – zob. Jdt 15,10: „Tyś sława Jeruzalem”; słowa wypowiedziane pod adresem Judyty, tu potraktowanej jako prefiguracja Maryi (zob. obj. *OP VII 15*); por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Chwała Jeruzalem”; LIBERIUSZ, jw.: „Tobie, nowej Judycie, śpiewa kompanija różańca świętego [...] «Tyś chwała Jeruzolimy», to jest Kościoła katolickiego”; ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 204: „«Tu gloria Ierusalem» – ty ozdoba jesteś górnego miasta Jeruzalem, ty Kościoła chrześcijańskiego najozdobniejszym klejnotem, ty sławą jasną Królestwa naszego”.

w. 2 *Niech na nią wszyscy swymi patrząmy oczyma* – sens: niech wszyscy dostąpimy zbawienia; być może do aluzja do wizji zbawienia w 1Kor 13,12: „Teraz widzimy przez zwierciadło przez podobieństwo, lecz w on czas – twarzą w twarz”.

[99.] *Laetitia Israel*

Tytuł: ‘Wesele Izraela’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Jdt 15,10: „tu laetitia Israel”; por. DION.CARTH. *Laud.*, k. 318v; CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 13; GAWATH, k. Cc₅; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 596.

w. 1 *nowe pienie* – por. Jdt 16,15: „pieśń nową śpiewajmy Bogu naszemu!”.

w. 2 *Panna radosne niesie pocieszenie* – zob. Jdt 15,10: „tyś wesele Izraelskie”; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Tyś wesele Izraela», ludu Bożego”; ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 205:

Tu laetitia Israel – Tyś oczy naszych przodków łzami na wygnaniu zalane otarła, serce żalose radością napelniła, głowę mdlejącą uweseliła. *Tu laetitia Israel* – Tyś na tym padole lez jęczących pocieszyła, nędznych wspomogła, utraconych i niedołączonych ratowała. *Tu laetitia Israel* – Tyś abowiem nadzieja pokutujących, ucieczka z grzechu powstających, patronka umierających.

[100.] *Honorificentia populi nostri*

Tytuł: ‘Ozdoba naszego ludu’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Jdt 15,10: „tu honorificentia populi nostri”; por. DION.CARTH. *Laud.*, k. 318v; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 11v; GAWATH, k. Aa₃; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 596.

w. 1 *Czci wszego chrześcijaństwa* – zob. Jdt 15,10: „tyś cześć ludu naszego”; por. LIBERIUSZ jw.: „«Tyś ozdoba naszego gminu»”; ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 205:

Tu honorificentia populi nostri – Tyś narodu ludzkiego światłość, ozdoba i droga nader perła, Tyś lud twój poniżony wywyższyła, z niewoli wyciągnęła, synami Bożymi przez owoc żywota twego świętego uczyniła, Tyś nam ojczyznę, sławę, chwałę, poszanowanie w niebie zjednała, Tyś narodowi ludzkiemu, przez grzech najpośledniejszemu, przez łaskę Syna twego równą z aniołami cząstkę uprosiła.

w. 1-2 *skąd poganie prości / dla Matki Boskiej mają wiernych w uczciwości* – sens: ze względu na wielką cześć okazywaną Maryi przez chrześcijan, nawet prostoduszni, szczerzy poganie okazują szacunek jej czcicielom; być może także aluzja do przekonania, że Maryja cieszy się wyjątkowym szacunkiem także wśród pogan, to znaczy muzułmanów; zob. np. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*, s. 12: „Na ostatek sam poganin Mahomet taką tej Księżde aprobacją pisze: [...] «Żaden się nie rodzi z synów Adamowych, którego by się szatan nie dotknął, wyjąwszy Maryję i syna jej»”.

mają w uczciwości – szanują, poważają.

Zawarcie kwatery VII

w. 2 z *ciekawą umiószysy się niepotrzebnie zrzęda* – sens: dając się niepotrzebnie ponieść natrętnej docieklivosti.

w. 3 z *rodzajów rodzaje* – z pokolenia na pokolenie.

w. 4 a na *wieki idącej potomności staje* – tu zapewne: a na wieki nie braknie potomstwa (ludzi).

KWATERA VIII

Motto: „Piasek morski i krople deszcza...”

marg.: „*Eccles[iastici]*” I – Syr 1,2-3

[1.] *Virgo inter Libram et Leonem*

Tytuł: ‘Panna między Wagą i Lwem.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; A: „*Ex Liber[io]*” – LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 565, „Widzę, iż astrologowie na zodyjaku niebieskim między znakami, które słońce co rok przebiega, posadzili Pannę między Lwem i Wagą, *inter Leonem et Libram*”; tenże, *Gospodarz*, [dedykacja] *Jaśnie Oświeconemu Książęciu [...] Andrzejowi Trzebickiemu [...]*; por. Filippo Valentini, *Virgo media inter Leonem et Libram*, Romae 1648; CHRYSOGONUS II, s. 671; VELASQUEZ, s. 97.

w. 1 *Panno na zodyjaku* – tu o jednym ze znaków w zodiaku jako symbolu Maryi; zob. obj. OPV 68,2.

między Lwem a Wagą – między znakami Lwa i Wagi, tu jako symbolami Bożego gniewu i sprawiedliwości; por. Am 3,8: „Lew zaryknie: któż się nie złęknie?”

w. 3-4 *Przez Ciebie ... Lew Judy ublaganie bierze, / przez Cię sprawiedliwości Szala stoi w mierze* – por. np. CARTHAGENA 2, kol. 573-574:

Illud tamen silentio praetereundum non est [...] signum caeleste, quod Virgo nominatur, inter Leonem et Libram constitui, id enim ob oculos nobis ponit beatissimam Virginem inter Leonem et Libram collocatam, illius iram mitigare et iustitiae istius rigorem temperare.

Nie należy atoli przemilczeć [...], że ów znak niebieski, który nazywa się Panną, znajduje się między Lwem a Wagą, to bowiem stawia nam przed oczy Pannę błogosławioną, która stojąc między Lwem a Wagą uśmierza gniew tego pierwszego i powściąga surową sprawiedliwość tej drugiej.

Lew Judy – Jezus jako sędzia; zob. Ap 5,5: „Oto zwyciężył lew z pokolenia Judowego [...], aby otworzył księgi i rozwiązał siedm ich pieczęci”.

ubłaganie bierze – daje się ubłagać, uprosić.

stoi w mierze – nie przeważa (miłosierdzia), nie przekracza miary.

[2.] *Receptaculum divinitatis*

Tytuł: ‘Gospoda Bóstwa’.

marg.: „*S[anctus] Sergi[us] Patr[iarcha]*” – SERGIUS, s. 79: „Nascitur templum sanctum, receptaculum divinitatis”; por. CARTHAGENA 4, kol. 608; por. RAYNAUDUS, s. 69; LYRAEUS, s. 470; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XIV, s. 152.

w. 1-2 *Czyż świat ciasny, ... Boże, ... / żeś krom żywota Panny nie chciał mieć gospody?* – zob. obj. OP VI 75.

[3.] *Indumentum Dei*

Tytuł: ‘Szata Boga’.

marg.: „*S[anctus] Methodius*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu impollutum illius indumentum, qui luce uti vestimento circumfunditur”; por. CARTHAGENA 4, kol. 601; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI IX, s. 213.

w. 1 *szatę drogą* – metaforycznie o ludzkiej naturze Chrystusa; por. XIV 53; XVI 50,2.

[4.] *Glorificata Deoque digna sedes*

Tytuł: ‘Tron chwalebny i godny Boga’.

marg.: „*Idem*” – METHOD., *Homil. Purif.*, s. 606: „glorificate Deoque digna throne”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 609; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Aa₁₂; MARRACCI XVI, s. 191.

w. 1 *Na niebie niebów stolec Bóg sobie wystawił* – zob. np. Ap 4,2: „a oto stolica była w niebie, a na stolicy Siedzący”.

na niebie niebów – tu: w najwyższym niebie, *caelum empyreum*; zob. obj. OP II 59,1; II 76,2. Por. OP VIII 15,1.

[5.] *Incircumscripti circumscriptio*

Tytuł: ‘Określenie Nieokreślonego’.

marg.: „*Idem*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu incircumscripti circumscriptio”; por. ESTEVE, s. 207; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 4v; RAYNAUDUS, s. 9; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Bb₇v; PAULL DE BARRY, s. 63.

w. 1 *nad różliczne tytuły ma siła* – sens: przewyższa wiele innych tytułów.

w. 2 *gdys Nieokryślonego, Panno, okryśliła* – tu: gdys objęła tego, którego nie można objąć (Boga); por. OP VI 75; VIII 2; VIII 6.

[6.] *Comprehensio omnia comprehendentis*

Tytuł: ‘Ogarnięcie Wszecchogarniającego’.

marg.: „*Idem*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu cuncta continentia et comprehendentis comprehensio”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 5v; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *Na którym niebo, morze i ziemia się wsparła, / tegoś Ty, Panno, w Twoim żywocie zawarła* – zob. obj. *OP VI 75*.

[7.] *Palma insurgens altius*

Tytuł: ‘Palma wznosząca się wyżej.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 434-438 (lib. IX, cap. 23. *Palma*); por. PICINELLI, *Symbola*, s. 542-555; Syr 24,18; Pnp 7,7 (zob. obj. *OP II 93*).

w. 1 *Palmo* – zob. obj. *OP II 93,1*.

co dźwigając brzemię – tu w odniesieniu do Jezusa w łonie Maryi (w nawiązaniu do poprzedniego epigramu) lub do jej cierpień; por. *OP II 93,2*.

[8.] *Terebinthus frondosa*

Tytuł: ‘Terebint rozkrzewiony.’

marg.: „*Ibid[em]*” – por. Syr 24,22: „Ego quasi terebinthus extendi ramos meos”; RAYNAUDUS, s. 55; MARRACCI XVII, s. 247.

w. 1 *Rozszerzaj, terebincie, krzewiste gałęzi* – zob. Syr 24,22: „Jako terebint rozściagnęłam gałęzie moje”; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 104: *Jako terebint rozszerzyłam gałęzie moją*, w. 1-2: „Rozszerzaj, terebincie, tryumfalne włosy, / a krzewiste gałęzie rzucaj pod niebiosy” (parafraza epigramu A. Inesa; zob. INES IV 38, s. 54: „Pande triumphales, felix terebinthe, capillos, / suggere stellatos celsa trophaea tholis”; *OP IX 57,1*.

terebint – gatunek drzewa z rejonu Morza Śródziemnego, identyfikowany z pistacją terpentynową lub odmianą dębu (zob. Rdz 35,8; *OP VII 75,1*).

[9.] *Fons universo orbi salutaris*

Tytuł: ‘Źródło zbawienne dla całego świata.’

marg.: brak; A: „*S[anctus] Damascenus*” – por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 548: „illam inquam universo orbi medicinam afferentem fontem”; RAYNAUDUS, s. 24; PAULL DE BARRY, s. 127; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 601.

w. 1-2 *Źródło ... / wszystkiemu światu arcyzdrowe* – zob. obj. *OP I 40*; IV 33; por. *OP I 63,1*; LIBERIUSZ, jw.: „nieprzebrane cudów źródło i krynica wszystkiemu światu na wszelakie choroby i przygody pomoc, lekarstwo, obronę dająca”.

ślawniejsze niżli ... termy – por. *OP VIII 84*.

[10.] *Cornu rhinocerotis*

Tytuł: ‘Róg jednoroźca.’

marg.: „*Ex symb[olis]*”; A: „*Psal.*” 91 – Ps 91(92),11: „Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum”.

w. 1 *Jednoroźcu* – por. Ps 91(92),11: „I będzie wywyższon róg mój jako jednoroźców”; zob. obj. *OP IV 48,1*.

którego róg broni od jadu – zob. jw.; por. CHMIEŁOWSKI 1, s. 127: „Róg jednoroźców jest wielkiej mocy i dzielności przeciwko wszelkiej truciznie, zarazom i jadom różnego gadu”. Por. *OP XIII 88*; XVI 60,1.

w. 2 *praeservans przeciw grzechów gadu* – chroniąca przed robactwem grzechów; zob. obj. *OP IV 48,1*.

[11.] *Ara caeli*

Tytuł: 'Ołtarz nieba'

marg.: brak – zob. np. IACOB.VORAG.*Leg.aur.*, s. 44: „haec est ara caeli, dixitque ei Sybilla; hic puer maior te est et ideo adora”.

w. 1-2 *Piastunko, od Sybille ... pokazana / Augustowi i nieba ołtarzem nazwana* – nawiązanie do legendy o Sybilli tyburtyńskiej, która miała przepowiedzieć narodziny Chrystusa cesarzowi Oktawianowi Augustowi (63 przed Ch. – 14 po Ch.), ukazując mu na niebie wizerunek dziewicy z dzieciątkiem na łonie i nazywając go „ołtarzem nieba” (*ara caeli*); zob. IACOB.VORAG., jw.; ‘to jest ołtarz nieba, rzekła mu Sybilla, ten chłopiec jest większy od ciebie i dlatego oddaj mu pokłon’; zdarzenie to upamiętania wzniesiony później w Rzymie kościół Santa Maria d’Aracaeli (Basilica Sanctae Mariae de Ara caeli) na Kapitolu; por. *Romyslanie*, s. 163:

Augustus cesarz, jen tedy wszytek świat dzierzał, tej nocy uźrał gwiazdę na niebie, <...> a pośrod jej uźrał obraz dziewice nadobne, nosząc dzieciątko na ręku <...>. Kiedy począł pytać, co by sie to miało przydać, Sybilla prorokini <przywiedziona> i rzekła jemu: „Powiedam to tobie, iż się narodził krol wieliki z czystej dziewice, jen ma państwo na niebie i na ziemi, i w morzu”.

Kolędy polskie. Średniowiecze i wiek XVI, oprac. J. Nowak-Dłużewski [i in.], Warszawa 1966, t. 1, s. 74 (*Bogu Ojcu chwałę dajmy*):

Sybilla prorokowała,
iż Pannę w niebie widziała,
Dzieciątko w ręku trzymała.

Cesarzewi ukazała,
Wszechmocność mu powiedziała,
którego panna trzymała.

KALIŃSKI, s. 172:

[...] wiedziało niebo, bo już Sybilli tyburtyńskiej prezentowało Maryją piastującą na ręku Pana Jezusa, co gdy ona obaczyła, Augustowi rzymskiemu cesarzowi powiedziała, i o północy z *Capitolium* widział cesarz na niebie w światłości wielkiej Pannę dzieciątko piastującą, któremu Sybilla rzekła: *hunc adora Deum*.

[12.] *Radius fimeta illustrans*

Tytuł: 'Promień oświetlający błota'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; zob. np. Ioannes de Meppis, *Tractatus de conceptione Immaculatae Virginis*, Lubeck 1495, k. 86 (cyt. za: MARRACCI XV, s. 149):

Radius solaris, quia sicut radii solares descendunt super lutum et tamen non deturpantur a luto, sed potius illuminant lutum, sic anima Virginis descendit super terrenum lutum humanae naturae et tamen non fuit deturpata a luto peccati originalis.

w. 1 *Promienie słońca czyste, choć oświeca błota* – porównanie popularne w dawnej literaturze religijnej; zob. np. Ioannes de Meppis, jw.:

[Maryja] jet promieniem słonecznym, ponieważ tak jak promienie słońca, które padają na błoto, nie są przez nie oszpecone, owszem, oświecają je, tak też dusza Dziewicy zstąpiła w błoto ludzkiej natury, a mimo to nie została oszpecona przez szlam grzechu pierworodnego.

PATEREK, *KM*, s. 69:

[...] słońce rzeczy smrodliwe grzeje, a od nich smrodu {w się} nie bierze; coż Bog, tego stwórciel, mógł przeto Maryją Pannę, pocztę z rodziców podług natury grzesznych grzechem pierworodnym, [aby] {a wždy} jej dusza {i ciało} nie była zmazana z rodzaju przyrodzonego [od tego zachować].

Por. *OP XVI* 4,1.

w. 2 *Tys nim* – tzn. słońcem; zob. obj. *OP, P* [1].

bo na Cię grzechu nie padła sromota – zob. obj. *OPI* 58.

[13.] *Solis aemula*

Tytuł: 'Rywalka słońca.'

marg.: „*Osorius*” – zob. np. OSORIUS 3, s. 45: „*Dei Mater [...] in lucem solemque conversa est, cum iustitiae Solem in utero accepit*”; tamże, s. 661: „*En mulierem amicientem solem et sole etiam amictam [...] esset*. Por. *OP II* 30.

w. 1 *Przechodzisz światłem słońce* – por. *OP II* 86; IV 56.

tego Słońca – Chrystusa; zob. obj. *OP II* 63,2; V 68,2.

w. 2 *światłem, które w ciemnościach świeci nam bez końca* – por. J 1,5: „a światłość w ciemnościach świeci, a ciemności jej nie ogarnęły”; J 8,12: „Jam jest światłość świata. Kto za mną idzie, nie chodzi w ciemności”.

[14.] *Circulus infinitus*

Tytuł: 'Okrag nieskończony.'

marg.: „*Idem*”; A: „*Ex Rychlovio*” – {?}; por. CORN.LAP.*Comm.Acta*, s. 271 (zob. obj. *OP VI* 42).

w. 1-2 *Cyrkule ... koło takiej sfery, / której centrum jest wszędzie, nigdzie peryfery* – zob. obj. *OP VI* 42.

[15.] *Caelum caelorum*

Tytuł: 'Niebo niebios.'

marg.: „*M[agnus] A-l-ber[tus]*” – por. ALBERT.*Mar.*, s. 106: „*Si caelum appellem, tu altior est*”; ERNESTUS, k. A₂v: „*Maria dicitur paradisu caelestis sive caelum caelorum*”.

w. 1 *Niebo niebiosów miłsze Bogu* – sens: Maryja jest niebem miłszym Bogu niż właściwe niebiosy; por. ALBERT, jw.: ‘Jeśli nazwę Cie niebem, toś wyższa nad niebo’; zob. też obj. *OP* II 59,1; II 76,2; VIII 4,1; por. XIV 3; XVI 51,2.

[16.] **Porta lucis**

Tytuł: ‘Brama światłości’.

marg.: „*Ex hymn[o]*” – *O gloriosa Domina*, w. 10: „porta lucis fulgida”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 289: „Ipsa porta lucis, quia per eam verus Sol iustitiae totam illustravit et illustrat Ecclesiam et fidelem animam radiis gratiarum. Unde dicimus: Porta luci fulgida”; IORDANUS, s. 411: „Nobis etiam porta lucis es, benignissima Virgo Maria”; MARRACCI XIV, s. 119-121; por. *OP* XV 12.

w. 1 *Bramo światłości jasna* – por. ALBERT, jw.:

Ona właśnie jest bramą światłości, ponieważ przez prawdziwe Słońce sprawiedliwości oświeciło i oświeca Kościół oraz każdą duszę wierną promieniami łsk. Dlatego mówimy: Promienna bramo światłości.

GROCHOWSKI, s. 95: „Braną Słońca przedwiecznego”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, k. b₂: „I bramą raju wiecznego”; *OP* XV 12.

w. 2 *światłość* – Chrystus; zob. obj. *OP* II 63,2; V 68,2.

[17.] **Piscis maris mundi**

Tytuł: ‘Ryba z morza świata’.

marg.: „*S[anctus] Damasc[enus]*” – {?}.

w. 1 *Rybo z morza wielkiego wód słonych* – *niesłona* – sens: Maryja jako jedyna spośród skażonego grzechem świata (morza słonego) i grzesznych ludzi (słonnych ryb) wolna jest od „soli” grzechu; por. COURCIER, s. 3:

Nam si Christus est piscis, et piscis admodum grandis, cur non et grandis piscis Maria? Similiter si reliqui iusti pisces sunt, in hoc vitae procelloso oceano peragentes cursum, quidni etiam Virgo inter sanctos iustissima piscis nomine appellari poterit? [...] Sed et in hoc quoque grandis esse cetus videtur Maria, quod in isto saeculi salo [...] ipsa ex omnibus sola, sicuti Christus, sine peccati amara salsedine et vitiorum veluti scopulorum offensione ingentes dolores et difficultates illaesa perrupit.

Skoro więc Chrystus jest rybą, i to nadzwyczaj wielką, dlaczego i Maryja nie miałaby być wielką rybą? Podobnie, jeśli pozostali sprawiedliwi są rybami przemierzającymi burzliwy ocean tego żywota, dlaczegoż by Maryja, najniewinniejsza spośród świętych, nie miałaby być zwana rybą? [...] Lecz i pod tym względem Maryja zdaje się być wielką rybą, że na morzu tego świata [...] jako jedyna ze wszystkich, podobnie jak Chrystus, bez gorzkiej soli grzechu i bez wpadania na skały złych skłonności pokonała bez uszczerbku wielkie cierpienia i trudności.

Por. *OP* XV 63. Por. też Pnp 8,7: „Wody mnogie nie mogły ugasić miłości, i rzeki nie zatopią jej”; werset odnoszony do Maryi, zob. np. CARTHAGENA 2,

kol. 41: „«Aquae multae non potuerunt extinguere charitatem», scilicet Mariae, «nec flumina», scilicet peccatorum, «obruent illam»” (‘«Wody wielkie nie zdołały ugasić miłości», tj. [miłości] Maryi, «ani rzeki», to znaczy [rzeki] grzeszników, nie zatopią jej’).

z morza wielkiego – zob. obj. *OP* III 70,2.

w. 2 *lub z rodziców ludzi zrodzona* – chociaż zrodzona z rodziców mających ludzką naturę.

[18.] *Fons signatus*

Tytuł: ‘Źródło zapieczętowane’.

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 4,12: „fons signatus”; por. Ps.-HILDEPH-FONS. *Assumpt.*, *PL* 96,258B; ESTEVE, s. 192; GAWATH, k. Z₆; PAULL DE BARRY, s. 171. Por. *OP* XV 91.

w. 1 *Zdroju pieczętowany* – zob. obj. *OP* VI 69,1; por. XV 91,1.

w. 2 *dla grzesznych ... napoju* – dla zaspokojenia pragnienia grzeszników.

[19.] *Fluvius reiuvenescens*

Tytuł: ‘Rzeka odzyskującego młodość’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. Ps 102(103),5: „renovabitur ut aquilae iuventus tua”; PICINELLI, *Mondo*, s. 149: „RENOVATUR ABLUTA”, „VETUSTATE RELICTA”, „EX UNDIS ARDENTIOR”; CAUSSINUS, s. 249: „Aquilae iuventus, ex Sadaia. Renovatio vitae”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 86-87.

w. 1-2 *Rzeko, w której się orzeł ... umywa, / tym ... młodości nabywa* – nawiązanie do rzekomego odmładzania się orłów przez zanurzenie się w wodzie; zob. Ps 102(103),5: „odnowi się jako orłowa młodość twoja”; Ps.-HIER. *De cereo*, *PL* 30 187A:

Aquila quando senuerit, gravantur ipsius pennae et oculi, quaeritque fontem et erigit pennas et colligit in se calorem, et sic oculi eius sanantur; et in fontem se ter mergit, et ita ad iuventutem redit.

Orzeł, kiedy się zestarzeje i zaczynają mu ciążyć skrzydła oraz oczy, szuka źródła i unosi skrzydła, ogrzewając się w ten sposób; tak powraca do zdrowia jego wzrok; i zanurza się trzykrotnie w wodzie – tak wraca mu młodość.

Por. LIBERIUSZ, jw.:

Orzeł ma to, iż długo zbyt żyje i pióra często odnawia. Gdy widzi, że już skrzydła jego prze starość czernieją, chcąc je odnowić, nurza się w źródle jednym, potym upatrzwszy wiatr i dzień gorący, wyciąga ku słońcu skrzydła swoje i pióra one w wodzie omoczone, i gorącym słońca rozparzone, pomoc wiatru powiewającego mając, wytrząsa i jakoby do skrzydeł swoich mówi: *Renovamini* – odnawiajcie się. I stąd symbolista jeden, opisując to jego odmłodzenie, namalował orła, a on skrzydła ku słońcu rozpłaszcza i dawne pióra wytrząsa, napisał mu to słowo z Pawła świętego: *Renovamini* – odnawiajcie się ([marg.:] *Ares[i]*, *Impr[ese]*)”.

Tamże, s. 86, marg. „Orzeł jako pióra odnawia. Causin[us]”.

w. 2 *lat starych zbywając* – pozbywając się starości.

[20.] *Vitae parens*

Tytuł: ‘Rodzicielka żywota.’

marg.: „*Ex precat[ione]*” – {?}; A: „*S[anctus] Augustinus* – zob. *AUG. Anunt. PL 38,2105*:

„*Benedicta tu [...] in mulieribus, quae vitam et viris et mulieribus peperisti. Mater generis nostri poenam intulit mundo, Genitrix Domini nostri salutem attulit mundo. Aucatrix peccati Eva, aucatrix meriti Maria, Eva occidendo obsuit, Maria vivificando profuit. Illa percussit, ista sanavit.*”

Por. *CARTHAGENA 4*, kol. 614 (Augustinus); *BEYERLINCK 5*, s. 278: „*Vitae parens*” (Augustinus).

w. 1-2 *Ewo ... śmierć-eś nam powiła ... / ... wtóra Matka żywot urodziła* – zob. obj. *OP II 14,2*; *V 83*; *AUG.*, jw., przekład: *WUJEK, Na dzień Zwiastowania Pańskiego*, s. 180:

Błogosławionaś Ty między niewiastami, któraś żywot porodziła i mężom, i niewiastom. Matka rodzaju ludzkiego wniosła była na świat potępienie, ale Matka Pana a Zbawiciela naszego zasię światu przyniosła zbawienie. Sprawca grzechu Ewa, sprawca zasługi Maryja. Ewa zabiwszy zaszкодziła, Maryja ożywiwszy naprawiła; ona zraniła, ta uzdrowiła.

Matka żywot urodziła – por. *OP XV 13*.

żywot – Jezusa; zob. np. *J 11,25*: „Jam jest zmartwychwstanie i żywot”.

[21.] *Fax fidelium*

Tytuł: ‘Pochodnia wiernych.’

marg.: „*S[anctus] Method[us]*” – *METHOD.*, *Encomium*, s. 190: „tu fidelium fax”; por. *ESTEVE*, s. 207; *CARTHAGENA 4*, kol. 60; *ARIAS*, k. 8v; *PAULL DE BARRY*, s. 143; *BEYERLINCK 5*, s. 278; *GAWATH*, k. Aa₁₁.

w. 1 *w cieniu śmierci* – zob. obj. *OP V 59,1*.

w. 2 *ku tej niech się ma pochodni* – sens: niech się ucieka do Maryi.

[22.] *Radix floris speciosissimi*

Tytuł: ‘Korzeń najśliczniejszego kwiatu.’

marg.: „*Idem*” – *METHOD.*, *Encomium*, s. 190: „tu speciosissimi floris radix”; por. *ESTEVE*, s. 208; *CARTHAGENA 4*, kol. 608; *RAYNAUDUS*, s. 56; *GAWATH*, k. Aa_{3v}; *LYRAEUS*, s. 472; *MASENIUS*, s. 588.

w. 2 *kwiat Pański ... korzeń jego* – tu zapewne w odniesieniu do Jezusa i Maryi, być może w nawiązaniu do *Iz 11,1*; zob. obj. *OPI 13,2*; *VI 23,1*; por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Korzeniu kwiatu ślicznego”.

[23.] *Nutrix omnia nutrientis*

Tytuł: ‘Karmicielka karmiącego wszystko.’

marg.: „*Idem*” – METHOD., *Encomium*, s. 190: „Nutrix omnia nutrien-
tis”; por. ESTEVE, s. 203; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 18; RAY-
NAUDUS, s. 43; MASENIUS, s. 586; PAULL DE BARRY, s. 166; BEYER-
LINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Aa₁₁v.

w. 1 *który opatruje najmniejsze bydłátko* – por. Ps 146(147),9: „Który daje
bydłu żywność jego”.

w. 2 *mlekiem żyje z Panińskich piersi, niewiniátko* – zob. obj. *OP* II 74,2;
por. XIII 74.

niewiniátko – dzieciátko Jezus.

[24.] *Concha rore caelesti plena*

Tytuł: ‘Macica napelniona niebiańską rosą.’

marg.: „*Damasc[enus]*” – zob. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 543: „concha
gignitur, quae caelitus ex divinitatis fulgetra in utero concipiet et Christum,
ingentis pretii unionem, pariet”; por. Sdz 6,38: „Et de nocte consurgens
expresso vellere, concham rore implevit”; BONAV., s. 184: „Tu Gedeonis ro-
rida concha caelestis diceris”; BLESEN.*Serm.*, PL 207,674B: „haec est concha
Gedeonis rore plena”.

w. 1 *Macico, coś niebieską napelniona rosą* – nawiązanie do „runa Gede-
ona” (zob. obj. *OP* III 79,1; VII 52; XI 36,2); skojarzenie z macicą perłową
oparte na wieloznaczności łac. rzeczownika *concha*, oznaczającego zarówno
muszlę, jak i przypominające ją naczynie (zob. Sdz 6,38: „A wstawszy w nocy,
wycisnąwszy runo, napelnil miednicę rosy”; BT: „wycisnął z runa pełną czaszę
wody”).

w. 2 *urodzisz perelkę nad perły* – Jezusa; zob. obj. *OPIV* 41,1; por. IOAN.
DAMASC., jw.: „W niej powstaje koncha, która przez blask Boży z nieba bę-
dzie mieć w łonie i porodzi bezcenną perłę – Chrystusa” (*TMB* 1, s. 223).

[25.] *Proles turturum*

Tytuł: ‘Potomstwo synogarlic.’

marg.: „*Gennadius*”; A: „*Ex Concion[e]*” – {?}; por. IOAN.DAMASC.
Nativ., s. 544: „O castissimum ratione praeditarum turturum par, Ioachim et
Anna!”

w. 1 *Cichych synogarliczek* – tu o rodzicach Maryi, Joachimie i Annie; por.
IOAN.DAMASC., jw.: „Joachimie i Anno, przeczysta paro mistycznych sy-
nogarlic” (*TMB* 1, s. 224); por. *OP* XII 63; XIII 71,1; XV 36,1.

synogarliczek – zob. obj. *OP* III 77,1.

w. 2 *gdy się potomstwem ... ich odzywa* – ponieważ (oznajmia, że) jest ich
potomstwem.

[26.] *Theotokos*

Tytuł: ‘Bogarodzica.’

marg.: „*Damasc[enus]*”, A: „*Chrysologus*” – zob. np. IOAN.DAMASC.
Nativ., s. 543 i 548; por. GAWATH, k. R₁₁v: „Sancta Theotocos”.

w. 2 *Bogarodzica* – Bogarodzica (gr. Θεοτόκος [*Theotókos*], łac. *Deipara*);
tytuł wyrażający dogmat o Boskim macierzyństwie Maryi jako matce

Chrystusa, który jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem. Zob. obj. *OP* II 7; por. V 69,2.

[27.] *Mater supra matres*

Tytuł: 'Matka nad matkami.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – Ps.-BONAV., s. 275: „O vere mater super omnes matres”.

[28.] *Mater supra possibilitatem maioris*

Tytuł: 'Matka, od której nie może być większej.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAV., s. 260: „Ipsa est, qua maiorem Deus facere non potest. Maiorem mundum posset facere Deus; maius caelum posset facere Deus; maiorem matrem, quam matrem Dei, non posset facere Deus”.

w. 1-2 *Wszelchmocna ręka może stworzyć cud wszelaki, / większej Matki nie może* – zob. obj. VI 36,1; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 45: „Może stworzyć świat większy, piękniejszy, ozdobniejszy, ale Matki godniejszej, zacniejszej stworzyć nie może”.

[29.] *Thalamus odoratus*

Tytuł: 'Komnata pełna wonności.'

marg.: „*S[anctus] Bernard[us]*” – por. BERN.CLAR. *Tract. PL* 182,1144A: „Beatissima Virgo Maria, tu es [...] thalamus Sponsi, [...] coetus aromatum”; Ps 18(19),6 (zob. obj. *OP* V 34,2); Pnp 1,15: „Lectulus noster floridus”.

w. 1 *Talamie* – zob. obj. *OP* V 34,1.

który wdzięczną wonnością opływa – por. Pnp 1,15 (zob. obj. *OP* V 34,2); ALBERT.LAUD., s. 280: „[Thalamus] redolens. Quia continebat omnes aromaticas species [...]. Redolentia huius thalami virginalis humilitas quoad mentem, humillima virginitas quoad carnem” ([‘Maryja] jest wonną łożnicą, bo miała w sobie wszelkie rodzaje wonności [...]. Zapachy tej łożnicy to dziewicza pokora pod względem duszy i pokorne dziewictwo, jeśli chodzi o ciało’).

w. 2 *a w nim nieba monarcha ... odpoczywa* – zob. obj. *OP* V 34,2.

[30.] *Mons excellentissimus*

Tytuł: 'Góra najwyższa.'

marg.: „*S[anctus] Greg[orius]*” – por. GREG.MAGN. *Comm.Reg.*, *PL* 79,25C: „mons quippe fuit, quae omnem electae creaturae altitudinem electionis suae dignitate transcendit”.

w. 1 *Oliwna* – Góra Oliwna, wzniesienie we wschodniej części Jerozolimy; według tradycji miejsce, z którego Chrystus wstąpił do nieba.

w. 2 *na niej nas zwątpionych leży advocata* – według niektórych przekazów apokryficznych (np. *Transitus Mariae*) Góra Oliwna była także miejscem, w którym Maryja zakończyła życie i skąd została wzięta do nieba; wydarzenie to upamiętnia Kościół Grobu NMP, położony w Jerozolimie między Górą Oliwną a Wzgórzem Świątynnym.

nas zwątpionych ... advocata – Maryja jako orędowniczka grzeszników, którzy zwątpili już w swoje zbawienie.

„advocata” – (łac.) pośredniczka, orędowniczka; por. *BREV. LAIC.*, s. 44: „advocata nostra” („orędowniczko nasza”; antyfony *Salve Regina*).

[31.] *Balsamus sanans*

Tytuł: ‘Balsam gojący’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. CAMERARIUS, s. 72: „Vulnere vulnera sano” (*Balsamus*); PICINELLI, *Mondo*, s. 413 (lib. VII, cap. 5. *Balsamo*); tamże, s. 366 (lib. VII, cap. 10: „*Vipera*”); por. Syr 24,20-21: „Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi [...], et quasi balsamum non mistum odor meus”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 187-188.

w. 1-2 *Balsamem Panna, który wszelkie rany goi, / przyłóż, grzeszniku, doznasz go na duszy swojej* – por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 103 (*Quasi cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi. Jako cynamon i balsam pachniący wonność wydałam*):

O najdroższy Balsamie, racz zapachem Twoim
udzielić co lekarstwa ciężkim zbrodniom moim
lub na zjatrzone grzechem serca mego rany
nie odmawiaj skutecznie tam być przykładany.

Por. INES IV 35, s. 53: „O, si quando mei livescent vulnera cordis, / vulneribus, Virgo, sis medicina meis!” – ‘O, jeśli kiedyś zsinieją serca mego rany, / Ty, Dziewico, bądź dla nich lekarstwem’).

Balsamem ... który ... rany goi – balsam, cenny kosmetyk i środek leczniczy, uzyskiwany z różnych gatunków drzew i krzewów z rodziny balsamowiec; wzmiankowany wielokrotnie w Biblii, np. Jr 8,22: „Izali żywice nie masz w Galaad? [...] Czemuż tedy nie nie zagoiła się blizna córki ludu mojego?”

Balsamem Panna – jako symbol maryjny balsam ma związek z alegoryczną interpretacją Syr 24,20-21: „jako cynamon i balsam woniący wydałam wonność [...] i jako balsam niemieszany wonność moją” (fragm. w liturgii odnoszony do Maryi); por. MARRACCI II, s. 49-50; LIBERIUSZ jw.:

Naświętsza Matka jest jako balsam jeden. [...] Balsamowe drzewo ma to z natury, że jadu i trucizny żadnej nie cierpi. Stądże Teofrastus pisze o jaszczurkach, że gdy w nich jad i trucizna pała, bieżą do balsamu i tam pod cieniem jego chłodu zażywając, jad i truciznę zrzucają; co uważając jeden dowcipny namalował jaszczurkę do balsamowego drzewka bieżącą, dawszy takie lemma: *Venio positura venenum*. «Bieź, abym pozbyła jadu». Zażyjcie tego *symbolum* grzesznicy, którzy od Naświętszej Panny ratunku i pociechy czekacie.

Por. *OP* III 87,1; IX 61,2.

[32.] *Arbor malgranati*

Tytuł: 'Drzewo pomagranatu.'

marg.: „*Exod[i]*” 39 – Wj 39,23: „et tintinnabula de auro purissimo, quae posuerunt inter malogranata”; por. Pnp 4,13: „Emissiones tuae paradus malorum puniceorum”.

w. 1 *Drzewo pomagranatu* – granatowiec, niewielkie drzewo z rodziny krwawnicowatych o owocach przypominających jabłka; por. Wj 39,23: „i dzwoneczki ze złota [...], które przyprawili między malogranatami”; Pnp 4,13: „Szczepy twoje sad malogranatów”.

rozrosłe wysoce – por. *OP* X 6,1.

w. 2 *Twe nie rosną, jeno co w koronach, owoce* – sens: Maryja nie wydaje innych, jak tylko najlepsze, „królewskie” owoce, którymi została obdarowana przez Boga (cnoty, zasługi); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 134:

Kto zna te jabłka, wie, co za przymioty mają; między innymi, gdy rósć poczynają, zaraz na ich główce rośnie jedna wkoło koronka, którą natura chce niejako ukazać, że te jabłka celują zacnością swoją inne owoce, i przeto je w koroneczkę jednę przybiera. [...] Jako granatowe jabłka rosną z koronką, tak Panna błogosławiona poczęła się i urodziła jako królowa jedna w drogiej i ślicznej koronie Boskich darów.

[33.] *Aquaeductus caelestium gratiarum*

Tytuł: 'Wodociąg łask niebiańskich.'

marg.: „*Excontio[ne]*” – zob. np. BERN.CLAR.*Nativ.BMV, PL* 183,440A: „Descendit per aquaeductum vena illa caelestis, non tamen fontis exhibens copiam, sed stillicidia gratiae arentibus cordibus nostris infundens”; por. Syr 24,41: „sicut aquaeductus exivi de paradiso”; CARTHAGENA 4, kol. 598; ARIAS, k. 2 (Bernardus).

w. 1 *Niech ... pogotowiu bywa* – sens: niech będzie w pogotowiu, stale przygotowane.

w. 2 *tym rurmuzem ... łaska splywa* – zob. obj. *OP* V 89,2; VI 71,1; por. BERN.CLAR., jw.: „Zstąpiła przez kanał owa żyła niebieska, nie odznaczając się jednak obfitością źródła, lecz sącząca do naszych wyschłych serc kropelki łaski”; *OP* XI 70.

[34.] *Circulus caelestis*

Tytuł: 'Okąg nieba.'

marg.: „*Rychlovius*” – {?}; por. CHRYSOGONUS II, s. 665: *Discursus XXXII. Quod B[eata] Virgo Deipara Zodiaci circulum repraesentet*.

w. 1 *Okągłych wizerunkiem cyrkul sfer i znakiem* – okąg jest wizerunkiem i znakiem kolistych sfer niebieskich.

sfer – zob. obj. *OP* II 76,2.

w. 2 *ten cyrkul Boga zawarł* – tu o Maryi jako matce Chrystusa; zob. obj. *OP* VI 42; por. VIII 14; XI 84,2.

z *zodyjakiem* – tu: razem z całym niebem; zob. obj. *OP V* 68,2; por. *VI* 81; *VIII* 1,1.

[35.] *Navis portans panem*

Tytuł: 'Okręt wiozący chleb.'

marg.: „<*Proverbiorum*>” – *Prz* 31,14 (zob. obj. *OP IV* 35); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 60; RAYNAUDUS, s. 41; GAWATH, k. Aa₃v. Por. .

w. 1 *Floto, która chleb wieziesz z krainy dalekiej* – zob. obj. *OP IV* 35. Por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 63: „Okręt z chlebem płynący”.

chleb – Chrystusa.

w. 2 *który kto je, ten nigdy nie umrze na wieki* – por. *J* 6,51 (zob. obj. *OP IV* 12,2); por. *IV* 35,2.

[36.] *Illustrissima*

Tytuł: 'Jaśnie oświecona.'

marg.: brak; A: „*S[anctus] Germ[anus] Patr[iarcha]*”; por. CANISIUS, s. 766: „*Illustrissima lux*” (Ephraem).

w. 1 *Jaśnieść jest oświecona* – zob. obj. *OP IV* 6,1; por. *X* 77,2.

w. 2 *w Tobie światłość, żywot z prawdą wraz mieszkały* – tj. Jezus; zob. *J* 14,6 (obj. *OP III* 97,2).

[37.] *Arca Novi Testamenti*

Tytuł: 'Arka Nowego Testamentu.'

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*” – zob. *METHOD.Homil.Purif.*, s. 606: „*Dei legislatoris animata arca*”; por. *Ps.-HILDEPHONS.Assumpt.*, *PL* 96,248B: „*ipsa est Dei templum et arca Novi Testamenti*”; por. ESTEVE, s. 195; *HORTULUS*, k. 93v; *CARTHAGENA* 4, kol. 597; *ARIAS*, k. 2v; *GAWATH*, k. Z₅v.

w. 1 *Arką nowozakonną* – arką nowego przymierza (o Maryi jako matce Jezusa, przez którego Bóg zawarł nowe przymierze z ludźmi; por. *Psalterzyk*, k. F₂: „Arka Nowego Testamentu”; *PEREGRYN, KM*, s. 37:

Niektorzy nazywali ją również arką, jak mowi Jan w Apokalipsie: „Otwarła się świątynia Boża na niebie i ukazała się arka testamentu jego w niebie” [...]. W arce przechowywane są skarby, ażeby ich nie ukradli złodzieje. Tak samo w naszej arce został złożony skarb naszego zbawienia, owinięty szatą pokory. Skarb – Syn Najwyższego Ojca, dany nam przez Ojca dla naszego odkupienia.

w. 2 *w niej Bóg tail się* – mowa o Jezusie ukrytym w łonie Maryi.

w tamtej tablicy a manna – tj. w starotestamentowej Arce Przymierza; zob. obj. *OPI* 49,1.

[38.] *Gestatrix Verbi*

Tytuł: 'Nosicielka Słowa.'

marg.: „*Idem*” – *METHOD., Encomium*, s. 190: „*tu illius gestatrix, qui verbo suo portat universa*”; por. *BEYERLINCK* 5, s. 278.

w. 1 *Słowo wieczne* – zob. obj. *OP* II 33,1; por. IV 15,2; XI 51,2.

spuściwszy się mało – tu zapewne w znaczeniu: zstąpiwszy na krótki czas.

w. 2 *na Twoich, Nocicielko, rękach spoczywało* – por. METHOD., jw.: ‘Tyś nosicielka tego, który swoim słowem dźwiga cały świat.’

[39.] *Dilectionis thesaurus*

Tytuł: ‘Skarbiec miłości.’

marg.: „*Idem*” – por. METHOD. *Homil. Purif.*, s. 610: „Salve, amoris Dei Patris thesaurē”; por. Syr 24,24 „Ego mater pulchrae dilectionis”; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 27; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Cc₆.

w. 1 *Kochanie Twe i miłość* – por. Syr 24,24 (zob. obj. *OPIV* 67,1).

w. 2 *oblubieniec* – Bóg; nawiązanie do biblijnego (zob. Pnp) obrazu Boga jako oblubieńca.

[40.] *S[ancti] Spiritus umbraculum*

Tytuł: ‘Ochłoda Ducha Świętego.’

marg.: „*Idem*” – por. METHOD. *Homil. Purif.*, s. 610: „Salve, Sancti Spiritus mons inumbrate”; CARTHAGENA 4, kol. 611: „Spiritus Sancti umbraculum”; ARIAS, k. 30; BEYERLINCK 5, s. 278; *OPI* 57.

w. 1 *w ogrodach Lukulla* – w ogrodach Luciusa Licinius Lucullusa (117-56 przed Ch.), rzymskiego polityka znanego z bogactwa i zamilowania do luksusu oraz słynnych ogrodów, które założył w pobliżu swoich willi, m.in. w Tusculum i w Rzymie. Por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 36, w. 9,13, s. 143: „Nie są Lukulla dziardyny tej mody [...] // Jak ten kosztowny ogród Tobie miły”.

w. 2 *wspanialszy to* – w domyśle: ogród (w odniesieniu do Maryi).

gdy się w nim Duch Święty rozgości – zob. obj. *OPI* 3,2; I 57,2.

[41.] *Humanae festivitatis principium, medium et finis*

Tytuł: ‘Początek, środek i koniec ludzkiego wesela.’

marg.: „*Idem*” – METHOD. *Homil. Purif.*, s. 610: „Tu festi nostri principium, tu medium, tu finis”; por. ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 602; ARIAS, k. 8v; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *Ty wesomości naszej ... gońcem / ... środkiem ... końcem* – sens: Maryja jest zwiastunką radości wiecznej (zbawienia), środkiem (jako orędowniczka wiernych), dzięki któremu można ją osiągnąć, oraz jej wypełnieniem. Por. IOAN.DAMASC. *Dormit.*, s. 585: „Omnium etenim bonorum initium et medium et finis, securitas autem ac vera confirmatio, in illa seminis experte conceptione, in illa divina inhabitatione, in illo denique a labie omni remoto partu posita fuit” (Przekł. *TMB* 1, s. 241: „Początkiem, środkiem i celem wszystkich Twych przywilejów, ich zapewnieniem i prawdziwym utwierdzeniem jest twe dziewicze poczęcie, zamieszkanie Boga, zrodzenie bez skazy”).

[42.] *Via lucis*

Tytuł: ‘Droga światłości.’

marg.: „*Laur[entius] Iust[inianus]*”; A: „*Chrysippus*” – {?}; por. Hi 38,19,24: „In qua via lucis habitet [...] Per quam viam spargitur lux [...]?”;

In Purificatione BMV (AH 10,94, s. 78): „Via lucis, splendor sidereus”; GA-WATH, k. S₂: „Via lucis, splendor sidereus”; HENSBERG, s. 244.

w. 1 *nie pytam Joba, jako światłość chodzi* – por. Hi 38,19,24: „Na której drodze światłość mieszka [...]? [...] Którą drogą rozchodzi się światło [...]?”

w. 2 *granicą świata przez Maryją wschodzi* – sens: przychodzi na ten świat przez Maryję (mowa o Jezusie, który jest „światłością świata”; zob. J 8,12); por. OP IV 2,1.

[43.] ***Regnatricis caeli potestatum***

Tytuł: ‘Monarchini mocy niebieskich.’

marg.: „*Idem*” – por. LAUR.IUSTINIAN., s. 296: „Domina angelorum, Regina caeli”; BLESEN.*Serm.*, PL 207,663D: „Regina caelestium potestatum”.

w. 1 *wszystkich chórów monarchini* – według tradycji Maryja po jej wniebowzięciu została ukoronowana na królową aniołów, nieba i ziemi; por. SKAR-GA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 132):

Nie mniej jesteśmy pewni, iż sam Pan Jezus po nią z wielkimi wojski aniołów niewiedomie przyszedł. [...] „Póđź, moja wybrana, będziesz koronowana [...]”. [...] O, jako wysokie miejsce dane jej jest nad wszystkie anioły i Cherubiny!

Zob. też obj. OP, P [tytuł]; por. XI 14.

chórów – zob. obj. OP I 33,2; por. III 63,3-4.

[44.] ***Elysium delectabile***

Tytuł: ‘Elizjum rozkoszne.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. MARRACCIXIV, s. 100-103: „Paradisus”.

w. 1 *Elizie* – tu: niebo, raj; zob. obj. OP III 45.1; por. MATTH.CRAC., KM, s. 48: „ona jest ogrodem rozkoszy, rajem przyjemności”.

[45.] ***Desiderium patriarcharum***

Tytuł: ‘Pragnienie patriarchów.’

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „spes patrum”; BERN.BUST., s. 1014: „O desiderium patriarcharum!”.

w. 1 *starcomie ... w otchłani* – zob. obj. OP I 95; por. V 91,2; VI 24.

w. 2 *plodu Twego* – Jezusa jako obiecanego Mesjasza.

[46.] ***Prophetarum meta***

Tytuł: ‘Cel proroków.’

marg.: „*Idem*” – por. EPHRAEM, *Opera omnia*, t. 3, Romae 1746, s. 534: „Gaude omnium prophetarum implementum [...]. Gaude ipsius Testamenti sigillum, gaude meta consiliorum illius” (*Oratio ad Dei Matrem*); por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Proroctwo proroków”.

w. 2 *Pannę niechybnym celem proroctw ... macie* – zob. obj. OP I 52,2; por. I 94,2; XII 72.

[47.] ***Aurum elutum***

Tytuł: ‘Złoto oczyszczone.’

marg.: „*Avancin[nus]*” – AVANCINUS, s. 72: „aurum et lutum”.

w. 1 *Złoto wyborne* – por. *OP XIII 72,2*.

w. 2 *pierworodnej nie znając przysady* – nieznająca grzechu pierworodnego.

[48.] *Rosa mystica*

Tytuł: 'Róża duchowna.'

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Rosa mystica*”; por. *CARTHAGENA 4*, kol. 609; *DURETIUS*, k. B₃v; *MIECHOWITA 2*, s. 289 n.

w. 1-2 *Różo, co w nocną dobę zawierasz się liściem, / ... przed Synowskim przysciem* – por. *OP IX 60*; *XIV 5,2*

Różo – róża, jeden z najbardziej popularnych symboli i atrybutów maryjnych, związany z alegoryczną interpretacją *Syr 24,18*: „wywyższyłam się [...] jako szczepienie różej w Jerychu” i spopularyzowany przez *Litanie loretańską* (*Rosa mystica* – „Róża duchowna”, zob. wyżej); por. *KOCHOWSKI, Różaniec*, s. 97: *Naświętsza Panna Maryja jest różą i liliją*; s. 98: „Panna różą” (*Ogród zamknięty Naświętsza Panna Maryja*); *OP X 10,1*; *XIV 5,2*.

w. 3 *sprawiedliwości Słońce* – Jezus; zob. obj. *OP, P [2]*; *III 26,1*; por. *II 63,2*.

[49.] *Animatum altare*

Tytuł: 'Ołtarz żywy.'

marg.: „*S[anctus] Metho[dius]*” – *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „tu animatum panis istius vitae altare”; por. *ARIAS*, k. 1v; *RAYNAUDUS*, s. 3; kol. 598; *LYRAEUS*, s. 472; *PAULL DE BARRY*, s. 154; *BEYERLINCK 5*, s. 278; *MARRACCI*, s. 12.

w. 2 *żywym ołtarzem Matka Boska* – zob. *OPI 21,2*.

[50.] *Divinae caritatis promptuarium*

Tytuł: 'Spizarnia miłości Boskiej.'

marg.: „*Idem*” – *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „*Salve, amoris Dei Patris thesaurē*” (w innych przekładach „*Divinae caritatis promptuarium*”); por. *CARTHAGENA 4*, kol. 601; *BEYERLINCK 5*, s. 278. Por. *OP V 39*.

w. 1-2 *W spizarniej ... / miłości ... Boskiej ... dostatki* – zob. obj. *OP V 39,1*.

[51.] *Mons umbrosus*

Tytuł: 'Góra cienista.'

marg.: „*Idem*” – *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „*Salve, Sancti Spiritus mons inumbrate*”; por. *RICH.LAUR.*, s. 501: „*Item ipsa est mons umbrosus*”; *ARIAS*, k. 16; *RAYNAUDUS*, s. 39; *SANDAEUS, Mons mysticus*, s. 15; *LYRAEUS*, s. 470; *BEYERLINCK 5*, s. 278.

w. 1 *Ta góra ... cienie rodzi, / w których Bóg ... się chłodzi* – por. *Ha 3,3*: „Bóg od południa przyjdzie, a Święty z góry Faran” (werset, w oparciu o inną jego lekcję, odnoszony do Maryi; zob. *ALBERT.Laud.*, s. 232:

Ipsa est mons umbrosus et condensus (Abacuch 3. secundum aliam litteram), a quo Deus venit ad nos. [...] Umbrosus [...] dicitur iste mons, quia virtus Altissimi obumbravit ei in conceptione Filii Dei [...].

Ona jest górą cienistą i zalesioną (o której Habakuk w rozdziale trzecim według innej wersji [niż Wulgata]), z której przyszedł do nas Bóg. [...]

Jako o cienistej [...] mówi się o tej górze, bo moc Najwyższego zasłoniła ją przy poczęciu Syna Bożego [...].

[52.] *Aeterni Patris sponsa*

Tytuł: 'Oblubienica Ojca przedwiecznego.'

marg.: *Rupertus* – RUPERT. *Glorif.*, PL 169,155C: „quae vera sponsa principaliter amici est aeterni, scilicet Dei Patris”; por. BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. B5v., MARRACCI XVI, s. 218-219.

w. 1 *Chcąc się ... z człkiem skrewnić grubem* – sens: chcąc zawrzeć związek (przymierze) z prostymi ludźmi.

w. 2 *Dziwnym ... zręczył ślubem* – zaślubił ją w niezwykle, cudowny sposób; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 6:

Jak lilija z między głogu
tak wybrana Tyś jest Bogu
miłą oblubienicą
prawem dziwnym, mocą wielką,
przechodzącą mądrość wszelką,
i skrytą tajemnicą [...].

OPI 3,1; XIV 21,2.

[53.] *Virtutum operatrix*

Tytuł: 'Sprawczyni cnót.'

marg.: „*Idem*” – RUPERT. *Cant.*, PL 168,909A: „tu, inquam, virtutum operatrix”; por. CARTHAGENA 4, kol. 614; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *co przez żywot swój ... poczęła* – co uczyniła w czasie swojego życia.

w. 2 *wysokich cnót dzieła* – dzieła, owoce cnót w najwyższym stopniu, doskonałych; por. OPI 31,1.

[54.] *Magistra magistrorum*

Tytuł: 'Mistrzynie nad mistrze.'

marg.: „*Idem*” – RUPERT. *Cant.*, PL 168,850B: „magistra magistrorum, id est, apostolorum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 606; RAYNAUDUS, s. 34; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 99; BEYERLINCK 5, s. 278; OP XII 71.

w. 1 *Przenikali uczniowie tajemnice bystrze* – sens: uczniowie Jezusa (apostołowie) dobrze przenikali (rozumieli) tajemnice wiary; por. OP XII 71,1.

w. 2 *Maryja mistrzynią była nad te mistrze* – zob. obj. OPI 96.

[55.] *Regis caelestis domus immaculata*

Tytuł: 'Dom niepokalany niebieskiego króla.'

marg.: „*Origenes*” – Ps.-ORIG. *Vig. Nativit.*, PL 95,1165B: „Accipe eam sicut [...] regis sponsi caelestis domum immaculatam”; por. BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Przepadł na podziw świata dom Neronów* – sens: popadł w ruinę budzący podziw całego świata dom Nerona.

dom Neronów skłany – pałac cesarza rzymskiego Nerona (37-68), tzw. Złoty Dom (*Domus Aurea*), zaprojektowany z ogromnym rozmachem przez architektów Sewerusa i Celera, znany także ze szklanych elementów dekoracji i wyposażenia wnętrza; por. *OP XV 22,1*.

w. 2 *króla niebieskiego* – Chrystusa.

dom niepokalany – Maryja; por. *OP XV 22,2*.

[56.] *Thesaurus Deitatis*

Tytuł: 'Skarbiec Boskości.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-ORIG.*Vig.Nativit.*, PL 95,1165A: „Accipe ergo eam sicut commendatum caelestem thesaurum, ut Deitatis divitias”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *te wszystkie zawarte w Tobie* – por. *OPI 79,1; V 14,2*.

[57.] *Columba in medio accipitrum*

Tytuł: 'Gołębica pośród jastrzębi.'

marg.: „*S[anctus] Chrysolog[us]*” – {?}; IOAN.CHRYSTOST.*Serm.Iob.*, s. 86: „*Columba in medio accipitrum*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Insze rodzaje ptaków drapieżny ptak gnębi* – sens: szatan (drapieżny ptak) gnębi, prześladowa ludzi (z wyjątkiem Maryi).

w. 2 *tej gołębicę ... boją się jastrzębi* – por. APONIUS, s. 156-157:

Sicut naturae columbarum a physiologis esse narratur, quae bibentes in aqua, ac si in speculo, ante se de longe vident post tergum adversarium venientem accipitrem; ita et hi, qui [...] mente et corpore super rivulos aquarum, qui sunt libri patriarcharum et prophetarum, iugiter volitant meditando, [...] accipitris diaboli de longe post se venientis ante se umbram per cogitationes sinistrae prospiciunt.

Naturaliści twierdzą, że gołębicę mają ten dar, iż pijąc wodę widzą w niej jak w zwierciadle nadlatującego z tyłu wrogiego jastrzębia; tak też i ci, którzy [...] duchem i ciałem wlatują nad strumieniami wód, to jest medytują nad księgami patriarchów i proroków, [...] w złych myślach widzą przed sobą cień nadlatującego za nimi z dala jastrzębia-szatana.

tej gołębicę – zob. obj. *OPIV 62,1*.

[58.] *Congeries lapidum*

Tytuł: 'Zbiór kamieni.'

marg.: „*Exod[i]*” 39 – por. Wj 39,10: „Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor”; epigramy 58-70 nawiązują do opisu pektorału (racjonalu) Aarona (Wj 28,15-30; 39,10-13), ozdobionego dwunastoma szlachetnymi kamieniami, których własności powiązano w późniejszej egzegezie z postacią Matki Bożej; por. MASENIUS, s. 1087; „Quantum geminis tribuendum Deus olim in rationali sacerdotum ostendit, quarum 12. praecipuas gerebant in pectore”.

w. 1 *Którymi racjonal kamieniami haftują* – por. Wj 39,10: „I nasadził weń cztery rzędy drogich kamieni”.

racjonal – racjonal (pektorał, hebr. *hoszen*), część szat kapłańskich Aarona, rodzaj napierśnika ozdobionego dwunastoma kamieniami szlachetnymi, które symbolizowały dwanaście pokoleń Izraela; w egzegezie alegorycznej racjonal, podobnie jak inne części szat arcykapłana, były odnoszone m.in. do Maryi; zob. np. ARTIGA, s. 22: „Nihil est in Aaronis ornatu, quod Mariae typum non gerat [...]. Item rationale iudicii, seu pectorale, [...] Mariae figurabat umbram” (‘Nie ma niczego w szatach Aarona, co nie odnosiłoby się do Maryi [...]. Także racjonal sądu albo pektorał [...] był niejasnym obrazem Maryi’).

w. 2 *tych własności dowodnie w Pannie się znajdując* – sens: właściwości tych kamieni szlachetnych można z pewnością przypisać także Maryi.

[59.] *Sardius Policrataeo praestantior*

Tytuł: ‘Sardonyks wspanialszy od Polikratesowego.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,10: „In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus”.

w. 1 *Sardonichu* – zob. Wj 39,10: „W pierwszym rzędzie był sardius”; *sardonich* – sardonyks, kamień szlachetny, odmiana agatu.

wspanialszy niż on Polikrata – nawiązanie do anegdoty o Polikratesie (PLIN.MA.NH 37,2), który czując się zanadto szczęśliwym i chcąc się ustrzec zazdrości bogini Fortuny, złożył jej w ofierze pierścień z oprawionym weń sardonyksem.

Polikrata – Polikrates, tyran z Samos (537-522 przed Ch.), znany z bogactwa i powodzenia.

w. 2 *tamten morzu korzyścią* – ofiara Polikratesa polegała na wrzuceniu pierścienia do morza; pierścień wraz z cennym kamieniem połknęła ryba, która złowiona przez rybaków, znalazła się wraz z zawartością w kuchni tyrana.

Tys ozdoba świata – por. OP IX 80; XVI 88.

[60.] *Topazius caelaturae capax*

Tytuł: ‘Topaz poddający się rytowaniu.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,10 (jw.).

w. 1 *Topazynie* – zob. Wj 39,10: „W pierwszym rzędzie był [...] topazius”; *topazyn* – zob. obj. OP II 64,1.

w. 1-2 *platiniejszy niż statua ona, / w którym się wyróżnąc dała Filadelfa żona* – zob. PLIN.MA.NH 37,32: królowej Berenice, matce Ptolemeusza II Filadelfa (308-246 przed Ch.), przywieziono z wyspy Topazion bryłę topazu, która tak spodobała się królowi, że nakazał wykonać z niej posąg swojej siostry i żony jednocześnie, Arsinoe.

[61.] *Smaragdus in aqua grandior*

Tytuł: ‘Szmaragd większy w wodzie.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,10 (jw.); por. PLIN.MA.NH 37,18: „neque est aliorum amplitudo maior”.

w. 1 *Smaragdzie* – zob. Wj 39,10: „W pierwszym rzędzie [...] smaragd”; *smaragd* – szmaragd, kamień szlachetny o zielonkawym kolorze; por. *OP* X 34,1; XIV 76.

któryś większy, gdyś w wodę włożony – nawiązanie zarówno do pospolitego zjawiska optycznego (przedmioty w wodzie wydają się większe), jak i do opinii Pliniusza (jw.), że żaden kamień szlachetny nie jest większy od szmaragdu.

w. 2 *morzem Panna* – zob. obj. *OP*, W, w. 65; por. IX 45,1; XV 32,2.

stąd jest większą z każdej strony – sens: to znaczy jest większa pod każdym względem, jako szmaragd i morze równocześnie.

[62.] *Carbunculus fulgidus*

Tytuł: ‘Karbunkul jaśniejący’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,11: „In secundo, carbunculus, saphirus et iaspis”; por. MASENIUS, s. 1089: „Carbunculus a similitudino ardentis ignis sic dictus, quo cum fulguret, ipse ac alii ignibus nihil patitur, ideoque et apyrotus dictus est” (marg. *Amor Dei amorem mundi excludit*); TRITHEMIUS, s. 1147: „Maria smaragdus est pudicitiae et carbunculus lucens in tenebris mundi claritatis aeternae”.

w. 1 *karbunkul* – zob. Wj 39,11: „We wtórym, karbunkulus”; *karbunkul* – kamień szlachetny barwy czerwonej, utożsamiany z rubinem lub granatem. Por. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*: „przebłogosławiona Panna była jednym pięknym i przystym karbunkulem” (*KM*, s. 244).

światłem byszczysz w sobie skrytym – por. np. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*: „Po trzecie, ma to karbunkul nad insze kamienie drogie, iż na kształt słońca jasność z siebie *eiaculatur*, promienie jasne z siebie wydaje i wypuszcza” (*KM*, s. 247); ŁADOWSKI, s. 68: „podobny do żarzystego węgla”.

w. 2 *Panna ogniem Boskiej miłości* – zob. obj. *OP* II 89,1.

[63.] *Saphirus caelestis*

Tytuł: ‘Szafir niebiański’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,11 (jw.).

w. 1 *Safirze* – zob. Wj 39,11: „We wtórym [...] szafir”; *szafir* – twardy kamień szlachetny, najczęściej barwy niebieskiej.

niebieskiego ... Jedynaka – Jezusa; por. Walenty Odymalski, *Świata naprawionego od Jezusa Chrystusa... ksiąg dziesięć...*, Kraków 1670: „Onże szafirem śliczną zaleconym / barwą niebieską” (cyt za: *Helikon*, s. 17).

[64.] *Tricolor iaspis*

Tytuł: ‘Jaspis trójkolorowy’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,11 (jw.).

w. 1 *Jaspiszu* – zob. Wj 39,11: „W wtórym [...] jaspis”; *jaspis* – minerał o niejednolitej barwie, zbudowany z chalcedonu i kwarcu.

ze troistych kolorów złożony – PLIN.MA.NH 37,37 wymienia trzy barwy jaspisu: purpury, róży i szmaragdu; por. PICINELLI. *Mondo*, s. 553

(z powołaniem na Pliniusza), lemma „Unus sed tricolor” (ciało, dusza i bóstwo Chrystusa).

w. 2 *który znacysz Najświętszej Trójce trzy osoby* – por. np. Bourassé 13, kol. 545: „Iaspis tricolor Sanctissimae Trinitatis typus” („Trójbarwny jaspis jest obrazem Najświętszej Trójcy”).

[65.] *Lyncurium attractivum*

Tytuł: ‘Bursztyn powabny’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,12: „in tertio ligurius, achates et amethystus”.

w. 1 *Bursztynie* – zob. obj. *OP* IV 39,1; por. Wj 39,12: „W trzecim ligurius”; *ligurius* (w Wulgacie i w przekładzie J. Wujka; BT: opal) to kamień szlachetny identyfikowany z opalem lub hiacynthem; zob. CORN.LAP. *Comm.Pent.*, s. 520: „Incertum ergo est quis sit ligurius; verisimile tamen est esse hyacinthum” (‘Nie jest więc pewne, czym jest ligurius; prawdopodobnie jednak hiacynthem’). Niektórzy autorzy identyfikowali go z bursztynem (*electrum*) lub z linkuriusem (*lyncurium* albo *lyncurius*), kamieniem powstałym rzekomo z moczu rysia (stąd nazwa: łac. *lynx* – ryś) i o podobnych własnościach jak bursztyn (CORN.LAP., tamże) i ta zapewne wersja zainspirowała Kochowskiego.

słomy, plewy co ciagniesz do siebie – potarty bursztyn wykazuje zdolność przyciągania drobnych przedmiotów; por. MASENIUS, s. 1094: „Lyncurium electro similem gemmam ex urina lyncis concresecere sentiunt [...]. Hanc non folia tantum et stramenta, sed et aes ferrumque aiunt trahere” (‘Linkurius uważany jest za kamień podobny do bursztynu i powstający z uryny rysia [...]. Powiadają, że przyciąga nie tylko liście i słomę, ale także miedź i żelazo’). Por. *OP* XII 83.

w. 2 *w ostatniej potrzebie* – w sytuacji bez wyjścia, beznadziejnej.

[66.] *Achates futuri praesagus*

Tytuł: ‘Achat przepowiadający przyszłość’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,12 (jw.).

w. 1 *Achatku* – por. Wj 39,12: „W trzecim [...] achates”; zob. obj. *OP* VI 37,1.

który się rad przed nieszczęściem przyska – według dawnych autorów achatek „pomaga na ukąszenie węża, broni od piorunów, siły wzmacnia, burze odwraca” (CHMIEŁOWSKI 1, s. 649); nie udało się ustalić, skąd Kochowski mógł zaczerpnąć informację o tym, że agat kruszy się (pęka) na znak nadchodzącego nieszczęścia.

[67.] *Amethystus contra deliquium*

Tytuł: ‘Ametyst przeciw omdleniu’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,12 (jw.).

w. 1 *Ametystie* – zob. Wj 39,12: „W trzecim [...] ametyst”; *ametyst* – minerał o fioletowej barwie.

którego moc zemdlonych trzeźwi – nazwa „ametyst” w języku greckim (*améthystos*) oznacza ‘trzeźwy’ (dosł. ‘niepijany’) i wiąże się z przekonaniem, że

picie wina z czar amethystowych zabezpiecza przed upiciem się; por. MASENIUS, s. 1088: „ebrietati credatur resistere” (‘uważa się, że chroni przed pijaństwem’); CHMIEŁOWSKI 1, s. 649-650: „Ametyst, po łacinie i grecku *amethystus*, znaczy z greckiego *sine vino*, że wina czerwonego ma kolor, choć jest *sine vino*; albo też jedno *sonat* co te słowa: *non inebrians*, gdyż natura tego kamienia czleka przerwować może od upicia się”.

w. 2 *w ostatniej młodości* – sens: w obliczu śmierci.

[68.] *Chrysolithus stellatus*

Tytuł: ‘Chryzolit gwiazdzisty’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,13: „In quarto chrysolithus, onychinus et beryllus”; por. MASENIUS, s. 1090: „Chrysolithus ab aureo, quo tralucet, colore sic dictus”.

w. 2 *Ona ma z gwiazd koronę* – zob. obj. *OP* II 69,1.

chryzolit gwiazdzisty – zob. Wj 39,13: „W czwartym chryzolit”; *chryzolit* – zob. obj. *OP* V 31,2.

gwiazdzisty – tu: świecący jak gwiazda.

[69.] *Candicantis venae onyx*

Tytuł: ‘Onyks mający białe żyłki’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,13 (jw.); PLIN.MA.NH 37,24: „Zenothemis indicam onychem plures habere varietates, [...] cingentibus candidis venis oculi modo [...]. Arabicas onychas nigras inveniri candidis zonis”.

w. 1 *Onychu* – zob. Wj 39,13: „W czwartym [...] onychin”; *onych* – onyks, odmiana chalcedonu.

wskroś po sobie białe mając żyłki – onyks właściwy (arabski, czarny) zawiera w sobie białe warstwy, uwidaczniające się na powierzchni w postaci żyłek; por. PLIN.MA., jw., przekład t. 10, s. 475: „Zenotemis mówi, że onych indyjski ma wiele rozmaitości, [...] z białymi na okół żyłkami w kształcie oka [...]. Arabskie onychy [...] znajdują się czarne z białymi kołami”.

[70.] *Beryllus contra pestem*

Tytuł: ‘Beryl przeciw zarazie’.

marg.: „*Ibid[em]*” – Wj 39,13 (jw.).

w. 1 *Berylu* – zob. Wj 39,13: „W czwartym [...] beryllus”; *beryl* – kamień szlachetny z grupy krzemianów, o wielu odmianach i barwach.

antydotem coś na mór okrutny – por. np. CHMIEŁOWSKI 1, s. 651: „Na afekcje pomaga katarowe, na trąd”; być może także pomyłka Kochowskiego, który przypisał berylowi własności hiacyntu; zob. CHMIEŁOWSKI 1, s. 653: „na powietrzną chorobę pomaga, na zarazę i truciznę ciała umacnia”.

mór okrutny – groźna choroba zakaźna, epidemia.

w. 2 *z wesółym niebem wesół, a z posępnym smutny* – prawdopodobna pomyłka Kochowskiego, który także tu przypisał berylowi szczególną właściwość hiacyntu, polegającą na sympatii, czyli swoistym współodczuwaniu i upodabnianiu się do nieba, zależnie od pogody; zob. ISID.*Etym.*, *PL*

82,574C: „Hic autem non rutilat aequaliter, sereno enim perspicuus est atque gratus, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit” (‘ten zaś nie świeci jednostajnie; gdy niebo jest pogodne, staje się przejrzysty i przyjemny, gdy się zachmurzy, znika i gaśnie w oczach’); MASENIUS, s. 1083: „caeli aeraeque in se mutationem sustinet; cum nubiloso die tristior, cum sereno amoenior” (‘cierpi na sobie odmiany nieba i pogody; w pochmurny dzień smutniejszy, w pogodny – weselszy’); CHMIEŁOWSKI 1, s. 653: „według Rueusza z niebem sympatyzuje, z pogodnym jest wesołego koloru, z zachmurzonym niewesołego i niejako poci się i niby płacze”.

[71.] *Incisio lapidum*

Tytuł: ‘Rytowanie na kamieniach’.

marg.: brak; A: „*Ib[idem]*” – zob. Wj 39,14: „Ipsique lapides duodecim sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum”.

w. 1-2 *Na tych kamieniach rejestr był litermi rznęty / pokolenia judzkiego z przedniemi książęty* – zob. Wj 39,14: „A te dwanaście kamieni było rzezane imionmi dwanaście pokolenia izraelskiego, każdy imieniem każdego”; por. obj. *OP* VIII 58,1.

w. 3-4 *I my się ... wpiszmy sposobem wszelakiem, / gdyż kto tam wpisany, pewnym to zbawienia znakiem* – nawiązanie do biblijnego obrazu księgi życia, w której zapisano uczynki ludzi sądzonych na sądzie ostatecznym; zob. np. Ps 69(70),29; Łk 10,20; Ap 3,5; 13,8; 17,8; 20,12: „I widziałem umarłe wielkie i małe stojące przed oblicznością stolicy, a księgi są otworzone. I drugą Księgę otworzono, która jest Żywota, i osądzono umarłych z tego, co napisane było w onych księgach wedle uczynków ich”.

[72.] *Virtutum omnium mare*

Tytuł: ‘Morze wszelkich cnót’.

marg.: „*Richard[us]*” – por. RICH.LAUR., kol. 32: „Ecce quod mare non redundat, unde et ei competit ille versus patris sui David Psalmo 29. «Ego dixi in abundantia mea», id est, plenitudine virtutum mearum”.

w. 1-2 *Co w morzu wód, a w wodzie ... kropel bywa, / daleko większą liczbą cnót Panna ophływa* – por. RICH.LAUR., jw.: ‘Ponieważ morze nie wylewa, dlatego i do niej odnosi się ów werset jej ojca Dawida w Psalmie 29(30)[,7]: «I jam rzekł w dostatku moim», to znaczy w obfitości cnót moich’; por. Koh 1,7: „Wszystkie rzeki wchodzą do morza, a morze nie wylewa”. Por. *OP* IV 31.

[73.] *Cithara Spiritus Sancti*

Tytuł: ‘Cytra Ducha Świętego’.

marg.: „*Ex Liber[io]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 333: „Uwalniała cytra Dawidowa Saula od melankolij i czarta; znak to był i konterfet jeden, że Panna błogosławiona miała być i jest przewyborna cytara”; por. BLASIUS DE VIEGAS, s. 543: „Virgo beatissima [...] cithara erat Spiritus Sancti, suavisimam harmoniam et concentum semper retinens”.

w. 1 *O dziwnej harmonijej niepojęty dźwięku* – zob. obj. *OP* V 80; por. BLASIVS DE VIEGAS, jw.: ‘Błogosławiona Dziewica [...] była cytrą Ducha Świętego, zachowująca zawsze najśłodszą harmonię i melodię.

w. 2 *ta cytra w Świętego Ducha ... ręku* – sens: Maryja jest doskonałym instrumentem, narzędziem Ducha Świętego (jako tak, która doskonale wypełnia jego wolę).

[74.] *Collegium gratiarum*

Tytuł: ‘Zbiór łask.’

marg.: „*Ex eodem*” – LIBERIVS, *Gwiazda*, s. 54-55: „Wielki jest zbiór łaski Bożej w aniołach i duszach świętych, wielka jest ich godność i chwala w niebie, ale Ty, o Panno przesławna, celujesz wszystkie; więcej w Tobie jednej cnót i łaski Bożej, niż oraz *collective* we wszystkich aniołach i ludziach świętych”.

w. 1 *Jak różnych nauk mistrzów kolegijum zbiera* – por. *OP* XV 20,1; XV 26,1; LIBERIVS, *Gospodyni*, s. 136-137: „Którzyście wiadomi sławnej naszej Akademijej Krakowskiej, wiecie, że insza kolegijum, a insza prosta szkoła. [...] W kolegijum najdziesz rozmaite nauki, czytają tam i gramatykę, i retorykę, i filozofiją, i medycynę, i jurisprudeneyją, i teologiją; zgoła wszelaką profesyją tam obaczysz”.

w. 2 *w Pannie rozmaita łaska się zawiera* – zob. obj. *OP* XV 20,2; por. XV 19.

[75.] *Virginitas illibata*

Tytuł: ‘Nieskalane panieństwo.’

marg.: „*Richardus*” – RICH.LAUR., kol. 236: „*virginitas illibata*”; kol. 976: „*illibata eius virginitas*”.

w. 1-2 *I sama przez się czysta ... / ... czystym go czyniła* – por. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*: „Więcej przydaje Aleksander Alensis, gdy naucza, iż nie tylko na kogo wejrzała ta Panna, czystość w nim wyraziła, ale też kto na nią wejrzał, choćby też był najgorętszy w nieczystości, czystym zaraz zostawać musiał” (*KM*, s. 248-249).

[76.] *Humilitas profundissima*

Tytuł: ‘Pokora najgłębsza.’

marg.: „*Idem*” – RICH.LAUR., kol. 32: „*haec est verissima humilitas quae nascitur de plenitudine virtutum*”; kol. 212: „*Mariae humilitas omnem gradum humilitatis excessit*”. Por. ALBERT.Laud., 103.

w. 1 *ambasjator z nieba* – archanioł Gabriel (zob. Łk 1,36); por. *OP* XV 18,1.

większą godność – tj. pełnej łaski, błogosławionej między niewiastami i matki Syna Bożego (zob. Łk 1,28-35).

w. 2 *w pokorę głębszą podaje się* – tu: staje się coraz bardziej pokorna; zob. obj. *OPI* 4,1; por. RICH.LAUR., jw.: ‘Oto prawdziwa pokora, która rodzi się z pełni cnót’; ‘Pokora Maryi przewyższa najwyższy stopień pokory’.

[77.] *Vini in nuptiis promiconda*

Tytuł: ‘Szafarka wina podczas wesela.’

marg.: „*Ex Evan[gelio]*” – J 2,1-11.

w. 1 *Pijcie ... goście proszeni na gody* – aluzja do wesela w Kanie Galilejskiej (J 2,1-12).

w. 2 *Panna obmyśli, iż będzie wino z wody* – nawiązanie do cudownej przemiany wody w wino i roli, jaką odegrała w tym Maryja; zob. J 2,3,5: „A gdy nie zstawało wina, rzekła matka Jezusowa do niego: Wina nie mają. [...] Rzekła matka jego sługom: Cokolwiek wam rzecze, czyńcie”. Por. *OP XIII* 48.

[78.] *Honorabilior cherubim*

Tytuł: ‘Czcigodniejsza od cherubinów’.

marg.: „*S[anctus] Iacobus Apost[olus]*” – *LITURGLAE*, k. D₃v: „Dignum est, ut te verem beatam dicamus [...] matrem Dei nostri honorabiliorem quam cherubim et gloriosiorum quam seraphim”; por. *EPHRAEM, Laud.*, s. 590; *ESTEVE*, s. 203; *RAYNAUDUS*, s. 15; *GAWATH*, k. Cc₅v; *PAULL DE BARRY*, s. 72.

w. 1 *cherubinów* – zob. obj. *OPI* 45,1.

są Boga bliscy – zob. np. 2Krl 19,15: „Panie Boże Izraelów, który siedzisz na Cherubim”.

w. 2 *Panna nad nich wyższą* – por. *OPI* 33; I 34; VIII 43; XI 14; XII 51; XIII 11,1; *LUDWIK Z GRANADY*, s. 370: „Ty, Panno, [...] nad cherubiny wyniesiona i nad serafiny w wielkiej zacności posiadzona”; *Psalterzyk*, k. F₇v: „Matko zacniejsza nad cherubiny”; *SKARGA, Na dzień Wniebowzięcia (KM)*, s. 128):

I Chryzostom w liturgiej swojej do niej tak się modli: „Prawdziwie słusno i przystojno jest uwielbiać ciebie, Bogarodzicę, zawsze przebłogosławioną i niepokalaną Matkę Boga naszego, większej czci godniejszą niżli cherubinowie i chwalebniejszą bez przyrównania nad serafiny”. I święty Efreem tak ją wynosi: „Tyś jest wyższa nad niebieskie obywatele, czci większej niżli cherubin, świętobliwsza niżli serafiny”.

[79.] *Gloriosior seraphim*

Tytuł: ‘Chwalebniejsza od serafinów’.

marg.: „*Idem*” – *LITURGLAE*, k. D₃v (jw.); por. *EPHRAEM, Laud.*, s. 590: „sanctior seraphim”; *ESTEVE*, s. 203; *GAWATH*, k. Cc₅; *RAYNAUDUS*, s. 15; *LYRAEUS*, s. 470; *PAULL DE BARRY*, s. 72.

w. 1 *serafim* – serafin, istota duchowa należąca według Biblii (Iz 6,1-2) do najbliższego otoczenia Boga; w tradycyjnej angelologii reprezentuje najwyższy z dziewięciu chórów anielskich (zob. obj. *OPI* 33,2).

osiada firmamentu brzegi – tu: zajmuje miejsce w najwyższym niebie, siedzibie Boga (por. obj. *OP VIII* 4,1).

w. 2 *Panna ... wywyższona nad ... ich szeregi* – zob. obj. *OP VIII* 78,2; por. XII 51; XIII 11,1; *Psalterzyk*, k. F₇v: „Matko chwalebniejsza nad serafiny”.

[80.] *Omnis puritatis receptaculum*

Tytuł: ‘Schronienie wszelkiej czystości’.

marg.: „*S[anctus] Ger[manus] Patr[iarcha]*” – GERMAN, *Mariale*, s. 146: „*Tu caelum et sedes Dei omnisque puritatis receptaculum*”; por. CANISIUS, s. 78; CARTHAGENA 4, kol. 607; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Jak rzeki w morze idą, a morze nie zbiera* – por. Koh 1,7; zob. obj. *OP VIII 72*.

nie zbiera – nie zbiera, nie występuje z brzegów.

[81.] *Tenebrarum expultrix*

Tytuł: ‘Rozpraszaająca ciemności.’

marg.: „*S[anctus] Serg[ius] Patr[iarcha]*” – SERGIUS, s. 79: „*tenebrarum expultrix*”; por. BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *chmury cyмерыjskie i najgrubsze cienie* – ciemności w kraju Kimmeryjczyków, mitycznego ludu zamieszkującego krainę, w której nigdy nie świeci słońce, niekiedy identyfikowaną z krainą umarłych; tu zapewne w znaczeniu metaforycznym: ciemności piekielne, mroki grzechu; por. *OP X 76,1*.

w. 2 *światłość, co się z Panny rodzi* – Jezus; zob. obj. *OP VIII 13,2*; por. VIII 16,2.

rozżenie – rozpędzi, rozproszy (ciemności).

[82.] *Hyacinthus favorabilis*

Tytuł: ‘Hiacynt zjednujący przychyłność.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 556 (lib. XII, cap. 21. *Giacinto*).

w. 1 *Hyjacyncie* – hiacynt, minerał identyfikowany z odmianą cyrkonu, barwy niebieskiej; por. CHMIEŁOWSKI 1, s. 653: „Kamień koloru niebieskiego”.

w. 1-2 *ten, który człek nosi, / wszystko od Boga snadnie i ludzi uprosi* – nawiązanie do opinii dawnych autorów, że hiacynt zjednuje noszącym go przychyłność innych ludzi; tu metaforycznie o Maryi jako orędownicze wiernych; por. ALBERT, *Mar.*, s. 258: „*Et habet hyacinthus gratiam impertrandi; ipsa enim Maria est Esther cui dixit Asverus, id est Christus: «Pete a me quod vis»*” (‘Hiacynt ma tę właściwość, że pomaga kogoś uprosić; sama bowiem Maryja jest tą Esterą, do której rzekł Asverus, to znaczy Chrystus: «Proś mnie o to, o co chcesz»’); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 57: „Powiadają fizycy, że kto hiacynt kamień przy sobie nosi, wielkim panom bywa *gratiosus*, jakoby ten kamień miał jakąś tajemną dzielność, że ludzkim sercom i oczom człowieka przymila”.

[83.] *Clenodium superans pretium mundi*

Tytuł: ‘Klejnot przewyższający wartość świata.’

marg.: „*Ex con[itione]*” – z kazania;{?}.

w. 1 *Klejnocie gazy nieba* – sens: klejnocie w skarbcu niebieskim.

w. 2 *przechodzisz w szacunku* – przewyższasz pod względem wartości.

[84.] *Fons perennis curationum*

Tytuł: ‘Wieczne źródło uzdrowienia.’

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 378: „*Fons perennis curationum*» – mówi Damascenus; «źródło nieustające lekarskie»”; por.

IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Ego sanitatum fons perennis”; ESTEVE, s. 207; CARTHAGENIA, kol. 602; GAWATH, k. Cc₅.

w. 1 *badenських cieplic* – słynne uzdrowisko w Baden na południe od Wiednia.

w. 2 z *tych cieplic* – tu: od Maryi jako uzdrowienia uchorych; por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Studnico wieczna uzdrowienia”; *OP* VIII 9.

[85.] *Virga sine nodo*

Tytuł: ‘Różdźka bez sęku’.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – {?}; por. BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, *PL* 183,42C: „Ex his manifestum iam arbitror, quoniam sit virga de radice Iesse procedens [...]. Quoniam Virgo Dei genitrix virga est, flos Filius eius”; ASTORGA, k. B₆v: „Haec est Virga in qua nec nodus originalis, nec cortex actualis culpa fuit”; Wojciech Tytkowski, *De breviario concionatorio strenae* [...], Olivae 1686, s. 306: „In qua nec nodus originalis, nec cortex actualis culpa fuit”.

w. 1 *Różgo pierworodnego coś nie znała sęku* – por. ASTORGA, jw.: “Ta jest różdźką, w której ani sęku grzechu pierworodnego, ani kory grzechu powszedniego nie był (cytat w różnych źródłach przypisywany św. Ambrozemu; nie udało się go zlokalizować w jego dziełach); PATEREK, *KM*, s. 73: „Wtóry doktor jest święty Ambroży, gdzie mówi, iż ta jest różdźka, w której ani węzeł pierworodnego grzechu, ani skora powszedniego grzechu była”; *Godzinki*, s. 15: „Tać jest różdźka, w której ani sęk pierworodnej, ani skaza uczynkowej winy nie powstała”.

pierworodnego ... sęku – grzechu pierworodnego.

[86.] *Fasciculus myrrhae*

Tytuł: ‘Snopek mirry’.

marg.: „*Idem*” – zob. BERN.CLAR.*In Cant.*, *PL* 183,993C: „Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi” (Pnp 1,12); por. DURETIUS, k. C₃: „Fasciculum myrrhae Virgo super ubera portans”.

w. 1 *Snopku mirry* – zob. obj. *OP* III 18,1; por. Pnp 1,12: „Snopek mirry jest miły mój”.

w. 1-2 *gorzkiej wewnątrz pelen treści, / co znaczył serca ... smutek i bolesti* – por. BERN.CLAR. jw.: „Myrrha, amara res, dura et aspera tribulationum significat” (‘Mirra, gorzka rzecz, oznacza trudy i dolegliwości cierpienia’).

[87.] *Cynosura caelestis*

Tytuł: ‘Cynozura niebieska’.

marg.: „*Osorius*” – por. OSORIUS 3, s. 656: „tu nobis Cynosura per altum”; MASENIUS, s. 644: „Cynosura errantium”; *OP* XII 82.

w. 1 *Cynozuro niebieska* – Kynosura, jedna z dwóch nimf, które miały wychowywać małego Zeusa i w nagrodę zostały zamienione w konstelacje Małej i Wielkiej Niedźwiedzicy; tu w znaczeniu: Gwiazda Polarna; zob. obj. *OP* II 92,1; por. XII 82,1.

nauta błędny – por. *OP* VI 45,1.

w. 2 *Neptunus ... zrzędny* – tu: naprzykrzający się (burzliwy, niespokojny) Neptun.

Neptunus – Neptun, w mitologii rzymskiej bóg mórz i oceanów, odpowiednik Posejдона; w alegorycznej interpretacji chrześcijańskiej niekiedy utożsamiany z szatanem; zob. np. *Metamorphoseon Pub[lii] Ovidii Nasonis libri XV. Raphaelis Regii Volterrani luculentissima explanatio ..., allegoriae quibus singularum fabularum sensa declarantur ...*, Venetiis 1549, s. 269: „Neptunus [...] id est diabolus” (‘Neptun [...], to znaczy diabeł’).

[88.] *Nubecula solem mitigans*

Tytuł: ‘Chmura łagodząca słońce’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. MASENIUS, s. 1108:

Deipara Virgo. Ipsa etiam divina gratia et protectio, tum vero et magnificentia ac benignitas per nubem terram a calore nimio protegentem et pluvia caelesti irrigantem intelligitur [...]. Nubes quoque caliginosa et procellosa iram Dei et tempus iudicii.

w. 1 *Mgło, co upał słoneczny swą miarkujesz chmurą* – zob. obj. *OP* III 29; por. MASENIUS, jw.:

Bogurodzica Dziewica. Przez chmurę, która osłania ziemię od zbytniego żaru i zwilża ją deszczem niebieskim, rozumie się samą Bożą łaskę i opiekę, jak też hojność i życzliwość [...]. Zaś chmura ciemna i burzowa [oznacza] gniew Boży i czas sądu.

w. 2 *by nie paliło, ludzką zakryte naturą* – tu o Chrystusie jako „Słońcu sprawiedliwości”; zob. obj. *OP* III 26,1; por. VIII 48,3.

[89.] *Mansio imperatoris*

Tytuł: ‘Mieszkanie władcy’.

marg.: „*Ildephon[sus]*” – HILDEPHONSUS, *PL* 96,62D: „ut mansio illa Imperatoris caelestium carnis pudicae”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 605; ARIAS, k. 14v; GAWATH, k. Bb₈; LYRAEUS, s. 470.

w. 1 *Rzym opuszcza Konstantyn, Bizancyjum bierze* – nawiązanie do faktycznego przeniesienia stolicy imperium rzymskiego przez cesarza Konstantyna I Wielkiego (306-337) z Rzymu do Bizancjum, miasta nad Bosforem, przemianowanego na Konstantynopol.

[90.] *Cordis medicina*

Tytuł: ‘Lekarstwo na serce’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Gaude, pharmacum, ex omni pectore dolore propulsans”; RAYNAUDUS, s. 49; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 93.

w. 2 *serc grzesznych alkiermesem przez Matkę się stanie* – zob. obj. *OP* IV 65. przez *Matkę* – dzięki Matce i jej orędownictwu.

[91.] *Clastrum pudoris*

Tytuł: ‘Klauzura wstydu’.

marg.: „*Ildephonsus*” – por. HILDEPHONSUS, *PL* 96,67A: „cuius pudoris integerrima claustra”; ESTEVE, s. 207; CARTHAGENA 4, kol. 600; GAWATH, k. Cc₅.

w. 1 *panna w klauzurze* – zakonnica, mniszka.

tesknić by nie miała – sens: nie powinna odczuwać odosobnienia jako czegoś przykrego.

w. 2 *gdy wzór wstydu, Maryja, osobność kochała* – sens: skoro również Maryja, która jest wzorem wstydlivości, miłowała samotność; por. MŁODZIANOWSKI, *KM*, s. 320:

A miałażeś, Bogarodzico Panno, w pokoiku Twoim, w Twojej jaskinie, gdzie Cię anioł zastał, jako pokazuje się w Nazaret, miałażeś, mówię, towarzyszkę jaką? Ambroży święty mówi: Nie miała! «Sola in penetralibus». [...] Czemużeś to przecie, Bogarodzico Panno, przynamniej dla świadectwa, przynamniej dla kompanij kogokolwiek nie miała? «Sola sine comite, sine teste». Cóż po tak ciężkiej pustyni, po tak ścisłej osobności?.

[92.] *Incola Libani*

Tytuł: 'Mieszkanka Libanu'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 4; por. Pnp 4,8: „*Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis*”.

w. 1 *libańskiej pagórczystej strony* – tu zapewne o górach Libanu, paśmie górskim w kraju o tej samej nazwie, w starożytności znanym z rosnących tam cedrów.

w. 2 *z której Cię oblubieniec woła do korony* – zob. Pnp 4,8: „*Póddże z Libanu, oblubienico moja, [...] będziesz koronowana*”; w literaturze mariologicznej werset odnoszony do Maryi; zob. np. STAROWOLSKI, *Świątnica*, s. 542:

Święci abowiem Pańscy te tylko trzy korony mają, abo jedną z nich w niebie: doktorską, panięską i męczeńską. A Naświętsza Panna i te wszytkie trzy daleko doskonalszym sposobem ma, jako tłumacze Pisma Ś[więtego] nauczają, wykładając owe słowa Oblubienca niebieskiego, Jezusa Chrystusa Syna jej jedynego, do niej rzeczone: *Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis*.

Por. LIBERIUSZ, jw.:

Mając wolą Pan a Zbawiciel nasz przenieść Matkę swą naświętszą z tego świata do królestwa swego, trzykroć mówił do niej: „*Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis*. Póddz z Libanu, Oblubienico moja, póddz z Libanu, póddz, będziesz koronowana”. Czemu nie raz, nie dwa, ale trzykroć mówi: *Veni, veni, veni*? Podobno chciał ukazać, że na świętą jej głowę miał włożyć trzy korony jako na tę, która była i córką królewską, i oblubienicą, i matką: *Filia Patris, Sponsa Spiritus Sancti, Mater Verbi* – Córką przedwiecznego Ojca, Oblubienicą Ducha Świętego, Matką Syna Bożego.

[93.] *Moribundis medela*

Tytuł: 'Lek dla umierających.'

marg.: brak – por. *Super Ave Maria* (AH 30,124, s. 238): „Nostrae mortis medela”; Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,289A: „Tu igitur, Virgo praeclara [...], medela poenitentium”.

w. 1 *Szczególny konających ludzi antydocie* – nawiązanie do opinii o wyjątkowej opiece Maryi nad jej czcicielami w godzinie śmierci; jej wyrazem jest prośba w drugiej części *Pozdrowienia anielskiego* („módl się za nami grzesznymi [...] w godzinie śmierci naszej”); por. np. *Godzinki*, s. 15: „do śmierci mej słodką Maryją przybyła”; ZAKRZEWSKI, *KM*, s. 205: „patronka umierających”; kult Maryi jako orędowniczki zmarłych upowszechniali m.in. karmelici (zob. obj. *OP* VII 97,2); por. *OP* III 90; VI 49; IX 51, 2; X 84; XI 11; XI 20; XIII 19; XV 14,1; obj. VII 99,2.

w. 2 *przy nadziejej umarłych* – umarłych z wiarą i nadzieją w zbawienie.
porcie i żywocie – por. *OP* III 3; IV 36,1.

[94.] *Favonius dexter*

Tytuł: 'Fawoniusz łaskawy.'

marg.: brak – por. MARRACCI V, s. 149: „Favonius” (Anonymus in *Mennis Graecorum die 14. Aprilis*).

w. 1 *Fawonijuszu – Favonius* (gr. *Zephyros*), ciepły wiatr zachodni, zwiastujący nadejście wiosny; por. MARRACCI, jw.: „Favonius calamitates nostras benignitatis suae afflatu emolliens” ('Fawoniusz łagodzący nasze niedole powiewem swej łaskawości').

w. 2 *Euronotów – Euronotus* (gr. *Euronotos*), wiatr południowo-wschodni, przynoszący deszcze i burze.

[95.] *Aurora Orco gravis*

Tytuł: 'Jutrzenka sroga dla Orkusa.'

marg.: brak – zob. np. BERN.BUST., s. 745: „Non solum autem ista aurora refulgens daemones in fugam convertit, sed etiam in profundum inferni demergit”; por. BONAV., s. 266.

w. 1 *Jutrzenko* – zob. obj. *OP* III 26,1.

w. 2 *księżę ciemności* – zob. obj. *OPI* 75,1.

w *Erebie* – zob. obj. *OP* III 44,1.

[96.] *Concursus patrocinii*

Tytuł: 'Zgromadzenie obrońców.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – zob. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1726C: „Securum accessum iam habet homo ad Deum, ubi mediatorem causae suae Filium habet ante Patrem, et ante Filium matrem.” Tekst, z którego pochodzą i do którego nawiązują tytuły epigramów 96-100, pochodzi z przypisywanego dawniej św. Bernardowi z Clairvaux dzieła Arnolda z Bonneval, cystersa i biskupa św. Bernarda.

w. 1 *Gdzie poważni patroni ... staną* – tu o Chrystusie i Maryi jako orędownikach wiernych; por. ERNALDUS, jw.: 'Pewny przystęp do Boga ma

człowiek, gdzie jako orędownika swej sprawy ma przed Bogiem Syna, a przed Synem – Matkę; BZOWSKI, *KM*, s. 144 (tu i dalej autor cytuje św. Bernarda; por. BERN. CLAR. *Nativ. BMV*, PL 183,441C):

Lękałeś się, człowieku, przystąpić do Ojca? [...] Dał ci za pośrednika Jezusa. [...] Ale być może i w nim lękasz się Boskiego majestatu, bo choć stał się człowiekiem, pozostał wszakże Bogiem? Chcesz mieć orędownika także wobec niego? Zwróć się do Maryi. [...] Syn bowiem wysłucha Matki, a Syna wysłucha Ojciec.

Por. *OP* III 39; XI 16; XI 31,2; XIII 36.

w. 2 *złej ... sprawy* – postępowania toczącego się przed sądem i grożącego wyrokiem skazującym (tu o sędzię nad zmarłym).

[97.] *Mater Filio pectus et ubera*

Tytuł: 'Matka Synowi serce i piersi.'

marg.: „*Idem*” – zob. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1726D: „*Maria Christo pectus et ubera*”.

w. 1-2 *Przez piersi, z których pokarm brałeś / ... trzeba, by ludzi grzesznych ratowałeś* – por. BZOWSKI, *KM*, s. 144:

Syn ukazuje Ojcu rany, Matka zaś ukazuje Synowi piersi. [...] „Oto, Synu najśladzszy, piersi, które cię wykarmiły, które ci dostarczyły pokarmu i napoju, które ciebie przez dwa lata krzepiły”. Ze względu na nie Syn mój oszczędzi powalonych, nimi przemienięń jego gniew w miłość.

[98.] *Filius Patri <latus> et vulnera*

Tytuł: 'Syn bok i rany Ojcu.'

marg.: „*Idem*” – zob. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1726D: „*Christus, nudato latere, Patri ostendit latus et vulnera*”.

w. 1-2 *Przez te srogie katownie i rany / odpusć, Ojczy, człękowi* – por. BZOWSKI, jw. (obj. *OP* VIII 97).

[99.] *Pater peccatori veniam et misericordiam*

Tytuł: 'Ojciec przebaczenie i łaskę dla grzesznika.'

marg.: „*Idem*” – por. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1726D: „*nec potest ullo modo esse repulsa, ubi concurrunt et orant omni lingua disertius haec clementiae monumenta et charitatis insignia*”.

w. 1 *dowody miłości* – tzn. Jezusa i Maryi; por. ERNALDUS, jw.: 'żadnym sposobem nie może zostać odrzucona [sprawa człowieka], gdzie okazano jednocześnie takie niewymowne dowody łaskawości i oznaki miłości'; BZOWSKI, jw.: „Nie może zostać odrzucona tam, gdzie tak wiele jest oznak miłości”.

w. 2 *skłania do miłosierdzia od sprawiedliwości* – sens: Bóg Ojciec w ferowaniu wyroku skłania się bardziej ku miłosierdziu niż sprawiedliwości.

[100.] *Mitigatio rigoris iustitiae*

Tytuł: 'Złagodzenie rygoru sprawiedliwości.'

marg.: „*Idem*” – por. ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1726D: „Dividunt coram Patre inter se Mater et Filius pietatis officia, et miris allegationibus muniunt redemptionis humanae negotium”.

w. 1 *szuszną Sędziego ... szalą* – słuszne pragnienie sprawiedliwości sędziego (Boga); por. *OP VIII 1*.

w. 2 *dekret zguby* – wyrok potępiający, skazujący na wieczne męki.
przyczyną – dzięki orędownictwu.

KWATERA IX

[Motto]: „Miasto jest zbudowane i położone w miejscu polnym...”

źródło: „*Esdrae*” 7 – 4Ezd 7,6: „Jest miasto zbudowane a w polu położone” (WUJEK 1599, s. 1083).

[1.] *Sedes Dei*

Tytuł: ‘Tron Boga’.

marg.: „*Ildephon[sus]*” – por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,307C: „sedes Sanctae Trinitatis”.

w. 1 *Gdy Bóg ogniem trawiącym* – sens: skoro Bóg objawia się w postaci ognia; por. obj. *OP IV 39,2*.

w. 1-2 *pono mu się zgodzi / krzesłem* – sens: zapewne okaże się godnym Boga tronem.

w. 2 *krzak ... co ogień mu nie szkodzi* – krzew ognisty, w którym Bóg objawił się Mojżeszowi; zob. obj. *OP IV 44; IV 45*.

[2.] *Thesaurus immortalis*

Tytuł: ‘Skarbiec nieśmiertelny’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – {?}; por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 541: „bonum [...] thesaurum, quique nulla vi eripi potest”; zob. ANDR.CRET.*Anunt.*, s. 193: „Salve, thesaure vitae immarcessibilis”; CANISIUS, s. 763: „Gaude, thesaure vitae immortalis” (Andreas Cretensis); ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 27; RAYNAUDUS, s. 73; GAWATH, k. D_{7v}; MARRACCI XVIII, s. 263.

w. 2 *skarbem, którym Panna* – por. *Psalterzyk*, k. G_{3v}: „Skarb Boski”; tamże: „Skarbie żywota nieśmiertelności”; *OP I 79*.

[3.] *Civitas refugii*

Tytuł: ‘Miasto ucieczki’.

marg.: „*Gen[esis]*” 6 – {?}; Rdz 6,13-14 (o budowie arki); por. Joz 21,26n; Lb 39; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 6: „Item ipsa est civitas refugii, ad quam fugere debet, qui effugere cupit mortem”; ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 5; MASENIUS, s. 583; GAWATH, k. Z_{3v}; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 156.

w. 2 *do tej ... fortecy* – zob. obj. *OP II 28,2; VII 88*; por. VI 11; LIBERIUSZ, jw.: „*Civitas est refugii*, miastem jest ucieczki”.

w tych trwogach – tu: w obliczu tych niebezpieczeństw.

[4.] *Tabernaculum sanctificatum*

Tytuł: 'Przybytek poświęcony'.

marg.: „*Methodius*” – METHOD.*Homil.Purif.* s. 608: „Sanctificavit enim te tabernaculum suum Altissimus”; por. Ps 45(46),5; CANISIUS, s. 42: „«Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus», quemadmodum hunc locum de Maria Methodius interpretatur, eamque sanctissimum et augustissimum Dei tabernaculum vocat”; GEORG.NIC.*Oblat.*, s. 492: „sanctificatum Dei tabernaculum”; ESTEVE, s. 198; GAWATH, k. Aa₃v.

w. 1 *Poświęcony przybytku* – por. Ps 45(46),5: „Poświęcił przybytek swój Najwyższy” (werset odnoszony do Maryi); CANISIUS, jw.: ‘«Poświęcił przybytek swój Najwyższy», które to miejsce Metodiusz tłumaczy jako odnoszące się do Maryi i nazywa ją najświętszym i najwspanialszym przybytkiem Boga’; *OP XVI* 33,2.

nie kadzeniem woni – palenie kadzidła było jedną z form kultu nakazanych w Starym Testamencie i sprawowanych najpierw w przybytku Mojżesza, a potem w świątyni jerozolimskiej; zob. obj. *OP I* 69,2; *XV* 71,1.

w. 2 *że się weń sam Najwyższy skłoni* – mowa o wcieleniu Chrystusa w łonie Maryi.

[5.] *Terra benedicta*

Tytuł: 'Ziemia błogosławiona'.

marg.: „*Arnobius*” – zob. ARNOBIUS IUNIOR, *PL* 53,448C: „Cum Dominus daret hanc benedictionem Mariae, in qua quasi terra nostra, ex nostra utique materia, daret fructum suum”; por. RODRIGUEZ, s. 19; CARTHAGENA 4, kol. 612; RAYNAUDUS, s. 71; *OP XV* 45.

w. 1 *Przekłęta ziemia ... rodziła pokrzywy* – zob. Rdz 3,17,18: „Przekłęta będzie ziemia w dziele twoim! [...] Ciernie i osty rodzić ci będzie a ziele będziesz jadł ziemię”. Por. *OP IX* 70,1; *XIV* 43,1; *XV* 45,2.

w. 2 *błogosławiona ... ta* – Maryja; por. *Godzinki*, s. 13: „Ziemia jesteś kaplańska i błogosławiona”; *OP XIV* 34,2; *XV* 45,1.

daje ... owoc szczęśliwy – tu zapewne o Jezusie lub o łaskach udzielanych wiernym za pośrednictwem Maryi; por. *OP XV* 45,2.

[6.] *Terra melle et lacte fluens*

Tytuł: 'Ziemia obfitująca w mleko i miód'.

marg.: brak – zob. Wj 3,8: „in terram quae fluit lacte et melle”; por. IORDANUS, s. 399: „Tu es illa terra fluens melle virginitatis et lacte fecunditatis”.

w. 1 *Ziemia bogata niezmiernym dochodem* – bogata z powodu wielkich dochodów, dostatków; por. *OP XVI* 24,1.

w. 2 *prawdziwie obfitując i mlekiem, i miodem* – zob. Wj 3,8: „do ziemię, która opływa mlekiem i miodem” (o ziemi „obiecanej” Izraelitów; tu o Maryi); por. IORDANUS, jw.: „Tyś jest tą ziemią płynącą miodem dziewictwa i mlekiem macierzyństwa”; STRYJEWICZ, *KM*, s. 307: „Słusznie Augustyn święty [przyporównuje Maryję] do ziemi obiecanej, która mlekiem i miodem pokory i czystości płynęła”; *OP X* 9; *XVI* 24.

[7.] *Civitas gloriosa*

Tytuł: 'Miasto chwalebne.'

marg.: „*Psal[morum]*” 86 – Ps 86(87),3: „Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei”; por. GAWATH, k. H_g: „o gloriosa civitas Dei”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 483. Ten i kolejne dystychy (do 33 włącznie) są swoistymi wariacjami na temat motywu Maryi-Miasta, w nawiązaniu do Ps 86(87), opisu niebieskiej Jerozolimy (Ap 21) oraz kazania Cornelia Mussa na uroczystość Wniebowzięcia NMP.

w. 2 *miasto chwalebne* – zob. Ps 86(87),3: „Sławne rzeczy powiedziano o tobie, miasto Boże!” Por. LIBERIUSZ, jw., s. 664: „Wielki Pan, wielkiej chwały godzien, że dał światu Pannę przeczystą jako miasto jedno”.

[8.] *Ipse fundavit eam Altissimus*

Tytuł: 'Założył je sam Najwyższy.'

marg.: brak – Ps 86(87),5: „et ipse fundavit eam Altissimus”.

w. 1 *przeciw fortecy tej* – tzn. Maryi; zob. obj. *OP* II 28,2; VII 88; por. IX 3,2.

w. 2 *którą ... sam Najwyższy założy* – por. Ps 86(87),5: „a sam ji Nawyższy ugruntował”.

[9.] *Civitas libera*

Tytuł: 'Miasto wolne.'

marg.: „*Cornel[ius] Mussus*” – MUSSUS, s. 753: „gloriosior civitas, libera”.

w. 1 *Miasta wolnego stąd jest Pannie tytuł zgodny* – sens: tytuł „wolnego miasta” dlatego przystoi Maryi.

w. 2 *że najmniej nie popadła skazy pierworodnej* – sens: ponieważ w najmniejszym stopniu nie podlegała skutkom grzechu pierworodnego; por. MUSSUS, jw.: „videte an unquam fuerit [...] gloriosior civitas, libera et ab omni peccato immunis” (‘zobaczcie, czy kiedykolwiek było [...] miasto bardziej chwalebne, wolne i nietknięte przez jakikolwiek grzech’).

[10.] *A bello immunis*

Tytuł: 'Bezpieczne od wojny.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 753: „ab omni peccato immunis, pacifica sine ullo bello carnis et spiritus”.

w. 1-2 *gdyż dusza i ciało / Panięskie grzechowej nie podniaty nie znało* – por. MUSSUS, jw.: „wolne od wszelkiego grzechu, cieszące się pokojem, bez żadnej wojny między ciałem a duszą”; GUTOWSKI, *KM*, s. 276: „żadnej podniety grzechowej ciało jej najświętsze nie znało”.

[11.] *Bene ordinata*

Tytuł: 'Dobrze uporządkowane.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 753: „ordinata in omnibus officiis animae et corporis”.

w. 1 *Porządek w nim* – por. MUSSUS, jw.: ‘uporządkowane we wszystkich władzach duszy i ciała’; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 644: „Czemu miastem zowie Pismo Przenaświętszą Pannę? Ze dwu nawięcej rzeczy miasta mają zalecenie i chwałę. Naprzód z ozdoby, z porządku [...].

[12.] *Virtutum varietate populosa*

Tytuł: 'Ludne różnaitością cnot.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 753: „omnium virtutum varietate populosa”.

w. 1 *Nie tak ... ludne ma osady* – sens: nie jest tak gęsto zaludnione.

bogaty Tyrus – Tyr (obecnie. Sur w południowym Libanie), starożytnie miasto fenickie, słynące z bogactwa.

w. 2 *jak cnoty w tym Panińskim mieście* – por. MUSSUS, jw.: 'zaludnione różnaitością wszelkich cnot.'; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 665: „Srogie mnóstwo ludu”; *OP* XV 19.

[13.] *Donis Spiritus Sancti opulenta*

Tytuł: 'Bogate w dary Ducha Świętego.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 753: „Donis Spiritus Sancti opulenta”.

w. 1 *nie z Indyj towary* – nie za sprawą towarów sprowadzanych z Indii, to znaczy albo z Dalekiego Wschodu (Indie właściwe), albo z tzw. Indii Zachodnich (tzn. krain odkrytych na zachód od Europy przez Kolumba i jego następców, nazwanych później Ameryką).

w. 2 *Ducha Świętego różlicznemi dary* – w tradycyjnej teologii mianem darów Ducha Świętego określa się nadprzyrodzone uzdolnienia (intelektualne i etyczne) udzielane ludziom przez Ducha Świętego, służące ich zbawieniu; od czasów św. Tomasza z Akwinu upowszechniła się ich liczba (7) i zestaw: mądrość, rozum, rada, męstwo, wiedza (umiejętność), bojaźń Boża i pobożność (w nawiązaniu do mesjańskiego proroctwa Izajasza, 11,2: „I odpocznie na nim Duch Pański, duch mądrości i rozumu, duch rady i mocy, duch umiejętności i bogobojności, i napelni go duch bojaźni Pańskiej”).

[14.] *Gratiis et meritis pulchra*

Tytuł: 'Zdobne łaskami i zasługami.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 753: „habitu et opere, gratiis et meritis pulchra”.

w. 1-2 *I łaski, i zasługi ... / temu miastu ... przyczynią ozdoby* – zob. MUSSUS, jw.: 'piękne z wyglądu i z zabudowy, zdobne łaskami i zasługami'; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 665: „I dla tej wielkości i ozdoby miasta równa do niego Pismo Święte Przenaśw[iętszą] Pannę. [...] A któż by wyliczył jej ozdoby, [...] wyrachował dary, łaski, śliczności, prerogatywy, któremi na ciebie i na duszy była ubogacona”.

[15.] *Privilegio gratiarum in alto sita*

Tytuł: 'Przywilejem łask posadowione na górze.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „per infinitas divitias singularium privilegiorum in alto sita”.

w. 2 *na tej górze to miasto Bóstwo założyło* – zob. MUSSUS, jw.: 'za sprawą nieskończonych bogactw na mocy szczególnych przywilejów założone na górze' (być może w nawiązaniu do Mt 5,14: „Nie może się miasto zakryć na górze osadzone”; por. Ap 21,10: „I zaniósł mię w duchu na górę wielką i wysoką i okazała mi miasto święte Jeruzalem”)

[16.] *Super humilitate fundata*

Tytuł: 'Założone na gruncie pokory.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „super humilitate fundata”.

w. 1 *Założone to miasto na pokory groncie* – zob. tytuł i źródło.

w. 2 *Acheroncie* – zob. obj. *OP* III 52.

[17.] *Castitate ut muro cincta*

Tytuł: 'Obwarowane czystością jak murem.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „castitate et virginitate perpetua ut muro cincta”.

w. 1 *Semiramis Babilon murem obwaruje* – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 320: „Semiramis, asyryjska królowa, wiele znamienitych rzeczy w państwie swoim dokazawszy, miasto Babilon cegłą obmurowawszy, [...] wystawiła sobie kolumnę jedną”.

Semiramis – legendarna królowa babilońska, której pierwowzorem była być może asyryjska królowa Sammu-ramat (IX w. przed Chr.).

Babilon – zob. obj. *OPI* 53,1.

w. 2 *Panna czystością miasto swe fortyfikuje* – zob. MUSSUS, jw.: ‘obwarowana czystością i wieczystym dziewictwem niczym murem’; por. Ap 21,27: „Nie wnidzie do niego nic nieczystego abo czyniącego obrzydliwość i kłamstwo”.

[18.] *Vigilantia custodita*

Tytuł: 'Czuźnie strzeżone.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „vigilantia et discretione die nocteque custodita”.

w. 1 *Darmo sadzać na miejskie straż mury i wieże* – sens: daremne jest ob-sadzanie miejskich murów i wież strażą.

w. 2 *gdy Pan miasta pilnuje, warta darmo strzeże* – por. Ps 126(127),1: „Jeśli Pan nie będzie strzegł miasta, próżno czuje, który go strzeże”; MUSSUS, jw.: ‘dniem i nocą czuźnie i przezornie strzeżone’.

[19.] *Panem vivum habens*

Tytuł: 'Mające chleb żywy.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „mater Dei, in quo omnis res viva est et vita est. Quaeris panem? Ecce Christus panis vitalis”; por. J 6,51: „Ego sum panis vivus”.

w. 1 *Chrystus chlebem żywota* – zob. obj. *OP* III 66,1; por. XIV 26,2; XIV 81,2; MUSSUS, jw.: ‘Szukasz chleba? Oto Chrystus, chleb życiodajny’.

Panna ten chleb piecze – być może aluzja do zdarzenia opisanego w 3 Krl 17,8-24 (o wdowie w Sarepcie, która nakarmiła proroka Eliasza pod-płomykiem upieczonym z odrobiny mąki i oliwy); zob. obj. *OP* IV 17.

[20.] *Fontem aquae vivae*

Tytuł: 'Źródło wody żywej.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „Vultis aquam? Ecce gratia Christi. «Fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam»”; por. J 4,14; 7,37,38.

w. 2 *Syn Matce źródłem będzie – napój w żywot wieczny* – zob. MUSSUS, jw.: ‘Chcecie wody? Oto laska Chrystusa. <Zstanie się w nim źródłem wody wyskakującej ku żywotowi wiecznemu> [J 4,14]. Por. Ap 21,6: „Ja pragnącemu dam darmo ze źródła wody żywota”; *Psalterzyk*, k. G₄: „Zródło wód żywiących”.

[21.] *Nymphaeum deliciarum*

Tytuł: ‘Łaźnia rozkoszna’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „Sed quae quaeso deliciae in hoc castro non inveniuntur, quod Christus elegit, ut suum sit nymphaeum seu locus voluptatis?”.

w. 1 *łaźnia rozkoszna* – zob. MUSSUS, jw.: ‘Lecz jakich, proszę, przyjemności nie ma w tym zamku, który obrał sobie Chrystus, aby stał się dla niego łaźnią albo miejscem rozkoszy?’.

w. 2 *stare drapie kwity* – sens: anuluje dawne długi (metaforycznie o obmyciu z grzechów).

[22.] *Vino caritatis plena*

Tytuł: ‘Pełne wina miłości’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „Hic vinum reperitur delicatissimum, hoc est, sanctae caritatis infinita copia”.

w. 1-2 *Tu win smacznych dostatkami, których kto utoczy, / serce miłością pali* – zob. MUSSUS, jw.: ‘Tu znajdziesz wino najsmaczniejsze, to jest nieskończenie wiele świętej miłości’.

których kto utoczy – sens: których jeśli ktoś sobie naleje i napije się.

[23.] *Sale sapientiae referta*

Tytuł: ‘Napełnione solą mądrości’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „Hic est sal sapientiae”.

w. 1 *prowijanty w sklepach* – żywność zgromadzona w piwnicach lub w innych pomieszczeniach.

w. 2 *soli mądrości* – sól w Biblii symbolizuje m. in. czystość i mądrość; zob. np. Mk 9,49: „Miejcież w sobie sól”; dawny („przedsoborowy”) rzymski rytuał chrztu przewidywał włożenie chrzczonemu dziecku do ust odrobiny poświęconej i egzorcyzmowanej soli ze słowami wypowiedzianymi przez celebransa: „accipe sal sapientiae” (‘przyjmij sól mądrości’).

[24.] *Oleo compassionis abundans*

Tytuł: ‘Obfitujące w olej współczucia’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic oleum compassionis”.

w. 1 *Chcesz oleju?* – zob. MUSSUS, jw.: ‘tu olej współczucia’; oliwy używano w celach leczniczych, do opatrywania ran (zob. np. przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, który „miłosierdziem wzruszony”, zawiązał rany spotkanego człowieka, „nalawszy oliwy i wina”; Łk 10,33-34), dlatego symbolizuje także współczucie, miłosierdzie.

w. 1-2 *lubo gdy się wcielił, / lubo gdy cierpiał* – sens: zarówno kiedy przyjął ludzkie ciało, jak i kiedy cierpiał.

spólnie ... udzielił – podzielił się.

[25.] *Agni immaculati carnes habens*

Tytuł: 'Mające ciało niepokalanego Baranka.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic carnes sunt Agni immaculati”.

w. 2 *jest czystego Baranka w pokarm ludziom ciało* – sens: jako pożywienie dla ludzi dane jest ciało czystego Baranka (tj. Jezusa); zob. tytuł i źródło; por. J 1,29 (zob. obj. *OP* III 79,1); J 6,55: „ciało moje prawdziwie jest pokarm”.

[26.] *Vestimenta honoris*

Tytuł: 'Szaty czci.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic vestimenta honoris et honestatis”.

w. 1 *w tej fortecy* – zob. obj. *OP* IX 3,2.

w. 2 *czci i honorów ... odzieży* – zob. MUSSUS, jw.: 'tu szaty honoru i uczciwości'; por. Ap 21,2: „widziałem Świąte Miasto Jeruzalem nowe zstępujące z nieba od Boga [...] jako oblubienicę ubraną mężowi swemu”.

[27.] *Aurae suavis flatus*

Tytuł: 'Powiew słodkiego wiatru.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic suavis aura flat Sancti Spiritus”; por. J 3,8: „Spiritus ubi vult spirat”.

w. 1 *Tu wietrzyk wolny wieje, lube czyniąc chłody* – zob. MUSSUS, jw.: 'tu słodkim powiewem tchnie Duch Święty'; por. J 3,8: „Duch, kędy chce, tchnie”.

w. 2 *znak przyszłej pogody* – tu w odniesieniu do pojednania Boga z ludźmi dzięki wcieleniu, męce i zmartwychwstaniu Chrystusa.

[28.] *Cisterna refrigerii*

Tytuł: 'Cysterna ochłody.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic qui tentantur fontes refrigerii, afflictis quoque spei, et devotis aquae consolationis scaturiunt”.

w. 1-2 *Źródła chłodzące płyną ... / ... w smutku pociesz się* – por. MUSSUS, jw.: 'tu wytryskują źródła ochłody dla trapiionych pokusą, nadziei dla strapionych i wody pocieszenia dla pobożnych.'

[29.] *Turris contemplationis*

Tytuł: 'Wieża kontemplacji.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „hic sunt turres contemplationis”.

w. 1 *W środku wieża wspaniała wierzch ku niebu rości* – por. Sdz 9,51: „A w pośród miasta była wieża wysoka, do której byli uciekli pospołu mężowie i niewiasty” (o wieży w Tebes, miasteczku obleganym przez Abimelecha). Por. *LIT.SCRIPT.*, s. 157; obj. *OP* III 46,1.

wierzch ku niebu rości – zwraca swój szczyt ku niebu.

w. 2 *theatrum ... bogomyślnosci* – widowiskiem, przykładem, wzorem kontemplacji; por. BERCHORIUS, s. 1213: „Tertio dico, quod est turris interior, quae est amabilis, et ista est turris contemplationis, quae interius in civitate animae constituitur, ut per rationem ibi speculans hostium insultus provideantur, et ipsa civitas defensetur. Iudic. 9: *Erat turris excelsa in media civitate*” ('Po trzecie twierdzą, że jest wieżą wewnętrzną, która jest najmiłsza, i ta jest

wieżą kontemplacji zbudowaną pośrodku miasta duszy, aby rozum w niej rozważający mógł zapobiec napaści wrogów i obronić samo miasto. Zob. Sdz 9 [...]); MUSSUS, jw.: ‘tu są wieże kontemplacji’...

[30.] *Arma iustitiae*

Tytuł: ‘Zbroja sprawiedliwości’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 754: „*arma iustitiae*”; por. Ef 6,14: „*State [...]* induiti lorica*m iustitiae*”.

w. 1 *Po wewnętrznych ... pałacach* – sens: w pałacach wewnątrz miasta, którym jest Maryja.

każdą stroną – wszędzie, w każdym miejscu.

w. 2 *zbroje, sprawiedliwości które są obroną* –por. Ef 6,14: „*Stójcież tedy, [...]* oblókszy pancerz sprawiedliwości”.

[31.] *Ignis aeterni luminis*

Tytuł: ‘Ogień wiecznej światłości’.

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 755: „*ignis aeterni luminis*”; por. Iz 60,19: „*erit tibi Dominus in lucem sempiternam*”.

w. 1 *ogień, co z światłości zapala się wiecznej* – zob. tytuł i źródło; por. Iz 60,19: „*będzie tobie Pan światłością wieczną*” (o Jerozolimie); Ap 21,23: „*A miasto nie potrzebuje słońca ani księżyca, aby świeciły w nim, abowiem jasność Boża oświeciła je, a świeca jego jest Baranek*”

w. 2 *w cieniu śmierci* – zob. obj. *OP V* 59,1.

widok dostateczny – dobry, wystarczający widok (tu zapewne w znaczeniu: nadzieję na zbawienie, na oglądanie Boga i nieba).

[32.] *Lucerna in nocte*

Tytuł: ‘Latarnia w nocy’.

marg.: „*Prov[erbiorum]*” 31 – Prz 31,18: „*non extinguetur in nocte lucerna eius*”; MUSSUS, s. 755.

w. 1-2 *Po nocy ... światłem tej latarnie rządzi* – zob. Prz 31,18: „*nie zgaśnie w nocy kaganiec jej*”; por. Łk 12,35: „*Niech będą pochodnie gorzące w rękach waszych, a wy podobni ludziom czekającym Pana swego*”. Por. *OP VI* 45,2; XI 12.

[33.] *Castra Dei*

Tytuł: ‘Obóz Boga’.

marg.: „*Gen[esis]*” 32 – Rdz 32,2: „*Castra Dei sunt haec*”; MUSSUS, s. 755.

w. 1 *obóz Najwyższego pod tym miastem leży* – por. Rdz 32,2: „*Obóz to Boży*”; por. obj. *OP III* 17,2.

w. 2 *nieprzyjaciel* – tu zapewne o szatanie; por. *OP IV* 10,2.

[34.] *Mons Armeniae*

Tytuł: ‘Góra Armenii’.

marg.: „*Gen[esis]*” 8 – Rdz 8,4: „*Requievitque arca [...]* super montes Armeniae”; por. SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 263.

w. 1 *Na górze Noe korab przed potopem stawia* – zob. Rdz 8,4: „*I odpoczyła korab [...]* na górach Armeńskich” (o końcu potopu zesłanego na ziemię przez Boga; zob. Rdz 7).

Na górze – Biblia nie wspomina miejsca, na którym została zbudowana arka Noego (zob. KIRCHER, s. 22: „Sacrae litterae de loco, ubi arca constructa fuit, nil dicunt” – ‘Pismo Święte nic nie mówi o miejscu, gdzie została zbudowana arka’); tytuł dystychu sugeruje, że była nim góra Ararat w Armenii, w Biblii jednak jest mowa tylko o tym, że tam arka Noego osiadła po ustaniu potopu. Według Kirchera (tamże, 23) najbardziej prawdopodobnym miejscem budowy był obszar dawnego raju (Edenu), położony na terenie Asyrii, to jest w ziemi damasceńskiej (tej samej, z której miał być stworzony Adam – zob. obj. *OP* V 79), niedaleko gór Libanu i Mezopotamii (‘in agro Damasceno, et Monti Libano et Mesopotamiae vicino arcam extructam esse’; tu także, po s. 22, mapa, na której oznaczono miejsce budowy arki).

przed potopem – albo w znaczeniu czasowym (zanim rozpoczął się potop), albo przyczynowym (żeby uchronić się przed potopem).

[35.] *Civitas privilegiata*

Tytuł: ‘Miasto uprzywilejowane’.

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – {?}; por. AMBROS.*Virg.*, *PL* 16,288A: „Illa est ergo civitas Hierusalem quae in caelo est” (o duszy ludzkiej).

w. 2 *różne daniny* – sens: dary i łaski, jakie wyprasza u Boga Maryja.

[36.] *Quasi mons Sion*

Tytuł: ‘Podobna górze Syjon’.

marg.: „*S[anctus] Greg[orius]*” – por. Ps 124(125),1: „Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum”; GREG.MAGN. *Comm.Reg.*, *PL* 79,25C: „Potest autem huius montis nomine, beatissima semper Virgo Maria Dei Genitrix designari” (tu jednak mowa o górze Efraima).

w. 1 *Syjonie, któryś przedtym Moryjach był zwany* – Syjon i Moria to bliskie sobie góry, często utożsamiane, na których wznosi się Jerozolima; na górze Moria Abraham miał złożyć w ofierze Izaaka, po czym zmienił nazwę góry (Rdz 22,2,14); według 2Krn 3,1 na górze Moria Salomon wznosił świątynię, którą w okresie późniejszym lokalizowano zwykle na górze Syjon, stąd utożsamianie obu wzniesień; zob. np. SANDAEUS, *Mons*, s. 174: „Est autem mons Moria aliquatenus mons Sion in quo Salomon aedificavit templum” (‘Góra Moria oznacza ponadto w pewnym sensie górę Syjon, na której Salomon zbudował świątynię’); zob. też obj. *OP* III 22,1; por. V 38.

w. 2 *dwój Izaak* – dwóch Izaaków, tj. syn Abrahama i drugi Izaak, tj. Chrystus, ofiarowany na Gołgocie, wzniesieniu będącym częścią góry Moria i niekiedy z nią identyfikowanym. Por. BEYERLINCK 5, s. 598: „Sunt qui montem Moriah et Calvariae pro eodem accipiunt” (‘Niektórzy uważają górę Moria i Kalwarię za jedno i to samo’).

[37.] *Petra*

Tytuł: ‘Skala’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; zob. np. ALBERT.*Mar.*, s. 234: „Maria petra”; BONAV., s. 225, „Petra durissima contra inimicum”; GUERRIC.ABB.*Serm.*,

PL 185,120D: „non degenerat a Matre Filius, quando et ipsa petrae nomine censetur; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 486; MARRACCI XIV, s. 109-110.

w. 1 z *Tarpejowej skały* – Skała Tarpejska (łac. *Rupes Tarpeia*), urwiste zbocze Kapitolu w Rzymie, z którego w starożytności zrzucano złoczyńców. Por. HIER., *Ad Marcellam*, PL 22,490: „Et hic puto locus sanctor est rupe Tarpeia, quae de caelo saepius fulminata ostendit, quod Domino displiceret” (o stajence betlejemskiej: ‘I to miejsce uważam za świętsze od Skały Tarpejskiej, która często rażona z nieba piorunem dawała w ten sposób znać, co się Bogu nie podoba’).

w. 2 i z *tej* – tj. ze skały, którą jest Maryja; por. LIBERIUSZ, jw.:

Daje racyją Guarricus opat: [...] „Pannie Maryjej służy nazwisko opoki: aza niesłusznie ją zwać opoką, która umiłowałwszy Boga, ulubiwszy cnotę, w przedsięwzięciu była stateczna, w afektach ku Bogu gruntowna, w zmysłach nawet swoich na wszystkie powaby świata była jakoby nieczująca i zgoła kamienna?”

Zob. też obj. OP III 23,2; XIII 4,2.

strąci kark – skręci kark (spadając).

[38.] *Puteus dulcoris*

Tytuł: ‘Studnia słodkości.’

marg.: „*Ex «Roso[coroneto]»*” – {?}; por. GAWATH, k. Aa₂: „Tu dulcoris [...] habes plenitudem”; *Super Ave Maria* (AH 30,97, s. 204): „Puteus dulcoris”. w. 2 *słodkości studnią* – zob. obj. OP III 4,1.

[39.] *Humanitatis Filii Dei fons*

Tytuł: ‘Źródło człowieczeństwa Syna Bożego.’

marg.: „*S[anctus] Method[ius]*” – METHOD. *Homil. Purif.*, s. 610: „Salve, Filii erga genus humanum fons propensionis”; por. CARTHAGENA 4, kol. 601; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Bb_v: „Fons humanitatis filii Dei”.

w. 2 *tak z Panny Jezus ludzką zastoniony cerą* – sens: tak samo Jezus otrzymał ludzkie ciało z Maryi; por. *Psalterzyk*, k. G_{2v}: „Studnico człowieczeństwa Syna Bożego”.

[40.] *Illibatae virginitatis thesaurus*

Tytuł: ‘Skarbiec nieskażonego dziewictwa.’

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. PROCLUS, s. 668: „Haec illibatae virginitatis purus ille thesaurus”; tenże, s. 60: „Sancta Dei Genitrix et Virgo Maria impolutus ille virginitatis thesaurus”; por. BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XVII, s. 263.

w. 1 *zbier awernowy* – tu: szatan; zob. obj. OP II 28,1.

w. 2 *niegdą nieknięonej czystości* – wieczystego dziewictwa; zob. obj. OP V 76.

[41.] *Ornamentum secundi Adam*

Tytuł: ‘Ozdoba drugiego Adama.’

marg.: „*S[anctus] Proclus*” – PROCLUS, s. 668: „Haec illibatae virginitatis purus ille thesaurus decusque et ornamentum, haec spiritali secundi Adami paradisu”; por. BEYERLINCK 5, s. 278: „Decus et ornamentum secundi Adam” (Proclus); CARTHAGENA 4, kol. 601.

w. 1 *nagość okrywa Maryja* – tu o grzesznej i śmiertelnej naturze człowieka, która dzięki Maryi jako Matce Bożej może liczyć na zbawienie i życie wieczne; zapewne także aluzja do nagości Adama i Ewy, którą uświadomili sobie uległszy podszeptom węża (zob. Rdz 2,25; 3,7). Por. *OP XI* 61,1.

w. 2 *kiedy Boga śmiertelną naturą oblecze* – sens: kiedy z jej ciała zrodzi się wcielony Bóg.

[42.] *Unitarum naturarum officina*

Tytuł: ‘Kuźnia zjednoczonych natur.’

marg.: „*Idem*” – PROCLUS, s. 668: „Haec unitarum inter se naturarum officina”; por. BEYERLINCK 5, s. 278; CARTHAGENA 4, kol. 614; ARIAS, k. 18; PAULL DE BARRY, s. 53.

w. 1 *Kuźnią Panna* – por. *OP XV* 28,2.

dwie naturze – dwie natury (liczba podwójna).

w. 2 *hipostatycznie ... zjednoczyły* – mowa o wyjątkowym związku dwóch natur Chrystusa, Boskiej i ludzkiej, począwszy od soboru w Chalcedonie (431 r.) określanym mianem unii hipostatycznej, polegającej na połączeniu obu natur w jednej hipostazie (osobie) bez ich zmiany, zmieszania, rozdzielenia i rozłączenia; por. np. BIRKOWSKI, *Kazanie obozowe*: „dzieło, nad które większe ani może być pomyślane, to jest związanie dwu natur do jednej osoby, które *unionem hypostaticam* zowią” (*KM*, s. 186).

[43.] *Pons, per quem Deus descendit*

Tytuł: ‘Most, po którym zstąpił Bóg.’

marg.: „*Idem*” – PROCLUS, s. 668: „Haec sola pons est, per quem Deus ad homines descendit”; por. BEYERLINCK 5, s. 278; CARTHAGENA 4, kol. 608; RAYNAUDUS, s. 50.

w. 2 *Bóg z Panny zrodzon idzie na świat jak po moście* – por. PROCLUS, jw.: ‘Ona sama jest mostem, po którym Bóg zstąpił do ludzi.’

[44.] *Aeternitas virginitatis*

Tytuł: ‘Wieczność dziewictwa.’

marg.: „*Ildefon[sus]*” – HILDEPHONSUS, *PL* 96,95C: „Aeternitas virginitatis”; por. ESTEVE, s. 201; ARIAS, k. 8; RAYNAUDUS, s. 2,134-135; GAWATH, k. Ee₆; PAULL DE BARRY, s. 48; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Wieczność – pierścień, a ... panieństwo rubinem* – sens: dziewictwo (Maryi) jest rubinem w pierścieniu wieczności (to znaczy jest wieczne, nieograniczone czasem; zob. obj. *OP V* 76); por. *Psalterzyk*, k. F_{5v}: „Panieństwa wieczności”.

rubinem – rubin, kamień szlachetny o barwie od różowej do czerwonej (stąd nazwa, od łac. *ruber* – czerwony), niekiedy utożsamiany z karbunkulem (zob. obj. *OP VIII* 62,1) i jako taki symbolizujący m. in. czystość i dziewictwo; zob. RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta* (*KM*, s. 244):

Ma tedy Przenaświętsza Panna tę pierwszą karbunkulu własność, iż jako ten jest egzemplarzem piękności i czystości, tak Przenaświętsza Panna jest pierwszym egzemplarzem piękności i czystości panieńskiej.

Por. STAROWOLSKI, *Wieniec* (KM, s. 218):

Przez literę *R* znaczy *rubinum*, który ze glansiem koloru swojego oświeca inne kamienie drogic, wprawionym będąc do jakiego klejnotu, dlatego znaczy zacność Panny Naświętszej, która świętobliwością swoją oświeca wszystkie święte Boże.

w. 2 *ten pierzcień... Boga... czynem* – ten pierzcień (wieczność) jest dziełem Boga; por. *OP XI 3,1*.

[45.] *Mare gemmiferum*

Tytuł: 'Morze perlonośne.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mundus* 1, s. 113 (lib. II, cap. 24. *Mare*): lemma „Dant Maria gemmas”; MASENIUS, s. 625: „Mare ex quo manus margaritam elevat”; Ps-EPIPH.*Laud.*, PG 43,490: „mare spiritale habens gemmam caelestem Christum”

w. 1 *Morzem Panna* – zob. obj. *OP, W*, w. 65.

w. 3 *ublagawszy gniew Boski straszliwy* – zob. obj. *OP VI 53*.

w. 4 *jakie wymoże, daje nam prerogatywy* – sens: obdarza łaskami, które wyprosi u Boga.

[46.] *Vinea caelesti rore imbuta*

Tytuł: 'Winnica rosą niebiańską skropiona.'

marg.: „*Ex Lib[er]io*” – {?}; por. Ps.-HILDEPHONS.*Coron.*, PL 96,315B: „caelestis area compluta, caelesti rore imbuta”

w. 1 *Winnico rosą z nieba przedziwną skropiona* – por. Iz 45,8 (zob. obj. *OP I 55,1*); Ps.-HILDEPHONS., jw.: 'rola niebieska zroszona, niebieską rosą skropiona'; tenże, PL 96,295D: „Spiritus Sanctus suo rore mellifluis tui uterum virginum fecundavit” ('Duch Święty swą słodką rosą zapłodnił Twe dziewicze łono').

winnico – tytuł maryjny mający związek m. in. z alegoryczną interpretacją Pnp 8,12: „Winnica moja przede mną jest”; por. *OP XVI 49*; MARRACCI XVII, s. 293-294: „Vinea”.

w. 2 *cypryjskie ... grona* – w starożytności Cypr był ważnym ośrodkiem uprawy winorośli i produkcji wina; zob. np. Strabon, *Geografia* 14,6,5.

[47.] *Arbor sublimis*

Tytuł: 'Drzewo wyrosłe wysoko.'

marg.: „*Ex con[tione]*” – {?}; zob. np. RICHVICT., PL 196,516C: „Sublimis et nobilis arbor, quae sublimem hunc protulit fructum, Dei videlicet Filium”; ABSALON, PL 211,257D: „Arbor [...] sublimis, quia super caelos ascendit”; MARRACCI, s. 25.

w. 1-2 *Drzewo na świecie jedno, ... / nieba wyższe* – por. Dn 4,7: „Widziałem, ano drzewo na śród ziemi, a wysokość jego zbytnia. Wielkie drzewo

i mocne, wysokość jego dosięgająca nieba” (werset w egzegezie alegorycznej odnoszony do Maryi, zob. np. ARTIGA, s. 414; MARRACCI, s. 25).

nieba wyższe – wyższe niż niebo; por. ABSALON, jw.: „Drzewo [...] wysokie, bo ponad niebo sięga”; *OPX* 6,1.

tronuś Najwyższego doszło – metaforycznie o wniebowzięciu Maryi.

[48.] *Pomarium caeli*

Tytuł: ‘Sad niebiański’.

marg.: „*Ibidem*” – {?}; zob. np. ALBERT.*Laud.*, s. 391: „Maria siquidem hortus sive pomarium Domini est consitum manu Sapientiae omni arborum genere, id est, omnimoda virtute”.

w. 1-2 *Kto ujrzy jak w niebieskim drzewa idą sadzie, / ten ogród hesperyjski cyfrą jedną kładzie* – por. KOCHANOWSKI, *Fraszki* II 6, w. 11-12: „lecz mię pan tak kładzie / jako szczep napłodniejszy w hesperyjskim sadzie”.

w niebieskim ... sadzie – por. ALBERT., jw.: ‘Maryja jest bowiem ogrodem albo sadem Pańskim, obsadzonym ręką Mądrości wszelkie rodzaju drzewami, to jest cnotami’.

ogród hesperyjski – ogród Hesperyd, nimf Zachodzącego Słońca i córek Nocy, zamieszkujących najdalsze krańce Zachodu, strażniczek ogrodu bogów, w którym dojrzewały złote jabłka.

cyfrą jedną – tj. zerem; *cyfrą jedną kładzie* – ma za nic; por. NKPP („Cyfra”): „za cyfrę nie stoi” (nie ma żadnej wartości).

[49.] *Purificatrix posterorum*

Tytuł: ‘Oczyszczająca potomnych’.

marg.: *Bernardus* – por. BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,63A: „parentum reparatricem, posterorum vivificatricem” (w cytatach u innych autorów: *purificatrix posterorum*); por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 608; GAWATH, k. Cc₅v.

w. 1 *Upprzedzałaś czystością, co przed Tobą byli* – sens: Maryja pod względem czystości (dziewictwa) wyprzedziła wszystkich ludzi żyjących przed nią jako ta, która była pierwszą, doskonałą pod każdym względem, dziewicą; zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 6:

W Starym Zakonie nieznaną była ta cnota, niesłychany ten ślub, niewiadomy taki żywot dziewictwa przysięgłego [...]. Naświętsza Panna pierwsza przed wszystkimi podniosła tę chorągiew czystości poślubionej.

RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta* (KM, s. 244):

Ma to zaprawdę przebłogosławiona Panna: pięknnością i czystością panieństwa swojego tak przechodzi wszystkie inne kamienie drogie, to jest wszystkie inne ludzie piękne i czyste, iż jest wszystkim jednym jasnym egzemplarzem. Przebieżcie wszystko Pismo Święte, nie najdziecie, żeby która kiedy panna w Starym Zakonie była figurą przenaświętszej Panny. Wszystkie, które

tę Pannę figurowały, były mężatki, jako Sara, Rebeka, Rachel, Debora, Judyt, Hester, Anna i insze. A czemuż to? Nie insza tego przyczyna, tylko ta, iż ta Panna pierwszym miała być egzemplarzem, pierwszym zwierciadłem panińskiej czystości, przeto tej Panny żadna figura, żaden egzemplarz nie poprzedził. Nie ja tę przyczynę daję, ale poważny Albertus Magnus *in Mariali* pag. 9: [...] «Gdy kto – prawi – zarzuca, że wszystkie figury w niewiastach się tylko znajdowały i wszystkie objawienia tylko mężom i niewiastom, a nie pannom bywały, odpowiedzieć potrzeba, iż to dlatego było, iż żadna insza panna przed tą ani po tej począc nie miała – aż do tej Panny panięństwo przekłętę zostawało. Ta hańbę panięństwa zniosła, od niej się błogosławieństwo panięństwa poczęło, ona, przykładu nie mając, stała się przykładem, figurą pierwszą wszelkiej panińskiej czystości».

Por. obj. *OP* XIII 71,2; XIV 67,1; XVI 92,2.

w. 2 *lecz co po Tobie, ci się Tobą oczyścili* – sens: ci, którzy żyli na świecie później niż Maryja, zostali oczyszczeniu za jej przyczyną, dzięki jej udziałowi w tajemnicy wcielenia Chrystusa.

[50.] *Sion sancta*

Tytuł: 'Syjon święty'.

marg.: „*Grego[rius] N<ic>[omediensis]*” – zob. GEORG.NIC.*Oblat.*, s. 492: „sancta Sion”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 24; GAWATH, k. D₇v.

w. 1 *Syjon się z hebrajskiego tekstu kładzie brogiem* – etymologia i pierwotne znaczenie nazwy Syjon są niejasne; współcześnie tłumaczy się ją jako 'wysoki', 'szczyt góry', 'miejsce jałowe', 'zamek'; według niektórych dawnych autorów nazwa Syjon oznacza tyle co łac. *acervus* (zob. Ludovico Marracci, *Onomasticon urbium ac locorum Sacrae Scripturae*, Lucae 1705, s. 219: „Sion. Interpretatur *acervus, strepitus*”) – stos, sterta, stóg, a zatem także „bróg” (skład siana lub zboża, zwykle przykryty daszkiem); etymologię tę kojarzono z pochwałą Oblubienicy w Pnp 7,2, odnoszoną do Maryi (np. AMBROS.*Inst.*, PL 16,327AB); zob. obj. *OP* I 65,1; por. IV 12,1.

Syjon – zob. obj. *OP* III 22,1; por. *Psalterzyk*, k. F₃v: „Święty Syjonie”.

kładzie się – oznacza, tłumaczy się jako.

w. 2 *o brogu, wyłożony nie zbożem, lecz Bogiem!* – por. AMBROS., jw.: „In quo Virginis utero [...] *acervus tritici* [...] quoniam [...] *granum tritici generabat*” (“W którym to łonie Dziewicy [...] był skład zboża [...] ponieważ [...] urodziła ziarno pszenicy”, tj. Chrystusa); BOLESŁAWIUSZ: „Żywot Twój jak gromada przencowa” (*Helikon*, s. 49).

[51.] *Cinnamomum aromatizans*

Tytuł: 'Cynamon wonny'.

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,20: „Sicut *cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi*”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 415-417 (*Cinnamomum*); RICH.LAUR., kol. 985 (zob. obj. *OP* III 91).

w. 1 *Cynamon dziwne mając odory i wonie* – zob. obj. *OP* III 91,1.

w. 2 *gdzieżby z niego antidot mieć życia przy zgonie* – sens: gdyby można było mieć z niego lekarstwo przy końcu życia (cynamonowi przypisywano rozmaite właściwości lecznicze; tu metaforycznie o Maryi jako szczególnej opiekunce umierających; por. *OP* III 90; VI 49; X 84; obj. VII 99,2; VIII 93,1).

[52.] *Platanus iuxta aquas*

Tytuł: 'Jawor nad wodami.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Syr 24,19: „quasi platanus exaltata sum iuxta aquam”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 414-415; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 95.

w. 1-2 *Jawor ... który nad żywych potoki / wód stoi* – zob. obj. *OP* III 69,2.

[53.] *Vitis vera*

Tytuł: 'Prawdziwy szczep winny.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Syr 24,23: „Ego quasi vitis fructificavi suavitate odoris”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 391-402; RAYNAUDUS, s. 81.

w. 1 *Macica winna* – por. Syr 24,23: „jako winne drzewo wypuściłam wdzięczną wonność”; zob. obj. *OP* VI 25.

to ... grono – Chrystus; por. J 15,8: „Jam jest winna macica”.

w. 2 *z którego sok na świata okup wytłoczono* – metaforycznie o ofercie Chrystusa; również nawiązanie do ikonograficznego motywu Tłoczni Mistycznej (łac. *torcular Christi*), tzn. przedstawień Chrystusa wewnątrz typowej prasy winnej, której górną część stanowi zwykle krzyż; inspiracją dla tego typu przedstawień były interpretowane w odniesieniu do Chrystusa fragmenty Starego Testamentu: Rdz 49,11 („Omyje w winie szatę swoją, a we krwi jagód winnych płaszcz swój”); Iz 63,2-3 („Czemuż tedy czerwone jest odzienie twoje a szaty twoje jako tłoczących w prasie? Samem tłoczył prasę, a z narodów nie ma męża ze mną. Tłoczyłem je w zapalczywości mojej i podeptałem je w gniewie moim”); por. np. MORSZTYN JAN ANDRZEJ, *Pot krwawy*, w. 65-68:

Poci się krwią niosąc brzemię:
grono dojrzałe, co bez deptącego
winiarza nogi i tłocznych kamieni
samo się przez się w słodkie wino mieni.

[54.] *Myrrha electa*

Tytuł: 'Mirra wyborna.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Syr 24,20: „quasi myrrha electa dedi suavitate odoris”; por. ALBERT.*Laud.*, s. 417-419.

w. 1 *Mirra* – zob. obj. *OP* III 18,1.

w. 2 *ta niebu z siebie dała i ziemi zapachy* – szyk: dała z siebie zapachy niebu i ziemi (metaforycznie: wydała z siebie owoce miłe Bogu i ludziom); por. Syr 24,20: „jako mirra wyborna dałam słodkość wonności”.

[55.] *Oliva speciosa*

Tytuł: 'Wspaniałe drzewo oliwne.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Syr 24,19: „quasi oliva speciosa in campis”; ALBERT. *Laud.*, s. 402-405; Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,242D: „florete velut oliva speciosa in campis”; por. ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 18v; RAYNAUDUS, s. 44; GAWATH, k. Aa₃v; PAULL DE BARRY, s. 146; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 526; MARRACCI XIII, s. 85-87: „Oliva”.

w. 1 *Oliwa okazała w polu* – zob. Syr 24,19: „Jako piękna oliwa na polu”; werset często odnoszony do Maryi; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 101-102 (zob. obj. *OP* II 39,1); por. IX 88,1; X 80,2; LIBERIUSZ, jw.: „Jest ta Matka miłosierdzia jako oliwa jedna, dziwnie obfita, [...] zewsząd przystęp wolny do siebie mająca. [...] Oliwa nie ogrodna, nie zawarta, ale polna na widok i pożytek wszystkim wystawiona”.

w. 2 *likwor wydaje ludzkiej ku potrzebie* – tu: wydaje olej (łask) potrzebującym ludziom; por. LIBERIUSZ, jw.: „[...] Protekcja Panny błogosławionej żadnych granic nie zna, wszystkiemu światu służy, na wszystkie się narody i królestwa łaska i pociecha z tej oliwy rozlewa”.

[56.] *Certamen saeculorum*

Tytuł: ‘Rywalizacja wieków’.

marg.: „*S[anctus] Damas[cenus]*” – IOAN.DAMASC. *Nativ.*, s. 545: „Certabant inter se saecula, quodnam ortu tuo gloriaretur”.

w. 1-2 *Certujcie czasy ... / który wiek wydać ... ma taką osobę* – zob. IOAN. DAMASC., jw.: „Rywalizowały z sobą wieki, który z nich miał się chlubić Twym narodzeniem” (*TMB* 1, s. 225-226); motyw rywalizacji wieków (względnie pór roku) odnosił się w literaturze kaznodziejskiej przeważnie do czasu narodzenia Chrystusa (zob. np. Bazyli Rychlewicz, *Kazania począwszy od Adwentu aż do Wielkiejnocy inclusive*, Kraków 1698, s. 185-187), ale pojawia się także w literaturze mariologicznej; por. np. CARTHAGENA 1, kol. 155-156.

wasz<ę> idzie o ozdobę – sens: stawką sporu jest wasza sława (chwała).

taką osobę – Maryję.

[57.] *Terebinthus extendens ramos*

Tytuł: ‘Terebint rozciągający gałęzie’.

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 24 – Syr 24,16: „Ego quasi terebinthus extendi ramos meos”; por. ALBERT. *Laud.*, s. 422-424; CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 26.

w. 1-2 *Jakoś, ty terebincie, wzrostem zrównał sośnie, / tak miłość moja niechaj przeciw Pannie rośnie* – por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 104-105: *O tymże. Do Naświętszej Panny* (parafraza epigramu A. Inesa):

Pięknym wzgórc terebint wzrostem się swym wspina,
na nim, Panno, ręka ma imię Twe wyrzyna –
i tak z terebintowej prędkim wzrostem sośnie
niech ma wraz przeciw Tobie miłość, Panno, rośnie.

Por. INES IV 40, s. 54:

*Hic ubi laxatis terebinthus panditur alis;
incido nomen, diva Virgo, tuum.
Sic frondente Tuum vivet cum vulnere nomen;
sic crescente meus cortice crescet Amor.*

terebinicie – zob. obj. *OP VIII 8,1.*

[58.] *Cupressus*

Tytuł: ‘Cyprys.’

marg.: „*Ibidem*” – Syr 24,13: „quasi cypressus in monte Sion”; por. ALBERT *Laud.*, s. 412-413.

w. 1 *Panna cyprysem, który przy pogrzebach kładą* – zob. obj. *OP VII 77,1.*

w. 2 *bliską bywszy przy śmierci Synowi sąsiadą* – sens: będąc przy synu w czasie jego męki i śmierci; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 99-100 (*O tym-że*; parafraza epigramatu A. Inesa):

Gdy Twoję, Chryste, mękę sobie wspominamy,
cyprysem Twą z Kościołem Matkę nazywamy.
To widzę: Wielki Piątek jak Cię zamknie w grobie,
to żalosna cyprysem będzie Matka Tobie.

Por. INES IV 18, s. 50:

*Cum Tibi pullati solvuntur, Christe, dolores,
cupressum genitrix se canit esse Tua.
Ergo sepulchrali postquam conderis in urna;
ne cupressum aliam pascito, Mater erit.*

[59.] *Palma in Cades*

Tytuł: ‘Palma w Kades.’

marg.: „*Ecclesiastici*” 24 – Syr 24,14: „quasi palma exaltata sum in Cades”; por. ALBERT *Laud.*, s. 408-412; ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; RAYNAUDUS, s. 55; GAWATH, k. Aa₃v; DURETIUS, k. C₃v.

w. 1-2 *Jesli zwycięzcom dają ... / ... na wiekim nie jest zwyciężony* – zob. obj. *OP III 68.*

[60.] *Plantatio rosae*

Tytuł: ‘Krzew róży.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Syr 24,14: „quasi plantatio rosae in Iericho”; por. ARIAS, k. 20.

w. 1-2 *Panna różą ... / ... na Synowskie przyjście* – zob. obj. *OP VIII 48.*

[61.] *Balsamum odoriferum*

Tytuł: ‘Balsam pachnący.’

marg.: „*Ibidem*” – Syr 24,15: „quasi balsamum non mistum odor meus”; por. RAYNAUDUS, s. 55.

w. 1 *Nie jest to dar udzielny Palestyny samój* – por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 36, w. 5-6, s. 143: „Rozmaryn Tybur niech rodzi, a samem / wskroś Palestyna opływa balsamem”.

dar ... Palestyny – Palestyna jako ośrodek produkcji balsamu wzmiankowana jest w Biblii (np. Jr 8,22; Ez 27,17: „Juda i ziemia Izrael, oni kupcy twoi [...] balsam i miód wykładali na jarmarkach twoich”).

w. 2 *balsamy* – zob. obj. *OP* VIII 31,1.

[62.] *Ficus Ruminali praestantior*

Tytuł: ‘Figa czcigodniejsza od Ruminalu.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. np. MASENIUS, s. 205: „Eadem Lupae specie, Romulum ac Remum lactantis, exhibetur. Alibi spectatur ficus ruminalis (a ruma seu mamma sic dicta) sub qua lactasse parvos fertur”.

w. 1 *Czci Rzym fige, pod którą Romul wychowany* – nawiązanie do legendarnych założycieli Rzymu, Remusa i Romulusa, wnuków króla miasta Alba Longa Numitora i synów jego córki Rei Sylwii, westalki, która za złamanie ślubów czystości została skazana na śmierć przez zakopanie żywcem, a jej synowie na utopienie w Tybrze; kat ulitował się nad chłopcami i wrzucił je do wody w koszyku, który po pewnym czasie utknął w jednej z zatoczek; chłopcami zaopiekowała się wilczyca, która miała karmić ich pod drzewem figowym; drzewo to później było obiektem kultu na Forum Romanum jako *Ficus ruminalis* albo *rumina ficus* (łac. *rumis* – ‘sutka’, ‘piers’; zob. LIV. 1,4); por. MASENIUS, jw.: ‘Rzym jest przedstawiany pod postacią wilczycy karmiącej Romulusa i Remusa. W innym miejscu widać figę ruminalową (zwaną tak od sutek albo piersi), pod którą, jak mówią, karmiła chłopców’.

w. 2 *tę* – Maryję; być może w nawiązaniu do Pnp 2,13: „Figa wypuściła niedojrzałe figi swoje” (werset w liturgii odnoszony do Maryi; zob. np. *BREVILIARIUM* III, s. 451 (czytania na święto Nawiedzenia NMP)).

[63.] *Arbor scientiae boni et mali*

Tytuł: ‘Drzewo wiadomości dobrego i złego.’

marg.: „*Gene[sis]*” <2> – Rdz 2,9: „lignum scientiae boni et mali”.

w. 1 *umiejętność* – tu: właściwość.

to drzewo – zob. Rdz 2,9: „I wywiódł Pan Bóg z ziemi wszelkie drzewo piękne ku widzeniu i ku jedzeniu smaczne, [...] i drzewo wiadomości dobrego i złego”; tu w odniesieniu do Maryi; por. *OP* XVI 32,1

w. 2 *w prawo ... na lewo* – por. Mt 25,31-33 (zob. obj. *OP* III 99,2).

[64.] *Repercussio solis*

Tytuł: ‘Odbicie słońca.’

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; zob. ARESI, *Imprese* 2, s. 92: *Impresa terza, per la Vergine Madre di Dio* (Maryja jako *altro sole*; lemma „*Quia respexit*”); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 11-12.

w. 1-2 *Słońce kiedy oświeca obłok w pewnej dobie, / on obłok drugie słońce wyraża na sobie* – zapewne nawiązanie do zjawiska zwanego „słońcem pozornym” (*parhelium*), polegającego m.in. na odbiciu promieni zachodzącego

(lub nawet znajdującego się poniżej linii horyzontu) słońca od nisko położonej warstwy chmur, co daje efekt drugiego (pozornego) słońca; nazwą tą określa się też odbicia tarczy słonecznej po obu jej stronach przy sprzyjających warunkach atmosferycznych. Por. LIBERIUSZ, jw.:

Inni rozumieją, *solis repercussu tali reddi colorem*. Jako mówi Pliniusz, że tę czerwoność sprawują promienie słoneczne, o wodę się odbijające. [...] A zaś morze nie ma barwy od ziemi swojej, ale ją bierze od nieba, [...] jako jeden napisał, *caeli refert imaginem* [marg.: Ares[i] Imp[rese]], niebieską barwę nosi. [...] Błogosławiona Panna w świątobliwości swojej [...] jako morze jedno *refert caeli imaginem*, niebieską barwę nosi.

w. 4 *bywszy obrazem jego* – por. obj. OPI 10,2.

nad wsze konterfety – doskonalszym niż inne obrazy.

[65.] *Lux serena*

Tytuł: 'Jasność pogodna.'

marg.: „*Innocen[tius] P[a]p[a]*” – por. INNOCENT.*Hymn.*, PL 217,917C: „*Virgo dulcis et serena*”; *Rosarium*: „*Ave, mundi lux serena*” (*AH* 6,48, s. 155).

w. 2 *Febus* – zob. obj. OP III 89,1.

o dobie południej – w porze południa.

[66.] *Ignis comburens silvas haereseos*

Tytuł: 'Ogień spalający lasy herezji.'

marg.: „*Alanus*” – {?}; por. ALANUS, s. 203: „*Nec suspiceris [...] Virginem Mariam [...] tibi fore ingratham, quoniam si parvus ignis maximum potest consumere montem aut civitatem, multo magis iste ignis Iesus infinitus (quia Deus noster Iesus ignis consumens est) valebit succendere Virginem [...] ad nostram salutem et gloriam et amorem*”; Ps 82(83),15: „*Sicut ignis qui comburit silvam et sicut flamma comburens montes*”.

w. 1 *Ogniem Panna* – zob. obj. OP II 89,1.

lecz nie tym, który pali wszędy – tu zapewne o ogniu gniewu Bożego (por. obj. OP III 29); por. Alanus, jw.: 'Nie sądz [...], że Dziewica Maryja [...] będzie dla ciebie niełaskawa, bowiem jeśli mały ogień może strawić górę lub miasto, to o wiele bardziej ów ogień nieskończony Jezus (albowiem Bóg nasz Jezus jest ogniem trawiącym) mocen jest rozpaścić Dziewicę [...] dla naszego zbawienia, chwały i miłości do nas'; Ps 82(83),15: „*Jako ogień, który pali las, i jako płomień, który pali góry*”.

w. 2 *co gubi heretyckie błędy* – por. OP XVI 47,2.

[67.] *Luna perfecta*

Tytuł: 'Księżyc w pełni.'

marg.: „*Ex Liberio*” – {?}; por. GUTOWSKI, s. 9: „*Bernardyn święty tak mówi: «Thronus Dei Filii Mater eius est, quia in conspectu illius sicut sol fulgens est quantum ad gloriam animae et sicut luna perfecta in aeternum quantum ad gloriam corporis*”; por. BERN.SEN. 3, s. 131; Ps 88(89),38: „*luna perfecta*”.

w. 1 *Księżycu zawsze w pełni* – por. Ps 88(89),38: „jako pełny księżyc na wieki”; zob. obj. *OP* III 15,2; por. GUTOWSKI, jw.:

Majestat [...] i tron pański Syna Boskiego jest Matka jego własna, który majestat, gdy zasiada dnia dzisiejszego Chrystus, rozjaśniał zaraz w oczach jego jako słońce względem chwały dusznej i jako miesiąc doskołały względem ciała uwielbionego.

w. 2 *aspekt dobry idzie* – sens: splywa łaska; zob. obj. *OP* II 92,1.

kraj podmiesięczny – ziemia (dosł. sfera podksiężycowa, najniższa w geocentrycznym modelu kosmosu); por. *OP* XIII 40,2; XVI 14,1.

[68.] *Splendor fulgurans*

Tytuł: ‘Blask błyskawicy’.

marg.: brak – por. Ap 4,5: „Et de throno procedebant fulgura”; ATHAN.*Quaest.al.*, s. 342: „splendor fulguris” (o poczęciu Chrystusa na podobieństwo perły); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 307.

w. 1 *Błyskawico* – por. Ap 4,5: „A z stolice wychodziły łyskawice i gromy”; *OP* IV 89,1; LIBERIUSZ, jw.:

Powiada Jan święty, że od tej stolicy [...] „wychodziły błyskawice, i głosy, i pioruny”, na znak, że cokolwiek było w Kościele Bożym i jest doktorów, kaznodziejów, którzy nauką światu świecili, [...] stąd brali naukę i oświecenia. Panna błogosławiona jako *sedes*, stolica i Matka Mądrości dodawała i dodaje siły, głosów kaznodziejom [...].

której blask jeno zawężmie sie – sens: która jak tylko rozbłyśnie.

[69.] *Evae advocata*

Tytuł: ‘Orędowniczka Ewy’.

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – zob. AUG.*Symb.*, PL 40,655: „per feminam mors, per feminam vita; per Evam interitus, per Mariam salus”; por. CANISIUS, s. 775: „virginis Evae virgo Maria fieret advocata” (Irenaeus); CARTHAGENA 4, kol. 601 (Epiphanius); ARIAS, k. 1v; RAYNAUDUS, s. 2; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 128 (Iraeneus); BEYERLINCK 5, s. 278: „Evae advocata” (Augustinus); *BREVL.AIC.*, s. 44: „advocata nostra” (antyfona *Salve Regina*).

w. 1 *zgubionej z dziećmi matce Ewie* – por. *BREVL.AIC.*, jw.: „exules filii Eveae” (‘wygnańcy synowie Ewy’); AUG., jw.: ‘przez Ewę zguba’; SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia*: „Także ją sławi Augustyn święty: «Jewa rozmnożyła grzech, a Maryja zasługę. Jewa zabijając zaszkoziła, a Maryja ożywiając dobrze nam uczyniła»” (*KM*, s. 128); obj. *OP* II 14,2.

w. 2 *przyczynią ... Panna* – sens: Maryja jako ta, która wyprasza dla ludzi miłosierdzie u zagniewanego Boga; por. CANISIUS, jw.: ‘dziewica Maryja stała się orędowniczką panny Ewy’; SKARGA, jw.:

Stary Ireneusz tak o niej mówi: «Jewa oszukana od Boga odstąpiła, a Maryja namówiona, aby Bogu posłuszna została, aby u dziewice Jewy Maryja Dziewica pośredniczką była albo się za nią wstawiała». Patrz, jako ją pośredniczką Jewy, a zatem i wszystkiego rodzaju jej zowie.

w *Boskim gniewie* – zob. obj. *OP VI 53*.

[70.] *Iugerum non aratum*

Tytuł: 'Ziemia nieorana.'

marg.: „*Petrus Skarga* – SKARGA, *Na dzień Gromnic*, s. 105: „Znamy Cię Matką bez skazy, niewiastą nie niewieścią, rolę polną i niwą nieoraną, któraś bez nasienia kwiat światu wszystkiemu woniąjący wypuściła”; por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 581: „inaratum caelestis panis arvum”; MARRACCI I, s. 38 (Damascenus).

w. 1 *Orze człek twardą ziemię, aż pokrzywa wschodzi* – por. obj. *OP IX 5,1; XIV 34,1*.

w. 2 *to staje ... zboże wiernych rodzi* – por. *OP IX 5,2; XIV 34,2*.

staje nieorane – obraz wyrażający dziewicze macierzyństwo Maryi; por. IOAN.DAMASC, jw. (przeł.: *TMB 1*, s. 252):

Wypadało bowiem, by to godne Boga mieszkanie, [...] nieorana rola niebieskiego chleba, nigdy nie podlewana, rodząca wino nieśmiertelności winnica, zawsze zielona ze wspaniałymi owocami oliwka ojcowskiego miłosierdzia nie podlegała uwięzieniu przez ziemskie wnętrze.

[71.] *Humani generis reparatrix*

Tytuł: 'Naprawicielka rodzaju ludzkiego.'

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – źródła średniowieczne i wczesnonowoczesne lokalizują to określenie Maryi w przypisywanym wówczas św. Augustynowi liście *De fide ad Petrum*, który w rzeczywistości jest dziełem Fulgencjusza z Ruspe; zob. np. *BREVIARIUM, PL 86,213A*: „*Virgo Christi genitrix et humani generis reparatrix*”; por. CANISIUS, s. 435; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 22; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Stracił pierwszych rodziców żywot człowiek sprawą* – sens: człowiek stracił życie (wieczne) za sprawą pierwszych rodziców (Adama i Ewy; nawiązanie do grzechu pierworodnego); por. *OP VIII 20,1; obj. IX 69,1*.

w. 2 *Panna ... stała się naprawą* – tu: Panna odzyskała; zob. obj. *OP VIII 20; por. X 4; XV 56,2; XVI 59,2*.

rzeczy straconej – tu o stanie pierwotnej niewinności, poprzedzającym grzech pierwszych ludzi.

[72.] *Fenestra caeli*

Tytuł: 'Okno nieba.'

marg.: „*Fulgen[tius]*” – Ps.-FULGENT., *PL 65,899B*: „*Facta est Maria fenestra caeli*”; por. CANISIUS, s. 764; ESTEVE, s. 207; CARTHAGENA 4, kol. 602; ARIAS, k. 8v; GAWATH, k. Bb₇v; BEYERLINCK 5, s. 278;

MASENIUS, s. 613; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 262-263, 268 n.; MARRACCI V, s. 149; *OP* XIII 82.

w. 1 *Oknem niebieskim Panna* – zob. Ps.-FULGENT., jw.: ‘Stała się Maryja oknem niebieskim’; por. *OP* XIII 82,1; LIBERIUSZ, *Gospodyni*. s. 262: „Nie darmo cieszy nas Kościół: «*Intrent ut astra flebiles, caeli fenestra facta es*. Stała się oknem do nieba, smęcić się nam nie potrzeba»”; s. 263 (marg.): „Panna jest oknem niebieskim dla grzesznych”.

w. 1-2 *wiedząc trudną drogę drzwiami / w niebo* – sens: wiedząc, że droga do nieba przez drzwi jest trudna; por. Mt 7,13-14: „Wchodźcie przez ciasną bramę [...]. Jakoż ciasna brama i wąska jest droga, która wiedzie do żywota” (por. Łk 13,23); LIBERIUSZ, jw., s. 262-263: „Drzwiami jest Pan a Zbawiciel nasz, jako sam mówi: [...] «Ja jestem drzwiami». Lecz tymi drzwiami nie lada komu przystęp do nieba” (por. J 10,9).

w. 2 *zaż się tam oknem wcisnąć mogę* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 263: „Pan Bóg z niewymownej dobroci swojej dla takich łotrzyków uczynił w niebie okno, to jest dał Matkę Syna swojego, która [...] często wierutne łotry do łaski swojej przyjmuje i Boskiemu je prezentuje majestatowi”; *OP* IV 50; XIII 82; XVI 7,2

[73.] *Arca propitiarii*

Tytuł: ‘Arka przebłagalni.’

marg.: „*S[anctus] Methodius*” – por. METHOD., *Encomium*, s. 190: „Tu propitiarium”; Wj 25,17.

w. 1 *Skrzynię ... w błagalni* – Arkę Przymierza (tu jako figurę Maryi); przebłagalnia stanowiła właściwie część Arki, niekiedy jednak tym terminem oznaczano też miejsce jej przechowywania, gdzie raz w roku arcykapłan składał ofiarę przebłagalną za lud (zob. Kpł 16); zob. obj. *OP* I 49,1; VII 58; por. XII 21,1.

w. 2 *Boskie depozyty* – tu: łaski, cnoty i prerogatywy Maryi (na temat właściwej zawartości Arki zob. obj. *OP* I 49,1.

[74.] *Thalamus immaculatus*

Tytuł: ‘Łóżnica niepokalana.’

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – por. BERN.CLAR. *Tract.*, *PL* 182,1144A (zob. obj. *OP* VIII 29); por. BEYERLINCK 5, s. 278: „Thalamus immaculatus” (*S[anctus] Bernardus*); MARRACCI XVII, s. 261.

w. 1 *w tej łóżnicy* – zob. obj. *OP* V 34,1; por. VIII 29; XVI 56,2.

w. 2 *nigdy niepokalane Panny czystej serce* – być może aluzja do kultu Niepokalanego Serca Maryi, w XVII w. szerzonego m.in. przez św. Jana Eudesa (1601-1680).

[75.] *Vitae genitrix*

Tytuł: ‘Rodzicielka życia.’

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR. *Adv.Dom.*, *PL* 183,43B: „genitrix vitae”; por. BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Z tytułów macierzyństwa* – ze względu na macierzyństwo.

masz pochwałę wielką – por. *OP XIV 52,2*.

w. 2 *naszego życia* – tzn. Jezusa jako źródła życia wiecznego; zob. obj. *OP III 97,2*.

[76.] **Tuba**

Tytuł: 'Trąba.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL 183,1069B*: „tuba”; por. ARIAS, k. 27v; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XVII, s. 273.

w. 1 *Dźwiękiem trąb wyrócone Jerychonta mury* – zob. obj. *OP VII 78*.

w. 2 *tą trąbą* – tu: Maryją.

Acheront – zob. obj. *OP III 52*.

[77.] **Navis in medio mari**

Tytuł: 'Łódź pośrodku morza.'

marg.: „*Idem*” – por. BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL 183,1069C*: „navis quoque, via in mari”; por. CARTHAGENA 4, kol. 606; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XII, s. 70: „Navis maris”.

w. 1 *Neptun* – zob. obj. *OP VIII 87,2*.

trójzębem – trójząb, rodzaj broni białej używanej niegdyś przez rybaków, atrybut Neptuna.

w. 2 *środkiem morza* – zob. obj. *OP III 70,2*.

plynie w cale – tj. bezpiecznie (metaforycznie o Maryi, wolnej od grzechu i nielekąjącej się szatana).

[78.] **Ovis**

Tytuł: 'Owieczka.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL 183,1069C*; por. Ps.-EPIPH. *Laud.*, *PG 43,494*: „ovis immaculata, quae peperit agnum Christum”; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XIII, s. 95-96.

w. 1 *Owieczko* – tytuł wyrażający zwykle niewinność Maryi (por. *Psalterzyk*, k. F₂: „owieczko niepokalana”) i jej godność matki Chrystusa, Baranka Bożego (por. Ps.-EPIPH., jw.: ‘owca niepokalana, która zrodziła Baranka-Chrystusa’).

przeciw ludziom symbolum *miłości* – symbolu miłości do ludzi.

w. 2 *nie tylko wełnę, lecz wnętrzości* – tzn. wszystko, całą siebie.

[79.] **Apotheca**

Tytuł: 'Apteka.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL 183,1069C*: „apotheca”; por. PAULL DE BARRY, s. 142; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI I, s. 21.

w. 1 *niebieskiej... apteki* – zob. obj. *OPI 40,2*; por. XV 51.

[80.] **Eximium orbis decus**

Tytuł: 'Niezwykła ozdoba świata.'

marg.: „*Cyrrill[us] Al[exandrinus]*” – CYRILLUS, kol. 72: „preciosus totius orbis thesaurus”; por. CANISIUS, s. 764: „Eximium universi terrarum orbis decus et ornamentum” (Cyrillus); CARTHAGENA 4, kol. 601; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *świat ... Panna zdobi* – por. CANISIUS, jw.: ‘Szczególna chluba i ozdoba całej ziemi’; por. *OP* VIII 59,2; XVI 88,2.

[81.] *Lampas inextinguibilis*

Tytuł: ‘Lampa niegasnąca’

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „Salve Maria, lampas inextinguibilis”; por. CANISIUS, s. 764; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 13; RAYNAUDUS, s. 31; MASENIUS, s. 585; GAWATH, k. D7; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278; *OP* XII 13.

w. 1 *Niech Akwilo, skąd wsze zle* – sens: niech wiatr północny, skąd pochodzi wszelkie zło; por. Jr 1,14: „Od północy otworzy się zło na wszystkie obywatelie ziemie”; KOCHOWSKI, *Liryka* II 29, w. 29-30, s. 130: „Krzyż – obrona / Akwilona, / skąd wsze zle pochodzi”; *OP* XII 80; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 59:

Nie trzeba laskom waszym powiadać, co znaczy w Piśmie Świętym Akwilo północy. [...] Mówi Bernat ś[w.]: „Przez północ prześladowanie abo ucisk zwykł się wyrażać dla wiatrów i zawieruch srogości, które stamtąd przychodzą.” [...] „Ab Aquilone pandetur omne malum», powiedział drugi prorok, «od północy otworzy się wszystko zle”.

Akwilo – zob. obj. *OP* III 69,1.

w. 2 *lampa Maryjej Panny na wieki nie zgaśnie* – zob. zob. Mdr 7,10: „gdyż światło jej nigdy nie zgaśnie”; por. VI 45,2; IX 32,2; XII 13,2,

[82.] *Virginitatis corona*

Tytuł: ‘Korona panieństwa’

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „corona virginitatis”; por. CANISIUS, s. 764; ESTEVE, s. 201; CARTHAGENA 4, kol. 614; RAYNAUDUS, s. 13; GAWATH, k. Ee6; PAULL DE BARRY, s. 40; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI III, s. 98-99.

w. 1 *Dawny strój* – dawny sposób zdobienia się, upiększania.

w. 2 *panien korona – głowę uwieńczyć Maryją* – sens: nie wieńce z kwiatów są najpiękniejszą koroną panien, ale Maryja; prawdziwym ukoronowaniem panieństwa jest Maryja, tj. korona z jej cnót; por. *OP* I 99,2.

[83.] *Terra sacerdotalis*

Tytuł: ‘Ziemia kapłańska’

marg.: „*Rodrig[ue]z*” – RODRIGUEZ, s. 19: „Terra es benedicta et sacerdotalis”; por. Rdz 47,22; ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 3: „Ipsa est etiam terra sacerdotalis, scilicet Patris et Filii, et Spiritus Sancti”; CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 26v.

w. 1 *Ziemia to jest lewitów i rola kapłańska* – por. *Godzinki*, s. 13: „Ziemia jesteście kapłańska i błogosławiona”.

lewitów – lewici, potomkowie Lewiego, jednego z dwunastu synów Jakuba, wybrani przez Jahwe jako jego szczególna własność i przeznaczeni do służby kapłańskiej (zob. Lb 3); metonimicznie – kapłani.

w. 2 *ziejba Pańska* – tu zapewne o Jezusie; być może także nawiązanie do przypowieści o siewcy (Mt 13,3-8; Mk 4,1-9; Łk 8,4-8).

[84.] *Lignum pomiferum*

Tytuł: 'Drzewo owocowe.'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. Rdz 1,11: „*lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum*”; ALBERT.*Laud.*, s. 426: „*Dicitur autem Maria lignum [...] pomiferum, cuius pomum Christus Dominus*”; RICH.LAUR., kol. 1004.

w. 1 *Drzewem Panna i które rodzi jabłka* – por. Rdz 1,11: „*drzewo rodzajne, owoc czyniące według rodzaju swego*”; ALBERT., jw.: ‘*Zwie się zaś Maryję drzewem [...] owocodajnym, którego owocem jest Chrystus Pan*’.

w. 2 *tym się uleczysz* – tj. jabłkiem (tu: Chrystusem).

pierwszym struta, Ewo? – nawiązanie do grzechu pierworodnego i koncepcji teologicznej, zgodnie z którą Ewa jest antytypem Maryi; zob. obj. OP II 14,2.

pierwszym – tj. jabłkiem podsuniętym Ewie w raju przez węża.

[85.] *Herba semper virens*

Tytuł: 'Ziele wiecznie kwitnące.'

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; por. Rdz 1,12: „*Et protulit terra herbam virentem*”; ALBERT.*Laud.*, s. 230, 426; LAUR.IUSTINIAN., s. 670: „*nardus semper virens*”.

w. 1-2 *Wiecznie kwitnie i... owoc daje / to ziele* – por. Rdz 1,12: „*I zrodziła ziemia ziele zielone i dawające nasienie*”.

[86.] *Nomenclatura mirabilis*

Tytuł: 'Przedziwne imiona.'

marg.: brak – por. Ps.-AUG.*Nativ.*, PL 40,1268: „*Ipsa filia, ipsa est et mater, ipsa ancilla et domina*”.

w. 1 *Córkaś Syna i matką, wraz panią i służą* – zob. obj. OPI 11,1; por. V 29,1; XI 78,2; XIII 93,2; Ps.-AUG., jw.: ‘*Ona sama jest córką, sama jest i matką, sama jest służebnicą i panią zarazem*’.

w. 2 *którąż miał świat z tak dziwnym mianowaniem drugą?* – sens: czy była na świecie inna niewiasta, którą można by nazywać w tak przedziwny sposób?

[87.] *Fumus aromaticus*

Tytuł: 'Dym wonny.'

marg.: brak – por. Pnp 3,6 (zob. obj. OP VI 61); CARTHAGENA 3, kol. 749: „*Congrua sane comparatio Virgini in caelum assumptae: [...] quia sicut fumus ex igne nascitur et continuo altio rem locum petit, ita beata Virgo, amoris igne succensa, velut fumus aromaticus in suprema per caelestia desideria ferebatur [...]*”.

w. 1-2 *Twemu śmierć nie wadzi, / bo ... w górę się prowadzi* – aluzja do wniebowzięcia Maryi.

jak dym wdzięcznej woni – zob. obj. OP VI 61,1; por. CARTHAGENA, jw.:

Trafne zaiste porównanie Dziewicy wniebowziętej: [...] dlatego, że jak dym rodzi się z ognia i natychmiast kieruje się ku górze, tak błogosławiona Dziewica, ogniem miłości rozpalona, niczym wonny dym wznosiła się na wysokości za sprawą niebiańskich pragnień [...].

[88.] *Olea a puris tractanda*

Tytuł: 'Oliwka uprawiana w czystości.'

marg.: „*Ex symb[olis]*”, A: „*Pierius Val[erianus]*” – zob. np. PIERIUS, s. 564:

Quod vero pertinet ad Minervam, quae innupta, quae virgo perhibetur, merito ea sibi oleam asciscit, cum puritate pudicitiaque non minus olea quam Minerva delectetur. Graeci enim, ut Rutilius Taurus ait, iubent olivam, cum plantatur et legitur, a mundis pueris atque virginibus operandam [...].

MASENIUS, s. 1024: „Minervae dedicatur, quod virgines amet, a quibus et utilius plantatur”; CORN.LAP.*Comm.Eccl.*, s. 526: „Denique olea est sapientiae et castitatis symbolum, unde olea Palladi sive Minervae erat sacra; vera autem Pallas est b[eata] Virgo” (z odwołaniem do Pieriusa, jw.).

w. 1 *oliwy* – zob. obj. *OP IX 55,1*; por. *X 80,2*

w. 2 *trzeba do niej mieć ręce czyste, wzrok wstydlivy* – w starożytności drzewo oliwne było jednym z atrybutów Ateny, dziewiczej bogini mądrości, i jej rzymskiej odpowiedniczki Minerwy; tu jako symbol Maryi dziewicy i dziewictwa w ogóle; por. PIERIUS jw.:

Co się zaś tyczy Minerwy, która pozostała panną i dziewicą, słusznie obrała sobie oliwkę, która w niemniejszym stopniu niż Minerwa znajduje upodobanie w czystości i wstydzie. Grecy bowiem, jak twierdzi Rutilius Taurus, wymagają, aby sadzeniem i zbiorem oliwek zajmowali się tylko niewinni chłopcy i dziewice [...];

CORN.LAP., jw.: „Na koniec, oliwka jest symbolem mądrości i czystości, dlatego była poświęcona Atenie czyli Minerwie; prawdziwą zaś Ateną jest błogosławiona Dziewica.

[89.] *Suavitas odoris*

Tytuł: 'Wdzięczna wonność.'

marg.: „*Rodrig[uez]*” – {?}; por. Syr 24,23: „Ego quasi vitis fructificavi suavitate odoris”.

w. 1 *ambry* – ambra (arab. *anbar*), wydzielina z przewodów pokarmowych kaszalota, znajdująca niegdyś zastosowanie w produkcji perfum i kosmetyków, używana także jako przyprawa; por. KOCHOWSKI, *Liryka I 5*, w. 57-58, s. 12: „Niechaj ambra bażanty dzieją do szczątka, / nie mego pokarm żołądka”.

sabejskie ... perfumy – wonności, kadzidla, z których w starożytności słygnęło królestwo Saba na południowym wschodzie Półwyspu Arabskiego;

por. Iz 60,6: „Wszyscy z Saby przyjdą, [...] kadzidło przynosząc”; Jr 6,20: „kadzidło z Saby”.

w. 2 *zapach, na który samo niebo sklonne* – zapach, który znajduje upodobanie samego nieba, który podoba się samemu niebu; por. Syr 24,23: „jako winne drzewo wypuściłam wdzięczną wonność”; *OP* VI 61,2.

[90.] *Electa et praelecta*

Tytuł: ‘Wybrana przed wiekami’.

marg.: „*Idem*” – por. RODRIGUEZ, s. 9: „Ab aeterno Dominus te praecordinavit”; BLESEN.*Serm.*, *PL* 207,661B: „Ista est vocata et electa, non solum electa, sed et praelecta”.

w. 1 *Wybornaś i wybrana* – sens: najdoskonalsza, wybrana przed wiekami na na matkę Syna Bożego; być może także aluzja do przekonania o pierwszeństwie Maryi w porządku stworzenia i jej preegzystencji w umyśle Boga (zob. obj. *OP* P [tytuł]); por. RODRIGUEZ, jw.: ‘Przed wiekami Bóg Cię wyznaczył’; *Godzinki*, s. 11: „Ciebie Monarcha wieczny od wieku swojemu / za Matkę obrał Słowu Jednorodzonemu”.

zgraje – tu: gromady, tłumu (w znaczeniu: ze wszystkich).

w. 2 *do której serce Boskie nad insze przystaje* – sens: którą Bóg miłuje bardziej niż inne niewiasty.

[91.] *Clara lux*

Tytuł: ‘Światło jasne’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 9: „clara lux divina”; por. MARRACCI X, s. 244: „Lux clara” (Vincent[ius] Ferr[erius]).

w. 2 *Bóg światłem* – por. J 9,5: „jestem światłością świata”; 1J 1,5: „Bóg jest światłością, a żadnej ciemności w nim nie masz”.

Matka światła od Syna dostaje – por. *Godzinki*, s. 11: „Prześliczna światłości”.

[92.] *Mundi auxilium*

Tytuł: ‘Wspomożenie świata’.

marg.: „*Idem*” – RODRIGUEZ, s. 9: „mundi in auxilium Domina festina”.

w. 1 *Wzdesperowanej toni zgubionego świata* – sens: na morzu tego świata, który zwątpił w swoje ocalenie i jest bliski zguby; zob. obj. *OP* III 70,2; por. XVI 97,1.

w. 2 *rata!* – por. *OP* X 84,2; *Godzinki*, s. 11: „Przybądź mi, miłościwa Pani, ku pomocy [...]; Pani, na pomoc świata spiesz się, zbaw nas złości”; por. VI 97,2; XIV 12,1.

[93.] *Accessus paradisi*

Tytuł: ‘Wstęp do raju’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 222: „Przyznawa jej to święty Grzegorz Nicomed[iensis]: «Per te paradysum sumus pure consecuti [...], per te recessit romphaea versatilis, per te quae erant clausae deliciarum portae fuerunt apertae [...]»”; por. Rdz 3,24: „et collocavit ante paradysum voluptatis cherubim, et flammeum gladium, atque versatitem, ad

custodiendam viam ligni vitae”; Ps.-AUG.*Fratr.erem.*, PL 40,1293: „Ipsa est per quam infernus clauditur et paradysus aperitur suis amatoribus”;

w. 1-2 *Ogień, anioł, żelazo były ... strażę, / którym raju rozkoszy Bóg wartować każe* – zob. Rdz 3,24: „i postawił przed Rajem rozkoszy Cherubim i miecz płomienisty i obrotny, ku strzeżeniu drogi drzewa żywota”; por. *OP* I 45,1; X 41,1; XIII 79,1.

w. 3-4 *Maryja ... raj otworzyła* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 221-222:

Niepodobna była wnieść do raju, do nieba, póki tego miecza nie zniesiono. Któż go zniósł, kto nam drogę do raju i do nieba uprzętnął? [...] A toż go trzyma w ustach swoich Pan Jezus, na znak, że on ten miecz polknął. [...] Widzę też i w piersiach Panny błogosławionej [...] miecz serce jej wskroś przenikający [...]: argument to jest, że i ona podczas męki Syna swojego gorącymi swymi żalami i żalonymi modlitwami raj nam otwierała, miecz ten znosiła [...]. Przyznawa jej to święty Grzegorz Nicomedi[ensis]: [...] „Przez Cię raju szczerze dostąpiliśmy [...], przez Cię odstąpił miecz obojętny, przez Cię, które były zamknięte, rozkoszy i delicyj bramy są otworzone”.

Por. *OP* I 45,2; VI 98,2; XIII 79.

[94.] *Hortus voluptatis*

Tytuł: ‘Ogród rozkoszy’.

marg.: *Rodrig[uez]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „Hortus voluptatis”; por. Rdz 2,8; MARRACCI VIII, s. 201-203.

w. 1 *W Twoim ogrodzie ... pełno uciech* – por. Rdz 2,8: „A naszczepił był Pan Bóg raj rozkoszy”; *Godzinki*, s. 13: „ogrodzie wdzięczności”; *Psalterzyk*, k. G₃: „Ogrodzie rozkoszy”.

ogrodzie – zob. obj. *OP*, [Tytuł].

[95.] *Conterens potestatem infernalem*

Tytuł: ‘Ścierająca moc piekielną..’.

marg.: brak – por. RODRIGUEZ, s. 22: „Infernalis potestas / est a Te contrita”; Rdz 3,15.

w. 1 *Nie utyjesz w swych kunsztach* – sens: nic nie wskórasz swoimi sztuczkami.

nie utyjesz – zwrot przysłowiowy; por. RYSIŃSKI VI, k. D₂: „Cum potentiori ne litiges, bo na tym nie utyjesz”; NKPP („Tyć” 1).

włóczego przekłety – szatanie; por. Hi 2,2: „Pan rzekł do szatana: Skąd idziesz? Który odpowiadając rzekł: Skrzyłem ziemię i schodziłem ją”.

w. 2 *leb starty poniesiesz od Panińskiej pięty* – sens: twój leb zostanie starty przez pięć Panny; zob. obj. *OP* VII 44,2; por. *Godzinki*, s. 14: „Przez Cię władza piekielnych mocarzów stajała”.

[96.] *Fructus honoris*

Tytuł: ‘Owoc uczciwości..’.

marg.: brak – zob. Syr 24,23: „fiores mei fructus honoris et honestatis”.

w. 1-2 *w ogrodzie ... owoc uczciwości* – por. Syr 24,23: „kwiatki moje owocem czci i uczciwości”

w ogrodzie – zob. obj. *OP*, [tytuł].

[97.] *Vallum fidelium*

Tytuł: ‘Wał ochronny wiernych.’

marg.: brak – zob. EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „Ave, vallum fidelium”; por. CANISIUS, s. 766; ARIAS, k. 27v; RAYNAUDUS, s. 76; PAULL DE BARRY, s. 111; SEBASTIANUS, s. 42 (*Stella XI. Vallum vel Fortalicium*); MARRACCI XVIII, s. 280.

w. 1 *By przeciw nam piekielne nie przemogły bramy* – sens: żeby nas nie zwyciężyły bramy piekiel; zob. obj. *OP* IV 95,2.

w. 2 *Panna murem* – zob. obj. *OP* VI 42,1.

teraz z niej wał mamy – por. *OP* XIII 9.

[98.] *In qua natura obstupescit*

Tytuł: ‘Która zadziwia naturę.’

marg.: brak – por. Ambrosius Autpertus, *Sermo de lectione evangelica*, PL 89,1294C: „O admirandum spectaculum, ad quod non solum humana, verum etiam angelica obstupescit natura”. Być może tytuły epigramów 98-100 nawiązują do kazania Bernardyna ze Sieny *De salutatione angelica*, którego artykuł pierwszy nosi tytuł *De triplici excellentiae gloriosae Virginis Mariae, scilicet naturae, gratiae et gloriae* (BERN.SEN. 1, s. 385-387. Por. tamże, s. 385-386: „Quod Beata Virgo excedit multipliciter omnes alios in natura. [...] Fuit enim Beata Virgo sine primo vae, hoc est sine tyranno concupiscentiae peccati originalis, quia sine eo concepta est”.

w. 1 *Wielkim to u natury dziwem* – sens: budzi wielkie zdumienie całego stworzenia; por. *OP* XVI 78.

w. 2 *od prawa, któremu człek podległ, wyjęta* – tzn. wolna od zmyślenia grzechu pierwotnego; por. BERN.SEN., jw.: ‘Błogosławiona Dziewica na różne sposoby przewyższa wszelkie inne stworzenie. [...] Była bowiem [...] wolna od owego pierwszego «biada», tj. od tyranii pożądlivosti grzechu pierwotnego, jako że została poczęta bez niego’.

[99.] *Gratia pervenit ad summum*

Tytuł: ‘Łaska osiągnęła szczyt.’

marg.: brak – por. BERN.SEN. 1, s. 386: „Quod Beata Virgo multipliciter omnes alios in gratia superexcellit”.

w. 1 *łaskę, którąś wzięła* – por. Łk 1,28,30 (zob. *OPI* 46,2; II, [Motto]).

w. 2 *Ta łaska dane ludziom łaski przewyższyła* – por. BERN.SEN., jw.: ‘na różne sposoby przewyższa wszystkich innych w łasce’.

[100.] *Gloria crevit in infinitum*

Tytuł: ‘Chwała urosła do nieskończoności.’

marg.: brak – por. BERN.SEN. 1, s. 387: „Quod Beata Virgo Maria multipliciter omnes alios in gloria superexcellit”.

w. 1 *Któż doścignie chwał Twoich kresu* – por. BERN.SEN., jw.: ‘na różne sposoby przewyższa wszystkich innych pod względem chwały’.

w. 2 *imię Twoje chwalebne* – wyrazem szczególnego kultu imienia Maryi była uroczystość obchodzona ku jego czci w Hiszpanii od pocz. XVI w., w 1683 r. (na pamiątkę zwycięstwa pod Wiedniem) przez papieża Innocentego XI rozszerzona na cały Kościół (termin jej ustalono na niedzielę po uroczystości Narodzenia NMP, tj. po 8 września).

chwala niepojęta – por. BERN.SEN., jw..

Zawarcie kwatery IX

w. 1 *Hyble dziedziczki* – zob. obj. *OP I* 36,1.

w. 2 *wiedzieć* – tu: znać.

KWATERA X

Motto: „Przyszła Bersabea do króla Salomona...”

marg.: 3 „*Reg[um]*” 2 – 1 Krł 2,19.

[1.] *Mater celeberrima*

Tytuł: ‘Matka najślawniejsza’.

marg.: „*Ephraem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „celeberrima Mater”; por. ESTEVE, s. 203; CARTHAGENA 4, kol. 605; GAWATH, k. Cc₅; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 189.

w. 1 *najprzedniejszy tytuł kładę z wielu* – sens: jako pierwszy, najważniejszy spośród wielu tytułów umieszczam ten, że...; por. LIBERIUSZ, jw.: „Matko najślawniejsza”.

w. 2 *rodzisz Stworzyciela* – zob. obj. *OP II* 7; II 75,2; por. XIII 63,2; XIII 91,2.

[2.] *Mater mysticis praefigurata oraculis*

Tytuł: ‘Matka zapowiedziana przez mistyczne wyrocznie’.

marg.: „*Isaiae*” 7 – Iz 7,14: „ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel”; por. ESTEVE, s. 202; ARIAS, k. 20v; GAWATH, k. Bb₈.

w. 1 *Coś za matka, <nie> pierwszy Gabryjel objawi* – sens: nie archanioł Gabriel jako pierwszy objawił, jaką (czyją) jesteś matką; por. Łk 1,35: „Przetoż i co się z Ciebie narodzi Święte, będzie nazwano Synem Bożym”.

w. 2 *prorok* – zapewne Izajasz; zob. Iz 7,14: „Oto Panna pocznie i porodzi syna, i nazową imię jego Emanuel”; sens tego imienia wyjaśnia Mt 1,23: „<i> nazową imię jego Emanuel», co się wyklada, «Bóg z nami»”.

[3.] *Mater admirabilis*

Tytuł: ‘Matka przedziwna’.

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – LIT.LAUR., s. 160: „Mater admirabilis”; por. DURETIUS, k. A₇v-A₈; MIECHOWITA 1, s. 426 n.; por. *OPI* 87.

w. 1 *Synaczkaś* – Jezusa.

w. 2 *całości panińskiej ... nie naruszyła* – sens: pozostałaś nadal dziewicą; zob. obj. *OP V* 76.

[4.] *Parentum reparatrix*

Tytuł: 'Naprawicielka rodziców'.

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,63A: „parentum reparatricem”; por. CARTHAGENA 4, kol. 609; ARIAS, k. 22v; BEYERLINCK 5, s. 278 „Parentum reparatrix” (*S[anctus] Bernardus*).

w. 1-2 *które rodziców Twych zgubę / naprawujesz* – sens: które odzyskujesz to, co stracili Twoi rodzice (tu: naprawiasz skutki grzechu Adama i Ewy); zob. obj. OP VIII 20; IX 69,1; IX 71; por. X 5,2; XVI 59,2; *Psalterzyk*, k. G: „Naprawicielko rodziców”.

w. 2 *straconą wiodąc szczęścia w klubę* – sens: przywracając do utraconego stanu szczęścia.

[5.] *Posterorum vivificatrix*

Tytuł: 'Ożywicielka potomnych'.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,63A: „posterorum vivificatricem”; por. ARIAS, k. 29v; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2. *ja chwałę Matki* – domyślnie: obraz, wizerunek.

która potomność ożywi – która przywróci życie potomkom przodków (tzn. Adama i Ewy); zob. obj. OP VIII 20; IX 69,1; por. IX 71; X 4; X 83.

[6.] *Lignum vitae portans fructum salutis*

Tytuł: 'Drzewo życia wydające owoc zbawienia'.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Adv.dom.*, PL 183,43A (zob. obj. OP VI 67); por. PAULL DE BARRY, s. 77; *LIT.SCRIPT.*, s. 156; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *drogie drzewo* – zob. obj. OP VI 67,1; por. VII 45,1; XVI 2,1.

rosnąc wysoce – por. OP VII 46,1; VIII 32,1; IX 47,1.

w. 2 *zbawienia owoce* – zob. obj. OP VI 67,2; por. XVI 2,1.

[7.] *Via per quam venit Salvator*

Tytuł: 'Droga, którą kroczy Zbawiciel'.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Adv.dom.*, PL 183,43A (zob. obj. OP IV 11); por. BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *królewską drogą* – zob. obj. OP IV 11,1.

w. 2 *drogą tą, którą tylko sam Zbawiciel chodzi* – sens: tą królewską drogą, po której przyszedł tylko Zbawiciel, jest Maryja; zob. obj. OP IV 11,1.

[8.] *Omnibus firmamentis firmamentum firmius*

Tytuł: 'Firmament mocniejszy od wszystkich firmamentów'.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, PL 183,1069A: „Omnibus firmamentis firmius firmamentum, tu Domina”; por. PAULL DE BARRY, s. 144; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Firmament ... na groncie niebios zasadzony* – firmament oparty na fundamencie niebios; por. Rdz 1,7-8: „I uczynił Bóg utwierdzenie, i przedzielił wody, które były pod utwierdzeniem, od tych, które były nad utwierdzeniem. [...] I nazwał Bóg utwierdzenie Niebem”; por. OP XIII 24,1.

w. 2 *ten* – firmament; zob. obj. OP IV 14 i V 31.

gruntownie w Pannie utwierdzony – o wiele mocniejszy, bo oparty na Pannie; sens porównania Maryi do firmamentu wyjaśnia np. ALBERT. *Laud.*, s. 208:

Maria firmamentum dicitur quoad se et quoad nos. Quoad se: quia sic firmata est in omni virtute et gratia, maxime in Filii conceptione, quod postea nullo modo peccare potuit, nec venialiter, nec mortaliter. [...] Quoad nos: quia suos firmat in bono et in ipsis firmat in bono gratias et virtutes; et propter hoc appellatur firmamentum caeli, id est Ecclesiae.

Maryja nazywana jest firmamentem ze względu na nią samą i ze względu na jej stosunek do nas. Ze względu na nią: albowiem tak jest umocniona we wszystkich cnotach i łaskach, a najbardziej przez poczęcie Syna, ze potem żadną miarą nie mogła grzeszyć, ani lekko, ani śmiertelnie. [...] Co do jej relacji względem nas: albowiem umacnia swoich czcicieli w dobru, w nich samych zaś umacnia w dobru łaski i cnoty i dlatego nazywana jest sklepieniem nieba, to znaczy Kościoła.

Por. IORDANUS, s. 388-389:

Tu, Virgo Maria, ad instar firmamenti dividisti aquas ab aquis, per „aquis” intelliguntur deliciae; dividisti igitur aquas superiores, id est delicias caelestes, quas semper habuisti super Te per desiderium; aquas vero, id est delicias terrenorum seu carnalium voluptatum, habuisti sub pedibus per contemptum [...]. Tu, Virgo Maria, firmamentum nominaris, quia Tuis amatoribus dividis aquas ab aquis, id est illos, qui prius erant fluxibiles per peccata et vitia elevas a fluxu vitiorum ad desiderium aeternorum [...].

Ty, Maryjo Dziewico, na wzór firmamentu oddzieliłaś wody od wód; przez 'wody' należy rozumieć *rozkosze*; oddzieliłaś więc wody wyższe, to jest rozkosze niebiańskie, które zawsze miałaś nad sobą, pożądamy ich; wody zaś, to jest rozkosze, ziemskie i cielesne miałaś pod stopami, gardząc nimi [...]. Ty, Maryjo Dziewico, zwiesz się firmamentem, bo oddzielasz Twoim miłośnikom wody od wód, to znaczy tych, którzy byli kiedyś niestali z powodu grzechów i wad, podnosisz z wód występków ku pragnieniu rzeczy niebieskich.

Por. OP XIII 24,2.

[9.] *Lactis et mellis stillicidium*

Tytuł: 'Zdrój mleka i miodu.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR. *Salv. Reg.*, PL 184,1069C: „terra repromissionis lacte et melle manans”; por. Wj 3,8; RAYNAUDUS, s. 72; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *Ziemią się obiecaną ... / ... miód dobroci, mleko łitości wydaje* – zob. obj. OP IX 6,2; por. XVI 24; *De Beata Maria V[irgine]* (AH 32, s. 146):

*Fons totius bonitatis
lacte et melle profluus,*

Źródło wszelkiej dobroci,
mlekiem i miodem płynące,

*puro lacte, pio melle
nostra infundens pectora.*

czystym mlekiem, miodem łaskawym
piersi nasze wypełniające.

[10.] *Rosa*

Tytuł: 'Róża.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, PL 184,1069C; por. CARTHAGENA 4, kol. 609; BEYERLINCK 5, s. 278. Dystych jest nieco zmienioną wersją epigramu *O tymże (Różaniec, s. 101)*, będącego parafrazą łac. epigramu A. Inesa.

w. 1-2 *Czemuż Cię... Kościół różą mieni? / Krwawaś stąd, że Cię Syna Twego krew rumieni* – por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, jw.: „Słusznie Cię, o Królowa, ludzie różą zowią, / krwiąś rumiana Synowska, drogo purpurową”; INES IV 24, s. 51: „An non iure rosam, mea te Regina, vocemus, / cui Nati melior purpura sanguis erat”.

różą – zob. obj. *OP VIII 48,1*.

[11.] *Margarita*

Tytuł: 'Perła.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, PL 184,1069C: „margarita”; por. BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Człek jeden perłę znalazł* – zob. Mt 13,45-46: „[...] Podobne jest Królestwo Niebieskie człowiekowi kupcowi szukającemu dobrych pereł. A nalazszy jedną drogą perłę, odszedł i sprzedał wszystko, co miał, i kupił ją”.

perłę – zob. obj. *OPIV 40,1*.

pracy swoje myto – nagrodę za swoją pracę.

w. 2 *Ciebie by wszystkim znaleźć trzeba* – Ciebie wszyscy powinni znaleźć.

Margaryto – perło (łac. *margarita*).

[12.] *Virginum primiceria*

Tytuł: 'Pierwsza pośród dziewic.'

marg.: „*S[anctus] Antoninus*” – zob. ANTONINUS 3, k. 41: „Maria primiceria virginum”; por. ESTEVE, s. 201; ARIAS, k. 29v; RAYNAUDUS, s. 52; CARTHAGENA 4, kol. 614; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. I,

w. 1 *Pięć mądrych* – zob. Mt 25,1-13 (przypowieść o głupich i mądrych pannach); por. *OP III 42,2; IV 79,2*.

by wszystkie mądre były zgola – sens: nawet gdyby wszystkie były bardzo mądre.

w. 2 *ustąpiły czola* – sens: ustąpiły pierwszeństwa; zob. obj. *OPIX 49,1*.

[13.] *Immortalitatis fons*

Tytuł: 'Źródło nieśmiertelności.'

marg.: „*S[anctus] Sergius Patr[iarcha]*” – SERGIUS, s. 79: „immortalitatis fons”; por. ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 634; CARTHAGENA 4, kol. 603; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Darmo bają o duszach stoikowie prości* – sens: na próżno naiwni stoicy opowiadają bajki, zmyślają na temat dusz; aluzja do stoickiej doktryny o materialnej i śmiertelnej naturze ludzkiej duszy.

stoikowie – stoicy, reprezentanci i zwolennicy stoicyzmu, kierunku filozoficznego zapoczątkowanego w III wieku przed Chr. w Atenach przez Zenona z Kition.

w. 2 *Panna źródło otwiera do nieśmiertelności* – jako ta, która wydała na świat Zbawiciela i nieustannie oręduje za grzesznymi; por. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 128): „I inni, jako Bernardus, Anzelmus, Chryzologus, równając ją z Jewą, czynią ją prawdziwą matką wszech żywiących, matką łaski, matką i pierwiastką nieśmiertelności”.

[14.] *Corruptionis interitus*

Tytuł: ‘Unicestwienie zniszczenia.’

marg.: „*Idem*” – SERGIUS, s. 79: „*corruptionis interitus*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 600; LYRAEUS, s. 472; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *uwielbiona Maryja cało stamtąd wstała* – nawiązanie do wniebowzięcia Maryi; por. np. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 132):

Nie trzymamy tego, aby od śmierci była wolna, i dla świadectwa przyrodzenia ludzkiego, i dla naśladowania Syna swego, ale to twierdzim, iż śmierć jej zaśnieniu się równała. [...] Nie możemy i tego przeczyć, [...] iż na uczciwość pogrzebu jej zeszli się wszyscy apostołowie i inni uczniowie ich. Cudownie, albo bez cudu, nic na tym; owa byli przy śmierci i pogrzeb chwałą Bożą i psalmy, i innemi obrządkami uczcili, [...] a po kilku dni do grobu patrząc, ciała nie znaleźli. Słusznie dorozumiewać się możemy, iż i ciało wskrzeszone, i w chwale zmartwychwstania uczczone już jest, bo to wiele świętych twierdzi i rzecz jest przystojna, i mocy Boskiej nietrudna, i przywilejom naświetszej Matki, która jedna taka jest, nieodległa.

[15.] *Radiis solis corusca*

Tytuł: ‘Błyszcząca promieniami słońca.’

marg.: „*Ex Off[icio] par[vo]*” – RODRIGUEZ, s. 26: „*Solis huius radiis / Maria coruscat*”.

w. 1 *promień słoneczny Maryją obtoczy* – zob. Ap 12,1: „Niewiasta obleczona w słońce” (zob. obj. OPI 27,1); por. *Godzinki*, s. 14: „Słońca tego promieniami Maryja jaśnieje”.

promień słoneczny – tu zapewne Jezus (por. np. OP II 63,2); być może także: niezwykle cnoty i łaski Maryi.

[16.] *Recti cursus bravium*

Tytuł: ‘Nagroda w słusznym biegu.’

marg.: „*Ex «Roso[coroneto]»*” – GAWATH, k. Aa₆v: „*Recti cursus bravium*”; por. 1Kor 9,24; *De Beata Maria V[irgine]* (AH 32, s. 167): „*Recti cursus bravium*”.

w. 1 *Bieżą... w zawód* – ścigają się, biorą udział w zawodach; zob. obj. OP II 68,1; por. XVI 15,1.

w. 2 *którzy się do tej mety jak najspieszniej mają* – którzy jak najszybciej zmierzają do tego celu (tu: pod opiekę Maryi); por. *OP* II 68,2; XVI 15,2.

[17.] ***Nubes tegens tabernaculum***

Tytuł: 'Obłok okrywający przybytek.'

marg.: brak – zob. Wj 40,32: „operuit nubes tabernaculum testimonii”.

w. 1 *Czemu przybytek Pański ten obłok okrywa?* – zob. Wj 40,32: „okrył obłok przybytek świadectwa, a chwala Pańska napelniła ją”.

przybytek Pański – namiot, w którym przechowywano Arkę Przymierza (zob. obj. *OP* I 49,1).

w. 2 *Matka nim* – por. *OP* IX 4,1.

[18.] ***Singulare perditorum refugium***

Tytuł: 'Najosobliwsza ucieczka straconych.'

marg.: *Dion[ysius] Richel[ius]*” – DION.CARTH.*Laud.*, k. 293v: „Unde ipsa est singulare ac potentissimum refugium perditorum”; por. MARRAC-CIX, s. 157; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 409.

w. 1 *dekret straszny* – wieczne potępienie, piekło; por. obj. *OP* III 39,1.

miecz wisi nad szyją – sens: kara jest już blisko; być może nawiązanie do anegdoty o mieczu Damoklesa: tyran Syrakuz, Dionizjusz Starszy, chcąc uświadomić swojemu dworzaninowi Damoklesowi niebezpieczeństwa związane ze sprawowaniem władzy, pozwolił mu na jeden dzień zająć swoje miejsce, ale podczas uczty zawiesił nad nim ostry miecz na końskim włosie; por. KOCHANOWSKI, *Pieśni*, I 16, w. 13: „Komu zawždy nad szyją wisi miecz goły”; NKPP („Miecz Damoklesa”).

w. 2 *jeśli nie wyndziem przez Maryją* – sens: jeśli nie wstawi się za nami Maryja; por. *OP* III 39,2; XI 33; LIBERIUSZ, jw.:

Kiedy człowiek ciężkimi złościami zarobi na srogi gniew Pański, [...] w sprawie tak zdesperowanej którego adwokata, obrońca najdzie, kto się protekcyjej, omowy jego podejmie? [...] Nie masz w takim razie innego, jeno Panna błogosławiona, do ubłagania zagniewanego Jezusa, nie masz innej drogi, jeno jej przyczyna. I dlatego Kartuzyjanus zowie ją [...] „osobliwą straconych ucieczką, utrapionych nadzieją, patronką wszech złoczyńców do niej przychodzących”.

[19.] ***Sigillum solidum***

Tytuł: 'Trwała pieczęć.'

marg.: „*Ex <Roso[coroneto]>*” – GAWATH, k. Aa₇: „Tu sigillum libri vitae solidum in saecula”.

w. 2 *bierzmy glejt do ugody* – sens: pojednajmy się z Bogiem, korzystając z pomocy Maryi jako orędowniczki (dosł. skorzystajmy z prawa do usprawiedliwienia się i pojednania z oskarżycielem).

glejt – w dawnej Polsce list, wystawiany najczęściej przez króla, zapewniający oskarżonemu bezpieczny przejazd i swobodne stawienie się w sądzie w celu wykazania swojej niewinności.

Panna pieczęcią – tu: gwarantką, poręczycielką; por. GAWATH, jw.: ‘Ty jesteś trwałą pieczęcią księgi żywota na wieki’ (por. Ap 5,1; obj. OP IX 22).

[20.] *Maria Christifera*

Tytuł: ‘Maryja nosząca Chrystusa.’

marg.: „*Dion[ysius] Rich[elius]*” – DION.CARTH.*Laud.*, k. 275v: „*Maria Christifera*”; por. tamże, k. 293v; CARTHAGENA 4, kol. 606; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *Panna Chrystusa rodząc, z człeka Bóg wychodzi* – sesn: kiedy Panna rodzi Chrystusa, z człowieka rodzi się Bóg.

[21.] *Stella stellarum*

Tytuł: ‘Gwiazda nad gwiazdami.’

marg.: „*Giselber[us]*” – GISELBERTUS, k. 39: „*Stella stellarum*”; por. RAYNAUDUS, s. 66; PAULL DE BARRY, s. 60; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Gwiazdą z gwiazd* – gwiazdą nad gwiazdami; por. OPI 67,2; XII 79,1.

w. 2 *nad insze przychylną marynarzom bywa* – nawiązanie do spopularyzowanego przez hymn *Ave maris stella* tytułu Maryi jako „gwiazdy morskiej”, szczególnej opiekunki i przewodniczki żeglarzy i podróżujących; zob. np. MATTH.CRAC., *KM*, s. 49 (por. ALBERT.*Mar.*, s. 99):

O niej to mówią astrologowie: «Chociaż wszystkie gwiazdy powstają w pobliżu bieguna północnego, istnieje pewna gwiazda, która nazywa się Gwiazdą morską, bliższa tego bieguna, a oznacza ona Matkę Chrystusa, która z wysoka góruje nad innymi świętymi, jest położona bliżej i jest bardziej widoczna, błyszczy jaśniej, lepiej wskazuje drogę wędrowcom i kieruje nimi w wędrówkach po ziemi, podobnie jak przewodzi żeglującym po morzu».

GISELBERTUS, k. 93v: „*stella vero maris, quia via, vita er portus navigantis Ecclesiae per hoc mare magnum et spatiosum in mundanis tenebris*” (‘gwiazda zaś morska, ponieważ jest drogą, życiem i portem Kościoła żeglującego przez to wielkie i rozległe morze pośród światowych ciemności’; MIASKOWSKI, *Melpomene*, w. 23-24: „Tyś morska gwiazda, co w ostatniej toniej / wzdychają do niej”; por. obj. OP VI 29; VIII 87; X 44.

[22.] *Luna immutabilis*

Tytuł: ‘Księżyc nieodmienny.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. GISELBERTUS, k. 93v: „*et etiam luna, radians quidem ex splendore conditoris, sed mutabilis*”; LOMBARD.*Comm.Psalm.*, PL 191,828C: „*Et sicut luna fulgebunt secundum carnem, quae modo est mutabilis sicut luna; tunc autem erit immutabilis et perfecta*”.

w. 1 *Księżycu bez odmiary* – tzn. niezmienny, pozostający stale w tej samej fazie (w pełni); niepodlegający zaćmieniu; zob. obj. OPI 75,2; III 15,2; III 28.

w. 2 *w pełniś* – zob. obj. OP III 15,2.

[23.] *Virgo dulcis et serena*

Tytuł: 'Panna pełna słodyczy i jasność.'

marg.: „*Innocent[ius] P[ontifex] M[aximus]*” – INNOCENT.*Hymn.*, PL 217,918: „*Virgo dulcis et serena, / Sancta parens Iesu Christi [...]*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 614; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *pełna słodyczy* – zob. obj. OP III 4,1; por. I 36,2.

w. 2 *osłódź gorycz grzechową* – por. OP XI 99,2.

rozpądz ciemności – por. OP VIII 81.

[24.] *Imperatrix angelorum*

Tytuł: 'Władczynie aniołów.'

marg.: „*Idem*” – INNOCENT.*Hymn.*, PL 217,918: „*Angelorum imperatrix / peccatorum consolatrix*”; por. ARIAS, k. 12v; RAYNAUDUS, s. 29; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 81; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Co w skok* – jak najszybciej, natychmiast.

anielskie szeregi – chóry anielskie; zob. obj. OPI 33,2.

w. 2 *Augustie* – tu: władczynie, królowej; *augusta* – tytuł nadawany rzymskim cesarzowym i bliskim krewnym cesarza, począwszy od Liwii Druzylli, trzeciej żony Oktawiana Augusta. Por. OPI 34; I 93.

[25.] *Virgo florentissima*

Tytuł: 'Dziewica w pełni rozkwitająca.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. INNOCENT.*Hymn.*, PL 217,918: „*Virgo dulcis et serena*”; zob. GISELBERTUS, fol 39: „*O Virgo florentissima*”; por. CANISIUS, s. 753; ESTEVE, s. 201; CARTHAGENA 4, kol. 614; RAYNAUDUS, s. 80; GAWATH, k. Ee₆v; PAULL DE BARRY, s. 44; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Kwitnie różga Aaron* – zob. obj. OP II 72,1; por. VII 50,1.

w. 2 *kwiat z owocem* – Chrystus; por. OP II 72,2; VII 50,2.

[26.] *Obsequium devotionis*

Tytuł: 'Świadcstwo pobożności.'

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – AMBROS.*Virg.*, PL 16,210D: „*devotionis obsequium*”; por. ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 18; GAWATH, k. Aa₁₁v.

w. 1 *Dowód bogomyślności* – świadectwo pobożności, pograżenia się w sprawach Bożych.

w. 2 *gdy nad psalterzem poseł z nieba ją zastawa* – nawiązanie do inspirowanych przez literaturę apokryficzną wyobrażeń na temat okoliczności zwiastowania: archanioł Gabriel miał zastać Maryję pograżoną w lekturze Starego Testamentu (Księgi Izajasza lub Psalmów); por. np. OPEC, s. 38:

Kiedy naświętsza Panna sama zamknąwszy się w swej łożnicy cz<t>ła księgi Izajaszowe, gdzie mowi: „Oto panna pocnie i porodzi Syna, jemuż imię będzie Emanuel, Bog z nami”. [...] To rozmyślając, wszystko swe serce i duch w niebo obrocila. Zatem, wzięwszy zoltarz, poczęła czytać ten

psalm: „Błogosławiłeś Gospodnie ziemi twej”, ażę do tego wiersza: „Usłyszę, co będzie Bog moją mowić we mnie”.

JAGODYŃSKI, s. 7: „Panna na ten czas żoltarz czytała, / gdy to pozdrowienie usłyszała”.

posel z nieba – archanioł Gabriel.

[27.] ***Radix omnium bonorum***

Tytuł: ‘Korzeń wszelkich dóbr’.

marg.: „*Chrysippus*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, radix omnium bonorum”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 608; ARIAS, k. 22; RAYNAUDUS, s. 56; MASENIUS, s. 588; GAWATH, k. Z_{6v}; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 56; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XV, s. 151.

w. 2 *korzeniem Panna, wszelkie skąd dobra pochodzą* – sens: Panna jest korzeniem, z którego rodzą się wszelkie dobra; zob. obj. OPI 13; por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Korzeniu wszystkich dóbr”.

[28.] ***Vitis uvas pulchras producens***

Tytuł: ‘Winorośl wydająca piękne grona’.

marg.: „*Idem*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, vitis uvas pulchras producens”; por. ESTEVE, s. 209; CARTHAGENA 4, kol. 613; RAYNAUDUS, s. 81; GAWATH, k. Aa12; PAULL DE BARRY, s. 96; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Z macice winnej piękna latorośl zakwita* – tu o Maryi jako krzewie winnym wyrosłym z „korzenia Jessego” (zob. obj. OPI 13,2).

latorośl – zob. obj. OP VI 25,1.

w. 2 *zbawienne jagody* – tu o Chrystusie lub o cnotach i prerogatywach Maryi; por. OP X 33.

[29.] ***Templum inviolatum***

Tytuł: ‘Świątynia nieskalana’.

marg.: „*Cyrillus Alex[andrinus]*” – CYRILLUS, kol. 72: „templum insolubile”; por. CANISIUS, s. 284; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 612; GAWATH, k. D_{7v}; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XVII, s. 241.

w. 1 *Heretyku, nie bluźnij* – być może aluzja do Nestoriusza, kwestionującego tytuł Maryi jako Bogurodzicy i potępionego na soborze w Efezie (zob. obj. OPII 7).

boć się to nie zwiezie – sens: bo nie ujdzie ci to na sucho, bezkarnie; por. NKPP („Święty” 17): „Kto z świętych bluźni, rzadko mu się zwozi”.

w. 2 *więcej ma praw ten kościół, niżeli w Efezie* – sens: świątynia, którą jest Maryja, ma więcej praw kościół (wspólnota wiernych) w Efezie (zapewne nawiązanie do listu do kościoła w Efezie; zob. Ap 2,2-4: „Wiem sprawy twoje i pracę, i cierpliwość twoją a iż nie możesz cierpieć złych [...]. I masz cierpliwość, i znaszałeś dla imienia mego, a nie ustałeś. Ale mam przeciw tobie, żeś miłość twoją pierwszą opuścił”); możliwy także inny sens: Maryja ma więcej praw, przywilejów niż przyznano jej w Efezie w czasie soboru w 431 r. (zob.

obj. *OP* II 6 i II 7), na którym np. nie orzeczono jeszcze dogmatu o niepokalanym poczęciu i wniebowzięciu.

[30.] *Ecclesiae fundatrix*

Tytuł: 'Założycielka Kościoła'

marg.: „*Idem*” – CYRILLUS, kol. 72: „per quam per totum orbem fundatae sunt ecclesiae”; por. CANISIUS, s. 284; CARTHAGENA 4, kol. 601; PAULL DE BARRY, s. 154; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Kościola przyciesi* – tu: fundamenty Kościoła; por. CYRILLUS, jw.: ‘przez którą założone są kościoły po całej ziemi’; *OP* XIII 24,2; XIII 25,1.

w. 2 *tę fabrykę na groncie tym mocno zawiesi* – sens: zbuduje ten gmach na tym solidnym fundamencie; por. *OP* XIII 25,2.

[31.] *Verbi Mater*

Tytuł: 'Matka Słowa'

marg.: „*Damasc[enus]*” – zob. np. IOAN.DAMASC.*Christ.nativ.*, s. 587: „O casta Verbi Mater”; por. CARTHAGENA 4, kol. 614; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *dowcipom w czym trudności siela* – sens: z czym nie radzi sobie rozum, z czym trudzą się najtęższe umysły.

w. 2 *Słowo, co świat stworzyło* – Chrystus; zob. J 1,1,3: „Na początku było Słowo [...]. Wszystko się przez nie zstało, co się zstało”.

Słowo ... Matka zrodziła – por. *Psalterzyk*, k. F₇-v: „Matko Słowa Bożego”

[32.] *Aloes dulcorans aquas*

Tytuł: 'Aloes osładzający wody'

marg.: brak; A: *Id[em]*” – {?}; por. Pnp 4,14: „myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis”; BEDA, *Expositio*, PL 91,1148C: „Aloe [...] est enim arbor odoris suavissimi [...]. At succum manat amarissimum, sed medicamentis congruum quam plurimis”.

w. 1 *Aloesie* – aloes, roślina sucholubna, występująca w Azji i w Afryce; jako symbol maryjny w związku alegoryczną interpretacją Pnp 4,14: „mirra i aloes, ze wszemi przedniejszemi olejkami”; por. Prz 7,17: „Potrzęślam pościel moję mirrą i aloesem i cynamonem”; ARTIGA, s. 159: „Igitur aloes proprietates aromatica beatæ Virgini convenit, quae suae vitae fragrantiam in omnes effudit” (“Tak więc aromat aloesu przystoi błogosławionej Dziewicy, która wonność swojego życia rozlała na wszystkich ludzi”).

co w słodką mienisz gorzką wodę – właściwie odwrotnie, sok z aloesu odznacza się raczej gorzkim smakiem; por. BEDA, jw.: ‘Aloes [...] jest bowiem drzewem wydającym słodki zapach [...]. Jednak sok wydaje bardzo gorzki, ale za to nadaje się do wielu lekarstw [...]’.

w. 2 *na napaść grzechową* – na grzeszną pokusę, skłonność.

zdrową daj ochłodę – tu: daj otrzeźwienie, opamiętanie (sok z aloesu odznacza się właściwościami leczniczymi; por. BEDA, jw.; FALIMIRZ, *O rzeczach zamorskich*, w: tenże, *O ziołach i mocy ich*, Kraków 1534, k. 3:

„To drzewo aloes ma moc naprzeciwno mdłościom serdecznym, żołądkowym i mozgowym”).

[33.] *Vitis abundans*

Tytuł: ‘Obfita latorośl.

marg.: „*Chrysippus*” – zob. CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, vitis uvas pulchras producens”.

w. 1 *Latorośli* – zob. obj. *OP* VI 25,1; por. X 28,1.

co grona mnogie dajesz z siebie – por. CHRYSIPPUS, jw.: „Bądź pozdrowiona, latorośli wydająca piękne grona”.

w. 2 *likworu pełno* – tu: soku lub wina; metaforycznie zapewne o chwale i laskach.

[34.] *Smaragdo castior*

Tytuł: ‘Czystsza od szmaragdu.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. np. MASENIUS, s. 1098: „Addit Rueius l. 2 de Gem. [tj. Franciscus Rueus, *De gemmis...*, 1626] hanc ita adversari Veneri, ut reginae Hungariae cum marito consuescenti e manibus in partes dissilierit” (marg. *Castitas*); PIERIUS, s. 440: „Sunt, qui perpetuo claroque smaragdi virore consideratio signum id esse virginitatis velint” (*Smaragdus. Virginitas*); PICINELLI, *Mondo*, s. 571-572 (lib. XII, cap. 32. *Smeraldo*).

w. 1-2 *Szmaragdzie, który prędko z pierzcienia wypryska, / gdzie serce mniej uczciwym pomysleniem ciska* – szmaragd ze względu na zielony kolor już w starożytności uchodził za symbol czystości i dziewictwa; miał też chronić przed zdradą małżeńską, a dotknięty przez osobę, która się jej dopuściła lub zamierzała dopuścić – miał się kruszyć; por. CHMIELEWSKI 1, s. 660: „W tym kamieniu to nad wszystko *notandum*, że *Veneris impatiens*, jako się pokazało, że król jeden węgierski mając go w pierścieniu, gdy się nieprzystojnym zabawił i delektował ściskaniem, na trzy części rozpadł się według Pijeryjusza, stąd mu symbolista przydał inskrypcyjā: *Cyprio diffringitur aestu*” (por. MASENIUS, jw.: ‘Dodaje Rueus [...], że jest tak nieprzychylny Wenerze, ich królowej węgierskiej obcującej z mężem wypadł z rąk rozpadając się na części’); por. TRITHEMIUS, s. 1146: „Maria smaragdus est pudicitiae” (‘Maryja jest szmaragdem niewinności’).

Szmaragdzie – zob. obj. *OP* VIII 61,1.

gdzie ... mniej uczciwym pomysleniem ciska – gdy odważy się pomyśleć o czymś nieuczciwym, niegodnym.

[35.] *Ovis in medio luporum*

Tytuł: ‘Owca wśród wilków.

marg.: „*Chryso[stomus]*” – IOAN. CHRYSOST. *Serm. Iob*, s. 86: „Ovis in medio luporum”; por. Mt 10,16: „Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum”; CARTHAGENA 4, kol. 607; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Nie szkodzą prorokowi lwi srogości pełni* – nawiązanie do historii proroka Daniela (zob. Dn 6), który za złamanie dekretu króla Dariusza, zakazującego oddawanie czci jakiemukolwiek bogu lub człowiekowi poza samym

królem, został skazany na uwięzienie w jaskini pełnej lwów; Bóg zesłał jednak anioła, który nie dopuścił do tego, by zwierzęta wyrządziły krzywdę prorokowi. Por. obj. *OP VI* 17,1.

w. 2 *wilcy piekielni* – złe duchy, szatan i jego słudzy; w Biblii wilk jest często symbolem zła; por. Mt 10,16: „Oto ja was posyłam jako owce między wilki”; J 10,12: „wilk porywa i rozplaszca owce”; AUG.*Ioan.evangel.*, PL 35,1731: „Quis est lupus, nisi diabolus?” (‘Któż jest tym wilkiem, jak nie diabeł?’).

[36.] ***Placida poenitentiae magistra***

Tytuł: ‘Łagodna mistrzyni pokuty.’

marg.: „*S[anctus] Ignat[ius] Mart[yr]*” – IGNAT.*Epist.*, s. 113: „poenitentiae est magistra”; por. CARTHAGENA 4, kol. 608; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *milusienko* – tu: łagodnie.

[37.] ***Animatum Dei templum***

Tytuł: ‘Żywa świątynia Boga.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. IOAN.CHRYSOST.*Serm. Annunt.*, s. 179: „Ave, animatum Dei templum”; por. CANISIUS, s. 765; CARTHAGENA 4, kol. 598: „animatum Dei templum” (Sanctus Ignatius Martyr); BEYERLINCK 5, s. 278: „animatum Dei templum” (Ignatius Martyr; tu i w dwóch kolejnych epigramach autorstwo św. Ignacego podane zapewne za Carthageną lub Beyerslinckiem, choć w rzeczywistości prymarnym źródłem cytatów jest św. Jan Chryzostom).

w. 1 *Niech sobie ... pościelcie* – sens: niech się tak przygotowuje; por. NKPP (‘Pościelcie’ 2): „Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz”.

w. 2 *ofiarować Bogu w tym kościele* – tu: zwracać się do Boga za pośrednictwem Maryi; może także: oddawać cześć Bogu poprzez Maryję; por. STAROWOLSKI, *Wieniec (KM)*, s. 215): „A to za przyczyną Królowej Anielskiej, miejsca tamtego patronki osobliwej, która jest «[...] animatum Dei templum [...]»», jako o niej święty Chryzostom mówi”.

[38.] ***Portus tutissimus***

Tytuł: ‘Port najbezpieczniejszy.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. IOAN.CHRYSOST.*Serm. Annunt.*, s. 179: „portus tutissimus”; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „Portus naufragantium tutissimus”; CANISIUS, s. 765; CARTHAGENA 4, kol. 598; RAYNAUDUS, s. 51; PAULL DE BARRY, s. 124; BEYERLINCK 5, s. 278: „portus tutissimus” (Ignatius Martyr).

w. 1 *burzliwego morza* – zob. obj. *OP III* 70,2.

w. 2 *kotew* – zob. obj. *OP IV* 34,1.

w tym porcie – zob. obj. *OP III* 41,2.

[39.] ***In bello propugnaculum***

Tytuł: ‘Osłona w czasie wojny.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. IOAN.CHRYSOST.*Serm. Annunt.*, s. 179: „In bello versantibus munitissimum propugnaculum”; por. CANISIUS, s. 765;

CARTHAGENA 4, kol. 603 (S[anctus] Ignatius Martyr); BEYERLINCK 5, s. 278 (Ignatius Martyr).

w. 1 *w Marsa tańcu* – w wojnie, walce, bitwie; por. KOCHOWSKI, *Liryka* I 10, w 3-7, s. 20:

Fraszka – zbrojny Mars, bóg wojny:
broi siła szalawała
i z Belloną swoją,
w kotły gdy biją i w trąby mąsieżne,
żenie w śmiertelny taniec pulki mężne.

Marsa – Mars, rzymski odpowiednik Aresa, greckiego boga wojny.

w. 2 *ku temu niechaj zdrowie ... uwodzi szańcu* – sens: niech szuka ocalenia w tym szańcu, tzn. w Maryi.

[40.] *Stella in medio nubium*

Tytuł: 'Gwiazda pośrodku chmur.'

marg.: „*Chryso[stomus]*” – IOAN.CHRYSTOST.*Serm.Iob.*, s. 86: „*Stella in medio nubium*”; por. Syr 50,6: „*Quasi stella matutina in medio nebulae*”; CARTHAGENA 4, kol. 611; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Akwilony* – zob. obj. *OP* III 69,1.

w. 2 *gwiazdy w ciemnościach* – Maryi; zob. np. obj. *OP* III 28,1; por. Syr 50,6: „*Jako gwiazda jutrzenna między mgłami*”.

[41.] *Paradisi reseratrix*

Tytuł: 'Otwierająca raj.'

marg.: „*Damasc[enus]*” – zob. IOAN.DAMASC.*Pasch.*, *PG* 96,842C: „*Qui claves Virginis non offendisti dum te peperit, et reserasti nobis paradisi portas*”; por. BEYERLINCK 5, s. 278; GREG.MAGN.*Lib.resp.*, *PL* 78,799A: „*Paradisi portae per te nobis apertae sunt*”.

w. 1 *Zawarto raj* – zob. Rdz 3,24; obj. *OP* I 46,1; por. IX 93,1-2.

źle ... jak nie może gorzej – sens: jest tak źle, że nie może być już gorzej.

w. 2 *klucze u Panny* – zob. obj. *OP* VII 66,1; por. XIV 28,1; IOAN.DAMASC., jw.: 'Który nie naruszyłeś dziewictwa [dosł.: 'kluczy dziewicy'] Maryi, kiedy Cię rodziła, i otwarłeś nam bramy raju.'

aza nam otworzy – zob. obj. *OP* IX 93,3-4.

[42.] *Dulcissimum Annae pignus*

Tytuł: 'Najsłodsza córka Anny.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 548: „*Saluto te, Maria, dulcissimum Annae pignus*”; por. GAWATH, k. Aa₃.

w. 1 *Anno* – św. Anna, według tradycji apokryficznej (*Protoewangelia Jakuba*, *Ewangelia Pseudo-Mateusza*) zaaprobowanej przez Kościół żona św. Joachima, matka Maryi i babka Jezusa.

pociechy tak świętej – tak świętego potomstwa.

w. 2 *gdy nam córka twa matką* – jako matka Chrystusa Maryja stała się matką wszystkich ludzi; por. *OP* V 23,2; XI 50; XII 23,2; XIV 86; BZOWSKI,

KM, s. 142): „Maryja jest bowiem Matką wszystkich żyjących, my zaś jej niegodnymi synami”.

ty nas miej wnuczęty – sens: uważaj nas za swoich wnuków; „logiczny” wniosek ze relacji pokrewieństwa między św. Anną a Maryją z jednej strony, z drugiej zaś z racji powszechnego macierzyństwa Maryi w stosunku do wszystkich ludzi.

[43.] *Fons perenniter fluens*

Tytuł: ‘Źródło wiecznie płynące’.

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 584: „fons perennis veri luminis”; por. CARTHAGENA 4, kol. 602; OPI 63; VI 78; VIII 84.

w. 1 *Źródło hojne* – por. OPI 63,1.

z Chrystusa co wymikasz skały – które wypływasz ze skały, którą jest Chrystus; por. OP VI 30,1; 1Kor 10,4: „a skała była Chrystus”.

w. 2 *jako świat, nigdy strugi Twe nie osychały* – sens: jak długo świat istnieje, nigdy nie wysychały wypływające z ciebie strumienie (łask); por. OPI 63,2; VI 78,2.

[44.] *Sidus nauticum*

Tytuł: ‘Gwiazda żeglarzy’.

marg.: „*Ex Liber[io]*” – LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 48: „Jest to gwiazda jedna [...] i zowią ją *polaris*, północną, a morską żeglarską, *sidus nauticum*, dlatego, że po niej marynarze okręty i drogi swoje kierują, po niej wiatry uznawają, z niej portów, prowincyi, ziem, insuł dochodzą”.

w. 1-2 *Gwiazdo pomocna ... / nauklerom* – sens: gwiazdo, która pomagasz żeglarzom; zob. obj. OP II 92,1; VI 29,2; X 21,2; por. III 40; VI 29; VIII 87,1.

w niebezpiecznej toni – w niebezpieczeństwie, w krytycznej sytuacji.

[45.] *Templum sanctificatum*

Tytuł: ‘Kościół poświęcony’.

marg.: „*S[anctus] Iacobus Apost[olus]*” – LITURGIAE, k. D₄: „Templum sanctificatum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 25v; GAWATH, k. Bb₈v.

w. 1 *Przy poświęcaniu kościół judzki mgła okrywa, / dedykując: w tym Bóstwo obecnie przebywa* – nawiązanie do uroczystości poświęcenia świątyni Salomona: po opuszczeniu przez kapłanów Świętego Świętych świątynię okrył obłok na znak, że zamieszkał w niej Bóg; zob. 1 Krl 8,10,12: „I zstało się, gdy wyszli kapłani z świątyni, obłok nappełnił dom Pański [...]. Tedy rzekł Salomon: Pan rzekł, że miał mieszkać we mgle”.

kościół judzki – świątynia Salomona w Jerozolimie (zob. obj. OP VII 31).

dedykując – tu: dając w ten sposób znak (lub: poświęcając go, tj. „kościół judzki”).

w tym – tj. w świątyni jerozolimskiej; możliwy też sens: w Maryi, w której, w przeciwieństwie do świątyni Salomona, gdzie przechowywano przedmioty przypominające o Bogu (m.in. tablice Prawa), przebywał sam Bóg (Jezus).

[46.] *Splendor agminum caelestis militiae*

Tytuł: 'Wspaniałość wojsk niebiańskich.'

marg.: „*Ex «Rosoco[roneto]»*” – GAWATH, k. Dd₆: „Splendor agminum caelestis militiae”; por. *De beata Maria V[irgine]* (AH 54,250, s. 393): „Veni, splendor ordinum / Caelestis militiae”.

w. 1 *Debora* – zob. obj. OP VII 9,1.

w. 2 *niebieskie wojska* – zob. obj. OP I 26,1; I 33,2.

i zdobi, i rządzi – po wniebowzięciu Maryja jest ozdobą i królową chórów niebieskich; por. OPI 34; I 93; zob. obj. VIII 43,1.

[47.] *Contritio pravitatis haereticae*

Tytuł: 'Skruszenie heretyckiej niegodziwości.'

marg.: „*Soph[ronius]*” – Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30 124C: „Haec est virgo, quae sola interemit universam haeticam pravitatem” (dzieło przypisywane także Sofroniuszowi); por. DION.CARTH.*Laud.*, k. 318v: „Unde convenienter dixit Hieronymus: «Haec est virgo, quae sola universam haeticam perimit pravitatem»”; ESTEVE, s. 205: „Contritio pravitatis haereticae” (Sophronius vel Hieronymus); CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 5v; GAWATH, k. D_{6v}.

w. 1 *Nie podnoś hardy głowy, Lutrze z Aryjuszem* – szyk: nie podnoś głowy, hardy Lutrze z Aryjuszem; możliwa także lekcja: nie podnoś hardej (= hard<ćj>) głowy, Lutrze z Aryjuszem.

Lutrze – Marcin Luter (1483-1546), jeden z przywódców reformacji protestanckiej, współtwórca doktryny zwanej luteranizmem, uznany przez Kościół katolicki za heretyka; kwestionował katolicką naukę o pośrednictwie świętych, w tym również Maryi.

z Aryjuszem – Ariusz (ok. 260-366), duchowny aleksandryjski, twórca doktryny zwanej arianizmem: podważył naukę o współistotności Boga Ojca i Syna, a tym samym o boskiej naturze Chrystusa (a zatem i o boskim macierzyństwie Maryi) i o Trójcy Świętej (antytrynitaryzm); naukę Ariusza jako herezję potępiono na soborze w Nicei w 325 r.

w. 2 *dostojeństwem tej Matki pychę waszą skruszem* – por. DION.CARTH., jw: 'Stąd trafnie powiedział św. Hieronim: «Oto dziewica, która sama zniweczyła wszelkie błędy heretyckie»'; *Psalterzyk*, k. Gv: „Skruszenie złośliwości kacerskiej”. Zob. obj. OP V 69,2; por. XI, [Motto].

pychę ... skruszem – sens: ukarzymy, upokorzemy waszą pychę (wykazując, że tkwicie w błędzie; ukazując godność Maryi, której wy jej odmawiacie).

[48.] *Magnes sequax Phaebi*

Tytuł: 'Magnes podążający za Febem.'

marg.: „*Ex Liber[io]*” – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 62: „Na ostatek gwiazda północna abo morska ma to osobliwego, że magnes kamień ciągnie i kieruje ku sobie, i dlatego marynarskie igły i żelaza obracają się *ad polum*, ku tej gwiazdzie, i pokazują drogę biegającym po morzu okrętom, że są potarte magnesem”.

w. 1 *Magnesie, którego wzrok obrócon do nieba* – mowa o igle magnetycznej; por. *OP* IV 60,1; VI 29,1; X 91,1; XII 42,1

w. 2 *z przedwiecznego Feba* – tu: Chrystusa (na którego Maryja wskazuje tak, jak magnes wskazuje północ i Gwiazdę Polarną).

Feba – zob. obj. *OP*, W, w. 22.

[49.] ***Habens paradisum***

Tytuł: 'Mająca raj.'

marg.: „*Anagr[amma]*” – {?}; zob. obj. *OP* III 73,1.

w. 1 *Maryją Kościół rajem ... zowie* – raj (łac. *paradisus*) należy do częstych w literaturze mariologicznej tytułów maryjnych; zob. np. MARRACCI XIV, s. 100-103; por. obj. *OP* VIII 44,1.

z tej racyjej – z tego powodu.

w. 2 *że „ma raj” Maryja ... w słowie* – ponieważ Maryja posiada „raj” w swoim imieniu; przykład popularnego w dawnej literaturze konceptu anagramatycznego, polegającego na tworzeniu nowych wyrazów (lub zdań) poprzez przestawienie liter lub sylab w wyrazach istniejących (tu podstawą operacji jest imię Maryi pisane jako MARYA – MA RAY, lub MARIA – MA RAI); por. Wacław Potocki, *Pełna Najjaśniejszemu Janowi III...*, [w:] A. Grabowski, *Ojczyście spominki*, t. 1, Kraków 1845, s. 217: „Lecz nasza zdrowszy MA RAJ, niż Ewa, Maryja”.

z tajemnice – tu zapewne: ukryty w tajemny sposób (raj).

[50.] ***Dioptra astrologica***

Tytuł: 'Luneta astrologiczna.'

marg.: „*Andr[eas] H[ierosolymitanus]*” – por. ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „Salve, dioptra perspectiva, per quam sedentes in tristi umbra peccatorum, recipientes Solem iustitiae mirabiliter illustrati sunt”; por. ARIAS, k. 6v; RAYNAUDUS, s. 16; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 260.

w. 1 *Dyjoptro astrologów* – w starożytności dioptra oznaczała przyrząd mierniczy; tu w znaczeniu lunety stosowanej do obserwacji nieba przez astronomów; zob. obj. *OP* IV 90,1.

w. 1-2 *ta w niebo na śpiegi / śle oczy* – sens: ta (luneta astronomiczna) umożliwia oczom obserwację nieba.

w. 2 *Ty tam ... skazujesz przebiegi* – wskazujesz tam (tzn do nieba) drogę.

[51.] ***Lilium in medio spinarum***

Tytuł: 'Lilia pośrodku cierni.'

marg.: „*Chrysost[omus]*” – IOAN.CHRYSTOST.*Serm.Iob.*, s. 86: „Lilium in medio spinarum”; por. Pnp 2,2; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *Chociaż się pomieszane głogi z cierniem wiją, / między zielskiem tym widać tę śliczną liliją* – zob. obj. *OP* I 92,1; por. IV 28; X 63; XIV 5.

[52.] ***Germen iustitiae in oppido iniquitatis***

Tytuł: 'Zarodek sprawiedliwości w mieście niegodziwości.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.CHRYSTOST.*Serm.Iob.*, s. 86: „Germen iustitiae in oppido iniquitatis”; por. Ez 7,23: „civitas plena iniquitate”; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Któraś w świata mieściem próżna jest od złości* – por. Ez 7,23: „ziemia pełna jest sądu krwi a miasto pełne nieprawości”.

próżna ... od złości – wolna od grzechu, bezgrzeszna.

w. 2 *między ... kąkołem ziarnem pobożności* – aluzja do przypowieści o pszenicy i kąkolu (Mt 13,24-30).

[53.] *Magnificum divinae gloriae templum*

Tytuł: ‘Wspaniała świątynia Boskiej chwały.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – {?}; por. por. BERN.CLAR.*Salv.Reg., PL* 184,1069: „ipsa templum”; zob. ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „Salve, magnificentum divinae gloriae templum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 606 (Divus Bernardus); ARIAS, k. 14v (Andreas Hierosolymitanus); BEYERLINCK 5, s. 278 (Bernardus); *OP VI* 74.

w. 1 *Kościół Salomonów* – zob. obj. *OP VII* 31.

kosztowne ściany – por. 1Krl 6,15: „I zbudował ściany domu wewnątrz deskami cedrowymi”.

w. 2 *ten* – tzn. Maryję, której prefiguracją była świątynia Salomona.

pienia chwały Boskiej – pieśni, śpiewy wielbiące chwałę Boga.

na przemiany – na zmianę, bez przerwy.

[54.] *Regis aeterni palatium*

Tytuł: ‘Pałac wiecznego króla.’

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. ANDR.CRET.*Annunt.*, s. 193: „Salve, consecratum Regis palatium”; por. BEYERLINCK 5, s. 278 (Bernardus); CANISIUS, s. 763 (Andreas Hierosolymitanus); CARTHAGENA 4, kol. 609; RAYNAUDUS, s. 45; GAWATH, k. B₆.

w. 1 *Kształtnie cudny, cudownie kształtny* – piękny pod względem kształtu, bryły.

belwederze – tu: pałacu.

w. 2 *w którym sobie mieszkanie Król chwały obierze* – por. KOCHOWSKI, *OP V* 7,1; *Psalmodia XVI*, w. 5: „Tyś wiecznego Króla pałacem”.

Król chwały – Jezus; por. Ps 23(24),7-10 (zob. obj. *OP IV* 21,1).

[55.] *Paradisi deliciae*

Tytuł: ‘Rozkosze raju.’

marg.: „*S[anctus] Dama[scenus]*” – zob. IOAN.DAMASC.*Cant.*, s. 609: „Salve, paradisi deliciae”; por. CARTHAGENA 4, kol. 608; Rdz 2,15.

w. 1 *raj ... rozkoszny* – zob. obj. *OP I* 35,2; por. STRYJEWICZ, *KM*, s. 307: „I dlatego słusznie ją przyrównał Rupertus do raju rozkosznego, w którym źródło łaski i wszelakich cnót znajdowały się drzewa”.

Zefir z Fawonim – zestawienie tautologiczne: Zefir był bóstwem i uosobieniem łagodnego wiatru zachodniego, utożsamianym z rzymskim Fawoniuszem.

w. 2 *Raj bez Maryjej ... deliciej nie miewa* – por. *OP I* 35,2; XVI 20.

[56.] *Fidelium turris*

Tytuł: ‘Wieża wierzących.’

marg.: „*Idem*” – zob. IOAN.DAMASC.*Cant.*, s. 609: „Salve, turris fidelium”; por. BEYERLINCK 5, s. 278: „Fidelium turris” (Damascenus); MARRACCI XVII, s. 274.

w. 1 *Wieżą* – zob. obj. *OP* III 46,1; VII 88,1; por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Baszto wiary krześcijańskiej”.

[57.] *Solis ortus, qui nullum fert occasum*

Tytuł: ‘Wschód słońca niezający zachodu.’

marg.: „*Chrysippus*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, solis ortus, qui nullum fere potest occasum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610; GAWATH, k. D₇; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *przez dzień co świeciło jasnie* – które świeciło jasno przez cały dzień.

w. 2 *Panna słońcem* – zob. obj. *OP*, P [2].

bo wschodzi, a nigdy nie gaśnie – por. *Psalterzyk*, k. F_{3v}: „Wschodzie słońca, nieprzynoszący żadnego zachodu”.

[58.] *Fons lucis*

Tytuł: ‘Źródło światła.’

marg.: „*Chrysippus*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, fons lucis, omnem hominem illuminantis”; por. Est 10,6; ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 602; GAWATH, k. Aa₃; PAULL DE BARRY, s. 109; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *źródłem ninie* – jest teraz źródłem.

w. 2 *z którego ... światło płynie* – zob. obj. *OP* IV 2,1; por. IV 87,2; VIII 42,2; XII 4,2; XVI 27,1; Est 10,6: „Małe źródło, które urosło w rzekę i obróciło się w światłość i w słońce, i w wody wielkie się rozlało – jest Ester” (Estera jest jedną ze starotestamentowych figur Maryi, zob. obj. *OP* VII 10,1.)

[59.] *Armarium vitae*

Tytuł: ‘Arsenał żywota.’

marg.: „*Idem*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, armarium vitae”; por. ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 598; ARIAS, k. 2v; RAYNAUDUS, s. 5; GAWATH, k. Bb_{7v}; LYRAEUS, s. 471; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *na cały żywot ... uspokoić* – tu zapewne: zaznać pokoju w całym życiu (lub: zaznać wiecznego pokoju, czyli zbawienia).

w. 2 *Panińskim cekauzie* – zob. obj. *OP* I 56; por. II 79,2; II 80,1; IV 31,1; VII 88,1.

[60.] *Totius fragrantiae pratum*

Tytuł: ‘Łąka wszelkiej wonności.’

marg.: „*Idem*” – CHRYSIPPUS, s. 603: „Ave, quae es pratum totius fragrantiae Sancti Spiritus”; por. CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 20v; RAYNAUDUS, s. 52; GAWATH, k. B₈; PAULL DE BARRY, s. 157; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XIV, s. 130.

w. 2 *nad zybet odor ziela Panińskiego bywa* – wonność ziół Maryi przewyższa zapach zybetu; por. *Psalterzyk*, k. G₃: „Łąko wszelkiej wonności Ducha Świętego”; por. *OP* XVI 56,1

odor ziela Panińskiego – tu: sława cnót i łask Maryi;
zybet – rodzaj substancji aromatycznej zbliżonej do pizma pozy-
 skiwanej z wydzielin niektórych zwierząt.

[61.] *Rectae fidei norma*

Tytuł: 'Zasada prawowierności.'

marg.: *Cyrrill[us] Al[exandrinus]* – por. CYRILLUS, kol. 72: „sceptrum rectae doctrinae”; CANISIUS, s. 284: „tu rectae fidei sceptrum ac norma”; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 17v; GAWATH, k. Z₆v; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *państwy* – państwami.

w. 2 *Panna berlem, pod którym wiara nie pobłądzi* – nawiązanie do przekonania, że właściwa nauka o Maryi i należnej jej czci jest swoistą miarą i gwarancją ortodoksji; zob. obj. *OP V* 69,2; por. *X* 47,2; TRITHEMIUS, s. 1145: „Maria normam credendi statuit apostolis” ('Maryja ustanowiła normę wiary dla apostołów'); *Psalterzyk*, k. G₃: „Miaro prawej wiary”.

[62.] *Carchedonius*

Tytuł: 'Kamień kartagiński.'

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. PLIN.MA.NH 37,30: „Carchedonius [...]. Carthaginem quondam deportabatur. [...] Omnia autem haec genera contumaciter scalpturae resistunt”; TRITHEMIUS, s. 1148: „Maria calcedonius multis dives virtutibus illusiones daemonum phantasticas pellit”.

w. 1 *Granacie* – granat, minerał zaliczany do grupy krzemianów, zwany tak ze względu na podobieństwo do owoców rośliny o tej samej nazwie; utożsamiany niekiedy z chalcedonem (*calcedonius*) lub „kamieniem kartagińskim”; zob. PLIN.MA., jw. (przekł. t. 10, s. 485): „Karchedonius [...] Niegdyś wożono go do Kartaginy”; por. K. Gesner, *Sancti patris Epiphaniū... de XII gemmis quae erant in veste Aaronis... cum corollario Conradi Gesneri*, w: idem, *De omi rerum fossilium genere...*, Tiguri 1565, s. 24v: „Pro carchedonio [...] carbunculi species, granatus vulgo dictus” ('Zamiast karchedoniusa [...] rodzaj karbunkułu, pospolicie zwany granatem').

ze wszystkich stron tak subtelnie rznięty – granat (podobnie jak chalcedon i kamień kartagiński) zaliczany był do kamieni twardych, opierających się szlifowaniu, a zatem wymagających szczególnych umiejętności i precyzji ze strony jubilera; zob. PLIN.MA., jw. (przekł. t. 10, s. 485): „Wszystkie [...] te rodzaje opierają się uporczywie rznięciu” –).

w. 2 *że się Ciebie nie mógł tchnąć nigdy czart przeklęty* – granat (chalcedon) uchodził za kamień mający moc odpędzania sennych widziadeł i pomagania w walce z wrogami; zob. Ps.-ALBERT, s. 72:

Jeżeli się chcesz uchronić pośmiechowiśków i wszystkie fantazyje i wszelkie przypadki zwyciężyć, weź kamień nazwany *chalcedonius* [...]. Ten [...] pomaga przeciwko wszystkim fantastycznym przenagabaniom i dopomaga zwyciężać wszelkie przygody od przeciwników.

Por. TRITHEMIUS, jw.: ‘Maryja bogata w liczne cnoty jak chalcedon odpędza fałszywe widziadła demonów’; być może także aluzja do Rdz 3,15 (zob. obj. *OP VII* 44,2).

[63.] *Lilium spinis supra*

Tytuł: ‘Lilia wyższa nad ciernie.’

marg.: brak – por. Pnp 2,2; HAILGRINUS, *PL* 206,189A: „Est lilium infra spinas, est lilium inter spinas, est lilium super spinas”.

w. 1 *Lilijo między cierniem mająca kwiat drogi* – zob. obj. *OP I* 92,1; X 51.

w. 2 *któraś dobrze wyższa ... nad ciernie i głogi* – por. *OP X* 51,2; XIV 5,2.

któraś dobrze wyższa – która o wiele bardziej przewyższasz.

[64.] *Sucus cedriae*

Tytuł: ‘Sok cedru.’

marg.: „*Ex symbol[is] Fer[ri]*” – zob. FERRUS, s. 201-201 (*Cedro*); por. PLIN.MA.NH 24,11: „Cedrus magna [...] dat picem, quam cedria vocatur [...]. Cedri sucus [...] defuncta corpora incorrupta aervis servat, viventia corumpit, mira differentia, cum vitam auferat spirantibus defunctisque pro vita sit”; ALBERT.Laud., s. 408: „Sucus cedri interna pinguedo charismatum, vel pietas ipsius Mariae, quae et huiusmodi vermes necat et haec ulcera sanat”; IORDANUS, s. 424: „Cedrus odore et succo fugat et extinguit serpentes; sic odor et sucus tuarum virtutum, gratiarum et orationum, salutifera Virgo Maria, fugant daemones et praedam auferunt ab eis, id est peccatores”; PICINELLI, *Symbola*, s. 566.

w. 1 *Cedryjo, od której ... drzewo nie próchnieje* – zob. obj. *OP XI* 80,1.

cedryjo – cedryja (łac. *cedria*), żywica drzewa cedrowego, której przypisywano właściwości lecznicze i konserwujące; por. PLIN.MA., jw. (przekł. t. 8, s. 15): „Cedr wielki [...] wydaje smołę cedria zwaną”; zob. też obj. *OP II* 91,1.

w. 2 *napuść, Panno, tym sokiem nas grzesznych nadzieje* – sens: wzmocnij tym sokiem (tzn. swoją łaską) nadzieję nas grzesznych (na zbawienie); możliwy także sens: wzmocnij nas grzesznych tych sokiem nadziei (na życie wieczne); być może nawiązanie do wspomnianych wyżej konserwujących właściwości żywicy cedrowej; por. PLIN.MA., jw. (przekł. t. 8, s. 15): „Zmarłe ciała zachowuje długo od zepsucia, żyjące psuje; dziwna sprzeczność! Odbierając życie istotom żyjącym, zmarłym służy za życie. Psuje także suknie i zabija owady” – w odniesieniu do Maryi: ożywia ona grzeszników niejako umarłych duchowo; ALBERT., jw.: ‘Sok z cedru oznacza bogactwo duchowych charyzmatów lub miłość samej Maryi, która zabija tego rodzaju robaki i leczy rany’; IORDANUS, jw.: ‘Wonność i żywica cedru odstrasza i zabijają węże; podobnie wonność i żywica Twoich cnót, łask i modlitw, zbawienna dziewico Maryjo, odpędzają demony i odbierają im łup, tj. grzeszników.’

[65.] *Hortus Asveri*

Tytuł: ‘Ogród Aswera.’

marg.: „*Esther*” 7 – Est 7,7: „Rex autem iratus surrexit et de loco convivii intravit in hortum arboribus consitum”; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „Hortus Asveri”.

w. 1 *Aswera ogrodem* – por. Est 7,7: „A król, rozgniewawszy się, wstał i z miejsca uczty i szedł do ogroda drzewy osadzonego”.

Aswera – zob. obj. *OP* VII 10.

w. 2 *za Twym dekret gniewu odmienia powodem* – sens: za Twoim wstawiennictwem odwołuje wyrok spowodowany gniewem (podobnie jak Estera wyprosiła u króla Aswera odwołanie wyroku skazującego na śmierć Żydów; zob. Est 8); por. *OP* XII 65,2.

[66.] *Fons universam terram irrigans*

Tytuł: ‘Zdrój nawadniający całą ziemię’.

marg.: „*S[anctus] Dama[scenus]*” – {?}; por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Ego sanitatum fons perennis”; Rdz 2,6: „fons ascendebat e terra, irrigans universam superficiem terrae”; zob. CARTHAGENA 4, kol. 602: „Fons universam terram irrigans” (Damascenus);

w. 1 *Nie bój się zbytniej suszy nikt na role swoje* – sens: niech nikt nie obawia się, że nadmierna susza dotknie jego ziemię (metaforycznie: niech nikt nie obawia się gniewu Bożego).

w. 2 *gdy płyną na wszystkie świat z tego źródła zdroje* – por. Rdz 2,6: „zdrój wynikał z ziemi, oblewający wszystkie wierzchy ziemi”.

z tego źródła – tu: z Maryi; zob. np. obj. *OP* I 40; VIII 84; por. I 63,1.

[67.] *Apostolorum praeconium*

Tytuł: ‘Przepowiadanie apostołów’.

marg.: „*S[anctus] Ephr[ae]m*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „apostolorum praeconium”; por. CANISIUS, s. 765; ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 20v; PAULL DE BARRY, s. 93; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 2 *brzmią... chwałę* – głoszą chwałę.

Matki... Jehowy – zob. obj. *OP* I 72,2; tu w odniesieniu do Jezusa (traktowanie Maryi jako matki Jahwe, tj. Boga Ojca – jest teologicznie błędne); por. III 11,1.

[68.] *Honor martyrum*

Tytuł: ‘Chłuba męczenników’.

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „honor martyrum”; por. CANISIUS, s. 765; ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 11v; PAULL DE BARRY, s. 40; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI VIII, s. 195.

w. 1 *Ten honor... uczyniła* – sens: okazała w taki sposób cześć.

w. 2 *sama... męczennicą była* – zob. obj. *OP* XIV 18; por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Czci męczeńska”.

[69.] *Charta divinissima*

Tytuł: ‘Karta przenajświętsza’.

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „charta divinissima”; por. ARIAS, k. 4; PAULL DE BARRY, s. 40; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI III, s. 73.

w. 1 *slicznie biała* – tu: doskonale biała (metaforycznie o doskonałości Maryi).

z obojej strony – z obydwu stron (zapewne w odniesieniu do duszy i ciała).

w. 2 *tetragramatony* – tu: swoje własne imię; tetragramaton, tetragram – układ czterech liter (JHWH) oznaczający imię Boga (zob. obj. *OPI* 72,2).

[70.] ***Solatum mundi***

Tytuł: ‘Pociecha świata.’

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „solatum mundi”; por. CARTHAGENA 4, kol. 611; ARIAS, k. 24; RAYNAUDUS, s. 63; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *w ostatecznej ... trwodze* – tu: w sytuacji skrajnego zagrożenia.

w. 2 *ta ... Gospodze* – ta pani (Maryja).

z pociechą – por. *OP* II 71,1; II 82,1; II 95,2; VII 32,2.

[71.] ***Susceptio orphanorum***

Tytuł: ‘Przyjęcie sierot.’

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „Tu orphanorum susceptio”; por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 607; por. ARIAS, k. 19; GAWATH, k. Aa_{11v}; BEYERLINCK 5, s. 278;.

w. 2 *Panna sieroty zbiera* – por. obj. *OP* I 47,1; I 54,1; XI 17,2; XVI 19; *Psalterzyk*, k. Gv: „Sierot przyjęcie”.

nie gardzi porzutki – sens: nie gardzi podrzutkami, dziećmi porzucenymi (metaforycznie o grzesznikach).

[72.] ***Praestantissimum terrae miraculum***

Tytuł: ‘Najwspanialszy cud świata.’

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „Ave, praestantissimum orbis terrae miraculum”; por. CANISIUS, s. 766; CARTHAGENA 4, kol. 608; ARIAS, k. 16; RAYNAUDUS, s. 38; GAWATH, k. V_{6v}; PAULL DE BARRY, s. 73; BEYERLINCK 5, s. 278; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 360. Por. *OP* XIV 30.

w. 1 *Siedm cudów świat rachuje* – wylicza się siedem cudów świata; nawiązanie do popularnego zestawienia siedmiu najsłynniejszych dzieł sztuki starożytnej (piramida Cheopsa, wiszące ogrody Semiramidy, świątynia Artemidy w Efezie, posąg Zeusa w Olimpii, mauzoleum w Halikarnasie, kolos rodyjski i latarnia na wyspie Faros); por. *OP* XIV 30,1.

w. 1-2 *lecz pierwszym kłaść trzeba / tę ziomkę* – sens: lecz za pierwszy, największy trzeba uważać tę naszą rodaczkę (Maryję); zob. obj. V 46; por. LIBERIUSZ, jw.: „Ś[więty] Efreem zowie ją cudem znamienitym świata”.

w. 2 *podniesioną nad najwyższe nieba* – nawiązanie do wniebowzięcia i ukoronowania Maryi w niebie (zob. obj. *OP*, P [tytuł]).

[73.] *Causa salutis*

Tytuł: 'Przyczyna zbawienia.'

marg.: „*S[anctus] Irenaeus*” – IRENAEUS, *Adv. haer.* 3 22,4, PG 7,959A: „*Maria [...]* et sibi et universo generi humano causa facta est salutis”; por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 4v; RAYNAUDUS, s. 9; PAULL DE BARRY, s. 68; BEYERLINCK 5, s. 278; GAWATH, k. Aa₁₁; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 310.

w. 1 *Panna każdej zbawienia przyczyną jest duszy* – sens: Maryja jest przyczyną zbawienia każdej duszy; zob. obj. OP II 14,2; IV 83,1; por. OP V 71; V 83; *Psalterzyk*, k. G: „Przyczyno zbawienia rodzaju ludzkiego”; LIBERIUSZ, jw.:

Święty Ireneusz tak o niej mówi: [...] „Wszystkiemu narodowi ludzkiemu przyczyną zbawienia stała się”. [...] Święty Hieronim: [...] „Czczymy sprawczyną zbawienia, która gdy Twórcę swego poczęła z nieba, stawiała nam Odkupiciela na ziemi”.

w. 2 *kogóż za to dziękować afekt nie poruszy?* – sens: kogo uczucie (wdzięczności) nie skłoni do tego, żeby za to dziękować.

[74.] *Exordium salutis*

Tytuł: 'Początek zbawienia.'

marg.: „*Damianus*” – DAMIAN.Nativ.XLV, PL 144,753C: „*humanae salutis exordium*”; por. CARTHAGENA 4, kol. 612; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1-2 *Końcem śmierci i wraz jest początkiem żywota / Panna* – sens: przez udział w zbawczym dziele Chrystusa Maryja zwyciężyła śmierć i zarazem zapoczątkowała nowe życie; zob. obj. OP IV 83,1; V 71,1.

w. 2 *nad rozum ludzki* – niepojęte, przekraczające możliwości ludzkiego rozumu.

oboja robota – jedno i drugie dzieło.

[75.] *Signum contradictionis*

Tytuł: 'Znak sprzeciwu.'

marg.: „*Timotheus Hier[osolymitanus]*” – zob. CARTHAGENA 3, kol. 591: „*Timotheus presbyter Hierosolymitanus Oratione de propheta Symeone, dum Beatam Virginem appellavit signum, cui contradicetur*”; por. Timotheus, *In prophetam Symeonem*, PG 86 (1),246; Łk 2,34; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Człek, grzechem okowany, siedział w tej niewoli* – por. OP XI 54,1; XI 58,1; XII 8,1.

w. 2 *dokąd go na swobodę ten znak nie wyzwoli* – dopóki ten znak nie wyswobodzi go ku wolności; por. Gal 4,31: „którą wolnością nas Chrystus wolne uczynił”; OP XI 54,2.

ten znak – Jezus; nawiązanie do proroctwa Symeona (Łk 2,34): „Oto ten jest położon [...] na znak, któremu sprzeciwiać się będą” (por. obj. OP V 1,4); por. CARTHAGENA, jw.: „Tymoteusz Jerozolimski w mowie

o proroku Symeonie, gdy nazwał błogosławioną Dziewicę znakiem, któremu sprzeciwić się będą.

[76.] *Lucida nubes*

Tytuł: 'Obłok jasny.'

marg.: „*S[anctus] Hier[onymus]*” –{?}; por. HIER.*Job*, PL 26,742A: „sive quia virgo Maria, mater Domini, non ex virili semine aggravata, levis nubes est dicta”; Mt 17,5: „Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos”; GERMAN.*Mariale*, s. 52: „Ave, quae nobis intelligibilem divinum rorem instillas, lucida nubes, a qua sol splendidissimus ortus est”; ANDR.CRET. *Dorm.*, s. 634: „O nubes tota lucida”; Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,491; CARTHAGENA 4, kol. 604 (Hieronymus); RAYNAUDUS, s. 42; PAULL DE BARRY, s. 53; BEYERLINCK 5, s. 278; MARRACCI XII, s. 76-80.

w. 1 *mgły cymeryjskie grube sięją cienie* – zob. obj. OP VIII 81,1.

w. 2 *obłok ... jasny rozżenie* – por. OP VIII 81,1.

obłok ... jasny – Maryja; por. HIER., jw.: ‘czy to dlatego, że dziewica Maryja, Matka Pana, nie poczęła z nasienia męskiego, obłokiem lekkim jest zwana’; WOJSZJAROWICZ KM, s. 257, 265:

Święty Epifanijusz tajemnicę tę wynurza, kiedy przeczystą Pannę maluje oczom naszym jako obłoczek niejaki. O, gdzie ten obłoczek z swoją ukaże się jasnością, tam wszystkie rzeczy zarażne w zdrowe i pożyteczne odmienić się muszą. *O beata Virgo, nubes es lucida, quae fulgur lucidissimum ad illuminandum mundum deduxisti inquam Christum* [‘O błogosławiona Dziewico, Ty jesteś jaśniejącą chmurą, Ty, która spuściłaś najjaśniejszą błyskawicę, to znaczy Chrystusa, na oświecenie świata’].

Por. Mt 17,5: „oto obłok jasny okrył je” (z opisu przemienienia Pańskiego; fragment w literaturze mariologicznej odnoszony do Maryi; zob. np. Bourasé 2, kol. 1131).

[77.] *Virgo illustris*

Tytuł: 'Panna oświecona.'

marg.: „*Germ[anus] P[atriarcha]*” – GERMAN.*Mariale*, s. 146: „O Virgo illustris”; por. CANISIUS, s. 78; CARTHAGENA 4, kol. 614; BEYERLINCK 5, s. 278.

w. 1 *Słońce szatą, podnóżkiem miesiąc, z gwiazd korona* – zob. Ap 12,1; obj. OPI 27,1; V 32.

w. 2 *jaśnie oświecona* – zob. obj. OPIV 6,1; por. VIII 36,2

[78.] *Mulier amicta sole*

Tytuł: 'Niewiasta obleczona w słońce.'

marg.: brak – zob. Ap 12,1; por. ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 16v; GAWATH, k. Aa₁v; LIT.SCRIPT., s. 157; OPI 51.

w. 1 *Słońcem sprawiedliwości* – zob. obj. OP, P [1]; por. II 63,2; III 63,3; VIII 48,3.

w. 2 z *też materijnej szatę* – szatę z tego samego materiału (tzn. ze słońca, światła); por. obj. *OP I 51,2*.

[79.] *Mulier tria sata commiscens*

Tytuł: ‘Panna zaczyniająca ciasto z trzech miar’.

marg.: brak – por. Rdz 18,6: „Accelera, tria sata similiae commisce, et fac subcinericios panes”; Łk 13,21: „Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria, donec fermentaretur totum”.

w. 1 *Piecz, Panno, podpłomyki* – być może aluzja do Rdz 18,6: „Pośpieszył się Abraham w namiot do Sary i rzekł jej: Spiesz się, trzy miarki światłej mąki rozczyni a naczyń podpłomyków”; por. Łk 13,21: „Podobne jest kwasowi, który wzięwszy niewiasta, zakryła we trzy miary mąki, ażby się wszystko zakwasiło”. Zob. też obj. *OP IX 19,1*.

nan grzesznym z wygodą – tu: zaspokajając głód nas grzeszników.

w. 2 *łaska mąką, pokora solą, wiara wodą* – nie udało się ustalić źródła tego zestawienia; o mące jako symbolu łaski zob. BERCHORIUS, s. 217: „farina [...] signat divinam gratiam” (mąka [...] oznacza Bożą łaskę); sól jako symbol pokory zob. np. w: *Martyrologium franciscanum*, Parisiis 1638: „Humilitati studuit quam diligentissime [...], ut nil ei saperet, quod sanctae humilitatis sale conditum non esset” (o Janie Dunsie Szkocie: ‘W pokorze ćwiczył się jak najgorliwiej [...], tak że nic mu nie smakowało, co nie byłoby przyprawione solą świętej pokory’); woda jako symbol wiary zob. np. Zacharias Chrysopolitanus, *De concordia evangelistarum*, PL186,505B: „aqua fidei” (‘woda wiary’).

[80.] *Oliva fructifera*

Tytuł: ‘Oliwa owocodajna’.

marg.: „*Ildephon[sus]*” – PS.-HILDEPHONS. *Coron.*, PL 96,294A: „oliva fructifera”; MASENIUS, s. 1024: „Olea sive oliva; marg. *Misericordia*); por. Ps 51; ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 18v; GAWATH, k. Z₆v.

w. 1 *Fraszka prowent owoców* – tu: niewiele znaczy, niczym jest dochód z owoców.

w. 2 *miłosierdzie sący... ta oliwa* – olej (oliwa) jest jednym z symboli miłosierdzia (np. w przypowieści o miłosiernym Samarytaninie; Łk 10,34).

ta oliwa – Maryja; zob. obj. *OP IX 55,1*; por. SPINELLI s. 209-210: „Virgo beatissima assimilatur olivae: [...] misericordiae oleo ita abundat, ut ipsi arbori olivae comparetur, quae ubertatem olei semper ex ea manantis indicat” (‘Najświętsza Dziewica podobna jest do oliwki: [...] tak bardzo obfituje w olej miłosierdzia, że może być porównana do samego drzewka oliwnego, które oznacza obfitość oleju zawsze z niej wypływającego’).

[81.] *Lectulus floridus*

Tytuł: ‘Łoże kwitnące’.

marg.: brak – zob. Pnp 1,15: „Lectulus noster floridus”; por. RAYNAUDUS, s. 31: „Lectulus Dei floridus”.

w. 1 *Ozdoba gabinetu oblubieńce w ziele* – sens: ozdobą komnaty oblubienicy są kwiaty (por. Pnp 1,15; zob. obj. OP V 34).

w. 2 *a ten Twój* – tj. gabinet (metaforycznie o Maryi).

cnotą kwitnie – kwiaty są pospolitym symbolem cnót; por. np. WĘGRZYNOWICZ, *Nuptiae*, kol. 767:

Tak to tłumaczy Cornel[ius] a Lapide: *Lectulus floridus est sancta mens casta et studio virtutum dedita, quae flores et fructus omnium operum bonorum progerminat* [CORN.LAP.Comm.Cant., s. 73: 'Łoże w kwiatach to dusza czysta i wyćwiczona w cnotach, która rodzi kwiaty i owoce wszystkich dobrych uczynków'], a z tym przez te kwiaty znaczą się rozmaite i wysokie cnoty.

[82.] *Inter omnes mitis*

Tytuł: 'Nad wszystkich łaskawa.'

marg.: „*Ex hym[no]*” – *Ave, maris stella*, w. 18: „Inter omnes mitis”.

w. 1 *Między ludźmi, co ich jest na świecie, wszystkiemi* – sens: między wszystkimi ludźmi, którzy są na świecie.

[83.] *Primum mundi vivens*

Tytuł: 'Pierwsza żyjąca na świecie.'

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. Stephanus Pannonius, *De circulo operum et iudiciorum Dei ...*, [b.m.] 1609, s. 15” „Ecclesia Christi est cor mundi, primum in mundo vivens, et ultimum in mundo moriens”.

w. 1 *Ewę na śmierć, na żywot Ciebie Bóg położył, / tak, który w Ewie umarł, w Tobie człowiek ożył* – nawiązanie do koncepcji, zgodnie z którą Maryja jako nowa Ewa jest matką (a zatem pierwszą spośród) wszystkich prawdziwie żyjących (por. obj. OP XI 50); zob. też obj. IV 83; VIII 20; X 74; por. II 14; VI 20; SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 128): „I inni, jako Bernardus, Anzelmus, Chryzologus, równając ją z Jewą, czynią ją prawdziwą matką wszech żyjących, matką łaski, matką i pierwiastką nieśmiertelności”.

na śmierć, na żywot... położył – sens: przeznaczył na śmierć, do życia.

[84.] *Ultimum morienti suffragium*

Tytuł: 'Ostatnia pomoc dla umierającego.'

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}.

w. 1 *Nie do brata, nie swata* – sens: do nikogo (nie wołam); por. NKPP („Brat” 28): „ni brat, ni swat”.

w ostatecznej dobie – w chwili śmierci; zob. obj. OP VIII 93,1.

w. 2 *ale wołam: o rata! Panno ma, ku Tobie* – zob. obj. OP VIII 91,1; por. IX 51,2.

o rata! – ratunku, pomocy!; por. OP IX 92,2; XII 8,2

[85.] *Mater divinae gratiae*

Tytuł: 'Matka Boskiej łaski.'

marg.: „*S[anctus] Hieron[ymus]*” – {?}; por. Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30,127C: „In Mariam vero totius gratiae, quae in Christo est, plenitudo venit, quamquam aliter”; por. *LIT.LAUR.*, s. 160: „Mater Divinae gratiae”; DURETIUS, k. A₆; MIECHOWITA 1, s. 287 n.

w. 1 *Matką łaski* – tytuł nawiązujący do macierzyńskiej godności Maryi jako matki Chrystusa, który jest objawieniem się i źródłem łaski Bożej (por. Tt 2,11: „Albowiem okazała się łaska Boga, Zbawiciela naszego”) i który udzielił swych łask Maryi: jest ona Matką łaski jako matka Chrystusa i jako ta, która sama jest „pełna łaski” (Łk 1,28); por. Ps.-HIER., jw.: ‘W Maryję została wlana, choć inaczej, pełnia łaski, która jest w Chrystusie’; PATEREK, s. 74: „Czwarty doktor święty Jeronim mówi: «W Maryję wszytka zupełność przysła łaski, która była w Krystusie»”. Por. obj. *OP X* 83,1.

w. 2 *drugą córkę* – tj. łaskę.

[86.] *Virgo praedicanda*

Tytuł: ‘Panna godna wysławiania’.

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „Virgo praedicanda”; por. DURETIUS, k. B; PAULL DE BARRY, s. 37; MIECHOWITA 2, s. 186.

w. 1 *By ... ożyli* – gdyby ożyli.

[87.] *Virgo potens*

Tytuł: ‘Panna można’.

marg.: „*Ibid[em]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160: „Virgo potens”; por. DURETIUS, k. B.

w. 1 *Wielkiej ... możności, wielkiej rezoluty* – sens: jesteś wielce potężna i odważna.

w. 2 *zbawiennej wiedziesz do pokuty* – szyk: wiedziesz do zbawiennej pokuty.

[88.] *Sui secunda ubertas*

Tytuł: ‘Pewny swego urodzaj’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – {?}; por. MARRACCI XVIII, s. 286: „Ubertas bonorum” (Georg[ius] Nicomed[ensis]).

w. 1 *Nie kuś się o urodzaj ten* – sens: nie próbuj sięgać po ten plon (metaforycznie: trzymaj się z daleka od Maryi).

w. 2 *jak wschodząc w łasce Boskiej, tak jest i dojrzały* – sens: Maryja była pełna łaski, a zatem wolna od grzechu, zarówno w swoim poczęciu, jak i w całym swoim życiu.

[89.] *Umbrae nescia*

Tytuł: ‘Nieznająca cienia’.

marg.: „*Ex cont[ione] Liber[ii]*” – LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 5:

Stellae fixae [...] nie cierpią żadnych *eclipses*, żadnego zaćmienia, zawsze mają nieodmienny splendor i jasność, i stąd o gwiazdzie napisał jeden *Umbrae nescia* – „Cienia nie zna”. [...] Wyznamy, że [Maryja] *umbrae*

nescia, cienia nie zna, że nie ma w sobie żadnej umbrы, żadnej ciemności, żadnej makuly.

Por. PICINELLI, Mondo, s. 659: „Umbrae nescia” (*Piramide. Obelisco*); tenże, s. 49: „Nescia occasus” (*Stella del Polo*).

w. 1 *książkę planet, Febie* – zob. obj. *OP, W*, w. 22.

książkę planet – słońce zaliczane było niegdyś do planet.

w. 2 *Panna, nie mając cienia* – tu: wolna od grzechu; por. LIBERIUSZ, jw., s. 9: „*Umbrae nescia*, uprzedzona, obwarowana mocną łaską Bożą, że jej żaden cień, żadna makula, żadna *eclipsis*, żadna chmura grzechu pierwotnego nie doszła ani dosięgła”.

światłem przeszła ciebie – przewyższyła cię pod względem światłości; por. *OP* II 86,1; III 76,1, XII 19.

[90.] *Non habens maculam*

Tytuł: ‘Niemająca skazy’.

marg.: „*Ex eodem*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 114: „Sama po Chrystusie Panu Naświętsza Matka jego jest tym darem uprzywilejowana, że nie ma w sobie żadnej makuly, żadnego erroru ani zmayı”.

w. 1 *Upodobana Bogu stądes jedna sama* – sens: Bóg dlatego umiłował tylko Ciebie.

w. 2 *że na Tobie najmniejsza nie postala plama* – nawiązanie do doktryny o wolności Maryi od grzechu pierwotnego i uczynkowego; zob. obj. *OP* III 71,2; por. II 86,1; IV 56; VII 68, 1; X 89,2.

[91.] *Pyxis magnetica*

Tytuł: ‘Kompas magnetyczny’.

marg.: „*Ex eodem*” – LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 48-49: „Wypędzeni na szeroki ocean, chociaż przez długi czas słońca, miesiąca i gwiazd ciemnymi okrytych obłokami nie widzą, pojrząwszy jednak na puszki swoje magnesowe, na kompasy swoje, które do tej gwiazdy północnej zawsze się obracają, wiedzą, gdzie jechać”. Por. *OP* IV 60; X 48.

w. 1 *Ta puszka marynarzom pokazuje drogę* – zob. obj. *OP* IV 60,1; VI 29; VI 91,1.

ta puszka – tu: kompas, busola.

w. 2 *a mnie Panna do Boga, którą trafić mogę* – sens: a mi Panna [pokazuje drogę], którą mogę trafić do Boga; por. *OP* VI 29,2.

[92.] *Inaequalium concordia*

Tytuł: ‘Zgodność nierównych’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PIERIUS, s. 501: „*Inaequalium concordia*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 22-23: „Niejednakie są na lutni i cytarze strony [...] a jednak wszystkie zgodny dźwięk wydają, i stąd Pijeryjus malując lutnię z stronami napisał: *inaequalium concordia*”.

w. 1 *Zgodę rzeczy nierównych Panna uczyniła* – por. MASENIUS, s. 736: „*Lyra in manu Mercurii conciliatam inaequalium concordiam*”.

signat” (‘Lira w ręku Merkurego oznacza zgodność i zjednoczenie rzeczy nierównych’).

w. 2 *w kupę* – razem, w jedno.

[93.] *Concentus hierarchicus*

Tytuł: ‘Współbrzmienie hierarchiczne’.

marg.: „*Ex cont[ione]*” – {?}; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, 23: „To była piękna harmonija, zgoda i *concentus*, kiedy *sacerdos orabat, eques pugnabat, rusticus laborabat*, książdź się modlił, rycerz wojował, chłopiek robił. A teraz o, jaka dyskrepancja [...]!”; GAWATH, k. Y₇v:

*O Maria, sponsa dia,
quam caelestis hierarchia
iugi laudat simphonia.*

O Maryjo, Oblubienico Boża,
którą zastępy niebieskie
wysławiają nieustającym śpiewem.

w. 1 *Niech kapela niebieska jak najwdzięczniej śpiewa* – fragment być może zainspirowany przez hymn *Te Deum*; por. *BREV.LAIC.*, s. 13:

*Tibi omnes angeli,
Tibi caeli et universae potestates,
Tibi cherubim et seraphim
incessabili voce proclamant;*

Ciebie i aniołowie Panem swym
być znają,
Tobie niebo z górnymi mocarzmi
cześć dają,
Tobie lotny cherubin i serafinowie
bez przestanku wynoszą głos
w takiej swej mowie
(przekład: GROCHOWSKI, s. 6)

Hymn ten był z kolei podstawą trawestacji w duchu maryjnym; por. BONAV., *Psalterium B[eatae] Mariae Virginis* s. 223: „Tibi omnis angelica creatura incessabili voce proclamat” (‘Ciebie nieustannie wysławia wszelkie stworzenie anielskie’).

w. 2 *najrozkoszniejsze pienie Bóg w Matce swej miewa* – sens: największą przyjemność sprawia Bogu pieśń, którą jest sama Maryja (lub: którą wysławia go Maryja).

[94.] *Virgo fidelis*

Tytuł: ‘Panna wierna’.

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – *LIT.LAUR.*, s. 160; por. ESTEVE, s. 199; CARTHAGENA 4, kol. 613; ARIAS, k. 29v; DURETIUS, k. Bv; MIECHOWITA 2, s. 218 n.

w. 1 *Kto uważy* – tu: kto jest w stanie zmierzyć, ocenić.

pokorę ... Panno, i wiarę – por. *Psalterzyk*, k. F₆: „Panno wierna”.

w. 2 *nie wadziło w tych cnotach obu przebrać miarę* – sens: nie było nic w złego w tym, że w obu tych cnotach przekroczyłaś zwykłą miarę (przewyższyłaś innych, nie popadając w pychę).

[95.] Mater Iudicis

Tytuł: 'Matka Sędziego.'

marg.: „*S[anctus] Bernard[us]*” – BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,415D: „Advocatam praemisit peregrinatio nostra, quae tanquam iudicis mater et mater misericordiae”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 39.

w. 1 *Sędzia sprawiedliwy* – popularne w literaturze określenie Boga jako sędziego żywych i umarłych; zob. np. Ps 74(75),3,8: „Gdy wezmę czas, ja sprawiedliwości sędzić będę. [...] Abowiem Bóg jest sędza, tego poniża, a owego podwyższa”; tu w odniesieniu do Chrystusa (por. Mt 25,31-46).

w. 2 *gdy laskawie nie wejrzysz na Matki przyczynę* – por. obj. OP VI 53; LIBERIUSZ, jw.:

Słodkomowny doktor powiada, że wzięta jest do nieba, aby tam sprawy naszego zbawienia traktowała i odprawowała: [...] „Pannę b[łogosławioną] jako orędowniczkę wyprawilo przed sobą tulaćtwo i ubóstwo nasze, która jako Sędziego Matka i Matka miłosierdzia (abo namilsza siostra nasza) pokornie a skutecznie sprawy naszego zbawienia odprawować będzie”.

[96.] Mater misericordiae

Tytuł: 'Matka miłosierdzia.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAVAL., s. 185: „Mater misericordiae”; por. antyfona *Salve Regina*: „Mater misericordiae”; BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,415D (zob. wyżej, X 95); ESTEVE, s. 203; CARTHAGENA 4, kol. 605; ARIAS, k. 15v; LYRAEUS, s. 471; RAYNAUDUS, s. 36; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 395; 519-520; OP III 2.

w. 1 *Lecz mi przecie nadzieję to dobrą przywodzi*: – sens: ale to napelnia mnie nadzieją na zbawienie (epigram ten stanowi niejako ciąg dalszy poprzedniego).

w. 2 *co Sędziego, taż matka miłosierdzie rodzi* – (że) ta sama matka rodzi miłosierdzie, która jest matką sędziego; zob. obj. OP III 2,2; X 95,2; por. V 1,1; XI 99,2; XVI 74,2.

[97.] Generans pacem terris

Tytuł: 'Rodząca pokój na ziemi.'

marg.: „*S[anctus] Chryso[logus]*” – CHRYSOL.*Serm.*, PL 52,577B: „una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, caelis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis [...] pro ipsius uteri mercede conquirit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 279. Ten i trzy kolejne epigramy stanowią semantyczną całość, rozwijającą myśl zawartą w przytoczonej wypowiedzi św. Piotra Chryzologa oraz w stanowiącym jej swobodny przekład fragmencie kazania Liberiusza.

w. 2 *ale oraz zrodziła pokój* – zob. obj. OP III 56,2. Por. CHRYSOLOGUS, jw.: „jedna dziewczeczka tak pochwyciła, przyjęła i ugościła Boga pod

swoim sercem, aby jako wynagrodzenie za użyczenie swego łona pozyskać pokój dla ziemi, chwałę dla nieba, zbawienie gubionym, życie zmarłym [...]; LIBERIUSZ, jw.: „Ta jest która urodzi, jako mówi ś[więty] Chryzolog, [...] «pokój ziemi, niebiosom chwałę, zbawienie straconym, żywot umarłym»”.

ziemio, tobie – por. Łk 2,14: „Chwała na wysokości Bogu, a na ziemi pokój ludziom dobrej wolej”.

[98.] *Caelis gloriam*

Tytuł: ‘Niebu chwałę’.

marg.: brak; A: „*Id[em]*” – CHRYSOLOGUS, jw.; por. LIBERIUSZ, jw. w. 1 *i tyś... wzięło sięła* – i tyś wiele otrzymało.

w. 2 *boć się na wysokości chwala urodziła* – zob. obj. X 97,2.

[99.] *Salutem perditis*

Tytuł: ‘Zbawienie zgubionym’.

marg.: brak; A: „*Id[em]*” – CHRYSOLOGUS, jw., por. LIBERIUSZ, jw.

w. 1 *chwalebne od wieku* – sławne, zasługujące na chwałę od wieków (tj. zawsze).

w. 2 *z Synem wraz zgubionemu rodzi żywot czleku* – sens: rodząc Syna – rodzi życie (wieczne) zgubionemu (z powodu grzechu) człowiekowi; zob. obj. OP VIII 20; X 97,2.

[100.] *Vitam mortuis*

Tytuł: ‘Żywot umarłym’.

marg.: brak; A: „*Id[em]*” – CHRYSOLOGUS, jw.; por. LIBERIUSZ, jw.

w. 1 *Zmarłym żywot* – zob. obj. OP X 97,2.

macierzyństwo Twoje – tu: macierzyńska opieka Maryi.

w. 2 *niech pogańskie usmierzy w Polszcze niepokoje* – sens: niech pomoże odeprzeć Polsce pogańskie zagrożenie (tu zapewne: tatarskie, tureckie, lub metonimicznie o wszelkich wrogach Polski); zob. obj. OP III 77,2.

Zawarcie kwatery X

w. 1 *co się... lęże* – które się rodzi, lęgnie.

w puszczy maurytańskiej – na pustyni mauretańskiej; *Mauretania* – kraina w północnej Afryce, chodzi zatem zapewne o Saharę.

w. 2 *dowcipnie porachować rozumem dosięże* – sens: zdola sprawnie policyć, używając całej swej inteligencji i rozumu.

w. 3 *bydła w Apuliej* – Apulia, kraina historyczna w starożytnej Italii w południowo-wschodniej części Półwyspu Apenińskiego, znana z wypasu koni, owiec i bydła.

w. 3-4 *i co pod Garganem / niezliczonych się pasie stad obfitym sianem* – i którego niezliczone stada karmią się obfitą trawą pod Garganem.

pod Garganem – Garganus (wł. *Gargano*), góra w Apulii, znana z bitwy, jaka odbyła się w jej pobliżu w czasie powstania Spartakusa.

w. 5 *Lecz prędzej... zwierz zrachuje w dziczy* – lecz prędzej policzy dzikie zwierzęta.

KWATERA XI

Motto: „Wesel się, Panno Maryja...”

marg.: brak – antyfony na święto Oczyszczenia NMP; zob. GREG. MAGN. *Lib. resp.*, PL 78,799A: „Gaude, Maria virgo, cunctas haereses sola interemisti in universo mundo”; *BREVIARIUM* III, s. 573.

[1.] *Excipiens Iesum in domum suam*

Tytuł: ‘Przyjmująca Jezusa do swego domu.’

marg.: „*Ex Evan[gelio]*” – Łk 19,1-10.

w. 1 *u Zacheusza* – Zacheusz – zwierzchnik celników w Jerychu, goszczący w swoim domu Jezusa (zob. Łk 19,1-10).

aż z domem zbawiony – tu: oto z rodziną, domownikami zbawiony; por. Łk 19,9: „Rzekł Jezus do niego: Iż się dzisiaj zbawienie zostało temu domowi”.

w. 2 *w domu Panińskim* – tu: w łonie Panny.

[2.] *Libertatis nostrae origo*

Tytuł: ‘Źródło naszej wolności.’

marg.: „*Chrysip[us]*” – por. CHRYSIPPUS, s. 604: „Nam quid lucri mihi accessit ex circumventione, siquidem eos, quos in servitutum redegi, modo video priscam libertatem recipere, vero una cum praecedente libertate etiam ipsum regnum caelorum haereditario iure possidere?”

w. 1 *Niech nam zdesperowane piekło nie zazdrości* – nawiązanie do fragmentu homilii Chryzypa (z którego pochodzi przytoczony wyżej cytat), mającego formę prozopopei – wymagowanej skargi szatana („hostis humani generis” – ‘wroga rodzaju ludzkiego’) na cios zadany mu przez Maryję, która zniweczyła skutki grzechu zwiedzonej przez niego Ewy.

w. 2 *początek przez Maryją jest ludzkiej wolności* – sens: wolność ludzi (od grzechu) zaczyna się od Maryi, która jako pierwsza ze stworzeń została uwolniona od grzechu pierworodnego, zrodziła też Odkupiciela, który obdarzył ludzi wolnością. Por. obj. *OP* IV 83,2; *Psalterzyk*, k. G₃v: „Tytulę naszej wolności”; CHRYSIPPUS, jw.: ‘Cóż bowiem zyskałem dzięki oszustwu, skoro widzę, jak oto ci, których uprowadziłem w niewolę, nie tylko odzyskują utraconą wolność, ale nawet dziedzicznym prawem biorą w posiadanie królestwo niebieskie?’

[3.] *Monile caeleste*

Tytuł: ‘Naszyjnik niebiański.’

marg.: „*Ex contio[ne]*” – {?}; por. Ps.-EPIPH. *Laud.*, PG 43,502: „inexplicabile paradisi monile”; Pnp 1,9: „Collum tuum sicut monilia”.

w. 1 *Ociec – kunszt mistrz* – sens: (Bóg) Ojciec jest artystą, rzemieślnikiem; por. *OPIX* 44,2.

dyjament – zob. obj. *OP* IV 59,1.

Matka – kanakiem – sens: Maryja jest naszymi; por. Pnp 1,9: „szyja twoja jako klejnoty. Łańcuszki złote uczynimy tobie, srebrem nakrapiane”; Abraham Bzowski, *Monile gemmeum Divae Virgini Deiparenti sacrum*

duodenas virtutes Sacrosanctae Deiparae totidem laudationibus explicans..., Venetiis 1614 (zbiór dwunastu kazań opisujących cnoty Maryi symbolizowane przez dwanaście kamieni szlachejnych w jej „naszyjniku”); *OP* XIII 38.

w. 2 *osadził ... Jedynakiem* – tu: obsadził, ozdobił jedynym synem (Bogiem); por. *OP*, W, w. 57-58; por. XV 82

[4.] *Unio caeli et terrae*

Tytuł: ‘Zjednoczenie nieba i ziemi.’

marg.: „*Ex «Rosoc[oronetu]»*” – {?}; por. Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,491: „Ipsa enim est caeli et terrae mediatrix, quae unionem admirabiliter peregit”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 237.

w. 1 *kiedym cię ... z niebem ... zunijowała* – por. LIBERIUSZ, jw.: „S[ancus] Epiphanius: [...] «Ona jest nieba i ziemi medyjatorką, która złączenie (Boga z człowiekiem) cudownie (mocą Ducha Świętego) sprawiła»”.

[5.] *Ianua salutis*

Tytuł: ‘Brama zbawienia.’

marg.: „*Richar[dus]*” – zob. RICH.LAUR., kol. 1089: „Ergo, o Domina, porta vitae, ianua salutis” (*Oratio ad Beatam Virginem św. Anzelma*); BONAV., s. 207: „portus indulgentiae et ianua salutis”; ARIAS, k. 12; LYRAEUS, s. 471; RAYNAUDUS, s. 28.

w. 1 *fortą zdrowia jedną* – jedyną bramą życia, zbawienia; por. PATEREK, *KM*, s. 73: „Alanus tak mówi: «Ta jest [...] droga żywota, uliczka zbawienia [...]»”
grzeszni zaczem – a zatem, dlatego grzeszni.

w. 2 *bezpiecznie* – tu: śmiało.

[6.] *Abyssus donorum Dei*

Tytuł: ‘Przepaść darów Boga.’

marg.: „*Idem*” – por. RICH.LAUR., kol. 282: „Maria ergo thesaurus, quia in ea, ut in gazophilatio, reposuit Dominus omnia dona gratiarum, meritum, virtutum et praerogativarum, donorum et charismatum”; IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „gratae abyssus”; IACOB.MONACH., PG 137,583: „bonorum abyssus”; BONAV., s. 245: „Abyssus etiam est Maria in bonitate et in misericordia profundissima”.

w. 1 *Przepaści niemająca i grontu, i miary* – otchłani nieskończona (bez dna i bez granic).

w. 2 *nieprzebranie Boskiemi napelniona dary* – por. RICH.LAUR., jw.: ‘Maryja jest skarbcem, albowiem w niej, jak w skarbcu, złożył Pan wszelkie dary łask, zasług, cnót, przywilejów i charyzmatów’.

[7.] *Refugium mundi*

Tytuł: ‘Ucieczka świata.’

marg.: brak – zob. np. antyfona *Ave, plena gratia, caelitus infusa* (*AH* 20,228, s. 175): „mundi refugium”; por. LYRAEUS, s. 472; MARRACCI XV, s. 156: „Refugium mundi”.

w. 1 *Kiedy byś znowu ... miał w potopie brodzić* – sens: gdybyś miał ponownie doświadczyć potopu, znaleźć się pod wodami potopu (por. Rdz 7).

w. 2 *Panna ucieczką* – zob. obj. *OPI* 42,1.

do niej ze zdrowiem uchodzić – do niej masz się uciekać, szukając ocalenia; por. *OP* XVI 84,2.

[8.] *Clypeus in se sperantium*

Tytuł: ‘Tarcza pokładających w niej nadzieję.’

marg.: brak – zob. *LIT.SCRIPT.*, s. 157: „Clypeus omnibus in se sperantibus”; por. MASENIUS, s. 598: „Clypeus in se sperantium”.

w. 1 *Gdy mą w Pannie założę ufność i nadzieję* – kiedy będę pokładał ufność i nadzieję w Pannie.

w. 2 *nieprzebity... puklerz wdzieję* – założę zbroję, której nie można przebić
puklerz – zob. obj. *OP* III 64,2; tu zapewne jako synonim zbroi lub jej części, tzw. napierśnika; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 51: „Puklerz sielny”.

[9.] *Puella gratiosa*

Tytuł: ‘Panna wdzięczna.’

marg.: „*S[anctus] Basil[ius]*” – {?}; por. MARRACCI XIV, s. 141: „Puella gratia acquanda nullis, sive puella gratiosa”; ESTEVE, s. 201: „Puella gratiosa” (Basilius); CANISIUS, s. 768 (Gregorius Nazianzenus); CARTHAGENA 4, kol. 607; GAWATH, k. D₇.

w. 1 *Wdzięczna Dziewico, ze wszech ziomek tej urody* – por. CANISIUS, jw.: „Salve puella gratiosa, Mater et / Virgo omnium castissima ac pulcherrima” (‘Bądź pozdrowiona, piękna dziewczeczko, Matko i Dziewico ze wszech najczystsza i najpiękniejsza’; fragm. poematu *Christus patiens* św. Grzegorza z Nazjanu); *OP* V 67,2.

ze wszech ziomek – spośród wszystkich kobiet ziemskich.

w. 2 *na Twe ... gody* – na twoje wesele, zaślubiny.

Oblubieniec – Chrystus.

[10.] *Castellum immensae misericordiae*

Tytuł: ‘Forteca niezmiernego miłosierdzia.’

marg.: brak – por. AUGUSTINUS, *Sermo LXII. De Annuntiatione beatae Mariae semper Virginis*, [w:] tenże, *Operum supplementum I*, ed. D.A.B Cailiau, Parisii 1836, s. 205: „castellum [...] Maria dicitur [...] quae super omnes opera misericordiae exercuit”; IORDANUS, s. 434: *Virgo Maria castellum*: „Introduc me in domum misericordiae tuae”; MARRACCI III, s. 65-67: „Castellum”.

w. 1 *Fortecą czy kasztelem stąd się Panna kładzie* – sens: Pannę dlatego nazywa się fortecą lub twierdzą; por. obj. *OP* VII 88,1-2; XII 14; XIV 59,1; XV 67,2.

w. 2 *w niej miłosierdzie zostawa na składzie* – sens: w niej znajduje się źródło miłosierdzia; zob. obj. *OP* III 2.

[11.] *Auxiliatrix in novissimis*

Tytuł: ‘Wspomożycielka w ostatniej godzinie.’

marg.: brak – por. MARRACCI I, s. 47-48: „auxiliatrix”.

w. 1 *termin ostateczny* – ostatnia godzina (życia).

w. 2 *któż da, jeśli nie Panna, ratunek* – zob. obj. *OP* VIII 93,1; por. XI 20,2.

[12.] ***Illuminatrix ambulantium in tenebris***

Tytuł: ‘Oświecicielka kroczących w ciemności.’

marg.: brak – zob. ALBERT.*Laud.*, s. 10: „Item illuminatrix est, quia tenebras nostras, id est nos tenebrosos illuminat multis modis”; MARTINUS LEGION., *PL* 209,19: „Maria est illuminatrix dicta pro eo quod aeternae lucis est porta, per quam sedentibus in tenebris et umbra mortis lux est exorta”; por. LYRAEUS, s. 473 (Fulgentius); PAULL DE BARRY, s. 160 (Fulgentius).

w. 1 *Gdy cię ... do cienia śmierci nalóg nęci* – gdy złe skłonności prowadzą cię do śmierci.

do cienia śmierci – zob. obj. *OP* V 59,1; VI 45,2.

w. 2 *Panna ... tę ciemność oświeci* – zob. obj. *OP* VI 45,2; por. MARTINUS LEGION., jw.: ‘Maryja zwana jest oświecicielką dlatego, że jest bramą światłości wiecznej, przez którą siedzącym w ciemnościach i w cieniu śmierci ukazało się światło.’

Panna światłem – zob. obj. *OP* III 84,1.

[13.] ***Altitudo incommensurabilis***

Tytuł: ‘Wysokość niezmierną.’

marg.: brak – por. PAULL DE BARRY, s. 38: „Altitudo inenarrabilis” (Buteo in hymno); LYRAEUS, s. 470; MARRACCII I, s. 13: „altitudo”.

w. 1 *ten sam ... co z nieba zepchniony* – szatan, według Biblii strącony z nieba za bunt podniesiony przeciwko Bogu; zob. obj. *OP* V 10,1.

w. 2 *jak wysoko tron ... wystawiony* – por. *OP* V 10,2.

[14.] ***Domina dominatibus sublimior***

Tytuł: ‘Pani wyższa nad panowania.’

panowania – zob. obj. *OPI* 33,2.

marg.: brak – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „Ave, Domina cunctis sublimior”; CANISIUS, s. 76; RAYNAUDUS, s. 57; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 35; MARRACCI IV, s. 120-129: „Domina”.

w. 1 *wsze chóry w niebie* – zob. obj. *OPI* 33,2.

w. 2 *z ... poddaństwem garną się do Ciebie* – por. *OP* VIII 43.

[15.] ***Una ex millibus electa***

Tytuł: ‘Wybrana jedna z tysięcy.’

marg.: brak – zob. Pnp 5,10: „electus ex millibus”; por. Auctor incertus, *Panegyricum ad B[eatam] Virginem Deiparam*, *PL* 184,1013A: „Ille enim electus est ex millibus virorum, tu electa ex millibus feminarum”; CANISIUS, s. 244: „Ave, una ex millibus electa” (Bernardus); ARIAS, k. 8.

w. 1 *Córek Adama* – kobiet, niewiast.

tak wiele tysięcy – por. Pnp 5,10: „wybrany z tysięcy”; Auctor incertus, jw.: ‘On bowiem jest wybrany spośród tysięcy mężów, Tyś wybrana spośród tysięcy niewiast’; CANISIUS, jw.: ‘Bądź pozdrowiona, wybrana spośród tysięcy.’

w. 2 *nie była nad Cię miłsza więcej* – sens: żadna nie była bardziej miła (umilowana) niż Ty.

[16.] *Aditus ad Deum certissimus*

Tytuł: 'Najpewniejszy przystęp do Boga.'

marg.: brak – por. *OP XIII 36*: „*Ex Liber[io]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 85; CHRYSOGONUS I, s. 360: „*Aditus peccatorum ad Deum*”; MARRACCI, s. 5: „*Aditus peccatorum ad Deum*”

w. 1 *nieomylny kalauz* – pewny, nieomylny przewodnik.

w. 1-2 *najpewniejsza droga / ... człowieka do Boga* – zob. obj. *OP VIII 96,1*; por. *XI 31,2*; *XIII 36*; LIBERIUSZ, jw.:

Niemasz tak dalekiej i trudnej abo do Boskiego ubłagania, abo do grzesznych poratowania drogi, której by należć, dojść nie mogła. [...] Kiedy nas pod swojej protekcyję weźmie Panna błogosławiona, najdzie ona drogę, którą dojdzie majestatu jego, najdzie sposób ubłagania, przejednania jego.

[17.] *Orphanotrophium abiectorum*

Tytuł: 'Dom sierot.'

marg.: brak – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „*Tu orphanorum suscepcio*”; SPINELLI, s. 400:

Neque solum Deipara [...] benignitate erga nos plane materna apud Deum procurat in caelis, verum etiam in terris, nosocomiis, orphanotropiis, aliisque huiusmodi domicillis in eius honorem per singulas fere urbes excitatis.

w. 1 *Po Ewie naród ludzki osierociał marnie* – nawiązanie do stanu ludzi po grzechu pierwszych rodziców, Adama i Ewy (zob. Rdz 3), który spowodował utratę pierwotnej łaski i bliskości z Bogiem; por. *OP XVI 19,1*

naród ludzki – tu: rodzaj ludzki.

w. 2 *to sieroctwo Panna ... przygarnie* – zob. obj. *OPI 47,1*; *X 71,2*; por. *I 54*; *XVI 19*; SPINELLI, jw.:

Bogurodzica nie tylko [...] z laskawością względem nas zaiste macierzyńską troszczy się o nas przed Bogiem w niebie, ale także na ziemi, w ufundowanych niemal we wszystkich miastach ku jej czci szpitalach, sierocińcach i innych tego rodzaju schroniskach.

[18.] *Conterens zabalum*

Tytuł: 'Miażdżąca diabła.'

zabalum – łac. *zabulus* (z gr.) oznacza diabła (*diabolus, satanas*) (por. C. du Cange et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 8, Paris 1887, kol. 425c.).

marg.: „*Ex Officio par[vo]*” – por. RODRIGUEZ, s. 13: „*Zabulo terribilis*”.

w. 2 *żeś straszego świata starła Belzebuba* – sens: że pokonałaś Belzebuba straszego dla świata; por. obj. *OP* VII 44,2; XI 34,2; XI 46; XVI 21,2; *Godzinki*, s. 12: „Ogromna czartu jesteś” (por. RODRIGUEZ, jw.); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 330 (marg.): „Czartu straszna N[ajświętsza] Panna”.

Belzebuba – zob. obj. *OP* II 67,2.

[19.] ***Doctrix doctorum***

Tytuł: ‘Nauczycielka doktorów’.

marg.: „*Idiota*” – IORDANUS, s. 246: „quia doctrix fuisti doctorum”; por. ARIAS, k. 7; GAWATH, k. E₇v.

w. 1 *z doktorów dowcipu* – z inteligencji, wiedzy uczonych (tu być może w odniesieniu do tzw. doktorów Kościoła – teologów cieszących się szczególnym autorytetem w Kościele, jak np. św. Augustyn i in.).

w. 2 *ich dowcip z tej mądrości wszystko ma Eurypu* – sens: ich wiedza w całości pochodzi z tej głębi mądrości (tzn. z Maryi); por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Nauczycielko doktorów”.

Eurypu – zob. obj. *OP*, W, w. 50.

[20.] ***Tutamen agonizantium***

Tytuł: ‘Obrona konających’.

marg.: brak – por. GAWATH, k. T₄v: „O adiutrix agonizantium promptissima Virgo Maria”; MARRACCI, s. 278: „Tutamen”; J. Nádasi, *Maria agonizantium Mater exemplis declarata ...*, Monachi 1641 (wiele wydań, w tym: Lublin 1694).

w. 1 *Konając w ostatecznych kiedy szrankach stoję* – inwersja: kiedy konając stoję w ostatecznych szrankach.

w ... *ostatecznych szrankach* – w ostatnim pojedynku, walce; tu w odniesieniu do ostatnich chwil życia, czyli agonii (z gr. *agōnia* – walka o zwycięstwo w zawodach; wysiłek; strach), traktowanej jako swoisty pojedynek życia i śmierci.

w. 2 *gdzież się uciec, jeśli nie pod obronę Twoję* – zob. obj. *OP* VIII 93,1; por. XI 11.

pod obronę Twoję – por. antyfona *Sub tuum praesidium confugimus* („Pod twoją obronę uciekamy się”); por. *OP* XIV 64,2.

[21.] ***Refrigerium animarum in purgatorio***

Tytuł: ‘Ochłoda dusz w czyśćcu’.

marg.: brak – zob. np. NOVARINUS, s. 227: „Animarum, quae in purgatorio flammis cruciantur, Maria umbra ac refrigerium est”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 49; MARRACCI XV, s. 156: „Refrigerium”.

w. 1 *Ogień czyścica* – zob. obj. *OP* III 83,2.

w. 2 *duszom tam będącym ... bądź ochłodą* – zob. obj. *OP* III 83,2; por. NOVARINUS, jw.: ‘Maryja jest cieniem i ochłodą dla dusz, które cierpią w czyśćcu z powodu ognia’.

[22.] ***Decor Carmeli***

Tytuł: ‘Ozdoba Karmelu’.

marg.: brak – por. Iz 35,2 (zob. obj. *OP*, P [tytuł]; MARRACCI III, s. 109: „Decor Carmeli”.

w. 1 *Dawny Karmelu* – zob. obj. *OP*, P [tytuł].

Panna dawniejsza przed tobą – Panna jest starsza od ciebie; zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3.

w. 2 *a która laty starsza* – a ta, która jest starsza pod względem wieku.

tać jest dziś ozdoba – ta jest dzisiaj twoją (tj. Karmelu) ozdobą (zob. tytuł).

[23.] *Lucerna ardens*

Tytuł: ‘Lampa płonąca’.

marg.: „*S[anctus] Cyrrill[us]*” – por. CYRILLUS, kol. 72: „Salve Maria, lampas inextinguibilis”; por. PAULL DE BARRY, s. 154. Tytuł „lucerna ardens” Cyryl wiąże (zgodnie z J 5,35) z postacią św. Jana Chrzciciela. Por. MARRACCI X, s. 238: „Lucerna ardens”.

w. 1 *Ogniem pałasz miłości* – zob. obj. *OP* II 89,1; *Psalterzyk*, k. F₂v: „Lampo pałająca”.

w. 2 *grzechów ... żużele* – popiół grzechów; por. Iz 1,21-22: „Jako się zostało nierządnicą miasto wierne, pełne sądu? Sprawiedliwość mieszkała w nim, a teraz mężobójce. Srebro twoje obróciło się w żużel”.

[24.] *Cella puritatis*

Tytuł: ‘Komnata czystości’.

marg.: „*Ex Officio] par[vo]*”; A: „*Ibid[em]*” – RODRIGUEZ, s. 19: „Cella puritatis”.

w. 1 *Celą Cię Kościół zowie* – por. RODRIGUEZ, jw.: ‘Komnato czystości’; *Godzinki*, s. 13: „pałac wstydu panieńskiego”.

[25.] *Poenitentiae ianua*

Tytuł: ‘Brama pokuty’.

marg.: brak – zob. Bourassé 13, kol. 351: „Ianua poenitentiae” (Theosterictus); RAYNAUDUS, s. 28: „Ianua poenitentiae” (Theosterictus in Canone conciliatorio); MARRACCI IX, s. 207: „Ianua”.

w. 1 *jadem grzechu* – metafora biblijna, zob. np. Rz 3,13: „jad zmijów pod wargami ich”.

[26.] *Terra fonte irrigata*

Tytuł: ‘Ziemia nawadniana źródłem’.

marg.: „*Beda*” – zob. Ps.-BEDA, *Gen.*, PL 93,263B: „«Fons ascendebat de terra irrigans universam faciem terrae» (Gen. 2). Terra mater Domini, virgo Maria rectissime appellatur”; por. ESTEVE, s. 193; CARTHAGENA 4, kol. 611; GAWATH, k. D7v.

w. 1 *Drogi, prawdy, żywota Bóg się mieni stokiem* – sens: Bóg nazywa się źródłem drogi, prawdy i życia; por. J 14,6 (zob. obj. *OP* III 97.2).

w. 2 *ta ziemia ... opływa potokiem* – tę ziemię (tzn. Maryję) opływa potok z tego źródła; por. Rdz 2,6: „zdrój wynikał z ziemi, oblewający wszystkie wierzchy ziemi”; Ps.-BEDA, jw.: ‘Słusznie Matkę Pana, dziewicę Maryję, nazywa się ziemią’; obj. *OPIX* 5,2; IX 6.

[27.] *A contagio praeservata*

Tytuł: 'Zachowana od zmyzy.'

marg.: „*Ex Off[icio] par[vo]*” – RODRIGUEZ, s. 13: „Ab omni contagio mundi praeservata”.

w. 1 *Wszyscyśmy ogólnego pod prawem statutu* – sens: wszyscy podlegamy powszechnemu prawu (tu: ponosimy skutki grzechu pierworodnego).

w. 2 *pierworodnego wolna od przyrzutu* – inwersja, sens: wolna od grzechu pierworodnego; por. RODRIGUEZ, jw.: 'Zachowana od wszelkiej skazy świata'; *Godzinki*, s. 12: „Od wszelakiej zarazy świata ochroniona”.

[28.] *Instrumentum pacis*

Tytuł: 'Narzędzie pokoju.'

marg.: brak – por. MARRACCI IX, s. 214: „Instrumentum”.

w. 1 *Zbawienia kończ z Bogiem umowę* – sens: zawrzyj (doprowadź do skutku) przymierze z Bogiem, dzięki któremu zostaniesz zbawiony.

w. 2 *ten się przez tę skojarzy pokój białą głowę* – sens: ten pokój zostanie zawarty dzięki tej kobiecie (tzn. dzięki Maryi i jej zgodzie na udział w dziele zbawienia oraz orędownictwu przed Bogiem).

[29.] *Ab aeterno praecordinata*

Tytuł: 'Od wieków przeznaczona (wybrana).'

marg.: „*Ex Off[icio] par[vo]*” – RODRIGUEZ, s. 9: „Ab aeterno Dominus te praecordinavit matrem unigeniti Verbi”; por. Prz 8,23: „Ab aeterno ordinata sum”; ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 597; GAWATH, k. O₂v.

w. 1 *fabryka nieba ... machina świata* – struktura nieba, konstrukcja świata.

w. 2 *dziwna wystawiona od Boga facjata* – została przez Boga zbudowana ta budząca podziw budowla (tzn. Maryja); zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3; por. XI 22,1; *Godzinki*, s. 11: „Ciebie Monarcha wieczny od wieku swojemu / za Matkę obrał Słowu Jednorodzonemu”.

[30.] *Idea virtutum*

Tytuł: 'Wzór cnót.'

marg.: „*Ex «Roso[coroneto]»*” – GAWATH, k. Cc₁₁: „Felix, electa et immaculata, / idea cunctis virtutum es data”; por. RICHLAUR., kol. 494: „Ipsa siquidem modulus est et exemplar omnium virtutum et forma totius bonitatis”; MIECHOWITA 2, s. 26: „Cum igitur Maria sit exemplar sanctitatis omniumque virtutum idea”.

w. 1 *Plato z swoją ideą w omyłkę się wprawi* – sens: Platon pomylił się co do swojej idei; Platon – filozof grecki (427-347 przed Chr.), twórca systemu filozoficznego, którego charakterystyczną cechą była nauka o hierarchicznie uporządkowanych ideach, które są niezmiennymi i wiecznymi wzorami i przyczynami rzeczy fizycznych.

w. 2 *kiedy wszelkich cnót Pannę Bóg ideą stawia* – sens: kiedy Bóg postawi Pannę jako wzór wszelkich cnót (dowodząc tym samym, że nie są one jedynie ideami w rozumieniu platońskim); por. *OP* I 30,1; XVI 8.

[31.] *Scala perditorum*

Tytuł: 'Drabina zgubionych.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – por. BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183,441D: „Filioli, haec peccatorum scala, haec mea maxima fiducia est, haec tota ratio spei meae”; por. GAWATH, k. Bb_{8v}.

w. 1 *do nieba gotowa drabina* – zob. obj. *OP* I 39,1.

w. 2 *najpewniejszy przystęp przez Matkę do Syna* – zob. obj. *OP* VIII 96,1; XI 16; por. XIII 36.

[32.] *Anchora tutissima*

Tytuł: ‘Kotwica najpewniejsza’.

marg.: brak – zob. IOAN.CHRYSTOST.*Serm.Annunt.*, s. 179: „Anchora portusque tutissimus”; por. CANISIUS, s. 765; LYRAEUS, s. 472; BEYER-LINCK 5, s. 278: „Anchora portusque tutissimus” (Ignatius Martyr).

w. 1 *morskie... Scylle i Charybdy* – potwory morskie czyhające na żeglarzy po obu stronach Cieśniny Mesyńskiej (por. HOM. *Od.* 12 73n); przenośnię – niebezpieczeństwa i przeszkody zagrażające z różnych stron; por. *OP* XIII 61,2; XV 75,1.

w. 2 *Panna kotwicą* – zob. obj. *OP* IV 34,1.

ten nietrwożen nigdy – ten nigdy się nie trwoży.

[33.] *Patrocinatrix in causa desperata*

Tytuł: ‘Obrończyni w sprawie beznadziejnej’.

marg.: brak – por. BERN.BUST., s. 353: „[...] Beatissima Virgo contra Iudicem sapientissimum Dominum, contra adversarium calidissimum diabolum, in causa nostra desperata sententiam optatam obtinuit”; ENGEL-GRAVE, s. 145: „O sacrosanctissima desperantium spes et damnatorum patrocinatrix” (Ephrem Syrus); MARRACCI XIV, s. 105: „Patrocinatrix”.

w. 2 *Ty ... dźwigniej sprawę ich przegraną* – sens: spraw, aby udało się wygrać sprawę beznadziejną (uzyskać korzystny wyrok); zob. obj. *OP* III 39; X 18,2; por. BERN.BUST., jw.:

[...] błogosławiona Dziewica w naszej beznadziejnej sprawie przed Panem, sędzią najsprawiedliwszym, przeciwko diabłowi, oskarżycielowi najzjadlejszemu, uzyskała upragniony wyrok.

[34.] *Flagellum daemonum*

Tytuł: ‘Bicz na demony’.

marg.: „*Damasc[enus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 582: „Ego daemonum profligatio”; Hieronymus Mengus [Girolamo Menghi], *Flagellum daemonum seu exorcismi terribiles*, Bononiae 1577 (popularny poradnik dla egzorcystów); TRITHEMIUS, s. 1145: „terror est daemonum et profligatrix omnium perversorum”.

w. 1 *niepośledni liczem* – uważamy za nieostatni.

w. 2 *duchom piekielnym ... biczem* – zob. IOAN.DAMASC., jw.: ‘Ja jestem zgubą demonów’. Por. obj. *OP* V 61,1; VI 13,2; XI 18,2; TRITHEMIUS, jw.: ‘jest postrachem demonów i pogromczynią wszystkich zdeprawowanych.

[35.] *Amuletum maledictionis*

Tytuł: 'Amulet przeciwko przekleństwu.'

marg.: „*Idem*” – {?}.

w. 1 *urok przeklęctwa nie szkodzi bez miary* – sens: czar, moc przekleństwa (zaklęcia) nie może już bezgranicznie szkodzić.

w. 2 *imię słodkie Maryja* – zob. obj. *OP* III 4,1; por. III 100,1; IV 84,2.

znosi czary – usuwa, likwiduje skutki czarów; por. LYRAEUS, s. 424:

Est ergo velut quoddam commune amuletum nomen Mariae contra omnia animorum virus, [...] neque aliud est post nomen dilectissimi Filii eius sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, quam nomen hoc dulcissimum Maria.

Jest przeto jakby uniwersalnym amuletem przeciwko wszelkom truciznom duchowym, [...] albowiem, poza imieniem jej umiłowanego Syna, nie ma na świecie drugiego takiego imienia, w którym moglibyśmy zostać zbawieni, jak tylko najśodsze imię Maryi.

[36.] *Vellus medium inter rorem et aream*

Tytuł: 'Runo pomiędzy rosą i ziemią (klepiskiem).'

marg.: *Ambros[ius]*” – {?}; por. Ps.-AMBROS., *De natali*, PL 17,614A: „*Recte ergo Mariam velleri comparamus*”; Sdz 6,37-38 (zob. obj. *OP* III 79); BERN.CLAR.*Dom. Assumpt.*, PL 183,432A: „*Nempe vellus est medium inter rorem et aream*”.

w. 2 *to runo żadną nigdy nie przemoknie rosą* – zob. obj. *OP* III 79,1; tu w odniesieniu do Maryi i jej nienaruszonej czystości (dziewictwa); por. VII 52; VIII 24,1.

[37.] *Per Christum potentissima*

Tytuł: 'Najmożniejsza przez Chrystusa.'

marg.: „*D[ivus] Thom[as]*” – por. THOM.AQUIN.*Expos. Salut.* 1:

Dicitur autem Beata Virgo plena gratia quantum ad tria. [...] Tertio quantum ad refusionem in omnes homines. Magnum enim est in quolibet sancto, quando habet tantum de gratia quod sufficit ad salutem multorum; sed quando haberet tantum quod sufficeret ad salutem omnium hominum de mundo, hoc esset maximum: et hoc est in Christo, et in Beata Virgine. Nam in omni periculo potes salutem obtinere ab ipsa Virgine gloriosa.

BONAV., s. 256: „*Et quia Dominus potentissimus, potentissime tecum est; ideo et tu es potentissima secum, potentissima es per ipsum, potentissima apud ipsum*”.

w. 1 *Co za możność tej Matki, stąd będziemy wiedzieli* – sens: jaka jest moc tej Matki, będziemy wiedzieć stąd, że...

w. 2 *że się Syn z nią ... wszechmocnością dzieli* – por. THOM.AQUIN., jw. (przełk. TMB 4, s. 51-52):

Pełnię łaski u Błogosławionej Dziewicy można określić na trojaki sposób. [...] Pełnia Jej łaski przelewa się na wszystkich ludzi. Jest rzeczą wspaniałą, gdy któryś święty posiada tyle łaski, że starczy ona dla zbawienia wielu; ale nie ma wspanialszej rzeczy niż to, że ktoś posiada tyle łaski, iż starczy ona na zbawienie wszystkich ludzi na świecie – tak jak u Chrystusa i Błogosławionej Dziewicy. W każdym bowiem niebezpieczeństwie możemy od tej chwalebnej Dziewicy otrzymać zbawienie;

BONAV., jw.: ‘A ponieważ Pan jest mocny, z wielką mocą jest z Tobą, dlatego i Ty jesteś potężna z nim, przez niego i u niego.’

[38.] *Electa Dei*

Tytuł: ‘Wybrana Boga.’

marg.: brak – zob. np. AMBROS.*Inst.*, PL 16,330B: „sicut electa Dei viscera misericordiae”.

w. 1 *O śliczna z ludzi Bogu wszech wybrana Pani* – inwersja: o śliczna Pani wybrana dla Boga spośród wszystkich ludzi; zob. obj. *OP* I 1.

[39.] *Inventi vita*

Tytuł: ‘Życie dla znajdującego.’

marg.: „*Prov[erbiurum]*” 8 – Prz 8,35: „Qui me invenerit, inveniet vitam”.

w. 1 *kto się grzesznym czuje* – kto czuje, że jest grzesznikiem.

w. 2 *kto mnie znajdzie, ten żywot znajduje* – przykład przytoczonego fragmentu Księgi Przysłów, w liturgii (zob. *Miss.Rom.*, s. 356, uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP) i w literaturze mariologicznej odnoszonego do Maryi.

[40.] *Gyrum caeli circuiens*

Tytuł: ‘Obiegająca okrąg nieba.’

marg.: brak – zob. Syr 24,8 : „Gyrum caeli circuiivi sola”; por. BERN.SEN. 3, s. 89: „Unde Ecclesia ad Virginem ait: «Quia quem caeli capere non poterant, tuo gremio contulisti». Merito ergo ait Beata Virgo: «Gyrum caeli circuiivi sola»”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 16.

w. 1 *Takem niebo obieła w nieściągłym obrocie* – parafraza Syr 24,8: „Samam obeszła okrąg niebios”; por. LIBERIUSZ, jw.: „Sama obiełam okrąg nieba”; *OP* XI 71,1.

w. 2 *gdę się zawarł ... w mym żywocie* – sens: gdy Bóg zamknął się w moim łonie; zob. obj. *OP* VI 75; por. BERN.SEN., jw.; *BREVIARIUM* I, s. 291: „Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam, nescio; quia quem caeli capere non poterant, tuo gremio contulisti” (responsorium w liturgii odnoszone do Maryi); przełk. PATEREK, *KM*, s 72: „Święte a niepokalone dziewictwo, którymi cię chwałami mam chwalić? Bo którego nieba nosić nie mogły, w twym żywocie jegos zamknęła”.

[41.] *Amarum mare*

Tytuł: 'Morze gorzkie.'

marg.: brak – zob. np. HIER. *Nom. Hebr.*, PL 23,842: „Melius autem est, ut dicamus sonare eam stellam maris, sive amarum mare”; LYRAEUS, s. 79-80; 208-215; MARRACCI XI, s. 6-8: „Mare amarum”.

w. 1 *Pod krzyżem, Matko, stojąc* – zob. J 19,25: „I stały podle krzyża Jezusowego matka jego i siostra matki jego, Maria Kleofasowa, i Maria Magdalena”; por. OP XIV 2,2; XIV 7; XIV 18,1; XV 33,2.

w. 2 *przedtym słodką* – por. obj. OP III 100,1.

morzem gorzkim – popularny w literaturze mariologicznej concept etymologiczny, polegający na derywacji imienia Maryi od hebrajskich wyrazów oznaczających 'gorzkniec' (łac. *amarescere*), 'gorycz' (łac. *amaror*; zob. LYRAEUS, s. 80) oraz kojarzenia z łac. *mare* – 'morze' i *amaritudo* – 'gorzkość', 'gorycz'; zob. np. PS.-BONAV., s. 237-238 (przekł. TMB 5, s. 57): „Słowo Maryja tłumaczy się bowiem jako *morze goryczy* [...]. Maryja podczas męki swego Syna była przepelniona goryczą, skoro jej duszę przebił miecz boleści”; por. *Rozmyślanie*, s. 207: „jestem przeto Maryją wezwana *ab amaritudine*, od gorzkości”; PATEREK, s. 86-87, 101: „Wzięto to imię Maryja od morza [...]. Naprzód dla pełności [...]. Też wzięto dla gorzkości, bo jako morze gorzkie, tak Maryja miała być gorzką przy męce syna swego”; OP, W, w. 65; III 18,2.

[42.] *Abyssus lacrimarum*

Tytuł: 'Otchłań łez.'

marg.: brak – por. LYRAEUS, s. 472: „Abyssus lacrimarum nostrarum” (S[anctus] Bernardinus).

[43.] *Introitus vitae*

Tytuł: 'Wejście do życia.'

marg.: „*Ildephon[sus]*” – Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,258B: „*introitus vitae*”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 13; CHRYSOGONUS I, s. 49; GAWATH, k. Z₆; LYRAEUS, s. 471.

w. 1 *powszechnej zgubie... wydarła* – sens: ocaliła wszystkich od potępienia.

w. 2 *drzwi życia* – por. tytuł; *Psalterzyk*, k. G₃: „Weszcze żywota”.

[44.] *Exitus animarum fidelium*

Tytuł: 'Wyjście dla dusz wiernych.'

marg.: „*Idem*” – {?}; por. PS.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,258B: „*ianua caeli*”.

w. 1 *z świata Babilonu* – sens: z niewoli tego świata.

Babilonu – zob. obj. OPI 53,1; V 27,2; tu jako synonim niewoli.

w. 2 *przewieść dusze Ty sama możesz ... snadnie* – sens: tylko Ty możesz łatwo przeprowadzić dusze; por. OP III 48.

[45.] *Praemium gloriae*

Tytuł: 'Nagroda chwały.'

marg.: „*Ildephon[sus]*” – por. Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, PL 96,251A: „incomprehensibile praemium et gloria”; CARTHAGENA 4, kol. 608; ARIAS, k. 20v; GAWATH, k. D7.

w. 1 *w afekcie obstawa stateczny* – sens: jest stały w swoich uczuciach (względem Maryi).

w. 2 *nagrode ... chwały wiecznej* – por. Ps.-HILDEPHON., jw.: ‘niezmierzona nagroda chwały.

[46.] *Conterens caput serpentis*

Tytuł: ‘Krusząca głowę węża.’

marg.: „*Genes[is]*” – Rdz 3,15: „ipsa conteret caput tuum”; por. CARTHAGENA 4, kol. 610.

w. 1 *Wężu – wąż*, pod którego postacią szatan zwiódł Ewę i Adama (Rdz 3,1-7).

w. 2 *hardy łeb tej stopa kruszy białej głowy* – sens: hardą głowę zmiądzdy stopa tej niewiasty; zob. obj. *OP* II 67; VII 44,2; por. XI 18,2; XVI 21,2.

[47.] *Thronus Dei*

Tytuł: ‘Tron Boga.’

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG. *Assumpt.lib.*, PL 40,1146: „Thronum Dei, thalamum caeli Domini, domum atque tabernaculum Christi dignum est ibi esse ubi ipse est”; por. Ps.-EPIPH. *Laud.*, PG 43,491: „thronus divinitatis”; Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.* PL 96,251C: „ipsa facta est thronus Dei et thalamus”; ESTEVE, s. 198; CARTHAGENA 4, kol. 612; GAWATH, k. Bb₈v.

w. 1 *Tron Salomonów ... z słoniowej kości* – zob. obj. *OP* VI 35,1; VII 89,1; por. XV 95,1.

w. 2 *monarcha... nieba* – Jezus; por. *OP* XV 95,2; XVI 41,2

[48.] *Domus sancta*

Tytuł: ‘Dom święty.’

marg.: „*Hier[onymus]*” – {?}; zob. CANISIUS, s. 42: „Maria domus sancta et tabernaculum sanctificatum altissimi”; MARRACCI IV, s. 129: „Domus sancta, in qua Deus habitavit” (Andreas Cretensis).

w. 1 *Domie ... jakoż ... kosztowne Twe ściany* – zob. obj. *OP* III 47,1.

w. 2 *pierwej byleś święty niżli budowany* – metaforycznie o uświęceniu (niepokalanym poczęciu) Maryi jeszcze w łonie matki; por. *Godzinki*, s. 15: „W poczęciu Twoim, Panno, niezmazanaś zawsze była”.

[49.] *Hortus conclusus*

Tytuł: ‘Ogród zamknięty.’

marg.: „*Hesy[chius] H[ierosolymitanus]*” – HESYCHIUS, PG 93,1463: „hortus conclusus”; por. Pnp 4,12: „Hortus conclusus soror mea”; ESTEVE, s. 192; *HORTULUS*, k. 93v; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 12; RAYNAUDUS, s. 27; GAWATH, k. Z₆; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *jak ten zawartym ogród zwać się godzi* – czy ten ogród należy nazywać zamkniętym; zob. obj. *OP*, W, [Motto]; por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Ogrodzie zamknięty”.

w. 2 *wolno ... wchodzi* – sens: wchodzi bez przeszkód.

[50.] *Mater viventium*

Tytuł: ‘Matka żyjących’.

marg.: „*S[anctus] Epiph[anius]*” – *EPIPH. Antidicom.*, PG 42,727C: „*viventium Maria sit mater*”; por. Rdz 3,20: „*mater [...] cunctorum viventium*”; ESTEVE, s. 191; CARTHAGENA 4, kol. 604; ARIAS, k. 15v; GAWATH, k. Z₆v; RODRIGUEZ, s. 13; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 116; BEYERLINCK 5, s. 278; *LIT.SCRIPT.*, s. 156.

w. 1 *ludzie ... przed śmiercią trwożliwi* – ludzie, którzy odczuwają trwogę przed śmiercią.

w. 2 *ta Matka przez grzech zmarłych przez łaskę ożywi* – sens: Maryja przez łaskę ożywi tych, którzy umarli z powodu grzechu Ewy; por. *EPIPH.*, jw., PG 42,727C-730A:

Haec est, quam adumbravit Eva, quae viventium mater quodam aenigmati involucro nuncupatur. Siquidem Eva tum viventium appellata est mater, cum iam illud audiisset: „Terra es, et in terram reverteris”, post admissum videlicet peccatum. Quod quidem admiratione dignum est, post illam offensionem tam praeclarum ei cognomen attributum. Ac si exteriora dumtaxat et sensibus obvia consideres, ab eadem hac Eva totius est in terris humani generis origo deducta. Revera tamen a Maria Virgine vita ipsa est in mundum introducta, ut viventem pariat et viventium mater sit Maria. [...] Aliud vero praeterea in utraque, Eva scilicet et Maria, considerare potest, et quidem admiratione dignum: siquidem Eva generi hominum causam mortis attulit, per quam mors est in orbem terrarum invecta; Maria vitae causam praebuit, per quam vita est nobis ipsa producta. Ob id Filius Dei in hunc mundum advenit, et „ubi abundavit delictum, superabundavit gratia”.

Oto ta, którą zwiastowała Ewa, nazwana w tajemniczy sposób matką żyjących. A została tak nazwana po tym, jak usłyszała te słowa: „prochem jesteś i w proch się obrócisz”, to znaczy po popełnieniu grzechu. Jest rzeczą zadziwiającą, że po takim występku otrzymała tak wspaniałe imię. Ale jeśli weźmie się pod uwagę tylko to co zewnętrzne i podpadające pod zmysły, to od tejsze Ewy faktycznie pochodzi cały rodzaj ludzki zamieszkujący ziemię. Naprawdę jednak życie przyszło na świat dzięki Maryi, która urodziła prawdziwie żyjącego i stała się w ten sposób matką żyjących. [...] Jeszcze jedną analogię, i to podziwu godną, można rozważyć w obu, tzn. w Ewie i Maryi; Ewa mianowicie stała się przyczyną śmierci, którą sprowadziła na rodzaj ludzki, Maryja zaś sprowadziła dlań życie, rodząc tego, który jest źródłem życia. Syn Boży dlatego bowiem przyszedł na świat, aby tam, „gdzie obfitowało przestępstwo, łaska więcej obfitowała”.

Por. *BREVIARIUM* IV, s. 347-348; Rz 5,20); *Psalterzyk*, k. F₂: „Matko żywiących”; BZOWSKI, *KM*, s. 142: „Maryja jest bowiem Matką wszystkich żyjących”; *Godzinki*, s. 12: „Tyś matką wszech żyjących”. Zob. obj. *OP* IV 83,1; V 23,2; XI 68,2; por. XII 23,2.

[51.] *Praestans peccati remedium*

Tytuł: ‘Dostarczająca lekarstwa na grzech.’

marg.: „*S[anctus] Germa[nus]*” – zob. GERMAN.*Mariale*, s. 114: „Inest vero in hoc emplastro ad depellendam omnem difficultatem, quae in nostris vulneribus, licet gravissimis, curandi reperiri potest, praesentissimum remedium”; por. VEGA 1, s. 48: „remedium peccati”.

w. 1 *lekarstw na grzech się przebrało* – sens: zabrakło lekarstw na grzech.

w. 2 *aż gdy się ... Słowo ciałem stało* – sens: aż do czasu, kiedy wieczne Słowo Boże stało się człowiekiem (zob. obj. *OP* VI 33,2; II 33,1; por. IV 15,2; VIII 38,1); por. VEGA, jw.: „motivum decernendi incarnationem in Deo fuisse etiam remedium peccati” (‘motywem podjęcia przez Boga decyzji o wcieleniu było także dostarczenie lekarstwa na grzech’); 1Tm 1,15: „Chrystus Jezus przyszedł na ten świat grzeszne zbawić”.

[52.] *Illustrissimum decus*

Tytuł: ‘Najjaśniejsza ozdoba.’

marg.: „*S[anctus] Germa[nus]*” – por. GERMAN.*Mariale*, s. 88: „muliebris naturae decus et ornamentum longe praestantissimum”.

w. 2 *najjaśniejsze tytuły ... i ozdoby* – por. GERMAN., jw.: ‘najznakomitsza ozdoba i chluba rodzaju niewieściego’.

[53.] *Sola ex Deo solatium*

Tytuł: ‘Jedyna pociecha od Boga.’

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318C: „sola tu meum ex Deo solatium”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „sola mihi ex Deo solatium”.

w. 2 *pociechą Bóg ludzi obsyła* – sens: Bóg posyła ludziom pociechę; por. LIBERIUSZ, jw.: „Pięknie wylicza te łaski Panny błogosławionej ś[w]. Germanus: [...] «O Pani i Matko moja, [...] sama po Bogu pociecho moja»”; *Psalterzyk*, k. Gv: „Jedyna nasza pociecho”.

[54.] *Solvens vincla reis*

Tytuł: ‘Rozwiązująca pęta grzesznikom.’

marg.: „*Ex hym[no] Eccl[esiastico]*” – *Ave, maris stella*, w. 9: „Solve vincla reis”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 232.

w. 1 *Kto w pętach ... grzechów ponosi niewolą* – por. *OP* X 75,1; XI 58,1.

w. 2 *Panna kajdany rzuci* – por. *Ave, maris stella*, jw.: ‘rozwiąż więzy winnym’; LIBERIUSZ, jw., s. 231-232:

[...] że mi dzisiejsza niedziela [...] podaje więzienie i pęta Jana świętego, ponieważ błogosławiona Panna jest oswobodzeniem ludzkiej niewoli, będąc tej z Kościołem świętym suplikował za więźniami tego świata, aby

im, jako najwyższa królowa i pani wszelkiej wolności, wolność i swobodę uprosiła: *Solve vincula reis*, „rozwiąż pęta grzesznych”.

Por. *OP* II 97,2.

puści na wolą – uwolni, wypuści na wolność.

[55.] *Mutans Evae nomen*

Tytuł: ‘Odmieniająca imię Ewy’.

marg.: „*Ex hymn[o]*” – *Ave, maris stella*, w. 8: „Mutans Evae nomen”.

w. 1 *Odmienia Panna imię* – por. *Ave, maris stella*, jw.: ‘zmieniając imię Ewy’; popularny w literaturze koncept etymologiczny, polegający na skojarzeniu łac. *ave* (‘bądź pozdrowiona’) z imieniem *Eva*, kojarzonym z kolei z łac. *vae* (‘biada, okrzyk wyrażający ubolewanie’); por. WAŚNIEWSKI, s. 29:

EVA, AVE – para słów, lecz nad tysiąc wazą:
raj, wygon, otchłań, niebo – to wszem wyobrażają.
Ewa wspak *AVE*, to jest od „biada” tam była,
Ewę od *VAE* przez *AVE* gdy Panna wolniła

Zob. też: KOCHOWSKI *Różaniec*, s. 7-8:

Imię *Eva* śmierci hasło,
lecz przez *Ave* Twe zagasło
już przeklęctwo wszelakie.

Por. obj. *OP* XI 73,2.

pierwszej matki człeczój – pierwszej ludzkiej matki, tzn. Ewy; zob. obj. *OP* II 14,2; XI 17.

w. 2 *gdy jest <insza> daleko i w słowie, i w rzeczy* – sens: kiedy się bardzo różni pod względem imienia i natury.

[56.] *Aestus interni divinus ros*

Tytuł: ‘Niebiańska rosa na żar w duszy’.

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318C: „divinus ros in me existentis aestus”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „aestus quem patior divina irroratio”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „sola aestus in me existentis divinus ros”.

w. 1 *grzechów sreżoga* – upał, żar grzechów.

w. 2 *niebieską rosą upał chłódź* – por. tytuł; LIBERIUSZ, jw.: „Pięknie wylicza te łaski [...] ś[w.] Germanus: [...] «sama cielesnych we mnie zapałów niebieska chłodna roso»”; *OP* XVI 73,2.

niebieską rosą – tu: łaską, orędownictwem; być może także aluzja do Chrystusa i Iz 45,8 (zob. obj. *OP* I 55,1).

[57.] *Arescenti cordi fluens gutta*

Tytuł: ‘Kropla spływająca na wyschnięte serce’.

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318C: „exarescentis cordis mei divinitus affluentes guttae”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „cordi meo exsiccato gutta manans a Deo”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „cordis mei exarescentis guttae divinitus fluentes”.

w. 1 *w perzynę poszło* – obróciło się w popiół.

w. 2 *użycz chłodnego, łaski Twej kropelki* – prawdopodobny sens: ześliz ochłodę, to znaczy kropkę twojej łaski; por. LIBERIUSZ, jw.: „<serca mego zaschłego z nieba płynąca obfita kropło>”.

[58.] *Tenebricosae animae lampas*

Tytuł: ‘Lampa duszy pogrążonej w ciemności.’

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318C: „tenebricosae animae meae splendidissima lampas”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „tenebricosae animae meae lampas splendidissima”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92.

w. 1 *w grzechów kortygardzie ciemnej* – w ciemnym więzieniu grzechów; por. OP XI 54,1.

w. 2 *lampą światłości* – lampę światłości; por. LIBERIUSZ, jw.: „<ciemnej dusze mojej najaśniejszo świeco>”.

[59.] *Itineris directio*

Tytuł: ‘Przewodniczka w drodze.’

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „itineris mei deductio”; por. GERMAN.*Mariale*, s. 63: „dux egenis meis consilii”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „itineris mei directio”.

w. 1 *Na gościniec zbawienia gdy trafić nie mogę* – por. Mt 7,14: „Jakoż ciasna brama i wąska jest droga, która wiedzie do żywota, a mało ich jest, którzy ją najdują!”

w. 2 *Ty mi ... toruj drogę* – por. LIBERIUSZ, jw.: „<podrózu mego przewodniczko>”.

[60.] *Debilitatis potentia*

Tytuł: ‘Moc w słabości.’

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „Meae debilitatis virtus”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „imbecillitatis robur”; SAILIUS, s. 298: „debilitatis meae potentia”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „debilitatis meae potentia” (S. Germanus); 2Kor 12,9: „nam virtus in infirmitate perficitur”.

w. 2 *o utwierdzenie wołam... Gospodze* – wołam o wsparcie, Pani; LIBERIUSZ, jw.: „<słabości mojej twierdzo>”; 2Kor 12,9: „abowiem moc w słabości doskonalszą się zstawa”.

[61.] *Nuditatis vestimentum*

Tytuł: ‘Okrycie nagości.’

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „nuditatis meae vestimentum”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „nuditatis operimentum”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „nuditatis meae vestimentum”.

w. 2 *gdy wracasz ... szatę* – sens: gdy zwracasz szatę (tu w znaczeniu: łaskę utraconą w wyniku grzechu pierworodnego). Por. *OP IX 41,1*; LIBERIUSZ, jw.: „nagości mojej pokrycie»”.

[62.] *Mendicitatis divitiae*

Tytuł: ‘Bogactwo ubóstwa’.

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „mendicitatis meae divitiae”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „paupertatis divitiae”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „mendicitatis meae divitiae”.

w. 1 „*Pauperibus!*” – *wołamy, mendycy* – sens: „Ubogim!” (łac. *pauper* – biedny, ubogi), *wołamy, żebracy* (łac. *mendicus* – żebrak, nędzarczy); nawiązanie do praktykowanego przez dawnych uczniów i żaków zwyczaju chodzenia na prośbie z okrzykiem *pauperibus*, tzn. ‘biednym’ (w domyśle: dajcie coś); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 300-301:

Na ostatek wiemy to o bramach, że tam ubodzy radzi siadają, tam i zakonnicy dla jałmużny stawają [...]. Uważcież tu, katolicy moi, jaka pociecha nam nędznym, gdy słyszymy, że Naświętsza Panna jest bramą niebieską, *porta caeli fulgida*, nam to albowiem wielką otuchą, że do niej wolny każdemu przystęp, że śmieie każdy może przychodzić i wołać: *Pauperibus!*

Tenże, *Gwiazda*, s. 92: „«ubóstwa żebractwa mego bogata współzycielko»”.

w. 2 *aż my wnet łaską Boską przez Cię zbogaceni* – sens: a oto dzięki Tobie jesteśmy wzbogaceni łaską Bożą.

[63.] *Vulnerum medela*

Tytuł: ‘Lekarstwo na rany’.

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „insanabilium vulnerum meorum medicina”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „insanabilium vulnerum medela”; SAILIUS, s. 298; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92.

w. 1 *Samarytan rannego bierze do gospody* – por. przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, Łk 10,25-37.

w. 2 *w tej gospodzie* – sens: na tym świecie; częsta w dawnej literaturze metafora świata doczesnego jako miejsca tymczasowego pobytu, przeciwstawianego prawdziwemu domowi w niebie; zob. np. KOCHANOWSKI, *Pieśni kilka IV*, w. 10: „Wszyscy w niepewnej gospodzie mieszkamy”; SKARGA, *Kazania na niedziele*, s. 209: „Kochajmy się w przyszłym żywocie, na który Chrystus zmartwychwstał, a ten podróżny a nietrwały niechaj nas nie zawodzi, nie pokładajmy tu sobie domu, gdzie jest gospoda krótka i nie nasz własny dom”.

rannym dodajesz wygody – sens: pomagasz rannym, chorym; por. LIBERIUSZ, jw.: „«nieuleczonych ran moich lekarko»”; por. *OP III 54*.

[64.] *Vatum princeps*

Tytuł: ‘Królowa proroków’.

marg.: brak – por. ENGELGRAVE, s. 596: „Princeps vatum”; GALATINUS, s. 543: „prophetissa [...] prophetas omnes excellens”; *LIT.LAUR.*, s. 160: „Regina prophetarum”.

w. 2 *że z między nich* – że spośród nich.

najwyższ<ą> ... *prorokinią* – nawiązanie do prorockiej godności Maryi jako tej, która w kantyku *Magnificat* (Łk 1,46-55) sama o sobie prorokowała. Por. GALATINUS, s. 543-544:

„*Quod Mater Messiae prophetissa esse debebat, prophetas omnes excellens*”: *Ex his optime quoque ostensum est, gloriosam Virginem Messiae Matrem prophetissam futuram fuisse. [...] Ut in his praesertim quae in cantico suo mirificentissime praedixit luculenter apparet. Inter quae sic de se ipsa cecinit: „Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillae suae, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes”. [...] Ipsa est enim omnium prophetarum domina et magistra.*

O tym, iż trzeba było, aby Matka Mesjasza była prorokinią przewyższającą wszystkich proroków: Z tego wynika także jasno, że chwalebna Dziewica i Matka Mesjasza miała być prorokinią, i to największą. [...] Widać to zwłaszcza w tym, co w przedziwny sposób przepowiedziała w swoim kantyku, między innymi tak o sobie śpiewając: „I rozradował się duch mój w Bogu, zbawicielu moim, iż wejrzał na niskość służebnice swojej. Albowiem oto odtąd błogosławioną mię zwać będą wszystkie narody”. [...] Jest ona bowiem panią i nauczycielką wszystkich proroków.

Por. *OP XII 72,1*.

[65.] ***Mater alma***

Tytuł: ‘Matka karmicielka’.

marg.: „*Ex hym[no]*” – *Ave, maris stella*, w. 2: „*Dei mater alma*”; por. *OP II 74*.

w. 1 *jednego lubo Syna rodzisz* – sens: chociaż rodzisz (tylko) jednego Syna.

w. 2 *plodem jednak tak zacnym Rachelę przechodzisz* – sens: jednak dzięki tak zacnemu potomstwu przewyższasz Rachelę; zob. obj. *OP VII 7,1; 8,2*.

[66.] ***Semper virgo***

Tytuł: ‘Zawsze dziewica’.

marg.: „*Ibid[em]*” – *Ave, maris stella*, w. 3: „*Atque semper virgo*”.

w. 1 *Zawsześ panną* – zob. obj. *OP V 76,2*.

[67.] ***Felix***

Tytuł: ‘Szczęśliwa’.

marg.: „*Ibid[em]*” – *Ave, maris stella*, w. 4: „*Felix caeli porta*”.

w. 2 *taka fortuna potkała* – sens: spotkało takie szczęście, wyróżnienie.

[68.] ***Auctrix meriti***

Tytuł: ‘Sprawczyni zasługi’.

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG. *Annunt.*, PL 39,2105: „Auctrix peccati Eva, auctrix meriti Maria”; por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 598; GAWATH, k. Aa₁₁; LYRAEUS, s. 472; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 310.

w. 1 *Acz Pan Bóg postanowił człeka zbawić w czasie* – sens: chociaż Pan Bóg już od dawna postanowił zbawić człowieka. Por. Iz 49,8: „To mówi Pan: Czasu upodobanego wysłuchałem cię, a w dzień zbawienia ratowałem cię i zachowałem cię”; 2Kor 6,2.

w czasie – zawsze, od dawna.

w. 2 *Panna k temu przysługą swą przyczyniła się* – sens: Maryja przysłużyła się dziełu zbawienia (przyjmując wybór na matkę Mesjasza); por. LIBERIUSZ, jw.:

Święty Augustyn: [...] „Matka rodzaju naszego karanie światu zadała, rodzicielka Pana naszego zbawienie światu przyniosła; autorka grzechu Ewa, autorka zasługi Maryja. Ewa zabijając zaszkoziła, Maryja ożywiająca pomogła; ona uderzyła, ta uleczyła”. Święty Hieronim: [...] „Czciwym sprawczynią zbawienia, która gdy Twórcę swego poczęła z nieba, stawiała nam Odkupiciela na ziemi”.

Por. obj. *OP* II 14; XI 50,2.

[69.] *Nuntius prudens*

Tytuł: ‘Zwiastun roztropny’.

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – {?}; por. GAWATH, k. P: „O Virgo, nuntius bonus et novitas lacta mea”.

w. 1 *Szczęśliwy gończe* – tu: szczęśliwa zwiastunko; por. obj. *OP* III 89,1.

[70.] *Canalis misericordiae*

Tytuł: ‘Kanał miłosierdzia’.

marg.: *Georg[ius] Venetus* – {?}; por. *OP* V 89 (źródło – zapewne w oparciu o ten sam fragment wykładu Pnp Kochowski tworzy tutaj nowy tytuł). Por. RICH.LAUR., kol. 508: „Item ideo dictum est Mariae «Dominus tecum», quasi fons subministrans tibi plenitudinem gratiarum, et sub hoc sensu potest Christus dici fons, Maria vero canalis”; MUSSUS, s. 738: „Idcirco omnes recurrunt ad illam, tamquam ad magnum caelestium thesaurorum acarium, tamquam ad magnum canalem divinae misericordiae”; MARRACCI III, s. 60: „Canalis”.

w. 1-2 *Panna ... kanałem ... / iże przez nią ... miłosierdzie splywa* – zob. obj. *OP* I 29; por. V 89,2; XIII 17.

[71.] *Cursor velox*

Tytuł: ‘Szybkobiegaczka’.

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – {?}; por. MUSSUS, s. 769: „Gyrum caeli circui soli et profundum abyssi penetravi” (Syr. 24,8), tu w odniesieniu do Maryi.

w. 1 *Kraś nieba obiegra* – zob. obj. *OP XI 40,1*.

[72.] *Mitraton seu facierum princeps*

Tytuł: ‘Mitraton czyli księżna oblicza’

marg.: *Canisius* – *CANISIUS*, s. 5: „Mitraton” (sic); *VENETUS*, *De harmonia*, s. 88v: „prima omnium creaturarum, ipsarum omnium perfectionem continens, quam vocant *mitraton*, principem facierum”. Por. *LIBERIUSZ*, *Gwiazda*, s. 399; *CHRYSOGONUS II*, s. 369; *BEYERLINCK 5*, s. 220; *VEGA 2*, s. 90.

w. 1 *rabin* – mędrzec, nauczyciel żydowski.

choć się gryzie w sobie – sens: choć niechętnie, z trudem.

w. 2 *przed tronem Najwyższego godność* – mowa o godności istoty wspomnianej w tytule epigramu; Mitraton (właśc. Metatron, inne forma Mattatron, prawdopodobnie od łac. *metator* – ‘mierniczy’, ‘geometra’) to w żydowskiej tradycji kabalistycznej i w gematrii (numerologii opartej na alfabecie hebrajskim) nawiązującej do Talmudu istota duchowa znajdująca się najbliżej tronu Bożego, identyfikowana niekiedy z Henochem lub pierwszym stworzeniem, a w literaturze chrześcijańskiej także z Maryją; zob. *VENETUS*, jw.: ‘pierwsze spośród wszystkich stworzeń i zawierające w sobie ich doskonałość, które [Żydzi] nazywają *Mitraton*, księciem oblicza’; tamże, s. 89:

Nec contristentur caelorum reginae merito affecti, si Mitraton dicimus primam omnium creaturarum simplicium cum illud sit nomen officii et non personae, unde et Mariae competere potest et competitur; ut patet supputanti numerum quem reddunt litterae eius nominis.

I niechaj się nie smuć ci, co słusznie czczą Królową niebios, jeśli twierdzimy, że Mitraton to pierwsze spośród stworzeń duchowych, ponieważ jest to nazwa urzędu, nie osoby, dlatego też może się odnosić i faktycznie odnosi się do Maryi, co jasne się okaże, jeśli zsumujemy wartość liter składających się na jej imię.

CANISIUS, jw.:

Hebraei inter arcana sua celeberrimum ducunt, unam inter creaturas omnes longe perfectissimam esse, ipsi Mitraton, hoc est principem facierum appellant, quia semper stet ante faciem summi Imperatoris et ius habeat ad ipsius presentiam bene meritos introducendi. Animadversum est autem ab eruditiss, Mariae nomen cum illo (Mitraton) haud perperam convenire, quum et numerus ex litteris collectis respondeat et supputanti summatim efficiat 999.

por. *LIBERIUSZ*, jw.:

Wspomina Georgius Venetus, a z niego Canisius, że rabinowie starzy mają w sekretach swoich z dawna tradycją, iż przed Panem Bogiem stoi

zawsze jedna kreatura, nad wszystko stworzenie znaczniejsza, której ten jest urząd ludzi w potrzebach ich przed Boski majestat prowadzić, sprawy ich referować, przyczynę za nimi wnosić. [...] I zowią ją rabinowie *Mitraton*, co się wyklada *princeps facierum*, Pani nad twarzami, Pani obliczności. [...] Więc że to słowo *Mitraton* wedle rachunku i kalkulacyjnej hebrajskiej, gdzie jako i u Greków każda litera liczbę jaką znaczy, ma w sobie liczbę 999 [tj. odwrócenie liczby Antychrysta i Lutra – 666], jako i to imię błogosławionej Panny *Maria*, wywodzi Canisius, że Naświętsza Panna jest *Mitraton*, *Princeps facierum*, Panią nad twarzami.

Tematowi temu poświęcona jest również dalsza część kazania Liberiusza, który w przytoczonym fragmencie dość wiernie oddał treść cytowanego urywka dzieła Kanizjusza.

[73.] *Sumens Ave*

Tytuł: 'Odbierająca pozdrowienie.'

marg.: „*Ex hym[no]” – Ave, maris stella*, w. 5: „Sumens illud Ave”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 205.

w. 1 *od posła* – od archaniola Gabriela, por. Łk 1,26-28.

w. 2 *Przekłętstwo Ewy ... byś przez Ave zniósła* – byś naprawiła skutki grzechu pierworodnego przez pozdrowienie anielskie (metonimicznie – przez udział w tajemniczy wcielenia i zbawienia); por. obj. *OP XI 55,1*; LIBERIUSZ, jw.: „A nie darmoć to anioł święty pozdrawiając Pannę Błogosławioną użył tego słowa *Ave*, które gdy opacznie czytasz, znaczy *Eva*, jakoby ukazując, że Naświętsza Panna we wszystkim miała być przeciwna Ewie, o czym Kościół święty: *Sumens illud Ave, Gabrielis ore etc., Mutans Evae nomen*”.

[74.] *Fundans nos in pace*

Tytuł: 'Utwierdzająca nas w pokoju.'

marg.: „*Ibidem*” – *Ave, maris stella*, w. 7: „Funda nos in pace”.

w. 1 *Marsa bojem* – działaniami wojennymi (Mars – rzymski bóg wojny); aluzja do wojen toczonych przez Rzeczpospolitą w XVII w.

w. 2 *utwierdź gruntownym ... pokojem* – sens: umocnij trwałym pokojem.

[75.] *Fons sacerdotii*

Tytuł: 'Źródło kapłaństwa.'

marg.: „*Cornel[ius] Mussus*” – por. MUSSUS, s. 733: „in carissima nostra Roma, imperii capite et fonte sacerdotii”; BEYERLINCK 6, s. 361: „Sacerdotii fons”.

w. 2 *że od Syna jej idzie kapłaństwo porządkiem* – sens: ponieważ kapłaństwo zaczyna się od jej Syna; mowa o godności kapłańskiej Chrystusa; zob. np. Hbr 5,1-10; por. *OP XIII 70,1*.

[76.] *Mulier extra numerum*

Tytuł: 'Niewiasta przewyższająca wszelką liczbę.'

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 733: „Erat enim [...] vere mulier extra numerum omnium aliarum mulierum”.

w. 1 *Lubo z ludzi, nad ludzkie jednak Pannę kładę* – sens: chociaż pochodzi z ludzi, stawiam Pannę wyżej niż ludzi; por. MUSSUS, jw.: ‘Była bowiem [...] prawdziwie niewiastą ponad wszystkie inne kobiety.’

w. 2 *ludzi i aniołów przeniosła gromadę* – sens: przewyższyła ogół ludzi i aniołów.

[77.] ***Nec antecedens, nec consequens habens***

Tytuł: ‘Niemająca poprzedniczki ani następczyni.’

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 733: „in virtutibus nec simile habebat nec antecedens aliquod exemplum”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 110 oraz *Gwiazda*, s. 55: „nec primam similem visa est, nec habere sequentem” (por. Seduliusz, *Carmen Paschale*, PL 19,600A; BERN.CLAR.*Assumpt.*, PL 183,428A).

w. 1-2 *Jak przed Tobą nie była, tak żadna za Tobą, / by godnością zrównała ... z Twoją osobą* – por. MUSSUS, jw.: ‘pod względem cnót nie miała jakiegóś wzoru, który byłby do niej podobny lub wcześniejszy niż ona’; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.: „Będę mówił na dzisiejszym kazaniu, co za przyczyna, iż Kościół święty narodził Pannę błogosławioną zowie stworzeniem, i ukazać, że jest nową na świecie kreaturą, której podobnej ani było, ani będzie”; obj. *OP* XII 55.

by godnością zrównała – sens: która dorównałaby pod względem godności.

[78.] ***Filia Patris Genitrix***

Tytuł: ‘Córka i rodzicielka Ojca.’

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 734: „e filia nascitur pater”; por. PAULL DE BARRY, s. 74: „Filia pariens patrem”.

w. 2 *ojca ... własna córka rodzi* – zob. obj. *OP*, W, w. 63; I 11,1; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 8: „Córka rodzi ojca”.

[79.] ***Principium omnium bonorum***

Tytuł: ‘Początek wszelkich dóbr.’

marg.: „*S[anctus] Irenaeus*” – {?}; zob. np. CORN.LAP.*Comm.Prov.*, s. 896: „principium omnium bonorum” (S[anctus] Irenaeus; cytat w różnych źródłach z przypisywanego św. Ireneuszowi i niezachowanego dzieła *Contra Valentinum*); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 296.

w. 1 *jest wszech dóbr czelku szczególna dawczyną* – sens: jest dla człowieka wyjątkową dawczynią wszelkich dóbr.

w. 2 *gdy się z niej wszelkie dobro zbawienia poczyna* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Świadczy o tym stary doktor Ireneusz: „*Quid est, quod sine Mariae consensu non perficitur incarnationis mysterium? Quia nempe vult illam Deus omnium bonorum esse principium.* Co jest, że bez pozwolenia błogosław[io-nej] Maryjej nie odpowiadają tajemnice wcielenia? Jenó że chciał Pan Bóg mieć ją początkiem wszelkich darów swoich, przez nią chciał wybawiać z niewoli czartowskiej naród ludzki”.

Por. obj. *OPIV* 83,1.

[80.] *Ferculum de lignis Libani*

Tytuł: 'Lektyka z drzewa Libanu.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 3 – Pnp 3,9: „*Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani*”; por. RICH.LAUR., kol. 576; RAYNAUDUS, s. 20; PAULL DE BARRY, s. 74; *OP VI* 5.

w. 1 *Cedr nigdy czerwia nie zna* – cedr nigdy nie jest atakowany przez czerwie; por. BIRKOWSKI, *Pamięć sprawiedliwego abo na pogrzebie... Jana Weyhera... kazanie*, [w:] tenże, *Mowy pogrzebowe i przygodne*, wydał A. Szlągowski, cz. 1, Warszawa 1901, s. 199: „Cedru i drugich drzew zdrowych mól i czerwie nie toczy. Przyczyną tego, iż materiją w sobie mają przytwardszym, której robak ruszyć nie może”; *Różaniec*, s. 99 (*O tymże*): „Cedr nigdy czerwii nie zna, Panna pierworodnej /zZmazy nie ma, to tytuł cedru Pannie zgodny” (por. INESIV 14, s. 49: „Nulla cedrum caries corrumpit, nulla Mariam / labes, hinc cedrus iure vocanda fuit”); *OP X* 64,1.

cedr – zob. obj. *OP II* 91,1.

czerwia – czerw, chrząszcz lub larwa chrząszcza kornika, żerujące w drewnie.

w. 2 *z cedru noszenie Panna* – sens: Panna jest lektyką z drewna cedrowego; zob. Pnp 3,9: „Lektykę uczynił sobie król Salomon z drzewa libańskiego”.

[81.] *Ascensus purpureus*

Tytuł: 'Stopnie purpurowe.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 3 – Pnp 3,10: „*ascensum purpureum*”.

w. 1 *Jezu ... biorąc z Matki* – sens: Jezu, kiedy brałeś od Matki...

w. 2 *tą stopnie na majestat purpurą wysłała* – inwersja: tą purpurą (tzn. swoją krwią) wyścieliła ci stopnie do tronu; por. Pnp 3,10: „podniebienie szarłatowe” (BT: „siedzenie wyścielone purpurą”); CORN.LAP.*Comm.Cant.*, s. 151:

Nonnulli [...] per [...] ascensum accipiunt gradus, per quos ad ferculum [...] ascenditur, atque per eos purpureos censent mystice significari passiones et martyria, sive labores et sanguinem, quibus ad aeternam gloriam sit ascensus.

Wielu [...] uważa to podniebienie za stopnie, po których wstępowano do lektyki, a to, że były purpurowe, interpretuje alegorycznie jako cierpienie, męczarnie, trudy i ofiarę z krwi, przez które prowadzi droga do wiecznej chwały.

[82.] *Reclinatorium aureum*

Tytuł: 'Oparcie ze złota.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 3 – Pnp 3,10: „*reclinatorium aureum*”; por. BERN. CLAR.*Trac.*, *PL* 182,1144A: „*aureum vivi Salomonis reclinatorium*”; ARIAS, k. 22; RAYNAUDUS, s. 56; PAULL DE BARRY, s. 162.

w. 1-2 *W którymżeć, Oblubieńcze ... / ... spocząć gabinetce?* – sens: która komnata jest bardziej godna tego, Oblubieńcze, byś w niej spoczął, niż ta złota, którą jest Maryja.

w złotym ... gabinetce – w Pnp mowa właściwie o lektyce (*ferculum*), której częścią było „poręczce złote” (BT: „oparcie ze złota”).

[83.] *Vas formans figulum*

Tytuł: ‘Naczynie kształtujące garnarczka’

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – MUSSUS, s. 734: „O stupor omni stupore maior: audistis umquam e rivulo nasci fontem, e stella prodire solem, vas formare figulum, domum facere architectum, sphaeram comprehendi centro et totum mundum exiguo ventre concludi?”; por. BONAV., *Laus Beatae Virginis Mariae*, s. 181: „Vas figulum peperisti”.

w. 1 *nad ludzkiego kapt rozumu dzilo* – dzieło niepojęte dla ludzkiego rozumu; por. *OP XIII 91,1*.

w. 2 *naczynie rzemieślnika jako uczyniło?* – sens: jak naczynie mogło stworzyć swego twórcę (tj. jak Maryja mogła urodzić Boga, którego sama jest dziełem); por. MUSSUS, jw.:

O dziw nad dziwy! Czy słyszeliście kiedykolwiek, aby ze strumienia wytrysnęło źródło, z gwiazdy wzeszło słońce, garnek ulepił garnarczka, dom stworzył swego budowniczego, środek kuli objął jej sferę, a cały świat został zamknięty w małym lonie?

BONAV., jw.: ‘naczynie, któreś zrodziło swego rzemieślnika’; *OP I 11,1; XIII 91,2; XVI 78*.

[84.] *Sphaera comprehensa centro*

Tytuł: ‘Sfera zawierająca się w środku’

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 734 (zob. wyżej).

w. 2 *gdy sferę punkcik średni ogarnywa* – sens: gdy punkt środkowy obejmuje sferę; tu metaforycznie o Maryi obejmującej w swym lonie Boga; zob. obj. *OP VI 42; XI 83,2; por. VIII 14; VIII 34,2*.

[85.] *Depositum lytri redemptionis*

Tytuł: ‘Depozyt, w którym złożono okup odkupienia’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. Claude Dausque, *D[ivae] Mariae Aspricollis Thaumaturgou scutum. Alterum item I. Lipsi Scutum...*, Antverpiae 1616, s. 76: „Christus [...] Mariam habuit sibi matrem et corporis sui, in quo lytrum redemptionis esset, formatricem”; VELASQUEZ, s. 368: „[...] vide ut Deiparam exoret, ut pro ipso lytrum redemptionis offerat”.

w. 1 *Żeby człowieka okupić* – żeby uwolnić człowieka dzięki okupowi.

niebo skarb ... daje – tzn. Jezusa jako Zbawiciela.

w. 2 *złożeniem ... skarbowi się staje* – sens: staje się miejscem, w którym składa się skarb; por. C. Dausque, jw.: ‘Maryja była matką Chrystusą i tą, z której uformowało się jego ciało, które było okupem za nasze odkupienie’;

VELASQUEZ, jw: '[...] zobacz, jak błaga Bogurodnicę, aby ofiarowała za niego okup odkupienia.'

[86.] *Pactum mundi creati*

Tytuł: 'Pakt ze stworzeniem.'

marg.: brak – zob. Jr 33,25-26: „si pactum meum inter diem ac noctem, et leges caelo et terrae non posui, equidem et semen Iacob ed David servi mei proiciam”; BEYERLINCK 5, s. 221: „Nisi pactum meum esset (nisi amor mei Iesu et Mariae esset) mundum non creassem”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 271.

w. 1 *Stanów paktu* – sens: zawieraj przymierze.

w. 2 *Panna tego przymierza zakładem się stanie* – sens: Panna stanie się gwarantem tego przymierza. Por. LIBERIUSZ (który tłumaczy niemal dosłownie fragment encyklopedii Beyerlincka), jw.:

Galatinus wywodzi z kabalistów, że to słowo *pactum*, po hebrajsku *berith*, znaczy Jezus i Maryja, i tak słowa prorockie tłumaczy: „Nisi *pactum meum esset, nisi Iesus et Maria esset, leges caelo et terrae non posuissem, mundum non condidisset*. Gdyby przymierza albo ustawy mojej nie było, gdyby Jezusa i Maryjej nie było, prawa bym był niebu i ziemi nie opisał, świata bym był nie stworzył”.

Jr 33,25-26: „Jeśli przymierza mego między dniem i nocą i ustaw niebu i ziemi nie postanowił, zaiste i nasienie Jakubowe i Dawida, sługi mego, odrzucę”.

[87.] *Berith (vox Haebraea idem quod foedus)*

Tytuł: 'Berith'; słowo hebrajskie, oznaczające to samo, co 'przymierze'.

marg.: brak – zob. GALATINUS, s. 636: „Haec autem nomina, scilicet [...] Maria et Iesus, ratione arithmetica apud Habraeos 612 quoque continent. [...] Et sic nomina [...] Maria et Iesus eundem numerum continent, quem ipsa dictio *berith* continet, scilicet 612”; BEYERLINCK 5, s. 221: „Advertit autem Galatinus [...] duo nomina, videlicet Iesus et Maria, ratione arithmetica ascendere ad numerum *berith*, quod nomen significat pactum”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 271.

w. 1-2 *Słowo berith przymierzem w Maryja jest słowie / przez liczbę* – sens: słowo *berith* (hebr. przymierze) ukrywa się w słowie *Maryja* (właśc. *Maria*) dzięki liczbie, tzn. ze względu na identyczną wartość liczbową obu wyrazów; nawiązanie do gematrii – znanej, m.in. w tradycji żydowskiej (kabała) teorii, zgodnie z którą poszczególnym literom alfabetu (zwl. hebrajskiego) są przyporządkowane wartości liczbowe, co pozwala porównywać wyrazy lub całe zwroty o takiej samej wartości i w ten sposób wydobywać ich ukryte znaczenia albo związki między nimi. Por. GALATINUS, jw.: “Te zaś dwa imiona, mianowicie [...] Maryja i Jezus, mają u Hebrajczyków również wartość liczbową 612. [...] W ten sposób imiona [...] Maryi i Jezusa zawierają tę samą liczbę, którą zawiera słowo *berith*, tj. 612”.

w. 2 *zdrowie* – tu w znaczeniu: zbawienie, ocalenie.

[88.] *Disciplina omnium*

Tytuł: 'Szkoła dla wszystkich.'

marg.: brak; A: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – AMBROS., *Virg.*, PL 16,210A: „Talis enim fuit Maria, ut eius unius vita omnium sit disciplina”; por. ESTEVE, s. 206; CARTHAGENA 4, kol. 600; ARIAS, k. 7, GAWATH, k. D₆v; PAULL DE BARRY, s. 40.

w. 1 *maszli mole* – sens: jeśli masz zgryzoty, zmartwienia; por. NKPP („Mól” 1): „Każdy ma swego mola, co go gryzie”.

w. 2 *ćwiczenie w tej skromności szkole* – por. AMBROS., jw.: ‘Taka bowiem była Maryja, że życie jej jednej jest nauką dla wszystkich’; *OP* XII 81,2.

[89.] *Navigantium portus*

Tytuł: 'Port żeglujących.'

marg.: brak – zob. EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „Ave portus optime huius vitae nautarum” (*Laud.* 1616, s. 707: „Ave portus tutissime in hac vitae navigantium”); MARRACCI XIV, s. 127: „Portus naufragantium tutissimus. [...] Portus tutissimus in hac vita navigantium” (S[anctus] Ephrem).

w. 1 *Na morzu obłąkany* – zagubiony na morzu.

w. 2 *Panna ładem* – zob. obj. *OP* III 41,2.

[90.] *Puteus aquarum viventium*

Tytuł: 'Studnia wód żywych.'

marg.: „*Cant[icorum]*” <4> – Pnp 4,15: „puteus aquarum viventium”; por. Ps.-HILDEPHONS., *Assumpt.*, PL 96,258B; ESTEVE, s. 192; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 21v; GAWATH, k. Aa₁₁v; *LIT.SCRIP.T.*, s. 157; RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta*, s. 13.

w. 1 *By wszystkie okrag świata czerpał jak najludniej* – sens: choćby cały świat czerpał jak najwięcej.

w. 2 *w tej się nigdy żywych wód nie przebierze studni* – sens: w tej studni nigdy nie zabraknie wody życia (możliwe też inne odczytanie: ta studnia żywej wody nigdy się nie wyczerpie); por. Pnp 4,15: „studnia wód żywych”; byc może w nawiązaniu do Chrystusa jako źródła wody życia (zob. J 4,14; obj. *OP* IX 20,2).

[91.] *Vapor virtutis Dei*

Tytuł: 'Żar mocy Bożej.'

marg.: „*Sap[ientiae]*” 7 – Mdr 7,25: „Vapor est enim virtutis Dei”; por. MARRACCI XVII, s. 280: „Vapor virtutis Dei”; GUTOWSKI, s. 576.

w. 2 *w tym ciepłem chciało mieć Matkę Słońce wieczne* – por. Mdr 7,25: „Para bowiem jest mocy Bożej”; GUTOWSKI, jw.:

[...] jako ogień nie powinien być bez ciepła, mogą bezpiecznie mówić się o niej słowa one z Mędrcom: *Vapor est enim virtutis Dei et emanatio claritatis omnipotentis Dei sincera*, ponieważ przy poczęciu jej, jakoby *per emanationem*, ledwo nie z powinności wszelkie zaraz na nią były łaski Boskie spłynęły.

Słońce wieczne – tu: Chrystus.

[92.] *Emanatio claritatis sincera*

Tytuł: ‘Czysty blask jasności.’

marg.: „*Ibidem*” – Mdr 7,25: „et emanatio quaedam est claritatis omnipotentis Dei sincera”; por. MARRACCI V, s. 140; GUTOWSKI, s. 576.

w. 1 *Jasności Boskiej fulgor* – blask (łac. *fulgor*) Boskiej jasności; por. Mdr 7,25: „i wypłynienie jakiejś jasności Boga wszechmogącego szczerze”.

w. 2 z *Panny idzie jak strumień* – por.; GUTOWSKI, jw. (zob. obj. *OP XI* 91,2).

który z źródła ciecze – sens: który sący się ze źródła.

[93.] *Solidior Apellis pictura*

Tytuł: ‘Obraz trwalszy od Apellesowego.’

Apellesowego – Apelles, zob. obj. *OP V* 67,1.

marg.: „*Ex Liber[io]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 130; bohaterem przywołanej za przypisywanymi Plutarchowi *Apofiegmata* jest jednak Zeuksis, a nie Apelles:

Wspomina trefną rzecz Plutarchus. Biała głowa jedna prosiła wielce Zeuksa, sławnego swoich czasów malarza, aby jej podarował cudny jaki obraz. Nie odmawiał Zeuksis i owszem dał jej na wolą, aby sobie wybrała wedle myśli i upodobania. Lecz ona puściła to na zdanie jego, jako tego, który w tej nauce był sławnym mistrzem. A gdy ją Zeuksis długo zwłaczał, chcąc ona poznać, który sobie obraz nawięcej ważył, zażyła takiego forte-lu. Gdy raz był na rynku, naprawiła jednego, który przypadszy powie mu, że malarnia jego z obrazami gore. Skoczy natychmiast Zeuksis i krzyknie: *Servate mihi Adonidem, servate Adonidem!* Brońcie przynamniej Adonisa, brońcie mi Adonisa! I stąd dopiero ona biała głowa poznała, że ten obraz w największym u niego był kochaniu i uwadze.

Według kaznodziei analogicznie Bóg – Arcymalarz jedyną Maryję ocalił z pożaru grzechu pierwородnego (tamże):

Lecz kiedy przyszło do świętej Matki jego, kiedy ten powszechny po-żar chciał jej sięgać, tu się ozwał z miłosierdziem swoim Bóg Wszechmogący, tu krzyknął jako niegdy Zeuksis: *Servate mihi Mariam, Servate mihi Mariam!* Brońcie mi Maryjej, brońcie Maryjej! – i niewymowną laską swoją zachował, że tego ślicznego konterfektu namniej on pożar nie dosięgł.

Por. np. HOORN, s. 166. Zbliżona anegdota z Apellesem jako głównym bohaterem [w:] Augustinus Paoletti, *Quadragesimale sive discursus praedicabiles in omnes totius quadragesimae dominicas et ferias*, Coloniae Agrippinae 167, s. 416. Nie udało się ustalić źródła tej anegdoty.

w. 1 *Nad Adonidów chwalny ... obrazie* – sens: obrazie bardziej godny pochwały niż obraz Adonisa; por. *OP II* 44.

Adonidów – Adonisa, w mitologii greckiej młodzieńca słynącego z urody, ulubieńca Afrodyty.

w. 2 *Ty żadnej nie podlegasz skazie* – sens: jesteś odporna na wszelkie skazienie, zniszczenie (tu: wolna od wszelkiej winy).

[94.] *Pupillorum nutrix*

Tytuł: ‘Karmicielka dzieci.’

marg.: „*Ex eodem*” – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 40: „Nie frasujcie się, co byście jedli, abowiem macie w niebie Pannę błogosławioną, Matkę waszę, Panią waszę”; tamże, s. 60-61.

w. 2 *przyniesionym z nieba* – tj. chlebem niebiańskim (ciałem Chrystusa, por. J 6,48-51).

[95.] *Reorum advocata*

Tytuł: ‘Obrónczyni oskarżonych.’

marg.: brak – zob. GAWATH, k. R: „Tu reorum advocata”; por. hymn *Ave Maria, Virgo pia*: „Tu reorum advocata” (Mone, s. 403, nr 588); *BREVLATIC.*, s. 44: „advocata nostra” (antyf. *Salve Regina*).

w. 1 *Jeżelim śmierć zastużył* – sens: jeżeli zasłużyłem na śmierć.

w. 2 *nie gardź Matki za grzesznym przyczyną* – sens: nie gardź wstawieniem Matki za grzesznikiem.

[96.] *Flos campi*

Tytuł: ‘Kwiat polny.’

marg.: brak – zob. Pnp 2,1: „Ego flos campi”; por. ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 9; GAWATH, k. Aa₃; PAULL DE BARRY, s. 74.

w. 1-2 *bo jako kwiat polny / wszystkim niebronny* – sens: bo tak jak kwiat polny jest dostępny dla wszystkich.

kwiat polny – zob. Pnp 2,1: „Ja kwiat polny”; *Psalterzyk*, k. F₂: „Kwiatu polny”

w. 2 *przystęp tak do Panny wolny* – taki sam swobodny dostęp jest do Panny; por. Józef Bartłomiej Zimorowic, *Sielanki nowe ruskie*, oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 1999, s. 38 (*Swaci*, w. 75-76): „Zajrzę wam, o najady, że każdy kwiat polny / zrywać na wieńce zawsze macie przystęp wolny”.

[97.] *Lilium convallium*

Tytuł: ‘Lilia dolin.’

marg.: brak – zob. Pnp 2,1: „Ego [...] lilium convallium”; por. *HORTULUS*, k. 93; CARTHAGENA 4, kol. 603; ARIAS, k. 14; PAULL DE BARRY, s. 51, MARRACCI X, s. 233.

w. 1 *udatna kwiatem ... lilija* – lilia piękna ze względu na kwiat; por. Pnp 2,1: „Ja [...] lilija padolna”.

lilija – zob. obj. *OPI* 92,1.

w. 2 *kiedy świat ten padolem* – sens: jeśli ten świat jest ciemną doliną; zob. obj. *OPIII* 8,2.

[98.] Mater sanctae spei

Tytuł: 'Matka świętej nadziei.'

marg.: brak – zob. Syr 24,24: „Ego mater pulchrae dilectionis [...] et sanctae spei”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 20; ESTEVE, s. 191; CARTHAGENA 4, kol. 605; GAWATH, k. Z₆v; OP V 94.

w. 1 *Matko dziwnej płodności, bo świętej nadzieje* – sens: matko zadziwiająco płodna, bo [jesteś matką] świętej nadziei; zob. obj. OP V 94,2; por. I 95,2.

[99.] Mater consolationis

Tytuł: 'Matka pocieszenia.'

marg.: brak – zob. np. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 19: „Ipsa est mater communicationis omnium bonorum et mater consolationis”; MARRACCI XI, s. 43: „Mater totius consolationis”. Por. OPI 54.

w. 1 *Matką litości* – zob. obj. OP III 2,2.

w. 2 *Ty gorycz serca mego obrócisz w słodkości* – por. OP X 23.

słodkości – zob. obj. OP III 4,1.

[100.] Refectio egentium

Tytuł: 'Posilenie ubogich.'

marg.: brak – por. hymn *Gaude, stella clara maris* (Mone, s. 199, nr 481): „dulcis est refectio”.

w. 1 *W upaleniu ochłodo, wietrzyku we znoju* – por. sekwencja *Veni, Sancte Spiritus* (*Miss.Rom.*, s. 287): „In labore requies, / in aestu temperies”; GROCHOWSKI, *Proza świąteczna Veni, Sancte Spiritus*, s. 130: „W Tobie pokój strudzonym, / ochłoda upalonym”.

w. 2 *chlebie w głodzie* – swobodne tłumaczenie tytułu.

Zawarcie kwatery XI

w. 1 *w jeden komput zniesie* – obejmie jedną liczbą.

w. 2 *w kaledońskim lesie* – tak w starożytności (PLIN.MA.NH 4,102: *silva Calidoniae*) nazywano lasy porastające niegdyś Szkocję (łac. *Caledonia*), słynne z gęstości i niedostępności (por. Florus, *Epitomae* 1 12: „Ciminius interim saltus in medio, ante inuius plane quasi Caledonius vel Hercynius” – ‘Tymczasem dzielił nas od nich Las Cymiński, dotąd zupełnie nieprzebyty jak Kaledoński czy Hercyński’); niewykluczone jednak, że Kochowskiemu chodzi o lasy porastające górzystą i lesistą Etoię, krainę w Grecji, znaną z polowania na dzika kalidońskiego, którego Artemida wysłała na ziemie króla Kalidonu, Ojneusa; przemawiają za tym także wymienione przez poetę gatunki drzew i roślin (cedr, jawor, mirt), występujące w Europie południowej i w basenie Morza Śródziemnego.

KWATERA XII

Motto: „Albowiem uczynił mi wielkie rzeczy...”.

marg.: „*Ex Cant[ico] Beatissi[mae Virginis]*” – z kantyku błogosławionej Dziewicy (*Magnificat*, Łk 1,49,51).

[1.] *Brachium omnipotentiae*

Tytuł: 'Ramię wszechmocne.'

marg.: „*Ex eodem*” – Łk 1,51: „Fecit potentiam in brachio suo”.

w. 1 *Władzę pańską znać w sługach* – sens: po sługach można poznać, jaką władzę i moc mają ich panowie.

w. 1-2 *Syn Boży / w Matce moc swą jak w własnym ramieniu swym złoży* – zob. Łk 1,51: „Uczył moc ramieniem swoim”; por. wyżej, [Motto].

[2.] *Thaumaturga orbis*

Tytuł: 'Cudotwórczyni świata.'

marg.: „*Ex <Rosocor[oneto]>*” – {?}; por. Alexandro Piny, *Beatae Rosae de S[ancta] Maria... elogium*, Lugduni 1669, s. 97: „novi orbis Thaumaturga”.

w. 1 *Cudotwórkąś* – sens: jesteś cudotwórczynią.

w. 1-2 *Któż Twe zliczy cuda / ... dla wiernego luda* – por. *OP XV 35*.

[3.] *Mala nostra pellens*

Tytuł: 'Oddalająca nasze nieszczęścia.'

marg.: „*Ex hymn[o]*” – *Ave, maris stella*, w. 11: „Mala nostra pelle”.

w. 1 *Zewsząd źle – cisną Polskę poganie zuchwali* – zob. obj. *OP III 77,2*.

w. 2 *któż to złe ... oddali* – por. *Ave, maris stella*, jw.: 'odpędź nasze złości' (GRÓCHOWSKI, s. 93: „Zgładź co źle”).

[4.] *Lumen proferens caecis*

Tytuł: 'Przynosząca światło ślepyim.'

marg.: „*Ibid[em]*” – *Ave, maris stella*, w. 10: „Profer lumen caecis”.

w. 1 *Gdy ...grzechów bielmo oczom szkodzi* – sens: gdy grzechy zaślepiają, przesłaniają wzrok.

w. 2 *żebrzmy światła u Panny* – por. *Ave, maris stella*, jw.: GROCHOWSKI, s. 93: „daj wzrok zaślepionym”.

bo ona je rodzi – tu zapewne o Chrystusie; zob. obj. *OP VIII 13*; por. I 13; XVI 27,1.

[5.] *Bona cuncta poscens*

Tytuł: 'Wypraszająca wszelkie dobra.'

marg.: „*Ibid[em]*” – *Ave, maris stella*, w. 12: „Bona cuncta posce”.

w. 1-2 *Uproś, Matko ... / ... byśmy mogli dóbr użyć* – por. *Ave, maris stella*, jw.: 'uprosz wszelkich dóbr' (GRÓCHOWSKI, s. 93: „co dobrze, / prosz, niech Syn da szczerze”).

po wojnie i boju – być może aluzja do wieloletnich wojen toczonych przez Rzeczpospolitą w 2. poł. XVII w. (powstanie Chmielnickiego, wojny ze Szwecją, Moskwą, Turcją).

złotego pokoju – skonwencjonalizowane wyrażenie w literaturze politycznej XVII w., analogiczne do „złotego wieku”; być może również nawiązanie do względnego pokoju, jaki nastąpił po zwycięstwie nad Turkami pod Chocimiem w 1673 r.; por. KOCHOWSKI, *Liryka III 33*, w. 19-21, 29, s. 137:

Już pokusa ostatniego
 resztu, tyran północny,
 na złoty pokój się pokój bierze
 [...]
 już się złoty pokój wraca.

[6.] *Pignus salutis nostrae*

Tytuł: 'Rękojmia naszego zbawienia.'

marg.: brak – tytuł odnoszony w tradycji do Chrystusa lub do Ducha Świętego; zob. np. GREG.MAGN.*Lib.sacr.*, PL 78,135: „Domine, pignus salutis aeternae”; Rabanus Maurus, *De laudibus Sanctae Crucis*, PL 107,285C: „qui dederat nobis Spiritum Paracletum, pignus salutis et haereditatis nostrae”. ALBERT.*Laud.*, s. 257: „In auro et ex auro theca formatur, ubi gemma collocatur. Per gemmam Christus, per thecam Mariae humilitas, in qua collocatus est Christus gemma pretiosissima, et sedit ibi sicut lapis in auro”. Por. OP XIII 20.

w. 2 *gdzie Syn kamieniem drogim, to tam Matka złotem* – por. ALBERT., jw.:

W złocie i ze złota zrobione jest puzderko, w którym przechowuje się cenny klejnot. Chrystus jest klejnotem, puzderkiem pokora Maryi, w której złożony został Chrystus, klejnot najcenniejszy, i trwa w nim jak kamień szlachetny oprawiony w złoto.

Por. OP XI 3.

[7.] *Errantium dux*

Tytuł: 'Przewodniczka błędzących.'

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – {?}; por. GERMAN.*Encom.*, PG 98,318D: „itineris mei deductio”; GERMAN.*Mariale*, s. 63: „Dux egenis meis consilii”; hymn *Ave, puella regia* (AH 30,121, s. 233): „Maria, dux errantium”; MARRACCI IV, s. 135: „Dux errantium” (Ioannes Damascenus); Bourassé 9, kol. 1142: „Dux errantium”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „itineris mei directio”.

w. 1 *świata tego labirynt* – zob. obj. OP III 27,1.

mylnie parowy – jary, wąwozy, w których łatwo zablądzić (tu metaforycznie o niebezpieczeństwach czyhających na tym świecie); por. OPI 41,1.

w. 2 *wódz* – tu: przewodnik; zob. obj. OP XI 59,2; por. XI 16,1.

[8.] *Oppressorum adiutrix*

Tytuł: 'Wspomożycielka uciśnionych.'

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; por. GERMAN.*Mariale*, s. 55: „exercitui, qui semper tuis innititur patrociniis, hora congressus esto adiutrix”; sekwencja *De Beata Maria* (AH 8,98, s. 79): „Sublevatrix oppressorum”.

w. 1 *Grzechy mię oprymują* – sens: jestem w niewoli grzechów; por. OP X 75,1.

w. 1-2 *gdym jest grzechu sługą / zgubionym, rata, Panno, nie odkładaj w długą!* – sens: skoro jako niewolnik grzechu jestem zgubiony, nie zwlekaj, Panno, z ratunkiem!

[9.] ***Monstrans se esse matrem***

Tytuł: 'Ukazująca, że jest matką.'

marg.: „*Ex hym[no]*” – *Ave, maris stella*, w. 13: „Monstra te esse matrem”.

w. 1 *Pokaż się Matką* – por. *Ave, maris stella*, jw.: „pokaż, że jesteś Matką” (GROCHOWSKI, s. 93: „Okaz się Matką być”); KOCHOWSKI, *Liryka II* 15, w. 25, s. 99: „Pokaż się nam Matką, Pani”.

w chwilę acz najbardziej onę – a szczególnie w tej chwili, w tym czasie.

w. 2 *gdy w głębinie grzechowej ... tonę* – sens: gdy jestem pogrążony w grzechach; por. Ps 129(130),1: „Z głębokości wołałem k tobie, Panie”; SĘP SZARZYŃSKI, *Psalmu CXX<X> paraphrasis*: „*De profundis clamavi ad Te, Domine*”, w. 1,3: „W grzechach srogich ponurzony [...] wołam”.

ze zwoleniem – tu zapewne: dobrowolnie, z własnej woli, za własnym przyzwoleniem.

[10.] ***Tulit esse tuus***

Tytuł: 'Zechciał być twoim.'

marg.: „*Ibid[em]*” – *Ave, maris stella*, w. 15-16: „Qui pro nobis natus / tulit esse tuus”.

w. 1-2 *Do Syna Matka prawo ma ... / ... i nam go udzieli* – por. *Ave, Maris stella*, jw.: „Ten, który dla nas się narodził, zechciał być Twój” (GROCHOWSKI, s. 93: „Co za raczeniem swym / stał się nam synem Twym”.

w. 1 *jak się w nią wcieli* – sens: kiedy pocznie się w jej łonie.

w. 2 *lub go kocha* – sens: chociaż go kocha.

[11.] ***Candor lucis aeternae***

Tytuł: 'Błask wieczystej światłości.'

marg.: „*Sap[ientiae]*” 7 – Mdr 7,26: „candor est enim lucis aeternae”; por. DION.CARTH.*Laud.*, k. 294: „candor lucis aeternae”; DURETIUS, k. C₂v.

w. 1 *Błask od tronu Twego bił, wiekuisty Boże* – por. Mdr 7,26: „Jasnością jest bowiem wiecznej światłości”; Dn 7,9: „stolica jego płomienie ogniste”.

[12.] ***Speculum Maiestatis***

Tytuł: 'Zwierciadło Majestatu.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Mdr 7,26: „speculum sine macula Dei maiestatis”; DION.CARTH.*Laud.*, k. 294: „speculum maiestatis Divinae”.

w. 1 *Panna zwierciadłem* – zob. obj. *OP III* 43,1.

stań wedle – tu: stań przed nim.

w. 2 *w tym obaczysz wszechmocny majestat zwierciadła* – por. Mdr 7,26: „zwierciadłem bez zmyły Boskiego majestatu”.

[13.] ***Lumen inextinguibile***

Tytuł: 'Światło niezagasłe.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Mdr 7,10: „quoniam inextinguibile est lumen illius”; por. ARIAS, k. 14.

w. 1 *W tej lampie* – por. obj. *OP* VI 45,2; IX 81,2.

nie masz przypraw chimickiego soku – sens: nie ma substancji chemicznej (oleju), która byłaby źródłem światła.

w. 2 *światło jej nie zna śmiertelnego mroku* – zob. obj. *OP* IX 81,2.

śmiertelnego mroku – por. obj. *OP* V 59,1.

[14.] *Intrantis Iesu castellum*

Tytuł: ‘Kasztel, do którego wchodzi Jezus.’

marg.: „*Lucae*” – Łk 10,38: „et ipse intravit in quoddam castellum”; por. ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 4v.; GUTOWSKI, s. 1-23.

w. 1 *Patrzcież, w jakim kasztelu rad Syn Boży gości* – zob. Łk 10,38: „a on wszedł do niejakiego miasteczka”; por. GUTOWSKI, jw., kazanie na uroczystość Wniebowzięcia NMP, w którym „jest propozycja tak, że Przenajświętsza Panna kasztelem jest w niebie, do którego przy uroczystości Wniebowzięcia jej wszedł jednorodzony Syn Boski” (*Summaryusz kazań wszystkich*).

w. 1-2 *kasztelu ... / ... ufortyfikowanym* – zob. obj. *OP* VII 88,1-2; por. XI 10,1; XIV 59,1; XV 67,2.

[15.] *Opus gratiae et gloriae*

Tytuł: ‘Dzieło łaski i chwały.’

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – por. MUSSUS, s. 752:

Sed ecquod umquam opus fecit Deus, sive ut author naturae, sive ut fons gratiae, sive ut rex gloriae, quod comparari possit cum illo insigni opere, quod operatus est in hac sanctissima et immaculatissima Virgine, [...] in qua natura obstupescit, gratia pervenit ad summum et gloria crescit tam in hominibus quam in angelis.

w. 1 *spokę wiodą* – spierają się, toczą spór.

dwie ... dzieła – (liczba podwójna) dwa dzieła, dwa przymioty, którymi Bóg obdarzył Maryję.

w. 2 *chwała łaskę, czy łaska chwałę przewyższyła?* – por. MUSSUS, jw.:

Lecz czyż kiedykolwiek Bóg, czy to jako stwórca natury, czy jako źródło łaski, czy też jako król chwały, uczynił dzieło, które można porównać z tym nadzwyczajnym dziełem, które zdziałał w Najświętszej i niepokalanej Dziewicy, [...] w której natura się zadziwiła, łaska osiągnęła swą pełnię, a chwała przewyższyła ludzi i aniołów?.

[16.] *Ineffabilis Divinae Sapientiae abyssus*

Tytuł: ‘Niewymowna przepaść Boskiej Mądrości.’

marg.: „*Idem*” – MUSSUS, s. 751: „ista Divinae Sapientiae ineffabilis abyssus”.

w. 1 *Eurypem* – zob. obj. *OP*, W, w. 50; por. V Z,3.

w. 2 *przepaścią Mądrości Boskiej nieprzebraną* – zob. MUSSUS, jw.; por. Hi 12,14: „A mądrość gdzie bywa należiona [...]? Otchłań mówi: nie masz jej we mnie”.

[17.] *Aquila super caelos evolans*

Tytuł: ‘Orzeł wzlatający nad niebiosą.’

marg.: „*Ex Lib[er]io*” – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 85: „doleci ta bystrolotna Orlica nawyższej skały Chrystusa Jezusa, doleci samego Trojce Przenaświętszej majestatu i potrafi jako nędznego człowieka zaratować”; tamże, s. 86: „Dzisiaj ta niebieska Orlica [...] wylatując [...] *excelsa super sidera*, wysoko bardzo kładzie gniazdo swoje”; por. Hi 39,27: „Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila et in arduis ponet nidum suum”; ARIAS, k. 2; MASENIUS, s. 582; SEBASTIANUS, s. 260 (*Stella L. Nidus aquilinus*).

w. 1 *Orzeł gniazdo zakłada, gdzie najwyższa skała* – por. PLIN.MA.NH 10,4: „nidificant in petris et arboribus” (‘gnieźdzą się na skałach i drzewach’); Hi 39,27: „Aza na rozkazanie twe wzbije się orzeł i na wysokich miejscach położy gniazdo swoje?”.

w. 2 *orlico* – por. obj. *OP* VII 95.

nad firmament Tyś sam wyleciała – szyk: wyleciałaś nad sam firmament; por. LIBERIUSZ, jw.

[18.] *Virgo singularis*

Tytuł: ‘Panna najosobliwsza.’

marg.: „*Ex hym[no]*” – *Ave, maris stella*, w. 17: „*Virgo singularis*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 477; RODRIGUEZ, s. 20; GAWATH, k. Q₉v.

w. 1 *Panno najosobliwsza* – por. GROCHOWSKI, s. 93: „Panno przewyborna”; *Godzinki*, s. 13: „jedyna Panno”; LIBERIUSZ, jw.: „Nie jednym krótkim kazaniem, ale księgą wielką nie opisałby prerogatyw, godności, darów, cnót, dla których Kościół święty zowie przeczystą Pannę Panną osobliwą, *Virgo singularis*”.

[19.] *Speciosior sole*

Tytuł: ‘Śliczniejsza od słońca.’

marg.: „*Sap[ientiae]*” 7 – Mdr 7,29: „Est enim haec speciosior sole”; por. DION.CARTH.*Laud.*, k. 314v.

w. 1 *Febie* – zob. obj. *OP*, W, w. 22.

lub cię tą uczcił Bóg ozdobą – sens: chociaż Bóg obdarzył Cię pięknem.

w. 2 *w śliczności daleko ma Panna przed tobą* – por. Mdr 7,29: „Jest bowiem ona śliczniejsza niż słońce”; *OP* II 86,1; III 76,1.

[20.] *Supra dispositionem stellarum*

Tytuł: ‘Ponad układem gwiazd (gwiazdozbiorem).’

marg.: „*Ibid[em]*” – Mdr 7,29: „et super omnem dispositionem stellarum”; por. DION.CARTH.*Laud.*, k. 314v.

w. 1 *Górnym na firmamencie* – szyk: na górnym firmamencie (na sklepieniu niebieskim).

gwiazdy szykiem stoją – sens: każda gwiazda zajmuje właściwe sobie miejsce; tu zapewne o tzw. gwiazdach stałych, z punktu widzenia obserwatora nieuzbrojonego w przyrządy astronomiczne zajmujących stałe miejsce na nieboskłonie i tworzących pozornie niezmiennie konstelacje.

w. 2 *wyżej Panna nad niemi* – por. Mdr 7,29: „i nad wszytek porządek gwiazd”.

rezydencą swoją – mowa zapewne o tzw. niebie empirejskim; zob. obj. *OP* II 59,1; II 76,2; por. VIII 4; VIII 15,1.

[21.] *Commune propitiatorium*

Tytuł: ‘Powszechnie dostępna przebłagalnia.’

marg.: „*Andreas Creten[sis]*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 632: „ex quo commune hoc propitiatorium”; por. ESTEVE, s. 197; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 21; GAWATH, k. Aa₃v.

w. 1 *Dawną błagalnią kryją skrzydły cherubini* – zob. obj. *OP* I 45,1; VII 58; por. IX 73,1.

w. 2 *Panna wszystkim do siebie wolny przystęp czyni* – por. *OP* I 45; XI 96,2.

[22.] *Vitae suppediatrix*

Tytuł: ‘Dawczyni żywota.’

marg.: „*Idem*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 636: „O vitae suppediatrix et vita viventium, et causa vitae”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 395.

w. 1 *Chrystus w Ewanjelijej żywotem się mieni* – zob. obj. *OP* III 97,2.

w. 2 *którzy ten żywot mają, przez Pannę go wzieni* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 396: „«O żywota dawczyną»”; KOCHOWSKI, *Liryka*, II 17, w. 20, s. 101: „datrix es vitae” (‘jesteś tą, która dała życie’); II 22, w. 66, s. 115: „Dawczyną żywota”; *OP* VIII 20,2; XV 13.

[23.] *Vita viventium*

Tytuł: ‘Żywot żyjących.’

marg.: „*Idem*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 636 (jw.); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 395.

w. 1 *Pisz na sercu litery ... złotem* – sens: wypisz na sercu złotymi literami (zgóskami).

w. 2 *że Maryja żyjących wszystkich jest żywotem* – zob. obj. *OP* V 23,2; XI 50,2; por. XV 13,2; LIBERIUSZ, jw., s. 396: „«i żywocie żyjących»”.

[24.] *Nova lux*

Tytuł: ‘Nowe światło.’

marg.: „*Esther*” 8 – Est 8,16: „Judacis autem nova lux oriri visa est”.

w. 1 *Miał świat światło* – zob. Rdz 1,3: „Niech się stanie światłość; i zstała się światłość”.

cienie grzechowe – tu: skutki grzechu pierworodnego; zob. obj. *OP* V 59,1.

w. 2 z których go to wywiodło ... światło nowe – zob. Est 8,16: „A Żydom nowa światłość zdała się wschodzić” (o radości, jaka zapanowała po odwołaniu wyroku króla Aswera; zob. obj. *OP* VII 10; X 65,2; por. XII 31).

światło nowe – zapewne Chrystus; zob. Iz 9,2: „Lud, który chodził w ciemności, ujrzał światłość wielką, mieszkającym w krainie cienia śmierci światłość im wzeszła”; J 1,9,11: „Była światłość prawdziwa, która oświeca wszelkiego człowieka [...]. Przyszędł do własności, a swoiż go nie przyjęli”. Być może tu określenie to odnosi się do Maryi, której zgoda na udział w dziele zbawienia była takim światłem, jak radość, która zapanowała wśród Żydów dzięki Esterze.

[25.] *Vitam praestans puram*

Tytuł: ‘Dająca czyste życie.’

marg.: „*Ex hym[no] – Ave, maris stella*, w. 21: „Vitam praesta puram”.

w. 1 *w kale grzechów* – w błocie grzechów.

moja ... psota – tu: zła skłonność, nałóg.

w. 2 *czystego wiodąc do żywota* – szyk: wiodąc do czystego żywota; zob. *Ave, maris stella*, jw.: ‘obdarz czystym życiem’; por. GROCHOWSKI, s. 93: „Zdarz niewinne życie”.

[26.] *Iter parans tutum*

Tytuł: ‘Przygotowująca bezpieczną drogę.’

marg.: „*Ibid[em] – Ave, maris stella*, w. 22: „Iter para tutum”.

w. 1 *W drogę idąc wieczności* – sens: kiedy idę drogą prowadzącą do wieczności.

czart mi czyni trwozę – sens: zagraża mi diabeł, budząc we mnie trwozę.

w. 2 *gościniec bezpiecznym z Twej łaski mieć mogę* – zob. tytuł.; por. GROCHOWSKI, s. 93: „Bezpieczne przebycie”; *OP* XI 59.

[27.] *Pulchriora latent*

Tytuł: ‘Piękno utajone.’

marg.: „*Ex symb[olis] – zob. PICINELLI, Mondo*, s. 3: lemma: „Pulchiora latent”; MASENIUS, s. 588: „Pulchra latent”.

w. 1 *światła oba* – słońce i księżyc; por. *OP* III 76,1.

w. 2 *co się tai w Tobie* – tzn. światło ukryte w Maryi (Jezus; por. *OP* I 13).

[28.] *Orbis perditae reparatrix*

Tytuł: ‘Naprawicielka zgubionego świata.’

marg.: brak – zob. EADMERUS, *PL* 159,573D: „reparatrix perditae orbis” (dzieło przypisywane niegdyś św. Anzelmowi); MARRACCI XV, s. 168: „Reparatrix perditae orbis” (D[ivus] Anselmus); por. ARIAS, k. 22v.

w. 1-2 *Przez grzech świat nadpustoszał, Panna go naprawi / rodząc Syna, który go ... zbawi* – zapewne aluzja do opinii teologicznej, według której ludzie zbawieni dzięki Chrystusowi przy współudziale Maryi mieli zająć miejsce opróżnione w niebie przez zbuntowanych aniołów; zob. obj. *OP* V 10,1; V 86; VI 98,2.

[29.] *Ante saecula creata*

Tytuł: 'Stworzona przed wiekami.'

marg.: „*Eccles[iastici]*” 24 – Syr 24,14 (zob. obj. *OP* VI 1).

w. 1 *Niżli niestworzone chaos w swój kształt uformował* – sens: zanim nadał właściwą formę bezkształtnej materii; por. *OV.Met.* 1,5-7:

*Ante mare et terras et quod tegit omnia caelum
unus erat toto naturae vultus in orbe,
quem dixere chaos: rudis indigestaque moles.*

Zanim powstało morze, ziemia i niebo, które wszystko okrywa,
jedno oblicze miała Natura
– wielka bezkształtna bryła: Chaos.

(przekład A. Kamińska)

niestworzone chaos – tu: bezkształtna masa, materia.

w. 2 *jam była, gdyż przed wieki Bóg mój mię kreował* – por. Syr 24,14: „Od początku i przed wieki jestem stworzona”; Prz 8,22-23; zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3.

[30.] *Cum Deo cuncta componens*

Tytuł: 'Składająca wszystko z Bogiem.'

marg.: „*Ibidem*” – tj. Syr 24; tytuł odnosi się jednak do Prz 8,30: „cum eram, cuncta componens”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 316-317.

w. 1 *Pannać się na zbawienie z Bogiem składa* – sens: Maryja razem z Bogiem współuczestniczy w dziele zbawienia człowieka; por. Prz 8,30: „z nimem była wszystko składając”; LIBERIUSZ, *iw.*:

„Pan Bóg uczynił mię i chciał mieć początkiem dróg swoich do spraw swoich”. Przez te drogi rozumieją doktorowie święci [...] rady i sposoby odkupienia ludzkiego [...]. A tak mówi Panna błogosławiona, że Pan Bóg wynalazszy ten sposób naszego odkupienia przez śmierć Syna swego, onę chciał mieć początkiem, od niej miał zacząć [...] dzieło trudno naszego zbawienia. I przydaje, że „*cum eo eram cuncta componens*, bylam wszystko z nim składając, komponując”. [...] Jakoż kiedy przebieżemy tajemnice naszego odkupienia, obaczmy na oko, że do każdej przymieszala się Panna błogosławiona.

Por. obj. *OP* XVI 93,2.

w. 2 *ona go w człowieka oblecze* – sens: ona da Bogu (tzn. Synowi Bożemu) ludzkie ciało; por. LIBERIUSZ, *iw.*, s. 317: „Zostaje Syn Boży człowiekiem [...]; gdzie się odprawia tak wysoka tajemnica? W żywocie Panny Przenaświętszej”.

[31.] *Tripudium Israel*

Tytuł: 'Taniec Izraela.'

marg.: „*Esther*” 8 – Est 8,16: „Iudaeis autem nova lux oriri visa est, gaudium, honor et tripudium”.

w. 1 *Raduj się, Izraelu, i strój krotofile* – por. Est 8,16: „A Żydom nowa światłość zdała się wschodzić – wesele, cześć i tańce”; zob. obj. *OP* XII 24,2.

strój krotofile – baw się.

w. 2 *prawo zguby ta Hester z ciebie znosi mile* – sens: ta Estera (tzn. Maryja) chętnie uwalnia cię od wyroku skazującego.

prawo zguby – zob. obj. *OP* X 65,2; XII 24,2; tu metaforycznie o karze za grzechy.

Hester – zob. obj. *OP* VII 10,1.

[32.] *Virginitate felix*

Tytuł: ‘Szczęśliwa dzięki czystości’.

marg.: „*S[anctus] Iustin[us] Mart[yr]*” – {?}; por. Ps.-IUSTIN., s. 390: „Et quia non quamlibet feminam elegit Deus, quae Christi mater fieret, sed omnibus feminarum virtutibus excellentissimam, propterea Christus volebat ob hanc virtutem praedicari matrem suam, per quam virtutem illa id assecuta fuisset ut virgo mater fieret” (por. *PG* 6,1390B); Kochowski stworzył zapewne ten tytuł w nawiązaniu do następnego: *Maternitate beator*.

w. 1 *Dla czystości pańienek w zawód bieгло siła* – sens: wiele niewiast rywalizowało pod względem cnoty czystości.

w. 2 *przed wszystkimiś ... palmę wzięła* – sens: wyprzedziłaś, zwyciężyłaś (pod względem czystości) wszystkie kobiety; por. *OP* IX 49,1; XI 24; Ps.-IUSTIN., jw.:

A ponieważ Bóg nie wybrał jakiegokolwiek kobiety, która by została matką Chrystusa, lecz taką, która pod względem cnot przewyższyła wszystkie niewiasty, dlatego Chrystus chciał, aby matkę jego wysławiano ze względu na tę cnotę [tzn. czystości], dzięki której będąc dziewicą została matką.

Por. ALBERT.*Mar.*, s. 97: „beatissima Virgo excellit omnes virgines in virginitate” (‘pod względem czystości błogosławiona Dziewica przewyższyła wszystkie dziewice’).

szczęśliwa Panno – zob. tytuł.

palmę wzięła – zob. obj. *OP* III 68,1; por. IX 59,1.

[33.] *Maternitate beator*

Tytuł: ‘Szczęśliwsza dzięki macierzyństwu’.

marg.: „*Idem*” – Ps.-IUSTIN., s. 390.: „Non ita locutus est, quasi Matrem privaret honore debito, sed ostendit quam maternitate beata dici debeat Virgo”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 109: „maternitate beator”.

w. 1 *Żeś Panna, żeś i Matka* – zob. wyżej, obj. XII 32,2; por. ALBERT.*Mar.*, s. 95-96:

Virgo nubens in caritate, nullam perdit virtutem, ergo si prius habuit virtuosam virginitatem, adhuc habet et sit mater: ergo habet maternitatem et virginitatem simul, ergo est mater virgo.

Maryja dziewica łącząc się ślubami duchowymi, nie utraciła żadnej z cnót, a zatem jeśli wcześniej miała cnotę dziewictwa, nadal ją ma i jest matką: a więc posiada jednocześnie macierzyństwo i dziewictwo, jest zatem matką i dziewicą.

w. 2 *większy jednak pożytek nasz, żeś Rodzicielką* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 107-109:

Pokazał Pan Chrystus, że [...] przenosi macierzyństwo duchowe nad cielesne [...]. Nie ujmuje Pan Matce swojej błogosławieństwa ani tego neguje, że dla urodzenia jego jest błogosławiona, ale dla pociechy wszystkich wiernych daje drugą większą, pospolitszą, nie cielesną, ale duchowną przyczynę jej błogosławieństwa, ukazując, że nie tylko dlatego jest błogosławiona, że go urodziła [...], ale daleko więcej dlatego, że Boga w sercu nosiła, że go umiłowała, że woli jego posłuszna była, że *ancilla*. Pięknie ś[w.] Iustinus Martyr: „*Non ita locutus est, quasi matrem debito privaret honore, sed ostendit, qua maternitate beatior debeat dici Virgo*. Nie tak to mówił, aby Matce miał powinienego ujmuwać honoru, ale pokazał, z którego macierzyństwa ma być zwana błogosławieńszą Panna przeczysta.” [...] Rzetelnie ś[w.] Augustyn: „[...] *Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi*. [...] Błogosławieńsza tedy Maryja pojmując wiarę Chrystusa, aniż poczynając ciało Chrystusa”.

W tym i w poprzednim epigramie autor odchodzi nieco od myśli Ps.-Justyna i Liberiusza, opozycję między macierzyństwem cielesnym i duchowym zastępując przeciwstawieniem dziewictwa i macierzyństwa Maryi. Por. ALBERT., jw., s. 95: „*nobilior et verior et perfectior est maternitas et virginitas spiritualis quam corporalis*” (‘bardziej szlachetne, prawdziwe i doskonale jest macierzyństwo i dziewictwo duchowe niż cielesne’).

[34.] *Verbi incarnandi ministra*

Tytuł: ‘Służebnica Słowa Wcielonego’.

marg.: „*Beda*” – BEDA, *Evang. Luc. PL 92,480C*: „*Quia et eadem Dei genitrix et inde quidem beata, quia Verbi incarnandi ministra est facta temporalis, sed inde multo beatior, quia eiusdem semper amandi custos manebat aeterna*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 109.

w. 1 *Król wieczny* – Chrystus.

Ma-ż sług poczet duży? – sens: czyż ma liczny orszak służących, dworzan?

w. 2 *gdyż mu wygodnie Maryja wysłuży* – por. LIBERIUSZ, jw.:

A wielebny Beda: „[...] Bogarodzica i stąd w prawdzie jest błogosławiona, że do wcielenia Słowa docześnie jako matka usłużyła, ale stąd daleko błogosławieńsza, że jego miłości wiekuistym stróżem była”.

Por. tamże, s. 108 (zob. wyżej, obj. XII 33,2).

wygodnie ... wysłuży – sens: usłuży zaspokajając wszystkie potrzeby.

[35.] ***Eiusdem custos aeterna***

Tytuł: ‘Strażniczka wieczna tegoż’.

marg.: „*Idem*” – BEDA, *Evang.Luc. PL 92,480C* (zob. wyżej, obj. XII 34); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 109.

w. 1 *Zostaj na czujnej ... przy Synaczkę straży* – sens: strzeż pilnie swego Syna; por. LIBERIUSZ, jw. (zob. wyżej, obj. XII 34,2).

zostaj – pozostawaj, trwaj.

w. 2 *niebo ... wziąć waży* – niebo chce wziąć go do siebie.

[36.] ***Primum Creantis opus***

Tytuł: ‘Pierwsze dzieło Stwórcy’.

marg.: brak – por. Prz 8,23,27: „Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. [...] Quando praeparabat caelos, aderam”; Syr 24,5,14: „Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. [...] Ab initio et ante saecula creata sum”; IORDANUS, s. 387: „Tu caelum nominaris, quia sicut <in principio creavit Deus caelum et terram>, sic tu, Virgo Maria, fuisti primarium opus ipsius”.

w. 1 *Niż gront ziemię, niż niebo Jehowie dla stansy* – sens: niż zostały stworzone fundamenty ziemi i niebo jako siedziba Boga; por. Prz 8,23,27 (zob. obj. OP VI 1); IORDANUS, jw.: ‘Jesteś zwana niebem, bo jak <na początku Bóg stworzył niebo i ziemię>, tak Ty, Dziewico Maryjo, byłaś najpierwszym jego dziełem’).

Jehowie – zob. obj. OPI 72,2.

w. 2 *Pannę wprzódy stworzyły wieczne ordynansy* – zob. obj. OP, P [tytuł]; I 1,3.

wieczne ordynansy – sens: odwieczna wola Boża.

[37.] ***Adiuta diluculo***

Tytuł: ‘Wsparta o świcie’.

marg.: „*Psal[morum]*” 45 – Ps 45(46),6: „adiuvabit eam Deus mane diluculo”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 6.

w. 1 *Na cóż to, że dżwigniona w świtanie na razie?* – sens: dlaczego Maryja została od razu, o świcie (tzn. od momentu poczęcia) umocniona (mowa o uwolnieniu Maryi od grzechu pierworodnego); por. Ps 45(46),6: „ratuje go Bóg rano na świtanie”; LIBERIUSZ, jw.: „Co to jest na świtanie? To jest momentu zaraz tego, którego żyć pocznie, kiedy dusza w ciało jej wlna będzie”.

w. 2 *bo Panna nie podlega pierworodnej skazie* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 6-7:

Doznali niektórzy w urodzeniu swoim hojnej łaski Bożej, ratował je Pan Bóg wcześniej i od grzechu pierworodnego uwolnił rano, *mane*, [...] ale nie *diluculo*, nie na świtanie [...]. Tu zaś w poczęciu Panny Przczystej pierwiej dokazuje łaska niż natura [...]. Poczynając się w żywocie matki swej, nie upada w grzech pierworodny jako inni ludzie, ale stoi w łasce Bożej jako gwiazda jedna, [...] *stella fixa*.

[38.] *Sol in aspectu*

Tytuł: 'Widok wschodzącego słońca.'

marg.: „*Ecl[esiastici]*” 4<3> – Syr 43,2: „Sol in aspectu annuntians in exitu”.

w. 1 *Słońce świat ... oświeca i wszystko w nim żywi* – por. Syr 43,2-3: „Słońce [...] w południe pali ziemię, a przed gorącością jego kto się ostoi?”

w. 2 *oboje ja to w Pannie uznaję* – sens: Maryja jest również słońcem, które oświeca i ożywia (możliwy również sens: Maryja również oświeca i ożywia, rodząc Chrystusa, który jest słońcem; por. np. *OP* II 63,2).

[39.] *Sustentata non cecidit*

Tytuł: 'Wsparta nie upadła.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – zob. BONAV., *In Tertium librum Sententiarum elaborata dilucidatio*, Venetiis 1573, k. 36v: „Nam alii post casum erecti sunt, Virgo Maria quasi in ipso casu sustentata est ne rueret”; por. Pnp 8,5: „innixa super dilectum suum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 7.

w. 1 *Żeś się na swym dylekcie wsparła* – sens: ponieważ wsparłaś się na swoim oblubieńcu (tu: na swoim synu, Jezusie); por. Pnp 8,5: „Któraż to jest, która wstępuje z puszczy opływająca rozkoszami, podparszy się milego swego?”

w. 2 *stąd się nie pośliznęła nigdy noga Twoja* – zwrot przysłowiowy; zob. NKPP („Noga” 68); sens: nigdy nie doświadczyłaś grzechu; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Caeteri post casum erecti sunt, Virgo autem sustentata est ne caderet» – słowa świętego Bonawentury. «Inni po upadku dźwignieni są, a Panna błogosławiona wsparta jest, aby nie upadła»”.

[40.] *Mensura aeternitatis*

Tytuł: 'Miara wieczności.'

marg.: „*Bap[tista] Man[tuanus]*” – {?}; formuły takiej nie ma w *Parthenice Mariana*; Kochowski nawiązał zapewne do komentarza Ascensiusa, w którym mowa jest m.in. o tym, że dzięki Maryi, utożsamionej figuralnie z konstelacjami Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy (Helice i Cynozura – por. *OP* XII 41 i 82), bezpiecznie podążamy ku wieczności. Zob. MANTUANUS, k. Aiiiiiv. Por. Syr 1,2: „dies saeculi quis dinumeravit?”

w. 1 *Któż mógł wieczność pomierzyć?* – por. Syr 1,2: „dni wieków kto przeliczył?”

w. 2 *Stwórcę wieczności* – Chrystusa jako odwieczne, stwarzające Słowo Boże; por. J 1,3: „Wszystko się przez nie zstało, a bez niego nic się nie zstało, co się zstało”.

[41.] *Helice placidissimum sidus*

Tytuł: 'Helice, najłagodniejsza gwiazda.'

marg.: „*Idem*” – MANTUANUS, k. Aiii: „Tu placidum terris sidus [...]; Tu nobis Elice”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 69-70; por. PICINELLI, *Mondo*, s. 50.

w. 1 *Helice, gwiazdo cicha* – por. MANTUANUS, jw.: ‘Tyś jest gwiazdą miłą ziemi [...]; Tyś dla nas Helike’; LIBERIUSZ, jw.: „Słuchaj o tym wdzięcznego poety i nabożnego: «Tu placidum terris sidus [...], Tu nobis Elice, nobis Cynosura [...]. Tyś gwiazda miła morza [...], Tyś Panno Cynosura, Ty Elice»”. Por. *OP* XII 82.

Helice – Helike, jedna z dwóch nimf, które wykarmiły Zeusa i w nagrodę zostały zamienione w gwiazdozbiory Małej i Wielkiej Niedźwiedzicy; tu raczej w odniesieniu do Gwiazdy Polarnej; por. *OP* II 92; VIII 87,1.

oczom nieskryta – widoczna dla oczu (Gwiazda Polarna należy do najjaśniejszych i najlepiej widocznych na firmamencie).

w. 2 *ciebie Pannie przyrównać rzecz jest przyzwoita* – jest rzeczą słuszną, aby porównać cię do Maryi.

[42.] *Stella cordium attractiva*

Tytuł: 'Gwiazda przyciągająca serca.'

marg.: „*Conter Can[onicus] Regularis*” – Arcangelo Conter, Canonicus Regularis; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 62: „«Sicut et una trahit magnetem stella superna / unus amantis amor, sic mea corda trahit» [marg.: Archan[gelus] Conter Can[onicus] Reg[ularis]]. A my: «Jak gwiazda jedna magnes pociąga do siebie, / tak miłość Twoja, Panie, ciągnie mnie do Ciebie»”; por. PICINELLI, *Mondo*, s. 539.

w. 1 *Jak magnes ku swej gwiazdzie ciągnącej się kręci* – sens: tak jak igła magnetyczna obraca się w kierunku gwiazdy, która go przyciąga do siebie; por. obj. *OP* X 48; X 91; LIBERIUSZ, jw., s. 70: „Dziwna to zaiste [...], jako magnes żelazo chwyta, jako Północna Gwiazda żelaza magnesem potarte do siebie obraca i ciągnie”.

w. 2 *tak się ku Pannie biorą wszystkich grzesznych chęci* – sens: tak samo grzesznicy zwracają się do Panny; por. LIBERIUSZ, jw., s. 70:

Jeżeli to tak jest, że *Stella polaris*, Gwiazda Północna chwyta i obraca do siebie magnesowe żelaza dla jakiś sympatyj, podobności przymiotów i sił, niechże będzie i w nas [...] podobieństwo w przymiotach z Naświętszą Panną. [...] Nie ciągnie ona jeno tych, którzy z nią mają co wzajemnego, podobną jako i ona pokorę, czystość, skromność, miłość P[ana] Jezusową.

[43.] *Micans meritis*

Tytuł: 'Jaśniejąca zasługami.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,70C: „micans meritis”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 68.

w. 1 *gdy nocna ćma wieje* – tu: gdy zapadają nocne ciemności.

w. 2 *tak Kościół zasługami Maryjej jaśnieje* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Słuchajcie, co mówi o niej Bernat ś[więty]: [...] «Ona jest przeznaczona i wyborna gwiazda, [...] jasna zasługami»”.

[44.] *Illustrans exemplis*

Tytuł: ‘Oświecająca przykładami.’

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,70C: „*illustrans exemplis*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 68.

w. 2 *Panięskie oświecą przykłady* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«świetna przykładami»”.

[45.] *Miraculum grande*

Tytuł: ‘Wielki cud.’

marg.: „*Num[erorum]*” <2>6 – Lb 26,11: „*Et factum est grande miraculum, ut, Core pereunte, filii illius non perirent*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 10.

w. 1 *Przepadł Kore, synowie wolni dziwnym cudem* – nawiązanie do buntu Koracha (zob. Lb 16), który wraz z Datanem, Abiramem i Onem oraz 250 innymi Izraelitami sprzeciwił się władzy Mojżesza i Aarona; przywódców buntu pochłonęła ziemia, a ich zwolenników spalił ogień z nieba (zob. Lb 16); synowie Koracha jednak ocaleli; zob. Lb 26,11: „I zstał się wielki cud, że gdy Kore ginął, synowie jego nie poginęli”.

w. 2 *grzechu rodziców wolna Panna między ludem* – sens: Maryja jako jedyna spośród rodzaju ludzkiego jest wolna od skutków grzechu popełnionego przez Adama i Ewę; por. LIBERIUSZ, jw.:

Było to *miraculum grande*, cud wielki, że Kore ginął i drudzy nakoło ginęli, a synowie Korego zostali przy zdrowiu. Był to abrys i modelusz jeden niepokalanego czystego Panny Przenaświętszej poczęcia, katolicy.

[46.] *Nesciens vesperam*

Tytuł: ‘Nieznająca wieczoru.’

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – zob. Ps.-AUG.*Soliloquia*, PL 40,894: „*O dies praeclara, nesciens vesperam, non habens occasum*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 32.

w. 1 *Jakoś, Panno ... pierwsza przed stworzeniem słońca* – zob. obj. OP, P [tytuł]; I 1,3.

w. 2 *słońce ma swój wieczór, a Ty nie masz końca* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 32-33:

Dni zaś niebieskie nie mają ciemności, nie mają wieczora, nie mają chmur zadnych. Stąd ś[w.] Augustyn [...] mówi: [...] «O dniu przeznaczony, nieznający wieczora, niemający zachodu [...]». Podobnej kondycyjej jest Naświętsza Panna [...]. Nie było w niej nigdy żadnej ciemności, w poczęciu jej nie było żadnej pierwotnego grzechu chmury.

[47.] *Completum opus*

Tytuł: 'Doskonałe dzieło.'

marg.: „*Gen[esis]*” 2 – Rdz 2,2: „Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 1: „Ipsa est etiam dies completionis operum Domini”.

w. 1 *Nie jest żadne nad Pannę doskonalsze dzieło* – zob. obj. *OP* VI 36.

w. 2 *nie po którym, lecz w którym Bóstwo odpoczęło* – nawiązanie do macierzyństwa Maryi, w której ciele „spoczął” sam Bóg; por. Rdz 2,3 (zob. obj. *OP* VI 8).

[48.] *Consolatio sedentibus in tenebris*

Tytuł: 'Pocieszenie siedzących w ciemności.'

marg.: „*Tobiae*” – Tb 5,12: „Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo et lumen caeli non video”.

w. 1 *W ciemnej inkarceratem złości mych katuszy* – sens: jako więzień w ciemnej katowni mych grzechów; por. Tb 5,12: „Co za wesele mi będzie, który w ciemności siedzę, a światłości niebieskiej nie widzę?”; por. obj. *OP* V 59,1.

w. 2 *Panno, strapionej daj pociechę duszy!* – por. *OP* V 59,2; *LIT.LAUR.*, s. 160: „*Consolatrix afflictorum*” („pocieszycielko strapionych”).

[49.] *Lux bona*

Tytuł: 'Światło dobre.'

marg.: „*Gen[esis]*” 1 – Rdz 1,4: „Et vidit Deus lucem quod esset bona”.

w. 1 *Iż światło jest dobre, uznał sam Bóg w raju* – zob. Rdz 1,4; obj. *OP* IV 16,2.

w. 2 *Pannę chciał mieć... światłem ludzkiego rodzaju* – zob. obj. *OP* III 84,1; por. IV 16; XI 12,2; XV 5,1.

[50.] *Praeparanti caelos praesens*

Tytuł: 'Obecna przy gotującym niebiosa.'

marg.: „*Prover[biorum]*” 8 – Prz 8,27: „Quando praeparabat caelos, aderam”.

w. 1-2 *Stawiając empirejską machinę ogromną, / jam była Najwyższemu natenczas przytomną* – sens: kiedy Bóg stwarzał niebo, ja byłam wtedy obecna; zob. Prz 8,27; obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3; VI 1.

empirejską machinę – tu: gmach nieba; zob. obj. *OP* II 59,1.

[51.] *Exaltata supra choros*

Tytuł: 'Wywyższona ponad chóry.'

marg.: „*Antiph[ona] eccl[esiastica]*” – zob. *BREVIARIUM* III, s. 589: „*Exaltata est sancta Dei Genitrix super choros angelorum ad caelestia regna*” (antyfona na święto Wniebowzięcia NMP); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 50.

w. 1 *Górne ... miejsca* – tu: wysokie miejsce (w niebie).

w. 2 *Panna górniesze* – Panna wyższe (niż aniołowie); por. LIBERIUSZ, jw.:

A Pannie Bogarodzicy [...] miejsca [...] przyjdzie wyżej szukać.
Ukazuje wysokość jego w dzisiejszej antyfonie Kościół święty: [...]

„Wywyższona jest święta Bogarodzica nad chory anielskie, do królestwa niebieskiego”. Ludziom świętym daje P[an] Bóg miejsca w królestwie swoim wedle ich zasług i zasadza je [...] między chory anielskie [...], a Pannę b[logosławioną] dla jej przedziwnych i nieporównanych zasług wyniósł *super choros angelorum*, nad chory anielskie, i posadził wedle Syna swojego [...].

Por. obj. OPI 33.

[52.] *Sublimata in throno*

Tytuł: ‘Posadzona wysoko na tronie.’

marg.: „S[anctus] Bern[ardinus]” – BERN.SEN. 3, s. 130: „in throno sublimata”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 52.

w. 1 *Winszujemyć... radzi* – sens: gratulujemy Ci z chotą.

w. 2 *widząc, Panno, jak Cię Bóg wysoko posadzi* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Słuchajmy Bernardyna świętego: [...] «Virgo gloriosa [...] in throno sublimata sedet. [...] Tak ta chwalebna Panna [...] na tronie podwyższona siedzi»”. Por. obj. OP XII 51,2.

[53.] *Coniunctio disiunctorum*

Tytuł: ‘Związek rozłączonych.’

marg.: „S[anctus] Bernardus”; A: „S[anctus] Germanus” – zob. GERMAN. *Mariale*, s. 61: „Veni, olim dissidentium copulatio”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 53: „S[anctus] Germanus: «adesdum coniunctio eorum, quae male disiuncta sunt [...]»”.

w. 1-2 *padolu / ziemie* – zob. obj. OP III 8,2.

w. 2 *to Panna złączyła* – tzn. Boga i człowieka, niebo i ziemię; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Pódź jednaczkco i łączycielko tego, co się rozłączyło» (to jest Boga i człowieka)”.

[54.] *Firmamentum inclinatum*

Tytuł: ‘Podpora tego, co upada.’

marg.: „Idem” – zob. GERMAN. *Mariale*, s. 61: „Veni fulcimentum seu firmamentum humi inclinatum”; por. MARRACCI VI, s. 158: „firmamentum humi inclinatum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 53: „adesdum firmamentum eorum, quae deorsum inclinantur [...]”.

w. 1 *Na ruinę Nemesis świata dawno warła* – sens: Nemesis od dawna pragnęła zguby świata.

Nemesis – w mitologii greckiej bóstwo lub personifikacja zemsty, sprawiedliwości, przeznaczenia; tu być może jako uosobienie Bożego gniewu i sprawiedliwości, domagającej się kary za grzechy, lub szatana, pragnącego zguby ludzkości; por. Ioannes de Pineda, *Commentariorum in Iob libri tredecim*, t. 1, Antverpiae 1612 : s. 68:

Sed quem tamen nomine „satan” intelligi oportet? Steuchus verosimile putat esse divinam Nemesin aut iustitiam, quae omnia lustrat et circumspicit et circuit universam terram.

Lecz kogo należy rozumieć pod imieniem *szatana*? Steuchus uważa za prawdopodobne, że za Boską Nemesis czyli sprawiedliwość, która wszystko bada, widzi i przemierza całą ziemię.

w. 2 *co ona walić chce, to Panna podparła* – sens: Maryja przysłała z pomocą światu, któremu groziła kara Boża (lub szatan); por. LIBERIUSZ, jw.: „Pódź twierdzo i filarze tego, co się na dół schyliło»”.

[55.] ***Prima et sola***

Tytuł: ‘Pierwsza i jedyna’.

marg.: „*S[anctus] Fulber[tus]*” – {?}; zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 55: „Panny przebłogosławionej taka jest w niebie chwała, taki honor i takie ubogacenie, że w tym jest i *prima*, i *sola*, i pierwsza, i szczególna sama”; przypisanie tytułu św. Fulbertowi wynika zapewne z faktu, że nieco dalej Liberiusz cytuje fragment jego kazania, ale bez formuły „*prima et sola*”. Por. Fulbertus Carnotensis, *Sermo in ortu Almae Virginis Mariae Inviolatae*, PL 141,327A: „O nimis superque beata Virgo, quae nulli comparanda est merito, nec coaequanda castitatis titulo”.

w. 1-2 *Pierwszaś, Panno, i sama, bowiem żadna Tobie, / przed Tobą i za Tobą nie zrówna <w> ozdobie* – por. Fulbertus Carnotensis, jw.: ‘O aż nadto błogosławiona Dziewico, której nie można porównać z nikim pod względem zasług i czystości’; LIBERIUSZ, jw.: „«Nec primam similem visa est, nec habere sequentem. Ani przed nią podobna była, ani po niej będzie»” (Seduliusz); obj. OP XI 77.

[56.] ***Lux ex qua formatum corpus Solis aeterni***

Tytuł: ‘Światło, z którego ukształtowane zostało ciało Słońca wiecznego’.

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – MUSSUS, s. 767: „tu est lux benedicta [...] ex qua tanta cum admiratione formatum est corpus illud solare, ex qua conceptus et natus est secundum carnem Christus, Sol iustitiae”.

w. 2 *z światła Panny przedwieczne tak Słońce pochodzi* – sens: Chrystus (Słońce przedwieczne) poczyna i rodzi się z światła Maryi; por. MUSSUS, jw.: ‘Tyś jest światłem błogosławionym [...], z którego w tak zadziwiający sposób utworzone zostało to ciało solarne, i z którego począł się i zrodził w ciele Chrystus, Słońce Sprawiedliwości’; OP III 26; VI 90.

[57.] ***Profundum abyssi penetrans***

Tytuł: ‘Przenikająca głębię otchłani’.

marg.: „*Ecclesiastici*” 24 – Syr 24,8: „profundum abyssi penetravi”.

w. 1 *Lub Cię anieli znają monarchinią* – sens: chociaż aniołowie uznają Cię za swoją królową; por. OPI 93.

w. 2 *ale i przed tym berłem drżą duchy w Erebie* – sens: również i piekło uznaje Twoją władzę; por. Ps.-BONAV., s. 241: „Maria et domina angelorum in caelo, [...] et domina daemonum in inferno” (‘Maryja jest panią aniołów w niebie, [...] i panią demonów w piekle’).

w *Erebie* – zob. obj. OP III 44,1.

[58.] *In omni gente primatum tenens*

Tytuł: 'Dzierżąca prym we wszelkim narodzie.'

marg.: „*Ibidem*” – Syr 24,10: „et in omni gente primatum habui”.

w. 1-2 *Nie tylko się Izrael... / dziwi, lecz wszelki naród* – szyk: nie tylko Izrael, lecz wszelki naród się dziwi; por. Syr 24,10: „i w każdym narodzie miałam przodek”; Łk 1,48 (zob. obj. *OP* VII 7,2).

z któregoś kość kości – por. Rdz 2,23; NKPP („Krew” 20): „Krew z krwi i kość z kości”.

[59.] *Cuius ab aeterno conceptio*

Tytuł: 'Której poczęcie od wieków.'

marg.: „*Cor[nelius] Mussus*” – MUSSUS, s. 770: „Virgo [...] ante omnes alias creaturas in mente divina fuit concepta”.

w. 1-2 *acz przed czasem w myśli / Bóg swej kosztowny abrys porządnie okryśli* – sens: chociaż Bóg przed wiekami w swojej myśli dokładnie opracował kosztowny wzór (według którego została stworzona Maryja); por. MUSSUS, jw.: 'Dziewica [...] została poczęta w umyśle Bożym przed wszystkimi stworzeniami'; zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I I,3.

[60.] *Mulier, quam praeparavit Dominus*

Tytuł: 'Niewiasta, którą przygotował Pan.'

marg.: „*Genes[is]*” 24 – Rdz 24,44: „ipsa est mulier quam praeparavit Dominus filio domini mei” (o Rebecce, którą Bóg przeznaczył na żonę syna Abrahama, Izaaka).

w. 1-2 *Twa, o Matko, powaga... to sprawi, / że ublagany Ociec złym pobłogosławi* – zob. obj. *OP* VI 53.

złym pobłogosławi – tu zapewne w znaczeniu: zlituje się nad grzesznikami.

[61.] *Filia Adami et Mater Dei*

Tytuł: 'Córka Adama i Matka Boga.'

marg.: „*S[anctus] Ioan[nes] Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „O filia Adami ac Dei mater”; por. ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 634.

w. 1-2 *Kiedyś jest matką Boską (lub córką Adama), / nie mogła być na Tobie żadna grzechu plama* – sens: ponieważ Maryja jest matką Boga, nie mogła zostać skażona przez grzech, mimo że jest również człowiekiem (córką Adama).

[62.] *Formidabilis rebellibus potestatibus*

Tytuł: 'Budząca lęk w zbuntowanych mocach.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „rebellibus angelis formidabilis”; por. LYRAEUS, s. 473.

w. 2 *pieklu wierz, gdzie imienia Maryjej się boją* – zob. obj. *OP* III 17,2; XI 18,2; por. V 61,2; V 98; *Psalterzyk*, k. D₂v: „Piekłom straszliwa”.

[63.] *Parentum decus*

Tytuł: 'Ozdoba rodziców.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „parentum decus”.

w. 1 *O szczęśliwi rodzicy* – zob. obj. *OP* VIII 25; por. XIII 71,1.

[64.] Clypeus salutis

Tytuł: 'Tarcza zbawienia.'

marg.: „*Ex hymn[o] eccl[esiastico]*” – por. hymn *Ave, stella matutina, peccatorum medicinarum* (Mone, s. 321, nr 533): „Clypeum pone salutis”.

w. 1 *Nie chcę puklerzem piersi składać nieprzebitem* – sens: nie chcę osłaniać piersi twardym puklerzem; por. *OP XI 8,2.*

puklerzem – zob. obj. *OP III 64,2; XI 8,2.*

w. 2 *gdy mi ... Panna tarczą i zdrowia zaszczytem* – sens: kiedy Maryja ochrania moje zdrowie (tu zapewne w znaczeniu: troszczy się o zbawienie) jak tarcza; por. *OP II 79,2; V 47; VI 82; XI 8; XVI 45,1.*

[65.] Porta tabernaculi

Tytuł: 'Brama przybytku.'

marg.: brak – zob. np. Dionysius Alexandrinus, *Contra Paulum Samosatenum* (*Magna bibliotheca*, t. 11, s. 287): „Et signata est porta tabernaculi, integra et incorrupta, et inviolata, manu enim Dei clausa est et digito eius signata est”; por. 1 Krn 9,21: „ianitor portae tabernaculi testimonii”.

w. 1 *do przybytku Pańskiego* – przybytek, w Starym Testamencie namiot lub świątynia, w której przechowywano Arkę Przymierza (por. obj. *OP V 38,2*); tu: niebo, królestwo niebieskie.

w. 2 *co do tej, którą Panna, udaje się brony* – sens: ten, który udaje się do tej bramy, którą jest Maryja; por. obj. *OP II 56,1.*

[66.] Divina genesis

Tytuł: 'Boski rodowód.'

marg.: brak – zob. Mt 1,1: „Liber generationis Iesu Christi”.

w. 1 *Wywódcz rod... Jezu* – zob. rodowód Chrystusa Mt 1,1-16; Łk 3,23-38. *według starych kwiłów* – tu: na podstawie starych dokumentów.

w. 2 *jeśli z Matki* – tj. jeśli chodzi o pochodzenie ze strony matki.

ta idzie z królów i lewitów – zob. obj. *OP III 30,2*; por. XIII 97.

[67.] Mater honorificata

Tytuł: 'Matka czcigodna.'

marg.: „*Eccl[esiastici]*” 15 – Syr 15,2: „et obviabit illi quasi mater honorificata”; por. ALBERT. *Bibl. Mar.*, s. 19: „Ipsa est mater honorificata”; CARTHAGENA 4, kol. 605; ARIAS, k. 15.

w. 1 *Honoru macierzyństwa ... masz ...wiele* – por. Syr 15,2: „zabieży mu jako uczciwa matka”; ALBERT., jw.: 'Ona właśnie jest matką godną czci.'

w. 2 *któremu niebo ciasne, w Twym się zmieścił ciełe* – tzn. Jezus; zob. obj. *OP VI 75.*

[68.] Principium regenerationis

Tytuł: 'Początek odrodzenia.'

marg.: „*M[agnus] A<l>ber[tus]*” – ALBERT. *Mar.*, s. 31: „Illa principium mortalitatis, ista principium regenerationis”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 259.

w. 1 *Oraz złe, oraz dobre* – zarówno zło, jak i dobro.

w. 2 *Ewa śmierć, a Maryja odrodzenie rodzi* – zob. obj. *OP IV 83,1*; por. VI 21; LIBERIUSZ, jw.: „Mówi M[agnus] Albertus [...]: «Ona matka

nędze, ta matka miłosierdzia; ona początkiem śmiertelności, ta początkiem odrodzenia»”.

[69.] *Viscera misericordiae*

Tytuł: ‘Wnętrznosci miłosierdzia.’

marg.: „*Luc[ae]*” <1> – Łk 1,78: „per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos, oriens ex alto”; por. 1Kol 3,12.

w. 1 *By anatomizował świat Panny wnętrznosci* – sens: gdyby ludzie mogli zbadać serce (duszę) Maryi.

w. 2 *znajdzie ... miłosierdzia pełne i litości* – por. Łk 1,78: „dla wnętrznosci miłosierdzia Boga naszego, przez które nawiedził nas Wschód z wysokości” (kantyk Zachariasza); 1Kol 3,12: „Przyobleczcież się tedy [...] we wnętrznosci miłosierdzia”.

[70.] *Titulus virtutis*

Tytuł: ‘Tytuł chwały.’

marg.: „*Ex hym[no]*” – por. hymn *Ave, stella matutina, peccatorum medicina* (Mone, s. 321, nr 533): „Tuae titulum virtutis”.

w. 1 *Zbiór cnót w Pannie widzący* – zob. obj. *OP* IV 31.

biedzę się z prostotą – sens: zmagam się ze słabością swojego rozumu.

[71.] *Magistrorum magistra*

Tytuł: ‘Mistrzynie mistrzów.’

marg.: „*Rupertus*” – RUPERT.*Cant.*, *PL* 168,850B: „magistra magistrorum, id est apostolorum”. Por. *OP* VIII 54.

w. 1 *Nie chęlp się ... bystrze* – sens: nie chwał się zbyt pochopnie.

z swych rabinów – rabin (hebr. *rabbī*, mistrz), w tradycji żydowskiej nauczyciel i przełożony wspólnoty wyznaniowej.

synagogo – synagoga, żydowski dom modlitwy; tu metonimicznie o wyznawcach judaizmu.

w. 2 *głębsze z Panieńskiej szkoły Kościół miewa mistrze* – sens: Kościół ma mądrzejszych nauczycieli ze szkoły Maryi (tzn. apostołów); por. RUPERT., jw.: ‘mistrzynie mistrzów, tj. apostołów’; *OP* I 96; V 92; VIII 54.

[72.] *Prophetarum prophetissa*

Tytuł: ‘Prorokini nad proroków.’

marg.: „*Idem*” – RUPERT.*Matth.*, *PL* 168,1326B: „Igitur utrumque spiritus datum simul accepit haec beata Virgo Maria, prophetarum prophetissa”; por. RUPERT.*Cant.*, *PL* 168,919D: „prophetissa magna et capax omnium prophetarum”; ARIAS, k. 21.

w. 1 *nad wszech proroków Panna prorokini* – zob. obj. *OP* XI 64,2.

w. 2 *cel prorocत्वom czyni* – sens: wypełnia zapowiedzi proroków, ustanawiając tym samym ich kres; por. obj. *OP* I 52,2; VIII 46.

[73.] *Domina*

Tytuł: ‘Pani.’

marg.: „*S[anctus] Athan[asius]*” – ATHAN.*Asumpt.*, s. 589: „Decet enim te Matrem, Regeneratricem, Dominam ac Heram cognominari”; por.

Ps.-EIPH.Laud., PG 43,487: „Mariam interpretari solemus Dominam”; Ps.-BONAV., s. 240. Por. OP VI 21.

w. 1 *Panią Cię mą wyznając* – wyznając, że jesteś moją panią; por. Ps.-BONAV., jw.:

Post praedicta omnia considerandum est, quod Maria interpretatur Domina. Hoc quoque competit tantae imperatrici, quae revera est domina caelestium, terrestrium et infernorum; domina, inquam, angelorum, domina hominum, domina daemonum.

Prócz tego, co zostało powiedziane, imię Maryja tłumaczy się również jako «pani», co również jak najbardziej przysługuje tak wielkiej władczyni, która rzeczywiście jest panią istot niebieskich i ziemskich, i podziemnych. Jest ona bowiem panią aniołów, ludzi, szatanów.

(przekład: TMB 5, s. 60)

ślugą się odzywam – deklaruje, że jestem sługą; por. OP XIV 88,2
w. 2 *lub slugą niewygodnym i niegodnym* – por. OP VI 21,2.

niewygodnym – tu: takim, który niedostatecznie, niewłaściwie wypełnia swoje obowiązki (czyli złym).

[74.] *Praelata cunctis*

Tytuł: ‘Zwierzchniczka nad wszystkimi.’

marg.: „*Fulbertus*” – {?}; por. Ps.-AUG.*Assumpt.*, PL 39,2134: „Tu vero in caelestibus regnis praelata es cunctis virginum choris” (dzieło przypisywane także Fulbertowi); Adam de S[ancto] Victore (?), *In Assumptione B.M.V.* (AH 54,2, s. 325): „Super choros exaltata / angelorum est praelata / cunctis caeli civibus”.

w. 2 *znając zwierzchność* – uznając zwierzchnictwo, władzę.

[75.] *Primi ordinis in regno caelesti*

Tytuł: ‘Pierwszej rangi w królestwie niebieskim.’

marg.: „*Idem*” – {?}; por. Ps.-AUG.*Assumpt.*, PL 39,2134: „Tu in illa beatorum felicissima regia primi ordinis dignitate adepta”.

w. 1 *Jak Feb gwiazdy celuje* – por. OP XII 96,1.

Feb – zob. obj. OP, W, w. 22.

w. 2 *tak Panna w niebie przodek przed świętymi bierze* – por. Ps.-AUG., jw.: ‘Tyś osiągnęła najwyższą godność w tym szczęśliwym królestwie świętych’; por. obj. OP XII 51,2.

przodek ... bierze – zajmuje pierwsze miejsce.

[76.] *Vicina Filio ut stella polo*

Tytuł: ‘Stojąca przy Synu jak gwiazda polarna przy biegunie nieba.’

marg.: „*S[anctus] Bernar[dinus]*” – zob. BERN.SEN. 3, s. 79: „Quapropter et merito, et loco erit vicinissima Filio suo, non secus ac stella polaris polo suo”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 56.

w. 1 *Jak gwiazda ... swego firmamentu pilną* – zob. obj. OP II 16.

w. 2 *tak Panna z prośbą... przy Synu usilną* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 56-57:

Owo zgoła jako *stella polaris vicina est polo suo*, gwiazda północna jest bliska punktu swego, tak przezysta Panna, mówi ś[w.] Bernardyn, w chwale niebieskiej *vicinissima est Filio suo*, nablizsza jest Syna swego. [...] „Których jedna jest natura, jedno też jest i miejsce. Panny przebłogosławionej i Syna jej jedna jest natura (względem ciała), przeto i zasługami i miejscem nablizsza jest Syna swego, tak jako gwiazda północna punktu swego”.

[77.] *Necessario sublevata*

Tytuł: ‘Koniecznie podwyższona’

marg.: „*Bernardus*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,70C: „Ipsa, inquam, est praeclara et eximia stella, super hoc mare magnum et spatiosum necessario sublevata, micans meritis, illustrans exemplis”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 68.

w. 1 *podwyższoną* – tu: wywyższoną; por. LIBERIUSZ, jw.: „Słuchajcie, co o niej mówi Bernat ś[w.]: [...] «Ona jest przezacna i wyborna gwiazda, nad tym morzem wielkim i szerokim wyniesiona, jasna zasługami, świętna przykładami». Por. *OP* XII 79,1.

[78.] *Compassibilis miseriae nostrae*

Tytuł: ‘Współczująca naszej nędzy’.

marg.: „*S[anctus] Damia[nus]*” – por. DAMIAN.*Annunt.*, PL 144,561B: „affectuosior est humanae miseriae”.

w. 1 *choć w innszy członek kolą* – sens: chociaż ranią, klują inną część ciała.

[79.] *Stella eximia*

Tytuł: ‘Gwiazda wyjątkowa’.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,70C: „Ipsa, inquam, est praeclara et eximia stella”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 68.

w. 1 *Gwiazda ... siedm razy większa niż świat cały* – por. *OP* X 21,1; zob. obj. XII 78,1.

w. 2 *przeciw Panny zasługom* – w porównaniu z zasługami Maryi.

[80.] *Ab Aquilone malorum propulsatrix*

Tytuł: ‘Odpierająca nieszczęścia ze strony Akwilona’.

marg.: „*S[anctus] Bernardinus*” – por. BERN.SEN. 3, s. 80: „Ideo locus Mariae in Aquilone est, ut per eam austeritas persecutionis inflictae humanis temperetur et mitigetur”; Jr 1,14: „Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terrae”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 59.

w. 1 *Od północy wszystko złe* – zob. obj. *OP* IX 81,1.

w. 1-2 *któż, Panno, gdy nie Ty, / z tej strony nieprzyjaciół odbije impety?* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Czemu doktorowie święci równają Pannę błogosławioną do północnej gwiazdy, ponieważ północ znaczy burze, uciski, zamieszania i trwogi?

Dlatego, iż ona jako Matka i opiekunka świata wszystkiego odpędza od wiernych swoich wszelkie uciski, nieszczęścia i kłopoty; słowa o tym Bernardyna ś[więtego]: „*Quae ab Aquilone impendent nobis mala, per eam universa propulsantur*. Co od północy (to jest od czarta) na nas złego przychadza, to wszystko od nas przeczysta Panna odgania”.

[81.] *Illuminatrix evangelistarum*

Tytuł: ‘Oświecicielka ewangelistów’.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – {?}; por. BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,82C: „ut [...] ipsa melius postmodum scriptoribus ac praedicatoribus evangelii reseraret veritatem, quae et plene de omnibus a principio caelitus fuerit instructa mysteriis”.

w. 1 *Człeczce, Orle, Aniele i Wole* – zapewne pomyłka autora, który błędnie zestawił konwencjonalne symbole czterech ewangelistów, nawiązujące do apokaliptycznej wizji czterech zwierząt stojących przed tronem Bożym (Ap 4,6-7): lwa (św. Marek), cielca (byka, wołu – św. Łukasz), człowieka (aniola – św. Mateusz) i orła (św. Jan); Kochowski pominął lwa, a zwierzę podobne do człowieka lub aniola potraktował jako dwie różne istoty.

w. 2 *że każdy wziął w Panińskiej oświecenie szkole* – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 307: „Na cóż to koło stolice niebieskiej, koło Przenaświętszej Panny stoją te zwierzęta, ci ewangelistowie i doktorowie? Na to, aby ukazali, że wszyscy od tej stolice biorą mądrość, *lumen*, oświecenia swoje”; por. BERN. CLAR., jw.: ‘aby [...] sama potem lepiej objawiła prawdę pisarzom i głosicielom ewangelii jako ta, która od początku została pouczona z nieba o wszystkich tajemnicach’; zob. też obj. *OPI* 96; por. XI 88,2.

[82.] *Cynosura salutis*

Tytuł: ‘Cynozura zbawienia’.

marg.: „*Bap[tista] Man[tuanus]*” – MANTUANUS, k. Aiii: „Tu nobis Elice, nobis Cynosura”; por. PICINELLI, Mondo, s. 50; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 69-70; tenże, *Gospodyni*, s. 124.

w. 2 *zbawienia ... Cynozurą* – sens: gwiazdą wskazującą drogę do zbawienia; zob. obj. *OP* VIII 87,1; XII 41,1; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.: „bądź Cynozura, Fenice nasza”.

[83.] *Trahens post se peccatores*

Tytuł: ‘Pociągająca za sobą grzeszników’.

marg.: „*Idiota*” – IORDANUS, s. 88: „Tu enim non solum recipis poenitentes, verum etiam trahis ad te peccatores”; tenże, s. 119: „Trahe me post te, quia retinet me peccatorum ponderositas [...]”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 71.

w. 1-2 *przyjazny magnes żelazu, ... słomie / bursztyn* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 417: „jako magnes ciągnie żelazo, jako bursztyn słomkę podnosi i przylepia do siebie”.

przyjazny magnes żelazu – zjawisko przyciągania (np. przez magnes lub naelektryzowany bursztyn) tłumaczono dawniej, odwołując się do teorii

sympatii i antypatii, to znaczy sił powodujących przyciąganie do siebie przedmiotów pod jakimś względem podobnych i odpychanie niepodobnych; zob. np. LUBOMIRSKI, s. 81-100.

w. 2 *jak Panna grzeszne pociąga widomie* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 71:

Trabe me post te – wołajmy z nabożnym Idyjotą – *quia retinet me peccatorum ponderositas* [...]. Ciągni mię za tobą, bo mię trzyma grzechów waga i ciężkość [...].

widomie – w widoczny sposób.

[84.] ***Signum in caelis***

Tytuł: 'Znak na niebie.'

marg.: „*Apocal[ypsis]*” 12 – Ap 12,1: „Et signum magnum apparuit in caelo: mulier amicta sole”.

w. 1 *Znak: niewiasta na niebie, której słońce togą* – zob. obj. *OP I 27,1*.

togą – toga, obszerna szata wierzchnia w starożytnym Rzymie; tu w znaczeniu: szata, płaszcz; por. *OP XVI 82,2*.

w. 2 *rodzinę ubogą* – tu: grzeszników (którzy jako ludzie są „krewnymi” Maryi).

[85.] ***Immensitas gratiae***

Tytuł: 'Niezmierzoneść łaski.'

marg.: „*S[anctus] Dami[anus]*” – DAMIAN.*Assumpt.*, PL 144,720B: „Sic utramque naturam Virgo singularis exsuperat et immensitate gratiae, et fulgore virtutum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 82.

w. 1-2 *Tej łaski, co od Boga, Panno, na Cię spadła, / żadna liczba ni miara, ni waga nie zgadła* – por. Łk 1,28,30: „Łaski pełna [...], abowiem znalazłaś łaskę u Boga”; LIBERIUSZ, jw.: „Mówi ś[w.] Damian: [...] «Obie naturze, anielską i ludzką, przენosi i niezmiernością łaski, i cnót jasnością»”.

liczba... miara... waga – por. Mdr 11,21: „aleś ty wszystko pod miarą i liczbą i wagą rozrządził”.

[86.] ***Mater dignitatis infinitae***

Tytuł: 'Matka nieskończonej godności.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – {?}; por. BERN.SEN. 2, s. 516: „omnis dignitas et perfectio inclusa in hoc, quod est esse Matrem Dei [...] transcendit in merito in infinitum quicquid aliud sub Deo homine cogitari vel dici potest”; THOM.AQUIN., *Summa* 1,25,6: „et Beata Virgo ex hoc, quod est Mater Dei, habent quandam dignitatem infinitam, ex bono infinito quod est Deus”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 151; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 113.

w. 1-2 *nie był, nie będzie na świecie człek żywy, / by pojąć mógł ... Tive prerogatywy* – por. BERN.SEN., jw.: 'wszelka godność i doskonałość zawarta w tym, że jest Matką Bożą [...] pod względem zasługi przekracza nieskończenie wszystko, cokolwiek można byłoby pomyśleć lub powiedzieć poza

samym Bogiem-człowiekiem”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, jw.: „macierzyństwo Syna Bożego, które *alias* jest *dignitatis quodammodo infinitae*, godności niejako nieskończonej”.

[87.] *Flos Ecclesiastici germinis*

Tytuł: ‘Kwiat kościelnego rodu.’

marg.: „*S[anctus] Cypria[nus]*” – CYPRIANUS, s. 94: „Hae sunt ecclesiastici germinis flores”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 113.

w. 1 z tego kwiatu jest Kościół opatrzony zbożem – por. LIBERIUSZ, jw.: „*Flos est ecclesiastici germinis* – mówi św. Cypryjan. Kwiat jest rodzaju Kościoła świętego i nad jego wonność nie masz w aptekach wdzięczniejszej” (tu o cności czystości).

zbożem – tu zapewne o zasługach i laskach Maryi, jakimi obdarza Kościół (być może także w odniesieniu do Chrystusa, którego ciało jest pokarmem dla wierzących w niego).

[88.] *Simulacrum sanctissimae mentis*

Tytuł: ‘Wizerunek najświętszej myśli.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – AMBROS.Virg., PL 16,209B: „ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 158, 667.

w. 1-2 *Któż ... okryśli / umysłu Panińskiego myśli?* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 158: „«Wszystka jej postawa była wizerunkiem wewnętrznej doskonałości, wzorem i egzemplarzem szczerzej dobroci i niewinności»”.

[89.] *Figura probitatis*

Tytuł: ‘Obraz dobroci.’

marg.: brak; A: „*Idem*” – AMBROS.Virg., PL 16,209B: „figura probitatis”; por. LIBERIUSZ *Gwiazda*, s. 158, 667.

w. 1 *głowę sobie kaził* – trudził się, wysilał.

w. 2 *chyba by z Panny postać dobroci wyraził* – sens: chyba że przedstawiłby dobroć, biorąc Maryję za wzór; por. obj. OP XII 88.

[90.] *Gaudium annuntians universo mundo*

Tytuł: ‘Zwiastująca radość całemu światu.’

marg.: „*Ex antiph[ona] eccles[iastica]*” – zob. BREVIARIUM IV, s. 334: „Nativitas tua, Dei Genitrix Virgo, gaudium annuntiavit universo mundo” (antyfona święta Narodzenia NMP).

w. 1 *Anioł Pannie ... obwieści / iż się Bóg wcielony w żywocie jej zmieści* – zob. Łk 1,31-32: „Oto poczniesz w żywocie i porodzisz syna [...] a będzie zwan Synem Najwyższego”.

[91.] *Implens ruinas*

Tytuł: ‘Zapelniająca puste miejsca.’

marg.: „*Psal[morum]*” 109 – Ps 109(110),6: „Iudicabit in nationibus, implebit ruinas”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 50.

w. 1 *Restauracyjcy w niebie ... czyni siela* – sens: bardzo wiele naprawia, odnawia w niebie.

w. 2 *po aniołach pustki ludźmi osadziła* – zob. obj. *OP* V 10,1; V 86,2; VI 98,2; por. V 97,2; Ps 109(110),6: „napelni upaści”; LIBERIUSZ, jw.: „Ludziom świętym daje P[an] Bóg miejsca w królestwie swoim wedle ich zasług i zasada je [...] między chóry anielskie, aby napelniali *ruinas*, puste po złych przestępnych aniołach miejsca”.

[92.] *Imber serotinus*

Tytuł: ‘Deszcz wieczorny’.

marg.: brak – zob. Prz 16,15: „et clementia eius quasi imber serotinus”; por. Oz 6,3: „veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terrae”.

w. 1 *deszczyczek wieczorny* – por. Prz 16,15: „a łaska jego jako deszcz późny”; Oz 6,3: „i przydzie nam jako deszcz ranny i późny ziemi”.

mdle ziola odżywi – por. *OP* XIV 80,2.

w. 2 *narowów przestają złośliwi* – sens: grzesznicy porzucają złe skłonności.

[93.] *Regis alti ianua*

Tytuł: ‘Brama Króla niebios’.

marg.: „*Ex hymn[o]*” – *O gloriosa Domina*, w. 9: „Tu Regis alti ianua”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*; *OP* XV 11.

w. 1 *Król chwaly ma swe ... brony* – por. Ps 23(24),7 (zob. obj. *OP* IV 21,1; por. I 19,1).

w. 2 *fortki bardziej nad Pannę nie ma* – por. obj. *OP* III 48,2.

[94.] *Thesauraria gratiarum*

Tytuł: ‘Podskarbina łask’.

marg.: „*Idiota*” – IORDANUS, s. 105: „honorantibus te promittis gloria, quia thesauraria gratiarum existis”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 290; *Gwiazda*, s. 173, 676.

w. 1-2 *Matka podskarbiną / ... z jej rąk dary łask obfite płyną* – zob. obj. *OP* II 99,1 oraz V 50.

[95.] *Importanda et exportanda caeli*

Tytuł: ‘Wprowadzająca do nieba i wyprowadzająca z nieba’.

marg.: „*S[anctus] Antoni[mus]*” – ANTONINUS 4, k. 334: „Beata Maria porta, quia cum proprietatis portae sit importare et exportare [...]”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 173.

w. 1 *na celnictwie* – na stanowisku celnika, pobierającego opłaty za przewóz, przywóz lub wywóz towarów za granicę lub z zagranicy.

w. 2 *bez niej nic w niebo wnieść, nic wynieść nie może* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 173-174:

A s[ł]w[.] Antonin: [...] „Zowie się Panna bramą niebieską, iż bowiem własność bramy jest wnosić nią i wnosić co trzeba, przez Pannę błog[osławioną] wyszło z nieba cokolwiek kiedy łaskami na świat przyszło, stąd ją zowią Matką łaski, a każdy, który z świata wchodzi do nieba, przez nią jako przez bramę wchodzi, i sama niestworzona Boga mądrość, Syn Boży, jako źródło wyniknął i wyszedł z niej ciałem naszym odziany”.

Por. obj. *OP* II 99,1.

[96.] Fulgor virtutum

Tytuł: 'Blask cnót.'

marg.: „S[anctus] Damia[nus]” – DAMIAN.*Assumpt.*, PL 144,720C (zob. obj. OP XII 85); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 82.

w. 1 *Jak nad gwiazdy Feb świeci jaśniej* – por. OP XII 75,1.

Feb – zob. obj. OP, W, w. 22.

w. 2 *w świętych błyszczą cnoty, ale w Pannie więcej* – zob. obj. OP XII 85.

[97.] Fidem excitans

Tytuł: 'Wzbudzająca wiarę.'

marg.: „S[anctus] Bernar[dus]” – BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183 441C: „fidem excitat, spem roborat, diffidentiam abigit; erigit pusillanimitatem”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 63.

w. 1 *Komu w wierze wątpliwość zarzuca* – sens: komu wzbudza wątpliwość w wierze.

wąż stary – szatan; por. Ap 12,9: „I rzucon jest on Smok, wielki wąż starodawny, którego zowią Diabłem i szatanem”.

w. 2 *Panna twierdzą wiary* – por. LIBERIUSZ, jw.: „A święty Bernat tak mówi o niej: [...] «Maryja wiarę wzbudza»”.

[98.] Spem roborans

Tytuł: 'Umacniająca w nadziei.'

marg.: „Idem” – BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183 441C (zob. wyżej); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 63.

w. 2 *mdle wskrzesi nadzieje* – sens: ożywi słabą nadzieję; por. LIBERIUSZ, jw.: „nadzieję wzmacnia”

[99.] Diffidentiam abigens

Tytuł: 'Odpędzająca zwątpienie.'

marg.: „Idem” – BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183 441C (zob. wyżej, OP XII 97); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 63.

w. 1 *gdyc głowę zgubna rozpacz śwędzi* – sens: gdy twoją głowę trapi prowadząca do zguby rozpacz.

w. 2 *a ona tę maniją odpędzi* – por. LIBERIUSZ, jw.: „nicufość odgania”.

maniją – tu: rozpacz, zwątpienie.

[100.] Affectatrix Iesu perpetua

Tytuł: 'Nieustannie pragnąca Jezusa.'

marg.: „Epiph[anus]” – zob. EPIPH.*Antidicom.*, PG 42,718: „Fuit illa perpetua Christi comes, nec ab eius consortio divulsa”; por. ESTEVE, s. 206: „Affectatrix Iesu perpetua” (S[anctus] Epiphanius); CARTHAGENA 4, kol. 598; ARIAS, k. 3; GAWATH, k. Aa₂v.

w. 1 *Pragnęli Mesjasza prorocy dojsć żwawie* – sens: prorocy pragnęli jak najszybszego nadejścia Mesjasza.

w. 2 *bardziej Panna, że przez nią miał przysć, wiedząc prawie* – sens: Maryja oczekiwała Mesjasza bardziej niż prorocy, ponieważ dobrze wiedziała, że ma przyjść właśnie dzięki niej (przez nią).

wiedząc prawie – zaprawdę (prawdziwie, właśnie) wiedząc.

Zawarcie kwatery XII

w. 1 *myśli tajemnych co skrytości zgadnie* – sens: kto odgadnie treść najbardziej ukrytych myśli.

w. 2 *serca ludzkiego ponurzone na dnie* – szyk: ponurzone (ukryte) na dnie ludzkiego serca.

w. 3 *w skrytym ... progu* – tu zapewne: w tajemnej, niedostępnej siedzibie Boga.

KWATERA XIII

Motto: „Budując zbudowałem dom...”

marg.: 3 „*Reg[um]*” <8> – 1 Krł 8,13: „Budując zbudowałem dom na mieszkanie tobie, mocną stolicę twoją na wieki”.

[1.] *Mons domus Domini*

Tytuł: ‘Góra domu Pańskiego’.

marg.: „*Isaiae*” 2 – Iz 2,3: „Venite, et ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Iacob”; por. SANDAEUS, *Mons mysticus*, s. 54,295; MARRACI XI, s. 51-52.

w. 1 *Synai, Oreba* – zob. obj. *OP* V 16,1.

w. 2 *ta, na której dom Pański* – tj. góra, na której znajduje się siedziba Boga (tu o Maryi; zob. obj. *OP* IV 91; por. III 20; V 16); por. Iz 2,3: „Chodźcie a wstąpmy na górę Pańską i do domu Boga Jakubowego”.

dobrze wyższa nieba – sens: jest o wiele wyższa niż niebo; por. *OP* IV 91,1.

[2.] *Praeparata habitatio Deo*

Tytuł: ‘Przybytek przygotowany dla Boga’.

marg.: „*Paralip[omenon]*” 29 – 1 Krn 29,1: „neque enim homini praeparatur habitatio, sed Deo”.

w. 1 *Takiego chciał dla siebie Pan ... dwora* – por. 1 Krn 29,1: „nie człowiekowi bowiem gotuje się mieszkanie, ale Bogu”.

dwora – tu: mieszkania, siedziby.

w. 2 *ze wnętrz* – w środku, wewnątrz.

[3.] *Altitudo eius super omnes sanctos*

Tytuł: ‘Wyniesienie jej ponad wszystkich świętych’.

marg.: „*S[anctus] Greg[orius]*” – GREG.MAGN.*Comm.Reg.*, *PL* 79,25C: „*altitudo Mariae supra omnes sanctos refulsit*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 483.

w. 2 *wszchemocność nad świętymi Matkę swą wyniesła* – sens: wszchemocny Bóg wywyższył swą Matkę ponad innych świętych; por. LIBERIUSZ, *jw.* (zob. obj. *OP* IV 91); V 10,2; XIV 38,2; XIV 91.

[4.] *Petra proposito firma*

Tytuł: ‘Opoka stała w przedsięwzięciu’.

marg.: „*Guarric[us] Abb[as]*” – GUERRIC.ABB.*Serm.*, *PL* 185,120D: „An non recte vocatur petra, quae et in amorem integritatis proposito firma, affectu solida”.

w. 1 *W noszeniu ciężkich bólów widząc Pannę stałą* – sens: widząc, z jaką stałością Maryja znosi wielkie cierpienia.

w. 2 *jako ją nazwać: opoką czy skalą?* – zob. obj. *OP* IV 95,1; IX 37,2; por. III 23; XV 23,2; STEFANOWICZ, s. 23:

Guarricus Abbas inszą ma przyczynę [...]. Panna Przenaświętsza była jako skała jedna, która ani niespokojnym wiatrom pasyi swawolnych, ani wichrom żądzy uprzykrzonych, ani piorunom piekielnych najazdów użyć się nie dała, ale zawsze w panieństwie stateczna i mocna naprzeciwko żądzom cielesnym grzechowym nieczująca i kamienna zostawała. *An non recte vocatur petra Maria [...]*?

[5.] *Affectu solida*

Tytuł: 'Stała w uczuciu.'

marg.: „*Idem*” – GUERRIC.ABB.*Serm.*, PL 185,120D (zob. wyżej).

w. 1 *Lub kocha, lub boleje* – sens: zarówno kiedy kocha, jak i wtedy, kiedy cierpi.

w. 2 *żadną odmianą afekt ma nieporuszony* – sens: pod żadnym względem nie zmienia swoich uczuć (tu: miłości); por. obj. *OP* XIII 4,2.

[6.] *Elevata ad quandam aequalitatem divinam*

Tytuł: 'Wyniesiona niemal do równości z Bogiem.'

marg.: „*Bern[ardinus]*” – zob. BERN.SEN. 1, s. 517: „Oportuit [...] feminam elevari ad quandam aequalitatem divinam”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 479.

w. 1 *wyniesiona tak, żeś Bogu bliską* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 479-480:

Godny uważenia dyskurs św. Bernardyna, który tak mówi: „[...] Trzeba abowiem było, że tak rzekę, aby białogłowa wyniesiona i podwyższona była do niejkiej z Bogiem równości przez niejką niezmierność i nieskończoność doskonałości i lask, jakiej równości nigdy kreatura nie zaznała.”

Por. *OP* II 47,2; XIII 94,1.

w. 2 *racz pomnieć, żeś ojczyzną miała ziemię niską* – sens: pamiętaj, że Twoją ojczyzną była położona nisko (tj. poniżej nieba) ziemia; por. *OP* XIII 94,2.

[7.] *Custos vineae Christi*

Tytuł: 'Strażniczka winnicy Chrystusowej.'

marg.: „*Cant[icorum]*” <1> – Pnp 1,5: „posuerunt me custodem in vineis”; por. ARIAS, k. 6.

w. 1 *winnicę Pańską* – w Starym Testamencie: naród wybrany (por. Iz 5,7: „winnica Pana Zastępów jest dom Izraelski”); tu: Kościół, wspólnota wiernych (por. J 15,5).

dziki wieprz pustoszy – tu zapewne o szatanie; por. Ps 79(80),14: „rozkopał ją dziki wieprz z lasa”; Bruno Herbipolensis, *Expositio in psalmos*,

PL 142,306C; „Spiritualiter autem aprum singularem dic diabolum, qui de silva gentilium egressus, plebem iudaicam exterminavit propter incredulitatem” („W sensie duchowym przez osobliwego wieprza należy rozumieć diabła, który wyszedłszy z lasu pogan, wyniszczył naród żydowski dla jego niedowiarstwa”).

w. 2 *Panna jej dozierając, bestyją wypłoszy* – por. Pnp 1,5: „postawili mię stróżem w winnicach” (cytat w literaturze mariologicznej odnoszony do Maryi; zob. np. Bourassé 6, kol. 1149).

[8.] *Oppositorium armis hostilibus*

Tytuł: ‘Zasłona przeciw wrogiemu orężowi.’

marg.: „Greg[orius] Nic[omediensis]” – GEORG.NIC.*Ingress.*, PG 100,1456C: „Qui rerum summa potiuntur, suam tibi spem addixerunt, te opponunt armorum universorum loco”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 344.

w. 1 *Nie wód bystrość, wyniosłość gór, nie mur miedziany* – sens: nie zasłonia ani szybkie wody, ani wysokie góry, ani mur miedziany.

mur miedziany – por. Jr 15,20: „I dam cię ludowi temu murem miedzianym, mocnym”; KOCHOWSKI, *Psalmodia XXXVI*, w. 4: „Kiedy On chce, miedzianym murem pajęczyna będzie”.

w. 2 *jeżeli nie zasłoni Panna przed pogany* – zob. obj. OP III 77,2; LIBERIUSZ, jw.:

Widzisz, o Matko namilościwsza, wszystkę ludu i wojska naszego nadzieję w Tobie założoną. [...] Żadnej inszej nie mam obrony od złego następującego, prócz samego Twego nieprzemózonego ratunku. Którzy królestwa tego rządu trzymają, na Tobie swoją założyli nadzieję. Ciebie wystawiają miasto wszystkiej obrony i oręża.

[9.] *Vallum imperiorum*

Tytuł: ‘Szańiec imperiów.’

marg.: „Idem” – GEORG.NIC.*Ingress.*, PG 100,1456C: „sui te imperii posuerunt vallum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 344.

w. 1 *By się ... najbardziej fortyfikowały* – sens: choćby się najbardziej zbroiły, przygotowywały do obrony.

w. 2 *nie obronią waly* – por. OP IX 97,2; LIBERIUSZ, jw.: „Swego Cię państwa wałem czynią”.

[10.] *Exultans in Deo salutari*

Tytuł: ‘Znajdująca radość w Bogu Zbawcy.’

marg.: „Ex <Can[tico] B[eatissim]ae [Virginis]>” – Łk 1,47: „exultavit spiritu meus in Deo salutari meo”.

w. 1 *Tys się rozradowała w Bogu, a Bóg w Tobie* – por. Łk 1,47 (zob. obj. OP VII 3,2).

w. 2 *kiedy wcielony gościł ... w Twej osobie* – sens: kiedy nosiłaś w Twoim łonie Jezusa, wcielonego Boga.

[11.] *Humilitate altior*

Tytuł: 'Wywyższona dzięki pokorze.'

marg.: „*Ibidem*” – Łk 1,48: „Quia respexit humilitatem ancillae suae, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes”.

w. 1 *nad chory* – tzn. ponad chóry anielskie; zob. obj. *OP* I 33; XII 51.

w. 2 *Skutek uniżonego serca i pokory* – sens: wywyższenie Maryi jest rezultatem jej pokory; por. Łk 1,48 (zob. obj. *OP* VII 7,2); por. I 33; V 2,1; XIII 85,1.

[12.] *Spiritus et vita Ecclesiae*

Tytuł: 'Duch i życie Kościoła.'

marg.: „*S[anctus] Germa[nus]*” – GERMAN.*Mariale*, s. 139: „spiritus et vita christianorum”; por. RAYNAUDUS, s. 65; PAULL DE BARRY, s. 141.

w. 1 *Jak Bóg w człeka tchnął ducha, stanął żyw* – zob. Rdz 2,7: „utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemi i natchnął w oblicze jego dech żywota”.

stanął żyw gotowo – por. KOCHANOWSKI, *Psalterz* 148, w. 13-14: „On wyrzekł swe święte słowo, / a świat stanął wnet gotowo”.

w. 2 *gdy tchnie Panna wieczne Słowo* – sens: gdy Maryja wyda z siebie (porodzi) Chrystusa, odwieczne Słowo Boże, jako człowieka; por. Lm 4,20: „Duch ust naszych, Chrystus Pan”.

[13.] *Respiratio fidelium*

Tytuł: 'Tchnienie wiernych.'

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Dormit.*, PG 98,355B: „Respiratio fidelium est tu”; por. Lm 4,20.

w. 1 *Kościola odetchnieniem* – sens: ożywym, życiodajnym tchnieniem Kościoła.

w. 2 *gdy mu żywot zbawienny Syn przez Matkę daje* – sens: gdy Chrystus za pośrednictwem swej matki daje Kościołowi życie wieczne.

[14.] *Repleta divinitate*

Tytuł: 'Napełniona Boskością.'

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – {?}; por. BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,72A: „[...] alioquin nec in illo habitavit plenitudo divinitatis corporaliter, quemadmodum in Maria”; CANISIUS, s. 261; faktycznym źródłem tytułu są zapewne słowa przypisywane niegdyś niesłusznie św. Tomaszowi jako pochodzące z komentarza do Ewangelii św. Mateusza: „et ideo in Apoc. 12 dicitur *Mulier amicta sole, quasi tota repleta divinitate*” (zob. THOM. AQUIN., *Opera omnia*, t. 16, Parisiis 1660, s. 14). Por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 83.

w. 2 *Bóstwem napełniona* – por. BERN.CLAR., jw.: '[...] albowiem nie mieszkała w nim [św. Szczepanie] cieleśnie pełnia Bóstwa, tak jak w Maryi'; LIBERIUSZ, jw.: „jako mówi Doktor Anielski, *quasi tota repleta divinitate*, jakoby wszystka napełniona Bóstwem”; *OP* XIII 18,2.

[15.] *Cuius pulchritudinem sol et luna mirantur*

Tytuł: 'Której piękności dziwiają się słońce i księżyc.'

marg.: „*S[anctus] Damianus*” – DAMIAN.*Nativ.XLIV*, PL 144,740A: „*Virgo Dei genitrix, cuius pulchritudinem sol et luna mirantur*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 85.

w. 1 *darzy nad innych szczęśliwiej* – sens: udała się, poszczęściła się o wiele bardziej niż innym (w znaczeniu: została obdarowana nią o wiele bardziej niż inni).

w. 2 *Febus, i Cyntyja* – słońce i księżyc; zob. obj. *OP*, W, w. 22; I 75,2; por. III 76,1; XV 3; LIBERIUSZ, jw.:

[...] mówi Damianus kardynał [...]: „Aczkolwiek wiele wielkich rzeczy stało się w kreaturach świata, nic jednak tak wysokiego, tak poważnego nie uczyniła ręka Boska, jako jest Panna Bogarodzica, której piękności dziwiają się słońce i miesiąc”.

[16.] *Ianua beneficiorum*

Tytuł: ‘Brama dobrodziejstw’.

marg.: „*Rupertus*” – RUPERT.*Ioan.*, PL 169,279C: „*Optat beata Dei genitrix convivantibus fieri ianua caelestis beneficii*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 175, 178.

w. 1 *przy ... drzwiach* – domyślnie: do nieba (por. *OP* III 42; III 48).

żebraku – tu: grzeszniku, grzeszny człowiecze.

aż Panna otworzy – por. LIBERIUSZ, jw., s. 175: „Słowa Ruperta:

[...] «Chciała Bogarodzica weselnikom być drzwiami, bramą do niebieskiego daru [...]». [...] Ona jest *ianua caelestium beneficiorum* – drzwiami do łask i darów niebieskich”; *OP* XIV 81.

[17.] *Vena veniae*

Tytuł: ‘Żyła miłosierdzia’.

marg.: „*Rich[ardus] de S[anctus] Laur[entio]*” – {?}; zob. RICH.VICT., PL 196,524A: „*Ave, Maria, mater gratiae, mundi regina, mater misericordiae, salva nos a ruina, fons vitae, vena veniae*”; *De beata Maria V[irgine]* (AH 54,250, s. 393): „*Veni, vena veniae*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 176; RICH.LAUR., kol. 593A (zob. obj. *OP* I 29); GAWATH, k. R₆: „*Virgo vena veniae*”.

w. 1-2 *miłosierdzie krwią się nazwać godzi, / Pannę żyłą, przez którą taka krew przechodzi* – zob. obj. *OP* I 29.

[18.] *Totius boni plenitudo*

Tytuł: ‘Pełnia wszelkiego dobra’.

marg.: „*Idem*” – RICH.LAUR., kol. 1023B: „*fructus Mariae plenitudo omnium bonorum*”; por. ARIAS, k. 20.

w. 1 *Bóg jest dobro zupełne, dobro doskonałe* – jedno z fundamentalnych twierdzeń odnoszących się do Boga; zob. np. THOM.AQUIN., *Summa* 1,6,2: „*Utrum Deus sit summum bonum?*” (‘Czy Bóg jest najwyższym dobrem?’).

w. 2 *kiedy w niej jest Bóstwo całe* – tj. kiedy w Maryi znajduje się Chrystus; por. obj. *OP XIII 14*.

[19.] *Vitae praeses*

Tytuł: 'Obrończyni życia.'

marg.: „*S[anctus] Ioannes Damasc[enus]*” – por. *IOAN.DAMASC.Nativ.*, s. 548-549: „*vitae antistitem*” (w innych tłumaczeniach: „*vitae praesidem*”, zob. *PG 96,679B*); *ESTEVE*, s. 204; *ARIAS*, k. 21 (*Sedulius*); *RAYNAUDUS*, s. 51; *LYRAEUS*, s. 470; *PAULL DE BARRY*, s. 142; *MARRACCI XIV*, s. 129: „*Praeses vitae nostrae*” (*Gregor[ius] Nazianz[enus]*); „*Praeses totius vitae nostrae*” (*S[anctus] Io[annes] Damasc[enus]*).

w. 1-2 *Acz zawsze, ale najbardziej za śmiertelne wrota / gdy mam isć, panią mego ... bądź żywota* – sens: bądź zawsze panią mojego życia, ale najbardziej wtedy, kiedy będę umierać; zob. obj. *OP VIII 93,1*.

śmiertelne wrota – por. *Ps 9,15*: „który mnie podwyższasz od bram śmierci”.

panią mego ... żywota – por. *IOAN.DAMASC.*, jw. (przeł. *TMB 1*, s. 229): „Pani, [...] obronicielko życia”.

[20.] *Arrabo salutis*

Tytuł: 'Rękojmia zbawienia.'

marg.: brak; A: „*Idem*” – *IOAN.DAMASC.Nativ.*, s. 548-549: „*O Ioachim et Annae filia ac domina, peccatoris orationem accipe, [...] teque solam gaudii spem habentis, vitae antistitem, in gratiam cum filio me reducentem, firmamque salutis arram*”.

w. 1. *Zakłademęs zbawienia ... w niebie* – tu: jesteś zadatkim, rękojmią zbawienia w niebie (jako pierwsza spośród ludzi z ciałem i duszą wzięta do nieba oraz ta, która oręduje przed Bogiem za ludźmi); por. *Ef 1,14*: „który jest zadatkim dziedzictwa naszego” (o Duchu Świętym); *IOAN.DAMASC.*, jw. (przeł. *TMB 1*, s. 229-230): „Córko Joachima i Anny, Pani, przyjmij słowa grzesznego sługi, który [...] w Tobie się tylko raduje, obronicielko życia, orędowniczko przed Synem, zadatku zbawienia!”; zob. też obj. *OP XIV 31*; por. *I 30,1*; *XII 6*; *XV 86,2*.

w. 2 *ma ... respekt ... na Ciebie* – sens: ma względ, uznanie dla Ciebie.

[21.] *Magnificans Dominum*

Tytuł: 'Uwielbiająca Pana.'

marg.: „*Ex <Cant[ico] B[eatis]s[im]ae [Virginis]>*” – *Łk 1,46*: „*Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum*”.

w. 1 *Zaczynaj ... nowe Boga wielbiąc pieńie* – sens: zacznij nową pieśń, wielbiąc Boga (lub: zacznij nową pieśń wielbiącą Boga; mowa o kantyku Maryi, tzw. *Magnificat*, *Łk 1,46-55*); por. *Ps 95(96),1*: „*Śpiewajcie Panu pieśń nową*”; *Łk 1,46* (zob. obj. *OPI 41,2*).

w. 2 *Bóg Cię nad wszelakie uwielbił stworzenie* – por. *Łk 1,49* (zob. *OP XII [Motto]*); por. *I 7*).

[22.] *Facta pacem reperiens*

Tytuł: 'Ta, która znalazła pokój.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 8 – Pnp 8,10: „Ego murus et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens”.

w. 2 *pokój u Boga znajduje* – sens: wyprasza pojednanie z Bogiem; por. Pnp 8,10: „Jaciem jest mur, a piersi moje jako wieża, odkądem była u niego jako pokój znajdującą”.

[23.] *Lux alma diei*

Tytuł: 'Światłość – karmicielka dnia.'

marg.: „*Ex precatone*” – *HORTULUS*, s. 194: „lux alma diei”.

w. 1 *księżę ciemności* – zob. obj. *OPI* 75,1; por. IV 5,1; VIII 95,1.

synom Adamowym – ludziom.

w. 2 *światłem dniowym* – światłem dziennym, tzn. gwiazdą zaranną zapowiadającą wschód słońca – Chrystusa (por. *OP XVI* 11) lub samym słońcem – zob. P [2].

[24.] *Ecclesiae firmamentum*

Tytuł: 'Firmament Kościoła.'

marg.: „*S[anctus] Ioan[nes] Damasc[enus]*” – {?}; por. MARRACCI VI, s. 157: „Firmamentum Ecclesiae nostrae” (Ioannes Chrysostomus, *Oratio in Hypapante*).

w. 1 *Ma swój niebo firmament* – zob. obj. *OP X* 8.

i warowny zgola – tu: mocny, niewzruszony.

w. 2 *takim* – tj. warownym.

Panna ... jest grontem Kościoła – zob. tytuł; obj. *OP X* 8,2; por. X 30.

[25.] *Fidei basis*

Tytuł: 'Podwalina wiary.'

marg.: „*Idem*” – por. IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 585: „[...] firmiter / fidei per omne tempus innixas basi”.

w. 1 *jako na mocnej przyciesi* – zob. obj. *OP X* 30,1.

w. 2 *wszytkę Kościoła twierdzą grontownie zawiesi* – sens: zbuduje solidnie cały gmach Kościoła; por. *OP X* 30,2.

[26.] *Baculus nostrae infirmitatis*

Tytuł: 'Laska naszej słabości.'

marg.: „*Theophi[lus] Paeni[tens]*” – THEOPH.PAEN., s. 251: „baculus nostrae infirmitatis”; por. Tb 5,23: „Baculum senectutis nostrae tulisti”.

w. 1 *laska Jakuba* – zob. obj. *OP VII* 48.

w. 2 *w podróż wieczności* – w drogę do wieczności; por. Ps. 138(139),24: „prowadź mię drogą wiekuistą”.

z tą – tj. laską (tu: Maryją).

[27.] *Fervens protectrix*

Tytuł: 'Gorąca protektorka.'

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – zob. EPHRAEM, *Orat.*, s. 708: „*fervens protectrix atque auxiliatrix*”; por. *Praeco Marianus*, s. 102; MARRACCI XIV, s. 140.

w. 2 *która z ludzi* – tj. która jest również człowiekiem; por. *OP XIII 94,1. nieba Gospodyni* – zob. obj. *OP, W*, w. 53; IV 78,1; por. V 86,2.

[28.] *Inveniens gratiam*

Tytuł: ‘Znajdująca łaskę’.

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – zob. BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, PL 183,43C: „*Fac, o benedicta, per gratiam quam invenisti, per praerogativam quam meruisti, per misericordiam quam peperisti*”; por. Łk 1,30: „*invenisti [...] gratiam apud Deum*”.

w. 1 *szukaj grosza* – tu: niech szuka grosza (tu w znaczeniu: łaski utraconej z powodu grzechu); być może aluzja do przypowieści o zagubionej drachmie (Łk 15,8-9).

Panna nie zgubiła – zapewne aluzja do nauki o wolności Maryi od grzechu.

w. 2 *wszelką znaleźć łaskę zasłużyła* – zob. Łk 28,30: „*Bądź pozdrowiona, łaski pełna [...]. Nie bój się, Maryja, abowiem znalazłaś łaskę u Boga*”.

[29.] *Merita praerogativam*

Tytuł: ‘Ta, która zasłużyła na przywilej’.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, PL 183,43C (zob. wyżej).

w. 1 *prerogatywy* – tu: łaski i przywileje, jakimi obdarzył Maryję Bóg.

w. 2 *że nie może stworzyć zaciejszej Bóg* – zob. obj. *OP VI 36,1*.

[30.] *Pariens misericordiam*

Tytuł: ‘Rodząca miłosierdzie’.

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Adv.Dom.*, PL 183,43C (jw.).

w. 1 *Syn z Ojca sprawiedliwość rodzący się bierze* – szyk: Syn rodzący się z Ojca (tzn. Jezus) bierze od niego sprawiedliwość.

w. 2 *ku ludziom miłosierdzie spada nań z macierze* – sens: miłosierdzie względem ludzi dziedziczy po matce. Zob. obj. *OP VI 53*; por. V 1,1-2; X 96; XV 4; XVI 74,2.

[31.] *Vere beata Deipara*

Tytuł: ‘Prawdziwie błogosławiona Boża Rodzicielka’.

marg.: „*S[anctus] Iacobus Apost[olus]*” – *LITURGLIAE*, k. 27v: „*Dignum est, ut te vere beatam dicamus Deiparam, semper beatam et omnibus modis irreprensam*”.

w. 2 *zowie błogosławioną onę z apostołem* – por. *LITURGLIAE*, jw.: ‘Jest rzeczą godną, abyśmy cCę nazywali prawdziwie błogosławioną Bogarodzicą, zawsze szczęśliwą i pod każdym względem wolną od skazy’.

z apostołem – św. Jakubem, identyfikowanym niekiedy z Jakubem Mniejszym, synem Alfeusza, oraz z krewnym Jezusa („bratem Pańskim”) i pierwszym przełożonym (biskupem) wspólnoty chrześcijańskiej w Jerozolimie; według tradycji był twórcą jednego z bliskowschodnich obrządków

liturgicznych (liturgia św. Jakuba), z którego łacińskiej wersji pochodzą słowa w tytule epigramatu.

[32.] *Omnibus modis irreprehensa*

Tytuł: 'Pod każdym względem niepokalana.'

marg.: „*Idem*” – *LITURGLAE*, k. 27v (zob. wyżej).

w. 1 *żadnej w Pannie zmaży nie masz* – aluzja do nauki o niepokalanym poczęciu Maryi; zob. obj. *OP XIII 31,1*.

Prawda rzekła – tj. Duch Święty; por. J 16,13: „Lecz gdy przydzie on, Duch Prawdy, nauczy was wszelkiej prawdy”.

w. 2 *nawet same piekła* – tj. nawet szatan i jego towarzysze; por. *OP II 7,2*.

[33.] *Sacrarium exauditionis*

Tytuł: 'Przybytek wysłuchania.'

marg.: „*[Sanctus] August[inus]*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, *PL 39,2106*: „Admitte nostras preces intra sacrarium exauditionis”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159.

w. 1 *Idę z niską supliką...tym śmielej* – sens: tym śmielej, z większą śmiałością idę z pokorną prośbą.

w. 2 *łaskawszy w Panińskiej kapeli* – tu: w świątyni, przybytku Maryi (tj. łaskawszy dzięki jej zasługom i wstawiennictwu); por. LIBERIUSZ, *iw.*, s. 160: „«Przypuść prośby nasze w świątobliwość Twego wysłuchania»”.

[34.] *Antidotum reconciliationis*

Tytuł: 'Lekarstwo pojednania.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, *PL 39,2106*: „reporta nobis antidotum reconciliationis”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159.

w. 1 *ziele nad pa-nchejski>e* – ziele droższe niż panchejskie.

pa-nchejski>e – rosnące na fikcyjnej wyspie Panchai, znanej z zachowanego we fragmentach dzieła Euhemerosa z Messeny (IV-III w. przed Chr.) pt. *Święty napis (Hiera anagraphe)*, w którym opisał fikcyjną podróż po Oceanie Indyjskim, a zwł. ustrój panujący na wyspie Panchai, niekiedy traktowanej jako część Arabii Szczęśliwej (stąd „panchejski” może znaczyć „arabski”); por. LACKI II 8, w. 53: „Szyję białą olejki pancheńskie skropiły”.

odważyć Cię złotem – sens: jesteś na wagę złota.

w. 2 *boś przejednania Boga pewnym antydotem* – sens: bo jesteś pewnym środkiem zapewniającym przebłaganie Boga; por. LIBERIUSZ, *iw.*, s. 160: „«a odnieś nam łaskę pojednania»”.

[35.] *Erat subditus illis*

Tytuł: 'Był im poddany.'

marg.: „*Lucae*” – Łk 2,51: „et erat subditus illis”.

w. 2 *jak człekowi, bo matce, mógł być Bóg poddany* – sens: jak Bóg (Jezus) mógł być poddany człowiekowi, którym była jego matka?; zob. Łk 2,51: „I zstąpił z nimi, i przyszedł do Nazaret, a był im poddany”.

[36.] *Aditus ad Deum certissimus*

Tytuł: 'Najpewniejszy przystęp do Boga.'

marg.: „*Ex Liber[io]*” – zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 85 (zob. obj. *OP XI 16*); por. LYRAEUS, s. 472: „*Aditus peccatorum ad Deum*”; *OP XI 16*.

w. 1-2 *Przez Pannę przystęp snadny i otwarta droga / ... grzesznemu, kiedy chce przeprosić Boga* – zob. obj. *OP VIII 96,1; XI 16*; por. *XI 31,2*.

przystęp snadny – łatwy dostęp.

[37.] ***Altitudo inenarrabilis***

Tytuł: ‘Niewypowiedziana wysokość.

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – {?}; por. RAYNAUDUS, s. 53: „*Altitudo inenarrabilis*” (Buteo in hymno); PAULL DE BARRY, s. 7.

w. 1 *jeometryckie ... pręty* – pręty miernicze, narzędzia geometry.

w. 2 *jak wysoko miejsce Panny świętej* – por. obj. *OP XII 51*.

[38.] ***Monile paradisi***

Tytuł: ‘Naszynnik rajski.’

marg.: „*Ex Litan[ia]*” – {?}; zob. Ps.-EPIPH.*Laud.*, *PG 43,502*: „*inexplicabile paradisi monile*”; por. RAYNAUDUS, s. 38; LYRAEUS, s. 470; PAULL DE BARRY, s. 149; MARRACCI *XI*, s. 48.

w. 1 *Wygnanka Ewa* – zob. obj. *OP VII 1,3*.

w. 1-2 *z raju to przecie wyniosła / noszenie* – sens: uniosła, ocaliła jednak z raju ten kosztowny naszyjnik (tj. Maryję); por. *OP XI 3,1*.

Pannę ... która z jej krwi poszła – Maryja jak wszyscy ludzie pochodziła od Adama i Ewy (por. *OP XII 61,1*).

[39.] ***Mater tenebrosos daemonum aspectus abigens***

Tytuł: ‘Matka odpędzająca ciemne zjawy demonów.’

marg.: „*Ibid[em]*” – {?}; zob. EPHRAEM, *Orat.*, s. 708: „*ac in extremo vitae articulo miseram animam conservans et tenebrosos atque horrendos pessimorum daemonum aspectus ab ea procul repellens*”.

w. 1-2 *W straszną śmierci godzinę w Tobie ma otucha, / ... że odpędzisz piekielnego ducha* – por. EPHRAEM, jw.: ‘a w ostatniej godzinie życia zachowująca moją nędzną duszę i odpędzająca od niej daleko mroczne i straszliwe zjawy najgorszych demonów’; zob. obj. *OP VIII 93,1*.

[40.] ***Tribuens lucem ei, qui mundo lucem dedit***

Tytuł: ‘Udzielająca światła temu, który światu dał światło.’

marg.: „*S[anctus] Chrysolog[us]*” – CHRYSOL.*Serm.*, *PL 52,581A*: „*lucem mundi per te recepit, qui lucem mundo dedit*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 201.

w. 1 *To cudowna* – jest rzeczą zdumiewającą, zadziwiającą.

w. 1-2 *ize ten z Panny światło bierze, / co wszystkim światło daje podmiesięcznej sferze* – sens: że ten (tzn. Chrystus) otrzymuje światło, który sam oświeca całą ziemię; por. LIBERIUSZ, jw.:

[...] Złoty Chryzolog [...] wysławia to podwyższenie Panieńskie: [...] „[...] w Twoim ciele jest Bóg Twój, i on przez Cię na świat i na światło idzie, który światła światu udziela”.

podmiesięcznej sferze – zob. obj. *OP IX 67,2*; por. *XVI 14,1*.

[41.] *In qua est omnis gratia*

Tytuł: ‘W której jest wszelka łaska.’

marg.: „*Eccl[esiastici] 24* – Syr 24,25: „In me gratia omnis viae et veritatis”.

w. 1-2 *Wyznaję wraz z aniołem, że ... łask zbiory / do Panny się ... zeszyły* – zob. Łk 1,28 (obj. *OP, W, w. 30*) oraz Syr 24,25: „We mnie wszelka łaska drogi i prawdy”.

wraz z aniołem – tu: z archaniołem Gabrielem.

w. 2 *do Panny się jak kiedyś zeszyły do Pandory* – sens i szyk: skupiły się, zawarły się w Maryi, jak kiedyś w Pandorze.

jak kiedyś ... do Pandory – zob. obj. *OP III 67*; por. *VI 79,1*.

[42.] *Cornelia monstrans filios pro thesauris*

Tytuł: ‘Kornelia ukazująca synów jako skarby.’

marg.: brak – zob. np. VAL.MAX. 4,4,1: „haec [...] ornamenta sunt mea”. Zestawienie Kornelii i Maryi zob. np. VIVIEN 6, s. 364: „Nam si Cornelia, Gracchorum mater, filios suos Tiberium et Caium, suum vocitabat thesaurum, quanto potiori iure Maria nuncupari potest Annae thesaurus?”

w. 1 *Skarb liczy Kornelija swój w grzecznej rodzinie* – sens: Kornelia uważa za skarb swoją godną, udaną rodzinę (tu: dzieci); nawiązanie do popularnej anegdoty o Kornelii (ok. 190-100 przed Chr.), matce Grakchów, wzorze matrony o wysokich zaletach etycznych; jednej ze znajomych, szczycących się swoim bogactwem i strojem, ukazała synów jako swoje największe bogactwo i ozdoby; zob. VAL.MAX., jw. (przekł., s. 120):

Kornelija, Grachów matka, gdy czasu jednego z Kampaniję niejaka pani przyjechawszy u niej gospodą stanęła a ubiory i ochędóstwo swoje przednie piękne wedle stroju onego wieku jej ukazawała, tak długo ją zabawiła rozmową, aż dziatki z szkoły do domu przyszyły; kędy zarazem na nie ukazawszy, rzekła: „Oto – mówi – ubiory i stroje moje”.

W literaturze mariologicznej Kornelię zestawiano niekiedy z Maryją; zob. np. np. VIVIEN, jw.: ‘Jeśli Kornelia, matka Grakchów, nazywała synów, Tyberiusza i Kajusza, swoim skarbem, to i ileż bardziej godzi się nazywać Maryję skarbem św. Anny?’; MUCHOWSKI, s. 243:

Kornelija Rzymianka [...], kiedy się przed nią Cemonia niejaka [...] klejnotami zaszczycała, przyzwawszy dziatki swoje, to wymówiła: *Et haec sunt mea monilia*. Te to są szacowne klejnoty moje. Drogiz to klejnot nieba Pan Jezus, szacowna perła Najświętsza Maryja [...], temi się klejnotami, Jezusem i Maryją, Anna święta zaszczyca [...].

w. 2 *dopieroż skarb świat kładzie, Panno, w Twoim Synie* – sens: tym bardziej świat uważa za swój największy skarb syna Maryi.

[43.] *Virilis animi Artemisia*

Tytuł: 'Artemizja męskiego ducha'

marg.: brak – zob. np. HDT.Hist. 7,99.

w. 1 *mężnej Artemizyj* – Artemizja, królowa Halikarnasu, brała udział w wyprawie Kserksesa na Grecję w 480 r. na czele własnej floty, wykazując się sprytem i odwagą w bitwie morskiej pod Salaminą; w późniejszej tradycji określana jest często jako „virilis animi femina” ('niewiasta męskiego ducha').

w. 2 w *Pannie męstwo* – por. OP IV 8; XVI 90,1.

[44.] *Dissipans inimicos*

Tytuł: 'Rozpraszająca nieprzyjaciół.'

marg.: „Greg[orius] Nic[omediensis]” – GEORG.NIC.Ingress., PG 100,1456D: „Exsurge ergo in virtute magna in conspectu populi tuique inimicos dissipa Filii”; por. Ps 142(143),12: „in misericordia tua disperdes inimicos meos”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 344.

w. 1 *Nie Gedeon, nie Samson* – zob. obj. OP III 79,1; VII 23,1.

w. 2 *Panna swą przyczyną poganów uskromi* – sens: Maryja pokona pogan dzięki swojemu orędownictwu przed Bogiem; zob. obj. OP III 77,2; por. GEORG.NIC., jw.: 'Powstań przeto z mocą wielką przed obliczem ludu i rozprosz nieprzyjaciół Twojego Syna'; Ps 142(143),12: „a z miłosierdzia twego wytracisz przyjacioły moje”.

[45.] *Cui omnia in servitute addicta*

Tytuł: 'Której wszystko w służbę oddane.'

marg.: „S[anctus] Ioan[nes] Damasc[enus]” – zob. IOAN.DAMASC.Dormit., s. 581: „Etenim Filius Matri res omnes conditas in servitute addixit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 350.

w. 1 *Matce swej poddał wszystkie Bóg stworzone rzeczy* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Toż przed Rupertem uznał ś[w.]. Damascen: [...] „Należało Matce to, co jest synowskiego, mieć w posesyjej swojej i od wszystkich stworzonych rzeczy brać pokłon i cześć, abowiem Syn podał matce w moc i dyspozycją wszystko stworzenie, wszystkie dobra swoje”.

w. 2 *toć i grzesznych* – sens: to znaczy, że również i grzeszników.

w osobliwej pieczy – w szczególnej opiece; por. OP XVI 22.

[46.] *Regina regnorum*

Tytuł: 'Królowa królestw.'

marg.: „Rupertus” – zob. RUPERT.Cant., PL 168,891A: „in terris regina [...] regnorum”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 350.

w. 1 *Ma sporę Polska z Węgry o Twój tytuł* – nawiązanie do oficjalnego uznania Maryi za królową państwa polskiego w ślubach lwowskich Jana Kazimierza (zob. obj. OP, P [2]), co mogło być traktowane jako swoista uzurpacja w stosunku do Królestwa Węgierskiego, które według tradycji zostało oddane pod opiekę Maryi jako królowej przez św. Stefana, pierwszego króla Węgier (w l. 997-1038).

w. 2 *nie tylko polską, aleś wszech królestw królową* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Wyraźnie o tym Rupertus mówi: [...] «Ta (to jest błogosławiona) Panna w niebie królową świętych, i na ziemi królową nad królestwy jest, ponieważ matką jest króla koronowanego [...]»”; por. *OPI* 43.

[47.] *Mater regis coronati*

Tytuł: ‘Matka ukoronowanego króla.’

marg.: „*Idem*” – zob. RUPERT. *Cant.*, *PL* 168,891: „mater huius coronati ac proinde regina caelorum, totum iure possidens regnum filii”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 350

w. 1 *Gdy w cierniowej koronie ... Jezus siedział* – zob. Mt 27,29: „I upłótszy koronę z ciernia, włożyli na głowę jego”.

w. 2 *iześ Matką koronata, wiedział* – tu: zobaczył, przekonał się, że jesteś matką króla; por. Mt 27,11: „I pytał go starosta, mówiąc: Tyś jest król żydowski? Rzekł mu Jezus: Ty powiadasz”; LIBERIUSZ, jw. (zob. obj. *OP XIII* 46,2).

[48.] *In miseros misericors exul ipsa*

Tytuł: ‘Sama wygnanka, miłosierna wobec biednych.’

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – por. Ps.-BONAV., s. 260: „Magna enim erga miseros fuit misericordia Mariae adhuc exulantis in mundo”.

w. 1 *Panna miłosierną jest ludzkim przygodom* – sens: Maryja okazuje miłosierdzie ludziom znajdującym się w nagłej potrzebie; por. Ps.-BONAV., jw.: ‘wielkie było bowiem miłosierdzie Maryi względem biednych, kiedy jeszcze tułała się na tym świecie.’

w. 2 *znać* – tu: można poznać po tym.

gdy wino uprasza niedostatnim godom – zob. obj. *OP VIII* 77.

[49.] *Multo magis regnans in caelo*

Tytuł: ‘Tym bardziej, kiedy króluje w niebie.’

marg.: „*Idem*” – zob. Ps.-BONAV., s. 260: „sed multo maior erga miseros est misericordia eius iam regnantis in caelo”.

w. 1 *Dopieroż wedle Syna, kiedy tron osiędzie* – sens: tym bardziej (będzie miłosierna), kiedy zasiądzie na tronie obok syna; kontynuacja myśli zawartej w poprzednim epigramie; por. Ps.-BONAV., jw.: ‘lecz o wiele większe jest jej miłosierdzie względem potrzebujących, kiedy już króluje w niebie.’

[50.] *Cuius nomen gloriosum*

Tytuł: ‘Której imię szlachetne.’

marg.: „*Greg[orius] Nic[omediensis]*” – GEORG.NIC. *Ingress.*, *PG* 100,1456D: „tuumque pariter gloriosissimum ac supra modum desiderabile nomen magnificantes”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 344: „pariter gloriosum ac supra modum desiderabile nomen”.

w. 1 *naród tak gruby* – tu: prostacki, nieokrzesany.

w. 2 *by nie miał Jezusowej sławi-ć Matki lubój?* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«Powstań tedy nawyższa hetmanko i pani, [...] abyśmy [...] Twoje [...] chwalebne i nad wszelką miarę kochane i słodkie imię wielbili i wysławiali»”.

[51.] *Cunctis desiderabile*

Tytuł: 'Upragnione przez wszystkich.'

marg.: „*Idem*” – zob. GEORG.NIC.*Ingress.* (jw.); por. IGNAT.*Epist.*, s. 114: „quam dicunt universis admirandam et cunctis desiderabilem”; por. CARTHAGENA 4, kol. 599; ARIAS, k. 6v.; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 344.

w. 1 *chwalić imię Twe pragniemy* – por. LIBERIUSZ, jw. (zob. obj. *OP XIII* 50,1).

w. 2 *które chwając, na słowa zdobędzie się niemy* – sens: nawet niemy przemówi, wysławiając imię Maryi.

[52.] *Plus valens caelesti curia*

Tytuł: 'Znacząca więcej od dworu niebiańskiego.'

marg.: „*Barth[olomaeus] Pisanus*” – Bartholomaeus de Pisis, *De vita et laudibus Beatae Mariae Virginis libri sex*, Venetiis 1696, s. 408: „Virgo Maria plus valeat, quam tota caelesti curia”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 348: „Krótko, ale węzłowato Bartholomeus Pisanus: «Beata Virgo plus valet, quam tota caelesti curia». Błogosławiona Panna więcej może u Pana Boga, aniżeli wszystek dwór niebieski”.

w. 2 *od wszystkiego skarbu chciał mieć klucz u Matki* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 354: „Bierz, co chcesz, kochana Matko, wszak do skarbu mego klucz u Ciebie, i żadna rzecz nie jest tak trudna, której byś ode mnie otrzymać nie mogła”; *OP XIII* 65.

[53.] *Plus potens omnibus apud Filium*

Tytuł: 'Mogąca u Syna [uzyskać] więcej niż wszyscy.'

marg.: „*Petrus Bles[ensis]*” – zob. BLESEN.*Mar.Magd.*, w: *Magna bibliotheca* 12, pars 2, s. 872: „Indubitanter verum est quia singulare est b[eaata] Virginis auxilium, quia plus omnibus mater potest apud filium”; por. Hildebert z Lavardin, *In festo sanctae Magdalenae*, *PL* 171,677D; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 348.

w. 1 *Ważna u Boga wszystkich świętych instancja* – sens: wiele znaczy u Boga wstawiennictwo wszystkich świętych.

w. 2 *lecz co wszyscy nie mogą, wymoże Maryja* – sens: Maryja może wybłagać nawet to, czego nie są w stanie wyjednać wszyscy święci; por. LIBERIUSZ, jw.:

Podobne słowa ma Petrus Blesensis: «Singulare est Beatae Virginis auxilium, quia plus omnibus potest mater apud filium». Osobliwa jest pomoc i ratunek błogosławionej Panny, bo więcej nad wszystkich może Matka u Syna.

[54.] *Iure materno domina universi*

Tytuł: 'Pani wszechświata na mocy prawa matki.'

marg.: „*Idem*” – por. BLESEN.*Serm.*, *PL* 207,663D: „Mater Dei, dona regni, Regina caelestium potestatum, caeli et terrae possidens principatum”;

MARRACCI IV, s. 123: „Domina [...] iure materno caelo terraeque [...] praesidens” (S[anctus] Anselm[us]).

w. 1 *Przeżyła Matka Syna* – sens: żyła dłużej niż syn.

w. 1-2 *i stąd prawo miała, / by się ... wszystkim światem opiekala* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 348:

Wywodzą doktorowie tę jej władzę z tego fundamentu, że jako Matka Syna Bożego, króla nieba i ziemi, z prawa przyrodzonego, *iure materno*, należy do wszystkich dóbr jego ziemskich, niebieskich, i ma *ius*, prawo do królestwa i państwa jego, zacyym musi być wielka jej powaga i władza [dalej mowa obszernie o prawie rodziców do dziedziczenia po zmarłych dzieciach];

tamże, s. 350:

Iż tedy Zbawiciel nasz jest królem nieba i ziemi, panem wszystkiego świata, [...] dlatego też błog[osławiona] Panna, Matką jego będąc prawdziwą, jest także królową nieba i ziemię i panią świata wszystkiego.

Zob. obj. *OP IV 1*; por. XIV 22; XIV 74.

[55.] *Cuius substantiae filius portio est*

Tytuł: ‘Której ciała częścią jest Syn Boży.

marg.: „*Idem*” – {?}.

w. 1 *Syn ma z Paniienki krew i ciało* – zob. obj. *OP IV 15,2*; por. XIII 73,1; XIII 89,1; XVI 93,1.

[56.] *Speculum Archimedis*

Tytuł: ‘Zwierciadło Archimedes’a.

Archimedes – uczoney gr. z III w. prz. Chr., według tradycji przekazanej przez źródła bizantyńskie miał zastosować system zwierciadeł do niszczenia wrogich okrętów podczas oblężenia Syrakuz przez Rzymian w r. 212 przed Chr.

marg.: brak – zob. np. CHRYSOGONUS I, s. 118: „Archimedes speculo hostium excussit classes”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 66; *Gwiazda*, s. 184.

w. 1 *Słońce przez krzyształ ogniem swym mocniej ogrzewa* – mowa o zjawisku skupiania promieni słonecznych przez soczewkę skupiającą (szkło powiększające); podobny efekt uzyskać można za pomocą wklęsłego zwierciadła; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.:

Krzyształ i zwierciadło, zwłaszcza *concauum*, żłobczaste, gdy ku słońcu obrócisz, takiej energii promieniom dodaje, że rzeczy blisko położone palą. I dlategoż kiedy Marcellus dobywał Syrakuze, Archimedes, subtelny matematyk wieku onego, wystawiwszy z miejskiego muru wielkie zwierciadła ku słońcu, *specula ustoria*, dokazał tego, że na okrętach Marcellusowych ogień wzniecił i one popalił [marg.: „Plutach[us]; „Archimedes rzymskie okręty zwierciadłami spalił”].

w. 2 *Syn słońcem, z którego ten ogień Matka miewa* – por. CHRYSOGONUS I, jw.: „In B[ata] V[irgine] velut speculo sol iustitiae inclusus, mundum luce ac calore replevit” (‘Słońce sprawiedliwości zamknięte w błogosławionej Dziewicy niczym w zwierciadle napelniło świat światłem i ciepłem’); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 185:

Bóg wszechmogący świeci nam wszystkim jako słońce łaską swą niebieską, nie zawsze jednak z promienia tego wznieca się ogień miłosierdzia jego [...]. Lecz kiedy Naświętsza Panna, jako zwierciadło jedno śliczne dla czystości, złobczaste dla pokory, głębokie dla miłości, stanie ku temu słońcu, kiedy wniesie za nami przyczynę swoją, [...] niewymowna rzecz, jako się w niej kupi promienie łaski jego, jako zapala Chrystusa Pana do miłosierdzia nad nami.

Por. *OP* IV 76.

Syn słońcem – zob. obj. *OP*, P [2].

[57.] *Unio Cleopatrae*

Tytuł: ‘Perła Kleopatry’.

marg.: brak – zob. PLIN.MA.NH9,58,7: „Duo fuere maximi uniones per omne aevum; utrumque possedit Cleopatra, Aegypti reginarum novissima.”

w. 1 *Top, Kleopatro, perłę, lub kosztuje siela* – sens: rozpuść, Kleopatro, perłę, choć jest tak kosztowna; zob. obj. *OP* IV 42,1.

w. 2 *Panna by się dla ludzi snadź rada stopiała* – sens: Panna z pewnością chętnie rozpuściłaby się dla ludzi (tzn. ofiarowałyby całą siebie).

[58.] *Fluminis impetus laetificans civitatem*

Tytuł: ‘Impet rzeki radujący miasto’.

marg.: brak – zob. Ps 45(46),5: „Fluminis impetus laetificat civitatem Dei”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 641.

w. 1-2 *Sławna pod miastem Bożym rzeka płynie wielce, / wód pociech udzielając* – por. Ps 45(46),5: „Bystrość rzeki rozwesela miasto Boże”; LIBERIUSZ, jw.: „W głos o tym słodki Bernat mówi: [...] «nie znajdują się abowiem między nami takie dostatki, których w mieście Pańskim rozwesela bytrość rzeki [...]»”.

pod miastem Bożym rzeka – aluzja do eschatologicznych wizji Jerozolimy niebieskiej; zob. np. Za 14,8: „I będzie w on dzień, wynidą wody żywe z Jeruzalem”; Ap 22,1: „I ukazał mi Rzekę Wody Żywota [...] wychodzącą z stolice Bożej i Barankowej”.

[59.] *Angelus Novi Testamenti*

Tytuł: ‘Anioł Nowego Testamentu’.

marg.: „Pet[rus] Skar[ga]” – zob. SKARGA, *Na dzień Gromnic*, s. 105: „Owo idzie w kościół swój panujący Pan, któregośmy szukali, i Anioł Testamentu, któregośmy pragnęli”; por. Ml 3,1: „Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et angelus testamenti, quem vos vultis”.

w. 1 *Od Boga anioł* – tzn. archanioł Gabriel; por. *MI* 3,1-2: „Oto ja posyłam anioła mego [...]. A zarazem przyjdzie do kościoła swego Panujący, którego wy szukacie, i Anioł Przymierza, którego wy chcecie”.

w. 2 *że sprawa odkupienia swój początek brała* – por. obj. *OP* IV 83.

[60.] *Parturiens Virgo*

Tytuł: ‘Rodząca dziewica’.

marg.: „*Ex cont[ione] Liber[ui]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 295: „acz Syna porodziła, panięstwa jednak nie straciła, porodziła bez ognia, bez świeckiej pożądliwości, porodziła w panięskiej czystości”.

w. 1 *Cud to i jaki drugi trudno stworzyć Bogu* – sens: jest to cud i to taki, że nawet Bogu byloby trudno uczynić większy; zob. obj. *OP* VI 36,1; por. XIII 29,2.

w. 2 *gdy czystą Bogarodna Panna po pologu* – sens: gdy rodząca Boga Panna pozostaje czysta (dziewicą) nawet po urodzeniu (syna); zob. obj. *OP* V 76; por. X 3,2; XI 66.

[61.] *Firmissima anchora*

Tytuł: ‘Kotwica najmocniejsza’.

marg.: „*S[anctus] Ioannes Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Dormit.*, s. 585: „ad firmissimam anchoram”.

w. 1 *Świat morzem ... burzliwy* – zob. obj. *OP* III 70,2.

w. 2 *z tą kotwicą* – tzn. z Maryją; zob. obj. *OP* IV 34,1.

Charybdym ... ominę – ominę Charybdę (*Charybdym* – postać biernika wzorowana na formie w języku łacińskim: *Charybdim*); zob. obj. *OP* XI 32,1; por. XV 75,1.

[62.] *Magna et valde magna*

Tytuł: ‘Wielka i to bardzo wielka’.

marg.: „*S[anctus] Ansel[mus]*” – ANSELM.*Orat.*, *PL* 158,953A: „Te, domina magna et valde magna”; MARRACCI IV, s. 123.

w. 2 *napelniła niebios, ziemię i otchłani* – tj. rodząc Chrystusa, który jako Bóg i stwórca jest większy niż rzeczywistość stworzona; por. obj. *OP* VI 75;

[63.] *Genitrix factoris mundi*

Tytuł: ‘Rodzicielka Stworzyciela świata’.

marg.: „*S[anctus] Ildephon[sus]*” – HILDEPHONSUS, *PL* 96,58A: „genitrix factoris mundi”; por. ESTEVE, s. 203; GAWATH, k. Aa₁₁.

w. 1-2 *świat, by się wdzięcznym stawil / Stwórcy Matkę z między swej drżyny wystawil* – sens: świat, by okazać wdzięczność Stwórcy za dzieło stworzenia, obdarował go matką spośród istot żyjących na świecie; por. IOAN. DAMASC.*Dormit.*, s. 542: „O par beatum, Ioachim et Anna! Vobis omnium creatura obstricta est. Per vos enim donum omnium donorum praestantissimum Creatori obtulit, nempe castam matrem, quae sola Creatore digna erat” (przekł. *TMB* 1, s. 221: „Szczęśliwa paro, Joachimie i Anno! Dłużna wam jest cała natura. Przez was ofiarowała ona Stwórcy dar największy ze wszystkich darów – czystą Matkę, jedyną godną tego, który ją stworzył”.

Stwórcy Matkę – por. tytuł; zob. obj. *OP* II 75; por. X 1,1; XIII 91,2; *Psalterzyk*, k. F-v: „Rodzicielko Stworzyciela świata”.

[64.] ***Thorax protectionis***

Tytuł: ‘Pancerz obronny’.

marg.: „*S[anctus] Cosmas Hieros[olymitanus]*” – COSMAS, s. 1686: „solam habens ut thoracem protectionem tuam et omnipotens auxilium tuum”; por. IOAN.DAMASC.*Cant.*, s. 599; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 356.

w. 1 *Piekielny Goleacie* – tu: szatanie; por. obj. *OP* VII 54,1.

w szrankach stoję – sens: jestem gotów do walki.

w. 2 *Panieńskiej protekcyjnej mocną wdziaawszy zbroję* – sens: włożywszy na siebie trwałą zbroję opieki Maryi; por. LIBERIUSZ, jw.:

Śmieie i mocno ufał tej protekcyjnej Panny Przczystej Kosmas Jerozolimski: „[...] Nieprzemogućona Bogarodzico, nadzieję Twoję mając, będę zachowan; obroną Twoją zaszczycony, bać się nie będę; uderzę na nieprzyjacioły moje i w rospykę je podam, samę Twoję protekcyjną mając i wszystko możny Twój ratunek”.

protekcyjnej ... zbroje – por. *OP* III 64,2.

[65.] ***Ianitrix misericordiae***

Tytuł: ‘Odźwierna miłosierdzia’.

marg.: „*Idem*” – COSMAS, s. 1686: „Misericordiae ianuam aperi nobis, benedicta Deipara”; por. IOAN.DAMASC.*Cant.*, s. 599.

w. 1 *Skarb miłosierdzia, Panno, gdy za Twoim kluczem* – sens: skoro Maryja ma klucze do skarbcza miłosierdzia; zob. obj. *OP* XIII 52,2; por. I 28; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 356: „[...] kiedy jest uczyniona podskarbiną niebieską i ma klucz do skarbu Pańskiego, kiedy sercem Boskim władnie”.

w. 2 *nie otworzyszli* – jeśli nie otworzysz.

pewnie drzwi ... potłuczem – por. *OP* I 28,2.

[66.] ***Mater luminis***

Tytuł: ‘Matka światłości’.

marg.: „*Idem*” – COSMAS, s. 1686: „Omnem spem meam in te repono, Mater luminis, serva me sub protectionem tuam”; por. IOAN.DAMASC.*Cant.*, s. 599; ESTEVE, s. 202; CARTHAGENA 4, kol. 604; GAWATH, k. Cc5v; LYRAEUS, s. 470.

w. 1 *Kiedy Bóg z Boga idzie jak światło po świetle* – por. *Miss.Rom.*, s. 212: „Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero” (*Credo*: „Bóg z Boga, światłość ze światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego”).

światło po świetle – światłość ze światłości; por. *Psalterzyk*, k. F7v: „Matko światłości”.

w. 2 *w grzechowym pomietle* – tu: w nieczystościach grzechu pierworodnego.

[67.] ***Omnibus motibus mobilior***

Tytuł: ‘Obrotniejsza niż wszelkie obroty’.

marg.: „*Sap[ientiae]*” 7 – Mdr 7,24: „Omnibus enim mobilibus mobiliior est sapientia”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 157-158.

w. 1 *Mądrości, obracasz się* – por. Mdr 7,24: „Nad wszystkie bowiem rzeczy, które się ruszają, prędsza jest mądrość”.

i Panna obrotną – por. LIBERIUSZ, jw.:

Ta, która na miesiącu stoi Panna błogosławiona, [...] ona sama nie przestaje biegać, uwijać się, prosić, błagać sprawiedliwość Pańską, tak, iż co powiedział Mędrzec: *omnibus mobilibus mobiliior est sapientia*, to ja mogę mówić, że *omnibus mobilibus et ipsa sapientia mobiliior est Virgo Maria* [‘Maryja jest szybsza niż wszystkie rzeczy, które się ruszają, a nawet szybsza niż sama mądrość’].

w. 2 *za winę sromotną* – z powodu haniebnego grzechu (ludzi).

[68.] *Domina caeli et terrae*

Tytuł: ‘Pani nieba i ziemi’.

marg.: brak – zob. ARIAS, k. 7: „*Domina caeli et terrae summa*”; BEY-ERLINCK 5, s. 278: „*caeli et terrae summa Domina et unica Dominatrix*” (Anselmus).

w. 1 *Gospodyni opatrzna nad ziemią i niebem* – zob. obj. *OP*, W, w. 53; IV 78,1; por. *Psalterzyk*, k. F₈v: „Pani nieba i ziemie nawyższa”.

w. 2 *niebo płodem swym cieszy* – sens: sprawia radość niebu swoim potomstwem (tj. Jezusem); por. Łk 2,10-11: „I rzekł im anjoł: [...] opowiadam wam wesele wielkie, [...] iż się wam dziś narodził Zbawiciel, który jest Chrystus Pan”.

ziemię żywi chlebem – tj. Chrystusem (zwłaszcza jako chlebem eucharystycznym); zob. obj. *OP* III 66,1.

[69.] *Trophaeum ex hoste infernali*

Tytuł: ‘Znak zwycięstwa nad wrogiem piekielnym’.

marg.: brak – por. Prudentius Clemens, *Psychomachia*, w. 64, *PL* 60,27A: „*famosum mulier referens ex hoste trophaeum*” (o głowie Holofernesa odciętej przez Judytę).

w. 1 *Wystawuj piramidy ... i mogiły* – sens: buduj piramidy i mogiły (jako pomniki dla zwycięzców).

w. 2 *ta Paniienka zwycięża Holoferna siły* – zob. obj. *OP* VII 15; por. np. CORN.LAP.*Comm.Esdr.*, s. 124: „*Holofernes typus est diaboli, cuius caput vera Iudith, id est beata Virgo, contrivit*” (‘Holofernes jest figurą szatana, którego głowę starła prawdziwa Judyta, to jest błogosławiona Dziewica’).

[70.] *Sacerdotum gloria*

Tytuł: ‘Chwała kapłanów’.

marg.: „*S[anctus] Ioannes Damasc[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 548: „*Tu sacerdotum gloria*”; por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 591; CANISIUS, s. 766; ARIAS, k. 11.

w. 2 *pierwszego kapłana ... zrodziła* – tzn. Chrystusa; zob. obj. *OP XI 75,2*.

[71.] *Virginitatis feracissima planta*

Tytuł: 'Najpłodniejsza latorośl dziewictwa.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 548: „Tu [...] virginitatis feracissima planta”.

w. 1 z *Anną Joachimie* – zob. obj. *OP VIII 25,1*.

w. 2 *ten na niepłodnej ziemi pierwszy się szczerp przyjmie* – sens: ten szczerp (tzn. dziewictwo) przyjmie się jako pierwszy na nieurodzajnej ziemi; por. IOAN.DAMASC., jw.: „Per te [...] virginitatis pulchritudo latissime sese diffudit” (‘Dzięki tobie piękno dziewictwa rozlało się szeroko’); zob. obj. *OPIX 49,1*; por. *XV 92*; *XVI 61*; *XVI 62*; WUJEK, *KM*, s. 110:

Aleć to nie dziw, że panną była, ponieważ w tym wiele potym naśladowców miała; to dziwniejsza, że ona napierwej przed wszystkiemi czystość swą panięńską Bogu poślubiła, aby ją aż do śmierci zachowała, nie mając w tym nie tylko przykładu przedtym żadnego, ale owszem mając w Zakonie zakazanie, gdzie przeklina niepłodną niewiastę. [...] Abowiem od wieku nigdy przedtym nie slychano ślubu panięńskiej czystości. Lecz przystało, aby ta nowa a niebieska cnota ni-od-kogo pierwej, jedno od Matki Bożej światu zalecona, i nie od inszego, jedno od Syna Panięńskiego, prawdziwego Boga i człowieka [...] ludziom oznajmiona była. Abowiem nie prze co inszego Syn Boży nie inszą sobie matkę obrać raczył, jedno tę, która sie w czystości panięńskiej kochała, jedno aby ją tej niebieskiej i anielskiej cnoty mistrzynią, a sam siebie kształtem i przykładem, i nadto i zaletnikiem, i oddawcą a płacącą teje cnoty być okazał.

[72.] *Dignior omni creatura*

Tytuł: ‘Godniejsza od wszelkiego stworzenia.’

marg.: „*Idem*” – por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „Sane res omnes conditas dignitate antecelluisti”; GAWATH, k. D_{6v}.

w. 1 *Cóż jest stworzenie? Jeno grzech, plugastwo, błoto* – popularne w dawnej literaturze motywy wanitatywne o proveniencji biblijnej; por. np. Ps 50(61),7: „w grzechach poczęła mię matka moja”; Hi 9,31; „przecię w plugastwie omoczysz mię i będą się mną brzydzić szaty moje”; 10,9: „wspomni proszę, że jako błoto uczyniłeś mię”; KOCHOWSKI, *Liryki II 5*, w. 1-3, s. 83: „niechaj dłużej / nie wałam się w tej sprosnej występków kałuży. / Uwiążłem w błocie grzechów”; II 13, w. 23-24, s. 96: „Cielsko w śmierzdzącej ulgnąwszy kałuży, / chce mię w tym kale trzymać jak najdłużej”; *Psalmodia III*, w. 10: „Cóż jest człowiek? Kawalec błota, syn gniewu, naczynie zelżywości: urodzony w plugastwie, żyjący w nędzy, mający umrzeć w ucisku”; XXXV, w. 21: „ciało: więzienie dusze, masa zgniełości, instrument grzechu i ceber plugastwa”; *OP XVI 64,2*.

w. 2 *Tys z Twą, Panno, godnością jak wyborne złoto* – por. IOAN.DAMASC., jw. (*TMB 1*, s. 226): „Godnością swą przewyższyłaś wszystko”.

wyborne złoto – por. *OP VIII 47,1*

[73.] **Consanguinea Dei**

Tytuł: 'Krewna Boga.'

arg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „Caro ipsius ex carne tua et sanguis ex sanguine tuo”.

w. 1 *Syn ze krwi macierzyńskiej krew bierze* – por. IOAN.DAMASC., jw. (*TMB 1*, s. 226): „Jego ciało powstało z Twego ciała, jego krew z Twej krwi”; zob. też obj. *OP IV 15,2*; por. *XIV 48,1*.

w. 2 *z tego dowodu Panna Bogu jest pokrewna* – sens: to dowodzi, że Maryja jest krewną Boga; por. obj. *OP II 21*; *XIV 2,1*; CORN.LAP.*Comm.Prov.*, s. 184-185:

Ipsa quoque ordinata fuit consanguinea S[ancitissimae] Trinitatis. Peperit enim Christum, qui non tantum qua Deus, sed et qua homo est filius Dei Patris naturalis. Christus ergo qua homo est filius naturalis tam Deiparae quam Dei Patris. Quare Deo Patri consanguinea est Deipara, quia eumdem genuit filium, quem et Deus Pater, eumque naturalem, non adoptivum.

Sama także została przeznaczona na krewną Trójcy Przenajświętszej. Zrodziła bowiem Chrystusa, który nie tylko jako Bóg, ale także jako człowiek jest naturalnym synem Boga Ojca. A zatem Chrystus jako człowiek jest naturalnym synem zarówno Boga Ojca, jak i Bogarodzicy. Dlatego jest ona spokrewniona z Bogiem Ojcem, ponieważ zrodziła tego samego syna, co Bóg Ojciec, i to naturalnego, nie adoptowanego.

[74.] **Nutritia Verbi**

Tytuł: 'Żywicielka Słowa.'

arg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „et lac ex mamillis tuis suxit Deus”.

w. 1 *Któż niezbadanym cudom Boskim się nie zdziwi?* – por. IOAN.DAMASC., jw.: „O miracula mentis captum atque orationis facultatem excedentia!” (*TMB 1*, s. 226: „Cuda niepojęte i niewypowiedziane!”).

w. 2 *Słowo wieczne ... i dźwiga, i żywi* – zob. IOAN.DAMASC., jw. (*TMB 1*, s. 226): „Bóg żywił się Twym mlekiem”; zob. obj. *OP II 74,2*; *II 87*; por. *VIII 23*; *XIV 49,1*.

Słowo wieczne – Chrystusa; zob. obj. *OP II 33,2*.

[75.] **Oeconomia salutis**

Tytuł: 'Ekonomia zbawienia.'

arg.: brak – por. GAWATH, k. B₂v: „ad digne contemplandam glorificandamque oeconomiam salutis nostrae, quam in te et per te operari dignatur est compar Dei Parentis Filius tuus Iesus Christus”.

w. 1 *Któż być ekonomiją Panny stąd nie sądzi* – sens: któż nie uważa Maryja za swoiste gospodarstwo, skoro...

w. 2 *gdy w niej Bóg gospodarstwo zbawienia rozrządzi?* – sens: skoro Bóg zaplanował w niej zrealizować plan zbawienia; por. GAWATH, jw.: ‘był godnie rozważał i wysławiał tajemnicę naszego zbawienia, którą w Tobie i przez Ciebie raczył zrealizować Twój syn, współistotny Bogu Ojcu Jezus Chrystus.’

gospodarstwo zbawienia – niezbyt fortunny przekład łac. *oeconomia salutis*, oznaczającej w teologii odwieczny plan zbawienia, objawiony przez Boga w dziejach Starego i Nowego Testamentu; por. Ef 3,9: „iżbym objaśnił wszystkim, który jest szafunek tajemnice zakrytej od wieków w Bogu, który wszystko stworzył”.

[76.] *Spes unica peccatorum*

Tytuł: ‘Jedyna nadzieja grzeszników.’

marg.: „*S[anctus] Augu[stinus]*” – Ps-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „Quia tu es spes unica peccatorum”; por. ESTEVE, s. 205; GAWATH, k. Cc₆; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160; *Psalterzyk*, k. G.

w. 1 *zdaniem Augustyna* – zob. obj. *OP*, W, w. 17.

w. 2 *iż Panna jest grzesznych nadzieja jedyna* – zob. obj. *OP* V 64,2; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Boś Ty jest jedyna grzesznych nadzieja»”.

[77.] *Expectatio praemiorum*

Tytuł: ‘Oczekiwanie zapłaty.’

marg.: brak; A: „*Idem*” – Ps-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „per te speramus veniam delictorum, et in te, beatissima, nostrorum est expectatio praemiorum”; por. ESTEVE, s. 205; CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 8v; GAWATH, k. Z₆; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160. Por. Mt 20,1-16.

w. 1-2 *Lub do winnicy, Panno, pośledzej przybywam. / tego jednak, co pierwszy, grosza oczekiwam* – sens: choć przybywam do pracy w winnicy jako ostatni, oczekuję takiego samego wynagrodzenia jak ci, którzy przybyli pierwsi; nawiązanie do przypowieści o winnicy (zob. Mt 20,1-16) i robotnikach wezwanych do pracy o godzinie jedenastej, którzy mimo to otrzymali takie samo wynagrodzenie jak ci, którzy pracowali od rana; por. *Psalterzyk*, k. Gv: „Oczekawanie zapłat naszych”; LIBERIUSZ, jw.: „«Przez Cię spodziewamy się odpuszczenia złości i w Tobie, o, nabłogosławięsza, jest oczekiwanie naszej zapłaty»”.

[78.] *Repositorium gratiae*

Tytuł: ‘Skarbiec łaski.’

marg.: „*Phili[ppus] Ab[bas]*” – por. Philippus de Harveng, *Commentaria in Cantica canticorum*, PL 203,190D: „dignis muneribus totius gratiae iam repleta”.

w. 1 *Nie Midas* – Midas, król Frygii (ok. VIII w. przed Chr.), bohater wielu legend, m.in. o rozpoznaniu i odprowadzeniu do Dionizosa zagubionego z jego orszaku Sylena; w nagrodę Dionizos spełnił prośbę Midasa, aby wszystko, czego się dotknie, zamieniało się w złoto; kiedy okazało się, że dotyczy to także chleba i wina, zgłodniały i spragniony król poprosił o cofnięcie daru; Dionizos polecił królowi obmyć się źródle rzeki Paktol, która odtąd stała się

złotonośną; tu jako uosobienie bogactwa; zob. np. *OV.Met.* XI 85-145; KOCHOWSKI, *Liryka* III 31, w. 25-27, s. 211:

Milej mi z tobą w spokojnym kąciku
żyć nad potrzebę o jednym groszyku,
niż Midasowej strzegący szkatuły,
jak noc niespaną tak dzień strawić czuły.

na tym zamku – tzn. w Maryi; por. *OP XIV* 59,1.

w. 2 *Bóg łaskę składa w Matce ... świętej* – zob. Philippus de Harveng, jw.: „Bądź pozdrowiona [...] obsypana już godnymi darami pełni łaski”; por. *OP II* 50,2; III 49,2; XVI 91,2.

[79.] ***Reseramentum portarum paradisi***

Tytuł: ‘Otwarcie bram raju’.

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „reseramentum portarum paradisi”; por. ARIAS, k. 22v; RAYNAUDUS, s. 58; LYRAEUS, s. 471; MASENIUS, s. 611; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 225.

w. 1 *Raj zamknięto* – zob. obj. *OP I* 45,1; IX 93,1-2.

w. 2 *lecz zapory bram jego Panna nam otworzy* – zob. obj. *OP IX* 93; por. LIBERIUSZ, jw.: „Słusznie wykrzyka święty Efre[m]: [...] «Witaj, otworzycielko bram raju niebieskiego»”.

[80.] ***Praesentaneum sublevamen***

Tytuł: ‘Natychniastowa pomoc’.

marg.: „*Lipsius in Diva Hal[lensi]*”; A: „*idem*” (tj. Ephraem) – LIPSIUS, s. 25-27: cap. VIII: *Beneficia eius deinceps in privatos. Et primo a morte servatus et patibulo, qui falconem amiserat*; tytuł – zob. EPHRAEM, *Orat.*, s. 708: „praesentaneum sublevamen omniumque denique christianorum firmum praesidium”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 229.

w. 1-2 *Zły pan sługę zabija, że sokola zgubił. / Ratuj Panno! Ptak leci, niż pan sługę ubił* – epigram jest zwięzłym streszczeniem egzemplum z dziełka Lipsjusza *Diva Virgo Hallensis*: szlachcic, bardzo przywiązany do swojego łownego sokola, postanowił ukarać śmiercią sługę odpowiedzialnego za jego zaginięcie; kiedy w wyznaczonym czasie sługa nie odnalazł ptaka, przystąpiono do wykonania wyroku; już w trakcie egzekucji, tuż przed powieszeniem, sługa zwrócił się o pomoc do Maryi, czczonej w jej drewnianej figurze w belgijskim mieście Halle; natychmiast na niebie pojawił się sokół, który następnie usiadł na ramionach skażaćca, ratując mu w ten sposób życie.

Ratuj Panno! – por. LIBERIUSZ, jw. (zob. obj. *OP IV* 85).

niż pan sługę ubił – sens: zanim pan zabił sługę.

[81.] ***Firmum praesidium***

Tytuł: ‘Mocna obrona’.

marg.: „*Idem*” – treść epigramu nawiązuje luźno do XXIX rozdziału *Diva Virgo Hallensis* (LIPSIUS, s. 56-60) pt. *Multiplex tutela cuiusdam militaris viri*

in pugna et post pugnam; tytuł – zob. EPHRAEM, *Orat.*, s. 708; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 229.

w. 1 *Orku otchłanie* – zob. obj. *OPI* 14,2.

w. 2 *tysiąc wojska w posilku, przy kim Panna stanie* – sens: pomoc Maryi znaczy tyle, co wsparcie tysiąca żołnierzy; por. obj. *OP II* 79,2.

[82.] *Fenestra caeli*

Tytuł: ‘Okno do nieba’.

marg.: „*Ex hym[no] eccl[esiastico]*” – *O gloriosa Domina*, w. 8: „*Caeli fenestra facta es*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, *passim*; *OP IX* 72.

w. 1 *Oknem niebieskim* – zob. obj. *ogród IX* 72,1.

w. 2 *Tym oknem mogą się wkraść ... łotrowie* – zob. obj. *OP IX* 72,2; por. *IV* 50; LIBERIUSZ, *iw.*, s. 253: „Święty Bonawentura zowie ją *fenestram caeli crystallinam*, oknem nieba krystalowym” (por. niżej).

[83.] *Crystallum*

Tytuł: ‘Kryształ’.

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – zob. BONAV., s. 184: „*Crystallo fulgens clarius / Te significat verius*”; por. MASENIUS, s. 1091: „*Crystallus vel ex aquis tenuissimis lucidissimisque vel ex nivibus frigore aquilonari cogente*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 253.

w. 1 *natura ... krzyształ czyni z lodu* – por. LIBERIUSZ, *iw.*: „krzyształ pochodzi z lodu i z śniegu, który na wysokich górach długością czasu tak twarde nieje, że się prawie w kamień obraca”.

w. 2 *taką ... chciał mieć Bóg matkę* – tj. kryształową (czystą, wolną od grzechu); por. LIBERIUSZ, *iw.*, s. 253-254:

O, jakoż nie dziwować się lasce i [...] mądrości Boskiej, [...] gdy jedną Paniękę na pohańbienie piekła a naprawę wszystkiego świata podał, [...] gdy ją nad wszystkie anioły, cherubiny i serafiny wystawił, tak iż o sobie mówić może: *Ex glacie crystallus evasi*, z podłego lodu stałam się krzyształem znamienitym.

[84.] *Per quam Deus humilis*

Tytuł: ‘Przez którą Bóg się unżył’.

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR. *Salv. Reg.*, *PL* 183,1069C-D: „*propter hanc totus mundus factus est, et haec gratia Dei plena est, et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum est, Deus humilis et homo sublimis*”; por. BERN.SEN. 3, s. 578: „*qui cum esset Deus sublimis, factus est homo humilis*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 271.

w. 2 *dla nas Stwórca bierze na się postać sługi* – por. *Flp* 2,6-7: „[Chrystus] będąc w postaci Bożej, nie poczytał za drapięstwo, że był równym Bogu, ale wyniszczył samego siebie, przyjąwszy postać sługi”; BERN.SEN., *iw.*: ‘choć był Bogiem wielkim, stał się pokornym człowiekiem’; LIBERIUSZ, *iw.*: „Potwierdza tego Bernat święty: «[...] Dla tej wszystek świat stworzony jest, i dla

tej człowiek odkupiony jest, Bóg ponizony, a człowiek podwyższony»”; *OP* XVI 14,2.

[85.] *Homo sublimis*

Tytuł: ‘Człowiek wywyższony.’

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, PL 183,1069C-D; por. LIBERIUSZ, *Gopodyni*, s. 271; BERN.SEN. 3, s. 578.

w. 1 *Wzajem unізoności* – w zamian za unіżenie, pokorę; por. *OP* V 2; XIII 11,2.

w. 2 *wywyższona nad anielskie chory* – zob. wyżej, obj. *OP* XIII 84,2, oraz I 33,2; I 34; XII 51.

[86.] *Ambrosiae nutrimentum*

Tytuł: ‘Pokarm ambrozji.’

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – zob. GERMAN.*Mariale*, s. 62: „*manebat ergo iam illa in templi penetralibus, ambrosio alimento per angelo enutrita*”; por. np. VEGA 1, s. 233: „*Germ[anus] in orat[ione] de Virg[inis] oblat[ione]*: «*Mansit autem de caetero in sanctis sanctorum, seu in templi penetralibus, ambrosium nutrimentum per angelum accipiens*»”.

w. 1 *Bóg jest jako pokarmem, jak słodkim napojem* – zob. obj. *OP* V 36,2; VI 71,1.

w. 2 *ten nektar* – tj. Jezusa, który jest „wodą żywą”.

[87.] *Eclipsans Solem iustitiae*

Tytuł: ‘Zaćmiewająca Słońce sprawiedliwości.’

marg.: „*Hugo Car[dinalis]*” – HUGO, *Psalt.*, k. 190: „*luna in annuntiatione eclipsans Solem iustitiae*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 195.

w. 1 *Słońce się ćmi, gdy miesiąc zasłoni go ziemi* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Zaćmienie tego słońca ziemskiego natenczas bywa, kiedy miesiąc pod nie podchodzi”.

w. 2 *tak i Panna gniewnego Boga przed grzesznemi* – elipsa: zasłania; por. LIBERIUSZ, jw.: „[...] Hugo Kardynał o tej przedostojnej Paniencie mówi: «*Ipsa est in annuntiatione eclipsans Solem iustitiae. Ona przy zwiastowaniu swoim zaćmiła Słońce sprawiedliwości*»”; zob. obj. *OP* VI 53; por. XIV 15; XIV 75,2.

[88.] *Primaevi veneni antidotum*

Tytuł: ‘Lek na truciznę pierworodną.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – zob. BERN.CLAR.*Tract*, PL 182,1144D: „*Beatissima Virgo Maria contra letiferum suasionis venenum facta est regale antidotum*”.

w. 1 *Szkodliwie struty człowiek trucizną grzechową* – nawiązanie do grzechu pierworodnego, „dziedziczonemu” przez wszystkich potomków Adama i Ewy (por. obj. *OP* II 18,1.

trucizną grzechową – częste w dawnej literaturze porównanie grzechu do trucizny (jadu), mające źródło w Biblii; zob. np. Ps 57(58), 4-5: „Odlączyli się grzesznicy skoro z żywota, [...] jad mają na podobieństwo węża”; por.

KOCHOWSKI, *Epigramata* II, s. 139: *Spowiedzi s[więtej] lemma. Venio postura venenum:*

Jaszczurka, gdy poczuje balsam lub go skusi,
wszytek jad i truciznę z siebie zrucać musi.
Cóż balsam? – Spowiedź święta. Człowiek tą gadziną,
któremu, grzech zrucając, spowiedź medycyną.

w. 2 *Panna dryjakiew na ten jad obmyśla zdrową* – por. *OP* VIII 10.

dryjakiew ... zdrową – lekarstwo przynoszące zdrowie (tu o Chrystusie, który wybawił ludzkość od konsekwencji grzechu pierworodnego).

[89.] *Unita filio substantialiter*

Tytuł: ‘Zjednoczona istotowo z Synem.’

marg.: „*S[anctus] Dam[ianus]*” – por. DAMIAN. *Fid. cathol.*, PL 145,24C: „*Quia sic assumpsit hominem, ut non permutaret in aliquo deitate: veram scilicet carnem, et veram sibimet animam substantialiter counivit [...]*”

w. 1 *Wziąłeś, Jezu, krew ze krwi Matki, ciało z ciała* – zob. obj. *OPIV* 15,2; XIII 73,1.

w. 2 *tym zjednoczeniem, co Syn, i Matka się stała* – sens: Maryja tak zjednoczyła się z Synem, jak on złączył w sobie istotowo naturę Boską i ludzką; por. DAMIAN., jw.: ‘Albowiem tak przyjął człowieczeństwo, że nie przestał być Bogiem: istotowo bowiem zjednoczył z sobą prawdziwe ciało i prawdziwą duszę [...]’.

[90.] *Inauditae altitudinis fastigium*

Tytuł: ‘Szczyt niesłuchanej godności.’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardinus]*” – zob. BERN.SEN. 3, s. 128: „*O stupendum miraculum et inauditae altitudinis fastigium, ut a muliere Dei Filius quodammodo recognoscere videatur suum esse*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 200.

w. 1 *Wiedzą mądrzy, planety jak po sferach siedzą* – sens: mędrzy (astrolo-dzy) wiedzą, jakie miejsce na niebie zajmują ciała niebieskie; por. obj. *OP* VI 77,1.

w. 1 *Gdzie Panna? Chyba wierni to przez wiarę wiedzą* – mowa o najwyższej godności Maryi wynikającej z jej boskiego macierzyństwa; por. LIBERIUSZ, jw.: „«O przedziwne cudo i niesłuchana godności, że od białejgłowy jednej bierze Syn Boży jestestwo swoje wedle człowieczeństwa»”.

[91.] *Concipiens authorem creatura*

Tytuł: ‘Stworzenie poczynające Stwórcę.’

marg.: „*S[anctus] Chrysol[ogus]*” – CHRYSOL. *Serm.*, PL 52,581A: „*Virgo, concipitur ex te auctor tuus, tua ex te oritur origo, in tuo germine est genitor tuus, in tua carne est Deus tuus, et ipse lucem mundi per te recepit qui lucem mundo dedit*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 201.

w. 1 *Dzieło nad wszelki dowcip, kapt i rozumienie* – zob. obj. *OP* XI 83,1.

w. 2 *Stwórcę ... poczęło stworzenie* – zob. obj. *OP* II 75; XI 83,2; XIII 63,2; por. X 1,1; LIBERIUSZ, jw.:

I niżej wysławia [tj. Chryzolog] to podwyższenie Panieńskie: [...] „Panno dostojna, poczyna się w Tobie Twórca Twój, od Ciebie wszczy-
na się Twój początek, z Ciebie się rodzi rodzic Twój, w Twoim ciele jest
Bóg Twój i on przez Cię na świat i na światło idzie, który światła światu
udziela.”

[92.] *Originis origo*

Tytuł: ‘Początek początku’

marg.: „*Idem*” – CHRYSOL.*Serm.*, *PL* 52,581A: „tua ex te oritur origo”;
por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 201.

w. 2 *jako rzecz posledniejsza pierwszej jest początkiem* – sens: jak rzecz póź-
niejsza (tu: Maryja) jest początkiem pierwszej (Chrystusa jako Boga-człowie-
ka); zob. LIBERIUSZ, jw. (obj. *OP* XIII 91,1).

[93.] *Germen genitoris sui*

Tytuł: ‘Rodzicielka swego rodziciela’

marg.: „*Idem*” – CHRYSOL.*Serm.*, *PL* 52,581A: „in tuo germine est ge-
nitor tuus”.

w. 2 *Ccrka swojego rodzi rodziciela* – zob. obj. wyżej, *OP* XIII 91,2; por.
I 11,1; IX 86,1; XI 78,2; *Psalterzyk*, k. F_{7v}: „Rodzicielko sprawce swego”.

[94.] *Omnibus debitor*

Tytuł: ‘Dłużniczka wszystkich’

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, *PL*
183,430D: „Denique omnibus omnia facta est, sapientibus et insipientibus
copiosissima charitate debitorum se fecit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 94.

w. 1 *Z ludzi jest* – por. *OP* XIII 27,2.

w górę wyniesiona – tu: wywyższona; może także: wniebowzięta;
por. *OP* II 47,2; XIII 6,1.

w. 2 *ten dług ludziom wypłaca* – por. *OP* XIII 6,2; LIBERIUSZ, jw.: „Zgo-
ła, jako mówi słodki Bernat, [...] «Maryja jakoby wszystkich dłużniczką była,
wszystkim miłosierdzia swego wnętrzości otwiera»”.

[95.] *Omnibus misericordiae sinum aperiens*

Tytuł: ‘Otwierająca przed wszystkimi wnętrzości miłosierdzia’

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, *PL* 183,430D: „Omnibus
misericordiae sinum aperit”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 184; *Gwiazda*, s.
94, 524 (zob. obj. *OP* XIII 94,2).

w. 1 *by westchnąwszy do niej* – który zwróciwszy się do Maryi z prośbą
o pomoc.

w. 2 *w ostatniej nie miał odnieść podźwignienia toni* – sens: nie otrzymał-
by wsparcia w skrajnym niebezpieczeństwie (tu zapewne: w obliczu śmierci);
por. *OPI* 48; II 32; III 64,1.

[96.] *Femina ter beata*

Tytuł: 'Niewiasta po trzykroć szczęśliwa.'

marg.: „*S[anctus] Dan[ascenus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 546: „O desiderabilis ac ter beata femina”.

w. 1-2 *Ociec córką, Syn matką, Duch oblubienicą / ma Cię* – por. *OPI* I, 1-3; IX 86,1; XI 78.

w. 2 *trzykroć szczęśliwą tąś jest tajemnicą* – zob. IOAN.DAMASC., jw. (*TMB* 1, s. 227): „O najmiłsza, po trzykroć szczęśliwa niewiasto”.

[97.] *Filia David*

Tytuł: 'Córka Dawida.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 546: „O femina, David regis filia ac Dei omnium regis mater”.

w. 1 *Panna z królów linijej* – sens: Maryja pochodzi z królewskiego rodu; zob. obj. *OP* III 30,2; por. IOAN.DAMASC., jw. (*TMB* 1, s. 227): „O niewiasto, córko króla Dawida i matko króla wszechrzeczy” (pochodzeniu Maryi z królewskiego rodu Dawida poświęcone są drugie i trzecie kazanie Jana Damascyńskiego na święto Narodzenia NMP; zob. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 550-580).

w. 1-2 *Chrystus Pan pewnie / herbownym Dawidowi po Matce* – sens: skoro Maryja pochodzi od króla Dawida, to również i jej syn jest jego potomkiem (krewnym).

herbowny – w dawnej Rzeczypospolitej szlachcic związany z innymi przedstawicielami stanu szlacheckiego tym samym herbem, należący „familii” herbownej (niekoniecznie związanej więzami krwi); tu w znaczeniu: krewny, należący do tego samego rodu.

[98.] *Cuius fides Deo accepta*

Tytuł: 'Której wiara miła jest Bogu.'

marg.: „*S[anctus] Ansel[mus]*” – EADMERUS, *PL* 159,561B: „O fides Deo accepta!” (z dzieła przypisywanego niegdyś św. Anzelmowi); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 264.

w. 1 *Panińskie „stań się”* – zob. Łk 1,38: „niechaj mi się stanie według słowa twego” (słowa wypowiedziane przez Maryję podczas zwiastowania).

akt wiary Bogu miły – por. Łk 1,45: „błogosławionaś, któraś uwierzyła”; LIBERIUSZ, jw.: „Słuchajmy o tym ś[w.] Anzelma: [...] «O wiaro Bogu przyjemna!»”.

w. 2 *niż ów, przez który niebiosa stanęły* – zob. Rdz 1,1,7-8 (obj. *OP* I 84; X 8,1).

[99.] *Humilitas grata*

Tytuł: 'Wdzięczna Bogu pokora.'

marg.: „*Idem*” – EADMERUS, *PL* 159,561B: „O humilitas grata!”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 264.

w. 1 *Wdzięczne Bogu ofiary Abła* – zob. Rdz 4,4: „wejrzał Pan na Abela i na dary jego”.

Abla – Abel, syn Adama i Ewy, pasterz zabity przez swego brata Kaina (Rdz 4,1-16).

w. 2 *wdzięczniejsze Panna pali w swej uniżoności* – sens: Maryja w swej pokorze składa Bogu przyjemniejsze ofiary (niż Abla; tu zapewne o ofiarowaniu Chrystusa); por. niżej, XIII 100,2; LIBERIUSZ, jw.: „«o pokoro wdzięczna!»”.

[100.] *Obedientia omni sacrificio iucundior*

Tytuł: ‘Posłuszeństwo miłsze od wszelkiej ofiary.’

marg.: „*Idem*” – EADMERUS, *PL* 159,561B: „O *obedientia omni sacrificio iucundius Deo oblata!*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 264.

w. 1 *Posłuszeństwem proroka Maryja celuje* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«O posłuszeństwo nad wszelką ofiarę Bogu miłsze!»”.

proroka ... celuje – przewyższa proroka (tu o Abrahamie, który podobnie jak inni patriarchowie Starego Testamentu był również zaliczany do proroków).

w. 2 *ona Syna ... ofiaruje* – nawiązanie do ofiarowania małego Jezusa w świątyni (zob. Łk 2,22-38) i, być może, ofiary krzyżowej Chrystusa, zapowiedzianej pośrednio przez starca Symeona (Łk 2,35: „i duszę twoją własną przeniknie miecz”).

baranka Abram – nawiązanie do ofiary Abrahama, który wystawiony na próbę przez Boga, zgodził się złożyć mu w ofierze syna Izaaka; Bóg, przekonawszy się o wierze i posłuszeństwie Abrahama, przyjął w ofierze barana, którego Abraham spostrzegł w zaroślach (zob. Rdz 22,1-14); ofiara Abrahama jest jedną z najważniejszych starotestamentowych prefiguracji ofiary Chrystusa.

Zawarcie kwatery XIII

w. 3 *zrachował najmniejsze w wszystkich pismach jota* – sens: policzył w wszystkich pismach wszystkie przypadki użycia litery „jota”, najmniejszej w alfabecie greckim.

w. 5 *zliczy pisma po literze* – sens: policzy litery we wszystkich pismach.

w. 6 *w jeden komput zbierze* – sens: zawrze w jednym zbiorze, w jednej liczbie (wskáže jedną, dokładną liczbę).

KWATERA XIV

Motto: „Cóż zacz jest ta, która idzie z puszczy...”

marg.: „*Cant[icorum]*” 8 – Pnp 8,5.

[1.] *Renovatio mundi*

Tytuł: ‘Odnowienie świata.’

marg.: „*Damian[us]*” – por. DAMIAN.*Nativ.XLIV*, *PL* 144,739D: „*Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum – ait archangelus. Audisne in hoc verbo incarnationem Dei, redemptionem hominum, renovationem mundi?*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 196; MARRACCI XV, s. 168.

w. 1 *Zstarzał się świat* – topos starzejącego się świata (*senectus mundi*), związany z linearną koncepcją dziejów, znany w literaturze klasycznej (Cyceron,

Lukrecjusz, Seneka Młodszy) i spopularyzowany przez ojców Kościoła; zob. np. CYPRIANUS, *Ad Demetrianum*, s. 186: „illud primo in loco scire debes, senuisse iam mundum, non illis viribus quibus prius steterat, nec vigore et robore eo valere quo antea praevalebat” (przeł. Św. Cyprian, *Traktaty*, przeł. J. Czuj, Poznań 1937, s. 305: „Tu winienesz [...] przede wszystkim wiedzieć to, że świat już się zestarzał, że nie stoi tymi siłami, jakimi stał przedtem, i że nie odznacza się tą mocą i krzepkością, jaką się dawniej odznaczał”); AUG.*Serm. Script.*, PL 38,505: „Perit mundus, senescit mundus, deficit mundus, laborat anhelitu senectutis” (świat ginie, starzeje się, ustaje, trudzi się wyczerpany starością); por. KOCHOWSKI, *Liryka* II 31, w. 5, s. 133: „Ginie wszystko za czasem i z czasem się mieni”; obj. *OP* XIV 57,1.

kraje mu barwę nową – sens: szyje mu nową szatę (metaforycznie o współudziale Maryi w dziele odnowienia świata przez Chrystusa); por. LIBERIUSZ, jw.: „«Bądź pozdrowiona, łaski pełna, Pan z tobą, mówi archanioł; słyszysz Panno, żeć przez to słowo opowiadają wcielenie Syna Bożego i ludzkie odkupienie i świata odnowienie?»”.

w. 2 *względem ciała ozdobną, względem dusze zdrową* – sens: świat odnowiony przez Chrystusa będzie piękny i wolny od grzechu; być może aluzja do wizji nowego stworzenia w Ap 21,1-2: „I widziałem niebo nowe i ziemię nową [...] święte miasto Jeruzalem nowe zstępujące z nieba od Boga, zgotowane, jako oblubienicę ubraną mężowi swemu”.

[2.] *Proxima Deo*

Tytuł: ‘Najbliższa Bogu’.

marg.: „*Damac[enus]*” – IOAN.DAMASC.*Orthodox.*, s. 293: „Prima quidem Deoque proxima”; por. HILDEPHONSUS, PL 96,58B: „Tu enim es electa a Deo, assumpta a Deo, advocata a Deo, proxima Deo”; BONAV., s. 107: „Haec enim in tantum Deo proxima fuit”; ARIAS, k. 21; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 149.

w. 1 *Krwią Panna Bogu bliską, bliską miejscem była* – sens: Maryja była bliska Bogu zarówno ze względu na stopień pokrewieństwa (jako matka Chrystusa), jak i towarzyszenie mu; por. *OP* II 21; XIII 73; LIBERIUSZ, jw.:

A my Pannie błogosławionej dla jej świętobliwości, cnót wyniosłości gdzie miejsce naznaczymy? *Penes Deum, proxime Deum*, tuż Pana Boga, bo tak jest *providē creata*, takimi łaskami obdarzona, że się zda być coś nie ziemskiego, ale boskiego, uraczona, podwyższona nad wszystkie kreatury.

w. 2 *i pod krzyżem stojąc go nie odstępowała* – zob. J 19,25-27; por. *OP* XI 41,1.

[3.] *Caelum vivum*

Tytuł: ‘Niebo żywe’.

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 542: „O beatum ventrem, qui vivum caelum, caelis ipsis latius peperit”; por. RAYNAUDUS, s. 10; MASENIUS, s. 598; PAULL DE BARRY, s. 47; MARRACCI III, s. 55; *OP* V 68.

w. 2 *żywot Paniński niebem mu się stanie* – sens: łono Maryi stanie się niebem jako tymczasowe miejsce przebywania Boga (Jezusa); por. IOAN.DAMASC., jw.: ‘O błogosławione łono [św. Anny], które zrodziło niebo żywe, obszerniejsze od samych niebios’; por. *OP* V 68,1; VIII 15; XVI 51,1.

[4.] *Radicis Davidicae stirps*

Tytuł: ‘Latorośl z korzenia Dawida.’

marg.: „*Idem*” – zob. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 572 n.

w. 1-2 z *twego, Dawidzie, / korzenia bożorodna latorośl wynidzie* – sens: z rodu Dawida pochodzić będzie potomek (Maryja), który wyda na świat Boga (Chrystusa); zob. obj. *OP* III 30,2; XIII 97; por. XII 66; XIV 60,1.

[5.] *Rosa ex spinis Iudeorum*

Tytuł: ‘Róża wyrosła spośród kolców żydowskich.’

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 544: „O rosa, quae ex spinis, hoc est Iudaeis, orta es”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 15: „Sicut spina rosam genuit Iudaea Mariam», canit Ecclesia”; ARIAS, k. 22v; RAYNAUDUS, s. 59; MASENIUS, s. 602; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 105.

w. 1 *Miewa róża kolące i ciernia, i głogi* – por. *OP* X 51; X 63; NKPP („Róża” 8).

w. 2 *Panna różą* – zob. obj. *OP* VIII 41,1.

z *ciernistej... synagogi* – z narodu żydowskiego; zob. obj. *Ogrod* III 92,1.

[6.] *Miraculorum abyssus*

Tytuł: ‘Przepaść cudów.’

marg.: „*Idem*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 548: „illam inquam miraculorum abyssum”; por. ARIAS, k. 1; RAYNAUDUS, s. 38; LYRAEUS, s. 470; PAULL DE BARRY, s. 108; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 601.

w. 1 *Eurypem* – zob. obj. zob. obj. *OP*, W, w. 50.

z *Stagira* – z Arystotelesem, greckim filozofem żyjącym w IV w. przed Ch., zwanym Stagirytą od miejsca urodzenia (jońska kolonia Stagira).

w. 2 *przynaję go przepaścią mnogich cudów szczyrą* – sens: przynaję, że jest niewyczerpanym źródłem cudów; por. LIBERIUSZ, jw.:

[...] około Ciebie, o Panno przesławna, nieprzeliczone stoją aniołów tropy, na wykonanie rozkazania Twego, w ratowaniu i leczeniu chorób gotowe, którzy Cię z nami chwalą jako *miraculorum abyssum* (słowa są tegoż doktora świętego) *et universo orbi medicinam afferentem fontem*, wyznawając, żeś Ty jest nieprzebrane cudów źródło i krynica wszystkiemu światu na wszelakie choroby i przygody pomoc, lekarstwo, ochronę dająca.

KOCHOWSKI, *Psalmodia* XVI 5: „Tyś [...] cudów przepaść”.

[7.] *Stans iuxta crucem*

Tytuł: ‘Stojąca pod krzyżem.’

marg.: „*Ioan[nis]*” – J 19,25: „Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius et soror matris eius, Maria Cleophae et Maria Magdalene”.

w. 2 *tuż boku* – tuż obok.

pilna pod krzyżem sierota – sens: osierocona (przez syna) czuwa pod krzyżem; zob. J 19,25 (zob. obj. *OP XI* 41,1).

[8.] ***Domus Dei***

Tytuł: ‘Dom Boży’.

marg.: „*Psal[morum]*” 25 – Ps 25(26),8: „Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae”; por. ARIAS, k. 7v; RAYNAUDUS, s. 18; BEYERLINCK 6, s. 143; MARRACCI IV, s. 129-133.

w. 1 *któryś mu tak upodobany* – sens: który jesteś tak miły Bogu; zob. obj. *OPIV* 94,1; por. II 59,1.

w. 2 *empirejskie ściany* – zob. obj. *OP II* 59,1.

[9.] ***Iter rectum***

Tytuł: ‘Droga prosta’.

marg.: „*Richard[us]*” – RICH.LAUR., kol. 124C: „iter rectum, scilicet mandatorum Dei”; por. BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *Panna jest drogą prostą* – zob. RICH.LAUR., jw: ‘droga prosta, to znaczy droga przykazań Bożych’.

uczyn regres wsteczny – sens: cofnij się, zejdź z dotychczasowej drogi (grzechu).

w. 2 *nie chybisz* – nie zmylisz drogi.

[10.] ***Iugum Christi suave***

Tytuł: ‘Słodkie jarzmo Chrystusa’.

marg.: „*Matth[aei]*” 1<1> – Mt 11,30: „Iugum enim meum suave est”; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „Iugum Christi suave”.

w. 1 *Jakże w jarzmie Chrystusa mogą być słodczy* – zob. Mt 11,30: „jarzmo moje wdzięczne jest, a brzemię moje lekkie”.

w. 2 *siedm boleści* – zob. obj. *OP II* 58,2.

[11.] ***Paratissima assistens***

Tytuł: ‘Zawsze gotowa do pomocy’.

marg.: „*S[anctus] A<u>gust[inus]*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „Assiste parata votis poscentium”. Ten i następne (do 17 włącznie) epigramaty nawiązują do modlitwy zawartej w tym kazaniu, przytoczonej częściowo i przełożonej przez Jacka Liboriusza; zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159-160.

w. 1 *posadzona ... wysoko* – wywyższona (w odniesieniu do wniebowzięcia Maryi).

w. 2 *usilne trzyma nad grzesznymi oko* – sens: pilnie dogląda grzeszników, troszczy się o nich; por. Ps.-AUG., jw.: ‘Czuwaj i bądź gotowa nieść pomoc tym, którzy Cię o to proszą’; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159:

Patrzcież namili chrześcijanie, jako barzo wygodnie, *provide*, względem nas stworzoną jest Panna błogosławiona, ponieważ takiej jest ku nam nędznym miłości, że na każde zawołanie nasze stawia ochotnie i nikogo, by w najgorszym razie, nie odstępuje.

[12.] *Succurrens miseris*

Tytuł: 'Przychodząca na ratunek nędznikom.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „Sancta Maria, succurre miseris”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160.

w. 1-2 *Wolam „rata!” ... w bystrej tonąc wodzie, / Panna mi w tej dodała ratunku przygodzie* – zapewne nawiązanie do ocalenia za wstawiennictwem Maryi poety tonącego w Pilicy; zob. wiersz *Dzięka powinna Przenaświętszej Pannie i Matce Maryjej za wyratowanie ze złej toni Anno 1665* (KOCHOWSKI, *Liryka* II 22, s. 112-115); por. OP VI 97,2; IX 92; XII 8,2; LIBERIUSZ, jw.: „Święta Maryja, wspomóż nędzne»”.

[13.] *Iuvans pusillanimes*

Tytuł: 'Wspierająca lękliwych.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „iuva pusillanimes”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160; por. OP IV 76.

w. 1-2 *Jeśli kto małosercym, w tej ratuje wadzie / Panna* – zob. obj. OP IV 76,1.

w. 2 *mężów w potrzebie, mówców czyniąc w radzie* – sens: Maryja dodaje odwagi walczącym w bitwie i zabierającym głos w radzie.

[14.] *Refovens debiles*

Tytuł: 'Wzmacniająca słabych.'

marg.: „*Idem*” – por. Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „refove flebiles”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160.

w. 1 *Sielu nas kalikami grzechy poczyniły* – sens: wielu z nas cierpi kalectwo z powodu grzechów.

w. 2 *przez Pannę ... mozem wziąć stracone siły* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«pociesz płacziwe»”.

[15.] *Orans pro populo*

Tytuł: 'Prosząca za ludem.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „ora pro populo”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160.

w. 1 *Oratorko za Twój lud* – orędowniczko Twego ludu; por. LIBERIUSZ, jw.: „«módl się za lud pospolity»”.

w. 1-2 *Boskiej surowości / zastaw się macierzyńskiej perorą miłości* – sens: przeciwstaw się surowemu Bogu mową matczynej miłości; zob. obj. OP VI 53.

[16.] *Intervenens pro clero*

Tytuł: 'Wstawiająca się za duchowieństwem.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2107: „Interveni pro clero”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160.

w. 1-2 *Ty za stanem duchownym ... / przyczyniasz się* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«wstaw się za stan duchowny»”.

lubym sług Twych gminem – umiłowaną gromadą twoich sług.

[17.] *Intercedens pro femineo sexu*

Tytuł: 'Przyczyniająca się za niewiastami.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG. *Annunt.*, PL 39,2107: „intercede pro devoto femineo sexu”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 160.

w. 1 *Ty za białą plcią... ustawicznie prosisz* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«wnieś przyczynę za nabożne białe głowy»”.

za białą plcią – za kobietami.

w. 2 *której dar w nabożeństwie wytrwania odnosisz* – sens: od których (tzn. niewiast) otrzymujesz dar w postaci wytrwania w nabożeństwie (do Maryi).

[18.] *Gloriam Filii communem habens*

Tytuł: ‘Mająca udział w chwale Syna’.

marg.: „*Arnoldus Abbas*” – ERNALDUS, *Lib.laud.*, PL 189,1729C: „*Filii gloriam cum Matre non tam communem iudico, quam eamdem*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 350.

w. 1 *cierpi Matka, gdy pod krzyżem stała* – zob. obj. OP XI 41,1.

w. 2 *spólna boleść* – popularny w literaturze religijnej motyw współcierpienia (*compassio*) Maryi z Chrystusem na krzyżu; zob. np. SKARGA, *Na dzień Wniebowzięcia* (KM, s. 130):

A przy męce i śmierci jego co smętna i nad wszystko nażałościwsza matka cierpiała, trudno się domyślić. Mogłać tego syna bez boleści urodzić, ale z niewymownymi boleściami go na krzyżu traciła, bo żadna matka tak syna nie miłowała. Żadnej plagi i rany, i wzgardy na Synie nie było, z której by ona wielkiego na sercu zranienia nie miała. O, jako bolała pod krzyżem!

KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 40-42:

O, jak ostry miecz zaiste
przebił serce Twoje czyste,
Matko. [...]
Pchają kaci, krzyż mu cięży,
kole ciernie, lud ciemięży,
Matka patrzy żalonna:
„Oplakana moja doli,
jać to cierpię, mnicieć to boli,
złości Żydów zadrosna”.

spólna też należy jej chwala – por. LIBERIUSZ, jw., s. 350-351:

Stądże Arnoldus opat, rówiennik świętego Bernata, idąc za nauką Filozofa powiedział: [...] *filii gloriam cum matre non tam communem iudico, quam eamdem* [...]; „chwale, władzą Syna z Matką nie tak rozumiem być spólną jako jednę”, ponieważ Matka jedno jest z Synem.

[19.] *Cui nihil negatur*

Tytuł: ‘Której niczego się nie odmawia’.

marg.: „*Ex hym[no] eccl[esiastico]*” – zob. hymn *Ave, praeclara maris stella* (Mone, s. 356, nr 555): „*Audi nos, nam te Filius nihil negans honorat*”; por. DAMIAN, *Nativ.XLIV*, PL 144,740D: „*Nam et Filius nihil negans honorat te*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 351.

w. 1 *A cóż Ci ma odmówić, Matko, Syn* – por. LIBERIUSZ, jw.:

[...] przecię jednak nie używa tej władzy, jeno za wolą i konsensem Syna, który jako Matce wszystkiego chętnie pozwala i nic jej z rewerencyj synowskiej odmawiać nie zwykł. *Nihil negans honorat.*

w. 2 *padół świata* – zob. obj. OP III 8,2.

empirejskiej góry – zob. obj. OP II 59,1.

[20.] *Honorata*

Tytuł: ‘Uczczona.’

marg.: „*Ibid[em]*” – zob. obj. OP XIV 19.

w. 1 *Rodziców cześć – wyraźna od Boga ustawa* – zob. Wj 20,12: „*Czci ojca twego i matkę twą*”.

[21.] *Caelestis sponsa*

Tytuł: ‘Oblubienica niebieska.’

marg.: „*S[anctus] Epi<p>han[ius]*” – Ps-EPIPH.*Laud.*, PG 43,491: „*sponsa caelestis Maria*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 351.

w. 1 *Hymen* – grecki okrzyk rytualny przy ceremonii zaślubin, kojarzony z imieniem Hymenajosa, boga miłości małżeńskiej i zarazem personifikacji pieśni weselnej; por. np. ALANUS, s. 88: „*lucundum [...] illud Christi ac Mariae, sponsi sponsaque divinum epithalamium et canticum, quasi castus quidam Hymen sive hymenaeus hymnus caelestis*” (‘Wdzięczne [...] to Boskie epitalamium i pieśń Chrystusa i Maryi, oblubienica i oblubienicy, jakoby jakiś czysty Hymen czyli niebieski hymn weselny’).

w. 2 *Oblubieniec niebieski* – tu zapewne Duch Święty; tytuł Oblubienicy odnoszono też do Maryi ze względu na jej relację do Chrystusa i Boga Ojca; zob. np. ALANUS, jw.; WĘGRZYNOWICZ, *Nuptiae*, kol. 253:

Długich na to wywodów nie potrzeba, że lubo Chrystus Jezus jest synem Przenajświętszej Panny, jest jednak swoim sposobem oraz oblubieńcem onejże [...]. Ta albowiem jest pospolita opinija doktorów, którzy uważając owę przypowieść Zbawicielową o oblubieńcu przychodzącym na gody z oblubienicą swoją, tłumaczą onę o samymże Zbawicielu i o Panie Przenajświętszej, która (jako notuje Cornel[ius] a Lapide), wtenczas Synowi Boskiemu, oblubieńcowi temu stała się oblubienicą, kiedy zezwoliła na wcielenie jego z ciała swego.

RYCHŁOWSKI, *Kazania na święta* (KM, s. 243):

Toż poważny Kwirynus Salazar twierdzi o Przenajświętszej Pannie dziś się oczyszczającej. [...] «Nie poznałby Bóg Ociec córki, Syn matki,

Duch Święty oblubienice. Nie poznałby Duch Święty oblubienice, bo jej on zasłonił, aby z zupełnym panięństwem poczęła; nie poznałby Syn matki, bo on z żywota jej nienaruszonego wyszedł; nie poznałby Bóg Ociec, bo on ją sobie za taką córkę przysposobił, która by była czystą matką Synowi jego i oblubienicą Duchowi Świętemu».

LIBERIUSZ, jw. (zob. niżej); por. *OP*, W, w. 58-59; I 3; VIII 52.

[22.] *Iure dotali caeli et terrae regina*

Tytuł: 'Królowa nieba i ziemi prawem wiana.'

marg.: „*Idem*” – zob. Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,490C: „donorum antenuptialium nomine Spiritum Sanctum accepit, dotis vero gratia, caelum una cum paradiso”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 351-352; *Gospodyni*, s. 132.

w. 1 *Wielkie wiano* – por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, jw.:

Krom tego macierzyńskiego prawa, które błogosławionej Pannie służy na dobra synowskie, upatrują ojcowie święci i doktorowie drugie jej prawo, wielkiej także wagi i prerogatywy, *ius dotale*, prawo posażne, wienne, że niebo i ziemia, i wszystkie dobra Chrystusa Pana są dobra jej posażne, wienne, *bona dotalia*, na których jej uczyniono oprawę i wiano zapisano. [...] Kiedy za poselstwem anielskim pozwoiliła być matką Syna Bożego: „Oto ja służebnica Pańska” *etc.*, wtenczas Przedwieczny Ojciec osobliwym sposobem wziął ją za córkę, a Duch Święty za oblubienicę, bo napelniwszy ją laskami Bożemi, uformował cudownym dziełem z jej przeczyszczonej krwi ciało Synowi Bożemu i zaraz też dał jej za posag i wiano niebo i ziemię. Świadczy o tym stary doktor św. Epifanijusz: *Virgo invenitur esse caelestis sponsa et mater, quae donorum antenuptialium nomine Spiritum Sanctum accepit, dotis vero gratia, caelum et terram.*

Gospodyni, jw.: „I to jest, co mówi święty Epifanijusz: [...] Nim ją Pan Bóg Synowi swemu przez onego niebieskiego dziewosłęba zmówił, już jej był uczynił i zapisał oprawę na darach Ducha Świętego”; *OP* IV 1; XIII 54; XVI 54,1.

wiano – w dawnym prawie polskim zabezpieczenie materialne żony ze strony męża, odpowiadające wartości posagu, czyli części majątku wniesionego przez żonę.

pokorą... ową – zob. obj. *OP* VII 7,2; por. XIII 11.

w. 2 *iżesz nieba i ziemi królową* – zob. obj. *OP* XIII 54; por. IV 4; XIV 74.

[23.] *Plenitudo bonorum*

Tytuł: 'Pełnia dóbr.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – zob. BERN.CLAR.*Nativ.BMV*, PL 183,441B: „qui totius boni plenitudinem posuit in Maria”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 353.

w. 1 *Tagus z Paktolem* – por. np. LACKI, s. 17: „I nie inaczej, jako Paktolus i Tagus, bogate z siebie na świat wydając metale [...]”.

Tagus – Tag, rzeka w Hiszpanii i w Portugalii, w starożytności znana z ze złotonośnych piasków.

Paktolem – zob. obj. *OP VI 78,2*; por. KOCHOWSKI, *Epigramata I*, s. 47: „Paktol ma nurt złoty”.

w. 2 *Panna jest ... pełnością dobroci* – por. LIBERIUSZ, jw.:

W głos o tym tenże doktor święty: «Deus omnium bonorum plenitudinem posuit in Maria [...]»; «P[an] Bóg wszystkich dóbr swoich obfitość złożył u Panny błog[osławionej], tak iż cokolwiek łaski, cokolwiek dobrego, cokolwiek nadzieje w nas jest, czego się spodziewamy, od niej nas to, jako od kanału jednego, dochodzi».

Por. *OP V 6*; *XV 40,2*; *XV 52,2*.

[24.] *Insuperabilis spes*

Tytuł: ‘Nadzieja niezwyciężona’.

marg.: „*S[anctus] Cosmas Hier[osolymitanus]*” – por. COSMAS, kol. 1686: „*invituperabilem Deipara spem tuam habens, servabor*”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 356.

w. 2 *kto w Tobie nadzieję położy* – por. LIBERIUSZ jw.:

Śmieje i mocno ufal tej protekcji Panny przeczystej Kosmas Jerozolimski: [...] „*Insuperabilem, Deipara, spem tuam habens, servabor* [...]”. Nieprzemóżona Bogarodzico, nadzieję Twoją mając, będę zachowan; obroną Twoją zaszczycony, bać się nie będę, uderzę na nieprzyjacioly moje i w rozsypkę je podam, samę Twoją protekcją mając i wszystko możny Twój ratunek”.

Por. *OP V 64*.

[25.] *Ditata ut ditet*

Tytuł: ‘Wzbogacona, aby wzbogacała’.

marg.: „*Ex symb[olis]*” – zob. PICINELLI, *Mondo*, s. 111 (*Campo*): „*Ditor ut ditet*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 358.

w. 1-2 *Na toś ... wielkie skarby wzięła, / byś niemi zbogacona nam ich udzieliła* – por. LIBERIUSZ, jw.:

O roli ziarnem obficie zasianej napisał jeden: *Ditor ut ditet* – Bogacą mnie, abym ubogaciła. Toż o Pannie przeczystej mówić możemy, że dziwnie jest od Pana Boga różnemi ubogacona darami, ale na to, aby ich nam ubogim udzielała łaskawie.

[26.] *Mater filiorum Ecclesiae*

Tytuł: ‘Matka synów Kościoła’.

marg.: „*Petrus Skarga*” – zob. SKARGA, *O zwiastowaniu*, s. 255: „*Matko wszystkich kościelnych dzieci*”.

w. 1 *Matką nam Kościół* – określenie Kościoła jako wspólnoty troszczącej się po macierzyńsku o swoich członków (dzieci); idea o proweniencji

patrystycznej (Orygenes, Klemens Aleksandryjski), upowszechniona przez św. Cypriana z Kartaginy, który głosił m.in., że ‘nie może mieć Boga za ojca ten, kto nie ma Kościoła za matkę’ („Habere iam non potest Deum atrem, qui Ecclesiam non habet matrem”; *De unitate ecclesiae* VI, PL 4,503A).

Matką Pannę zwiemy – por. OP XIV 64; XIV 86.

w. 2 *chleb z Panny jest* – tzn. Chrystus; zob. obj. OP III 66,1; IX 19,1.

[27.] *Mirum virginitatis et maternitatis coniugium*

Tytuł: ‘Przedziwne połączenie dziewictwa i macierzyństwa.’

marg.: „*Idem*” – zob. SKARGA, *Na dzień Gromnic*, s. 105: „Oboja rzecz w Tobie zgodę znalazła, która w żadnej iniej pospolu stać się mogła, to jest macierzyństwo z panieństwem”.

w. 1 *Bierze ślub z macierzyństwem panieństwo* – por. obj. OPI 20.

w. 2 *Tys możny* – Ty możesz.

[28.] *In cuius manibus thesauri miserationum*

Tytuł: ‘W której rękach skarby miłosierdzia.’

marg.: „*Petr[us] Da[mianus]*” – DAMIAN, *Nativ.XLIV*, PL 144,740C: „In manibus tuis sunt thesauri miserationum Domini”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 359.

w. 1 *za Twym kluczem* – zob. obj. OP VII 66; por. X 41.

[29.] *Filia Thaumantis, id est admirationis*

Tytuł: ‘Córka zdumienia, to jest podziwu.’

marg.: „*Ex Liber[io]*” – zob. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 360: „Wszyscy prawie doktorowie równają przyczystą Pannę do tęczy niebieskiej. Dziwna rzecz jest w pozorze swoim tęcza, mądry Plato nazwał ją *Filiam Thaumantis, id est admirationis*, Córką podziwienia; a Panna błogosławiona aza nie jest dziwna w laskach i prerogatywach swoich?”; por. *Gospodyni*, s. 254.

w. 1 *Na podziw piękna tęcza na niebieskiej sferze* – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.: „Ktoś tam obaczywszy tęczę [...] pytał się pilno, skąd by nabyła onej tak ślicznej troistej farby?”; OP XVI 81,1

w. 2 *cóż za dziw, kiedy z słońca ... piękność bierze?* – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, jw.:

Aż mu tam jeden ukaże słońce przeciwko tęczy świecące i powie: [...] Z słońca, oko to słoneczne sprawiło, które weźrzawszy na prosty obłok, te śliczne pozory na nim wyraziło. [...] Jeśli Plato nazwał tęczę *filiam Thaumantis, id est admirationis*, córką podziwienia, że pięknnością swoją oczy ludzkie ku sobie obraca, a Panna Przenaświętsza aza nie własna córka *filia admirationis*, córka podziwienia? [...] Skąd w niej taka doskonałość, skąd takie zacności? Sama w głos wskazuje na słońce i jego laskawe oko.

Wzmianka o Platonic odnosi się do dialogu *Teajtet* (*Theaitetos* 155D), w którym Sokrates wspomina o bogini tęczy Iris, córce Thaumasa; por. *OV.Met.* 4,479.

z słońca – od Boga (Chrystusa); zob. obj. OP II 63,2.

[30.] *Praestantissimum orbis terrae miraculum*

Tytuł: 'Największy cud świata.'

marg.: „*S[anctus] Ephr[ae]m*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „Ave, praestantissimum orbis terrae miraculum”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 360; *OP X 72*.

w. 1-2 *Siedm cudów miał świat kiedyś, teraz osobliwy, / nad wszystkie cud –* zob. obj. *OP X 72*; por. V 46.

gdy z Panny rodzi się Bóg żywy – zob. obj. *OP V 46*.

[31.] *Pignus caelestium indutiarum*

Tytuł: 'Rękojmia niebiańskiego przymierza.'

marg.: „*Damasc[enus]*” – {?}; formuła przypisywana Janowi Damasczeńskiemu (zob. np. CORN.LAP.*Comm.Eccl.*, s. 896); por. IOAN.DAMASC. *Nativ.*, s. 548-549 (zob. obj. *OP XIII 20*); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 360: „s[w.]. Damascenus [zowie ją] *caelestiarum indutiarum pignus*, niebieskiego przymierza zadatkem”.

w. 2 *jest Maryja zakładem przymierza* – zob. obj. *OP XIII 20,1*; por. XV 86,2.

[32.] *In habitatione sancta ministrans*

Tytuł: 'Posługująca w świętym przybytku.'

marg.: brak – zob. syr 24,14: „in habitatione sancta coram ipso ministravi”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 363.

w. 1 *Slugą Boską na ziemi Panna* – zob. obj. *OPI 4,1*.

w niebie slugą – por. LIBERIUSZ, jw.:

Błogosławiona Panna [...] lubo wiekuistej chwały w niebie zażywa i jest *in habitatione sancta*, w pokojach świętego w niebie pomieszkania, przecie jednak stoi koło majestatu Pańskiego jako tęcza jedna i o sprawach i potrzebach naszych żarliwie pieczołuje. *In habitatione sancta coram ipso ministravi* [‘A w mieszkaniu świętym służyłam przed nim’].

w. 2 *ufam, że <ta> zbawieni-e> nam jedn-a> wysługą* – sens: ufam, że tą służbą wypraszam nam zbawienie.

[33.] *Optimam partem eligens*

Tytuł: 'Która obiera najlepszą część.'

marg.: „*Lucae*” 10 – Łk 10,42: „Maria optimam partem elegit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 364.

w. 1-2 *lecz szczęśliwsza ta częśćka być miała, / która się wybierając Maryjej dostała* – zob. Łk 10,42 (obj. *OP IV 78,2*); por. LIBERIUSZ, jw.: „co Zbawiciel nasz rzekł Magdalenie u nóg swoich siedzącej [...] to Kościół Pański przypisuje Naświętszej Pannie i we msznej świętej tak mówi: «Optimam partem elegit sibi Maria, quae non auferetur ab ea in aeternum»”.

która się wybierając Maryjej dostała – sens: którą wybrała i otrzymała Maryja.

[34.] *Ager cui benedixit Dominus*

Tytuł: 'Rola, której pobłogosławił Pan.'

marg.: „*Deuter[onomium]*” 28 – zob. Pwt 28,3: „Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro”; por. BONAV., s. 275: „Maria enim est ager iste benedictus”.

w. 1 *Przeklęta damasceńska osty rodzi niwa* – por. Rdz 3,17-18: „Adamowi zaś rzekł: [...] Przeklęta będzie ziemia w dziele twoim! [...] Ciernie i osty rościć ci będzie”; *OP* IX 5,1; IX 70,1.

damasceńska ... niwa – zob. obj. *OP* V 79.

osty – być może metaforycznie o grzechach i występkach potomków Adama (według tradycji stworzonego z gliny damasceńskiej).

w. 2 *tej, że Bóg błogosławi* – to znaczy Maryja; zob. BONAWENTURA, jw.: 'Maryja jest bowiem tą ziemią błogosławioną'; por. *OP* IX 5,2.

ma obfite żniwa – por. *OPI* IX 5,2; IX 6; IX 70,2.

[35.] *Hortus irriguus*

Tytuł: 'Ogród nawodniony.'

marg.: „*Num[erorum]*” 24 – Lb 24,6: „ut horti iuxta fluvios irrigui”; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „Hortus irriguus” (*Num[erorum]* 24).

w. 1 *Ten ogród nie z Nilowych wód* – por. *OP* XVI 96,1.

Ten ogród – Maryja; zob. obj. *OP*, [tytuł].

w. 2 *lecz go rosa niebieska hojną łaską zlewa* – por. Lb 26,6: „jako sady przy rzekach wilgotne”; *OP* XVI 96.

rosa niebieska – Chrystus; zob. obj. *OPI* 55,1; por. VI 32,1.

[36.] *Fontana affluens et larga*

Tytuł: 'Krynica obfita i szczodra.'

marg.: „*Leo Imperator]*” – {?}; por. LEO IMPER., s. 107 (*Oratio* 6): „Pennis es beneficiorum fons, unde bonorum omnium effluente copia, frangitur impetus aerumnarum, maestitiae nubes per te dissipantur [...]”; tytuł w XVII-wiecznych tekstach kojarzony z bizantyjskim cesarzem Leonem VI; zob. CHRYSOGONUS I, s. 581: „Unde eam fonti, uti et Leo Imperator, comparavit: «Ipsa [...] tanquam vera fontana semper fuit affluens, semper larga»”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 378; por. BONAV., s. 279: „Ipsa tamquam vera fontana semper fuit effluens, semper larga”; SEBASTIANUS, s. 3 (*Stella I. Fons publicus, vulgo Fontana*).

w. 1 *Niechaj... tleje świat szejogą* – sens: niech spala świat swoim żarem.

Syrjusz – zob. obj. *OP* III 69,1.

w. 2 *ta krynica ma wodę i zdrową, i mnogą* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Jest to, jak mówi Leo Cesarz, «vera fontana, semper affluens, semper larga; prawdziwa Boskich pociech fontana, zawsze pełna, zawsze szczodra»”.

ta krynica – Maryja.

[37] *Princeps cum Deo*

Tytuł: 'Panująca z Bogiem.'

marg.: „*S[anctus] Hieron[ymus]*” – por. Ps.-HIER., *Commentarius in Marcum*, PL 30,592D: „sicut ad Mariam dicitur, quae est princeps cum Deo”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 405.

w. 1-2 *Ma niebo swe książęta, lecz tamte przed progiem / tronu stoją* – mowa zapewne o istotach duchowych, utożsamianych niekiedy z archaniołami, zajmującymi według Biblii uprzywilejowane miejsce w pobliżu tronu Bożego; zob. Tb 12,15: „Jam jest bowiem Rafael Anjoł, jeden z siedmi, którzy stojemy przed Panem”; Ap 1,4: „Łaska wam i pokój od tego, który jest [...] i od siedmi duchów, którzy są przed oblicznością stolice jego”.

w. 2 *ta książętna tuż przed samym Bogiem* – por. LIBERIUSZ, jw.: „jest *Princeps cum Deo*, jako ją zowie s[w.] Hieronim, Panią z Bogiem”.

[38.] *Prima natura proxime accedens ad Deum*

Tytuł: ‘Pierwsza istota przystępująca najbliżej do Boga’.

marg.: „*Andreas Creten[sis]*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 632: „prima natura proxime accedens ad Deum opificem omnium generationis”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 405.

w. 1 *pierwsze dzieło swoje* – tj. Maryję; zob. obj. OP I 1,3; por. I 11.

przystroi – tu: obdarzy, wyróżni.

w. 2 *że bliżej tronu jego nad wszech świętych stoi* – por. OP V 10,2; XIII 3,2; XIV 91; LIBERIUSZ, jw., s. 405-406:

[...] że jest *prima natura proxime accedens ad Deum*, pierwsza kreatura blisko przystępująca do Pana Boga, jako ją tytułuje Andreas Cretensis [...]. W niej jako w skarbcu jednym Trójca Przenaświętsza wszystkie dobroci [...] zawarła [...] i uczyniła swoim *triclinium*, pokojem, jako ją nazwał M[agnus] Albertus. [...] Uczyniła ją prezydentką trybunału swego, zastępciną naszą. [...] „Zawsze stoi przed obliczem najwyższego cesarza, i ma prawo, moc przed jego majestat prowadzić ludzi”.

[39.] *Salus universorum*

Tytuł: ‘Zdrowie świata’.

marg.: „*Ephraem*” – por. EPHRAEM, *Laud.*, s. 590: „omnium salus”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 410.

w. 1 *wielom zdrowie dajesz* – por. OP III 54.

w. 2 *Zbawcę rodząc, wszystkiego iżesz świata zdrowiem* – szyk: że rodząc Zbawiciela, jesteś uzdrowieniem całego świata; por. LIBERIUSZ, jw.: „«Tu salus universorum christianorum» [...]. «Ty wszystkiego chrześcijaństwa zdrowie i całość»”.

[40.] *Omnium protectio*

Tytuł: ‘Obrona nas wszystkich’.

marg.: „*Idem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „Ave, nostra genitorum protectio” (*Laud.* 1616, s. 707: „Ave nostra omnium protectio insignis et gloria”); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 410.

w. 1 *Co się w uciskach czujem* – sens: którzy czujemy się uciśnieni, strapieni.
 w. 2 *późmy do Panny, ona uciski oddali* – por. LIBERIUSZ, jw.: „<Tu nostra omnium protectio insignis ac gloria». [...] «Ty wszystkich nas obrona przezacna i chwala»”.

[41.] ***Pro omnibus una***

Tytuł: ‘Jedna za wszystkich.’

marg.: „*Causin[us] in sym[bolis]*” – CAUSSINUS, s. 64. Lemma „Pro omnibus una” odnosi się tu do opisanej przez Lukiana z Samosat (*De dea Syria*) bogini Syrii, której statua łączyła w sobie wizerunki wszystkich innych bogiń: Junony, Pallady, Wenery, Luny, Rei, Diany, Nemesis i Parek; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 414.

w. 1-2 *co wszyscy nie mogą, / to od Boga otrzyma człek przez Matkę drogą* – zob. LIBERIUSZ, jw., gdzie z powołaniem się na Causinusa przedstawia postać „bogini rozmaitych postaci” i cytuje towarzyszący jej napis: „Pro omnibus una. Sama stanie za wszystkie”; zaś nieco dalej pisze:

Nie przykra nam jest ani ciężka chodźć w potrzebach naszych do wybranych Pańskich, [...] ale nikt nas tak szczęśliwie ratować nie może, jako Panna błogos[awiona], *Pro omnibus una*, może to, co oni wszyscy i więcej niż wszyscy.

[42.] ***Novum super terram***

Tytuł: ‘Nowe na ziemi.’

marg.: „*Hiere[miae]*” <3>1 – Jr 31,22: „quia creavit Dominus novum super terram”; por. ALBERT.*Bibl.Mar.*, s. 24; ARIAS, k. 17v.

w. 1 *Mędrzec peda: „Nie masz nic nowego na ziemi”* – zob. Koh 1,10: „Nie masz nic nowego pod słońcem i nie może nikt mówić: Oto to jest nowe”.

w. 2 *prorok twierdzi, iż jest* – zob. Jr 31,22: „Bo Pan stworzył nowinę na ziemi”.

racyjami temi – sens: dowodząc tego następująco (zob. następny epigram).

[43.] ***Femina circumdabit virum***

Tytuł: ‘Niewiasta ogarniająca męża.’

marg.: „*Ibidem*” – Jr 31,22: „femina circumdabit virum”; por. BERN. CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,66C: „Femina itaque circumdans virum, Virgo est concipiens Deum”.

w. 1-2 *biała głowa ... męża ogarnie, co jest niesłychanym cudem* – zob. Jr 31,22: „Białagłowa ogarnie męża” (tu o Maryi, która w swym łonie „ogarnęła” Chrystusa; por. *OP* I 5; VI 75; VIII 5; VIII 6).

[44.] ***Benedicta Domini***

Tytuł: ‘Błogosławiona przez Pana.’

marg.: „*Genes[is]*” 24 – Rdz 24,60: „Imprecantes prospera sorori suae, atque dicentes: Soror nostra es, crescas in mille millia, et possideat semen tuum portas inimicorum suorum”.

w. 2 *że jest błogosławieństwa Najwyższego zbiorem* – sens: ponieważ Bóg obdarzył ją pełnią swojego błogosławieństwa; por. Rdz. 24,60: „Siostraś nasza jest: rozmnoż się w tysiąc tysięcy i niech posiadzie nasienie twoje brony nieprzyjaciół” (błogosławieństwo braci pod adresem Rebeki, jednej ze starotestamentowych prefiguracji Maryi; zob. obj. *OP* VII 5,1).

[45.] *Inveniens gratiam*

Tytuł: ‘Która znalazła łaskę’.

marg.: „*Luc[ae]*” 1 – Łk 1,30: „invenisti enim gratiam apud Deum”.

w. 2 *łaskę przez pokorę Maryja znajduje* – zob. Łk 1,30,48 (zob. obj. *OP* VII 7,2; IX 99,1); por. XIV 100,2.

[46.] *Gratae virgo immensae*

Tytuł: ‘Panna niezmiernie łaski’.

marg.: „*S[anctus] Epiph[anius]*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,490: „Gratia sanctae Virginis est immensa”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 477.

w. 1 *Przedziej piasek policzysz i deszcz po kropelce* – zob. Syr 1,2-3: „Piasek morski i krople deszcza, i dni wieku któż policzy?”; por. *OP*, W, w. 20-21; III Z 5-6; VII [Motto]; XVI 99.

w. 2 *łaskę, którą Panna obdarzona wielce* – zob. Łk 1,28 (zob. *OP* II [Motto]); por. LIBERIUSZ, jw.: „Łaska prawie bez miary, [...] mówi ś[w.] Epifanijusz”.

[47.] *Singularis in gloria*

Tytuł: ‘Szczególna w chwale’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. RICH.VICT., *PL* 196,659C: „Singularis gloria, specialis et gratia beatae Virginis Mariae, quae cum virginitatis honore genuit et peperit filium nec quaecumque, sed Deum”; BERN.CLAR.*Assumpt.*, *PL* 183,416D: „Quantum enim gratiae in terris adepta est prae caeteris, tantum et in caelis obtinet gloriae singularis”; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 477.

w. 1 *Jak to nad ludzi* – ja to jest rzeczą nadludzką, nadzwyczajną.

żeś się Matką Boską stała – por. *OP* II 7.

w. 2 *Ci... należy* – należy się tobie.

osobliwsza chwala – zob. obj. *OP* I 37,2; LIBERIUSZ, jw.: „Jest *singularis in gloria* w chwale niebieskiej”.

[48.] *Efficiens effectoris*

Tytuł: ‘Sprawczyni Stwórcy’.

marg.: „*S[anctus] Dama[scenus]*” – por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 545: „Caro ipsius ex carne tua et sanguis ex sanguine tuo, et lac ex mamillis tuis suxit”; por. Didacus de Celada, *Commentarius litteralis ac moralis in Tobiae historiam*, Lugduni 1645, s. 692: „inde facta vera magni Dei Mater et sui effectoris effectrix”.

w. 1 *Jezu ... gdyś brał z Matki krew i piersi ssales* – zob. obj. *OP* XIII 73,1; XIII 74,2.

w. 2 *jakże miłosierdzia z niej wyssać nie miales?* – zob. RICH.LAUR., kol. 116; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 170: „Richardus mówi: [...] «A zaś pierśi Naświętszej Panny jakoby Boga upoiły, skoro bowiem z macierzyńskich

piersi pokarmu skosztował, jakoby z słodkością mleka słodkość wypił miłosierdzia»); KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 67: „Wyssał z piersi jej własności, / miłosierdzie łaskawości”; *OP* XIV 49,2; XIV 97,2.

[49.] *Carnalia Christi ubera*

Tytuł: ‘Cielesne piersi Chrystusa.’

marg.: „*Rich[ardus] de S[anctus] Vict[ore]*” – RICH.VICT., *PL* 196,475D: „Carnalia in te Christus ubera suxit, ut per te nobis spiritualia fluerent”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 170.

w. 1-2 *gdy Syna Twego karmisz wedle ciała, / trzeba dla ludzi pokarm byś duchowny miała* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Pięknie mówi do Panny błogosławionej Richardus nasz kanonik: [...] «Cielesnych, Panno przeczysta, u Ciebie Chrystus piersi zażywał, aby nam przez Cię duchowne podawał»”; por. *OP* XIII 74,2; XIV 97,2.

pokarm ... duchowny – łaski wypraszane przez Maryję u Chrystusa.

[50.] *Lactans Patrem caeli*

Tytuł: ‘Karmiąca Ojca niebieskiego.’

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – Ps.-AUG.Natal., *PL* 39,1984: „Lacta, Maria, creatorem tuum, lacta panem caeli, lacta praemium mundi” (kazanie przypisywane również Maksymowi z Turynu i Ildefonsowi z Toledo); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 172.

w. 1 *córka ojca żywi* – nawiązanie do spopularyzowanej przez Waleriusza Maksymusa (VAL.MAX. 5,5,4) opowieści o Cimonie (Kimonie) ateńczyku, skazanym na śmierć głodową w więzieniu, od której wybawiła go własna córka Pero, karmiąc go potajemnie w czasie odwiedzin własnymi piersiami; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 173-174.

greckie opowieści – tu: historie z dziejów Grecji.

w. 2 *kiedy się Ociec świata u tych piersi zmieści* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 174:

A zaś nie coś podobnego uczyniła Panna błogosławiona? Cóż był innego Syn Boży w naturze naszej, jeno jako więzień jeden za kratą [...]. Przychodziło na Boga w tym więzieniu siedzącego, że patrzył jako przez okno, kto by mu pokarm i napój jaki podał. Któż go karmił i poił? Jeno Panna błogosławiona. O jakoż słuszna sławić ją za to z Kościołem świętym i zwać *Gloriosam Dominam*, że Twórcę swego porodziła i mlekiem go swym karmiła.

Ociec świata – tu niezupełnie poprawnie teologicznie o Synu Bożym; por. *OP* II 74,2; IV 58,2; XIV 61,2.

[51.] *Ius dirimens lites*

Tytuł: ‘Prawo przerywające spory.’

marg.: „*Ioan[nes] Geom[etra]*” – IOAN.GEOM.Hymn., s. 11: „Salve, ius dirimens lites”; por. RAYNAUDUS, s. 30; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 148; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 178-179.

w. 1 *Przestań, czarcie, wykrętów, coś się pieniał z wielą* – sens: zaprzestać, szatanie, który procesowałeś się z wieloma ludźmi, swoich wykrętów; zob. obj. *OP* III 39,1.

w. 2 *Określono zbawienia sprawę tą nowelą* – sens: rozstrzygnięto spór o zbawienie za pomocą tego nowego prawa (metaforycznie o nowym przymierzu Boga z ludźmi zawartym w Chrystusie przy udziale Maryi); por. LIBERIUSZ, jw.:

Osobliwy tytuł daje jej Ioannes Geometra. Zowie ją *ius dirimens lites* – prawem, kanonem, które uspokaja, rozrywa, rozstrzyga trudności. Kiedy między dwiema jest o rzecz jaką [...] kontrowersja na sądzie, stawają z obudwu stron jurystowie [...]; który najlepsze ukaże i aleguje prawo, kanon oczywisty po sobie, ten wygrywa, ten wiktoryją odnosi, bo ma po sobie prawo, kanon, statut, *ius dirimens litem*. Na trybunale Boga wszechmogącego [...] nie mamy jeno Pannę błogosławioną samę, *ius dirimens lites*. Ta nas tyło przed majestatem Pańskim zastawia, to nas nawięcej na sądzie Pana Chrystusa broni, protekcja i przyczyna Panny Naświętszej.

[52.] *Mater et virgo incorrupta*

Tytuł: 'Matka i Panna nieskalana.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAV., s. 193: „*Mater et virgo incorrupta*”; por. ANDR.CRET.*In Dorm.*, s. 152: „*sola mater ac virgo perpetua est*”; CARTHAGENA 4, kol. 606; ARIAS, k. 15; GAWATH, k. A_a11v.

w. 1 *Panny tytuł panięstwa* – tj. dziewictwo Maryi (zob. obj. *OP* V 76).

w. 2 *macierzyństwo ... ma sławę i pożytek* – por. *Psalterzyk*, k. G₃v: „*Matko i Panno osobliwa, naznaczona tytułami*”; *OP* IX 75,1.

[53.] *Communicans Deo humanitatem*

Tytuł: 'Udzielająca Bogu człowieczeństwa.'

marg.: „*Guer[ricus] Ab[bas]*” – por. GUERRIC.ABB.*Serm.*, PL 185,193C: „*Communicasti mihi praeter alia, quod homo sum, communicabo tibi quod Deus sum*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 192-193.

w. 2 *z ciała Panny nabywa odzieży człowieczej* – por. LIBERIUSZ, jw.: „*Pięknie Guarricus Abbas przywodzi Chrystusa Pana do matki swojej namilszej mówiącego: [...] «Udzieliłaś mi, że człowiekiem jestem, ja też udzielił Tobie, że Bogiem jestem»*”.

odzieży człowieczej – zob. obj. *OP* VIII 3; por. XVI 50,2.

[54.] *Gloriatio et robur nostrum*

Tytuł: 'Chwała i siła nasza.'

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,319A: „*armatura ac gloriatio, spes mea ac robur mea*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 202.

w. 2 *gdy go ta Matka zdobi i utwierdza modły* – por. LIBERIUSZ, jw.: „*Ty, Panienko błogosławiona, jesteś refugium nostrum, vita, defensio, arma et gloriatio, spes et robur nostrum* – ucieczką naszą, żywotem, obroną, bronią i chwałą, nadzieją i siłą naszą”.

utwierdza modły – sens: dodaje sił swoimi modlitwami.

[55.] *Ministra propitiationis*

Tytuł: 'Służebnica pojednania.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,430C: „Illa enim ministra seductionis, haec propitiationis”; por. ARIAS, k. 16; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 205.

w. 1 *Slugą Panna, na którą tak jest Pan laskawy* – zob. Łk 1,28,30,38 (obj. OPI 4,1; II [Motto]); IX 99,1.

w. 2 *ize przez niej zbawienia nie chciał konać sprawy* – sens: że nie chciał bez niej dokonać dzieła zbawienia; por. LIBERIUSZ, jw.: „Słowa Bernata świętego: [...] «Ewa posłużyła do oszukania, Maryja do ublagania; ona poszeptala przestępstwo, ta namówiła odkupienie»”.

[56.] *Nubecula parva*

Tytuł: 'Mały obłok.'

marg.: 3 „*Reg[um]*” 18 – 1 Krl 18,44: „ecce nubecula parva quasi vestigium hominis ascendebat de mari”; por. MASENIUS, s. 587; PAULL DE BARRY, s. 78; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 217.

w. 1 *Słońce sprawiedliwości* – Chrystus; zob. obj. OP, P [2].

w. 2 *żeby upał nie szkodził, ten obłok zastoni* – zob. obj. OP III 29,2; LIBERIUSZ, jw.:

Kiedy Eliasz prorok prosi gorąco o deszcz, pokaże się na powietrzu obłoczek malučki, na kształt dłoni człowieka występujący z morza. [...] Ten obłoczek, wedle zdania doktorów świętych, konterfetował Pannę błogosławioną, która nas i na kształt obłoku zasłania od upałów Boskiej sprawiedliwości.

[57.] *Reparatrix saeculi*

Tytuł: 'Naprawicielka świata.'

marg.: „*Laur[entius] Iust[inianus]*” – LAUR.IUSTINIAN., s. 436: „reparatricem saeculi”; por. RAYNAUDUS, s. 58; PAULL DE BARRY, s. 126; MIECHOWITA 1, s. 443; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 219.

w. 1 *Świat się wniwecz obrócił przez swoje niecnoty* – nawiązanie do popularnej od czasów starożytnych (zob. wizja czterech wieków ludzkości: złotego, srebrnego, miedzianego i żelaznego w *Metamorfozach*, OV.Met. 1,89-150) koncepcji dziejów jako stopniowej degeneracji i upadku moralnego ludzkości; por. KOCHOWSKI, *Epigramata* II, s. 91: *Na obrazy czterech wieków napisy: Wiek złoty, Wiek srebrny, Wiek miedziany, Wiek żelazny* (tu w. 1: „Psuje się świat, im starszy, co dalej, to gorzej”); zob. też obj. OP XIV 1,1.

w. 2 *puszki odnow i przywróć wiek złoty!* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Sanctus Laurentius Iustinianus zowie ją *reparatricem saeculi*, naprawicielką świata”.

puszki odnow – zob. obj. OP V 86,2.

wiek złoty – w mitologii greckiej i rzymskiej pierwsza epoka w dziejach ludzkości, wiek szczęścia, obfitości, pokoju i sprawiedliwości; zob.

OV.*Met.* 1,89-90: „Pierwszy nastął wiek złoty, który bez karzącej dłoni, z własnej woli, bez ustaw strzegł wierności i sprawiedliwość”; por. KOCHOWSKI, *Epigramata* II, s. 91 („Wiek złoty”):

Gdzieście są, żyzne lata? Kędyś, wieku złoty,
dawco sprawiedliwości i stróżu prostoty,
gdy sędziego nie trzeba było ni jurysty,
a bez siewu dawała ziemia snop kłosisty?

[58.] *Scala caeli*

Tytuł: ‘Drabina do nieba.’

marg.: „*S[anctus] Dama[scenus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 543: „*Spiritualis scala, hoc est Virgo, in terra firmata est, caput autem ipsius ad caelum pertinet*”; por. RAYNAUDUS, s. 60; GAWATH, k. Dd₂v; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 219.

w. 1 *Panna drabiną* – por. obj. *OP* I 39,1; LIBERIUSZ, jw.: „*Damascenus tak mówi: [...] «Tu vitae fons et caeli scala. [...] Tyś źródło żywota i drabina do nieba»*”.

w. 2 *w górnym nieba mieście* – w Jerozolimie niebieskiej; zob. obj. *Ogród* VI 3,1.

[59.] *Arx augusta mysteriorum*

Tytuł: ‘Czcigodna forteca tajemnic.’

marg.: „*Ex Symmacho*” – por. SYMMACH.*Epist.*, s. 278: „*in arce terrarum*”; BEYERLINCK 6, s. 360: „*Arx terrarum*”.

w. 1 *Panna fortecą mocną, zamkiem niedobytym* – zob. obj. *OP* VII 88,1-2; por. XI 10,1; XII 14; XIII 78,1; XV 67,2.

w. 2 *tajemnicom skrytym* – zapewne w odniesieniu do tajemnic wiary związanych z Maryją (wcielenie, Boskie macierzyństwo, dziewictwo, niepokalane poczęcie); por. *OP* VI 40.

[60.] *Beata nobili foetu*

Tytuł: ‘Błogosławiona dzięki szlachetnemu potomstwu.’

marg.: „*Cassiod[orus]*” – por. CASSIOD.*Epist. V, PL* 69,831B: „*Urbs ornata tot eximiis senatoribus, beata tam nobilibus populis*”; BEYERLINCK 6, s. 360: „*Beata nobilibus populis*” (Cassiodoro).

w. 1 *Szlachetnaś ... idąc z królewskiego rodu* – zob. obj. *OP* III 30,2; XIII 97.

w. 2 *błogosławionaś z tego, który rodzisz, płodu* – zob. Łk 1,42: „*Błogosławionaś ty między niewiastami i błogosławiony owoc żywota twego!*”; por. *OP* IV 3,2.

z tego, który rodzisz, płodu – tj. ze względu na Jezusa.

[61.] *Altrix orbis*

Tytuł: ‘Karmicielka świata.’

marg.: „*Ex Rutilio appl[icatio]*” – por. RUTIL.NAM. 1,146, s. 101: „*Altrice-mque suam fertilis orbis alat*”; BEYERLINCK 6, s. 360: „*Altrix orbis*” (Rutilio).

w. 1 *Nie wątp, świecie, z rąk Matki w pewnym pożywieniu* – sens: niech świat nie wątpi, że otrzyma z rąk matki pewne pożywienie; por. RUTIL.NAM., jw.: ‘urodzajny świat karmi swoją karmicielkę’ (o Rzymie, sprowadzającym żywność z całego świata).

w. 2 *gdę Stwórca wystarczyła* – zob. obj. OP XIV 50.

[62.] *Aequaeva polo*

Tytuł: ‘Rówieśniczka nieba’.

marg.: „*Ex Claudia[no] appl[icatio]*” – por. CLAUD., *De bello Gothico* 26,54: „*urbs aequaeva polo*” (o Rzymie); por. BEYERLINCK 6, s. 360: „*Aequaeva polo dicitur*” (Claudio).

w. 1 *Rówieśniczkać się, Panno, niebo nie kładzie* – sens: niech niebo nie uważa się za rówieśniczkę Maryi.

w. 2 *dobrześ Ty wprzód stworzona* – sens: zostałaś stworzona znacznie wcześniej; zob. obj. OPI 1,3; I 11; XIV 38,1.

niebo po zadzie – niebo później.

[63.] *Desperatos in spem relevans*

Tytuł: ‘Umacniająca w nadziei wątpiących’.

marg.: „*Damianus*” – DAMIAN.Nativ.XLIV, PL 144,740B: „*Nil tibi impossibile, cui possibile est desperatos in spem beatitudinis relevare*”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 104.

w. 1-2 *Desperacie, gdy na cię uderzy zła chwila, / ... radź się Teofila* – sens: gdy spotka cię nieszczęście i straciłeś nadzieję na ocalenie, proś o pomoc Maryję; nawiązanie do znanej z żywotów Wawrzyńca Surlusa historii Teofila; zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 36 „Cóż był innego on Theophilus, który się był Chrystusa odprzysiągł, a czartu krwią własną zapisał? [...] A wżdy z niego Naświętsza Panna śliczną w niebie gwiazdę uczyniła”; tamże, s. 320: „Ozwie się z tym bez wątpienia on Theophilus u Surlusa [marg.: Surlus 4 Februar.], który krwią się był własną czartu zapisał, a za gorącą modlitwą Panny błogosławionej do pokuty przyszedł i łaskę Boga nalazł”; por. *Gwiazda*, s. 627; DAMIAN., jw.:

Quid tibi negabitur, cui negatum non est Theophilum de ipsi perditionis faucibus revocare. Infelicem animulam, totum illud, quod in te factum est, proprio caractere denegantem, de luto faecis et miseriae sublevasti. Nil tibi impossibile, cui possibile est desperatos in spem beatitudinis relevare.

Cóż Ci będzie odmówione, której nie zostało odmówione Teofila odwołać z przepaści zguby? Nieszczęśliwą duszyczkę, wszystko to, co się w Tobie stało, odrzucającą, podniosłaś z błota grzechu i nędzy. Nic nie jest niemożliwe dla Ciebie, dla której możliwe jest pozbawionym nadziei przywrócić nadzieję błogosławieństwa.

(przekład: TMB 3, s. 111)

Por. *De nominibus BMV* (AH 15,51, s. 64, w. 44): „*Multos salvans Theophilos*” (‘Ratująca wielu Teofilów’).

[64.] *Mater fidelium universalis*

Tytuł: 'Matka wszystkich wiernych.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – Ps.-BONAV., s. 260: „mater omnium fidelium universalis”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 104-105.

w. 2 *zginął, o Matko, spod Twej kto wypadł obrony* – por. LIBERIUSZ, jw.: „jako mówi święty Bonawentura, [...] «Maryja nie tylo jest matką Chrystusa osobliwą, ale też matką wszystkich wiernych powszechną»”; *OP XIV 26,1; XIV 86.*

spod Twej kto wypadł obrony – zob. obj. *OP XI 20,2.*

[65.] *Mensura divinae potentiae*

Tytuł: 'Miara Boskiej mocy.'

marg.: „*S[anctus] Chrys[ologus]*” – {?}; por. CHRYSOL.*Serm.*, *PL 52,577B*: „Quantus sit Deus satis ignorat ille qui huius Virginis mentem non stupet, animum non miratur”; zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 117; por. IOAN.GEOM.*Annunt*, *PG 106,834*: „Ave [...] mensura ei, qui nullam temporis mensuram novit”.

w. 1 *Na tymli Twa wszechmocność stanęła* – sens: czy na tym kończy się Twoja wszechmoc?

w. 2 *że drugiej takiej Matki już stworzyć nie może?* – zob. obj. *OP VI 36*; por. *XII 47,1; XIII 29,2*; LIBERIUSZ, jw.:

Narodzenie Panny błogosławionej zowie Kościół święty stworzeniem. Wiecie dlaczego? Dlatego, że jako *in creatione* wydaje się nieskończona moc Boska i wszechmocność jego, tak w Naświętszej Pannie ukazało się, co Bóg może, jakie są skarby dobroci, wszechmocności jego. [...] Nigdziej jednak, w żadnej kreaturze, w żadnej swojej robocie nie ukazał, nie wydał tak rzetelnie mocy i władzy swojej Bóg wszechmogący, jako w Naświętszej Pannie, tak iż śmie mówić święty Chryzolog, że jest *mensura divinae potentiae*, miara Boskiej potencji: [...] „Taka to jest Panna, że jaki by Bóg był, żaden dostatecznie poznać nie może, kto tej Panienci serca nie uważy, kto się jej duszy nie przypatrzy”.

[66.] *Domina ritu matris*

Tytuł: 'Pani na sposób matki.'

marg.: „*Ex Claud[iano] appl[icatio]*” – por. CLAUD.*Cons.Stilich.* 3,151-152: „Humanum genus communi nomine fovit / matris, non dominae ritu”.

w. 2 *lubeś Matka, lub Pani* – sens: niezależnie od tego, czy jesteś matką, czy panią.

pełnaś łaskawości – zob. Łk 1,28; obj. *OP II [Motto]*.

[67.] *Virginum signifera*

Tytuł: 'Chorażyna panien.'

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – BONAV., s. 224: „Sancta Maria, virgo virginum signifera”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 7; ARIAS, k. 29v; RAYNAUDUS, s. 62.

w. 1 *Matka Boska panienkom chorążyną iście* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 6-7:

Naświętsza Panna pierwsza przed wszystkimi podniosła tę chorągiew czystości poślubionej, pierwsza zatrąbiła na tę wojnę z ciałem, jako świadczy ś[w.] Ambroży: [...] „Osobliwa Maryja, która hasło świętego dziewictwa podniosła i nienaruszonej czystości pobożną Chrystusowi chorągiew wystawiła.” Stądże Idyjota zowie ją *Virginitatis primipilam* – hetmanką panieństwa, a święty Bonawentura *Virginum signiferam* – chorążyną panienek.

w. 2 *za nią, co czystości Bogu swą ślubowałyście!* – por. OP IV 75,2; XV 92,2.

[68.] *Sequitur deserta cadentem*

Tytuł: ‘Samotna towarzyszy ginącemu’.

marg.: „*Ares<io> Impr[ese]*” – zob. ARESI, *Imprese* 5, s. 7: „*Sequitur deserta cadentem*” (*Stella non ecllissata. Impresa* 122); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 9; PICINELLI, *Mondo*, s. 44 (lib. I, cap. 11. *Planeti*).

w. 2 *pod krzyżem sama Matka ślęczy* – zob. J 19,25; por. LIBERIUSZ, jw.:

Między planetami nie masz słońcu przyjaźniejszego jako planeta *Veneris*. Jutrzenka, jest to jego *fides achates*, wierny towarzysz, który ustawicznie albo idzie przed słońcem, i zowią go *Phosphorus*, albo za słońcem, i zowią go *Hesperus*; i stąd o tej gwiazdzie napisał jeden: *Proxima semper* – «Bliska zawsze słońca», a drugi: *Sequitur deserta cadentem* – «Idzie sama za upadającym». [...] Był ten czas, kiedy od niego wszyscy apostołowie przestraszeni żydowską burzą pierzchnęli. [...] Sama Panna błogosławiona na kształt Jutrzenki była mu *proxima semper*, zawsze przytomna [...] Kiedy na tymże krzyżu świat zęgnął i w łożo zapadał śmiertelności, *sequebatur deserta cadentem*, i owszem na kształt potężnej skały *stabat iuxta crucem eadem semper*.

[69.] *Patria gentium*

Tytuł: ‘Ojczyzna narodów’.

marg.: „*Ex Rutilio*” – RUTIL.NAM. 1,63, s. 90: „*Fecisti patriam diversis gentibus unam*” (o Rzymie).

w. 1-2 *przez Ewę ... przez Maryję* – zob. obj. OP IV 83,1.

Straciliśmy ... raju posesyją – sens: utraciliśmy raj.

szukajmy ojczyzny wiecznej – sens: szukajmy zbawienia w niebie;

por. Flp 3,20: „A nasze obcowanie jest w niebiesiech”; 1Kol 3,1: „co wzgórze jest, szukajcie, gdzie Chrystus jest na prawicy Bożej siedzący”; KOCHOWSKI, *Chrystus*, s. 94: „Niech mi się dzieje / według nadzieje, / bym, Panie, z Tobą / w ojczyźnie wiecznej / stanął społeczny / swoją osobą.” Por. OP III 6,2; XV 41,1; XVI 67,2.

[70.] *Mare spirituale*

Tytuł: ‘Morze duchowne’.

marg.: „*S[anctus] Epipha[nius]*” – P-EIPH.Laud., PG 43,490: „mare spiritale habens gemmam caelestem Christum”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 11; ARIAS, k. 14v; RAYNAUDUS, s. 34; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 78.

w. 1 *Panna morzem duchownym* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Epifanijusz zowie ją morzem duchownym, w którym należona jest niebieska perła, Jezus Chrystus”.

w. 2 *w boleściach opływa* – sens: jest pełna boleści; zob. obj. OP XIV 10,2.

[71.] ***Plenitudo divinitatis***

Tytuł: ‘Pełnia bóstwa.’

marg.: „*S[anctus] Petrus Dam[ianus]*” – zob. DAMIAN.Hom.Nativ., PL 144,752B: „Quod, rogo, vitium, in eius mente, vel corpore vindicare sibi potuit locum, quae ad instar caeli, plenitudinis totius divinitatis meruit esse sacrarium?”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 13.

w. 1 *Pełna ziemia jest chwały Boskiej u psalmisty* – por. Ps 32(33),5: „miłosierdzia Pańskiego pełna jest ziemia”; Ps 71(72),19: „będzie napelniona majestatem jego wszystka ziemia”;

w. 2 *Boga żywot Panny czystej* – sens: życie Maryi było w całości wypełnione Bogiem (możliwy także sens: łono Maryi stało się siedzibą Boga); por. LIBERIUSZ, jw.:

Ona na ziemi tu żyjąc, doszła była tej doskonałości, że całą myślą swoją w Bogu ustawiczną była, nigdy jej od niego i na mgnienie oka nie odrywając. Nadobnie ś[w.] Damian: [...] „Co za występek na jej myśli albo ciele mógł sobie miejsce przywłaszczać, która na kształt nieba stała się godną zupełności całego Bóstwa świętnicą.”

Por. OP XIV 77; XV 2,2.

[72.] ***Virginitate placens***

Tytuł: ‘Podobająca się dzięki panieństwu.’

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR.Laud.Virg., PL 183,59B: „Et si placuit ex virginitate, tamen ex humilitate concepit”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 506.

w. 1 *Bogu mile panieństwo* – por. LIBERIUSZ, jw.: „«Virginitate placuit, humilitate concepit» – powiedział słodki Bernat. «Panieństwem spodobała się, a pokorą poczęła»”.

w. 1-2 *nie masz z wszech cnót, co by / z Twoimi w oczach Boskich zrównało ozdoby* – sens: w oczach Boga żadna z cnót nie dorówna swym pięknem cnotom Maryi.

[73.] ***Humilitate concipiens***

Tytuł: ‘Poczynająca pokorą.’

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.Laud.Virg., jw.; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, jw. (kontynuacja poprzedniego epigramu).

w. 2 *Panna ... pokorą poczęła* – zob. LIBERIUSZ, jw.

[74.] *Dominatrix universi*

Tytuł: ‘Panująca nad światem.’

marg.: „*S[anctus] Ansel[mus]*” – ANSELM. *Orat.*, PL 158,931D: „sancta Maria, Domina mundi”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 519; ESTEVE, s. 204; CARTHAGENA 4, kol. 600.

w. 1 *Boga Panem szerokie znają świata kraje* – sens: cała ziemia uznaje Boga za swego pana.

w. 2 *Syn jurysdykcją swoją Matce zdaje* – zob. obj. OP IV 1; XIII 54; XIV 22; por. IV 5; XV 9,2; LIBERIUSZ, jw.: „Ś[w.] Anselmus tytułuje ją Panią świata, *Dominatrix universi*”; *Gospodyni*, s. 45: „Szeroka jest jej jurysdykcja na ziemi, bo nie nad jedną prowincją postawił ją Bóg wszechmogący, ale nad wszystkim światem”.

[75.] *Iris in circuitu sedis*

Tytuł: ‘Tęcza wokół tronu.’

marg.: „*Apocal[ypsis]*” 4 – Ap 4,3: „et iris erat in circuitu sedis similis visio- ni smaragdinae”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 26; *Gwiazda*, s. 361.

w. 1 *Farbista tęczo, która kolo tronu krążyysz* – zob. Ap 4,3: „a tęcza była około stolice, podobna pojrzeniu smaragdowemu”.

w. 2 *sama gniewnego Boga ubłagać nadążyysz* – zob. obj. OP VI 53; LIBE- RIUSZ, *Gospodyni*, jw.:

A toż Naświętsza Panna stoi przed nim otaczając na koło majestat jego, oblapiając nogi naświętsze jego, stoi jako tęcza jedna, znak przymie- rza i laski, stoi podobna w ozdobie szmaragdowi, aby one dyzgusty jego ślicznością swoją rekreowała i rozpędzała.

[76.] *Similis visioni smaragdinae*

Tytuł: ‘Z wyglądu podobna do szmaragdu.’

marg.: „*Ibidem*” – Ap 4,3; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 26.

w. 1 *Szmaragd jest oczom miły* – zob. obj. OP VIII 61,1; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 25: „O szmaragu pisze Plinijus, iż swoją zielonością ludzkie oko zbył uwesela”.

podobna mu tęcza – zob. obj. OP XIV 75,1.

w. 2 *tak Panna oczy Boskie ku grzesznym zachęca* – sens: Maryja sprawia, że Bóg spogląda laskawszym wzrokiem na grzeszników; por. obj. OP XIV 75,2.

[77.] *Divinitatis oceanus*

Tytuł: ‘Ocean Boskości.’

marg.: „*S[anctus] Bernardinus*” – BERN.SEN. 1, s. 515: „[...] Virgo, de cuius utero, quasi de quodam divinitatis oceano rivi et flumina emanabant omnium gratiarum”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 45.

w. 1 *Oceanie głęboki, morze niezbrodzone* – zob. obj. OP, W, w. 65.

w. 1 *lecz Bóstwem samym napelnione* – por. OP XIV 71; LIBERIUSZ, jw.:

Piękne świadectwo świętego Bernardyna: [...] „Nie lękam się mówić, że na wszystkie łask płynienie miała jakąś jurysdykcją ta Panienska, z której żywota, jako z niezakiego oceanu Bóstwa, strumienie i rzeki wszystkich łask wypływały”.

[78.] *Inter virgines mater*

Tytuł: ‘Matka pośród dziewic’.

marg.: „*Ex Liberio*” – LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 52-53: „Wielka jest ze wsząd i wielkiego zalecenia godna Panna błogosławiona, sama między pannami matka i między matkami panna”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 535: „Panną być wraz i matką nigdy to nie było, / dopiero się to cudo w Maryjej zjawilo” [marg.: Sannazarus).

w. 2 *która się oraz panną, oraz matką kładzie* – sens: która jest zarówno dziewicą, jak i matką; zob. obj. *OP* II 20; por. XIV 27,1.

[79.] *Inter matres virgo*

Tytuł: ‘Dziewica pośród matek’.

marg.: „*Ex eodem*” – LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 52-53.

w. 1 *w waszej że ta liczbie była* – sens: że wśród was była ta, że zaliczała się do matek ta...

w. 2 *macierzyństwem paniństwa co nie naruszyła* – sens: która nie utraciła dziewictwa, mimo że została matką; zob. obj. *OP* V 76.

[80.] *Descendens sicut pluvia*

Tytuł: ‘Zstępująca jak deszcz’.

marg.: „*Psal[morum]*” 71 – Ps 71(72),6: „Descendet sicut pluvia in vellus”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 53.

w. 1 *Deszczowi Cię przyrównam* – zob. obj. *OP* I 85,1; III 93,1; IV 88; LIBERIUSZ, jw.:

Nie darmo król i prorok wielki Dawid stosuje ją do welny: [...] „Spadnie jako deszcz na welnę”. Prorokuje tu o Pannie błogosławionej i mówi, że jedynak Boży i łaska jego święta spadnie na Pannę przyczystą jako deszczyk spada na welnę.

w. 2 *deszcz ożywia zagorzałe ziola* – por. KOCHANOWSKI, *Pieśń [Czego chcesz od nas, Panie...]*, w. 22, s. 4: „zagorzałe zboża deszcz ożywia snadnie”; *OP* XII 92,1.

[81.] *Cibans pauperes domina*

Tytuł: ‘Pani żywiająca ubogich’.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,438C: „Ciba hodie pauperes tuos”.

w. 1 *Paniej tej obsiędźmy wrota* – sens: siądźmy przy bramie prowadzącej do domu tej pani (tzn. zwróćmy się do niej o pomoc); por. *OP* XIII 16,1.

w. 2 *go nam udzieli, mając chleb żywota* – sens: udzieli nam chleba żywota, tj. Chrystusa, którego jest matką; zob. obj. *OP* III 66,1; IX 19,1.

[82.] *In arduis ponens nidum*

Tytuł: 'Zakładająca gniazdo na górze.'

marg.: „*Iob*” <39> – Hi 39,27: „Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila et in arduis ponet nidum suum”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 86.

w. 1 *Wysoko orzeł, wyżej feniks gniazdo ściele* – por. Hi 39,27-28: „Aza na rozkazanie twe wzbije się orzeł i na wysokich miejscach położy gniazdo swoje? Na opokach mieszka [...] i na nieprzystępnych skałach”; LIBERIUSZ, jw.: „Dzisiaj ta niebieska orlica *in arduis ponit nidum suum*, wylatując wszystkie aniołów chóry, wysoko bardzo kładzie gniazdo swoje”.

feniks – mityczny ptak, wzmiankowany przez Herodota (HDT. *Hist.* 2,73) i innych pisarzy antycznych; według Owidiusza (OV.*Met.* 15,391-407, przekł. s. 484-485):

[...] sam siebie zapładnia i na nowo sam się odradza. [...] Kiedy ten ptak ukończy pięć wieków życia, [...] buduje sobie gniazdo u wierzchołka chybotliwej palmy. Skoro wyścieli je gałązkami lawendy i kłosami miękkiego nardu, i pokruszonymi źdźbłami cynamonu i żółtą myrrą, kładzie się na nim i kończy swe życie wśród pięknych zapachów. Z ciała ojca [...] odradza się mały feniks, który ma żyć tyle samo lat.

W tradycji chrześcijańskiej odradzający się feniks był zwykle traktowany jako symbol zmartwychwstałego Chrystusa.

w. 2 z *cnót Twych* – ze względu na twoje cnoty.

Panno, feniksem nazowę Cię śmieie – nawiązanie do maryjnej interpretacji mitu o feniksie, zgodnie z którą jest on symbolem dziewictwa Maryi; por. MARRACCI XIV, s. 111; ERNEST, k. P₄v: „sicut Phoenix est unica avis in terris, ita beata Virgo unica est in mulieribus” (‘tak jak Feniks jest jedyny na świecie, tak błogosławiona Dziewica jest jedyna pośród niewiast’); KOCHOWSKI, *Liryka* II 36, w. 81-84, s. 146 (o wizerunku Matki Bożej w kaplicy przy kościele karmelitów na Piasku w Krakowie, odbudowanej po zniszczeniach spowodowanych w czasie potopu szwedzkiego):

Zachował w rumach skarb nienaruszony,
który dziś jako feniks odmłodzony
lub jako ogród, strząsnąwszy popioły,
kwitnie na wiosnę, wdzięczny i wesoły.

[83.] *Curia curarum salutis*

Tytuł: 'Forum trosk o zbawienie.'

marg.: „*Ex Sidon[io]*” – por. SIDON.APOLL., *PL* 58,455C: „viderit domicilium legum, [...] curiam dignitatum”; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „Legum domicilium” (Sidonio).

w. 2 *na zbawienie ... indulty* – przywileje, umożliwiające zbawienie (metaforycznie o łaskach wypraszanych dla ludzi przez Maryję).

[84.] *Templum pietatis*

Tytuł: 'Świątynia pobożności.'

marg.: „*Anselmus*” – ANSELM.*Orat.*, PL 158,948C: „Tibi, o genetrix vitae, o mater salutis, o templum pietatis et misericordiae [...]”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 611; GAWATH, k. D₇v.

w. 1 *W tym kościele nie rzezą na ofiarę wołów* – sens: w tej świątyni nie składają w ofierze wołów; nawiązanie do kultów pogańskich oraz ofiar z bydła składanych Bogu przez Żydów w świątyni jerozolimskiej (zob. Pwt 21,1-9).

w. 2 *cicha pobożność przechodzi aniołów* – sens: pokorna pobożność Maryi przewyższa pobożność aniołów; por. *Psalterzyk*, k. G₃v: „Kościele pobożności i miłosierdzia”.

[85.] *Virgo plusquam beata*

Tytuł: 'Dziewica przebłogosławiona.'

marg.: „*Idiota*” – IORDANUS, s. 244: „In summa nullo genere vacasti virtutum, o Virgo plusquam beata”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 101.

w. 1 *żywot błogosławię Twój z niewiastą oną* – zob. Łk 11,27 (obj. *OPI* 77,2).

w. 2 *żeś więcej niż błogosławioną* – por. LIBERIUSZ, jw., w. 101-102: „Pięknie mądry Idyjota: [...] «Zgoła nie masz cnoty, której byś próżna była, o Panno więcej niż błogosławiona!»”.

[86.] *Mater omnium, quia Dei*

Tytuł: 'Matka wszystkich, bo Matka Boga.'

marg.: „*S[anctus] Dionys[ius]*” – zob. DION.CARTH.*Evang.Ioann.enarr.*, s. 342: „Discipulus ille electus designat unumquemque fidelem. Quemadmodum enim Christus dixit Ioanni: Ecce mater tua, sic unicuique christiano dedit matrem suam in matrem, ita quod ipsa est mater et advocata omnium nostrum”; por. ALBERT.*Mar.*, s. 98: „Ipsa est mater omnium et Deus Pater est origo omnium [...], sed ipsa est mater eius, qui est causa et origo omnium, ergo ipsa per se est mater omnium”.

w. 2 *trzeba, żeby wszystkim ludziom matką była* – por. *OP* XIV 26,1; XIV 64; XVI 83,2; DION.CARTH., jw.: 'Uczeń ów wybrany oznacza każdego wierzącego. Kiedy bowiem Chrystus rzekł do Jana: «Oto matka twoja», dał w ten sposób swoją matkę za matkę wszystkim chrześcijanom, tak że jest ona matką oraz orędowniczką nas wszystkich”; J 19,27; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 104: „Dzisiaj daje Pan Bóg na świat tę swoją Naświętszą Matkę, a zaraz nam ją oddaje i za matkę naszą” (ciąg dalszy cytatu zob. obj. *OP* XIV 64,2).

[87.] *Refrigerium*

Tytuł: 'Ochłoda.'

marg.: „*Teop[hilus] Paen[itens]*” – THEOPH.PAEN., s. 251: „O adiutrix mea et refrigerium meum”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 50-51.

w. 1 *żadnej piekło ochłody niegodne* – sens: dusze skazane na wieczne potępienie nie mogą liczyć na żadną pomoc; por. LIBERIUSZ, jw., s. 50: „Jeśli zaś weźmiemy potępione na wieczne piekło, prawda, że kto jest *finaliter damnatus*, już stamtąd żadnego Panna błogosławiona wybawić nie może”.

w. 2 *duszy mej, Panno, w czyścju obmyśl chłodne* – sens: Maryjo, wyproś ulgę (ochłodę) dla mojej duszy cierpiącej w czyścju; por. LIBERIUSZ, jw., s. 49: „Bo jeśli weźmiemy te, których Pan Bóg w czyścju poleruje doczesnym ogniem, to pewna, że ci w mękach i utrapieniach swoich doznawają często łaski i pociechy od Panny błogosławionej”; *OP* III 83,2.

w czyścju – zob. obj. *OP* III 83,2.

[88.] *Desiderabilis super mel et favum*

Tytuł: ‘Upragniona bardziej niż plastr miodu.’

marg.: „*Psalm[orum]*” – Ps 18,11: „desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel et favum”.

w. 1 *Ma miód w plastrze swą słodkość, ma i w treści drugą* – zob. Ps 18,11: „Pożądliwsze nad złoto i nad mnogie kamienie drogic i słodsze nad miód i plastr miodowy”.

w treści – w samym miodzie.

w. 2 *kto miodu* – elipsa: kto pragnie miodu.

ja zaś pragnę być Panińskim sługą – por. *OP* VI 21,2; XII 73,1.

[89.] *Deum locus*

Tytuł: ‘Siedziba Boga.’

marg.: „*Ex Aus[onio] appl[icatio]*” – por. AUSON.*Loc.*, *PL* 19,842B: „Templa deum, sanctasque fores, palatiaque aurea”; BEYERLINCK 6, s. 360: „Deum locus” (Owidio).

w. 1 *mury Babilonu* – zob. obj. *OPI* 53,1.

syjońską wieżę – zob. obj. *OP* III 22,1.

w. 2 *miłą obral leżę* – sens: wybrał siedzibę miłą sobie.

[90.] *Domina gloriosa*

Tytuł: ‘Pani chwalebna.’

marg.: „*Ex hymn[o]*” – *O gloriosa Domina*, w. 1: „O gloriosa Domina”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*.

w. 1 *Paniś, bowiem dla świata rządowiś potrzebną* – sens: jesteś panią, ponieważ jesteś potrzebna do tego, żeby rządzić światem; por. *OP* XIV 74.

w. 2 *lecz Cię dla łaskawości świat zowie chwalebna* – zob. tytuł; por. LIBERIUSZ, jw., s. 51-52:

Ostatnie *requisitum*, aby kto panem słusznie był zwany, jest łaskawość i dobroć. [...] A maż to *requisitum* Panna błogosławiona, abyśmy ją zwali panią nieba i ziemie? Ma. Bo a któż prędzej i milej grzesznego człeka do siebie przytuła, jako ona? Kto w potrzebach jego z wielką żarliwością i ochotą stawia, jako ona?

[91.] *Excelsa super sidera*

Tytuł: ‘Wywyższona nad gwiazdy.’

marg.: „*Ex eodem*” – *O gloriosa Domina*, w. 2: „excelsa supra sidera”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*.

w. 1 *święci gwiazdami* – popularne w dawnej literaturze porównanie do gwiazd; zob. np. STAROWOLSKI, *Świątница*, s. 567: „Gwiazdami zasię są wszyscy święci i wybrani Pańscy, którym sam Zbawiciel ten tytuł dać raczył, mówiąc do nich u Mateusza ś[w.]: *Vos estis lux mundi*”.

w. 2 *posiadla nad gwiazdy Panna wyższą sferę* – sens: Maryja zajmuje w niebie wyższe miejsce niż pozostali święci; zob. obj. OP I 37,2; por. IV 91,1; XIII 3; XIV 38,2.

wyższą sferę – zob. obj. OP II 76,2.

[92.] *Vas sanctificationis*

Tytuł: ‘Naczynie uświęcenia.’

marg.: *Ildophon[sus]* – HILDEPHONSUS, PL 96,95C: „Haec femina sanctificationis vas est”; por. ESTEVE, s. 193; RAYNAUDUS, s. 76; GAWATH, k. Z₇.

w. 2 *naczymiem poświęcenia Matkę przybrać chciało* – sens: Bóg chciał, aby Maryja była naczyniem świętości (jako matka Odkupiciela sama wolna od grzechu).

naczymiem poświęcenia – por. 1 Tes 4,3-4: „Abowiem ta jest wola Boża poświęcenie wasze, żebyście się powściągali od porubstwa, aby umiał każdy z was naczynie swe trzymać w świątobliwości i uczciwości”; *Psalterzyk*, k. G₄: „Naczynie poświęcenia”.

[93.] *Conclave augustum*

Tytuł: ‘Czcigodna komnata.’

marg.: „*Gutovius*” – {?}; por. GUTOWSKI, KM, s. 277 (por. MIECHOWITA 1, s. 15):

„Haud quaquam dubitare oportet, hoc ipsum conclave esse, in quo Iesaea propago, mundi regina, Deipara Virgo Maria in lucem edita et enutrita, in quo ab ipso archangelo salutata et Genitrix Dei appellata, in quo filius Dei carnem induit, in quo habitavit, manducavit, bibit, dormivit, quievit” – mówi Justynus Miechowita wyżej cytowany.

w. 1 *sprawiona od wieka* – przygotowana przed wiekami; zob. obj. OP I 1,3; I 11,2.

w. 2 *dla samego Boga i człowieka* – tj. dla Chrystusa (który jest jednocześnie Bogiem i człowiekiem) i dla ludzi; por. GUTOWSKI, s. 11,19-20:

Ponieważ jako Syn Boski obrał sobie Maryją na ziemi, ażeby był w niej jako w pałacu jednym ubrał się w człowieczeństwo nasze dla zbawienia ludzkiego, tak i w niebie jako człowiek w Matce swojej Przenajświętszej zasadził dziś stolicę swoją [...]. Stwierdza też inwencyją i Gwerrykus Opat [...]: «W samej [...] Pannie Przenajświętszej Mądrość przedwieczna wystawiła sobie rezydencją swoją natenczas, kiedy w niej i z niej ludzką naszą przyjęła naturę, też tedy a nie inszą stolicę swoją zasiada dnia dzisiejszego w niebie, ażeby w niej odpoczywał i sądził, z której przedtym tylko

jako z jednego obozowego namiotu w doczesnym życiu swoim wojował».
 [...] A my nędzarze grzeszni [...] mamyż też ingres jaki do kasztelu tego?
 [...] Mamy, byleśmy chcieli; zostawił nam Zbawiciel nasz na wolny wstęp
 przywilej do tego kasztelu swojego przez modlitwę świętą, byleśmy tylko
 nabożnie modlić się i szczerze służyć umieli Matce Boskiej.

[94.] *Fluvius aquae vivae*

Tytuł: 'Rzeka wody żywej'.

marg.: „*Apocal[ypsis]*” 22 – Ap 22,1: „Et ostendit mihi fluvium aquae vitae, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni”.

w. 1 *Pewneć zbawienie ... te potoki wiodą* – por. Ap 22,1 (zob. obj. *OP XIII* 58).

w. 2 *Matka rzeką* – metafora maryjna obecna w dawnej literaturze religijnej; zob. MARRACCI VI, s. 163-164; MATTH.CRAC, *KM*, s. 47.:

Stąd psalm mówi: „Napływ wód rzeki rozwesela miasto Boże”, co oznacza: łaska Maryi raduje Kościół walczący, zaś w Księdze Rodzaju 2: „Z miejsca rozkoszy wypłynęła rzeka”, to znaczy łaska z Maryi, „aby nawadniać ów ogród”, to jest serca zatwardziałe wskutek grzechów.

Słowo wieczne żywą wodą – zob. obj. *OP VI* 71,1.

[95.] *Procedens de sede Dei*

Tytuł: 'Wypływająca z Boskiej stolicy'.

marg.: „*Ibid[em]*” – Ap 22,1.

w. 1 *Ta rzeka już nie z rajskiej wszczyną się krynice* – zob. obj. *OP IV* 70,2; *XV* 77,1.

w. 2 *od samej początek ma Boskiej stolicy* – zob. obj. *XIV* 94,1.

[96.] *Creata provide*

Tytuł: 'Stworzona przez Opatrzność..

marg.: „*Ex hym[no]*” – *O gloriosa Domina*, w. 3: „Qui te creavit provide”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 135.

w. 1 *W wszelkim stworzeniu dzieła Boskiej wszechmocności* – sens: wszystkie rzeczy stworzone są dziełem Boskiej wszechmocy.

w. 2 *stworzenie Panny ... dziełem Opatrzności* – por. LIBERIUSZ, jw.: „I przeto słusznie mówi Kościół, że jest *creata provide*, stworzona opatrznie, [...] bo ją Bóg wszechmogący zaraz w poczęciu łaskami swymi przedziwnie opatrzył”.

Opatrzności – zob. obj. *OPI* 61,1.

[97.] *Lactans ubere Deum*

Tytuł: 'Karmiąca piersią Boga..

marg.: „*Ex eodem*” – *O gloriosa Domina*, w. 4: „Lactasti sacro ubere”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, *passim*.

w. 1 *Błogosławione piersi, pokarmie szczęśliwy* – zob. obj. *OPI* 77,2.

w. 1 *z którym wraz wyssał litość Jezus* – zob. obj. *OP XIV* 48; *XIV* 49.

[98.] Ex semine Abrahae

Tytuł: 'Z nasienia Abrahama.'

marg.: „*Ex «Brev[uario] Rom[ano]»*” – *BREVIARIUM IV*, s. 335: „Nativitas gloriosae Virginis Mariae ex semine Abrahae, ortae de tribu Iuda, clara ex stirpe David (*Ad laudes* święta Narodzenia NMP); por. Łk 1,55: „Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini eius in saecula”.

w. 1 *Wielki pradziadu* – tj. Abrahamie; jako protoplasta narodu wybranego Abraham był także przodkiem Maryi; por. Łk 1,55: „Jako mówił do ojców naszych, Abrahamowi i nasieniu jego na wieki” (słowa Maryi w *Magnificat*).

w. 2 *acz nie ty ją, lecz ta cię czyni sławnym węęka* – sens: nie Maryja zawdzięcza sławę Abrahamowi, ale Abraham Maryi.

[99.] Ex tribu Iuda

Tytuł: 'Z plemienia Judy.'

marg.: „*Ex eod[em]*” – *BREVIARIUM IV*, s. 335.

w. 1 *Większy dział nad swe braty Judzie się brać godzi* – nawiązanie do podziału ziemi przez Jozuego; pokoleniu Judy jako najliczniejszemu przyznano największy obszar; zob. Joz 15,1-12.

w. 2 *gdy z pokolenia jego matka się Lwia rodzi* – sens: ponieważ z rodu Judy pochodzi matka Mesjasza, zwanego lwem z pokolenia Judy; zob. Ap 5,5: „Oto zwyciężył lew z pokolenia Judowego, korzeń Dawidów” (aluzja do błogosławieństwa Jakuba; zob. Rdz 49,9: „Szczenię lwie, Juda: do łupu, synu mój, wstąpiłeś, odpoczywając ległeś jako lew i jako lwica, któż go wzbudzi?”).

[100.] Ex stirpe David

Tytuł: 'Z rodu Dawida.'

marg.: „*Ex eodem*” – *BREVIARIUM IV*, s. 335.

w. 1 *Z monarchów Panna idzie* – sens: Maryja wywodzi się z królewskiego rodu; zob. obj. *OP III* 30,2; *IV* 6,2.

w. 1-2 *czemuż nie pychę, / lecz pokorą Stwórcy się zaleciła* – zob. Łk 1,30,48 (obj. *OP VII* 7,2); por. *XIV* 45,2.

pokorą ... się zaleciła – znalazła uznanie dzięki pokorze.

Zawarcie kwatery XIV

w. 1 *Odbiega liczman swojej nieskutecznej chętki* – sens: rachmistrz porzuca swój trudny do zrealizowania zamiar.

w. 2 *rachując krople deszcza* – zob. *OP VIII*, [Motto].

śnieg zimie pędki – tu zapewne: śnieg, który zimą szybko pokrywa ziemię.

KWATERA XV

Motto: „Oto Panna pocnie i porodzi syna...”

marg.: „*Isaiae*” 7 – Iz 7,14.

[1.] Possesio Domini

Tytuł: 'Dziedzictwo Pana.'

marg.: *Prover[biorum]*” 8 – Prz 8,22 (zob. obj. *OP* II 38); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 129-130, 270.

w. 1 *Działem niebo aniołom* – sens: Bóg przeznaczył niebo dla aniołów.
świat człowiek posiedzie – zob. Rdz 1,28: „napelniajcie ziemię a czyńcie ją sobie poddaną”.

w. 2 *Bóg... w Pamięce tej dziedziczyć będzie* – por. Prz 8,22 (zob. obj. *OP*, P [tytuł]; I 1,3); LIBERIUSZ, jw., s. 129-130:

Sama Naświętsza Panna [...] tegoż momentu zaraz, którego jest poczęta, wziął ją w posesję swoje Bóg wszechmogący i hojnymi łaskami duszę jej poprzedziwszy, w blocko pierworodnego kału wpadać nie dopuścił, [...] i dlatego mówi: [...] Pan na początku dróg swoich, to jest, kiedy czynił dekreta o drodze swojej na świat i odkupieniu jego, zaraz na początku tychże dekretów i predestynacji swoich wziął mię w ręce swoje, w opatrność swoje, zem i na jeden moment w niewoli piekielnego tyra na nie powstała.

Por. *OP* XV 70,1.

[2.] *Possessa ab initio viarum*

Tytuł: ‘Wzięta w posiadanie na początku dróg’

marg.: „*Ibidem*” – Prz 8,22; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 129-130, 270, 316; *OP* II 38.

w. 1 *Żem Boską osiadłością* – zob. obj. wyżej, *OP* XV 1,2; por. II 38,2; XV 70,1.

tak wierz każdy o mnie – sens: niech każdy w to wierzy.

w. 2 *we mnie Bóg... ja w Bogu zostawam przytomnie* – sens: Bóg jest obecny w Maryi, a Maryja w Bogu; zob. obj. *OP* XIV 71,2; XIV 77,2.

[3.] *Valde decora*

Tytuł: ‘Bardzo piękna’

marg.: „*Ex ant[iphona]*” – antyfona *Ave, Regina caelorum* (*BREVLATIC.*, s. 43): „Vale, o valde decora”.

w. 1 *Gdy Cię słońce i miesiąc... stroją* – zob. obj. *OPI* 27,1; I 51; III 15.

w. 2 *wszytkę slichność przechodzisz... pięknoscią swoją* – por. *OP* III 76,1; XIII 15; XV 17,2.

[4.] *Fomes misericordiae*

Tytuł: ‘Zarzewie miłosierdzia’

marg.: „*S[anctus] Bonav[entura]*” – zob. BONAV., s. 185: „Mater misericordiae, fons et fomes pietatis”; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 273.

w. 1 *Już by... nie stało było* – już nie byłoby, już by nie istniał.

w. 2 *by nie ta miłosierdzia Boskiego podniata* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Formenny tytuł daje Pannie błogosławionej Bonawentura święty; zowie ją podniatą miłosierdzia Pańskiego, *fomes misericordiae*”.

[5.] *Lumen lucidissimum*

Tytuł: ‘Światło najjaśniejsze’

marg.: „*S[anctus] Ephraem*” – EPHRAEM, *Laud.*, s. 591: „Ave, lumen praefulgens, quo mundus illustratur” (*Laud.* 1616, s. 707: „Ave lumen lucidissimum”); por. CANISIUS, s. 766; MASENIUS, s. 616; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 275.

w. 1 *Światłem Panna* – zob. obj. *OP* III 84,1; por. IV 16; XI 12,2; XII 49; LIBERIUSZ, jw.: „Czci ją tym nazwiskiem święty Efre: «Ave lumen lucidissimum, quo mundus illustratur. Witaj światło najaśniejsze, którym się świat oświeca»”.

w. 2 *pobożnym, niechętnych, złych – świeci, pali, grzeje* – szyk: pobożnym świeci, niechętnych pali, złych grzeje.

[6.] *Pulchra per naturam*

Tytuł: ‘Piękna z natury’.

marg.: „*Car[dinalis]*” – por. HUGO, *Sup.Cant.*, k. 111v: „Ego pulchra sum per gratiam, tu per naturam”; w rzeczywistości tytuł zaczerpnięty z pism Hugona ze św. Wiktora za pośrednictwem jednego z kazań Liberiusza; zob. Hugo de Sancto Victore, *In festivitate Conceptionis Beatae Virginis*, [w:] Hugonis de S[ancto] Victore *Opera omnia, tribus tomis digesta ...*, Rothomagi 1648, t. 2, s. 488: „Tota pulchra es. Pulchra per naturam, pulchrior per gratiam, pulcherrima fiet per gloriam”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 121.

w. 1-2 *chcąc pokazać, co by / mogła* – sens: chcąc pokazać pełnię swych możliwości.

w. 2 *wszelkie w tę Pannę wlewając ozdoby* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Sluchajcie Hugona de S[ancto]. Victore: [...] „Wszystkaś piękna, piękna wewnątrz, piękna z wierzchu, wszystko co w Tobie jest, piękno jest, ani jest w Tobie, co by w Tobie szpetnego było. We wszystkim jesteś wdzięczna, ani jest, w czym byś była niewdzięczna. Wszystkaś piękna, piękna przez naturę, piękniejsza przez łaskę, napięknieszka będziesz przez chwałę”.

[7.] *Pulchrior per gratiam*

Tytuł: ‘Piękniejsza przez łaskę’.

marg.: „*Idem*” – jw.

w. 1 *trudno ... w paragon iść z Bogiem* – trudno rywalizować z Bogiem.

w. 2 *który łask chciał mieć Matkę Amaltei rogiem* – sens: który chciał, aby Maryja była tak pełna łaski, jak róg Amaltei.

Amaltei rogiem – zob. obj. *OP* III 31,1.

[8.] *Pulcherrima per gloriam*

Tytuł: ‘Najpiękniejsza przez chwałę’.

marg.: „*Idem*” – jw.

w. 1-2 *Piękna Panna ... / ... najśliczniejszą* – zob. obj. wyżej, *OP* XV 6,2.

w. 2 *przez chwałę po Bogu ona najśliczniejszą* – sens: ze względu na chwałę Maryja jest najpiękniejsza po Bogu.

[9.] Populorum parens

Tytuł: 'Matka ludów.'

marg.: „*Ex Symm[acho]*” – zob. SYMMACH.*Epist.*, s. 67: „Nunc vere civitas nostra populorum omnium parens facta est”; BEYERLINCK 6, s. 360: „Populorum parentem” (o Rzymie).

w. 2 *Wszelki Cię ... naród Panią swą wyznaje* – por. obj. *OP* XIV 74.

[10.] Patria virtutum

Tytuł: 'Ojczyzna cnót.'

marg.: „*Ex Cassio[doro]*” – CASSIOD. *Expositio.*, *PL* 70,210B: „patria virtutum”; BEYERLINCK 6, s. 360.

w. 1 *Pielgrzymkamiście cnoty były z sławy blizną* – sens: cnoty tułały się po świecie z uszczerbkiem dla swej sławy.

w. 2 *dokąd się wam ta Panna nie stała ojczyzną* – sens: dopóki nie znalazłyście swej ojczyzny w Maryi (jako pełnej łaski i cnót); zob. obj. *OP* XIV 85; por. III 6; IV 31,2; VIII 72; XII 70,1; XV 39,2; XV 53,1.

[11.] Ianua regis

Tytuł: 'Furtka królewska.'

marg.: „*Ex antiph[ona]*” – *O gloriosa Domina*, w. 9: „Tu regis alti ianua”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*; *OP* XII 93.

w. 1 *Panna fortką królewską, bieżmy, grzeszni, do niej* – por. Ps 23(24),7 (zob. obj. *OP* IV 21,1; por. I 19,1); por. III 48,2; XII 93; LIBERIUSZ, *iw.*, s. 301 (zob. obj. XI 62,1); s. 293:

Chciał ukazać Bóg wszechmogący, że ona jest *regis alti ianua et porta lucis fulgida*, drzwiami Króla niebieskiego i bramą raję świetnego; że człowiek trudno ma postąpić w drodze zbawiennej i zejść do Palestyny niebieskiej, jeśli go nie poprowadzi Naświętsza Panna.

w. 2 *nie broni* – w domyśle: wejścia.

[12.] Porta lucis fulgida

Tytuł: 'Jaśniejąca brama światłości.'

marg.: „*Ibidem*” – *O gloriosa Domina*, w. 10: „Et porta lucis fulgida”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*; por. *OP* VIII 16.

w. 1 *Tej, którą Panna, bromy* – sens: tej bramy, którą jest Maryja; por. obj. *OP* VIII 16; XV 11,1.

w. 2 *pyropy* – pyrop (łac. *pyropus*) rzadki kamień szlachetny, także stop złota i brązu (tzw. czerwony brąz); por. opis palacu Słońca, *OV.Met.* 2,2: „clara micante auro flammisque imitante pyropo” („połyskujący złotem, siejący ognie blach miedzianych”); *OP* XV 22,1.

chryzolity – zob. obj. *OP* V 31,2.

[13.] Per quam vita data

Tytuł: 'Przez którą dany nam żywot.'

marg.: „*Ibid[em]*” – *O gloriosa Domina*, w. 11: „Vitam datam per Virginem”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni, passim*.

w. 1 *Chrystus żywotem* – zob. obj. *OP V 23,2*; por. *XII 22,1*.

w. 2 *przez Makę ludziom żywot dany* – por. *OP VIII 20,2*; *XII 22,2*; *XII 23,2*; *LIBERIUSZ*, jw., s. 300: „Słusznie Kościół święty śpiewa: [...] «*Vitam datam per Virginem, / gentes redemptae plaudite*». [...] «*Wszyscy jej ludzie śpiewajcie, / bo przez nią zbawienie macie*»”.

[14.] *De nocte surgens*

Tytuł: ‘Powstająca z nocy’.

marg.: „*Prover[biorum]*” 3<1> – *Prz 31,15*: „*Et de nocte surrexit deditque praedam domesticis suis*”.

w. 1 *Ufaj tej Pannie ... przy śmiertelnym mroku* – zob. obj. *OP VIII 93,1*.

przy śmiertelnym mroku – tj. w obliczu śmierci; por. obj. *OP V 59,1*.

w. 2 *bez zbawiennego nie da stąd schodzić obroku* – sens: Maryja nie pozwoli ci odejść z tego świata bez zbawiennego pokarmu (tu zapewne o Eucharystii); por. *Prz 31,15*: „*I w nocy wstawała, i dała korzyść domownikom swoim i pokarmy służebnicam swoim*” (z tzw. poematu o dzielnej niewieście).

[15.] *Consiliorum Dei filia*

Tytuł: ‘Córka Boskiej rady’.

marg.: „*Avancinus*” – *AVANCINUS*, s. 6: „*consiliorum quoque filiam gloriari*”.

w. 1 *Świat budując, gdy Stwórca pierwszy kamień kładzie* – szyk: gdy Stwórca, budując świat, kładzie pierwszy kamień; sens: gdy Bóg rozpoczynał dzieło stworzenia.

w. 2 *w tej wiecznej Opatrzności byłaś, Panno, radzie* – nawiązanie do alegorycznej interpretacji *Prz 8,22-31* oraz *Syr 24,5-11*, a także przekonania o pierwszeństwie i udziale Maryi w dziele stworzenia i zbawienia; zob. obj. *OP, P [tytuł]*; *I 1,3*; *XII 29*; *XII 30*.

Opatrzności – zob. obj. *OPI 61,1*.

[16.] *Supremus Sapientiae Divinae partus*

Tytuł: ‘Najwyższy plód Bożej Mądrości’.

marg.: „*Idem*” – *AVANCINUS*, s. 6: „*Virginem esse supremum Sapientiae Divinae partum*”.

w. 1 *Mądrości wieczna* – personifikacja Bożej mądrości stwórczej; por. *Prz 8,22-23*.

w. 2 *tworząc tę, niestworzoną co Mądrość zrodziła* – sens: stwarzając Maryję, która zrodziła odwieczną, niestworzoną Mądrość, tzn. Chrystusa; zob. obj. *OPX 31,1*; por. *1Kor 1,23-25*: „*my przepowiadamy Chrystusa ukrzyżowanego, [...] Chrystusa, mocą Bożą i mądrością Bożą*”.

[17.] *Super omnes speciosa*

Tytuł: ‘Nad wszystkich piękniejsza’.

marg.: „*Ex antiph[ona]*” – antyfony *Ave, Regina caelorum*, w. 5-6 (*BREV. LAIC.*, s. 43): „*Gaude, Virgo gloriosa, / super omnes speciosa*”.

w. 1 *Syn najurodzniejszy z potomków Adama* – Chrystus; por. *Ps 44(45),3*: „*Piękniejszy urodą nad syny człowiecze*” (werset odnoszony do Chrystusa).

w. 2 *Matka ma być z białej płci najpiękniejsza* – zob. obj. *OP V 67,2*; por. *XV 3,2*.

z białej płci – spośród kobiet.

[18.] *Donorum antenuptialium nomine Spiritum Sanctum accipiens*

Tytuł: 'Jako dary przedślubne przyjmująca Ducha Świętego.'

marg.: „*S[anctus] Epipha[nius]*” – Ps.-EPIPH.*Laud.*, PG 43,490C: „*Virgo invenitur esse caelestis sponsa et mater, quae donorum antenuptialium nomine Spiritum Sanctum accepit*”; por. SALAZAR, *Defensio*, s. 244; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 132; *Gwiazda*, s. 351-352.

w. 1 *Ambasjatorze* – zob. obj. *OP VIII 76,1*.

w. 2 „*Duch Święty zstąpi na ni-ę* – *kosztowne bez miary*” – zob. Łk 1,35: „*Duch Święty zstąpi na cię*”; por. obj. *OP XIV 22,1*.

[19.] *Virtutum varietate circumdata*

Tytuł: 'Otoczona orszakiem cnót.'

marg.: „*S[anctus] Remig[ius]*” – zob. Remigius Antissiodorensis, *Enarrationes in Psalmos*, PL 131,380C: „*circumdata varietate, scilicet virtutum*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 135; Ps 44(45),10: „*Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*”; ESTEVE, s. 195; CARTHAGENA 4, kol. 608.

w. 2 *cnót otoczył wkoło orszak długi* – por. Ps 44(45),10 (zob. *OP IV*, [Mot-to]); LIBERIUSZ, jw.: „*«Staęła królowa w złocistym odzieniu, otoczona rozmaitością»*. Co znaczy ta szata? Nic innego jeno rozmaite dary Boże i cnoty święte [...], jako mówi święty Remigijusz: «*circumdata varietate virtutum*»”; *OP III 67,1*; VIII 74,2.

[20.] *Collegium sanctitatis*

Tytuł: 'Kolegium świętobliwości.'

marg.: „*S[anctus] Chrys[ologus]*” – CHRYSOL.*Serm.*, PL 52,593C: „*collegium sanctitatis*”; por. ARIAS, k. 5; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 136-137.

w. 1 *Jak w kolegium różni różnych nauk męże* – zob. obj. *OP VIII 74,1*; por. *XV 26,1*.

w. 2 *Pannę świętobliwość wszelaka obłęże* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Cudnym bardzo tytułem poccił ją Złotomówny Doktor, gdy ją nazwał *Collegium sanctitatis* – Kolegijum świętobliwości. [...] A wicież dlaczego ten ś[więty] doktor nazwał Pannę błogosławioną *Collegium sanctitatis*? Naprzód chciał ukazać, że w niej jako w jednej akademiej, jako w kolegium jakim zgromadzone były wszelkie cnoty święte, i moralne i teologiczne.

Por. *OP III 67,1*.

[21.] *Dignitatum curia*

Tytuł: 'Ratusz dostojęństw.'

marg.: „*Ex Auson[io]*” – AUSON.*Actio*, PL 19,937B: „*curia honorificis*”; por. BEYERLINCK 6, s. 360: „*Dignitatum curia*” (Sidonio).

w. 2 *tego niech pilną będzie honorów ratusza* – sens: niech troszczy się o względy Maryi (która jak ratusz nadający godności obdarza wiernych swoimi łaskami).

[22.] **Domus divum**

Tytuł: ‘Dom bóstw’.

marg.: „*Ex eodem*” – AUSON. *Ordo*, PL 19,869: „Prima urbes inter, divum domus, aurea Roma”; por. BEYERLINCK 6, s. 360: „Domus divum” (Ausonio).

w. 1 *Neronów dom* – zob. obj. *OP* VIII 55,1.

z pyropów – zob. obj. *OP* XV 12,2

był jedno ubóstwo – sens: był bardzo ubogi, nędzny.

w. 2 *świeńiejszy ten* – elipsa: dom (tj. Maryja).

kiedy w nim przemieszkato Bóstwo – tj. Chrystus; por. *OP* VIII 55,2.

[23.] **Petra refugii**

Tytuł: ‘Skala ucieczki’.

marg.: „*Psal[morum]*” 103 – Ps 103(104),18: „Montes excelsi cervis, petra refugium herinacis”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Petra refugii”.

w. 1 *duszny nieprzyjaciel* – szatan.

w. 2 *Panna opoką* – zob. obj. *OP* IV 95,1; XIII 4,2; por. III 23,1.

w tej ma ucieczka opoce – por. Ps 103(104),18 (zob. obj. *OP* VII 94,1).

[24.] **Fons hortorum**

Tytuł: ‘Źródło ogrodów’.

marg.: „*Cant[icorum]*” 4 – Pnp 4,15: „Fons hortorum”.

w. 1-2 *Nie kairskie rurmuzy, nie wód akwedukty, / lecz z niebieskiej ten ogród rosy daje frukty* – sens: ogród ten (tj. Maryja) rodzi owoce nie dzięki wodzie dostarczanej przez kairskie wodociągi i akwedukty, tylko dzięki niebieskiej rosie (tj. Chrystusowi).

kairskie rurmuzy ... wód akwedukty – zapewne akwedukt, którym dostarczano wodę do cytadeli w Kairze (Egipt), zbudowanej w XII w. na polecenie Saladyna; por. RADZIWIŁŁ, s. 172:

Tamże na brzegu po lewie, tuż nad Nilem, jest wieża wielka, okrągła, z kwadratu, niewysoka, ale barzo mięjsza, w której kołem z dzbankami ciągną wodę na wierzch, a potem są *aquaeductus*, także z kwadratu (na ten kształt budowane jako i około Rzymu), które idą aż do zamku jako z pół mile i dodają także wody do niższego mieszkania.

niebieskiej ... rosy – zob. obj. *OPI* 55,1; por. VI 32,1.

ten ogród – Maryja; zob. obj. *OP*, [Tytuł].

[25.] **Fecunda Mater**

Tytuł: ‘Płodna matka’.

marg.: „*Ex Cassio[doro]*” – por. CASSIOD. *Epist. XXXIX*, PL 69,535A: „Nulli sit ingrata Roma, quae dici non potest aliena. Illa eloquentiae fecunda

mater”; por. Ps.-HILDEPHONS *Assumpt.*, PL 96,268C: „quae virgo permansit, et fecunda mater”; BEYERLINCK 6, s. 361: „Eloquentiae fecunda mater” (Cassiodoro); LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 83.

w. 1 *Plodną matką, Cerero* – Cerera (Ceres), rzymska bogini płodności i urodzajów, odpowiednik greckiej Demeter, zwana „plodną matką” (np. Manilius, *Astronomica* 2,21: „fecunda Ceres”); por. OP XVI 71,1.

w. 2 *chleb żywota* – tj. Chrystusa; zob. obj. OP III 66,1.

[26.] *Gymnasium caelestis literaturae*

Tytuł: ‘Gimnazjum niebieskiej nauki.’

marg.: „Galatin[nus]” – {?}; zob. SIDON.APOLL., PL 58,455C: „viderit [...] gymnasium litterarum”; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „Gymnasium litterarum” (Sidonio).

w. 1 *Panna akademiją* – zob. obj. OP VIII 74,1; XV 20.

w. 2 *w której na człowieczeństwo został Bóg promotem* – sens: w której Bóg stał się człowiekiem (dosł. został wypromowany na człowieka); por. KOCHOWSKI, *Liryka* IV 26, w. 53-56, s. 283:

Niechaj kogokolwiek strona
w Padwi uczy Machaona
ani zajrzę sławie czyjej,
że on promot w Bononijej.

[27.] *Lux orbis terrarum*

Tytuł: ‘Światło ziemi.’

marg.: „Idem” – {?}; zob. Marcus Tullius Cicero, *In Lucium Catilinam* 4,11: „Videor enim mihi videre hanc urbem, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium”; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „Lux orbis terrarum” (Ciceroni).

w. 2 *Panna świeci promieniami swemi* – por. OP XVI 4.

[28.] *Officina salutis*

Tytuł: ‘Kuźnia zbawienia.’

marg.: „Idem” – {?}; zob. IOAN.DAMASC. *Dormit.orat.*, PG 96,762A-B: „salutis nostrae officina”.

w. 1 *Kopronim* – Konstantyn V Kopronim, cesarz bizantyjski w latach 741-775, ikonoklasta, utrzymujący, że jedyną zasługą Maryi w dziele zbawienia było zrodzenie Chrystusa; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 310:

Żywot mamy przez Maryją. Nie tyło z tej miary, jako niezbożnie twierdził Constantinus Copronymus Iconoclasta, który plugawym nazwiskiem swoim chcąc zelżyć Naświętszą Pannę, wzięwszy worek pełen złota i ukazując, pytał: „Siła ten worek waży?”. Gdy odpowiedziano, iż wiele waży, wysypawszy złoto, czczy worek trzymając, pytał znowu: „A teraz siła waży?”. Gdy oni rzekli, że teraz nic nie waży, aż on do nich: „Tak-że rozumiecie o Matce Chrystusowej, że po urodzeniu Chrystusa żadnej ceny nie

jest i że do zbawienia ludzkiego nie inaczej pomogła, jeno że Chrystusa, okup świata, porodziła”.

w. 2 *kuźnią zbawienia* – por. *OP IX 42,1*; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 310 (zob. obj. *OP X 73,1*).

[29.] *Templum pacifici Martis*

Tytuł: ‘Świątynia Marsa przynoszącego pokój’.

marg.: brak; por. np. Albericus Gentilis, *De armis romanis libri duo*, Hanoviae 1612, s. 267: „Martis templum pacifici in oppido fuit” (Mart[ianus] Cap[ella]).

w. 1 *Marsie niebieski* – tu w odniesieniu do Chrystusa; por. obj. *OP X 39,1*.
gdyc się na świat droga ściele – sens: gdy wybierasz się na ten świat.

w. 2 *w tym spokojnym spokojny masz spocząc kościele* – szyk: spokojny [Marsie], masz spocząc w tym spokojnym kościele (możliwy też sens: możesz spocząc spokojnie w tej spokojnej świątyni).

spokojny – tu jako odpowiednik łac. *pacificus* – przynoszący pokój, uspokojenie, pokojowy; według niektórych źródeł przydomek rzymskiego boga wojny Marsa jako opiekuna ład w państwie i utożsamianego w tym przypadku ze starym bóstwem italskim Kwirynusem; zob. np. *Servii Grammatici Qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, vol. 1: *Aeneidos librorum I-V commentarii*, ed. G. Thilo, Lipsiae 1881, s. 108: „Mars enim cum saevit Gradivus dicitur, cum tranquillus est Quirinus” (‘Mars bowiem, kiedy się sroży, zwany jest Gradywem, kiedy zaś pokojny – Kwirynem’); być może także aluzja do Iz 9,5 (zob. obj. *OP III 56,2*).

w tym spokojnym ... kościele – w tej świątyni pokoju, tj. w Maryji (jako świątyni, w której spoczął Chrystus – „Mars niebieski”); zapewne aluzja do świątyni Kwiryna (zob. wyżej) na rzymskim Kwirynale; według tradycji marmur z tej świątyni posłużył do budowy kościoła Naświętszej Panny *in Ara Caeli* na Kapitolu (zob. obj. *OP VIII 11*); zob. WARGOCKI, s. 116: „schod do kościoła [...] sto dwadzieścia i ośm ma stopni, które z marmuru kościoła Kwirynowego urobiono”; niewykluczone także skojarzenie z wzniesionym przez Oktawiana Augusta w 13 r. przed Chr. Ołtarzem Pokoju (*Ara Pacis Augustae*) na Polu Marsowym w Rzymie; w 75 r. cesarz Wespazjan wznosił ponadto na Polu Marsowym Świątynię Pokoju (*Templum Pacis*) na pamiątkę zwycięstwa nad Żydami.

[30.] *Uranopolis*

Tytuł: ‘Miasto niebiańskie’.

marg.: brak; por. BEYERLINCK 6, s. 361.

w. 1 *Miastem Panna niebieskim* – zob. tytuł, oznaczający utopijne „niebiańskie miasto”, założone w końcu IV w. przed Chr. na półwyspie Athos przez Aleksarchosa, brata władcy Macedonii Kasandra (zob. Strabo, *Geographica* 7,35).

w. 2 *wszytkę myśl w tajemnicach nieba utopila* – sens: była całkowicie zatopiona w myślach o Bogu; por. obj. *OP XIV 71,2*.

[31.] *Protegens ab hoste*

Tytuł: 'Chroniąca przed wrogiem.'

marg.: „*Ex antiph[ona]*” – zob. np. *Officium Beatae Mariae Virginis (BREV. LAIC.*, s. 23): „Tu nos ab hoste protege / et mortis hora suscipe”.

w. 1 *Czart ... Świat ... Ciało* – zob. obj. *OP* II 34,1; por. *IV* 24,1.

walczy zbytki – walczy za pomocą zbytków (tzn. bogactw, rzeczy zbytecznych).

w. 2 *nieprzyjacioly ... uśmierz oraz uszytki* – sens: pokonaj jednocześnie wszystkich nieprzyjaciół.

[32.] *Gratiarum pelagus*

Tytuł: 'Morze łask.'

marg.: „*S[anctus] Damas[cenus]*” – IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 547: „Tota Spiritus thalamus est, gratiarum pelagus”; por. ARIAS, k. 19v; RAYNAUDUS, s. 48; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 121; *OP* IV 73.

w. 2 *Panna morzem* – zob. obj. *OP*, W, w. 65.

gdy na nią łaska Boska spadnie – por. *OP* IV 73,2; LIBERIUSZ, jw.: „święty Damascen zowie ją [...] *gratiarum pelagus*, Morzem łask Bożych”.

[33.] *Mons myrrhae*

Tytuł: 'Góra mirry.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 4 – Pnp 4,6: „vadam ad montem myrrhae”; por. ARIAS, k. 16v; LYRAEUS, s. 472.

w. 1 „*Przemiany*” – tytuł poematu (łac. *Metamorphoseon libri*) rzymskiego poety Owidiusza (43 przed Chr. – 17/18 r. po Chr.), zwanego tak ze względu na powtarzający się motyw przemiany bohaterów opowiedzianych lub wspomnianych w nim mitów; tu przywołany zapewne ze względu na historię Myrry (OV.*Met.* 10,298-502), córki króla Cypru Kinyrasa, która zapalała kazirodczą miłością do ojca, a następnie została przez Afrodytę zamieniona w krzew mirry.

nic prawdy niemające szczyrój – jako poemat pogański, opowiadający o nieprawdziwych, sprzecznych z religią chrześcijańską mitach.

w. 2 *Panna pod krzyżem stojąc iście górą mirry* – sens: prawdziwą (w przeciwieństwie do bohaterki poematu Owidiusza) górą mirry stała się Maryja stojąca pod krzyżem; por. *OP* XI 41,2.

pod krzyżem stojąc – zob. obj. *OP* XI 41,1; por. *XIV* 2,2; *XIV* 7; *XIV* 18,1.

górą mirry – por. Pnp 4,6: „pójdę do góry mirry”.

mirry – zob. obj. *OP* III 18,1.

[34.] *Collis thurris*

Tytuł: 'Pagórek kadzidla.'

marg.: „*Ibid[em]*” – Pnp 4,6: „vadam [...] ad collem thuris”; por. ARIAS, k. 5.

w. 1 *dla nieprawości* – z powodu grzechów.

w. 2 *ten pagórek wydaje miłe mu kadzidla* – por. Pnp 4,6: „pójde [...] do pagórku kadzidla”.

ten pagórek – Maryja.

kadzidla – tu: wonności, symbol miłych Bogu cnót i zasług Maryi.

[35.] ***Toto mirabilis orbe***

Tytuł: ‘Podziwiana przez cały świat.’

marg.: brak – zob. CASSIOD. *Epist. II PL* 69,828C: „Sedes illa toto orbe mirabilis” (formuła odnoszona do Rzymu lub Jerozolimy); por. BEYER-LINCK 6, s. 362: „Sedes toto mirabilis orbe” (Cassiodoro).

w. 1-2 *Z podziwieniem ... wszelkiego luda, / że Bóg przez Matkę czyni ... takie cuda* – por. *OP XII* 2.

[36.] ***Fecunda sterilium parentum soboles***

Tytuł: ‘Płodna latorośl bezpłodnych rodziców.’

marg.: brak – por. GERMAN. *Mariale*, s. 174: „Beata Virgo votis sterilium parentum impetrata”.

w. 1 *Nie troszcz się, Joachimie, żeć Anna nie rodzi* – według apokryficznej *Protoewangelii Jakuba* rodzice Maryi długo nie mieli potomstwa i dopiero w późnej starości, po czterdziestodniowym poście i modlitwach Joachima, doczekali się córki – Maryi; por. SKARGA, *Żywoty*, s. 660: „Długo żyli bez potomstwa żadnego, owocem małżeństwa i dziećkami cieszyć się nie mogli [c], prze co byli strapieni i smutni” (por. tamże, s. 798).

Joachimie ... Anna – zob. obj. *OP VIII* 25,1; por. XII 63; XIII 71,1.

w. 2 *nierychle płodną córką pociechyc nagrodzi* – sens: wynagrodzi ci długo oczekiwane dzieci płodną córką (tj. Maryją).

płodną córką – por. *OP I* 95,2; XV 25.

[37.] ***Valde misericors***

Tytuł: ‘Nad miarę miłosierna.’

marg.: „*Theoph[ilus] Paenit[ens]*” – THEOPH.PAEN., s. 251: „Es potentissima et valde misericors”.

[38.] ***Exaudiens opertos sceleribus***

Tytuł: ‘Wysłuchująca przygniecionych występkami.’

marg.: „*Idem*” – THEOPH.PAEN., s. 251: „quae semper exaudis opertos sceleribus ad te confugientes”.

w. 1 *wierutny niecnota* – por. *OP IV* 50,2.

w. 2 *u Panny nikomu nie zawarte wrota* – por. THEOPH.PAEN., jw.: ‘która zawsze wysłuchujesz tych, którzy przygnieceni występkami uciekają się do Ciebie.’

[39.] ***Virtutum conventus***

Tytuł: ‘Zgromadzenie cnót.’

marg.: „*Petr[us] Da[mianus]*” – DAMIAN. *Assumpt.*, *PL* 144,722A: „Universus ergo pulvis pigmentarius in Virgine coniectus est, quia in ea virtutum conventus reverendum sibi thalamum consecravit”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyn*, s. 138.

w. 1 *Morze w się wody bierze* – sens: morze przyjmuje, gromadzi wszelkie wody.
Febus – zob. obj. *OP*, W, w. 22.

w. 2 *w Pannie się... gromadzą wszelkie... cnoty* – por. *OP* IV 31; VIII 72; XII 70,1; XV 10; XV 53,1; LIBERIUSZ, jw.: „Potwierdza tego Damijan ś[więty], gdy mówi, że w Pannie Przenaświętszej cnoty były jako w klasztorze jednym, jakoby też rzekł, w kolegijum jednym”.

[40.] *Mundus Deo specialissimus*

Tytuł: ‘Świat szczególnie dla Boga’.

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – zob. Ps.-BERN.CLAR., *PL* 184,1015D: „Prius enim Altissimus sibi eam quasi mundum specialissimum creavit”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 147; ARIAS, k. 17; LYRAEUS, s. 471.

w. 1 *Czy Cię teszno, czy gardzisz firmamentem walnym* – sens: czy Ci się sprzykrzył, czy gardzisz całym niebem.

firmamentem walnym – tu być może w znaczeniu: niebem stałym, w odniesieniu do nieba empirejskiego (zob. obj. *OP* II 59,1), utożsamianego niekiedy z nieruchomą, stałą sferą nieba, siedzibą Boga jako nieruchomego poruszyciela (*primum mobile*), który wprawia w ruch pozostałe sfery kosmosu; zob. BONAV., *Commentaria in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*, [w:] *Opera*, t. 2, Quaracchi 1885, s. 70: „In quolibet genere mobile praesupponit immobile [...]; sed corpus caeli siderei est mobile, ergo super illud de necessitate est ponere ulterius corpus, quod sit immobile; hoc autem dico empyreum” (‘W każdym rodzaju to, co ruchome, zakłada istnienie tego, co nieruchome [...]; lecz sfera nieba gwiazdzonego jest ruchoma, dlatego z konieczności należy przyjąć, że ponad nią istnieje inna sfera, nieruchoma; ją zaś nazywam empirejską’).

w. 2 *kiedyś światem Panna specjalnym* – por. LIBERIUSZ, jw.: „Bernat święty zowie naświetszą Pannę światem: «Mariam Deus tamquam mundum specialissimum sibi condidit». [...] Światem zowie Bernat święty błogosławioną Pannę, bo jak świat zamyka w sobie wszystkie *gradus entis*, tak ona ma wszystkie *gradus i species virtutis*, i nie masz tej ozdoby, tej cnoty, którą by nie była opatrzona”; *OP* XV 52.

[41.] *Communis omnium patria*

Tytuł: ‘Wspólna ojczyzna wszystkich’.

marg.: „*Ex Symm[acho] ap[plicatio]*” – zob. SYMMACH.*Epist.*, s. 127: „Venturum te ad communem patriam fama promiserat”; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „patria communis” (Modestino).

w. 1 *Do tej ojczyzny* – tj. do Maryi; por. *OP* III 6,2; XIV 69.

niech się garną chuci – niech się kierują chęci, pragnienia.

[42.] *Vertex mundi*

Tytuł: ‘Szczyt świata’.

marg.: „*Ex Sidon[i]o appli[catio]*” – zob. SIDON.APOLL., *PL* 58,455C: „viderit [...] verticem mundi”; por. BEYERLINCK 6, s. 361: „Vertex mundi” (Sidonio); SPINELLI, s. 371.

w. 1-2 *Dosyć wysoko ten świat wierzch głowy podniesie, / gdy w tej Pannie o Boski tron aże oprze się* – sens: bardzo wysoko podniesie głowę (tj. będzie się chlubić) ten świat, kiedy w osobie Maryi zajmie miejsce tuż obok tronu Bożego (zob. też obj. *OP IV 91*; por. *XIV 38*).

wierzch głowy – szczyt, najwyższy punkt; por. SPINELLI, jw.: „*quae est in Ecclesia veluti polus et vertex mundi sublimis supra omnes*” (‘która jest [tj. Maryja] w Kościele niczym biegun lub wierzchołek świata, górujący ponad wszystkimi’); *OP IV 91*.

[43.] ***Civis sanctorum***

Tytuł: ‘Wspólobywatelka świętych.’

marg.: „*Ephesio[rum]*” – Ef 2,19: „*Ergo iam non estis hospites et advena, sed estis cives sanctorum et domestici Dei*”.

w. 1-2 *Nie sami się tą gością, święci Boży, cieszcie, / miejskie grzeszni w niebieskim dla niej przyjmą miście* – sens: nie tylko wy, święci w niebie, radujcie się obecnością w nim Maryi; również grzesznicy (dzięki jej wstawiennictwu) staną się jego pełnoprawnymi obywatelami.

tą gością – tj. Maryją.

miejskie ... przyjmą – przyjmą obywatelstwo miasta, staną się jego pełnoprawnymi obywatelami i mieszkańcami; por. Ef 2,19: „*A przeto już nie jesteście goście i przychodnie, aleście mieszczenie z świętymi i domownicy Boży*”.

w niebieskim ... miście – zob. obj. *OP VI 3,1*.

[44.] ***Domestica Dei***

Tytuł: ‘Domowniczka Boga.’

marg.: „*Ibid[em]*” – Ef 2,19 (jw.).

w. 1 *Boskim domowym* – domownikiem Boga, mieszkańcem domu Bożego; zob. obj. *OP XV 43*.

w. 2 *w której mieszkał przez dziewięć miesięcy* – por. *OP II 59,2*.

[45.] ***Terra Domini benedicta***

Tytuł: ‘Błogosławiona ziemia Pana.’

marg.: „*Psal[morum]*” 84 – Ps 84(85),13: „*Etenim Dominus dabit benignitatem et terra nostra dabit fructum suum*”; por. ESTEVE, s. 193; CARTHAGENA 4, kol. 611; ARIAS, k. 26.

w. 1 *Znaczniesi pobłogosławił rolę Twą, o Boże* – por. obj. *OP IX 5,2*; Ps 84(85),13: „*Abowiem Pan pokaże dobroć, a ziemia nasza wyda swój owoc*”; *Psalterzyk*, k. G₄: „*Ziemia Pańska błogosławiona*”.

w. 2 *która pokrzyw nie rodzi* – por. *OP IX, 5,1*.

zbawienia zboże – tj. Chrystusa; por. *OP I 85,1*; *III 97,2*; *XV 64,2*.

[46.] ***Caelum et terram amplitudine superans***

Tytuł: ‘Przewyższająca wielkością niebo i ziemię.’

marg.: „*S[anctus] Chryso[stomus]*” – *Ioannes Chrysostomus in Liturgia*, [w:] CANISIUS, s. 12: „*Sola haec caelum et terram amplitudine superavit*”; por. IOAN.DAMASC.*Nativ.*, s. 575; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 149.

w. 1 *Któremu świat jest ciasny, ciasne nieba sfery* – zob. obj. *OP VI 75*.
nieba sfery – zob. obj. *OP II 76,2*

w. 2 *ten się w żywota Panny zmieścił peryfery* – sens: ten się zmieścił w łonie Maryi (o Jezusie); por. *OP VIII 2,2*; *VIII 6,2*; *XII 67,2*; *XV 47,2*; *XVI 92,2*; LIBERIUSZ, jw.: „Nadobnie święty Chryzostom: [...] «Haec sola caelum et terram amplitudine superavit [...]». [...] «Ta sama niebo i ziemię zacnością zwyciężyła»”.

[47.] *Fines divinitatis attingens*

Tytuł: ‘Granicząca z bóstwem.’

marg.: „*S[anctus] Thom[as]*” – por. THOM.AQUIN., *Summa* 1,25,6 (zob. obj. *OP XII 86*); LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 152.

w. 1 *o granice bóstwa Panna się oparła* – sens: Maryja otarła się o samą boskość; por. obj. *OP II 21,2*; LIBERIUSZ, jw.: „przez tę dostojność tknęła się bóstwa swojego; «fines divinitatis attingit» – mówi tenże doktor święty”.

w. 2 *prawdziwego Boga* – tj. Chrystusa.

w żywocie zawarła – por. *OP VIII 6,2*.

[48.] *Complanata via*

Tytuł: ‘Droga wyrównana.’

marg.: „*Oleaster*” – zob. komentarz Oleastra (Hieronimus ab Oleastro) do Prz 4,11: „*Viae, quae ad eas ducebant erant complanatae*”; cyt. za: LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 154-155.

w. 1 *do miast ucieczki* – zob. obj. *OP VI 11*.

w. 2 *Panna ... drogą grzesznym zawsze równą* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Więc powiada Oleaster z starych ramot żydowskich, iż drogi, co do tych miast prowadziły, były równe, gładkie [...], aby nie było żadnej zawady, co by uciekającego zatrzymać, zrazić, zabawić mogło. Większą my daleko grzeszni wygodę mamy z Panny błogosławionej.

[49.] *In qua nihil durum*

Tytuł: ‘W której nie ma żadnej surowości.’

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – por. BERN.CLAR., *Dom. Assumpt.*, *PL* 183,430C: „*Revolve diligentius evangelicae historiae seriem universam, et si quid forte increpatorium, si quid durum, si quod denique signum vel tenuis indignationis occurrerit in Maria, de caetero suspectam habeas et accedere verearis*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 155-156.

w. 1 *bys się cięższych czuł Judasza zbrodni* – sens: choćbyś uważał, że popełniłeś zbrodnie cięższe od tej, jakiej dopuścił się Judasz;

Judasza zbrodni – tj. zdrady Jezusa przez Judasza; por. obj. *OP V 54*.

w. 2 *nad Pannę nikt nie zleczy sumnienia łagodniej* – por. LIBERIUSZ, jw.:

Zaś od Panny błogosławionej nigdy nie słyhać nic ostrego, nie słyhać, aby kogo zgromiła, aby słowem ofuknęła. [...] Mówi Bernat święty: [...] „Przebież jako napilniej wszystkę Ewangelię świętę historiją, a jeśli

co fukliwego, jeśli co groźliwego, jeśli na koniec znak jaki choć malusieńkiego gniewu i strofowania najdziesz w Pannie Maryjej – stój, nie przystępuj, lękaj się”. Ale nic takiego o niej nie najdziesz, żadnego ostrego słowa z ust jej nie usłyszysz.

[50.] *Cenaculum Helizaei*

Tytuł: ‘Wieczernik Elizeusza.’

marg.: 4 „*Reg[um]*” 4 – 2 Krl 4,10: „Facimus ergo ei cenaculum parvum”.

w. 1 *W tym wieczerniku prorok gdy stanie gospodą* – nawiązanie do pobytu proroka Elizeusza u kobiety w Szunem; zob. 2 Krl 4,9-10: „Która rzekła do męża swego: Widzę, że to jest mąż Boży święty, który tędy często przechodzi. Uczynimy mu tedy sałę małą a postawmy mu w niej łóżko i stół”; tu metaforycznie o Maryi, w której „zatrzymał się” Chrystus.

gdy stanie gospodą – kiedy zatrzyma się na nocleg i posiłek.

w. 2 *wielką ... łask płaci nagrodą* – szyk: płaci wielką nagrodą łask (tzn. płaci za gościnę udzielając licznych łask; aluzja do Elizeusza, który odwdziaczył się Szunemitce, obiecując jej, że urodzi syna, a następnie przywracając mu życie; zob. 2 Krl 4,12-37).

[51.] *Cella odoramentorum*

Tytuł: ‘Skład wonności.’

marg.: „*Isaiae*” 39 – Iz 39,2: „et ostendit eis cellam aromatum”; por. CELLEN.*Serm.*, PL 202,654D: „Ecce Virgo, cella aromatum”; MARRACCI III, s. 71-72.

w. 1 *Ezechijaszu* – Ezechiasz, syn Achaza, król Judy w 2. poł. VIII w. przed Chr.

zamknij twe apteki – aluzja do poselstwa króla babilońskiego, które przybyło do Ezechiasza na wieść o jego chorobie i uzdrowieniu, i które zostało przez niego życzliwie przyjęte; zob. Iz 39,2: „I był im rad Ezechijasz, i ukazał im gmach ziół drogich i srebra, i złota, i wonnych rzeczy, i olejków bardzo dobrych, i wszystkie gmachy sprzętu swego, i wszystko, co się znajdowało w skarbiech jego”.

w. 2 *większe nam Bóg otwiera przez Matkę swą leki* – por. OPI 40; IX 79,1.

[52.] *Orbis compendium*

Tytuł: ‘Kompedium świata.’

marg.: „*Ex Athaen[eo]*” – zob. *Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim*, ed. Iohannes Schweighaeuser, Argentorati 1801, s. 75: „Roma compendium orbis terrarum”; por. BEYERLINCK 6, s. 360: „orbis compendium seu breviarium” (Athenaeus).

w. 1 *Zbiorem świata* – tj. mikrokosmosem, „streszczeniem” świata.

takim kształtem – w ten sposób, z tego powodu.

w. 2 *ma-li świat co dobrego, w Pannie jest ryczałtem* – zob. obj. OP XV 40,2; por. XVI 8,2.

ma-li – jeśli ma.

[53.] *Virtutum omnium lar*

Tytuł: 'Domostwo cnót wszelakich.'

marg.: „*Ex Ammi[ano]*” – por. AMM. 14,6,21: „virtutum omnium domicilium Roma”; BEYERLINCK 6, s. 360: „imperii virtutumque omnium larem” (Ammian[us]), s. 361: „Virtutum lar” (Ammiano).

w. 1 *W Pannie świętej gościło wszelakie cnót mnostwo* – por. OP IV 31.

w. 2 *nie gospođę, lecz prawe domostwo* – sens: nie miejsce chwilowego pobytu, ale stałą siedzibę.

[54.] *Suscipiens vota*

Tytuł: 'Przyjmująca prośby.'

marg.: „*S[anctus] Augustinus*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2106: „et cum susceperis vota, culpas nostras orando excusa”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159.

w. 1-2 *Kiedy referendarką Panna ... / pódźmy z supliką* – zob. obj. OP V 20; por. LIBERIUSZ, jw., s. 159-160:

Dzięki niezmierne i Tobie, dobrodziejko prześwięta, że o nas niegodne takie starania czynisz, że tak żarliwie sprawy i potrzeby nasze przez majestatem Bożym promowujesz. [...] „Przyjmi jakiekolwiek, acz liche, i zasługom Twoim nierówne dzięki, a gdy przyjmiesz modlitwy, wymów prośbą Twoją nasze występki”.

[55.] *Culpas excusans*

Tytuł: 'Oddalająca występki.'

marg.: „*Idem*” – Ps.-AUG.*Annunt.*, PL 39,2106; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 159.

w. 1 *tak bezpieczną* – tak pewna, śmiała.

w. 2 *Sprawiedliwość wieczną* – Boga; por. Ps 118(119),137,142: „Sprawiedliwyś jest, Panie, i sąd twój prawy. [...] Sprawiedliwość twoja sprawiedliwość na wieki”; Iz 51,6: „sprawiedliwość moja nie ustanie”.

[56.] *Decus naturae*

Tytuł: 'Ozdoba natury.'

marg.: „*Ioan[nes] Geo[metra]*” – IOAN.GEOM.*Hymn.*, s. 8: „Gaude, Virgo, decus naturae pulchraque imago”; por. RAYNAUDUS, s. 15; MARRACCI III, s. 109.

w. 1 *Naturze ludzkiej, Panno, dalaś ozdób siła* – sens: Maryja ozdobiła ludzką naturę rozlicznymi cnotami (jako wolna od grzechu i pełna łaski).

w. 2 *to większa* – o wiele ważniejsze jest to...

żeś Twym płodem onę naprawiła – sens: Maryja rodząc Chrystusa przyczyniła się do odnowienia (zbawienia) ludzkiej natury; por. OP II 14,2; IX 71; X 4; XVI 59,2.

[57.] *Imago continens genium artificis*

Tytuł: 'Obraz wyrażający naturę artysty.'

marg.: „*Idem*” – IOAN.GEOM.*Hymn.*, s. 8: „Gaude, Virgo, decus naturae pulchraeque imago / quae summi genium continet artificis”.

w. 1 *wielkiego mistrza* – tj. Boga; por. *OPI* 84.

w. 1-2 *konterfecie, / w którym się Bóg wynazil* – sens: Maryja jest obrazem, wyrażającym naturę Boga; por. *OP II* 35,2.

[58.] *Naturae cumulus*

Tytuł: ‘Uwieńczenie natury’.

marg.: brak.

w. 1 *Przyzna-ć dzilo natury i odwagę skrzętną, / tworząc tę kreaturę poko świat pamiętną* – sens niejasny: trzeba przyznać, że Maryja jest dziełem natury, która się wykazała starannością i odwagą (?), tworząc tę istotę, o której pamięć nie zaginie, dopóki będzie istniał świat; por. *OP XV* 6.

[59.] *Seminarium vitae*

Tytuł: ‘Nasienie żywota’.

marg.: „*Ioannes Geometra*” – {?}; por. *AH* 38, s. 94: „Ave, seminarium vitae sanctitatis” (w odniesieniu do Jezusa).

w. 1 *z Ciebie poszła* – sens: zrodziła się z Ciebie.

meo zbawienia robota – dzieło mojego zbawienia.

[60.] *Curiae triumphantis primas*

Tytuł: ‘Pierwsza w Kościele trymfującym’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. ALANUS, s. 88: „In iis tota caelestis curia triumphans exultat”; BERN.SEN. 1, s. 519: „tota caelestis curia a gloriosa Virgine laetificatur et decoratur”.

w. 1 *Kto chce w niebie godności wiedzieć Panny miarę* – sens: kto chce wiedzieć, jak wielka jest godność Maryi w niebie.

w. 2 *prymicyjalną że tam ma tyjarę* – sens: że ma tam najwyższą koronę (jest królową); por. *OPI* 93; IV 4.

[61.] *Mater Christi corde et carne*

Tytuł: ‘Matka Chrystusa sercem i ciałem’.

marg.: „*Guerricus Abbas*” – por. GUERRIC.ABB.*Serm.*, PL 185,123A: „Concipere autem corde, imo et corpore”.

[62.] *Vitrum hydrargyro illaesum*

Tytuł: ‘Szkło nietknięte rtęcią’.

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 30: „Nescisne cum hydrargyro caetera laedantur vasa vitrum solum non erodi?”

w. 1-2 *Merkury wszystko psuje, jeno skłu nieszkodny, / Panna skłem, żywym srebrem jest grzech pierworodny* – por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 256-257, 259:

A lubo to szkło wielkiej słabości podlega, ma to jednak osobliwego, że mu Merkuryjusz albo żywe srebro nie szkodzi. [...] Podobna jest barzo z tej miary do szkła Panna błogosławiona. Cóż jest innego grzech, jeno Merkuryjusz jakiś albo żywe srebro? Jeśli żywe srebro wedle Plinijusza jest *venenum*

omnium rerum, trucizną wszech rzeczy, i grzech też jest *venenum omnium virtutum*, trucizną wszelakiej cnoty. [...] Naświętsza Panna była tak uprzywielejewana, że jako żywe srebro szkła psować nie może, tak onej żaden grzech, ani pierworodny, ani uczynkowy i najmniej szkodzić nie mógł.

Mercury – rtęć, uważana przez starożytnych astrologów za metal powstający pod wpływem tej planety.

żywym srebrem – tzn. rtęcią; odpowiednik greckiej (*ὕδραργυρος*) i łacińskiej (*hydrargyrum*) nazwy metalu, oznaczającej ‘płynne srebro’.

[63.] *Salsi maris dulcis aquae guttula*

Tytuł: ‘Kropelka słodczy w słonym morzu’.

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 30: „Nescisne etiam per salsissimos oceani fluctus dulces aquarum venas permeare?”

w. 1 *Świat ten morzem* – zob. obj. *OP* III 70,2.

w. 1-2 *ma w sobie słoność grzechów wielką, / sama Panna w tym morzu słodkości kropelką* – por. obj. *OP* VIII 17,1.

słodkości kropelką – być może aluzja do jednej z interpretacji znaczenia imienia Maria: ‘kropelka’ (*stilla* lub *guttula*), od której jednak zwykle odżegnawali się autorzy katolicycy (zob. np. CARTHAGENA 1, kol. 213).

[64.] *Ager segetum*

Tytuł: ‘Rola obsiana zbożem’.

marg.: brak – zob. BEYERLINCK 6, s. 143: „*Ager segetum*” (Deut. 28); por. Wj 28,3-4; ALBERT.*Laud.*, s. 230-231 (*Maria ager*); Auctor incertus, *In antiphonam Salve Regina*, PL 184,1075A: „Tu es ager plenus, plena virtutum, plena gratiarum”.

w. 1 *Bujną rolę Maryja* – por. *OP* IX 5,2; XV 45,1.

z niebieskiej rosy – dzięki Chrystusowi (zob. obj. *OP* I 55,1) lub dzięki łasce, jaką Maryję obdarzył Bóg.

w. 2 *zbożem plenne zbawienia daje światu kłosy* – szyk: daje światu kłosy plenne zbożem zbawienia (metaforycznie o Chrystusie, por. *OP* I 85,2; III 97,2; XV 45,2; lub o łaskach, jakimi Maryja obdarza ludzi)

[65.] *Areola aromatum*

Tytuł: ‘Grządka wonności’.

marg.: „*Cant[icorum]*” 5 – Pnp 5,13: „*Genae illius sicut areolae aromatum*”; por. ARIAS, k. 2v; RAYNAUDUS, s. 5; GAWATH, k. R₆; LYRAEUS, s. 471; PAULL DE BARRY, s. 68; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *w kwaterach ziola* – por. Pnp 5,13: „Policzki jego jako grządki wonnych ziół”.

w. 2 *co jest cnót Panny świętej wizerunkiem* – kwiaty i ziola są konwencjonalnym symbolem cnót Maryi; por. np. Ps.-HIER.*Epist.Paul.*, PL 30,136B: „*Vere hortus deliciarum, in quo consita sunt universa florum genera et odora-menta virtutum*” (‘Prawdziwie jest ogrodem rozkoszy, w którym są wszelkie rodzaje kwiatów i wonności cnót’); por. *OP* XV 71,2.

[66.] *Castra filiorum Israel*

Tytuł: 'Obóz synów Izraela.'

marg.: brak – zob. np. Lb 1,52: „castra filii Israel”; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „Castra filiorum Israel”.

w. 1 *Obóz wiernych, mocny i wspianiały* – zob. Lb 1,52: „A synowie Izraelowi będą stać obozem, każdy wedle hufców i pułków, i wojsk swoich”; por. Pnp 6,9 (zob. obj. *OP* III 17,2); *OP* IV 10,1; IX 33,1.

w. 2 *strażą wiary opatrzoną a miłości wały* – por. *OP* IV 10,1.
miłości wały – wałami, murami miłości.

[67.] *Castellum contra mundum*

Tytuł: 'Forteca przeciw światu.'

marg.: „*Matth[aei]*” 21 – Mt 21,2: „Ite in castellum, quod contra vos est”; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „Castellum contra mundum” (*Matth.* 21,2).

w. 1 *Gdy na człeka najazdy od świata się znęca* – sens: gdy pokusy tego świata uderzą na człowieka i zaczną go trapić, nękać.

od świata – zob. obj. *OP* II 34,2.

w. 2 *uchodź... do twierdzy* – por. Mt 21,2: „Idźcie do miasteczka, które jest przeciwko wam”.

Panna jest fortecą – zob. obj. *OP* II 28,2; VII 88,1-2; por. XI 10,1; XII 14; XIV 59,1.

[68.] *Interpres pacis*

Tytuł: 'Tłumaczka pokoju.'

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 15: „primam pacis interpretem dimittit ex arca”.

w. 1 *Bóg Bogiem wojsk i wojny* – zob. obj. *OPI* 26,1.

w. 2 *peda* – powiada.

[69.] *Parthenia mater*

Tytuł: 'Dziewicza matka.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 16: „dicam pro augustissima partheno-matre”.

w. 1 *Gdy o Cię... ma zwadę* – sens: gdy spiera się o Ciebie.

w. 2 *ja Cię, żeś panna z matek, matką z panien kładę* – sens: ja Cię uważam za dziewczę wśród matek i matkę wśród dziewic; por. *OP* XIV 27.

[70.] *Inviolata aeterni regis possessio*

Tytuł: 'Nieskalana własność wiecznego Króla.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 17: „una es inviolata aeterni regis possessio Maria”.

w. 1 *Panna włością królewską* – sens: Maryja jest własnością Boga; por. *OP* XV 1,2; XV 2,1.

[71.] *Aureum turibulum*

Tytuł: 'Złota kadzielnica.'

marg.: „*[Ad] Hebr[aeos]*” 9 – Hbr 9,4: „aureum habens turibulum”; por. GEORG.NIC. *Oblat.*, s. 492: „aureum turibulum”; ARIAS, k. 27v; PAULL DE BARRY, s. 116; BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *nie tej woni ... turybularz* – sens: tak pięknej woni nie wydaje kadzielnica.

w błagalni – zob. obj. *OP VII 58*.

turybularz złoty – zob. Hbr 9,3-4: „A za wtórą zasloną przybytek, który zowią Święte Świętych, mając złotą kadzielnicę” (por. Wj 30,1-10); por. *Psalterzyk*, k. F_{3v}: „Turybularzu złoty”; *OP I 69,1*.

[72.] ***Caminus humilitatis***

Tytuł: ‘Piec pokory’.

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – {?}; por. BEYERLINCK 6, s. 143: „*Caminus humiliationis*” (Bernard[us]); Syr 2,5: „*quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis*”.

w. 1 *z ognia bierze złoto probę* – sens: wartość złota sprawdza się w ogniu (tj. w procesie wytapienia); według autorów biblijnych w podobny sposób (tj. poddając ich cierpieniom, upokorzeniom) sprawdza się wartość ludzi; por. Syr 2,4-5: „Wszystko, co na cię przyjdzie, przyjmuj, a w boleści trwaj, a w uniżeniu twoim miej cierpliwość, bo złoto i srebro ogniem bywa próbowane, a ludzkie przyjemni w piecu utrapienia”; Prz 17,3: „Jako w ogniu próbują srebro, a złoto w piecu, tak Pan próbuje serca”.

w. 2 *Panna ... z pokory największą ozdobę* – sens: największą ozdobą Maryi jest pokora.

[73.] ***Lucida Pharos***

Tytuł: ‘Jaśniejąca Faros’.

„*Pharos*” – zob. obj. *OP VI 45,1*.

marg.: „*Ex Liber[io]*” – LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 275 (zob. obj. *OP VI 91*).

w. 1 *po morzu występów* – zob. obj. *OP III 70,2*; por. X 38,1; XIII 61,1; XV 63; TWARDOWSKI KASPER, w. 1,3: „Żywot swowolny [...] na oceanie grzechu bezdennego”.

lawirujesz marnie – sens: żeglujesz, błędzisz bez celu.

w. 2 *do tej jasnej łódź kieruj żywota latarnie* – szyk: kieruj łódź żywota do tej jasnej latarnie.

jasnej latarnie – zob. obj. *OP VI 45; VI 91*.

[74.] ***Fenestra orientalis***

Tytuł: ‘Okno na wschód’.

marg.: 4 „*Reg[um]*” 13 – 2 Krl 13,17: „*Aperi fenestram orientalem*”; por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 280.

w. 1 *Żeby Bóg strzał nie rzucił* – częsty w Biblii obraz gniewu Bożego; por. Ps 7,12-14: „Bóg sprawiedliwy [...] jeśli się nie nawrócicie, miecza swego dobędzie, łuk swój naciągnął i nagotował ji. I nałożył na nim naczynie śmierci, strzały swe palającymi sprawił’.

z górnej sfery – z najwyższej sfery niebieskiej, siedziby Boga; zob. obj. *OP II 59,1; II 76,2*.

w. 2 *Panna wschodniej przywarła ku Polsce kwatery* – sens: Maryja przytknęła wschodnie okno Polski (tzn. zabezpieczyła granice Polski od wschodu; zapewne aluzja do zagrożenia ze strony Turcji lub Moskwy); por. 2 Krł 13,15-17: „I rzekł [...] Elizeusz [...] do króla izraelskiego: Włóż rękę twoją na luk. A gdy on włożył rękę swoją, [...] rzekł: Otwórz okno wschodnie. A gdy otworzył, rzekł Elizeusz: Wystrzel strzałę. I wystrzelił. I rzekł Elizeusz: Strzała zbawienia Pańskiego i strzała zbawienia przeciwko Syryjce”; LIBERIUSZ, jw.:

Panno Przenaświętsza, Ty jesteś *fenestra orientalis*, z Ciebie i przeczystego żywota Twojego przyszedł na świat przedwieczny Syn Boży, *oriens ex alto*, wejrzy na Koronę Polską miłosiernym okiem Twoim, z arsenałów niebieskich wypuść *sagittam contra Syriam*, strzałę Boskiej potencji przeciw niezbożnym rebelizantom.

Por. *OP* IV 68; VI 17.

[75.] *Sacra anchora*

Tytuł: ‘Kotwica święta.’

marg.: „*Ferus in symb[olus]*” – zob. FERRUS, s. 61-62: *Anchora* (lemma „*Et iacta salutem*”); por. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 321-322.

w. 1 *Panna kotwicą* – zob. obj. *OP* IV 34,1; por. LIBERIUSZ, jw.: „Daje Cię Bóg nam nędznym, po burzliwym tego świata oceanie żeglującym, jako *sacram anchoram*, kotew jednę bezpieczną” (marg.: *Ferus in Symb[olus]*).

Charybdy – zob; obj. *OP* XI 32,1; por. XIII 61,2.

w. 2 *i bez styru okręt* – nawet okręt pozbawiony steru.

[76.] *Oraculum misericordiae*

Tytuł: ‘Wyrocznia miłosierdzia.’

marg.: „*Hugo Car[dinalis]*” – zob. HUGO, *Sup. Ioan.*, k. 394v: „*ipsa est oraculum misericordiae*”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 619.

w. 1 *dodońskiego Jowisza* – Jowisza czczonego w Dodonie, miejscowości w Epirze (Grecja), gdzie w starożytności znajdował się ośrodek kultu Zeusa (Jowisza) i najstarsza wyrocznia usytuowana w świętym gaju dębowym.

w ... antrach – w jaskiniach; być może pomyłka, polegająca na skojarzeniu z wyrocznią delficką, w której miała znajdować się rozpadlina w ziemi (jaskinia), źródło oparów i zarazem natchnienia kapłanek Apollina (pytii), lub deprecjonująco o wszelkich pogańskich świątyniach.

w. 2 *Panna miłosiernego oraculum Boga* – por. LIBERIUSZ, jw.: „A Hugo Kardynał: [...] «*ipsa est templum refugii et oraculum misericordiae*». [...] «Ona jest kościołem ucieczki i świątynią miłosierdzia»”.

oraculum – (łac.) wyrocznia.

[77.] *Fluvius egrediens de paradiso*

Tytuł: ‘Rzeka wypływająca z raju.’

marg.: „*Genes[is]*” 2 – Rdz 2,10: „*Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradysum*”.

w. 1 *Raj jest miejsce rozkoszy, ta rzeka stąd płynie* – zob. Rdz 2,10: „A rzeka wychodziła z miejsca rozkoszy na oblewanie Raju”; obj. *OP* IV 70,2; por. XIV 95,1.

w. 2 *świata na nizinie* – szyk: na nizinie świata (tj. na nisko położonej ziemi, w przeciwieństwie do wysokiego nieba); por. *OP* II 8,1; XIII 6,2.

[78.] ***Conciliabulum Dei et hominum***

Tytuł: ‘Miejsce spotkania Boga i człowieka.’

marg.: brak – zob. np. DAMIAN.*Leon.*, *PL* 145,248B: „Cella nempe est conciliabulum Dei et hominum”; por. BEYERLINCK 6, s. 143.

w. 1 *Gdy Bóg z człkiem wchodzić miał w zobopólną radę* – sens: gdy Bóg miał się pojednać z człowiekiem (przyjmując w Chrystusie ludzką naturę).

w. 2 *na to obrwał żywota tej Panny osadę* – sens: jako miejsce (wcielenia) wybrał łono Maryi; por. *OP* III 19; III 21,2; III 61,2.

[79.] ***Materia pretii redemptionis nostrae***

Tytuł: ‘Cena naszego odkupienia.’

marg.: „*Isidorus*” – por. ISIDORUS CLARIUS, k. 50v: „Christus [...] per eius mortem et eius sanguinis pretio sublatum esse mortis imperium”; THOM.AQUIN., *Summa* 3,48,5: „Pretium autem redemptionis nostrae est sanguis Christi”; CELLEN.*Serm.*, *PL* 202,709C: „Virgo gigneret pretium nostrae redemptionis”; I P 1,18-19.

w. 1 *Krew Jezusa okupem za nasze niestatki* – zob. I P 18-19: „Wiedząc, iż nie skazitelnemi złotem albo srebrem jesteście wykupieni od próżnego obcowania waszego ojcowskiego podania, ale drogą krwią jako baranka niezmazanego i niepokalanego – Chrystusa”; THOM.AQUIN., jw.: ‘Ceną naszego odkupienia jest krew Chrystusa.’

w. 2 *skądże ta krew poszła, jeżeli nie z Matki?* – por. *OP* IV 15,2.

[80.] ***Meta decurrentis viam gigantis***

Tytuł: ‘Meta olbrzyma biegnącego drogą.’

marg.: „*Idem*” – {?}; chodzi zapewne o egzegezę Prz 30,19: „viam viri in adolescentia”; por. ISIDORUS CLARIUS, k. 11: „via viri in Alma, id est adolescentula virgine; quamquam in Latinis fere pro adolescentula adolescentia corrupte legatur”; Georgius Wicelius, *Postilla, hoc est Enarratio Epistolarum et Evangeliorum de tempore et de sanctis per totum annum [...]*, Coloniae 1557, s. 739: „Prover. 30. dicitur *Derech gaber be Almah*, hoc est *Via gigantis in Virgine*. Veteres Rabini locum hunc de Messia intelligunt, nempe Messiam esse *gaber*, hoc est gigantem fortem, et de virgine nasciturum”.

w. 1 *Zawód olbrzym niebieski odprawia ku mecie* – sens: olbrzym niebieski biegnie do celu; por. Prz 30,18-19: „Trzy rzeczy są u mnie trudne, a czwartej zgoła nie wiem: [...] drogi męża w młodości”; werset sprawiający trudności dawnym egzegetom (zob. CORN. LAP., *In Provi.*, s. 835: „aenigma obscurissimum” – ‘zagadka bardzo ciemna’) i interpretowany często jako odnoszący się do wcielenia Chrystusa; por. tamże, s. 837:

Sub hoc humili abiectoque litterae cortice et grammatico eius sensu altius quid spectavit Salomon, nimirum incarnationem et nativitatem Verbi divini in B[eata] Virgine; hanc enim significat hebr. „alma”, ad quam ingressus est „gaber”, id est vir Christus. [...] Vox enim hebr. „gaber”, id est „vir robustus”, [...] soli Christo nascenti competit [...].

Pod przykrywką tego prostego i niewyszukanego sensu literalnego i gramatycznego coś znacznie głębszego widział Salomon, mianowicie wcielenie i narodzenie Słowa Bożego w błogosławionej Dziewicy, ją bowiem oznacza hebrajskie słowo *alma*, do której przyszedł *gaber*, to znaczy mąż – Chrystus. [...] Wyraz bowiem hebrajski *gaber*, tzn. 'mąż mocny, potężny', [...] pasuje tylko do Chrystusa.

Georgius Wicelius, jw.:

Werset w 30. rozdziale Księgi Przysłów brzmi po hebrajsku *Derech gaber be Almah*, to jest 'droga giganta w Dziewicy'. Starzy rabini miejsce to odnoszą do Mesjasza, albowiem Mesjasz to *gaber*, olbrzym mocny, mający się narodzić z dziewicy.

olbrzym niebieski – Chrystus; por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 15:

Olbrzym wielki, Książę mocny,
Skaźca śmierci, Bóg wszechmocny
mocą swojej prawice
już tę drogę odprawuje,
którą Pismo prorokuje
z zakonnej tajemnice.

w. 2 *niebo – skąd, Matka – dokąd, termin – ma na świecie* – sens: skąd przybywa – z nieba, dokąd zmierza – do Matki; gdzie jest jego cel – na świecie.

[81.] *Sanctorum sanctissima*

Tytuł: 'Najświętsza ze świętych.'

marg.: „*Guerricus Abbas*” – GUERRIC.ABB.*Serm.*, PL 185,75D: „quia illa sanctorum sanctissima”.

w. 2 *lub siła wód w rzekach* – sens: chociaż w rzekach jest wielka ilość wody.

[82.] *Circulus anuli*

Tytuł: 'Obręcz pierścienia.'

marg.: „*Avanci[nus]*” – AVANCINUS, s. 43: „vitam Christi circulum esse anularem”; por. MASENIUS, s. 648: „In anulo aeternae divinitatis clarus unio”; SEBASTIANUS, s. 183.

w. 1 *W pierścieniu Chrystus perłą ... Matka złotem* – por. OP XI 3.

w. 2 *ogarnąwszy najczystszy Wiecznego żywotem* – sens: która w swoim najczystszy łonie objęła wiecznego Boga (tak jak złoto otacza cenną perłę w pierścieniu).

[83.] *Currus Israel*

Tytuł: 'Powóz Izraela.'

marg.: 4 „Reg[um]” 1<2> – 2 Krl 2,12: „Pater mi, pater mi, currus Israel et auriga eius”; por. BEYERLINCK 6, s. 143; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 294.

w. 1 *cugi Faetonta* – zaprzęg, rydwan Faetona, w mitologii greckiej syna boga słońca Heliosa; według jednego z podań miał uprosić ojca, by pozwolił mu powozić swoim rydwanem, a następnie nicomal spalił ziemię, zbliżywszy się zbyt blisko niej; por. *OP* XVI 26,1.

kotczy ognisty – powóz, rydwan ognisty; aluzja do biblijnego opisu porwania do nieba proroka Eliasza; zob. obj. *OP* VII 82.

w. 2 *Bogu powozem żywot Pannej* – sens: Bóg przybył na świat w łonie Maryi niczym w powozie.

żywot Pannej czysty – żywot (łono) Panny czystej (czystej) lub: czysty żywot (łono) Panny.

[84.] *Umbra omnipotentiae increatae*

Tytuł: 'Cień niestworzonej Wszchemocności.'

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 37: „Umbra omnipotentiae increatae”.

w. 1 *Cieniem Panna ... w którym wygody ... siela* – por. *OP* V 5.

w. 2 *niestworzona Wszchemocność* – Bóg.

[85.] *Labantis mundi firmamentum*

Tytuł: 'Oparcie dla upadającego świata.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 57: „in ruinam mundo subiectum esse firmamentum”.

w. 1 *Podparłeś kiedyś niebo barkiem swym, Atlasie* – nawiązanie do mitu o Atlasie, tytanie podtrzymującym sklepienie nieba; por. KOCHOWSKI, *Liryka* I 1, w. 13-16, s. 2:

Któż jest, co w tym czasie
po tobie, Atlasie,
pod tę machinę ramiona podłoży,
którą dziś słusznie ciśnie dekret Boży?

w. 2 *Panna świat zguby bliskiej podpiera w tym czasie* – szyk: Panna podpie-
ra świat w tym czasie bliskiej zguby (możliwy też sens zgodny z lekcją autogra-
fu: Panna podpie-
ra świat w tym czasie świat bliski zguby).

[86.] *Serenitatis arra*

Tytuł: 'Gwarancja pogody.'

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 44: „Dicam serenitatis arram, tranquillitatis indicem”.

w. 1 *Febie* – zob. obj. *OP*, W, w. 22.

w. 2 *zakład pogody masz Maryją w niebie* – sens: kiedy wniebowzięta Maryja jest rękojmą zbawienia; por. *OP* XIII 20,2; XIV 31,2

[87.] *Votorum auspicium*

Tytuł: 'Nadzieja spełnienia pragnień.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 44: „Dicam [...] bonorum auspicium, votorum praesagium”.

w. 1-2 *Bogu wota oddając, że znam myśl ulomną / pomóż, Panmo, szczęśliwie i bądź mi przytomną* – sens: składam Bogu śluby, ale ponieważ wiem, że jestem zbyt słaby, zwracam się do Maryi o pomoc w ich wypełnieniu.

bądź mi przytomną – sens: bądź przy mnie.

[88.] *Pictura clementiae*

Tytuł: 'Wizerunek łagodności.'

marg.: „*Ibidem*” – AVANCINUS, s. 44: „Dicam [...] picturam clementiae”.

w. 1 *Apelles Macedona niech obraz uzłoci* – zapewne aluzja do słynnego obrazu Aleksandra Wielkiego trzymającego piorun, namalowanego przez Apellesa dla świątyni Artemidy w Efezie za dwadzieścia talentów złota (PLIN. MA.NH 35,92).

Apelles – zob. obj. OP V 67,1.

[89.] *Apis argumentosa*

Tytuł: 'Pracowita pszczoła.'

marg.: „*Macovius*” – {?}; por. BERN.BUST., s. 230: „Maria famula tua, Domine, quasi apis argumentosa deservit”.

w. 1 *Pszczółką Pannę nazowię* – metafora popularna w dawnej literaturze mariologicznej (zob. MARRACCI I, s. 20), najczęściej ze względu na przypisywane pszczolom-robotnicom pracowitość i dziewictwo; zob. np. LIBERIIUSZ, *Gwiazda*, s. 165: „A pszczoły w tym obrazie wstrzeźliwości co znaczyły? Wiedzą wszyscy, że to pracowity robak [...]. Arystoteles powiada, że to jest robaczek nie tylo pracowity, ale i dziwnie chędogi, czysty”.

w. 2 *krzyżowe gorzkie ... ziółko* – metaforycznie o męce Chrystusa, jednej z boleści Maryi (zob. obj. OP XIV 10,2).

[90.] *Fluvius orationum*

Tytuł: 'Rzeka modlitw.'

marg.: brak – zob. BEYERLINCK 6, s. 143: „Fluvius orationum”.

w. 2 *bogomyślność miejsce sobie sadzi* – sens: znajduje sobie miejsce pobożność.

[91.] *Fons signatus*

Tytuł: 'Źródło zapieczętowane.'

marg.: „*Cant[icorum]*” 4 – Pnp 4,12: „fons signatus”; por. PS.-HILDEPHONS.*Assumpt.*, PL 96,258B; por. ESTEVE, s. 192; *HORTULUS*, k. 93v; RAYNAUDUS, s. 24; MASENIUS, s. 599; *LIT.SCRIPT.*, s. 157; BEYERLINCK 6, s. 143; *Psalterzyk*, k. G₄; Por. OP VIII 18.

w. 1 *źródło warowne pieczęcią* – zob. obj. OP VI 69,1; por. VIII 18,1.

[92.] *Prototypon virginitatis*

Tytuł: 'Pierwowzór dziewictwa.'

marg.: „*Isidorus*” – {?}; por. Marcus Antonius Alegre de Casanate, *Paradisus Carmelitici decoris, in quo archetypicae religionis magni Patris Heliae*

Prophetae origo et trophaea monstratur [...], Lugduni 1639, s. 588: „[...] maxime ad eius conducatur gloriam votum perfectum emisisse virginitatis, esseque ductricem, primiceriam et antesignanam, praeclarissimique illius voti prototypon et exemplar egregium”.

w. 1 *które dzie-*w*-ictwo swe Bogu chowacie* – sens: które zachowujecie swoje dziewictwo dla Boga.

w. 2 *formy panieństwa* – tj. wzoru dziewictwa; zob. obj. *OP* IX 49,1; XIII 71,2; por. XV 67,1; *Psalterzyk*, k. F₆v: „Panieństwa wyobrażenie”; Marcus Antonius Alegre de Casanate, jw.: “[...] najwięcej chwały przynosi jej to, że złożyła doskonale śluby czystości i jest przewodniczką, przelożoną, chorążyną i doskonałym wzorem tych najwspanialszych ślubów”.

stosować się macie – por. *OP* IV 75,2; XIV 67,2.

[93.] *Antesignana Evangelii*

Tytuł: ‘Poprzedniczka Ewangelii’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. jw.

w. 1 *Wprzód drzewo niżli owoc, syn się z matki rodzi* – sens: drzewo poprzedza i rodzi owoce, matka poprzedza i rodzi syna; por. *Psalterzyk*, k. D₂v: „Drzewo owoc żywota noszące”.

w. 2 *stąd matka prawodawce przed zakonem chodzi* – sens: dlatego ta, która zrodziła prawodawcę (tj. Jezusa), poprzedza ustanowione przez niego nowe prawo.

[94.] *Deificata*

Tytuł: ‘Ubóstwiona’.

marg.: „*S[anctus] Damia[nus]*” – DAMIAN.*Assumpt.*, PL 144,718A: „Tota pulchra, quia tota deificata”; por. AVANCINUS, s. 35: „[...] Damianus deificatam”.

w. 1 *Uważając Twój abrys* – kontemplując, rozważając twój wizerunek.

w. 2 *nie tylko śliczny, lecz jest ubóstwiony* – por. DAMIAN., jw. (przekł. *TMB* 3, s. 143): „cała piękna, bo cała ubóstwiona”.

ubóstwiony – podobny do Boga; por. *OP* II 35,2.

[95.] *Augustissimus sapientiae suggestus*

Tytuł: ‘Najczcigodniejsza trybuna mądrości’.

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 58: „dicam ego augustum virtutis magistræ suggestum”.

w. 1-2 *Nie ma nic Salomona tron, choć szczyrozłoty, / przeciw wiecznej mądrości katedrze oto tój* – sens: tron Salomona, choć ze złota, jest nic nie wart w porównaniu z tym oto tronem mądrości wiecznej.

Salomona tron, choć szczyrozłoty – zob. obj. *OP* VII 89,1; por. *Psalterzyk*, k. G₄: „Stolico Salomonowa”.

wiecznej mądrości katedrze – zob. obj. *OP* III 34.

[96.] *Columna amoris Dei*

Tytuł: ‘Kolumna Bożej miłości’.

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 58: „Dicam ego novam inauditi amoris columnam”.

w. 1 *Panna kolumną* – por. *OP* II 58,1.

[97.] *Pupilla Ecclesiae*

Tytuł: ‘Żrenica Kościoła’.

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 58: „[...] non erremus nos, qui ut pupilam amaverimus Mariam”.

w. 1 *Kościół ciałem jest jednym* – nawiązanie do idei Kościoła jako miśtycznego ciała Chrystusa, mającej źródło przede wszystkim w listach św. Pawła; zob. Rz 12,4-5: „Abowiem jako w jednym ciele wiele członków mamy, a wszystkie członki nie jedne sprawę mają, tak wiele nas jednym ciałem jesteśmy w Chrystusie, a każdy z osobna jeden drugiego członkami”; por. 1Kol 1,18: „on jest głową ciała Kościoła”.

w. 2 *Panna żrenicą* – por. AVANCINUS, jw.: „[...] nie pomylimy się my, którzy jak żrenicę umiłujemy Maryję”.

[98.] *In Iacob inhabitans*

Tytuł: ‘Mieszkająca w Jakubie’.

marg.: brak – zob. Syr 24,13: „In Iacob inhabita et in Israel haereditare, et in electis meis mitte radices”. Ten i kolejne dwa epigramy nawiązują do tego wersetu.

w. 1-2 *Nie w dumnego Ezau dzieciach Panna bawi, / lecz w potomkach Jakuba dom sobie wystawi* – sens: Maryja nie jest potomkiem Ezawa, tylko Jakuba, od którego wywodzi się dwanaście pokoleń Izraela.

Ezau ... Jakuba – Jakub (później nazwany Izraelem) i Ezaw byli bliźniakami, synami Izaaka i Rebeki; Ezaw sprzedał Jakubowi za miskę soczewicy przywilej swego pierworództwa (Rdz 25,29-34), a przed śmiercią Izaaka Jakub za namową podstępnie otrzymał od ociemniałego ojca błogosławieństwo jako jego syn pierworodny (Rdz 27,1-29; zob. obj. *OP* VII 6,1).

Nie w dumnego Ezau dzieciach ... bawi – sens: nie zalicza się do potomków hardzego Ezawa.

w potomkach Jakuba dom sobie wystawi – por. Syr 24,13: „mieszkaj w Jakubie”.

[99.] *In Israel haereditans*

Tytuł: ‘Mająca dziedzictwo w Izraelu’.

marg.: brak – zob. Syr 24,13.

w. 1 *Niechaj się tym dziedzictwem Hebrajczyk nie liczy* – sens: niech Żydzi nie uważają się za tych, w których dziedziczy Maryja; por. Syr 24,13: „w Izraelu weźmi dziedzictwo”.

w. 2 *Panna nie w upornych, lecz w wiernych dziedziczy* – sens: prawdziwym dziedzictwem, wspólnotą, do której należy Maryja, nie są Żydzi, którzy odrzucili Chrystusa, ale wierni, tzn. ci, którzy w niego uwierzyli; nawiązanie do idei Kościoła jako nowego Izraela; por. Ga 3,7,9: „Poznajcież tedy, iż którzy

z wiary są, ci są synmi Abrahamowymi. [...] A tak którzy są z wiary, będą błogosławieni z wiernym Abrahamem”.

[100.] *In electis mittens radices*

Tytuł: ‘Zapuszczająca korzenie w wybranych’.

marg.: brak – zob. Syr 24,13.

w. 1 *W czym się, Panno, sercu miłość Twa wkorzeni* – sens: kogo pokocha Maryja; por. Syr 24,13: „między wybranymi memi rozpuść korzenie”.

w. 2 *tego Bóg niejako swym wybranym mieni* – sens: ten staje się jakby wybranym przez samego Boga (dosł.: tego Bóg uznaje za wybranego przez siebie).

Zawarcie kwatery XV

w. 1-2 *Trakt powietrzny zagęszczon, a tych arcywielmi / rozmaitych rodzajów ptastw obywatelmi* – prawdopodobny sens: szlaki powietrzne (w sensie powietrza jako przestrzeni życiowej dla stworzeń podniebnych) są gęsto zamieszkane przez niezliczone rodzaje ptactwa; lub: powietrze (dosł. okolica, region powietrza) jest gęsto zamieszkane, a jego obywatelami są niezliczone rodzaje rozmaitych ptaków; por. Adam S. Naruszewicz, *Poezje zebrane*, wyd. B. Wolska, t. 3, Warszawa 2012, s. 57: „płochymi wiosły ptactwo trakt powietrzny rzeże” (*Sielanka II*, w. 80).

w. 3 *idą nieustającym mnóstwem rodne zgraje* – sens: przelatuje mnóstwo stale rozmnażających się stad, których nie ubywa.

w. 4 *a orłowi poddaństwa dość obficie staje* – sens: a orzeł (uważany za króla ptaków) wciąż ma niezliczone rzesze poddanych.

KWATERA XVI

Motto: „O najpiękniejsza z niewiast...”

marg.: „*Cant[icorum]*” I – Pnp 1,8.

[1.] *Locus pascuae*

Tytuł: ‘Pastwisko’.

marg.: „*Psalm[orum]*” 22 – Ps 22(23),2: „in loco pascuae, ibi me collocavit”.

w. 1-2 *Gdy się kozłów nie brzydzisz pasterskim nazwiskiem, / Panno, trzody doglądaj i bądź jej pastwiskiem* – sens: jeśli się, Panno, nie brzydzisz mianem pasterki kozłów, to doglądaj je i bądź dla nich pastwiskiem (karm je); por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 321:

Dziwna to barzo, chrześcijanie: Piotrowi zlecił paść baranki, [...] a przeczystej Pannie każe paść kozły: *Pasce haedos tuos*. [...] Co przez to rozumieć mamy? [...] A toż Pan Jezus, że rad by i te kozły zbawił i w owieczki a kochanki swoje przemienił, że temu nie może nikt sprostać, ani Piotr ani apostoł żaden, widząc, że Matka jego święta ma do nich szczególny afekt, zleca je jej opiece, aby je ona pasła, aby o ich zbawienie pieczołowiała.

Por. *OP* III 99,2; XVI 85,2.

kozłów ... trzody – zob. wyżej, [Motto]; tutaj: grzeszników; por. Mt 25,33.

pasterskim nazwiskiem – tj. określeniem, mianem pasterki.
bądź jej pastwiskiem – zob. Ps 22,2: „na miejscu paszej – tam mię
 posadził”.

[2.] *Plantatio Domini*

Tytuł: ‘Krzew z sadu Pańskiego’.

marg.: „*Isaiae 61*” – Iz 61,3: „plantatio Domini ad glorificandum”.

w. 1 *Szczep sad, Ojczyźnie niebieski* – por. Iz 61,3: „I będą nazwani w niej moca-
 rze sprawiedliwości, szczepieniem Pańskim dla wślawienia”.

z którego ... drzewa – tj. z Maryi; por. *OP VI 67,1; X 6,1*.

w. 2 *owoc* – Chrystus; por. *OP VI 67,2; X 6,2*.

co straciła Ewa – zob. obj. *OP II 12,1*; por. obj. *IV 83,1*.

[3.] *Orbi pacis umbram dispensans*

Tytuł: ‘Udzielająca światu cienia pokoju’.

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 21: „credamus [...] orbi universo
 pacis umbram dispensaturum”.

w. 1 *Pod cieniem skrzydeł Twoich* – por. Ps 16(17),8: „pod cieniem skrzy-
 deł twoich obroń mnie”; Ps 62(63),8: „w zasłonie skrzydeł twoich rozradują
 się”; KOCHANOWSKI, *Psalterz* 63, w. 17-18: „W cieniu Twych skrzydeł
 [...] użyję radości”; 91, w. 7: „W cieniu swych skrzydeł zachowa cię wiecznie”;
 KOCHOWSKI, *Liryka II* 9, w. 34, s. 88: „Niech trwam, Panie, statecznie
 w skrzydeł Twoich cieniu”.

w. 2 *wszytek świat ... w pokoju spoczywa* – zob. AVANCINUS, jw.: ‘wierzy-
 my [...], że udzieli całemu światu cienia pokoju’.

[4.] *Radius caeno non foedatus*

Tytuł: ‘Promień nieszeszpecony brudem’.

marg.: „*Idem*” – zob. AVANCINUS, s. 30: „Discurrunt per caenum solares
 radii et non foedantur”.

w. 1 *Bóg słońce, Panna promień* – por. *OPIV 26,1; V 68,2; VIII 13; XV 27,2*.

w. 1-2 *słońce, choć na kały / promień rzuci, promienia blocka nie zmazały* –
 zob. AVANCINUS, jw.: ‘Przechodzą przez błoto promienie słoneczne i nie
 brudzą się’; por. obj. *OP VIII 12,1*.

[5.] *Diei et noctis diribitrix*

Tytuł: ‘Oddzielająca dzień od nocy’.

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 32: „Quare sinamus hodie auroram aliis
 diei noctique diribitricem nominari”.

w. 1 *Panna jutrzeńką* – zob. obj. *OP III 26,1*.

w. 1-2 *która między nocą ciemną / rozdział czyni a dniową światłością* – por.
 AVANCINUS, jw.: ‘Dlatego pozwólmy dziś innym nazywać jutrzeńkę tą,
 która oddziela noc od dnia’.

[6.] *Lima correctionis*

Tytuł: ‘Narzędzie poprawy’.

marg.: brak – zob. BEYERLINCK 6, s. 143: „Lima correctionis” (*Religio*);
 por. HOR. *Ars* 290-291: „si non offenderet unum quemque poetarum limae
 labor et mora”.

w. 1-2 *Nie lękaj się cenzora tetrycznego, <r>yemie, / Pannę chwalisz? Panna cię do korekty przyjmie* – sens: niech wiersz nie obawia się surowego krytyka; jeśli wysławia się w nim Maryję, ta go poprawi (tzn. znajdzie uznanie w jej oczach; przyjęto lekcję autografu ze względu na tytuł wyraźnie nawiązujący do *Ars poetica* Horacego; w druku zamiast: <r>yemie, jest: *Rzymie*, co również jest lekcją możliwą do przyjęcia jako odnoszącą się do Rzymu – synonimu Kościoła katolickiego i charakterystycznego dla niego kultu maryjnego, będącego przedmiotem krytyki m.in. ze strony protestantów).

cenзора tetrycznego – zapewne aluzja do wspomnianego w *Sztuce poetyckiej* Horacego (w. 450) Arystarcha (III-II w. przed Chr.), słynnego filologa i znanego z surowości krytyka aleksandryjskiego, lub do Zoilosa z Amfipolis (IV w. przed Chr.), który ze względu na krytykę Homera stał się uosobieniem zawistnego, nazbyt surowego krytyka.

do korekty – tu (i w tytule) aluzja do postulowanej przez Horacego konieczności starannej pracy nad utworami poetyckimi, wygładzania ich za pomocą „pilnika” (*limae labor*) oraz korekty przez ewentualną publikacją; por. *HOR.Ars* 289-291, 386-389:

Lacjum byloby sławne nie tylko z swej siły,
męstwa, lecz i z języka, gdyby nie mierzyły
naszych wieszczów wytrwałość i wysilek spory [dosłownie: ‘gdyby trud
wygładzania wierszy i cierpliwość nie stały na przeszkodzie’].
[...] Lecz gdy się okaże,
że coś napiszesz, niechaj Mecjusz to usłyszysz,
ojciec i ja, a potem niech przeleży w ciszy
skrzyni lat dziewięć.

(przekład J. Sękowski)

[7.] *Hortus aromatum*

Tytuł: ‘Ogród wonności’.

marg.: „*Cant[icorum]” 4* – Pnp 4,16: „Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum et fluant aromata illius”; por. DURETIUS, k. C₃; BEYER-LINCK 6, s. 143.

w. 1 *ogród ziół pelny* – por. Pnp 4,16: „przewiejj ogród mój a niech płyną wonności jego”; *OP XV* 65,1.

w rozmiar modą ładną – pięknie rozplanowany zgodnie z obowiązującą modą (zapewne włoską lub francuską, której charakterystyczną cechą było oparcie założeń ogrodowych m.in. na ścisłym rozplanowaniu przestrzeni, układach geometrycznych, regularności kompozycji, symetrii).

w. 2 *gdzie grzesznych nie puszcząli* – sens: dokąd (tzn. do ogrodu) jeśli nie wpuszczą grzeszników (w domyśle: przez bramę).

przez parkan się wkradną – por. *OP, W*, w. 6-12; *IV* 50; *IX* 72; *XIII* 82.

[8.] *Vitae forma*

Tytuł: ‘Wzór życia’.

marg.: „*S[anctus] Casim[irus]*” – CASIMIRUS, w. 81: „Vitae forma”; MARRACCI VI, s. 175.

w. 1 *świętego jednym życia kształtem* – samym wzorem świętego życia; por. *OP XVI 9,2; XVI 44,2*.

w. 2 *mając w sobie cnót mnóstwo i łaski ryczałtem* – sens: ponieważ ma w sobie jednocześnie wszelkie cnoty i pełnię łaski; zob. obj. *OP I 31,1; XIV 23,2*; por. *XI 30,2; XV 52,2; XV 53,1*.

[9.] *Morum norma*

Tytuł: ‘Wzorzec obyczajów’.

marg.: „*Idem*” – CASIMIRUS, w. 81: „*morum norma*”; MARRACCI XII, s. 75.

w. 1 *rozbiegle ... miarkować ... obyczaje* – sens: uporządkować niewłaściwy sposób życia (dosł. poskromić niepołamowane nawyki).

w. 2 *Pannać ... w swym życiu modelusz podaje* – sens: Maryja swoim własnym życiem dostarcza wzoru (do naśladowania); zob. obj. *OP I 31,1*; por. *XVI 8,1; XVI 44,2*.

[10.] *Splendor lunae aequori superfusus*

Tytuł: ‘Blask księżycy rozlany na powierzchni morza’.

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 30: „*immerguntur oceano splendoris lunae et non madescunt*”.

w. 1 *Jak w morzu nie umacza swej Cyntyja lony* – por. AVANCINUS, jw.: ‘zanurza się w oceanie blask księżycy a mimo to nie moknie’.

Cyntyja – zob. obj. *OPI 75,2*.

lony – luny, blasku.

w. 2 *grzech nie szkodził Matce Boskiej* – zob. obj. *OPI 58*.

[11.] *Flos lucis*

Tytuł: ‘Kwiat światła’.

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 32: „*Sinamus florem lucis appellari*”.

w. 1 *Zorza Panna przed słońcem* – zob. obj. *OP III 26,1*.

a wszak pierwej świta – sens: a przecież pojawia się na niebie wcześniej (zanim wstanie słońce).

w. 2 *światło zakwita* – tj. pojawia się, staje się widoczne; por. AVANCINUS, jw.: ‘Pozwólmy [innym Maryję] nazywać kwiatem światła’.

[12.] *Invincibile vincens*

Tytuł: ‘Zwycięzająca niezwycięzonego’.

marg.: „*Ildephonsus*” – {?}; por. np. CELLEN. *De panib.*, *PL 202,983B*: „*Vincit invincibilem, ligat omnipotentem*” (formuła dotycząca łez lub modlitwy, przypisywana różnym autorom, najczęściej św. Bernardowi).

w. 1 *Bohatyrko* – por. *OPI 88*.

w. 2 *gdys ... Boga w się ściągnęła* – sens: gdy sprowadziłaś Boga (z nieba) do swego łona (w odniesieniu do wcielenia Chrystusa); por. *OP II 88,2; BIRKOWSKI, Kazanie obozowe (KM, s. 182)*: „Powie on sam, kto go z nieba sprowadził: ta panienka pokorna”.

[13.] *Musica iratum placans*

Tytuł: 'Muzyka kojąca gniew.'

marg.: „*Idem*” – {?}; zob. Ps.-BONAV., s. 279: „Maria [...] iram Domini ad mansuetudinem convertit”; por. Matthias Fabrius, *Concionum silva nova in dominicas et festa totius anni...*, Coloniae Agrippinae 1654, s. 194: „Facta est hodie nobis Deipara, quasi Esther regina, placans nobis Deum iratum (uti docet s[anctus] Bonaventura in *Speculo Mariae*)”; *Psalterium Beatae Mariae Virginis* (AH 36, s. 45): „Ave, placans furorem Domini, / iram Dei mitigans homini”.

w. 1 *mściwy Jehowa* – nawiązanie do starotestamentowej wizji zagniewanego i karzącego Boga; zob. np. Na 1,2: „Bóg rzewniwy i mszczący się Pan, [...] mszczący się Pan nad nieprzyjaciółmi swemi”; por. OP V 73,2.

Jehowa – zob. obj. OPI 72,2

w. 2 *pódkźmy z muzyką, tą go muzyką ukoim* – por. obj. OP VII 70; LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 332-334:

Prawda jest, że muzyka symfonią swoją utroskanego rozwesela człowieka, humory posępne i melankoliczne w nim rozbija i układa [...]. Panna błogosławiona miała być i jest przewyborna jedna cytara, która modlitwą i przyczyną swoją, jako wdzięcznym u P[ana] Boga graniem, odpędza melankolije ludzkie z zastarzałych pochodzące grzechów, odpędza desperacje, odgania pokusy nieprzyjacielskie, miękczy zatwardzialeserca do pokuty świętej, wywodzi z opoczystego sumnienia obfite płaczów i lez pokornych zdroje.

[14.] *Sors Domini*

Tytuł: 'Dział Pana.'

marg.: „*Ad C<0>los[senses]*” 1 – zob. IKol 1,12: „gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Coloss[enses] 1,12: Sors Domini”.

w. 1 *Lichy dość dział Bóg obral* – sens: Bóg wybrał dla siebie bardzo skromną część (tego, co do niego należy; luźne nawiązanie do IKol 1,12: „dziękując Bogu Ojcu, który nas godnymi uczynił działu dziedzictwa świętych w światłości”).

w podmiesięcznej sferze – na ziemi; zob. obj. OP IX 67,2; por. XIII 40,2.

w. 2 *Matkę służą, gdy i sam postać sługi bierze* – sens: gdy wybiera sobie na matkę służebnicę i sam przybiera postać sługi.

Matkę służą – zob. obj. OPI 4,1.

sam postać sługi bierze – zob. obj. OP XIII 84,2.

[15.] *Stadium currentium*

Tytuł: 'Zawody biegaczy.'

marg.: brak – zob. BEYERLINCK 6, s. 144: „Stadium currentium”.

w. 1 *Co szczęśliwej wieczności zawód wygrać chcecie* – sens: wy, którzy chcecie wygrać zawody, w których nagrodą jest szczęście wieczne; zob. obj. *OP* II 68,1; *X* 16,1.

w. 2 *ku tej, pierwszej po Bogu, kierujcie bieg mecie* – por. *OP* II 68,2; *X* 16,2.
pierwszej po Bogu – tj. Maryi; zob. obj. *OP* III 99,1.

[16.] *Tentorium Israel*

Tytuł: 'Namiot Izraela.'

marg.: „*Num[erorum]*” 24 – Lb 24,5: „*Quam pulchra tabernacula tua, Iacob, et tentoria tua, Israel*”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „*Tentorium Israel*” (Gen. 31,25).

w. 1 *Panna namiotem* – zob. obj. *OP* III 21,1.

w. 2 *z tego nikt próżen skutku nie wyńdzie namiotu* – sens: nikt z tego namiotu nie wyjdzie z próżnymi rękami (tzn. Maryja nikomu nie odmawia swojej pomocy); por. *OPI* 80,2.

próżen skutku – bez osiągnięcia celu.

[17.] *Stabiliendi cum Deo foederis arbitra*

Tytuł: 'Pośredniczka przymierza zawieranego z Bogiem.'

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 45: „*stabiliri cum Deo foedus*”.

w. 1-2 *Człowiek z Bogiem traktuje, Panna tej umowy / środkiem* – por. *OP* III 19; III 21,2; *XV* 78.

[18.] *Amoris insigne*

Tytuł: 'Herb miłości.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 44: „*Dicam [...] amoris insigne*”.

w. 1 *Do zbawiennej miłości kto się bierzesz z chęcią* – sens: kto pragnie zmierzać do miłości, która zbawia (tj. ku Bogu).

w. 2 *po tym znaj...* – sens: poznasz ją po tym...

jej Panna herbem i pieczęcią – sens: Maryja jest znakiem i potwierdzeniem Bożej miłości.

[19.] *Tutularis orbis*

Tytuł: 'Opiekunka świata.'

marg.: „*Idem*” – por. AVANCINUS, s. 51: „*Tutularis Virgo Pares*”; s. 252: „*totius orbis tutelarem*” (o św. Ignacym).

w. 1 *Sierotą świat* – zob. obj. *OP* XI 17,1.

gdys kość z jego kości – sens: skoro jesteś jego częścią, należysz do niego; zob. obj. *OPI* 66,1.

w. 2 *podejm się nim opiekac* – zob. obj. *OPI* 47; *XI* 17,2; por. *I* 54; *X* 71,2.

[20.] *Filii Dei habitaculum*

Tytuł: 'Mieszkanie Syna Bożego.'

marg.: brak; A: „*Brev[iarium] Rom[anum]*” – *BREVIARIUM* III, s. 598: „*habitaculum Filii Dei*”; por. *Praeco Marianus*, s. 239 „*Digna facta est habitaculum fieri Filii Dei*” (Epiphanius).

w. 1 *Raj jest pełen delicyj* – zob. obj. *OPI* 35,2; *I* 60,1; por. *X* 55.

w niebie rozkosz szczyra – zob. np. Ps 15(16),11: „napelnisz mię weselem z obliczem twoim, rozkoszy na prawicy twej aż do końca”; Iz 58,14: „tedy się będziesz rozkoszował w Panu”; por. *OP* II 24.

w. 2 *Syn Boży w Pannie mieszkanie obiera* – por. *OPI* 24,1.

[21.] *Conculcans leonem et draconem*

Tytuł: ‘Depcząca lwa i smoka’.

marg.: „*Psalm[orum]*” – Ps 90(91),13: „Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem”; por. I P 5,8.

w. 1 *Lew krąży, a smok zjeje* – aluzja do biblijnych określeń szatana; por. I P 5,8: „Trzeźwymi bądźcie a czujcie: boć przeciwnik wasz diabeł jako lew ryczący krąży, szukając kogo by pożarł”; Ap 12,9 (zob. obj. *OP* XII 97,1).

w. 2 *Twa stopa... obom hardy kark uskromi* – zob. obj. *OP* VII 44,2; por. XI 18,2; XI 46; WUJEK, *KM*, s. 105-106:

A jako zbójcy i złodzieje, i dzicy zwierzwie zorzy i świtania się lękają [...], tak też przyścia i narodzenia na świat przenaślachetniejszej tej Panny Maryjej czartowie drapieżni, nieślachetni zdrajce i zbójcy zbawienia naszego, pokusy nocne, księżęta i mocarze tych to ciemności świata tego (którzy jako lwi głodni a ryczący biegają i krążą po nocy grzechów świata tego, szukając, kogo by pożrzeć mogli) słusznie się lękają.

[22.] *Zelatrix animarum*

Tytuł: ‘Gorąca opiekunka dusz’.

marg.: brak – zob. np. BERN.BUST., s. 291: „Beatissima Virgo fuerit maxime zelatrix animarum”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Zelus animarum”; MARRACCI XVIII, s. 148.

w. 1-2 *Któż po Bogu nad Pannę w gorętszej miał pieczy / zbawienie ... dusze człowieczeń?* – sens: kto, nie licząc Boga, bardziej niż Maryja troszczył się o zbawienie duszy ludzkiej; por. *OP* XIII 45,2.

Boską kupnej krwią – tj. odkupionej za cenę krwi przelanej przez Boga (Chrystusa); zob. obj. *OP* XV 79,1.

[23.] *Viridarium perpetuum*

Tytuł: ‘Ogród wieczny’.

marg.: brak – zob. BEYERLINCK 6, s. 144: „Viridarium perpetuum”.

w. 1 *dziardynie* – zob. obj. *OP*, [Tytuł].

pięknej cerze – pięknemu wyglądowi.

w. 2 *pozoru nie bierze* – sens: nie odbiera urody (metaforycznie o bezgrzeszności Maryi).

[24.] *Terra promissionis*

Tytuł: ‘Ziemia obiecana’.

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.*Salv.Reg.*, *PL* 183,1069C: „terra re-promissionis lacte et melle manans”; por. ESTEVE, s. 198; CARTHAGENA 4, kol. 612; ARIAS, k. 26v; GAWATH, k. D₇v.

w. 1 *Ziemią ... obiecaną Panna* – zob. obj. *OP* VII 61,2; por. IX 6,1; X 9; *Psalterzyk*, k. F₃v: „Ziemio obiecana”.

w. 1-2 *tamta brodzi / w mleku i w miedzie* – zob. obj. *OP* IX 6,2; por. X 9. *żywot z Maryjej pochodzi* – tj. Chrystus (zob. obj. *OP* V 23,2; por. XII 22,1).

[25.] *Vallis nemorosa*

Tytuł: ‘Dolina cienista.’

marg.: „*Num[erorum]*” 24 – Lb 24,6: „ut valles nemorosae”; por. BEYER-LINCK 6, s. 144: „Vallis nemorosa” (Num[erorum] 24,6).

w. 1 *Pannę zowią doliną zapuszczoną gajem* – por. Lb 24,6: „Jako niziny gaiste”.

zapuszczoną gajem – porośłą lasem, zalesioną.

w. 2 *w której przed gniewem Boskim zakryci zostajem* – zob. obj. *OP* VI 53; por. VII 46.

[26.] *Lucis baiula*

Tytuł: ‘Piastunka światła.’

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 32: „Sinamus eam dici [...] lucis baiulam”.

w. 1 *Teraz się Faetonta wozu Febus wzdrygnie* – sens: teraz Apollo (Febus, Helios) z odrazą spojrzy na rydwan swego syna (metaforycznie: gdy zobaczy Maryję piastującą na swych rękach wieczne Słońce – Chrystusa).

Faetonta wozu – zob. obj. *OP* XV 83,1

Febus – zob. obj. *OP, W*, w. 22.

w. 2 *gdy Panna na swych rękach wieczne Słońce dźwignie* – por. AVANCINUS, jw.: ‘Niech [inni] nazywają ją [...] piastunką światła’; *OP* V 1,1.

wieczne Słońce – Chrystusa (zob. obj. *OP* II 63,2).

[27.] *Luminis puerpera*

Tytuł: ‘Rodzicielka światła.’

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 32: „Sinamus eam dici [...] luminis puerperam”.

w. 1 *Matko światlorodna* – tj. Matko rodząca Chrystusa, „światłość świata” (zob. obj. *OP* III 84,1; IV 87;); por. VI 90; X 58; XII 4,2.

w. 1-2 *Ty nas swoim ogniem / rozpal ku Bogu* – por. *OP* II 89.

ogniem – elipsa: ogniem miłości.

wraz niech do grzechów ochłodniem – sens: a jednocześnie niech nasza miłość (skłonność) do grzechów ostygnie.

[28.] *Deiformis*

Tytuł: ‘Obraz Boga.’

marg.: „*S[anctus] Dion[ysius] et August[inus]*” – {?}; epitet *Deiformis* pochodzi z listu, jaki wedle tradycji miał napisać w roku 52 Dionizy Arcopagita do apostoła Pawła; zob. np. *Praeco Marianus*, s. 32: „[...] gloria maiestatis Deiformis Virginis Matris eius ostendere dignata est”; ARIAS, k. 29: „Virgo Deiformis” (*S[anctus] Dionysius in Epistola ad Paulum*); por. Ps.-AUG.

Assumpt., PL 39,2131: „formam Dei”; MARRACCI VI, s. 174: „Forma Dei” (D[ivus] Augustin[us]).

w. 1 *Bóg okiem niedojrzany* – zob. J 1,16: „Boga żaden nigdy nie widział”; por. OP VI 65,1.

w. 1-2 *jednak chciał mieć, co by / widzialny jego w Pannie był obraz osoby* – sens: ale chciał, żeby obraz jego osoby można było zobaczyć w Maryi; zob. obj. OPI 10,2.

[29.] *Divina similitudo*

Tytuł: ‘Boże podobieństwo.’

marg.: „Richardus” – zob. RICH.VICT., PL 196,483B: „Merito ergo pradicatur pulchra, quae et divinam et angelicam similitudinem in terris est adepta”; por. AVANCINUS, s. 35: „[...] Richardus Divinam similitudinem”.

w. 1 *Tym się kształtem podobna Bogu Panna stawa* – sens: w taki sposób Maryja upodabnia się do Boga (zob. obj. OP I 10,2); por. RICH.VICT., jw.: ‘Słusznie więc nazywana jest piękną ta, która na ziemi stała się podobna do Boga i do aniołów.’

w. 2 *dobrodziejstwa ... Panna ... rozdawa* – por. OPI 63,1; II 94; XV 91,2.

[30.] *Consolatrix desperantis animae*

Tytuł: ‘Pocieszycielka wątpiącej duszy.’

marg.: „S[anctus] Casim[irus]” – CASIMIRUS, w. 165-166: „Reparatrix, consolatrix / desperantis animae”.

w. 1 *Hipokondryja* – tu zapewne w znaczeniu skrupułów sumienia, prowadzących do zwątpienia w Boże miłosierdzie.

grzechu rozpaczy – tj. zwątpienia w Boże miłosierdzie (jeden tzw. grzechów przeciwko Duchowi Świętemu, zaliczany też do tzw. grzechów śmiertelnych).

w. 2 *zguby bliskiej duszy medycyną* – tj. lekarstwem dla duszy zagrożonej bliską zgubą (potępieniem); por. OP II 98.

[31.] *Adiutrix christiani populi*

Tytuł: ‘Wspomożycielka ludu chrześcijańskiego.’

marg.: „Idem” – CASIMIRUS, w. 193-194: „Esto tutrix et adiutrix / christiani populi”.

[32.] *Planta caelestis*

Tytuł: ‘Szczep niebiański.’

marg.: „S[anctus] Bern[ardus]” – BERN.CLAR. *Adv.Dom.*, PL 183,43A: „O vere caelestis planta, pretiosior cunctis, sanctior universis”; por. ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 607; ARIAS, k. 20; RAYNAUDUS, s. 49; GAWATH, k. Aa₁₁v; PAULL DE BARRY, s. 149; MARRACCI XIV, s. 114.

w. 1 *Wiadome złego z dobrym drzewo w raju* – rosnące w raju drzewo wiadomości dobrego i złego (zob. Rdz 3,1-7); por. obj. OPI IX 63,1.

w. 2 *z niego szczep ... Pannę* – Maryja jako człowiek była potomkiem Adama i Ewy, którzy zgrzeszyli, spożywając owoc z drzewa wiadomości złego

i dobrego (zob. Rdz 3,1-7); w tym znaczeniu była też szczepem, latoroślą z tego drzewa, choć wolną od grzechu pierworodnego.

do nieba przeniosło – mowa o wniebowzięciu Maryi.

[33.] *Requies sanctificata*

Tytuł: ‘Odpoczynek uświęcony’.

marg.: „*Eccles[iaſtici]*” 24 – Syr 24,12: „qui creavit me, requievit in tabernaculo meo”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Requies sanctificata” (Eccl. 24,12).

w. 1 *gdy królom ziemskim pałace chędożą* – sens: skoro przozdabiają pałace dla ziemskich królów.

w. 2 *Bóg poświęconą chciał mieć stanę Bożą* – zob. Syr 24,12: „a który mię stworzył, odpoczął w przybytku moim”; por. obj. *OP IX 4,1.*

stanę Bożą – por. *OP I 80; IV 52,1.*

[34.] *Sagena missa in mare*

Tytuł: ‘Sieć zapuszczona w morze’.

marg.: „*Matth[aei]*” 13 – Mt 13,47: „Iterum simile est regnum caelorum sagenae missae in mare”; por. BERN.CLAR.*Salv.Reg., PL 183,1069C:* „sagena”; BEYERLINCK 6, s. 144: „Sagena missa in mare” (Matth. 13,47).

w. 1 *Niewodemes, o Panno* – sens: jesteś niewodem (siecią), o Panno; por. *OP VII 57,1.*

świat morzem – zob. obj. *OP III 70,2.*

w. 2 *gdy insze ryby garniesz* – sens: gdy zagarniasz, łowisz inne ryby, tj. ludzi; por. Mt 4,18-19:

A gdy Jezus chodził nad Morzem Galilejskim, ujrzał dwu braciej, Szymona [...] i Andrzeja, brata jego, zapuszczające sieci w morze (abowiem byli rybitwi). I rzekł im: Pódcie za mną, a uczynię was, że się staniecie rybitwami ludzi.

nie gardź i piskorzem – tj. człowiekiem nędznym, ubogim; tu zapewne również – grzesznikiem.

piskorzem – piskorz, ryba słodkowodna z rodziny piskorzowatych; w dawnej Polsce uważany za potrawę ludzi ubogich, stąd także symbol biedy; por. NKPP („Ubogi” 72): „Ubogiemu wszędy piskorz”.

[35.] *Evigilantis Solis cunae*

Tytuł: ‘Kolebka budzącego się Słońca’.

marg.: „*Avancinus*” – por. AVANCINUS, s. 32: „Sinamus eam dici primi evigilantis Solis risum”.

w. 1 *Z dworu słońca* – zapewne aluzja do opisu dworu (pałacu) Słońca w *Metamorfozach* Owidiusza (*OV.Met. II 1-18*); por. AVANCINUS, jw.: ‘Pozwólmy ją nazywać uśmiechem budzącego się ze snu słońca’.

i dawnych baśni cale szydzą – sens: za nic mam dawne mity i zmyślone opowieści (autorów pogańskich).

w. 2 *Słońce sprawiedliwości ... w kolebce* – dzieciątko Jezus; zob. obj. *OP*, P [2].

[36.] *Blandioris aurae parens*

Tytuł: 'Rodzicielka łagodnego wiatru.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 32: „Sinamus eam dici [...] blandioris aurem parentem”.

w. 1 *plaga powietrza ... zaraźliwa* – kłęska epidemii; być może aluzja do epidemii dżumy w latach 1677-1680, która objęła głównie Małopolskę; por. *OP* XVI 53,2.

w. 2 *koźdy wierny na pomoc niechaj Panny wzywa* – nawiązanie do kultu Maryi jako Matki Bożej Łaskawej, przedstawianej od XV w. ze złamanymi strzałami w dłoniach, symbolizującymi Boży gniew (zob. obj. *OP* XV 74,1), którego wyrazem miały być m.in. epidemie; w Polsce kult ten zaczął się szerzyć w 2. poł. XVII w. za sprawą kopii wizerunku Matki Boskiej Łaskawej (oryginał znajdował się w katedrze w Faenzy w północnych Włoszech), wprowadzonego do Warszawy w 1651 r.; por. *OP* XVI 53,1.

[37.] *Piscina in Hesebon*

Tytuł: 'Sadzawka hesebońska.'

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 7,4: „oculi tui sicut piscinae in Hesebon”; por. BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1 *Sadzawki hesebońskiej* – zob. Pnp 7,4: „Oczy twoje jako sadzawki w Hesebonie”; por. RICH.LAUR., s. 531: „Maria: [...] *Piscina*, per compassionem redundans aqua pietatis. *In Hesebon*, per charitatis fervorem, quia Hesebon interpretatur ignis in eis” ('Maryja [...]: jest *sadzawką*, obfitującą w wodę współczucia i łaskawości. *W Hesebonie*, ze względu na ogień miłości, bo Hesebon tłumaczy się jako ogień').

hesebońskiej – tj. w Cheszbonie, dawnej stolicy Amorytów, zdobytej przez Mojżesza (zob. Lb 21,21-30).

w. 2 *jako ryby swą wodą, tak i gad okrywa* – sens: kryje w swej wodzie zarówno ryby, jak i gady (podobnie Maryja ochrania zarówno dobrych, jak i grzesznych).

[38.] *Honorabilis facta in oculis Dei*

Tytuł: 'Stała się czcigodna w oczach Boga.'

marg.: „*Isaiae*” 43 – Iz 43,4: „Ex quo honorabilis factus es in oculis meis et gloriosus, ego dilexi te”.

w. 1 *Czcigodną w oczach Boskich Matka jest zaiste* – por. Iz 43,4: „Odtąd jakoś się zstał czcigodnym w oczach moich i chwalebny!” (o Izraelu).

w. 2 *ciałem odziała Słowo wiekuiste* – mowa o wcieleniu Chrystusa; zob. obj. *OPIV* 15,2; VI 33,2.

[39.] *Sal terrae*

Tytuł: 'Sól ziemi.'

marg.: „*Matth[aei]*” 5 – Mt 5,13: „Vos estis sal terrae”; por. BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1 *Jeżeli apostołów solą się zwać godzi* – zob. Mt 5,13: „Wy jesteście sól ziemi”.

w. 2 *Pannę fodyną* – elipsa: to Maryję godzi się nazwać kopalnią (soli).

ta sól z tej żupy pochodzi – sens: apostołowie są uczniami Maryji;

por. OPI 96; V 84.

[40.] *Schola Christi*

Tytuł: ‘Szkoła Chrystusa.

marg.: „*S[anctus] Bernardus*” – {?}; por. BERN.CLAR.*Doctr.Tim.*, PL 183,743B: „In schola Christi sumus”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Schola Christi” (Bernardus; *Religio*).

w. 1 *grzesznikom Jezus dobrze za złe czyni* – por. Mt 5,44: „Miłujcie nieprzyjaciół wasze, dobrze czyńcie tym, którzy was mają w nienawiści”.

w. 2 *ta ... mistrzyni* – Maryja; por. OPI 31,1.

[41.] *Solium elevatum*

Tytuł: ‘Tron wywyższony.’

marg.: „*Isaiae*” 6 – Iz 6,1: „vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Solium elevatum”; ARIAS, k. 24v; MARRACCI XVI, s. 203-204.

w. 1 *bogomysłne oko* – tj. wzrok skierowany ku Bogu (metaforycznie o umyśle pogrążonym w kontemplacji Boga).

w. 2 *obaczysz nad niebiosa tron Boski wysoko* – zob. Iz 6,1: „widziałem Pana siedzącego na stolicy wysokiej i wyniosłej”; por. OP VII 89.

[42.] *Prima ingenii divini cura*

Tytuł: ‘Pierwsza troska Bożej myśli.’

marg.: „*Tertulli[anus]*” – TERT.*Resurr.*, PL 2,807B: „Absit, absit, ut Deus manuum suarum operam, ingenii sui curam [...] in aeternum destituat interitum”.

w. 1-2 *Bóg ... / dał na tę chorobę farmak* – por. TERT., jw.: ‘Nie może to być, żeby Bóg dzieło rąk swoich, przedmiot troski swojego rozumu [...] przeznaczył na wieczną zgubę’ (w odniesieniu do grzesznego człowieka).

na tę chorobę – na grzech.

farmak – Maryję.

[43.] *Species castitatis*

Tytuł: ‘Wyobrażenie czystości.’

marg.: „*S[anctus] Ambr[osius]*” – AMBROS.*Virg.*, PL 16,208C: „de qua velut speculo refulgeat species castitatis et forma virtutis”; CANISIUS, s. 96.

w. 1-2 *kto czystość maluje, / niechaj ją z Panny ... wykonterfetuje* – zob. obj. OP I 31,1; por. III 67,2; XVI 9,2; AMBROS., jw.: ‘w której [tj. w Maryji] niczym w zwierciadle rozbłyśka obraz czystości i wizerunek cnót.’

[44.] *Forma virtutis*

Tytuł: ‘Forma cnoty.’

marg.: „*Idem*” – AMBROS.*Virg.*, PL 16,208C (jw.).

w. 1 *Stagiero* – Stagiryto (Arystotelesie); zob. obj. OP XIV 6,1.

jaka ma być cnota – aluzja do filozoficznych i etycznych rozważań Arystotelesa na temat cnoty.

w. 2 *Panna jest własna cnoty forma i istota* – sens: Maryja jest prawdziwym ucieleśnieniem cnoty; por. *OP XVI 8*.

forma i istota – podstawowe kategorie metafizyki Arystotelesa, określające własności bytu; forma to zespół cech nadających kształt materii i tym samym konstytuujących byt samoistny (substancję) – w tym znaczeniu forma tożsama jest z istotą (*εἶδος*), czyli tym co istotne i stałe dla danej substancji.

[45.] *Inexpugnabile scutum*

Tytuł: 'Tarcza niezdojta'.

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 66: „Est inexpugnabile scutum”; por. *Mdr 5,20*: „sumet scutum inexpugnabile aequitatem”.

w. 1 *Panna tarczą* – por. *Mdr 5,20*: „Weźmie tarczą niezwyciężoną prawość”; obj. *OP II 79,2*.

w. 2 *nieprzyjaciół insultry pokruszy* – sens: odeprze taki wrogów.

[46.] *Mater credentium*

Tytuł: 'Matka wierzących'.

marg.: „*S[anctus] August[inus]*” – por. *Ps.-AUG.Dedicat., PL 39,2171*: „Haec enim omnium credentium mater” (w odniesieniu do Kościoła); por. *MIECHOWITA 2*, s. 225: „Deipara Virgo vocatur [...] a Divo Augustino *Mater credentium*”.

w. 1 *Matkąś ... wierzących* – por. STAROWOLSKI, *Wieniec (KM, s. 213-214)*:

Matka wszytkiego miłosierdzia [...], która na to jest obrona, aby była matką naszą, jako naucza Bonawentura święty: «*Maria non solum est mater Christi singularis, sed etiam mater omnium fidelium universalis* [przeł. zob. obj. *OP XIV 64,2*]». Czemu mu potwierdza i Ambroży święty, mówiąc: «*Si Christus est credentium frater, cur non ipsa, quae genuit Christum, credentium sit mater?* [przeł. *TMB 5*, s. 63: „Jeśli Chrystus jest bratem wierzących, to czyż ta, która go zrodziła, nie jest matką wierzących?».

Por. *OP XIV 26*.

[47.] *Interemprix haeresum*

Tytuł: 'Niszczycielka herezji'.

marg.: „*S[anctus] Athan[asius]*” – {?}; por. *MIECHOWITA 2*, s. 225: „Deipara Virgo vocatur [...] a Divo Athanasio *Haeresum interemprix*”; por. *CARTHAGENA 4*, kol. 364: „Beata Virgo [...] haeresum fuit interemprix (Hieronymus)”; *ARIAS*, k. 12v: „Interemprix omnium haeresum (Iustinius)”; *GAWATH*, k. S_v.

w. 1 *Jako Jabel Sysarze gwoździem leb przebije* – zob. obj. *OP VII 16*.

w. 2 *tak błędne chwalaą swoją Panna herezyje* – elipsa: tak Panna swoją chwałą unicestwi błędne herezje; por. *OP* VI 64; IX 66; XI [Motto].

[48.] *Via immaculata*

Tytuł: ‘Droga nieskalana.’

marg.: „*Psal[morum]*” 118 – Ps 118(119),1: „Beati immaculati in via, qui ambulante in lege Domini”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „*Via immaculata*” (*Psal[mus]* 118,1).

w. 1 *I początek tej drogi, i kres zawsze czysty* – metaforycznie o początku (niepokalane poczęcie) i kresie (wniebowzięcie) ziemskiego życia Maryi; por. Ps 118(119),1: „Błogosławieni niepokalani w drodze, którzy chodzą w Zakonie Pańskim”.

w. 2 *po inakszej by nie szedł olbrzym wiekuisty* – sens: inna drogą (niż niepokalana Maryja) nie szedłby Chrystus; zob. obj. *OP* IV 11,1; XV 80,1.

[49.] *Vinea dilecti*

Tytuł: ‘Winnica oblubieńca.’

marg.: „*Cant[icorum]*” – Pnp 8,12: „*Vinea mea coram me est*”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „*Vinea dilecti*”.

w. 1 *Winnica Twa, Kochanku* – zob. obj. *OP* IX 46.

Kochanku – tu o Chrystusie, którego prefiguracją był oblubieniec z Pieśni nad Pieśniami.

w. 2 *że w niej mogą i żli rwać, i dobrzy jagody* – zob. obj. *OP* VI 39,2.

rwać ... jagody – tj. czerpać łaski i dobrodziejstwa.

[50.] *Purpureum solis paludamentum*

Tytuł: ‘Purpurowy płaszcz słońca.’

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 32: „*Sinamus eam dici [...] purpureum solis paludamentum*”.

w. 1 *Sliczne słońce* – Chrystus (zob. obj. *OP* II 63 2).

w. 2 *poko nie wziął z Panny krwią szaty nakrapianej* – sens: dopóki nie przyjął z Maryi ciała, które miało zostać umęczone; por. *OP* VIII 3; XIV 53,2.

krwią szaty nakrapianej – por. AVANCINUS, jw.: ‘Pozwólmy nazywać ją [...] purpurowym płaszczem słońca.’

[51.] *Terrestre caelum*

Tytuł: ‘Ziemskie niebo.’

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 45: „[...] aut in terras caelum descendere, aut in caelum terras commigrare”; por. *METHOD.Homil.Purif.*, s. 610: „*Salve, terrestre quoddam caelum Sion*”; BEYERLINCK 6, s. 144.

w. 1 *niebo z sferami swojemi* – zob. obj. *OP* II 76,2.

w. 2 *Bóg w Matce* – Chrystus w łonie Maryi.

Matka niebem jest na ziemi – por. *OP* V 68,1; AVANCINUS, jw.: ‘albo niebo zstąpiło na ziemię, albo ziemia przeniosła się do nieba’ (o wcieleniu Chrystusa).

[52.] *Vallis abundans frumento*

Tytuł: ‘Dolina obfitująca w zboże.’

marg.: „*Psalm[orum]*” 64 – Ps 64(65),14: „et valles abundabunt frumento”.
w. 1 *chleba zbawiennego* – tj. Chrystusa (zob. obj. *OP* III 66,1; III 97,2; IV 12; por. I 85,1; XV 45,2; XV 64,2).

w. 2 *Panna niwą, ona nas pożywi* – por. *OP* III 97,1; IV 12; XV 45,1; XV 64; Ps 64(65),14: „a doliny będą obfitować zbożem”.

[53.] ***Salutaris stella***

Tytuł: ‘Gwiazda zbawienna’.

marg.: „*S[anctus] Casim[irus]*” – CASIMIRUS, w. 197: „Salutaris stella maris”.

w. 1 *Gwiazdo zdrowia* – zob. obj. *OP* XII 80.

racz zdarzyć aeryją zdrową – sens: ześlij zdrowe powietrze.

w. 2 *odprasząc powietrze zarazę morową* – sens: wyprasząc u Boga uwolnienie od klęski epidemii; zob. obj. *OP* XVI 36.

[54.] ***Dotata caelesti progenie***

Tytuł: ‘Obdarzona niebiańskim potomstwem’.

marg.: „*Idem*” – CASIMIRUS, w. 219-220: „Illibata et dotata / caelesti progenie”.

w. 1 *Jakiż przywianek niesiesz Maryjej, aniele* – sens: jaki dar od Boga Ojca niesiesz dla Maryi, aniele.

aniele – mowa o archaniele Gabrielu (zob. Łk 1,26).

w. 2 *plód niebieski* – potomek pochodzący z nieba (Jezus); zob. Łk 1,31-32: „Oto poczniesz i porodzisz syna, a nazowiesz imię jego Jezus. Ten będzie wielki, a będzie zwan Synem Najwyższego”.

[55.] ***Terra sancta***

Tytuł: ‘Ziemia święta’.

marg.: „*Exod[i]*” 3 – Wj 3,5: „locus enim, in quo stas, terra sancta est”; por. BEYERLINCK 6, s. 144: „Terra sancta”.

w. 1 *Maryją ziemią świętą* – por. Wj 3,5: „Nie przystępuj sam, rozzuj buty z nóg twoich, miejsce bowiem, na którym stoisz, ziemia święta jest” (słowa skierowane do Mojżesza).

[56.] ***Nardus dans odorem***

Tytuł: ‘Nard rozsiewający zapach’.

marg.: „*Cantic[orum]*” 1 – Pnp 1,11: „nardus mea dedit odorem suum”; por. ESTEVE, s. 196; CARTHAGENA 4, kol. 606; GAWATH, k. Z6v; MARRACCI XII, s. 68-69: „Nardus”.

w. 1 *Piecz zybet z swym odorem!* – zob. obj. *OP* X 60,2.

Spikonard tej woni – sens: olejek nardowy tak pachnie.

Spikonard – szpikanard, roślina z rodziny kozłkowatych oraz otrzymywany z niej olejek eteryczny o intensywnym zapachu; według J 12,3 olejkiem nardowym Maria z Betanii namaściła stopy Jezusa.

w. 2 *że się król na ten zapach w łożnicy swej skłoni* – metaforycznie o wcieleniu Chrystusa (króla) w łonie (łożnicy) Maryi; zob. obj. *OP* V 34; VIII 29; por. IX 74,1.

[57.] *Sceptrum fidei*

Tytuł: 'Berło wiary.'

marg.: „*S[anctus] Cyrill[us]*” – CYRILLUS, kol. 72: „Sceptrum rectae doctrinae”; por. MIECHOWITA 2, s. 225: „Deipara Virgo vocatur [...] a sancto Cyrillo *Sceptrum fidei*”; ESTEVE, s. 208; CARTHAGENA 4, kol. 610; ARIAS, k. 23v; RAYNAUDUS, s. 60; GAWATH, k. B₇v; LYRAEUS, s. 472; PAULL DE BARRY, s. 51..

w. 2 *Matka dla rządów berłem ręce jego będzie* – sens: Maryja będzie berłem w rękę Boga sprawującego rządy nad wiernymi, będzie sprawować w jego imieniu rządy nad wiernymi; por. MIECHOWITA, jw.:

Propter hanc fidei excellentiam Deipara Virgo [...] vocatur [...] a sancto Cyrillo „sceptrum fidei”. Sceptrum hieroglyphicum regni esse [...]. Beata igitur Virgo „sceptrum fidei” dicitur, quia fides eius tam sublimis est, ut veluti rex inter aliorum fidelium fidem emineat.

Ze względu na tę doskonałość wiary Bogurodzica Dziewica [...] zwana jest [...] przez św. Cyryla berłem wiary. Berło jest symbolem władzy królewskiej [...]. Tak więc błogosławiona Dziewica nazywana jest berłem wiary, ponieważ jej wiara jest tak wielka, że niczym król góruje nad wiarą innych wiernych.

[58.] *Inveniens mortis destructionem*

Tytuł: 'Znajdująca sposób na zniszczenie śmierci.'

marg.: „*S[anctus] Bern[ardus]*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,76B: „Quam gratiam? Dei et hominum pacem, mortis destructionem, vitae reparationem. Haec est ergo gratia, quam invenisti apud Deum”.

w. 1 *Brykałaś, Śmierci, przedtym, tnąc nam głowy z kregów* – nawiązanie do apokaliptycznej wizji jeźdźca śmierci (Ap 6,8: „A oto koń bładny, a który siedział na nim, imię jemu Śmierć, a piekło szło za nim, i dana mu jest moc nad czterzmi częściami ziemi zabijać mieczem, głodem i śmiercią”) i ikonograficznych przedstawień alegorii śmierci jako jeźdźca z kosą w rękę (zob. np. szkic Albrechta Dürera *Memento mori*).

przedtym – tj. zanim dokonała się tajemnica wcielenia Chrystusa i odkupienia przez niego człowieka.

w. 2 *Panna znalazła, jakoć przypięto popręgów* – sens: Maryja znalazła sposób, jak poskromić śmierć.

przypięto popręgów – popręg, część uprzęży (rodzaj pasa) przytrzymująca siodło; zbyt mocne ściągnięcie popręgu powodowało, że koń miał trudności w oddychaniu; metaforycznie o pohamowaniu, poskromieniu kogoś; por. KOCHOWSKI, *Liryka* V 2, w. 35-36, s. 309: „Swej pilna cnota zawsze przysięgi / żądy na cudze przypnie popręgi”; NKPP („Popręg” 1).

[59.] *Vitae reparationem*

Tytuł: 'Naprawienie żywota.'

marg.: „*Idem*” – BERN.CLAR.*Laud.Virg.*, PL 183,76B: „vite reparatio-
nem” (zob. wyżej); por. ESTEVE, s. 205; GAWATH, k. Bb₈v.

w. 1 *Nie dość skrócić Lachezym i zguby pozbawić* – sens: nie wystarczy po-
hamać śmierci i wybawić od zguby.

Lachezym – Lachezis, w mitologii greckiej jedna z trzech mojr,
snujących nić żywota; por. KOCHOWSKI, *Liryki* I 1, w. 57-59, s. 3:

Zaż ten czas nadbieży,
gdy srogiej Lachezy
zerwane nici nagrodzą nam fata.

w. 2 *to większa, Panna żywot że mogła naprawić* – zob. obj. *OP* VIII 20; IX
71; XV 56,2; por. X 4; *Psalterzyk*, k. G: „Naprawienie żywota”.

to większa – większą jest rzeczą, więcej znaczy.

[60.] *Venena pellens*

Tytuł: ‘Oddalająca jady’.

marg.: „*Alvianus in Embl[ematibus]*” – zob. CAMERARIUS II, s. 25:
„Bartholomeus Alvianus, dux militaris Venetus, ascribi curavit in suo vexil-
lo «Venena pello», innuens se instar unicornis noxia et venenata animalia
fugantis”.

w. 1 *Róg jednorożców ... położony w zdroju* – metaforycznie o Maryi jako
lekarstwie na grzech; zob. obj. *OP*, W, w. 36; IV 48,1; VIII 10; nawiązanie
do emblematu w dziele Camerariusia, przedstawiającego jednorożca zanurza-
jącego róg w wodze wypływającej ze źródła, z lemmą: *Nil in exploratio*; por.
CAMERARIUS, jw.: ‘Bartholomeus Alvianus, wódz wenecki, na swoim
sztandarze polecił umieścić napis: *Venena pello* (‘odpędzam jady’), dając tym
do zrozumienia, że jest podobny do jednorożca odstraszającego szkodliwe
i jadowite bestie’).

w. 2 *niepodejżranego ... napoju* – tu: napoju zdrowego, niezatrutego, wol-
nego od jadu.

[61.] *Gloria coetus virginiei*

Tytuł: ‘Chwała stanu panińskiego’.

marg.: *Duretius* – DURETIUS, k. Cv: „Gloria virginiei coetus salveto
Maria”.

w. 1 *chwalnym kładzie* – sens: jest uważane za godne chwały.

w. 2 *że ta Panienska waszej przodkuje gromadzie* – sens: ponieważ ta, która
dała początek waszej wspólnotce, jest Maryja; zob. obj. *OP* XIII 71,2; XV 92,2;
por. DURETIUS, jw.: ‘Bądź pozdrowiona Maryjo, chlubno zastępu dziewic’.

[62.] *Fundatrix virginitatis*

Tytuł: ‘Twórczyni dziewictwa’.

marg.: „*Idem*” – {?}; por. np. HOORN, s. 60: „S[anctus] Thomas a Vil-
lanova eximium hoc Mariae pius consecrat encomium: «[...] tu virginitatis
forma, tu virginitatis inventrix, institutrixque, tu religionis huius sacrae prima

fundatrix»”; Ioannes Dedinger, *Hyperdulia Deiparae, seu Conciones exquisitissimae in omnia Festa B[eatae] Virginis Mariae*, Monachii 1673, s. 72: „Alma Dei Mater Maria Virgo virginitatis vovendae prima fundatrix”; *OP XV 92*.

w. 1 *pogańskiej ... Węście* – Westa, rzymska bogini ogniska domowego, odpowiednik greckiej Hestii; głównym ośrodkiem jej kultu była świątynia w Rzymie, w której służbę sprawowały kapłanki-dziewice zwane westalkami.

rznijcie warkocz – aluzja do obrzędu obcięcia warkoczy dziewczyny wstępującej do klasztoru; symbol odcięcia się od świata; być może także nawiązanie do fryzury westalek, którą tworzyło sześć misternie splecionych warkoczy (tzw. *seni crimes*).

[63.] *Parens digna Tonantis*

Tytuł: ‘Godna rodzicielka Gromowładnego.’

marg.: „*Idem*” – DURETIUS, k. Cv: „Virgo parens fieri digna Tonantis, ave”.

w. 1 *Godności macierzyńskiej* – tj. godności Matki Bożej; por. *OP IX 75; XIV 52,2*.

snadno ... dopnie – łatwo osiągnie, dostąpi.

w. 2 *przez głębokie pokory Bogu mile stopnie* – szyk: przez mile Bogu głębokie stopnie pokory; por. *OP, W, w. 28-30; VIII 76; XIII 11*;

pokory ... stopnie – wyróżniane w tradycji ascetycznej rodzaje pokory, np. w *Regule* św. Benedykta (r. VII) w liczbie dwunastu, podobnie św. Bernard z Clairvaux w traktacie *De gradibus humilitatis et superbiae*.

[64.] *Naturae speculum*

Tytuł: ‘Zwierciadło natury.’

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 60: „Si errare visi sunt, qui solem naturae speculum nominarunt, non erremus nos, qui tum demum illustrissima specula evademus, cum corda nostra ad speculum Iustitiae conformaverimus”.

w. 1 *W tym zwierciadle* – w Maryi (która jest zwierciadłem sprawiedliwości; zob. obj. *OP III 43,1*; por. AVANCINUS, jw.:

Jeśli wydaje się, że myślą się ci, którzy nazywają słońce zwierciadłem natury, to nie pomyliły się my, którzy dopiero wtedy przewyższymy najjaśniejsze zwierciadła, kiedy serca nasze uczynimy na wzór zwierciadła Sprawiedliwości.

w. 2 *chwala Panny* – Maryi jako Matki Bożej.

podłość natury człowieczej – marność, nędza ludzkiej natury; zob. obj. *OP XIII 72,1*.

[65.] *Divinae potentiae terminalis colossus*

Tytuł: ‘Graniczny posąg Bożej mocy.’

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 57: „Dicite [...] non mundi ab Hercule pridem emensi, sed divinae omnipotentiae terminalem colossus”.

w. 1 *kolos wyniesiony w górę* – tj. Maryja; aluzja do tzw. słupów Heraklesa (Ceuty i Gibraltaru) po obu stronach Cieśniny Gibraltarskiej, uważanych

w starożytności za kres znanego świata; por. AVANCINUS, jw.: ‘Nazwijcie [Maryję] kolosem wyznaczającym nie granice ziemi, ustanowionym niegdyś przez Herkulesa, lecz granice Bożej mocy’; por. *OP* XIV 65).

[66.] *Feminarum gloria*

Tytuł: ‘Chwała niewiast’.

marg.: „*S[anctus] Casim[irus]*” – CASIMIRUS, w. 69-70: „O cunctarum feminarum / decus atque gloria”.

w. 1 *wprzódę i za Tobą* – przed i po Tobie.

w. 2 *wszystkimesz ... chwałę i ozdobę* – sens: Maryja jest chlubą i ozdobą wszystkich kobiet; por. *OPI* 38,2; II 12.

[67.] *Via ad patriam*

Tytuł: ‘Droga do ojczyzny’.

marg.: „*Idem*” – CASIMIRUS, w. 59-60: „Per Mariam habet viam, / quae ducit ad patriam”.

w. 1 *Rzuc ... ścieżki błędne* – sens: porzuć drogę grzechu; por. Ps 1,1: „Błogosławiony mąż, który [...] na drodze grzesznych nie stał”; *OPI* 41,1.

udaj się wsteczny – sens: cofnij i udaj się, porzuciwszy błędne ścieżki (tzn. nawróć się); por. KOCHOWSKI, *Różaniec*, s. 110: „Jeszcze zatrzymam ten miecz obosieczny, / jeśli od zbrodni będzie Polak wsteczny” (por. *Liryka* II 28, w. 95-96, s. 129).

w. 2 *tą drogą* – tj. drogą Maryi (naśladując ją i prosząc o pomoc); por. *OP* I 41,2; IV 11;

do ojczyzny wiecznej – por. *OP* XIV 69,2.

[68.] *Regina naturae*

Tytuł: ‘Królowa natury’.

marg.: „*Andreas Creten[sis]*” – ANDR.CRET.*Dorm.*, s. 635: „Regina omnis humanae naturae”; por. ESTEVE, s. 204; ARIAS, k. 22; RAYNAUDUS, s. 57; GAWATH, k. Aa_{11v}; LYRAEUS, s. 472.

w. 1 *matką naturę zowiemy* – personifikacja natury jako życiodajnej i płodnej siły, znana od czasów starożytnych (często jako matka-ziemia).

w. 2 *lecz natury królową Matkę Boską czcimy* – sens: lecz Matkę Boską czcimy jako królową natury; por. *OP* IV 5,2; IV 55.

[69.] *Amantis arca*

Tytuł: ‘Arka oblubieńca’.

marg.: „*Anagram*” – w A, obok tytułu dopisane rozwiązanie anagramu: „Sancta Maria” (zob. „Aparat krytyczny”); por. DURETIUS, k. A₃: „Sancta Maria. Anagramma. Amantis Arca”.

w. 1 *Na cóż pytać kochanka, gdzie w południe bywa?* – por. Pnp 1,6: „Oznajmie mi, którego miłuje dusza moja, kędy pasiesz, kędy odpoczywasz w południe?”

w. 2 *Matka skrzynią, w tej się on przed światłem ukrywa* – mowa o Jezusie w łonie Maryi.

[70.] *Uni secunda Deo*

Tytuł: 'Pierwsza po Bogu.'

marg.: „*Ex embl[ematibus]*” – {?}; por. GAWATH, k. H₃; „uni secunda Deo”.

w. 1 *W wielkiej ... ozdobie* – w wielkiej chwale, w poważaniu.
chóry anielskie – zob. obj. *OPI* 33,2.

w. 2 *Panno, wtórz po Bogu, anieli po Tobie* – zob. obj. *OP* III 99,2; por. I 33,2; I 34; XII 51; XIII 85,2.

[71.] *Corona anni benignitatis*

Tytuł: 'Korona roku łaskawości.'

marg.: „*Bonaven[tura]*” – Ps.-BONAV., s. 277: „Huius autem anni benedicti corona est benedicta Virgo Maria”, por. Ps 64(65),12: „Benedices coronae anni benignitatis tuae, et campi tui replebuntur ubertate”.

w. 1 *Zdejmij wieniec, Cerero, z ... kłosów wity* – zob. obj. *OP* XV 25,1.

w. 2 *który rok koronuje Panna, ten obfity* – sens: rok, któremu patronuje Maryja, jest urodzajny; wers nawiązuje do Ps 64(65),12 („Błogosławić będziesz okręgowi roku z dobroćliwości twojej, a pola będą pełne obfitości”) i do jego interpretacji w *Speculum Beatae Mariae Virginis* (Ps.-BONAV., s. 277-278), zgodnie z którą są trzy lata: przychylności (*aequanimitatis*), surowości (*severitatis*) i łaskawości (*benignitatis*). Pierwszy oznacza ludzi żyjących na ziemi, drugi – potępionych w piekle, trzeci – zbawionych w niebie. Maryja jest koroną tego trzeciego roku, to znaczy króluje nad wszystkimi jego dniami, którymi są święci w niebie.

[72.] *Conservatorium generis mortalium*

Tytuł: 'Zachowanie rodzaju ludzkiego.'

marg.: „*S[anctus] Germ[anus]*” – GERMAN.*Mariale*, s. 144: „conservatorium totius generis mortalium”.

w. 1 *Arka Noego* – zob. obj. *OPI* II 91,1.

naród ludzki przechowywa – sens: ocala rodzaj ludzki (przed potopem).

w. 2 *więcejś mu Ty niż arką* – sens: Maryja jest dla ludzkości czymś więcej niż arka Noego; dzięki arce ludzie ocalili życie doczesne, dzięki Maryi i jej udziałowi w tajemnicy odkupienia mogą otrzymać życie wieczne; por. *Psalterzyk*, k. G₂v: „Schowanie żywota”; *OP* VI 94

[73.] *Ros divinus*

Tytuł: 'Boska rosa.'

marg.: „*Idem*” – GERMAN.*Encom.*, PG 98,318C: „divinus ros”; por. LIBERIUSZ, *Gwiazda*, s. 92: „sola aestus in me existentis divinus ros” (*S[anctus]* Germanus).

w. 1 *Lub się gniewasz, lecz oraz miłosiernyś Panie* – sens: chociaż Bóg jest surowy, jest zarazem miłosierny.

w. 2 *skąd upał, stąd i rosa niebieska ukanie* – sens: kara za grzechy i miłosierdzie pochodzą z tego samego źródła.

upal – tu: gniew Boży; por. *OP* III 29,1; VII 21,2; VIII 88,1.

rosa niebieska – tu: miłosierdzie Boże lub Maryja, która je wyprasza; zob. obj. *OP* XI 56,2; por. VII 21,2; VIII 88,1; być może także w odniesieniu do Chrystusa (zob. obj. *OP* I 55,1).

[74.] *Basis clementiae*

Tytuł: 'Fundament łaskawości.'

marg.: „*Avancinus*” – por. AVANCINUS, s. 57-58: „dicam ego candelam et iustitiam nostrae sedem, et clementiae pariter basim extitisse”.

w. 1-2 *Sprawiedliwość ... Miłosierdzie* – personifikacje atrybutów Boga, częste w dawnej literaturze; zob. np. SARBIEWSKI, *O poezji*, s. 127-128 (255-257):

Atrybuty te ujmujemy wedle naszego sposobu pojmowania jako źródło postępowania w stosunku do stworzeń, a więc opiekowania się nimi, zachowywania ich, odnoszenia się do ludzi w sposób sprawiedliwy i miłosierny. [...] I nic nie szkodzi, że te atrybuty bynajmniej nie są źródłami postępowania czy usposobienia, ponieważ w istocie są samym Bogiem. [...] To wcale nie przeszkadza, lecz przeciwnie, pomaga. Bo stąd wynika, że można je wprowadzać nie jako przypadłości lub osoby alegoryczne, lecz jako prawdziwe działające podmioty, ponieważ atrybuty Boże są samą substancją Bożą [...]. A nawet w szczególności stwierdzamy a dwu spośród nich, a mianowicie mądrości i miłości Bożej, iż poeta epicki może je wprowadzić jako działające podmioty. [...] Także i innym atrybutom Bożym, jak sprawiedliwości i miłosierdziu, można przypisać tę samą rolę, zwłaszcza że najmądrzy ze wszystkich królów i poetów, Dawid, wprowadził je jako osoby działające. „Miłosierdzie i prawda – powiada – spotkały się ze sobą, sprawiedliwość i pokój ucałowały się. Prawda wyrosła z ziemi, a sprawiedliwość z nieba spojrziała”.

Por. *Pieśń o miłosierdziu i sprawiedliwości sądu Pańskiego* (M. Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, Kraków 1893, s. 385):

Staną też rzecznicy przed nim,
Sprawiedliwość z Miłosierdziem,
jedna na stronie Sędziego,
a druga wedle grzesznego.
A gdy tak staną obiedwie,
pocznie mówić Miłosierdzie
za grzesznym, chcąc go ratować.

w. 2 *Panna wspiera ... Miłosierdzie* – por. AVANCINUS, jw.: 'Rzekłbym, że ta sama [Maryja] jest stolicą sprawiedliwości i fundamentem miłosierdzia'; *OP* X 96,2; XIII 30; XV 4,2; LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 182-183:

Prawda, iż Bóg wszechmogący miłosierny jest [...]; wszakże iż w nim wszystkie atrybuty i przymioty jedno są, i miłosierdzie też z sprawiedliwością społem chodzi i jedno jest [...]. A toż kiedy nam dał Pannę błogosławioną, jakoby dystylacją ogniem miłości swojej uczynił; oddzieliwszy miłosierdzie od sprawiedliwości dał je Pannie Naświętszej, że jest [...] miłosierdzie Boże dystylowane, *emanatio sincera* Boskiej dobroci, bo w niej jest litość bez surowości, miłosierdzie bez postrachu.

[75.] *Exhibens se ancillam facta Domina*

Tytuł: 'Mieniąca się służebnicą, uczyniona panią.'

marg.: „*S[anctus] Bernar[dus]*” – BERN.CLAR.*Dom.Assumpt.*, PL 183,436B: „*Merito facta est omnium domina, quae se omnium exhibebat ancillam*”.

w. 1 *Aniol z nieba opeda-ć fawory, / żeś panią* – sens: aniol z nieba zwiastuje Maryi takie laski, dzięki którym stanie się panią, królową; zob. Łk 1,26-35.

w. 2 *Ty się niskiej bierziesz do pokory* – sens: a Ty okazujesz głęboką pokorę; por. obj. OPI 4,1; VII 7,2; BERN.CLAR., jw.: 'Słusznia stała się panią wszystkich ta, która okazała się wszystkich służebnicą.'

[76.] *Sicut lilium*

Tytuł: 'Jak lilia.'

marg.: brak – zob. np. DAMIAN.*Hom.Nativ.*, PL 144,754B: „*Sicut lilium inter spinas, sic beatissima Virgo Maria enituit inter filias*”; por. Pnp 2,2.

w. 1 *Panna lilią* – zob. obj. OPI 92,2.

w. 1-2 *Czemuż? Że jest biała, czy-li / znakiem pokory, kiedy kwiat ku ziemi chyli?* – sens: Dlaczego? Czy dlatego, że jest biała (co symbolizuje czystość), czy dlatego, że schyla kwiat ku ziemi, co oznacza pokorę? Por. OPI 92.

[77.] *Porta salutis*

Tytuł: 'Brama zbawienia.'

marg.: *Duretius* – DURETIUS, k. C₁v: „*Porta salutis*”.

w. 1-2 *Maryja bramą zdrowia, któżkolwiek jest chromy / ... do tej się pilno ciśniej br-o>my* – zob. obj. OP V 48.

[78.] *Natura mirante generans Genitorem*

Tytuł: 'Rodząca Stworzyciela zadziwiając naturę.'

marg.: „*Ex «Brev[iario] Rom[ano]»*” – zob. np. *BREVIARIUM* I, s. 161: „*tu quae genuisti / natura mirante tuum sanctum Genitorem (antyfona Alma Redemptoris mater)*”.

w. 1 *Z podziwieniem naturze* – sens: wywołując zdumienie natury; por. OP IX 98,1.

w. 1-2 *jako się to godzi / stworzeniu, iż swego Stworzyciela rodzi?* – zob. obj. OP, W, w. 63; I 11,1; por. XI 83.

[79.] *Augustale templum*

Tytuł: 'Wspaniała świątynia.'

marg.: „*Leo Imp[erator]*” – zob. CANISIUS, s. 565: „augustale templum” (zob. obj. *OP V 26*); GUTOWSKI, s. 9.

w. 1 *bazylika cesarskiego dzieła* – tj. świątynia zbudowana przez cesarza (tu zapewne przez Boga); tu o Maryi, choć we wskazanym przez poetę źródle tego tytułu odnosi się on do świątyni Bożej w niebie, do której Chrystus przenosi Maryję w momencie wniebowzięcia; por. GUTOWSKI, jw. (zob. obj. *OP V 26,1*).

w. 2 *gdzie jak król Boga błaga, tak prostaków siela* – sens: za pośrednictwem Maryi zwracają się do Boga zarówno wielcy tego świata, jak i ubodzy.

[80.] *Unica sedes Domini*

Tytuł: ‘Jedyny tron Pański.’

marg.: *Rupertus* – RUPERT. *Cant.*, *PL 168,911D*: „O tu caelum Dei unica sedes Domini”.

w. 1 *Panna stolec jest Pański* – por. *Psalterzyk*, k. F₃v: „Stolcu Boży”; *OP VI 35,1*; VII 89,1; XI 47; XVI 41,2.

w. 1-2 *widomy / Bóg* – tj. Chrystus, Bóg wcielony, widzialny w ludzkim cielesie; por. *OP VI 35,2*; XI 47,2.

dziś łaskawy, przedtym władogromy – przeciwstawienie surowego i gniewnego Boga Starego Testamentu (zob. obj. *OP XVI 13,1*) i miłosiernego Boga Nowego Testamentu, objawionego w Chrystusie; por. *OP III 11*; o przemianie wcielonego Boga z surowego w łaskawego zob. np. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 165-166:

I nie bez przyczynić to Izajasz o Bogu wcielonym prorokował: [...] „Masło i miód jeść będzie”, chciał abowiem ukazać, że skoro by naturę naszą przyjął i piersi macierzyńskich skosztował, usta jego, nigdy gorzkie, miały osłodnąć i słowa w przewdzięczny miód się obrócić.

władogromy – w starożytności konwencjonalny tytuł Zeusa lub Jowisza, przejęty przez autorów chrześcijańskich jako określenie Boga; por. np. KOCHANOWSKI, *Psalterz* 84, w. 27: „O Boże władogromy”; zob. obj. *OP III 11,1*; por. XVI 63 (tytuł).

[81.] *Serenitas caeli*

Tytuł: ‘Pogoda nieba.’

marg.: „*Avancinus*” – AVANCINUS, s. 32: „Sinamus eam dici [...] serenitatem caeli”; por. SEBASTIANUS, s. 36 (*Stella VIII. Serenitas*).

w. 1 *tęczą między Olimpu kolury* – tj. tęczą na niebie; por. *OP XVI 29,1*; być może aluzja do Ap 4,3 (zob. obj. XIV 75,1)

Olimpu kolury – kręgi, sfery niebieskie (kolur – wielkie koło na nieboskłonie przechodzące przez bieguny niebieskie i punkty równonocy lub przez bieguny niebieskie i punkty stanowisk Słońca; Olimp – zob. obj. *OP, W*, w. 15; tu synonim nieba).

w. 2 *zaraz niebo pogodne zbywa mgły ponurój* – sens: łaskawy Bóg przestaje okazywać gniew; por. obj. *OP 75,2*.

[82.] *Vestita honore et gloria*

Tytuł: 'Przyodziana w cześć i chwałę.'

marg.: „*Idem*” – AVANCINUS, s. 37: „Dixit Pater Verbum vestitum gloria et honore” (o Chrystusie); por. Hbr 2,9: „gloria et honore coronatum”.

w. 1 *Któż z kreatur nad Pannę taką szatę miewa* – jakie stworzenie poza Maryją ma taką szatę; por. *OP VIII 3,1*.

w. 2 *którą* – tj. Maryję.

Bóg togą chwały i czci przyodziewa – zastosowany do Maryi werset Hbr 2,9: „widzimy Jezusa, dla męki śmierci chwałą i czią ukoronowanego”.

togą – toga, obszerna szata wierzchnia w starożytnym Rzymie; tu w znaczeniu: szata, płaszcz; por. *OP VIII 3,2; XII 84,1*.

[83.] *Tutela in novissimis*

Tytuł: 'Opiekunka w sprawach ostatecznych.'

marg.: „*Duretius*” – DURETIUS, k. Cv: „tutela”.

w. 1 *Masz nam być opiekunką* – por. *OP IV 99,2*.

w. 2 *gdyć Jana, wszystko Ci świat oddał Bóg w opiekę* – sens: powierzając opiece Maryi św. Jana (zob. obj. *OPI 73,1*), Bóg powierzył jej wszystkich ludzi (zob. obj. *XIV 86,2*).

[84.] *Pietatis asylum*

Tytuł: 'Azyl pobożności.'

marg.: „*Idem*” – DURETIUS, k. C₁v: „pietatis asylum”.

w. 1 *azyla rzymskie, wymysł Kwirynowy* – azyl dla przybyszów i zbiegów, ustanowiony w Rzymie przez Romulusa (później utożsamionego z bogiem Kwirynem); zob. *LIV. 1,8*.

w. 2 *w tej ucieczce zbrodzień, by największy, zdrowy* – sens: w tym azylu (tj. w Maryi) nawet największy grzesznik może liczyć na ocalenie (tj. na przebaczenie); zob. obj. *OP I 42,2*; por. *XI 7,2*; por. *LIT.LAUR.*, s. 160: „refugium peccatorum” („ucieczko grzesznych”)

[85.] *Caprea culmina montium amans*

Tytuł: 'Sarna kochająca szczyty gór.'

marg.: „*Cant[icorum]*” <2> – Pnp 2,17: „similis esto, dilecte mi, capreae hinnuloque cervorum super montes Bether”; por. DURETIUS, k. C₃: „Caprea semper amans culmina montis” (tu również błędna lokalizacja *Cant. 12*).

w. 1 *Kózko, która na górach bawisz się najmi-e-léj* – zastosowany do Maryi werset Pnp 2,17: „bądź podobien, miły mój, sarnie i jelonkowi na górach Beter”; por. KARP, s. 374: „Była zaprawdę ta Panna jako leśna kózka, gdy się na wysokiej górze łaski Bożej tak potężnie zawiesiła, iż żadnym czartowskim sposobem na przepaść pierworodnego grzechu upaść nie mogła”.

w. 2 *myśl o złym bydle, kozłach, żeby nie zginęli* – por. obj. *OP III 99,2; XVI 1*.

[86.] *Ignis amoris Dei*

Tytuł: 'Ogień miłości Bożej.'

marg.: „*D<u>retius*” – {?}; por. Ps.-HILDEPHONS. *Assumpt.*, *PL 96,242B*: „[...] beatam Mariam, quam, velut ignis ferrum, Spiritus Sanctus

totam decoxit, incanduit et ignivit, ita ut in ea non nisi Spiritus sancti flamma videatur, nec sentiatur nisi tantum ignis amoris Dei”.

w. 1 *Panna pąła miłości ogniem* – zob. obj. *OP* II 89,1.

w. 1-2 *tenże pali / miłość Boską, że się nad grzesznymi użali* – sens: miłość Maryi rozpala Boże miłosierdzie i sprawia, że Bóg lituje się nad grzesznymi.
miłość Boską – tu: Boże miłosierdzie.

[87.] *Spes mentis oppressae*

Tytuł: ‘Nadzieja sfrasowanej myśli’.

marg.: „*S[anctus] Casim[irus]*” – CASIMIRUS, w. 77-78: „*spes oppressae / mentis*”.

w. 1 *Kiedy myśl sfrasowaną utrapienie ścisnie* – sens: kiedy nieszczęście opakuje zmartwiony umysł; por. *OP* II 82,1.

w. 2 *wzywaj Panny, promień ci wnet pociechy błysnie* – por. *OP* II 32,2; II 82,2; II 95,2; XII 48,2.

[88.] *Decus mundi*

Tytuł: ‘Ozdoba świata’.

marg.: „*Idem*” – CASIMIRUS, w. 79: „*Decus mundi*”.

w. 1 *Naprawił świat o sobie słabe rozumienie* – sens: świat odmienił swój zły wizerunek (dosł. zmienił niekorzystną opinię na swój własny temat).

w. 2 *tak wspaniale ... stworzenie* – zob. obj. *OP* IX 80; por. I 7; VIII 59,2.

[89.] *Summa spei*

Tytuł: ‘Spełnienie nadziei’.

marg.: *Ines* – INES, *Lyricorum centuria I*, Dantisci 1655, k. A (Oda I, w. 3-4): „*O beata nostra / summae spei*”.

w. 1 *dobrze sobie tuszem* – sens: możemy być dobrej myśli, spodziewać się czegoś dobrego.

w. 2 *nadzieje ... summaryjuszem* – spełnieniem wszystkich nadziei, oczekiwań; por. *OP* XVI 94,2.

[90.] *Induta decore et fortitudine*

Tytuł: ‘Obleczona w ozdobę i męstwo’.

marg.: brak – por. Prz 31,25: „*Fortitudo et decor indumentum eius*”.

w. 1 *Odzieżą Twą ozdoba, Panno, płaszczem męstwo* – zob. obj. *OP* IV 8,1; por. XIII 43,2.

w. 2 *z piekła zwycięstwo* – zwycięstwo nad piekłem.

[91.] *Sacrarium gratiae*

Tytuł: ‘Skarbnica łask’.

marg.: „*Guarric[us] Abbas*” – GUERRIC.ABB.*Serm.*, *PL* 185,190B: „*Tunc tibi posuisti in ea sacrarium gratiae; nunc autem, thronum gloriae*”; por. GUTOWSKI, s. 9; por. *OP* III 49.

w. 1 *nie dla pługawych perły Boskie świni* – por. Mt 7,6: „*Nie dawajcie psom świętego ani mieccie perł waszych przed wieprze*”.

w. 2 *skarby łask swoich złożył w tak czystej świątyni* – zob. obj. *OP* II 50,2; por. III 49,2; XIII 78,2; GUTOWSKI, jw.: „[...] tak mówi i do Chrystusa Guerricus

Opat o przebłogosławionej Maryjej: «Tibi posuisti in Maria sacrarium gratiae et thronum gloria [„W Maryi założyłeś sobie skarbiec łask i tron chwały”]»”.

[92.] *Thronus gloriae*

Tytuł: ‘Tron chwały.’

marg.: „*Idem*” – GUERRIC.ABB., jw.; por. GUTOWSKI, s. 9.

w. 1 *Ciasne niebo i ziemia chwale Pańskiej wielkiej* – por. *OP* I 5,2; VI 75,1; VIII 2,1; XII 67,2; XV 46,1.

w. 2 *tej chwale tron wygodny żywot Rodzicielki* – sens: jedynym tronem odpowiadającym niezmierzonej chwale Boga jest łono Maryi; por. *OP* VIII 2,2; XII 67,2; XV 46,2; XVI 91,2.

[93.] *Cooperatrix redemptionis*

Tytuł: ‘Współsprawczyni odkupienia.’

marg.: *Gutovius* – GUTOWSKI, s. 564: „Cooperatrix redemptionis et salutis nostrae”.

w. 1 *Kiedy Panna nazyczyła Bogu krwi i ciała* – por. *OP* IV 15,2; XIII 55,1; XIII 73,1; XIII 89,1.

w. 2 *spółsprawczynią zbawienia naszego się stała* – por. GUTOWSKI, jw.:

Chrystus Jezus [...] nie tylko ile Bóg przez niekończoną wszechmocność bóstwa swojego grzechy ludzkie odpuszczał, ale też ile człowiek przez zasługi swoje miał tę moc [...]. Ludzka natura nasza w Pannie Przenajświętszej będąca nie miała wprawdzie *hanc auctoritatem* albo *delegatam potestatem*, nie miała tej powagi i poruczonej sobie mocy do odpuszczenia grzechów naszych tak, jako ją miał sam Chrystus, ale jednak według zdania doktorów świętych miała i ona zlecenie takowe od całej sobie Trójce Przenajświętszej nadane, ażeby była *cooperatrix redemptionis et salutis nostrae*, ażeby [...] była współ z Chrystusem, synem swoim, zasługiwała się i pieczołowala o zbawienie nasze, miała takowe poruczenie, ażeby była medyjatorką poufałą, zostawała nas grzesznych przed majestatem Boskim.

Por. obj. *OP* XII 30,1.

[94.] *Spes omnium finium terrae*

Tytuł: ‘Nadzieja wszystkich krańców ziemi.’

marg.: „*Psal[morum]*” 64 – Ps 64(65),6: „Exaudi nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terrae et in mari longe”.

w. 1-2 *Rozłożystego świata nieobeszł-e> knieje / w Tobie złożyły wszystkie ... nadzieje* – por. Ps. 64(65),6: „nadziejo wszystkich krajów”; *OP* XVI 89,2.

[95.] *Filia regis*

Tytuł: ‘Córa królewska.’

marg.: „*Psal[morum]*” 44 – Ps 44(45),14: „Omnis gloria eius filiae regis”; por. PAULL DE BARRY, s. 74.

w. 1 *Córką Cię psalm królewską ... zowie* – zob. obj. *OP* VI 96,2.

Matką Kościół zowie – zob. obj. *OP* XIV 64,2; XIV 86,2; XVI 46.

w. 2 *potomstwo Twe* – Chrystus.

[96.] Hortus iuxta fluvios

Tytuł: 'Ogród nad brzegiem rzek.

marg.: „*Num[erorum]*” 24 – Lb 24,6: „ut horti iuxta fluvios irrigui”.

w. 1-2 *Ten ogród ręce Boskie na kolo obwiodą / akweduktem uszelkich łask i pociechy wodą* – zob. obj. *OP* VI 71,1; XIV 35.

na kolo – wokół, dokoła.

[97.] Patrona mundi

Tytuł: 'Opiekunka świata.

marg.: „*Ex hym[no] Graec[o]*” – zob. *Orationes Graecorum veteres ad Deum et sanctos in latinum versae per Io[annem] Buteonem*, Lyon 1558, s. 138: „*Patrona mundi pura et inculcata*”; por. RAYNAUDUS, s. 48; GUTOWSKI, s. 564.

w. 1 *Wstchniej... do patronki milěj* – por. GUTOWSKI, jw.:

[Maryja] miała takowe poruczenie, ażeby była nienaganną wszystkiego świata patronką, według owego hymnu greckiego, u Buteona wyrażonego: *Patrona mundi pura et inculcata*, miała to poruczenie, ażeby była prokuratorką życzliwą i szczerą zbawienia naszego przed ukochanym Synem swoim Jezusem.

zgubiony świecie – por. *OP* IX 92,1

w. 2 *gniewu Boskiego strzaly* – zob. obj. *OP* XV 74,1.

[98.] Via lactea

Tytuł: 'Droga mleczna.

marg.: *brak* – zob. LIBERIUSZ, *Gospodyni*, s. 180-181: „*Via lactea*”; por. *OV.Met.* I 168-169: „*Est via sublimis, caelo manifesta sereno, / lactea nomen habet, candore notabilis ipso*”; MASENIUS, s. 647: „*Ego summa via lactea, merito digna, pura*”.

w. 1 *Panna jest Mleczną Droga* – por. LIBERIUSZ, jw., s. 180-181:

Jest tam na niebie jedna gwiazd gromada, którą astrologowie dla jej białości zowią *Galaxia*, to jest *Via lactea*, droga jakoby mleku podobna. [...] Nazowmy Przenaświętszą Pannę tą Galakсыją, tą drogą mleku podobną, i mówmy o niej *hac iter, tędy droga* [marg.: „*Panna B[logosławiona] Via lactea*”].

Mleczną Droga – Droga Mleczna, galaktyka widziana z ziemi jako jasny pas przecinający niebo; według jednego z mitów powstała z kropli rozlanego mleka, którym Hera karmiła Heraklesa, stąd nazwa.

w. 2 *po którym Słońce wieczne odprawia obroty* – sens: po którym krąży wieczne Słońce (Bóg); lub: po którym wiecznie krąży Słońce.

[99.] Plena laudum titulis

Tytuł: 'Pełna tytułów chwały.

marg.: „*Ex hymn[o]*” – zob. *AH* 1,29, s. 68, hymn *Imperatrix gloriosa, plena laudum titulis*.

w. 1 *piaski libickiej insuly* – tu zapewne piaski afrykańskich pustyń (Libia w dawnej literaturze była synonimem Afryki; zob. CHMIEŁOWSKI 2, s. 626: „Grecy Afrykę nazywali Libiją”; por. KOCHOWSKI, *Chrystus*, s. 79: „Co na libickiej / i atlantyckiej / siedzą insule”).

insuly – tu w znaczeniu: lądu oblanego morzem; por. CHMIEŁOWSKI, jw.: „Jest obłana morzem, stąd się może nazwać peninsulą największą w świecie”.

w. 2 *niż Twe, którycheś pełna ... tytuły* – por. *OP*, W, w. 19-21; III Z; VIII, [Motto], XIV 46,1.

[100.] *De qua natus est Iesus*

Tytuł: ‘Z której narodził się Jezus’.

margin.: „*Matthaei*” – Mt 1,16: „Iacob autem genuit Ioseph virum Mariae, de qua natus est Iesus”.

w. 1 *Aleć wszystkie tytuły ten tytuł przechodzi* – ciąg dalszy myśli zawartej w poprzednim dystychu.

w. 2 *że się z Ciebie Jezus, zbawca świata rodzi* – zob. Mt 1,16: „A Jakub zrodził Józefa, męża Maryje, z której się narodził Jezus, którego zowią Chrystusem”.

Zawarcie kwatery XVI

w. 2 *ogniów nieba ... ozdoby* – gwiazdy, ciała niebieskie.

w. 3 *ufając omylnej ciekawości bucie* – sens: ufając zwodniczej i będącej przejawem pychy ciekawości (chęci poznania).

w. 4 *wszystkie miał zrachowane gwiazdy* – por. *OP*, W, w. 21.

w swym kompucie – w swoim rejestrze.

SŁOWNIK WYRAZÓW ARCHAICZNYCH



Cyframi rzymskimi oznaczono numer kwatery, po nim cyframi arabskimi – numer epigramatu i po przecinku numer wersu.

Skróty:

^A – „Aneks”;

(*bis*) – wyraz pojawił się w wersie dwukrotnie

P – [Przedmowa]: „Najjaśniejszej, najlaskawszej nieba i ziemi przez przywilej łaski Królowej...”;

tyt. – tytuł;

W – „Do Ogroda Panińskiego weście”;

Z – „Zawarcie kwatery”.

abo (*aboz*) – czy; VI 86,2; IX 84,2

abrys – (niem. *Abriss*) plan, szkic, obraz; XII 59,2; XV 94,1

abyss – (łac. *abyssus*) otchłań, przepaść, bezdenna głębia; VI 28,1

achat – agat, kamień półszlachetny; VI 37,1

acz – chociaż, aczkolwiek; W 85; III 30,2; VI 21,2; VI 99,1; XI 68,1; XI 78,1; XII 9,1; XII 59,1; XIII 19,1; XIII Z4; XIV 39,1; XIV 98,2; XV 19,1

adwokatka – (łac. *advocata*) rzeczniczka, obrończyni; IV 100,1

aeryja – (łac. *aer*) powietrze, pogoda; XVI 53,1

afekt – (łac. *affectus*) uczucie; X 71,1; X 73,2

– zamiar, zamiysł, zamierzenie; XI 45,1

– uczucie o zabarwieniu dodatnim, miłość; W 4; XIII 5,1

aktor – (łac. *actor*) oskarżyciel; III 39,1

akwedukt – (łac. *aqueductus*) kanał; XV 24,1; XVI 96,2

alektoryjus – (łac. *allectorius*) rodzaj kamienia spotykanego jakoby w ciałach wykastrowanych kogutów; VIII^A 6,1

alkiermes – (arab. *al-qirmiz*) syrop leczniczy, lekarstwo, balsam; IV 65,1; VIII 90,2

altana – miejsce ochłody, wytchnienia; I 39,1

ambasjator – (łac. *ambasiator*; wł. *ambasciatore*) wysłannik, poseł; VIII 76,1; XV 18,1

ambit – (łac. *ambitus*) obwód, okrąg; VI 89,2

anatomizować – (łac. *anatomizare*) badać szczegółowo, analizować; XII 69,1

- angularny* – (łac. *angularis*) węgielny; IV 37,1
antarktycki – (łac. *antarcticus*) południowy; VI Z1
antemural – (łac. *antemurale*) przedmurze, obrona; P [4]
antydot – (łac. *antidotum*) lekarstwo, medykament; VIII 93,1; IX 51,2; XIII 34,2
antykamera – (wł. *anticamera*) przedsionek, przedpokój; VI 89,1
aparat – (łac. *apparatus*) wyposażenie, przybory, sprzęt, strój; V 65,1
apetyt – (łac. *appetitus*) chciwość, pożądlivość, pragnienie (czego), ochota (na co); II Z2; III 4,2; V 14,1
arfa – harfa; V 80,1; VII 70,1
armata – (łac. *arma*) broń, uzbrojenie, oręż; I 56,2; VII 88,1
asystentka – (łac. *assistens*) kobieta stojąca (przy kim), towarzysząca (komu); III_A 1,2
awiza – (wł. *avviso*) wieść, nowina; II 63,1
aza – może; X 41,2
azyl – (łac. *asylum*) schronienie, miejsce bezpieczne; IV 47,1; VI 97,2
- bajać* – opowiadać bajki, zmyślać, fantazjować; X 13,1
balk – (niem. *Balke*) belka; II 91,1; 91,2
bankietować (franc. *banquet*) – częstować, ugaszczać (kogo czym); VII 47,2
barwa – strój, szata, uniform; VI 21,1; IX 26,1; XIV 1,1
barwisty – barwny, kolorowy; VII 40,2
baśnie – wymysły, brednie, zmyślane opowieści; I 52,1
bawić (gdzie) – przebywać, pozostawać (gdzie); IX 12,2; XV 98,1; XVI 85,1
(się) – zajmować się (czym), poświęcać czas (na co); II 8,1
belweder – (wł. *belvedere*, franc. *belvedere*, *belvédér*) pałac, pałacyk, zwłaszcza położony w miejscu z pięknym widokiem; X 54,1
bestya – zwierzę, istota nierozumna; W 36; VI 62,2; XIII 7,2
bezoar – okrągły kamień podobny do kamienia żółciowego, znajdujący w żołądkach lub jelitach zwierząt, uważany za uniwersalne lekarstwo, panaceum; VI 49,1
bezpiecznie – śmiało, bez obaw; XI 5,2 XII 12,1
biada – okrzyk wyrażający boleść lub rozpacz z powodu nieszczęścia, samo nieszczęście; II 18,1-2
biały: biała głowa – kobieta, niewiasta; XI 28,2; XI 46,2; XIV 43,1; XVI 66,1
biegum – wygnaniec, tułacz; II 31,2
bieżec – biegać, iść; X 16,1; XIV 58,1
bifront – (łac. *bifrons*) o dwóch twarzach, mający dwie twarze; W 86
blagalnia – miejsce składania Bogu ofiary przebłagalnej; VII 58,1; IX 73,1; XII 21,1; XV 71,1; X_A 4,1
błądny – błędzący, zbłąkany; II 84,2; VI 45,1; VIII 87,1
– omylny, zwodniczy; powodujący, że zbłąkał się (kto); V 72,1; XVI 67,1
bogomyślność – kontemplacja; IX 29,2
– pobożność; X 26,1; XIV 90,2
bogomyślny – pogrążony w rozmyśleniach o Bogu i rzeczach nadprzyrodzonych; XVI 41,1
brać się – bratać się; I 92,2; IV 2,1
brać: ublaganie – dać się ubłagać, uprosić; VIII 1,3
(się) – udawać się, wybierać się (gdzie); III 6,2
– skłaniać się (ku czemu); XII 42,2; XVI 18,1; XVI 75,2

- brakować* – dokonywać wyboru, odrzucać (co lub kogo na podstawie selekcji); IV_A 3,2
brama zob. *broma*
braniec – jeniec, więzień; IV 25,2
brodzić – opływać, obfitować; XVI 24,1
 – zanurzać się, pogrążyć w wodzie; XI 7,1
broma / brona – brama; II 56,1; III 14,2; IV 68,1 (*bis*),2; V 70,1 (*bis*); VI 43,2; XII 65,2;
 XII 93,1; XV 12,1; XVI 77,2
brzmieć (co) – głościć, wysławiać (co); X 67,2
brzydki – wstrętny, budzący odrazę; XI 46,1
bukład / buklada – (tatar. *boklak*) buklak, skórzane naczynie do noszenia wody; W24
by – nawet; V 60,2
bystry – prędki, szybki; XII 71,1
bystrze – szybko, przenikliwie, inteligentnie; VIII 54,2
- cało: cale* – bez wyjątku, bez reszty; II 62,1
 – słusznie, dobrze; IV 31,1
 – zupełnie, całkowicie; XVI 35,1
 – wcale, ani trochę; III_A 3,1
 – wszyscy; VIII_A 3,3
 : *w cale* – w całości, nienaruszony; IX 77,2
cedryja – (łac. *cedria*) żywica, sok drzewa cedrowego; X 64,1
cekausz – (niem. *Zeughaus*) arsenał, zbrojownia; I 56,1; IV 31,1; X 59,2
cela – mała izba, izdebka; XI 24,1
celnictwo – urząd, funkcja celnika; miejsce, gdzie się pobiera cło; XII 95,1
celny – wyróżniający się, doskonały; VI 94,2
celować (co lub kogo) – przewyższać (co lub kogo), górować (nad czym / nad kim);
 XII 75,1; XIII 100,1
ceзор – (łac. *ensor*) osoba kontrolująca i oceniająca utwory literackie, krytyk; XVI
 6,1
cera – wygląd, piękno, krasa; IV 40,1; XVI 23,1
 – postać, kształt; IX 39,2
 – oznaka życia (?); VII 83,2
certować – (łac. *certare*) rywalizować, walczyć o pierwszeństwo (z kim); IX 56,1
charakter – (łac. *character*) sposób pisania liter, styl pisma; I 71,2
 – litera, tekst, pismo; VI 77,2
chciwy – spragniony, głodny; XVI 52,1
chędożyć – zdobić, upiększać; XVI 33,1
chimicki – alchemiczny; V 60,1
 – chemiczny, tu: olej do lamp; XII 13,1
chlebojedźca – człowiek pozostający na utrzymaniu (czyim); V 87,1
chłodne – ochłoda, ulga w cierpieniu; XIV 87,2
chłodnik – altana, miejsce ocienione; VIII 40,1
chmurać się – chmurzyć się, ściemniać się; X 40,1
chorążyma – kobieta stojąca na czele chorągwi, przewodząca (komu); XIV 67,1
chory – chóry, zastępy niebieskie; I 33,2; XI 14,1; XIII 11,1; XIII 85,2
chowac – strzec, pilnować; VIII 56,1
chramy – chromy, kulawy; V 48,2

- chromy* – chory, kaleki; XVI 77,1
chronić (czego) – chronić się, bronić się (przed czym); V 80,2
chwalca – wielbiciel, czciciel; III 52,1
chwalny – sławny, godny chwały; III 50,1; XI 93,1; XIII 26,1; XIV 52,1; XVI 61,1
chybić – zbłądzić, zmylić drogę; XIV 9,2
cichy – skromny, pokorny, łagodny; VIII 25,1; XII 41,1; XIV 84,2; XIV 100,2
ciemnota – ciemność, zaćmienie; III 76,2
cieplice – uzdrowisko; VIII 84,1-2
ciernie – krzak ciernisty lub jego pędy; IV 28,1
ciskać (czym) – ważyć się, porywać się (na co); X 34,2
cisnąć – uciskać, atakować; XII 3,1; X_A 1,1
 – rzucić (czym); VII 80,2
 (się) – usilnie starać się dostać (do, gdzie); IV 57,1; XVI 77,2
cny – zacny, szlachetny, zasługujący na uznanie; III 45,2; VII 78,1
cudotwórka – cudotwórczyni; XII 2,1; I_A 5,1
cug – (niem. *Zug*) zaprzęg, rydwan; II 15,1; XV 83,1
cykuł – (łac. *circulus*) koło, okrąg; VI 42,1; VIII 14,1; VIII 34,1-2
cyrograf – (łac. *chirographum* / *chirographus*) własnoręcznie podpisane zobowiązanie, umowa; III 19,1
cysterna – źródło, zbiornik wodny; VI 69,1
cytara – (gr. κithára [*kithára*], łac. *cithara*) instrument muzyczny szarpany, niekiedy utożsamiany z harfą; W77; V 80,2; VIII 73,2
czas: w czasie – wcześniej, dawno temu, w odpowiedniej porze (?); XI 68,1
czem – czemu, dla czego; IV 53,1; X 59,2
człeczeństwo – człowieczeństwo, natura ludzka; VI 36,2
człeczy – ludzki, człowieczy; XI 55,1
czuć (o kim, o czym) – troszczyć się (o kogo, co), mieć się na baczności; VI 96,1
czujny – pilny, uważny; VII 87,1; XI 35,1
czyły – czujny; I 61,1
czyn – dzieło; IX 44,1
czynić – sprawić (co), dokazywać (czego); XI 98,2
czystota – czystość; VIII 80,2
czyścowy – czyśćcowy, znajdujący się w czyśćcu; III 83,2
- ćma* – ciemności, mrok; XII 43,1
ćmić się – ciemnieć, ulegać zaćmieniu; III 28,1(*bis*); XIII 87,1
- danina* – darowizna, przywilej; IX 35,2
dań – dar; W76
darzyć się – udać się, poszczyć się; XIII 15,1
 : *na* – udawać się dzięki (komu lub czemu); I_A 3,2
dawczyni – dawczyni, ofiarodawczyni; V 59,2; XI 79,1
dedykować – (łac. *dedicare*) ogłaszać, oświadczać; X 45,2
dekret – wyrok, sentencja; IV 7,1; VII 69,2; X 65,2
delicyja – (łac. *deliciae*) rozkosz, przyjemność; II 24,2; IV 30,1; X 55,2; XVI 20,1
deltoton – (gr. δελτωνόν, łac. *deltoton*) trójkąt lub gwiazdozbiór o tej samej nazwie; VI_A 3,1
depozyt – (łac. *depositum*) dar, skarb; rzecz drogocenna; VI 60,2; V 14,2; IX 73,2; XI_A 1,2

- desperat* – (łac. *desperatus*) człowiek, który zwątpił, stracił nadzieję; człowiek zrozpaczony; V 54,2; V 61,2; XII 99,1; XIV 63,1
- desperować* – (łac. *desperare*) tracić nadzieję; P [3]; XIII 22,1
- dla* – przez, ze względu; VII 26,2
- dlaboga* – na litość boską; XI 56,2
- długi* zob. *odkładać*
- doba* – pora dnia; IX 65,2
- dogodnie* – zgodnie z życzeniem, według potrzeby; VII 59,1
- dojść* – doczekać (kogo); XII 100,1
- dojrzyć* – zobaczyć, dostrzec; II 47,1
- dokazywać* – dokonywać, czynić; XVI 12,1
- dokąd* – dopóki; X 75,2
- dokład* – dopełnienie, uzupełnienie; VI 95,2
- doktor* – (łac. *doctor*) mędrzec, uczonek; tyt.; W40; XI 19,1
– lekarz; III 54,2; VI 70,2
- dopiąć* (czego) – osiągnąć, zdobyć (co); XVI 63,1
- dosiąć* – zdolać, być w stanie; X Z2
- dostatki* – skarby; V 6,2; XIII 52,1; X_A 2,2
- dowcip* – inteligencja, mądrość, rozum; W49; W81; III 24,1; V 39,2; V Z4; X 31,2; XI 19,1-2; XIII 91,1
- dowcipnie* – inteligentnie, sprytnie, mądrze; X Z2
- dowodnie* – w sposób pewny, niewątpliwie; VII 6,2; VIII 26,2; VIII 58,2
- dowodny* – pewny, przekonywający; IX_A 1,1
- dozierać* – strzec, pilnować; XIII 7,1
- dozorny* – pilny, doglądający (czego); IV_A 5,1
- drożyć się* (z czym) – zwlekać (z czym), niełatwo godzić się (na co); I 90,1
- drużyna* – grupa ludzi, społeczność; XIII 63,2
- dryjakiew* – lekarstwo, antidotum; XIII 88,2
- drzeń* – rdzeń, treść, najlepsza, najdelikatniejsza część (czego); I 62,1; VII 95,2
- duchowny* – duchowy, nadprzyrodzony; III 31,2; XIV 49,2; XIV 70,1; XV 61,1
- duczka* – dołek; W17
- duma* – myśl, opinia; V 92,1
- duszny* – duchowy; VI 44,1; VIII 84,2
- dworność* – spryt, przebiegłość; IV 56,1; XI_A 3,1
- dworny* – śmiały (?), ciekawski (?); V Z1
- dwój* – dwojaki, podwójny; IX 36,2
- dyjafan* – (gr. διαφανής [*diafanés*], łac. *diaphanus*) zwierciadło; VI 18,1
- dyjoptra* – (gr. διοπτρα [*dioptra*], łac. *dioptra*) luneta; X 50,1
- dyl* – (niem. *Diele*) gruba deska, belka; VI 97,1
- dylekt* – (łac. *dilectus*) oblubieniec, umiłowany; XII 39,2
- dyrektor* – (łac. *director*) kierownik, przewodnik; VI 29,2
- dyskurować* – (łac. *discursus*); dyskutować, rozprawiać; XVI 44,1
- dyskurs* – (łac. *discursus*) rozprawianie, rozmowa, wywody; I 4,1
- dział* – należąca się (komu) część, udział; część do podziału; XIV 33,1; XIV 99,1; XVI 14,1
- dziardyn* – (wł. *giardino*) ogród, wirydarz; W1, 9; XV 65,1; XVI 23,1

- dziedzina* – kraina, królestwo; V 99,1
- dziewosląb* – swat; II 1,1; IV 2,2
- dziewoslębi* – swatający, skłaniający do zaślubin, należący do swata; W30
- dzięka* – podziękowanie, dzięki; XIV 98,1
- dziło* – dzieło; W86, II 70,2; III 16,1; IV 32,1; VI 8,2; VI 36,1(*bis*); XI 83,1; XV 58,1
- dziw* – cud, rzecz godna podziwu; V 9,1
- dziwnie* – niezwykle, w zadziwiający sposób; I 37,2; I 40,2; I 57,1; II 96,2
– bardzo, hojnie; VII 5,1
- dziwny* – cudowny, przedziwny, niezwykle, godny podziwu, zadziwiający; wzbudzający podziw; I 3,1; I 33,1; I 71,2; II 81,1; III 92,2; IV 63,1; IV 84,1; V 80,1; VII 43,2; VII 52,2; VIII 7,1; VIII 52,2; IX 51,1; X 3,1; XI 29,2; XI 29,2; XI 83,1; XII 45,2; I 87,1; XI 98,2; XIII 92,1; XV 57,1
- dziwowidz* – osoba okazująca (lub wzbudzająca) niezdrowe zainteresowanie (?); W88
- egzempt* – (łac. *exemptio*) wyjęcie spod powszechnie obowiązującego prawa, przywilej; I 58,1
- ekonomija* – (gr. οἰκονομία [*oikonomia*], łac. *oeconomia*) zarządzanie gospodarstwem, gospodarstwo; XIII 75,1
- eliksir* – (arab. *al-iksir*) substancja lecznicza o niezwykłych właściwościach; V 60,1
- fabryka* – (łac. *fabrica*) budowla, gmach, machina; II 38,1; V 7,1; V 26,2; V 31,1; X 30,2; XI 29,1
- facjata* – (wł. *facciata*) budowla, gmach; V 7,1; XI 29,2
- fant* – (niem. *Pfand*) zastaw, gwarancja; V 69,1
- farbisty* – wielobarwny, kolorowy; XIV 75,1
- farmak* – (łac. *pharmacum*) lekarstwo; XVI 42,2
- fawor* – (łac. *favor*) łaska, dobrodziejstwo; W 19; II 90,2; III 60,1; IV 96,2; XIV 44 1; XVI 75,1
- fodyna* – (łac. *fodina*) kopalnia; XVI 39,2
- folga* – (niem. *Folge*) ulga; II 36,2
- fontana* – (wł. *fontana*) źródło, wodotrysk; I 63,1
- fora* – (łac. *foras*, wł. *fuoria*) precz; II 3,2; IV 5,1
- forta* – (niem. *Pforte*) brama, drzwi, przejście; II 52,2; V 70,2; XI 5,1-2
- fortka* – (niem. *Pforte*) niewielkie wejście, drzwi w bramie; III 48,1-2; XII 93,2; XV 11,1
- fortuna* – (łac. *fortuna*) powodzenie, pomyślność, szczęście, wyróżnienie; III 12,2; V 61,1; XI 67,2
- fraszka* – (wł. *frasca*) błahostka, I 35,1; X 80,1
- frauycmer* – (niem. *Frauenzimmer*) kobiety należące do dworu, damy dworskie; także: wszelkie kobiety; I 99,1
- frukt* – (łac. *fructus*) owoc; W93; XV 24,2
- fulgor* – (łac. *fulgor*) blask, jasność; XI 92,1
- gabinet* – (franc. *cabinet*) odosobnione, bogato urządzone pomieszczenie, zwykle przeznaczone dla kogoś znacniejszego, komnata; X 81,1; XI 82,2
- gad* – zwierzęta uznawane za wstrętne: węże, jaszczurki, żaby; robactwo (metaforycznie o ludziach podłych, nikczemnych); VIII 10,2; XVI 37,2

- gadka* – zagadka; VII 96,1
gadzina – zwierzę, bestia; XI 46,1
gaza – (łac. *gaza*) skarb, skarbiec; VIII 83,1
gębka – gąbka; I 76,1
gladkość – uroda, wdzięk; VII 10,1
głóg – cień, kolec; X 51,1; X 63,2; XIV 5,1
gmin – (niem. *gemein*) gromada, zbiorowisko ludzi; XIV 16,1
godło – znak, prognostyk; V 49,2
gody – wesele, święto, zaślubiny, uroczystość weselna, radość; I 44,2; VIII 77,1; XI 9,2; XIII 48,2
goniec – zwiastun, wysłannik; III 89,1; V 35,2; VIII 41,1; XI 69,1
gorzeć – płonąć, palić się; III 20,2
gospoda – miejsce postoju, schronienia; II 31,2; IV 78,1; XI 63,1-2; XV 50,1; XV 53,2
 – siedziba, mieszkanie; III 47,1; VIII 2,2
gospodza – pani; X 70,2; XI 60,2
gościa – kobieta przybywająca jako gość; I 19,1; XV 43,1
gościniec – droga, trakt; IV 11,1; XI 59,1; XII 26,2
gość – przybysz, wędrowiec, pielgrzym; W87; I 19,2; XVI 65,1
gotowo – w ostatecznej postaci; XIII 12,1
górnym – niebiański, boski; II 8,2
 – położony wysoko; XIV 58,2
 – wysoki; XII 51,1-2
gradus – (łac. *gradus*) stopień; VI 51,2
gront – grunt, ziemia; W 87; IV 88,1; VI 80,1
 – fundament, dno; XI 6,1
 – fundament, podstawa; III 95,1; IX 16,1; X 8,1; X 30,2; XII 36,1; XIII 24,2; XIII_A 3,1
 : *do grontu* – zupełnie, doszczętnie; VII 78,2
 : *z grontu* – gruntownie, zupełnie; I Z 5
grontować – zakładać, utwierdzać; IV 94,2
gruby – nieokrzesany, prymitywny, niedoskonały; VIII 49,1; VIII 52,1; XIII 50,1
 – wielki, głęboki; VIII 81,1; X 76,1
grunt zob. *gront*
grzeczność – piękno, krasa; II 13,1
grzeczny – godny, szanowny; XIII 42,1
gubić – niszczyć, wyplenić, wykorzeniać; II 51,2; IX 66,2
gwarek – górnik; VI 38,2; XIV 45,1
gwiazdarz – astrolog, astronom; IV 56,1; XII 82,1; XI_A 3,1
- hasło* – znak, sygnał; IV 86,1; VII 40,2
herbarz – (łac. *herbarium*) zielnik; VIII 22,1
herbowny – pieczętujący się tym samym herbem, należący do tego samego rodu, krewny herbowy; XIII 97,2
heroína – (łac. *heroïne*) bohaterka; VII 15,1
hieroglifik – symbol, emblemat, wyobrażenie; II 58,2
hiperdulija – nadzwyczajna cześć religijna przysługująca Maryi; I 37,2

hipokondryja – (gr. ὑποχόνδριος [*hypochondrios*] – ‘położony pod żebrami’ łac. *hypochondrium*) hipochondria, chorobliwy niepokój o zdrowie; XVI 30,1

impet – (łac. *impetus*) atak, uderzenie; XII 80,2

impresa – (łac. *impressio*) zagrożenie, napór; P [4]
– zamysł, przedsięwzięcie; IV Z3

indult – (łac. *indultum*) przywilej, zezwolenie; XIV 83,2

indzinijer – (wl. *ingegnere*) inżynier, budowniczy; II 54,1

infirmarija – (franc. *infirmierie*) lecznica, szpital; I 40,1

ingrykt – (niem. *Eingerichte*) mechanizm w zamku (rodzaj zastawek) uniemożliwiający otwarcie go dowolnym kluczem; przegroda w zamku przechodząca przy otwieraniu przez wcięcie w kluczu; III 14,1

inkarcerat – (łac. *incarceratus*) więzień; XII 48,1

instancja – (łac. *instantia*) wstawiennictwo, orędownictwo; XIII 53,1

instykt – (łac. *instinctus*) natchnienie, źródło inspiracji; V 63,2

insult – (łac. *insultus*) atak, uderzenie; XVI 45,2

insula – (łac. *insula*) łód obłany wodą; XVI 99,1

inszy – inny; P [3]; W 36; IV 40,2; IV 91,2; IV 98,1; V 81,1; VI 77,1; VIII 57,1; IX 20,1;
IX 83,2; X 21,2; XI 57,2; XI Z4; XII 78,1; XVI 34,2;

interdykt – (łac. *interdictus*) zakaz; III 14,2

iście – zaprawdę, prawdziwie; XIV 67,1; XV 33,2

iść – pochodzić, wywodzić się; XIV 100,1

iże – ponieważ; III 86,1; V 73,2; VII 19,1; XVI 38,2

– że; W 69; I 2,2; I 3,2; I 20,2; I 34,2; I 99,2; II 6,2; II 75,2; IV 6,2; V 6,2; V 43,2; VI 98,1; VII 74,2; VII 93,2; VIII 26,2; VIII 77,2; IX 4,2; IX 82,1; X 49,2; XI 10,2; XI 70,2; XII 35,2; XII 49,1; XII 90,2; XIII 29,2; XIII 40,1; XIII 47,2; XIII 76,2; XIV 22,2; XIV 31,2; XIV 39,2; XIV 42,2; XIV 55,2; XIV 87,1; XVI 40,1; XVI 78,2; XVI 100,2; VIII_A 5,2

jak – niż; XI 82,2

jako – chociaż, mimo że; VI Z5

– że; XI 78,2

jakoż – jak, jak bardzo; I 34,1; III 89,2; XI 48,1; XII 94,2

– rzeczywiście, faktycznie; III 86,1; III 89,1; IV 13,2; V 62,2; XIII 20,2; XVI 12,1

– wskutek tego, w ten sposób; VI 72,2

jarzmo – ciężar, brzemię; XIV 10,1

jaspisz – jaspis, kamień szlachetny; VIII_A 7,1

jaśnie – jasno; II 49,1

jednać – wyjednywać, wypraszać; VII 6,2; XIV 32,2

jedno – tylko; VI 27,1; XV 22,1

jeno – jak tylko, skoro; IX 68,1

– tylko; W 20; I 27,2; VIII 32,2; XIII 72,1; XV 62,1

jeometrycki – (łac. *geometricus*) geometryczny, służący do pomiarów ziemi; XIII 37,1

jubileus – (łac. *iubilaeus*) rok jubileuszowy w Kościele katolickim; V 57,1

jurydykcyja – (łac. *iurisdictio*) uprawnienia, władza; XIV 74,2

jutrznia – jutrzienka; IV 87,2

- kacerstwo* – herezja; XI [motto]
kacierz – (niem. *Ketzer*) heretyk; III 20,1
kaganiec – lampa, świecznik; III 15,2
kalika – człowiek dotknięty kalectwem, ułomnością; IV 97,2; XIV 14,1
kał – błoto, szlam, brud, nieczystość; II 62,2; XII 25,1; XVI 4,1; VIII_A 3,4
kalauz – (tur. *kelaguz* / *kelavuz* / *kelauz*) przewodnik; XI 16,1
kamera – (łac. *camera*) sala, komnata, pokój; VI 34,1
kamerolokanda – (łac./wł. *camera locanda*) pokój do wynajęcia, gospoda; XIV 93,1
kanak – szeroki naszyjnik płasko leżący na szyi, wysadzany drogimi kamieniami; VIII 63,2; XI 3,1
kanąć – saczyć się, kapać; VIII 90,1; XVI 73,2
kancer – (łac. *cancer*) choroba; V 28,1
kapela – (łac. *capella*) kaplica, świątynia; XIII 33,2
 – chór, zespół śpiewaczy; X 93,1
kapt – (łac. *captus*) zdolność pojmwania, rozumienie; XI 83,1; XIII 91,2
kasztel – (łac. *castellum*) zamek, twierdza; XI 10,1; XII 14,1
katedra – (gr. *καθέδρα* [*kathédra*], łac. *cathedra*) podwyższenie, pulpit lub tron wykładowcy, nauczyciela; III 34,2; III 65,1; VI 66,1; XV 95,2
katusza – miejsce zadawania mąk, tortur, katownia; III 44,2; XII 48,1
kazić: głowę – trudzić się, wysilać się; XII 89,1
kąkol – chwast w zbożu; X 52,2
kędy – gdzie; IV 92,2; VI 11,2; XIV 7,1; XV 1,2; XVI 51,1
kiierz – krzak, krzew; VII 49,1
kluba – (niem. *Klobe*) porządek, ryzy; X 3,2
kluza – (niem. *Klüse*, łac. *clausum*) więzienie, ciemnica; II 97,1
klasć (kogo, co) – uważać za; II 6,2; VI 84,1; X 72,1; VIII 96,2; IX 48,2; XIV 62,1; XV 69,2
 – cenić, szacować; VII 36,2
 – przedkładać, stawiać wyżej niż; VII 36,2; XI 76,1
 (*się*) – zaliczać się (do czego), uważać się (za co); XIV 78,2; XVI 61,2
(czym) – wykladać się jako, mieć znaczenie (czego); IX 50,1; XI 10,1
knieja – wielki las; tu zapewne: kraina, ziemia; XVI 94,1
kochanek – oblubieniec, umiłowany; XVI 49,1; XVI 69,1
kolega – (łac. *collega*) kolega, towarzysz; II 26,1
kolegium – (łac. *collegium*) szkoła wyższa, akademія; VIII 74,1; XV 20,1
kolos – (łac. *colossus*) wysoki kamienny słuł, ogromny posąg; XVI 65,1
kolur – (łac. *coluri*, *-orum*) okrąg na niebie wyznaczony przez bieguny niebieskie i punkty równonocy lub i punkty stanowisk Słońca; XVI 88,1
kommeat – (łac. *commeatus*) żywność, pożywienie; IX 20,1
komora – (łac. *camera*) mieszkanie najemne (wynajmowane); VI 34,2
kompas – (wł. *compasso*) zegar słoneczny; V 44,1
komput – (łac. *computus*) liczba, zbiór; V Z5; XI Z1; XIII Z6; XVI Z4
konać – realizować, doprowadzać do końca; XIV 55,2
koncha – muszla, muszla perłowca; IV 41,1-2
koncept – (łac. *conceptus*) myśl, pomysł, zamysł; W86; I_A 1,2
kondemnata – (łac. *condemmare*, *condemnatum*) wyrok skazujący, orzekający winę; IV 7,2

- konfekt* – (łac. *conficere, confectum*) konfitura, syrop, olejek; IV 27,1
- konflatoryjum* – (łac. *conflatorium*) piec hutniczy, tygiel; I 62,2
- koniec* – cel, spełnienie; VIII 41,2
- konsulta* – (łac. *consultatio*) narada, obrady; XIV 83,1
- konsystorz* – (łac. *consistorium*) pomieszczenie, komnata, dom; W61
- kontenta* – (łac. *continere*) zawartość, treść; VI 26,2
- konterfekt / konterfet* – (łac. *contrafactum*) obraz, portret, wizerunek; II 35,1; III 80,2; IX 64,2; XV 57,1; XV 88,2
- kopa* – ułożone na polu w stertę snopy skoszonego zboża; III 81,2
- korab* – łódź, okręt, arka (Noego); II 91,2; IV 9,1; VI 31,2; IX 34,1
- korabita* – mieszkaniec korabia, arki Noego; IV 63,1
- koronat* – (łac. *coronare, coronatum*) władca ukoronowany, król; XIII 47,2
- kortygarda* – (franc. *corps de garde*) kordegarda, pomieszczenie dla straży, pełniące czasem funkcję aresztu; XI 58,1
- korzystować* (w czym) – znajdować korzyść, przyjemność (w czym); I 36,2
- kożdy* – każdy; I 64,2; II 94,2; IX 96,1; X 37,1; X 73,1; XV 2,1; XVI 36,2; XVI 46,2
- kraj* – kraniec, peryferie; IV 8,2
- kreatura* – (łac. *creatura*) stworzenie; I 1,3; I 10,1; 1, 68,1; XV 58,2; XVI 82,1
- kredensować* – (niem. *Kredenzieren?*) poprzedzać, przewodzić; VII 85,1
- kreować* – (łac. *creare*) stwarzać; XII 29,2
- kres* – szczyt, punkt najwyższy; IX 99,1
- kreślić* – opisywać; III 24,2
- krom* – oprócz, poza; P [3]; IV 40,1; VII 84,2; VIII 2,2
- kropia* – kropla; VII 39,2
- krotofila* – krotochwila, rozrywka, zabawa; XII 31,1
- kruszc* – kruszec, minerał, metal; II 60,1; II Z 5; VI 46,2
- kruszyć* – miażdżyć, rozbijać; VI 38,2; VII 44,2; X 47,2; XI 46,2
- kruż* – (górnio-niem. *Kruse*) dzban; IV 46,2
- krynica* – źródło; XIV 36,2; XIV 95,1
- kryniczny* – źródłany, czysty; XIV_A 2,2
- krzyształ* – (łac. *crystallum*) kryształ; IV 77,2; XIII 56,1; XIII 83,1
- krzyształowy* – kryształowy, z kryształu; IV 54,1
- krzywy* – winny; V 40,2
- kształt* – sposób, metoda; W 41; IV 77,1; XV 52,1; XVI 29,1
- wzór, przykład; VII 72,2
 - obraz, wizerunek; I 10,2; XVI 8,1
 - wygląd, wystrój; VII 35,2
- kształtnie* – foremnie, pięknie; X 54,1
- kunst* – (niem. *Kunst*) dzieło sztuki, przedmiot kunsztowny; III 46,1
- sztuka, umiejętność; V 26,2
 - sztuczka, podstęp; IX 95,1
- kunstmistrz* – (niem. *Kunstmeister*) artysta, rzemieślnik, malarz; XI 3,1; XII 89,1
- kupa* – stos; III_A 3,1
- : *w kupie* – razem, łącznie; X 92,2
- kupny* – odkupiony, zbawiony; XVI 22,2
- kurzyć* – dymić; VI 61,1
- kusić się* (o) – zabiegać, starać się (o), porywać się (na co); X 88,1

kwadrować (komu, czemu) – (łac. *quadrare*) pasować, być stosownym (do czego); V 13,2

kwestycja – (łac. *questio*) kwestia, problem, zagadka, pytanie; I 88,1

lato – rok; V 56,2

łąc (łęgnać) *się* – rodzić, wydawać potomstwo; X Z1

leża – siedziba, kwatery; XIV 89,2

lichota – nędznik, ubogi; W51

liczba: bez liczby – niezliczony, niepoliczalny; III Z6

liczman – rachmistrz; XIV Z1

liczyć (czym) – uważać, poczytywać (za co); P [3]; II 34,1; III 99,1; IV 27,2; XI 34,1; XIII 42,1

(*się*) – być uważanym (za); III 18,1

– uważać *się* (za); XV 99,1

liga – (łac. *ligare*) przymierze, sojusz; IV 2,2

likwor – (łac. *liquor*) ciecz, płyn, sok; IX 55,2; X 33,2

linija – ród, rodowód; XIII 97,1

liśt – liść; II 72,2

lub / lubo – albo; W93; VII 40,1; VIII 86,1; IX 24,1-2

– chociaż, mimo że; W7; I 71,1; II 23,2; II 36,1; II 49,1; II 98,1; III 9,1; III 53,1; IV 3,1; IV 50,1; V 88,2; V 99,1; VI 4,1; VII 86,1; VIII 17,2; VIII 27,1; VIII 79,1; IX 54,1; X 15,1; X 53,1; XI 65,1; XI 76,1; XII 10,2; XII 57,1; XII 73,1; XIII 77,1; XIV 11,1; XVI 73,1; VIII_A 3,3

– czy; II 17,1; III_A 1,1

lubo – miło, przyjemnie; I 24,1

zob. *lub*

luby – drogi, miły, ukochany, umiłowany; VI 87,2; XIII 50,2; XIV 16,1; XV_A 2,2

– przyjemny, miły; VIII 51,1

ludnie: najludniej – przy udziale jak największej liczby osób; XI 90,1

ludzkość – życzliwość, łaskawość; XVI 19,2

luna – (łac. *luna*) księżyc; X_A 4,2

lakomy – żarłoczny; XVI 21,1

lotr – grzesznik; II 98,2; IV 54,2; XIII 82,2; XV 38,1

łowczyzna – łowczyni; ta, która para się myślistwem, łowiectwem; IV 48,1

łożnica – sypialnia; V 34,1; VI 14,2; IX 74,1; XVI 56,2

byczko – (zdrobnienie od *byko*) włóknista tkanka pochodzenia roślinnego, pozyskiwana m.in. z drzew;

: *na byczku zdrowie* – w niebezpieczeństwie, blisko utraty zdrowia, życia; III 96,1

machina – (łac. *machina*) budowla, gmach; XI 29,1; XII 50,1; I_A 3,2

macica – winorośl; VI 25,2; IX 53,1; X 28,1

– wewnętrzna część skorupy małżów; VIII 24,1

macierz – matka; VIII 89,2; XIII 30,2

macierzynski – matczyzny, należący do matki; IV 57,1; V 1,3; X 71,2; XIII 73,1; XIV 15,2; XVI 63,1

mac – matka; II 14,1; VIII 20,1

- majestat* – tron królewski, podwyższenie, na którym zasiada władca; XI 81,2; III_A 2,1
– władca; I 5,1; XII 11,2; XII 12,2
- makula* – (łac. *macula*) plama, skaza, grzech; II 26,2
- małosercy* – lękliwy, bojaźliwy; XIV 13,1
- mamka* – piastunka, kobieta zastępująca naturalną matkę w karmieniu piersią; VII 75,1
- manija* – (gr. *μανία* [*mania*], łac. *mania*) szaleństwo, chorobliwy stan umysłu; XII 99,2
- manijera* – (franc. *manière*) pomysł, sposób postępowania; W67
- manowiec* – bezdroże; I 41,1
- matrona* – (łac. *matrona*) dostojna niewiasta, matka; I 38,2; VI 52,1; XIII 5,1
- mąż* – mężczyzna; XIV 43,2; XV 20,1
- mdłość* – słabość, niemoc; VIII 67,2
- mdły* – słaby; XII 92,1; XII 98,2
- medycyna* – (łac. *medicina*) lekarstwo; XVI 30,2
- mendyk* – (łac. *mendicus*) żebrak, nędzarczyk; XI 62,1
- meta* – (łac. *meta*) cel; X 16,2
- mianowanie* – nazywanie, nadawanie imienia; IX 86,2
- miara* – przyczyna, powód; I 16,1; I 47 1
– skala, wielkość; I 71,1
: *bez miary* – niezmiernie, bardzo; XI 35,1; XV 18,2
- miarkować* – hamować, powściągać; VIII 88,1; XVI 9,1
- miasto* – zamiast; IV 46,2
- mieć* (kogo kim) – uważać (kogo za); X 42,2
- mieć się* (do czego) – uciekać się (do czego); III 48,2
– zmierzać, dążyć (do czego); X 16,2
- miejskie* – prawo miejskie, któremu podlegają obywatele miasta; XV 43,2; IV_A 4,2
- mienić* (kogo czym) – nazywać; III 21,1; X 10,1; XV 100,2
– zmieniać, zamieniać; IV 71,1; VII 22,2; X 32,1
(*się*) – nazywać się; I 4,1; VII 12,2; VIII 49,2; XI 26,1; XII 22,1; I_A 5,1; V_A 2,2
- mierny* – celny; VII 74,1
- miesiąć* – księżyc; II 49,1; III 76,1; V 32,2; X 77,1; XIII 87,1; XV 3,1; XV 27,1
- miesięczny* – księżycowy; III 15,2; III 28,1
- mieszkanica* – mieszkanka; VIII 92,1
- minca* – (niem. *Münze*) moneta, pieniądź; XVI_A 1,1
- miotac* – rzucać, ciskać; II 30,1
- mir* – pokój, przymierze; pokój; I 62,2; VII 40,1
– szacunek, respekt, cześć; I 49,1
- mistura* – (łac. *mixtura*) mikstura, związek; I 83,2
- mizerek* – (łac. *miser*) nędznik, biedak; XIV 12,1
- moda* – (franc. *mode*) modny, bogaty strój; I 51,1
- modelusz* – (łac. *modulus*) plan, wzór, model; W84; XVI 9,2
- możność* – moc, potęga, siła; X 87,1; XI 37,1
- możny* – taki, który dużo może; mający moc; XIV 27,2
- mól* – zmartwienie, zgryzota; XI 88,1
- mór* – epidemia, choroba zakaźna; VIII 70,1
- multan* – rodzaj miecza lub szabli; VII 80,1

- munsztuk* – (niem. *Mundstück*) żelazne wędzidło do kielznanania koni; V 63,1
- mylno* – omylno, zawikłany; XII 7,1
- myśl*: *dobra myśl* – wesołość, zabawa, radość; III 12,1
- myto* – wynagrodzenie, zysk; VI 21,1; X 11,1
- nabawić* (czego) – przysporzyć (czego), obdarzyć c (czym); V 21,1; VI 20,2; VI 72,1
- nadążyć* – być w stanie, zdołać; XIV 75,2
- najeźnik* – najeźdźca, napastnik; IV 25,1
- nalóg* – złe, grzeszne skłonności, przyzwyczajenia; V 28,1; XI 12,1
- namniej* – zupełnie, wcale; II 62,2
- nanotować* – (łac. *notare*) oznaczyć; VII 33,1
- narabiać* – nadrabiać, starać się osiągnąć (co); V Z2
- naraić* – zalecić, zarekomendować; IV_A 2
- naróżni* – naróżny; VII_A 2,1
- naród* – ogół ludzi należących do jakiejś wspólnoty (naród, plemię); V 21,2; XII 58,2; XIII 50,1; XV 9,2
: *ludzki* – ludzkość, wszyscy ludzie; II 14,1; II 88,1; VII 23,2; XI 17,1; XIV 54,1
– rodzaj, gatunek; XVI 72,1
- narów* – zły nawyk, nalóg; XII 92,2
- naukler* – (łac. *naulerus*) żeglarz, sternik; IV 34,1; X 44,2
- nauta* – (łac. *nauta*) żeglarz; IV 60,1; VI 45,1; VIII 87,1
- nawalności* – fale, zwłaszcza wzburzone; III 83,1; IV 36,2
- nawet* – ponadto, także; II 99,1
- nazwisko* – nazwa; XI Z4
- nażyczać* – udzielać, użyczać; XVI 93,1
- niebronny* – dostępny dla wszystkich; taki, którego się nie zabrania; XI 96,2
- niechybny* – nicomylno, pewny; VIII 46,2
- niecnota* – grzech, występki; XIV 57,2
– lotr, przestępca; IV 50,2
- niedojrzany* – niewidoczny, niewidzialny; XVI 28,1
- niedostatni* – skromny, ubogi; XIII 48,2
- niedoszły* – niedoskonały, nieudolny; W85
- niegdy* – niegdyś, kiedyś; VII 44,1; VII 82,1
- niejak* – niejako; II 100,1
- niekiedy* – niegdyś, kiedyś; VII 83,1
- niemieszkanie* – bez zwłoki, natychmiast; III 26,1
- nieobeszły* – taki, którego nie można obejść; nieskończony; XVI 94,1
- nieogarniony* – niezmierny, ogromny; I_A 5,2
- nieomylny* – pewny, niezawodny; II 16,2; IV 11,2; XI 16,1
- nieoszczędny* – hojny, dostępny dla wielu; VI 45,2
- niepłodny* – nieurodzajny; XIII 71,2
- niepodejrzany* – pewny, wolny od podejrzeń; XVI 60,2
- niepodległy* (czemu) – niepodlegający (czemu), wolny (od czego); I 58,2; IV 26,2; IV 56,2
- nieposledni* – nieostatni, ważny; XI 34,1
- nieprzebity* – niedający się przebić, odporny na ciosy; XI 8,2; XII 64,1
- nieprzebranie* – nieskończenie; V 45,1; XI 6,2

- nieprzebrany* – niewyczerpany, nieskończony; I 44,2; II 94,1; V 8,1; XII 16,2
- nieprzelomiony* – niewyciężony, nie do pokonania, niepokonany; P [4]; III 17,1; V 58,1
- nierychło* – nieprędko, późno; V_A 1,1
- nierychły* – nieprędkie, spóźnione; XV 36,2
- niestot* – nieszczęśnik, nędznik (?); *za niestota sobie* – jest nieszczęśnikiem (?); IV 13,2
- niestworny* – niewyrobiony, bezkształtny, nieforemny; XII 29,1
- nieścigły* – niedościgniony; XI 40,1
- nieść się* – porywać się, ośmielać się (na co); W25
- nietchniony* – nietknięty; VII 84,2
– nieskalany; IX 40,2
- nietrwożen* – wolny od lęku; ten, który się nie trwoży; XI 32,2
- niewidany* – niewidziany; III_A 3,1
- niewidomy* – ciemny, mroczny; IX 32,1
- niewód* – sieć; XVI 34,1
- niezbrodzony* – niezgłębiony, bezdenny; W31; VI 28,2; VI 92,1; XIV 77,1
- niezgodniony* – nieodgadniony; XIII 93,1
- niwie* – teraz, obecnie; II 22,1; X 58,1
- niški* – uniżony, pokorny; XIII 33,1
- niwa* – pole uprawne, rola; VIII Z1; XIV 34,1; XVI 52,2
- niżli* – niż; w 63; III 77,1; IV 78,2; V 45,2; VII 7,2; VIII 9,1; XI 48,2; XV 93,1
– zanim, wcześniej niż; II 34,2; XII 29,1
- niż* – zanim; W43; I 8,2; IV 89,2; XII 36,1; XIII 80,2
- noszenie* – lektyka; XI 80,2
– naszyjnik; XIII 38,2
- nota* – (łac. *nota*) nuta; V 24,2
- nowela* (łac. *novella*) – przepis prawny (zwłaszcza nowy, modyfikujący już obowiązujące prawo); XIV 51,2
- nowozakonny* – odnoszący się do Nowego Testamentu; VIII 37,1
- numizmata* – (gr. νομισματα [*nomismata*], łac. *numismata*) monety, pieniądze; IV 4,2
- obiata* – ofiara; X_A 4,1
- obiet* – okrążyć; III 34,1; XI 40,1; XI 71,1
- oblubienica* – oblubienica; XI_A 2,2
- obląkany* – zabląkany, zagubiony; XI 89,1
- obracać* – zwracać, kierować (ku, do); I 1,2; III 40,2; VI 7,2
(do kogo) – odnosić (do kogo); I 1,2
(co) – zmieniać, przemieniać; XI 99,2
(się) – udawać się, iść; VI 87,1
- obraza* – zranienie, obrażenie, okaleczenie; V 47,2
- obrotny* – zwinny, prędkie; XIII 67,1
- obryz* – brzeg szaty, obszycie (?); III_A 2,2
- obsyłać* (czym) – posyłać (co komu), obdarowywać (kogo czym); XI 53,2
- obwarowany* – zabezpieczony; I 9,2; IV 10,1
- ochędństwo* – strój, szaty, przybranie; IX 80,1
- ochotny* – ochoczy, gościnny; X_A 5,1
- ochynąć się* – zanurzyć się, zagłębić się; VI 28,2

- ocięc* – ojciec; XI 3,1
od – przez; XI 29,2
odbiegać (czego) – porzucać; opuszczać (co), rezygnować (z czego); XIV Z1
odetchnienie – oddech, wytchnienie; XIII 13,1
odkładać: *odkładać w długą* – zwlekać, zwłóczyć; XII 8,2
odmiana – zmiana, zmienność; X 22,1; XIII 5,2
odmienny – zmienny, podlegający odmianom; X 22,1
odnieść – doznać, doświadczyć; XIII 95,2
odnosić – otrzymywać, uzyskiwać; XIV 17,2
odor / odór – zapach, wonność, aromat; IX 51,1; X 60,2; XV 71,2; XVI 56,1
odpraszać – uwalniać za pomocą prośby (od czego); V 55,2; VII 70,2; XVI 53,2
odpust – odpuszczenie grzechów; IV 64,2
odrzwie – podwoje, drzwi; IV 50,1-2
odstrzygnąć – odpędzić, odtrącić; V 40,2
odwetowanie – odzyskanie; P [3]
odwłóczyć – odkładać na później, zwlekać, zalegać (z czym); VI 21,1
odzierać – otrzymać, dostać (co) VII 65,2
odzywać się (kim) – ogłaszać się (kim); VIII 25,2; XII 73,1;oznajmiać; VIII 25,2
ogarnywać – ogarniać, obejmować; XI 84,2
ogólnie – generalnie, w zupełności; XIII 54,2
ogółem – ogólnie, jednym słowem; IV Z,3
okolicoznóść – koło, okrąg; VI 77,2
okowany – skuty, związany, zniewolony; X 75,1
określić – rozstrzygnąć (co), zdecydować (o czym); XIV 51,2
okryślić – objąć, ogarnąć; III Z6; VIII 5,2; XII 88,1
 – naszkicować, zaplanować; XII 59,2
okupić – odkupić, uwolnić dzięki okupowi; XI 85,1
omyłka – pomyłka, błąd; XI 30,1
on – ten; V 48,2; IV 9,2; IV 47,2; VII 47,1; 93,1; VIII 59,2
opatrywać (co) – troszczyć się (o), opiekować się (kim, czym); I 54,2; VIII 23,1
opatrzny – przezorny, troskliwy; XIII 68,1
opedać – opowiadać, opowiadać; XVI 75,1
opiek – opieka, troska (o kogo, o co); I 59,2
opiekać się – opiekować się; XIII 54,2; XVI 19,2
opłakany – budzący litość, godny pożałowania; II 97,1
opływać (w co) – obfitować (w co), być pełnym (czego); XIV 70,2
opowiedzieć się – wstawić się (za kim); III 96,2
oprymować – (łac. *opprimere*) uciskać, zniewalać; XII 8,1
oratorka – (łac. *oratrix*) orędowniczka, obrończyni; XIV 15,1
oraz – i, zarazem, jednocześnie; W59; V 88,1; X 97,2; XII 68,1(*bis*); XIV 78,2(*bis*);
 XV 31,2; XVI 73,1
orda – horda, zgraja wrogów; IV 25,2
ordynans – (fr. *ordonnance*) rozkaz, polecenie; XII 36,2
orientalski – (łac. *orientalis*) orientalny, wschodni; IV 40,1
osada – miejsce do zamieszkania; VI 98,2; IX 12,1
osadzić (co czym) – umocować (co w czym); XI 3,2
 – zaludnić; V 86,2; V 97,2; VI 100,2; XII 91,1

- (na) – ustanowić na rządzie; XII 95,2
osiadać – zajmować miejsce; V 10,2; VIII 79,1
osiadłość – posiadłość, własność, dziedzictwo; II 38,2; XV 2,1
osiąść (co) – objąć, zająć (co); V 10,2; VIII 79,1; XIII 49,1
 (w) – zająć miejsce, znaleźć siedzibę; III 34,2
osobliwie – przede wszystkim, szczególnie, zwłaszcza; V 94,2
 – w sposób szczególny, wyjątkowy; II 71,2
osobliwy – szczególny; XIII 45,2; XIV 30,1; XIV 47,2
osobność – samotność, odosobnienie; VIII 91,2
osychać – wysychać; X 43,2
ość – cierń, kolec; III 92,1
otworzyć – zesłać, ofiarować; II 71,1
owo – oto; IV 99,1
owszeki – zaiste, właśnie; I 47,1
ozdoba – piękno (cielesne i duchowe), doskonałość; XIV 72,2
- pacyjent* – (łac. *patiens*), chory, cierpiący; II 96,2
pagórczysty – górzysty; VIII 92,1
paiz / paiza – (węg. *paizs*) tarcza, puklerz; VI 82,2; IV_A 6,2
pakt – (łac. *pactum*) umowa, przymierze; XI 86,1
palestra – (łac. *palaestra*) szkoła; VI 85,1
palić – rozniecać, rozpalać ogień; XVI 86,2
panieństwo – dziewictwo; V 76,1; IX 44,1; XIII 71,1; XIV 72,1; XIV 73,2; XIV 79,2;
 XVI 61,1; XVI 62,2
paradyz – (gr. *παράδεισος* [*parádejsos*], łac. *paradisus*) ogród rajski, raj, niebo; VIII 44,2
paragon – (wl. *paragone*) konkurowanie, rywalizacja; XV 7,1
parkan – (średnio-górno-niem. *Parkan*) plot, ogrodzenie; P [2]; W10; XVI 7,2.
paroksyzm – (gr. *παροξυσμός* [*paroksysmós*]) nasilenie się, atak choroby; II 96,1
paszczeka – paszcza, pysk, gardło; V 78,2; VII 54,1
patron – (łac. *patronus*) adwokat, obrońca; III 39,1; VIII 96,1
patronka – (łac. *patrona*) rzeczniczka, opiekunka; IV 100,2; XVI 97,1
pątnik – pielgrzym, wędrowiec; V 5,1
perona – (łac. *peronatio*) mowa, przemówienie; W55; XIV 15,2
persona – (łac. *persona*) osoba; VIII 64,2
perspektywa – (łac. *perpectiva*) luneta; IV 90,1
peryfera – (łac. *peripheria*) obwód okręgu, powierzchnia kuli; VIII 14,2; XV 46,2
perzyna – popiół; XI 57,1
petarda – (fr. *pétard*) ładunek prochu używany zwykle do wysadzania murów twierdzy;
 mina; III 95,2; XIII_A 3,2
pewnie – dobrze; IX 83,2
 – śmiało, bezpiecznie; VI 51,2; XI 59,2
piecza – opieka, troska (o co); XVI 22,1; XVI 45,2
 : *mieć pieczę* (o) – troszczyć się (o co); XVI 45,2
 : *mieć w/na pieczy* – troszczyć się (o co), opiekować się (kim czym); XIII 45,2;
 XVI 22,1
pieczętowany – zapieczętowany, oznaczony; VIII 18,1
pieczolować się (o co) – troszczyć się, opiekować się; P [3]

- piega* – plama, plamka; II 26,2
pieniać się – sądzić się, procesować się; XIV 51,1
pienie – pieśń, śpiew; VII 99,1; X 53,2; X 93,2; XIII 21,1
pierwej – najpierw, wcześniej; II 27,2; XVI 11,1
 – wcześniej, zanim; XI 48,2
pierzcień – pierścień; IX 44,1-2; X 34,1; XV 82,1
piędź – dawna miara długości równa odległości od końca kciuka do końca środkowego palca rozpostartej dłoni; VI 21,1
pilno – usilnie, gorliwie; XVI 77,2
pilny – czujny, czuwający; IV 10,1; XIV 7,2
 (czego) – pilnujący, trzymający się (czego); II 16,1; IV 11,1; XII 76,1; XV 21,2
pirszy – pierwszy, poprzedzający innych; I_A 1,2
pirworodny – pierworodny; IX_A 1,2
plemię – ród, rodzaj (ludzki); III 43,2
 – potomstwo, ród; V 37,2
 – naród; VII 61,1
plennosc – plon, urodzaj; XIV 35,1
plugastwo – nieczystość, brud; XIII 72,1
planeta – ciało niebieskie, planeta; II 60,1; X 89,1; XIII 90,1
płatny – cenny, kosztowny; VIII 60,1
plód – potomek, potomstwo; IV 3,2; VIII 45,2; XIII 68,2; XIV 60,2; XVI 54,2
pobieżeć – pobiec, udać się; XVI 31,1
pochodzić (co) – przewędrować, pokonać (drogę); VII 48,1
pociągniony – doprowadzony dalej, odnoszący się do przyszłości (?); I 94,1
pozczać – zrobić, zdziałać (co); VIII 53,1
pozczet – orszak, świta; XII 34,1
podawać się (w co) – okazywać, wyrażać (co); VIII 76,1
podłość – marność, nędza; XVI 64,1
podły – marny, nędzny; XI 52,1
podmiesieczny – podksiężycowy, ziemski; IX 67,2; XIII 40,2; XVI 14,1
podniata – podnieta, pobudka, bodziec; IX 10,2; XV 4,2
podskarbina – zarządzająca skarbcem; V 50,1; XII 94,1
podwoj – skrzydło drzwi; VII 67,1
podziw: na podziw – nad podziw, zadziwiający; VI 63,1; XIV 29,1
 – w sposób budzący zdumienie; VIII 55,1
podziwienie – podziw, zdumienie; XV 36,1; XVI 78,1
podźwignienie – wsparcie, pomoc; XIII 95,2
poglądać – spoglądać, patrzeć; I 15,2
pogotowiu – w pogotowiu, gotowy, będący pod ręką; V 81,1; VIII 33,1; XVI 42,2
poko – dopóki; IV 30,1; XV 58,2; XVI 50,2; VIII_A 1,1
pokolenie – ród, plemię; VIII 71,2; XIV 99,2
pokrewny – krewny, spokrewniony; I 12,2; XIII 73,2
pokruszyć – odeprzec, unieszkodliwić; XVI 45,2
położyć – przeznaczyć, ustanowić; X 83,1
południ – południowy; IX 65,2
pomaganat – (łac. *pomum granatum*) owoc granatu; VIII 32,1
pomierny – proporcjonalny, regularny; VI_A 3,1

- pomiotło* – rodzaj miotły; metaforycznie: nieczystości, brud; XIII 66,2
- pomnieć* – pamiętać; III 12,2; XIII 6,2
- pomoc*: w *pomoc* (stanać) – przyjść z pomocą, stawić się na pomoc; X_A 1,2
- pono* – ponoć, podobno, być może; III 18,1; IV 39,2; V 90,2; V 100,1
– chyba, zapewne; IX 1,1
- ponosić* – znosić, cierpieć; XI 54,1
- ponurzony* – zanurzony, ukryty w głębi; XII Z2
- popaść* (czego) – podpadać (pod co), podlegać (czemu); IX 9,2
- popielny* – pieczony w popiele; VII 79,1
- popręg* – część uprząży (rodzaj pasa) przytrzymująca siodło; XVI 58,2
- porazić* – pokonać, pobić, zwyciężyć; VII 63,2; VII 86,2
- pornać* – pograżyć się, zanurzyć się; V Z3
- portyra* – (franc. *portière*) zasłona u drzwi, portiera; XV 11,2
- poruszyć* – wzruszyć, skłonić; X 73,2
- porzutek* – podrzutek, porzucone dziecko; X 71,2
- posesyja* – (łac. *possessio*) własność; prawo własności; XIV 69,1
- posiąść* – zająć (co); XIV 91,1
- posilić* – dodać sił, wzmocnić; P [3]; I 97,2; IV 65,2; VIII 67,2
– nakarmić, nasycić; V 19,2
- (się) – wzmacniać się, nabierać sił; VII 91,2
- posilek* – pomoc, wsparcie (zwłaszcza militarne); VIII 69,2; XIII 81,2
- posilkować* – zasilać, wspierać; II 53,2
- pospolitować się* (z kim) – obcować, przestawać, spoufalać się (z kim); III 61,2
- pospołu* – razem; XII 53,2
- postać* – znaleźć się, pojawić się; X 90,2
- postaw* – podłużna przędza na warsztacie tkackim i w tkanym płótnie (w przeciwieństwie do poprzecznego wątku); V 71,2
- pośledni* – późniejszy, następujący po czym; XIII 92,2
- pośledzej* – później, na końcu; XIII 77,1
- poślizniony* – ten, który się pośliznął; VI 68,1
- poświęcenie* – uświęcenie, świętość; XIV 92,2
- potkać* – spotkać (kogo), stać się udziałem (czyim), przytrafić się (komu co); II 83, 2;
IV 24,2; V 2,2; XI 67,2
- potrafić* (kogo) – umiejętnie przedstawić, wyrazić (kogo); VI 65,1
- potrzeba* – bitwa, starcie zbrojne; P [3]; III 64,2; VII 85,2; XIV 13,2
– walka, pojedynek; VII 91,2; VIII 65,2; XIV 13,2
- powietrze* – zaraza, epidemia; XVI 36,2; XVI 53,2
- powinny* – krewny, spokrewniony; I 21,2
- powód* – wstawiennictwo, protekcja; X 65,2
- pozbawić* (czego) – uwolnić, wybawić (od czego); XVI 59,1
- pozór* – uroda, blask; XVI 23,2
- pożyć* – pokonać; VII 54,2
- pójść* – obrócić się (w co); XI 57,1
- póko* – dopóki, tak długo jak; IV 30,1
- półcerklowy* – półokrągły, półkolisty; VI_A 4,1
- pradziad* – przodek, protoplasta; XIV 98,1
- prawie* – prawdziwie, pewnie; XII 100,2

- prawy* – prawdziwy, rzeczywisty; V 57,1; XII 44,1
prerogatywa – (łac. *praerogativa*) uprawnienie, przywilej; III 60,1; VI 11,2
prezentować – (łac. *praesentare*) przedstawiać, przedkładać; III 7,2
prezerwatywa – (łac. *praeservare*) środek ochronny, zapobiegawczy; V 57,2
pręga – smuga (na niebie), tęcza; VII 40,1
proba – (niem. *Probe*) świadectwo (czego), dowód, sprawdzian; III 52,2
profekt – (łac. *profectus*) postępek; III 13,1
prokurować – (łac. *procurare*) załatwiać, przygotowywać; VII 22,1
protekcja – (łac. *protectio*) protekcja, opieka; P [3]; XIII 64,2
prowadzić się – iść, podążać (gdzie), kierować się (dokąd); II 22,2
 – zmierzać, wznosić się; IX 87,2
prowent – (łac. *proventus*) dochód, zysk; X 80,1
prowidencja – (łac. *providentia*) opatrność; I 61,1
prowijant – (niem. *Proviandt*), prowiant, zapasy żywności; IX 23,1
pryskać się – rozpryskiwać się, pękać, kruszyć się; VIII 66,1
przebieg – ścieżka, droga; X 50,2
przebrać się (czego) – zabraknąć, nie starczyć (czego); I 44,1; XI 51,1; XI 90,2
przechodzić (kogo) – przewyższać (kogo), górować (nad kim); I 35,2; IV Z6; V 33,2;
 V 43,2; V 50,2; VIII 13,1; VIII 83,2; VIII Z6; X 89,2; XI 65,2; XIV 84,2; XVI
 100,1
przecie – jednak, mimo to; XVI 20,2
przeciw – do; IX 57,2; IX 78,1
 – wobec, w stosunku do; V 92,2; IX 57,2; XII 79,2
 (czemu) – w porównaniu do (czego); XV 95,2
przedni – pierwszy, wyborny, doskonały; VIII 30,1
 – stojący na czele, pierwszy; VIII 71,2
przedziwny – niezwykły, nadzwyczajny; W59; I 83,1; III 46,1; V 26,2; V 31,1; V 33,2;
 VI 38,1; VII 41,2; VII 49,2; IX 46,1
przejasny – najjaśniejszy; I 5,1
przejąć się – wyczerpać się; IV 61,1
przejednanie – przeblaganie, pozyskanie przychylności (czyjej); XIII 34,2
przejrzoisty – przezroczysty; II 64,1; IV_A 2,1
przekłębstwo – przekleństwo, kłątwa, złorzeczenie, zakłęcie; II 51,1; XI 35,1; XI 73,2
przekryć – przechować w ukryciu; VI 88,2
przemóc – zwyciężyć, pokonać; IX 97,1
przenosić – przewyższać; XI 76,2
przepas – pas, przepasanie; XVI 98,1
przepaść – otchłań; XI 6,1
przeszstępstwo – przekroczenie, złamanie (prawa); II 31,1
przestronny – przestronny, rozległy; W6; V 66,1; VI 75,2; X 60,1; XI 1,2
przeźrenstwo – miejsce, przestrzeń; IX 7,1
 – wielkość, rozległość; VII 35,2
przewieść – przeprowadzić, wyprowadzić; XI 44,2
przewodnia – przewodniczka; VI 91,2
przewyborna – wybrana jako pierwsza; I 1,3
przez – bez; VI 1,3; XIV 55,2
przeziierać się – przegłądać się; V 4,1

- przodek* – pierwszeństwo, pierwsze miejsce; XII 75,2
- przodkować* – stać na czele, przewodzić; XVI 61,2
- przybrać* – ozdobić, przystroić; II 90,2; V [Motto]
– wybrać (kogo na); XIV 92,2
- przybytek* – mieszkanie, miejsce zamieszkania; II 3,1; IV 9,2
– świątynia, miejsce przebywania Boga; V 38,2; VI 75,2; IX 4,1; X 17,1; XII 65,1; II_A 1,1
- przycieś* – fundament, podstawa, podwalina (właściwie: rodzaj belek, na których wspierają się ściany drewnianych budowli); IV 94,2; X 30,1; XIII 25,2
- przyczyna* – orędownictwo, wstawianie się (za kim), protekcja; VII 20,2; VIII 100,2; X 95,2; XI 95,2; I_A 3,1
- przyczyniać się* – wstawiać się (za kim); XIII 27,1; XIV 16,2
- przyczynica* – orędowniczka; IX 69,2
- przygoda* – niespodziewane zdarzenie, przypadek (zwłaszcza przykry); XIII 48,1
- przyłożyć (czego)* – (o pracy) trudzić się, starać się (o co); V 30,2
- przymiot* – cecha, właściwość; IV 61,2; IV 89,1; V 68,1; VI 79,2
- przymurek* – przedmurze; w dawnych fortyfikacjach dodatkowy mur obronny, usytuowany w pewnej odległości od muru głównego; VI 47,1
- przrzut* – grzech, zmaza; XI 27,2
- przysada* – ujemna cecha charakteru, wada, przywara; VIII 47,2
- przystawać (do czego)* – skłaniać się (ku czemu), znajdować upodobanie (w czym); IX 90,2
- przystęp* – dojście, dostęp; I 45,1; III 11,1; III 61,1; V 11,2; XI 31,2; XI 96,2; XII 21,,2 XIII 36,1; II_A 1,1
- przystojnie* – stosownie, godnie, adekwatnie do godności (czyjej); XI 82,1
- przymotnie: zostawać* – być obecnym, trwać (w kim); XV 2,2
- przymotny* – obecny; III 89,2; XII 50,2
- przywianek* – zabezpieczenie materialne żony na majątku męża, dar ślubny; XVI 54,1
- przynawać* – uznawać (kogo za); I 34,2
- puklerz* – okrągła, wypukła tarcza używana przez jazdę; rzadziej – zbroja lub jej część, tzw. napierśnik; III 64,2; VI 54,1; VII 64,1; XI 8,2; XII 64,1
- pustka* – pustkowie, miejsce pozbawione mieszkańców; I 18,2; IV 30,2; V 86,1; VI 100,2; XII 91,2
– miejsce spustoszone; XIV 57,2
- puszcza* – miejsce bezludne, pustkowie, pustynia; V 19,1; V 36,1; VII 65,1; X Z1, XIV [motto]
- puszczać się (gdzie)* – wyruszać (w drogę); XIII 26,2
- puścić: na wolą* – pozwolić odejść, uwolnić; XI 54,2
- rachować* – liczyć, wyliczać; III Z2; X 72,1; X Z2. 5; XVI Z2. 4
- racja* – (łac. *ratio*) argument, dowód; XIV 42,2
– przyczyna, powód; I 21,2; X 49,1
- racyjonał* – racjonal, część szat arcykapłanów żydowskich; VIII 58,2; III_A 3,2
- rad* – chętnie, z ochotą; VI 98,1; IX 12,2; X 17,2; XII 52,1; XIII 57,2
- rata* – pomocy! ratunku!; IX 92,2; X 84,2; XIV 12,1
– ratunek, pomoc; VI 97,1; XII 8,2
- raz: na razie* – od razu, natychmiast; II 78,1; XII 37,1

- przypadek, sytuacja; IV_A 6,2
- referendarka* – (łac. *referandarius*) rzeczniczka; ta, która przedstawia prośby (czyje); V 20,1; XV 54,1
- regres* – (łac. *regressus*) odwrót, cofnięcie się; XIV 9,1
- rejestr* – (łac. *regestrum*) rejestr, spis, wykaz; VIII 71,1
- rejestrować* – (łac. *registrare*) rejestrować, wyliczać; W19
- respekt* – (łac. *respectus*) wzgląd, uszanowanie; XIII 20,2
- restauracja* – (łac. *restauratio*) naprawa, odnowienie; XII 91,1
- retrograd* – (łac. *retrogradus*) ruch wsteczny, cofanie się; V 44,1
- retrować się* – (fr. *se retirer*) uciekać, chronić się; IX 3,2
- rezoluta* – (łac. *resolutio*) odwaga, śmiałość; X 87,1
- rezydencja* – (wł. *residenza*) dwór, siedziba; VI 33,1; XII 20,2
- robotą* – dzieło, czyn; VI 15,1; X 74,2; XV 59,2
- rodzaj* – ród; potomstwo; II 12,2; IV 53,2; VII 45,2; XII 49,2; XII 74,1
– pokolenie; VII Z3
- ronić* (co) – wydawać (z siebie co); XIV 56,1
- rosa* – (łac. *ros, roris*) rosa, wilgoć, deszcz; I 55,1; XI 36,2; XIV 35,2; XVI 73,2
- rościć* (co) – wystawiać, kierować ku górze; IX 29,1
– zarastać, obrastać; VIII 40,1
- rota* – (niem. *Rotte*) kompania, gromada; XIV 7,1
- rozbiegły* – niepohamowany, nieposkromiony; XVI 9,1
- rozdział* – podział, rozgraniczenie; XVI 5,2
- rozgościć* – rozgościć się, zamieszkać; X_A 5,2
- rozłożysty* – rozległy, ogromny; XVI 94,1
- rozmiar* – rozplanowanie, wytyczanie, rozmierzenie; I 1,1; XVI 7,1
: *półcerklowy* – wytyczony na planie półkola; VI_A 4,1
- rozrządzać* (co) – zaplanować, obmyślić (co); XIII 75,2
- rozsadzać* – rozstawiać, ustawiać; VI 39,2
- rozumienie* – mniemanie, pogląd, opinia; XVI 88,1
- rozżęnąć* – rozegnać, rozpędzić, rozproszyć; VIII 81,2; X 76,2
- rozliczny* – różnorodny, wieloraki, liczny; III 67,1; VIII 5,1; IX 13,2
– niezliczony; XI Z1; XVI Z 2
- rosć* – rosnąć; VI 5,1
- równienniczka* – rówieśniczka; XIV 62,1
- ródźka* – gałązka, witka; II 39,1; II 72,1; VI 31,1
: *dymu* – smuga dymu; VI 61,1
- rumuz* – (niem. *Robrhaus?*) rumus, wodociąg; VI 71,1; VIII 33,2; XV 24,1
- rybitka* – rybaczką, kobieta łowiąca ryby; VII 57,1
- ryczaltem* – hurtem, wszystko na raz; XV 52,2; XVI 8,2
– od razu w całości; I 10,1
- rym* – wiersz, utwór poetycki; W 79; XVI 6,1
- rytm* – wiersz, utwór poetycki; III 57,2
- rytrata* – (wł. *ritratto*) obraz, portret; II 44,2
- rządzić* – kierować się, oświecać się (czym); IX 32,2
(się) – kierować się (czym); IV 60,1
- rzecz* – mowa, wypowiedź; W56
–, istota, natura; XI 55,2

- rzecznik* – adwokat, obrońca; VI 88,1
rzeczniczka – obrończyni, opiekunka; AVIII 2,1
rzezać – zarzynać, zabijać; XIV 84,1
rzeźwo – mocno, krzepko; VIII 67,2
rzeźwy – rażny, szybki, żwawy; VI 57,1
rzęsisty – gęsty, obfity; VIII Z,3; XIV Z,5
rznąć – rzezać, ryć (w kamieniu); VIII 71,1
 – szlifować; X 62,1
 – obcinać; XVI 62,1; XIV_A 2,1
- sakrament* – świętość, rzecz święta; IV 19,1
sam – tu, tutaj; W2; VI 44,1
samolówka – pułapka, potrzask; W90
samopas – bez dozoru, bez opieki; XI 4,1
sarnapa – (tur. *sürnapa*) żyrafa; W36
sądzić (kogo kim) – uważać, uznawać (kogo za co); XIII 75,1
sąsiada – sąsiadka, towarzyska; IX 58,2
schorzały – chory; VI 7,1
schowanie – skład, miejsce przechowywania (czego); III 46,2
schwalony – sławny, wslawiony; VII_A 1,1
sfatygowany – (łac. *fatigatus*) znużony, zmęczony; II 36,1
sformowany – (łac. *formatus*) zrodzony, ukształtowany; I_A 1,2
sfraszowany – udręczony, zgnębiony; XVI 87,1
siejba – siew, sianie zboża; IX 83,2
siela / siła – wielce, bardzo; XIV 73,1
 – wiele, bardzo dużo, mnóstwo; I 32,1; I 84,2; VII 12,1; VIII 5,1; VIII 27,1; X
 31,1; XII 32,1; XII 91,1; XIII 70,1; X 98,1; XIII 57,1; XIV 14,1; XIV 24,1; XVI
 12,2; XVI 79,2
 – moc, potęga; XIII_A 2,1
 : *siłą* – z mocą; V 1,4
siestrzanek – siostrzeniec, syn siostry lub dalszej krewnej; II 9,2
siła zob. *siela*
siłka – sporo, dużo; W81; II Z6; V 62,2
skancerowany – (łac. *cancer*) skaleczony, zraniony; I 76,2
skaza – grzech, zwłaszcza pierworodny; I 58,1; III 82,1; IV 26,2; IX 9,2; XII 37,2
 – skaza, plama; IV 56,1-2; XI 93,2
skazywać – wskazywać, pokazywać; X 50,2
sklep – piwnica, skład (żywności); IX 23,1
składać się (na co) – uczestniczyć, mieć udział (w czym), współpracować (z kim); I
 70,2; XII 30,1
skłonić – odwracać się (od czego w kierunku czego), skłaniać się (ku czemu); VIII 99,2
 (*się*) – schronić się, spocząć; IX 4,2; XVI 56,2
(się) – zgodzić się, zechcieć; VI 35,2
 (*się*) : *na ratunek* – zechcieć przyjść z pomocą, ruszyć na pomoc; II 32,2
skłonny (na co) – przychylny (czemu); IX 89,2
skoro – nagle, niespodziewanie; VI 68,1
skrewnić się (z) – połączyć się więzami pokrewieństwa (z kim); VIII 52,1

- skrócić* – ukrócić, pohamować; XVI 59,1
- skrytość* – sekret, tajemnica; I 21,1; XII Z1; VII_A 5,1
– skrytka, ukryte pomieszczenie; VIII 39,2
- skryty* – tajemny, niezbadany; V 95,1; XIV 59,2
– tajny, ukryty; VIII 62,1; XII Z3
- skrzętny* – nierozważny, nieposłuszny; II 14,1
– *izapobiegliwy, pracowity*; : *skrzętna odwaga* – śmiałość wyrażająca się zapobiegliwością, starannością (?); XV 58,1
- skusić* – skosztować, spróbować; V 12,2; V 36,2
- skutek* – właściwość, własność; IV 69,1; V 60,1
- : *prózeń skutku* – z pustymi rękoma, bez niczego; XVI 16,2
- stoniowy* – z kości słoniowej; III 46,1
- słowo* – imię, nazwa; XI 55,2
- śladnie* – łatwo, nietrudno, dogodnie; I 46,1; II Z5; III 93,2; V Z3; VIII 82,2; XI 44,2; XII 60,1; XIII Z5; XIV 58,2; XIV Z5; XVI 63,1; XVI 99,1; XVI Z5; VI_A 2,2
- śladny* – łatwy, dogodny; XIII 36,1
- śladź* – podobno, widocznie, z pewnością; I 15,1; II 27,1; V 42,1; V 48,1; VI 1,1; VI 22,2; VI 81,1; VII 63,1; VIII Z 5; XIII 57,2; XVI 2,1; VI_A 2,2
- spara* – szpara; V 90,2
- spekulatywa* – (łac. *speculator*) inteligencja, mądrość; XIV_A 4,1
- speża* – (niem. *Speise*) pokarm, żywność, prowiant; III 46,1
- spisek* – zapis, dokument; VII 60,1
- spodobać* (co) – upodobać, wybrać (sobie co); VII_A 6,2
- sporka* – spór, kłótnia; XII 15,1; XIII 46,1
- sporo* – bujnie, obficie; I 85,2
- spory* – mocny, tęgi; II 90,1
- sposobić się* (w co) – opatrywać się (w co), brać (na siebie co); IX 80,1
- spólnie* – jednocześnie, zarazem; IX 24,2
- spólny* – wspólny; I 99,1; XIV 18,2
- spółrodny* – rodzący razem (z kim innym), jeden z dwojga rodziców; I 70,1
- sprawa* – postępowanie sądowe; VIII 96,2; XIV 51,2
- sprawić* – przygotować; VI 72,1; XIV 93,1
- spuścić się* – zstąpić, zejść; VIII 38,1
- srogi* – wielki, ogromny; I 87,1
- sromota* – hańba; VIII 12,2
- sromotny* – hańbiący; XIII 67,2
- stać* – wystarczać; VII Z4; XV Z4
(o co) – zabiegać, troszczyć się (o co); II 50,1
- staje* – (także: staj, staja) pole, rola; IX 70,2
- stan* – wzrost, sylwetka; III 15,1
- stanowić* (co) – zawierać (umowę, przymierze); XI 86,1
- stansa* – (wł. *stanza*) gospoda, mieszkanie; IV 52,1; XII 36,1; XVI 33,2
- stareenny* – dawny, bardzo stary; I 95,1; V 91,2
- stateczny* – wytrwały, niezmienny, niewzruszony; XI 45,1
- statek* – naczynie kuchenne; IV 17,1; VIII 50,1
- statura* – (łac. *statura*) wzrost, wysokość; VI 63,2
- statut* – (łac. *statutum*) prawo, postanowienie; III 82,2; V 64,1; XI 27,1

- stawić* – postawić, stworzyć; XI 30,2
się – okazać się (jakim); XIII 63,1
- stek* – nagromadzenie, zbiorowisko; VI 74,1
- stok* – źródło, źródło; II 94,1; VII 56,1; VII 76,2; XI 26,1
- stolec* – stolica, tron; V 18,1; VIII 4,1; XIV 95,2; XVI 80,1
- stowłos* – rodzaj kobiecego płaszcza; VII 1,3
- strawić* – zjeść (o chlebie); V 19,1
- stroić* – przygotowywać, wyprawiać; XII 31,1
- strona* – kraina, okolica; VIII 92,1
- strój* – uroda, piękno; III 56,2
 – zwyczaj, moda; IX 82,1
- struktura* – (łac. *structura*) konstrukcja, budowa; V 31,1; VI 15,1
- sturbować* – (łac. *turbare*) zmęczyć, nadwyrężyć; X 15,2
- stwierdzać* – potwierdzać, uwierzytelniać; II 20,2
- sukurs* – (łac. *succursus*) odsiecz, posiłki wojskowe; V 62,1
- summaryjusz* – (łac. *summarius*) suma, pełnia, wypełnienie; XVI 89,2
 – rejestr; III Z3; VI 93,1
- suplika* – (łac. *supplicare*) prośba, błaganie; I 24,2; III 7,2; V 20,1; XIII 33,1; XV 54,2
- sustentować* – (łac. *sustentare*) podtrzymywać przy życiu, zaopatrywać w środki niezbędne do życia; P [1]
- sygnet* – (łac. *signare*) pieczęć; II 20,2
- szacunek* – wycena, oszacowanie; VI 59,2
 – wartość, cena; IV 42,2; VIII 83,2
- szafarka* – osoba zarządzająca domem, spiżarnią; ta, która dysponuje (czym); II 99,2;
 V 6,1
- szafunek* – zarządzanie, dysponowanie, rozporządzanie czymś; V 6,2
- szala* – część wagi przeznaczona do kładzenia na niej ważonego ciężaru; waga; VIII 1,2,4; VIII 100,1
- szaniec* – (niem. *Schanze*) okop, nasyp ziemny, wał obronny; umocnienie polowe; X 39,2
- szczep* – odrośl, gałązka; XIII 71,2; XVI 32,2
- szczupły* – wąty, lichey; W43
- szczyry* – prawdziwy, autentyczny; XIV 6,2; XVI 20,1
- szczyrze* – prawdziwie, istotnie; P [tytuł]
- szeroce* – obficie; II 72,1; VI 67,1
- szeroki* – rozległy, wielki; XIV 74,1
- szerokowładny* – rozległy; III 36,1
- szerzyć się* – potężnieć, rozprzestrzeniać się; II 25,1
- szerzyzna* – szerokość, rozległa przestrzeń; VI 34,1
- szkarady* – szkaradny, wstrętny; V 54,2
- szpaler* – (niem. *Spalier*) ozdobna zasłona, obicie ściany; IX 74,1
- szranki* – walka, pojedynek (dosłownie: ogrodzony plac, na którym odbywały się turnieje i pojedynki rycerskie); XI 20,1
 : *w szrankach stać* – stawać do walki; XIII 64,1
- szumnie* – pięknie, wspaniale; XV 96,2
- szumny* – zdobny, strojny, piękny, wspaniały; W83; I 50,1; V 65,1; III_A 2,2
- zyb* – loch, dół, wyrobisko górnicze; II Z1

szylwach – (niem. *Schildwache*) strażnik, wartownik; V 34,1
szynkiel – (niem. *Schenkel*) część osi u koła wystająca z piasty; VI Z2

ściągnąć – sprowadzić (zwłaszcza z góry); XVI 12,2
ścieża: na ścieżaj – na oścież, szeroko; III 42,1
śmieie – śmiało; VIII 84,1; XIV 82,2; XVI 83,1
śpięgi – przespęgi, zwiad; X 50,1
średni – środkowy, centralny; XI 84,2
śreżoga – upał, skwar, żar; V 5,2; XI 56,1; XIV 36,1
środek – narzędzie; coś, co umożliwi lub ułatwi zrobienie (czego); VIII 41,2
 – pośrednik; XVI 17,2
światowy – doczesny, przywiązany do życia ziemskiego; III 58,2
świętnica – świątynia; III 49,1; VIII_A 4,1
świetny – jasny, wspaniały; V 31,2; VII 31,1; XV 22,2

taić się – ukrywać się; VIII 37,2; IV_A 4,1
tajstra – torba, sakwa; V 19,2
talam – (gr. *θάλαμος* [*thálamos*], łac. *thalamus*) sypialnia, komnata małżeńska; VIII 29,1
tamować – hamować, łagodzić; XIII 67,2
terajszy – terażniejszy; V 76,2
termin – sytuacja, położenie (zwłaszcza trudne); XIV 63,2
 – (łac. *terminus*) kres, koniec; XI 11,1
termy – (łac. *thermae*) gorące źródła lecznicze, uzdrowisko; VIII 9,2
teskliwy – przykry, dokuczliwy, żaloszny (z powodu przedłużającego się oczekiwania); VI 24,1
tesknić – mierzić, sprzykrzyć (sobie co); VIII 91,1
tetryczny – (łac. *tetricus*) surowy, zgryźliwy; XVI 6,1
tęgo – mocno, wielce, bardzo; VII 30,1
tknąć – wyrządzić krzywdę, uszkodzić; X 62,2
tleć – spalać się powoli, ulegać zniszczeniu pod wpływem żaru; XIV 36,1
tluc – obalać, zbijać; VI 64,2
toń – niebezpieczeństwo, zagrożenie; XIII 95,2
 – trudna, krytyczna sytuacja; III 64,1; IX 92,1; X 44,1
topień – topielec, rozbitek; III 41,1
tradycja – (łac. *traditio*) przekaz, podanie; VII_A 4,1
trafić (co) – poradzić sobie (z czym), dokazać (czego)
 : *obraz* – zdołać wyrazić, przedstawić; VI 65,2
traktować – (łac. *tractare*) pertraktować, zawierać umowę; XVI 17,1
treść – najlepsza, wybrana część (czego), zawartość; III 62,1
trwoga: czynić trwogę – trwożyć, wzbudzać zamieszanie, popłoch; XII 26,1
tryb – prawo, porządek; VII 90,1
tryjngul – (łac. *triangulum*) trójkąt; VI_A 3,1
trzeźwić – przywracać do przytomności, ożywiać; VI 57,2
trzępatać – trzepotać; W 70
tudzież – tuż obok, blisko; XVI 74,1
tuszyć (sobie) – spodziewać się (czego), obiecywać (sobie co); XVI 89,1

- tymijamat* – (gr. θυμίαμα, łac. *thymiana*) kadzidło; I 69,1
- tytulant* – (łac. *titulus*) osoba obdarzająca tytułem, imieniem (jakim kogo); P [2]
- tytulatka* – osoba obdarzona tytułem (jakim przez kogo); P [2]
- ubić* – trafić (w co); VII 74,2
- ubliganie*: *brać* – dać się ubliżyć, uprosić; VIII 1,3
- ubogi* – prosty, niewyszukany, skromny; P [2]; III 57,2
- uchodzić* – uciekać; XI 7,2
- ucieczka* – azyl, miejsce schronienia; V 53,1; VII 94,1; XI 7,2; XV 23,2; XV 48,1; XVI 84,2
- udziałać* – uczynić; VII 17,2
- udzielny* – wyłączny, jedyny w swoim rodzaju; IX 61,1
- ukanąć* – zob. *kanąć*
- ukradek*: *w ukradki* – ukradkiem, po kryjomu; W 12
- ukrzepiać* – wzmacniać, podtrzymywać; P [3]
- ulec* – schronić się, schować się; VI 47,2; VII 97,1
- ulubiony* – umiłowany; XII 93,2; XVI 10,2; IX_A 2,2
- komu* – przez kogo; VII 72,1
- umyślić* – postanowić w myśli, zamierzać; W 32
- upalenie* – upał, skwar; XI 100,1
- upatrywać* (co) – dostrzegać, dopatrywać się (czego u kogo); I 78,2; VI 56,2
- upodobany* – ten, który znalazł uznanie, wybrany; W 28
- ulubiony, ukochany; V 33,1
- upragniony* – spragniony; VII 56,2
- uprzędać* (kogo czym) – górować (nad kim), przewyższać, prześcigać (kogo); IX 49,1
- urodziwy* – wspaniały; IV 20,1
- usiść* – usiąść, zasiąść; II_A 3,2
- usilny* – pilny, staranny; XIV 11,2
- uskromić* – poskromić, pokonać; XIII 44,2; XVI 21,2
- ustać* – skończyć, zaprzestać; VI 88,1
- ustawa* – prawo, przykazanie; XIV 20,1
- ustawny* – ustawiczny, nieustanny; IV 24,1
- uśmierzenie* – uspokojenie; IX 27,2
- utaić się* – schować się, skryć się; VII 46,2
- utoczyć* – ulać, spuścić (o płynach); IX 22,1
- utwierdzenie* – pomoc, wsparcie; I 97,1; XI 60,2
- umocnienie, pomoc, wsparcie IV 76,1
- utwierdzić* – umocnić; X 8,2; XI 74,2
- utwierdzony* – umocniony; X 8,2
- utyc* (w czym) – wskórać (co), odnieść sukces (w czym); IX 95,1
- uważyć* (co) – rozważyć, wziąć pod uwagę (co); IV 37,1; X 94,1; XIII 5,2; XV 94,1
- uwodzić* zob. *zdrowie*
- uznojony* – zmęczony, strudzony; V 5,1
- wadzić* – szkodzić; IX 87,1
- przeszkadzać; X 94,2

- walny* – mocny, trwały (?); XV 40,1
warować – strzec, zabezpieczać; VI 69,1
warowny – obwarowany, zabezpieczony; IV 22,1
 – pewny, mocny; XIII 24,1
wartować – strzec, pilnować; IX 93,2
wazyć – mieć wartość, znaczenie; IV 42,1
 – pożądać, chcieć usilnie, pragnąć (czego); XII 35,2
na – czyhać; IX 40,1
wciórko (wszystko): *wciórki* – wszystkie; V 50,2
wdziać – założyć, ubrać; XI 8,2
wdzięcznie – łaskawie, życzliwie; VI 12,2
wdzięczność – wdzięk, urok, słodycz; I 35,2
wdzięczny – miły, przyjemny; VIII 29,1; XII 43,1; XIII 99,1-2; XIV 73,2
 – piękny, urodziwy, pełen wdzięku; W 9; II 63,1; III 15,1; III 28,2; III 92,2; IV 72,1; VIII 48,4; IX 67,1; XI 9,1; XVI 23,1
wedle – obok, przy; XII 12,1
wejźrzeć (na co) – uwzględnić, wziąć pod uwagę (co); X 95,2
welum – (łac. *velum*) zasłona; V 90,1
wena – (łac. *vena*) żyła; przenośnie: talent, mądrość, natchnienie; W 39
weście – wejście, brama; W [tyt.], 91; III 48,1; VI_A 2,1
wiadomy – znany; IV 89,1; XI Z 4; XII Z 4
 – świadomy (czego), mający wiedzę (o czym); XVI 32,1
widomie – w sposób widoczny; XII 83,2
 – widzialnie, cieleśnie; II 59,2
wielgorządy – zarząd, namiestnictwo; VII 8,1
wierutny – odznaczający się jakąś cechą (ujemną) w najwyższym stopniu; największy, istny; IV 50,2; XV 38,1
wierzch – szczyt, wierzchołek; IV 91,1; IX 29,1; XV 42,1
wieść (co) – prowadzić, nieść (ze sobą); XIV 94,2
winobrad – winnica; VI 25,1
winszować (czego) – (niem. *wünschen*) gratulować (czego, że), składać życzenia (z okazji czego); I 93,2; X 6,1; X 42,1; XII 52,1
wlepić – utkwiczyć, wzrok; III 9,1
własny – właściwy, prawdziwy; XVI 44,1
włości – majątność, tereny należące do kogoś; III 36,1
włożyć się (kim) – zaangażować się, wstawić się (jako); AVIII 2,2
wnęczka / wnęka – wnuczka, potomkini; XIV 98,1,2
wniść – wejść, dostać się; I 28,2; III 22,1; V 99,1-2; IX 15,1
wodzić się (po myśli kogo) – powodzić się, dziać się (po myśli kogo); II 92,2
wojennik – wojownik, rycerz; I 26,2; III 17,1
wola – wolność, swoboda; XI 54,2
wolno – swobodnie, bez przeszkód; XI 49,2
wonia – woń, wonność; VI 12,1-2
woźnik – koń zaprzężony do wozu; XVI_A 2,2
wódz – przewodnik; XII 7,2
wprawić się (w co) – znaleźć się (w jakiejś sytuacji), popaść (w co); XI 30,1
wprzody / wprzódny – najpierw; I 76,1; XII 36,1

- wprzód* – najpierw; X 68,2; XVI 11,2
 – zanim; XI 29,1
- wprzódny* zob. *wprzody*
- wracać* (co) – zwracać, oddawać z powrotem; XI 61,2
- wraz* – zarazem, równocześnie; IV 4,1
- wręć* – wrzeć, gotować się; III 58,1
- wrząc* (na co) – pragnąć zguby (czyjej), nastawać (na kogo); XII 54,1
- wskok* – szybko, śpiesznie; IV 86,2
- wskroś* – zupełnie, doszczętnie; III 94,2
 – przez całą długość, szerokość i głębokość; VIII 69,1
 – w całości; X 60,1
- wsteczny* – cofnięty; III 63,1
 – wstecz, z powrotem, do tyłu; II 68,1; XIV 9,1; XVI 67,1
- wstrącić się* – odbić się, cofnąć się; IX 33,2
- wszczynać się* – brać początek; XIV 95,1
- wsze* – wszystkie; XI 14,1
- wszystek / wszystkie* – cały, w całości; XI 47,1; XI 90,1
- wśród* – w środku, pośrodku; VII 45,1
- wybijać się* – wydostawać się na wierzch; III 35,1
- wyбір: na wybór* – wyborny, doskonały, doborowy; III 18,1
- wybrany* – wyborny, doskonały; III 16,2
- wygoda* – coś, co zaspokaja potrzeby (czyje); X 79,1; XI 63,2
 – dogodność, zaleta; XVI 49,1
- wygodnie* – dogodnie, dostatecznie, wystarczająco, adekwatnie do potrzeb; XII 34,2
- wyjsć* zob. *wyniść*
- wykonterfetować* – odmalować, sportretować; XII 88,1; XVI 43,2
- wymóc* – wyjednać, wyprosić; IV 64,2
- wyniesiony* – wywyższony; II 47,2; XIII 6,1
- wynieść* – wywyższyć; XIII 3,1
- wynikać* – wypływać; X 43,1
- wyniosłość* – wzniosłość, wielkość; I 78,2
- wyniść / wyjść* – wybrnąć z trudnego położenia, uratować się; X 18,2
- wypryskać* – wykruszać się, wypadać; X 34,1
- wyrżnąć* – wyrzeźbić; VIII 60,1
- wysłać* – wyłożyć, wyścielić; XI 81,2
- wysługa* – służba, posługa; XIV 32,2
- wysłużyć* – usłużyć, służyć; XII 34,2
- wysoco* – wysoko; VIII 32,1
- wystawiać* – przedstawić, przygotować; III 80,2
 – objawić, ujawnić; X 2,2
 – budować, wznosić; VII 89,1; VIII 4,1; XI 13,2; XI 29,2; XIII 69,1; XV 98,2
 – wydać, wyłonić (z siebie); XIII 63,2
- wyszcigać* – prześcigać, wyprzedzać; II 93,2
- wysmienity* – wspaniały, okazały; III 51,1
- wywodzić* – objaśniać, opisywać; VI 93,2
 – wyprowadzać, wydostawać (skąd); III 44,1-2.
- wywód* – dowód, potwierdzenie szlacheckiego pochodzenia; III 30,1

- wyzuć się* – uwolnić się, wyzwolić się; I 14,2
wzajem – razem, wspólnie; III 8,2
 – w zamian (za co); XIII 85,1
wzdrygnąć się (czego) – drgnąć z odrazy, wstrętu (przed czym), brzydzić się (czego);
 XVI 26,1
wzięty – cieszący się uznaniem. znany, ceniony; II 6,1; VII 15,2
wždy – zatem, więc; XI 89,1
- zabawa* – zajęcie, czynność; I 31,2; I 59,1; IV 32,1
zabój – śmierć; *bronić zaboju* – chronić przed śmiercią; VII 67,1
zaczem – a zatem, dlatego; XI 5,1
zagorzały – spalony, wysuszony; XIV 80,2
zagrzebiony – zasypany, pogrzebany; I 53,1
zakład – poręka, rękojmia, zadatek, gwarancja; I 30,1; XIV 31,2
 – nagroda; II 68,2
 – zakładnik, gwarant; XI 86,2
zakon – prawo; I 69,2; VII 43,2; XV 93,2
zakonny – odnoszący się do prawa, prawny; VII 73,1
zalecać się (czym) – znajdować, zdobywać uznanie (dzięki czemu); XIV 100,2
zalożyć: ufność – pokładać ufność (w kim); XI 8,1
zamiar: nad zamiar – ponad miarę; III 2,2, 1_A, 2
zamierzyć – wycelować, wziąć na cel; VII 74,2
zamknięty – zamknięty, zawarty (w czym); III 86,2
zapal – ogień, gniew; VII 87,1
zaprzętnąć – zając, objąć; VII 92,2
zapuszczony – obsadzony, zarośnięty; XVI 25,1
zarodzić – obrodzić, wydać plon; III 97,2; VIII Z2
zasadzić – oprzeć, ustanowić; W 67; IV 49,1; X 8,1
zasiągać – zasięgać, brać, szukać (od kogo, skąd); V 23,1; V 54,1;
 – zaczerpnąć; III 13,1; VII 56,1
 – dosięgnąć; VI 86,1
zasię – precz; VI 64,1
 – zaś; VIII 65,2; VIII 98,1
zaspą – wydma; III Z3
zastanawiać (co) – hamować, zatrzymywać (kogo, co); VIII_A 7,1
zastarzały – zadawniony, utrwalony; V 28,1; V 63,2
zastawiać się (czemu czym) – przeciwstawiać się (czemu), bronić się (przed); XIV
 15,2
zaszczyt – obrona, opieka, tarcza; P [tytuł], [4]; II 85,2; VI 82,2; XII 64,2
zaświtać – zaświecić, rozblysnąć; VII 68,2
zawarcie – zamknięcie, zakończenie; I-XVI Z
 – zamknięte pomieszczenie; VI 2,1
zawarty – zamknięty; P [4]; II 9,1; III 14,2; IV 50,1; VIII 45,1; XI 49,1; XV 38,2
 – zamknięty, zawierający się (w czym); III 100,1; VIII 56,2
zawierać się – zamykać się; VIII 48,1
zawisnąć (na czym) – polegać (na czym), zależeć (od czego); VI 23,2
zawód – zawody, wyścigi; X 16,1; XVI 15,1

- : *zawód biec* – biec na wyścigi; II 68,1
 : *w zawód biec* – ścigać się, rywalizować; XII 32,1
zaurzec – zamknąć (co); P [4]; VI 100,2; VIII 6,2; X 41,1; XV 47,2
 – objąć, ogarnąć; VIII 34,2
 (*się*) – zamknąć się (w czym); XI 40,2; XVI 54,2
zaż – czy, czyż; IX 72,2
zażyć – zakosztować, skorzystać z czegoś przyjemnego; W96
zbić – zabić, pokonać; VII 54,1
zbier – zbir, oprawca, złoczyńca; IX 40,1
zbierać – wzbierać, podnosić się (o wodzie); VIII 80,1
zbiory – bogactwa, majątności; II 42,1
zbogacony – wzbogacony, obdarowany; XI 62,2
zbór – Kościół katolicki, wspólnota wiernych; V 89,2
zbrodniarz – złoczyńca, grzesznik; IV 64,1
zbrodzień – zbrodniarz, złoczyńca; V 43,2; VI 53,2; XVI 84,1
zbronić – obronić, ustrzec; XIII 9,2
zbyteczny – zbytni, nadmierny, nie do zniesienia; II 82,1
zbytek – swawola, występki; XV 31,1; XIV_A 3,1
zbywać (czego) – pozbywać się (czego); VIII 19,2; XVI 81,2
zdarzyć (co) – zesłać, dać (co pomyślnego); XVI 53,1
 (*się*) – udać się, pomyślnie zrealizować jakiś zamiar; V 17,2; VI 86,2; IX 15,1
zdesperowany – taki, który stracił nadzieję; XI 2,1
zdrowie – zbawienie, ocalenie; XI 87,2
 : *uwodzić* – ratować, wyprowadzać z trudnej sytuacji; X 39,2
zdrój – strumień; X 66,2
zejść się – spotkać się, skupić się; XIII 41,2
zepchniony – zepchnięty, strącony; XI 13,1
zepsowany – zepsuty, nadszarpnięty; III 4,2; III 58,2
zgadnąć – poznać, zgłębić, objąć rozumem; XVI Z6
zgodzić się – przydać się, okazać się użytecznym; IX 1,1
zgoła – całkiem, zupełnie; X 12,1; XIII 24,1; XIV 80,1
zgraja – wielka liczba osób, tłum, zbiór, gromada; IX 90,1; IX Z4
zgrontować – zmierzyć głębokość, osiągnąć dna; W45; I Z2
zgubić – znieść, oddalić; II 51,1
zgubny – niosący śmierć, koniec; XII 99,1; IV_A 6,2; VIII_A 7,2
zimie – zimą, w czasie zimy; XIV Z2
ziomek – rodak; W96; II 26,1
ziomka – mieszkanka ziemi, kobieta; I 12
 – rodaczka; X 72,2; XI 9,1
zjadły – zajadły, zawzięty; III 77,2; VII 79,2
zjednać – wyjednać, wyprosić; VII 6,2
zleczyć – uleczyć, uzdrowić; III 54,2
złośliwy – zły, grzeszny; II 10,2
złożenie – skład, miejsce składowania, magazyn; XI 85,2
zmarsk – zmarszczka, skaza; I 17,1
zmaza – skaza, plama; II 86,1; XIII 32,1
zmazać – skazić, pobrudzić; XVI 4,2

- zmocnić* – wzmocnić, ubezpieczyć; P [4]
znać – poznać, rozpoznać; XVI 18,2
 – uznawać; XIV 74,1
 (*się*) – uznawać się, uważać się (*za*); VI 21,2
znamienować – oznaczać, symbolizować; VI 46,1
znamię – znak; IV 86,2; VIII 33,2
znosić – usuwać, likwidować skutki; XI 35,2
zrachować – policzyć; XVI Z2, 4
zręczny – pomyślny, sprzyjający; VIII 94,1
zręczyć – zaślubić, połączyć węzłem małżeńskim; VIII 52,2
zrównać – dorównać (komu/czemu pod jakim względem); IX 2,2; IX 57,1; XI 77,2;
 XII 55,2; XIV 72,2
zrzęda – skrupulatność, staranność; natrętna, dziwaczna docieklivość (?); VII Z2
zrzedny – przykry, naprzykrzający się; VIII 87,2
zunijować – (łac. *unio*) zjednoczyć, połączyć; XI 4,2
zwałpiony – przegrany (o bitwie); P [3]
 – beznadziejny, grożący śmiercią; II 96,1
 – ten, kto zwałpił, stracił nadzieję; II 37,2; V 62,1; VIII 30,2
 : *w zdrowiu* – na odzyskanie zdrowia, na dalsze życie; I 40,1
zwieść się – ująć bezkarnie, na sucho (co komu); X 29,1
zwolenie – zgoda, przyzwolenie; XII 9,2
zwracać (do) – wieść, prowadzić (do); IV 80,2
zwrócić – powrócić, wyjść z powrotem; XII 7,2
zybet – rodzaj substancji aromatycznej; X 60,2
źródło – źródło; XI 92,2
żalić się (kogo, czego) – użalać się, litować się (nad kim, czym); I 73,1
żądać – prosić; IV 51,2
że – ponieważ; III 48,2; VII 69,1
żeleżce – grot strzały; VII 74,1
żupa – kopalnia soli; XVI 39,2
żużel – popiół, sadza, uboczne produkty obróbki kruszcu; XI 23,2; XVI 55,2
żwawie – szybko, prędko; XII 100,1
żywot – brzuch, łono, wnętrze; I 55,1; I 77,1; II 5,2; III 51,2; III 72,1; V 83,2; VIII
 2,2; VIII 6,2; XII 40,2; XII 90,2; XIII 14,1; XIII 55,2; XIV 3,2; XIV 85,1; XV
 46,2; XV 47,2; XVI 92,2

WYKAZ ŹRÓDEŁ WSKAZANYCH W NOTACH MARGINALNYCH



Wykaz obejmuje wszystkie źródła tytułów maryjnych wskazane w pierwodruku *Ogrodu Panińskiego...* w glosach marginalnych (w formie przyjętej w transkrypcji, bez sygnalizowania rozwinięcia skrótów) wraz ze zwięzłym objaśnieniem i numerami epigramatów, do których się odnoszą, w następującym układzie:

1) Biblia z podziałem na księgi według ich kolejności w Wulgacie; na pierwszym miejscu nazwa księgi w formie przyjętej w transkrypcji (najczęściej w dopełniaczu), po niej w nawiasie pełna nazwa w mianowniku oraz skrót jej odpowiednika w języku polskim;

2) inne źródła wskazane jako anonimowe; uszeregowane w porządku alfabetycznym, w większości przypadków (kiedy nazwę można potraktować jak tytuł, np. *Breviarium Romanum*) w mianowniku, z zachowaniem innych form obecnych w pierwodruku (najczęściej zaczynających się od *Ex...* – ‘z...’);

3) autorzy w porządku alfabetycznym (o miejscu w szeregu decyduje forma nazwy osobowej w notach marginalnych występująca najczęściej, dlatego np. *Cornelius Mussus* zamiast *Mussus Cornelius*, *Petrus Skarga* zamiast *Piotr Skarga*), z pominięciem konwencjonalnych skrótów typu *S[anctus]* / *D[ivus]* (‘święty’), w postaci sprowadzonej do mianownika, z zachowaniem innych form obecnych w pierwodruku (najczęściej zaczynających się od *Ex...* – ‘z...’).

Znak zapytania po numerze epigramu oznacza brak pewności co do źródła, do którego odsyła glosa marginalna.

1) Biblia

Genesis (*Liber Genesis* / Rdz)...I 60, I 66, II 27, II 39, II 40, III 59, IV 9, IV 16, IV 29, IV 63, V 17, VI 8, VI 41, VII 1, VII, VII 5, VII 6, VII 7, VII 8, VII 24, VII 26, VII 32, VII 33, VII 39, VII 40, VII 41, VII, VII 46, VII 47, VII 48, VII 71, VII 91, VIII 28, IX 3, IX 33, IX 34, IX 63, XI 46, XII 47, XII 49, XII 60), XIV 44, XV 77

Exodi – (*Liber Exodus* / Wj)...III 60, IV 86, V 19, V 36, VI 76, VII 3, VII 17, VII 42, VII 43, VII 49, VII 58, VII 60, VII 61, VII 62, VII 67, VII 76, VII 82, VII 92, VIII 32, VIII 58, VIII 59, VIII 60, VIII 61, VIII 62, VIII 63, VIII 64, VIII 65, VIII 66, VIII 67, VIII 68, VIII 69, VIII 70, IX 62, IX 64, X 62, X 88, X 92, XII 27, XVI 55

Numerorum (*Liber Numerorum* / Lb)...II 72, III 94, VII 50, VII 68, XII 45, XIV 35, XVI 16, XVI 25, XVI 96

Deuteronomium (*Liber Deuteronomii* / Pwt)...XIV 34

- Iosue* (*Liber Iosue* / Joz)...III 70, III 74, III 78, VII 7, VII 27, VII 63, VII 64, VII 85,
Iudicum (*Liber Iudium* / Sdz)...II 73, VII 16, VII 23, VII 52, VII 53, VII 79, VII 80,
 VII 96
Ruth (*Liber Ruth* / Rt)...III 81, VII 1, VII 25
Regum (*Liber Regum* / Krl – bez wskazania numeru księgi)...V 44, VII 74, VII 13,
 VII 97
 1*Regum* (*Liber Regum Primus* / 1Sm)...V 80, VII 11, VII 12, VII 13, VII 19, VII
 44, VII 86
 2*Regum* (*Liber Regum Secundus* / 2Sm)...V 30, VII 22, VII 56, VII 81
 3*Regum* (*Liber Regum Tertius* / 1Krl)...VII 4, VII 20, VII 21, VII 31, VII 69, VII
 89, XIV 56
 4*Regum* (*Liber Regum Quartus* / 2Krl)...III 63, IV 84, XV 50, XV 83, XV 74
Paralipomenon [1] (*Liber Paralipomenon [primus]* / 1Krn)...XIII 2
Esdrae (*Liber Esdrae* / Ezd)...VII 14
Tobiae (*Liber Tobiae* / Tb)...XII 48
Iudith (*Liber Iudith* / Jdt)...VII 15, VII 98, VII 99, VII 100
Esther (*Liber Esther* / Est)...III 82, VII 10, VII 35, VII 83, X 65, XII 24, XII 31
Iob (*Liber Iob* / Hi)...VII 57, XIV 82
Psalmorum (*Liber Psalmorum* / Ps)...II 25, III 21, III 22, III 38, III 93, III 95, IV 21,
 IV 70, V 16, V 11, V 79, VI 48, VII 70, VII 72, VII 73, VII 94, IX 7, XII 37, XII
 91, XIV 8, XIV 80, XIV 88, XV 23, XV 45, XVI 1, XVI 21, XVI 48, XVI 52,
 XVI 94, XVI 95
Proverborum (*Liber Proverborum* / Prz)...IV 8, IV 35, V 18, VIII 35, IX 32, XI 39,
 XII 50, XV 1, XV 2, XV 14
Canticorum (*Canticum Canticorum* / Pnp)...I 86, II 22, II 24, II 26, II 79, II 80, III 15,
 III 16, III 17, III 18, III 26, III 62, III 76, III 88, IV 6, IV 10, IV 12, IV 28, IV 56,
 IV 80, V 67, VI 6, VI 61, VII 88, VIII 18, XI 80, XI 81, XI 90, XIII 7, XIII 22
 XV 24, XV 33, XV 34, XV 65, XV 91, XVI 7, XVI 37, XVI 49, XVI 56, XVI 85
Sapientiae (*Liber Sapientiae* / Mdr)...XI 91, XI 92, XII 11, XII 12, XII 13, XII 19,
 XII 20, XIII 67
Ecclesiastici (*Liber Ecclesiasticus* / Syr)...I 11, II 38, II 76, III 84, IV 67, V 35, V 94, VI
 1, VII 77, IX 51, IX 52, IX 53, IX 54, IX 55, IX 57, IX 58, IX 59, IX 60, IX 61,
 XII 29, XII 30, XII 38, XII 57, XII 58, XII 67, XIII 41, XVI 33
Isaiae (*Liber Isaiae Prophetae* / Iz)...III 23, IV 23, IV 37, V 15, V 38, VII 51, X 2, XIII
 1, XV 51, XVI 2, XVI 38, XVI 41
Hieremiae (*Liber Hieremiae Prophetae* / Jr)...VII 87, XIV 42, XIV 43
Ezechielis (*Liber Ezechielis Prophetae* / Ez)...III 14, V 73, VII 84, VII 95
Danielis (*Liber Danielis Prophetae* / Dn)...VI 17
Ionae (*Liber Ionae Prophetae* / Jon)...VII 34, VII 55
 2*Machabeorum* (*Liber Machabeorum Secundus* / 2Mch)...VII 30
Ex Evangelio (Ewangelia, bez wskazania autora)...IV 92, VIII 77, XI 1
Matthaei (*Evangelium secundum Matthaeum* / Mt)..., IV 15, XIV 10, XV 67,
 XVI 34, XVI 39, XVI 100
Lucae (*Evangelium secundum Lucam* / Łk)...I 77, II 1, II 2, II 3, II 4, II 5, II 8, II
 9, II 10, III 24, V 55, XII 14, XII 69, XIII 35, XIV 33, XIV 45
Ioannis (*Evangelium secundum Ioannem* / J)...XIV 7
Acta (*Acta/Actus Apostolorum* / Dz)...V 48

Ephesiorum (*Epistula ad Ephesios* / Ef)...XV 43, XV 44

Ad Colossenses (*Epistula ad Colossenses* / Kol)...XVI 14

Ad Hebraeos (*Epistula ad Hebraeos* / Hbr)...XV 71

Apocalypsis (*Apocalypsis Ioannis* / Ap)...I 51, I 90, IV 22, V 16, V 75, VI 87, XIV 75, XIV 76, XII 84, XIV 94, XIV 95

2) Źródła anonimowe

Anagramma – ‘anagram’ tytuły będące anagramami, tj. takie, które powstały w wyniku przestawienia liter w innych wyrazach; X 49, XVI 69

Antiphona zob. *Ex antiphona*

Breviarum Romanum – brewiarz rzymski, jedna z oficjalnych ksiąg liturgicznych Kościoła rzymskokatolickiego, przeznaczona do odprawiania tzw. liturgii godzin, w postaci nadanej zasadniczo po Soborze Trydenckim na mocy bulli Piusa V *Quod a nobis* (1568: *Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*)...II 48, III 1, III 3, III 4, III 5, III 6, III 7, III 8, III 9, III 10, III 11, III 57, III 98, III 99, III 100, IV 20, IV 45, IV 95, VII 66, XIV 98, XIV 99, XIV 100, XVI 78

Canticum Beatissimae Virginis – ‘Kantyk Błogosławionej Dziewicy Maryi’ (tzw. *Magnificat*), pieśń dziękczynna Maryi oparta na motywach ze Starego Testamentu, zawarta w Łk 1,46-55)...XII 1, XIII 10, XIII 11, XIII 21

De hereditate § „*Institutionum*”. *Ius communicativum* – paragraf na temat zasad dziedziczenia w *Institutiones* (*Instytucje*) cesarza Justyniana, fragment dotyczący tzw. *ius communicativum* (‘prawo wspólnoty’), tj. prawa posiadania służącego żonie po śmierci męża lub matce po śmierci dzieci); IV 1

Ex antiphona – ‘z antyfony’, formuła wskazująca na pochodzenie tytułu z tekstu liturgicznego stanowiącego werset zaczynający i kończący modlitwę lub będącego autonomiczną wypowiedzią o charakterze modlitewnym (np. *Salve Regina*)...XII 51, XII 90, XV 3, XV 11, XV 12, XV 13, XV 17, XV 31

Ex Breviario Romano zob. *Breviarium Romanum*

Ex Cantico Beatissimae Virginis zob. *Canticum Beatissimae Virginis*

Ex contione – ‘z kazania’, formuła wskazująca na zaczerpnięcie tytułu z tekstu jakiegoś kazania...I 10, II 63, II 86, II 88, III 67, III 68, IV 18, IV 25, IV 26, IV 36, IV 46, IV 52, IV 53, IV 54, IV 66, IV 74, V 1, V 2, V 28, V 50, V 60, V 61, V 62, V 86, V 90, VI 13, VI 27, VI 28, VI 29, VI 88, VIII 12, VIII 33, VIII 83, VIII 84, VIII 92, IX 47, IX 48, IX 84, IX 86, IX 93, X 83, X 84, X 93, XI 3

Ex contione certa – ‘z pewnego kazania’ zob. *Ex contione*

Ex emblematis – ‘z emblematów’, formuła wskazująca na pochodzenie tytułu z jakiegoś dzieła emblematycznego; XVI 70

Ex exemplo – ‘z przykładu (kaznodziejskiego)’, formuła wskazująca na pochodzenie tytułu z jakiegoś egzemplum, tzn. krótkiej opowieści o profilu dydaktycznym... III 64

Ex Graeco – ‘z tradycji greckiej’ zob. *Ex Graeco applicatio*

Ex Graeco applicatio – ‘przystosowanie z greckiego’, formuła wskazująca na zastosowanie do Maryi tytułu zaczerpniętego z tradycji starożytnej Grecji (np. z mitologii)...II 66, II 67, II 84, II 85, III 33, III 45

Ex hieroglyphico – ‘z hieroglifiku’, nazwą to w XVI-XVII w. określano symbole nawiązujące do znaków staroegipskiego pisma hieroglificznego (jeszcze wówczas

nieodczytanego), spopularyzowane zwłaszcza przez dzieła: *Hieroglyphica* Horapolla (1505) oraz *Hieroglyphica, sive De sacris Aegyptorum aliarumque gentium literis commentarii* (1556) Pieria Valeriana...IV 59

Ex hymno – ‘z hymnu’, formuła wskazująca na pochodzenie tytułu z chrześcijańskiego hymnu liturgicznego...II 74, IV 58, VIII 16, X 83, XI 54, XI 55, XI 65, XI 66, XI 67, XI 73, XI 74, XII 3, XII 4, XII 5, XII 9, XII 10, XII 18, XII 25, XII 26, XII 64, XII 70, XII 93, XIII 82, XIV 19, XIV 20, XIV 90, XIV 91, XIV 96, XIV 97, XVI 99

Ex hymno ecclesiastico – ‘z hymnu kościelnego’ zob. *Ex hymno*

Ex hymno Graeco – ‘z hymnu greckiego’, formuła wskazująca na pochodzenie tytułu z chrześcijańskiego hymnu liturgicznego, reprezentującego wschodnią, bizantyjską, tradycję liturgiczną...XVI 97

Ex Litania – ‘z litanii’, tj. z modlitwy składającej się z paralelnie zestawionych inwokacji (wezwań) oraz powtarzających się odpowiedzi (np. *Litania loretańska do Najświętszej Maryi Panny*)...I 42, I 87, I 93, II 55, II 61, III 31, III 32, III 33, III 34, III 43, III 46, III 47, III 54, III 55, III 85, III 86, III 87, VIII 48, X 3, X 86, X 87, X 94, XIII 37, XIII 38, XIII 39

Ex Officio parvo zob. *Officium parvum*

Ex oratione – ‘z modlitwy’, formuła wskazująca na zaczerpnięcie tytułu z tekstu jakiejś modlitwy...I 35, I 36

Ex precatone – ‘z modlitwy’, formuła wskazująca na zaczerpnięcie tytułu z tekstu jakiejś modlitwy...I 41, I 47, V 12, V 40, V 41, V 78, VI 58, VIII 20, XIII 23

Ex prosa – ‘z prozy’, nazwą tą określano dawniej sekwencje, czyli jeden z gatunków średniowiecznych łacińskich pieśni liturgicznych (np. *Dies irae, Victimae paschali laudes*)...IV 24

Ex Rosocoroneto zob. *Rosocoronetum*

Ex Rosocoroneto Gawathi zob. *Rosocoronetum*

Ex symbolis – ‘z symboli’, formuła wskazująca na zaczerpnięcie tytułu z jakiegoś kompendium symbolograficznego...II 11, III 69, III 79, IV 39, IV 40, IV 41, IV 42, IV 43, IV 71, IV 72, IV 93, V 43, V 47, V 49, V 56, V 57, VI 9, VI 37, VI 38, VI 39, VI 49, VI 62, VI 63, VI 77, VI 91, VIII 1, VIII 7, VIII 8, VIII 10, VIII 19, VIII 31, VIII 44, VIII 82, IX 37, IX 45, IX 88, X 34, XIV 25

Ex symbolis applicatio – ‘przystosowanie [do osoby Maryi] określenia zaczerpniętego z jakiegoś kompendium symbolograficznego’...II 64

Missale Romanum – mszał rzymski, najważniejsza księga liturgiczna w Kościele rzymskokatolickim, zawierająca części stałe i zmienne mszy świętej, w postaci zasadniczo ustalonej na mocy konstytucji apostołskiej *Quo primum* Piusa V (1570 r.: *Missale Romanum ex decreto Saacrosancti Concilii Tridentini restitutum*)...III 84

Officium parvum – *Officium parvum Beatae Mariae Virginis* (‘Małe oficjum ku czci Najświętszej Maryi Panny’), paraliturgiczne nabożeństwo maryjne o strukturze brewiarzowej (z podziałem na tzw. godziny kanoniczne), które powstało pod koniec XV; jego ułożenie przypisywano niekiedy św. Alfonsowi Rodriguezowi (zob. Autorzy / Alphonsus Rodriguez); było pierwotnie w polskim *Godzinek o niepokalanym poczęciu Najświętszej Maryi Panny*...X 15, XI 18, XI 24, XI 27, XI 29

Rosocoronetum – właśc. *Rosocoronetum Marianum varia pro varietate temporum rosaria et coronas Deiparae Virginis ergo adorandae, necnon adorandae complectens...*

(‘Maryjny wieniec różany zawierający różne wianki i koronki na różne pory roku ku ozdobie i uwielbieniu Bogarodzicy Dziewicy’, Kraków 1642), łaciński modlitewnik maryjny Jakuba Gawatha, jedno z ważniejszych źródeł inspiracji i tytułów maryjnych *Ogrodu Panińskiego*; zob. Autorzy / [Gawath]

Salutatio angelica – ‘pozdrowienie anielskie’, tj. słowa skierowane do Maryi przez archanioła Gabriela w czasie zwiastowania (Łk 1,28) oraz nazwa nawiązującej do nich, najbardziej popularnej modlitwy maryjnej („Zdrowaś Mario, łaski pełna...”); I 46

Synodus Ephesina – ‘synod efeski’, tj. uchwały soboru (trzeci powszechny) w Efezie (431 r.), na którym oficjalnie uznano godność Maryi jako Bożej Rodzicielki (*Theotokos*); II 6, II 7

3) Autorzy

Alanus – zapewne Alanus de Rupe (Alain de la Roche; ok. 1428-1475) dominikanin, kaznodzieja, popularyzator i propagator modlitwy różańcowej i bractw różańcowych...IX 66

Albertus Magnus – św. Albert Wielki (ok. 1200-1280) biskup i doktor Kościoła, teolog i wybitny przedstawiciel filozofii scholastycznej...I 6, I 57, III 72, V 68, V 69, VIII 15, XII 68

Alphonsus Rodriguez – Alonso Rodríguez (Alfons Rodríguez, św.; 1532-1617), hiszpański jezuita, autor wydanych pośmiertnie (w XIX w.) pism ascetycznych; przypisywano mu autorstwo *Officium parvum Beatae Mariae Virginis*, tj. łacińskiej wersji *Godzinek o niepokalanym poczęciu Najświętszej Maryi Panny*...II 56, II 57, II 62, II 68, II 69, II 70, II 71, II 82, II 87, II 89, II 91, II 93, III 25, III 27, III 28, III 29, III 30, III 35, III 36, III 39, III 40, III 41, III 42, III 75, IV 5, IV 68, VI 53, IX 83, IX 89, IX 90, IX 91, IX 92, IX 94

[**Alvianus**] – Bartholomeus Alvianus (Bartolomeo d’Alviano; 1455-1515), polityk i kondotier włoski, zasłużony w obronie Republiki Weneckiej przed wojskami cesarza Maksymiliana I, Kochowskiemu mógł być znany z dzieła *Symbolorum et emblematum centuriae quatuor* Joachima Camerariusia (1677)...XVI 60

Alvianus in Emblematis zob. Alvianus

Ambrosius – Ambrosius Aurelius Mediolanensis (Ambroży z Mediolanu, św.; ok. 333/334 lub 339/340 – 397), arcybiskup Mediolanu, ojciec i doktor Kościoła...I 49, I 69, III 58, IV 38, V 20, VI 12, IX 35, X 26, XI 36, XII 88, XVI 43, XVI 44

Ammianus – Ammianus Marcellinus (Ammian Marcellinus; ok. 330-395), historyk rzymski, autor *Rerum gestarum libri*, obejmujących lata 353-378; XV 53

Andreas Cretensis – Andreas Cretensis/Hierosolimitanus (św. Andrzej z Krety / z Jerozolimy, św.; ok. 660-ok. 740), biskup Gortyny na Krecie, ojciec Kościoła, autor kazań i pieśni; I 94, I 95, VI 83, VI 92, VI 93, XII 21, XII 22, XII 23, XIV 38, XVI 68

Andreas Hierosolymitanus zob. Andreas Cretensis; IV 7, IV 90, VI 73, VI 80, VI 81, X 50

Anselmus – Anselmus Cantuariensis (Anzelm z Canterbury/z Aosty, św.; 1033-1109), włoski benedyktyn, arcybiskup Canterbury, doktor Kościoła, jeden z twórców filozofii scholastycznej...I 79, V 10, VI 40, XIII 62, XIII 98, XIII 99, XIII 100, XIV 74, XIV 84

Antoninus – Antoninus Florentinus (Antonino Pierozzi, św.; 1389-1459), włoski dominikanin, arcybiskup Florencji...X 12; XII 95

- Antonius Molinus** – Antonio de Molina Herrera (1560 – 1612 lub 1619), hiszpański kartuz, autor dzieł ascetycznych...I 43
- Apponius** – Apponiusz (V-VI w.) pisarz łaciński z Italii, być może pochodzenia azjatyckiego, autor alegorycznego *Wykładu Pieśni nad Pieśniami* (*In Canticum Cantorum explanatio*)...III 77
- Aresio** – Paulus Aresius (Paolo Aresi; 1574-1644), włoski teatyn, biskup Tortony, teoretyk homiletyki, autor wielokrotnie wznawianego dzieła emblematycznego *Imprese sacre* (1613-1615)...XVI 68
- Aresio „Imprese”* zob. *Aresio*
- Arnobius** – Arnobius Iunior (Arnobiusz Młodszy; V w.), pisarz łaciński z Italii, autor m.in. alegorycznego *Komentarza do Księgi psalmów* (*Commentarii in Psalmos*)...IX 5
- Arnoldus Abbas** – Arnoldus de Bonavalle / Ernaldus Bonaevallis Abbas (Arnold z Bonneval; XII w.), mnich benedyktyński, opat klasztoru w Bonneval, autor pism religijnych...XIV 18
- Athanasius** – Athanasius Alexandrinus (Atanazy Aleksandryjski, św.; 295-373), biskup Aleksandrii, ojciec i doktor Kościoła, jeden z najwybitniejszych pisarzy wczesnochrześcijańskich...VI 20, VI 21, XVI 47
- Athenaeus** – Athenaeus Naucratis (Athenajos z egipskiego Naukratis; II-III w.), grecki retor i gramatyk, autor dzieła *Δειπνοσοφισταί* [*Deipnosophistai*] ('Uczta mędrców')...XV 52
- Augustinus** – Aurelius Augustinus Hipponensis (Augustyn z Hippony, św.; 354-430), biskup Hippony, ojciec i doktor Kościoła, jeden z najwybitniejszych pisarzy wczesnochrześcijańskich...I 20, I 26, I 30, I 72, II 81, III 65, IV 4, IV 76, V 32, V 33, V 70, VI 10, VI 94, IX 69, IX 71, XI 47, XI 68, XII 46, XIII 33, XIII 34, XIII 76, XIV 11, XIV 12, XIV 13, XIV 14, XIV 15, XIV 16, XIV 17, XIV 50, XIV 86 (?), XV 54, XV 55, XVI 46
- Ausonius** – *Decimus Magnus Ausonius* (Auzoniusz; ok. 310 – po 393) późnoantyczny poeta i retor łaciński pochodzący z Galii...XIV 89, XV 21, XV 22
- Avancinus** – Nicolaus Avancinus (Nicolaus von Avancini; 1611-1686) jezuita, pedagog, poeta i autor pism ascetycznych...II 33, II 34, II 35, II 42, II 43, II 44, VIII 47, XV 15, XV 16, XV 62, XV 63, XV 68, XV 69, XV 70, XV 82, XV 84, XV 85, XV 86, XV 87, XV 88, XV 95, XV 96, XV 97, XVI 3, XVI 4, XVI 5, XVI 10, XVI 11, XVI 17, XVI 18, XVI 19, XVI 26, XVI 27, XVI 35, XVI 36, XVI 45, XVI 50, XVI 51, XVI 64, XVI 65, XVI 74, XVI 81, XVI 82
- Baptista Mantuanus** – Bartista Spagnoli/Mantovano (Baptysta z Mantui, bl.; 1448-1516), karmelita włoski pochodzenia hiszpańskiego, poeta i autor pism religijnych...XII 40, XII 41, XII 82
- Bartholomaeus Pisanus** – Bartholomeus de Pisis/de Rinonichis (Bartolomeo da Rinonico, Bartłomiej z Pizy, bl.; ok. 1338-1401), włoski franciszkanin, autor m.in. dzieła *De vita et laudibus Beatae Mariae Virginis*...XIII 52
- Basilius** – zapewne Basilius Magnus/Caesariensis (Bazyli Wielki / z Cezarei, św.; 329 lub 330 – 379), ojciec i doktor Kościoła...XI 9
- Beda** – Beda Venerabilis (Beda Czycigodny, św.; ok. 672/673-735), anglosaski mnich benedyktyński, doktor Kościoła, wszechstronny uczony, historyk i autor dzieł egzegetycznych...V 53, XI 26, XII 34, XII 35

- Bernardinus** – Bernardinus Siensis (Bernardino degli Albizzeschi, Bernardyn z Sieny, św.; 1380-1444), włoski franciszkanin, reformator zakonu, kaznodzieja... II 51, II 52, V 46, XII 52, XII 76, XII 80, XIII 7, XIII 84, XIII 85, XIII 90, XIV 77
- Bernardus** – Bernardus Claraevallensis (Bernard z Clairvaux, św.; 1090-1153), zakonnik cysterski, doktor Kościoła zwany Miodopłynnym (*Doctor Mellifluus*), uczony, filozof, jeden z najbardziej poczytnych autorów w dziejach literatury mariologicznej...I 16, I 17, I 22, I 39, I 48, I 53, I 59, I 91, II 18, II 19, II 47, II 94, II 95, II 96, II 97, II 98, II 99, II 100, IV 3, IV 11, V 22, V 23, V 24, V 25, V 37, V 77, V 83, VI 30, VI 67, VI 68, VI 74, VI 75, VI 96, VIII 29, VIII 85, VIII 86, VIII 96, VIII 97, VIII 98, VIII 99, VIII 100, IX 49, IX 74, X 4, X 5, X 6, X 7, X 8, X 9, X 10, X 11, X 53, X 54, X 95, XI 31, XII 43, XII 44, XII 53, XII 54, XII 77, XII 79, XII 81, XII 86, XII 97, XII 98, XII 99, XIII 14, XIII 28, XIII 29, XIII 31, XIII 88, XIII 94, XIII 95, XIV 23, XIV 55, XIV 72, XIV 73, XIV 81, XV 40, XV 49, XV 72, XVI 32, XVI 40, XVI 58, XVI 59, XVI 75
- Bonaventura** – Bonaventura de Balneoregio (Giovanni Fidenza, Bonawentura z Bagnoregio, św.; ok. 1217-1274), włoski franciszkanin, doktor Kościoła zwany Serafickim (*Doctor Seraphicus*), biskup, kardynał, filozof i mistyk...I 28, I 52, I 78, I 83, III 52, III 53, B 91, V 92, VI 36, VI 97, VIII 27, VIII 28, X 96, XII 39, XIII 48, XIII 49, XIII 83, XIV 52, XIV 64, XIV 67, XV 4, XVI 71
- Bruno Carthusianus** – św. Bruno Kartuz/z Kolonii (ok. 1030-1101), założyciel zakonu kartuzów...III 56
- Canisius** – Petrus Canisius (Pieter de Hondt / Pieter Kanis, św. Piotr Kanizjusz, 1521-1597), jezuita, doktor Kościoła, teolog i kaznodzieja, autor m.in. dzieł mariologicznych...VI 90, XI 71
- Cardinalis Hailgrinus* zob. *Hailgrinus*
- Casimirus** – św. Kazimierz Jagiellończyk (1458-1484), polski królewicz, syn króla Kazimierza IV Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki, rzekomy autor łacińskiego hymnu *Omni die dic Mariae*...I 38, XVI 8, XVI 9, XVI 30, XVI 31, XVI 53, XVI 54, XVI 66, XVI 67, XVI 87, XVI 88
- Cassiodorus** – Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (Kasjodor, ok. 485-583), późnoantyczny polityk, uczony i filozof, chrześcijański pisarz łaciński; XIV 60, XV 25
- Causinus** – Nicolaus Causinus (Nicolas Caussin, 1583-1651), francuski jezuita, autor dzieł teologicznych i kompendiów symbolograficznych...XIV 41
- Causinus in symbolis* zob. *Causinus*
- Chrysippus** – Chrysippus Hierosolymitanus (Chryzyp z Kapadocji; †479), prezbiter w Jerozolimie, kaznodzieja,...X 27, X 28, X 33, X 57, X 58, X 59, X 60, XI 2
- Chrysologus** – Petrus Chrysologus (św. Piotr Chryzolog; ok. 380-451), biskup Rawnenny, ojciec i doktor Kościoła, autor kazań...VIII 57, X 97, XIII 40, XIII 91, XIII 92, XIII 93, XIV 65, XV 20
- Chrysostomus** – Ioannes Chrysostomus (św. Jan Chryzostom/Złotousty; ok. 344-354 – 407), biskup Konstantynopola, ojciec i doktor Kościoła, jeden z najwybitniejszych pisarzy wczesnochrześcijańskich...II 75, IV 62, IV 77, IV 78, VI 14, X 35, X 40, X 51, X 52, XV 46
- Claudianus** – Claudianus Claudius (Klaudian Klaudiusz; IV w.), późnoantyczny poeta grecki i łaciński; XIV 62, XIV 66

- Cluniacensis** – zapewne Ioannes Raulinus (Jean Raulin 1443-1514), francuski benedyktyn, profesor Sorbony, autor kazań i listów; VI 31
- Conter *Canonicus Regularis*** – Arcangelo Conter (lata życia nieznane), kanonik laterański, autor niepublikowanych emblematów, wzmiankowany kilkakrotnie w popularnym kompendium Filippa Picinello *Mondo simbolico* (Wenecja 1635)...XII 42
- Cornelius *Mussus*** – Cornelio Musso (1511-1574) włoski franciszkanin, biskup Bitonto, wybitny kaznodzieja i autor pism teologicznych...IV 49, IV 50, IV 69, V 6, IX 9, IX 10, IX 11, IX 12, IX 13, IX 14, IX 15, IX 16, IX 17, IX 18, IX 19, IX 20, IX 21, IX 22, IX 23, IX 24, IX 25, IX 26, IX 27, IX 28, IX 29, IX 30, IX 31, XI 69, XI 71, XI 75, XI 76, XI 77, XI 78, XI 83, XI 84, XI 85, XII 15, XII 16, XII 56, XII 59
- Cosmas *Hierosolymitanus*** – Kosma Jerozolimski (Kosmas Pieśniarz, Melodos, Kosmas z Maiumy; †773 lub 794), przybrany brat św. Jana z Damazku, biskup Majumy koło Gazy, autor pieśni religijnych...XIII 64, XIII 65, XIII 66, XIV 24
- Cyprianus** – *Thascius Caecilius Cyprianus* (św. Cyprian z Kartaginy; ok. 200-258) biskup Kartaginy, ojciec Kościoła, autor pism apologetycznych...I 25, III 49, II 87
- Cyrillus* zob. *Cyrillus Alexandrinus*
- Cyrillus* zob. *Cyrillus Hierosolymitanus*
- Cyrillus *Alexandrinus*** – św. Cyryl z Aleksandrii (378-444), patriarcha Aleksandrii, ojciec i doktor Kościoła...I 96(?), V 96, V 97, V 98, V 99, V 100, VI 45, IX 80, IX 81, IX 82, X 29, X 30, X 61, XI 23, XVI 57
- Cyrillus *Hierosolymitanus*** – św. Cyryl Jerozolimski (ok. 315-386), biskup Jerozolimy, ojciec i doktor Kościoła...I 96 (?), V 65 (?), V 66 (?)
- Damascenus** – Ioannes Damascenus (św. Jan z Damazku; ok. 650-ok. 754), ojciec i doktor Kościoła, uczony, poeta i kaznodzieja, autor pism mariologicznych...I 33, I 34, I 82, II 11, II 12, II 13, II 14, II 23, II 28, III 37, III 92, IV 65, IV 89, IV 96, IV 97, IV 98, IV 99, IV 100, V 45, V 93, VI 11, VIII 17, VIII 24, VIII 26, VIII 90, IX 2, IX 56, X 31, X 41, X 42, X 43, X 55, X 56, X 66, XI 34, XI 35, XII 61, XII 62, XII 63, XIII 19, XIII 24, XIII 25, XIII 45, XIII 61, XIII 70, XIII 71, XIII 72, XIII 73, XIII 74, XIV 2, XIV 3, XIV 4, XIV 5, XIV 6, XIV 31, XIV 48, XIV 56, XV 32
- Damianus** – Petrus Damianus (Pier Damiani, św. Piotr Damiani, 1007-1072), włoski eremita, biskup i kardynał, doktor Kościoła...I 45, IV 2, IV 33, V 71, X 74, XII 78, XII 85, XII 96, XIII 15, XIII 89, XIII 96, XIII 97, XIV 1, XIV 28, XIV 63, XIV 71, XV 39, XV 94
- Dionysius** – zapewne Pseudo-Dionizy Areopagita (V/VI w.), Grek, prawdopodobnie mnich, piszący w Syrii, uczeń neoplatonika Proklosa, wczesnochrześcijański autor pism teologicznych, ujętych w tzw. *Corpus Dionysiacum*; przybrał tożsamość pierwszego biskupa Aten (†96) lub towarzysza św. Pawła (Dz 17,34n.)...XIV 86 (?)
- Dionysius* zob. *Dionysius Richelius*; XIV 86 (?)
- Dionysius et Augustinus* zob. *Augustinus, Dionysius* (Areopagita); XVI 28
- Dionysius *Richelius*** – Dionysius Carthusianus (Dionysius van Rijkel, Dionizy Kartuz; 1402-1471), belgijski kartuz, filozof, teolog i mistyk...I 65, II 45, II 46, X 20, XIV 86 (?)
- Duretius** – *Quintinus Duretius* (Quentin DuRetz, †1692), benedyktyn belgijski, rektor gimnazjum w Geraardsbergen, autor pism o tematyce maryjnej...XVI 61, XVI 62, XVI 63, XVI 77, XVI 83, XVI 84, XVI 86

- Ephraem** – Ephraem Syrus (Efrem Syryjczyk, św.; ok. 305-373), doktor Kościoła, autor utworów poetyckich, kazań i pism egzegetycznych...I 54, I 97, I 99, I 100, III 12, III 13, IV 13, IV 85, V 9, V 63, VI 15, VI 23, VI 24, VI 54, VI 55, VIII 45, VIII 46, X 1, X 67, X 68, X 69, X 70, X 71, X 72, XIII 27, XIII 79, XIV 30, XIV 39, XIV 40, XV 5
- Epiphanius** – Epifaniusz z Salaminy/Konstancji, św. (ok. 315-403), pisarz wczesnochrześcijański, biskup Salaminy (Konstancji) na Cyprze...IV 57, IV 73, IV 82, VI 22, VI 25, VI 26, VI 50, VI 51, VII 1, XI 50, XII 100, XIV 21, XIV 22, XIV 46, XIV 47, XIV 70, XV 18
- Esychius Hierosolymitanus** – Hezychiusz Jerozolimski, św. († ok. 450), autor homilii i pism egzegetycznych...VI 66, VI 78, VI 79 VI 95, XI 49
- Ex Ammiano* zob. *Ammianus*
- Ex Athaeneo* zob. *Athenaeus*
- Ex Ausonio* zob. *Ausonius*
- Ex Ausonio applicatio* zob. *Ausonius*
- Ex Cassiodoro* zob. *Cassiodorus*
- Ex Claudiano applicatio* – zob. *Claudianus*
- Ex contione Liberii* zob. *Liberius*
- Ex Liberio* zob. *Liberius*
- Ex Livio applicatio* zob. *Livius*
- Ex Martialis applicatio* zob. *Martialis*
- Ex Rutilio* zob. *Rutilius*
- Ex Rutilio applicatio* zob. *Rutilius*
- Ex Sidonio* zob. *Sidonius*
- Ex Sidonio applicatio* zob. *Sidonius*
- Ex Symbolis Ferri* zob. *Ferrus*
- Ex Symmacho* zob. *Symmachus*
- Ex Symmacho applicatio* zob. *Symmachus*
- Ferrus** – Ioannes Ferrus (Giovanni Ferro; 1582-1630), duchowny wenecki, autor emblematycznego dzieła *Teatro d'Imprese* (Wenecja 1623)...X 64, XV 75
- Ferus in Symbolis* zob. *Ferrus*
- Fulbertus** – Fulbertus Carnotensis (Fulbert z Chartres, św.; ok. 960-1028), teolog i filozof, biskup Chartres, autor listów, kazań, hymnów...XII 55, XII 74, XII 75
- Fulgentius** – Fulgentius Ruspensis (Fulgencjusz z Ruspe, św.; 467-533), ojciec Kościoła, teolog, autor listów i kazań...VI 52, IX 51, IX 72
- Galatinus** – Petrus Galatinus (Pietro Colonna Galatino; 1460-1540), włoski franciszkanin, filozof, teolog i orientalista...III 89, III 90, IV 32, V 3, V 4, VI 71, VI 72, XV 26, XV 27, XV 28
- [**Gawath**] – Iacobus Gawath (Jakub Gawath / Gawat / Gawatowic / Leopolda; 1598-1679), kanonik lwowski, kaznodzieja, autor pism religijnych, m.in. modlitewnika *Rosocorentum Marianum varia pro varietate temporum rosaria et coronas Deiparae Virginis ergo adorandae, necnon adorandae complectens...* ('Maryjny wieniec różany zawierający różne wianki i koronki na różne pory roku tak ku ozdobie, jak i uwielbieniu Bogarodzicy Dziewicy, Kraków 1642), stanowiącego jedno z ważniejszych źródeł tytułów maryjnych w *OP*...I 9, I 64, I 67, I 75, I 85, I 88, I 89, I 92, II 41, IV 30, IV 31, V 14, V 58, V 59, V 88, VI 4, VI 18, VI 33, VI 56, VI 57, VI 60, IX 38, X 16, X 46, XI 4, XI 30, XII 2

- Gennadius** – zapewne Gennadius Patriarcha Constantinopolitanus (Gennadiusz, św.; †471), patriarcha Konstantynopola, kaznodzieja, autor pism polemicznych i egzegetycznych...VIII 25
- Georgius Venetus** – Franciscus Georgius Venetus (Francesco Giorgio Veneto / Francesco Zorzi, 1466-1540), franciszkanin wenecki, teolog i filozof, autor pism egzegetycznych nawiązujących do tradycji hermetycznej i kabalistycznej...V 89, XI 70
- Germanus** – Germanus Patriarcha Constantinopolitanus (German I, św.; ok. 634-733), patriarcha Konstantynopola, teolog, autor pism dogmatycznych i homilii o tematyce mariologicznej...I 56, I 63, II 20, V 7, V 8, VIII 80, X 77, XI 51, XI 52, XI 53, XI 56, XI 57, XI 58, XI 59, XI 60, XI 61, XI 62, XI 63, XII 7, XII 8, XIII 12, XIII 13, XIII 86, XIV 54, XVI 72, XVI 73
- Gerson** – Ioannes Gerson (Jean Charlier/(de) Gerson, Jan Gerson; 1363-1429) francuski kaznodzieja i teolog, kanclerz Sorbony, autor licznych traktatów teologicznych...I 8, IV 34, IV 79, IV 81, IV 83, V 29
- Giselbertus** – Gilbertus/Giselbertus/Gislebertus Crispinus (Gilbert Crispin; ok. 1055-1117), uczeń św. Anzelma, opat Westminster...VI 7, X 21, X 22
- Gregorius** – Gregorius Magnus (Grzegorz Wielki, św.; ok. 540-604), papież (590-604), ojciec i doktor Kościoła, autor licznych pism teologicznych...IV 91, VIII 30, IX, IX 36, XIII 3
- Gregorius Nicomediensis** – Jerzy z Nikomedii (IX w.), arcybiskup, metropolita Bitynii, autor homilii o tematyce maryjnej...I 29, III 65, V 34, VI 46, VI 47, IX 50, XIII 8, XIII 9, XIII 44, XIII 50, XIII 51
- Gregorius Nissenus** – Grzegorz z Nyssy, św. (ok. 335-394 lub 395), biskup Nyssy, ojciec i doktor Kościoła, autor kazań, listów, pism apologetycznych i polemicznych...I 18, I 19, I 81
- Guerricus Abbas** – Guerricus Igniacensis (Guerric d'Igny, bl.; 1070-1157), mnich cysterski, uczeń św. Bernarda z Clairvaux, opat w Igny, autor kazań, m.in. o tematyce mariologicznej...I 7, III 50, VI 33, XIII 4, XIII 5, XIV 53, XV 61, XV 81, XVI 91, XVI 92
- Gutovius** – Wojciech Walerian Gutowski (1629-1693), franciszkanin konwentalny, autor kazań...XIV 93, XVI 93
- Hailgrinus** – Ioannes Hailgrinus (Jean Halgren d'Abbeville, Jan z Abbeville; ok. 1183-1237), francuski benedyktyn, biskup i kardynał, autor kazań i komentarzy do *Pieśni nad Pieśniami*...I 73, I 74
- Hieronymus** – Sophronius Eusebius Hieronymus Stridonensis (Hieronim, św.; 340-420), ojciec i doktor Kościoła, jeden z najwybitniejszych pisarzy wczesnochrześcijańskich, teolog, egzegeta i autor łacińskiego przekładu Biblii (tzw. Wulgaty)...I 50, II 77, V 13, X 76, X 85, XI 48, XIV 37
- Hugo* zob. Hugo Cardinalis; VI 69 (?)
- Hugo Cardinalis** – Hugo de Sancto Caro (Hugues de Saint-Cher; ok. 1200-1263), francuski franciszkanin, kardynał, autor pism z zakresu liturgiki, egzegezy biblijnej i kazań...VI 69 (?), XIII 87, XV 6, XV 7, XV 8, XV 76
- Iacobus Apostolus** – Jakub Młodszy, św. († ok. 62), krewny Jezusa, niekiedy identyfikowany ze św. Jakubem, synem Alfeusza, przełożony pierwszej gminy chrześcijańskiej w Jerozolimie, męczennik; przypisuje mu się autorstwo jednego z tzw. listów powszechnych (List św. Jakuba Apostoła [Jk]) oraz jednego ze

wschodnich rytów liturgicznych (tzw. liturgia św. Jakuba)...VIII 78, VIII 79, X 45, XIII 31, XIII 32

Idiota – Raymundus Iordanus († ok. 1389), francuski kanonik regularny, opat w Selles-sur-Cher, autor dzieł medytacyjnych, ascetycznych i komentarzy biblijnych; I 84, II 78, VI 84, VI 85, XI 19, XII 83, XII 94, XIV 85

Ignatius Martyr – Ignatius Antiochenus (Ignacy z Antiochii, św.; ok. 35-108/140), biskup Antiochii, męczennik, autor siedmiu listów do małoazjatyckich gmin chrześcijańskich...I 27, I 32, X 36, X 37, X 38, X 39

Ildephonsus – Ildephonus Toletanus (Ildefonso de Toledo, Ildefons z Toledo, św.; 607-667), arcybiskup Toledo, autor traktatów teologicznych, hymnów, listów, w tym o tematyce mariologicznej...I 21 I 98, III 48, IV 19, IV 47, V 76, V 87, VI 2, VI 3, VI 44, VI 82, VIII 89, VIII 91, IX 1, IX 44, X 80, XI 43, XI 44, XI 45, XIII 63, XIV 92, XVI 12, XVI 13

Ines – Albertus Ines (Albert Ines; 1619-1658), polski jezuita, profesor retoryki, kaznodzieja, poeta...XVI 88, XVI 89

Innocentius Papa zob. Innocentius Pontifex Maximus

Innocentius Pontifex Maximus – (Lotaro di Sedni, Innocenty III; ok. 1160-1216), papież (1198-1216), autor pism o tematyce religijnej i moralistycznej...IX 65, X 23, X 24, X 25

Ioannes ab Heurne – Johannes Heurnius (Jan van Heurne; 1543-1601), niderlandzki lekarz, autor m.in. dzieła *De morbis pectoris liber* (1602)...II 53

Ioannes Damascenus zob. Damascenus

Ioannes Geometra – Jan Geometra (X w.), mnich i poeta bizantyński...I 76, XIV 51, XV 56, XV 57, XV 59, XV 60

Ioannes Gerson zob. Gerson

Ioannes Osorius zob. Osorius

Irenaeus – Irenaeus Lugdunensis (Ireneusz z Lyonu, św.; ok. 140-202), ojciec Kościoła, męczennik, autor pism apologetycznych...X 74, XI 79

Isidorus – I. Isidorus Hispalensis (Izydor z Sewilli, św.; ok. 560-636), arcybiskup Sewilli, doktor Kościoła, wszechstronny uczony, autor m.in. encyklopedycznego dzieła *Etymologiarum sive originum libri XX*...IV 48, XV 92 (?), XV 93 (?); 2. zapewne Isidorus Clarius (Isidoro Clario / Chiari, ok. 1495-1555), humanista, biskup Foligno...XV 79, XV 80

Iustinus Martyr – Justyn Męczennik, św. (ok. 100-167), autor pism apologetycznych...XII 33

Laurentius Iustinianus – Lorenzo Giustigniani (Wawrzyniec Justiniani, św.; 1381-1456) kanonik regularny laterański, patriarcha Wenecji, autor pism ascetycznych...I 4, II 32, II 36, II 37, IV 75, VIII 42, VIII 43, XIV 57

Leo Imperator – Leon VI Mądry/Filozof (866-912), cesarz bizantyński (886-912), uczony i kaznodzieja...V 26, XIV 36, XVI 79

Liberius – Hyacinthus Liberius (Jacek Liberiusz; 1599-1673), kanonik regularny laterański, wieloletni prepozyt klasztoru i kościoła Bożego Ciała na Kazimierz w Krakowie, autor kazań maryjnych stanowiących jedno z głównych źródeł inwencyjnych Kochowskiego...II 15, II 16, II 92, IV 44, IV 60, IV 64, IV 87, IV 88, X 89, VIII 73, VIII 74, IX 46, IX 67, X 44, X 48, X 90, X 9, XI 93, XI 94, XII 17, XIII 36, XIII 60, XIV 29, XVI 78, XIV 79, XV 73

- Lipsius** – Iustus Lipsius (Joost Lips, Justus Lipsjusz; 1547-1606), flamandzki humanista, filolog, historyk i przedstawiciel neostoicyzmu...XIII 80, XIII 81
- Livius** – Titus Livius (Tytus Liwiusz; 59 przed Chr. – 17 po Chr.), rzymski historyk, autor dziejów Rzymu *Od założenia miasta (Ab urbe condita)*...II 83
- Macovius** – zapewne Szymon Stanisław Makowski (†1683) kanonik krakowski, profesor Akademii Krakowskiej, autor traktatów teologicznych i kazań w języku łacińskim...XV 89
- Magnus Albertus* zob. Albertus Magnus
- Martialis** – Marcus Valerius Martialis (Marcjalis; ok. 40-104), poeta rzymski, autor epigramatów...I 68
- Methodius** – św. Metody z Olimpu († ok. 312), biskup Tyru, męczennik, domniemany autor m. in. tekstów o tematyce maryjnej...I 80, II 50, III 19, IV 61, V 38, V 39, VI 59, VI 86, VIII 3, VIII 4, VIII 5, VIII 6, VIII 21, VIII 22, VIII 23, VIII 37, VIII 38, VIII 39, VIII 40, VIII 41, VIII 49, VIII 50, VIII 51, IX 39, IX 40, IX 4, IX 73, IX 75, IX 76, IX 77, IX 78, IX 79
- Nicolaus Avancinus* zob. Avancinus
- Oleaster** – Hieronymus ab Oleastro (Jerome de Azambuja, Hieronim Oleaster; †1563), portugalski dominikanin, autor komentarzy biblijnych...XV 48
- Origenes** – Orygenes (ok. 184-253), grecki pisarz wczesnochrześcijański, filozof, jeden z najwybitniejszych egzegetów biblijnych w epoce patrystycznej...VIII 55, VIII 56
- Osorius** – Ioannes Osorius (Juan Osorio; 1542-1594) jezuita portugalski, autor kazań...I 14, IV 14, V 31, V 72, V 82, VIII 13, VIII 14, VIII 87, VIII 88
- Petrus Blesensis** – Pierre de Blois (Piotr z Blois; ok. 1135-1203) francuski dyplomata, poeta, epistolograf...XIII 53, XIII 54, XIII 55
- Petrus Damianus* zob. Damianus
- Petrus Skarga** – Piotr Skarga (1536-1612), polski jezuita, teolog i kaznodzieja...IX 70, XIII 59, XIV 26, XIV 27
- Philephus** – być może Francesco Filelfo (Franciscus Philephus; 1398-1481), włoski humanista, poeta i retor; V 64
- Philippus Abbas** – Philippus Harvengius, abbas Bonae Spei (Philip de Harveng; ok. 1100-ok. 1183), duchowny z zakonu premonstratensów, opat Bonne-Espérance (Belgia), autor pism teologicznych; XIII 78
- Proclus** – Proclus Patriarcha (św. Proklos; ok. 390-447), patriarcha Konstantynopola, autor kazań i listów...IX 41, IX 42, IX 43
- Remigius** – Remigius Autissiodorensis (Remi d'Auxerre, Remigiusz z Auxerre; ok. 841-908), mnich benedyktyński, gramatyk, komentator tekstów antycznych i Biblii...XV 19
- Richardus a S[ancto] Laurentio** – (Richard de Saint-Laurent, Ryszard od św. Wawrzyńca; † ok. 1260) francuski duchowny, archidiacon w Rouen, autor popularnego dzieła mariologicznego *De laudibus Beatae Viriginis libri XII*...I 61, I 62, VI 70, VIII 72, VIII 75, VIII 76, XI 5, XI 6 (?), XIV 9, XIII 17, XIII 18
- Richardus a S[ancto] Victore** – Ryszard od św. Wiktora (ok. 1110-1173) francuski augustinianin, teolog, filozof i mistyk, autor traktatów teologicznych i komentarzy biblijnych...IV 17, XIV 49, XVI 29
- Rodriguez* zob. Alphonsus Rodriguez
- Rupertus Abbas* zob. Rupertus

- Rupertus** – Rupertus Tuitiensis/Abbas (Rupert von Deutz; ok. 1070-1129), benedyktyn, opat w Deutz, mistyk, teolog, autor dzieł egzegetycznych...IV 94, V 54, V 84, VI 64, VIII 52, VIII 53, VIII 54, XII 71, XII 72, XIII 16, XIII 46, XIII 47, XVI 80
- Rutilius** – Rutilius Claudius Namatianus (Rutyliusz Namatianus; V w.), późnoantyczny poeta łaciński, autor poematu *De reditu suo* o swojej podróży do Galii...XIV 61, XIV 69
- Rychlovius** – Franciszek Rychłowski (1611-1673) polski franciszkanin z zakonu reformatorów, autor pism polemicznych oraz kazań...VIII 34
- Salazar** – zapewne Ferdinandus Quirinus de Salazar (Fernando Chirino de Salazar; 1576-1646), hiszpański jezuita, autor komentarzy biblijnych i dzieła *Defensio pro immaculata Deiparae Virginis conceptione* (1618)...I 15
- Sergius Patriarcha** – zapewne Sergiusz I Patriarcha (†638), patriarcha Konstantynopola (610-638), jeden z domniemanych autorów *Akatystu ku czci Bogurodzicy*...VIII 2, VIII 81, X 13, X 14
- Sidonius** – Gaius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris (Sydoniusz Apolinary, św.: ok. 430-489), biskup Clermont, późnoantyczny poeta i epistolograf łaciński...XIV 83, XV 42
- Simon a Cassia** – Simon de Cassia (Simeone Fidati, Szymon z Kascji / Szymon Fidati, bl.; ok. 1295-1348), włoski augustianin, kaznodzieja, autor komentarzy biblijnych i traktatów teologicznych, m.in. *De Beata Virgine*...I 31
- Sophonius** – Sofroniusz (V w. [?]) przypuszczalny autor listu *Ad Paulam et Eustochium* (*Sermo de assumptione Beatae Mariae Virginis*), przypisywanego również św. Hieronimowi...X 47
- Symmachus** – Quintus Aurelius Symmachus (Symmach; ok. 345-405), wysoki urzędnik rzymski (prefekt Rzymu i konsul), mówca, autor listów...XIV 59, XV 9, XV 41
- Tertullianus** – Quintus Septimius Florens Tertullianus (Tertulian; ok. 150-220), łaciński pisarz wczesnochrześcijański, autor pism teologicznych i apologetycznych...XVI 42
- Theophilus Paenitens** – św. Teofil Pokutnik/z Cylicji († ok. 538 r.), bohater legendy hagiograficznej zredagowanej pod koniec VI w. przez Eutychiana z Adany; miał zawrzeć pakt z diabłem i uzyskać przebaczenie za wstawiennictwem Maryi...XIII 26, XIV 87, XV 37, XV 38
- Thomas** – Thomas de Aquino (św. Tomasz z Akwinu; ok. 1225-1274), dominikanin, doktor Kościoła zwany Anielskim (*Doctor Angelicus*), jeden z najwybitniejszych teologów i filozofów średniowiecznych...II 21, II 60 XI 37, XV 47
- Timotheus Hierosolymitanus** – Timotheus presbyter Hierosolymitanus (Tymoteusz Jerozolimski; IV lub VI w.), pod jego imieniem zachowała się łacińska mowa *In prophetam Symeonem et in textum evangelii „Nunc dimittis servum tuum”*...X 75
- Titelmanus** – Franciscus Titelmanus (Frans Titelmans; 1502-1537), flamandzki franciszkanin, następnie kapucyn, autor dzieł z zakresu przyrodznawstwa, liturgiki i egzegezy biblijnej...II 29, II 30, II 31

SPIS TYTUŁÓW



- A bello immunis...*IX 10
*A contagio praeservata...*XI 27
*Ab aeterno praeordinata...*XI 29
*Ab Aquilone malorum propulsatrix...*XII
 80
*Ab initio viarum possessa...*II 38
*Abigail prudens...*VII 11
*Abisag Sunamitis...*VII 21
*Abyssus bonitatis...*V 45
*Abyssus donorum Dei...*XI 6
*Abyssus gratiae Dei...*IV 96
*Abyssus lachrymarum...*XI 42
*Accessus paradisi...*IX 33
*Aceruus tritici...*IV 12
*Achates futuri praesagus...*VIII 66
*Acus magnetica...*VI 29
*Adamus infractus...*VI 38
*Adamus umbrae expers...*IV 59
*Aditus ad Deum certissimus...*XI 16; XIII
 36
*Adiuta diluculo...*XII 37
*Adiutrix christiani populi...*XVI 31
*Aegis Palladia...*II 85
*Aegri curationem...*II 96
*Aenigma Samsonis...*VII 96
*Aequaeva polo...*XIV 62
*Aerarium opulentissimum...*II 42
*Aerarium spirituale...*VI 39
*Aestus interni divinus ros...*XI 56
*Aeterni consilii Capitolium...*II 29
*Aeterni Patris sponsa...*VIII 52
*Aeternitas virginitatis...*IX 44
*Affectatrix Iesu perpetua...*XII 100
*Affectu solida...*XIII 5
*Affinis Deo...*II 21
*Ager cui benedixit Dominus...*XIV 34
*Ager segetum...*XV 64
*Agni immaculati carnes habens...*IX 25
*Alma mater...*II 74
*Aloes dulcorans aquas...*X 32
*Altare divinae maiestatis...*I 21
*Altare odorum...*VI 12
*Altare thymiamatis...*I 69
*Altitudo eius super omnes sanctos...*XIII 3
*Altitudo incommensurabilis...*XI 13
*Altitudo inenarrabilis...*XIII 37
*Altrix orbis...*XIV 61
*Amantis arca...*XVI 69
*Amarantus immarcescibilis...*IV 71
*Amarior myrrha...*III 18
*Amarum mare...*XI 40
*Amazon strenua...*II 67
*Ambrosiae nutrimentum...*XIII 86
*Amethystus contra deliquium...*VIII 67
*Amica Dei...*III 71
*Amoenitatis iucunditas...*I 35
*Amoris insigne...*XVI 18
*Amuletum maledictionis...*XI 35
*Anachoretarum propugnaculum...*VI 55
*Anchora salutis...*IV 34
*Anchora tutissima...*XI 32
*Ancilla Domini...*III 24
*Ancilla S[anctissim]ae Trinitatis humilli-
 ma...*I 4
*Angelis dominans...*I 34
*Angelis purior...*III 37

- Angelis superior...*I 33
*Angelus Novi Testamenti...*XIII 59
*Animata arca divinitatis...*I 14
*Animatum altare...*VIII 49
*Animatum Dei simulacrum...*I 71
*Animatum Dei templum...*X 37
*Ante saecula creata...*VI 1; XII 29
*Antemurale christianitatis...*VI 47
*Antesignana Evangelii...*XV 93
*Antidotum reconciliationis...*XIII 34
*Apis argumentosa...*XV 89
*Apostolorum praeconium...*X 67
*Apotheca...*IX 79
*Aqua Bethleemita...*VII 56
*Aqua sitientium...*IV 23
*Aquaeductus a Christo fonte...*VI 71
*Aquaeductus caelestium gratiarum...*VIII 33
*Aquila grandis...*VII 95
*Aquila super caelos evolans...*XII 17
*Ara caeli...*VIII 11
*Arbor convivii...*VII 47
*Arbor malgranati...*VIII 32
*Arbor scientiae boni et mali...*IX 63
*Arbor sublimis...*IX 47
*Arbor tumuli...*VII 75
*Arbor vitae...*VII 45
*Arca ditans Obededom...*VII 81
*Arca divinatorum sacramentorum...*IV 19
*Arca eluvie aquarum intacta...*III 70
*Arca foederis...*I 49
*Arca illustrior Noe...*VI 94
*Arca Noe...*VII 39
*Arca Novi Testamenti...*VIII 37
*Arca Philistim victrix...*VII 86
*Arca portitoris liberatrix...*VII 69
*Arca praecedens...*VII 85
*Arca propitiatorii...*IX 73
*Arca prosternens Dagon...*VII 44
*Arcus aetheris...*VII 40
*Areola aromatum...*XV 65
*Arescenti cordi fluens gutta...*XI 57
*Ariadneum filum...*II 84
*Arma iustitiae...*IX 30
*Armarium vitae...*X 59
*Armatura fortium...*II 80
*Arrabo salutis...*XIII 20
*Arsenale virtutum...*IV 31
*Arx augusta mysteriorum...*XIV 59
*Ascendens de deserto...*II 22
*Ascensus purpureus...*XI 81
*Assistrix aegrorum...*IV 13
*Atrium omnium virtutum genere abundans...*V 66
*Auctrix meriti...*XI 68
*Auferens bella usque ad finem...*II 25
*Augustale templum...*XVI 79
*Augustissimus sapientiae suggestus...*XV 95
*Aula regis aeterni...*V 33
*Aurae suavis flatus...*IX 27
*Aureum turibulum...*XV 71
*Aurora...*II 43
*Aurora confortans...*VII 91
*Aurora consurgens...*III 26
*Aurora fugans lupos...*IV 74
*Aurora Orco gravis...*VIII 95
*Aurora solem pariens...*VI 90
*Aurum elutum...*VIII 47
*Auxiliatrix in novissimis...*XI 11
*Ave Maria...*II 1
*Baculus Iacob...*VII 48
*Baculus nostrae infirmitatis...*XIII 26
*Baiulatrix misericordiae...*V 1
*Balsamum odoriferum...*IX 61
*Balsamus sanans...*VIII 31
*Basilica augusta...*V 26
*Basis clementiae...*XVI 74
*Beata nobili fetu...*XIV 60
*Beatissimae Trinitatis triclinium...*I 6
*Beatus venter...*I 77
*Bene ordinata...*IX 11
*Benedicta Domini...*XIV 44
*Benedicta Tu in mulieribus...*II 4
*Benedicti seminis augusta parens...*IV 3
*Benedictus fructus ventris Tui...*II 5
*Berith (vox Hebraea idem quod 'foedus')...*XI 87
*Beryllus contra pestem...*VIII 70
*Bezoar agonizantibus...*VI 49
*Blandioris aurae parens...*XVI 36
*Bona cuncta poscens...*XII 5
*Bonorum optimum...*III 80

- Brachium omnipotentiae...*XII 1
*Bravium beatitudinis...*II 68

*Cadentium fulcrum...*VI 68
*Caduceo virga fortior...*III 44
*Caeleste prodigium...*I 27
*Caelestis sponsa...*XIV 21
*Caelis gloriam...*X 98
*Caelorum imperatrix...*II 52
*Caelum caelorum...*VIII 15
Caelum et terram amplitudine superans...
XV 46
*Caelum, in quo sol gloriae splendet...*VI 81
*Caelum vivum...*V 68; XIV 3
*Camera Altissimi...*VI 34
*Caminus humilitatis...*XV 72
*Canalis misericordiae...*XI 70
*Candelabrum aureum...*VI 46
*Candicantis venae onyx...*VIII 69
*Candor lucis aeternae...*XII 11
*Canticum laetitiae...*V 27
*Caprea calmina montium amans...*XVI
85
*Captivi redemptionem...*II 97
*Captivorum libertas...*IV 25
*Carbunculus fulgidus...*VIII 62
*Carchedonius...*X 62
*Carmelus privilegiatus...*VII 97
*Carnalia Christi ubera...*XIV 49
*Castellum contra mundum...*XV 67
*Castellum immensae misericordiae...*XI 10
*Castitate ut muro cincta...*IX 17
*Castra Dei...*IX 33
*Castra filiorum Israel...*XV 66
*Castrorum acies terribilis...*IV 10
*Cathedra cherubica...*VI 66
*Causa laetitiae...*III 32
*Causa salutis...*X 73
*Cedrus castitatis...*II 91
*Cedrus draconi infesta...*VI 62
*Celebris puerperio...*VII 8
*Cella odoramentorum...*XV 51
*Cella puritatis...*XI 24
*Cenaculum Helizaei...*XV 50
*Certamen saeculorum...*IX 56
*Cete Ionam capiens...*VII 55
*Charta divinissima...*X 69

*Chirographum Dei hominibus reconcilia-
ti...*III 19
*Christi sepulchrum gloriosum...*V 13
*Chrysolitus stellatus...*VIII 68
*Cibans pauperes domina...*XIV 81
*Cinnamomum aromatizans...*IX 51
*Circulus amuli...*XV 82
*Circulus caelestis...*VIII 34
*Circulus incomprehensus...*VI 42
*Circulus infinitus...*VIII 14
*Cisterna refrigerii...*IX 28
*Cisterna scaturiens cunctis...*VI 69
*Cithara David...*V 80
*Cithara Spiritus Sancti...*VIII 73
*Civis sanctorum...*XV 43
*Civitas gloriosa...*IX 7
*Civitas libera...*IX 9
*Civitas privilegiata...*IX 35
*Civitas refugii...*IX 3
*Civitas Regis Magni...*V 11
*Clara lux...*IX 91
*Clastrum pudoris...*VIII 91
*Clava Herculis...*II 66
*Clava Iosue...*VII 63
*Clavis David...*VII 66
Clenodium superans praetium mundi...
VIII 83
*Clibanus intellectualis...*VI 22
*Clypeus eiusdem...*VII 64
*Clypeus in se sperantium...*XI 8
*Clypeus martyrurum...*VI 54
*Clypeus salutis...*XII 64
*Cognitio Dei...*II 27
*Collegium gratiarum...*VIII 74
*Collegium sanctitatis...*XV 20
*Collis thurris...*XV 34
*Collum Ecclesiae...*V 89
*Collustrans errantes...*III 27
*Columba in medio accipitrum...*VIII 57
*Columba offerens ramum olivae...*IV 63
*Columba sine felle...*IV 62
*Columba specularix...*VI 31
*Columna amoris Dei...*XV 96
*Columna ignis...*IV 86
*Columna nubis...*VI 76
*Commune propitiatorium...*XII 21
*Communicans Deo humanitatem...*XIV 53

- Communis omnium patria...*XV 41
*Comparentalis Deo Patri...*I 70
*Compassibilis miseriae nostrae...*XII 78
*Compendium mysteriorum...*VI 40
*Compendium virtutis...*VI 79
*Complanata via...*XV 48
*Completum opus...*XII 47
Comprehensio omnia comprehendentis...
 VIII 6
*Concentus hierarchicus...*X 93
*Concha parturiens...*IV 41
*Concha rore caelesti plena...*VIII 24
*Conciliabulum Dei et hominum...*XV 78
*Concipiens authorem creatura...*XIII 91
*Conclave augustum...*XIV 93
*Conclave Christi...*I 9
*Conculcans leonem et draconem...*XVI 21
*Concursus patrocini...*VIII 96
*Confortatrix martyrum...*I 97
*Confugium periclitantium...*II 32
*Congeries lapidum...*VIII 58
*Coniunctio disiunctorum...*XII 53
*Consanguinea Dei...*XIII 73
*Conservatorium generis mortalium...*XVI
 72
*Consiliorum Dei filia...*XV 15
*Consilium in novissimis...*V 54
*Consolatio sedentibus in tenebris...*XII 48
*Consolatrix desolatorum...*I 48
*Consolatrix desperantis animae...*XVI 30
*Consolatrix infirmorum...*VI 7
*Conterens caput serpentis...*XI 46
*Conterens potestatem infernalem...*IX 95
*Conterens sabulum...*XI 18
*Contradicens adversariis nostris...*III 96
*Contritio pravitatis haereticae...*X 47
*Convertens misericordiae oculos...*III 9
*Cooperatrix redemptionis...*XVI 93
*Cordis medicina...*VIII 90
Cornelia monstrans filios pro thesauris...
 XIII 42
*Cornu rhinocerotis...*VIII 10
*Corona anni benignitatis...*XVI 71
*Corona virginum...*I 99
*Corruptionis interitus...*X 14
*Creata in Spiritu Sancto...*II 71
*Creata provide...*XIV 96
*Creatoris pictura...*II 44
*Creatura creaturarum...*I 7
*Creatura nobilior...*IV 53
*Crux adoratur...*V 96
*Crystallum...*XIII 83
*Cubiculum ortus Christi...*VI 14
*Cui nihil negatur...*XIV 19
*Cui omnia in servitutum addicta...*XIII 45
*Cui par nihil, nihil et secundum...*I 68
*Cuius ab aeterno conceptio...*XII 59
*Cuius fides Deo accepta...*XIII 98
*Cuius nomen gloriosum...*XIII 50
Cuius pulchritudinem sol et luna miran-
*tur...*XIII 15
*Cuius substantiae Filius portio est...*XIII 55
*Culpas excusans...*XV 55
*Cum Deo cuncta componens...*XII 30
*Cunctis desiderabile...*XIII 51
*Cupressus...*IX 58
*Cupressus de monte Sion...*VII 77
*Curia curarum salutis...*XIV 83
*Curiae triumphantis primas...*XV 60
*Currus Israel...*XV 83
*Cursor velox...*XI 71
*Custos vineae Christi...*XIII 7
*Cynosura caelestis...*VIII 87
*Cynosura salutis...*XII 82

De cuius plenitudine accipiunt universi...
 II 94
*De nocte surgens...*XV 14
*De qua natus est Iesus...*XVI 100
*Debilitatis potentia...*XI 60
*Debora fortis...*VII 9
*Declaratio occultorum et profundorum...*VI
 92
*Decor Carmeli...*XI 22
*Decora Noemi...*VII 25
*Decora sicut Hierusalem...*III 56
*Decus Ecclesiae catholicae...*V 65
*Decus mundi...*XVI 88
*Decus naturae...*XV 56
*Decus pudicitiae...*IV 38
*Deificata...*XV 94
*Deiformis...*XVI 28
*Delectabile nomen...*IV 66
*Deliciae caeli...*IV 30

- Deliciis affluens...*II 24
*Delinquentium spes...*VI 53
*Demissionis exemplum...*VII 12
*Deo digna filia...*II 11
*Depositorium laetitiae...*V 69
*Depositem lytri redemptionis...*XI 85
*Descendens sicut pluvia...*XIV 80
*Desiderabilis super mel et favum...*XIV 88
*Desiderium collium aeternorum...*III 59
*Desiderium patriarcharum...*VIII 45
*Desperatos in spem relevans...*XIV 63
*Detergendae iniquitatis spongia...*I 76
*Deum locus...*XIV 89
*Diaphanum Dei...*V 51
*Diaphanum hominis...*V 52
*Diei et noctis diribitrix...*XVI 5
*Dies quietis...*VI 41
*Dies septimus...*VI 8
*Diffidentiam abigens...*XII 99
*Dignior omni creatura...*XIII 72
*Dignitatum curia...*XV 21
*Dilectionis thesaurus...*VIII 39
*Dioptra astrologica...*X 50
*Disciplina omnium...*XI 88
*Dispensatrix donorum...*V 6
*Dissipans inimicos...*XIII 44
*Ditata ut diiet...*XIV 25
*Divina genesis...*XII 66
*Divina similitudo...*XVI 29
*Divinae caritatis promptuarium...*VIII 50
*Divinae gloriae templum...*VI 74
Divinae incomprehensibilitatis summa...
 VI 93
Divinae potentiae terminalis colossus...
 XVI 65
*Divini archetypi imago...*VI 65
*Divinitatis oceanus...*XIV 77
*Divinitatis simulacrum...*II 45
*Doctorum Ecclesiae schola...*VI 85
*Doctrix doctorum...*XI 19
*Domestica Dei...*XV 44
*Domicilium caelo praestantius...*VI 75
*Domicilium Deo placens...*IV 94
*Domina...*XII 73
*Domina caeli et terrae...*XIII 68
*Domina dominiatiobus sublimior...*XI 14
*Domina gloriae...*I 18
*Domina gloriosa...*XIV 90
*Domina mundi...*IV 5
*Domina omnis creaturae...*V 93
*Domina regum...*V 87
*Domina reserans caelum...*IV 79
*Domina ritu matris...*XIV 66
*Dominatrix universi...*XIV 74
*Dominus Tecum...*II 3
*Domus aeternitatis...*I 53
*Domus aurea...*III 47
*Domus Dei...*XVI 8
*Domus Deo grata...*II 59
*Domus divum...*XV 22
*Domus firmiter fundata...*IV 49
*Domus sancta...*XI 48
*Domus sapientiae...*I 50
*Donis Spiritus Sancti opulenta...*IX 13
*Donorum antenuptialium nomine Spiritum Sanctum accipiens...*XV 18
*Dotata caelesti progenie...*XVI 54
*Dulcedo...*III 4
*Dulcedo ineffabilis...*V 12
*Dulcedo paradisi...*I 36
*Dulcedo prophetarum...*V 91
*Dulcissimum Annae pignus...*X 42

*Ecce tu pulchra es. Ecce tu pulchra es...*III 88
*Ecclesiae firmamentum...*XIII 24
*Ecclesiae fundatrix...*X 30
*Echo Verbi...*II 33
*Eclipsans Solem iustitiae...*XIII 87
*Efficiens effectoris...*XIV 48
*Effusa super omnia opera Domini...*II 70
*Eiusdem custos aeterna...*XII 35
*Electa Dei...*XI 38
*Electa et praelecta...*IX 90
*Electa ut sol...*III 16
*Electrum mysticum...*IV 39
*Electuarium servientium sibi...*IV 27
*Elevata ad quandam aequalitatem divinam...*XIII 6
*Elixir consolationis...*V 60
*Elysium delectabile...*VIII 44
*Emanatio claritatis sincera...*XI 92
*Emporium caeleste...*VI 3
*Ensis Gedeon...*VII 80
*Era...*VI 21

- Erat subditus illis...*XIII 35
*Eripiens de aquis...*VII 17
*Errantium dux...*XII 7
*Et spes nostra...*III 5
*Eurippus gratiarum...*VI 28
*Eva aure concipiens...*VII 29
*Eva secunda...*VII 1
*Evae advocata...*IX 69
*Evae matris correctio...*II 14
*Evigilantis Solis cunae...*XVI 35
*Ex semine Abrahae...*XIV 98
*Ex stirpe David...*XIV 100
*Ex tribu Iuda...*XIV 99
*Exaltata humilitas...*V 2
*Exaltata supra choros...*XII 51
*Exaltatrix cornu nostri...*V 21
*Exaudiens opertos sceleribus...*XV 38
*Excelsa super sidera...*XIV 91
*Excipiens Iesum in domum suam...*XI 1
*Exhibens se ancillam facta Domina...*XVI 75
*Exiens in agros...*IV 80
*Eximium orbis decus...*IX 80
*Exitus animarum fidelium...*XI 44
*Exordium nostrae redemptionis...*V 71
*Exordium salutis...*X 74
*Expectatio praemiorum...*XIII 77
*Expressa Dei statua...*II 77
*Exultans in Deo salutari...*XIII 10
*Exultat caelum...*V 97
*Exultatio angelorum...*IV 81

*Fabrica firmamenti...*V 31
*Facilitas veniae...*IV 64
*Facta pacem reperiens...*XIII 22
*Facunda Tecuitis...*VII 22
*Farinula dulcorans omnia...*IV 84
*Fasciculus myrrhae...*VIII 86
*Favonius dexter...*VIII 94
*Favus distillans...*III 62
*Favus Samsonis...*II 73
*Fax fidelium...*VIII 21
*Fax sedentium in tenebris...*V 59
*Fecunda Mater...*XV 25
*Fecunda sterilium parentum soboles...*XV 36
*Felix...*XI 67

*Femina circumdabit virum...*XIV 43
*Femina ter beata...*XIII 96
*Feminarum gloria...*XVI 66
*Feminarum restauratio...*VI 52
*Fenestra arcae...*IV 9
*Fenestra caeli...*IX 72; XIII 82
*Fenestra Danielis...*VI 17
*Fenestra orientalis...*XV 74
*Fenestra prospectus...*IV 51
*Ferculum de lignis Libani...*VI 5; X 80
*Fervens protectrix...*XIII 27
*Ficus frondosa...*VII 46
*Ficus Ruminali praestantior...*IX 62
*Fidei basis...*XIII 25
*Fidei magisterium...*VI 64
*Fidelium turris...*X 56
*Fidem excitans...*XII 97
*Figura probitatis...*XII 89
*Filia Adami et Mater Dei...*XII 61
*Filia David...*XIII 97
*Filia gratiae...*I 8
*Filia Patris Genitrix...*XI 78
*Filia principis...*IV 6
*Filia regis...*XVI 95
*Filia thaumantis, id est admirationis...*XIV 29
*Filii Dei habitaculum...*XVI 20
*Filiorum Evae exauditrice...*III 7
*Filius Patri <latus> et vulnera...*VIII 98
*Filum Zares...*VII 33
*Fines divinitatis attingens...*XV 47
*Firmamentum inclinatum...*XII 54
*Firmissima anchora...*XIII 61
*Firmum praesidium...*XIII 81
*Fiscella Moysis...*VII 42
*Flagellum daemonum...*XI 34
*Flos campi...*XI 96
*Flos e spinis...Iudaeorum...*III 92
*Flos ecclesiastici germinis...*XII 87
*Flos lucis...*XVI 11
*Flumen Dei...*IV 69
*Fluminis impetus laetificans civitatem...*XIII 58
*Fluvius aquae vivae...*XIV 94
*Fluvius egrediens de paradiso...*XV 77
*Fluvius orationum...*XV 90
*Fluvius reiuvenescens...*VIII 19

- Fomes misericordiae...*XV 4
*Fons consolationis...*VI 30
*Fons hortorum...*XV 24
*Fons irriguus...*VI 57
*Fons lucis...*X 58
*Fons patens in abluitionem scelerum...*IV 82
*Fons perennis...*VI 78
*Fons perennis beneficiorum...*I 63
*Fons perennis curationum...*VIII 84
*Fons perenniter fluens...*X 43
*Fons sacerdotii...*XI 75
*Fons sanctitatis uberrimus...*IV 61
*Fons signatus...*VIII 18; XV 91
*Fons universam terram irrigans...*X 66
*Fons universo orbi salutaris...*VIII 9
*Fontana affluens et larga...*XIV 36
*Fontem aquae vivae...*IX 20
*Forma virtutis...*XVI 44
*Formidabilis rebellibus potestatibus...*XII 62
*Frenum desperationis...*V 63
*Fructus honoris...*IX 96
*Fru menti caelestis penu...*I 65
*Frutex aromaticus...*III 91
*Fugantur daemones...*V 98
*Fulgetra divinitatis...*IV 89
*Fulgor virtutum...*XII 96
*Fumus aromaticus...*IX 87
*Funda David...*VII 54
*Fundamenta eius in montibus...*III 95
*Fundans nos in pace...*XI 74
*Fundatrix virginitatis...*XVI 62
*Fumis coccineus...*III 74

Gaudium annuntians universo mundo...
 XII 90
*Gaudium generis humani...*V 82
*Gazophilaceum abundans...*IV 18
*Gemma confessorum...*I 98
*Gemma splendens...*IV 40
*Generans pacem terris...*X 97
*Genetrix factoris mundi...*XIII 63
*Genitrix vera Creatoris...*II 75
*Germen Genitoris sui...*XIII 93
*Germen iustitiae in oppido iniquitatis...*X
 52
*Gestatrix Verbi...*VIII 38
*Gloria coetus virginiei...*XVI 61

*Gloria confessorum...*VI 84
*Gloria crevit in infinitum...*IX 100
*Gloria Hierusalem...*VII 98
*Gloria prophetarum...*VI 23
*Gloriam Filii communem habens...*XIV 18
*Gloriatio et robur nostrum...*XIV 54
*Glorificata Deoque digna sedes...*VIII 4
*Gloriosior seraphim...*VIII 79
*Gradus caeli...*VI 51
*Granum sine palea...*I 89
*Gratia caelesti plena...*I 46
*Gratia pervenit ad summum...*IX 99
*Gratia plena...*II 2
*Gratiae Virgo immensa...*XIV 46
*Gratiarum pelagus...*XV 32
*Gratiis et meritis pulchra...*IX 14
*Gratissimum Dei templum...*I 23
*Gymnasium caelestis literaturae...*XV 26
*Gyrum caeli circuiens...*XI 40

*Habens paradisum...*X 49
*Habitaculum Iesu Christi...*I 24
*Haeres universi...*IV 55
*Hasta salutis...*V 81
*Hedera Ioniae...*VII 34
*Helice placidissimum sidus...*XII 41
*Herba semper virens...*IX 85
*Hereditas Domini...*II 34
*Hereditas iustorum...*V 40
*Hereditatis Domini vindex...*V 78
*Heroina invincibilis...*II 88
*Hesperus moribundis...*III 90
*Hester venustissima...*VII 10
*Homines ad caelum revocantur...*V 99
*Homines in spem erecti...*VI 100
*Homo sublimis...*XIII 85
*Honor generis nostri...*I 12
*Honor martyrum...*X 68
*Honorabilior cherubim...*VIII 78
*Honorabilis facta in oculis Dei...*XVI 38
*Honorata...*XIV 20
*Honorificentia populi nostri...*VII 100
*Horologium mysticum...*III 25
*Hortus aromatum...*XVI 7
*Hortus Asveri...*X 65
*Hortus conclusus...*XI 49
*Hortus irriguus...*XIV 35

- Hortus iuxta fluvios...*XVI 96
*Hortus voluptatis...*IX 94
*Hospitium incolatus mundi...*II 31
*Hostia in sanguine cordis...*II 53
*Humanae festivitatis principium, medium et finis...*VIII 41
*Humanae naturae venustas...*II 13
*Humani generis reparatrix...*IX 71
*Humanitatis Filii Dei fons...*IX 39
*Humilitas grata...*XIII 99
*Humilitas profundissima...*VIII 76
*Humilitate altior...*XIII 11
*Humilitate concipiens...*XIV 73
*Hyacinthus favorabilis...*VIII 82
- Iacob praeparans ad benedictionem...*VII 6
*Iahel interimens Zizar-a>m...*VII 16
*Ianitrix misericordiae...*XIII 65
*Ianua beneficiorum...*XIII 16
*Ianua caeli...*III 48
*Ianua Filii Dei...*V 70
*Ianua regis...*XV 11
*Ianua salutis...*XI 5
*Idea perfectionis...*I 72
*Idea virtutum...*XI 30
*Iesum fructum ventris sui...*III 10
*Ignis aeterni luminis...*IX 31
*Ignis amoris Dei...*XVI 86
*Ignis caritatis...*II 89
*Ignis comburens silvas haereseos...*IX 66
*Ignis Samsonis...*VII 37
*Illibatae virginitatis thesaurus...*IX 40
*Illuminatrix ambulantium in tenebris...*XI 12
*Illuminatrix evangelistarum...*XII 81
*Illustrans exemplis...*XII 44
*Illustrior sole...*II 86
*Illustrissima...*VIII 36
*Illustrissimum decus...*XI 52
*Imago bonitatis Dei...*II 35
*Imago continens genium artificis...*XV 57
*Imber serotinus...*XII 92
*Immensitas gratiae...*XII 85
*Immortalitatis fons...*X 13
*Imperatrix angelorum...*X 24
*Imperatrix reginarum...*I 43
*Implens ruinas...*XII 91
- Importanda et exportanda caeli...*XII 95
*In altissimis habitans...*II 76
*In arduis ponens nidum...*XIV 82
*In bello propugnaculum...*X 39
*In cuius manibus thesauri miserationum...*XIV 28
*In electis mittens radices...*XV 100
*In fluctibus maris ambulans...*III 83
*In habitatione sancta ministrans...*XIV 32
*In Iacob inhabitans...*XV 98
*In Israel haereditans...*XV 99
*In labore requies...*IV 24
*In miseros misericors exul ipsa...*XIII 48
*In montana abiens...*II 8
*In omni gente primatum tenens...*XII 58
*In qua Adam non peccavit...*II 62
*In qua est omnis gratia...*XIII 41
*In qua natura obstupescit...*IX 98
*In qua nihil durum...*XV 49
*In utroque recursus...*III 69
*Inaequalium concordia...*X 92
*Inauditae altitudinis fastigium...*XIII 90
*Incircumscripti circumscriptio...*VIII 5
*Incisio lapidum...*VIII 71
*Incola Libani...*VIII 92
*Indeficiens gaudium...*I 44
*Indumentum Dei...*VIII 3
*Induta decore et fortitudine...*XVI 90
*Ineffabilis Divinae Sapientiae abyssus...*XII 16
*Ineffabiliter sublimata...*II 47
*Inexpugnabile scutum...*XVI 45
*Infernus evacuatus...*VI 99
*Initium nostrae salutis...*IV 83
*Immixta super dilectum...*I 86
*Instrumentum pacis...*XI 28
*Insuperabilis spes...*XIV 24
*Inter matres virgo...*XIV 79
*Inter omnes mitis...*X 82
*Inter virgines mater...*XIV 78
*Intercedens pro femineo sexu...*XIV 17
*Interemptrix haeresum...*XV 47
*Interpres pacis...*XV 68
*Interveniens pro clero...*XIV 16
*Intrantis Iesu castellum...*XII 14
*Introitus vitae...*XI 43
*Inveniens gratiam...*XIII 28; XIV 45

- Inueniens mortis destructionem...*XVI 58
*Inuenienti vita...*XI 39
*Inuentrix gratiae Dei...*V 83
*Invincibilem vincens...*XVI 12
*Inviolata aeterni regis possessio...*XV 70
*Ipsa fundavit eam Altissimus...*IX 8
*Iris in circuitu sedis...*XIV 75
*Iter parans tutum...*XII 26
*Iter rectum...*XIV 9
*Itineris directio...*XI 59
*Iubilaeum paenitentibus...*V 57
*Judith Holophernis victrix...*VII 15
*Jugerum non aratum...*IX 70
*Jugum Christi suave...*XIV 10
*Jure dotali caeli et terrae regina...*XIV 23
*Jure materno domina universi...*XIII 54
*Ius dirimens lites...*XIV 51
*Iusti gratiam...*II 99
*Iustitiae solis imago...*II 78
*Iuwans pusillanimes...*IV 76; XIV 13

*Labantis mundi firmamentum...*XV 85
*Laboriosa Rachel...*VII 7
*Lacrimarum vallis praeses...*III 8
*Lactans Dominum...*IV 58
*Lactans Patrem caeli...*XIV 50
*Lactans ubere Deum...*XIV 97
*Lactis et mellis stillicidium...*X 9
*Laetitia Israel...*VII 99
*Laetitiae instrumentum...*VI 73
*Lampas inextinguibilis...*IX 81
*Lapis angularis...*IV 37
*Lapis de monte abscessus...*VII 93
*Lapis fundamentalis Ecclesiae...*II 65
*Latibulum reorum...*VI 88
*Laus sanctarum animarum...*I 100
*Lectulus floridus...*X 81
*Lectulus sponsi...*V 34
*Lectulus veri Salomonis...*VI 6
*Leviatan capiens...*VII 57
*Liber Agno patens...*I 90
*Liber divinae genesis...*IV 15
*Liber grandis...*I 81
*Liber incomprehensus...*VI 26
*Liber signatus...*IV 22
*Libertatis nostrae origo...*XI 2
*Lignum fructificans...*VI 67

*Lignum interimens serpentes...*VII 65
*Lignum pomiferum...*IX 84
*Lignum vitae portans fructum salutis...*X 6
*Lilium aureum...*VI 19
*Lilium caelibatus...*I 92
*Lilium convallium...*XI 97
*Lilium in medio spinarum...*X 51
*Lilium inter spinas...*IV 28
*Lilium spinis supra...*X 63
*Lima correctionis...*XVI 6
*Locus pascuae...*XVI 1
*Lucerna ardens...*XI 23
*Lucerna in nocte...*IX 32
*Lucerna inextincti luminis...*VI 45
*Lucida nubes...*X 76
*Lucida Pharos...*XV 73
*Lucis baiula...*XVI 26
*Lucis generatio...*IV 87
*Lucis paranympbus...*IV 2
*Lumen indeficiens...*III 28
*Lumen inextinguibile...*XII 13
*Lumen lucidissimum...*XV 5
*Lumen proferens caecis...*XII 4
*Lumen studiosorum...*III 13
*Luminare minus...*II 40
*Luminis puerpera...*XVI 27
*Luna immutabilis...*X 22
*Luna perfecta...*IX 67
*Lux alma diei...*XIII 23
*Lux bona...*XII 49
*Lux ex qua formatum corpus Solis aeterni...*XII 56
*Lux orbis terrarum...*XV 27
*Lux perpetua...*III 84
*Lux serena...*IX 65
*Lyncurium attractivum...*VIII 65

*Maesti consolationem...*II 95
*Magisterium virginitatis...*IV 75
*Magistra evangelistarum...*I 96
*Magistra gentium...*III 65
*Magistra magistrorum...*VIII 54
*Magistra prudentum...*V 92
*Magistra religionis...*V 84
*Magistra virtutum et norma...*I 31
*Magistrorum magistra...*XII 71
*Magna et valde magna...*XIII 62

- Magnalia Dei*...V 74
Magnes sequax Phoebi...X 48
Magnificans Dominum...XIII 21
Magnificum divinae gloriae templum...X 53
Mala nostra pellens...XII 3
Maledictionis interemptrix...II 51
Manna omnium saporum...V 36
Mansio imperatoris...VIII 89
Mare gemmiferum...IX 45
Mare gratiarum...IV 73
Mare spirituale...XIV 70
Margarita...X 11
Margarita pretiosa...IV 42
Maria (anagramma) Miara...III 73
Maria canticum Deo promens...VII 3
Maria Christifera...X 20
Mater admirabilis...I 87; X 3
Mater alma...XI 65
Mater amabilis...III 85
Mater celeberrima...X 1
Mater Christi corde et carne...XV 61
Mater consolationis...I 54; XI 99
Mater credentium...XVI 46
Mater Cyri...VII 14
Mater Dei...II 7
Mater dignitatis infinitae...XII 86
Mater divinae gratiae...X 85
Mater divinae maiestatis...I 5
Mater Domini nostri...II 10
Mater et Virgo incorrupta...XIV 52
Mater fidelium universalis...XIV 64
Mater Filio pectus et ubera...VIII 97
Mater filiorum Ecclesiae...XIV 26
Mater honorificata...XII 67
Mater illibata...III 33
Mater intemerata...IV 77
Mater Iudicis...X 95
Mater luminis...XIII 66
Mater misericordiae...III 2; X 96
Mater mysticis praefigurata oraculis...X 2
Mater nostri Patris...I 22
Mater omnium electorum...IV 57
Mater omnium, quia Dei...XIV 86
Mater orphanorum...I 47
Mater pulchrae dilectionis...IV 67
Mater regis coronati...XIII 47
Mater salutis...V 22
Mater Salvatoris dignissima...I 2
Mater Samsonis...VII 23
Mater sanctae spei...V 94; XI 98
Mater supra Machabeam...VII 30
Mater supra matres...VIII 27
Mater supra possibilitatem maioris...VIII 28
Mater tenebrosos daemonum aspectus abigens...XIII 39
Mater viventium...XI 50
Materfamilias...IV 78
Materia pretii redemptionis nostrae...XV 79
Maternitate beatior...XII 33
Mediatrix...II 48
Mediatrix Dei et hominum...I 16
Medium inter Deum et hominem...V 77
Medulla misericordiae...I 62
Mendicitatis divitiae...XI 62
Mensa aurea...V 43
Mensa caelestis...VI 44
Mensa de lignis sethim...VII 36
Mensa, in qua panis vitae est propositus... III 66
Mensa ornatisissima...II 57
Mensura aeternitatis...XII 40
Mensura divinae potentiae...XIV 65
Merces copiosa nimis...V 55
Merita praerogativam...XIII 29
Meta beatitudinis...V 88
Meta decurrentis viam Gigantis...XV 80
Micans meritis...XII 43
Mille clypei...II 79
Ministra propitiationis...XIV 55
Miraculorum abyssus...XIV 6
Miraculorum compendium...I 78
Miraculum grande...XII 45
Miraculum miraculorum...V 46
Miraculum mundi...V 9
Mirificus ager...VI 72
Mirum virginitatis et maternitatis coniugium...XIV 27
Miseratio miserabilium...IV 97
Mitigatio rigoris iustitiae...VIII 100
Mitraton seu facierum princeps...XI 72
Molestiarum cordis levamen...IV 65
Monile caeleste...XI 3

- Monile paradisi...*XIII 38
*Mons Armeniae...*IX 35
*Mons asyli...*IV 47
*Mons domus Domini...*XIII 1
*Mons excellentissimus...*VIII 30
*Mons in quo placitum est habitare Deo...*V
 16
*Mons in vertice montium...*IV 91
*Mons myrrhae...*XV 33
*Mons Oliveti...*IV 92
*Mons Oreb...*VII 82
*Mons receptatrix Loth...*IV 29
*Mons refugii...*VII 94
*Mons sanctus...*III 20
*Mons Sinai...*VII 73
*Mons Sion...*VII 72
*Mons umbrae nescius...*VI 9
*Mons umbrosus...*VIII 51
*Monstrans se esse matrem...*XII 9
*Moribundus medela...*VIII 93
*Morum norma...*XVI 9
*Mulier amicta sole...*I 51; X 78
*Mulier amorum mollissima...*I 74
*Mulier dolorum...*I 73
*Mulier extra numerum...*XI 76
*Mulier fortis...*IV 8
*Mulier inter solem et lunam...*II 49
*Mulier, quam praeparavit Dominus...*XII
 60
*Mulier tria sata commiscens...*X 79
*Mulierum decus...*I 38
*Mulierum ornamentum...*II 12
*Multa multis...*IV 98
*Multo magis regnans in caelo...*XIII 49
*Mundi auxilium...*IX 92
*Mundus Deo specialissimus...*XV 40
*Murus inconcussus...*V 58
*Musica iratum placans...*XVI 13
*Mutans Evae nomen...*XI 55
*Myrrha electa...*IX 54

*Nardus dans odorem...*XVI 56
*Nata Filii...*V 29
Natura mirans generans Genitorem...
 XVI 78
*Naturae cumulus...*XV 58
*Naturae speculum...*XVI 64

*Navigantium portus...*XI 89
*Navis in medio mari...*IX 77
*Navis institoris...*IV 35
*Navis portans panem...*VIII 35
*Nebula tegens terram...*III 29
Nec antecedens, nec consequens habens...
 XI 77
*Necessario sublevata...*XII 77
*Negotium omnium saeculorum...*I 59
*Nesciens vesperam...*XII 46
*Nobis ostendens...*III 11
*Noctis mundi luna...*I 75
*Nomenclatura mirabilis...*IX 86
*Non habens maculam...*X 90
*Non pro illa sed pro omnibus lex lata...*III
 82
*Nova lux...*XII 24
*Novemestre diversorium Verbi...*VI 33
*Novum super terram...*XIV 42
*Nubecula parva...*XIV 56
*Nubecula solem mitigans...*VIII 88
*Nubes tegens Deum...*VII 61
*Nubes tegens tabernaculum...*X 17
*Nuditatis vestimentum...*XI 61
*Numerus decenarius...*V 44
*Numquam dissona...*II 17
*Nuntius prudens...*XI 69
*Nutritia Verbi...*XIII 74
*Nutrix omnia nutriens...*VIII 23
*Nymphaeum deliciarum...*IX 21

*O clemens...*III 98
*O dulcis virgo Maria...*III 100
*O pia...*III 99
Obedientia omni sacrificio iucundior...
 XIII 100
*Obsequium devotionis...*X 26
*Obses fidei nostrae apud Deum...*I 30
*Obtrentrix omnium bonorum...*V 20
*Occupatio negotiosa...*IV 32
*Oculus providentiae divinae...*I 61
*Oeconomia salutis...*XIII 75
*Officina curationum...*I 40
*Officina salutis...*XV 28
*Olea a puris tractanda...*IX 88
*Oleo compassionis abundans...*IX 24
*Oleum effusum...*III 36

- Oleum nomen Tuum...*III 75
*Oliva fructifera...*X 80
*Oliva speciosa...*IX 55
*Olla regalis...*III 58
*Omnia omnibus...*IV 99
*Omnibus debitor...*XIII 94
*Omnibus firmamentis firmamentum firmius...*X 8
*Omnibus misericordiae sinum aperiens...*XIII 95
*Omnibus modis irreprehensa...*XIII 32
*Omnibus motibus mobilior...*XIII 67
*Omnis puritatis receptaculum...*VIII 80
*Omnium protectio...*XIV 40
*Opes supernae...*VI 60
*Opitulus pereuntium...*III 64
*Oppositorium armis hostilibus...*XIII 8
*Oppressorum adiutrix...*XII 8
*Optimam partem eligens...*XIV 33
*Opulentior Sabba...*VII 4
*Opus cui non est simile...*V 30
*Opus excelsi...*I 84
*Opus gratiae et gloriae...*XII 15
*Opus operum...*VI 36
*Oraculum misericordiae...*XV 76
*Oraculum prophetarum...*I 52
*Orans pro populo...*XIV 15
*Orbi pacis umbram dispensans...*XVI 3
*Orbis compendium...*XV 52
*Orbis perditae reparatrix...*XII 28
*Originis origo...*XIII 92
*Ornamentum secundi Adam...*IX 41
*Orphanotrophium abiectorum...*XI 17
*Os ex ossibus nostris...*I 66
*Os precantis...*II 41
*Ostiarium vitae aeternae...*I 28
*Ovis...*IX 78
*Ovis in medio luporum...*X 35

*Pactum mundi creati...*XI 86
*Palatium regis angelorum...*V 25
*Palatium Verbi incarnati...*V 7
*Palma in Cades...*IX 59
*Palma insurgens altius...*VIII 7
*Palma patientiae...*II 93
*Palma procerior...*VI 63
*Palma victori...*III 68

*Palmes stillans sanguinem...*IV 46
*Pandora gratiarum...*III 67
*Panem vivum habens...*IX 19
*Paradisi deliciae...*X 55
*Paradisi reservatrix...*X 41
*Paradisus voluptatis...*I 60
*Paratissima assistens...*XIV 11
*Parens digna Tonantis...*XVI 63
*Parentum decus...*XII 63
*Parentum reparatrix...*X 4
*Pariens misericordiam...*XIII 30
*Parthenia Mater...*XV 69
*Participium deitatis...*I 91
*Parturiens Virgo...*XIII 60
*Patens ianua...*III 42
*Pater peccatori veniam et misericordiam...*VIII 99
*Patria exulum...*III 6
*Patria gentium...*XIV 69
*Patria virtutum...*XV 10
*Patrocinatrix in causa desperata...*XI 33
*Patrona mundi...*XVI 97
*Patrum spes...*VI 24
*Peccatores veniam...*II 98
*Pelagus gaudii inexhausti...*V 8
*Penetrabile numinis...*VI 89
*Per Christum potentissima...*XI 37
*Per quam caelum repletum...*VI 98
*Per quam Deus humilis...*XIII 84
*Per quam vita data...*XV 13
*Per Te ineffabilis Trinitas sanctificatur...*V 95
*Petra...*IX 37
*Petra deserti...*III 23
*Petra proposito firma...*XIII 4
*Petra refugium...*XV 23
*Petra stagnans...*VI 48
*Pharos lucida...*VI 91
*Phosphorus auspiciatus nascenti...*III 89
*Pictura clementiae...*XV 88
*Pietatis asylum...*XVI 84
*Pignus caelestium indutiarum...*XIV 31
*Pignus salutis nostrae...*XII 6
*Piscina in Hesebon...*XVI 37
*Piscina probationis...*VI 70
*Piscis maris mundi...*VIII 17
*Placida poenitentiae magistra...*X 36

- Planta caelestis...*XVI 32
*Plantatio Domini...*XVI 2
*Plantatio rosae...*IX 60
*Platanus iuxta aquas...*IX 52
*Plena laudum titulis...*XVI 99
*Plenitudo bonorum...*XIV 23
*Plenitudo divinitatis...*XIV 71
*Plus potens omnibus apud Filium...*XIII 53
*Plus valens caelesti curia...*XIII 52
*Plusquam martyr...*II 19
*Plusquam Sareptana mulier...*VII 20
*Pluvia deitatis...*I 85
*Pluvia salutis...*IV 88
*Poenitentiae ianua...*XI 25
*Pomarium caeli...*IX 48
*Pons per quem Deus descendit...*IX 43
*Populorum parens...*XV 9
*Porta aeternalis...*IV 21
*Porta aurea...*V 56
*Porta clausa...*III 14
*Porta Ezechielis...*VII 84
*Porta Hierusalem...*IV 20
*Porta lucis...*VIII 16
*Porta lucis fulgida...*XV 12
*Porta orientalis...*IV 68
*Porta paradisi...*I 45
*Porta proferens ex se sanctum sanctorum...*V 85
*Porta salutis...*XVI 77
*Porta sanctorum...*II 56
*Porta Sion...*III 22; V 38
*Porta soli Deo patens...*V 73
*Porta speciosa...*V 48
*Porta tabernaculi...*XII 65
*Portans Salvatorem...*II 87
*Portus naufragorum...*III 41
*Portus peregrinantium...*IV 36
*Portus securitate validus...*II 54
*Portus tutissimus...*X 38
*Possessio Domini...*XV 1
*Possessa ab initio viarum...*XV 2
*Post Deum vivit orbis terrarum...*V 100
*Posterorum vivificatrix...*X 5
*Postes caelestes...*IV 50
*Postes sanguine signati...*VII 67
*Praeelecta Dei Patris Filia...*XI 1
*Praelata cumctis...*XII 74
*Praemium gloriae...*XI 45
*Praeparanti caelos praesens...*XII 50
*Praeparata habitatio Deo...*XIII 2
*Praesentaneum sublevamen...*XIII 80
*Praestans peccati remedium...*XI 51
*Praestantissima medicina...*IV 33
*Praestantissimum orbis terrae miraculum...*XIV 30
*Praestantissimum terrae miraculum...*X 72
*Pretiosa caelestis regni margarita...*VI 59
*Prima et sola...*XII 55
*Prima ingenii divini cura...*XVI 42
*Prima lux...*IV 16
*Prima natura proxime accedens ad Deum...*XIV 38
*Primaevi veneni antidotum...*XIII 88
*Primi ordinis in regno caelesti...*XII 75
*Primogenita omnis creaturae...*I 11
*Primum creantis opus...*XII 36
*Primum mundi vivens...*X 83
*Princeps cum Deo...*XIV 37
*Principium omnium bonorum...*XI 79
*Principium regenerationis...*XII 68
*Privilegio gratiarum in alto sita...*IX 15
*Pro omnibus una...*XIV 41
*Procedens de sede Dei...*XIV 95
*Profundum abyssi penetrans...*XII 57
*Proles turturum...*VIII 25
*Promissio patriarcharum...*I 95
*Promptuarium divinae caritatis...*V 39
*Prophetarum meta...*VIII 46
*Prophetarum prophetissa...*XII 72
*Prophetissa sterilis...*VII 19
*Propitiatorium...*VII 58
*Propugnaculum mundi...*II 28
*Propugnatrix fidelium...*VI 82
*Protegens ab hoste...*XV 31
*Prototypon virginitatis...*XV 92
*Proxima Deo...*XIV 2
*Psalterium decachordos...*VII 70
*Psalterium mirae dulcedinis...*V 24
*Puella gratiosa...*XI 9
*Puerpera mirifica...*II 81
*Puerpera sublimis...*V 32
*Pulcherrima mulierum...*V 67
*Pulcherrima per gloriam...*XV 8

- Pulchra per naturam...*XV 6
*Pulchra ut luna...*III 15
*Pulchrrior luna...*III 76
*Pulchrrior per gratiam...*XV 7
*Pulchrriora latent...*XII 27
*Pupilla Ecclesiae...*XV 97
*Pupillorum nutrix...*XI 94
*Purificantis carbon-<i>s forceps...*VI 86
*Purificatrix posterorum...*IX 49
*Purpura regia...*VI 50
*Purpureum solis paludamentum...*XVI 50
*Puteus aquarum viventium...*XI 90
*Puteus dulcoris...*IX 38
*Pyxis magnetica...*X 91
*Pyxis nautica...*IV 60
- Quadratum perfectum...*VI 43
*Quasi mons Sion...*IX 36
*Qui confidunt in Te, non timebunt...*III 53
Qui exaltant Te praeconiis, evadunt manus
*Acherontis...*III 52
- Radix Davidicae stirps...*XIV 4
*Radiis solis corusca...*X 15
*Radius caeno non foedatus...*XVI 4
*Radius fimeta illustrans...*VIII 12
*Radius solis...*IV 26
*Radix ex qua mundo lux orta...*I 13
*Radix floris speciosissimi...*VIII 22
*Radix omnium bonorum...*X 27
*Rahab coccinum expandens...*VII 27
*Rahab occultans speculatores...*III 78
*Rebecca beator...*VII 5
*Rebecca potans asinos...*VII 28
*Receptaculum divinitatis...*VIII 2
*Receptaculum fugitivorum...*V 53
*Reclinatorium aureum...*XI 82
*Reclinatorium sapientiae...*VI 15
*Reconditus gratiae thesaurus...*II 50
*Rectae fidei norma...*X 61
*Recti cursus bravium...*X 16
*Refectio egentium...*XI 100
*Refovens debiles...*XIV 14
*Refrigerium...*XIV 87
*Refrigerium animarum in purgatorio...*XI
- Refugium christianorum...*II 55
*Refugium mundi...*XI 7
*Refugium peccatorum...*I 42; III 55
*Refulgens stella...*III 40
*Regeneratrix...*VI 20
*Regina angelorum...*I 93
*Regina beatorum...*V 41
*Regina caelorum...*IV 4
*Regina clemens...*VI 4
*Regina clementiae...*III 36
*Regina laetitia...*I 19
*Regina naturae...*XVI 68
*Regina possidens regnum iure filii...*IV 1
*Regina regnorum...*XIII 46
*Regis aeterni palatium...*X 54
*Regis alti ianua...*XII 93
*Regis caelestis domus immaculata...*VIII 55
*Regnatricis caeli potestatum...*VIII 43
*Regnum caelorum...*III 72
*Remora furoris mora...*VI 27
*Renata antequam nata...*V 49
*Renovatio mundi...*XIV 1
*Reorum advocata...*XI 95
*Reparatrix saeculi...*XIV 57
*Repercussio solis...*IX 64
*Repleta divinitate...*XIII 14
*Repositorium gratiae...*XIII 78
*Requies sanctificata...*XVI 33
*Reseramentum portarum paradisi...*XIII 79
*Respiratio fidelium...*XIII 13
*Restauratrix ruinae angelorum...*V 86
*Robur fluctuantium...*II 37
*Rorans caelum...*VI 32
*Ros divinus...*XVI 73
*Rosa...*X 10
*Rosa ex spinis Iudeorum...*XIV 5
*Rosa mystica...*VIII 48
*Rosa sine aculeo...*IV 93
*Rubus ardens...*VII 49
*Rubus honoris...*IV 44
*Rubus incombustus...*IV 45
*Ruth colligans spicas...*III 81
*Ruth strenua...*VII 18
- S[ancti] Spiritus umbraculum...*VIII 40
*Sabbatum delicatum...*VII 38
*Sacerdotum gloria...*XIII 70
*Sacra anchora...*XV 75

- Sacrarium exauditionis...*XIII 33
*Sacrarium gratiae...*III 49; XVI 91
*Sagena missa in mare...*XVI 34
*Sal prophetarum...*V 42
*Sal terrae...*XVI 39
*Sale sapientiae referta...*IX 23
*Salsi maris dulcis aquae guttula...*XV 63
*Salus infirmorum...*III 54
*Salus universorum...*XIV 39
*Salutaris stella...*XVI 53
*Salutem perditis...*X 99
*Salve Regina...*III 1
*Samsonis dextera...*VII 53
*Sancta Maria...*II 6
*Sancta sanctorum...*II 23
*Sancta tellus...*VI 80
*Sanctissima Trinitas laetitiam...*II 100
Sanctissimae Trinitatis complementum...
 VI 95
*Sanctitatis speculum...*VI 56
*Sanctitatis thesaurus...*VI 83
*Sanctorum laetitiam...*I 37; III 12
*Sanctorum sanctissima...*XV 81
*Sanctuarium Dei...*III 60
*Saphirus caelestis...*VIII 63
*Sapientia incomparabilis...*I 88
*Sara dominans...*VII 2
*Sara ridens...*VII 24
*Sara soror...*VII 26
*Sardius Policrataeo praestantior...*VIII 59
*Scala ascendentium...*V 17
*Scala caeli...*XIV 58
*Scala Iacob...*VII 41
*Scala peccatorum...*I 39
*Scala perditorum...*XI 31
*Sceptrum Asveri...*VII 83
*Sceptrum fidei...*XVI 57
*Schema divinitatis...*I 10
*Schola Christi...*XVI 40
*Scirpea navicula...*VII 92
*Sculptura insignis...*VI 37
*Secretum verecundiae...*VI 2
*Securis...*VII 90
*Sedes Dei...*IX 1
*Sedes in sole posita...*V 18
*Sedes sapientiae...*III 34
*Seminarium vitae...*XV 59
*Semper virgo...*XI 66
*Septuplex columna...*II 58
*Sequens Agnum quocunque ierit...*VI 87
*Sequitur deserta cadentem...*XIV 68
*Serenitas caeli...*XVI 81
*Serenitatis arra...*XV 86
*Sicut lilium...*XVI 76
*Sidus nauticum...*X 44
*Sigillum Deo gratum...*V 3
*Sigillum solidum...*X 19
*Signaculum testamenti...*II 20
*Signum contradictionis...*X 75
*Signum in caelis...*XII 84
*Signum magnum...*VI 16
*Similis visioni smaragdinae...*XIV 76
*Simulacrum sanctissimae mentis...*XII 88
*Sine macula...*IV 56
*Singula singulis...*IV 100
*Singulare perditorum refugium...*X 18
*Singulare post Deum gaudium...*V 72
*Singularis in gloria...*XIV 47
*Sion sancta...*IX 50
*Smaragdus castior...*X 34
*Smaragdus in aqua grandior...*VIII 61
*Sol in aspectu...*XII 38
*Sola ex Deo solatium...*XI 53
*Solamen laborantium...*II 36
*Solamen maerentium...*II 82
*Solatium ex nomine...*VII 32
*Solatium mundi...*X 70
*Solidior Apellis pictura...*XI 93
*Solis aemula...*II 30; VIII 13
*Solis aeterni anteambulo...*II 63
*Solis ortus, qui nullum fert occasum...*X 57
*Solium elevatum...*XVI 41
*Solium gloriae Dei...*III 51
*Solvens vincla reis...*XI 54
*Soror angelorum pulcherrima...*I 32
*Sors Domini...*XVI 14
*Species castitatis...*XVI 43
*Speciosior sole...*XII 19
*Speculum Archimedis...*XIII 56
*Speculum e cristallo...*IV 54
*Speculum fulgidum...*VI 18
*Speculum furorem mitigans...*V 4
*Speculum iustitiae...*III 43
*Speculum maiestatis...*XII 12

- Spem roborans...*XII 98
*Spes mentis oppressae...*XVI 87
*Spes mortalium...*V 64
*Spes omnium finium terrae...*XVI 94
*Spes prophetarum...*I 94
*Spes reorum...*III 39
*Spes unica peccatorum...*XIII 76
*Sphaera comprehensa centro...*XI 84
*Sphaera firmamenti...*IV 14
*Sphaera sphaerarum...*VI 77
*Spiritus et vita Ecclesiae...*XIII 12
*Spiritus Sancti sacrarium...*I 25
*Spiritus Sancti specula...*I 15
*Splendor agminum caelestis militiae...*X 46
*Splendor firmamenti...*I 64
*Splendor fulgurans...*IX 68
*Splendor lunae aequori superfusus...*XVI 10
*Sponsa Spiritus Sancti amabilissima...*I 3
*Stabiliendi cum Deo foederis arbitra...*XVI 17
*Stadium currentium...*XVI 15
*Stans ad regis dexteram...*III 38
*Stans iuxta crucem...*XIV 7
*Statio Spiritus Sancti...*IV 52
*Stella cordium attractiva...*XII 42
*Stella ex Iacob...*VII 68
*Stella eximia...*XII 79
*Stella fixa...*II 16
*Stella in medio nubium...*X 40
*Stella matutina...*V 35
*Stella polaris...*II 92
*Stella solem fovens...*I 67
*Stella stellarum...*X 21
*Stellis coronata...*II 69
*Stillicidium stillans super terram...*III 93
*Stylus solis retrogradi...*III 63
*Suavitas odoris...*IX 89
*Subcinericius...*VII 79
*Sublevatrix oppressorum...*IV 85
*Sublimata in throno...*XII 52
*Sublimior caelicolis...*V 10
*Succurrens miseris...*XIV 12
*Succursus victorum...*V 62
*Sucus cedriae...*X 64
*Sui secunda ubertas...*X 88
*Sumens Ave...*XI 73
*Summa spei...*XVI 89
*Super humilitate fundata...*IX 16
*Super omnes speciosa...*XV 17
*Supra dispositionem stellarum...*XII 20
*Supra petram fundata...*IV 95
*Supremus Sapientiae Divinae partus...*XV 16
*Susceptio orphanorum...*X 71
*Suscipiens vota...*XV 54
*Sustentata non cecidit...*XII 39
*Tabernaculum Dei cum hominibus...*III 61
*Tabernaculum Iacob...*III 21
*Tabernaculum non manu factum...*III 50
*Tabernaculum sanctificatum...*IX 4
*Tabernaculum Sanctissimae Trinitatis...*I 26
*Tabernaculum sui Creatoris...*I 80
*Tabula legis...*VII 43
*Tabula naufragantibus...*VI 97
*Telum Ionathae...*VII 74
*Templum inviolatum...*X 29
*Templum pacifici Martis...*XV 29
*Templum pietatis...*XIV 84
*Templum Salomonis...*VII 31
*Templum sanctificatum...*X 45
*Tenebrarum expultrix...*VIII 81
*Tenebricosae animae lampas...*XI 58
*Tentorium Israel...*XVI 16
*Terebinthus extendens ramos...*IX 57
*Terebinthus frondosa...*VIII 8
*Terra benedicta...*IX 5
*Terra dans fructum...*V 79
*Terra, de qua veritas orta...*III 97
*Terra Domini benedicta...*XV 45
*Terra fonte irrigata...*XI 26
*Terra melle et lacte fluens...*IX 6
*Terra promissionis...*XVI 24
*Terra sacerdotalis...*IX 83
*Terra sancta...*XVI 55
*Terra viventium...*V 23
*Terrestre caelum...*XVI 51
*Terribile inferis nomen...*VI 13
*Terribilis ut castrorum acies...*III 17
*Thalamus immaculatus...*IX 74
*Thalamus odoratus...*VIII 29
*Thaumaturga orbis...*XII 2

- Theotocos*...VIII 26
Thesauraria gratiarum...XII 94
Thesaurizans divitias caeli...V 50
Thesaurus deitatis...VIII 56
Thesaurus desiderabilis...V 14
Thesaurus immortalis...IX 2
Thorax protectionis...XIII 64
Thronus Dei...XI 47
Thronus gloriae...XVI 92
Thronus grandis...VII 89
Thronus suffumigatus...VI 35
Titulus virtutis...XII 70
Topazius caelaturae capax...VIII 60
Topazius translucidus...II 64
Torrens voluptatis...IV 70
Tota pulchra...II 26
Totius boni plenitudo...XIII 18
Totius fragrantiae pratum...X 60
Toto mirabilis orbe...XV 35
Trahens post se peccatores...XII 83
Tribuens lucem ei, qui mundo lucem de-
dit...XIII 40
Triclinium Asveri...VII 35
Tricolor iaspis...VIII 64
Tripudium Israel...XII 31
Tropaeum ex hoste infernali...XIII 69
Tuba...IX 76
Tuba Iosue...VII 78
Tubus opticus...IV 90
Tulit esse Tuus...XII 10
Turris contemplationis...IX 29
Turris David...VII 88
Turris eburnea...III 46
Turtur pudicissima...III 77
Tutamen agonizantium...XI 20
Tutela in novissimis...XVI 83
Tutela miserorum...V 61
Tutelariorbis...XVI 19
Typus Ecclesiae...VI 10

Ultimum morienti suffragium...X 84
Umbo protegens...V 47
Umbra omnipotentiae increatae...XV 84
Umbra refrigerans...V 5
Umbraculum Spiritus Sancti...I 57
Umbrae nescia...X 89
Una ex millibus electa...XI 15

Unguentum salutis...V 28
Uni secunda Deo...XVI 70
Unica sedes Domini...XVI 80
Unicus mundi thesaurus...I 79
Unio caeli et terrae...XI 4
Unio Cleopatrae...XIII 57
Unio unionum...IV 43
Unita filio substantialiter...XIII 89
Unitarum naturarum officina...IX 42
Universitas gratiarum...II 46
Uranopolis...XV 30
Urbs asyli...VI 11
Urbs fortitudinis nostrae...V 15
Urna aurea...IV 7
Utero clausi gaudium...II 9

Valde decora...XV 3
Valde misericors...XV 37
Vallis abundans frumento...XVI 52
Vallis nemorosa...XVI 25
Vallum fidelium...IX 97
Vallum imperiorum...XIII 6
Vapor virtutis Dei...XI 91
Vas admirabile...I 83
Vas condens manna...V 19
Vas formans figulum...XI 83
Vas honorabile...III 87
Vas insigne devotionis...III 88
Vas omni dulcedine plenum...IV 17
Vas sanctificationis...XIV 92
Vas spirituale...III 31
Vatum princeps...XI 64
Vellus Gedeonis...VII 52
Vellus medium inter rorem et aream...XI 36
Vellus roris bibulum...III 79
Velox in audiendis afflictis...II 15
Velum Summi Tonantis...V 90
Vena misericordiae...I 29
Vena veniae...XIII 17
Venatrix unicornis...IV 48
Venena pellens...XVI 60
Veneranda Bersabea...VII 13
Venter caelesti rore irrigatus...I 55
Vera Virgo et Mater...I 20
Verbi incarnandi ministra...XII 34
Verbi Mater...X 31
Vere beata Deipara...XIII 31

- Vértex mundi...*XV 42
*Vestimenta honoris...*IX 26
*Vestita honore et gloria...*XVI 82
*Veteris et Novi Testamenti armarium...*I 56
*Veturia nostra...*II 83
*Via ad patriam...*XVI 67
*Via egredientis...*V 37
*Via errantium...*I 41
*Via immaculata...*XVI 48
*Via lactea...*XVI 98
*Via lucis...*VIII 42
*Via per quam venit Salvator...*X 7
*Via regia...*IV 11
*Vicina Filio ut stella polo...*XII 76
*Vigilantia custodita...*IX 18
*Vinea caelesti rore imbuta...*IX 46
*Vinea dilecti...*XVI 49
*Vini in nuptiis promiconda...*VIII 77
*Vino caritatis plena...*IX 22
*Viola plena venustate...*IV 72
*Virentis olivae ramus...*II 39
*Virga Aaron...*VII 50
*Virga angeli...*VII 59
*Virga aurea...*III 45
*Virga germinis...*II 72
*Virga Iesse...*VII 51
*Virga Moysis...*VII 62
*Virga multicolores fetus producens...*VII 71
*Virga percutiens duces Moab...*III 94
*Virga producent aquas...*VII 76
*Virga sine nodo...*VIII 85
*Virga vigilans...*VII 87
*Virginitas illibata...*VIII 75
*Virginitas tempore indefinita...*V 76
*Virginitate felix...*XII 32
*Virginitate placens...*XIV 72
*Virginitatis corona...*IX 82
*Virginitatis feracissima planta...*XIII 71
*Virginum gemma...*VI 58
*Virginum primiceria...*X 12
*Virginum signifera...*XIV 67
*Virgo dulcis et serena...*X 23
*Virgo favorum...*II 90
*Virgo fidelis...*X 94
*Virgo florentissima...*X 25
*Virgo gloriosa...*III 57
*Virgo illustris...*X 77
*Virgo inter Libram et Leonem...*VIII 1
*Virgo nobilis...*III 30
*Virgo plusquam beata...*XIV 85
*Virgo potens...*X 87
*Virgo praedicanda...*X 86
*Virgo regia...*VI 96
*Virgo sapiens...*II 61
*Virgo sine labe concepta...*I 58
*Virgo sine ruga...*I 17
*Virgo sine vae...*II 18
*Virgo singularis...*XII 18
*Virgo sole vestita...*V 75
*Virgo virginum...*II 60
*Virgula fumi...*VI 61
*Viridarium perpetuum...*XVI 23
*Virilis animi Arthemisia...*XIII 43
*Virtutum conventus...*XV 39
*Virtutum omnium lar...*XV 53
*Virtutum omnium mare...*VIII 72
*Virtutum operatrix...*VIII 53
*Virtutum varietate circumdata...*XV 19
*Virtutum varietate populosa...*IX 12
*Viscera misericordiae...*XII 69
*Vita...*III 3
*Vita viventium...*XII 23
*Vitae forma...*XVI 8
*Vitae genitrix...*IX 75
*Vitae parens...*VIII 20
*Vitae praeses...*XIII 19
*Vitae reparationem...*XVI 59
*Vitae suppeditatrix...*XII 22
*Vitam mortuis...*X 100
*Vitam praestans puram...*XII 25
*Vitis abundans...*X 33
*Vitis non vindemiata...*VI 25
*Vitis uvae pulchras producens...*X 28
*Vitis vera...*IX 53
*Vitrum hydrargyro illaesum...*XV 62
*Volumen foederis...*VII 60
*Volumen, in quo Verbum caro factum scriptum est...*I 82
*Votorum auspiciis...*XV 87
*Vulnerum medela...*XI 63
*Zelatrix animarum...*XVI 22

SPIS TYTUŁÓW W „ANEKSIE”



- Abigail humilis...*V 2
*Aceruus lapidum...*III 3
*Advocata iniquorum...*VIII 2
*Agrorum cataplasma...*XI 4
*Aeterni Patris sponsa...*XI 2
*Allectorius favorabilis...*VIII 6
*Altare victimarum...*X 4
*Arbor sycomorus...*XVI 1
*Armatura fortium...*VII 2
*Arx pietatis...*XI 1
*Aspis cruce signatus...*IV 6
*Assistens a dextris...*III 1
*Atrium pietatis...*XIV 3
*Aula Regia...*IV 3
*Auxilium christianorum...*X 1
- Boni augurii sidus...*X 3
- Cedrus Libani...*VII 3
*Civitas Dei...*IV 1
*Civitas in monte posita...*IV 4; VII 1
*Clavis David...*V 3
*Cui portae inferi non praevallebunt...*XIII 3
- Deltoton...*VI 3
*Domicilium Iehovae...*II 1
- Excipiens Iesum in domum suam...*X 4
Exemplum perfectionis 1
- Gratia pervenit ad summum...*VII 7
- Habitans in tabernaculo Altissimi...*IX 2
*Hemicylcus consummatus...*VI 4
- Ianua Filii Dei...*II 2
*Iaspis sistens cruorem...*VIII 7
*Idea omnipotentiae...*I 1
*Ilias beatitudinis...*I 6
- In vestitu deaurato...*III 2
*Introitus caeli...*VI 2
- Lavacrum tonsarum...*XIV 2
*Liber vivus...*VIII 5
*Lignum sethim...*VII 4
*Lumen indeficiens...*VIII 1
*Luna immutabilis...*VIII 3
- Mater Creatoris...*VI 1
*Mater misericordiae...*I 4
*Mater sanctae spei...*X 2
*Mons Tabor...*XIV 1
- Nulli culpae subiaccens...*XI 3
- Orphanorum Mater...*XI 5
- Pastrix haedorum...*IV 5
*Per quam Deus humilis...*XIII 2
*Primogenita ante omnem creaturam...*IX 1
*Prophetissa sterilis...*V 1
- Quadriga Domini...*XVI 2
- Ruituri mundi fulcrum...*I 3
- Sedile Paraleti...*II 3
*Speculum sine macula...*IV 2
*Spiritus Sancti sacrarium...*VIII 4
- Tamarix Iacob...*VII 5
*Thaumaturga orbis...*I 5
*Theatrum omnipotentiae...*I 2
*Theorema indissolubile...*XIV 4
- Vena cava seu messaraica...*XIII 1
*Vivum S[anctissimae] Trinitatis tabernaculum...*VII 6

ANEKS



Aneks zawiera:

Epigramat III 2 z pierwodruku, w edycji zastąpiony przez wydawców zaczerpniętym z autografu epigramatem X 2: Mater misericordiae (zob. „Aparat krytyczny” do III 2):

[1.] *Exemplum perfectionis*

S[*anctus*] Hieron[*ymus*]

Przykład doskonałości świętych rzesza brała
z Matki, gdyż ta od Syna nad zamiar jej miała.

Epigramaty z autografu pominięte w pierwodruku Ogrodu Panieńskiego..., z wyjątkiem epigramatu X 2 (zob. bezpośrednio wyżej); numeracja kwater według autografu, numeracja epigramatów pochodzi od wydawców.

KWATERA I

[1.] *Idea omnipotentiae*

Obiectum albo celu w Boskim intelekcie,
idea sformowana najpóźniej w koncepcji.

[2.] *Theatrum omnipotentiae*

Theatrum wszechmocności, gdyż Bóg w swym ramieniu
pokazuje moc, dobrze czyniący stworzeniu.

[3.] *Ruituri mundi fulcrum*

Podpora świata, bowiem na Twojej przyczynie
darzy się tej cała stać światowej machinie.

[4.] *Mater misericordiae*

Matką wszelkiej litości, bo za Twoją sprawą
twarz marnotrawcy Ociec pokaże łaskawą.

[5.] *Thaumaturga orbis*

Cudotwórko, coś sługą mieniać się małušką,
a Nicogarnionego okryłaś pieluszką.

[6.] *Ilias beatitudinis*

Ilijado, nie ona kiedyś Homerowa,
lecz w której pisane są łaski Boskiej słowa.

KWATERA II

[1.] *Domicilium Iehovae*

Panna miłym przybytkiem straszego Jehowy,
pódź, grzeszny, znajdziesz przystęp łatwy i gotowy.

Ildephon[sus]

[2.] *Ianua Filii Dei*

Któraż z niewiast zrównała, Panno, z Twym pologiem?
One grzesznych rodziły, a Tyś płodna Bogiem.

[3.] *Sedile Paraclati*

Krzesłem Panna, na którym nie siadł czart przeklęty,
bowiem na nim miał usieść nad świętymi Święty.

KWATERA III

Psa[morum]

[1.] *Assistens a dextris*

Lub, Panie, światu grozisz, luboś nań łaskawy,
wiem, masz na asyistentkę wzgląd po ręce prawej.

[2.] *In vestitu deaurato*

Królowa przy królewskim stoi majestacie,
wzory mając z obryzu szumne na swej szacie.

[3.] *Acervus lapidum*

Kupo kamieni drogich, niewidanych cale,
prócz tylko u kapłana na racjonalne.

KWATERA IV

[1.] *Civitas Dei*

Miasto Boże – w swych ulic rozłożeniu cudne,
niżli Rzym, niż Babilon, niż wszytek świat ludne.

[2.] *Speculum sine macula*

Czyste i przejrzyste bez skazy zwierciadło,
gdyż na Cię podejrzenie grzechowe nie padło.

[3.] *Aula Regia*

Dworze Króla wiecznego, któż się znajdzie, co by
wszedł tam bez Ciebie? Zaś Ty brakujesz osoby?

[4.] *Civitas in monte posita*

Miasto na górze, które nie może się taić,
któż mię, żeby tam miejskie przyjął, mógł naraić?

[5.] *Pastrix baedorum*

Pasterko lub dozorna Pańskich trzód matrono,
której paść (nie wiem czemu) kozły pozwolono.

[6.] *Aspis cruce signatus*

Aspisie zielonawy,znaczony krzyżem,
coś tonącym w ich zgubnym razie jest pażem.

KWATERA V**[1.] *Prophetissa sterilis***

Prorokini, nierychło która Samuela
rodzisz; z nami Bóg, kiedy Ty Emmanuela.

[2.] *Abigail humilis*

Abigail pokorna, która się tak cenisz,
że choć-eś Matką Bożą, Ty się służą mienisz.

[3.] *Clavis David*

Kluczu Dawida, którym do nieba otwiera
Bóg, czy drabino jego, na której się wspiera.

KWATERA VI**[1.] *Mater Creatoris* S[anctus] Sergius patriar[cha]**

Czego nie może pojąć rozum żadną miarą,
żeś Matką Stworzyciela, pojmie człowiek wiarą.

[2.] *Introitus caeli*

Ibid[em]

Wście tyłem do nieba – kto się nim nie wkradnie,
snadź drzwiami, którymi Pan, nie wnidzie tak snadnie.

[3.] *Deltoton*

Tryjangule pomierny, deltoton wspaniały,
jakiego nieba nigdy nad Ciebie nie miały.

[4.] *Hemicyclus consummatus*

Półcerklowy rozmiarze, na którym są działa,
od których aż piekielna osada zagrzmiała.

KWATERA VII

[1.] *Civitas in monte posita*

Niech na siedmiu pagórkach schwalony Rzym leży –
to miasto, że na górze, każdy k niemu bieży.

[2.] *Armatura fortium*

Baszto narożnia, w której dosyć jest oręża,
w którym człowiek świat, czarta i ciało zwycięża.

[3.] *Cedrus Libani*

Cedr z Libanu, na którym Bóstwo napisało,
że się dla ludzi Słowo wieczne ciałem stało.

[4.] *Lignum sethim*

Drzewo setim, o którym te są tradycje,
że go ani czerw toczy i nigdy nie gnije.

[5.] *Tamarix Iacob*

Tamaryszku, gdzie Jakub zakopał skrytości,
ach, i Ty zataj nasze występki i złości.

Id[em]

[6.] *Vivum S[ancitissimae] Trinitatis tabernaculum*

„Późdzmy – mówi Bóg w Trójcy – i mieszkajmy w czleku”;
w Pannie to Bóg mieszkanie spodobał od wieku.

[7.] *Gratia pervenit ad summum*

Tak hojnymi laskami czci Matkę Syn Boży,
że ją bogacąc, skarby niebieskie zuboży.

KWATERA VIII

[1.] *Lumen indeficiens*

Poko knotu i loju, świeca świeci jaśnie,
światło zasię Panieńskie na wieki nie gaśnie.

[2.] *Advocata iniquorum*

Pewnie, grzeszni, przegrana sprawa nas zatrwoży,
jeśli się Panna święta rzeczniczką nie włoży.

[3.] *Luna immutabilis*^{Id[em]}

Księżycu bez odmiany, nad rozum człowieczy,
choć się odmiennym zdasz, w pełni w samej rzeczy.
Luboś w nowiu rodząc się, jak i ludzie całe,
jednakże w pierwotnym niezmazana kale.

[4.] *Spiritus Sancti sacrarium*

Id[em]

W tej świątnicy Duch Święty dary swoje kładzie
i z niej ich wiernych Pańskich udziela gromadzie.

[5.] *Liber vivus*

Księgo żywa niebieska, na której jest owo
napisane, iż się ciałem stało Słowo.

[6.] *Allectorius favorabilis*

Cny Alektoryjusie, który ktoli z sobą
nosi, przyjemną bywa u wszystkich osobą.

[7.] *Iaspis sistens cruorem*

Jaspiszu, który krwotok zgubny zastanawiasz,
a z grzechowej niemocy, kto Cię ma, uzdrawiasz.

KWATERA IX

[1.] *Primogenita ante omnem creaturam*

Pismo Święte wiadomość daje nam dowodną,
że Panna przed stworzeniem wszelkim pirworodną.

[2.] *Habitans in tabernaculo Altissimi*

Niedostępnego pałac empirejski progu
Tobie mieszkaniem, Panno ulubiona Bogu.

KWATERA X

[1.] *Auxilium christianorum*

Gdy cisną Kościół Pański zuchwali poganie,
ufajmy, iż w pomoc Panna wiernym stanie.

[2.] *Mater sanctae spei*

Małość, Bogarodzico, jeden tytuł matki,
gdyż rodzisz i nadzieję, i z nią wsze dostatki.

[3.] *Boni augurii sidus*

Księżycu, księżę planet! O, gdzieżby ten Księżyc
Polakom otomańską lunę dał zwyciężyć.

[4.] *Altare victimarum*

Ołtarzu obiat Pańskich, błagalnio świątyni,
namiecie, w którym z ludźmi Bóg przymierze czyni.

[5.] *Excipiens Iesum in domum suam*

Ochotna Gospodyni – gdy prosisz do domu
Pana, w którym rozgościć nie wolno nikomu.

KWATERA XI

[1.] *Arx pietatis*

Panna zamek potężny, zamek niedobyty,
w którym świątobliwości leżą depozyty.

[2.] *Aeterni Patris sponsa*

Hamuj gniew, Ojczye wieczny, i nie racz nas gubić,
gdysz sobie oblubieńcę z nas raczył zaślubić.

[3.] *Nulli culpa subiacens*

W słońcu skazy dwornością dociekl gwiazdarz biegłą,
ja twierdząc, żeś Ty winie żadnej niepodległą.

[4.] *Aegrorum cataplasma*

Kto się niewolnym czuje od grzechów napaści,
tej sumnieniu zbawiennej niech spróbuje maści.

[5.] *Orphanorum Mater*

W ciężkim sieroctwie przez grzech człowiek bywszy marnie,
ta go łaskawa Matka w opiekę przygarnie.

KWATERA XIII

[1.] *Vena cava seu messaraica*

Żyłami krew przechodzi, a krwią ludzie żywi,
Panna, łaską nas żywiąc, tą żyłą prawdziwiej.

[2.] *Per quam Deus humilis*

Twej głębokiej pokory skutek to i siela,
żeś, Panno, Najwyższego na ziemię ściągnęła.

[3.] *Cui portae inferi non praevalerunt*

Matka Synowi, Syn jest gront Kościoła twardy,
którego Awernowe nie ruszą petardy.

KWATERA XIV

[1.] *Mons Tabor*

Panna może się nazwać górą Tabor wszędzie:
na tamtej Bóg jest z czleka, w tej człek z Boga będzie.

[2.] *Lavacrum tonsarum*

Can[icorum] 4

Panny, które dla Boga warkocz rzniecie śliczny,
tę ślubów welnę pierzcie w tej wodzie krynicznej.

[3.] *Atrium pietatis*

Ej, ktoś się zbyt ków napil w światowej przestrzeni,
dobrze się udać do tej pobożności sieni.

[4.] *Theorema indissolubile*

Nie zgodnie, by najgłębszej był spekulatywy,
jak człowiek Boga rodzi, jak człkiem Bóg żywy.

KWATERA XVI

[1.] *Arbor sycomorus*

O, jakoż by to kupić drzewo mincą drogą,
z którego ludzie Boga łatwo widzieć mogą.

Luc[ae] 1<9>

[2.] *Quadriga Domini*

Cierpliwość, posłuszeństwo przy pokorze szczyrój,
czystość – są to woźniki Bogu lube cztery.

APARAT KRYTYCZNY

KWATERA II

[2.] Tytuł: Ianua Filii Dei – A; Felix puerpera – A1

KWATERA III

[3.] w. 2 prócz tylko u kapłana – A; u kapłana złożonych – A1

KWATERA VI

[1.] marg.: S[anctus] Sergius patriar[cha] – A; S[antus] Method[ius] – A1

KWATERA VII

[6.] Tytuł: Vivum – A; Totius – A1

KWATERA XI

[3.] marg.: w A brak; Ex Off[icio] par[vo] – A1

[5.] marg.: w A brak; Ephraem – A1

KWATERA XIV

[3.] marg.: w A brak; Ex eodem - A1

KWATERA XVI

[1.] marg.: Luc[ae] 1<9> – popr. wyd; Luc[ae] 13 – A (bl.)

OBJAŚNIENIA**[1.] *Exemplum perfectionis***

Tytuł: 'Przykład doskonałości.'

marg.: „S[anctus] Hieron[ymus]” – Ps.-Hier.Epist.Paul., PL 30,125D: „exemplum perfectionis virginibus”; por. MARRACCI V, s. 145: „Exemplum perfectionis” (autor: Albertus Magn[us]); CARTHAGENA 4, kol. 601; ARIAS, k. 8; GAWATH, k. Z6r.

w. 1-2 Przykład doskonałości świętych rzesza brała / z Matki – por. Psalterzyk, k. G1v: „Przykładzie doskonałości”; STRYJEWICZ, KM, s. 307:

To tak czyni Kościół święty przy narodzeniu przeczystej Panny: wprzód wylicza tak wielu onych świętych ludzi, a na ostatku Najświętszą Pannę, aby pokazał, że wszystkie jej doskonałości, wszystkie łaski, które mieli od Pana Boga, osiągnęła.

KWATERA I**[1.] *Idea omnipotentiae***

Tytuł: 'Idea Wszchemocności.'

marg.: brak – {?}.

w. 1 „Obiectum” albo celu w Boskim intelekcie – przedmiocie lub celu Bożej myśli.

w. 2 idea sformowana najpóźniej w koncepcji – ideo zrodzona w Boskim umyśle jako pierwsza (aluzja do przekonania o pierwszeństwie Maryi w porządku stworzenia i jej preegzystencji w umyśle Bożym; zob. obj. OP, P (tytuł).

[2.] *Theatrum omnipotentiae*

Tytuł: 'Widowisko Wszchemocności.'

marg.: brak – por. Druzbicki, s. 390: nonne, inquam, Tu eras tunc theatrum omnipotentiae Dei.

w. 1 „Theatrum” Wszchemocności – tu: spektakl, widowisko, w którym objawia się wszechmoc Boga.

w. 1-2 Bóg w swym ramieniu / pokazuje moc – por. Łk 1,51; OP XII [motto].

[3.] *Ruituri mundi fulcrum*

Tytuł: 'Podpora świata idącego na zatracenie.'

marg.: brak – por. VELASQUEZ, s. 120: quid pulchrius, quid divinius, quam [...] totumque mundum ruiturum servare.

w. 1 Podpora świata – por. VELASQUEZ, jw.: „cóż piękniejszego, coś wspanialszego, jak [...] chronić przed upadkiem cały chylący się świat”.

w. 1-2 na Twojej przyczynie / darzy się tej cało stać światowej machinie – sens: Twojemu wstawiennictwu cały świat zawdzięcza swoje ocalenie.

[4.] *Mater misericordiae*

Tytuł: 'Matka miłosierdzia.'

marg.: brak – por. obj. OP III 2; X 96.

w. 1 Matką wszelkiej litości – zob. obj. OP III 2,2.

w. 1-2 za Twoją sprawą / twarz marnotrawcy Ociec pokaże łaskawą – sens: za Twoim wstawiennictwem Bóg Ojciec pokaże grzesznikowi łaskawe oblicze (tzn. przebaczy mu grzechy); por. Ps 79(80),4: „Boże, nawróć nas, a ukaż oblicze Twoje i będziemy zbawieni”.

[5.] *Thaumaturga orbis*

Tytuł: 'Cudotwórczyni świata.'

marg.: brak – por. obj. OP XII 2.

w. 1 Cudotwórko – por. OP XII 2,1.

coś służyć mieniąc się malušką – sens: która nazywasz się pokorną służącą; zob. obj. OP I 4,1.

w. 2 Nieogarnionego – tzn. Boga w osobie dzieciątka Jezus.

okryłaś pieluszką – por. Łk 2,7: „I porodziła syna swojego pierworodnego a uwinęła go w pieluszki”.

[6.] *Ilias beatitudinis*

Tytuł: 'Iliada błogosławieństwa.'

marg.: brak – {?}.

w. 1 Ilijado ... Homerowa – mowa o Iliadzie Homera, eposie datowanym na VIII w. przed Chr.

w. 2 w której pisane są łaski Boskiej słowa – por. OP II [motto].

KWATERA II**[1.] *Domicilium Iehovae***

Tytuł: 'Przybytek Jahwe.'

marg.: brak – por. obj. OP IV 94; MARRACCI IV, s. 119: Domicilium.

w. 1 straszego Jehowy – zob. obj. OP I 72,2; por. V 73,2; 77,1; XVI 13,1.

w. 2 przystęp łatwy i gotowy – por. OP XIII 36.

[2.] *Ianua Filii Dei*

Tytuł: 'Brama Syna Bożego.'

marg.: Ildephon[sus] – {?}; por. obj. OP III 48; V 70; MARRACCI IX, s. 207: Ianua Filio Dei (Ioan[nes] Damasc[enus]).

w. 2 Tyś płodna Bogiem – Ty urodziłaś Boga.

[3.] *Sedile Paracleti*

Tytuł: 'Tron Parakleta.'

marg.: brak – {?}; por. ANSELM.Orat., PL 158,965: „Sacrarium Paracleti”; MARRACCI XVI, s. 178-179: Sacrarium Spiritus Sancti.

w. 1 krzesłem – tu w znaczeniu: tronem.

w. 2 nad świętymi Święty – biblijne określenie Boga, odpowiednik łac. Sanctus sanctorum; por. Dn 9,24: „aby się spełniło widzenie i prorocstwo, a był pomazany Święty świętych”; tu zapewne w odniesieniu do Chrystusa, choć tytuł epigramu (Paracletus – pocieszyciel) tradycyjnie odnoszony jest raczej do Ducha Świętego.

KWATERA III**[1.] *Assistens a dextri***

Tytuł: 'Asystująca po prawicy.'

marg.: „Psal[morum]” – Ps 44(45),10 (zob. obj. OP III 38; por. IV [motto]).

w. 1 Lub ... światu, grozisz, luboś nań łaskawy – sens: zarówno wtedy, kiedy grozisz (okazujesz gniew) światu, jak i wtedy, kiedy okazujesz mu łaskę.

w. 2 masz na asystantkę względ po ręce prawej – masz względ na tę, która stoi po twojej prawej stronie; zob. obj. OP III 38,1; por. KOCHOWSKI, Psalmodia II, w. 15: „Bo lubo Pan w sądach skryty, w sprawiedliwości groźny: ma jednak trybunału swego asystantkę, nad upadłymi politowanie”.

[2.] *In vestitu deaurato*

Tytuł: 'W szacie pozłacanej.'

marg.: brak – zob. obj. OP III 38; XV 19; por. IV [motto].

w. 1 Królowa przy królewskim stoi majestacie – zob. obj. OP III 38,1.

w. 2 wzory mając z obryzu szumne na swej szacie – sens: która ma piękne wzory na swej szacie, wyszyte na jej brzegach; por. Ps 44(45),10: „w ubierze złotym, obtoczona rozmaitością”; WĘGRZYNOWICZ, Nuptiae, kol. 361:

Ze czterech rzeczy pokazuje się, że to szata była bardzo bogata i pozorna. Bo naprzód była złota: in vestitu deaurato; druga, że była wzorzysta: circumdata varietate; trzecia, iż galonami złotemi obramowana: in fimbriis aureis; czwarta, przydatek jakiś miała: circumamicta varietatibus.

Por. obj. OP XV 19,2.

[3.] *Acervus lapidum*

Tytuł: 'Zbiór kamieni.'

marg.: brak – por. obj. OP VIII 58; Mi 3,12: Ierusalem quasi acervus lapidum erit.

w. 1 Kupo kamieni drogich – zob. obj. OP VIII 58.

niewidanych cale – nigdzie niewidzianych.

w. 2 na racjonalne – zob. obj. OP VIII 58,1.

KWATERA IV**[1.] *Civitas Dei***

Tytuł: 'Miasto Boże.'

marg.: brak – zob. Ps 86(87),3 (obj. OP IX 7); MARRACCI III, s. 76-80.

w. 1 Miasto Boże – zob. obj. OP IX 7.

w swych ulic rozłożeniu cudne – por. OP IX 11,1; LIBERIU SZ, Gwiazda, s. 664:

Czemu miastem zowie Pismo Przenaświętszą Pannę? Ze dwu nawięcej rzeczy miasta mają zalecenie i chwałę. Naprzód z ozdoby, z porządku, kiedy są chędogie, piękne, w ulicach i w domach kształtne, ulica jedna nie jest dłuższa niż druga, kamienica żadna nad drugie nie wyższa, wszystkie idą jak pod sznur i miarę [...]. A któraż z kreatur [...] wyrównała kiedy ozdobie i piękności Błogosławionej Panny?

w. 2 niżli Rzym, niż Babilon, niż wszytek świat ludne – mające więcej mieszkańców niż Rzym, Babilon i cały świat (metaforycznie o cnotach Maryi); por. OP IX 12,1.

Babilon – zob. obj. OP I 53,1.

[2.] *Speculum sine macula*

Tytuł: 'Zwierciadło bez skazy.'

marg.: brak – zob. Mdr 7, 26 (obj. OP XII 12)

w. 1 Czyste i przejrzyste bez skazy zwierciadło – zob. obj. OP III 43,1; XII 12,2.

w. 2 gdyż na Cię podejrzenie grzechowe nie padło – sens: ponieważ jesteś wolna od najmniejszego choćby grzechu.

[3.] *Aula Regia*

Tytuł: 'Dwór królewski.'

marg.: brak – zob. AMBROS.Hymn. 4, PL 16,1411: „Procendens de thalamo suo, / pudoris aula regia”; ALBERT.Laud., s. 275: aula regia; MARRACCI I, s. 41; por. obj. OP V 33.

w. 1 Dworzę Króla wiecznego – przekł. łac. Aula Regis aeterni (zob. OP V 33).

w. 2 zaż Ty brakujesz osoby – sens: czyż to Ty dokonujesz selekcji wśród wchodzących osób (tzn. Maryja nie jest tą, która oddziela dobrych od złych, jest łaskawa względem wszystkich grzeszników).

[4.] *Civitas in monte posita*

Tytuł: 'Miasto położone na górze.'

marg.: brak – zob. Mt 5,14: Non potest civitas abscondi supra montem posita; ALBERT.Bibl.Mar., s. 29:

Item ipsa est civitas in excelsum et in refugium nostrum posita. Matth. 5: „Non potest civitas abscondi”, id est, Maria celari, „supra montem posita”, scilicet virtutum et gratiarum.

w. 1 Miasto na górze, które nie może się taić – zob. Mt 5, 14: „Nie może się miasto zakryć na górze osadzone”; por. ALBERTUS, jw.:

Następnie ona sama jest miastem położonym na górze jako miejsce naszej ucieczki. Mt 5: „Nie może się miasto zakryć”, to jest, Maryja nie może się ukryć, „położone na górze”, tj. na górze cnót i lask.

w. 2 Żeby tam miejskie przyjął – sens: żeby stał się obywatelem tego miasta; zob. obj. OP XV 43,2.

[5.] *Pastrix haedorum*

Tytuł: ‘Pasterka kozłów’.

marg.: brak – zob. Pnp 1, 7: Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pasce haedos tuos iuxta tabernacula pastorum.

w. 1 Pasterko lub dozorna Pańskich trzód matrono – pasterko albo matko strzegąca pilnie trzód Bożych; por. OP XVI 1,1.

w. 2 której paść ... kozły pozwolono – por. Pnp 1,8 (OP XVI [motto]); OP XVI 1.

kozły – zob. obj. OP XVI 1,1.

[6.] *Aspis cruce signatus*

Tytuł: ‘Jaspis naznaczony krzyżem’.

marg.: brak – por. Lonicerus, k. Hh6r-v: Iaspis. [...] Quartus item cruce signatus, hominem ne mergatur custodiens.

w. 1 Apsie zielonawy – zob. obj. OP VIII 64,1; por. CHMIELOWSKI 1, s. 653: „Kamień zielony, częstokroć przezroczysty, czasem purpurowy, modroblady, wielu bywa kolorowy”.

w. 1-2 naznaczony krzyżem, / coś tonącym w ich zgubnym razie jest pażem – według dawnych autorów jaspis, na którym barwne żyłki układają się kształt krzyża, miał chronić przed utonięciem; zob. FALIMIRZ, s. 60: „Filozof powiada, iż jestliby kto znalazł jaspis zielony, a w nim by był krzyż, tedy ma taką moc, iż kto by ji przy sobie nosił, tedy takowy nie może nigdy utonąć”; LONICERUS, jw.: „Jaspis. [...] Czwartý rodzaj, naznaczony krzyżem, strzeże człowieka przed utonięciem”.

coś tonącym w ich zgubnym razie jest pażem – sens: który jesteś tarczą (deską ratunku) dla tonących, kiedy znajdują się w krytycznej sytuacji; być może Kochowski nawiązuje do łacińskiej formy rzeczownika (i)aspis, który zapisany bez nagłosowego i oznacza właśnie ‘tarczę’ (za zwrócenie na to uwagi wydawcy dziękują red. Ariadnie-Masłowskiej Nowak); por. OP VI 97.

KWATERA V

[1.] *Prophetissa sterilis*

Tytuł: ‘Bezplodna prorokini’.

marg.: brak – zob. obj. OP VII 19.

w. 1-2 Prorokini, nierzycło która Samuela / rodzisz – zob. obj. OP VII 19.

w. 2 z nami Bóg, kiedy Ty Emmanuela – sens: Bóg jest z nami, kiedy Maryja rodzi Chrystusa; zob. obj. OP X 2,2.

[2.] *Abigail humilis*

Tytuł: 'Abigail pokorna.'

marg.: brak – zob. obj. OP VII 12.

w. 1 Abigail pokorna – zob. obj. OP VII 11; VII 12,1.

w. 2 choć-eś Matką Bożą, Ty się sługą mienisz – zob. obj. OP VII 12,2.

[3.] *Clavis David*

Tytuł: 'Klucz Dawida.'

marg.: brak – zob. obj. OP VII 66.

w. 1 Kluczu Dawida – zob. obj. OP VII 66,1.

w. 2 drabino jego, na której się wspiera – sens niejasny, zapewne metaforycznie o Maryi jako tej, która niejako wspiera Boga w dziele zbawienia ludzi i wprowadzenia ich do nieba (por. Rdz 28,10-22: drabina Jakubowa; zob. obj. OP I 39; II 27,1; V 17,2; XIV 58,1).

KWATERA VI

[1.] *Mater Creatoris*

Tytuł: 'Matka Stworzyciela.'

marg.: „S[anctus] Sergius patriar[cha]” – {?}; por. obj. OP II 75; Lit. Script., s. 160: „Mater Creatoris”; MARRACCI XI, s. 13-16, 25-28.

w. 2 Matką Stworzyciela – zob. obj. OP II 75,2; por. X 1,2; XIII 63.

[2.] *Introitus caeli*

Tytuł: 'Wejście do nieba.'

marg.: „Ibid[em]” (tj. Ex contione) – {?}; zob. ANSELM.Psalt., PL 158,1040: Ave caeli introitus; MARRACCI IX, s. 216; obj. OP IX 72.

w. 1 Weście tyłem – wejście od tyłu.

w. 2 drzwiami, którymi Pan, nie wnidzie tak snadnie – zob. J 10,9; obj. OP IX 72,1-2.

[3.] *Deltoton*

Tytuł: 'Trójkąt.'

marg.: brak – zob. CHRYSOGONUS II, s. 535-546: Quod Deipara Deltoton, sive triangulum stellarum, sanctissima sua anima eiusdemque potentiarum perfectione repraesentet.

w. 1 Tryjngule pomierny – doskonały (regularny) trójkącie deltoton – (gr. δέλτων – 'trójkąt') nazwa figury geometrycznej oraz gwiazdozbioru nieba północnego (łac. Triangulum), którego trzy jaśniejsze gwiazdy tworzą kształt trójkąta; zob. KOCHANOWSKI, Fenomena, w. 199-204: „Deltoton”:

Jest jeszcze i drugi znak nad Skopem włożony,
poniżej Andromedy trzykątem sadzony:
Deltoton swym imieniem Grekowie mianują,

bowiem czwartą literę na ten kształt malują.
Dwie linije na równe, trzecia trochę mniejsza,
ale zasię gwiazdami daleko zacniejsza.

w. 2 jakiego nieba nigdy nad Ciebie nie miały – por. CHRYSOGONUS, jw.: „Że Bogurodzica swoją duszą i jej doskonałymi władzami wyraża Deltoton, czyli trójkąt gwiazd”.

[4.] *Hemicyclus consummatus*

Tytuł: ‘Półkole doskonałe’.

marg.: brak – {?}.

w. 1 Półcerklowy rozmiarze, na którym są działa – mowa o stanowisku artyleryjskim, na którym działa rozstawione są w równych odstępach w półkolu.

w. 2 piekielna osada – piekło.

KWATERA VII

[1.] *Civitas in monte posita*

Tytuł: ‘Miasto położone na górze’.

marg.: brak – zob. obj. do „Aneksu” IV 4.

w. 1 na siedmiu pagórkach ... Rzym – mowa o siedmiu wzgórzach (wzniesieniach po wschodniej stronie Tybru), na których położony był starożytny Rzym.

w. 2 to miasto, że na górze – zob. obj. do „Aneksu” IV 4,1.

kożdy k niemu bieży – każdy biegnie, zmierza do niego.

[2.] *Armatura fortium*

Tytuł: ‘Broń mocarzów’.

marg.: brak – zob. obj. OP II 80.

w. 1 Baszto ... w której dosyć jest oręża – zob. obj. OP VII 88.

Baszto narożnia – jedna z wież w fortyfikacjach dawnej Jerozolimy, zbudowana przez króla Ozjasza nad Bramą Narożną; zob. 2Krn 26,9: „I pobudował Ozjasz wieże w Jeruzalem nad Bramą Kątu [...]”.

w. 2 w którym – tzn. w orężu (dzięki któremu zwycięża).

świat, czarta i ciało – zob. obj. OP II 34,1.

[3.] *Cedrus Libani*

Tytuł: ‘Cedr libański’.

marg.: brak – Syr 24,17; (zob. obj. OP II 91,2).

w. 1 Cedr z Libanu – zob. obj. OP II 91,2; por. VI 5.

w. 2 że się ... Słowo ... ciałem stało – zob. obj. OP VI 33,2; por. XI 51,2.

[4.] *Lignum sethim*

Tytuł: ‘Drzewo set’.

marg.: brak – Wj 25,23 (zob. obj. OP VII 36); ERNEST, k. L3v: Maria dicitur arbor sive lignum sethim.

w. 1 Drzewo setim – zob. obj. OP II 57,1; ERNEST, jw.: „Maryja zwana jest drzewem set”.

w. 2 że go ani czerw toczy i nigdy nie gnije – drzewo set, podobnie jak cedr (zob. obj. OP XI 80,1), ze względu na swą twardość uchodziło za bardzo trwałe (odporne na działanie szkodników i upływ czasu); zob. ERNEST, jw.: lignum illud imputribile est et incremabile, [...] solidissimum (‘drzewo to nie psuje się, jest odporne na ogień, [...] bardzo twarde’).

[5.] *Tamarix Iacob*

Tytuł: ‘Tamaryszek Jakuba’

marg.: brak – por. Rdz 35,4: at ille infodit ea subter terebinthum, quae est post urbem Sichem.

w. 1 Tamaryszku, gdzie Jakub zakopał skrytości – nawiązanie do epizodu z biografii patriarchy Jakuba (Rdz 35,1-4), który przed opuszczeniem Sychem nakazał swoim domownikom usunąć wszystkie wizerunki obcych bogów (Rdz 35,4): „Oddali mu tedy wszystkie bogi cudze, które mieli, [...] a on wkopał je pod terebintem, który jest za miastem Sychem”.

Tamaryszku – tamaryszek, krzew lub niewielkie drzewo z rodziny tamaryszkowatych, pospolite na Bliskim Wschodzie; tu zapewne błędnie zamiast terebintu, o którym mowa w Księdze Rodzaju.

[6.] *Vivum S[anctissimae] Trinitatis tabernaculum*

Tytuł: ‘Żywy przybytek Przenajświętszej Trójcy’

marg.: „Id[em]” (tj. Sanctus Augustinus) – zob. obj. OP I 26.

w. 1 „Pójdźmy – mówi Bóg w Trójcy – i mieszkajmy w czleku” – mowa o podjętej przez Trójcę Świętą decyzji o przyjęciu przez Syna Bożego ludzkiego ciała (wcieleniu) i wejściu w historię.

w. 2 w Pannie to Bóg mieszkanie spodobał od wieku – tę swoją siedzibę w Maryi Bóg upodobał sobie przed wiekami; por. OP I 24,1; X 54,1; XIV 3; XVI 20.

[7.] *Gratia pervenit ad summum*

Tytuł: ‘Łaska osiągnęła szczyt’

marg.: brak – zob. obj. OP IX 98. 99.

w. 1 hojnymi łaskami – zob. obj. OP II [motto]; II 2.

w. 2 skarby niebieskie zuboży – sens: sprawi, że niebo stanie się uboższe.

KWARTERA VIII

[1.] *Lumen indeficiens*

Tytuł: ‘Światło nieustające’

marg.: brak – zob. obj. OP III 28.

w. 2 światło ... Panieńskie na wieki nie gaśnie – zob. obj. OP III 28,2.

[2.] *Advocata iniquorum*

Tytuł: ‘Orędowniczka grzeszników’

marg.: brak – zob. DION.CARTH.Laud., k 293v: advocata et reconciliatrix omnium iniquorum; MARRACCI I, s. 8; por. obj. OP XI 95.

w. 1 przegrana sprawa – sprawa zbawienia człowieka na sądzie Bożym; por. OP V 71,1.

w. 2 jeśli się Panna ... rzeczniczką nie włoży – jeśli Maryja nie wstawi się jako orędowniczka, obrończyni grzesznego człowieka; por. OP III 39; VII 23; X 18; XI 33.

[3.] *Luna immutabilis*

Tytuł: 'Księżyc nieodmienny.'

marg.: „Id[em]” (tj. Giselbertus) – zob. obj. OP X 22.

w. 1-2 – zob. OP X 22.

w. 3 Luboś w nowiu rodząc się – sens: chociaż rodzisz się w fazie nowiu (kiedy księżyc znajduje się między ziemią a słońcem i jest niewidoczny; tu zapewne w znaczeniu: chociaż wylaniasz się z ciemności, w odniesieniu do Maryi – chociaż rodzisz się w świecie pograżonym w ciemnościach grzechu; por. OP I 75; V 59; X 23,2. Opinia o stworzeniu księżycy w tej fazie znana była dawnym autorom, zob. np. de Mendoça, s. 109:

Secunda sententia, quod statuit luna prope novilunium fuisse creatam, suos etiam habet patronos et rationes non contemnendas.

Druga opinia, wedle której księżyc został stworzony w okolicach nowiu, też ma swoich obrońców i raczej nie do pogardzenia.

jak i ludzie całe – zapewne: jak wszyscy ludzie.

w. 4 jednakeś w pierworodnym niezmazana kale – zob. obj. OP II 62.

[4.] *Spiritus Sancti sacrarium*

Tytuł: 'Świątynia Ducha Świętego.'

marg.: Id[em] (tj. Innocentius Pontifex Maximus) – zob. Innocenty II: sacrarium Spiritus Sancti (o kandydatach do wyższych święceń duchownych), [w:] Ivo Carnutensis, PL 161,1341C; por. obj. OP I 25; MARRACCI XVI, s. 178-179.

w. 1 W tej świątynicy Duch Święty dary swoje kładzie – por. OP IX 13.

w. 2 z niej ich wiernych ... udziela gromadzie – por. obj. OP XII 94.

[5.] *Liber vivus*

Tytuł: 'Księga żywa.'

marg.: brak – zob. ANDR.CRET.Dorm., s. 634: Tu es liber vere vivus eius, qui in Te tacite fuit inscriptus, Verbi Paterni, vivifico calamo Spiritus; MARRACCI XI, s. 227.

w. 1-2 Księga żywa ... na której jest ... / napisane, iż się ciałem stało Słowo – por. ANDR.CRET., jw.: „Tyś jest prawdziwie żywą księgą Słowa Ojca, która w Tobie została skrycie zapisana ożywczym piórem Ducha Świętego”; por. OP I 82.

... iż się ciałem stało Słowo – zob. OP VI 33,2; por. XI 51,2; „Aneks” VII 3,2.

[6.] *Allectorius favorabilis*

Tytuł: 'Kryształ sprzyjający.'

marg.: brak – zob. TRITHEMIUS, s. 1147: Maria lapis allectorius; BERN.BUST., s. 200: Ipsa esse allectorius; MARRACCI I, s. 12.

w. 1 alektoryjusie – (łac. *allectorius*) rodzaj kamienia, który miał powstawać w ciałach wykastrowanych kogutów (kapłonów); zob. FALIMIRZ, s. 41: „Jest rzeczony kamień kokoszy albo kurowy dla miejsca, gdzie się rodzi, abowiem w żołądkach kapłonich nalezion bywa”.

w. 1-2 który ktoli z sobą / nosi, przyjemną bywa u wszystkich osobą – kamień ten miał zjednywać noszącym go osobom sympatię i przychyłność (stąd nazwa, od łac. *allecto* – ‘wabić, zachęcać’); zob. FALIMIRZ, jw.: „żonę mężowi czyni przyjemną, czci dawa, a nabyte czci zachowawa”; BERN.BUST., jw.:

Ipsa esse allectorius, qui [...] ad bonam fortunam habendam et consequendos honores prodest. Sic Beata Virgo contribuit nobis maximos honores.

Ona sama jest alektoriusem, który [...] przynosi szczęście i uznanie. Tak właśnie Błogosławiona Dziewica obdarzyła nas największymi zaszczytami.

[7.] *Iaspis sistens cruorem*

Tytuł: ‘Jaspis hamujący krwotok’.

marg.: brak – zob. TRITHEMIUS, s. 1147: *Maria iaspis est, qui suis virtutibus [...] sistitque peccati sanguinem.*

w. 1 Jaspiszu – zob. obj. OP VIII 64,1.

który krwotok zgubny zastanawiasz – sens: który zatrzymujesz groźny dla życia wpływ krwi; jedna z właściwości przypisywanych jaspisowi; zob. FALIMIRZ, s. 59: „krew ustanawia, skądbykolwiek szła zbytnie”; CHMIEŁOWSKI 1, s. 653: „krew zatrzymuje naturalną zimnością”; TRITHEMIUS, jw.: „Maryja jest jaspisem, który swoją mocą [...] zatrzymuje krwotok grzechów”.

KWATERA IX

[1.] *Primogenita ante omnem creaturam*

Tytuł: ‘Pierworodna przed wszelkim stworzeniem’.

marg.: brak – zob. obj. OP I 11.

w. 1-2 Pismo ... pierworodną – zob. obj. OP I 1,3; I 11,1; por. II 38; XII 36.

[2.] *Habitans in tabernaculo Altissimi*

Tytuł: ‘Mieszkająca w przybytku Najwyższego’.

marg.: brak – zob. Ps 14(15),1: *Domine, quis habitabit in tabernaculo Tuo?*; por. obj. OP II 76.

w. 1 pałac empirejski – zob. obj. OP II 59,1.

KWATERA X

[1.] *Auxilium christianorum*

Tytuł: ‘Wspomożycielka wiernych’.

marg.: brak – Lit.Laur., s. 160 *Auxilium christianorum*; por. obj. OP II 55.

w. 1-2 Gdy cisną ... stanie – por. OP II 55; VI 82.
poganie – zob. obj. OP III 77,2.

[2.] *Mater sanctae spei*

Tytuł: 'Matka świętej nadziei.'

marg.: brak – zob. obj. OP V 94.

w. 2 rodzisz i nadzieję – zob. obj. OP V 94,2; por. XI 98,1.

[3.] *Boni augurii sidus*

Tytuł: 'Gwiazda dobrej wróżby.'

marg.: brak – {?}.

w. 1 Księżycu, księżę planet – księżyc w geocentrycznym, przedkoperni-
kańskim modelu świata zaliczany był do planet.

księżę – określenie nawiązujące do etymologii (księżyc –
'mały księżę') lub do drugorzędnej w stosunku do słońca pozycji księży-
ca; zob. np. Galen.Die.decret., s. 122: Sed ipse velut rex quispiam maximus
est, Luna vero ut princeps non mediocris ('Lecz ono samo [tj. Słońce] jest
niczym jakiś król największy, księżyc zaś jak księżę nieposłedni'; przykład
A. Masłowska-Nowak).

w. 1-2 gdzieżby ten Księżyc / Polakom otomańską lunę dał zwyciężyć!
– por. OP IV 68.

ten Księżyc – Maryja; zob. obj. OP III 15,2.

otomańską lunę – peryfrastycznie o imperium tureckim, któ-
rego symbolem był półksiężyc.

[4.] *Altare victimarum*

Tytuł: 'Ołtarz ofiarny.'

marg.: brak – zob. Wj 38,1: „Fecit et altare holocausti”.

w. 1 Ołtarzu obiat Pańskich – mowa o ołtarzu wykonanym przez Moj-
żesza do składania na nim ofiar Bogu (zob. Wj 38,1: „Uczył i ołtarz całopa-
lenia”), jedna ze starotestamentowych prefiguracji maryjnych.

błagalnio świątyni – zob. obj. OP VII 58,1.

w. 2 namiocie, w którym z ludźmi Bóg przymierze czyni – zob. obj. OP
III 21; III 61,2.

[5.] *Excipiens Iesum in domum suam*

Tytuł: 'Przyjmująca Jezusa do swego domu.'

marg.: brak – zob. obj. OP XI 1.

w. 1 Gospodyni – zob. obj. OP IV 78,1

w. 1-2 gdy prosisz do domu / Pana, w którym rozgościć nie wolno niko-
mu – sens: gdy prosisz Boga do domu, w którym poza nim nikomu nie wolno
zamieszkać (o Jezusie, który jako jedyny przebywał w łonie Maryi); por. OP
IV 78,1.

KWATERA XI

[1.] *Arx pietatis*

Tytuł: 'Forteca świątobliwości.'

marg.: brak – {?}; por. obj. OP XIV 59. 84; MIECHOWITA 1, s. 416: arx fortissima; MARRACCI I, s. 38: Arx.

w. 1 Panna ... zamek niedobyty – zob. obj. OP VII 88; por. XIV 59,1.

w. 2 świątobliwości ... depozyty – skarby świętości (cnoty, prerogatywy i zasługi Maryi).

[2.] *Aeterni Patris sponsa*

Tytuł: 'Oblubienica odwiecznego Ojca.'

marg.: brak – por. RODRIGUEZ, s. 9-10: Ab aeterno Dominus / Te praecordinavit, [...] Te pulchram ornavit / sibi sponsam; por. obj. OP VIII 52.

w. 1 Hamuj gniew – por. obj. OP XVI 13,1.

w. 2 gdyś sobie oblubienicę z nas raczył zaślubić – zob. obj. OP VIII 52,2; por. Godzinki, s. 11: „Ciebie monarcha wieczny [...] / [...] oblubienicę przyozdobił sobie”.

z nas – spośród ludzi.

[3.] *Nulli culpaе subiacens*

Tytuł: 'Niepodległa żadnej winie.'

marg.: brak; w przekazie A1: Ex Off[ici]o par[vo] – RODRIGUEZ, s. 16: Nulli prorsus patiens / culpaе subiacere.

w. 1-2 W słońcu ... / ... niepodległą – zob. obj. OP IV 56.

[4.] *Aegrorum cataplasma*

Tytuł: 'Okład dla chorych.'

marg.: brak – zob. BERN.CLAR.Vigil.Nativ., PL 183,100D: Dedit tibi Christum per Mariam propter sanitatem [...], quia ex Deo et homine cataplasma confectum est, quod sanaret omnes infirmitates tuas; por. obj. OP V 28.

w. 1-2 Kto... / ... maści – zob. obj. OP V 28; por. BERN.CLAR., jw.: „Dał ci na zbawienie przez Maryję Chrystusa [...], albowiem z Boga i człowieka sporządzono okład leczniczy na wszystkie twe choroby”.

od grzechów napaści – od grzesznych pokus.

[5.] *Orphanorum mater*

Tytuł: 'Matka sierot.'

marg.: brak; w przekazie A1: Ephraem – zob. obj. OP X 71; por. I 47.

w. 1-2 W ciężkim ... / ... przygarnie – zob. obj. OP I 47; X 71,2.

bywszy marnie – znajdując się w stanie godnym politowania.

KWATERA XIII

[1.] *Vena cava seu messaraica*

Tytuł: 'Żyła główna albo messaraicka.'

marg.: brak – por. IORDANUS, s. 433: Vena concava per veram cordis humilitatem; MARRACCI XVIII, s. 289; por. obj. OP I 29; XIII 17.

w. 1 krwią ludzie żywi – sens: ludzie żyją dzięki krwi.

w. 2 Panna, łaską nas żywiąc, tą żyłą prawdziwiej – zob. obj. OP XIII 17.

tą żyłą – tu zapewne w odniesieniu żyły głównej dolnej (łac. vena cava, dosłownie: 'próżna', lub messaraica – 'położona wewnątrz brzucha'),

odprowadzającej krew z dolnej części ciała; metaforycznie o Maryi jako źródle życiodajnej łaski.

[2.] *Per quam Deus humilis*

Tytuł: 'Przez którą Bóg się unżył.'

marg.: S[anctus] Bernardinus – zob. obj. OP XIII 84.

w. 1 skutek to i siela – to rezultat i potęga.

w. 2 żeś ... Najwyższego na ziemię ściągnęła – por. OP XIII 84,2; obj. XVI 12,2.

[3.] *Cui portae inferi non praevalent*

Tytuł: 'Której bramy piekielne nie przemogą.'

marg.: brak – zob. Mt 16,18: et portae inferi non praevalent adversus eam.

w. 1 Matka Synowi, Syn jest gront Kościoła twardy – sens: Maryja jest solidnym oparciem dla Jezusa, on zaś jest fundamentem Kościoła; por. IKor 10,4: „a skała była Chrystus”; obj. OP IV 95,1.

w. 2 którego Awernowe nie ruszą petardy – zob. obj. OP II 28,1; IV 95,2; por. III 95,2.

KWATERA XIV

[1.] *Mons Tabor*

Tytuł: 'Góra Tabor.'

marg.: brak. – zob. Sdz 4,12: in montem Tabor; Ps 88(89),13: Tabor et Hermon in nomine tuo exultabunt; RICH.LAUR., kol. 500: Hic mons Tabor; MARRACCI XI, s. 53.

w. 1 górą Tabor – góra położona we wschodnim krańcu doliny Jezreel w Dolnej Galilei na północy Izraela, w tradycji chrześcijańskiej identyfikowana z miejscem przemienienia Jezusa Chrystusa (Mt 17,1-8; Mk 9,2-8; Łk 9,28-36).

w. 2 na tamtej Bóg jest z człeka – sens: na górze Tabor Jezus-człowiek objawił swoją Boską naturę; zob. Mt 17,2: „I przemienił się przed nimi. A oblicze jego rozjaśniało jak słońce, a szaty jego zostały się białe jako śnieg.”

w tej człek z Boga będzie – sens: w Maryi Bóg (w osobie Jezusa) stanie się człowiekiem; por. RICH.LAUR., jw.:

Hic mons Tabor (Psalm 88), quod interpretatur lumen veniens, quia in eam primo venit et per eam venit lumen aeternum sedentibus in tenebris, et in ea transfiguratus est Dominus omnium, assumens formam servi.

Ona jest górą Tabor, [o której mówi] Psalm 88, co wyklada się jako „światło przychodzące”, albowiem najpierw do niej a przez nią do wszystkich pograżonych w ciemnościach przyszła światłość wieczna przyszła i w niej [tj. w Maryi] przemienił się Pan wszechrzeczy, przyjmując postać sługi.

[2.] *Lavacrum tonsarum*

Tytuł: 'Kąpiel owiec.'

marg.: „Cant[icorum]” 4 – Pnp 4,2: *Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lavacro.*

w. 1 które dla Boga warkocz rzniecie śliczny – sens: które zamierzacie się poświęcić Bogu (wstępując do klasztoru, ścinając włosy i ślubując czystość); zob. obj. OP XVI 62,1.

w. 2 tę ślubów wełnę pierzcie w tej wodzie krynicznej – sens: zachowujcie śluby czystości z pomocą Maryi; por. Pnp 4,2: „Zęby twoje jako trzody owiec postrzyżonych, które wyszły z kąpeli”.

[3.] *Atrium pietatis*

Tytuł: 'Sień pobożności.'

marg.: brak; w przekazie A1: *ex eodem* (tj. *ex Sidonio*) – {?}; por. obj. OP V 66; XIV 84.

w. 1 ktoś się zbyt napił w światowej przestrzeni – sens: ty, który narzeczyłeś na tym świecie.

w. 2 dobrze się udać – sens: będzie dobrze, jeśli się udasz.

do ... pobożności sieni – tj. do Maryi; zob. obj. OP V 66,1.

[4.] *Theorema indissolubile*

Tytuł: 'Kwestia nierozwiązywalna.'

marg.: brak – {?}.

w. 1 by najgłębszej był spekulatywy – sens: chociaż byłby najmądrzejszy; por. OP X 31,1.

w. 2 jak człowiek Boga rodzi – por. OP X 31,1.

jak czlekiem Bóg żywy – o Chrystusie jako wcielonym Bogu; por. OP I 88,2.

KWATERA XVI**[1.] *Arbor sycomorus***

Tytuł: 'Drzewo sykomory.'

marg.: „Luc[ae]” 1<9> – Łk 19,4: *ascendit in arborem sycomorum.*

w. 1 jakoż by to kupić drzewo mincą drogą – sens: gdybyż można było kupić to drzewo za znaczną kwotę pieniędzy.

to ... drzewo – Maryja porównana do drzewa sykomory, na które wspiął się Zacheusz, żeby zobaczyć Jezusa (Łk 19,1-5; obj. OP XI 1,1).

[2.] *Quadriga Domini*

Tytuł: 'Kwadryga Pańska.'

marg.: brak – zob. HIER., *Ad Paulinum*, PL 22,548: *Quadriga Domini* (o czterech ewangelistach); por. ERNALDUS, *Sept.verb.*, PL 189,1697A: *Intueor [...] quadrigam qua currendum est ad Patrem*; MARRACCI XVI, s. 148.

w. 1-2 Cierpliwość, posłuszeństwo przy pokorze szczyrej, / czystość – są to woźniki Bogu lube cztery – por. ERNALDUS, jw. (słowa skierowane do św. Jana Apostoła, uzasadniające zawierzenie mu Maryi przez Jezusa):

[...] in assumptione tua paupertatis et humilitatis et castitatis gloriam commendavit, fundatamque charitatem et illustris animae puritatem hoc singulari titulo honoravit. Intueor igitur quadrigam, qua currendum est ad Patrem [...].

[...] wybierając cię, zalecił chwałę wynikająca z ubóstwa, pokory i czystości, uhonorował tym wyjątkowym tytułem niewzruszoną miłość i niewinność jasnej duszy. Widzę tu więc kwadrygę, którą należy dążyć do Ojca [...].

Zob. też le Blanc, kol. 823:

Currum, quo ad sponsum vehatur, quatuor rotis constantem illi propheta noster exornat [...]. Primae duae rotae sunt obedientia et prudentia, duae posteriores humilitas et mortificatio.

Rydwan, którym zmierza do oblubieńca, wyposażył nasz prorok w cztery koła [...]. Pierwsze dwa koła to posłuszeństwo i roztropność, dwa tylne – pokora i umartwienie.

Jest to fragment alegorycznego komentarza do Ps 44(45),11: „Słuchaj córko, a patrz i nakłoń ucha twego, a zapomni narodu twego i domu ojca twego”, w którym poszczególne wezwania („słuchaj”, „patrz”, „nakłoń”, „zapomni”) interpretowane są jako odnoszące się do wymienionych cnót, a córka królewska identyfikowana jest z Maryją wniebowziętą. Zob. le Blanc, jw., marg.: Maria ad Deum ducta est quatuor virtutibus (‘cztery cnoty wiodą Maryję do Boga’).

woźniki ... cztery – tj. cztery konie zaprzężone do kwadrygi.

ILUSTRACJE



OGROD
 PANIENSKI
 NIEPOIETE
 NIESKONCZONE
 NIEOGRANICZONE
 ZIELE
 BOGA WCIELONEGO

W sobie Zawierający

*z Pisma Świętego, Doktorów Kościelnych, y Książki
 Dzieciow. Prawowiernych. Zebrane, y na Kwator
 Cythmem Polskim, przedadzone*

*Przez jednego zey Panny y Matki Ktora Ogrodem jest
 Najniegodniejszego Niewolnika
 Liczym Kunsztami Lec Pporządnym Sercem
 Zebrani*

KWATERA IV. *Induorum*

Miele Curek nagromadzito Bogactwo
ale's ty przemyszyta nŹytkie.
Proverbiorum 31.

Ante Sacula Creata

*Ante sacula creata, tunc non sicut obicna byta
Iosoffem ganos nieko urax de stworzy stworzyta
Lrax do rny wrel, Bog niechwat Nieba stworzye
Lume go niebendie dnat, nym przez nny stworzye*

Profor:

Civitas Dei

Alasto Dore, wrozes, Mle rozlozeni cadne

*Secretum Persecutio
L'awamii Panni Anot Conspue
L'awamie*

*Nizli Dora nys Babilon, nys w bytek dnat alidne
Dowiem wnyd us, Mofat
g'ebalre mileroma*

Emporium celeste

*Chirozolmo garna q' mnyso Policane
Mbyom La m'icnie M'istowo m'icene.*

Speculum sine macula

*Czyste y pryzroczyste bez szary dwicniadlo
Tysy na az podajzumi gzeclowe m'icne
Czempy do L'awajzji up'osy sig'isoi*

*ex Ref. d'au
Regina' Clementis
L'awajzji
L'awajzji
L'awajzji*

Terculum de lignis Libani

*Cedi rosie na Libani, Cedi rest d'awajzji w'isblia
Panna Tereom, Panna nym rest d'awajzji d'awajzji*

Lectulus Veri Salomonis

*Sjmu edwali M'istenne Salomona ad'ore
L'awajzji d'awajzji d'awajzji d'awajzji*

O G R O D P A N I E Ń S K I

Pod Sznur

P I S M A S W I Ę T E G O,
D O K T O R O W K O S C I E L N Y C H,
K A Z N O D Z I E J O W P R A W O W I E R N Y C H.

Wymierzony.

A

K W I A T A M I T Y T V Ł O W
M A T K I B O S K I E Y

Wyfádzony.

P R Z E Z

Jednego nayliższego tey M A T K I
y P A N N Y N i e w o l n i k a .

W K R A K O W I E,
w Drukarni SCHEDŁOW I. K. M. Ordynaryjnych Typografow.
Roku Páńskiego 1681.

11318

64

☉(X)☉

KWATERA VI.

Wiele Curek nągromadziło bo-
gactw, aleś Ty przewyższy-
ła wszystkie.

Proferitur

Ante sæcula Creata.

Ecclesi

W Adrości wieczna/ Ktoras snadz obecna była/ Cia;
Rozsem pięknes Ciebie/ w raz z Stworca tworzy?
Przez Ktores jezeli Bóg niechciał nieba tworzyć/
Pewnie go niebedzie chcial/ nam bez Ciebie otworzyć.

Udesom

Secretum verecundiæ.

PANNIE Anyot wzawarciu/ zwiastuie zbawienie/
Bowiem wstyd Jey wtochal/ glabokie milczenie.

idem

Emporium cæleste.

Jerozolimo gorna : y miasto Stoleczne/
W Którym to rezyduie sobie Słowo wieczne.

Ex Rof:

Regina clemens.

Lub pobożność Krolowey niezmiernie swiat cieby/
Czemusi do łaskawości wprzod się Kosciot spieszy :
Ferculum de lignis Libani.

Cedr roście na Libanie/ Cedr jest drzewem ciężkim
P ANNA Cedrem P ANNA nam jest lupem zwyciężkim

Cant: 3.

Lectulus Veri Salomonis.

Pismo chwali misterne/ Salomona toje/
Kostrownieysze byds musis Twoie/ wieczny Boze!

Grifelber:

Consolatrix infirmorum.

Schorzalego smierc strasy/ ze mu sie wiek kroci/
Cieś P ANNO, do wieczności niech oczy obroci.

Dies

SPIS TREŚCI



Wprowadzenie do lektury	5
OGRÓD PANIEŃSKI	61
Najjaśniejszej, najlaskawszej nieba i ziemi przez przywilej łaski Królowej, wszystkich rzeczy szczyrze stworzonych najpierwszej Istocie, przenedo- stojniejszej Bogarodzicy, P[annie] Maryjej, ozdobie Karmelu, Korony Polskiej zaszczytowi	62
Do <i>Ogroda Panieńskiego</i> weście	64
<i>Ogroda Panieńskiego</i> Kwatera I	67
Kwatera II	78
Kwatera III	89
Kwatera IV	100
Kwatera V	111
Kwatera VI	122
Kwatera VII	133
Kwatera VIII	144
Kwatera IX	155
Kwatera X	166
Kwatera XI	177
Kwatera XII	188
Kwatera XIII	199
Kwatera XIV	210
Kwatera XV	221
Kwatera XVI	232
Komentarze	243
Komentarz edytorski	245
I. Wykaz znaków i skrótów przyjętych w edycji	245
II. Opis źródeł	273
III. Zasady wydania	277
IV. Zasady transkrypcji	278
V. Aparat krytyczny	284

Objaśnienia	313
Słownik wyrazów archaicznych	795
Wykaz źródeł wskazanych w notach marginalnych	827
Spis tytułów	841
Spis tytułów w „Aneksie”	859
Aneks	861
Aparat krytyczny	867
Objaśnienia	868
ILUSTRACJE	883

BIBLIOTEKA PISARZY STAROPOLSKICH



ukazały się:

HIERONIM MORSZTYN, *Światowa Rozkosz*
wydał Adam Karpiński
tom 1

KASPER TWARDOWSKI, *Pochodnia Miłości Bożej*
wydał Krzysztof Mrowcewicz
tom 2

KASPER MIASKOWSKI, *Zbiór rymów*
wydała Alina Nowicka-Jeżowa
tom 3

WACŁAW POTOCKI, *Muza polska*
wydał Adam Karpiński
tom 4

SEBASTIAN GRABOWIECKI, *Rymy duchowne*
wydał Krzysztof Mrowcewicz
tom 5

SEBASTIAN FABIAN KLONOWIC, *Roxolania * Roksolania*
wydał i przełożył Mieczysław Mejor
tom 6

KASPER TWARDOWSKI, *Lekcje Kupidynowe*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 7

STANISŁAW GROCHOWSKI, *Wirtdarz*
wydała Justyna Dąbkowska
tom 8

ALEKSANDER TEODOR LACKI, *Pobożne pragnienia*
wydał Krzysztof Mrowcewicz
tom 9

- MIKOŁAJ KOCHANOWSKI, *Rotuly*
wydał Adam Karpiński
tom 10
- KASPER TWARDOWSKI, *Łódź młodzi z nawalności do brzegu płynąca*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 11
- JAN ŻABCZYC, *Symfonije anielskie*
wydał Adam Karpiński
tom 12
- SZYMON ZIMOROWIC, *Roksolanki*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 13
- ANDRZEJ MAKSYMILIAN FREDRO, *Monita politico-moralia* *
Przestrogi polityczno-obyczajowe
wydały Ewa Jolanta Głębicka i Estera Lasocińska
tom 14
- ERAZM OTWINOWSKI, *Pisma poetyckie*
wydał Piotr Wilczek
tom 15
- P. CORNEILLE * J.A. MORSZTYN, *Cyd albo Roderyk*
wydali Adam Karpiński i Adam Stepnowski
tom 16
- SAMUEL TWARDOWSKI, *Przeważna legacja Krzysztofa Zbaraskiego*
wydał Roman Krzywy
tom 17
- G.M. VERDIZZOTTI * M. BŁAŻEWSKI, *Setnik przypowieści uciesznych*
wydał Jan Ślaski
tom 18
- ADAM KORCZYŃSKI, *Wizerunk złocistej przyjaźnią zdrady*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 19
- HIERONIM MORSZTYN, *Filomachija*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 20
- Dialogus in Natali Domini* * *Dialog na Narodzenie Pańskie*
wydała i przełożyła Joanna Ziabicka
tom 21
- ADRIAN WIESZCZYCKI, *Utworki poetyckie*
wydała Anna Gurowska
tom 22
- MIKOŁAJ SĘP SZARZYŃSKI, *Poezje zebrane*
wydali Radosław Grześkowiak i Adam Karpiński
przy współpracy Krzysztofa Mrowcewicza
tom 23

- SAMUEL TWARDOWSKI, *Pałac Leszczyński*
wydał Roman Krzywy
tom 24
- SZYMON STAROWOLSKI, *De claris oratoribus Sarmatiae **
O znakomitych mówcach Sarmacji
wydała i przełożyła Ewa Jolanta Głębicka
tom 25
- MACIEJ KAZIMIERZ SARBIEWSKI, *Epigrammatum liber * Księga epigramatów*
wydały i przełożyły Magdalena Piskała i Dorota Sutkowska
tom 26
- ABRAHAM ROŻNIATOWSKI,
Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa
wydał Janusz S. Gruchała
tom 27
- MICHAŁ JURKOWSKI, *Historyje świeże i niezwyuczajne*
wydał Mariusz Kazańczuk
tom 28
- KLEMENS BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo trąby ostatecznej*
wydał Jacek Sokolski
tom 29
- JAN GAWIŃSKI, *Dworzanki albo Epigrammata polskie*
wydał Jacek Głażewski
tom 30
- SEBASTIAN PETRYCY, *Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego*
wydał Jacek Wójcicki
tom 31
- STANISŁAW HERAKLIUSZ LUBOMIRSKI, *Dziela proza,*
t. 1: *Rozmowy Artaksesa i Ewandra*
wydała Justyna Dąbkowska-Kujko
tom 32
- F. SARACINELLI * S.S. JAGODYŃSKI, *Wzbawienie Ruggiera z wyspy Alcyny*
wydał Roman Krzywy
tom 33
- HIERONIM MORSZTYN, *Historija ucieszna o królewnie Banialuce*
wydał Radosław Grzeškowiak
tom 34
- JAN GAWIŃSKI, *Sielanki z Gajem zielonym*
wydała Ewa Rot
tom 35
- MIKOŁAJ REJ, *Kupiec*
wydała Anna Kochan
tom 36
- KAROL MIKOŁAJ JUNIEWICZ, *Refleksyje duchowne*
wydał Maciej Pieczyński
tom 37

- OLBRYCHT KARMANOWSKI, *Wiersze i listy*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 38
- FRANCISZEK GRADOWSKI, *Hodoeporicon Moschicum * Wyprawa moskiewska*
wydał Bartłomiej Czarski
tom 39
- SAMUEL TWARDOWSKI, *Władysław IV, król polski i szwedzki*
wydał Roman Krzywy
tom 40
- GIAMBATTISTA MARINO * ANONIM, *O zabiciu Młodzianków*
wydał Radosław Rusnak
tom 41
- STANISŁAW MORSZTYN, *Hippolit. Tragedyja, jedna z dziesięci, które wierszem łacińskim napisał Seneka, na polskie przetłumaczona * Andromacha. Tragedyja z francuskiego przetłumaczona*
wydali Michał Bajer i Radosław Rusnak
tom 42
- ANDRZEJ ZBYLITOWSKI, *Wiersze zebrane*
wydały Anna Kochan i Emilia Żybert-Pruchnicka
tom 43
- ERAZM Z ROTTERDAMU * ANONIM, *Księgi, które zowią Język*
wydała Justyna Dąbkowska-Kujko
tom 44
- JAKUB SOBIESKI, *Mowy pogrzebowe*
wydały Maria Barłowska i Małgorzata Ciszewska
tom 45
- ALBERT INES, *Acroamata epigrammatica * Epigramaty mile dla ucha*
wydały i przełożyły Magdalena Piskała i Dorota Sutkowska
tom 46
- WESPAZJAN KOCHOWSKI, *Ogród Pamięński*
wydali Roman Mazurkiewicz i Wiesław Pawlak
tom 47

w przygotowaniu:

- HIERONIM FAŁĘCKI, *Wojsko serdecznych nowo rekrutowanych na większą chwałę Boską afektów*
w opracowaniu Macieja Pieczyńskiego
- JAKUB KAZIMIERZ HAUR, *Merkuryjusz polski dobrymi nowinami, wesolemi awizami wierszem pisany*
w opracowaniu Joanny Partyki
- WALENTY BARTOSZEWSKI, *Utworthy poetyckie*
w opracowaniu Moniki Kardasz

MARCIN HIŃCZA, *Płęsy aniołów Jezusowi narodzonemu,
naświętszego krzyża tańce*
w opracowaniu Alicji Bielak

WACŁAW POTOCKI, *Syloret*
w opracowaniu Elżbiety Aleksandry Jurkowskiej

ŁUKASZ GÓRNICKI, *Dworzanin polski*
w opracowaniu Marty Wojtkowskiej-Maksymik

JUSTUS LIPSJUSZ * PAWEŁ SZCZERBIC, *Politica pańskie*
w opracowaniu Estery Lasocińskiej

JUSTUS LIPSJUSZ * JANUSZ PIOTROWICZ, *O stałości ksiąg dwoje*
w opracowaniu Justyny Dąbkowskiej-Kujko

WACŁAW POTOCKI, *Transakcja wojny chocimskiej*
w opracowaniu Joanny Krauze-Karpińskiej i Adama Karpińskiego

WACŁAW POTOCKI, *Pieśni*
w opracowaniu Mirosławy Hanusiewicz-Lavallee i Adama Karpińskiego

JAN DYMITR SOLIKOWSKI, *Facies perturbatae... Reipublicae *
Sen na jawie albo widowisko... uciemnionej Rzeczypospolitej*
w opracowaniu Ariadny Masłowskiej-Nowak

FROWINUS, *Antigameratus*
w opracowaniu i przekładzie Mieczysława Mejora

